

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CİLT: 12 (1) | MART 2022

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CİLT: 12 (1) | MART 2022

ISSN: 1309-9302

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CİLT: 12 (1) | MART 2022

**ODÜSOBİAD yılda 3 kez (Mart-Temmuz-Kasım)
yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.**

ODUSOBIAD is a international peer-reviewed
journal published three times a year.
(March-July-November).

**ODÜSOBİAD; TR Dizin Index Copernicus,
OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBİAD,
Journal Factor, Acarindex, CiteFactor,
ResearchBib, GoogleScholar, ISAM, ROAD,
TÜBİTAK Aperta, OJOP tarafından taranıp
indexlenmektedir.**

ODU Journal of Social Sciences Research
currently indexed by TR Dizin, Index Copernicus,
OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBİAD, Journal
Factor, Acarindex, CiteFactor, ResearchBib,
CiteFactor and GoogleScholar, ISAM, ROAD,
TÜBİTAK Aperta, OJOP.

**Dergimize gelen makaleler iThenticatie intihal
incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine
uygun hazırlanmıştır.*

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN
(SBE Müdürü V.)

EDİTÖR

Doç. Dr. Fevziye EKER

EDİTÖR YARDIMCISI

Arş. Gör. İbrahim Furkan GÜVEN / Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ

ODÜSOBİAD 12 (1) ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Cavit YAVUZ	İletişim Çalışmaları, Turizm, Halkla İlişkiler
Prof. Dr. Erol TAŞ	Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme
Prof. Sebiha KABLAY	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Dezavantajlı Gruplar, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sosyal Adalet, Toplumsal Cinsiyet
Doç. Dr. Asım DURAN	Felsefe ve Din Bilimleri
Doç. Dr. Derya ÖZTÜRK	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Pazarlama, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Tarım İşletmeciliği, Tarımsal Pazarlama, Tedarik Zinciri Yönetimi, Teknoloji Yönetimi ve İş Modelleri, Tüketici Davranışları, Yeni Ürün Geliştirme, İnovasyon Yönetimi
Doç. Dr. Erkan HİRİK	Dilbilimi, Türk Dili, Yeni Türk Dili (Eski Anadolu, Osmanlı, Türkiye Türkçesi), Biçimbilimi, Bilişsel Dilbilimi
Doç. Dr. Fevziye EKER	Arkeoloji, Hellenistik Dönem, Klasik Dönem, Yunan ve Roma Dönemi
Doç. Dr. Süleyman UYGUN	Avrupa Tarihi, Siyasal Coğrafya
Doç. Dr. Turgay HAN	Dilbilimi, İngilizce
Doç. Dr. Ufuk UĞUR	Sinema, Belgesel Film, Film Eleştirisi, Sinema Kuramları, Sinema Tarihi, Sinema ve Estetik
Doç. Dr. Üzeyir KEMENT	Müşteri İlişkileri Yönetimi, Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Rekreasyon
Doç. Dr. Üzeyir SÜĞÜMLÜ	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Doç. Dr. Yahya TURAN	Din Psikolojisi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN	Sosyoloji, İletişim Çalışmaları, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Genel Kamu Hukuku, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM	Sanat Tarihi, Arkeoloji
Dr. Öğr. Üyesi Şenel ÇITAK	Eğitim Psikolojisi, Çok Engellilerin Eğitimi, Madde Bağımlılığı Danışmanlığı, Okul Psikolojik Danışmanlığı, Okul Öncesi Eğitimi, Gelişim Psikolojisi, Psikolojide Ölçme Teknikleri
Dr. Zafer ÖZKAN	Sosyal Psikoloji

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Turgay Han / Öğr. Gör. Fevzi Umut ÖZÇELİK / Öğr. Gör. Ece ÖZPINAR / Arş. Gör. Nurgül BEKDEMİR / Arş. Gör. Merve PEKÖZ

YAZIM EDİTÖRLERİ

Arş. Gör. Gülferi AKIN ERTEK / Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ

MİZANPAJ EDİTÖRÜ

Sezer AYDIN

SEKRETER

Muhammed Emin AYDIN

ODÜSOBİAD 12 (1) SAYISI HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN
Prof. Dr. Ali BAŞ
Prof. Dr. Birol CAN
Prof. Dr. Bülent Nuri KILAVUZ
Prof. Dr. Fatma KOC
Prof. Dr. Korkmaz MERAL
Prof. Dr. Mustafa KOÇ
Prof. Dr. Sebiha KABLAY
Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER
Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞ
Doç. Dr. Adelheid RUNDHOLZ
Doç. Dr. Ahmet Turan ORHAN
Doç. Dr. Akın TEMÜR
Doç. Dr. Aylin GÜRBÜZ
Doç. Dr. Berkay DİNÇER
Doç. Dr. Bilal GENÇ
Doç. Dr. Çilem UYGUN
Doç. Dr. Davut KAPLAN
Doç. Dr. Doğan DEMİRCİ
Doç. Dr. Duran CANKÜL
Doç. Dr. Erkan ARSLAN
Doç. Dr. Fatma YÜCE
Doç. Dr. Feyyaz BODUR
Doç. Dr. Gülay Taşdemir YİĞİTOĞLU
Doç. Dr. Gülnur DURAN
Doç. Dr. Günil AYAYDIN CEBE
Doç. Dr. Hakan AKYURT
Doç. Dr. Hasan Tezcan YILDIRIM
Doç. Dr. Menekşe CÖMERT
Doç. Dr. Mesude Hülya DOĞRU
Doç. Dr. Mesut BULUT
Doç. Dr. Muhammet Lütfü KINDİĞİLİ
Doç. Dr. Murat Özkan
Doç. Dr. Oktay YAĞIZ
Doç. Dr. Savaş YEŞİLYURT
Doç. Dr. Şahin EFİL
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT
Doç. Dr. Yakup BIYIKOĞLU
Doç. Dr. Yasemin HANCIOĞLU
Doç. Dr. Yasemin KUŞDEMİR
Doç. Dr. Zehra YİĞİT
Doç. Gülcan BATUR
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MERT
Dr. Öğr. Üyesi, Arzu EVECEN
Dr. Öğr. Üyesi Bayram KANCA
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay YÜCEL
Dr. Öğr. Üyesi Gözde YETMEN
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER
Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hızır HACIKELEŞOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Lokman KOÇAK
Dr. Öğr. Üyesi Murat YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Nadire Tuba YİĞİTPAŞA
Dr. Öğr. Üyesi Neva DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Paşa Mustafa ÖZYURT
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM
Dr. Öğr. Üyesi Selda GEYİK YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Semih OKATAN
Dr. Öğr. Üyesi Sevda EMLAK
Dr. Öğr. Üyesi Semir İNANÇ
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin BÜYÜKŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Zafer SEVER
Dr. Öğr. Gör. Gülşen Şefika BERBER
Dr. Öğr. Gör. Sebahat ARMAĞAN
Dr. Emirali KARADOĞAN
Dr. Nail DEĞİRMENCİ
Dr. Yakup YÜKSEL
Arş. Gör. Birgül ÇİÇEK

Ahi Evran Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Johnson C. Smith Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Sinop Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Giresun Üniversitesi Turizm Fakültesi
Dicle Üniversitesi
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Artvin Çoruh Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Erzurum Teknik Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Çalışmanın, azmin ve kararlılığın adı ODÜSOBİAD'dan tüm okurlarımıza merhaba.

Dergimizin 2021 yılı itibari ile "TÜBİTAK/ULAKBİM-TR Dizin" listesine girdiğini ve ÜAK Doçentlik başvurularında yer alan "Ulusal Hakemli Dergi" kriterini karşıladığını onur ve mutlulukla bildirmek isterim.

Yeni bir sayımızı yayımlayabilmenin verdiği mutluluk ve dergimizin "TÜBİTAK/ULAKBİM-TR Dizin ailesine katılmasının gururu ile bu aşamada yanımızda olan ve desteklerini esirgemeyen dergimiz editöryal ekibine, yazıları ile bizi destekleyen kıymetli yazarlarımıza ve tabii değerli vakitleri, paha biçilemez bilgilerini yazarlarımız ile paylaşarak yayınlarımızın daha bilimsel ve kıymetli olmasına vesile olan siz değerli hakemlerimize sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Evet başta da belirttiğim gibi ilk 2016 yılında ODÜSOBİAD'a editör olarak atandığımda her şeyin çok sistemli olması için çabaladım ve dergimizin kalitesini arttırmak adına ne gerekiyorsa yapmaya çalıştım.

"Hayat felsefem; çalışmak, azmetmek, kararlı olmak ve başarmak..."

Bu düşünce ile başladığım bu yolda belli dönem ara

vermiş olsam da arzum ve çalışmalarım daima okunurluğu yüksek, uluslararası standartlarda bilimsel bir yayın organı olmak yönünde oldu. Dergimizi bu aşamaya getirmenin haklı gururunu yaşıyorum kıymetli okurlar. Daha bitmedi tabii yine sizlerin ve değerli editöryal ekibimizin desteği ile biliyorum ki daha güzel indekslerde yer alıp uluslararası platformlara taşıyacağız. Bu konuda beni yalnız bırakmayacağınızı düşünüyorum ve dergimizi daha iyi noktalara taşıma konusunda elimden geleni yapacağımın sözünü de buradan vermek istiyorum.

ODÜSOBİAD 12 (1) sayımızda çok değerli yazarlarımıza ait 26 Araştırma Makalesi, 1 adet Derleme ve 2 adet Kitap İncelemesi yayımlanmıştır. Her çalışma alan editörlerimizin ön değerlendirmesi ve kıymetli hakemlerimizin titizlikle yaptıkları incelemeleri sonucunda yayımlanmaya hak kazanmıştır. Dergimizin sürekliliğini sağlayan kıymetli yazarlarımıza, değerli hakemlerimize ve yayım aşamasında emeği geçen tüm ekip arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bilginin ışığında aydınlanmak dileği ile....

Doç. Dr. Fevziye EKER

EDITOR'S NOTE...

Hello to all our readers from ODUSOBIAD, the name of work, perseverance and determination.

I happy to inform you with honor and happiness that our journal has been included in the 'TUBITAK/ULAKBİM-TR Index' list as of 2021 and has met the 'National Refereed Journal' criteria included in the UAK Associate Professorship applications.

With the happiness of publishing a new issue of our journal and the pride of our journal joining the 'TUBITAK/ULAKBİM-TR Index, I would like to express my endless thanks to our journal's editorial team, who is with us and supports us, to our valuable authors who support us with their articles, and of course, to our referees by sharing their valuable time and invaluable information with our authors to make our publications more scientific and our esteemed referees, who have made it valuable during this process.

As I mentioned before, since I was appointed as the editor to ODUSOBIAD in the first year of 2016, I have tried to make everything very systematic and do whatever it takes to increase the quality of our journal.

"My life philosophy is to work, to persevere, to be determined and to succeed..."

Although I took a break for a while on this path that I started with this thought, my desire and work has always been to be a scientific publication with high readability at international standards. I am proud of bringing our journal to this stage. It is not over yet, of course, with the support of you and our valuable editorial team, I believe be included in take place in better indexes and carry them to international platforms. I think that you will not leave me alone in this process and I would like to give you my word here that I will do my best to carry our journal to a better place.

In ODUSOBIAD 12 (1) issue, 26 Research Articles, 1 Review and 2 Book Reviews of our valuable authors have been published. Each study has been entitled to be published as a result of the preliminary evaluation of our editors and the meticulous examinations of our valuable referees. I would like to express my endless thanks to our esteemed authors, respected referees and all our teammates who contributed to the continuity of our journal.

With the wish to be enlightened in the light of knowledge....

Assoc. Prof. Dr. Fevziye EKER

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ

- 01 | **Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Orman Yangınlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi**
14 | *Evaluation of Forest Fires in Turkey and European Countries in Terms of Some Variables*
Can ŞAHAN - İsmail KAYA
- 15 | **Postmodern Historiography in Michael Ondaatje's Running in The Family**
32 | *Michael Ondaatje'nin Aile İçinde Olanlar Adlı Romanında Postmodern Tarih Yazımı*
Abdullah Emin YAZICI - Samet GÜVEN
- 33 | **(Western)Word / (Eastern)Image in My Name is Red: An Imagological Reading of Orhan Pamuk's Ekphrastic Reimagination**
42 | *Orhan Pamuk'un Benim Adım Kırmızı Romanında (Batılı)Söz ve (Doğulu)İmge: Ekfrastik Romanda Biz ve Öteki İmgesi*
Mustafa KIRCA
- 43 | **Thalassa, Aphrodite'nin Doğuşu, Avlanan Amazonlar ve Germanicia Mozaiklerinin Gösterebilimsel Analizi**
70 | *Semiotic Analysis of Thalassa, Birth of Aphrodite, Hunted Amazons and Germanicia Mosaics*
Mehmet Ali BÜYÜKPARMAKSIZ - Yeşim ERMİŞ
- 71 | **Şerbetlerin Türk Mutfak Kültüründeki Yeri ve Önemine Dair Bir Araştırma**
96 | *A Research on The Place and Importance of Sherbets in Turkish Kitchen Culture*
Ayşe KAYABAŞI - Turgay BUCAK
- 97 | **Ordu-Korgan Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı**
118 | *Ordu-Korgan Hacı Kadızâde Bekir Effendi Mansion*
Halis BAYRAK
- 119 | **İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması**
138 | *The Effect of Job Engagement, Ability to Focus on Career Satisfaction and Job Satisfaction: A Field Study*
Mustafa Tuncer OKUMUŞ - İsmail BAKAN - Merve Rabia KUTLUK
- 139 | **Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi**
154 | *Investigation of Teaching Practices of Primary School Teachers on Pattern Types in Mathematics Lesson*
Süleyman Erkam SULAK - Sibel ÇAVUŞOĞLU
- 155 | **Çalışma Yaşamında Örgütsel Bağlılık: Din Görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Analizi**
168 | *Organizational Commitment in Working Life: Analysis of Organizational Commitment Levels of Religious Officials According to Various Socio-Demographic Variables*
Mehmet Berkay KANDERUN - Muammer CENGİL
- 169 | **An Investigation of Turkish EFL Instructors' Beliefs about Writing in English**
184 | *İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğreten Türk Öğretim Görevlilerinin İngilizce Yazmaya İlişkin İnançları Üzerine Bir İnceleme*
Elif SARI - Turgay HAN
- 185 | **Çevrimiçi Deneyimin Tatil Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Marka Farkındalığı ve Marka Çağrışımının Rolü**
208 | *The Role of Brand Awareness and Brand Association in the Impact of the Online Experience on Holiday Purchase Intention*
Sükran KARACA - Ebru SÖNMAZ KARAPINAR - Serhat ATA
- 209 | **Lise Öğrencilerinin Covid-19 Pandemi Dönemi Akademik Motivasyonsuzluklarının İncelenmesi**
226 | *The Investigation of High School Students' Academic Amotivation During The Covid-19 Pandemic*
Gökhan KAYIR - Şenal UÇAK
- 227 | **Epigrafik Kanıtlar Işığında Hellenlerden Geç Cumhuriyet – Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne Kadar Antik Çağ'da Onur Kavramı Ve Onurlandırma Heykelleri**
240 | *The Concept of Honor and Honorific Statues in Antiquity from the Hellenes to the Late Republic – Early Roman Imperial Period in the Light of Epigraphic Evidences*
Doğuş COŞAR
- 241 | **Fransız Mimarisinin Osmanlı-Türk Mimarisine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme**
260 | *An Evaluation of the Effect of French Architecture on Ottoman-Turkish Architectur*
Nadire Tuba YİĞİTPAŞA

- 261 | **Sezai Karakoç'un "Köşe" Şiirinin Kültürdilbilim Açısından İncelenmesi**
282 | *The Examination of Sezai Karakoç's "Köşe" Poetry In Terms of Cultural Linguistics*
Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
- 283 | **Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri**
300 | *The Geopolitical Importance of Crimean and Crimean Turks*
İsmail GÖRGEN
- 301 | **Örme Yüzeylerin Keçeleştirilmesi ile Oluşturulan Hacimli Etkilerin Sanat Nesnesinden Sanatsal Giysi**
318 | **Formlarına Dönüşümü**
Transformation of Voluminous Effects Created by Felting Knitted Surfaces from Art Objects to Artistic Clothing Forms
Fatma Yelda GEZİCİOĞLU - S. Tuğba ARABALI KOŞAR - Mine BEŞEN YALÇIN
- 319 | **The Effect Of Covid-19 Pandemic On Religion**
338 | *Kovid 19 Pandemisinin Dindarlık Üzerine Etkisi*
Yahya TURAN - Sedat BOSTAN - Fatma BAYNAL
- 339 | **Schwartz Değerler Ölçeği Bağlamında "Camdaki Kız" Dizisinin İçerik Analizi**
356 | *Descriptive Analysis of "Camdaki Kız" Series in the Context of Schwartz Value Theory*
Sibel AK
- 357 | **II.Abdülhamit Karşıtı Bir Ön Söz: Abdullah Cevdet'in İki Emel Adlı Eseri(İnceleme-Metin)**
374 | *A Preface Opposed to Abdülhamit II: Abdullah Cevdet's "İki Emel" Named Work (Examination-Text)*
Adem GÜRBÜZ
- 375 | **Covid-19 Pandemisinde Hijyen Davranışları ve Çevre İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma**
394 | *The Effect of Hygiene Behaviors on the Environment in the Covid-19 Pandemic: An Empirical Study*
Zeynep ACUNGİL - Yavuz ACUNGİL
- 395 | **Kendin Yap (Do It Yourself/DIY) Akımının Punk Alt Kültüründeki Giyim ve Aksesuarlar Bağlamında İncelenmesi**
412 | *Examining the Do It Yourself/DIY Movement in the Context of Clothing and Accessories in Punk Subculture*
Öznur ENES
- 413 | **Covid-19 Sürecinde Kompulsif Satın Alma ve Ruhsal Travma Belirtilerinin Değerlendirilmesi**
426 | *Evaluation of the Compulsive Buying and Psychological Trauma Symptoms during Covid-19*
Burak ÇETİN - Asude Yasemin ZENGİN - Arzu YÜKSEL
- 427 | **Temel Eğitim Yatırımlarının Değerlendirilmesi**
444 | *Evaluation of Basic Education Investments*
Ahmet Murat CANBAZ
- 445 | **Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna Ait 00001 Envanter Numaralı**
462 | **Mushaf'ın Sure Başları Tezyinatları**
The Ornaments of The Holy Quran with Inventory Number 00001 in The Süleymaniye Library Fazıl Ahmed Pasha Collection
Hüseyin ELİTOK

DERLEME

- 463 | **Basılı ve Dijital Çizgi Romanların Türkçe Dersi Metin İşleme Süreçlerinde Pedagojik Bir Materyal Olarak**
478 | **Kullanılması**
Using Printed and Digital Comics as Pedagogical Materials in Turkish Text Processing Processes
Ali GÖÇER - Hasan Can GÜRSOY

KİTAP İNCELEMESİ

- 479 | **Ahmed Bessâm Sâ'î, Kur'ân'ın Mucizevî Dili: Yeni Tanıklıklar**
484 | *Şuayip KARATAŞ*
- 485 | **Gazanfer İltar, Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke: Zeytinlik**
487 | *Tuğrul ÖZCAN*

Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Orman Yangınlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Forest Fires in Turkey and European Countries in Terms of Some Variables

Can ŞAHAN¹
İsmail KAYA²

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 25.10.2021
Kabul Tarihi / *Accepted*: 30.12.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1013462

Atıf / Citation: Şahan, C. ve Kaya, İ., (2022). "Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Orman Yangınlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi" ODÜSOBİAD 12 (1), 01-14, Doi: 10.48146/odusobiad.1013462

Öz

Dünya genelinde ormanların karşı karşıya olduğu en büyük tehlikenin orman yangınları olduğunu söylemek mümkündür. Ülkeler tarafından tutulmuş istatistikler doğrultusunda son yıllarda hem meydana gelen orman yangını sayısı hem de bu yangınlar sonrasında yanan alan miktarlarında artışlar olduğu görülmektedir. Orman yangınları, ormanlardaki ekosistemin zarar görmesinin yanında birçok yerleşim yerini de tehdit etmektedir. Bu çalışma, orman yangınları konusunda Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki durumu tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Türkiye ve Avrupa ülkelerinin orman yangınları konusundaki mevcut durumu karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Avrupa çapında uydu aracılığıyla orman yangınları riski ve orman yangınları haritalama çalışmaları yapan Avrupa Orman Yangınları Bilgi Sistemi (EFFIS) adıyla kurulan ve tarafınca yıllık olarak yayınlanan 2019 yılı Orman Yangınları Yıllık Raporu'ndan temin edilmiştir. Öncelikle 2010 ile 2019 yılları arasında meydana gelen yangın sayısı ve yanan alan miktarı açısından 25 Avrupa ülkesi arasından Türkiye ile söz konusu değişkenler bakımından benzer durumda bulunan ülkeler tespit edilmiştir. Tespit edilen ülkeler (İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan, İsveç ve Polonya) ile Türkiye'nin mevcut durumu karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin bu ülkelere göre yüzölçümüne oranla en az ormanlık alana sahip olduğu ve yangın başına kaybettiği ormanlık alanın da düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin düşük orman varlığı seviyesine sahip olması nedeni ile öncelikli olarak orman alanlarının orman yangınlarına karşı korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Öte yandan önleme ve koruma mekanizmalarını aşarak ortaya çıkan orman yangınlarının etkin bir müdahale ile meydana gelecek kayıp ve zararların en az seviyede tutulması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Orman Yangını, Avrupa Ülkeleri, Türkiye

Abstract

It is possible to say that the biggest danger faced by forests worldwide is forest fires. In line with the statistics kept by the countries, it is seen that both the number of forest fires and the amount of burning areas after these fires have increased in recent years. Forest fires threaten many settlements as well as damage to the ecosystem in forests. This study was conducted with Turkey on forest fires in order to determine the situation between European countries. Turkey and the European countries on the current situation of forest fires is evaluated by comparison. The data used in the study were obtained from the 2019 Forest Fires Annual Report published annually by the European Forest Fires Information System (EFFIS), which was established as the European Forest Fires Information System, which carries out forest fires risk and forest fires mapping studies via satellite. First of all, among the 25 European countries in terms of the number of fires and the amount of burned areas between 2010 and 2019, countries that are in a similar situation to Turkey in terms of these variables were determined. The current situation of the identified countries (Spain, Italy, Greece, France, Croatia, Sweden and Poland) and Turkey has been compared and evaluated. It is seen that Turkey has the least forest area compared to these countries and the forest area lost per fire is also at low levels. Due to Turkey's low level of forest assets, it is necessary to protect forest areas against forest fires. On the other hand, it is of great importance to keep the losses and damages to a minimum level with an effective intervention in forest fires that occur by exceeding the prevention and protection mechanisms.

¹ Sorumlu Yazar; Öğr. Gör. Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu, Amasya, e-mail: can.sahan@amasya.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9086-9062>

² Öğr. Gör. Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu, Amasya, e-mail: ismail.kaya@amasya.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5948-0043>

Keywords: Disaster, Fire Forest, European Countries, Turkey,

Giriş

Ülkelerin ve dünya nüfusunun artmasıyla ormanlık alanlar üzerindeki stres artmakta ve bunun sonucunda ormanlar yok olmaktadır. M.Ö. 2000 yıllarında 8 milyar hektar olan dünya orman varlığı hızla azalma eğilimine girmiştir. Son verilere göre, 3,2 milyar hektar seviyelerine gerilemiştir. Bu azalmanın nedenlerinden birisi olan orman yangınlarının etkisi küçümsemeyecek ölçüdedir (URL-1). İklim değişikliği ile birlikte küresel ısınma sonucunda orman yangınları riski daha da artmaktadır (Natole ve ark., 2021).

İklim değişikliği ve ormanlar arasında sıkı bir ilişki vardır. Atmosferdeki karbon dengesinin sağlanmasında ormanların önemli bir rolü bulunmaktadır. Ormanlar sera etkisine neden olan karbondioksit miktarını fotosentez yoluyla tutan okyanuslardan sonra önemli yutak alanlarıdır. Günümüzde bir taraftan atmosfere sera etkisi yaratan gazların salınması bir taraftan ise ormanların tahrip edilmesi ve ormansızlaşma ile iklim değişikliği daha da şiddetlenmektedir. Ancak ormanlar ve iklim değişikliği arasında sadece bu açıdan bir ilişki söz konusu değildir. Bunun yanında küresel ısınma ile sıcaklıkların artması orman yangınları tehlikesini de arttırmaktadır. Bu süreç ise, atmosferik afet olarak değerlendirilmektedir (Tolunay, 2013; Miranda ve ark., 1994). Bu bağlamda iklim değişikliğine bağlı belirsizliklerin yönetilmesinde orman yangınlarına, gelecek senaryolarda olası tehlikelere karşı direnç oluşturma konusunda öncelikli olarak dikkat edilmesi gerekmektedir (Bone ve ark., 2016). İklim değişikliği, orman yangını probleminin doğasını ve bu doğrultudaki politikaları doğrudan etkilemektedir (Davis, 2017). Bu nedenle, değişen bir iklim, orman yangınlarına yönelik yönetim, politika ve stratejilerinin bir değişikliğe ihtiyaç duyduğunu ifade eder (North ve ark., 2015). Politika ve stratejilere öncelik vermek ve yangını bir ekosistem süreci olarak değerlendirmeye almak ihtiyaçların eyleme dönüşmesindeki uygulamalardır (Carroll ve Pavegio, 2016).

Orman yangınları, hem küresel ölçekte hem de Türkiye’de kayıplar meydana getiren afetlerin başında gelmektedir (Şahin ve Sipahioğlu; 2002). Orman yangınları özellikle çevresel sonuçlar göz önüne alındığında, dünya genelinde endişe kaynağı olarak ifade edilmektedir (Gonzalez-Perez ve diğerleri, 2004). Bir afet olarak orman yangınları; kaynaklara, insan hayatına, özel mülklere ve ekosisteme zarar vererek sürekli bir tehdit unsuru oluşturmaktadır (Bhosle ve Gavhene, 2016). Orman yangınları, pozitif anlamda yeni ormanlar oluşturmaya yardımcı olsa da, negatif anlamda kontrol edilemeyen yangınlar ekolojik sistemlere ve insan altyapısına zarar vermektedir (Yuan ve diğ., 2015).

Orman yangınları sadece ormanlık alanların zarar görmesine neden olmakla kalmamakta bunun yanında ormanlık alan içerisindeki veya etrafındaki yerleşim yerleri içinde bir tehdit oluşturmaktadır (Ayberk ve diğ., 2010). Aynı zamanda ormanları evi olarak kullanan insan haricindeki canlılarda orman yangınlarından dolayı hem yaşam alanlarını kaybetmekte hem de zarar görmektedirler (Yılmaz, 2012).

Orman yangınları meydana getirdiği maddi hasarların yanında ormanların azalması sonucu topluma sağladıkları faydalarının da yok olmasına neden olmaktadır. Orman yangınları toprağın fiziksel ve kimyasal özelliklerinde birtakım olumsuz değişimler meydana getirerek toprağı koruyucu örtüden mahrum bırakmakta, bunun sonucunda erozyona neden olmaktadır (Ayberk ve diğ. 2009). Aynı zamanda flora ve fauna üzerinde olumsuz etkilere, sera etkisi ve küresel ısınma sonucu iklim değişikliğine, atmosferik kirlilik ile su düzeninin bozulmasıyla birlikte çölleşme, heyelan, çamur akışı, siltasyon, çığ ve kuraklık gibi afetlere de neden olmaktadır (Türkeş ve diğ., 2000; Demir, 2009; Tolunay, 2013).

Ormanlık alanlardaki yangın riski ile o bölgenin iklim koşulları arasında güçlü bir alaka bulunmaktadır (Taştan ve Aydınöğlü, 2015). İklim ve hava koşulları yakıtların fiziksel ve kimyasal özelliklerini değiştirerek yakıtın tutuşma oranını etkilemektedir (Küçük ve Sağlam, 2004). Dolayısıyla meteorolojik koşullar ve parametreler yangınların oluşumu, şiddeti ve süresi üzerinde çok önemli etkisi bulunmaktadır. Bundan ötürü orman yangınlarının nedeni gerek insan olsun gerek ise doğa olsun fark etmeksizin meteorolojik koşullar uygun olduğunda meydana gelmektedir. Bu koşullar hava sıcaklığı, nispi nem, rüzgâr hızı ve yönü ile havanın kararlılık durumudur (URL-1).

Ormanlar sıcak ve kurak havalarda daha da kolay tutuşabilen çok fazla yanıcı madde barındırmaktadır (DPT, 2001). Türkiye’de, Akdeniz Bölgesi’nde yer alması nedeniyle iklim özelliklerinden dolayı orman yangınlarının sayısı çok yüksektir ve orman yangınları nedeniyle çok fazla alan zarar görmektedir (Çolak ve Sunar, 2020).

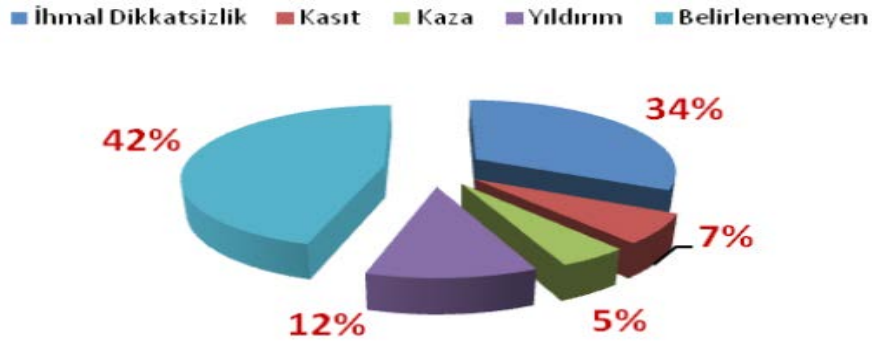
Orman yangınları etrafında bulunan yerleşim yerleri için de büyük bir risk oluşturmaktadır (İlter, 2019). 23 Ağustos 2020-12 Eylül 2020 tarihlerinde farklı nedenlerle meydana gelen yangınlar Hatay, Ankara, Kastamonu, Adana ve Osmaniye gibi illerde çok fazla miktarda zarara neden olmuştur. Orman Genel Müdürlüğü (OGM) tarafından yayınlanmakta olan verilerin sürdürülebilir olmaması nedeniyle Avrupa Orman Yangını Bilgi Sisteminden (EFFIS) ulaşılan veriler dâhilinde bahse konu olan illerde meydana gelen yangınlarda yanan alanların 30.08.2020 tarihli Ankara-Nallıhan yangınında 1.084 hektar, 02.09.2020 tarihli Kastamonu yangınında 1.396 hektar, 5.9.2020 tarihli Antakya yangınında ise 3.507 hektar alanın yandığı görülmektedir. Bu üç yangının bile Türkiye’ye faturasının çok ağır olduğu söylenebilir. Çünkü yanan alanın %85’i ormanlık alan olduğu ve yanan ormanlık alanın miktarı ise 5000 hektarın üzerinde olduğu görülmektedir. Adana ilinde; 23.08.2020 tarihli Kozan ve 9.9.2020 tarihli Pozantı yangınları ile 11.9.2020 tarihli Osmaniye yangınlarında ise yanan toplam alanın 6.000 hektarın üzerinde olduğu gözlenmiştir (TOD, 2020a).

Orman yangınları, Türkiye gibi Akdeniz bölgesinde yer alan ülkelerde de tekrarlayan bir fenomen olarak ifade edilmektedir (Pausas, 2008). Türkiye’de olduğu gibi Avrupa ülkelerinde de orman yangınları sonrası çok fazla alanın yandığı ve can ve mal kayıplarının yaşandığı görülmektedir. Yunanistan’da 23 Temmuz 2018 tarihinde Attika bölgesinde meydana gelen yangında 126 kişi hayatını kaybetmiş ve 200 kişi ise yaralanmıştır. Söz konusu yangından toplamda 4118 kişi etkilenmiş ve toplamda 3198,2 hektar alan yanmıştır (Yıldırım ve Yılmaz, 2019).

Avrupa, birbirinden önemli ölçüde farklılık gösteren çok sayıda ulus ve ülkenin bulunduğu bir kıtadır. Kuzey Avrupa’daki ülkeler orman yangınları ile savaşmıyorken öte yandan, çoğu Akdeniz’e komşu olan güney Avrupa ülkeleri (Portekiz, İspanya, Fransa’nın güney bölümleri, İtalya, Yunanistan ve Kıbrıs) derin bir orman yangını sorunuyla karşı karşıyadır. Avrupa Orman Enstitüsü’nün 1975-2000 istatistiklerine göre, Akdeniz ülkelerinde yanan alan miktarı, Avrupa’daki toplam yanan alan miktarının % 94’üne karşılık gelmektedir. Yangın, Güney Avrupa’daki ormanlar için en önemli tehdittir (Xanthopoulos ve diğerleri, 2006).

Güney Avrupa ülkeleri, 20. yüzyılın ikinci yarısında yangın problemlerinin daha da arttığının farkına varmıştır. Yangın tehlikesinin artmasında kırsal alanların terk edilmesi, orman alanlarının uzun süre korunması ve yüksek derecede yanıcı olan hızlı büyüyen türlerin (çoğunlukla çamlar ve okaliptüsler) yayılması etkili olmuştur. Turizm sektörünün büyümesi ve kentleşme yangın olaylarını ve afet potansiyelini keskin bir şekilde artırmıştır. Yıllık yanan alan miktarında 1970’lerden bu yana iki katından fazla artış meydana gelmiştir (Xanthopoulos ve diğerleri, 2006)

Yangın rejimleri iklim, bitki örtüsü ve doğrudan insan etkisi ile belirlenir. İklim, küresel ölçekte yangın modellerinin ana belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Marlon ve diğ., 2008). Görsel 1’e bakıldığında Türkiye’de 2007-2018 yılları arasında meydana gelen yangınların nedenlerinin büyük çoğunluğu insan kaynaklı olduğu görülmektedir. Türkiye’de insan faaliyetleri sonucu çıkan yangınların oranı ihmal (%34), faili meçhul (%42), kaza (%5) ve kasıt (%7) olmak üzere toplamda %88’dir. Doğal olarak meydana gelen yangınların oranı ise %12’dir (TOD, 2020b). Avrupa’da ise ihmal ve kundaklama gibi insan faaliyetleri sonucu meydana gelen orman yangınları toplamda meydana gelen orman yangınlarının % 95’ini oluşturmaktadır (Ganteaume ve diğ., 2012).

Görsel 1. 2007-2018 Yılları Arasında Çıkış Nedenlerine Göre Yangın Oranları (TOD, 2020b).

Avrupa Komisyonu'nun (EC) Ortak Araştırma Merkezi (JRC), 1998 yılında orman yangını tehlikesinin değerlendirilmesi ve Avrupa'daki hassas alanların haritalanması için ileri yöntemler geliştirmek ve uygulamak üzere bir uzman grubu kurmuştur. Bu uzman grubun çalışmaları neticesinde Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS) 2000 yılında faaliyete geçmiştir.

EFFIS, tüm Avrupa ülkelerine açıktır. Ayrıca, sistemi AB üyesi olmayan tüm Akdeniz ülkelerine genişletmek için FAO Silva-Mediterranea ile bir anlaşmaya varılmıştır. Şu anda EFFIS ağına dâhil Arnavutluk, Cezayir, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, Kuzey Makedonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Kosova, Letonya, Lübnan, Litvanya, Karadağ, Fas, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Tunus, Türkiye ve Birleşik Krallık olmak üzere toplamda 40 ülke bulunmaktadır (URL-4).

EFFIS, orman yangınlarını kıtasal ölçekte izleyen modüler bir karar destek sistemidir (McInerney ve diğ., 2013). EFFIS; Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki orman yangınları ve orman yangını rejimleri hakkında neredeyse gerçek zamanlı ve tarihsel bilgi sağlayan modüler bir web coğrafi bilgi sisteminden oluşmaktadır. EFFIS'teki yangın izleme, yangın öncesi koşullar hakkında bilgi sağlayan ve yangın sonrası hasarları değerlendiren tam yangın döngüsünü kapsamaktadır (URL-4). Kurulmasından bu yana EFFIS bu konuda merkezi referans haline gelmiştir (McInerney ve diğ., 2013). EFFIS'in temel amacı, orman yangınları ile ilgili güvenilir bir veri ağı oluşturarak orman yangınları ile mücadelede başarıyı artırmaktır (URL-4).

EFFIS, kullanıcılara Avrupa'daki orman yangınları hakkında tahminler ve eğilimler dâhil olmak üzere zengin, ayrıntılı ve sürekli güncellenen bilgiler sağlamaktadır. EFFIS tarafından geliştirilen uygulamalardan biri olan Mevcut Durum Görüntüleyici sayesinde 10 güne kadar yangın tehlikesi tahmini bilgileri ile Avrupa ve Akdeniz bölgesindeki aktif yangınlar ve yanmış alanlar hakkında günlük güncellenen bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Kullanıcılar, zaman aralığını seçerek kolay bir şekilde belirli bölgelere ve hatta belirli yangınlara odaklanabilirler ve bu sayede yangın raporlarını oluşturabilirler. Bunun da ötesinde uygulama, yangın eğilimlerini ve tahminlerini keşfetmek için ek analiz araçları sunmaktadır. Bir kısım veriler kullanıcılar tarafından çeşitli formatlarda indirilebilir, bir kısım veriler ise özel bir formatta talep edilebilir (URL-5).

Söz konusu ülkelerin orman yangınları ile ilgili istatistiki bilgileri EFFIS tarafından her yıl yayınlanmaktadır. 2000 yılında "Güney Avrupa'da Orman Yangınları" adıyla raporlar yayınlanmaya başlanılmıştır. 2001 yılında "Avrupa'da Orman Yangınları Yangın Kampanyası" adıyla, 2004 yılında sadece "Avrupa'da Orman Yangınları" adıyla, 2011 yılında ise "Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Orman Yangınları" adıyla yayınlanarak dönem dönem değişikliklere uğramıştır. Raporlarda orman yangınları ile ilgili ülke ve bölgesel ölçekte verilere yer verilmiştir (URL-4).

Teknolojinin gelişmesi, insanoğlunun artan deneyimleri ve bilgi düzeyi bunun yanında ülkelerin bu konuda yapmış olduğu iş birliği orman yangınlarının önlenmesini sağlayamamaktadır. Ertuğrul'a (2005) göre, her yıl birçok ülkede orman yangını meydana gelmekte ve bu yangınlar sonrasında birçok ormanlık alan zarar görmektedir. Türkiye de Akdeniz iklim kuşağında olması nedeniyle bu ülkeler arasında yerini almaktadır (Doğanay ve Doğanay, 2004). Zaman zaman hükümet ya da basın tarafından Türkiye'nin Avrupa ülkelerine göre orman varlığını koruma ve orman yangınlarına

müdahale açısından çok iyi bir noktada olduğu belirtilmektedir. Ancak bu konuda yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada Türkiye'nin Avrupa ülkeleri karşısında orman varlığını koruma ve orman yangınlarına müdahale açısından yerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi adına, ormanlık alan miktarı, yangın sayısı ve yanan alan miktarı değişkenlerini kullanarak Avrupa ülkeleri ile Türkiye karşılaştırılmıştır. Türkiye ve Avrupa ülkelerinin orman varlığını koruma ve orman yangınlarına müdahale kapasitesi bu üç temel değişken kapsamında incelenmiştir. Araştırmada herkese açık ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, 2010-2019 yıllarını kapsayan zaman dilimi içerisinde Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa ülkelerinin orman yangınlarından etkilenme durumlarını karşılaştırılarak değerlendirilmesi noktasında araştırmacılar tarafından belirlenmiş ormanlık alan miktarı, yangın sayısı ve yanan alan miktarı çerçevesinde betimsel analizleri yapılarak değerlendirilmiştir. Ülkelerin ormanlık alan miktarı değişkeni için 2011 yılı verileri temel alınmıştır. Ülkelerin ormanlık alan miktarı ve yüz ölçümlerine ilişkin veriler Vikipedi'den temin edilmiştir (URL-3). Yangın sayısı ve yanan alan miktarı değişkenlerinin verileri ise EFFIS'nin "2019 yılı Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Orman Yangınları" isimli raporundan alınmıştır (URL-4). Çalışmaya bu raporda istatistik bilgileri bulunan toplamda 26 ülke dâhil edilmiştir. Bu ülkeler Türkiye, Portekiz, Finlandiya, İsveç, Almanya, Norveç, Polonya, Romanya, Fransa, Ukrayna, Slovenya, İsviçre, Litvanya, Slovakya, Kıbrıs, Hollanda, Macaristan, Kuzey Makedonya, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Avusturya, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, İspanya ve İtalya'dır.

Verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 22.0 (Statistical Package for The Social Science) programı kullanılmıştır. Değişkenlerin betimsel analizleri çıkarılarak ülkeler söz konusu değişkenler açısından karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmada söz konusu ülkelerin 10 yıllık süreç içerisinde meydana gelen yangın sayısı ve yanan alan miktarı ve ormanlık alan miktarı olmak üzere 3 değişkene göre betimsel analizleri yapılması amaçlandığından, ilgili analiz yangın sayısı ve yanan alan miktarı açısından 2010-2019 yıllarını kapsayacak şekilde 26 ülke ile sınırlandırılmıştır. Ormanlık alan miktarı değişkeni için de 2011 yılı verileri kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmada başlangıç noktasında öncelikli olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu 26 Avrupa ülkesi ele alınmış ve 2010-2019 yıllarında meydana gelen yangın sayısı ve yanan alanın miktarı açısından yapılan sıralamada Türkiye'nin önünde bulunan ülkeler tespit edilmiştir. Söz konusu sıralamada Türkiye'nin önünde bulunan ülkeler Tablo 1'de de görüldüğü gibi Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan, İsveç ve Polonya'dır.

Çalışmanın devamında bu ülkeler ile Türkiye ormanlık alan miktarı ve ülkelerin yüzölçümüne oranla sahip olduğu ormanlık alan miktarı ve 2010-2019 yılları arasında yangın başına yanan alan miktarı değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır.

Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin Yıllık Ortalama Yanan Alan Miktarı ve Yıllık Ortalama Yangın Sayısı Açısından Karşılaştırılması

Bu bölümde ülkelerin 2010-2019 yılları arasında meydana gelen orman yangınları sayısının ve yanan alan miktarının yıllık ortalamaları hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonrasında söz konusu ülkeler yıllık ortalama orman yangını sayısı ve yıllık ortalama yanan alan miktarı değişkenlerine göre sıralanmıştır ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Sıralama	Ülkeler	Yıllık Ortalama Yanan Alan Miktarı (ha)	Sıralama	Ülkeler	Yıllık Ortalama Yangın Sayısı
1	Portekiz	134307,6	1	Portekiz	16800
2	İspanya	94513,8	2	İspanya	11859,9
3	İtalya	63907,2	3	Polonya	7188,2
4	Yunanistan	24220,3	4	İtalya	5419,6

5	Fransa	12163,3	5	İsveç	4521,3
6	Hırvatistan	11241,2	6	Fransa	3907,4
7	Türkiye	7332,1	7	Türkiye	2477,3
8	Bulgaristan	5266,4	8	Ukrayna	1626,3
9	Macaristan	4742,4	9	Çek Cumhuriyeti	1275,1
10	İsveç	4700	10	Finlandiya	1260
11	Kuzey Makedonya	4473,5	11	Macaristan	1218,3
12	Ukrayna	3369,1	12	Yunanistan	949,8
13	Polonya	3027	13	Almanya	864,7
14	Romanya	1830,5	14	Letonya	580,5
15	Kıbrıs	1578,8	15	Bulgaristan	470,8
16	Norveç	1067,5	16	Romanya	297,4
17	Almanya	758,8	17	Slovakya	234,5
18	Letonya	612,1	18	Avusturya	213,9
19	Finlandiya	523,4	19	Norveç	209,6
20	Slovakya	427,3	20	Kuzey Makedonya	209
21	Çek Cumhuriyeti	347,1	21	Hırvatistan	199,4
22	Slovenya	270,5	22	Hollanda	181,8
23	Litvanya	117,5	23	Litvanya	152
24	Hollanda	112,1	24	Kıbrıs	102,7
25	İsviçre	107,6	25	İsviçre	98,4
26	Avusturya	66,5	26	Slovenya	83,1

Tablo 1. Ülkelerin 2010-2019 Yılları Arasında Ortalama Yanan Alan Miktarı ve Ortalama Yangın Sayısı Verileri.

Tablo 1'e bakıldığında Portekiz ve İspanya'nın hem yıllık ortalama yangın sayısı açısından hem de yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından ilk iki sırada olduğu ve orman yangınlarından en fazla etkilenen ülkeler olduğu görülmektedir. Devamında Türkiye'ye kadarki sıralamaya bakıldığında yıllık ortalama yangını sayısı ve yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada farklılıklar olduğu saptanmıştır.

- İtalya yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada üçüncüken, yıllık ortalama yangını sayısı açısından yapılan sıralamada ise dördüncü sırada olduğu görülmektedir.
- Polonya yıllık ortalama yangın sayısı açısından yapılan sıralamada üçüncü sıradayken, yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada ise on üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle çıkan orman yangınlarının fazla zarara neden olmadan kontrol altına alındığı söylenebilir.
- Yunanistan'a bakıldığında yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada dördüncü sırada olduğu, yıllık ortalama yangını sayısı açısından yapılan sıralamada ise on ikinci sırada olduğu görülmektedir. Bu sonuç ile çıkan orman yangını sayısı az olmasına rağmen çok fazla bir alanın yandığı söylenebilir.
- Fransa yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada beşinci sırada olduğu, yıllık ortalama orman yangını sayısı açısından yapılan sıralamada ise altıncı sırada olduğu görülmektedir.
- Hırvatistan yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada altıncı sırada olduğu, yıllık ortalama yangın sayısı açısından yapılan sıralamada ise yirmi birinci sırada olduğu görülmektedir. Orman yangını sayısının çok az olmasına rağmen çok fazla alanın yanması müdahalede birtakım problemlerin olduğu şeklinde yorumlanabilir.
- İsveç yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada onuncu sırada olmasına rağmen yıllık ortalama orman yangın sayısı bakımından yapılan sıralamada ise beşinci sırada olduğu görülmektedir. Orman yangın sayısının yüksek olması bunun yanında meydana gelen zararın ise az olması ülkenin önlemede yetersiz ancak müdahalede yeterli olduğu söylenebilir. Ancak ülkedeki iklim şartlarını da göz ardı etmemek gerekir.
- Türkiye hem yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından hem de yıllık ortalama orman yangını sayısı açısından yapılan sıralamada yedinci sırada olduğu görülmektedir. Bu veriler dikkate alınarak yapılan yorumlamada Türkiye'nin Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan, İsveç ve Polonya gibi ülkelerden hem orman yangınlarının çıkmasını önleme anlamında hem de müdahale anlamında daha başarılı olduğu söylenebilir.

Tablo 1'e bakıldığında yanan alan miktarı ve orman yangını sayısı açısından yapılan sıralamada ilk sıralarda bulunan ülkelerin genel itibarı ile Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler olduğu görülmektedir.

Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin 2010-2019 Yılları Arasında Çıkan Yangın Sayısının İncelenmesi

Bu bölümde ise Türkiye ile 8 Avrupa ülkesi 2010 ile 2019 yılları arasında yıllık orman yangını sayıları verilmiştir. 2010 ile 2019 yılları arasında meydana gelen orman yangını sayılarının yıllık ortalaması bulunmuştur ve 2019 yılında meydana gelen orman yangını sayısı ile karşılaştırılarak 2019 yılının orman yangınları açısından nasıl geçtiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu konuda ilgili veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Yıl	Portekiz	İspanya	İtalya	Yunanistan	Fransa	Hırvatistan	İsveç	Polonya	Türkiye
2010	22026	11721	4884	1052	3900	131	3120	4680	1861
2011	25221	16414	8181	1653	4500	280	3534	8172	1954
2012	21176	17503	8252	1559	4105	569	2213	9265	2450
2013	19291	10626	2936	862	2223	137	4878	4883	3755
2014	7067	9771	3257	552	2778	43	4374	5245	2149
2015	15851	11928	5442	510	4440	177	2700	12257	2150
2016	13261	8817	5818	777	4285	151	5454	5286	3188
2017	21002	13793	7855	1083	4403	329	5276	3592	2411
2018	12273	7143	3220	793	3005	54	8181	8867	2167
2019	10832	10883	4351	657	5435	123	5483	9635	2688
2010-2019 ortalama	16800	11860	5420	949	3907	199	4521	7188	2477

Tablo 2. Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin 2010-2019 Yılları Arasında Çıkan Yangın Sayısı Miktarları.

Tablo 2'ye bakıldığında yıllık olarak orman yangını sayılarının ve 2010-2019 yılları arasında meydana gelen orman yangını sayılarının ortalamalarını verildiği görülmektedir. 2019 yılında meydana gelen yangın sayısı ile bu ortalama karşılaştırıldığında; Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Hırvatistan da 2019 yılında meydana gelen yangın sayısının bu ortalamadan düşük olduğu ancak Fransa, İsveç, Polonya ve Türkiye'nin ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Fransa, İsveç, Polonya ve Türkiye'nin 2019 yılı, yangın sayısı açısından kötü geçtiği söylenebilir.

Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin 2010-2019 Yılları Arasında Yanan Alan Miktarlarının İncelenmesi

Bu bölümde ise Türkiye ile 8 Avrupa ülkesi 2010 ile 2019 yılları arasında yıllık yanan alan miktarları verilmiştir. 2010 ile 2019 yılları arasında meydana gelen yanan alan miktarlarının yıllık ortalaması bulunmuştur ve 2019 yılında meydana gelen yanan alan miktarları ile karşılaştırılarak 2019 yılının orman yangınları açısından nasıl geçtiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu konuda ilgili veriler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Yıl	Portekiz	İspanya	İtalya	Yunanistan	Fransa	Hırvatistan	İsveç	Polonya	Türkiye
2010	133090	54770	46537	8967	10300	1121	540	2126	3317
2011	73813	102161	72004	29144	9400	15555	945	2678	3612
2012	110231	226125	130814	59924	8600	24804	483	7235	10455
2013	152756	58985	29076	46676	3608	1999	1508	1289	11456
2014	19929	46721	36125	25846	7493	188	14666	2690	3117
2015	64443	103200	41511	7096	11160	9416	594	5510	3219
2016	161522	65817	65503	26540	16093	7100	1288	1451	9156
2017	540630	178234	161987	13393	26378	48543	1433	1023	11993
2018	44578	25162	19481	15464	5124	1506	24310	2696	5644
2019	42084	83963	36034	9153	23477	2180	1233	3572	11332
2010-2019 Ortalama	134308	94514	63907	24220	12163	11241	4700	3027	7330

Tablo 3. Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin 2010-2019 Yılları Arasında Yanan Alan Miktarları.

Tablo 3'e bakıldığında yıllık olarak yanan alan miktarlarının verildiği görülmektedir. Bunun yanında 2010 -2019 yılları arasında meydana gelen orman yangınlarında yanan alan miktarlarının ortalamalarının da verildiği görülmektedir. 2019 yılında yanan alan miktarları ile bu ortalamalar karşılaştırıldığında; Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, İsveç ve Hırvatistan da 2019 yılında meydana gelen orman yangınlarında yanan alanın bu ortalamadan düşük olduğu ancak Fransa, Polonya ve Türkiye'nin ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Fransa, Polonya ve Türkiye'nin 2019 yılı, yanan alan miktarı açısından kötü geçtiği söylenebilir.

Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin (Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan, İsveç ve Polonya) Ormanlık Alan Miktarları, Ülkelerin Yüzölçümüne Oranla Sahip Olduğu Ormanlık Alan Miktarları ve 2010-2019 Yılları Arasında Yangın Başına Yanan Alan Miktarları Açısından Karşılaştırılması

Bu bölümde Türkiye ve söz konusu Avrupa ülkelerinin sahip olduğu ormanlık alan miktarları, yüzölçümüne oranla sahip olduğu ormanlık alan miktarları ve yangın başına yanan alan miktarları hesaplanarak karşılaştırılmıştır.

Sıra	Ülkeler	Ormanlık Alan (ha)	Sıra	Ülkeler	Ormanlık Alan/Yüzölçümü (%)	Sıra	Ülkeler	Yangın Başına Yanan Alan Miktarı (ha)
1	İsveç	280730	1	İsveç	%68,95	1	Hırvatistan	56,38
2	Fransa	246640	2	Hırvatistan	%44	2	Yunanistan	25,50
3	Türkiye	216,781	3	Fransa	%36,76	3	İtalya	11,79
4	İspanya	184180	4	İspanya	%36,70	4	Portekiz	7,99
5	İtalya	106736	5	İtalya	%35	5	İspanya	7,97
6	Portekiz	31820	6	Portekiz	%34,80	6	Fransa	3,11
7	Polonya	90000	7	Polonya	%28,80	7	Türkiye	2,96
8	Yunanistan	37520	8	Yunanistan	%28,43	8	İsveç	1,04
9	Hırvatistan	24,901	9	Türkiye	%27,6	9	Polonya	0,42

Tablo 4. Ülkelerin Sahip Olduğu Ormanlık Alan Miktarları ve Ülkelerin Yüzölçümüne Oranla Sahip Olduğu Ormanlık Alan Miktarları ve 2010-2019 Yılları Arasında Yangın Başına Yanan Alan Miktarları.

Tablo 4'e bakıldığında ülkelerin sahip olduğu ormanlık alan miktarına göre yapılan sıralamada Türkiye'nin, İsveç ve Fransa'dan sonra üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Bu durumda tek bir değişken (ormanlık alan değişkeni) açısından değerlendirildiğinde, bu ülkelere göre Türkiye'nin yeterli ormanlık alana sahip olduğu söylenebilir. Ancak yüzölçümüne göre ormanlık alan miktarı sıralamasında Türkiye'nin son sırada olduğu görülmektedir. Bu da Türkiye'nin diğer ülkelere göre km²'ye düşen ormanlık alan miktarı bakımından en az orman arazisine sahip ülkelerden bir tanesi olduğunu göstermektedir. Türkiye ormanlık alan miktarı açısından yapılan sıralamada üçüncü sıradayken yüzölçümüne göre ormanlık alan miktarı açısından yapılan sıralamada ise son sırada yer almasının nedeni Türkiye'nin yüzölçümünün diğer ülkelere göre çok daha büyük olması söylenebilir.

Sadece ormanlık alan miktarı değişkeni dikkate alınarak yapılan değerlendirmede en az ormanlık alana sahip ülke Hırvatistan olduğu görülmektedir. Ancak yüzölçümüne oranla sahip olunan ormanlık miktarına göre yapılan sıralamada ise Hırvatistan'ın üst sıralara yükselerek ikinci sıraya yerleştiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak ise bu ülkenin yüzölçümünün küçük olması söylenebilir. Bu iki değişken açısından diğer ülkelerin sıralamalarında da farklılıklar olsa da Türkiye ve Hırvatistan da olduğu gibi sıralamalar arasında bir uçurumun olmadığı görülmektedir.

Yangın başına en fazla ormanlık alanın yandığı ülkeler Hırvatistan, Yunanistan ve İtalya'nın olduğu görülmektedir. Yangın başına düşen yanan alan miktarı değişkeni için oluşturulan sıralamada dokuz ülke arasında Türkiye'nin ise yedinci sırada olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu ülkelere göre Türkiye'nin yangın başına yanan alan miktarının da düşük olduğu görülmektedir.

Sadece yıllık ortalama yangın sayısı ve yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada ilk sıralarda bulunan ülkeler coğrafi konum olarak Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler olduğu görülmektedir. Bu ülkeler Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan ve Türkiye'dir. Yangın başına düşen yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada Portekiz, İtalya ve İspanya liderliği Hırvatistan'a bırakmıştır. Hırvatistan'dan sonra ise Yunanistan yer almaktadır. Yangın

başına yanan alan miktarı sıralamasında Hırvatistan ve Yunanistan'ın liderliğe yükselmesinin temelinde bu ülkelerde yangının az çıkmasına karşın meydana gelen hasarın çok daha fazla olması olarak söylenebilir. Bu da demek oluyor ki bu ülkeler yangınların az çıkmasına rağmen çok fazla miktarda orman yangınlarından etkilenmektedirler. Hırvatistan ve Yunanistan'ın önleme konusunda başarılı ancak müdahale konusunda ise yetersiz olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak orman yangınlarından en fazla etkilenen ülkelerin Hırvatistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Fransa ve Yunanistan'ın olduğu tespit edilmiştir. Türkiye ise orman yangınlarından söz konusu bu ülkelere göre daha düşük düzeyde etkilenmektedir. Ormanlık alan miktarı değişkeni açısından yapılan sıralama dışında diğer bütün değişkenler açısından yapılan sıralamalarda Türkiye'nin son sıralarda yer aldığı saptanmıştır. Bu da diğer ülkelere göre Türkiye'nin Akdeniz kuşağında bulunması ve Akdeniz'deki diğer ülkelere göre hem meydana gelen orman yangını sayısı açısından hem de yanan alan miktarı açısından bunun yanında yangın başına düşen yanan alan miktarı açısından iyi durumda olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'nin yüzölçümüne oranla sahip olunan orman miktarı açısından ise bu ülkelere nazaran kötü durumda olduğunu ve bu ülkelere göre orman fakiri bir ülke olduğunu söylemeden geçmemek gerekmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Avrupa'nın Güneyi; Portekiz, İspanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan insan kaynaklı orman yangınlarından hem ekonomik hem de çevresel olarak ciddi şekilde etkilenmektedir. Bu ülkelerde 1980 ve 1990 yılları arasında orman yangınları sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu artış, esas olarak iyileştirilmiş kayıt prosedürlerinden kaynaklanmıştır. Bu eğilim yaklaşık on yıl boyunca sabit kalmıştır ve ardından 2000'lerden itibaren düşüşe geçerek durum tersine dönmüştür. Bu dönem içerisinde Portekiz, en fazla orman yangını meydana gelen ülke olmuştur. Yalnızca 2008'de, bu beş ülkede 36.000'den fazla orman yangını kaydedilmiştir. Kabaca 160.000 hektar ormanlık alan yanmış ve bu yanan alanların yaklaşık %70'i İspanya ve Portekiz'e aittir. Söz konusu ülkelerde 1980'den 2020'ye kadar olan dönemde toplam yanan alan miktarının en yüksek düzeye ulaştığı yılların 1985 ile 2017 yıllarının olduğu tespit edilmiştir (European Commission, 2009).

Bu çalışmada da aynı ülkelerin orman yangınlarından muzdarip olduğu ve zarar gördüğü görülmektedir. Çalışmanın başlangıç aşamasında Türkiye ve 25 Avrupa ülkesinde 2010-2019 yılları arasında meydana gelen yıllık ortalama yangını sayısı ve yıllık ortalama yanan alan miktarı açısından yapılan sıralamada Türkiye'ye kadar Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan, İsveç ve Polonya olmak üzere 8 Avrupa ülkesinin bulunduğu tespit edilmiştir. Portekiz'in hem yangın sayısı ve hem de yanan alan miktarı açısından ilk sırada olduğu görülmektedir. İspanya ve İtalya ise Portekiz'den sonra en fazla orman yangını meydana gelen ve en fazla alanın yandığı ülkelerdendir. Ancak bu ülkeler yangın başına düşen yanan alan miktarında ise liderliği koruyamamış ve Hırvatistan ve Yunanistan gibi ülkelere kaptırmıştır. Bu ülkeler diğer ülkelere göre yangın sayısının az olmasına rağmen yanan alanın çok fazla olması nedeniyle yangın başına düşen yanan alan miktarı sıralamasında ilk sırada yer almışlardır. Sonuç olarak Güney Avrupa şeridinde bulunan ülkelerde çok fazla orman yangını meydana gelmekte ve çok fazla ormanlık alan bu orman yangınlarından dolayı yok olmaktadır. Ancak yangın başına yanan alan miktarı açısından orman yangınlarından en fazla etkilenen ülkeler ise Hırvatistan ve Yunanistan olduğu görülmektedir.

Türkiye yangın sayısı ve yanan alan miktarı açısından İspanya, İtalya ve Portekiz Yunanistan, Hırvatistan, Fransa, İsveç ve Polonya'dan sonra en fazla etkilenen ülkeler arasında bulunmaktadır. Yangın başına yanan alan miktarı açısından incelendiğinde ise ilk sıralarda Hırvatistan ve Yunanistan gibi ülkeler yer almaktadır. Türkiye'nin yangın başına yanan alan miktarı açısından etkilenme düzeyine bakıldığında ise yangın sayısı ve yanan alan miktarı sıralamasında olduğu gibi Hırvatistan, Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya Fransa'dan sonra etkilenen ülkeler arasında bulunduğu görülmektedir.

Orman Genel Müdürlüğü tarafından yıllık olarak yayınlanan 2019 Ormanlık İstatistiklerine göre Türkiye'nin orman varlığının 22,7 milyon hektar olduğu görülmektedir (URL-2). Günümüzde bu orman varlığının ekolojik koşullara göre yüz ölçümünün %50'si ormanla kaplı olması beklenirken çok düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir (Atalay, 1994). Türkiye söz konusu Avrupa ülkeleri ile sadece ormanlık alan bakımından karşılaştırıldığında İsveç ve Fransa'dan sonra üçüncü sırada bulunurken, yüzölçümüne göre ormanlık alan miktarı karşılaştırmasında ise son sırada yer aldığı görülmektedir. Ama yine de Türkiye, ormanca zengin Avrupa ülkeleri ile orman voksulu Orta Doğu

ülkeleri arasında, bir orman adası görünümü sergilemektedir (URL-3: URL-4). Türkiye'nin çalışmaya konu olan Avrupa ülkelerine göre orman varlığının düşük olduğu tespit edilmiştir. Ancak günümüze yaklaşıldıkça Türkiye'nin orman varlığında artış söz konusudur. Bu artışlar çeşitli dönemlerde ağaçlandırma seferberlikleriyle gerçekleşmiştir. Tarihin en yüksek ağaçlandırma rakamına 1988 yılında ulaşılmıştır. Sonraki yıllarda azalış söz konusudur. Ancak 2008 yılından sonra yine ağaçlandırma seferberliği ilan edilmesiyle birlikte 40 bin ha'lık alan ağaçlandırılmıştır (Tolunay, 2017). Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2019 yılında 11 Kasım Milli Ağaçlandırma Günü olarak ilan edilmiştir. Bu kapsamda "Geleceğe Nefes" adında fidan dikim kampanyası başlatılmıştır. 11 Kasım 2019 yılında 11 milyon fidan dikme hedefi aşarak toplamda 14 milyon fidan halkın katılımı ile dikimi gerçekleştirilmiştir. 11 Kasım 2020 yılında ise dikiminin gerçekleştirilmesi planlanan ağaç sayısı 83 milyon olmuştur (URL-6).

Sonuç olarak 8 adet Avrupa ülkesi (Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Hırvatistan, İsveç ve Polonya) ile yapılan karşılaştırmada yüzölçümüne oranla ormanlık alan miktarı açısından Türkiye'nin son sıralarda bulunduğundan söz konusu ülkelere göre orman fakiri bir ülke olduğu tespit edilmiştir. Ancak yıllık ortalama yangın sayısı ve yıllık ortalama yanan alan miktarı ile yangın başına kaybedilen ormanlık alan miktarı açısından düşünüldüğünde ise söz konusu ülkelere göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar dikkate alınarak aşağıdaki belirtilmiş olan çalışmaların yapılması önerilebilir.

- Türkiye'nin az olan orman varlığını arttırmak amacıyla gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Ormanlık alanların yok edilebilir kaynak, bakış açısından çıkarılarak kamu yararı güden politikalar ile kültürel bir değer haline getirilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'de orman yangınlarının sayısını azaltmak amacıyla birtakım önlemler alınmalıdır. Orman yangınları tüm alınan önlemlere rağmen ortaya çıktığında ise hızlı, zamanında ve etkin bir müdahale için gerekli hazırlıklar önceden yapılmalıdır.
- Yangınların neredeyse yüzde yüze yakını insan faaliyetleri nedeniyle çıktığından bireylerin orman yangınları farkındalık düzeylerini arttırıcı çalışmalar yürütülmelidir.
- Orman yangınları konusunda toplumun bilinçlendirilmesi için eğitim faaliyetleri yürütülmelidir.
- Yazın turizm bölgelerinde orman yangını riskinin yüksek olması nedeniyle gerekli önlemler alınmalı ve hazırlıklar yapılmalıdır.
- Yerleşim yerlerinin orman yangınlarından hiç etkilenmemesi veya en az seviyede etkilenmesi için birtakım önlemler alınmalıdır.
- Orman yangınına hassas bölgelerde görev alacak personele müdahale ve organizasyon yapılması konusunda güncel eğitimlerin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.
- Özellikle orman köylerinde ilk müdahale teçhizatları konusunda destek sağlanmalıdır.
- Türkiye gibi özellikle terör saldırılarına maruz kalan ülkeler tarafından istihbarat çalışmalarına gösterilen ilgi ve önemin arttırılması sağlanmalıdır.
- Karayolları ile ormanlık alanlar arasında yangın güvenlik şeritleri (ara boşluğu) bırakılmalı ve düzenli olarak bu alanlar yanıcı maddelerden arındırılmalıdır. Halka, araçlardan sigara izmariti gibi yanmaya neden olan maddelerin atılmaması konusunda farkındalıklarını arttırıcı eğitimler verilmelidir.
- Orman yangınlarına yönelik gönüllü ekiplerinin oluşturulması ilgili kurum ve kuruluşlarca sağlanmalıdır.
- Orman yangınlarına yönelik mevzuat güncellenmelidir.
- Orman kanununun izinlere yönelik (madencilik ve enerji faaliyetleri gibi) ilgili maddelerinin düzenlenmesi gerekmektedir.
- Türkiye'de orman yangınları ile mücadele kapsamında görev ve yetki tanımlaması bağlamında siyasi çatışmaların olmadığı planlar yapılmalıdır.
- Mevsimlik olarak işe alınan ve orman yangınlarına müdahalede görevli orman işçilerinin yerine ilgili alandan mezun bireylerin tahsis edilmesi sağlanmalıdır.
- Orman yangınlarına müdahalede kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumluluklarının sınırları belirlenerek kurumlar bu konuda bilgilendirilmelidir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya; Yazar 1: % 50, Yazar 2: % 50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Orman Yangınlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Atalay, İ. (1994). *Türkiye vejetasyon coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ayberk, H., Küçükosmanoğlu, A. ve Bakırcı, E. (2009). *Ormanların Korunmasında Eğitimin Yeri ve Önemi. I. Orman Yangınları ile Mücadele Sempozyumu*. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Antalya, 348-351.
- Ayberk, H., Kucukosmanoglu & A., Cebeci, H., (2010). The structure and importance of fire suppressing organizations in Turkey. *Scientific Research and Essays*, 5(5), 456-460.
- Bhosle, A. S. & Gavhene, L. M. (2016). *Forest disaster management with wireless sensor network. 2016 International Conference on Electrical, Electronics, and Optimization Techniques (ICEEOT)*, 287-289, 10.1109/iceeot.2016.7755194
- Bone, C., Mosoley, C., Vinyeta, K., Bixler, R. P. (2016). *Employing resilience in the United States Forest Service. Land Use Policy*, 52, 430-438
- Carroll, M., & Paveglio, T. (2016). Using community archetypes to better understand differential community adaptation to wildfire risk. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 371(1696), 20150344.
- Çolak, E., & Sunar, F. (2020). The importance of ground-truth and crowdsourcing data for the statistical and spatial analyses of the NASA FIRMS active fires in the Mediterranean Turkish forests. *Remote Sensing Applications: Society and Environment*, 19, 100327.
- Davis, R., Yang, Z., Yost, A., Belongie, C., & Cohen, W. (2017). The normal fire environment—Modeling environmental suitability for large forest wildfires using past, present, and future climate normals. *Forest Ecology and Management*, 390, 173-186.
- Demir, A. (2009). Küresel iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik ve ekosistem kaynakları üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1 (2) , 37-54.
- Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2011). Türkiye’de orman yangınları ve alınması gereken önlemler (Forest fires and measures to be Taken in Turkey). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9 (11).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001). *Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ormanlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT Yayınları, ISBN, 975, 19.
- Ertuğrul, M. (2005). Orman yangınlarının dünyadaki ve Türkiye’deki durumu. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 7 (7) , 43-50.
- European Commission. Forest fires in Europe, (2009). *EUR-23971EN*. Joint Research Centre. Institute for Environment and Sustainability.
- Ganteaume, A., Camia, A., Jappiot, M., San-Miguel-Ayanz, J., Long-Fournel, M., & Lampin, C. (2013). A review of the main driving factors of forest fire ignition over Europe. *Environmental management*, 51(3), 651-662.
- González-Pérez, J. A., González-Vila, F. J., Almendros, G., & Knicker, H. (2004). The effect of fire on soil organic matter—a review. *Environment International*, 30(6), 855-870.
- İlter, M. S. (2019). Kırsal yoksulluk, göç ve afet ilişkisi: Zeytinköy orman yangını örneği. *Afet ve Risk Dergisi*, 2(2), 80-94.
- Küçük, Ö., & Sağlam, B. (2004). Orman yangınları ve hava halleri. *Kastamonu Orman Fakültesi Dergisi*, 4(2), 220-231.

- Marlon, J. R., Bartlein, P. J., Carcaillet, C., Gavin, D. G., Harrison, S. P., Higuera, P. E., ... & Prentice, I. C. (2008). Climate and human influences on global biomass burning over the past two millennia. *Nature Geoscience*, 1(10), 697-702.
- McInerney, D., San-Miguel-Ayanz, J., Corti, P., Whitmore, C., Giovando, C., & Camia, A. (2013). *Design and function of the European forest fire information system. Photogrammetric Engineering & Remote Sensing*. 79(10), 965-973.
- Miranda, A. I., Coutinho, M., & Borrego, C. (1994). *Forest fire emissions in Portugal: A contribution to global warming?*. *Environmental Pollution*, 83(1-2), 121-123. doi.org/10.1016/0269-7491(94)90029-9
- Natole Jr, M., Ying, Y., Buyantuev, A., Stessin, M., Buyantuev, V., & Lapenis, A. (2021). *Patterns of mega-forest fires in east siberia will become less predictable with climate warming*. *Environmental Advances*, 4, 100041.
- North, M. P., Stephens S. L., Collins, B. M., Agee, J. K., Aplet, G., Franklin, J. F., Zule, P. Z. (2015). *Reform Forest Fire Management; Agency Incentives Undermine Policy Effectiveness Science*, 349 (6254), 1280-1281.
- Pausas, J. G., Llovet, J., Rodrigo, A., & Vallejo, R. (2008). Are wildfires a disaster in the Mediterranean basin?—A review. *International Journal of Wildland Fire*, 17(6), 713-723.
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2002). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Taştan, B. ve Aydınoglu, A. Ç. (2015). Çoklu afet risk yönetiminde tehlike ve zarar görülebilirlik belirlenmesi için gereksinim analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 366-397.
- Tolunay, D. (2013). *Ormanlar ve iklim değişikliği*. İstanbul: Orman Bölge Müdürlüğü.
- Tolunay, D. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Ormansızlaşma (Deforestation in the World and Turkey). *Ormanlık Politikaları ve Orman Köylülerinin Durumu (Forestry Policies and Situation of Forest Villagers)*. *Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları*, (7), 153-192.
- TOD, (2020a). Türkiye Ormanlılar Derneği Basın Açıklaması. URL; https://www.ormancilarderneği.org/dosyalar/files/Orman_Yanginlari_basinaciklamasi.pdf. Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- TOD, (2020b). *İtfaiyeciler İçin Orman Yangınları El Kitabı*. ISBN: 978-605-68977-3-3, 24 sayfa, Türkiye Ormanlılar Derneği Yayın No: 53, Ankara: Kuban Matbaacılık Yayıncılık.
- Türkeş, M., Sümer, U. M., Çetiner, G. (2000). *Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri*. Çevre Bakanlığı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24. Ankara: ÇKÖK Genel Müdürlüğü.
- URL-1: *Orman Yangınları Meteorolojik Erken Uyarı Sistemleri*, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. <https://www.mgm.gov.tr/arastirma/dogal-afetler.aspx?s=ormanyangin>. Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- URL-2 Ormanlık İstatistikleri, Orman Genel Müdürlüğü. <https://www.ogm.gov.tr/tr/ormanlarimiz/resmi-istatistikler>. Erişim: 02.03.2021.
- URL-3 Orman alanına göre ülkeler listesi. Vikipedi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Orman_alan%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi. Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- URL-4 European Forest Fire Information System (EFFIS) sitesi. <https://effis.jrc.ec.europa.eu/> Erişim Tarihi: 02.03.2021
- URL-5 Forest fires in Europe, European Data Journalism Network. Erişim: <https://www.europeandatajournalism.eu/Tools-for-journalists/Useful-data/Forest-fires-in-Europe>. Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- URL-6 Ağaç dikme seferberliğine 30 ülkeden destek. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4810/Agac-Dikme-Seferberligine-30-Ulkeden-Destek>. Erişim Tarihi: 02.03.2021.

- Xanthopoulos, G., Caballero, D., Galante, M., Alexandrian, D., Rigolot, E., & Marzano, R. (2006). *Forest fuels management in Europe*. In In: Andrews, Patricia L.; Butler, Bret W., comps. 2006. Fuels Management-How to Measure Success: Conference Proceedings. 28-30 March 2006; Portland, OR. Proceedings RMRS-P-41. Fort Collins, CO: US Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station 41, 29-46.
- Yıldırım, S. D., ve Yılmaz, G. (2019). *Yunanistan Attika Bölgesi yangınının değerlendirilmesi. Resilience*, 3(2), 201-215.
- Yılmaz, Z.G. (2012). *Yaşar Kemal ve Orman Yangınları*. In: Oppermann S (ed) Ekoeleştirici Çevre ve Edebiyat. Ankara: Phoenix Yayınevi, 129-169.
- Yuan, C., Zhang, Y., & Liu, Z. (2015). A survey on technologies for automatic forest fire monitoring, Detection, and Fighting Using Unmanned Aerial Vehicles and Remote Sensing Techniques. *Canadian Journal Of Forest Research*, 45(7), 783-792.

Extended Abstract

The aim of this study is to determine the position of Turkey against European countries in terms of protecting forest assets and responding to forest fires. For this purpose, European countries and Turkey has been compared and examined in terms of amount of forest area, the number of fires and the amount of burned areas.

The data used in the study were obtained from the 2019 Forest Fires Annual Report published annually by the European Forest Fires Information System (EFFIS), which was established as the European Forest Fires Information System, which carries out forest fires risk and forest fires mapping studies via satellite. First of all, among the 25 European countries in terms of the number of fires and the amount of burned areas between 2010 and 2019, countries that are in a similar situation to Turkey in terms of these variables were determined. The current situation of the identified countries (Spain, Italy, Greece, France, Croatia, Sweden and Poland) and Turkey has been compared and evaluated.

It has been seen that Portugal and Spain are in the first two places in terms of both the number of fires and the amount of burned areas, and they are the countries most affected by forest fires. Looking at the ranking of Turkey, it is seen that it is in the seventh rank in terms of both the amount of burned area and the number of forest fires. In the interpretation made by considering these data, it can be said that Turkey is more successful than countries such as Portugal, Spain, Italy, Greece, France, Croatia, Sweden and Poland both in terms of preventing forest fires and in terms of intervention.

In the ranking made according to the amount of forest Turkey has, it is seen that it is in the third place after Sweden and France. In this case, when evaluated in terms of a single variable (forest area variable), it can be said that Turkey has sufficient forest area compared to these countries. However, it is seen that Turkey is in the last gradation in the order of forest area according to its surface area. This shows that Turkey is one of the countries with the least forest land in terms of the amount of forest area per km² compared to other countries.

It has been seen that Croatia, Greece and Italy are the countries where the most forest area is burned per fire. It has been determined that Turkey is in the seventh place among nine countries in the ranking created for the variable of the amount of burned area per fire. It has been seen that the amount of burned area per fire in Turkey is also low compared to the mentioned countries.

It is seen that Turkey has the least forest area compared to these countries and the forest area lost per fire is also at low levels. Due to Turkey's low level of forest assets, it is necessary to protect forest areas against forest fires. On the other hand, it is of great importance to keep the losses and damages to a minimum level with an effective intervention in forest fires that occur by exceeding the prevention and protection mechanisms.

Postmodern Historiography in Michael Ondaatje's *Running in The Family*

Michael Ondaatje' nin *Aile İçinde Olanlar* Adlı Romanında Postmodern Tarih Yazımı

Abdullah Emin YAZICI¹
Samet GÜVEN²

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 27.09.2021
Kabul Tarihi / *Accepted*: 09.01.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.997638

Atıf / Citation: Yazıcı, A. E. ve Güven, S., (2022). "Postmodern Historiography in Michael Ondaatje's *Running in The Family*" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 15-32, Doi: 10.48146/odusobiad.997638

Abstract

Postmodernism redefines the term of historiography, and it questions the clear-cut distinction of history and fiction since the movement maintains a notion that history is constructed by human beings just like literature. Furthermore, postmodern thinkers interrogate the role of a historiographer, and how history is generated. They claim that historiography cannot exclude itself from the subjective or ideological manners of the historiographer as he is a person with his own emotions and judgements. Along with the related premises of postmodern scholars, and with the framework of Linda Hutcheon's ideas upon historiography in particular, this study is based on a close reading of an autobiographical novel of Michael Ondaatje. The present article aims to analyze the novel in terms of how history is problematized in the context of the national history of the author's birthplace, the past of his family members, and the intertexts that Ondaatje offers to his readers. The article seeks answers to the questions that are related to the credibility of a historian and generating an objective history. In this regard, it is argued that history exists in a state of uncertainty due to the wealth of interpreters and interpretations.

Keywords: *Postmodernism, fiction, historiographic metafiction, Linda Hutcheon, credibility of historiography*

Öz

Postmodernizm, tarih yazımı kavramını tekrar gözden geçirir ve bu akım, tarihinde aynı edebiyat gibi insan tarafından oluşturulması nedeniyle tarih ve kurmaca arasındaki net ayrımı sorgular. Bunun yanı sıra, postmodern düşünürler tarihçinin rolünü ve tarihin nasıl üretildiğini irdeler. Tarih yazarının kendi duygu ve yargılarına sahip bir insan olmasından dolayı öznel ve ideolojik tutumlardan muaf tutulamayacağını savunur. Bu çalışmada postmodern düşünürlerin ilgili görüşleri ve özellikle Linda Hutcheon' ın tarih yazımı konusundaki fikirlerini temel alınarak Sri Lanka doğumlu Kanadalı yazar Michael Ondaatje' ye ait *Running in the Family* (Aile İçinde Olanlar, 1982) olan otobiyografik roman derinlemesine incelenmiştir. Sırasıyla yazarın doğum yerinin ulusal tarihini, aile bireylerinin geçmişlerini ve yazarın okurlarına sunduğu farklı metinlerle tarihin nasıl sorunsallaştırıldığını analiz etmek amaçlanmıştır. Bu makale tarih yazarının ve nesnel tarih yazımının güvenilirliği ile ilgili sorulara cevap aramaktadır. Bu bağlamda, tarihin yorumlar ve yorumcuların zenginliğinden dolayı, bir belirsizlik durumu olduğu tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Postmodernizm, kurmaca, tarihsel üstkurmaca, Linda Hutcheon, tarih yazımının güvenilirliği.

Introduction

Postmodernism modifies the term of historiography, and it interrogates the discrepancy of history and fiction as it upholds a premise that history is created by human beings just like literature. According to postmodern scholars, historiography is no longer seen as "accessible, as pure fact, independent of individual perception, ideology, or the process of selection necessitated simply by creating a written narrative" (Alison Lee, 1990, s. 29). Furthermore, Friedrich Nietzsche sets three methods of historiography: the monumental, which is generally employed by political historians to influence or encourage people; the antiquarian, coded with the intend of keeping past and protect it;

¹ Sorumlu Yazar, Yüksek Lisans, Karabük Üniversitesi, KARABÜK, e-mail: ae yazici@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6734-8261

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, KARABÜK, e-mail: sametguven@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6883-5109

and the critical one that needs to be applied together with the previous two methods. The last one aims to "drag the past before the court of justice, investigate it meticulously, and finally condemn it" (Nietzsche, 2007, s. 21). Nietzsche rejects any absolute truth, and he states the necessity of interrogation before accepting.

Moreover, the loss of faith in past has caused diversified focal points in history. The focus of historiography has gravitated to the marginal and the excluded along with the fictional elements, which are not possible to be seen in conventional history writing. The premise that history cannot produce a universal, objective or all-encompassing account of the past has displaced the traditional ways of historiography, which is based on a scientific search of objective truth. Mark Currie claims that "the combination of history and fiction that takes place in 'historiographic metafiction'" can be considered as one of the determining characteristics of postmodern novels (Currie, 2013, s. 93). This leads a conclusion that there can never be a whole comprehension of the past as there is no single reality but an altered one.

Postmodern Historiography

Changes in beliefs, social structure, and any attitudes towards to point of view about the world, inevitably, have affected people and authors of the postmodern era. The literary texts are influenced by these notions as well. Plurality in meaning and self-reflexivity have become the most apparent elements in the literary texts of postmodernism, and postmodern novels are no exceptions. The authors of postmodern historical novels include facts along with their own ideas or fantastic elements as "the deliberate departure from the limits of what is usually accepted as real and normal (Hume, 1984, s. xii). While historical novels of the previous eras deal with truth, postmodern authors of historical novels question it and adopt subjectivity. As Keith Jenkins claims, historiography is "inevitably a personal construct, a manifestation of the historian's perspective as a 'narrator'" (Jenkins, 2003, s. 14). Unlike the traditional idea that regards historiographers as scientists, the postmodernist notion questions the reliability of any documents. In other words, traditional historians are expected to prove their assertions with evidence, however, they are never questioned. Contrary to this kind of traditional understanding of history, postmodern thinkers claim that reality cannot be known thoroughly and historians cannot be seen as authorities on historical events.

Questioning and rejecting the imposed truths or sceptical approach towards any assumptions can also be stated as the major notions for the very recent idea of postmodernism. Likewise, postmodern writers are engaged with, and they interpret history and historical fiction in new ways in the light of scepticism. Due to the sceptical attitude towards any beliefs or truths, they manipulate and re-imagine historical incidents that deviate from the historical records. Postmodern authors, who deal with history in their novels, tend to rewrite the past and subvert the genre of historical fiction. As writers aim to deconstruct binaries, they are also aware of both fact and fiction yet, they problematize them. Gertrude Himmelfarb asserts that postmodern thinkers reject any realist idea of facts and treat "history (the past as well as the writing about past) as inevitably 'fictive'" (Himmelfarb, 2002, s. 164). According to Himmelfarb, this notion leads historians to be both imaginative and inventive. Likewise, postmodern authors resist against the reliability of any truths by including inventions to established facts and they defamiliarize the readers' processing of historical knowledge. Novels that attempt to mirror history and create a sense of self-awareness that interact with readers are defined by Canadian professor Linda Hutcheon as 'Historiographic Metafiction'. The theory consists of two contrasting terms: historiography, which can be defined as the science of history writing, and metafiction, which is a literary element that rejects to represent the real. The former implies something reliable, but the latter refutes it by indicating fictionality or, in other words, subjectivity.

Historiographic metafiction is a literary, self-conscious combination of history and fiction. It raises the issue of what writing about history contains and questions the sense and various possible interpretations of the past. While claiming reference to the historical records, it doubts and plays with such a science. Historiographic metafiction interrogates the nature of history and problematizes the writing of it by underlining issues of subjectivity, intertextuality, reference and ideology. It focuses on the possibility of manipulation and misrepresentation of past reality in accordance with

dominant discourses of the given period as well as on the multiplicity of truth. The term refers to postmodern attempts of history writing. The rise of the term has its roots within the changing views of history and fiction. Hutcheon claims that “both history and fiction are discourses” (Hutcheon, 1988, s. 89). Therefore, they are constructed, and they are far from being objective. To Hutcheon, it is useless to expect a single history from discourses. History is constructed by man via language both of which are fallible.

Hutcheon, who is one of the leading theorists in postmodern fiction, has remarkable contributions to postmodern historical novels. While stating the function of the term that she coined, she asserts that “what historiographic metafiction explicitly does, though is the cast doubt on the very possibility of any firm guarantee of meaning” (Hutcheon, 1988, s. 55). Additionally, to Hutcheon, the major aims of historiographic metafiction are to problematize historiography and to question history by refuting “the view that only history has a truth claim” (Hutcheon, 1988, s. 93). Historiographic metafiction aims to question the constructed nature of the past as history by using literature, history and theory. Therefore, historiographic metafiction explores the relationship between historiography and fiction.

To Hutcheon, any historical documents or facts are produced by the selection and narrative positioning of a historiographer. She states that “historians are now being urged to take the contexts of their own inevitably interpretative act into account” (Hutcheon, 1988, s. 97). It is implied in the words of Hutcheon that, even if an author bases his assertions on a historical document, he is in charge of including the information that he chooses. In other words, the author decides what to write among the present data that he finds necessary. Consequently, with his self-reflexive attitude, he determines what is important and ignores the other parts. Besides, a historiographer’s perception of any event may differ from another’s, so does their interpretation. Similar to the views of Hutcheon, E. H. Carr claims that “history consists of a corpus of ascertained facts” that are collected by a historian and he provides the gathered data “in whatever style appeals to him” (Carr, 1990, s. 9). Thus, it can be inferred that the science of historiography is unable to present the past wholly. As a reaction against this conclusion, historiographic metafiction’s one of the most crucial features is its inclusion of silent voices in literary texts. That is to say, it aims to tell the untold. As a result, the main themes of historiographic metafictional novels may be irrelevant or unknown historical details and the ignored people in traditional historiography.

Historiographic metafiction acknowledges the unreliability of the author by putting him in the position of “overtly controlling” one. (Hutcheon, 1988, s. 117). The author’s self-reflexivity plays an important role within the sense of blurring fact and fiction. In fact, according to Beverley Southgate, history is an “act of self-creation” (Southgate, 2005, s. 2). He lays bare the existence of subjectivity. Moreover, protagonists in historiographic metafictional novels “are anything but proper types” (Southgate, 2005, s. 114). They implement the role of one that is responsible for the documentation of history. Unconventional acts of both authors and protagonists are crucial in the premise of historiographic metafiction as they lead readers to question the nature of truths in history.

In order to emphasize the textuality of history, historiographic metafiction benefits from the intertextual references as well. It can be stated that intertextuality is an inevitable aspect of historical novels as the term implies a relation of at least two texts. The first is the historical data or document from which the novelist produce his story, and the second is a literary text that he creates out of the previous one. Roland Barthes claims that “any text is a new tissue of past citations” (Barthes, 1981, s. 39). By making use of other texts, he indicates the impossibility of a single truth. Historiographic metafictional novels also use and abuse anything such as almanacks, newspapers and diaries as intertexts to question how the idea of truth is constructed and manipulated through the printed media, which is a device to record history. Hutcheon also clarifies the idea of power and discourse relation by stating, “both history and fiction are cultural sign systems, ideological constructions whose ideology includes their appearance of being autonomous and self-contained” (Hutcheon, 1988, s. 112). She implies the possibility of a man that has the power and may use it to alter history for his own benefits or for his ideological reasons.

In short, historiographic metafiction clearly depicts that naming and establishing past incidents into historical facts are done by selection and narrative positioning, and the source of knowledge for such events stems from discursive inscriptions. Hutcheon defines the term as the “most problematic art” (Hutcheon, 1988, s. 112). Its interrogative nature forces readers not to accept any historical

document as a truth. Differing from the traditional historical novels, historiographic metafiction adopts the idea of reimagining and rewriting history. Self-reflexivity is a dominant premise of this theory, and it highlights the inevitability of subjectivity during the process of history writing. In the following chapter, the problematic nature of historiography will be analyzed in Ondaatje's novel.

Rewriting History in Ondaatje's *Running in the Family*

Michael Ondaatje was born in Colombo, Sri Lanka in 1943. He is a Canadian novelist, poet and movie maker. He published his autobiographical novel *Running in the Family* in 1982. The novel centres on the author's quest to understand his father, Mervyn Philip Ondaatje but in doing so, he also explores his ancestors and the country itself. Even though the novel is based on a search for ancestors, Ondaatje also explores the history of Sri Lanka. While narrating the past of his country, the author emphasizes the dominant and the silenced figures so as to demonstrate the impossibility of a historical narration that is free of any biases or ideological attitudes. As Hutcheon states, it is not feasible for an author or a historiographer to deal with the past of a nation "without ideological and institutional analysis" (Hutcheon, 1988; s. 91), Ondaatje, in his novel, conveys his country's history from his perspective and viewpoints of islanders and foreigners. In this regard, he provides multiplicity and stresses the impossibility of reaching an accurate history of a nation.

Problematizing the History of Self and Nation

The novel takes place in late 1970, in Sri Lanka, which was called Ceylon until 1972. Sri Lanka was colonized at various times by the Portuguese, Dutch and British and, it is a culturally rich country with diverse ethnic groups. The heterogeneity of Ondaatje's origins can be interpreted as a plurality of perspectives, which leads to alternative histories. It also makes the author's task difficult to reach the scarce facts about his family. It is very probable that the West has a crucial impact on the author's point of view as he has spent most of his life in England and in Canada. He is aware of his hybridity as he states "I am the foreigner. I am the prodigal who hates the foreigner" (Ondaatje, 1982, s. 79). His narrative springs from his consciousness and partial identity. Thus, he conveys his country from a double perspective, which is probably dominated by the cities that he has grown in.

Running in the Family starts with two epigraphs that present two contrary and irrelevant ideas about Sri Lanka. The first one belongs to a friar that states "I saw in this island fowls as big as our country geese having two heads... and the other miraculous things which I will not here write of" (Ondaatje, 1982, s. 15). This epigraph indicates how the island is perceived by European visitors. The island is depicted as a kind of mythical paradise that has the potential of astonishing its guests. The other epigraph is from a journalist, named Douglas Amarasekara, who mentions the superiority of Americans and their language over the indigenous people. It is evident that the island is represented differently in each epigraph. The initial one features its fantastic side, while the latter highlights the inferiority of islanders, both of which refers to subjectivity and alternative histories that exist within the same setting.

According to Hutcheon, postmodernism "establishes, differentiates, and then disperses stable narrative voices (and bodies) that use memory to try to make sense of the past. It both installs and then subverts traditional concepts of subjectivity" (Hutcheon, 1988, s. 118). Michael Ondaatje's principle discursive manner in constructing his past is collecting information about histories of both his hometown and his ancestors. When the facts are not sufficient enough to present the intended, the author benefits from myths to give explanations to fill in the gaps. According to the writer, deeper comprehension of Sri Lanka is possible first through relating to it by experiencing it directly and intensely. "My body must remember everything, the brief insect bite, smell of wet fruit, the slow snail light, rain and underneath the hint of colors" (Ondaatje, 1982, s. 202). The sounds, smell and colors evoke the memories from the narrator's childhood. By establishing this kind of link, he internalizes the sensuous experience and appropriates his past. However, he does not limit himself only to sensuous experience, he listens to and retells stories. Through the very act of retelling tales about his family and country, the narrator becomes a protagonist who participates in the cultural memory of the community. In this respect, he passes through three stages; memory, imagination, which implies imitation and alteration, and invention or a new creation from the old.

Ondaatje presents the island that "falls on a map and its outline is the shape of a tear" (Ondaatje, 1982, s. 65). Besides, it is the island that "seduced all of Europe... the wife of many marriages"

(Ondaatje, 1982, s. 64). By drawing an analogy to the shape of the island with a tear, the author may imply the bad fate of his hometown, which has been a colony of various invaders throughout its history. Its being a wife of many marriages is another sign that indicates the plurality of cultures within the island, and the heterogeneity of races that have lived there. Invasion of the Dutch, for instance, has resulted in a new origin that is called "Burghers". It is a very privileged society that descends from the Sinhalese and Dutch, and the author's ancestors belong to it. The Burghers are supported by the colonizers, and they get the most important positions in Ceylon's history. To exemplify, the author's father Mervyn Philip Ondaatje has a position in the Ceylon Light Infantry and he is a member of the Ceylon Cactus and Succulent Society. Many other relatives of the author, who are mostly priests and lawyers, play important roles in the history of the island. Francois Lyotard, for instance, asserts that "whoever is wealthiest has the best chance of being right" (Lyotard, 1989, s. 45). The impact of ancestors on the history of Ceylon along with the colonizers contradicts the objectivity and reliability of the author because the majority of the history is a product of colonizers and wealthy people that does not reflect the whole society or population.

As a chain reaction of discoveries and the impacts of colonialism, local people and culture face changes. The desire for independence leads them to reconstruct their country and identity. Some of them leave the country for being in need of a better life, others search for protection and refuge in the countries of their previous colonizers. As a result, multiple perception of home occurs, which is different from the past. The colonized confront the struggles of adapting to new homes or getting used to living in the previous but altered ones. Similarly, the novel deals with the issue of returning back to a home, which is not the same anymore. Hutcheon questions the nature of truth by stating that "there are only truths in the plural, and never one 'Truth'" (Hutcheon, 1988, s. 109). Hence, the plurality of truths forces the author to select among them. Along with the feelings of loss and alienation, the author tries to reconstruct his hometown's history with his childhood memories and from the scars that the colonizers have left, so the outcome is a mixed, altered, and complicated data among which the author chooses and presents to his readers. On the other hand, readers are forced to accept the given data as facts because "there is rarely falseness" among them but "just others' truths" (Hutcheon, 1988, s. 109).

In some passages, the author presents the fantasized view of the island. In the chapter *The Karapothas*, for instance, he asserts that "captains would spill cinnamon onto the deck and invite passengers on board to smell Ceylon before the island even came onto view" (Ondaatje, 1982, s. 81). Besides, he presents the island from different sources such as the invaders, his family and the writers who have been to the island. He also benefits from the fallible memory of his childhood. In some parts, he uses an ironic tone, but in others, he takes advantage of them, which let him blend the facts of his private story with myths. To illustrate, when he writes about the heat of the island, he states that it is more comfortable in the mornings before the sun rises. He draws an analogy with a big and wild animal that surrounds people like heat. This exaggeration manifests fantastic views and the negative aspect of the island. Similarly, a line by Leonard Woolf that describes the forests of the island as evils, shows his contempt for the island. By quoting a line from a writer that describes his experience, the author aims to convey how western people belittle the island and the local people. It may also refer to a reconstruction of the history of the silenced.

The author states that "the island was a paradise to be sacked" (Ondaatje, 1982, s. 81) and the invaders plunder everything good that the island offers. As the main purpose of Europeans is the pursuit of wealth, the island is never considered as a home by them. However, it is not only the foreigners that report the island as a mysterious place but also one of the ancestors of the author named William Charles Ondaatje corroborates his view by stating "if this was a paradise, it had a darker side" (81). It can be inferred that all of the quotations mentioned above, create a false image of the island, which is either a heaven or a hell.

The pendant (the island) stood still, it became a mirror. It pretended to reflect each European power till newer ships arrived and spilt their nationalities, some of whom stayed and intermarried -my own ancestor arriving in 1600, a doctor who cured the residing governor's daughter with a strange herb and was rewarded with a land, a foreign wife, and a new name which was a Dutch spelling of his own. Ondaatje. A parody of the ruling language (Ondaatje, 1982, s. 64).

The island has become a settlement for different invaders. They come to the island to plunder, to teach and to impose their own notions. The island seduces many colonizers, and they claim to power by force, religion or language. The author uses the image of a mirror to suggest that the island reflects each invader's views. In other words, the island mimics the series of invaders and mirror their behaviour. Thus, it becomes impossible to grasp the history of the island thoroughly as it has been in constant change. Colonialism makes Ceylon a wife of many marriages that pretend to reflect the multitude of invaders' cultures. Ondaatje refers to invaders "who stepped ashore and claimed everything with the power of their sword or bible or language" (Ondaatje, 1982, s. 64). The inevitable consequences of those invasions are the many names Ceylon has acquired that all of which reflect the power of newcomers. The same thing happens to people, too. As a result of intermarriage, they acquire new blood and new names. The name "Ondaatje" itself is a parody as it is a new one that is spelt in Dutch. By imposing their religion, the invaders also change the lifestyles and points of view of the islanders. The usage of the word "pretend" may suggest not only impermanence in the history of Ceylon but also its resistance to each invader by means of mimicry. The author aims to assert that nothing is like what it seems but what it pretends to be. The Ceylonese pretend to be Portuguese, later they pretend to be English and then Dutch. The names of the places are changed, identities and ethnicities are intertwined, and historical events are replaced and rewritten.

The charm and natural beauty, which is described by some visitors, are discredited by others, and it is reinforced by the author when he describes the country's heat by stating "which drove Englishmen crazy" (Ondaatje, 1982, s. 78). By selecting different thoughts from various people, he indicates the subjectivity of interpretation towards the island. Ondaatje's family, which belongs to a privileged rank of the Ceylonese society, departs to live their ideal life outside the island in the hottest times of the year. They spend the boiling months in the mountains of the island. While talking about foreigners "who never grew ancient" (Ondaatje, 1982, s. 80) in the land, the author himself is aware of the fact that the foreigners actually do not know the island accurately, and the island is not a perfect habitat for them. It can be inferred that those negative features have the possibility of affecting the judgment of the readers upon the island, too.

In the light of Hutcheon's claim, which highlights the premise of the ideological aspect within the process of history writing, it can be stated that historiography sorts out some events and omits others for ideological reasons. This fact leads to the hegemonic voices or their discourses dominate the less powerful societies. Hence, writing history is closely related to the representation of dominant ideologies. The island and people embody the dualism that is experienced by the colonizers and the colonized. Especially, the image of the island, which is created by foreigners and the islanders, is exotic and mysterious. They create fictions in order to stimulate the imagination of people. To illustrate, in the chapter *Tongue*, the author tells about an animal named thalagoya, which resembles an alligator, and if a child is given a tongue of it to eat, "he will become brilliantly articulate" (Ondaatje, 1982, s. 73). The author reinforces the appealing power of the myth by including the details of the eating process; one that wants the myth to come true should eat it in the right way. The tongue is needed to be sliced and eaten just after the animal is killed. It should also be swallowed in between two banana skins and should not be chewed. Even though myths are appealing and interesting, their reliability is always problematic. Ondaatje applies fantastic elements in his narration so as to blur the fact with fiction.

Each side of the country's history has a bright and dark side and the author aims to make the reader aware of that fact. By choosing among events, the author's main purpose is to make it clear that anything about the history of his country is based on multiple thoughts, gossips, myths and the traces that invaders have left behind them. Due to the multiplicity and lack of consensus about the history of the island, the author forces his readers to use their imaginations while constructing the island in their minds. As a result, accurate and satisfactory historiography becomes a subjective issue that is closely related to the interpretations of readers. Moreover, the author blends the history of the island with his emotions. His memories are triggered by the island's scents and by monsoons. The personal vision of Ondaatje affects his decisions about which detail to insert in his narration. The image of an ideal hometown in the author's mind sometimes falls into a contradiction with realities. While complaining about the invaders who plunder all the valuable possessions on the island, the author uses the term "a perfumed sea" (Ondaatje, 1982, s. 81). This expression refers to the spices that probably remind him about his childhood memories. However, as the colonizers transport them to

their own countries, the writer gets disappointed when he is not able to smell the same scents. Ondaatje depicts the chaos that is caused by monsoons in the chapter *Monsoons Notebook*. He tells about monsoons, which is an unusual but also an ordinary aspect of the South Asian climate, by stating “flood the streets for an hour and suddenly evaporate” (Ondaatje, 1982, s. 69). Most significantly, he connects this image of fluidity with historical pieces of information that are enclosed in an old newspaper, whose pages “come apart in your hands like wet sand” (Ondaatje, 1982, s. 69). It can be stated that while the author tries to collect data, he is incapable of reaching or gathering the real events which vanish like water evaporates.

The author claims that “we own the country we grow up in, or we are aliens or invaders” (Ondaatje, 1982, s. 81), not only foreigners but also the islanders are not aware of the Ceylonese culture thoroughly. The invaders loot the island in all possible ways without any concern about comprehending the island’s history or even being a part of it. Similarly, the islanders do not consider the colonizers as a threat because the foreigners do not know the island wholly. Additionally, the islanders do not use the poisons against the invaders, which the author presents as “possible weapons” that only exist in Ceylon. The author implies that as there is nobody who knows the island fully, it is meaningless to expect credible data about its history.

Credibility of Intertexts

The history of Sri Lanka is dominated by invaders, visitors, writers and a privileged family. The rest of the population remain in the background during the history of the island. As the author has a Western positioning, he is also affected by the ideas of the majority. The island is presented as a multicultural nation that consists of various racial, cultural and ethnic backgrounds. Hence, the author problematizes the notion of a pure and stable Sri Lankan identity. He assumes that colonizers’ shifting forces eradicate the previous ones and their cultures, traditions and history as well. The author creates the history of his hometown with a migrant view. His personal recalling and selections among the incidents are the only ways of portraying Sri Lanka. He fills in the gaps of his lost experience with imagination, feelings and myths. His exoticism of Ceylon signifies a detached migrant that tries to gather data about his mythical hometown. As he is the only person who uncovers history, the information he presents is far from being objective.

Ondaatje problematizes the history of his birthplace by including various voices and fictional elements in his narration. He undermines the authority of conventional historiographers by creating a context in which historical documents and narratives are revised. He reconstructs the records with his imagination and emotions. Within this context, he rejects the certainty of historical data and introduces alternative versions of history for his country. The novel proposes to analyze the circumstances in which the author reconstructs not only his family saga but also the history of his homeland by intertwining stories and history. Rumours, gossips, stories and the author’s personal clash influence his imagination. As the writer has left his country at a very early age and lived most of his life in the west, the double perspective of being an outsider and insider is also a significant issue in the novel as the duality or in-betweenness may make the author’s return to his country both physical and emotional. The techniques and the themes in the novel such as; memory, colonialism, cartography, photography, identity and history constitute an integral part of the narrative. The polyphonic structure of the novel, which is also contributed by many voices of people, make it hard to be treated as a reliable one. In her book *Poetics of Postmodernism*, Linda Hutcheon states that;

Historiographic metafiction refutes the natural or common-sense methods of distinguishing between historical fact and fiction. It refutes the view that only history has a truth claim, both by questioning the ground of discourses, human constructs, signifying systems, and both derive their major claim to truth from that identity (Hutcheon, 1988, s. 93).

With those statements, Hutcheon signifies the notion of the postmodern challenge of historiography and, its consideration in literature. She highlights the inevitable existence of subjectivity due to the fact that history is a human construct. Historiographic metafiction challenges the idea of representing the past, however, it does not mean to eradicate or ignore it. In fact, Hutcheon avers that historiographic metafiction parodies it, which means “both to enshrine the past and to question it” (Hutcheon, 1988, s. 126). What Ondaatje does in the novel is to exercise the very same postmodern paradox. He questions the past and its reliability, at the same time, he tries to give voice to historical documents and myths, and by including them in his narration, he provides a basis for the emergence

of new possible historical truths. The main character and the narrator of the novel, Michael Ondaatje, travels from one place to the next, he also moves from text to text, or map to photograph. The aim of his search for roots, family or national history involves tracing a genealogy of texts that are not only literary but also historical. The novel is both a map of the journey and a map of reading; texts resemble geography and function as signposts since the protagonist reads historical and literary texts in order to learn where he comes and where he goes. The readers simultaneously travel to Sri Lanka with the author and the map with which the novel opens, help them to find their way through the complicated structure.

Historiographic metafiction is not against the idea of historical facts. The premise accepts their validity but, on the other hand, it argues that they become facts because it is the historiographer that gives them meaning. Hutcheon enunciates that "all past 'events' are potential historical 'facts', but the ones that become facts are those that are chosen to be narrated" (Hutcheon, 1988, s. 75). Historiographer or narrator selects among past events and excludes others. Consequently, the narrator's choices determine the facts. In the novel, Ondaatje reports the ideas of some European writers and visitors by selecting among them, too. While including several authors and guests into his narrative, whose points of view are different from each other, Ondaatje implies that the utterances of important or well-known people may also be deceiving. Moreover, as he presents other voices, he gives a broader approach to the text and does not restrict it to his own version of truths.

The author divides his autobiographical novel into seven parts and within each of those parts, there are forty-two short chapters some of which are as short as a page. As Hutcheon claims that "we cannot know the past except through its text; its documents, its evidence, even its eye-witness accounts are texts", the author also uses several genres to tell his story like narratives, journals, dialogues, photographs, poetry, epigraphs and maps. (Hutcheon, 1988, s. 16) The author aims to construct the identity of his family by memory, assumptions, gossip and rumours, too. It is a story about the journey to the past and the author returns to his hometown to collect information about his family, especially about his father. The novel has a hybrid structure that all of which are indications of a multiplicity of interpretations. People's memory is the main source that the writer depends on to produce his narrative. However, the author admits the unreliability of those memories. In the acknowledgement part, the author clearly and frankly declares that "in Sri Lanka, a well-told lie is worth a thousand facts" (Ondaatje, 1982, s. 206). With this confession, he describes not only the Sri Lankan aptitude for invention but his own task as a storyteller. His aim is not to reproduce reality as it appears to the objective eye, instead, he is the creator whose preferences dominate the account of his family, himself and the history of his country.

(Inter)textual (Re)construction of History

In historiographic metafictional novels, non-linear narratives, fragmentary structures with flashbacks and multiple narrators are very common techniques. Linda Hutcheon states that "historiographic metafiction appears to privilege two modes of narration, both of which problematize the entire notion of subjectivity: multiple points of view or overtly controlling narrator" (Ondaatje, 1982, s. 117). In this sense, the book is certainly engaged with memory and the construction of identity, as Ondaatje searches for stories, provides them multiple voices and struggles to grasp how they are linked to his own identity. He gathers literary and historical texts and tries to decipher and decode them. Besides, since he is both the author and the protagonist of the novel, he is in charge of commenting on the actual construction processes of texts. The author embarks on a quest and moves forward and backwards in times and he attempts to restore private as well as public history. As the developments in the author's personal and family history are paralleled by national changes in Sri Lanka, he reviews colonial history as well. The third person "he" acts as a character within the narrative and participates in past events; the first person "I", apparently the same person, writes in the present about the past. Tenses also shift from present to past. He also expresses his difficulties in "trying to get it straight" (Ondaatje, 1982, s. 105). "Wait a minute, wait a minute, when is this happening?" (Ondaatje, 1982, s. 107). The memories of the people that he interviews do not follow a linear pattern neither does the narrator's account of the past. For instance, after he relates to the death of his grandmother, Lalla and after several chapters, she appears again. The non-linear narration problematizes the past as it becomes the reader's duty to rearrange and put them in order with his own interpretation, and further, as its ordering process requires to assign the

events a significance, the notion of subjectivity, which can be stated as the main argument of historiographic metafiction, becomes compulsory.

The inevitability of multiple voices in historiographic metafictional novels is also pointed out by Rosa Barber. In her article *the Role of Imagination in Writing and Reading Narrative*, she claims that “through fiction, we have a licence to construct alternative narratives, rethinking histories so widely assumed to be ‘true’” (Barber, 2010, s. 2). Ondaatje faces the dangers of displaying insufficient memoirs as facts and ideal collections as evidence and, as he is strong-willed to see beyond what may be merely the appearance of reality, he decides to create mythical truths that may even surpass the more intense realities of the time and of his people. The truth value of Ondaatje’s narrative is premised in oral history, perceptions and imaginary experience. Short and anecdotal stories abound in Ondaatje’s narrative and they reinforce the impression of the novel as a notebook, in which information is jotted down, both verbal and visual snapshots and individual portraits. Lalla’s impulsive and eccentric character, for instance, is depicted in various episodes, such as in the scenes of heavy drinking and partygoing woman or in the bus where another passenger harasses her. Information about Ondaatje’s father, Mervyn is equally piecemeal and dispersed, which consists of interviews and fragments of memory. Even single events like the wedding of his parents are presented by different voices in different versions. Hutcheon claims that the premise of historiographic metafiction is to question the paradox of reality and its accessibility to the present. The narrator also evades fixity and definite characterization; yet, allows and provokes multiple narrations and perspectives.

According to Hutcheon “postmodern fiction suggests that to rewrite or represent the past in fiction and in history is, in both cases, to open it up to the present, to prevent it from being conclusive and teleological” (Hutcheon, 1988, s. 110). The majority of the novel is told orally. Titles such as “Asian Rumors, Tropical Gossip, Lunch Conversation and Dialogues” signify the novel’s emphasis on oral story-telling right from the beginning. Talks and exchanges constitute a major part of the novel. The segment *Dialogues*, for instance, introduces eleven voices that report memories of Ondaatje’s parents. However, it is not an easy task to localize these voices as they are merely introduced by quotation marks. Readers cannot define which person speaks but only deduce them from their relationships to the subject that they talk to. Even though the narrator names the voices in a later fragment “Final Days / Father Tongue”, he does not connect their utterances. Likewise, “Lunchtime Conversations” comprises the extended statements and different modes of thinking of the people involved. In the same way, the narrator does not assimilate or appropriate these voices on his part. Rather, he foregrounds multiple subjectivities and presents a textual version of collectivity and community.

As Hutcheon states that the protagonists in historiographic metafictional novels are generally the ex-centric and silenced figures, it is also essential to mention characterization. The statement highlights the significance of narrators in contemporary literary texts and the notion of representation as well. Not only the history but also the one who tells it is closely related to the reliability of the information. When the protagonists take the position of a dominant one, they also acquire the power to convey history from their own perspectives. Their personal traits, backgrounds or social status affect all the data. Thus, the narrator’s truth becomes a reality or at least, he has an influence on the history.

During his life in London, Ondaatje is ashamed of his family due to their weird lifestyles. He confesses that some of his friends who take part in a tennis tournament which is held in Ceylon, and he never returns to his calls as he thinks that his friends may find out “what a disgraceful family (he) had come from” (1982, s. 177). However, when he discovers his ancestors’ names that are carved on church stones, his opinions about the members of the family shift.

To kneel on the floor of a church and see your name chiselled in large letters so that it stretches from your fingertips to your elbow in some strange way removes vanity, eliminates the personal. It makes your own story a lyric. So the sound which comes immediately out of my mouth as I half-gasped and called my sister spoke all that excitement of smallness, of being overpowered by stone (Ondaatje, 1982, s. 65-66).

The names on the stone of a church convey the traces of some ancestors and the perpetuation of Ondaatjes’ name. Coming across the names of Ondaatje in a church makes the author realize the importance of his family name. As the author further explores the documents in Colombo Church, he

uncovers "the destruction caused by silverfish, scars among the immaculate recordings of local history and formal signatures" while "lifting the ancient pages and turning over skeletal leaves" (66). The history of his family is intertwined with three hundred years of local history as they face "droughts and invasions from other countries" (Ondaatje, s. 69). As a result, history becomes a process of discovery for the author. Ondaatje transcribes the data he finds; yet, what he finds is affected by natural disasters or invaders so its reliability and accuracy are problematized.

According to Alison Lee, postmodern fictions deliberately play with classical conventions when they write history. She avers that "while they use realist conventions, they simultaneously seek to subvert them" (Lee, 1990, s. 36). Historiographic metafiction consciously questions real characters. They aim to signify the indeterminacy of the past and challenge traditional history writing. Ondaatje implements both real and unreal traits to his characters in order to show their discursive constructs. In doing so, he emphasizes the uncertain nature of history. Furthermore, the characters appear in complex or ambiguous contexts, which leads readers to question their knowledge of history. The author's self-conscious attitude is also apparent within his character choices. He includes some of the family members in his narration but omits some others. He selects what to narrate or exclude about them. When Ondaatje portrays her character in unusual contexts and blends some of them with supernatural elements, he allows different perspectives in his narration. Fantastical themes are used when the writer fails to provide accurate data about his relatives.

The author's trips to Sri Lanka aim to show the life of his relatives since his grandparents' times. They live their lives in a very eccentric way. They dress and speak like the English but they do not live among them. In the chapter *Historical Relations*, the author travels back to the twenties of his parents when they lead a prodigal life. The author's grandparents are able to afford a very expensive life as they are supported by the wealth that is provided by tea plantations. Dancing and drinking take most of their time. Besides, the author narrates the stories of his old generations that have love affairs and enjoy gambling. In the chapter *Kegalle (i)*, the author goes back to the past to find out about his grandfather who is named Bampa. He depicts him as a person who "had weakness for pretending to be English" (Ondaatje, 1982, s. 56). Every two years "he would visit England, buy crystal and learn the latest dances" (Ondaatje, 1982, s. 56). The hybrid state, like many other Ondaatjes, represents a lack of identity and makes the author's task harder as a data collector. The grandfather's attempts to resemble the English, conceal his real personal traits, and he may not want to be among the ones that are silenced. Therefore, Ondaatje's aim for including that kind of character into his narration is to remind the postmodern premise that advocates the existence of the marginalized people in historical texts.

Another significant character in the novel is Lalla, the author's grandmother. The author presents her as whose "bloodline was considered eccentric" (Ondaatje, 1982, s. 113) and adds that there is no information about her youth. She is depicted as an unusual character who is very contrary to the accustomed woman figure of the family as "she was the first woman in Ceylon to have a mastectomy" (Ondaatje, 1982, s. 123). She is also presented as an Asian version of Robin Hood. She organizes parties for the rich people and hands out presents to poor people, especially to their children. When she becomes poor, she goes on distributing gifts, but this time she steals them from the local markets. Along with generosity, her controversial behaviour is also crucial. She is also presented as a heavy drinker and after her death, she donates "her body to six different hospitals" (Ondaatje, 1982, s. 123), which is considered as an excessive amount of generosity by the author. Furthermore, she "loved thunder, it spoke to her" (Ondaatje, 1982, s. 125) and it tells her when "someone is going to die" (Ondaatje, 1982, s. 127). The author turns his grandmother into a myth in a very ironic way. According to Rosemary Jackson "fantasy characteristically attempts to compensate for a lack resulting from cultural constraints: it is a literature of desire, which seeks that which is experienced as absence and loss" (Jackson, 1981, s. 3). By including fantastic elements while constructing the past of his grandmother, Ondaatje problematizes her grandmother's past. He depicts the ambivalent behaviour that ranges from generosity to peculiar ones and presents her as a mythical image. However, the missing information clouds the author's account as he cannot include any information about her youth, and he compensates for inadequate data by including fictions in his narrative.

The author asserts that "truth disappears with history and gossip tells us in the end that nothing of personal relationships ... nothing is said of the closeness between two people: how they grew up in the shade of each other's presence" (Ondaatje, 1982, s. 53-54). As the reports of the author depend

on fragments of a fallible memory, they blur reality and truth becomes something that is not accessible. Thus, history turns into gossip that lasts and circles forever. The stories grow in the shade of each person. Hutcheon states that “storytellers can certainly silence, exclude, and absent certain past events-and people”. (Hutcheon, 1988, s. 107). In his autobiographical novel, Ondaatje features those silenced voices, too. To illustrate, Lalla’s myth is constructed after the death of Bampa. She gains her freedom and becomes a man-like image who drinks, works on a farm and gambles. She is also eager to experience the new advances of medicine as she has an unnecessary operation on her breast. The creation of a strong figure of a woman that resists the society may be seen as an attempt to challenge the idea of a colonized people and represent them as powerful. The author may convey his grandmother as a strong man-like figure in order to resist and refute the image of weak islanders towards colonizers. Thus, it can be inferred that the author makes use of history for his own benefit by selecting among the events and data.

Ondaatje also uses his own imagination to convey the past, too. In a matter of fact, when he narrates Lalla’s death, which he depicts as a “last perfect journey” (Ondaatje, 1982, s. 122), the author draws readers into his fantasy world. He gives every detail about her death and also mentions her feelings while she is carried by a flood; “alcohol still in her- serene and relaxed” (Ondaatje, 1982, s. 123), and he does so as if a witness that sees every moment. What the author actually writes, in Hutcheon’s definition, is an “imaginative reconstruction” of the data (Ondaatje, 1982, s. 92). Therefore, it is not an objective history as it is the author who uncovers it. Ondaatje’s narrations are blended with his emotions or he conveys them in a way that he wants to remember. Each possibility decreases the credibility of the story and puts the author in a position who is in charge of decoding and presenting the information.

The main focus of the novel is Mervyn Ondaatje and his eccentric character. In order to get his university education, Mervyn goes to England. However, it becomes clear that even he is not able to pass the entrance exam. When his parents come unannounced to England and face the realities about his education, Mervyn declares that he is engaged to Kate Roselap. This news makes the parents pleased and Mervyn safe for a while. After a couple of weeks, he falls in love and proposes to Dorris Gratiaen, who is an actress, a professional dancer and the mother of Michael Ondaatje. When he announces his relationship with Dorris, a heated argument erupts in the family, and Mervyn threatens them to commit suicide if they do not allow the marriage. Finally and compulsorily, the parents consent to his marriage with Dorris. Michael presents his father as a man who creates problems and solves them by creating newer ones.

Thanks to the reputation of living in England, Mervyn is able to get a job in Ceylon Light Infantry. One of the most apparent weaknesses of the father is his alcohol addiction, which leads him to bigger troubles. For instance, he disrupts train services by hijacking passengers with a pistol when he drinks an excessive amount of alcohol. Dorris, as a tired woman of his husband’s unusual acts, gets divorced and goes to London with her children. After divorcing, Mervyn becomes a more unstable man that he sells the land he owns part by part, which is inherited from Bampa, in order to afford his drinking expenses. He gets married again, and he has two daughters, named Susan and Jennifer, through the second marriage. When he becomes poorer day by day, he starts farming, however, he suffers from dipsomania every two months. His second wife Maureen attempts to prevent him from drinking, but Mervyn threatens to shoot her. Up to that point of information about Mervyn, it can be concluded that he is a problematic and addictive figure. The collected stories about him are crucial to the argument of this thesis in two points; the first one is his alcohol addiction which is highlighted by the author at every turn. It implies that the father has spent most of his life unconsciously, and what he does is mostly out of his control and far from his sober state, which makes it harder to see his real self. Secondly, the depiction of a dipsomaniac and troublemaker father figure by a son, who has lived separated for twenty-five years, is most probably blended with emotions of resentment and longing. Such emotions have the possibility of clouding the author’s judge and diminish his reliability as well. As a result, all the data about his father may probably carry the traces of the author’s self-reflexivity.

The author meets his father at the end of the novel again, in which he tells his father’s miserable state. When the author depicts the atmosphere of the room that he and his father are in, he uses the term “stained mirror” which Mervyn tries to look at his reflection. The term lays the bare fact of Mervyn’s state which is chaotic and ruined. The mirror that the author refers to shows a corrupted image of his father and it reflects his decay. “A whole battalion was carrying one page away from its source”

(Ondaatje, 1982, s. 189). The author reinforces the idea of corruption with this statement, and it defines a state that the father surrenders to death. A mirror can be interpreted as an object that the stains on it conceal something as its incapability of reflecting the whole picture. Besides, the ants that take the pages may infer the data that gets lost about his father or the information that Mervyn takes with him on the way to his last journey.

Finally, it is worth stating about Aunt Phyllis because the author defines her as "the minotaur of this long journey" (Ondaatje, 1982, s. 36). She is one of the main sources of the author during his data collection process. Most of the stories about the family and Sri Lanka are based on the oral narratives of her. When Michael comes to Sri Lanka, he pays a visit to his aunt first. As a data supplier and one of the closest people to Mervyn, Aunt Phyllis is a significant family member for Michael. However, the author also questions her reliability in the very first chapters. To illustrate, he conveys the moments that he catches his aunt looking at the ceiling "as if looking at the cue cards for stories" (Ondaatje, 1982, s. 36). He may imply the weakness of his aunt's memory or her possible illness of Alzheimer's. In fact, each possibility endangers the reliability of all the stories that she has narrated.

Born in Sri Lanka and descending from The Dutch Burger ancestry, educated in London and becoming a citizen of Canada, Michael Ondaatje, with an irresistible sense of longing for his hometown, has a complex cultural background. Thus, different social or ideological, historical and geographical nations are allowed in the novel. High and popular culture, factual details and imaginative fictions or, in short, history and fiction fluctuate within the author's narrative. Hutcheon states that historiographic metafiction "tries to problematize and, thereby, to make us question. But it does not offer answers" (Hutcheon, 1988, s. 231). Likewise, these binary oppositions constantly reveal themselves in the novel and they are only negotiated but not resolved. The intertexts are likened to archival collections, which have to be identified and decoded by the novel's readers.

Historiographic metafiction aims to depict that "history is not the transparent record of any sure truth and that it is inevitably textual" (Hutcheon, 1988, s. 129). In this regard, historiographic metafiction not only uses but also abuses anything like newspapers, maps, photographs as intertexts. Hutcheon further claims that postmodern intertextuality is a "formal manifestation and both a desire to close the gap between past and present of the reader and a desire to rewrite the past in a new context" (Hutcheon, 1988, s. 118). According to Hutcheon, however, intertexts fail to show the truth due to their constructed or manipulated nature because they do not only add subjectivity to their authors but also provide multiple voices to the real text.

Insertion of intertexts into a novel is an effective way for the author that makes him the authority of his work. It enhances the meaning that he wants to convey and adds emotional power. It can also be useful for readers to establish a link among their personal memories and experiences with the author's. However, it does not change the fact that they are the interpretations of the narrator, as he is the one who picks and includes them in his narration. Likewise, visuals, such as photographs and maps, have the power of presenting concrete details, and they can act as a trigger that aids in remembering the past. Yet, they are incapable of conveying the whole picture, too. Their problematic nature comes from the fact that they are the product of a human and his personal experiences which are not universal and cannot be considered as ultimate truths.

Including texts in any literary work also means that the importance or the authority of an author decreases and the role of a reader increases. Intertextuality arouses curiosity and forces readers to understand the implied meaning and in the end, they may not fit with the author's own ideas. Hutcheon points out that, historiographic metafiction "does not pretend to reproduce events, but to direct us, instead, to facts, or to new directions in which to think about events" (Hutcheon, 1988, s. 154). Along with the reading routine is interrupted by intertexts, the reader has to pay attention to details and examine rather than accept them. He needs to be an explorer that has to find his way among the texts. Intertextuality also arouses a question that if a text refers to another, where the universe of it ends and reality begins.

The novel consists of photos, maps, poems, journal entries, visitor books and quotations from several authors, but they all include fictionality. The author does not follow a linear and logical sequence when he presents the images. To illustrate, he starts a chapter with a map and then tells about the same map again after a few chapters. Similarly, he uses family photographs throughout the novel with the aim of depicting their past. The novel is enriched by such visuals that are the outcomes of

both the author's preferences and emotions. In her article "Postmodern Paratextuality and History", Linda Hutcheon uses the term "docufiction" (Hutcheon, 1987, s. 308) in order to tell about their problematic nature and adds that any intertext in the novels "is deliberately awkward, as a means of directing our attention to the very process by which we understand and interpret the past through textuality- in both history and fiction" (Hutcheon, 1987, s. 306). She further claims that "historians are readers of fragmentary documents" (Hutcheon, 1987, s. 307). They need to fill in the gaps of documents that are constructed from fragmented pieces.

Rosa Barber asserts that "as soon as artefacts or documents are used to create a narrative, a fictional element intrudes" (Barber, 2010, s. 4). When the author is no longer able to create his own story, he includes documents, however, the insertion of any documents or intertexts make the literary work a fictitious and self-reflexive one because any "historians cannot strip themselves of their inherited prejudices and preconceptions" (Barber, 2010, s. 1). The author's choices of the intertexts are the outcome of his own judgements and assumptions. The first type of intertext to be analyzed in the novel is a collection of texts that are inserted in the novel. In the introduction part, the author presents two epigraphs from a friar and a journalist. They represent the historical and political images of Sri Lanka. The first epigraph of a friar from the 14th century refers to his impressions of the island that states "I saw in this island fowls as big as our country geese having two heads... and other miraculous things which I will not here mention of" (Ondaatje, 1982, s. 15). With this epigraph, the author wants to convey the image of the island in the visions of Europeans that is exotic and fantastic. It also includes medieval perspectives with religious ideas about the dualities such as good and evil or human beings and monsters. The second epigraph is from a journalist that depicts the image of the island and represents how a dominant language empowers countries. Ironically, even though the journalist is a native, he accepts the misleading idea of Europeans has on his country.

In the chapter *The Babylon Stakes*, there is another epigraph. This anonymous epigraph is probably taken from the interviews that are given to the author. The epigraph mentions that "the Wall Street had a terrible effect on us. Many of the horses had to be taken over by the military" (Ondaatje, 1982, s. 48). It implies the outcomes of the Wall Street crash to the lives of privileged people. It gives the idea of the decadence of the burghers and their luxury lives. Yet, there is no explanation about the consequences of the crash for the island's economy or any other important points. When the reader sees the term "terrible effect", he may expect the worst thing but at the end, he faces complaints that are related to the futile lives of privileged people. The author presents dialogues in the chapter *Tropical Gossip*. These dialogues refer to betrayals and infidelities of a relative, and infidelity is presented as a normal practice as the author states "marriage was the greater infidelity" (Ondaatje, 1982, s. 53). It may be inferred that the author presents readers with his blurred vision of the past. Thanks to these inserted texts, he confronts the images of fact and fantasy that is created by others.

The author is aware of the problematic nature of historical documents and he realizes the gaps in records of the past and even those traces which have survived can be very fragile and misleading. Hutcheon highlights this fact by stating that, historiographic metafiction "plays upon the truth and lies of the historical record" (Ondaatje, 1982, s. 114). When Mervyn Ondaatje and Sammy Dias Bandaranaike, who is a close relative of the eventual Prime Minister of Ceylon, antagonize each other by their comments in a visitors' book, they cause the destruction of historical records; "pages continued to be torn out, ruining a good archival history of two semi-prominent Ceylon families" (Ondaatje, 1982, s. 152). Blended with emotions and subjective manners, their comments about each other are probably an outcome of resent and exaggerations, and their act of tearing some pages make it impossible to learn the whole story.

There are five poems in the novel. Two of them belongs to a native poet and the others are the author's poems and there is a stanza of another poem in the novel, too. The stanza of the poem "Don't Talk to me about Matisse" is written by a Ceylonese poet Lakdasa Wikksamasinha. The Ceylonese poet is resentful of the image of women and resists against the European style of depicting them. Another poem *Sweet Like a Crow* welcomes readers in a separate chapter and before it, there is an epigraph that introduces the poem by Paul Bowles. It refers to the incapability of the Sinhalese people of singing. Paul asserts that "the Sinhalese are beyond a doubt one of the least musical people in the world" (Ondaatje, 1982, s. 76). The poem is a kind of reply to Bowles and seems that it reinforces the idea. The term "sweet like a crow" implies irony, and it creates an image of the sounds of Ceylon and Ceylonese people. It also refers to a personal vision of the author towards his hometown.

The next poem *High Flowers* may be interpreted as a response to the one written by Wikkramasinha. It suggests that two poets Wikkramasinha and Michael talk to each other via their texts, and their utterances link the past with the present. Michael's poem gives a political and cultural message. He depicts the laborious women and their image of inferiority. They are the women that "my ancestors ignored" (Ondaatje, 1982, s. 87), which can be interpreted as the males' superiority over females in the very idea of the author. Even though Michael conveys women, as mentioned in the previous chapters, as strong figures, their strength is appeared only after their husbands die, in other words, after they gain their freedom, they are able to flourish.

Another poem *To Colombo* describes the views that the author sees on the way to visit Sirigya Hills. During his experiences of beautiful views, however, he comes across the realities when he states "on a bench behind sunlight/ the woman the coconut the knife" (Ondaatje, 1982, s. 91). It seems that the author goes back to realities that hide behind the beautiful scenery. Elisabeth Wesseling clarifies the issue as postmodern historical novels "turn to the past in order to look for unrealized possibilities that inhered in historical situations" (Ondaatje, 1982, s. 13). What the author and the reader expect is not confronted. The woman with a knife clouds the beauty of the landscape, and it is implied in the poem that realities may conceal other probabilities behind them.

The author surprises readers in the chapter *Honeymoon*, too. He refers to daily news instead of telling about newly-married parents. He narrates a French president that is killed by a Russian and about a strike. He also tells about some movies that his parents like. He mixes national or international history with his private one, which supports the idea that "historiographic metafiction does not tell us how to think about a certain event; rather, it says: that is one way of looking at things, now here is another, and another, and another" (Marshall, 1992, s. 156). He may try to give the idea that behind any events there is another one. It becomes evident that some incidents are more important than others as the author selects among them, and it implies that priorities differ from one to another. It also signifies that expectations may mislead humans thus, it is not possible to talk about universal truths. What is important for someone may not be the same for another.

The writer uses maps as intertexts in his book as well. He starts the novel with a map of the island which shows the possible routes, and the places he intends to visit in Sri Lanka. In advance, the reader may suppose that the narrative is a personal one but later, after a few chapters, the author presents the real map of his hometown. The map, which is hung on the wall of his brother's house, is just a "rumour of topography" (Ondaatje, 1982, s. 64). The term "rumour" implies that his narration mixes fact with fiction. Instead of showing the real map in his novel, the author presents it verbally. He uses the term "translations" of another when he compares the maps, which questions their reliability. He also implies that the map of the island is the outcome of the past of his country which is invaded by many colonizers and the traces they have left behind them. Each of the invaders changes its shape and as a result, each map depicts or shows the ideal land but not the real one. The map of the author shows his ideal Ceylon and the real one presents combinations and interpretations of each colonizer, and the author problematizes both of the maps as historical documents.

It can be stated that photographs are one of the most credible historical documents. They present and keep the memory of any moment in the past. They can be treated as evidence of any past incident, too. However, in her article "Postmodern Paratextuality and History", Linda Hutcheon claims that "photographs are still presences of absences: they both verify and void the past of its historicity" (Hutcheon, 1987, s. 312). Similarly, Roland Barthes asserts in his book 'Camera Lucida' that "a photograph is always invisible" (Barthes, 1982, s. 6). They both put the reliability of photographs into question. Each theorist claims that behind every photo, there is more than one can see. Any picture is unable to represent the whole memory as it is the outcome of a photographer, which is blended with his perspective, and it is not clear what has happened before and after the shooting, too.

The author presents six photos from his family album. He chooses several photographs out of many possible ones. Either he may attempt to remember the past or make his readers see what he wants, is not clear but no matter what his aim is, the author takes the power into his hands in both possibilities. It is a power that controls the way how his parents should look, and the way how his readers should see them. The photographs also give him an opportunity to reconstruct the past by presenting evidence but with his own interpretations. On the other hand, as readers, we need to be aware of the fact that, the author's narration of his own history with those documents "might lead us

to conclude that we have a responsibility to investigate possible alternative histories” (Barber, 2010, s. 2). The author’s self-reflexive narration makes it feasible or, at least, gives readers a chance to interpret the meaning that the author intends to convey.

Michael Ondaatje inserts a picture in the section *Asia Rumors* which shows an old photo of his hometown. In the photo, there is a cart and houses that are by the beach. The following chapter is *Asia*, in which the author gives details about the circumstances that lead him to go back to his hometown, and also he tells about the natural disasters in Sri Lanka. The old photograph which interacts with the image of hometown that the author keeps in his mind is replaced with a picture he presents. The tranquillity of the picture does not match with the chapter that gives details about floods and droughts.

The photos of the author’s parents are included in the section *A Fine Romance*. The photographs present them individually but not together. The author probably presents them as he remembers; separated. In the photo of his father, the author presents him as a well-dressed and handsome man. It does not evoke a chaotic, troublemaker father image. On the contrary, his mother’s photo depicts a woman who is happy and extroverted which does not match the image that the author presents in the novel. *Running in the Family* does not include much information about the author’s mother, but it is clear from the behaviour of his father that she is an introverted woman who cannot prevent her husband from drinking and acting shamefully. Another significance of the photos is the irony between the title of the chapter and the parents’ separated pictures. Readers’ expectations are not confronted again as romanticism is supposed to be within two lovers and side by side.

In the chapter *What We Think of Married Life*, there is another picture of parents and they are not separated this time. The picture shows them quite differently. They make funny faces like monkeys in the picture. However, the author depicts the picture on the previous page, in chapter *Photograph*. He presents a verbal narrative with the aim of making his readers set an expectation. He states that it is the photograph that he has “been waiting for all his life” (Ondaatje, 1982, s. 161) as it is the only one that his parents are together. Yet, the parents in the photo are far from being serious, and it raises the question that do they pretend to be funny or is it their real state. Besides, as the author sets an expectation on the previous page by stating that it is the perfect photo for him, he misleads his readers because instead of a funny picture, a more romantic one may be expected.

At the beginning of the chapter *The Ceylon and Succulent Society*, there is a photo of the author’s family, in which he, his mother, and siblings are young, and they seem happy in their swimsuits. The picture conveys a joyful family that is contrary to the aforementioned one, however, his father is missing in the photograph. Whether he is the one who shoots the photograph or not, is not clear but on a happy day of a family, the father is absent or he may not want to take part in their joyful moments. It becomes the interpretation of the author as he is the one that chooses the photo and presents it as a happy family memory. Its fictionality and irony come from the fact that the whole family does not exist in it. An old photo of Ceylon appears in the introduction of the section *Don’t Talk to me about Matisse*. The photo shows people that are surrounded by a flood, a typical monsoon day. However, the people in the picture do not seem sad or scared or even surprised. It is probably bewildering for readers to see them in the middle of a flood who do not show any sign of surprise or fear.

Any text, document or visuals that are used in the novel, undoubtedly, enrich the narrative. They enable new perspectives for both the author and the reader. Furthermore, it makes the author’s task easier to present the intended meaning and for the reader that they may find them interesting. On the other hand, new perspectives that the intertexts present mean different interpretations for both the narrator and the reader. They create multiplicity, and the author’s personal experiences and his memories along with the verbal explanations about the intertexts restrict readers, and they may not fit their expectations. Thus, they become the personal and subjective way of presenting and questioning realities and history. The author emphasizes the processes of the past and indicates the textuality and physicality of all past events, which can only be known if they are recorded or survive. Ondaatje marks himself as a historian who, in a scientific manner, bases his accounts on facts and on documents, but also he juxtaposes them with myths. He chooses some intertexts to support his ideas. Hutcheon states that “we name and constitute those events as historical facts by selection and

narrative positioning" (Hutcheon, 1988, s. 97). Thus, it can be inferred that to select among the texts also means to ignore others. As a result, what the author tells becomes a self-reflexive story.

Conclusion

In conclusion, twenty-five year is a big gap that separates the author from the past. The accuracy of memory cannot be expected and the novel also includes the author's imagination of personal and national history. As the writer searches for the individuals that form the part of his family history with a diasporic state as well as his country's by including larger historical context which are mixed with fictions and myths and as there is a great distance in space and time, he makes the novel a historiographic metafiction. By juxtaposing written documents and oral stories, the author himself presents the accounts of the past which are emotional, empathetic and communal. Since "the island hid its knowledge" (Ondaatje, 1982, s. 81), the author has to trace unconventional documents in order to restore his family's and Sri Lanka's past. His sensuous imagery is another factor that decreases the believability of the data he provides. By emphasizing native story-telling, the author further denotes possible gaps in records of the past. It cannot be known whether what is told orally really happened and what is written down is accurate. As Michael Ondaatje claims at the initial part of his novel by stating "truth disappears with history" (Ondaatje, 1982, s. 53) he questions the concept of factual, objective truth not only by refracting and multiplying the narrative of history but also by integrating mythical stories in his novel. He conveys a general sense of vagueness and uncertainty by including various intertexts throughout the book. Despite all his struggles, however, the issue of finding his family's roots and hometown's history is not resolved. He confesses that "the book again is incomplete" (Ondaatje, 1982, s. 193). Readers are left with unanswered questions or forced to find their own answers. To the author, historiography is an ongoing process and he asserts that any story is retold "with additions and this time a few judgements thrown in" (Ondaatje, 1982, s. 21). He highlights the circularity that any historian contributes to history with his background knowledge, which is blended with the data he gathers and, it becomes inevitable that there is a novelty in each historian's narration. The fact that any historical narration includes the narrator's interpretation makes historiography a vicious cycle. Any intertext such as photos or maps, do not go beyond to enrich the literary text, and they are just the outcome of the author's interpretation.

Author Contributions

1. Author: 50% 2. Author: 50% contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled " Postmodern Historiography in Michael Ondaatje's Running in The Family" and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Barber, R. (2010). *The Role of Imagination in Writing and Reading Narrative*. Retrieved 5 January 2021, from <https://www.researchgate.net/publication/233152431>
- Barthes, R. (1981). *The Discourse of History*. Retrieved 5 April 2021 From http://seas3.elte.hu/coursematerial/LojkoMiklos/Roland_Barthes_The_Discourse_of_History.pdf
- Barthes, R. and Howard, R. (1982). *Camera Lucida*. 2nd ed. New York: Hill and Wang.
- Carr, E. H. (1990). *What is History?* London: Penguin.
- Himmelfarb, G. (2002). *Telling It As You Like It: Postmodernist History and the Flight From Fact. The Postmodern History Reader*. Ed. Keith Jenkins. London: Routledge.
- Hume, K. (1984). *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature*. New York and London: Methuen.
- Hutcheon, L. (1987). *Postmodern Paratextuality and History*. Retrieved 3 March 2021, from <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/9477/1/TSpace0031.pdf>

- Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism*. New York: Routledge.
- Jackson, R. (1981). *Fantasy: The literature of Subversion*. New York and London: Methuen.
- Jenkins, K. (2003). *Rethinking History*. London: Routledge.
- Lee, A. (1990). *Realism and Power. Postmodern British Fiction*. London: Routledge.
- Lyotard, J. F. (1989). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester UP Print.
- Marshall, B. K. (1992). *Teaching the Postmodern: Theory and Fiction*. New York: Routledge.
- Nietzsche, F. (2007). *On the Use and Abuse of History for Life*. 1873. Trans. Ian Johnson. South Dakota: NuVision.
- Ondaatje, M. (1982). *Running in the Family*. New York: Vintage Intl..
- Southgate, B. C. (2005). *What is History For?* London: Routledge.
- Wesseling, E. (1991). *Writing History As a Prophet. Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Genişletilmiş Özet

Postmodernizmin tarih yazımına bakış açısının temelinde mutlak doğruya ulaşmanın mümkün olmadığı yatmaktadır. Bu şüpheli tutum, varolan bütün tarihsel gerçekliklerin sorgulanmasına yol açmaktadır. Tarihin öz düşününsel anlatımının yanı sıra nesnel, ideolojik ve duygusal farklılıkların, yazarın ortaya koyduğu çalışmaya etki etmelerini kaçınılmaz hale getirmektedir. Tarih yazımı aynı edebiyatta olduğu gibi bir insan ürünü olarak görülmesi sebebiyle aynı olaylar üzerine farklı yorumların olabileceği savunulmaktadır. Tarihin evrensel ya da nesnel bir kavram olamayacağı düşüncesi postmodern yazarların geri planda kalmış tarihsel olayları da çalışmalarına katarak, yeniden yorumlamaya sevk etmektedir. Bununla birlikte, eksik bilgi ve belgelerin de varolabileceği ya da tarihinin bu noksanlıkları ortaya çıkarabilme yetisi de çalışmaların güvenilirliklerini tehlikeye sokmaktadır. Postmodernizmin düşünce çeşitliliğini benimsemesi tarihsel romanları da farklı görüşleri ya da geleneksel tarih yazımında önemsiz görülen noktaları bünyelerine dahil etmesine sebebiyet vermektedir. Sonuç olarak, bu tür romanlar okuyucularını, yazarın anlatmak istediği tarihin üzerine yorum yapmaya ve yapılan bu yorumlar neticesinde de kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olamayacağı savını desteklemektedir.

İncelenen romanda, yazarın tarihsel olaylar üzerine kendi yorumlarına rastlanmaktadır. Yazar gerek ülkesinin gerekse de aile bireylerinin geçmişlerini aktarırken hayal gücünden ve seçtiği belgelerden faydalanarak okuyucularına kendi süzgecinden geçmiş olan bir tarih sunmaktadır. Yazarın okuyucularına sunduğu her belge öncesinde tanımlamalara ya da bilgilendirmelere başvurması okuyucularda bir beklenti oluşturmaktadır ancak belgelerin bu beklentilerle uyumaması onları yorum yapmaya yöneltmektedir. Bu durum ise tarihi kısır bir döngü haline getirerek öznel bir anlatım olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yazarın memleketinden ve akrabalarından uzun süre ayrı kalması, anlatılmak istenilen olayların hatırlanmasını güçleştirmekle beraber mevcut olan eksikliklerin de yazarın kendi arzusu doğrultusunda giderilmeside yine güvenilirliği etkileyen önemli unsurlardan biri olarak belirtilebilir.

Özetle, yazarın ortaya koyduğu eser duygusal ve kurmaca öğeleri içinde barındırması sebebiyle, her ne kadar tarihsel gerçekliklerle birlikte sunulsa dahi, okuyucuların romana şüpheli bir tutumla yaklaşmalarının önünü açmaktadır. Tarihsel belgelerin arasında yapılan seçimler ve yazarın bu dökümanlara öznel yaklaşımı neticesinde ortaya çıkan duygusal ve ideolojik anlatımı tarihsel olayların gerçekte yaşanıp yaşanmadığı konusunda da yine okuyucularda şüphe uyandırma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu duruma benzer olarak yazar sözel anlatılan olayları da romanına ekleyip ve kaynaklarının yaşlarına ve unutkanlıklarına atıfta bulunarak çalışmasının özneliğini ve yoruma açık olduğunu tekrar vurgulamaktadır.

(Western)Word / (Eastern)Image in *My Name is Red*: An Imagological Reading of Orhan Pamuk's Ekphrastic Reimagination

Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* Romanında (Batılı)Söz ve (Doğulu)İmge: Ekfrastik Romanda Biz ve Öteki İmgesi

Mustafa KIRCA¹

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 06.02.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1039162

Atıf / Citation: Kirca, M., (2022). "(Western)Word / (Eastern)Image in My Name is Red: An Imagological Reading of Orhan Pamuk's Ekphrastic Reimagination" ODÜSOBIAD 12 (1), 33-42, Doi: 10.48146/odusobiad.1039162

Abstract

This article aims to read Orhan Pamuk's My Name is Red as an ekphrastic reimagination and the "imagetext" in which the visual representation is the object of the novelist's verbal account of the sixteenth century miniature art and Renaissance perspectival painting shown in a diabolic opposition. Ekphrasis as the leading mode is also realized in the novel through incorporating certain figures and images from Ottoman and Persian miniatures as character narrators who in turn bring forth their individual comments on specific drawings in particular and on art's relation to reality in general. In this new paradigm of the copresence of word and image in the novel, we are told the Frankish style of perspective is deemed closer to the outer reality than Islamic miniature, whereas miniature illustrations are intended to represent meaning rather than distinct objects themselves. The East-West dichotomy reshapes itself on a metaphorical level in Pamuk's imagetext, suggesting imagological readings through this binarism between the two forms of the visual arts and their opposing ways of seeing and depicting the outer reality. The dynamic between the "self-image" defining the domestic, national identity and the "hetero-image" which typifies "the so-called Europeans" is reworked in My Name is Red on the very basis of the same conflict between the two dominant art forms.

Keywords: Orhan Pamuk, My Name is Red, ekphrasis, miniature, imatology, imagetext, hetero-image, self and other

Öz

Bu çalışmanın amacı, Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* romanını görsel yansıtma biçimlerinin ve Osmanlı minyatür eserlerinin konu edildiği imgetenin ve ekfrastik anlatı olarak incelemektir. Pamuk'un bu eserinde ekfrastik anlatı, Osmanlı ve İranlı üstatların minyatürlerinde yer alan imgelerin roman karakterlerine ve anlatıcılarına dönüşmesi ve bu sayede sürdürdükleri sanat ve gerçeklik ilişkisi üzerine tartışmalarıyla gerçekleşir. Romanda farklı anlatıcı-karakterler, 16. Yüzyıl Osmanlı minyatür resmi ve aynı dönemlerde Batı resim sanatında en bilinen örneklerini veren perspektifi ikili karşıtlık olarak tartışır. Böylece görsel olan romanda anlatının konusu haline gelir. İmge ve söz arasındaki ayrımın netliğini kaybettiği ve her ikisinin de hiyerarşik olmayan bir düzlemde yer aldığı *Benim Adım Kırmızı*, imgetenin kavramına örnek oluşturur. Ayrıca Pamuk'un bu romanı imgesel olanın yazılı metne aktarıldığı göstergeler arası bir çeviri olarak da değerlendirilir. Romanda, Frenk ya da Venedik üslubu olarak adlandırılan Rönesans perspektif kullanımı objektif gerçekliğe en yakın yansıtma biçimi olarak görülür. Minyatür ise resmettiği nesnelerin gerçeğine benzemeleriyle değil, "anlamı" yansıtma çabası bakımından daha üstün olarak görülür. Romanın konusunu oluşturan bu iki sanat türünün ve onların gerçekliği görme biçimlerinin Doğu-Batı zıtlığı içerisinde sunulması, "biz ve öteki" imgelerinin yeniden şekil aldığı farklı okumalara açar. İmgebilimin de konusunu oluşturan bu türden kimlik çalışmalarının dinamiğini belirleyen öz ve ötekini tanıma/tanımlama için imge yaratımı, *Benim Adım Kırmızı* adlı romanda birbirine karşıt olarak verilen görme ve resmetme biçimleri üzerinden tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, ekfrasis, minyatür, imgebilim, imgetenin, kalıpyargı, Öteki

¹ Asst. Prof. Dr., Çankaya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Translation and Interpreting Studies, mkirca@gmail.com, Orcid no: 0000-0003-1437-4567.

Introduction

This article studies the Nobel Prize winning novelist, Orhan Pamuk's *My Name is Red* as an ekphrastic reimagination in which Eastern and Western modes of the visual representation become the object of Pamuk's verbal representation.² The novel thematizes the art of miniature illustration of the Ottoman Palace *naqqashes*, or court miniaturists, and discusses it in relation to the Western technique of perspective in painting within the fictional world of the novel, which opens with a verse from the Qur'an, "To God belongs the East and the West." In a rather simple reading, the presence of such a verse as the opening word of the novel can be deemed a sign of the hope of bridging East and West, as I claimed in an earlier article I co-authored.³ However, I hold the idea that this epigraph should be read against the pivotal character Black's unequivocal judgement given through the end of the novel as his concluding remark, "East is east and West is west" (Pamuk, 2001, p. 488). In this article, I maintain that the opposing forms of seeing and depicting the outer reality in miniature and perspective drawing, as discussed in Pamuk's novel, are the very forces at work in the constructions of the "self-image" describing the national identity and the "hetero-image" which typifies "the so-called Europeans" as the irreverent Other within the East-West dichotomy that the text pursues (Pamuk, 2001, p. 16).

As Joep Leerssen avers, "the nationality represented (the *spected*) is silhouetted in the perspectival context of the representing text or discourse (the *spectant*). For that reason, imagologists will have particular interest in the dynamics between those images which characterize the Other (*hetero-images*) and those which characterize one's own, domestic identity (*self-images* or *auto-images*)" (2007, p. 27). Accordingly, through the binarism between the two forms of the visual arts and the two opposing discourses, *My Name is Red* suggests imagological readings in which the orthodox stereotypes are reworked, and the self/other conflict is seemingly rewritten.⁴ Thijs Weststeijn argues that although the term "imagology" is not extensively used for the study of national stereotypes expressed in art, still "the approach is valuable to the study of the visual arts" too (2007, p. 452).⁵ In Pamuk's work, Ottoman miniature and the newly emerging technique of perspective in Venetian paintings are recognized as antagonistic forms by the court miniaturists, and therefore they underpin national stereotypes, nourishing the constructed self-image of the Ottoman court society as a "pious" and just one when seen against the stereotype of the "heretic" Other. The Ottoman court miniaturists of the time, as portrayed in Pamuk's novel, try to defend their art and the existing self-image against the influences of the western style of perspectival rendering which they regard as blasphemy. The present study seeks to discuss how *My Name is Red* reworks the opposition between the constructed self-image that the traditional court illustrators try to protect in their art and the stereotype image of the Other that they find its reflections in the "godless" world of Venetian lifelike drawings.

The East/West Dichotomy Reshaped

Orhan Pamuk blends western narrative techniques with themes and topics belonging to eastern cultures, the foreign with the familiar, historical past with what is fictional in his novels, particularly in those works translated into major languages and gained a widespread circulation as parts of World Literature.⁶ As Turkish literature scholar and translator Erdağ Göknaar puts forward in his "Occulted Texts: Pamuk's Untranslated Novels," Orhan Pamuk "is editing his position in the canon and dehistoricizing his literary

² James A. W. Heffernan's definition of ekphrasis is used here to simply denote the verbal representation of the visual representation: "As the point of departure for my own theory of ekphrasis, I propose a definition simple in form but complex in its implications: *ekphrasis is the verbal representation of the visual representation*" (1993, p. 3, italics in original).

³ Kirca, Mustafa and Fırat Karadaş. (2008). The problem of miniaturist art as reflection of reality in Orhan Pamuk's *My Name is Red*. Andrew Hock Soon Ng (Ed). In *The poetics of shadows* (pp. 123-36). Stuttgart: ibidem.

⁴ Imagological studies analyzing how the stereotype image of the other is created and the historical reasons for shaping such generalizations can be said to have become more common as "the rise of Cultural Studies, the establishment of Ethnic Studies and the rapidly growing interest in travel literature, swiftly made the field of imagology a clearly defined and respected part of the discipline of American and English Studies. Imagology moved quickly from the margins to near the center of the academic field" (Zacharasiewicz, 2010, p. 14).

⁵ Weststeijn explains that "The terms 'imagology' or 'image studies' are not used in historical or systematic studies of the visual arts, for the obvious reason that these disciplines use the term 'image' in a number of meanings, both literal and abstract, that have nothing to do with the representation of national characteristics. More specifically, the term imagology is avoided for fear of confusion with 'iconology', an approach that studies artworks as signs that obtain their meaning from a broader intellectual background" (2007, pp. 451-52).

⁶ Pamuk's 1998 novel *Benim Adım Kırmızı* was translated into English by Erdağ Göknaar (Knopf 2001; Everyman's Library 2010). It is acknowledged that Göknaar's award-winning translation of the novel marked Pamuk's emergence as an author of World Literature. See Göknaar's critical study of Pamuk's corpus (2013), *Orhan Pamuk, Secularism and Blasphemy: The Politics of the Turkish Novel*, p. 132.

genealogy. This enables him to foreground Istanbul cosmopolitanism and world literature as the sole contexts of his literary production" (2012, p. 192). Pamuk's last novel, *Veba Geceleri [Plague Nights]*, published in March 2021, intentionally blurs the boundary between history and story in the way that has long been an established narrative mode in the West. The novel opens with the preface of the implied writer, who declares that the work is a history writing presented as a fiction or a fictional writing presented as a historical account. Such a postmodern innovation problematizes the textual border as the reader questions if the preface must be read as an extratextual material or a part of Pamuk's fictional world. This also shows that such narrative novelties are still prevalent in new writings by non-western authors.

The same applies to *My Name is Red*, which is a work of historiographic metafiction⁷ (as opposed to a traditional historical novel) with its postmodern and self-reflexive innovations blurring textual borders. Its setting is late sixteenth-century Ottoman Istanbul, the capital of the Ottoman Empire then, during the reign of Sultan Murad III; to be more precise, the novel tells the story of "over ten days in the winter of 1591" (Shaw, p. 257). Against this historical backdrop, the novel is also a postmodernist mystery that starts with a miniaturist's murder and sustains the mystery till the end in a subtle way by forcing the reader to find the identity of the murderer, who is also one of the multiple diegetic narrators of the novel. The stylized drawings of the murderer are expected to help readers identify him. Thus, the text turns into a multi layered canvas where readers are expected "to solve the whodunit through both textual and visual registers" (Irvin, 2017, p. 192).

In *My Name is Red*, Pamuk reimagines the historical period of the late sixteenth century, when the use of perspective came to be dominant in the visual arts in Europe and was supposedly exercising its influence on Ottoman miniature painting at the same time. In other words, it was a turning point when a so-called radical break was experienced with conventional ways of seeing the outer world in the visual arts. The novel tells the story of an illustrated book that the Sultan has commissioned from a group of the court miniaturists to celebrate "the thousandth year of the Muslim calendar" (of Mohammed's migration) and also to demonstrate his power to the Venetian Doge; that is, the book has been commissioned from a master miniaturist, Enishte Effendi, who works with four other talented court naqqashes, nicknamed Stork, Olive, Elegant, and Butterfly, to complete the manuscript "which would strike terror into the heart of the Venetian Doge by showing the military strength and pride of Islam, together with the power and wealth of the Exalted House of Osman" (Pamuk, 2001, p. 275). In his study of Pamuk's novels with the Ottoman past as their common theme, Göknar states that the historical background of the Ottoman past is, at the same time, "a space of opportunity, a meeting place of the real and the imaginary, self and other, a space of negotiation, transgression, and even the 'sublime'" (2006, p. 37). It is safe to argue that in *My Name is Red* the Ottoman history also opens up a *space* to examine the construction and reflection of the self-image and hetero-image through the conflicting discourses of the dominant art forms.

My Name is Red reinvents the East-West conflict through posing questions about the conception of reality in Ottoman miniature particularly and also on western art's relation to objective reality. At the same time, a hierarchical binarism is created specifically when perspective is regarded as an innovation in art, and miniature painting, on the other hand, is linked with what is against modern and secular. For that matter, the novelist is accused by some of "employing orientalist stereotype in the representation of the Ottoman Empire" (Türkkan, 2017, p. 6). True, *My Name is Red* includes a variety of voices and differing discourses on a nonhierarchical footing by means of a multitude of first-person narrators.⁸ Behind this façade of multivoicedness, nevertheless, the eastern visual representation is associated with what is traditional, and the western perspectival representation with what is innovative.⁹ This also helps Pamuk pursue his prevalent theme of being stuck between East and West, which in turn serves to define a national identity within this context. We should note that in his 2003 interview,¹⁰ Pamuk stated:

⁷ In *Poetics of Postmodernism*, Linda Hutcheon defines the label historiographic metafiction as the one which "puts into question, at the same time as it exploits, the grounding of historical knowledge in the past real" (1989, p. 92).

⁸ Regarding to telling the story through a multitude of distinct perspectives/narrators in *My Name is Red*, Pamuk states: "Not only my characters speak in my story but objects and colors as well. I thought all these distinctive voices would produce a rich music—the texture of daily life in Istanbul four hundred years ago. These shifts in viewpoint also reflect the novel's main concern about looking at the world from our point of view versus the point of view of a supreme being. All of this is related to the use of perspective in painting; my characters line in a world where the restrictions of perspective do not exist so they speak in their own voice with their own humor" (Knopf, "A Conversation with Orhan Pamuk").

⁹ The western perspective painting denotes orderliness, and what is rational and materialistic (the everyday as opposed to the discourse of the divine Islamic book-arts); on the other hand, the colorful but seemingly disordered world of miniature mirrors the East stereotypically as exotic, alien, and sentimental.

¹⁰ This interview is available at www.randomhouse.com/knopf/authors/pamuk/qna.html. Accessed October 14, 2021.

I tried to tell my story in the manner of these Persian masters [from high above as the Islamic painters did]. These two distinctive ways of seeing the world and narrating stories are of course related to our cultures, histories and what is now popularly called *identities*. How much are they in conflict? In my novel they even kill each other because of this conflict between east and west. (Knopf, "A Conversation with Orhan Pamuk," my emphasis)

The Word/Image Hierarchy Reversed

My Name is Red's opening chapter consists of the cry of a corpse of one of the four naqqashes involved in the Sultan's secret commission. It is revealed that he was cynical about the book they were illuminating once he heard this book was the source of "idolatry." His cry from the bottom of a well into which his dead body was thrown asks for the reader's attention also: "My death conceals an appalling conspiracy against our religion, our traditions and the way we see the world. Open your eyes, discover why the enemies of the life in which you believe, of the life you are living, and of Islam, have destroyed me" (Pamuk, 2001, p. 6). The corpse wants readers' involvement in the detective story by addressing his listeners directly, and requires them to find out the identity of the murderer; yet, at the same time, he reveals the novel's main contradiction concerning which forms of the visual representation should be acceptable in miniature and are unprofane for Islamic faith. The novel distinguishes the style of Islamic miniature from that of Western painting, and by means of ekphrasis as its leading mode, it brings forth controversies over the effects of Western ideas on the Ottoman art of miniature. Through the multiple narrators of the novel, it is claimed, on the one hand, that the Frankish style is closer to reality than Islamic illustration because it employs artistic styles of perspective, shadow and light, etc. and represents the outer reality as Venetian artists see it with the naked eye: "When these Venetian infidels paint, it's as if they're not making a painting but actually creating the object they're painting" (Pamuk, 2001, p. 126). On the other hand, Islamic illustrators and specifically the Palace miniaturists claim that they represent reality as God would see it "from the balcony of a minaret" through employing the Persian way of seeing (Pamuk, 2001, p. 205), that is, "Allah's vision of the earthly realm, and *this unique perspective*" as opposed to western perspectival artistry (Pamuk, 2001, p. 97, my emphasis). Any realistic reflection with point of view is accepted as "an unforgivable sin by daring to draw, from the perspective of a mangy street dog, a horsefly and a mosque as if they were the same size – with the excuse that the mosque was in the background – thereby mocking the faithful who attend prayers" (Pamuk, 2001, p. 191).

Nevertheless, in the book commissioned by the Sultan, Enishte Effendi wishes the western technique of perspective to be applied to the art of miniature, thereby blending the two art forms in this way to create a new, hybrid form: "Two styles heretofore never brought together have come together to create something new and wondrous" (Pamuk, 2001, p. 194). Enishte Effendi claims that the Sultan requested a lifelike portraiture of him "be made in the style of the Frankish masters," which will employ the controversial inventive features of perspective and shadow that the majority of miniaturists deem "infidel"¹¹ (Pamuk, 2001, p. 133). Of course, Enishte Effendi is not unaware that he dares "to move the art of illustrating away from Allah's perspective" with this book (Pamuk, 2001, p. 135). Thus, he requires the other illustrators to paint parts of this secret book without letting them see the whole picture to hide his real intention. It is also unrevealed that the realistic portrait of the Sultan will "be situated at the heart of the book" (Pamuk, 2001, p. 275). The other naqqashes would regard this "infidel" as they hold their strict conviction that Islam prohibits (stylized) depictions of human faces in their uniqueness, since portraiture painting would mean idolization of human beings. As the unidentified murderer tells Enishte Effendi,

In the Glorious Koran, 'creator' is one of the attributes of Allah. It is Allah who is creative, who brings that which is not into existence, who gives life to the lifeless. No one ought to compete with Him. The greatest of sins is committed by painters who presume to do what He does, who claim to be as creative as He. (Pamuk, 2001, p. 193)

The naqqashes believe that representing equivalents of objective reality in their paintings bar them, as the murderer claims, "from the gates of Heaven" because, as it is prophesied, "on Judgment Day, Allah will punish painters most severely. [...] The idol makers will be asked to bring the images they've created to life. [...] Since they'll be unable to do so their lot will be to suffer the torments of Hell" (Pamuk, 2001, p. 193). The lack of perspective is favored in the illuminations of the court naqqashes as such a realistic representation of human face, in a lifelike manner, with detail and from a single point of view is accepted as "an unforgivable sin" (Pamuk, 2001, p. 191). In the novel its profanity is foregrounded via a character called Nusret Hoja of Erzurum, who is a leader of a radical sect and feverishly opposes the preparation of such a

¹¹ In Pamuk's novel, the words "Frankish" and "Venetian" are used interchangeably to refer to anything Western and hence anything supposedly "infidel" (Pamuk, 2001, p. 131).

blasphemous manuscript by the court miniaturists, believing that the Sultan's realistic portraiture is against Islamic doctrine. His wish is to ensure the just punishment of those who could be involved in this:

A cleric by the name of Nusret, who preached at the Bayazid Mosque and claimed to be descended from Our Glorious Prophet Muhammad, [...] attributed the catastrophes that had befallen Istanbul in the last ten years [...] to our having strayed from the path of the Prophet, to disregard for the strictures of the Glorious Koran, to the tolerance toward Christians. (Pamuk, 2001, p. 10)

Therefore, the court naqqashes endeavor to paint through strictly following the highly conventional rules of miniature art, avoiding the realistic illusion in their illuminations. The common motive is to prevent the alleged impact of the newfangled western approach to depiction on Ottoman painting, or to be more precise, to protect the image of the self against the intervention of what is "alien." The dominant Islamic art form, and its sanctity, has become the very thing that the followers of Nusret Hoja, and conservative miniaturists alike, associate with their religious/national identity. They take it for granted that Enishte Effendi's wish to mingle "our own established traditions with that of the infidels [the Venetians/Europeans] will strip us of our purity and reduce us to being their slaves" (Pamuk, 2001, p. 194). Therefore, while the "hetero-image" emerges as the stereotype of "infidel" European in Pamuk's text, the "self-image" is directly represented by the tradition of Islamic miniature illumination, which was actually the major form of Ottoman pictorial artistry that produced its best examples in the sixteenth century.

This specific period of the Ottoman history when miniature art reached its maturity while Venetian pictorial art produced the best examples of linear perspective drawing in Europe is fictionalized and comes to constitute the novel's focal point. In the sixteenth century, Murad III, who was known for his interest in miniature, had the *Chronicle of Sultan Murâd*, *Book of Victories*, the *Book of Festivities*, and the *Book of Skills* produced under the supervision of Naqqash Osman, the head miniaturist in the Ottoman court then.¹² This historical personage turns into Pamuk's fictional character, also known as Master Osman in the novel, as the head of the court naqqashes. It is known that miniature painting was commonly designed for the illustration of narrative texts, and as in the *Book of Victories* or the *Book of Festivities*, the main task of Ottoman court naqqashes was to illustrate, for instance, the battles that the Sultans participated, their victories, the audience scenes of ambassadors, the royal festivities, and so on. Therefore, any miniature image is not expected to signify the outer reality independently on its own. Put differently, a miniature painting does not stand for itself but is only subsidiary to writing for ornamental purposes. Additionally, they are used to illustrate texts for a better understanding. As a result, image in miniature art is not independent of narrative, and there is a hierarchical order between word and image. It should also be noted that miniature does not reflect objects in the material world as we see them either but tries to convey their meanings; such images are not expected to represent the real life but an "externalization" of meaning. Thus, contrary to meaning and interpretation in Western art, meaning in Islamic illumination is "inwards, conveying on a private truth," as the painting of a tree states: "I don't want to be a tree, I want to be its meaning" – here the meaning is the "story" behind the painted object (Pamuk, 2001, p. 61). Master Osman, while discussing the appropriateness of the illustrations that Enishte Effendi prepares for the Sultan's book, highlights the importance of meaning and the presence of a story¹³ behind what is pictorial: "Meaning precedes form in the world of our art" (Pamuk, 2001, p. 387).

Conversely, Pamuk's *My Name is Red* is an intersemiotic appropriation that translates pictorial language into written language, and in a sense, the hierarchical division between word and image, the verbal and the visual representation, is problematized in the novel. Particularly, in light of the new ekphrastic poetics "where the text attempts to represent a work of visual or graphic art" (Mitchell, 1987, p. 155), *My Name is Red* offers multiple textual layers in terms of the word-image relationship it thematizes. To illustrate, when Black describes the content of the historical books produced under the supervision of Naqqash Osman, the actual paintings there make up the story. The following quotation, for example, shows how the miniatures in the *Book of Festivities* were designed to reflect the power of the Empire this time through Black's narrating the miniature paintings of the circumcision ceremonies that lasted fifty-two days and nights. He relates:

¹² For a detailed analysis of miniatures in Ottoman art and the specific works of miniature produced in the Ottoman imperial *nakkashane* (painters' workshop) in the sixteenth century, see Zeren Tanındı's comprehensive study at <https://istanbultarihi.ist/637-from-the-painting-treasury-of-the-palace-miniatures-in-ottoman-art>. Accessed January 31, 2022.

¹³ Likewise, the Sultan, while commissioning the book from Enishte Effendi, valorizes the story behind the depiction thus: "It is the story that's essential. [...] A beautiful illustration elegantly completes the story. An illustration that does not compliment a story, in the end, will become but a false idol" (Pamuk, 2001, p. 132).

I eagerly beheld for the first time the legendary pages of the *Book of Festivities*, which recounted the circumcision ceremonies of our Sultan's prince. [...] In the first picture placed before me, fixed in the royal enclosure of late Ibrahim Pasha's palace, Our Sultan [...] gazed upon the festivities in the Hippodrome below with a look that bespoke His satisfaction. His face, even though not so detailed as to permit one to distinguish Him from others by features alone, was drawn adeptly and with reverence. (Pamuk, 2001, p. 68)

In some other pictures painted for the *Book of Victories* in Master Osman's workshop, Black notices that a naval fleet depicted supposedly by a young artist "by repeatedly tracing identical ships with a block pattern didn't even seem to float in the sea," and "the lack of wind in the sails" highlights its artificiality (Pamuk, 2001, p. 71). However, the artificiality of miniature painting should be regarded as the natural outcome of the lack of perspective, causing the distortion of correct proportions of physical objects. This feature of miniature is also presented by Black vocally in the novel. Pamuk adopts an ekphrastic practice here to verbally represent visual depictions of actual miniatures performed by Ottoman court naqqashes.

It is likewise notable that besides Black's relating certain pictures from authentic materials, and fictional ones alike, a number of individual figures and images from the abovementioned books of illustrations and those from other known Ottoman and Persian miniatures also constitute Pamuk's verbal narrative in *My Name is Red*. The prevalent examples are the drawings of tree, horse, and dog, which take the floor among the multiple narrators of the novel to comment on the contrast between the two artistic styles: while the Venetian artist strives to re-create the material object as they see it with the naked eye, the Ottoman miniaturist endeavors to detach art as far as they could from the material object for fear of blasphemy. Mainly, the discussions of the illustrations of these figures are presented in the form of an interchange in which each illustration expresses its individual view in response to the other. Therefore, verbal and visual coexist in Pamuk's multi layered work as we see the figures originally belonging to paintings recite and render their thoughts on artistic representation. Moreover, the novel manages to liberate the figures of Ottoman miniatures from the pages of books and from the yoke of the narrative text. For instance, in the chapters titled "I am a Tree," the narrator, namely the illustrated tree, speaks out its desire to be a part of a story in a miniature book, so that it can be a "shade for Mejnun disguised as a shepherd as he visited Leyla in her tent" and "fade into the night, representing the darkness in the soul of a wretched and hopeless man," or "shade Alexander during the final moments of his life on his campaign to conquer Hindustan" (Pamuk, 2001, p. 59). Defending miniature against the Frankish style, the tree argues that looking at the drawing of a tree is more pleasing than looking at a tree itself because the miniature painting of a tree represents its meaning rather than the material object.¹⁴ However, it informs us about the emerging realistic representation in the visual arts: "Painting in the new style demands such talent that if you depicted one of the trees in this forest, a man who looked upon that painting could come here, and if he so desired, correctly select that tree from among the others" (Pamuk, 2001, p. 61). Accordingly, it criticizes Frankish painters for depicting "the faces of kings, priests, noblemen, and even women in such a manner that after gazing upon the portrait, you'd be able to identify that person on the street" (Pamuk, 2001, p. 61).

On the other hand, defending the Frankish style, the illustrated horse's argument is a direct response to that of the tree. In this chapter, the horse illustration discusses its traditional representations in different illuminations and states that in these, the grace of its midsection, the length of its legs, and the pride of its bearing represent not the uniqueness of a real horse: "everyone knows that there is no horse exactly like me. I'm simply the rendering of a horse that exists in a miniaturist's imagination" (Pamuk, 2001, p. 264). This is because the miniaturist imitates the horse image in his mind rather than the real object itself, drawing not what he sees but what he remembers¹⁵ (Pamuk, 2001, p. 92). "All miniaturists," the horse narrates, "illustrate all horses from memory in the same way even though we've each been uniquely created by Allah, Greatest of all Creators. [...] Because they're attempting to depict the world that God perceives, not the world that they see" (Pamuk, 2001, p. 264). The horse image is after the realistic representation in painting. It is, therefore, foregrounded in these chapters that art's relation to the outer reality is one-to-one

¹⁴ "I thank Allah," the tree says, "I, the humble tree before you haven't been drawn with such intent. And not because I fear that if I'd been thus depicted all the dogs in Istanbul would assume I was a real tree and piss on me: I don't want to be a tree, I want to be its meaning" (2001, p. 61).

¹⁵ With this regard, the emphasis on "memory" and "remembering" as the mere source of artistic representation in miniature is what distinguishes it from the western art of perspectival painting. As Master Osman puts it, a talented miniaturist ought to draw not what he sees but what he remembers: "the horse that a master miniaturist has drawn tens of thousands of times eventually comes close to God's vision of a horse, and the artist knows this through experience and deep in his soul. The horse that his hand draws quickly from memory is rendered with talent, great effort, and insight, and it is a horse that approaches Allah's horse" (Pamuk, 2001, p. 306).

in the Frankish style and hence cannot be questioned. Defending such a view and criticizing miniature painting, the horse states that it is “sick of being incorrectly depicted by miniaturists who sit around the house like ladies and never go off to war. They’ll depict me at a gallop with both my forelegs extended at the same time. There isn’t a horse in this world that runs like a rabbit” (Pamuk, 2001, p. 265).

The horse deems painting in the Frankish style of perspective is closer to the outer reality than any in the Islamic style of miniature, while the tree argues that objects in miniature illustrations are closer to “reality” as they attempt to represent meaning rather than distinct objects themselves. Nevertheless, Black’s comment on artificiality is applicable to both art forms, and their problematic relationship with objective reality is actually valid for any artistic style. Put differently, it is acknowledged that whether it is painted in the Ottoman style or in the Frankish style, no representation of an object is the object itself. The issue of representation in art is mentioned in the narration of the illustrated dog that draws attention to its own “constructedness,” and within the metafictional world of the novel, the issue of representation is problematized in these lines: “I have no problem with the fact that my portrait was drawn on such cheap paper or that I’m a four-legged beast, but I do regret that I can’t sit down like a man and have a cup of coffee with you. [...] A picture can’t drink coffee, you say? Please! See for yourselves, this dog is happily lapping away” (Pamuk, 2001, p. 16).

Conclusion

By means of narrating actual miniature paintings, as in the case of Black’s narration above among other such instances, and also through including figures from known miniature books as character narrators, Pamuk’s *My Name is Red* evolves into the imagetext¹⁶ in which the visual representation is verbally narrated. As has been discussed, this is done mostly by incorporating certain figures and images from Ottoman and Persian miniatures as narrators to bring forth their individual conflicting ideas on depiction. Therefore, what is visual becomes topical in Pamuk’s narrative mostly through the verbal representation of such figures. That is, the actual illustrations are integrated into the narrative to transform what is visual into textual, but at the same time what is written is transformed into pictorial in *My Name is Red*. The binaries of word and image, of the verbal representation and the visual representation, are dissolved by the imagetext of Pamuk’s ekphrastic reimagination. The novel, thereby, turns into a thorough inquiry into the confrontation of word and image, and at the same time, the two ways of seeing as separate discourses. The miniaturists, whose controversial reflections over depiction are given, find themselves in a dilemma between these two opposing approaches to artistic representation.

Much as the boundary between the visual representation and the verbal representation is transgressed, the East-West dichotomy reshapes itself on a metaphorical level in *My Name is Red*, offering imagological implications by contrasting the distinct artistic styles in terms of their relation to objective reality and changing discourses. Although Enishte Effendi’s book is never completed and the hybrid form he imagines is never realized, Pamuk’s text nonetheless can be read as a reflection of this hybridity in the form of a combination where word and image are intertwined – a combination of western word (narrative and its stylistic and generic conventions) and eastern image. At the same time, in this new paradigm of the copresence of word and image, the separation of self and other is redefined in *My Name is Red*. It seems that the intervention of what is “alien” is inescapable as, through the end of the novel, the dialogue between Black and the murderer highlights. Also, Master Osman tells Black that “As we begin to paint in imitation of the Frankish and Venetian masters, as in the book that Our Sultan had commissioned from your Enishte, the domain of meaning ends and the domain of form begins” (Pamuk, 2001, p. 387). Through his textual innovations or more directly via his *My Name is Red* itself, Pamuk teaches us that *form* matters.

Acknowledgement

A shorter and much different version of this paper was presented at the Word and Image in Contemporary Art and Literature seminar at the University of Constantine the Philosopher in Nitra, Slovakia, in 2012. The current version offering an imagological reading is based on the unpublished paper given at the 7th International Conference on Language, Literature and Culture held at Dimitrie Cantemir Christian University in Bucharest, Romania, on May 25-26, 2018. I acknowledge the contributions of the conference chairs and reviewers for this thoroughly expanded version.

¹⁶ For the discussion of the concept of the “imagetext,” see W. J. T. Mitchell’s *Picture Theory* (1994, pp. 83-107).

Conflict of Interest

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled "(Western)Word / (Eastern)Image in My Name is Red: An Imagological Reading of Orhan Pamuk's Ekphrastic Reimagination".

References

- Göknaar, E. (2006). Orhan Pamuk and the "Ottoman" theme, *World Literature Today*, 80.6, 34-38.
- Göknaar, E. (2012). Occulted texts: Pamuk's untranslated novels. Mehnaz M. Afridi and David M. Buyze (Eds). In *Global perspectives on Orhan Pamuk* (pp. 175-198). New York: Palgrave Macmillan.
- Göknaar, E. (2013). *Orhan Pamuk, secularism and blasphemy: The politics of the Turkish novel*. New York: Routledge.
- Heffernan, J. A. W. (1993). *Museum of words: The poetics of ekphrasis from Homer to Ashbery*. London: The University of Chicago Press.
- Hutcheon, L. (1989). *The poetics of postmodernism*. New York: Routledge.
- Irvin, D. (2017). The ekphrastic detective: Readers, art and identity in *My name is red*. Sevinç Türkkan and David Damrosch (Eds). In *Approaches to teaching the works of Orhan Pamuk* (pp. 192-201). New York: Modern Language Association.
- Knopf, A. A. (2003). A conversation with Orhan Pamuk. *The Borzoi Reader Online*. Random House. <http://www.randomhouse.com/knopf/authors/pamuk/qna.html>.
- Leerssen, J. (2007). Imagology: History and method. Manfred Beller and Joep Leerssen (Eds.) In *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 17-32). Amsterdam, New York: Rodopi.
- Mitchell, W. J. T. (1987). *Iconology: Image, text, ideology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mitchell, W. J. T. (1994). *Picture theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pamuk, O. (1998). *My name is red* (Erdağ Göknaar, trans. 2001). London: Faber and Faber.
- Shaw, Y. O. (2014). Orhan Pamuk. Çimen Günay Erol and Burcu Alkan (Eds.). In *The dictionary of literary biography*, Vol. 373 (Turkish Novelists Since 1950) (pp. 243-268). Washington: Gale.
- Tanırdı, Z. From the painting treasury of the Palace: Miniatures in Ottoman art, *History of Istanbul*, 7, 384-401. <https://istanbultarihi.ist/637-from-the-painting-treasury-of-the-palace-miniatures-in-ottoman-art>.
- Türkkan, S. (2017). Fiction, screenplay, and the museum of innocence. Sevinç Türkkan and David Damrosch (Eds). In *Approaches to teaching the works of Orhan Pamuk* (pp. 3-7). New York: Modern Language Association.
- Weststeijn, T. (2007). Visual arts. Manfred Beller and Joep Leerssen (Eds.) In *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 451-458). Amsterdam, New York: Rodopi.
- Zacharasiewicz, W. (2010). *Imagology revisited*. Amsterdam, New York: Rodopi.

Genişletilmiş Özet

Bu çalışmanın amacı, Nobel ödüllü romancı Orhan Pamuk'un Benim Adım Kırmızı adlı eserini görsel yansıtma biçimlerinin ve Osmanlı minyatür eserlerinin konu edildiği imgetin ve ekfrastik anlatı olarak incelemektir. Pamuk'un bu eserinde ekfrastik anlatı, Osmanlı ve İranlı üstatların minyatürlerinde yer alan imgelerin roman karakterlerine ve anlatıcılarına dönüşmesi ve bu sayede sürdürdükleri sanat ve gerçeklik ilişkisi üzerine tartışmalarıyla gerçekleşir. Romanda farklı anlatıcı-karakterler, 16. Yüzyıl Osmanlı minyatür resmi ve aynı dönemlerde Batı resim sanatında en bilinen örneklerini veren perspektifi ikili karşıtlık olarak tartışır. Böylece görsel olan romanda anlatının konusu haline gelir. İmge ve söz arasındaki ayrımın netliğini kaybettiği ve her ikisinin de hiyerarşik olmayan bir düzlemde yer aldığı Benim Adım Kırmızı, W. J. T. Mitchell'in Picture Theory (1994) adlı kitabında tanımladığı imgetin kavramına örnek verilebilir. Ayrıca Orhan Pamuk'un bu romanı imgesel olanın yazılı metne aktarıldığı göstergeler arası bir çeviri olarak da değerlendirilir.

Benim Adım Kırmızı'da Frenk ya da Venedik üslubu olarak adlandırılan Rönesans perspektif kullanımı objektif gerçekliğe en yakın yansıtma biçimi olarak görülür. Bu sayede resimde "kusursuz" bir gerçeklik algısı yaratılır. Minyatür ise resmettiği nesnelere benzemeleriyle değil, "anlamı" yansıtma çabası bakımından daha

üstün olarak görülür. Aynı zamanda perspektif kullanımının Osmanlı minyatür sanatı üzerindeki kaçınılmaz etkisi de kabul edilmektedir. Bu iki görme ve yansıtma biçiminin zıtlık oluşturacak şekilde sunulduğu romanda Osmanlı saray nakkaşlarının Batı'nın perspektif kullanımıyla özdeşleşmiş gerçekçi yansıtma biçimine karşı minyatür sanatını koruma çabası anlatılmaktadır. Minyatür sanatında geleneksel değerleri korumaya çalışan nakkaşlar tarafından Frenk resim sanatının "kafirlikle" bir tutulduğu, bu nedenle Batılı resmetme biçimine karşı duruşun temelini daha çok dini kaygıların oluşturduğu aktarılmaktadır. Bu görüş, daha çok Erzurumlu Nusret Hoca karakteriyle temsil edilmektedir. Romanın konusunu oluşturan iki sanat türünün ve onların gerçekliği görme biçimlerinin Doğu-Batı zıtlığı içerisinde sunulması, "biz ve öteki" imgelerinin yeniden şekil aldığı farklı okumalara açar. İmgebilim, Öteki'ni yansıtmak için kalıpyargı oluşturma sürecini ve bu türden genellemelerin ve imge yaratımının arkasındaki tarihsel nedenleri inceler. Karşılaştırmalı Edebiyat, kültür çalışmaları ve çeviri çalışmalarının giderek yaygınlaşmasıyla birlikte imgebilim de edebi eserlerde öz ve ötekini tanımlayan imge yaratımı çalışmalarında daha merkezi bir konuma gelebilmiştir. Bu nedenle, imgebilimin de konusunu oluşturan bu türden kimlik çalışmalarının dinamiğini belirleyen öz ve ötekini tanıma/tanımlama için imge yaratımı, Benim Adım Kırmızı adlı romanda birbirine karşıt olarak verilen görme ve resmetme biçimleri üzerinden tartışılmaktadır diyebiliriz.

Enişte Efendi, Sultan için hazırladığını iddia ettiği kitapta perspektif tekniğini minyatür sanatına uygulamaya çalışmakta ve böylece her iki görme ve resmetme biçimini yan yana getirerek yeni, "hibrit" bir tür oluşturmayı istemektedir. Enişte Efendi, yukarıda bahsettiğimiz sözde dini kaygıların sonucu olarak kitabı tamamlayamadan öldürülür ve istediği hibrit formu bu nedenle gerçekleştiremez. Pamuk'un romanı ise (Batılı)söz ve (Doğulu)imgeyi birleştirmesi bakımından Enişte Efendi'nin yaratmaya çalıştığı hibrit yansıtma biçimini gerçekleştirmiştir. Biçim bakımından gerçekleşen bu birleşme, Doğu-Batı ikileminin ortadan kalkmasına değil, yeniden tanımlanmasına yol açabilmiştir. Batılı perspektif sanatı yenilikçi ve çağdaş olanı nitelerken Doğu'nun iki boyutlu yansıtma biçiminin ise Pamuk'un bazı anlatıcıları tarafından "kusurlu" bir yansıtma sunabildiği iddia edilir. Romanın farklı anlatıcılarla sağladığı çoksesliliğe karşın Doğu-Batı ikili karşıtlığı ve milli kimlik arayışının bu ikilem içerisinde sıkışması yine de baskın olan söylem olarak ortaya çıkar.

Thalassa, Aphrodite'nin Doğuşu, Avlanan Amazonlar ve Germanicia Mozaiklerinin Göstergebilimsel Analizi

Semiotic Analysis of Thalassa, Birth of Aphrodite, Hunted Amazons and Germanicia Mosaics

Mehmet Ali BÜYÜKPARMAKSIZ¹
Yeşim ERMİŞ²

Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 06.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 09.02.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1033044

Atıf / Citation: Büyükparmaksız, M. A. ve Ermiş, Y., (2022). "Thalassa, Aphrodite'nin Doğuşu, Avlanan Amazonlar ve Germanicia Mozaiklerinin Göstergebilimsel Analizi" ODÜSOBİAD 12 (1), 43-70, Doi: 10.48146/odusobiad.1033044

Öz

Geçmişten günümüze her dönemde kültür, siyaset ve din; sanat eserleri üzerinde etkili olmuştur. Dekoratif amaçlı olarak kullanılan mozaik eserler de ilk uygarlıklar zamanından (Mezopotamya'da, Yunanlılarda, Romalılarda, Bizans'ta ve Ravenna da) yüzyıllar içerisinde evrilerek günümüze kadar gelmiştir. M.Ö. 3000'li yıllarda başladığı düşünülen mozaik sanatı, farklı renklerdeki küçük taş parçalarının bir kompozisyon ekseninde bir araya getirilmesidir. Çakıl taşı, cam, seramik, kemik ve kireç taşı ile oluşturulan mozaiklerde; simgesel konular ile birlikte daha çok av sahneleri, deniz ve mitolojik yaratıklar, olimpiyat oyunları gibi konuların işlendiği görülmektedir. Erken dönemde daha çok geometrik ve bitkisel betimlemeler içeren mozaik eserler yer alırken Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde figürlü kompozisyonlar ön plana çıkmaktadır. Figürlü mozaikler de dinsel sahneler ile birlikte mitolojik efsaneleri, av sahneleri konu edinilmiş ve bu eserler dönemin yaşam biçimini yansıtmıştır. Roma döneminde villaların taban döşemelerini bu mozaikler oluşturmaktadır.

Bu araştırma, Şanlıurfa, Germanicia, Antakya ve Zeugma Mozaiklerinin göstergebilimsel analizinin yapılarak kültürel mirasın parçası olan bu mozaiklerin ve dönemin özelliklerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Araştırma; Şanlıurfa, Hatay, Kahramanmaraş ve Gaziantep'teki Roma döneminden kalma mozaik örnekleri ile sınırlandırılmıştır. İncelenmek üzere bu bölgelerdeki mozaiklerden birer adet mozaik (Hatay Arkeoloji Müzesinde Thalassa Mozaığı, Gaziantep Zeugma Müzesinde Aphrodite'nin Doğuşu Mozaığı, Şanlıurfa Haleplibahçe Müzesinde Avlanan Amazonlar Mozaığı ve Kahramanmaraş'ta Germanicia Mozaığı) seçilmiştir. Sonuç olarak Roma döneminden günümüze kadar gelmiş olan mozaiklerin göstergebilimsel analizi yapılmış ve gizli kalmış anlam yapıları göstergeler üzerinden ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mozaik, Mozaik Sanatı, Mozaik Çeşitleri, Roma Dönemi, Göstergebilimsel Analiz.

Abstract

Culture, politics and religion in every period from past to present; had an impact on works of art. Mosaic works used for decorative purposes have evolved over the centuries from the time of the first civilizations (in Mesopotamia, Greeks, Romans, Byzantium and Ravenna) to the present day. B.C. The mosaic art, which is thought to have started in the 3000s, is the bringing together of small stone pieces of different colors on a compositional axis. In mosaics created with pebbles, glass, ceramics, bone and limestone; Along with symbolic subjects, it is seen that subjects such as hunting scenes, sea and mythological creatures, Olympic games are handled. In the early period, mosaic works containing mostly geometric and herbal descriptions were replaced by figural compositions in the Roman period. Figured mosaics dealt with religious scenes, mythological legends and hunting scenes, and these works reflected the lifestyle of the period. These mosaics form the floors of the villas in the Roman period.

The purpose of this research; By making semiotic analysis of Şanlıurfa, Germanicia, Antakya and Zeugma Mosaics, it is aimed to better understand the characteristics of these mosaics, which are part of the cultural heritage, and the period. Research; It is limited to the Roman period mosaic samples belonging to the Romans in Şanlıurfa, Hatay, Kahramanmaraş and Gaziantep. One mosaic from each of the mosaics in these regions (Thalassa Mosaic in Hatay Archeology Museum, Birth of Aphrodite Mosaic in Gaziantep Zeugma Museum, Hunted Amazons Mosaic in Şanlıurfa Haleplibahçe Museum and Germanicia Mosaic in Kahramanmaraş) were selected for examination. As a result, semiotic analysis of the mosaics that

¹Sorumlu Yazar Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Kahramanmaraş, mehmetalibp@gmail.com ORCID: 0000-0003-2994-5828

² Öğr. Gör. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Kahramanmaraş, yesimm.ermis@hotmail.com ORCID: 0000-0001-9534-4735

have survived from the Roman period has been made and the hidden meaning structures have been revealed through the signs.

Keywords: Mosaic, Mosaic Art, Mosaic Types, Roman Period, Semiotic Analysis.

Giriş

Geçmişte yaşayan medeniyetlerin yaşam şekli, sosyal konumu, kültürlerin ve dinlerin mitolojik yapıları hakkında her veri bize o döneme ait bilgiler sunmaktadır. Bu verilerin içerisinde önemli bir kaynak ise günümüze kadar taşınan mozaiklerdir.

Eski çağlardan itibaren Antik Çağın ruhunun çözümlenebilmesinde farklı göstergeler bilim insanlarına yol göstermektedir. Özel ve kamusal yapıları, mezar anıtlarını ve dinsel mekânları süsleyen figürlü kompozisyonların yer aldığı resimler; eski kültürlerin kişisel ve toplumsal yaşamı hakkında bilgiler ortaya koymaktadır. Bu bulgular üzerindeki sahnelerde tanrıların dünyası ve savaşların, önemli ya da önemsiz olayların konu edilmesi antik çağ yaşantısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Antik çağlardan günümüze kadar estetik bir unsur olarak mekânları süsleyen ve yapıtım malzemesi olarak da kullanılabilen mozaikler ise, ait olduğu dönem hakkında bize bilgi veren en önemli veriler olduğu söylenebilir (Can, 2014b, s. 16).

Mozaik, küçük renkli cam parçalarının taş veya diğer malzemelerin bir araya getirilmesiyle iç mekânların döşeme, duvar ve tavanlarını örten; resim, bezeme ya da görüntü oluşturularak tasarlanan dekoratif bir tekniktir (Sander, 2012, s. 6). Deniz ya da nehir kenarlarından toplanmış küçük çakıl taşlarının yan yana dizilmesiyle oluşturulmuş mozaik sanatının ilk örneği M.Ö. 4. bin civarında Sümerler tarafından Uruk Warka'da duvarları dekore etmek için kullanılan terrakota renkli konilerin üzerinde görülmüştür (Dunbabin, 1999, s. 5). Uruk Warka'daki bu mozaiklerde duvarların yüzeylerinde zigzaglar ve eşkenar dörtgen şeklinde konik parçalara rastlanmıştır (Şahin, 2020). Pişmiş topraktan yapılmış konik biçimli bu parçalar siyah, beyaz ve kırmızı renktedir (Ödekan, 1997, s. 1300).

Mozaik ilk uygarlıklar zamanından itibaren; Mezopotamya'da, Yunanlılarda, Romalılarda, Bizans'ta ve Ravenna'da (Turani, 1975, s. 93) iç mekânların bezemesinde ve süslemesinde kullanılan bir teknik olmuştur. Yunanistan'da M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında çakıl taşı mozaik örnekleri görülmeye başlanmıştır. Bezemelerinde herhangi bir desene rastlanmayan, çakıl taşlarının orijinal renkleri ile oluşturulan bu mozaik örnekleri, M.Ö. 6. ve M.Ö.7. yüzyılda Delphi'deki Athena Pronaia Tapınağı ile Sparta'daki Artemis Orta Tapınağında görülmüştür (Dunbabin, 1999, s. 5). Doğal çakıl taşlarından yapılan ilk figürlü mozaik örnekleri M.Ö. 5. yüzyılda görülmeye başlanmıştır (Can, 2014b, s. 17).

Mozaik sanatında diğer sanatlarda olduğu gibi simetri ve ritim gibi kompozisyon öğelerine önem verilmiştir. Antik dönem kompozisyonları ikonografik bir bakış açısıyla kendi içinde değerlendirilmelidir. Bu kompozisyonlarda merkezde bir ya da birkaç figür bulunurken bu figürlerin yanlarına kompozisyonu doldurmak için motif ya da figürler eklenerek zengin bir yapı oluşturulmuştur (Şahin D., 2007, s. 5). Mozaik eserlerin konularının seçiminde, mekânın karakteri ve estetik tercihlerin etkisi olduğu söylenebilir (Can, 2014b, s. 18). Mozaik düzenlemelerinde en çok karşılaşılan konular; deniz canlıları, tanrıların renkli yaşantısı ve mitolojik konular, av sahneleri, sirk gösterileri ve olimpiyat oyunlarıdır. Bu konular dışında simgesel içerikli konularla da karşılaşılmaktadır (Ödekan, 1997, s. 1301). Antik Çağda duyular yoluyla açıklanamayan her türlü kavram alegorik anlatımlarla somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin inanç sistemi, tabiat unsurlarının tanrısal ve insani sıfatlarla kişileştirilmesinden (personifikasyon) oluşmaktadır. Çeşitli simgesel anlamları içeren tüm bitki ve hayvanlara kutsal/tanrısal bir anlam yüklenmiş, somut veya soyut kavramları temsil eden kavramlar insan biçiminde (antropomorfik) tasvir edilmişlerdir (Can, 2014a, s. 46-47). Bu mozaiklerde izleyicilerin bakış açılarına göre renkli ve figürlü kompozisyonlar oluşturularak algı merkeze doğru çekilmeye çalışılmıştır. Kenar bordürlerde ise geometrik, bitkisel motiflere yer verilmiştir (Can, 2014b, s. 18). Mozaik eserler erken dönemde sade ve tek renkli bir yapıda geometrik ve bitkisel tasvirler ile yapılmıştır. Roma döneminde ise mozaikler çok renkli bir hale bürünmüş, bu dönemde figürlü mozaik eserlerin sayısı artmıştır (Aygüneş, 2006, s. 15).

Basit geometrik şekilde düzenlenmiş çakıl taşlarının zemin kaplaması olarak kullanımı M.Ö. 8. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu mozaikler villalarda genellikle geometrik veya figürlü basit tasarımlarla iki ton çakıl taşı kullanılarak yapılmıştır (Thompson, 2007, s. 185). Ödekan'a (1997, s. 1300) göre mozaik yapımında uygulanacak yöntem ve taş parçalarının özelliklerine göre değişik türlere ayrılmaktadır. Mozaik tekniği dolaysız olarak ya da karton patron yöntemi ile gerçekleştirilir (Eroğlu, 2006, s. 248). Mozaikte her malzeme parçası için kullanılan terim “tessera”dır (Sander, 2012, s. 6). Kübik bir şekilde kesilmiş küçük taşlardan oluşan tessera kullanımının M.Ö. 3. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Can, 2014b, s. 17). M.Ö. 4. yüzyılın sonuna doğru mozaiklerde çok renkli çakıl taşları kullanılmış ve küpler halinde kesilmiş taş

parçalarına “opus tessellatum” denmiştir. Ayrıntılı kompozisyonları düzenlemek için çeşitli ebatlardaki taş parçalarına ise “opus vermiculatum” adı verilmiştir (Thompson, 2007, s. 186). Antik çağlardan itibaren mozaik desenlerin oluşturulmasında genellikle Latince isimler verilen farklı yerleştirme teknikleri kullanılmıştır. Uygulanan yöntemlere göre bu teknikler; duvarda yapılanlara Musivum Opus, zemin döşemelerine yapılanlara da Opus Tessellatum ya da Pavimentum denmiştir (MEB, 2015, s. 7). Mozaiklerde kullanılan teknikler şu şekildedir:

Opus regulatum: Mozaik taş taneleri bir ızgara deseni oluşturacak biçimde döşenerek şekil oluşturulur. Aynı boyutlu taşlardan meydana gelen desen, taşların birleşim hatları boyunca bir ızgara görüntüsü sunar. Genellikle bordürler ve büyük boyutlu mozaik uygulamalarında tercih edilen bir döşeme yöntemidir (MEB, 2015, s. 7).

Opus tessellatum: Mozaik taş tanelerinin bir tuğla duvar örülmesine benzer şekilde döşenmesiyle istenilen şekil oluşturulur. Taşların yerleştirilmesine Opus Regulatum’a benzer şekilde düzenli bir sıralama gösterir. Diğerinde, taşlar aynı hizada düzgün bir şekilde dizilirken burada bir alttaki taş bir üsttekinin tam ortasına gelecek şekilde yerleştirilir. Erken dönemlerde kullanılan çakıl mozaikleri Opus Tessellatum mozaiklerin kaynağını oluşturmaktadır. Opus Tessellatum döşemelerde işlenmiş çakıl taşlarının yerini, düzgün kesilmiş küçük ve renkli mermer, taş, seramik ya da cam hamurundan yapılmış küp şeklindeki malzemeler almıştır. Taşların büyüklük ve biçimleri aşağı yukarı aynıdır. Bu teknik erken dönemlerde geometrik düzenlemelerde kullanılmıştır (MEB, 2015, s. 7).

Opus vermiculatum: Bu tip mozaik döşeme tekniği, bir solucana benzer kıvrımlı bir yapı göstermesi sebebiyle bu isimle anılmıştır. Öncelikle desen merkez olarak alınmakta ve desenin etrafı boyunca taşlar dizilerek desen tamamlanmaktadır. Mozaik yapmanın etkili şekillerinden birisi olmakla beraber yüksek oranda işçilik ve hüner gerektirmektedir. Opus Vermiculatum tekniği, ilk başlarda sadece Emblemalarda görülen bir özelliktir, fakat M.S. 2. Yüzyılda Antoninler devrinden itibaren bütün döşeme yüzeyine uygulanmaya başlanmıştır. Hamam, havuz ve çeşme yapılarında özellikle tercih edilen bu teknikte Tesseralar, diğer mozaik tekniklerindeki uygulamalara oranla daha küçüktür. Ayrıntılı olarak işlenecek motifya da figürler için uygun olan bu özenli ve pahalı teknik, daha çok küçük yüzeylerde, panolarda ya da döşemenin ortasında yer alan Emblemalar’da uygulanmaktadır. (MEB, 2015, s. 8).

Opus musivum: Bu teknikte adlandırılan duvar mozaiklerini özellikle Roma evleri ve villalarında görmekteyiz. (MEB, 2015, s. 10).

Opus palladianum: Mozaik yapımında kullanılacak olan taş parçaları düzgün bir geometrik şekilden ziyade gelişigüzel parçalara kırılmaktadır. Daha sonra mozaik yapılacak desen üzerine ve desenin arka planına rastgele döşenmektedir. Özellikle eskitilmiş taş parçalarının kullanılması ile etkili paladyen şekilli desenler oluşturulmaktadır (MEB, 2015, s. 11).

Opus sectile: Bu mozaik tekniğinde diğerlerine oranla daha büyük ebatlı olarak kesilmiş mozaik parçaları kullanılmaktadır. Malzeme olarak pişmiş tuğla parçaları yoğun olarak kullanılır. Büyük boyutlu desen çalışmalarında etkili görünüşler ortaya çıkmaktadır. Bu teknik ile kakmacılık ve kurşun çalışmaları da beraberce kullanılmaktadır (MEB, 2015, s. 11).

Opus classicum: Bu mozaik tekniği, Romalılar tarafından yapılan ve örnek teşkil eden mozaikler için verilen genel bir isimdir. Bu teknik, Opus Vermiculatum ile Opus Tessellatum desenlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Tasarımın ana nesnelere solucan deseni tekniği ile oluşturulurken arka plan tuğla tekniği ile yapılmaktadır. her bir nesnenin arka planında iki farklı desen oluşması nedeniyle, bu teknik ile çok etkili desenler ortaya çıkmaktadır (MEB, 2015, s. 12).

Opus Circactum: Tesseralar, üst üste binen yarım daire veya yelpaze şeklinde serilir.
Mikromozaiik: Bizans ikonalarında ve İtalyan panolarında çok küçük tessera kullanımıdır (Sander, 2012, s. 8).

Bu araştırmada, Roma Dönemi mozaiklerinden Şanlıurfa, Germanicia, Antakya ve Zeugma Mozaiklerinin göstergebilimsel analizinin yapılarak kültürel mirasın parçası olan mozaiklerin ve dönemin gizli kalmış özelliklerinin daha iyi anlaşılması için mantıksal bir dizgede bu yapıların ortaya konması hedeflenmiştir.

Geçmişten günümüze kadar sanat eserlerinin analiz edilmesine yönelik çeşitli yöntemlerle karşılaşılmaktadır. Fakat Barthes'ın görüntüsel gösterge, işaret ve simgelerin incelenmesi ile çok yönlü okumalara olanak tanıyan göstergebilim analiz yöntemi; mozaiklerde derin anlam katmanlarının gün yüzüne çıkarılması için önemli bir yöntem olarak düşünülmektedir. Rifat'a (2009, s. 19-20) göre yazı, ses, görüntü gibi işaret, sembol ve anlatılar bazen aslına dokunmadan sunulurken bazı durumlarda ise bu süreçler örtük, kamufle ederek gösterilebilir. Bu bağlamda nitel bir araştırma olan bu çalışmada örtük anlamların daha anlaşılır olması adına Roland Barthes'ın göstergebilim analiz yöntemi kullanılmıştır. Barthes'e göre “göstergebilimsel araştırmanın amacı, dil dışındaki anlamlama dizgelerinin işleyişini belirleyip ortaya koymaktır.” (Aktaran; Barthes, 1979, s. 93). Rifat'a (2009, s. 7) göre göstergebilimin amacı insanın dört bir yanını saran anlamlar evreninde; “davranışlar, tutkular, inanışlar, töreler, toplumsal törenler, siyasal rejimler, reklamcılık, moda, yazılı basın, sözlü basın, mimarlık düzenleri, bilim dilleri, resim, müzik, tiyatro, sinema, edebiyat, vb.,” göstergelerden oluşan dizgelerin işleyişini, bilimsel bir yöntemle yorumlayarak bir analiz modeli ortaya koymaktır. Günay'a (2002, s. 186) göre göstergebilim, ele aldığı anlamın nasıl oluştuğunu belirleyebilmek için başlangıçta görülebilen öğelerden, kapalılık içinde sunulan anlamlı yapılarla doğru göstergeler dizgesini çözümlenmeye girişir ve göstergelerin aralarındaki ilişkileri ortaya koyarak bu ilişkileri bütün katmanlarda analiz eder.

Araştırma için amaçlı örneklem yöntemi kullanılmış ve araştırmanın amacı doğrultusunda analiz edilmek üzere, Roma Dönemi mozaiklerinden sembolik anlatım öğeleri içeren figürlü mozaikler seçilmiştir. Roma döneminden günümüze kadar gelmiş olan mozaiklerden Hatay Arkeoloji Müzesinde “Thalassa Mozaığı”, Gaziantep Zeugma Müzesinde “Aphrodite'nin Doğuşu Mozaığı, Şanlıurfa Haleplibahçe Müzesinde “Avlanan Amazonlar Mozaığı” ve Kahramanmaraş'ta “Germanicia Mozaığı” seçilerek bu mozaiklerin göstergebilimsel analizleri yapılmıştır. Göstergebilimsel açıdan eser inceleme yöntemleri mozaiklerin; “Görsel Gösterge Çözümleme Yöntemiyle” çözümlenmesi, “Düz ve Yan Anlam” şemasıyla çözümlenmesi, “Gösterge Çözümlemelerinde Ortaya Çıkan Temel Karşıtlıklar” yolu ile çözümlenmesi şeklinde üç aşama belirlenmiştir. Mozaikler, Barthes'ın (1979, s. 17) yönteminde tanımlanan göstergebilim öğeleri gösterge, gösteren, gösterilen/düzanlam-yananlam ve dizim-dizge kullanılarak incelenmiştir. Ayrıca Ch. S. Peirce'ün göstergelerin sınıflandırılmasına ilişkin olarak önerdiği “görüntüsel gösterge (ikon), belirti ve simgelere (Rifat, 2009, s. 31) göre mozaiklerde ortaya çıkan göstergeler sınıflandırılmıştır. Barthes'e (1979, s. 31) göre “gösterge, bir gösterenle bir gösterilenden kuruludur. Gösterenler düzlemi anlatım düzlemini gösterilenler düzlemiyse içerik düzlemini oluşturur.” Günay'a (2008, s. 13) göre toplumsal anlamı içeren her gösterenin ve her imgenin bir düz anlamı mevcuttur. Düzanlamsal okuma, eserde var olan öğelerin nesnel bir biçimde betimlenmesi, listelenmesi ve sıralanması şeklinde açıklanabilir. Düzanlamsal okuma sürecinden sonra özel bir okuma süreci olan yananlamsal okuma süreci gelir. Bu okuma sürecinde gösterenin yananlamı bağlama göre değişiklik gösterir ve her bağlama göre göstergelerin yananlamsal anlamı da farklı bir yorum gerektirdiği için değişebilir.

Roma Döneminde Mozaik Sanatının Gelişimi

Eski çağlardan itibaren Helenlerin hâkimiyetinde olan şehirler Romalılar tarafından ele geçirilince mozaikle uğraşan birçok usta, Romalıların himayesine girmiştir. Bu durum mozaik eserlerin kalitesini artırarak soyluların villalarına daha fazla mozaik yaptırmasına neden olmuştur. Zamanla mozaik sanatı, teknik ve estetik yönden ilerleyerek çok farklı bir konuma gelmiştir. Özellikle Helenistik çağda yaşanan teknik ilerlemelerin sonrasında Roma döneminde daha çok Roma villalarının zeminlerinin ve duvarlarının çok renkli, geometrik ve figürlü kompozisyonların yer aldığı mozaik eserlere rastlanmaktadır (Aygüneş, 2006, s. 3-4). Roma Döneminde çimento (caementiqum) kullanımı, yapı teknolojilerindeki gelişmeler ve yükselen refah düzeyi mozaiklerin imparatorluğun her yerinde zevkle kullanılmasını sağlamış, duvar ve kemer gibi yüzeyler mozaiklerle kaplanmış (Can, 2014b, s. 17).

Helenistik sanatın etkisinde gelişen Roma mozaik sanatı, IV. yüzyılda cam malzemenin tonoz mozaığında kullanılmasıyla nitelikli mozaik eserler ortaya koymuştur (Aygüneş, 2006, s. 3). Duvar resimleri, mimari kalıntılar, heykeller, kabartmalar, çanak çömlek, mücevher, bronz, cam gibi kalıntıların yanı sıra mozaikler, bize Roma'nın günlük yaşamı hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu kalıntıların Romalıların hayatlarını anlamamıza yardımcı olan kanıtlar olduğu söylenebilir (Thompson, 2007, s. 127).

Roma Döneminde “Opus Tessalatum” tekniğinin yaygın olarak kullanıldığı mozaiklerin en önemli özelliği, tessara boyutlarının büyümesi ve santimetre kare başına düşen taş sayısının azalmış olmasıdır. Bu dönemde Helenistik mozaiklerinde görülen emblemanın ortadan kalkmasıyla çok figürlü sahnelerin kompozisyona yerleştirilmesi daha uygun hale gelmiştir (Ersoy, 2014, s. 73). Emblema, atölyelerde ustalar tarafından kiremit ya da taş bloklar üzerine yapıştırılan ve ana sahnede genellikle figürlü kompozisyonların yer aldığı panonun, geometrik veya düz bir döşemenin ortasına sonradan yerleştirilmesidir (Ersoy, 2014, s. 65). Geç Antik Çağa kadar 1 cm² olan tesseralar; çakıl taşı, mermer, cam, pişmiş toprak gibi malzemelerden oluşur.

Bu tesseralar, kübik parçalar halinde renklerine göre ayrılarak harçla birlikte ustalarca uygulanacak alana döşenir (Can, 2014b, s. 17). Romalıların uyguladığı döşeme tekniği genellikle beyaz üstüne siyah desendir. Siyah için genellikle bazalt, beyaz için mermer ya da kireçtaşı kullanılmıştır (Ödekan, 1997, s. 1301). Bu mozaiklerde bilinçli olarak iki renk kullanılmasıyla, geometrik motiflerin zenginliği bir karşıtlık oluşturur (Ersoy, 2014, s. 73-74). Bu zemin mozaikleri, Yunan heykellerinin kopyalarına benzeyen heykeller ve deniz temaları ile bezenmiştir (Thompson, 2007, s. 132). Bununla birlikte Roma dönemi mozaiklerinin geometrik desenlerden bitkisel desenlere kadar geniş bir yelpazeye sahip olduğu da söylenebilir (Can, 2014b, s. 17).

Roma Döneminde Anadolu'da Mozaik Sanatı

Geçmişten günümüze kadar Anadolu'da; Ege ve Akdeniz kıyıları, Kilikya Bölgesinde Antiochia'da, Urfa Edessa'da, Gaziantep Zeugma'da ve Kahramanmaraş-Germanicia antik kentlerinde mozaikler bulunmuştur (Ersoy, 2014, s. 74-75). Eski zamanlarda Bereketli Hilal ismiyle anılan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Orta Fırat (Euphrates) bölümü, her dönemde yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Verimli alanlara sahip olan bu bölge Hindistan ve Çin ticaret yollarının uğrak yerlerinden de biridir. Bununla birlikte Orta Euphrates'in içinde yer alan Kommagene Bölgesi (Samosata-Samsat) ve Osrhoene Bölgesinin merkezi Edessa (Şanlıurfa) şehirleri bu ticaret yolunun diğer önemli noktaları olmuştur (Salman, 2007, s. 1). Pamir'e (2014, s. 80) göre Antakya mozaikleri, "Doro Levi'nin kronolojisine göre MS 2. yüzyıl başı ile MS 526 büyük depreminin hemen sonrasına tarihlendirilmektedir. Antakya'da, MS 540 yılındaki Pers saldırısı sonrasına tarihlendirilen hiç bir mozaik eser şu ana kadar saptanmamıştır." Helenistik ve Roma dönemlerinden beri (MÖ 1. yüzyıl-MS 6. yüzyıl) önemli yerleşim yerlerinden biri olan Antiokheia (Antakya) zenginliği ve entelektüel yapısı ile doğu eyaletlerinin merkezi haline gelmiştir.

Thalassa Mozaïği

Görsel 1. Hatay Arkeoloji Müzesi, Thalassa Mozaïği.

Antiokheia kentindeki kazılarda bulunan ve Hatay Arkeoloji Müzesinde sergilenen M.S. 5. yüzyıla tarihlenen Thalassa (Thetis) Deniz Mozaïği, birçok balık figürünün tasvir edilmesiyle deniz hayatının anlatıldığı bir mozaiktir (Patacı, 2012, s. 157). Antakya mozaiklerinde genellikle konu olarak; mitoloji, günlük yaşam, doğa tasvirleri, düşsel yaratıklar, personifikasyon, deniz hayatı ve geometrik motiflerin yer aldığı konular işlenmiştir (Pamir, 2014, s. 82). Bu bağlamda Thalassa Mozaïği'nde deniz hayatının anlatıldığı söylenebilir. Yunan mitolojisinde Thalassa, Akdeniz'in suyunun personifikasyonu (kişileştirilmesi) olan eski bir tanrıça olarak bilinmektedir. Sonraki zamanlarda mitolojiye göre Pontos ve Thalassa çiftinin yerini Poseidon ve Amphitrite çifti almıştır. Poseidon ve Amphitrite çifti insan-biçimli (antropomorfik) yaratıklardır. Eski deniz tanrılarından olan Pontos ve Thalassa'nın yerini ise Okeanos ve Tethys almıştır. Yunan mitolojisine göre balıklar, Thalassa'nın Pontos ile denizin eril kişiselleşmesiyle birleşmesinden meydana gelmiştir. Roma dönemine ait mozaiklerde Aether ile Hemera'nın kızları olan Thalassa Pontos tarafından yengeç kısıkaçlı boynuzları ile balıkların annesi olarak görülmektedir (http-2, 2021). Thalassa, kafasında iki kanatlı olarak tasvir edilmesinden ziyade yengeç kısıkaçlı boynuzları ile İstakozlu Thalassa olarak tasvir edildiği görülmektedir. Thalassa figürlerinde Oceanus'a atfedilen yengeç kısıkaçlarının bir denizci göstergesi olarak dönüşümü olduğu da söylenebilir (Eraslan, 2015, s. 5-7).

Thalassa Mozağı'nın Görsel Gösterge Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi

Kompozisyonda mozağın merkezinde (Görsel 1) denizin ortasında dalgalar arasından çıkan Thalassa figürü görülmektedir. Mozağın ana göstergesini Thalassa figürü oluşturmuştur. Thalassa figürünün görünen üst bedeni çıplaktır. Thalassa'nın sol alt kolundan omuzunun üstüne doğru boynuna sarılarak arkasına uzanan yılan benzeyen mitolojik bir canlı olan ketos, mitolojik olarak tekinsizliğin sembolü diğer bir göstergedir. Thalassa'nın rüzgârda dalgalanmış hissi veren ortadan ayrılmış kabarık saçlarına takılmış sağlı sollu kırmızı istakoz bacakları, metaforik bir gösterge olarak görülmektedir. Thalassa figürü, sağ elinde bulunan küreği yukarı doğru tutarken sol elinde ise küçük bir balığı yukarı doğru kaldırmaktadır. Mozaik resmin sağ tarafında 2 tane çıplak çocuk, yunus balığının üzerine binmiştir. Biri yunusun kementlerinden tutmuş diğerinin de elinde bir kırbaç vardır. Çocukların etrafında yüzerek onlara eşlik eden diğer göstergeler arasında 9 değişik ebatlarda ve türlerde küçük balıklar vardır. Mozaik resmin sol tarafında da 2 tane çıplak çocuk bulunmaktadır. Bunlardan biri yunus balığının üzerine binerek arkasında kalan diğer çocuğa yüzünü dönmüş yunus üzerindeki diğer çocuk ise bir elinde balık diğer elinde olta ile balık tutmaya çalışmaktadır. Buradaki balık ve çocukların sosyal yaşama yönelik göstergeler olduğu söylenebilir. Mozaik resmin ters tarafında da farklı figürler tasvir edilmiştir. Sağ üst ters tarafta iki erkek balıkçı bir sandalın üzerindedir. Biri kürek çekerken diğeri eğilerek ağları denize atmaktadır. Bu iki balıkçı figürün solunda da ağlar içinde 8 balık ve deniz canlıları vardır. Sol üst ters tarafta iki genç erkek ise balıkçıların balık dolu ağını çekmeye çalışmaktadır. Sağ ve sol üstte bahsi geçen bu 4 figür de çıplak olarak tasvir edilmiştir.

Düzanlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Bu bölümde "Thalassa Mozağı"nin bölümleri dikkate alınarak içerikte tespit edilen göstergeler ile birlikte mozağın düzanlamları ve yananlamları aşağıdaki tabloda (Tablo 1) gösterilmiştir.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
		Düzanlam	Yananlam
Yapıtın adı: Thalassa Mozağı	Thalassa	Canlı, İnsan, Kadın	İlk Deniz Tanrıçası, Dönüşüm, Sıkışmışlık, Denizlerin hâkimi, Saygınlık, Kararlılık, Dişil Güç, Otorite. Balıkların Annesi. Dekoratif Bir Tasarım, Üretkenlik, Neslin devamı, Bereket, İkonografi, Kişileştirme (Personifikasyon), Antropomorfik ((insan-biçimli) Akdeniz'in kişiselleştirilmesi
	İnsan	Canlı, İnsan, Çocuk, Yetişkin Kadın bedeni.	Biyolojik Kimlik, Tekinsiz.
	Aksesuar	Cansız, Sayılabilir, Nesne.	İmge-Sembol, Toka, Kadın Kimliği.
	Av	Cansız, Hayvan, Sayılabilir.	Güç, Av, Şiddet, Zarar vermek, Beslenme, Türün Devamı.
	Mekân	Cansız, Somut, Sayılamaz	Sembol, Sınırlar, Sınırlandırılmak, Gizem, Boşluk.
	Ütopya	Cansız, Sayılamaz	Mitoloji, Uzam, Zaman.
	Portre	Canlı, Kadın, Figür, Yüz	Özne, Psikolojik Durum, Hüzün, İnsan Yüzü, Oval Yüz Hatları, Büyük Gözler
	Form, Biçim	Cansız, Nesne,	Estetik, Güzellik, Çirkinlik.
	Kırmızı	Cansız, Renk, Sayılamaz	Canlılık, Adrenalin, Dinamizm, Uyarıcı, Dikkat Çekici, Kadınsı, Yengeç Kıskaçı.
	Yengeç ve Istakoz	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Tethys ve Cetus'un göstergesi, Doğal güçlerin kişiselleştirilmesi

Beyaz	Cansız, Renk, Sayılamaz	Tessera, Fon, Zıtlık.
Ten Rengi	Cansız, Renk, Sayılamaz	Thalassa Mozaiği
Yeşil	Cansız, Renk, Sayılamaz	Yılan, Deniz, Doğa.
Gölge	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Üç Boyut, Form.
Nesne	Kürek, Misina, Ağ, Küpe, Toka, Mızrak.	Metaforik anlamlar.
Hareketler	Canlı, İnsan, Hayvan, Sayılabilir	Ritüel, Av Sahnesi, Coşku.
Dalga	Cansız, Sayılamaz	Ritim, Coşku, Korku.
Su	Cansız, Sayılamaz, Su, Deniz	Arınma, Temizlik, Doğa, Derinlik, Yüzey, Habitat, Beslenme. Yansıma, Gizem, Sınır, Sınırlandırma
Ketoslar	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Tekinsiz, Evcilleştirmek, İtaat etmek, Yılana Benzer, Köpek Başı, Sarılmak, Metaforik anlamlar, Ölümsüzlük, Kötülük, Şekil Değiştirmek, Yaşam Döngüsü Yeniden Diriliş.
Rüzgâr	Cansız, Sayılamaz	Dalgalar, Tekinsizlik.
Küpe	Cansız, Nesne, Sayılabilir, Armut, Yaprak	Metaforik anlamlar, Armut, Yaprak, Kadın cinsi, Aksesuar.
Balık	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Av, Ponkos ile birleşmesinden meydana gelmiştir. Doğum, yaradılış ve ay, bolluk ve bereket simgesidir. İsa sembolü ve vaftizin simgesi, Kutsal Birlik, iyi şansın sembolü, Yeniden doğma ve umudu temsil eder, Triclinium döşemeleri. Akdeniz Faunası
Yunus Balığı	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Ay, Güneş, Kurtuluş, dönüşüm ve sevgiyi simgeler.
Kürek	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Kayık Küreği, Yol Almak, Metaforik anlamlar
Çocuk	Canlı, İnsan, Sayılabilir	Küçük Çocuk, Çıplak
Olta, Ağ	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Balık Avı, Fizyolojik ihtiyaç, Beslenme, Gündelik Sosyal Yaşam.
Saç	Cansız, Sayılabilir, Organik	Kıvırcık, Güzellik, Genetik Miras, İstakoz ve Yengeç kısılcından boynuz, Antropoloji.
İstakoz ve Yengeç	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Yengeç, Ayın değişken biçimlerini hatırlatır. İstakoz, uzun ömrü, varlık ve evlilikte uyumu simgeler.
El	Canlı, Sayılabilir, Uzuv	İnsanlaştırmak, Yunus, Kürek, Otorite. Hem Deniz Canlılarına hem de deniz dünyasına hükmetmek.
Tessera	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Mozaik, Taş parçaları, Parça bütün ilişkisi.

Kayık	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Taşımacılık, Balıkçılık, Deniz Yüzeyi.
Tür	Canlı, Hayvan, Sayılabilir,	Balık Türleri, Farklı tür ve ebatlar.
Mızrak	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Avcılık, Araç, Korunma, Sabır, Zaman, Güç.
İp	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Dizginlemek, Otorite
Kamçı	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Kamçulamak, Hükmetmek, Güç, Otorite
Yosun	Canlı, Bitki, Sayılabilir	Kıyafet, Su Bitkisi
Teknik	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Opus tessellatum ve Opus vermiculatum.
Malzeme	Cansız, Nesne, Somut, Sayılabilir.	0,5 ve 1 cm. ebatlarında kireç taşı, mermer ve cam.
Konu	Cansız, Soyut, Sayılamaz.	Din, Pagan Hristiyanlık, İnanış, İkonografi, Roma Mitolojisi, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yaşam.
Kompozisyon	Cansız, Soyut, Sayılamaz.	Minyatür, Perspektif yok, Anlatımcı.
Renk	Cansız, Somut, Sayılamaz	Siyah, yeşil, beyaz, mavi, kırmızı, kahverengi ve sarı.
Harfler	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Yazıt, Roma Dönemi, Sahiplik, Tipografi.

Tablo 1. "Thalassa Mozaïği"nin Düzanlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Metinlerarası İlişkisi

Görsel 2-3. Hadrianoupolis, Kilise B, Phison personifikasyonu

Roma Döneminde pagan kültürünün bir yansıması olarak mozaiklerde nehir personifikasyonları görülmektedir. Thalassa Mozaïği, B Kilisesi mozaïğindeki Geon ve Euphrates figürleri gibi sağ elini kaldırmış ve belden yukarısı yarı çıplak bir vaziyette görülmektedir (Görsel 2-3). İki mozaikte de figürlerin arkasında nehir kaynakları betimlenmiştir. Her iki mozaïğin alt tarafında çeşitli deniz canlılarının olduğu bir deniz betimlemesi yer almaktadır (Patacı, 2012, s. 157-158).

Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodlar

Bu bölümde “Thalassa Mozaïği”nin ikili karşıtlıkları verilmiştir. “Thalassa Mozaïği”ndeki karşıtlıklar, çalışmanın dizimindeki çözümlemelerde anlamın düzeyini belirler. Tablo 2’de merkezi karşıtlıklar ve çelişkilerin anlamı daha iyi sağlaması amaçlanmıştır.

Erkek	Kadın	Düz	Ters
Güçlü	Güçsüz	Estetik	Anti-Estetik
Anlamlı	Anlamsız	Ütopya	Distopya
Siyah	Beyaz	Hareket	Durgunluk
Sınırsızlık	Sınırlandırma	Hayal	Gerçek
Giyinik	Çıplak	Eksik	Tam
Büyük	Küçük	Somut	Soyut
Güzel	Çirkin	Işık	Gölge

Tablo 2. “Thalassa Mozaïği”nin Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodlar

Metafor ve Metonimi Kullanımı

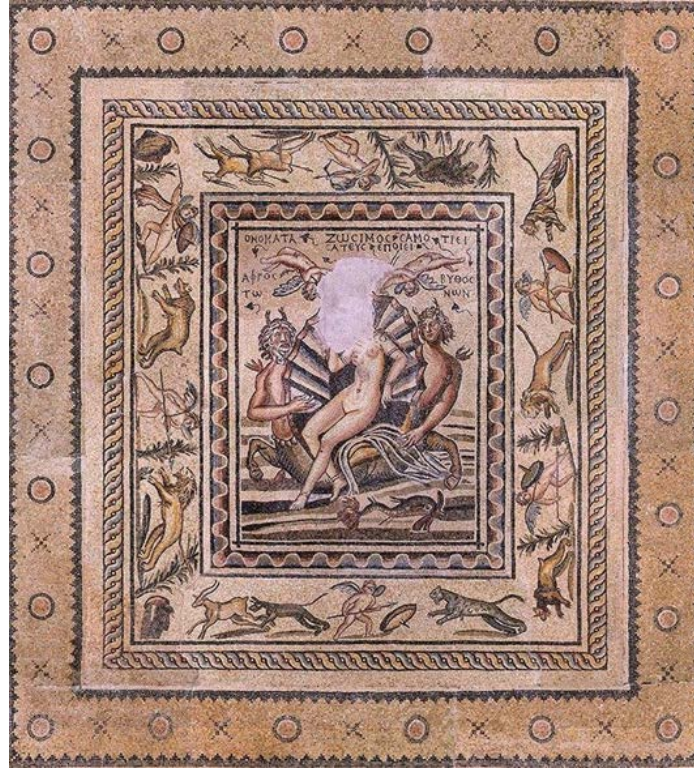
Mitolojik bir Tanrıça olan Thalassa Pontus ile birlikte olmasıyla balıkların annesi olmakta ve metaforik bir benzeşim ile anne kavramı ile bir bağ kurulmaktadır. Thalassa Mozaïğinde farklı türdeki balıklar farklı anlamlara gelmektedir. Yunus balığı bir ata benzetilmiş ve üzerinde dizginlerini tutan eroslar yer almaktadır. Ayrıca ana kompozisyona göre konumlanmış olan ters dönmüş figürler ve objeler, farklı bir bakış açısı içeren göstergeler barındırmaktadır. Thalassa bir elinde kürek ve bir elinde balık tutarak bu göstergeler üzerinden denizlerin hâkimi olduğunu gösteren tanrısal bir dönüşümü ortaya koyduğu söylenebilir. Thalassa’nın saçlarında kullandığı yengeç ve ıstakoz, tokayla özdeşleşerek bir kadın aksesuarına dönüşmüştür. Bu bağlamda ıstakoz metaforik bir nesne konumuna gelmiştir. Thalassa’nın üst bedenine dolanmış olan ketos ise evcilleştirilmiş bir hayvanı anımsatmaktadır. Burada ketos, Thalassa’nın arkasında bir koruması gibi dil çıkarmakta ve etrafa korku saçmaktadır.

Sandor Ferenczi, su fenomeni üzerinden rahimsel ıslaklığa göndermede bulunarak rahimsel varoluşu, okyanussal varoluş (thalassa) olarak isimlendirir. Bu bağlamda Ferenczi, ruh ile su arasında varoluşsal bir bağ kurar (Aldemir, 2017, s. 86). Mitolojik olarak ise balıkların, Thalassa ile Pontos’un birleşmesinden oluştuğu söylenebilir (http-2, 2021).

Aphrodite’nin Doğuşu Mozaïği

Mozaikli taban (Görsel 4) Gaziantep Müzesi tarafından yürütülen, 2000 yılı kurtarma kazılarında bulunmuştur. Zeugma’da ele geçmiş en görkemli mozaikler arasında yer alan “Aphrodite’in Doğuşu” mozaïğinin yer aldığı alan; çiftlere ayrılmış ufak boyuttaki özel ve dinlenme odalarından Poseidon evinin tabanında yer alan 4.40x5.50 metre boyutlarındaki mozaikte Aphrodite’nin doğuş sahnesinin betimlendiği odadır. Bu odanın taban mozaïğinde Tridans (Deniz Kabuğu) içinden çıkarak derin sulardan köpükler içerisinde doğan aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite tasvir edilmiştir (Özusu, 2016, s. 229).

Mozaik sanatında mozaik bir eserin kalitesi, bir halının santimetre karesindeki ilmeklerin sıklığı ve iplerin renkliliği ile kıyaslandığında mozaik eserler için kullanılan taşların küçük ebatlarda olması eserin kalitesini artıran bir unsurdur. Zeugma’da bulunan Aphrodite’nin Doğuşu Mozaïğinde figürlerin yüzlerindeki duyguları verebilmek için 400 tessera kullanılmıştır. Diğer mozaiklerde 3-5 renkle kompozisyonlar oluşturulurken Zeugma mozaiklerinde 12-13 renk ile çalışılmıştır (Aktaran: Ertem, 2018, s. 17).

Görsel 4. Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği, Gaziantep Müzesi, M.S. II-III. yy. (Özuslu, 2016, s. 232).

Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği'nin Görsel Gösterge Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi

Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği, kendi içinde iç içe geçmiş 4 çerçeve bordürden oluşmuştur. En dış çerçevede siyah zigzaglı üçgen çizginin sınırlandırıldığı çizgi içinde kullanılan hardal sarısının koyusu bir fon renginde birbirini tekrar eden çember, çarpı şeklinde semboller yer almış ve bu katmanda tekrar siyah zigzaglı üçgen kontur ile tamamlanmıştır. İkinci katmanın fon rengi için kum beji renkleri kullanılmış ve üzerinde uçuk mavi ve uçuk hardal sarısı renk tonlarında ikili saç örgüsü (guilloche) şeklinde bir bordür ile çerçeveselmiştir. Bordürlü bu katman diğer katmandan bir çizgi ile ayrılmış ve burada farklı av sahneleri yer almıştır. Mozaik resimde mitolojik göstergelerden 6 tane Eros'un yer aldığı av sahnelerinin üst kısmında baş aşağı yöndeki Eros, kaçmakta olan iki dağ keçisine doğru okunu atmak üzere yönelmiştir. Arkasında ise ona arkası dönük farklı yöne koşmakta olan bir yaban domuzu vardır. Bu katmanda mozaik için seçilen fon rengi kum beji tonlarıdır. Mozaïğin sağ üst köşesinde bir panter saldırı pozisyonunda iken ona yüzü dönük bir elinde kalkan bir elinde mızrak ile savunma yapan bir Eros resmedilmiştir. Erosun arkasında ona, arkasına dönük bir aslan farklı bir savunma pozisyonundaki başka bir Erosa karşı saldırı pozisyonu şeklinde tasvir edilmiştir. Bu sahnenin alt tarafında yeniden tekrar eden bir av sahnesinin yer aldığı göstergeler ile karşılaşmaktadır. Bir panter saldırısına karşı kendini savaş göstergelerinden olan mızrak ve kalkan ile savunmaya çalışan bir Eros ve ona sırtı dönük bir keçiyi kovalayan köpek ile çok hareketli bir atmosfer oluşturulmuştur. Figürler arasında ağaçlara yer verilmiştir. Mozaikte yer alan figür ve motiflerde renk tonları ve ışık gölge detayları ile üç boyutlu bir kompozisyon sağlanmıştır. Mozaïğin bu ara katmanında vahşi hayvanlar ve Eroslar arasındaki av sahnesi tasarımı mozaïğe ayrı bir dinamizm katmıştır. Mozaïğin bu katmanından siyah bir çizgi ile ayrılırken ana resmin çevresi de kurdele denilen mavi, kum beji ve kahverengi tonlarının kullanıldığı bir bordürle çerçeveselmiştir. Mozaïğin ana resmini oluşturan tasarımda denizin ortasında bir istiridyenin içinde çıplak bir şekilde oturan Aphrodite ile onun sağ ve solunda mitolojik karakterler olan üst bedenleri insan alt bedenleri at olan Kentauros diye adlandırılan canlılar tarafından oturduğu istiridye taşınmaktadır. Aphrodite'in oturduğu, formu ayrıntılı bir şekilde işlenen istiridye göstergesinin üstünde baş aşağı şekilde duran iki bebek Eros onu kutsamaktadır. Mozaikte bulunan göstergeler; bir kadın, iki yarı insan yarı hayvan canlılar, bir balık ve 2 küçük Eros olmak üzere toplam 5 figürden oluşmaktadır. Mozaik, üçgen bir kompozisyon olarak tasarlanmıştır. Mozaïğin atmosferi bir denizin ortasında geçmektedir. İstiridye şeklindeki taht ve figürler geniş bir alan kaplarken farklı renk tonlarında ve farklı kalınlıktaki enine çizgiler ile denizde dalga ve ritim yakalanmaya çalışılmıştır. Eserde sadece Aphrodite'in yüzünün olduğu kısım tahrip olmuş olmasına rağmen çalışmanın tamamı korunarak

günümüze gelmiş olan mozaikte vücudun diğer kısımlarının ve takıların ayrıntılı bir şekilde işlendiği görüntüsel göstergeler üzerinden anlaşılmaktadır. Aphrodite'in sağında ortadan ayrılan dalgalı saçlarına Istakoz kışkaçları takılmış olan genç Kentauros eşlik ederken solunda daha yaşlı ve sakallı bir Kentauros, Aphrodite'in tahtını taşımaktadır.

Mozaiğin üst bölümünde üzerinde mozaik sanatçısının "Samosatalı Zosimos yaptı(rdı)" imzası yer almakta ve ayrıca Aphrodite'i bir deniz kabuğu içinden taşıyan Aphros (Köpük) ve Bythos (Derin Deniz) iki Triton'un isimlerinin yazılı olduğu görülmektedir (Özulu, 2016, s. 229). Dolayısıyla Aphrodite'nin Doğuşu Mozaiği'nde Roma dönemi inanç sisteminin yer aldığı mitolojik okumaların gerçekleştirilebileceği söylenilebilir.

Düzanlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Bu bölümde "Aphrodite'nin Doğuşu Mozaiği"nin bölümleri dikkate alınarak içerikte tespit edilen göstergeler ile birlikte mozaığın düzanlamları ve yananlamaları aşağıdaki tabloda (Tablo 3) gösterilmiştir.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
		Düzanlam	Yananlam
Yapıtın adı : Aphrodite'nin Doğuşu Mozaiği	Aphrodite	Canlı, İnsan, Kadın	Mitoloji, Dönüşüm, Güzellik Tanrıçası, Dişil Güç, Otorite, Çıplaklık, İnci, Estetik ve Zerafet.
	Cinsiyet	Canlı, İnsan, Erkek, Kadın.	Biyolojik Kimlik, Üreme, İnsan Kimliği, Tekinsiz.
	Hayvan	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.	Aslan, Kaplan, Köpek, Geyik, Ayı, Domuz, Keçi.
	Keçi	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.	Günahkâr ve Lanetlenmiş olanın sembolü.
	Bitki	Canlı, Bitki, Sayılabilir.	Ağaç, Habitat, Oksijen.
	Av	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.	Sosyal Yaşam, Doğal Yaşam, Fizyolojik İhtiyaç, Beslenme, Güçlü-Güçsüz, Doğal Döngü.
	Form, Biçim	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Geometrik Şekiller, Dekor, Süs, Yuvarlak, Çarpı, Bordür, Tessera.
	Bordür	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Kurdele, Saç Örgüsü (Farbala), Dalgalandan Kurdele Motifi, Derinlik, Çerçeve, Sınırlandırma, Desen, Motif.
	Şiddet	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Güç, Zarar vermek.
	Mekân	Cansız, Somut, Sayılamaz	Sembol, Sınırlar, Sınırlandırılmak, Hapsolmek, Olay, Gizem, Boşluk.
	Evren	Cansız, Sayılamaz	Döngü, Uzam, Mitolojik Zaman.
	Portre	Canlı, Figür, Yüz	Özne, İdealize edilen yüz
	Balık	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.	Yunus Balığı, Delphinler, Sadakat
	Form, Biçim	Cansız, Nesne, Elma, Nezaket Ekici	Estetik, Güzellik, Çirkinlik.
	Perspektif	Cansız, Derinlik, Sayılamaz	Ön plan arka plan, Üç boyut.

Siyah	Cansız, Sayılamaz	Renk,	Ölüm, Karamsarlık, Mezar, Tekinsiz, Bordür.
Beyaz	Cansız, Sayılamaz	Renk,	Zıtlık, Saflık, Temizlik, Soyut, Sınırlandırılmış. Yüzde Dolgu malzemesi.
Gölge	Cansız, Sayılabilir	Nesne,	Işık, Üç Boyut.
Nesne	Mızrak, Kalkan, Balta		Korunmak.
Hareketler	Kadın Bedeni, Eroslar		Ritüel, Mesaj Vermek
Yazı	Cansız, Sayılamaz		Tipografi, Yunan Harfleri,
Deniz Kabuğu, İstiridye (Tridans)	Canlı, Organik, Sayılabilir		Doğurganlık Sembolü, Cinsellik, Kutsal güç, İnci, Değerli, Eşsiz, Saf, Beyaz, Üçboyutlu, Kadın, Taht, Ritim ve Tekrar, Renk Valörleri. Metaforik Anlamlar. Sembol, Yeniden diriliş
Triton (Sentor) Aphros (Köpük)	Canlı, İnsan, Hayvan, Sayılabilir		Mitolojik karakterler, Asalet, Erkek Kimliği, Yaşlı ve Sakallı, İnsan vücutlu, at ayaklı, balık kuyruklu, atletik yapıda ve bronz tenli.
Triton (Sentor) Bythos (Derin Deniz)	Canlı, İnsan, Hayvan, Sayılabilir		Efsanevi varlıklar, Asalet, Erkek Kimliği, Genç ve Sakalsız, İnsan vücutlu, at ayaklı ve balık kuyruklu, atletik yapılı, bronz tenli
Eroslar	Canlı, Yarı İnsan Yarı Tanrıça, Sayılabilir.		Mitolojik karakterler, Aşk Tanrısı, Kanatlı Çocuk Formunda Eros. Uçmak, Gökyüzü, Cupids, Çıplak, Ritüel, Taç töreni, Kutlama, Koruma
Ok ve Yay	Cansız, Nesne, Sayılabilir.		Kalp, Aşk, Metaforik.
Kalkan ve Mızrak	Cansız, Nesne, Sayılabilir.		Av, Korunma, Şiddet, Savaş.
Yengeç ve Istakoz	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.		Doğal güçlerin kişiselleştirilmesi, Metaforlaştırma.
Dalga	Cansız, Sayılamaz		Ritim, Coşku, Yeşil Tonları, Köpük.
Deniz	Cansız, Sayılamaz, Su		Doğa, Derinlik, Yüzey, Habitat, Mekân, Görkemli, Sınır, Sınırlandırma
Harfler	Cansız, Sayılabilir, Alfabe.		Güzel Yazı, Tipografi, Yunan Alfabeti, Bythos (Derin Deniz), Aphros (Köpük), Samosatalı Zosimos yaptı(rdı).
Tessera	Cansız, Nesne, Sayılabilir.		Mozaik, Taş parçaları, Parça bütün ilişkisi.
Saç	Canlı, Organik, Sayılabilir.		İkili saç örgüsü, Dalgalı Saç, Güzellik.
Teknik	Cansız, Somut, Sayılabilir.		Emblemata" olarak Opus Tesselatum ve Opus Vermiculatum.
Malzeme	Cansız, Nesne, Somut, Sayılabilir.		0,5 ve 1 cm. ebatlarında kireç taşı, mermer ve cam.
Konu	Cansız, Soyut, Sayılamaz.		Din, Pagan Hristiyanlık, İnanış, İkonografi, Roma Mitolojisi, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yaşam.
Renk	Cansız, Somut, Sayılamaz		Siyah, yeşil, beyaz, mavi, kırmızı, kahverengi ve sarı.
Harfler	Cansız, Somut, Sayılabilir.		Yazıt, Roma Dönemi, Sahiplik, Tipografi.

Tablo 3. "Aphrodite'nin Doğuşu Moziği"nin Düzenlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodlar

Bu bölümde “Aphrodite’nin Doğuşu Moziği”nin ikili karşıtlıkları verilmiştir. Karşıtlıklar, çalışmanın dizimindeki çözümlemelerde anlamın düzeyini belirler. Tablo 4’de merkezi karşıtlıklar ve çelişkilerin anlamı daha iyi sağlaması amaçlanmıştır.

Erkek	Kadın
Genç	Yaşlı
Güçlü	Güçsüz
Dalgalı	Dalgasız
Siyah	Beyaz
Sınırsızlık	Sınırlandırma
Giyinik	Çıplak
Ritim	Ritimsizlik
Estetik	Anti-Estetik
Işık	Gölge

Yaşam	Ölüm
Hareket	Durgunluk
Kimliksizlik	Kimlik sahibi olmak
Hayal	Gerçek
Yalnızlık	Kalabalık
Doğurganlık	Kısırlık
Sadakat	Sadakatsiz
Aç	Tok
Eksik	Tam
Somut	Soyut

Tablo 4. “Aphrodite’nin Doğuşu Moziği”nin Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodları

Metafor ve Metonimi Kullanımı

Aphrodite’nin Doğuşu Mozağında istiridye ve deniz kabukları ile anne kavramı (kadın üreme organı) arasında metaforik bir bağ kurulmuş, aşk ve güzellik tanrıçası olan Aphrodite köpük ve dalgaların içinden doğmuştur. Aphrodite, insandan tanrıya dönüşen bir dönüşüm ortaya koymaktadır. Tritonlardan Aphros (Köpük) ve Bythos’un (Derin Deniz) saçlarındaki yengeç ve istakoz, boynuzlu bir hayvanla özdeşleşmiştir. Bu bağlamda istakoz metaforik bir canlı konumuna gelmiştir.

Eski çağlardan günümüze kadar istiridyenin büyümlü bir yanının olduğu, içinde oluşan incinin jinekolojik, embriyolojik anlamları ile suları ve ayı birleştirdiği söylenebilir (http-1, 2016).

Avlanan Amazonlar Mozağı

Amazonlar, bir erkeğe ihtiyaç duymadan kendi kendilerini yöneten savaşçı kadınlardır. Hayatın gereklilikleri karşısında yılmadan mücadele ederek savaşan bu amazon kadınlar, mozaik sanatçılarına ilham olmuşlardır (Özbek ve Özcan, 2015, s. 83). Bazı dil bilimcilere göre Amazon ismi; “A”, ‘yok’ anlamında olumsuz ek olarak ve ‘mazon=göğüs’; anlamında ‘göğüssüz’, ‘göğsünü kesmiş’ kişi anlamında kullanılmaktadır.” (Pekyürek, 2011, s. 11). Amazonların, savaş tanrısı Ares ve Harmonia’nın soyundan geldiği söylenir. Amazonların, ok ve mızrak kullanımını kolaylaştırmak için sağ memelerini kestikleri rivayet edilmektedir. Amazonlar, Trakya’da ve İskit’te (Tuna ve Volga ırmakları arasında) bir koloni kurdular. Apollodorus onları Boeotia’daki Thermodon Nehri üzerindeki Themiscyra’ya (Terme) yerleştirir. Truva Savaşı sırasında Amazonlar, Atinalılara ve Yunanlılara karşı Truva’nın yanında savaşmıştır (Roman ve Roman, 2010, s. 56-57). Hellen mitolojisinin bir yansıması olan Amazon kadınlar, Anadolu’da ve tüm Akdeniz havzasında binlerce yıl devam eden anaerkil bir düzenin ürünüdür (Eraslan, 2014, s. 457). Eski çağlarda soyun anadan geldiğine inanılmış ve erkek egemen bir düzen reddedilmiştir. Bu çağlar Anadolu’da kadınların sosyal, siyasal, dinsel ve askerlik konularında etkin oldukları dönemlerdir (Özbek ve Özcan, 2015, s. 64). Bu bağlamda, Amazonların Tanrıça Artemis için düzenlediği “adak, eğlence sahneleri” ve vahşi hayvanlarla yaptıkları “avlanma sahneleri” Roma dönemindeki birçok mozaik betimlemelerinde yer almıştır (Eraslan, 2014, s. 459). Roma dönemindeki Şanlıurfa’daki Avlanan Amazonlar Mozağı de (Görsel 5) bu mozaik örneklerinden biridir.

Görsel 5. Şanlıurfa, Avlanan Amazonlar Mozaïği. (Parrish, 2017, s. 275).

Avlanan Amazonlar Mozaïği'nin Görsel Gösterge Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi

Amazonlar mozaïğinde avlanan amazon kraliçelerinden Melanipe, Hippolyte, Penthesileia, Antiope bir av sahnesi içinde kompoze edilmiş ve mozaikte incelenen göstergelerdir. Mozaik sahne, bir doğa atmosferinde bitkilerin, hayvanların ve Amazon kraliçelerinin bulunduğu bir mekân şeklinde tasarlanmıştır. Dış bordürde elips şeklinde geometrik bir bordür ve onun dış kısmını saran ikinci bir dış bordürün içinde yer alan göstergede ise çocuk Eros bir leopar avlamak ile uğraşmaktadır. Mozaïğin dış bordüründe farklı hayvanların (keklik, sincap, ördek, ceylan, kaplan, tazi) yer aldığı göstergeler görülmektedir. Burada yer alan hayvanlar, kaçan ve kovalanan bir atmosferde tasvir edilmiştir. Mozaïğin köşelerinde ise bir genç kız maskı olan "Edessa Güzeli" görsel gösterge olarak bulunmaktadır. Mozaik için seçilen renkler doğadaki renklerin gerçekliğine uygun şekilde tasarlanmıştır. Kompozisyon için seçilen renklerde açık, orta, koyu üç renk değerinin kullanılması, mozaïğin yapımındaki tesseraların küçüklüğü, yapılan figürlerin aslına uygun oranlardaki detaylarla oluşturulması ile kompozisyonda üç boyutlu bir etki yakalandığı göstergeler üzerinden söylenebilir. Mozaïğin ana temasını oluşturan ve dört amazon kraliçesi; savaşçı ruhlarına özgü ve tek göğüslerini dışarıda bırakan kıyafetleri ile at üstünde vahşi hayvanlara karşı mücadelelerini gösteren av sahnesi ile tasvir edilmiştir. Bu amazon kraliçelerinin mozaikte Grekçe isimlerine yer verildiği görülmektedir. Mozaikte yer alan dört amazon kraliçesinden ikisi yaya, ikisi de atlı olarak avlanmaktadır.

Mozaïğin sol alt bölümünde Melanippe atı üzerinde avlanırken kule tipi başlığının altından sarkan ortadan ayrılmış kısa dalgalı saçları, iri gözleri ve minyon yüz hatlarına sahip çekici bir şekilde betimlenmiştir. Mozaikte, beyaz küçük toplar şeklinde dizayn edilmiş altın kolyesi, kırmızı halka küpeleri, mızrağı tutan sağ kolundaki altın pazubenti ile savaşçı bir atmosferin içinde dişil kimliğinin ön plana çıktığı görsel göstergelere yer verilmiştir. Sağ göğsünü açıkta bırakan kiremit rengi, uçlarında yeşil bordürleri olan parlak pelerini ile gri atının üzerinde avına doğru cesaret ile hücum ederken savaşçı kimliği, kadınsı zarafetini kaybetmeden temsil edilmiştir. Melanippe gri atının üstünde, elindeki mızrağı aslana doğru hedef alırken aynı zamanda bir köpekte aslana doğru saldırırken görülmektedir. Bu arada ortada başka bir kanlar içindeki kaplan onlara doğru acı içinde bir ifade ile bakmaktadır. Bu sahnede av ve avcı göstergelerinin olduğu görülmektedir.

Mozaïğin sol üst bölümünde Amazon Kraliçesi Hippolyte'nin yer aldığı kısmın gövde bölümü fazlaca tahrip olmuştur. Görülen kısmında Hippolyte'nin sağ elindeki kılıcı bir panterin göğsüne sapladığı ve panterin kanlar içinde iki ön ayaklarını yukarı kaldırdığı ve kafasını acı içinde sağa doğru çevirdiği, panterin arkasından da ona saldıran bir köpeğin olduğu sahne canlandırılmıştır. Hippolyte'nin sol elinde ise amazonların bir silah olarak kullandığı hilal şeklindeki pelta adı verilen kalkanı "yukarı doğru kaldırarak bir saldırı hamlesi yapmaya çalıştığı" görülmektedir. Hippolyte mozaik resimde önden hafif sağa doğru şekilde konumlandırılmıştır. Amazon kraliçelerinin av sahnelerinin kıyafet ve aksesuar tercihlerinde dişil kimliklerinden ödün verilmeyen sahneler kurgulandığı gözlenmektedir. Hippolyte'nin sol omuzunu kaplayarak aşağı sarkan bir kırmızı pelerin giydiği, başında kenarları inci boncuklarla bezenmiş bir Frig başlığı, kulağında altın küpesi, sağ kolunda bir pazu bent ile sağ bileğinde altın bilezikten oluşan bir kostüm ve aksesuarlarla tasvir edildiği göstergelerden anlaşılmaktadır. Resmin diğer kısmı tahrip olmuşsa da Hippolyte'nin ayaklarında diz kapağına doğru uzanan çorap üstü sandalet göze çarpmaktadır.

Mozaïğin sağ üstünde adının yazıldığı bölüm tahrip olmuştur. Bu sahnede diğer bir Amazon Kraliçesi Antiope'nin olduğu söylenebilir. Antiope; Zeus'un eşi ve ondan Amphion ve Zethus'un annesidir. Bazı kaynaklarda Beotia kralı Nycteus'un bazı kaynaklarda ise Nehir tanrısı Asopus'un kızı olarak geçmektedir

(Roman ve Roman, 2010, s. 56-57). Mozaik resimde; yüzü ve gövdesi sağa dönük olan Antiope'nin elinde savaş göstergelerinden biri olan bir balta görülmektedir. Antiope, bu av sahnesinde ayı olduğu düşünülen vahşi bir hayvanla yüz yüze gelmiştir. Antiope'nin arkasında ise bir köpek deve kuşuna saldırmaktadır. Antiope'nin üzerinde etek ucu kırmızı olan yeşil pelerini vardır. Kıvrıkcık kaküllü saçlarının üstünde üzerinde dikey kırmızı çizgi olan frig başlığı, küpeleri ile sağa doğru eğimli vücudun ayaklarında ise çorap üstü sandaletler görülmektedir. Antiope'nin sağ gövde kısmı ise tahrip olmuştur. Bu sahnede dönemin kadın modasını yansıtan göstergeler olduğu söylenebilir.

Mozağin sağ alt köşesinde bozulmalar görülmektedir. Bu sebeple bozulan yerlerdeki kişinin Amazon Kraliçelerinden Penthesileia olduğu tahmin edilmektedir. Antik dönemin önemli karakterlerinden biri olan Penthesileia Ares'in kızıdır. Truva savaşına da iştirak etmiş ve Achilleus tarafından öldürülmüştür. Penthesileia şaha kalkmış bir at üzerinde, geriye doğru dönerek "kabak atışı" adı verilen ok atışı yapmak için yayını germiş ve okunu hedefine fırlatmak üzere konum almıştır. Atın üstünde geriye dönerek konum aldığı yön mozaik resimde tahrip olduğu için hedefteki av tam olarak anlaşılammamaktadır. Atın önünde ise bir leopar görülmektedir. İki vahşi hayvan, birbiriyle boğuşmakta ve onları ürkek bakışlarla bir taşın üzerinde izleyen keklik göze çarpmaktadır.

Amazon kraliçelerinin (Melanipe, Hippolyte, Penthesileia, Antiope) hepsinde bir kostüm birliği söz konusudur. Mozaikte, frig başlıklar, pelerinler, çoraplı sandaletler, altın küpeler, altın bileklik ve altın pazu bentleri ile av malzemeleri olan kılıçları, okları, pelta adı verilen yarım ay şeklindeki kalkanları, kadınsı bir av kostümü içinde betimlenen göstergeler bulunmaktadır. Kraliçelerin oval yüzü, küçük burunlu, iri gözlü, küçük dudaklı ve kısa dalgalı saçlar ile fizyonomik olarak birbirine benzeyen yüz hatlarına sahip oldukları roma döneminde tasvir edilen kadınların genel özellikleri olarak göstergelerden anlaşılmaktadır. Buna karşın Amazon kraliçelerinin birbirlerinden saç ayrıntıları ve kıyafet detayları gibi küçük nüanslarla ayrıldıkları da söylenebilir.

Avlanan Amazonlar Mozağin iç ve dış bordürlerinde yer alan çocuk Erosun bir leopar avlamak için uğraşması, farklı av hayvanlarının yer alması; av sahnesinin anlamını pekiştirmek için mozaikte betimlendiği söylenebilir. Kullanılan tesseraların küçüklüğü ise ışık gölge kullanımını artırarak resimsel üç boyutlu etkinin artmasına yardımcı olmuştur. Mozağin ana temasını oluşturan dört amazon kraliçesi; savaşçı ruhlarına özgü dönemsel kıyafetleri, takıları seçilen savaş malzemeleri ile av sahnesinin etkisini artırmıştır.

Düzanlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Bu bölümde "Avlanan Amazonlar Mozağı"nin bölümleri dikkate alınarak içerikte tespit edilen göstergeler ile birlikte mozağın düzanlamları ve yananlamları aşağıdaki tabloda (Tablo 5) gösterilmiştir.

	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
			Düzanlam	Yananlam
Yapıtın adı: Avlanan Amazonlar Mozağı.	Amazonlar Mozağı	Canlı, İnsan, Kadın	Av sahneleri, Zorlama, Can Çekişme, Kararlılık, İç mücadele, Savaş, Dişil Güç, Otorite, Pano, Taban mozağı, Haleplibahçe, Edessa.	
	Amazon Figürleri	Canlı, İnsan, Kadın, Yetişkin Kadın bedeni.	Kadın Cinsi, Biyolojik Kimlik, İnsan Kimliği, Dişil Güç, Tekinsiz, Amazon Kraliçeler, Savaşçı, Korkusuz, Otorite, Hippolyte, Melanipe, Panteseleya, Thermodosa. Küt kesilen kıvrıkcık saçlar ve İri gözler. Sağ göğüsleri kesik. Erkeksiz Yaşam. Erkek Avcısı, Yaklaşılamayan Kadınlar, Aykırılık.	
	Hippolyte	Canlı, İnsan, Kadın, Yetişkin Kadın bedeni.	Avcı Amazon Figürü, İnci diademli Frig başlıklı, altın küpeli, sağ kolu bilezik, Küt kesilen kıvrıkcık saçlar ve İri gözler. Sağ göğüs kesik. Erkeksiz Yaşam. Erkek Avcısı, Yaklaşılamayan Kadınlar, Aykırılık.	
	Melanipe	Canlı, İnsan, Kadın, Yetişkin Kadın bedeni.	Avcı Amazon Figürü, Aslan avı, Küt kesilen kıvrıkcık saçlar ve İri gözler. Sol göğüs kesik. Erkeksiz Yaşam. Erkek Avcısı, Yaklaşılamayan	

		Kadınlar, Aykırılık, X ve V desenli yüksek gri Frig başlık.
Thermodosa	Canlı, İnsan, Kadın, Yetişkin Kadın bedeni.	Avcı Amazon Figürü, Küt kesilen kıvrıkcık saçlar ve İri gözler. Sağ göğüsleri kesik. Erkeksiz Yaşam. Erkek Avcısı, Yaklaşlamayan Kadınlar, Aykırılık.
Pantesileya	Canlı, İnsan, Kadın, Yetişkin Kadın bedeni.	Avcı Amazon Figürü, Küt kesilen kıvrıkcık saçlar ve İri gözler. Sağ göğüsleri kesik. Erkeksiz Yaşam. Erkek Avcısı, Yaklaşlamayan Kadınlar, Aykırılık.
Avcı	Canlı, İnsan, Kadın,	Avlanmak, Dişil Güç, Beslenme, Doğal Yaşam.
Hayvan	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Keklik, Doğal Yaşam Alanları, Fauna, Evcil, Yabani, Motif, Dekoratif bir Unsur.
Av Köpeği	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Tazı, Kırmızı Tasmalı, Gri, Yardımcı, Sadık, Hız, Çeviklik, Avcı.
At	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Hız, Sadık, Savaş Aracı, Av Aracı, Yardımcı, Kutsal, Bakımlı, Binek Hayvanı.
Leopar	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Av, Yaralı, Kedigiller, Tahribat, Saldırı, Kan.
Aslan	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Yaralı, Mücadele, Acı, Saldırı, Güçlü Güçsüz, Kırmızı, Sarı ve Gri renkte. Savunma, Av, Kan.
Ayı	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Vahşi, Boz Ayı, Yaralanmak.
Kurt	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Türk Mitolojisi, Türeyiş.
Panter	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Kedigiller, Ölüm ve Yeniden Doğum Simgesi, Koruyucu enerji, Rehber, Hızlı, Çevik, Sessiz, Vahşi.
Kaplan	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Kedigiller, Avcı, Cesaret, Enerjik, Yiğitlik ve Taht simgesi, Asaleti temsil eder.
Devekuşu	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Uçamayan İri kuş.
Kınalı Keklik	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Sülüngiller, Tavukgiller familyası, Av Hayvanı, Yaban Hayvanı.
Mızrak	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Savaş aracı, Savunma Aracı, İmge-Sembol, Av, Şiddet, Savaş.
Kalkan	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Hilal Biçimli Amazon Kalkanı (Pelta), Yeşil ve kahverengi konturlu, Rozet Desenli, İmge-Sembol, Av, Korunma, Şiddet, Savaş.
Ok ve Yay	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Savaş aracı, Savunma Aracı, İmge-Sembol, Av, Şiddet, Savaş.
Balta	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Savaş aracı, Savunma Aracı. Çift Taraflı Keskin Balta (Lapis), İmge-Sembol. Av, Şiddet, Savaş.
Kılıç	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Kan, Yaralama, Mücadele, Korunma, Savaş aracı, Savunma Aracı, Av, Şiddet, Savaş.
Yular	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Kırmızı, Kontrol etmek, Otorite, At,
Eroslar	Canlı, Yarı İnsan Yarı Tanrıça, Sayılabilir.	Mitolojik karakterler, Aşk Tanrısı, Kanatlı Çocuk Formunda Eros. Uçmak, Gökyüzü, Cupids, Çıplak, Ritüel, Taç töreni, Kutlama, Koruma
Kan	Cansız, Organik, Sayılamaz.	Yaşam ve ölüm sembolü, Kan Gölü, Acı, Dışa vurumculuk.
Bitki	Canlı, Bitki, Sayılabilir.	Kenger Yaprağı, Sivri yapraklı kırmızı tomurcuklu bitki, Dekoratif, Süs.

Ağaç ve Çalı	Canlı, Bitki, Sayılabilir.	Av Sahnesi, Doğa, Bitki Örtüsü,
Elma Ağacı	Canlı, Bitki, Sayılabilir.	Bereket, Beslenme, Doğal Bitki Örtüsü, Ticaret ve ekonomi.
Armut Ağacı	Canlı, Bitki, Sayılabilir.	Bereket, Beslenme, Doğal Bitki Örtüsü, Ticaret ve ekonomi.
Kaya	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Coğrafi özellik.
Giysi	Cansız, Nesne, Sayılabilir, Elbise, Kumaş.	Gelenek, Örtü, Moda, İmge-Sembol, Kültür, Kadın Kimliği, Khiton, Roma Dönemi.
Khiton	Cansız, Nesne, Sayılabilir, Elbise, Kumaş.	Tek omuzu ve göğsü açık kıyafet, Doğu Helenizm, Roma Dönemi.
Pelerin	Cansız, Nesne, Sayılabilir, Elbise, Kumaş.	Güç, Kırmızı, Saygınlık, Sosyal Statü, Roma Dönemi.
Etek	Cansız, Nesne, Sayılabilir, Elbise, Kumaş.	Gri, Fırfırlı, Kadın Kimliği.
Sandalet	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Turuncu bağcıklı, bot şeklinde, Roma dönemi Giyim Tarzı, Hellenistik, Ayak, Koruma, Yaz Dönemi, İklim, Hippolyte.
Taç	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Altın, Takı, Kadın Kimliği, Süs Aracı, Değerli, Zerafet.
Kolye ve Gerdanlık	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Altın, Takı, Kadın Kimliği, Süs Aracı, Değerli, Zerafet.
Küpe	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Altın, Takı, Kadın Kimliği, Süs Aracı, Değerli, Zerafet.
Pazıbent	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Altın, Takı, Kadın Kimliği, Süs Aracı, Roma Dönemi.
Bilezik	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	Altın, Takı, Kadın Kimliği, Süs Aracı, Değerli, Zerafet.
Şapka	Cansız, Nesne, Sayılabilir.	İnci diademli Frig başlık, X ve V desenli yüksek gri Frig başlık,
Şiddet	Cansız, Elma, Sayılabilir.	Dişil Güç, Zarar vermek.
Mekân	Cansız, Somut, Sayılamaz	Sembol, Mitolojik, Sınırlar, Sınırlandırılmak, Olay.
Evren	Cansız, Sayılamaz	Döngü, Uzam, Zaman.
Portre	Cansız, Nesne, Figür, Yüz	Özne, İnsan Yüzü, Zerafet, Estetik, Güzel. Vahşi, Sert ifade. Sakin gülümseme
Mask	Canlı, Figür, Yüz	Bereket, Yüz, Saklanma, Gizlemek, Edessa Güzeli.
Kırmızı	Cansız, Renk, Sayılamaz	Canlılık, Adrenalin, Dinamizm, Uyarıcı, Dikkat Çekici.
Siyah	Cansız, Renk, Sayılamaz	Ölüm, Mezar, Tekinsiz.
Beyaz	Cansız, Renk, Sayılamaz	Zıtlık, Safılık, Temizlik, Soyut, Sınırlandırılmış.
Gölge	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Işık, Üç Boyut.

Nesne	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Metaforik anlamlar.
Hareketler	Kadın Bedeni,	Av sahneleri, Part Vuruşu, Dinamik.
Tessera	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Mozaik, Taş parçaları, Parça bütün ilişkisi, Kafes şeklinde balık pulu biçimde dizilmiştir.
Av	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.	Sosyal Yaşam, Doğal Yaşam, Fizyolojik İhtiyaç, Beslenme, Güçlü-Güçsüz, Doğal Döngü.
Form, Biçim	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Geometrik Şekiller, Dekor, Süs, Yuvarlak, Bordür, Tessera.
Bordür	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Derinlik, Çerçeve, Sınırlandırma, Geometrik Desen, Motif, Dekoratif.
Fauna	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Hayvan Yaşamı ve Hayvanların Sınıflandırılması, Roma Mitolojisi.
Teknik	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Emblemata" olarak Opus Tessellatum ve Opus Vermiculatum.
Malzeme	Cansız, Nesne, Somut, Sayılabilir.	0,5 ve 1 cm. ebatlarında kireç taşı, Serpantin, Fırat Nehrinin Orijinal Taşları.
Konu	Cansız, Soyut, Sayılamaz.	Din, Pagan Hristiyanlık, İnanış, İkonografi, Roma Mitolojisi, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yaşam.
Kompozisyon	Cansız, Soyut, Sayılamaz.	Minyatür, Perspektif yok.
Renk	Cansız, Somut, Sayılamaz	Beyaz, Siyah, Gri, Kahverengi, Kırmızı, Pembe, Mavi, Yeşil, Sarı.
Harfler	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Yazıt, Roma Dönemi, Yunan Harfleri, Tipografi, Hippolyte, Melanipe, Pantesileya, Thermososa.

Tablo 5. "Avlanan Amazonlar Mozaïği"nin Düzenlem ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodlar

Bu bölümde "Avlanan Amazonlar Mozaïği"nin ikili karşıtlıkları verilmiştir. Karşıtlıklar, çalışmanın dizimindeki çözümlemelerde anlamın düzeyini belirler. Tablo 6'da merkezi karşıtlıklar ve çelişkilerin anlamı daha iyi sağlaması amaçlanmıştır.

Erkek	Kadın
Yaralı	Sağlam
Güçlü	Güçsüz
Siyah	Beyaz
Sınırsızlık	Sınırlandırma
Giyinik	Çıplak
Bireysel	Evrensel
Estetik	Anti-Estetik
Yaşam	Ölüm

Hareket	Durgunluk
Hayal	Gerçek
Yalnızlık	Kalabalık
Savaş	Barış
Hızlı	Yavaş
Eksik	Tam
Somut	Soyut
Işık	Gölge
Ham	Olgun
Öfkeli	Sakin

Tablo 6. "Avlanan Amazonlar Mozaïği"nin Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodları

Metafor ve Metonimi Kullanımı

Amazon kraliçeleri, dişil kimliklerini kaybetmeden savaşçı ruhları ön plana çıkarılarak metaforik olarak tasvir edilmişlerdir. Mozaikteki nesnelere, desenler ve hayvanlar ise gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır.

Germanicia Mozaïği

Antik Çağlardan beri Ahir Dağı'nda yer alan Germanicia Yaşam Mozaïği, 2000'li yıllarda Dulkadiroğlu ilçesindeki kazılarda bir villada çıkarılmıştır. Germanicia Yaşam Mozaïği üzerinde çeşitli evcil ve vahşi hayvanlar, çeşitli bitkiler ile köy yaşamı betimlenmiştir. Fauna ve florası hakkında bilgiler veren Germanicia Mozaïği üzerindeki hayvan betimlemeleri, tarih öncesi dönemlerden beri Roma resim sanatında önemli görülmektedir. Emblemata mozaikler üzerine yapılan günlük yaşam tasvirleri Anadolu da M.S. 4. yüzyıl ve sonrasında görülmeye başlamıştır (Dumankaya, 2018, s. 9-10). Germanicia Mozaiklerindeki bordürleri ve kompozisyonlarında Roma dönemi özellikleri görülmekle birlikte yerel unsurlar da görülmektedir. Germanicia mozaiklerinde beyaz renkli düz bir fon üzerine figürler ve motifler işlenmiştir. Bu mozaiklerin bazılarında figürler, bazılarında ise sadece geometrik motifler yer almıştır. Figürlerin olduğu mozaiklerin yüzlerinin en ince ayrıntısına kadar işlenmesi ve kullanılan tesseraların küçüklüğü bu mozaiklerin resim gibi görülmesine neden olmuştur. Yaşam mozaïğinde hiçbir dinsel öge kullanılmamıştır. Bu mozaikte sadece günlük yaşam sahneleri betimlenmiştir. Ancak bu dönemde bazı yerlerde yapılan günlük yaşam sahnelerindeki bazı mozaiklerde dini imgeler görülmekle birlikte, Roma dönemindeki Zeugma ve Hatay mozaiklerinde dini sembollerin dışında mitolojik unsurlar da betimlenmiştir. Ayrıca bölgede Hristiyanlığın kabul edilmesiyle mitolojik tasvirlerin Germanicia mozaiklerinde yerini aldığını söylemek mümkündür (Ersoy, 2014, s. 178-180).

Görsel 6. Germanicia Yaşam Mozaïği, (Ersoy, 2017, s. 115).

Germanicia Mozaïği'nin Görsel Gösterge Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi

Germanicia Mozaïği, (Görsel 6) üst üste tasarlanmış üç panodan oluşan taban mozaïği şeklinde yapılmıştır. Mozaïğin her panosunda Germanicia'nın gündelik yaşamını içeren olayların tasvirinin olduğu göstergeler ele alınmıştır. Halkın yaşamından üç farklı konuyu içeren bu mozaïğe "Yaşam Mozaïği" adı verilmiştir. Mozaikte üst pano "Av Yaşamı", orta pano "Çoban Yaşamı" alt pano ise "Kır Yaşamı" olarak kompoze edilmiştir.

Mozağin zemininde beyaz ton kullanılmış, panonun etrafını sarmal şekilde saran ve her birinin içinde hayvan resimlerinin bulunduğu, uzun kenarında 10 adet olduğu görülen yuvarlak boğumlardan oluşan kalın bir bordür vardır. Kalın bordürün ardından siyah şeritli içi gri renkli ince bordür, onu takip eden beyaz alan sonrasında orta kalınlıktaki 3. bordürde zemin bordo renk üzerine balığa benzeyen gri renkli elips bir şekil, arada dik bir düz çizgi ve eşkenar dörtgen şeklinde tekrar eden bu 3 şekil bir zincir gibi resmin etrafını astragal olarak sarmaktadır. Ardından taba rengi bir tonda 4. bordür ile mozaik çerçeveselenmiştir. Mozağin üst üste tasarlanan 3 parça şekli bir minyatür havasını da çağrıştırmaktadır. Üst panoda "Av Yaşamı" olarak isimlendirilen kısımda resmin en sağında, ortasında ve en sol kısmında üç meyve ağacı, bu ağaçların altında iki insan figürü resmin orta merkezin arka kısmında yukarı doğru sağ tarafta çevresi mazılarla çevrili şatoya benzer bir ev, onun solunda aynı şekilde çevresi mazılarla kuşatılmış manastıra benzeyen kahverengi renkli bir yapı görülmektedir. Ancak bu yapının sol tarafı tahrip olmuştur. Mozağin sol tarafında yer alan saz horozu diye adlandırılan büyük bir kuş, meyve ağacının hemen altında yer alırken ağacın öbür kısmında vücudu sağa dönük elinde ördek olan bir erkek figürü vardır. Kısa saçlı olarak betimlenen erkek figürün üzerinde yeşil bir tunik üzerine koyu kırmızı bir pelerin ve dizinin altında kahverengi bir bot giydirilmiştir. Figürün sol ayağının yanında siyah bir köpek, resmin ortasındaki ağacın altında bir yalaktan su içen geyiğe havlamaktadır. Köpeğin havlamasından korkan bir tavuk da sağ tarafa doğru koşmaktadır. Ağacın sağ kısmında bir horoz, gri renkli iri bir köpekle yüz yüze gelmiştir. Köpeğin arkasında sırtı köpeğe dönük bir şekilde meyve ağacının üstündeki meyveleri, elindeki çubuğa benzeyen bir aletle ağacı sarsarak indirmeye çalışan kısa saçlı yeşil tunik giymiş bir erkek figürü ve yanında kuşlara bakarak havlayan gri köpek vardır. Ağacın üzerindeki kuşlar sarsılmanın ve köpeğin havlaması ile korkup uçmaya başlamıştır. Üst pano hardal sarısı bir şerit bordürle yukardan ayrılarak orta panoya geçilmiştir.

"Çoban Yaşamı" olarak adlandırılan orta panonun sol alt kısmında bir boğa, yerde otlarken ona arkası dönük diğer boğa, nar ağacının yapraklarını yemektedir. Üst panoda da görülen çevresi mazılarla kuşatılmış manastıra benzeyen kahverengi renkli bir yapı görülürken bu yapının üzerinde Grekçe yazılar vardır. Ortada yüzü karşıya bakan merkezde yer alan çobanın sağ ayağının ucunda yerde kıvrılmış krem renkli çoban köpeği sahibinin yüzüne bakmaktadır. Çoban sağ elini göğsüne doğru çekmiş ve değneğini sıkıca tutmuştur. Çobanın kash vücuduna giydiği sağ göğsünü açıkta bırakan krem renkli Roma tuniği, belinde kemeri üzerinde kiremit tonunda pelerini ve ayaklarında kahve tonda çorap botları vardır. Çobanın sol eli sol tarafa dönüktür. Çobanın yüzü, vücudu ve kıyafetlerinde açık koyu ton değerleri ile rengin valörleri kullanılarak üç boyutlu resmedilmiştir. Çobanın sağ tarafında armut ağacı, onun altında otlayan bir boğa görülmektedir. Mozağin sağ tarafı tahrip olmuştur ancak boğanın arkasında ayakları gözükken bir kayanın üstünde oturduğu tahmin edilen bir figür ile o figürün üzerinde resmin sol üst kısmında büyük bir evin bir kısmı görülmektedir.

Mozağin alt panosunda "Kır Yaşamı" olarak kompozite edilmiş olan tasvirde en solda meşe ağacı altına kıvrılmış ağacın yapraklarını yiyen bir koyun, onun yan kısmında kompozisyonun merkezinde bir meşe ağacının sağ ve sol tarafında besili iki koyun yer almaktadır. Bununla birlikte mozağin içerisinde çeşitli alanlara serpiştirilen stilize edilmiş çiçekler göze çarpmaktadır. Sol arka kısımda kahve tonlarda her iki yanında kısa bodur ağaçların olduğu şato benzeri bir yapı bulunmaktadır. Sağ ön alanda yine bir meşe ağacı ve ağacın altında ayakta ağacın yapraklarını yiyen geyik figürü vardır. Sağ arka planda diğerlerinden farklı bir mimaride büyük kahverengi bir başka yapı göze çarpmaktadır. "Kır Yaşamı" mozağının orta kısmında koyunların olduğu kısım, büyük evin olduğu alan ve sağ köşe bezemelerin yer aldığı bölüm tahrip olmuştur. İnsan, hayvan ve bitki figürlerinin gerçekçi şekilde resmedildiği göstergelere, mozağin içinde ve kenar bordürlerinde yer alan diğer göstergelerden güvercin, köpek, boğa, geyik, koyun, ceylan, horoz, ördek, mor saz horozu ve ayı gibi evcil ve yabani hayvanlar eşlik etmiştir. Mozağın tamamında dönemin yaşam döngüsü Hollandalı ressam Peter Bruegel gibi toplumsal gerçekçi bir anlatımla işlenen göstergelere yer verilmiştir. Yaşam Mozağında o dönemin av ve avcı döngüsünde besin zincirinin ele alındığı fizyolojik ihtiyaçlar, dönemin habitatu, mimari yapısı, betimlenen sosyal statüler, meslek grupları, kıyafetler, evcil ve yabani hayvan yaşamı göstergeler üzerinden gözler önüne serilmiştir. Mozaikte birbiriyle ve doğa ile uyumlu renklerin tercih edildiği görülmüş, birlik ve bütünlük ilişkisi içinde konu ve imge bütünlüğünün sağlandığı, tekrar ilkesi kapsamında figür, ağaç, çiçek ve farklı ölçeklerde evlerin tekrar edildiği görülmüştür. Dolayısıyla Germanicia Yaşam Mozağı'nda av, kırsal yaşam ve çoban yaşamı pastoral göstergeler ile ortaya çıkarılmıştır.

Düzanlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Bu bölümde "Germanicia Yaşam Mozağı"nin bölümleri dikkate alınarak içerikte tespit edilen göstergeler ile birlikte mozağın düzanlamları ve yananlamları aşağıdaki tabloda (Tablo 7) gösterilmiştir.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen		
		Düzanlam	Yananlam	
AvYapıtın adı : Germanicia Yaşam Mozaığı	Germanicia Yaşam Mozaığı	Canlı, Kadın	İnsan, İnsan, Sıkışmışlık, Güç, Otorite. M.S. 3-5. Yüzyıl, Roma Dönemi, Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum.	
	Çoban	Canlı, Erkek	İnsan, Köy yaşantısı, Davar, Otorite, Korumak, Gözeten.	
	Avcı	Canlı, Erkek	İnsan, Avlanmak, Eril Güç, Beslenme, Yerellik, Sosyal Hayat.	
	İnsan	Canlı, Yetişkin Bedeni.	İnsan, Erkek	Biyolojik Kimlik, İnsan Kimliği, Açlık.
	Saç	Canlı, Sayılabilir	Organik,	Dalgalı, Kısa, Roma Dönemi Stili.
	Ağaç	Canlı, Sayılabilir	Bitki,	Erik Ağacı, Elma Ağacı, Kayısı Ağacı, Nar Ağacı, Armut Ağacı, Meşe Ağacı, Flora, Bitki Örtüsü, Çeşitlilik, Beslenme Şekli, İklim, Ekonomi, Üretim ve Ticaret.
	Çiçek	Canlı, Sayılabilir	Bitki,	Flora, Doğal Yaşam.
	Hayvan	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Geyik, Tilki, Tavuk, Horoz, Keklik, Kuş, Koyun ve Ceylanlar, Doğal Yaşam Alanları, Evcil, Yabani, Motif, Dekoratif bir Unsur.
	Ev	Cansız, Sayılabilir	Somut,	Villa, Zenginlik, Soyluluk, Sosyal Tabaka, Kat, Mimari Yapı.
	Sur	Cansız, Sayılabilir	Somut,	Villa, Korunma, Sınırlandırma, Yerleşik Yaşantı, Mahremiyet.
	Sopa, Değnek	Cansız, Sayılabilir	Somut,	Av Aleti, Araç, Dizginlemek, Yönetmek.
	Geyik	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Dişi, Dindarlığı simgeler, Özgürlük, Yalnızlık, Safılık, Doğal yaşam.
	Ceylan	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Tanrı, yüksek dağlar, keskin bakışlı ve sezgileri güçlü, güçlü, Doğal Yaşam.
	Kuş	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Yabani, Saz Horozu, Kumru, Uçmak, Özgürlük, Doğal Yaşam, Beslenme, Av, Haberleşme, Motif, Dekoratif bir Unsur.
	Kumru	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	İstilacıdır, iyilik, saflık ve Barışın sembolüdür, Sadıktır, Tek eşli.
	Saz Horozu	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Uyanıklık ve Dikkatli olmak, Kümes hayvanı, Eril Güç, Doğal Yaşam.
	Tilki	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Uyanıklık, Kurnazlık ve Zekâ, Doğal Yaşam.
	Keklik	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Av kuşu, Hilebaz, Baştan çıkarıcı. Doğal Yaşam.
	Tavşan	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Umut, Tutku, Şehvet, Doğurganlık, Doğal Yaşam.
	Av Köpeği	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Avcılık, Sadakat, Dikkat, Otorite, Yardımcı.
Kurt Köpeği	Canlı, Sayılabilir	Hayvan,	Güçlü ve yapılı, Tasma, Sahiplik, Rehber, Türeyiş, Besleyen ve büyüten, Motif, Dekoratif bir Unsur.	

Boğa	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Gücün sembolü, Sabır, Kutsal, Beslenme, Sosyal Hayat, Doğal Yaşam, Motif, Dekoratif bir Unsur.
At	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Yük Hayvanı, Evcil, Sadık, Yardımcı, Zarif ve Estetik Bir Yapıda, Kutsal, Doğal Yaşam, Motif, Dekoratif bir Unsur.
Angut	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Sadakat, Ördekgillerden, Evcil, Tek Eşli, Bağlılık, Doğal Yaşam.
Güvercin	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Temizlik, Saflık, Barış, Haberci, Huzur, Motif, Dekoratif bir unsur, Dini sembol, Yeni dünyanın habercisi.
Ördek	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Tür, Doğal Yaşam, Motif, Dekoratif bir Unsur.
Küfe	Cansız, Sayılabilir, Nesne	Sepet, Yiyecek, Heybe.
Giysi	Cansız, Sayılabilir, Elbise, Nesne, Kumaş, Örtünmeye yarar	Roma Dönemi Kıyafetleri, Kültür, Soylu, Köylü, Çoban, Tunik, Pelerin, Kuşak, Bot, Çorap, Sosyal Tabaka.
Şiddet	Cansız, Sayılabilir.	Güç, Zarar vermek, Avcılık.
Mekân	Cansız, Somut, Sayılamaz	Sembol, Sınırlar, Sınırlandırılmak, Olay örgüsü, Kompozisyon.
Evren	Cansız, Sayılamaz	Döngü, Uzam, Zaman, Roma Dönemi.
Portre	Canlı, Figür, Yüz	Özne, İnsan Yüzü, Naiflik.
Kırmızı	Cansız, Renk, Sayılamaz	Canlılık, Adrenalin, Dinamizm, Uyarıcı, Dikkat Çekici, Tunik, Pelerin, Elma.
Beyaz	Cansız, Renk, Sayılamaz	Zıtlık, Saflık, Temizlik, Soyut, Sınırlandırılmış, Doğallık.
Gölge	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Işık Gölge, Üç Boyut.
Nesne	Elbise, Ayakkabı, Sopa, Küfe, Sepet.	İhtiyaç Malzemeleri, Metaforik anlamlar
Hareketler	Erkek Bedeni, Hayvanlar	Av sahneleri, Hayvanların Doğal Yaşamı.
Tessera	Cansız, Nesne, Sayılabilir	Mozaik, Taş parçaları, Parça bütün ilişkisi.
Asma ve Üzüm Dalları	Canlı, Bitki, Sayılabilir	Salkım, Bağcılık, Dekoratif, Şarap, Sosyal Hayat, Bereket Simgesi, İnanç.
Su	Cansız, Nesne, Sayılamaz	Yaşam Kaynağı, Fizyolojik İhtiyaç, Doğal Yaşam.
Av	Canlı, Hayvan, Sayılabilir.	Sosyal Yaşam, Doğal Yaşam, Fizyolojik İhtiyaç, Beslenme, Güçlü-Güçsüz, Doğal Döngü.
Form, Biçim	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Geometrik Şekiller, Dekor, Süs, Yuvarlak, Bordür, Tessera.
Bordür	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Derinlik, Çerçeve, Sınırlandırma, Geometrik Desen, Motif, Dekoratif, Asma-Üzüm Dalları, Evcil ve Yabani Hayvanlar (Ördek (çamurcun), Tilki, Kurt, Kuş, Sülün, Tavşan, Ördek (yeşilbaş), Angut ve Ayı, At, Geyik, Güvercin,)
Fauna	Canlı, Hayvan, Sayılabilir	Hayvan Yaşamı ve Hayvanların Sınıflandırılması, Roma Mitolojisi.

Teknik	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Emblemata” olarak Opus Tessellatum ve Opus Vermiculatum.
Malzeme	Cansız, Nesne, Somut, Sayılabilir.	0,5 ve 1 cm. ebatlarında kireç taşı, mermer ve cam.
Konu	Cansız, Soyut, Sayılamaz.	Sosyal Yaşam.
Kompozisyon	Cansız, Soyut, Sayılamaz.	Minyatür, Perspektif yok, Anlatımcı, Sosyal Yaşam.
Renk	Cansız, Somut, Sayılamaz	Siyah, yeşil, beyaz, mavi, kırmızı, kahverengi ve sarı.
Harfler	Cansız, Somut, Sayılabilir.	Yazıt, Roma Dönemi, Sahiplik, Tipografi.

Tablo 7. "Germanicia Yaşam Mozaïği"nin Düzanlam ve Yananlam Gösterge Çözümlemesi

Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodlar

Bu bölümde "Germanicia Yaşam Mozaïği"nin ikili karşıtlıkları verilmiştir. Karşıtlıklar, çalışmanın dizimindeki çözümlemelerde anlamın düzeyini belirler. Tablo 8'de merkezi karşıtlıklar ve çelişkilerin anlamı daha iyi sağlaması amaçlanmıştır.

Erkek	Kadın
Aç	Tok
Güçlü	Güçsüz
Siyah	Beyaz
Sınırsızlık	Sınırlandırma
Giyinik	Çıplak
Bireysel	Evrensel
Estetik	Anti-Estetik
Yaşam	Ölüm
Hareket	Durgunluk
Kimliksizlik	Kimlik sahibi olmak
Yalnızlık	Kalabalık
Hızlı	Yavaş
Genç	Yaşlı
Eksik	Tam
Somut	Soyut
Işık	Gölge

Tablo 8. "Germanicia Mozaïği"nin Dizisel-Dizimsel Çözümleme ve Kodları

Germanicia Yaşam Mozaïği'nde Metafor ve Metonimi Kullanımı

Germanicia Yaşam Mozaïğinde Germanicia'nın mimarisi, sosyal hayatı, faunası (evcil hayvan türleri) göstergeler üzerinden gerçek anlamları ile betimlenmiştir. Doğal yaşam döngüsü içerisinde avcı ve avlanan pratiği, güçlüden güçsüze gerçekleşmektedir. Bu mozaikte de görülen insanın avladıkları ile hayvanların avlanma şeklini gösteren göstergelerin farklı olduğu görülmektedir. Av kavramının ise metaforik olarak fizyolojik ihtiyaçları gidermek için her canlıda aynı olduğu söylenebilir.

Sonuç

Helenistik dönemde en güzel örneklerine rastlanan mozaikler, Roma'ya İskenderiyeli sanatçılar tarafından getirilmiş ve Cumhuriyet devri sonuna kadar figürlü ve çok renkli olarak kullanılmıştır. Augustus'un imparatorluğu zamanında bölgesel mozaik okulları açılmıştır. Bu dönemde çok renklilik yerini beyaz zemin üzerine siyah geometrik düzenlemelere bırakmıştır. Daha sonra çini sanatının yapılarla egemen olmasına kadar mozaik sanatı sürmüştür. Orta çağa gelindiğinde mozaik yerine duvar resmi daha çok tercih

edilmiştir. 20. yüzyıl başlarında betonarme binaların tekdüzeliğine bir alternatif olarak modernist mimarlarca mozaik, estetik bir öge olarak yeniden kullanılmıştır (Eroğlu, 2006, s. 248-251). İlkçağlardan beri farklı kültür ve medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'da ortaya çıkarılan Roma Dönemi mozaiklerinden Hatay Arkeoloji Müzesinde "Thalassa Mozaïği", Gaziantep Zeugma Müzesinde "Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği", Şanlıurfa Haleplibahçe Müzesinde "Avlanan Amazonlar Mozaïği" ve Kahramanmaraş'ta "Germanicia Mozaïği" Roma döneminden günümüze kadar gelmiş olan önemli kültürel değerler arasında yerlerini almıştır.

Mozaikler üzerindeki anlatımlarda; tanrıların yaşamı ve mitolojik konuların dışında günlük yaşama ilişkin ayrıntılı konular ve toplumsal olayların yanında mozaikleri yaptırılanların zevk ve tercihlerine göre bitki ve hayvan kompozisyonları ile pastoral manzara gibi sahneler ile antik çağın florası, faunası, yaşam biçimi ve estetik tercihleri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür (Can, 2014b, s. 19). Roma döneminde soylular tarafından zenginliğin ve ihtişamın bir göstergesi olarak yaptırılan bu mozaikler, geçmişte yok olmuş bir uygarlığın günümüze taşınması şeklinde yorumlanabilir (Ersoy, 2014, s. 177).

Yapılan analizler sonucunda gösterge, gösteren, gösterilenden yola çıkarak mozaiklerin tek bir anlam katmanından meydana gelmediği, düz anlam ve yan anlam gibi metaforik birden çok anlam katmanından oluştuğu söylenebilir. Roma dönemi mozaiklerinin çözümlenmesinde farklı anlamsal katmanların ortaya çıkarılması için göstergebilim yöntemi ile mozaik eserlerin analiz edilmesinin daha detaylı ve sistematik verilere ulaşılmasını sağlayarak örtülü sembol ve imgelerin anlaşılmasına yardımcı olduğu görülmüştür. Yapılan analizlerde mozaiklerde kullanılan birçok göstergenin ortak olduğu söylenebilir. Göstergebilimsel analizler sonucunda; Roma dönemi mozaiklerinin çözümlenmesinde tek taraflı bir bakış açısı yerine felsefe, tarih, mitoloji, sosyoloji vb. disiplinlerarası bir yaklaşım ile analiz edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla araştırmada göstergebilimsel analizler üzerinden mozaiklerde kullanılan göstergelerin örtük anlamları ortaya çıkarılmış ve aynı zamanda göstergeler üzerinden simgesel bir sınıflandırılma da yapılmıştır. Ayrıca mozaiklerde seçilen renklerin kullanılan figür ve objelerin ebatlarının aslına uygun olarak tasarlanması seçilen konunun gerçekçi bir yaklaşım ile anlatılmasını sağlamıştır.

Göstergebilimsel çözümlenmeler sonucunda, mozaiklerdeki görüntüsel göstergelerin dönemin yaşantısına yönelik derin anlamlar içerdikleri görülmüştür. Thalassa Mozaïği ve Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïğinde deniz yaşantısındaki mitolojik unsurların yer aldığı görülürken Avlanan Amazonlar Mozaïği ve Germanicia Mozaïğinde karadaki sosyal yaşantı ele alınmıştır. Avlanan Amazonlar Mozaïğindeki Amazon kadınlarının sosyolojik olarak anaerkil bir düzende yaşadıkları savaşçı oldukları söylenebilir. Bununla birlikte mozaiklerdeki bu figürlerin derin anlamlarında mitolojik olarak eril ve dişil güç sergiledikleri göstergeler üzerinden anlaşılmıştır. Mozaiklerde toplumsal yaşam (avcılık ve deniz yaşantısı), inanç sistemi gibi anlam katmanları yer almaktadır. Ayrıca bazı mozaiklerde yer alan yazıtların bir mesaj verme kaygısı taşıdığı göstergeler üzerinden anlaşılmıştır. Roma dönemi mozaiklerinde yer alan biçim ve formlar, sadece gerçekçi resimsel bir üslupla betimlenmemiş, bu mozaikler aynı zamanda sosyal hayatın gerçeklerini de tasvir ederek yapılmıştır. Bu bağlamda mozaik eserleri üzerinden yapılan göstergebilimsel analizlerle, Roma döneminin sosyal ve tarihsel özellikleri, mimarisi, sosyal hayatı, faunası (evcil hayvan türleri) göstergeler üzerinden düz anlam ve yan anlamları ile ortaya konmuştur. Göstergebilimsel analizler sonucunda, seçilen dört mozaikte de farklı sosyal statülerin olduğu görülmüş ve sosyal eşitsizlik kavramları ekseninde alt anlam katmanlarına ulaşılmıştır. Analiz edilen mozaiklerde figürler birbirlerinin önüne geçmeyecek şekilde düzenlenmiş, kompozisyonların genelinde perspektif kullanılmadığı görülmüş, bazı kompozisyonların minyatür şeklinde oluşturulduğu anlaşılmıştır. Oluşturulan kompozisyonlarda kullanılan figürlerin ve objelerin sembolik ve mitolojik anlamları göz önünde bulundurularak dizayn edildiği söylenebilir. Dönemin sosyal yaşantısını yansıtan mozaiklerin bütününe ortaya çıkan göstergelerde mozaik ustalarının ve mozaikleri yaptıran villa sahiplerinin estetik beğenilerinin ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca mozaiklerdeki figürlerin üzerlerindeki kıyafetlerin ve takıların dönemin sosyo-kültürel yapısının göstergeler üzerinden ortaya konduğu söylenebilir. Mozaiklerde kullanılan işaret, sembol ve göstergeler metaforik bir bakış açısı ortaya koymuştur. Yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan karşıtlıklar ile Roma Dönemi mozaiklerinin ve sosyal yaşantısının daha iyi anlaşıldığını söylemek mümkündür.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Thalassa, Aphrodite'nin Doğuşu, Avlanan Amazonlar ve Germanicia Mozaiklerinin Göstergebilimsel Analizi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aldemir, U. B. (2017). Bellek ve Rahim. *altZine Üç Aylık Edebiyat ve Kültür Dergisi*.
- Aygüneş, F. M. (2006). *Roma Dönemi Anadolu ve Doğu Akdeniz Mozaik Sanatında Dionysos Betimlemeleri* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. (Çev.; Berke Vardar, Mehmet Rifat), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Can, B. (2014a). Antik Çağ Mozaiklerinde Sembolizm ve Kişileştirme. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mayıs-Haziran, 44-49.
- Can, B. (2014b). Mozaikler Işığında Antik Çağ Yaşamından Kesitler. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mayıs-Haziran, 14-19.
- Dumankaya, O. (2018). Room and Corridor Mosaics from the Ancient City of Germanicia and its Iconographic Assessment. *Journal of Mosaic Research*, (11), 9-25. DOI: 10.26658/jmr.471758
- Dunbabin, K. (1999). *Mosaics of the Greek And Roman World*, Cambridge University Press, First press, UK.
- Eraslan, Ş. (2014). Haleplibahçe Amazon Kraliçeleri Mozaigi: Antioch, Sefhhoris, Ouled Agla ve Apamea'nın Mozaikleriyle İkonografik İlişkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (34), 456-465.
- Eraslan, Ş. (2015). Mozaik Sanatında Tethys ve Thalassa. *Art-Sanat Dergisi*, 0 (4), 1-13.
- Eroğlu, Ö. (2006). *Resim Sanatı Sözlüğü*. 2.Baskı. Nelli Sanatevi. İstanbul.
- Ersoy, A. (2014). *Germanicia Antik Kenti ve Mozaikleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ertem, S. (2018). *Zeugma (Belkıs) Antik Kenti Mozaiklerinde Kullanılan Bordür Motiflerinin, Çini Sanatına Uyarlanması*. (Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual.
- Günay, V. D. (2008). Görsel okuryazarlık ve imgenin anlamlandırılması. *Art-e Sanat Dergisi*, 1 (1), 1-29.
- http-1. (2016). *Sembolizmde İstiridye ve İnci*. <https://okuryazarim.com/sembolizmde-istiridye-ve-inci/>, Erişim Tarihi: 30.06.2021.
- http-2. (2021). *Thalassa, Deniz Tanrıçası*. <http://www.avrupagazetecilik.com.tr/thalassa-deniz-tanricasi.html>, Erişim Tarihi:28.06.2021.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2015). *Mozaik Analizleri*. Erişim Adresi: http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Mozaik%20Analizleri.pdf, Erişim Tarihi: 25.01.2022.
- Ödekan, A. (1997). *Mozaik*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Özbek, A. ve Özcan, I. (2015). *Haleplibahçe Mozaikleri Kataloğu*, Karacadağ Kalkınma Ajansı, Şanlıurfa: Kurtuluş Matbaası.
- Özslu, E. (2016). *Aphrodite'nin Doğuşu Moziği*. Şehr-i-Ayntab-i-Cihan Gaziantep, Ankara: Dumat Ofset.
- Pamir, H. (2014). Antakya Mozaikleri. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mayıs-Haziran, 78-92.
- Parrish, D. (2017). East Versus West in the Iconography of Roman Mosaics: Selected Examples of Shared Themes. *Journal of Mosaic Research*, (10), 259-284. DOI: 10.26658/jmr.357095.
- Patacı, S. (2012). *Paphlagonia Hadrianoupolis'i Mozaik ve Fresko Buluntuları*. (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pekyürek, T. (2011). *Amazonlar*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Roman, L. and Roman, M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*. Facts On File, Inc. Publishing. New York.

- Salman, B. (2007). *Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri*. (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sander, L. (2012). *Encyclopedia of Mosaic Art*. First Edition. Published by English Press. Delhi.
- Şahin, D. (2007). *Roma Dönemi Mozaik Betilerine Göre Nereid İkonografisi*. (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şahin, D. (2020). *Mozaiklerin Gelişim Hikayesi*. Erişim Adresi: <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/mozaiklerin-gelisim-hikayesi>. Erişim Tarihi : 27.06.2021.
- Thompson, N. L. (2007) *Roman Art: A Resource of Educators The Metropolitan Museum of Art*, Published by The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Turani, A. (1975). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Toplum Yayınevi.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. Hatay Arkeoloji Müzesi, Thalassa Mozaïği. Erişim Adresi: <https://i1.wp.com/ozhanoturk.com/wp-content/uploads/2019/03/Hatay-Arkeoloji-Muzesinde-deniz-tanricasi-Thalassayi-temsil-eden-5-yuzyildan-kalma-bir-mozaik.jpg>, E.T.: 28.06.2021.
- Görsel 2-3. Hadrianoupolis, Kilise B, Phison personifikasyonu. Paphlagonia Hadrianoupolis Mozaikleri. Erişim Adresi: https://trthaberstatic.cdn.wp.trt.com.tr/resimler/1514000/karabuk-tarihi-eser-aa-1514954_2.jpg, E.T.: 19.09.2021.
- Görsel 4. Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği, Gaziantep Müzesi, M.S. II-III. yy. Özuslu, E. (2016). Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği. Şehr-i-Ayntab-i-Cihan Gaziantep, Ankara: Dumat Ofset.
- Görsel 5. Şanlıurfa, Avlanan Amazonlar Mozaïği. Parrish, D. (2017). East Versus West in the Iconography of Roman Mosaics: Selected Examples of Shared Themes. *Journal of Mosaic Research*, (10), 259-284. DOI: 10.26658/jmr.357095.
- Görsel 6. Germanicia Yaşam Mozaïği, Ersoy, A. (2017). Mozaikleri ile Yeniden Doğan Kent Germanicia. (Ed.: Fevziye Eker), LAP LAMPERT Academic Publishing. Republic of Moldova.

Extended Abstract

Culture, politics and religion in every period from past to present; had an impact on works of art. Mosaic works used for decorative purposes have evolved over the centuries from the time of the first civilizations (in Mesopotamia, Greeks, Romans, Byzantium and Ravenna) to the present day. B.C. The mosaic art, which is thought to have started in the 3000s, is the bringing together of small stone pieces of different colors on a compositional axis. In mosaics created with pebbles, glass, ceramics, bone and limestone; Along with symbolic subjects, it is seen that subjects such as hunting scenes, sea and mythological creatures, Olympic games are handled. In the early period, besides the mosaic works containing mostly geometric and vegetal depictions, figural compositions in the Hellenistic, Roman and Byzantine periods are at the forefront. Figured mosaics dealt with religious scenes as well as mythological legends and hunting scenes, and these works reflected the lifestyle of the period. These mosaics form the floors of the villas in the Roman period.

In this research, it is aimed to reveal these structures in a logical system in order to better understand the mosaics that are part of the cultural heritage and the hidden features of the period by making a semiotic analysis of the Şanlıurfa, Germanicia, Antakya and Zeugma mosaics from the Roman Period. Research; It is limited to the mosaic samples from the Roman period in Şanlıurfa, Hatay, Kahramanmaraş and Gaziantep. From the past to the present, various methods have been encountered for the analysis of works of art. However, Barthes' semiotic analysis method, which allows for versatile readings by examining visual signs, signs and symbols; It is considered as an important method for unearthing deep layers of meaning in mosaics. In this context, in this study, which is a qualitative research, Roland Barthes' semiotic analysis method was used in order to make the implicit meanings more understandable. The purposeful sampling method was used for the research, and figured mosaics containing symbolic expression elements from the Roman Period mosaics were selected to be analyzed in line with the purpose of the research. Among the mosaics that have survived from

the Roman period, "Thalassa Mosaic" in Hatay Archeology Museum, "Birth of Aphrodite Mosaic in Gaziantep Zeugma Museum, "Mosaic of the Hunted Amazons" in Şanlıurfa Haleplibahçe Museum and "Germanicia Mosaic" in Kahramanmaraş, and semiotic analyzes of these mosaics were made. In terms of semiotics, the methods of examination of the mosaics; Three phases were determined as "Visual Indicator Analysis Method", "Letter and Connotation" scheme, and "Basic Contradictions Emerging in Indicator Analysis". Mosaics were analyzed using semiotic elements defined in Barthes's (1979, p. 17) method, using sign, signifier, signified/denotation-connotation and syntax-string. Also, Ch. Indicators appearing in mosaics are classified according to the "visual indicator (icon), symptoms and symbols (Rifat, 2009, p.31) suggested by S. Peirce regarding the classification of indicators.

As a result of the analyzes made, it can be said that mosaics do not consist of a single meaning layer, based on the sign, the signifier and the signified, but consist of more than one metaphorical meaning layer such as denotation and connotation. It has been seen that mosaic works can be analyzed with the semiotics method in order to reveal different semantic layers in the analysis of Roman period mosaics. In the analyzes made, it can be said that many indicators used in mosaics are common. As a result of the semiotic analysis; Instead of a one-sided perspective in the analysis of Roman mosaics, philosophy, history, mythology, sociology, etc. It has been concluded that it should be analyzed with an interdisciplinary approach. Therefore, in the research, the implicit meanings of the signs used in the mosaics were revealed through semiotic analyzes and at the same time, a symbolic classification was made through the signs. As a result of semiotic analysis, it has been seen that the visual signs in the mosaics have deep meanings for the life of the period. In the Thalassa Mosaic and the Birth of Aphrodite Mosaic, mythological elements in sea life are seen, while the Hunted Amazons Mosaic and Germanicia Mosaic deal with the social life on land. It can be said that the Amazon women in the Mosaic of the Hunted Amazons are sociologically warriors living in a matriarchal order. However, it has been understood through the indicators that these figures in the mosaics display mythologically masculine and feminine power in their deep meanings. There are layers of meaning in mosaics such as social life (hunting and sea life), belief system. In addition, it has been understood through the indicators that the inscriptions on some mosaics carry a message. The shapes and forms in the mosaics of the Roman period were not only depicted in a realistic pictorial style, but also depicted the realities of social life.

In this context, with semiotic analyzes made on mosaic works, the social and historical characteristics, architecture, social life, fauna (pet species) of the Roman period have been revealed with their deep meanings through the indicators. As a result of the semiotic analysis, it was seen that there were different social statuses in the four selected mosaics and sub-meaning layers were reached on the axis of the concepts of social inequality. In the analyzed mosaics, the figures were arranged in such a way that they did not get in front of each other, it was seen that perspective was not used in the compositions in general, and it was understood that some compositions were created in miniature form. It has been concluded that the aesthetic tastes of the mosaic masters and the villa owners who had the mosaics made are at the forefront in the signs that appear in all of the mosaics reflecting the social life of the period. In addition, it can be said that the clothes and jewelery on the figures in the mosaics reveal the socio-cultural structure of the period through the indicators. The signs, symbols and indicators used in the mosaics revealed a metaphorical point of view. As a result, the semiotic analysis of the mosaics that have survived from the Roman period has been made and the hidden meaning structures have been revealed through the signs.

Şerbetlerin Türk Mutfak Kültüründeki Yeri ve Önemine Dair Bir Araştırma¹

A Research on The Place and Importance of Sherbets in Turkish Kitchen Culture

Ayşe KAYABAŞI²

Turgay BUCAK³

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 05.01.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 03.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1053061

Atıf/Citation: Kayabaşı, A. ve Bucak, T., (2022). “Şerbetlerin Türk Mutfak Kültüründeki Yeri ve Önemine Dair Bir Araştırma ODÜSOBIAD 12 (1), 71-96, Doi: 10.48146/odusobiad.1053061

Öz

Araştırmada temel olarak köklü bir geçmişe sahip olan şerbetlerin Türk mutfak kültüründe yeri ve öneminin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nitel bir araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşmeden faydalanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile Türkiye’de şerbet hakkında çalışması olan 20 katılımcıya 17 soru yöneltilmiştir. COVID-19 pandemisi sebebiyle görüşmeler, Ekim ve Kasım 2021 tarihleri arasında 45 dakika süren telefon görüşmeleri yapılarak ve e-posta aracılığıyla veriler toplanmıştır. Toplanan verilere betimsel ve sayısal analizler uygulanmıştır. Bu çalışmaya göre Türk mutfak kültüründe şerbetlerin yeri ve öneminin büyük olduğu fakat günümüzde özel gün ve ritüellerle eşlik eden bir içecek olarak sınırlı kaldığı, gastronomi turizminde bir çekicilik unsuru haline gelmesi için devlet desteğinin mutlaka olması gerektiği, kayıt altına alınmada geçmişten gelen bir yetersizlik olduğu ve günümüz ticari meşrubatlarının daha çok tercih edilmesi sebebi ile sürdürülebilirliğinin sağlanamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Şerbetlerin günümüz damak tadına uyarlanması, reklam eksikliğinin giderilmesi, şerbetlere özel festival ve etkinlikler yapılması, geçmişte yaşanan kayda alınma yetersizliğinin günümüzde giderilmesi ve şerbet reçetelerinin standartlaştırılması Türk mutfak kültüründeki şerbetlerin yeri ve öneminde artış sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler Şerbet, Türk Mutfağı, Osmanlı Mutfağı, Türk Kültürü

Abstract

In the research, it is aimed to examine the place and importance of sherbets, which have a deep-rooted history, in Turkish culinary culture. In the research, semi-structured interview, which is a qualitative research method, was used as a data collection method. With the semi-structured interview technique, 17 questions were asked to 20 participants who had a study on sherbet in Turkey. Due to the COVID-19 pandemic, data were collected through interviews, phone calls lasting 45 minutes between October and November 2021, and via e-mail. Descriptive and numerical analyzes were applied to the collected data. It has been concluded that there is an inadequacy from the past and that today's commercial soft drinks cannot be maintained because they are more preferred. It is thought that adapting sherbets to today's taste, eliminating the lack of advertising, organizing special festivals and events for sherbets, eliminating the inadequacy of recording in the past, and standardizing sherbet recipes will increase the place and importance of sherbet in Turkish culinary culture.

Keywords Sherbet, Turkish Cuisine, Ottoman Cuisine, Turkish Culture

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 20.09.2021 tarihinde E-87347630-659-115390 sayılı numaralı etik onay alınmıştır.

² Sorumlu yazar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, İzmir, ayse.kayabasi@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9538-6203

³ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İzmir, turgay.bucak@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4901-2673

Giriş

İlk defa Orta Asya’da tarih sahnesine çıkan Türklerin mutfak kültürlerinin de burada ortaya çıktığı görülmektedir. Göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş olan Türkler, yer değiştirirken birçok kültürle beraber mutfaklarından da etkilenmekte ve birçok öğeyi kendi kültürlerine dâhil ettikleri görülmektedir. Bu sayede “gezgin bir mutfak kültürü” ortaya çıkmaktadır. Göçebe yaşam ile Anadolu’ya yapılan göç Türk mutfak kültüründe yoğun bir etkileşim yaratmakta ve gelişerek büyük bir ivme kazandırmaktadır. Anadolu coğrafyasının çok fazla gıda maddesine sahip ve transit geçiş noktası olması sebebi ile gelişimin hızlanması kaçınılmaz olmaktadır. Türk mutfak kültürünün Anadolu’ya yapılan göçten sonra üç tarafının denizlerle çevrili olması sebebiyle deniz ürünlerini, 4 mevsimin yaşandığı Anadolu topraklarında çeşitli sebze ve meyveleri bünyesinde bulundurması ve karasal iklime sahip olan iç bölgelerde Türklerin daha önce tanışmadıkları baklagiller ve tahıllarla tanışıp bu ürünleri mutfak kültürlerine dâhil ettikleri görülmektedir (Küçükkömürler ve Kaya, 2019).

Köklü tarihi ve geniş coğrafya yayılması sebebi ile Türk mutfağı Osmanlı döneminde farklı etnik kültürlerinde etkisiyle çok çeşitli ve zengin bir mutfak haline dönüştüğü bilinmektedir. Bu etnik çeşitlilik Osmanlı döneminde ki yemeklerin yanında çok farklı içeceklerin de zengin bir içeriğe sahip olmasına olanak sağlamıştır. Su, limon suyu, boza, kahve, hoşaf ve şerbetler Osmanlı döneminde Türk mutfak kültüründe yer alan içecekler olarak bilinmektedir. Şerbetler ise bu içeceklerin arasında Türk mutfak kültürünün önemli lezzetleri olarak bilinmektedir. Çeşitli tanımlara göre çiçekler, baharatlar, meyveler, bitkiler, ot ve kökler gibi çok farklı malzemelere şeker eklenmesiyle yapılan şerbetlerin Türkler için olduğu bilinmektedir. Susuzluğu giderici ve serinletici özellikleri ile yemek eşliğinde içildiği gibi farklı hastalık durumunda da tüketilen bir içecek türü olarak Türk mutfak kültüründe yer almaktadır. Osmanlı döneminde hem halk hem de saray mutfağında önemli olan şerbetlere bugüne kadar gelen gelenekler bünyesinde de çokça yer verildiği görülmektedir. Türk halk kültüründe nişan törenlerinin ve söz merasimlerinin yanı sıra düğünlerde, mevlitlerde ve Ramazan aylarında farklı şerbetler tüketildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2012: 26-33; Kuzucu, 2016: 124-127).

Anadolu’nun farklı bölgelerinde şerbet tüketimi günümüzde hala devam etse de bu tüketim eskiye oranla giderek azalmakta ve şerbetler yerini giderek yeni nesil içeceklere bırakmaktadır. Şerbetler, Türk mutfak kültürünün en beğenilen ve önem arz eden içecekleri arasında iken günümüze unutulmaya yüz tutmaktadır. Günümüz ticari meşrubatlarına oranla şerbetler sağlık açısından daha yararlı bulunmaktadır. Bu sebeple bu kültürün yaşatılması önemli bir vazife olarak görülmektedir.

Şerbetin Tanımı

Arapça kökenli olan şerbet kelimesi “şarba” kelimesinin kökünden gelmektedir. Şarba kelimesi “içecek şey, içki” anlamına gelmektedir. Osmanlıca da ki kullanımı “şurub” şeklinde olmakta meşrubat ve şarba kelimelerinden türetilerek Osmanlıcaya geçtiği bilinmektedir. Şurubun Osmanlıca da anlamı ise “susuzluğu gidermek ve sindirimi kolaylaştırmak için içilecek şey” şeklinde tanımlanmaktadır. Arapça ve Osmanlıca dan dilimize “şerbet” şeklinde geçtiği bilinmektedir (“Etimoloji Türkçe”, t.y; Yılmaz, 2012; Gündüz, 2009: 18). Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre şerbet “belli törenlerde konuklara sunulan şekerli içecek” şeklinde tanımlanmaktadır. (Özkan, Erçetin ve Güneş, 2019: 2311). Türkçeden Almancaya scherbett şeklinde geçen kelimenin anlamı “şurup; şarap ya da meyve suyundan yapılan soğuk bir içecek türü” olarak tanımlanmaktadır (Soylu, 2019: 182). Yine Türk dilinden İtalyancaya sorbetto olarak geçen kelime ise “şerbet, su, şarap veya başka bir sıvının karla karıştırılıp içilmesi” anlamına gelmektedir (Samancı, 2007: 147). İtalyanlar arasında şerbet kelimesinin ilk kez kullanımının 16. yüzyıl sonlarında olduğu ve “Türklerin içeceği” anlamında kullanıldığı bilinmektedir (Quinzio, 2009:7). Fransızca ya Türkçeden sorbet şeklinde geçen kelimesi ise “Larousse Gastronomique” adlı gastronomi sözlüğünde “meyveler, bal, aromatik maddeler ve kardan oluşan, üzerine işlenmiş şeker dökülen susuzluğu giderici yiyecek, şerbet” olarak tanımlanmaktadır (Montagné, 1961: 966). İngilizceye Türk dilinden sorbet-sherbet olarak geçen kelime ilk kez 17. yüzyılda “soğuk meyve içeceği” olarak ortaya çıktığı bilinmektedir (Wilson, 1993: 393).

Meyvenin öz suyuna şeker ya da belirli miktarda bala su karıştırılarak veya şekerle meyvenin suyu kaynatılarak da yapılan içeceklere şerbet denmektedir. Bu tekniklerle yapılan içeceklerin hoş kokması için çeşitli baharatlar da eklenmektedir (Gedük, 2016:276). Sir Thomas Herbert bazen ağaç kavunu, menekşe gibi farklı çiçeklerle tatlandırılan ve daha fazla lezzet için amber karışımı eklenen bazen de saf su, gülsuyu ve limon ile karıştırılan içeceğe şerbet dendiğini aktarmaktadır (Quinzio, 2009: 6). Bir diğer deyişle farklı bitki, çiçek, kök, meyve, kabuk veya tohumlara şeker eklenmesi ile ortaya çıkarak karışık şurupların sulandırılmış haline şerbet denmektedir. Bu şerbetler sade ya da karışık halde bulunmaktadır (Akçiçek, 2002: 745-746).

Türk Mutfak Kültüründe Şerbetin Yeri

Konar göçer bir toplum olan Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken yiyecek içecek kültürlerini de beraberinde taşıdıkları bilinmektedir. Türklerin Orta Asya'dan taşıdıkları mutfak kültürünü koruyarak Anadolu'da karşılaştıkları yeni mutfak kültürü ile benimsedikleri bilinmektedir (Dinçel, Bostan, Yalçın ve Alçay 2015: 84). Türklerin yeme içme alışkanlıkları incelenirken; tarımsal faaliyetler ve göçebe yaşamın etkileri, diğer toplumlarla kültür alışverişi, sosyo-ekonomik düzeydeki farklılaşmalar, davranış biçimleri, yiyeceklerin bölgelere göre farklılık göstermesi gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir (Güler, 2010: 26).

Türk mutfak kültürünün, Anadolu'nun köklü tarihi geçmişi gibi oldukça sağlam bir tarihe ve mutfak kültürüne sahip olduğu bilinmektedir (Çakıcı ve Eser, 2016: 216). Türk mutfak kültürü incelendiğinde, Orta Asya'dan günümüze kadar gelen kültürel bir süreç yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Tarih boyunca diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, yaşanan topraklardaki ürünlerin çeşitliliği, saraylarda yeni gelişen tatlar, Mezopotamya'dan gelen Anadolu mutfağının varlığı gibi etkenler ile birlikte Türk mutfağı çeşitliliğini kazanmıştır (Güler, 2010: 24-25). Yapılan çalışmalar, dünyanın en zengin mutfakları arasında ilk üçte Türk mutfağının da yer aldığını göstermektedir (Serçeoğlu, 2014: 37).

Türk mutfak kültüründe, İslamiyet'in kabulüyle birlikte pek çok uygulama ve geleneğin oluştuğu görülmektedir (Tezcan, 1997:141). Yemeğin ardından şükretmek için sofraya duasının yapılması çok yaygın bir gelenek olarak mutfak kültüründe yer almaktadır. Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra içecek kültürlerinde din etkisi çok baskın bir şekilde görülmektedir. İslamiyet'in kabulünden sonra eşek, at, katır gibi hayvanların sütü Türk mutfağında hiç kullanılmamaktadır. Yine Divanı Lügat-it Türk'te de geçen "ağartgu" adlı şerbet gibi buğdaydan yapılan buğday birası da bu dönemden sonra Türk mutfağında tüketilmediği bilinmektedir. İslam dinini kabul eden Türklerin mutfak kültürlerinde ise din etkisiyle daha çok Arap mutfağından esintiler görülmektedir (Baysal, 1993:3; Çetin, 2005: 186).

Selçuklu dönemi Türk mutfağı hem Orta Asya göç yolunun hem de İslamiyet'in kabulünün izlerini taşımaktadır (Kızıldemir, Öztürk ve Sarıışık, 2014: 196) Bu dönemde günde 2 öğün yemek yenmektedir. İlk öğün "kuşluk" ikinci öğün ise akşam olarak kabul edilmektedir. Kuşluk uyanmadan güneşin tepeye yaklaştığı saate kadar süren zamanı tanımlamaktadır. Kuşluk ve akşam öğünler arasında acıkanlar ise tok tutucu ve enerji verici şerbetleri tüketerek açlıklarını bastırmaktadırlar (Gürsoy, 2004: 88) Misafirlere o dönem seçkin besinler olarak adlandırılan bal ve şekerden yapılan içecekler ikram edilmektedir (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2005: 36-38). Selçuklu döneminde Mevleviliğin de etkisi ile mutfak kültüründe her adımın bir ritüele dönüştüğü görülmektedir. Mevlevi dergahlarında yapılan ayinlerden önce ve sonra şerbet içilmektedir. Farklı ülkelerden gelen Mevlevi dervişlerine sohbetlerinden sonra şerbet ikramı yapıldığı bilinmektedir. Mevlevi dergahının en önemli ve anlamlı içeceği sirke ve balla yapılan "sirkencubin" olarak adlandırılan şerbet olarak kabul edilmektedir (Ceylan ve Yaman, 2018: 2177)

Türk mutfak kültürünün Osmanlı devletinin geniş bir coğrafyaya hâkim olmasından etkilendiği bilinmektedir. Bu hakimiyet sayesinde farklı kültürlerle komşu olunarak kültür alışverişininin mutfak kültürüne yadsınamayacak derecede etkisi görülmektedir (Tuncel, 2000: 50). Osmanlı İmparatorluğu döneminde sarayın en mühim parçasının mutfak olduğu bilinmektedir. Padişah erkânı ve soyluların beraber sofraya oturması bir sosyal aktivite olarak görülmekte bu sebeple saray mutfağı daima gelişen, leziz ve çok çeşitli yemekler ortaya çıkaran bir yer olmaktadır. Aşçıların padişahın sevdiği yemekleri üretmek ve verilen şölenleri daha görkemli hale getirebilmek adına

birbirleri ile yarışmasının Türk mutfak kültürünün gelişmesine büyük ölçüde katkı sağladığı bilinmektedir (Çiğirim, 2001: 56). Osmanlı Devleti dönemi zenginlik ve bolluğun simgesi iken bu durum mutfağa da yansımakta ve mutfak kültürü Halk Mutfağı ve Saray Mutfağı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Saray mutfağında padişah, validesi ve divan üyeleri için ziyafetler, gösterişli sofralar hazırlanmaktadır. Aşçılar saray çevresine sunabilmek için yeni yeni yemekler üretmektedirler. Bini geçen aşçı sayısı ile sadece saray çevresini değil, saraya gelen misafirlerin de yemek ihtiyaçlarını karşıladıkları bilinmektedir (Yılmaz, 2002: 53). Saray mutfağının asıl gelişimi, Fatih Sultan Mehmet'in 15. yüzyılda saraya yeni mutfaklar yaptırmasıyla başlamaktadır (Musmann ve Pahalı, 1999: 17). Büyük ve tam teçhizatlı bu mutfaklar "Yeni Saray" olarak adlandırılmaktadır (Gürkan, 2007:5). Osmanlı saray aşçıları içinde, tatlı yiyecek ve içecekler hazırlayan tatlıcılar ayrı bir sınıfa oluşturmaktadır. Tatlıcılar macundan helvaya reçelden şerbete her türlü tatlıyı hazırlamakta ve bunun yanında hekimin gerekli gördüğü şurup ve ilaç reçetelerini de uygulamakla görevlendirilmektedir. Tatlıcılar bulduğu alana "helva ocağı" denmektedir. Helvahane de bulunan amirler "Hoşafçıbaşı", "Çeşnigircibaşı" ve "Helvacıbaşı" gibi çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Padişahın yemeklerini yapmak üzere mutfakta ayrı bir helvacı bulunmaktadır. (Gürsoy, 2004: 96). Tatlılar ve içecekler Osmanlı döneminde önemli bir yer tutmaktadır (Bilgin ve Samancı, 2008: 204). Şerbetler ise bu zengin mutfak kültürünün en önemli içecek grubu olarak ele alınmaktadır. Şerbetler 15. yüzyılda sade iken 16. yüzyılda ise en görkemli dönemini yaşamaktadır. Daha sonraki dönemde bu görkem devam etmekte ancak 19. yüzyılda Osmanlı'nın gerileme ve maddi açıdan fakirleşme sürecine girmesi gibi olumsuzluklardan mutfak kültürünün de etkilendiği görülmektedir (Tuncel, 2000: 50).

Şerbetin İnsan Sağlığına Etkisi

Şerbetlerin tüketim alanları 2 kısma ayrılmaktadır. Önemli ölçüde harareti gidermek ve sindirimi kolaylaştırmak için kullanılsa da hatırı sayılır ölçüde de bazı rahatsızlara derman olmak amacı ile ilaç olarak kullanılmaktadır (Bilgin, 2016: 29). Genellikle yazın daha çok tüketildiği bilinen şerbetlerin kışın da rağbet gören içeceklerden olduğu bilinmektedir. Özellikle mevsiminde ki meyvelerden taze olarak elde edilen şerbetlerin sağlık açısından önemli bir etkisi olduğuna inanılmaktadır. Demirhindi şerbeti kanı temizlediğine inanılarak içilmektedir (Oğuz, 2001: 823). Sezgin (2017) yürüttüğü bir çalışmada demirhindi bitkisinin sağlık üzerinde ki olumlu etkileri sebebi ile günümüzde bile hala birçok ülkede tedavi edici olarak kullanılmakta olduğunu bildirmektedir (Sezgin, 2017: 15). Güler (2010) yaptığı çalışmada sirkencubin şerbetinin Osmanlı döneminde hem susuzluğu gidermek hem de çeşitli hastalıklarda tedavi amacıyla ilaç yerine kullanıldığı bildirmektedir (Güler, 2010). Çınar (2012) yürüttüğü çalışmada meyan şerbetinin sağlık açısından birçok faydasının olduğunu ve bu faydalar sebebi ile halk hekimliğinde de yüzyıllardan beri kullanıldığını bildirmektedir (Çınar, 2012: 22).

Şerbetlerin sağlığa üzerinde ki etkileri dönemin edebiyat anlayışına yansıdığı ve eserlerinde sıkça görüldüğü bilinmektedir. Mevlâna Celaleddin Rumi eserlerinde şerbetlerden bahsetmektedir. Mevlâna'nın çeşitli eserlerinde şeker, bal, lütuf, tanrı ve nardenk şerbeti gibi şerbetlere yer verdiği bilinmektedir (Tezcan, 2000: 108). Kemikli (2007) yaptığı bir çalışmada divan edebiyatında ki birkaç eser incelendiğinde şerbetlerin bazı hastalık durumlarında kullanıldığını aktarmaktadır. Öyle ki eserlerde baş, böbrek ağrısı ve öksürük gibi rahatsızlıklarda menekşe şerbeti, çeşitli hastalıklarda da nar şerbetinin ilaç yerine kullanıldığını bildirmektedir (Kemikli, 2007: 33).

Şerbetlerin sağlığa faydası hakkında bilgi sahibi olabilmek için, yapımında kullanılan bitkileri, baharatları ve tatlandırıcıları incelemek gerekmektedir. Osmanlı dönemine özgü şerbetlerde meyvelerin yanı sıra baharatlar, şeker, bal, tarçın gibi tatlandırıcıların kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Tarih boyunca birçok alanda kullanılan ve Anadolu'da ki beslenmede de önemli bir rol oynayan balın sağlık üzerinde ki etkisi de oldukça fazladır. Eski zamanlarda ki insanlar yaralandıklarında hızlıca yarayı iyileştirmek için çözüm arayışına girdikleri bilinmektedir. Bu arayış ile balın deride ki yaraların hızla iyileşmesini sağlayıcı özelliğini keşfederek kullanmaya başladıkları bilinmektedir. Aynı zamanda antioksidan ve anti bakteriyel özellikleri ve iltihabı önleyici etkiye sahip olması sebebi ile pek çok hastalığın tedavisinde de yardımcı olarak önerilen gıdaların arasında yer

almaktadır (Ötleş, 1999: 20; Sarioğlan ve Cevizkaya 2016: 242). Balın yapısında yaklaşık olarak 200 çeşit bileşen bulunmaktadır. Bal içerdiği vitaminler, mineraller, aminoasitler ve enzimler nedeniyle sindirimi kolay, besleyici ve pek çok hastalığa karşı koruyucu ve tedavi edici özellik gösteren bir gıda olarak bilinmektedir (Özmen ve Alkın, 2006). Balın çeşitli türleri bulunmakta ve her bir türün kendine has sağlık üzerinde etkisi bulunmaktadır. İhlamur balının sinir yatıştırıcı, uykusuzluk giderici bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Nane balının bağırsakta oluşan gazı önlediği, sindirimi kolaylaştırdığı bilinmektedir. Kuşdili balı karaciğer hastalıklarına iyi gelmekte ve sindirim bozukluklarını düzeltici bir etkiye sahip olmaktadır. Portakal balı da yine yatıştırıcı bir etkiye sahip olmasının yanı sıra vücutta oluşan kramplara da iyi geldiği bilinmektedir. Kestane balının kalp çarpıntılarında ve yüksek tansiyona karşı olumlu etkilerinin bulunduğu bilinmektedir. Çam balı genelde diare tedavilerinde kullanılmakta olup solunum sistemi rahatsızlıkları için de tercih edilmektedir (Ay ve Yiğit, 2016: 160)

Hazmı kolay olduğu için sindirim sistemine faydalı bir meyve olan kavun, şerbetlerde mevsiminde ve taze olarak kullanılmaktadır (Sarioğlan ve Cevizkaya 2016:242). İçeriğinde zengin miktarlarda bulunan beta karoten sebebi ile göz sağlığına önemli ölçüde etki ettiği bilinmektedir (Alaserhat, Canbay, Bozbek ve Özdemir 2018: 158). Sadece ham meyve olarak kullanılmayan kavunun aynı zamanda çekirdekleri de taze ya da kurutulmuş şekilde şerbet yapımında kullanılmaktadır. Kavun çekirdeğinden yapılan bu şerbete Tire, Bergama ve Milas beldelerinde “sübye” adı verilmektedir ve soğuk tüketilen bir şerbet olduğu bilinmektedir (Bakırcı ve Zeyrek, 2017: 56). Sübye 500 yıllık gelenek barındıran bir içecek olması ile dikkat çekmektedir. Öyle ki İspanya’dan göç Ege bölgesine göç eden Yahudiler göç yolunda bu içeceği de beraberlerinde getirdikleri görülmektedir. Ege bölgesine yerleşen Yahudi halkının miras bıraktığı bu içecek özellikle belirli beldelerde devam ettirilen ve sevilen bir gelenek haline geldiği bilinmektedir (İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, 2016). Kavun çekirdeğinde bolca bulunan protein sebebi ile önemli bir besin kaynağı olarak görülmektedir (“Fidanboylu”, 2020). Bu zenginliği sebebi kavun çekirdeği ile yıllarca bazı hastalıklarda tedavi edici ve yara iyileştirici amaçlarla kullanılmaktadır (Tokuşoğlu, 2012: 3).

Eski çağlardan beri tüketildiği bilinen nanenin keşfinden beri alternatif tıpta hastalıkları tedavi etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı mutfak kültürü ve sarayın mutfak kayıtları incelendiğinde en çok kullanılan baharat ve taze otlardan birinin nane olduğu görülmektedir (Demirgöl, 2018: 119). Genelde solunum yolları hastalıklarına sağladığı fayda ile tanınan nane, içeriğinde bulunan bol miktarda ki A ile C vitaminleri göz sağlığı ve birçok organın düzenli çalışması için hayati önem taşımaktadır. Aynı zamanda nanenin çeşitli hastalıklardan bünyeyi koruduğu, antimikrobiyal etkiye sahip olduğu, sindirim sistemini rahatlattığı ve kansere karşı koruyucu etkisinin olduğu bilinmektedir (Shaikh, Yaacob ve Rahim 2014: 6-9).

Gül bitkisinin özellikle göğsü yumuşattığı ve öksürüğe iyi geldiği sebebi ile sarayda sıkça tüketildiği bilinmektedir. Prostat, sinüzit, mide ve barsak iltihaplarında oldukça faydalı olduğu bilinen gül bitkisinin aynı zamanda ulaşılabilirliği kolay olduğu için zamanının hekimleri tarafından ilaç niyetine verildiği bilinmektedir. İyi bir nemlendirici olarak ünlenen gül, sivilce, akne ve yaraları onarıcı etkisiyle birlikte günlük kullanım önerilmektedir. Güneş yanıklarına iyi geldiği ve saçların canlı, parlak, güçlü görünmesini sağladığı bilinmektedir. Bu sebep ile sarayda özellikle kadınlar tarafından daha çok tüketilmektedir (Sarioğlan ve Cevizkaya, 2016:245).

Yöntem

Araştırmaya başlamadan önce, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan 20.09.2021 tarihinde E-87347630-659-115390 sayı no’lu etik onay alınmıştır. Ayrıca katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş, kişisel bilgilerin gizli tutulacağı ve istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri belirtilerek gönüllü olanlar araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmada nitel bir araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de şerbet hakkında çalışması olan akademisyenler, şefler, işletme sahipleri, araştırmacı ve yazarlar oluşturmaktadır. Amaçlı ve kartopu örnekleme yöntemi ile 40 kişiye ulaşılabilmektedir. Ulaşılan 40 kişinin 20’si yarı yapılandırılmış görüşmeye katılmıştır. COVID-19 pandemisi sebebiyle diğer 20 kişi araştırmaya katılamamıştır. Bu da araştırmanın kısıtlılığını

oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan şerbetlerin Türk mutfak kültüründe yeri ve öneminin incelenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Türk mutfak kültüründe şerbetlerin yeri ve öneminin yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile ortaya konulması ve literatüre kazandırılması araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmeler kişilerin rızası alınarak ses kaydı yöntemi ile kaydedilmiş, toplanan veriler bilgisayar ortamında yazılı hale getirilmiş ve daha sonra betimsel ve sayısal analizler ile çözümlenmiştir. veriler analiz edilirken katılımcıların kimliklerinin gizli kalması amacıyla katılımcılar K1, K2, ... K20 şeklinde kodlanmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılara yorumlarını kolaylıkla dile getirebilecekleri 17 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Görüşme formunun oluşturulmasında öncelikle ilgili literatürden yararlanılarak sorular geliştirilmiş, daha sonra ise bu sorular farklı üniversitelerde eğitim veren 3 akademisyenin ön değerlendirmesine sunulmuştur. Bunun neticesinde gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formuna nihai şekli verilmiştir. Görüşme ile ilgili detaylara aşağıda (Tablo 1) verilmiştir.

Katılımcı Kodu	Görüşme Süresi (Dakika)	Görüşme Zamanı (Ay)	Görüşme Yeri
K1	45	Ekim	E-posta
K2	45	Ekim	Telefon
K3	45	Ekim	Telefon
K4	45	Kasım	Telefon
K5	45	Kasım	E-posta
K6	45	Ekim	E-posta
K7	45	Kasım	Telefon
K8	45	Kasım	Telefon
K9	45	Kasım	Telefon
K10	45	Ekim	Telefon
K11	45	Kasım	E-posta
K12	45	Kasım	Telefon
K13	45	Kasım	Telefon
K14	45	Kasım	Telefon
K15	45	Kasım	Telefon
K16	45	Ekim	Telefon
K17	45	Ekim	Telefon
K18	45	Kasım	Telefon
K19	45	Ekim	Telefon
K20	45	Kasım	Telefon

Tablo 1. Görüşme ile İlgili Detaylar

Bulgular

Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, mezuniyet derecesi, meslek ve meslekte uzmanlık sürelerine özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıda (Tablo 2) yer almaktadır. Katılımcıların 14'ünün (%70) erkek, 6'sının (%30) kadın olduğu görülmektedir. Yaş aralığının 29-82 arasında olduğu ve mesleklerinde ki uzmanlık sürelerinin de 5-46 yıl arasında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 6'sı (%30) yüksek lisans, 6'sı (%30) doktora, 3'ü lisans (%15), 2'si ön lisans (%10), 1'i lise (%5), 1'i ortaokul (%5) ve 1'i de ilkököl (%5) olmak üzere belirtilen mezuniyet derecelerine sahip oldukları bildirilmiştir. Meslek olarak katılımcılardan 8'i (%40) akademisyen, 5'i şef (%25), 4'ü işletme sahibi (%20), 2'si mutfak kültürü araştırmacısı (%10) ve 1'i yemek yazarı (%5) olarak şerbetlerle ilgili bilgiye sahip çeşitli meslek kollarında buldukları belirlenmiştir.

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Mezuniyet Derecesi	Meslek	Uzmanlık Süresi
K1	Erkek	38	Yüksek Lisans	Akademisyen	13
K2	Erkek	67	Yüksek Lisans	Şef	45
K3	Erkek	47	İlkokul	Şef	36
K4	Erkek	34	Yüksek Lisans	Akademisyen	17
K5	Erkek	43	Ön Lisans	Şef	26
K6	Kadın	69	Lisans	Mutfak Kültürü Araştırmacısı	35
K7	Erkek	41	Doktora	Akademisyen	18
K8	Erkek	37	Doktora	Akademisyen	13
K9	Kadın	38	Doktora	Akademisyen	10
K10	Kadın	45	Doktora	Akademisyen	16
K11	Erkek	36	Doktora	Akademisyen	10
K12	Kadın	82	Doktora	Yemek Yazarı	46
K13	Erkek	55	Lisans	Şef	40
K14	Kadın	53	Lisans	Mutfak Kültürü Araştırmacısı	30
K15	Kadın	49	Yüksek Lisans	Akademisyen	14
K16	Erkek	29	Ön Lisans	Şef	10
K17	Erkek	44	Lise	İşletme Sahibi	26
K18	Erkek	56	Ortaokul	İşletme Sahibi	44
K19	Erkek	36	Yüksek Lisans	İşletme Sahibi	9
K20	Erkek	67	Yüksek Lisans	İşletme Sahibi	5

Tablo 2. Demografik Özellikler

Yapılan çalışmada katılımcılara 17 soru yöneltilmiştir. Yöneltilen sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir.

“Türk mutfak kültüründe şerbetlerin yeri ve önemi sizce nedir?” sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K13 ve K11 şerbetlerin Orta Asya’dan beri yerinin olduğunu ve Türk mutfak kültüründe önemli bir kültür ögesi olduğunu bildirmişlerdir.

K1, K7, K15, K16 ve K20 Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra dini kurallar gereğince alkolden uzaklaştıklarını, alkol içermeyen içeceklerle yönelerek şerbetlerin yapımı ve tüketimine önem verdiklerini aktarmışlardır.

K3, K8 ve K17 Selçuklu döneminde şerbetlerin şifa kaynağı ve misafirperverlik göstergesi olarak kullanımının yaygın olduğunu bildirmişlerdir. Şifa kaynağı olarak kullanılan şerbetlerin dönemin hem hekimleri hem de aşçıları için öneminin büyük olduğunu aktarmışlardır.

K2, K5, K10, K18 ve K19 şerbetlerin Osmanlı döneminde sarayın ve halkın sofralarında vazgeçilmez bir unsur haline geldiğini bildirmişlerdir. Bu dönemde şifa kaynağı olarak kullanılmasının haricinde soğukluk olarak kullanıldığını da aktarmışlardır. Şerbetlerin yine bu dönemde çeşitli meyve, baharat, çiçek bitki ve ottan yapılarak sayısının artmasının yeri ve öneminin gelişmesinde olumlu olduğunu söylemişlerdir.

K9 “Şerbetler aslında özel günlerde coğrafi bölgeyi tanıtan bir değer. Aynı zamanda kültürel değerleri de temsil ettiği etmektedir. Her bölgenin sunduğu şerbetlerde farklılıklar vardır. Bölgenin malzemelerinde, kültüründe ve materyallerinde değişiklik olacağı için şerbetler her bölgeyi ayrı ayrı temsil eder. Bölgeyi tanıtır, örf ve adetleri yansıtır.” şeklinde bir görüş bildirmiştir.

K12 "Geçmişte birçok malzemeye ulaşım kolay değildi bu yüzden şerbet üretmek ve tüketmek çok önemliydi. Ticari meşrubat satışı olmadığı için her yemekte her ilin kendine has bir şerbeti sofrada yer alırdı. Günümüzde gazlı içeceklerin soframızda nasıl yeri ve önemi var ise geçmişte de şerbetler Türk mutfak kültüründe o öneme sahipti." şeklinde görüşünü aktarmıştır.

K14 "Şerbetler Türk mutfağının önemli kültür miraslarından. Türk mutfak kültüründe sağlıklı beslenme, ürünleri değerlendirme ve saklama açısından önemli bir yere sahiptir. Meyveleri, bitki ve otları uzun soluklu ve farklı şekillerde tüketmenin bir yoludur." şeklinde görüşünü belirtmiştir.

K4 ve K6 soru hakkında görüş bildirmemişlerdir.

"Türk mutfak kültüründe hangi yiyeceklerle hangi şerbetler daha çok tüketilmektedir?" sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K3, K15 ve K16 tatlılarla tarçın, vişne, nane ve limon şerbetlerinin tüketildiğini bildirmişlerdir.

K4 lohusa şerbeti ile lokum tüketildiğini aktarmıştır. K16 et yemeklerinde kızılçık ve kuru bakliyat yemeklerinde ise demirhindi şerbeti tüketildiğini eklemiştir.

K9, K16 ve K20 et yemeklerinin yanında koruk şerbeti tüketildiğini söylemiştir.

K10 ve K13 tuzlu yiyeceklerin, pilav ve kırmızı etlerin yanında sirkencubin şerbeti içildiğini bildirmişlerdir.

K11, K14 ve K18 Türk kahvesi ile gül şerbeti tüketildiğini aktarmışlardır.

K12 Konya'da ekmeğin ovması yemeği ile koruk şerbeti içildiğini belirtmiştir.

K6 "Hac ibadetinden dönenlere ziyarete gidildiğinde hacı lokumu denen şekersiz ufak kurabiyelerle hacı şerbeti tüketilmektedir." şeklinde bir görüş bildirmiştir.

K1, K2, K5, K7, K9, K17 ve K19 soru hakkında görüş belirtmemişlerdir.

"Türk mutfak kültüründeki şerbetlerin kayıt altına alınma durumları hakkında bilgi verir misiniz?" sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K3, K5, K7, K8, K12, K14 ve K15 Farsça tıp kaynaklarında, Kaşgarlı Mahmud'un Divanı Lügat-it Türk kitabında, Yusuf Has Hacı'ın Kutadgu Bilig eserinde yer alan beyitlerde, İbni Sina'nın El Kanun kitabında, Evliya Çelebi ve İbni Fadlan'ın seyahatnamelerinde ve Mevlana'nın mesnevisi gibi çeşitli yazılı kaynakta şerbetlerden bahsedildiğini aktarmışlardır. K12 "Kayıt altına alınan ilk şerbet 10. yüzyıl'da İbni Fadlan'ın seyahatnamesinde "sücü" olarak geçen bal şerbetidir." şeklinde bir görüş eklemiştir. Ayrıca K8 "Son 20 yılda kayıt altına alınma konusunda ciddi çalışmalar yapılmakta. Geçmişte aşçıların çok fazla okuma yazma bilmemesinden kaynaklı olarak şerbetler çok fazla kayıt altına alınamamıştır. Yemek kitaplarında çok kayıt yok. Tarif olarak da kayıt bulunmamakta." şeklinde bir görüş eklemiştir.

K8, K9, K10, K11, K13, K18 ve K20 Osmanlı saray mutfağına özel günlerde yapılan alışverişlerin malzeme kayıt listelerinde şerbetlerde kullanılan malzemelerin yer aldığını ve bu şekilde şerbet yapıldığının bilindiğini söylemişlerdir.

K2 "Toplumsal olarak kültürel algılar sözlü iletilendiğinden çok azı kayıt altında olsa da eski kitaplarda da yer aldığından kısmen kayıt altındadır." şeklinde bir görüş iletilmiştir.

K11 "Güvenilir kayıtlar yok denecek kadar azdır. İlk olarak saray mutfağının kayıtlarında geçen malzemelerden şerbetlerin içeriklerine rastlanmıştır. 1700'ler itibari ile Osmanlı Türkçesi yemek kitaplarında şerbetler yer almaktadır. 1800'lerde Kitabüt Tabbahin, Melceü't Tabbahin ve devamında gelen benzer kitapların içeriğinde şerbetlerin varlığını görmekteyiz. Günümüze geldiğinde yazıya daha çok dökülmekte fakat genel olarak kapsamlı bir kayıt yok." şeklinde görüşünü iletilmiştir.

K16 "Geçmişten günümüze gelene kadar 100'e yakın şerbetin kayıt altına alındığı çeşitli yazılı kaynaklarda bildirilmektedir." şeklinde görüşünü aktarmıştır.

K17 “Topkapı Sarayı’nın Helvahane bölümünde üretildiği söylenen yaklaşık 2000’e yakın tarifin kayda alındığı çeşitli kaynaklarda geçmekte.” şeklinde görüşünü söylemiştir.

K4 ve K6 yazılı kaynaklarda şerbet çeşitlerinin ve tariflerinin geniş bir kayda sahip olduğunu ve bu kayıtların Osmanlıca tıp ve yemek kitaplarında bulunduğunu aktarmışlardır.

K1 soru hakkında görüşünü iletmemiştir.

“Türk mutfak kültüründe şerbetler geçmişten günümüze gelirken nasıl bir gelişim yolu izlemiştir?” sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K3, K8, K12 ve K14 Türklerin Orta Asya’dan Selçuklu dönemine gelene kadar göç yolunda buldukları uygun malzemeler ile şerbet yaparak bu kültürün aktarımı ve gelişiminde olumlu bir yol izlediklerini belirtmişlerdir.

K2, K5, K6, K9 ve K20 Selçuklu ve Osmanlı döneminde şerbetlerin farklı malzemelerle çeşitlendirildiğini bildirmişlerdir. Bu dönemlerde öncelikle şifa kaynağı olarak kullanıldığını, sonrasında farklı kültürlerden gelen misafirlere sunulan Selçuklu-Osmanlı gurme kültürünün gözde bir ögesi haline geldiğini bildirmişlerdir. Bu dönemlerin şerbetlerin gelişimi açısından halk ve sarayda en parlak ve olumlu dönemleri olarak kabul edildiğini eklemişlerdir.

K13, K16 ve K18 şerbetlerin günümüze gelirken kayıt altına alınmasında ki yetersizliği, doğal ürün bulmanın zorlaşması, aroma açısından malzemelerin eskisi kadar etkileyici olmaması, mutfak kültüründe geleneksel yapıdan uzaklaşması ve modernize edilirken orijinalliğini kaybetmesi gibi sebeplerden olumsuz bir yol izlediğini belirtmişlerdir.

K1 Osmanlı dönemindeki şerbetlerin günümüzde üretilen gazoz, bir takım fermente ve konsantre içeceklerin temeli olduğunu aktarmıştır. Bu şerbetlerden sağlanan farklı aroma elde etme tekniklerinin gelişiminin günümüze gelişinde olumlu bir yol izlemesini sağladığını eklemiştir.

K4 “Kayıt altına alınan şerbetler modernize edilerek günümüze ulaştırılmıştır. Bu da şerbetlerin adını bilip hiç tatmamış insanların bile ismen aşına olmalarında kültürel olarak olumlu bir süreç yaratsa da bu kültürü günümüzde uygulamalı olarak yaşatmadığımız ve ikame olarak ticari meşrubat ürünlerini daha çok tercih ettiğimiz için olumsuz bir yol izlemesine sebep olmuştur.” şeklinde bir görüş aktarmıştır.

K7 ve K11 hazır içeceklerin ortaya çıkması, bu içeceklere talebin artması, endüstriyel sisteme geçilmesi, mutfakta geçirilen zamanın azalması, sosyo-ekonomik düzeyin değişmesi, ürünlerin doğallığını kaybetmesi ile olumsuz bir gelişim yolu izlediğini iletmişlerdir. Ayrıca K7 “1970-1980’lere kadar önem arz eden bir içecek olarak görülmüştür ve geliştirilip, çeşitlendirilerek olumlu bir gelişim yolu izlemiştir.” şeklinde görüşüne bir ekleme yapmıştır.

K10 “Çok fazla şerbet günümüze gelene kadar unutulmuştur. Mutfak kültürümüz birtakım etkilerle (modernleşme, Batı mutfak kültürüne yakınlaşma) değişime uğramıştır. Ancak şu an biraz daha kendi mutfağımıza sahip çıkmaya başladığımız için bunları kayıt altına almaya başladık. Bu da olumsuz sürecinin olumlu bir sürece dönüştüğünün göstergesidir.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

K15 “Günümüze gelene kadar köy ve şehirlerdeki halk, şerbetleri çok çeşitli şekillerde ve severek tüketmiştir. Buraya kadar olumlu bir yol izlemiştir. Fakat şu an şehirlerde tüketimi çok azalmıştır. Köylerde şehirlere nazaran tüketimi biraz daha fazla olsa da orada artık her yemek sofrasında bulunmamaktadır. Günümüzde ise gelişimine olumsuz olarak devam etmektedir.” şeklinde görüşünü aktarmıştır.

K17 günümüze gelene kadar hiçbir şekilde gelişim göstermediğini aksine daha çok özünü kaybettiğini söylemiştir.

K19 bu soruya ilişkin bir görüş bildirmemiştir.

“Şerbetlerin üretiminde ve tüketiminde uygulanan bildiğiniz ritüeller nelerdir?” sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K1 "Bolu ilinde nişan ve söz merasimlerinde şerbet ikramı sıklıkla yapılır. Burada kızın hazırlaması ve varsa erkek kardeşinin yoksa erkek kuzeninin şerbeti ikram etmesi adeti yaygındır." şeklinde bir görüş belirtmiştir.

K4 "Kişinin herhangi bir durum ile ilgili niyeti var ve bu niyetin gerçekleşmesini istiyor ya da gerçekleşmiş ise sokaktaki şerbet satıcısına niyetinin kefareti olarak bir miktar para verir. Bu paranın karşılığında şerbetçi paranın karşılıdığı kişi sayısı kadar şerbet dağıtır. Şerbetçi şerbeti ikram ederken de niyet sahibine dua edilmesini ister. Bu ritüele Güneydoğu bölgesinde "sebil" denmektedir." şeklinde bir görüş bildirmiştir. K11'de K4'ün bahsettiği sebil ritüeline değinmiştir.

K5 "Yağmur duası yapılırken duayı okuyacak hoca ve köyün eli lezzetli kişileri beraber dua okuyarak şerbet yapılır, duadan sonra da herkese dağıtılır." şeklinde bir görüş aktarmıştır.

K10 "Yeni doğum yapan annenin uzaktaki akraba ve arkadaşlarına şerbet gönderilerek doğum haberi duyurulur. Kırmızı tül içerisinde gönderilen bu şerbet doğum habercisi olarak bilinmektedir. Şişenin kapağının sarılmış olması bebeğin "kız" olduğu anlamına, sarılmamış olması "erkek" olduğu anlamına gelmektedir." şeklinde bir görüş aktarmıştır. K6'da bu ritüelden bahsetmiştir.

K7, K8 ve K13 Mevlevi dergahındaki toplantılardan sonra farklı ülkelerden ülkemize gelen Mevlevi dervişleri ile birlikte şerbet içildiğini söylemişlerdir.

K9 Nusayri mezhebine ait yumurta bayramı gibi özel günlerde yapılan şerbetlerin "bahur" adı verilen bir tütsü yakılarak dualarla yapıldığını bildirmiştir. K13'de K9'un aktardığı ritüelden bahsetmiştir.

K12 "Normalde şeker şerbetinin içine biraz limon sıkılır fakat yeni nişanlanan gençlerin nişan merasimlerinde dağıtılan şeker şerbetine limon sıkılmaz. Bunun sebebi ise evliliklerinde ağzlarından birbirlerine hep tatlı sözler çıksın diyedir." şeklinde görüşünü aktarmıştır.

K14 "Sefarad kültüründe yapılan düğünlerde "kezada" adlı badem ezmesinden yapılan tatlı ve "somada" ismi verilen badem şerbeti tüketilmektedir. Bu geleneği İzmir'deki sefaradlar hala sürdürmektedir" şeklinde bir ritüelden bahsetmiştir.

K15 "Nevruz kutlamalarında "nevruz şerbeti" yapılır. O dönemde baharın gelişi ile insan vücudunun mevsim değişimine bağlı olarak ve hacamat, kan aldırma işlemlerinin bu aylarda yapılması sebebiyle güçlendirilmesi için bir şerbet tüketme ritüeli oluşmuştur. Hala aynı inanış ile hacamatlardan sonra ve nevrzun kutlandığı gün bu şerbet tüketilmektedir." şeklinde bir görüşünü aktarmıştır.

K18 ve K19 işletmelerinde şerbet üretimi yapmaya "Bismillah" diyerek başladıklarını bildirmişlerdir.

K17 ve K20 işletmelerinde herhangi bir ritüel uygulamadıklarını dile getirmişlerdir.

"Şerbetlerin tüketiminde insan sağlığı üzerinde olumlu/olumsuz etkileri sizce nelerdir?" sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K2 ve K14 limon tuzu gibi ticari ürünlerin mide problemleri ve alerjik reaksiyonlar riskini artırdığını bildirmişlerdir.

K3 ve K11 tarçın şerbetinin kan şekerini dengelediğini ve kronik olmayan diyabet hastalığına olumlu etki ettiğini aktarmışlardır. K11 "şerbetlerin ağız sağlığı, sindirim sistemi sağlığı ve cinsel sağlığa olumlu katkıları bulunmaktadır." şeklinde bir görüş eklemiştir.

K5, K10 ve K14 sirkencubin şerbetinin antioksidan özelliği sebebiyle vücudu temizlediği, hazımsızlığı ve susuzluğu giderdiğini bildirmişlerdir. K18 bu şerbeti hamilelerin tüketmesinin olumsuz etkileri olduğunu aktarmıştır.

K16 ve k18 meyan şerbetinin yüksek tansiyon ve kalp rahatsızlığına olumsuz etki ettiğini bildirmişlerdir.

K4 ve K19 keçiyoynuzu şerbetin sindirime iyi geldiğini ve hem rahatlatıcı hem de serinletici etkisi olduğunu söylemişlerdir. Bu şerbetin hazmı kolaylaştırıcı, enerji verici, soğuk algınlığı ve öksürük gibi rahatsızlıklarda tedavi edici özelliğinin olduğunu da eklemiştir.

K5, K10, K14, K18 ve K19 demirhindi şerbetinin kanı temizlediği, bağışıklığı güçlendirdiği, enerji verdiği, kabızlık oluşumunu engellediği, zihni açtığı ve şeker oranının düşük olması sebebiyle tüketiminde olumlu etkileri olduğunu bildirmişlerdir. K11 ise bu şerbetin yüksek miktarda mineral içermesi sebebiyle fazla tüketiminde tansiyon rahatsızlığına yol açabileceğini belirtmiştir.

K14 reyhan şerbetinin sakinleştirici ve hazmı kolaylaştırıcı olumlu etkilerinden bahsetmiştir. K16 bu şerbetin fazla tüketilmesi sonucunda karaciğer ve böbreklere olumsuz etkileri olacağını bildirmiştir.

K6, K12 ve K15 lohusa şerbetinin bebekte gaz oluşumunu önleyici, annenin sütünü artırıcı ve bağışıklık sistemini güçlendirici etkilerinin bulunduğunu söylemişlerdir.

K9 içeriğinde doğal şekerin bulunan şerbetlerin insan psikolojisi üzerinde olumlu bir etki yarattığını belirtmiştir.

K7 “Tazeliği, içeriğinde katkı maddesi olmaması, ambalajlanması açısından genellikle cam şişe kullanılması, plastikte bekleyen ve plastikten geçen zararlı maddeleri emen ticari meşrubatların oluşturduğu riskler şerbetlerde yok denecek kadar azdır.”

K20 “İşletmemizde yaptığımız şerbetlerin içinde hurma kullanıyoruz. Hurma, şekerden daha sağlıklı bir üründür. Aynı zamanda hurma antioksidan özelliği yüksek olması stresi ve yorgunluğu gidermesi sebebiyle sağlık açısından çok faydalıdır. Yine işletmemizde yaptığımız üzüm şerbetini kara üzümünden yapmaktayız. Kara üzümün kanser oluşumunu engelleme, virüslere karşı direnç sağlama, bağırsak metabolizmasını hızlandırma gibi olumlu etkileri vardır. Olumsuz etki olarak kalori değeri yüksek olduğu için kilo almaya sebebiyet verebilir.” şeklinde bir görüş aktarmıştır.

Katılımcıların tümü şerbetlerin fazla tüketiminde olumsuz etki göstereceğini aktarmıştır.

“Şerbetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için neler yapıyorsunuz/yapmayı düşünüyorsunuz?” sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K1 “Şerbetlerin hazırlanma yöntemlerinde değişiklikler yapmayı düşünüyorum.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

K2 “Yanımda çalışan bütün elemanlarıma şerbet yapımını öğretiyor ve tariflerini paylaşıyorum.” şeklinde görüşünü bildirmiştir.

K3 “Gastronomi bilgilerinin bulunduğu bir web sitesi kurdum. Bu sitede Türk mutfak kültürüne ve bu kültürün vazgeçilmez bir parçası olan şerbetlere de yer vermekteyim. Şerbetler hakkında yayınlanmış makalelere, köşe yazılarına, bilgilere ve röportajlara yer vermekteyiz” şeklinde görüşünü aktarmıştır.

K4, K9, K11 ve K15 çalıştıkları üniversitelerde teorik ve uygulamalı ders olarak şerbetlere yer verdiklerini aktarmışlardır. K7’de çalıştığı üniversitede şerbetlere ders olarak yer vermeyi düşündüğünü bildirmiştir.

K8 ve K10 akademik alanda şerbetlerle ilgili çeşitli çalışmalar yaptıklarını bildirmişlerdir. K8 bu çalışmalarını halkın da anlayabileceği bir formata dönüştürdüğünü ve halkın ulaşabileceği sosyal medya mecralarında yayınladığını da eklemiştir.

K5 ve K12 Türk mutfağındaki şerbetleri her yönüyle ele alarak kitap yazdıklarını aktarmışlardır. K5 “Direktörlüğünü yaptığım restoran ve pastane markalarımızda şerbetler önemli bir yer tutmakta. Unutulmaya yüz tutmuş şerbetleri kültür ve ritüelleriyle beraber misafirlere tanıtımını, sunumunu yapmayı ve bu konuyu sürekli gündemde tutmayı amaçlıyoruz.” şeklinde bir görüş eklemiştir.

K4 ve K13 çeşitli sosyal etkinliklerde yerli ve yabancı kişilere şerbetlerin tarihi, içeriği ve yapımından bahsederek şerbet sunumu gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. K13 internet aracılığı ile bu bilgileri ve tarifleri yazıya dökerek gelecekte herkese kaynak olmasını sağladığını da aktarmıştır.

K4 ve K14 yakın çevrelerindeki kişilere sağlıksız içecek ikramı yapmak yerine şerbet ikramı yaparak post modern bir güç uyguladıklarını ve bu sayede sürdürülebilirliği sağladıklarını aktarmışlardır. K14 “Kurucusu olduğum dergide şerbetlere de yer vermekteyim. Şerbetleri içeren bir kitap

yayınlama hazırlığı içerisindeyim. Sosyal medya üzerinden bu bilgileri aktardığım videoları paylaşmaktayım. Son olarak etkinlikler düzenlemekteyim." şeklinde bir görüş eklemiştir.

K16 "Çalıştığım firmaların sosyal medya sayfaları ile kendi sosyal medya sayfamda belirli zamanlarda inovatif fikirlerle şerbetleri ön plana çıkartıp paylaşarak sürdürülebilirliğini sağlamaktayım." şeklinde bir görüş belirtmiştir.

K18 "İşletmemde önce şerbet tadımı yaptırıyorum. Gazlı içeceklere çok az yer vermeye çalışıyorum. Üniversitelere gidip gençlere söyleşi yapıyorum." şeklinde görüşünü bildirmiştir.

K19 ve K20 işletme olarak şerbetleri günümüz damak zevkine uygun hale getirebilmek için bu alanda yetkin ve bilgili kişilerle Ar-Ge çalışmaları yaptıklarını belirtmişlerdir.

K6 ve K17 gazlı içecek sektörü ile başa çıkılmayacağını düşündükleri için sürdürülebilirlik adına yaptıkları bir şey olmadığını söylemişlerdir.

"Şerbetlerin sunulduğu, tanıtıldığı, öğretildiği etkinlikler ve festivaller hakkında bilgi verir misiniz?" sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K2 Topkapı Sarayı'nda gerçekleşen "Reçeller ve Şerbetler" konulu etkinliğe katıldığını aktarmıştır.

K3 "2013 yılında Belçika'da düzenlenen Türkiye-Belçika Kültür Festivali'nde Türk mutfağının öğelerini içeren bir resim sergisi açtım. Festivale gelen ziyaretçilere bizzat şerbet ikramı yaptım." şeklinde bir görüş bildirmiştir.

K4 Gaziantep'te düzenlenen Şire Festivali'nde şerbet dağıtımını yaptığını söylemiştir.

K5 İstanbul'un Sultanahmet ve Feshane semtlerinde yapılan Ramazan etkinliklerinde şerbet ikramı yapıldığını iletmiştir.

K7 Adana'da düzenlenen Yöresel Lezzetler Festivali'nde Akdeniz bölgesine ait şerbetlerin sunumunun yapıldığını aktarmıştır.

K9 İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde yapılan kiraz festivali kapsamında kiraz şerbetinin ikram edildiğini iletmiştir.

K10, K11 ve K15 görev yaptıkları üniversitelerde gerçekleşen çeşitli etkinlikler ile festivallerde aşçılık ve gastronomi bölümleri olarak şerbet sunumunu yaptıklarını ve şerbetleri tanıttıklarını söylemişlerdir.

K13 yurtdışında gerçekleşen içeceklere özel etkinlik ve festivallerde çeşitli şerbetlerin tanıtımını ve sunumunu gerçekleştirdiğini aktarmıştır.

K14 "Kurucusu olduğum İzmir Lezzet Dergisi ve İzmir Profesyonel Aşçılar Derneği ile 2018 yılında "İzmir Şerbetleri" isimli bir etkinlik yaptık. Bu etkinlikte şerbet konusunda uzman kişiler İzmir'in şerbet kültürü konusunda bilgi ve tecrübelerini paylaştılar. Aynı zamanda unutulmuş sübye şerbetinin hikayesini anlatıp, sunumunu gerçekleştirdiler. Şerbetlere özel yapılan bildiğim ilk ve tek etkinlik budur." şeklinde bir görüş aktarmıştır.

K18 ve K20 Türkiye'de faaliyet gösteren gastronomi, aşçılık ve turizm derneklerinin düzenlediği etkinlik ve festivallerde işletme olarak stant açıp tadım yaptıklarını aktarmışlardır.

K1, K6, K12, K16 ve K17 bu konuda bilgileri olmadığını iletmişlerdir.

"Şerbetlerin gastronomi turizminde çekicilik unsuru haline gelmesi hakkında önerileriniz nelerdir?" sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K4, K5, K8, K9 ve K15 şerbetlerin formunun, lezzetinin, sunumunun ve tanıtımının günümüz şartlarına göre modernize edilmesi ve çeşitlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir.

K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K10, K11, K13, K15, K16, K17, K18, K19 ve K20 şerbetlerin tüm yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde bulunmasının zorunluluk haline gelmesi ve özellikle Türk mutfağı konseptli işletmelerin menülerinde özellikle yer vermeleri gerektiğini aktarmışlardır. Bu

işletmelerde şerbetlerin kültüre, kostüme, ritüellere bağlı kalınarak faydalarının anlatılması, tadımının ve tanıtımının yapılmasının olumlu olacağını bildirmişlerdir. İşletmelerinde şerbetlerin üretimi ve tüketimine yer veren kuruluşlara devlet tarafından teşvik, vergi muafiyeti ve çeşitli motivasyonlar sunulması gerektiğini söylemişlerdir. K6 devletin çeşitli ayrıcalıklarından faydalanması gerekenler arasında seyyar şerbet satıcılarını, K2’de gastronomi, aşçılık ve turizm derneklerini eklemiştir.

K10 ve K12 bölgesel ve yöresel şerbetlerin halktan öğrenilerek kayıt altına alınması gerektiğini ve bu şerbetlerin bölge veya yörenin adı belirtilerek üretilip satılması gerektiğini aktarmışlardır.

K8 “Şerbet satan ya da menüsünde bulunan işletmelerde turistlere hediyelik olarak küçük şişelerde satışı ya da ikramı yapılabilir. Bu gelen turist tarafından hem işletmenin hem de şerbetlerin hatırlanma oranını yükseltir. Bu şekilde çekicilik unsuru haline gelmiş olur.” şeklinde bir görüş bildirmiştir. K18’de bu görüşe katılmış ve işletmesinde bunu uyguladığını belirtmiştir.

K5, K11, K13 ve K14 yiyecek ve içecek derslerinin verildiği tüm eğitim öğretim kurumlarında şerbetlerin üretiminin, tüketiminin, muhafazasının, tanıtımının ve sunumunun doğru bir şekilde aktarılıp, geniş bir yer verilerek nitelikli personel yetiştirilip ileride çekicilik unsuru haline getirilebileceğini bildirmişlerdir.

“Şerbetlerin eski zamanlara göre günümüzde bilinirliği sizce ne durumdadır?” sorusu yönetilen katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde:

K1, K4, K5, K6, K9, K11, K12, K13, K14, K16, K18 ve K20 geçmişte bilinirlik düzeyinin yüksek olduğunu fakat günümüzde ticari meşrubatların daha çok tercih edilmesi ve kolay ulaşılabilmesi sebebi ile yok denecek kadar az bilindiğini aktarmışlardır.

K2, K7 ve K17 şerbetlerin bilinirliğinin sadece Ramazan ayında arttığını bildirmişlerdir.

K10 ve K15 belli başlı şerbet çeşitlerinin bilindiğini onun dışında bilinirliğinin az olduğunu iletmişlerdir.

K3 “Son 10 yılda bu kültürün yaşatılması ile ilgili çalışılmakta ve bilinirliği artırılmaktadır.” şeklinde bir görüş bildirmiştir.

K8 “Günümüzde bilinirliğinin iyi seviyede olduğunu düşünmekteyim. Endüstrileşme sonucunda çeşit sayısının fazlaştığını görüyoruz.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

K19 bu soru hakkında bir görüş bildirmemiştir.

Şerbet tüketilen öğünlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%	
	Sabah öğününde tüketilmektedir.												x		x	x	x					4	14,29
Öğle öğününde tüketilmektedir.		x	x				x		x			x	x								6	21,43	
Akşam öğününde tüketilmektedir.		x	x		x		x	x					x	x	x	x					x	10	35,71
Her öğünde tüketilmektedir.	x			x		x				x	x						x	x	x		8	28,57	
Toplam																					28	100	

Tablo 3. Şerbet Tüketilen Öğünler

“Türk mutfak kültüründe hangi öğünlerde şerbet tüketilmektedir?” sorusuna verilen cevaplar (Tablo 3) analiz edildiğinde katılımcılar en az sabah öğününde (n=4, %14,29) ve en çok akşam öğününde (n=10, %35,71) şerbet tüketildiğini aktarmışlardır.

Tüketilen/satılan şerbet türüne yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
Meyveli		x	x	x	x	x	x	x			x			x		x		x		x	12	41,38
Baharatlı	x			x					x		x		x		x		x			x	9	31,03
Çiçekli							x					x					x			x	4	13,79
Bitki ve Otlı								x					x	x							3	10,34
Yağlı Yemişli											x										1	3,45
Toplam																					29	100

Tablo 4. Tüketilen/Satılan Şerbet Türü

“İçerik olarak en çok tükettiğiniz/sattığınız şerbetler hangileridir?” sorusuna (Tablo 4) 20 katılımcıdan 19’unun verdiği cevaplar analiz edildiğinde en çok tüketilen/satılan türün meyve (n=12, %41,38) içerikli ve en az tüketilen/satılan türün ise yağlı yemiş (n=1, %3,45) içerikli şerbetler olduğu belirtilmiştir. K10 şerbet tüketmediğini aktarmıştır.

Yazın tüketilen/satılan şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
Bal şerbeti	x																				1	1,8
Ballı kavun şerbeti									x												1	1,8
Karadut şerbeti										x				x							2	3,6
Hibiskus şerbeti																		x			1	1,8
Hurma şerbeti																				x	1	1,8
İncir şerbeti					x																1	1,8
Karpuz şerbeti																x					1	1,8
Kiraz şerbeti			x																		1	1,8
Şeftali şerbeti			x																		1	1,8
Turunç şerbeti															x						1	1,8
Tükenmez şerbeti											x										1	1,8
Üzüm şerbeti																			x		1	1,8
Çilek şerbeti			x											x							2	3,6
Gelincik şerbeti			x		x																2	3,6
Kayısı şerbeti			x					x													2	3,6
Koruk şerbeti				x										x							2	3,6
Meyan şerbeti				x		x	x								x						3	5,4
Nane şerbeti											x		x		x						3	5,4
Sübye											x			x					x		3	5,4
Vişne şerbeti		x									x					x					3	5,4
Reyhan şerbeti													x	x	x	x				x	5	9,0
Gül şerbeti				x					x		x			x	x				x		6	10,7
Limon şerbeti	x	x	x		x	x		x				x	x	x	x	x					12	21,4
Toplam																					56	100

Tablo 5. Yazın Tüketilen/Satılan Şerbetler

Kışın tüketilen/satılan şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
Armut şerbeti					x						x										2	5,4
Ayva şerbeti					x										x						2	5,4
Badem şerbeti																		x			1	2,7
Bal şerbeti							x														1	2,7
Ballı süt şerbeti												x									1	2,7
Elma şerbeti									x		x		x			x					4	10,8
Mor Erik şerbeti												x									1	2,7
Gül şerbeti				x																	1	2,7
Gülhatmi şerbeti	x																				1	2,7
Hibiskus şerbeti																	x				1	2,7
Hünnap şerbeti										x											1	2,7
Işkın şerbeti			x																		1	2,7
Kayısı şerbeti																x					1	2,7
Kaynar şerbeti																x					1	2,7
Keçiboynuzu şerbeti				x																x	2	5,4
Kızılık şerbeti																		x			1	2,7
Nane şerbeti									x												1	2,7
Nar şerbeti																x					1	2,7
Pekmez şerbeti							x														1	2,7
Portakal şerbeti				x													x				2	5,4
Süt şerbeti													x								1	2,7
Tarçın şerbeti	x		x													x	x			x	5	13,5
Üzüm şerbeti								x													2	5,4
Vişne şerbeti						x									x						2	5,4
Toplam																					37	100

Tablo 6. Kışın Tüketilen/Satılan Şerbetler

Katılımcıların “Mevsimlere göre hangi şerbetler daha çok tüketilir/satılır?” sorusuna verdikleri cevaplara göre şerbetlerin tüketilme/satılma mevsimi yaz ve kış olarak belirlenmiştir. Yazın en çok tüketilen/satılan şerbetler (Tablo 5) limon şerbeti (n=12, %21,4), gül şerbeti (n=6, %10,7) ve reyhan şerbeti (n=5, %9,0) olarak belirlenmiştir. Kışın en çok tüketilen/satılan şerbetler (Tablo 6) tarçın şerbeti (n=5, %13,5) ve elma şerbeti (n=4, %10,8) olarak bildirilmiştir.

Bilinen meyveli şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%	
Armut şerbeti					x																1	1,1	
Ayva şerbeti					x	x	x								x						4	4,4	
Ballı kavun şerbeti									x												1	1,1	
Çilek şerbeti			x											x		x					3	3,3	
Elma şerbeti						x		x	x		x		x							x	6	6,6	
Güvey feneri şerbeti						x															1	1,1	
Hünnap şerbeti										x											1	1,1	
İncir şerbeti					x	x						x									3	3,3	
Karadut şerbeti						x				x				x						x	4	4,4	
Kayısı şerbeti			x					x				x			x						4	4,4	
Kızılçik şerbeti	x					x										x					x	4	4,4
Kiraz şerbeti		x																			1	1,1	
Koruk şerbeti									x			x		x	x						x	5	5,5
Limon şerbeti	x	x	x	x		x	x	x	x			x		x	x						x	12	13,2
Mandalina şerbeti												x	x									2	2,2
Mor erik şerbeti						x								x		x						3	3,3
Muşmula şerbeti												x										1	1,1
Nar şerbeti						x			x	x	x				x						x	6	6,6
Nardenk şerbeti										x	x											2	2,2
Nevruz şerbeti															x							1	1,1
Pekmez şerbeti							x															1	1,1
Portakal şerbeti				x				x			x	x					x					5	5,5
Şeftali şerbeti			x																			1	1,1
Turunç şerbeti	x					x										x						3	3,3
Tukenmez şerbeti												x										1	1,1
Üzüm şerbeti								x	x						x	x					x	5	5,5
Vişne şerbeti		x				x	x	x		x	x				x							8	8,8
Yaban mersini şerbeti						x																1	1,1
Toplam																					90	100	

Tablo 7. Bilinen Meyveli Şerbetler

Bilinen çiçekli şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%	
	Akasya şerbeti					x																	1
Begonvil şerbeti					x																	1	2,8
Gelincik şerbeti		x	x		x						x											4	11,1
Gül şerbeti			x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	x				x	13	36
Gülhatmi şerbeti		x																	x			2	5,6
Hanımeli şerbeti					x										x							2	5,6
Hibiskus şerbeti															x		x			x		3	8
İğde çiçeği şerbeti					x																	1	2,6
Karanfil şerbeti		x			x																	2	5,6
Lavanta şerbeti																			x			1	2,8
Menekşe şerbeti					x	x				x												3	8
Nergis şerbeti										x												1	2,8
Portakal çiçeği şerbeti							x															1	2,8
Zambak şerbeti						x																1	2,8
Toplam																						36	100

Tablo 8. Bilinen Çiçekli Şerbetler

Bilinen bitki ve otlu şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%	
	Adaçayı şerbeti					x																	1
Andız otu şerbeti		x																				1	3,6
İşkın otu şerbeti			x																			1	3,6
Karabaş otu şerbeti										x												1	3,6
Keçiboynuzu şerbeti				x																x		2	7,2
Mercanköşk şerbeti					x																	1	3,6
Meyan şerbeti		x		x		x	x													x		5	17,8
Nane şerbeti	x				x	x		x	x						x							6	21,4
Reyhan şerbeti	x				x			x					x	x	x	x			x		x	9	32,1
Safran şerbeti		x																				1	3,6
Toplam																						28	100

Tablo 9. Bilinen Bitki ve Otluk Şerbetler

Bilinen baharatlı şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
Demirhindi şerbeti	x	x	x	x		x	x			x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	16	36,3
Hürrem sultan şerbeti																	x				1	2,3
Lohusa şerbeti		x	x	x		x			x					x	x	x				x	10	23
Misk-i amber şerbeti			x																		1	2,3
Sirkencubin şerbeti	x			x	x		x	x		x	x	x	x	x	x						11	25,3
Sumak şerbeti		x																			1	2,3
Tarçın şerbeti	x	x	x												x						4	9,2
Toplam																					44	100

Tablo 10. Bilinen Baharatlı Şerbetler

Bilinen diğer şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
Badem şerbeti											x			x	x					x	4	23,5
Bal şerbeti	x					x	x					x									4	23,5
Ballı süt şerbeti												x									1	5,9
Sübye							x				x			x	x					x	5	29,4
Süt şerbeti														x							1	5,9
Şeker şerbeti										x					x						2	11,8
Toplam																					17	100

Tablo 11. Bilinen Diğer Şerbetler

20 katılımcının “**Bildiğiniz şerbetler nelerdir?**” sorusuna verdikleri toplam 215 cevap analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda katılımcıların verdiği cevaplara göre bilinen şerbetler meyveli, çiçekli, bitki ve otlu, baharatlı ve diğer olarak kategorize edilmiştir. En çok bilinen meyveli şerbetler (Tablo 7) limon şerbeti (n=12, %13,2) ve vişne şerbeti (n=8, %8,8) olarak belirlenmiştir. En bilinen çiçekli şerbetler ise (Tablo 8) gül şerbeti (n=13, %36) ve gelincik şerbeti (n=4, %11,1) olarak aktarılmıştır. En bilinen bitki ve otlu şerbetler ise (Tablo 9) reyhan şerbeti (n=9, %32,1), nane şerbeti (n=6, %21,4) ve meyan şerbeti (n=5, %17,8) olarak bildirilmiştir. En az bilinen baharatlı şerbetler (Tablo 10) Hürrem sultan şerbeti (n=1, %2,3), misk-i amber şerbeti (n=1, %2,3) ve sumak şerbeti (n=1, %2,3) olarak aktarılmıştır. Son olarak bilinen diğer şerbetlerde ise en az (Tablo 11) bilinen şerbetler ballı süt şerbeti (n=1, %5,9) ve süt şerbeti (n=1, %5,9) olarak iletilmiştir.

Şerbet öğrenme yöntemine yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
	Aile büyüklerimden öğrendim.	x			x	x			x	x		x	x	x	x	x			x			11
Araştırmalarımından öğrendim.		x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	17	47,2
Çalıştığım işletmelerde öğrendim.		x		x	x						x		x			x					6	16,7
Gezilerimden öğrendim.						x											x				2	5,6
Toplam																					36	100

Tablo 12. Şerbet Öğrenme Yöntemi

Katılımcıların “**Bildiğiniz şerbetleri nasıl/nereden öğrendiniz?**” sorusuna verdikleri 36 cevap analiz edildiğinde (Tablo 12) şerbetleri en çok aile büyüklerinden öğrendiklerini (n=17, %47,2) ve en az gezilerden öğrendiklerini (n=2, %5,6) belirtmiştir.

Şerbet yapılan/satılan özel günlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%
	Doğumlarda yapılır/satılır.			x	x					x	x		x	x	x	x	x	x	x		x	12
Düğünlerde yapılır/satılır.				x				x	x						x		x	x	x		7	17,5
Kız isteme törenlerinde yapılır/satılır.											x	x		x				x			4	10
Cenaze mevlitlerinde yapılır/satılır.				x										x						x	3	7,5
Nişan törenlerinde yapılır/satılır.			x		x							x			x						4	10
Ramazan ayı boyunca yapılır/satılır.	x	x		x			x	x									x			x	7	17,5
Sünnet törenlerinde yapılır/satılır.				x					x							x					3	7,5
Toplam																					40	100

Tablo 13. Şerbet Yapılan/Satılan Özel Günler

Özel günlerde yapılan/satılan şerbetlere yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%	
	Lohusa şerbeti			x	x					x	x		x		x	x	x	x				x	10
Reyhan şerbeti												x						x				2	5,2
Gelincik şerbeti																		x				1	2,6
Gül şerbeti				x							x	x		x	x			x				6	16,3
Hibiskus şerbeti																	x					1	2,6
Limon şerbeti				x				x														2	5,2
Meyan şerbeti				x																x		2	5,2
Üzüm şerbeti									x													1	2,6
Şeker şerbeti												x		x								2	5,2
Demirhindi şerbeti	x		x				x									x				x	x	6	15,3
Karanfil şerbeti					x																	1	2,6
Ramazan şerbeti		x						x									x					3	7,7
Nar şerbeti									x													1	2,6
Gülhatmi şerbeti				x																		1	2,6
Toplam																						39	100

Tablo 14. Özel Günlerde Yapılan/Satılan Şerbetler

“Özel günlerde hangi şerbetleri yapıyorsunuz/satıyorsunuz?” sorusu sorulan 19 katılımcının cevapları analiz edilerek şerbet yapılan özel günler ve bu günlerde yapılan şerbetler ayrı olarak ele alınmıştır. Bu analiz sonucuna göre (Tablo 13) en çok şerbet yapılan/satılan özel günün doğum yapılan gün (n=12, %30) olarak belirlendiği aktarılmıştır. Özel günlerde en çok yapılan/satılan şerbetin (Tablo 14) lohusa şerbeti (n=10, %26) olduğu bildirilmiştir. K6 özel günlerde şerbet yapmadığını aktarmıştır.

Kullanılan ekipman türüne yönelik katılımcı görüşleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	n	%	
Tencere	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x					16	16,5
Süzgeç	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x						14	14,7
Tülbent	x	x	x	x					x		x	x		x	x							9	9,9
Blender			x	x						x	x		x		x							6	6,6
Çırpma teli							x	x		x	x			x								5	5,5
Cam Sürahi					x					x			x	x		x						5	5,5
Kevgir			x						x		x					x						4	4,4
Keççe			x	x					x							x						4	4,4
Havan					x						x		x		x							4	4,4
Mikser											x		x									2	2,2
Kaşık												x	x									2	2,2
İbrik					x						x											2	2,2
Bakraç					x																	1	1,1
Thermomix	x																					1	1,1
Tahta kaşık						x												x				2	2,2
Rende				x														x				2	2,2
Ocak				x																		1	1,1
Mutfak terazisi									x								x					2	2,2
Huni																x						1	1,1
Elek					x																	1	1,1
Dibek					x																	1	1,1
Damıtma kazanı			x																			1	1,1
Çinko kap												x										1	1,1
Astar											x											1	1,1
Sırlı toprak testi				x																		1	1,1
Endüstriyel çekiçli öğütücü																			x			1	1,1
Endüstriyel ayıklayıcı																				x		1	1,1
Buhar kazanı																					x	1	1,1
Pastörizasyon makinası																					x	1	1,1
Sıcak dolun makinası																					x	1	1,1
Soğutma tünelleri																					x	1	1,1
Toplam																						95	100

Tablo 15. Kullanılan Ekipmanlar

20 katılımcının “Şerbet yapımında kullandığınız ekipmanlar nelerdir?” sorusuna verdiği 95 cevap analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda katılımcıların şerbet yapımında en çok kullandığı ekipmanın (T 15) tencere (n=16, %16,5) olduğu görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Köklü bir geçmişe sahip olan şerbetlerin Türk mutfak kültüründe yeri ve öneminin incelenmesi amaçlanan bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda katılımcıların şerbetlerin Türk mutfak kültüründe Orta Asya’dan günümüze kadar yeri ve öneminin büyük olduğu fakat günümüzde ticari meşrubatların yaygınlaşmasıyla tercih edilmediği belirlenmiştir. Şerbetlerin tercih edilmemesiyle de günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bir mutfak kültür ögesi olarak kalacağını tespit edilmiştir. Katılan kişiler şerbetlerin geçmişte şifa kaynağı, misafirperverlik göstergesi, ferahlatıcı etkisi, tok tutucu olması, enerji vermesi ve her öğünde tüketilebilecek bir içecek olması gibi birtakım sebeplerle olumlu bir gelişim yolu izleyerek günümüze geldiğini fakat Türk mutfak kültürünün değişimi, malzemelerin doğallıktan uzaklaşması ve şerbetlerin orijinalliğini kaybetmesi gibi etkenlerle olumsuz bir gelişim yoluyla günümüze geldiklerini düşündükleri belirlenmiştir. Görüşülen kişilerin günümüzde şerbetlerin artık sadece çeşitli özel gün ve ritüellere eşlik edici olarak

kullanıldığı belirlenmiştir. Katılımcıların özel gün ile ritüellerde şerbet üretme ve tüketme geleneğini devam ettirmelerinde ise araştırmalarının ve aile büyüklerinin de etkisinin büyük olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda katılan kişilerin şerbet yapımında ulaşılamayacak ekipmanlara ihtiyaçları olmadığı tencere, süzgeç ve çırpma teli gibi basit mutfak aletlerinin yeterli olacağı tespit edilmiştir. Görüşülen işletmelerin de çeşitli endüstriyel makineler kullandıklarını ve bu sayede şerbetlerin raf ömrünü uzatabildikleri anlaşılmıştır. Görüşmeye katılan kişilerin birçok şerbeti bildikleri, mevsimine göre yazın ve kışın olarak tükettikleri ve sattıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılan kişilerden şerbet tüketen ve satanların içerik olarak en çok tercih edilen şerbet türünün meyveli olduğu belirlenmiştir. Bunun sebebinin ise meyvelerin kendilerine özgü tadının her insanın damak tadına uyduğunu ve meyveli şerbetlerin günümüz ticari meşrubatlara benzediği saptanmıştır. Katılımcıların cevaplarından doğrudan şerbetlere özel bir festivalin bulunmadığını genelde çeşitli etkinliklerin içinde sunumunun yapıldığını tespit edilmiştir. Görüşmeye katılan kişiler şerbetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için çeşitli işler yaptıklarını aktarsalar da bunun yeterli olmadığı ve günümüzdeki ticari meşrubat sektörü ile başa çıkamayacağı düşüncesinde oldukları anlaşılmıştır. Bu düşüncenin işletmeleri de karamsarlığa sürüklemekte ve işletme bazında ayakta kalamama korkusu yaşadıkları gözlemlenmiştir. Görüşmeye katılanların verdikleri cevaplar doğrultusunda şerbetlerin gastronomi turizminde çekicilik unsuru haline gelebilmesi için öncelikle sunum, lezzet ve formunun çeşitli mutfak teknikleri ile değiştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Katılan kişilerin cevaplarından sonuçla tüm yiyecek içecek işletmelerinde kültürü ve ritüelleri ile menülerde şerbetlerin yer almasının zorunluluk haline gelmesi durumunda bu kültürün çekicilik unsuru haline geleceği saptanmıştır. Şimşek (2021) “Rakı ve Türk Rakı Sofrasında Yemek Kültürü” adlı yürüttüğü çalışmada rakı kültürünün de aynı şerbet kültürü gibi 500 yılı aşkın köklü bir geçmişe sahip, Türk mutfak kültüründe üretim veya tüketiminde çeşitli ritüele sahip olan bir içecek olduğu sonucuna ulaşarak iki çalışma arasında benzerlik bulunduğu tespit edilmiştir (Şimşek, 2021). Büyükşalvarcı, Şapçılar ve Yılmaz (2016) “Yöresel Yemeklerin Turizm İşletmelerinde Kullanılma Durumu: Konya Örneği” isimli beraber yürüttükleri çalışmada işletmelerin menülerinde şerbetlere yer vermemelerinde maddi bir kaygı taşıdıkları için ticari meşrubat sektörü ile başa çıkmanın zor olacağı düşüncesinin yer edindiği tespit edilerek benzer bir sonuca ulaşılmıştır (Büyükşalvarcı, Şapçılar ve Yılmaz, 2016). Hatipoğlu ve Batman (2014) birlikte yürüttükleri çalışmada Türk mutfağında unutulmuş gastronomik değerlerin tekrar hatırlanmasının sağlanması için akademisyen ve şefler gibi şerbetlerle ilgili kişilerin bu ürünleri günümüz damak zevkine uygun hale getirip revize edilmesi gerektiğini saptayarak benzer bir sonuca ulaşılmıştır (Hatipoğlu ve Batman, 2014).

Katılımcıların verdiği cevaplar ışığında şerbetlerle ilgili şu önerilerde bulunulabilir;

- Türk mutfağında yer alan şerbet reçeteleri standartlaştırılmalıdır.
- İllerin simgesi olan ürünlerden ya da geçmişte bu illerde yaşamış önemli kişilerin sıklıkla tükettiği şerbetler varsa bunlar ilde bulunan ilgili müzelerin girişlerinde turistlere ikram edilmelidir.
- Alternatif besin kaynakları ile şerbetlerin içerikleri değiştirilmelidir.
- Sosyal medya platformlarında yer alan etkili kişiler ile iş birliği yapılarak yeni neslin şerbet tüketmesi sağlanmalıdır.
- Şerbetlerin yurt içi ve dışında reklamları yapılmalı ve geçmişteki gibi “Türk içeceği” olarak adlandırılmalıdır.
- Günümüze gelirken orijinalliğini kaybetmemiş şerbetlere coğrafi işaret aldırılabilir.
- Sağlık olan büyük etkisi ile Sağlık ve Turizm Bakanlığı beraber çeşitli projeler yaparak şerbetlerin bu yönünü vurgulamalıdır.
- Devlet, şerbet konusunda yetkin kişiler, gastronomi, aşçılık ve turizm derneklerinin öncülüğünde sadece şerbetleri konu alan proje, etkinlik ya da festival yapılmalıdır.

- Şerbetlerin günümüz damak tadına uyarlanması için çeşitli araştırmalar yapılarak duyuşsal analiz çalışması yapılmalıdır.
- Türk mutfak literatüründe yemek ve şerbet eşleştirilmesi yapılmalıdır.
- Saha çalışması yapılarak kırsal kesimde bilinmeyen şerbetler kayıt altına alınmalıdır.
- Çalışma Türkiye’de gastronomi okuyan öğrencilere görüşme veya anket şeklinde uygulanmalıdır.
- Ritüele sahip şerbetler hakkında görüşme veya anket çalışması yapılmalıdır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %51, 2. Yazar: %49, oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Akçiçek, E. (2002). *Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz*. Koz, S. (Ed.). İstanbul: Çalış Ofset Matbaacılık.
- Alaserhat, İ., Canbay, A., Bozbek, Ö., ve Özdemir, İ. (2018). Kavun Bitkisinde (*Cucumis Melo L.*) Bulunan *Aphis Gossypii* Glover, 1877 (Hemiptera: Aphididae)’nin Popülasyon Yoğunluğunun Belirlenmesi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 7, 157-162. doi: 10.29278/azd.476267
- Ay, E. ve Yiğit, Y. (2016). Bal, Beslenme ve Sağlık. S. Fettahoğlu ve A. Afşar (Ed.), *3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic* içinde (155-162. ss.). Antalya: Türkiye
- Bakırcı, G. T. ve Zeyrek, A. (2017) The Importance of Ottoman Sherbets in Today's Turkish Cuisine and Gastronomic Preference for Melon Seed Sherbet (Sübye). *3rd International Gastronomic Tourism Congress* içinde (52-63. ss.). İzmir: Türkiye
- Baysal, A. (1993). Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler. K. Toygar (Ed.) Türk mutfak kültürü üzerine araştırmalar (s. 12-20) içinde. Ankara, Türkiye: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Bilgin, A. (2016). Saray Mutfağı. Bilgin A. ve Öncel S. (Ed.), *Osmanlı Mutfağı* (s. 26-49) içinde. Eskişehir, Türkiye: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Bilgin, A. ve Samancı, Ö. (2008). *Türk Mutfağı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Büyükkşalvarcı, A., Şapcılar, M. C. ve Yılmaz, G. (2016). Yöresel Yemeklerin Turizm İşletmelerinde Kullanılma Durumu: Konya Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4, 165-181. doi: 10.21325/jotags.2016.54
- Çakıcı, A. C. ve Eser, S. (2016). Yabancı Mutfak Şefleri Gözüyle Türk Mutfağına İlişkin Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4, 215-227. doi: 10.21325/jotags.2016.32
- Çetin, E. (2005). Divan-ü Lügat-it-Türk'teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 185-200. Erişim adresi: <https://akademiye.org/tr/wp-content/uploads/2021/02/DIVANU-LUGATIT-TURKTEKI-YIYECEK-ICECEK-ADLARI-VE-BU.pdf>
- Ceylan, F. ve Yaman, M. (2018). Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevi Mutfağı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7, 2172-2179. doi: 10.15869/itobiad.432811
- Ciğirim, N. (2001). Batı ve Türk Mutfağının Gelişimi, Etkileşimi ve Yiyecek İçecek Hizmetlerinde Türk Mutfağının Yerine Bir Bakış. K. Toygar (Ed.) Türk mutfak kültürü üzerine araştırmalar (s. 49-61) içinde Ankara, Türkiye: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Çınar, İ. (2012). Sıcaklık ve Sürenin Meyan Kökü (*Glycyrrhiza Glabra L.*) Ekstraksiyonuna Etkisi ve Ekstraksiyon Kinetiğinin Modellenmesi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7, 21-30.

Erişim adresi: <https://silo.tips/download/scaklk-ve-srenin-meyan-kk-glycyrrhiza-glabra-l-ekstraksiyonuna-etkisi-ve-ekstrak#>

- Demirgöl, F. (2018). Çadırdan Saraya Türk Mutfağı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3, 105-125. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdtad/issue/38069/368568>
- Dinçel, E., Bostan, K., Yalçın, S., ve Alçay, A. Ü. (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kurutulmuş Gıdalar. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 40, 83-93. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abmyoder/issue/46669/585191>
- Etimoloji Türkçe. (t.y). *Şarba*. Erişim adresi: <https://www.etimolojiturkce.com/arama/%C5%9Farba>
- Fidanboylu, A. (2020, 17 Nisan). Kavun Çekirdeği Şerbeti (Sübye). Erişim adresi: <https://www.gidabilgi.com/Makale/Detay/kavun-cekirdegi-serbeti-subye-110899>
- Gedük, S (2016). Osmanlı Saray Geleneğinde Şerbet ve Şerbet Kapları. A.Z. IZGÖER ve M. ÇEKİN (Ed.), *2. Sağlık Tarihi ve Müzecilik Sempozyumu* (s. 275-292) içinde. İstanbul: Türkiye. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. Erişim adresi: <http://www.zeytinburnu.istanbul/Document/FileManager/saglik-tarihi-ve-mu%CC%88ze-ciligi-sempozyumu-2.pdf>
- Güler, S. (2010). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 24-30. Erişim adresi: <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876631.pdf>
- Gündüz, H. H. (2009). Meşrubat ve Beslenmemizdeki Önemi. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17-24. Erişim adresi: https://abmyod.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2020/05/abmyod_v03i14002.pdf
- Gürkan, O. T. (2007). *Yöresel Türk Mutfağı*. İstanbul: Yaylım Yayıncılık.
- Gürsoy, D. (2004). *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık. Erişim adresi: <https://oglak.com/app/books/pdf/186202539.pdf>
- Hatipoğlu, A. ve Batman, O. (2014). Osmanlı Saray Mutfağına Ait Gastronomik Unsurların Günümüz Türk Mutfağı İle Kıyaslanması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11, 62-74. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/soid/issue/11389/136034>
- İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, (2016, 14 Kasım). Sübyenin Tarih İçindeki Yolculuğu. Erişim adresi: <https://izmirdergisi.com/tr/izmir-mutfagi/666-subyenin-tarih-icindeki-yolculugu>
- Kemikli, B. (2007). Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 21-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/uluifd/issue/13486/162935>
- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E. ve Sarıışık, M. (2014). Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 191-210. Erişim adresi: https://gavsispanel.gelisim.edu.tr/Document/okizildemir/20180726113638646_82c20f2d-26d5-4d81-8876-2ae1b762abec.pdf
- Küçükkömürler, S., Kaya, Ü. C. (2019). Türk Mutfağında Umami Lezzetler (Tatlar). *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 3, 30-40. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Uemit-Kaya-3/publication/337635762_TURK_MUTFAGINDA_UMAMI_LEZZETLER_TATLAR_Ankara_Haci_Bayram_veli_Universitesi_Turizm_Fakultesi_Gastronomi_ve_Mutfak_Sanatlari_Bolumu/links/5de173ff299bf10bc33140ed/TUERK-MUTFAGINDA-UMAMI-LEZZETLER-TATLAR-Ankara-Haci-Bayram-veli-Ueniversitesi-Turizm-Fakueltesi-Gastronomi-ve-Mutfak-Sanatlari-Boeluemue.pdf

- Kuzucu, K. (2016). İçecek Kültürü. Bilgin A., Öncel S., (Ed.), *Osmanlı Mutfağı* (s. 26-49) içinde. Eskişehir, Türkiye: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Montagné, P. (1961). *Larousse Gastronomique*. New York: Crown Publishers.
- Mussmann, K. D. ve Pahalı, C. (1999), *Konaklama Tesislerinde Mutfak Hizmetleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- Oğuz, B. (2001). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- S, Ötleş. (1999) Balın Tarihçesi, Sağlık Açısından Önemi ve Kullanım Alanları, *Gıda Teknolojisi*, Ankara.
- Özkan, M., Erçetin, H. K. ve Güneş, E. (2019). Türk Mutfak Kültürüne Ait Kaynar (Lohusa) Şerbeti Üzerine Bir Değerlendirme, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7, 2310-2320. doi: 10.21325/jotags.2019.473
- Özmen, N. ve Alkın, E. (2006). Balın Antimikrobiyel Özellikleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 6, 155-160. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/uluaricilik/issue/53609/162462>
- Quinzio, G. M. (2009). *Of Sugar and Snow: A History of Ice Cream Making*, Kaliforniya: UC Press.
- Samancı, Ö. (2007). Kar, Şerbet ve Dondurma. *Yemek ve Kültür Dergisi*, 9, 146-150.
- Sarioğlan, M. ve Cevizkaya, G. (2016). Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6, 237-250. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/27560/289970>
- Serçeoğlu, N. (2014). Yöre Halkının Mutfak Kültürünü Tanıma Durumunun Tespit Edilmesi: Erzurum İli. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2, 36- 46. Erişim adresi: https://www.jotags.org/Articles/2014_vol2_issue4/2014_vol2_issue4_article4.pdf
- Sezgin, A. C. (2017). Türk Mutfak Kültüründe Demirhindi Şerbeti ve Gastronomi Turizmine Katkısı. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1, 13-18. Erişim adresi: <http://turizmveekalkinma.org/index.php/irtadjournal/article/view/31/25>
- Shaikh, S, Yaacob, H. B. ve Rahim Z. H. A. (2014). Prospective Role İn Treatment Of Major İllnesses And Potential Benefits As A Safe İnsecticide And Natural Food Preservative Of Mint (Mentha Spp.): A Review. *Asian Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences*, 4, 1- 12. doi: 10.15272/ajbps.v4i35.559
- Şimşek, A. (2021). Rakı ve Türk Rakı Sofrasındaki Yemek Kültürü. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0, 76-95. doi: 10.29157/etusbed.827807
- Soylu, Ü. (2019). Türk Dilinin Dünya Dilleriyle İlişkisi Bağlamında Almancaya Geçen Türkçe Sözcükler. *Journal of International Social Research*, 12, 174-184. doi: 10.17719/jisr.2019.3569
- Sürücüoğlu, M. S. ve Özçelik, A. Ö. (2005). Eski Türk Besinleri ve Yemekleri. K. Toygar ve N. B. Toygar (Ed.) Türk mutfak kültürü üzerine araştırmalar (s. 7-54) içinde. Ankara, Türkiye: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Tezcan, M. (1997). Yemek Kültürü Üzerine Dinsel Etkiler. K. Toygar (Ed.) Türk mutfak kültürü üzerine araştırmalar (s. 139-146) içinde. Ankara, Türkiye: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Yemek Antropolojisi Yazıları*. Ankara: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tokuşoğlu, Ö. (2012, Eylül). Kırkağaç'ın Tescilli Sembolü Kırkağaç Kavunu: Kırkağaç Kavununda Biyoaktif Antioksidan Profillerin Belirlenmesi Üzerine Araştırma. *Kırkağaç Araştırmaları Sempozyumu*, Kırkağaç, Manisa. Erişim adresi: <https://www.yumpu.com/tr/document/read/34368021/karkaaaa-araatarmalara-sempozyumu-bildirileri-karkaaaa-kaymakamlaaa>

- Tuncel, M. (2000). *Fast Food (Hızlı Yemek) Sisteminin Türk Mutfağına Uyarlanması ve Bir Uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Wilson, K. G. (1993). *The Columbia Guide to Standard American English*. New York: Columbia University Press. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.2838&rep=rep1&type=pdf>
- Yılmaz, A. (2002). *İşyerimiz Mutfak, Mesleğimiz Aşçılık, Sanatımız Pişirmek. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.*
- Yılmaz, P. (2012). Menengiçten Şuruba: Gaziantep'te İçecek Kültürü. *Folklor/Edebiyat*, 18, 25-39. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/fe/issue/26056/274473>

Extended Abstract

From the nomadic period to the present day, Turkish cuisine has been formed by being influenced by various cultures and conditions. Thus, there are reflections of an itinerant culinary culture. During first periods, sherbet had two prominent features; to help thirst and refreshment. After Turkish people accepted Islam as religion, and alcohol was prohibited, sherbet became more popular. Sherbet was favourite drink during the golden times of Ottoman Empire. Muslim Sultans gifted sherbets during diplomatic visits. Giving sherbet as gift made it popular in foreign regions. Adding ice and snow, sherbet had new names sorbetto, sorbet or sorbe in modern-day Europe. Sherbet became a tradition during important days such as funerals, births and weddings. This increased the importance of days and guests. Several herbs, spices, vegetables and roots were used to make sherbet. These ingredients are also important for health. Due to rich supplies in sherbet, mediciners used to prescribe people with sherbet. Most known benefits of sherbet are to help digestion, quench the thirst, clean the blood, and prevent coughing.

In the first part of the research, topics such as the place, importance, definition and effects of sherbet on health were reviewed. As a result of the literature research, 51 different sources were used. In the second part of the research, Interview technique of qualitative research method were used to conduct the research. Interview technique is done with experts on the subject. Semi-structured interview technique was chosen among the interview techniques in terms of suitability for the subject. This was chosen to gather more detailed information from the interviewee. Interview questions were prepared from the topics discussed in the literature research. The prepared 17 questions were submitted to the preliminary evaluation of 3 different academicians. Academicians, chefs, business owners, researchers and writers with knowledge about sherbet were taken into consideration during interviewee selection. Snowball and purposive sampling were used in the research. With the purposive sampling method, people who were thought to have rich knowledge were selected, and with the snowball sampling method, other people who had information on the subject were interviewed in line with the suggestions from those who were thought to have rich information. By taking into consideration these criteria, 20 people were interviewed with purposive and snowball sampling method. After the interviews were completed, they were resolved with descriptive and numerical analysis.

According to the findings of the research, the interviewees reported that sherbet was an important cultural element in Turkish cuisine from Central Asia to the present, but today it has lost its importance due to the big commercial drinks and the inability to sustain the culture. They also reported that sherbet helped in recognition of its origin geography. They also stated that there was a misinformation on sherbet recipe because it was not properly recorded in the history. It has been reported that it has many positive effects on health and that this feature was turned into a ritual by using it on special days such as birth. They stated that promotion of sherbet is not enough and this is why not many people know about it. For this reason, it has been determined that businesses that produce/sell sherbet are driven into pessimism and experience the fear of not being able to survive. As reported by the results of the research, to increase the popularity of sherbet, all experts on Turkish cuisine must co-operate to create various projects, festivals, standardize the recipe of sherbet, offer free sherbet in touristic areas and to advertise and promote more efficiently.

Ordu-Korgan Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı

Ordu-Korgan Hacı Kadızâde Bekir Effendi Mansion

Halis BAYRAK¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 06.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 10.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1054524

Atıf / Citation: Bayrak, H., (2022). "Ordu-Korgan Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 97-116, Doi: 10.48146/odusobiad.1054524

Öz

Bu araştırmanın konusunu Ordu ili Korgan ilçesinde bulunan, geleneksel yöntemlerle yapılmış bir sivil mimari örneği olan Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı oluşturmaktadır. Araştırma sanat tarihi metoduyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kültür varlıklarının gelecek nesillere aktarılması, sivil mimarlık örneklerinin yapım teknikleri, yapı malzemesi, mimari planları ile ilgili bilgilerin toplanması ve değerlendirilmesi açısından önemlidir. Sivil mimarlık örnekleri ait oldukları dönemin özelliklerini taşımaktadırlar. Bu bağlamda kültürel varlıkların dönemsel özellikleriyle korunarak geleceğe aktarılması kültürel mirasın korunmasının temel amacıdır. Kültürel varlık mirası içerisinde geleneksel konut mimarisi açısından tespit edilmiş çok fazla örneğinin bulunmadığı Ordu ili Korgan ilçesinde yer alan Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı'nın araştırılması ve sonrasında restorasyon yapılarak geleceğe aktarılabilmesi açısından son derece önem arz etmektedir.

Araştırmaya konu olan konak, dört tarafı bahçeyle çevrili olup, zemin ve üst kattan oluşmaktadır. İç sofalı plan tipindedir. Zemin kat dış duvarlar moloz taş yığma duvar, üst kat dış duvarlar ahşap çatki arası taş dolguludur. İç duvarlar ise bağdadidir. Oda kapıları ahşap çift kanatlıdır. Oda içi şerbetlik ve dolapları, ocakları, başodanın dört kollu tavan göbeği, güneybatı köşedeki odanın ışınal motifli tavan göbeği oldukça dikkat çekicidir. Pencereleli düşey sürgülü, üst örtüsü ise kırma çatılı olup, çatısı alaturka kiremitle kaplıdır.

Bu çalışma ile, günümüzde oldukça harap ve metruk vaziyette bulunan konak, tamamen yok olmadan kayıt altına alınmış, plan yönünden ve mimari yönden benzer örneklerle karşılaştırma ve değerlendirilme yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Korgan, Sivil mimari, Kadızâde, Geleneksel, Konak.

Abstract

The topic of this research is Haji Kadızâde Bekir Effendi Mansion, which is an example of civil architecture built with traditional methods, located in Korgan, the district of Ordu province. This research is trying to occur with the method of art history. This study is important in terms of transferring cultural assets to future generations, collecting and evaluating information about the construction techniques, building materials, architectural plans of civil architecture examples. The examples of civil architecture have the characteristics of the period they belong to. In this context, the main purpose of the protection of cultural heritage is to protect cultural assets with their periodical features and transfer them to the future. Haji Kadızâde Bekir Effendi Mansion, located in Korgan, the district of Ordu province, where there are not many examples of traditional residential architecture within the cultural heritage, is extremely important in terms of researching and transferring it to the future by restoration.

The mansion, which is the subject of the research, consists of a ground floor and an upper floor and surrounded gardens on four sides. It is a type of plan with inner sofa. The outer walls in the ground floor are made of rubble stone masonry, and the outer walls in the upper floor are filled with stone between the wooden frames. The inner walls are bagdadi. The room doors are wooden double leaf. The sherbet and cupboards in the room, the hearths, the four-armed starry ceiling center of the main room, the sun motif ceiling center of the room in the southwest corner are quite gorgeous. Its windows are vertical sliding. The upper cover is hipped on the roof with Turkish style tiles.

Nowadays, the mansion, which is in a very dilapidated and derelict situation, was recorded without being completely destroyed, and it was compared and evaluated with similar examples in terms of plan and architecture.

Keywords: Korgan, Civil architecture, Kadızâde, Traditional, Mansion.

¹ Uzman Sanat Tarihiçi, e-mail: halis-bayrak@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6360-718X.

Giriş

Ordu'nun da içinde bulunduğu Orta Karadeniz Bölümü, yüzyıllar boyu pek çok yabancı ve Türk kavmine yerleşim yeri ya da geçiş güzergâhı olmuştur. Bölgede yaşamış uygarlıklar hakkında bilgi veren eski kaynaklarda, yöreyi tek başına ele alıp Karadeniz'i çevreleyen sahalarda kurulmuş yerleşmelerin tarihinden ayrı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir (Özdemir, 2005, s. 35; Arzu, 2018, s. 17).

Türkler, 1040'lardan itibaren Anadolu'ya yaptıkları akınlarla Karadeniz Bölgesi'ne yakın yerleri yurt tutmuşlardır. Ordu ve çevresi 1071'den sonra Danişmentlilerin sahasında kalmıştır. Mevcut tarihi belgeler ışığında sahil kısmı zaman zaman el değiştirmiş olsa da Ordu ve yöresinin büyük bir bölümünün Danişmentliler döneminden beri bir Türk vatani olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu Selçuklu Devleti Danişmentli topraklarını 1178'den sonra egemenlik altına alır. Anadolu'da 1335 yılına kadar Moğol-İlhanlı egemenliği sonrasında Ordu yöresinde mahalli beylikler ortaya çıkar. Canik olarak ifade edilen bölgede Taceddinogulları (Samsun-Çarşamba dolayları) ile Mesudiye ilçesine bağlı Kaleköy'deki Hacımiroğulları (Ordu) beyliği kurulmuştur. Ordunun da içinde bulunduğu bölge 1427 yılında Yıldırım Beyazıt döneminde Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edilmiştir (Yediyıldız, 2000, s. 90).

Canik dağları üzerinde yer alan Korgan 1427'den sonra, Gümüşderesi adıyla 16 köy ve bir mezrası ile Osmanlı'ya dâhil olduktan sonra Nahiye-i Satılmış-ı Mezit Bey Kazası adı altında Canik sancağına bağlanarak ilk teşkilatlanması yapılmıştır (Yolalıcı, 1998, s. 14; Öz, 1999, s. 9; Bolgi 2014, s. 66-67). 1637-38 tarihinde Gümüşderesi, Keşderesi kazası olarak ismi değiştirilir (Bolgi, 2014, s. 67; Yediyıldız, 2018, s. 59). 1642-43 Sivas Vilayetinin Canik Sancağına bağlı Keşderesi Kazasında 11 köy ve 66 hane bulunurken, 1834 yılı sayımına göre 14 köyde toplam 1802 nüfus bulunmaktadır. (Öz, 2006, s. 11). 1837 yılında merkezi Samsun olan Canik sancağında 19 kaza ve 453 köy yer alır. 107 köyün Hristiyan ve 346 köyün de Müslüman nüfustan oluştuğu anlaşılmaktadır. Keşderesi kazasında iki muhtarlı bir imamı 6 köy yer almakta ve Hristiyan köy bulunmamaktadır (Erler, 2009, s. 170-172). Ayvacık kazası sınırları içinde yer alan Karye-i Keşdereli Oymağı Reayaları ibaresi Keşderesi kazasından Ayvacık kazasına yönelik iç göç hareketini göstermektedir (Erler, 2009, s. 175-176).

Keşderesi, 1860-65 Trabzon vilayetinin Canik sancağına bağlı, 1866-71 Trabzon vilayetinin Ünye sancağına bağlı kaza, 1882 Trabzon vilayetinin Canik sancağı Fatsa kazasına bağlı nahiye statüsündeyken 1928 yılında Ordu ilinin Fatsa kazasına bağlı köye dönüştürülmüş ve 1960 yılında Ordu iline bağlı Korgan adıyla ilçe olmuştur (Bolgi, 2014, s. 371; Arzu, Basılmamış kitap).

Keşderesi Kazası göçebe gruplardan nüfusu 100'ü geçen iki grup bulunmaktaydı. Bunlar: Mollavelioğlunun göçebeleri ve Cürufciyan İslam göçebeleridir. Ayrıca nüfusu 100' ün altında Kâin Göçebe grubu da bulunmaktaydı. Gayrimüslim reaya içerisinde ise nüfusu 100'ü geçen yerleşim yeri bulunmamaktaydı (Arzu, 2018, s. 36-37). Göçebe olarak nitelen nüfusun bir zamanlar kaza içinden veya dışından birkaç nesil önce o köye göç ederek yerleşmiş ve birkaç tahrirden beri o köyün nüfus kayıtlarına yazılan gruplardır. Bunların üzerinde emlak ve arazi kaydı olmayıp başkasının arazilerini işleyerek bir tür kiracı durumunda olan ve göçebe olarak yaşayan insanlar olduğu söylenebilir (Ekinci, 2016, s. 41-43). Mollavelioğulları aile üyelerinden Ömer Korgan, Keşderesi yöresine Mollavelioğulları 'nın 16 yüzyılda gelmiş olabileceğini ifade etmektedir.²

Mollavelioğulları 'ndan Hacı Kadızâde Mustafa Efendi, Ünye Kadısı olup aynı zamanda Korgan yöresinin de mültezimidir.³ Hacı Kadızâde Mustafa Efendi'nin üç oğlundan en küçüğü olan Hacı Kadızâde Bekir Efendi (1857-1939) Korgan Köyü Tepe Mahalle'sine 1870-75 yılları arasında bir konak yaptırmıştır. Bu konak 1924 yılına kadar devlet dairesi işlevini de üstlenmiştir (Bolgi, 2014, s. 12-13). Mollavelioğulları'ndan günümüzde Korgan soyadını taşıyan aileye ait olan bu konak makalenin konusu oluşturmaktadır.

2021 yılı itibariyle Korgan'da bulunan tescilli mimari yapı sayısı dört adettir. Bir tane de tescilli alan bulunmaktadır. Bunlar; Çiftlik Mahallesi Ahşap Cami, 256/1 parselde 2010-2449, Yeşilalan Mahallesi Ahşap Cami,160/6 parselde 2011-3166, Aşağı Yaylacık Ahşap Cami, 573/1 parselde 2016-3757, Tepealan Kırıkbozu Mahallesi Ahşap Cami, 419/3 parselde 2020-7467 tarih ve sayılıdır. Tescilli alan Aşağı Yaylacık Mahallesi'nde 573/1 parselde 2016- 3757 tarih ve sayılı mahalle mezarlığıdır (Ordu Büyükşehir Belediye

² Bu bilgileri Ömer Korgan 16.11.2021 tarihinde telefonla yapılan görüşme esnasında ifade etmiştir.

³ Bununla ilgili kayıtlara ulaşılamamıştır. İletişime geçilen aile üyelerinin tamamı aynı bilgiyi doğrulamasına rağmen teyit edilmeye muhtaç bir bilgidir.

Arşivi). Ayrıca Korgan Yazıcı Mahallesi Ramadanlı mevkiinde mahalle sakinlerinin kullanmadığı ve kimler tarafından kullanılmış olduğu bilinmeyen ve kaybolmak üzere olan mezarlık alan bilimsel olarak araştırılmayı beklemektedir.

Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı

Konak günümüzde çok hisselidir. Tek sahibinden bahsetmek mümkün değildir. Kimin yaptırdığı ve tarihi konusunda farklı görüşler ifade edilmektedir. Aile üyelerinden Yasemin Dervişoğlu Korgan, büyüklerinden dinlemiş olduklarına göre “Konağın o dönem Keşderesi (Korgan) vergi tahsildarı olan Hacı Kadızâde Mustafa Oğlu Bekir Efendi tarafından yaptırılmış olduğunu” ifade etmektedir.⁴ Ayrıca konağın günümüzdeki sahiplerinden biri olan emekli öğretmen Adnan Korgan, büyüklerinden dinlediklerini ve bildiklerini şöyle ifade etmektedir: “Büyüklerimiz konağın azınlıklar tarafından yaptırılmış ve sonradan satın alındığını ifade ederlerdi. Zemin kat boydan boya boşmuş. Konak Bekir Efendi’nin iki oğlu tarafından daha sonraki yıllarda kullanmaya devam edildiğinden konut çift daireye dönüştürülmüştür. Zamanla eklemeler, değişimler yapılmıştır. Doğu cephede ana giriş önündeki üst kata çıkan ahşap merdiven sonradan eklenmiştir.”⁵

Konak, Korgan Tepe Mahalle, 186 ada, 4 parselde kuzeyden güneye doğru eğimli arazi üzerinde yer alır (Görsel 1). Konağın tescil kaydı bulunmamaktadır. Konak, dört yönden bahçe ile çevrili ve metruk vaziyettedir. Konakta toplam dört adet giriş kapısı bulunmaktadır. Doğu cephede iki adet giriş yer alır. Asıl giriş doğu cephenin güneydoğu yöndeki kapıdan sağlanmaktadır. Kuzey cephenin ortasında yer alan kapı birinci kata açılmaktadır ve muhdestir. Konutun batı cephesinde zemin kata açılan ikinci bir kapı daha yer almaktadır.

Görsel 1. Kuş Bakışı Vaziyet Durumu (URL 1) Erişim Tarihi: 10.09.2021.

⁴ Yasemin Dervişoğlu Korgan ile 15.11.2021 tarihinde telefonla iletişim kurulmuştur.

⁵ Adnan Korgan ile 16.09.2021 tarihinde telefonla iletişim kurulmuştur.

Plan Özellikleri

Konak dikdörtgen plan şemasındadır. Günümüzde alt ve üst katta dörder adet dikdörtgen planlı oda yer alır. Zemin katın kuzey bölümündeki kapı düzenlemesi duvar ortasında yer alırken alt ve üst kattaki diğer oda girişleri oda köşelerinde yer almaktadır (Görsel 7, 22).

Zemin kat kuzey bölümdeki koridor ve odaların, doğu bölümdeki sofa ve içindeki merdivenin, batı bölümü girişi ve dış cepheye eklenmiş tuvalet ve banyonun, güneydoğu odadaki ocağın sonradan oluşturulduğu tahmin edilmektedir (Görsel 8). Üst katta kuzey giriş kapısı, koridor, sofayı ikiye bölen duvar, doğu bölümdeki merdiven ve batı bölümdeki banyonun sonradan oluşturulmuş olduğu düşünülmektedir (Görsel 23).

Zemin kat ve birinci kat iç sofalı plan tipinin alt grubu olan bir yüzlü iç sofalı plan⁶ tipindedir.

Cephe Özellikleri

Doğu Cephe: Ana giriş cephesidir. Cephe iki katlı görünüm sergilemektedir (Görsel 2). Zemin katın güneydoğu yönünde ahşap çerçeveli giyotin tarzında açılıp kapanan iki pencere ve devamında ahşap çift kanatlı asıl giriş kapısı yer almaktadır. Kapı üzerinde yatay aydınlatma pencere bulunmaktadır. Cephenin devamında dar tutulmuş tek kanatlı ahşap kapı ve üzerinde yatay aydınlatma penceresi yer almaktadır. Cephenin kuzeydoğu yönünde ahşap çift kanatlı muhdes pencere bulunur. Özgün pencerelerin tamamı dikey $\frac{1}{2}$ ölçülerinde dikdörtgen formunda olup demir korkulukludur. Cephe üstte ahşap kat kirişiyle sınırlandırılmıştır. Birinci kat cephesinde güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerdeki ahşap köşeliklerle sınırlandırılmış olup arasında ikişerli gruplar halinde altı adet ahşap giyotin pencere bulunmaktadır. Ahşap pencere alınlıkları kademeli ve belirgindir. Üst kat pencerelerinin sövelerine geçirilmiş yatay demir korkuluklar yer almaktadır (Görsel 2). Cephe üstte saçak altı ahşap kirişle sınırlandırılmış ve yaklaşık 40 cm ölçülerinde taşkınlık yapan bir saçakla sonlandırılmıştır. Diğer yönlerdeki saçak ölçüleri ve saçığın altları ahşap kaplamalı olması bakımından aynıdır.

Görsel 2. Doğu Cephe ve Üst Kat Pencere Detayı.⁷

Kuzey Cephe: Zemin kat hizası cephe ortasında birinci kata çıkan taş basamaklı merdiven yer almaktadır (Görsel 3). Cephenin devamında küçük bir pencere bulunmaktadır. Birinci kat hizası kuzeydoğu köşede ahşap köşelik ve cephe ortasında birinci kata açılan ahşap çift kanatlı kapı bulunmaktadır. Kapı üzerindeki yatay dikdörtgen formulu aydınlatma penceresi bulunmaktadır. Pencerenin korkulukları demirden dikey şeklindedir. Cephenin devamında giyotin tipinde iki pencere yer alır. Köşe ahşap köşelikle sonlandırılmıştır. Cephe ahşap kirişle sınırlanmış ve saçakla sonlandırılmıştır.

⁶ Plan tipi için bkz. Eldem, 1968, s. 114.

⁷ İsim belirtilmemiş fotoğraflar ve karakalem çizimleri yazara aittir. Fotoğraflar araştırma süreci boyunca 2021 yılı içinde çekilmiştir.

Görsel 3. Kuzey Cephe.

Görsel 4. Batı Cephe.

Batı Cephe: Konağın batı cephesi zemin kat hizasında köşeye yakın konumda küçük pencere yer alır. Cephe muhdes giriş ve eklentiler şeklinde devam etmektedir (Görsel 4). Konağa sonradan eklenmiş olan ıslak mekânlar yani tuvalet ve banyo eklenmiştir. Bu eklenti bölüm konağın saçak hizasına kadar yükselmektedir. Ayrıca ıslak mekânlara bitişik olarak yaklaşık zemin kat yüksekliğinde dikdörtgen planlı muhdes ahır yer almaktadır. Bu mekânın üzeri batı yöne eğimlidir. Çatısı Marsilya kiremitle kaplıdır. Birinci kat hizasında kuzeybatı yönde ahşap köşelik ve bu köşeye yakın konumda giyotin pencere yer almaktadır. Cephenin devamında küçük bir balkon ve bu balkona açılan tek kanatlı ahşap kapı, devamında ıslak mekânlara açılan küçük pencereler bulunmaktadır. Cephe üstte ahşap kirişle sınırlandırılmış ve saçakla sonlandırılmıştır. Bu muhdes ıslak mekânların çatısı doğu yöne eğimli ve Marsilya kiremitle kaplıdır.

Güney Cephe: Konağın diğer cephelerine göre arazi eğimine bağlı olarak daha yüksek görünmektedir (Görsel 5). Zemin kat hizasında demir korkuluklu ahşap giyotin iki pencere bulunmaktadır. Cephe devamında özgünde pencere bulunmamakta fakat sonradan muhdes bir ıslak zemin mekânı oluşturulmuş ve bu mekâna açılan bir kapı eklenmiştir. Cephe üstte ahşap kat kirişiyle sınırlandırılmıştır. Birinci kat hizası güneybatı köşede ahşap köşelik ve devamında üç ahşap giyotin pencere düzenlemesi yer almaktadır. Cephe güneydoğu köşede yer alan ahşap köşelikle sonlanmaktadır. Cephe üstte ahşap kirişle sınırlandırılmış olup ahşap saçakla sonlandırılmıştır.

Görsel 5. Güney Cephe.

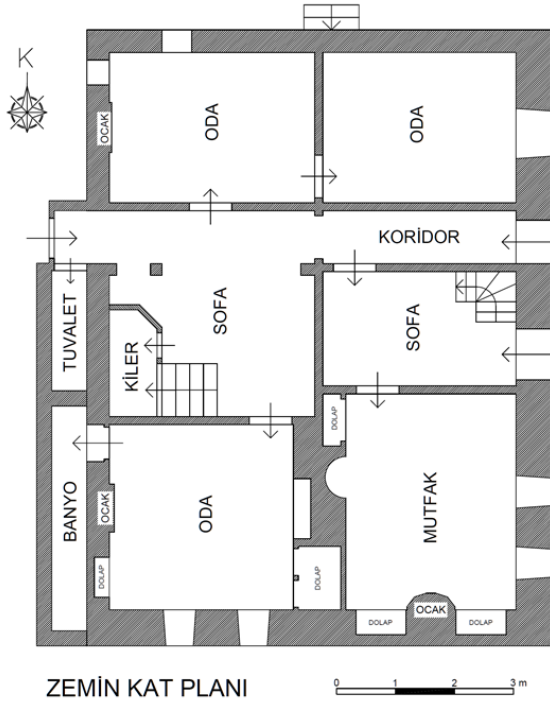

Görsel 6. Güneydoğu Yönden Çatı.

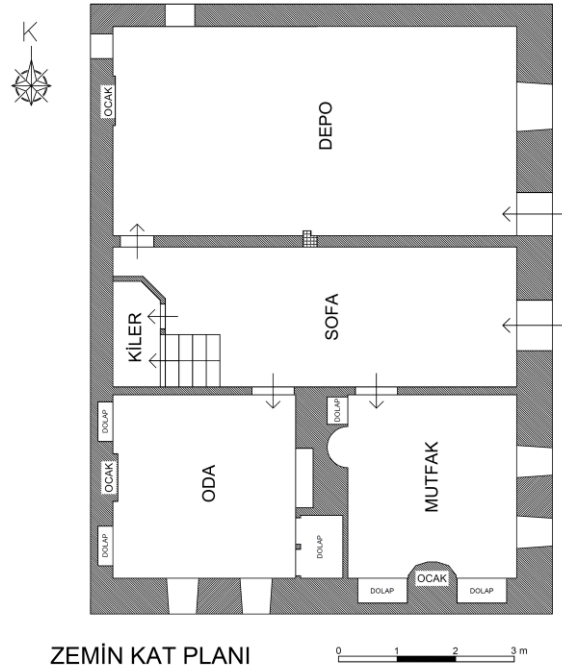
Çatı: Kıрма çatı şeklindedir. Çatının doğu yöne olan eğimi ve ıslak mekânların üzeri Marsilya kiremitle örtülü, diğer yönler alaturka kiremitle kaplıdır (Görsel 6).

İç Mekân Özellikleri

Zemin Kat: Konağın asıl girişi doğu cephe ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapının kuzeyinde dar tutulmuş ikinci bir kapı daha bulunmaktadır (Görsel 7).

Görsel 7. Günümüzdeki Zemin Kat Planı.⁸

Görsel 8. Zemin Kat Planı Eski Hâli.⁹

Asıl giriş kapısından sofaya ulaşılmaktadır. Sofanın güney duvarında muhdes mutfağın tezgâhı gözlenmektedir. Devamında mutfağa açılan ahşap tek kanatlı kapı yer almaktadır. Kuzey duvarında koridora açılan ahşap tek kanatlı bir kapı bulunur. Sofanın kuzeydoğu köşesinde ahşap muhdes merdiven yer almaktadır (Görsel 7-9).

Görsel 9. Zemin Kat Sofadaki Muhdes Merdiven.

Görsel 10. Zemin Kat Sofası Zemini.

Sofanın zemindeki ana girişin pabuçluğu blok taş döşeli diğer tarafı muhdes mozaik kalebodur döşelidir (Görsel 10). Dış duvar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. İç duvarlar bağdadi duvar, tavan ahşap kirişli ters tavadır. Sofanın güney duvarında yer alan ahşap tek kanatlı kapıdan mutfağın bölümüne girilmektedir. Mutfağın doğu duvarında iki adet pencere yer almaktadır. Güney duvarı ortasında ocak yer alır. Ocak alafranga, taş yaşmaklı (davlumbazlı) beşgen formlu terekli ocaktır.

⁸ Plan çizimleri Harun DELEN tarafından yapılmıştır.

⁹ Konağın özgün planı, Adnan Korgan'ın anlatımları ve konaktaki ipuçlarından hareketle oluşturulmaya çalışılmıştır.

Görsel 11. Zemin Kat Mutfak Ocağı ve Muhdes Kapı.

Ocağın alınlığı kademeli üç yatay düz bordürle hareketlendirilmiştir (Görsel 11). Ocağın iki yanında ahşap kapaklı dolap düzenlemesine yer verilmiştir. Fakat batıdaki dolap yeri muhdes kapıya dönüştürülmüştür (Görsel 11). Batı duvarı üç yatay ve üç dikey bölümden oluşmaktadır. Soldaki kısım duvar, ortada şerbetlik (çiçeklik)¹⁰ yer almaktadır. Şerbetlik altında küçük çekmeceler bulunmaktadır. Şerbetlik çokgen formu ve üstü düzdür. Şerbetlik içinde sabit olmayan üç raf yer almaktadır. Üstte çift kapaklı dolap şeklinde düzenlenmiştir (Görsel 12). Devamında ise her biri üç bölümden oluşan yatay üç dolap yer almaktadır. Dolaplar ahşap çift kapaklıdır. Zemin ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadi dış duvarlar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. Tavan ahşap kirişli ters tavadır (Görsel 13).

Görsel 12. Zemin Kat Mutfak Batı Duvarı.

Görsel 13. Zemin Kat Mutfak Tavanı.

Zemin katın kuzey ve doğu tarafına sofadan girildiği gibi doğu cephede yer alan kapıdan ve batı cephedeki kapıdan da ulaşılmaktadır. Doğü yöndeki kapıdan girildiğinde bir metre genişliğinde doğü batı istikametinde uzanan bir koridor bulunur. Koridorun güney duvarında kapı yer alır. Koridorun zemini pabuçluk kısmı blok taş döşelidir (Görsel 14). Zeminin geri kalanı sonradan yapılmış betondur. İç duvarlar bağdadi, dış duvar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. Tavan ahşap kirişli ters tavadır. Koridorun batı yönünden devam edildiğinde konağın batı yönündeki merdiven sofasına ulaşılmaktadır (Görsel 15).

¹⁰ Çiçeklik: Odalar içinde vazo ya da çiçeklik koymaya özgü olmak üzere duvara yapılmış süslü hücreler. Eski Türk konutlarında mihrap şeklinde girintili olarak ayna koymaya mahsus kısımların iki yanında yukarıdan aşağıya doğru sıralanmış şekilde birkaç gözden ibaret olarak yapılmışları da vardır. Bunlara şerbetlik de denir (Arseven, 1958, s. 396); Çiçeklik: Duvar içindeki girintiler olup, planı içbükeydir. Altında dışa doğru taşan ahşap bir raf bulunur. Genellikle çiçekliğin yanında oymalar yer alır. Çiçeklikler genellikle 18. yüzyıl sonlarında Barok akımının etkisiyle yaygınlaşmaya başlamıştır (Bozkurt, 2013, s. 58).

Görsel 14. Koridordaki Pabuçluk.

Görsel 15. Zemin Kat Merdiven Sofası.

Sofanın güney duvarında kapı açıklığı yer alır. Bu kapı önünden başlayan çift kollu ahşap merdivenle birinci kata ulaşılır. Merdiven altında batı duvarında yer alan ahşap kapıdan kilere ulaşılmaktadır. Kiler ahşap duvarla çevrilidir. Sofanın batı duvarı önünde ahşap direk yer alır. Bu direk ile batı duvarının arası bir kapı genişliği mesafedir. Bu direkte ve duvarda kapı kasası (söveleri ve lentosu) bulunmaktadır (Görsel 16). Sofanın kuzeybatı köşesinde yer alan açıklıktan muhdes tuvalet kısmına girilmekte olup ayrıca buraya batı cephedeki muhdes kapıdan da ulaşılmaktadır. Sofanın kuzey duvarında yer alan kapıdan kuzeyde bulunan odalara girilmektedir. Sofanın zemini sonradan yapılmış betondur. İç duvarlar bağdadi, dış duvarlar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. Tavan ahşap kirişli ters tavadır (Görsel 16).

Görsel 16. Merdiven Altındaki Kapı Kasası ve Zemin Kat Batı Yöndeki Sofasının Tavanı.

Sofanın güney duvarında yer alan ahşap tek kanatlı kapıdan güneybatı köşede yer alan odaya ulaşılmaktadır. Odanın doğu duvarı dikey üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda duvar, ikinci kısımda şerbetlik, üçüncü kısımda ahşap çift kapaklı yüklük dolabı yer almaktadır. Şerbetliğin altında küçük çekmeceler, üstünde çift kapaklı dolap yer alır (Görsel 17).

Görsel 17. Zemin Kat Güneybatı Odanın Doğu Duvarı.

Güney duvarda iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Odanın batı duvarında köşede üst üste bağımsız çift kapaklı rafli dolap düzenlemesi bulunur. Duvar ortasında ocak yer almaktadır (Görsel 18).

Görsel 18. Zemin Kat Güneybatı Odanın Batı Duvarı ve Ocak.

Ocak alafrağa, taş yaşmaklı (davlumbazlı) dikdörtgen formlu terekli ocaktır. Ocağın alınlığı iki sıra bordürlüdür. Üstteki bordür kıvrımlarla hareketlendirilmiştir. İkinci bordür üzerinde baklava dilimlerinden oluşan geometrik motifler yer alır. Ocak yaşmağı düz iki silme ile çerçelenmiştir. Yaşmağın köşelerinde yelpaze motiflerine, ortasında **930 Haziran** tarihi ve tarihin hemen altında hilâl ve yıldız kabartmasına yer verilmiştir (Görsel 18).

Görsel 19. Güneybatı Odanın Tavanı.

Ocak ateşliğinin kemeri kaş kemer şeklindedir. Ocağın devamında doğu yönde yer alan muhdes banyoya açılan ahşap tek kanatlı kapı yer almaktadır. Odanın zemini ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadi, dış duvarlar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. Tavan, ahşap kirişli ters tavadır (Görsel 19).

Zemin katın kuzey bölümünü oluşturan kısma sofanın kuzey duvarında yer alan ahşap tek kanatlı kapıdan ulaşılmaktadır. Doğü duvarı ortasındaki ocak ve ocağın ateşliği yuvarlak kemer formundadır. Ocağın devamında pencere önünde muhdes evye yer almaktadır (Görsel 20).

Görsel 20. Kuzeybatı Duvardaki Ocak ve Evye.

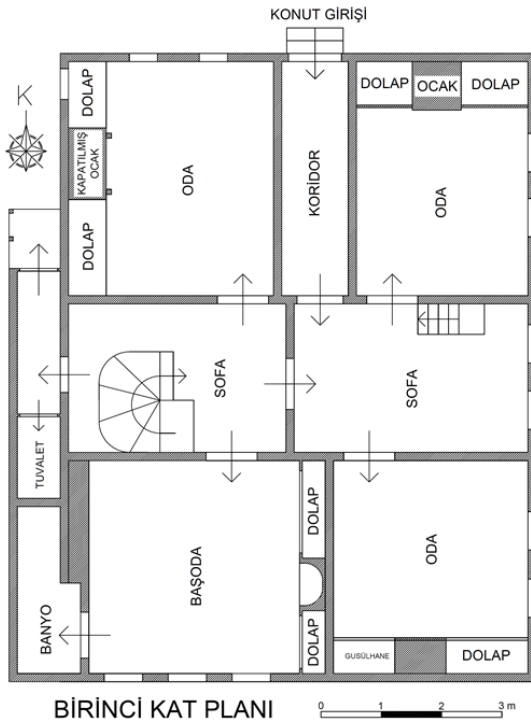

Görsel 21. Ahşap Duvar ve Pencereler.

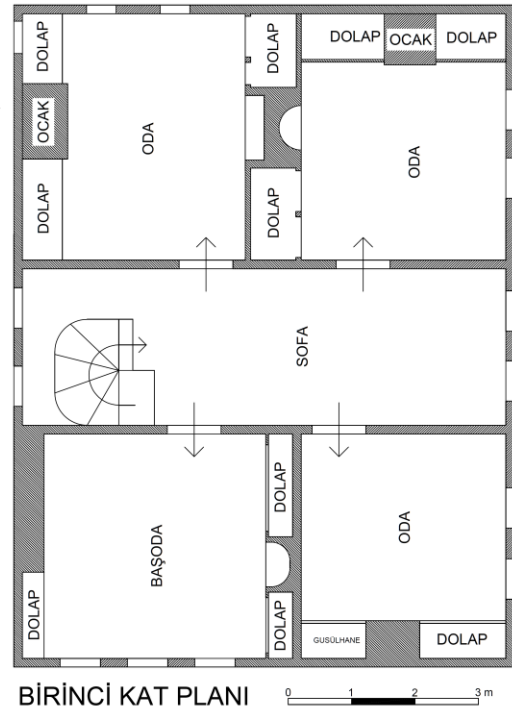
Odanın kuzey duvarında küçük pencere açıklığı bulunur. Odanın doğu duvarında ahşap kapı yer almaktadır. Odanın güney duvarı ahşap olup üst kısmında pencere açıklığı bulunmaktadır (Görsel 21). Odanın zemini sonradan yapılmış beton, güney duvar ahşap, doğu duvar bağdadi, dış duvarlar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. Tavan ahşap kirişli ters tavadır.

Kuzeybatı odadan kuzeydoğu köşe odaya girilmektedir. Odanın doğu duvarında muhdes pencere yer almaktadır. Başka açıklık bulunmamaktadır. Odanın zemini sonradan yapıldığı anlaşılan betondur. İç duvarlar bağdadi, dış duvarlar moloz taş örgülü ve sıvalıdır. Tavan ahşap kirişli ters tavadır.

Birinci Kat: Birinci kata üç farklı kapıdan ulaşılmaktadır. Zemin kattan iki kollu merdivenle konağın batı tarafındaki üst kat sofasına ulaşılmaktadır (Görsel 22-24).

Görsel 22. Günümüzdeki Birinci Kat Planı.

Görsel 23. Birinci Kat Planı Eski Hâli.

Görsel 24. Birinci Kata Çıkan İki Kollu Merdiven.

Görsel 25. Birinci Kat Sofa Tavanı.

Sofanın kuzey, doğu, güney ve batı duvarında kapı açıklıkları bulunmaktadır. Zemin ahşap döşeme, duvarlar bağdadi, tavan ahşap pasalı düz tavanıdır (Görsel 25). Sofanın batı duvarında özgünde sofanın batı duvarında olduğu gibi ya iki giyotin pencere olmalı ya da duvarın üst kısmında yatay pencere olmalıdır. Günümüzde sofanın batı duvarında yer alan tek kanatlı ahşap kapıdan muhdes kısma girilmektedir. Kuzey güney doğrultuda koridor şeklindedir. Buranın güney ucunda tuvalet yer almaktadır. Kuzey ucunda da yaklaşık bir metrekarelik balkon kısmı bulunmaktadır. Zemin ahşap döşeme dış duvarlar ahşap çatki arası taş dolguludur. Tavan ahşap kirişli ters tavan şeklindedir. Sofanın kuzeybatı köşesindeki odaya ahşap çift kanatlı kapıdan ulaşılmaktadır. Odanın doğu duvarı ortasında kapatılmış ocak yer alırken (Görsel 26), ocağın güneyinde yükük yer almaktadır.

Görsel 26. Birinci Kat Kapatılmış Ocak.

Görsel 27. Kuzeybatı Oda Tavanı.

Ocağın kuzey yönünde pencere önünde ahşap kapaklı ebeveyn banyosu yer alır. Odanın kuzey duvarında iki pencere bulunmaktadır. Odanın zemini ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadi, dış duvarlar ahşap çatki taş dolguludur. Tavan ahşap pasalı düz tavan şeklindedir (Görsel 27).

Sofanın güney duvarında yer alan ahşap çift kanatlı kapıdan konağın başodasına ulaşılmaktadır. Kapının ahşap kanatları üç tablalı ve sadedir (Görsel 28). Bu oda diğer odalara göre daha büyüktür. Aydınlatılması için üç pencere düzenlemesi ve buna ek olarak daha süslü tavanıyla da ön plana çıkmaktadır.

Görsel 28. Birinci Kat Başoda Giriş Kapısı.

Görsel 29. Şerbetlik.

Başodanın doğu duvarında iki yanda ahşap kapaklı yüklük yer alırken ortada şerbetlik bulunmaktadır (Görsel 29). Başodanın güney duvarında üç pencere açıklığı bu mekânı aydınlatmaktadır. Odanın doğu duvarının güney yönünde ahşap çift kapaklı kapıdan arka kısımda yer alan banyoya ulaşılmaktadır (Görsel 30).

Görsel 30. Başodanın Doğu Duvarı ve Banyo Kapısı.

Başodanın zemini ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadi, dış duvarlar ahşap çatki arası taş dolguludur. Tavan iç içe geçmiş dörtgenlerden oluşan çıtakârî tekniğiyle oluşturulmuş olup üç kademe çökertme şeklindedir. Çökertmelerin her biri 10'ar cm derinliğe sahiptir. Çökertme çerçeveleri sarkık vaziyette uçları dendan şeklinde hareketlendirilmiştir. Bu sarkık çerçevelerin iki yanında ajur tekniğiyle oluşturulmuş tek sıra halinde daire formlar yer alır. Dıştaki üçüncü çerçeveden itibaren tüm köşelerden geçen ve tavan göbeğinde birleşerek dört kollu yıldız şeklinde belirginleşen kollar yer alır. Bu kolların iki yanlarında ajur tekniğiyle

oluşturulmuş küçük daire formlar yer almaktadır. Ayrıca kolların kesiştiği göbek ortasında yanlardan kademeli dikdörtgen formlu ahşap applike edilmiştir (Görsel 31).

Görsel 31. Başodanın Tavanı ve Tavanın Karakalem Çizimi.

Sofanın doğu duvarı ortasında çift kanatlı kapı ve bu kapının üstünde ve iki yanında pencere açıklığı yer almaktadır. Buradan konağın doğu tarafındaki sofaya ulaşılmaktadır (Görsel 32). Konak ikiye bölündüğü zaman sofanın ortasına kuzey güney doğrultuda duvar ve çift kanatlı kapı eklenmiş olmalıdır. Buraya zemin kattan muhdes merdivenle ulaşılabilirdiği gibi konağın kuzeyinde yer alan giriş kapısından da ulaşılmaktadır. Sofanın kuzey duvarında iki kapı ve doğu duvarında da iki adet pencere yer almaktadır. Güney duvarda ise bir adet ahşap kapı bulunmaktadır. Sofanın kuzeydoğu köşesinde muhdes merdiven bulunur. Sofanın zemini ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadı, dış duvar ahşap çatki arası taş dolguludur. Sofanın kuzeydoğu köşesindeki ahşap tek kanatlı kapı ve üstünde kafesli bir kısım bulunmaktadır. Bu kapı güney kuzey doğrultudaki koridora açılmaktadır. Bu koridorun özgünde olmağı düşünülmektedir. Koridorun zemini ahşap döşeme, duvarlar bağdadıdır. Tavan ahşap pasalı, düz tavadır.

Görsel 32. Birinci Kat Doğu Bölüm Merdiven Sofası.

Sofanın kuzeydoğu köşesindeki odaya çift kanatlı ahşap kapıdan ulaşılmaktadır. Odanın doğu duvarı ortasında özgünde şerbetlik ve bir yanında dolap şeklinde düzenlenmiş olmalıdır. Odanın kuzey duvarının ortasında ocak, ocağın iki yanında iki bölümlü ahşap çift kapaklı dolap yer almaktadır. Ocak dikdörtgen planlı ve alafranga ocaktır. Ocak alınlığı kademeli dışa taşkındır. Ocak yaşmağı üzerinde kare ve yuvarlak formlu kabartma görülmektedir. Buraya girelemediğinden kabartmayla ilgili detay verilememiştir¹¹ (Görsel

¹¹ Konak sonradan altı üstü kuzeyden güneye bölünerek, konağın doğu ve batı bölümü farklı kişilerin mülkiyetine verilmiştir. Konağın doğu bölümü uzun yıllardır kullanılmamıştır. Kapıları açılmaya çalışılmış fakat dış kapıların kilitlerinde pas, bozulma vs. olduğundan konağın bu bölümünün içine girelememiştir. Doğu bölümünün birinci kat ölçü ve fotoğrafları, kırılmış durumdaki pencerelerden alınmaya çalışılmıştır.

33). Oda, doğu duvarındaki iki adet ahşap giyotin pencereden aydınlanmaktadır. Odanın zemini ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadi, dış duvarlar ahşap çatkılı taş dolguludur. Tavan ahşap düz, pasalı tavadır.

Görsel 33. Kuzeydoğu Odanın Kuzey Duvarı. **Görsel 34.** Güneydoğu Odanın Tavanından Bir Bölüm.

Sofanın güney duvarında yer alan ahşap çift kanatlı kapıdan konağın güneydoğu odasına ulaşılmaktadır. Odanın doğu duvarında ahşap giyotin iki pencere yer almaktadır. Güney duvarında iki yanda ahşap kapaklı dolap bulunur. Odanın batı duvarı döşemeden yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar ahşap duvar şeklindedir. Odanın zemini ahşap döşeme, iç duvarlar bağdadi, dış duvarlar ahşap çatkı arası taş dolguludur. Tavan kenarları dört yönden daraltılmıştır. Duvarlardan tavana ahşap eğri yüzeyler oluşturulmuş ve bu yüzeyler sıvalıdır (Görsel 34). Tavanda çıtalarla oluşturulmuş merkeze doğru iç içe üç çerçeve yer almaktadır. Tavanın merkezinde 10 cm 'lik çökertme içinde tavan göbeği yer almaktadır. Tavan göbeği çerçevesi sarkık şekilde uçları dendan motifiyle hareketlendirilmiştir. Tavan göbeği bir merkezden etrafa dağılan ışınal motifli olup çitakâri tekniğinde yapılmıştır. Göbeğin ortasında daire formulu aplike ahşap üzerinde dört kollu yıldız motifi yer almaktadır (Görsel 35).

Görsel 35. Güneydoğu Odanın Tavan Göbeği ve Tavanın Karakalem Çizimi.

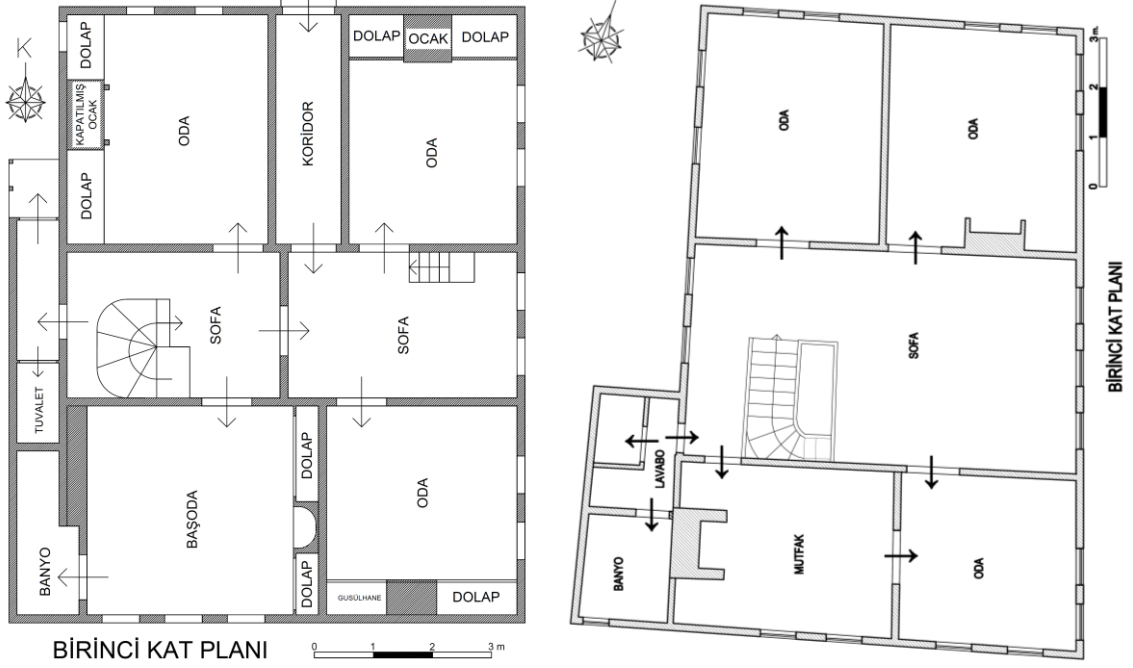
Malzeme ve Teknik Özellikler

Konutun genelinde taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Dış cephede zemin katta yığma duvar tekniği ve birinci kat dış duvarlar ahşap çatkı tekniğindedir. Zemin kat moloz taş örgülüdür. Birinci kat ahşap çatkı arası taş dolguludur. İç duvarlar bağdadi duvardır. Zemin katın muhdes olmayan dış kapıların ve pencerelerin söve ve lentoları kaba yonu taş malzemedir.

Başoda tavanında ve birinci kat güneydoğu odanın tavanında çitakâri ve ajur tekniği kullanılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı'nın plan tipi zemin ve birinci kat iç sofalıdır. Bu plan tipinde sofa, planı ortadan ikiye bölmekte, iki yanda da odalara yer verilmektedir (Sözen, 2001, s. 85). Bu plan tipinin 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Bu tip daha çok şehir evi karakteri taşımaktadır (Eldem, 1968, s. 24-25). Konağın plan tipi olarak (Görsel 36) Ünye, Özsoy konutu (19. yüzyılın ikinci yarısı) (Bayrak, 2020, s. 101) (Görsel 37), Akçakoca, Cevriye Sedat Başak konutu (19 yy) (Naldan, 2012, s. 63); Giresun, Aysel Fatma Aykutoğlu konutu (1901) (İltar, 2011, s. 63); Mersin, Zeki Erdoğan konutu (1889) (Yenişehirlioğlu vd. 1995, s. 68) ve İskilip, Ayşe Uğurlu konutlarıyla (1920-30) (Koşan, 2019, s. 423-424) benzerlik göstermektedir.

Görsel 36. Hacı Kadızâde Bekir Efendi Konağı. **Görsel 37.** Ünye Özsoy Konutu (M. ÜNLÜ'DEN).

Mimarının biçimlenmesinde etkin olan geleneksel büyük aile düzeni 20. yüzyılın başında tüm Türkiye'de devam etmektedir (Günay, 1999, s. 32). Sonraki dönemlerde aile yapısının değişim göstermesi ve konutların kullanıla gelmesi nedeniyle planlara eklemeler ve çıkarmalar yapıldığı görülmektedir. Özellikle konut içerisinde yer almayan tuvalet ve geleneksel anlamda oda içlerinde yer alan ebeveyn banyoları, sonraki dönemlerin yapı malzemesine göre konutların içine ya da genelde eklentiler şeklinde konutlara dıştan inşa edilmiştir. Konağın planında zamanla değişiklik yapıldığı anlaşılmaktadır. Zemin kat özgünde güney yönde iki oda, doğu batı doğrultusunda iç sofa, kuzey yönde doğu batı doğrultusunda boş bir bölüm olmalıdır (Görsel 8). Bu bölüme doğu cephedeki dar tutulmuş kapıdan girildikten sonra içte bu bölümün güneybatı köşesinde merdiven altına açılan yani iç sofaya ulaşılan kapısı bulunuyor olmalı. Bu kapının işaretini günümüzde merdiven sofasındaki bağımsız direk ve batı duvarda kapı kasası (söveler ve lento) olarak görmekteyiz (Görsel 16).

Batı ve kuzey cephedeki giriş, ıslak zemin eklentisi ve birinci kat sofa ortasındaki duvar muhdestir. Günümüzde birinci kat kuzey girişi ve devamındaki koridor genişliğine bakıldığında kuzeydoğu ve kuzeybatı odalarının yüklük ve şerbetlik kısımlarını içeren sabit donatılar derinliğinde olması bu koridorun sonradan oluşturulduğunu göstermektedir (Görsel 22-23). Üst kat merdiveninin batısındaki kapı açıklığı muhdestir. Ayrıca ocakların bir yanında olması gereken gusülhanelerin açık evyeye ya da raflı dolaplara dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir.

Geleneksel konutlarda 19. yüzyıla kadar merdivenler genellikle tek kollu olmasına rağmen köşk ve saraylarda üç kollu ve döner merdivenler de görülmektedir. Merdiven sahanlıkları oldukça dardır. 19. yüzyıldan sonra Anadolu'da iki, üç kollu ve döner merdivenler yaygınlaşmaya başlamış ve sahanlıklar genişlemiştir (Bozkurt, 209, s. 47). Avrupa tarzı taşınabilir mobilyaların geleneksel konutlarda yerlerini almaya başlamasıyla dar sahanlıkların ve merdiven genişliklerinin genişlemiş olabileceği tahmin

edilmektedir. Konaktaki iç merdiven sofada yer almakta ve iki kollu, sahanlığı dönerdir. Tırabzanlar silindirik formlu ve üç boğumludur.

Kapıların oda akslarına yerleştirme ve çift kanatlı kapı olguları, geç dönemlerde büyük kent evlerinde görülmektedir. Geleneksel konut örneklerinde hemen her zaman tek kanatlı kapı kullanılmıştır (Kuban, 1995, s. 125). Konağın üst kat kapıları duvar aksına paralel ve dönemin anlayışına uygun çift kanatlıdır. Zemin katta yer alan iç kapıların, tek kanatlı ahşap kapılar olduğu görülmektedir. Kapılar üç tabanlı bezemesiz ve sadedir.

Geleneksel konutlarda en önemli birim odadır. Her oda evli bir çifti barındıracak niteliklere sahiptir. Her odada yemek yenilebilir, yatılabilir, yıkanabilir ve hatta yemek pişirilebilir. Bu özellikler geleneksel yaşam biçimiyle ilgili olup çok uzun yıllar değişmemiştir (Günay, 1999, s. 46). Bu geleneksel yaşamın arkasında çadır ile oda arasındaki temel benzerlikler, Türk odasını biçimlendiren ilkelerin çadır yaşamından kaynaklandığını açıkça göstermektedir (Küçükerman vd. 1995, s. 51). Geleneksel konutlardaki oda sayısı, oturanların nüfus ve ekonomik durumlarıyla da ilgilidir. Odalar ihtiyaca cevap verebilecek şekilde düzenlenmiştir (Küçükerman, 1973, s. 91). Konaktaki oda düzenlemesi geleneksel formdadır.

Türk odasının formu genellikle dikdörtgen plandadır. Odaya simetri ekseninden değil odanın bir köşesinden girilir. Türk odasını ilk algılama köşegenseldir. Bu da simetrik bir kompozisyonu olanaksız kılar. Oda zeminindeki seki bu beklentiye güçlendirir. Geç dönemlerdeki simetrik girişler Avrupa etkisine işaret ederler (Kuban, 1995, s. 106-109). Bu konaktaki odaların tamamı dikdörtgen plandadır. Odaların içindeki gömme dolapların yerleşimi ve düzenlenmeleri odadan odaya değişir.

Başodası, misafirlerin kabul edildiği, ailenin zenginlik ve statüsünün simgesi olan bir mekândır (Kuban, 1995, 113). Süslemeleriyle de diğer odalardan daha gösterişli olan bu odanın aydınlatılması, geniş pencerelerle sağlanmaktadır (Küçükerman, 1973, s. 95-103). Genellikle konukların ağırlandığı başodalara bazı yörelerde "selamlık" adı da verilmektedir (Sözen, 2001, s. 80-81). Evin diğer odaları, güneş, rüzgâr ve kullanım amaçlarına göre yaz ve kış odası diye de isimlendirilirler (Küçükerman, 1973, s. 95-103). Odaların karakteri ve kullanım şekli zamanla değişmiştir. Yüklüklerin önemi de gittikçe azalmıştır. Bu değişiklikler 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır (Eldem, 1984, s. 40). Batılı tarz mobilya kullanımından itibaren odaların karakteri ve kullanım şekilleri değişmeye başlamıştır (Kuban, 1995, s. 106). Bu konakta ebeveyn banyosu, yüklük ve şerbetlik gibi sabit donatılar yer almaktadır. Seki düzenlemesi bulunmamaktadır.

Mutfak, Anadolu'daki Osmanlı dönemi konutlarında çoğunlukla evin dışında ya da zemin katında yer almaktaydı. 19. yüzyıl sonlarında konutların planlarına dâhil edilmiştir. Temiz su, kirli su ve baca tesisatları yapılarak üst kat planlarına mutfaklar dâhil edilmiştir (Karpuz vd. 2013, s. 401). Bu konağın mutfak bölümü zemin katta yer almaktadır.

Geleneksel iki ya da üç odası olan sıradan konutlarda yalnızca başodada ocak bulunurken varlıklı insanların evinde iki ya da üç odada ocak bulunmaktadır. En fazla görülen ocak planı yarım dairedir. Ahşap konik davlumbaz (yaşmak) dışında ocak dışarıya taşmamaktadır (Kuban, 2018, s.125). En eski biçimde olan ocaklar külahlı ocaklardır. Külahlı ocakların yaşmağı ahşap ve üzerindeki davlumbazı, ahşaptan yarım koni biçiminde külâh yer almaktadır. Geç tarihli ve batı etkili Frenk Ocağı da denen son dönem ocaklarında kemer üstü raf yer almaktadır. Bu tür ocaklar Barok etkiler taşımaktadır (Günay, 1999, s. 277). Bu konakta toplam beş adet ocak bulunmaktadır. Ocaklardan üçü zemin katta, ikisi de üst kattadır. Zemin katta güneybatı köşe odada yer alan ocak sonradan eklenmiş olmalıdır. Üst katta kuzeybatı odadaki ocak sonradan kapatılmıştır. Konakta Frenk ocağı da denen son dönem raflı ocaklar kullanılmıştır. Ocaklar taş malzemedendir. Konakta bulunan ocaklar dikdörtgen planlıdır. Zemin kat güneydoğu odada yer alan ocak çokgen planlı olmasıyla Tokat Latifoğlu konağında yer alan davlumbazı dışa yansıtılmayan ocakla benzer şekildedir (Akın vd. 2013, s. 177). İskilip ve Tokat örneklerinde olduğu gibi alçı malzemedenden lambalık ve ocak uygulaması görülmemektedir (Koşan, 2019, s. 506; Akın vd. 2013, s. 177).

Oda içlerinde dolapların kesin olarak tanımlanmış görevleri vardır. Bu görevlerin başında bir odada bulunması gereken günlük eşyaların korunması gelmektedir. Zamanla dolaplar değerli eşyaların sergilendiği vitrine dönüşmeye başlamıştır. Dolapların kimisi sergilemeye kimisi de işleve yöneliktir (Küçükerman vd. 1995, s. 135). Şerbetlik (Çiçeklik) geleneksel konutlarda genellikle başodaların sabit donatıları olsa da bu konakta zemin kat mutfakta da karşımıza çıkmaktadır. Burada duvarın dikey olarak üçte biri kullanılmıştır. Duvarın tam olarak kullanılmama nedeni arka odada da benzer düzenlemenin yer almasından kaynaklanmaktadır. Bulduğu duvar üzerindeki yüklükle birlikte inşa edilen bu sabit mobilyanın sağ ve sol tarafı kapaklı, ortası ise açıktır. Şerbetlik düşey olarak üç ana bölümden oluşmaktadır.

Zeminden tavana doğru altta küçük dolap kısmı (kapaklı ya da kapaksız) ortada kemerli niş kısmı, en üste de kemerli başlık kısmı bulunmaktadır. Konakta şerbetliğin sol tarafı duvardır. Şerbetliğin alt kısmında küçük çekmeceler bulunmaktadır. Şerbetlik içi dikey tahtalardan çokgen formundadır. Şerbetlikte sabit olamayan üç raf bulunmaktadır. Üst kısmında çift kapaklı küçük dolap yer alır. Sağ tarafta dipte çift kapaklı dolap, üstte çift kanatlı kapağı olan içte tek raflı dolap, en üstte ise şerbetliğin üstündeki gibi küçük dolap yer almaktadır.

Şerbetlikler gelinlik kızların çeyizlerinin ve her türlü dekoratif eşyanın oymalı hücrelerinde sergilendiği önemli mobilyalardandır. Bina yapılırken birlikte inşa edilen geleneksel konut mobilyalarının Batıdaki karşılığı “hareketli mobilyalardır”. Avrupa ile girilen sosyo-ekonomik ilişkiler sonucunda önce saraylarda (Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız) Batı kaynaklı mobilyaların (masa, sandalye, koltuk, kanepeler, gardirop vb.) kullanmaya başlandığı gözlenmektedir. Başlangıçta kabullenilmesi zor olan ve reddedilen bu hareketli mobilyaların zamanla saray dışına, özellikle de saray yaşantısını örnek alan zengin evlerine hızla yayıldığı görülmektedir. Batı yaşam koşullarına yabancılaşma duyulması eski alışkanlıkların bir anda terk edilememesi gibi nedenlerle batı kaynaklı mobilyaların geleneksel sabit mobilyaların yanında yardımcı eşya olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Dinçbaşı- Akdeniz, 2019, s. 90-95).

Osmanlı kültürü içinde yıkanma eylemi 10 ya da 15 günlük aralıklarla hamamlarda gerçekleştirilmiştir. Genele açık çarşı hamamları yanında saray, konak, yalı hamamları da mevcuttur. Anadolu’da geleneksel konutlarda banyo mekânları nerdeyse tüm odalarda dolap içlerine gizlenmiş gusülhaneler bulunmaktadır (Tuluk, 2010, s. 639). Ebeveyn banyoları da denen bu mekânlar toplu yıkanma etkinliğinin aksine kişisel ve anlık yıkanma ihtiyacına hizmet eden özel mekânlardır. Anadolu’da azınlık konutlarının bazılarında da bu uygulamaya rastlanılmaktadır. Geleneksel konutlarda görülen gömme dolap içlerinde yer alan gusülhaneler bu konakta da benzer şekildedir. Değişime uğramış pek çok örnekte ocakların sol ya da sağ tarafında yer alan gusülhanelerdeki ahşap kapaklar ortadan kaldırılarak evyeye dönüştürüldüğü görülmektedir.

Tuvaletler 19. ve 20. yüzyıla kadar yani teknik imkânlarla kokusuz hale getirilinceye kadar daima konutların dışında ve uzağında tutulmuştur (Sargon, 1998, s. 71). Bu konağın özgünde tuvaleti bahçesinde olmalıdır. Tuvaleti ve banyosu batı cepheye sonradan eklenmiştir.

Geleneksel konutlarda en yaygın kullanılan döşeme sistemi ve kaplaması ahşaptır (Küçükerman, vd. 1995, s. 107-123). Konağın zemin katı yer yer ahşap döşeme ve muhdes malzemedir. Kat araları ahşap döşemedir. Zemin kat girişinin pabuçluk bölümleri blok taş döşemedir.

Konakta, zemin katların tavanları ters tavan, üst kat sofa ve kuzey yöndeki odaların tavanları düz tavan şeklindedir. Güneydoğu ve güneybatı odaların tavanları çökertme şeklinde ve göbeklidir. Güneybatı yöndeki başodanın tavanı iç içe dört kademelidir. Her kademe çerçevesi saçak şeklinde sarkıktır. Her kademe 10 santim içe doğru çöküntü şeklindedir. Göbekte köşelerden gelen çapraz tahtaların birleşmesiyle dört kollu yıldız oluşmuştur (Görsel 31). Güneydoğu köşe odasındaki odanın tavanı iç içe dört çerçeveli oluşturulmuştur. Sadece tavan göbeği 10 santim içe çöküktür. Tavan göbeğinin dış çerçevesi saçak şeklinde sarkıktır. Göbek merkezden etrafa dağılan ışımsal motiftir. Göbek ortasındaki applike ahşap parça üzerinde oyma şeklinde oluşturulmuş dört kollu yıldız yer alır (Görsel 35).

Hem göbeğin içe çökük olması hem de tavanın iç içe çökük ve çerçevelerin saçak şeklinde sarkık oluşu, Fatsa Hatipli Halil Şerit konutundaki tavana benzemektedir (Görsel 38).¹² Ayrıca Kumru Şenyurt Helvacıoğlu ahşap camii (Görsel 39), Fatsa Kösebucağı Mahallesi Merkez Camii ahşap tavanlarıyla benzer şekildedir (Bayhan, 2019, s. 157-167).¹³

¹² Bu konut günümüzde tamamen ortadan kaldırılmış durumdadır.

¹³ Uygulanan teknikler geneldir. Sivil mimaride benzer tavanlı birden fazla örneğe ulaşılamamıştır. Yakın çevredeki ahşap destekli camii tavanlarında da benzer tavanlar mevcuttur. Bu durum dönemsel olarak aynı ustaların elinden çıkmış olma ihtimalini de güçlendirmektedir.

Görsel 38. Ordu- Fatsa Hatipli Halil Şerit Konutu (D. KOŞAN'DAN).

Görsel 39. Ordu-Kumru Helvacıoğlu Ahşap Cami Tavanı (A. A. BAYHAN'DAN).

Geleneksel konutların kültürel açıdan dışa kapalı oluşu ve bu oluşumun zamanla değişimi dolayısıyla da cephe tasarımlarına yansıdığı görülmektedir. 16. yüzyılda sokağa bakan cephelerinde pencere sayısı çok azdır. 17. yüzyılda konutların arka cephelerinde pencerelere yer verilmiştir. Cephelerde iç unsurlara denk gelen dikey ve yatay çizgiler cephelere yansımaktadır (Kuban, 1995, s. 164-171).

18. yüzyıla kadar yapılan konutlarda, dış cepheler fazla hareketli değildir, dolayısıyla konut planı daha topludur (Eldem, 1954, s. 23). 18. yüzyılda sürme pencerelerin kullanılmasıyla birlikte manzaradan ve ışıktan faydalanmak için bina cepheleri daha çok hareketli hale gelmeye başlamıştır (Günay, 1999, s. 43-44). Fakat o tarihten itibaren, aydınlık ve ferahlık ihtiyacının artması ile çıkmalar da fazlaşmakta ve cepheler hareketlenmektedir (Eldem, 1954, s. 23). 18 ve 19. yüzyıldan itibaren giriş katları üzerinden dışarıya doğru taşan üst katları ile geleneksel konut yeni bir tasarım dönemine girmiştir (Kuban, 1995, s.171). Bu konağın cephesi hareketsiz yani düz cephedir. Benzer cephe düzenlemelerine Giresun (Özen vd. 2006, s. 139), Bayburt (Uçar, 2005, s. 157), Safranbolu (Günay,1999, s. 112-114), Tokat (Çal, 1988, s. 33), Sivas (Bilget, 1993, s. 48) gibi geleneksel konut örneklerinde de rastlanmaktadır.

19. yüzyılda camlı pencereler büyümüş çoğalmış ve evi planlayan modül niteliği kazanmıştır. Tepe pencereler ve tahta kapaklar kaybolmuştur. Pencere üstleri üçgen alınlıklı, ya da yarım daire kemerli ve silmelerle bezelidir (Günay, 1999, s. 44). Camlı çerçevelerin kullanılmaya başlamasından sonra kanatlı ve sürme çerçeveler yapılmaya başlanmıştır. Geleneksel konutlarda pencere doğramasının giyotin denilen düşey sürme haline gelmesi 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır (İltar, 2011, s. 129- 131). Bu konaktaki pencerelerin çoğunluğu düşey sürgülüdür.

Geleneksel konutların en önemli ayırt edici özelliği olan çatıların dört yana eğimli olmalarıdır (Günay, 1999, s. 37). Araştırılan konak dört yöne eğimli kırma çatılı ve alaturka kiremitlidir ve çatının batı eğiminde de muhdes Marsilya kiremit kullanılmıştır.

Anadolu'nun bölgesel özelliklerine göre, çevredeki malzemeyi en uygun biçimde kullanabilme yönünden çok zengin bir birikim oluşmuştur (Karpuz, 1984, 451). Geleneksel konutlarda bölgelere göre malzeme farklılıkları bulunmaktadır. Ege, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu gibi bölgelerde genellikle duvarların alt kısımlarında taş, üst kısımlarında ahşap çatıklı karkas (hımış) kullanılmıştır (Karpuz, 1992, s. 52). Karadeniz, İç Ege ve Akdeniz bölgeleriyle Balkanlarda hâkim olan geleneksel konut tiplerinde yapı tekniği ahşap karkas arası kerpiç dolgu veya bağdadidir. Tokat, Amasya, Kastamonu, Safranbolu, Kütahya, Isparta, Antalya gibi şehirlerde kısa taş temel üzerine ahşap çatık sistemi oturtulurken Kula gibi merkezlerde zemin kat tamamen moloz taş malzemeden yapılmıştır (Çal, 1988, s. 32-33).

Konağın zemin katı moloz taş duvar, iç duvarı bağdadidir. Üst kat dış duvarı ahşap çatık arası taş dolgulu, iç duvarlar bağdadidir.

18. yüzyılda Orta Avrupa'dan geldiği düşünülen barok zevkleri yansıtan pembe, her tür kırmızı, zeytin yeşili ve sarının tonları ile konutlar boyanmışlardır. Taşra mimarisinde renk kullanımı azdır. Yalnızca ahşap öğelerin kireç ile boyandığı görülmektedir. Taşrada konutlarda beyaz, kırmızı, mavi renkler kullanılmıştır (Kuban, 1995, s.185-186). Konak beyaz renkle boyalıdır. Pencere alınlıklarında ve içteki çift kanatlı kapı lentosu üzerindeki kademeli pervazlarla belirginleştirilmiştir. Zemin kat mutfaktaki ocak alınlığının yatay düz bordürleri ve güneydoğu köşede yer alan odanın ocağının alınlığında iki sıra bordür yer almaktadır. Üstteki bordür C kıvrımlıdır. Alttaki bordürde ise baklava desenleri bulunur. Ocak yaşmağı iki silmeyle çerçevelenmiştir. Çerçevenin iç köşelerinde yelpaze motifi bulunmaktadır. Yaşmağın ortasında **930 Haziran** tarihi hemen altında hilal ve dört kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Birinci kat kuzeydoğu köşede yer alan ocak yaşmağı üzerinde iki yanda kabartma olduğu tahmin edilmektedir. Birinci kat güneydoğu odanın güneş motifli tavan göbeği, başodadaki çökertmeli tavan ve ortasındaki dört kollu yıldız konakta yer alan süsleme unsurları olarak değerlendirilebilir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren odalara çift kanatlı kapılarla, oda duvarları ortasından girilir. İç duvarlarda sandalyelik denilen çepeçevre ahşap silme dolanır (Günay, 1998, 42-43). Konağın oda kapılarında oda akslarına paralel ve odaların köşelerine yakın konumda yer alan ahşap çift kanatlı kapılar bulunmaktadır.

Zemin kattaki ocağın yaşmağında bulunan **930 Haziran**, 1930 Haziran tarihine işaret etmektedir. Tarihin, dil devriminden kısa süre sonra özellikle kırsal bir bölgede Latin alfabesiyle yazılı olması dikkat çekicidir. Bu durum ocağın konağa sonradan yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü genel olarak konağın plan ve mimari özelliklerinden dolayı 19. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir.

Geleneksel konutlarda bölgesel farklar olsa da bu konağın plan tipi, yapı malzemesi ve yapım teknikleri, sabit donatıları ile geleneksel konutlarla olan ortak özelliğini koruduğu görülmektedir. Günümüzde metruk vaziyette bulunan konak restorasyonu yapılarak işlevsel hale dönüştürüldüğünde ilçenin kültürel mirasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akın, E. ve Hanoğlu, C. (2013) "Tokat Geleneksel Konut Mimari'sinde İç Mekân Alçı Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi*. 40: 163-184.
- Arseven, C. E. (1958). *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Arzu, Y. (2021). "Nüfus Defterlerine Göre Fatsa Kazasında Gayrimüslim Nüfus (1844-1845)". *History Studies*. XIII/5: 1453-1473.
- Arzu, Y. (2018). *1003 Numaralı Fatsa Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Arzu, Y. (...). *Fatsa ve Fatsa'ya Tabi Keşderesi (Korgan), Serkeş ve Meydan (Kumru) Kazaları Nüfus Defterleri (1834-1845)*. Basılmamış Kitap.
- Bayhan, A. A. (2019). *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Ahşap Camileri*. Ordu: Kültür Yayınları.

- Bayrak, H. (2020). *Ordu Ünye Ortayılmazlar ve Burunucu Mahallerinde Bulunan Geleneksel Konut Örnekleri*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bilget, N. N. (1993). *Sivas Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bolgi, M. (2014). *Korgan Tarihi Coğrafyasının Alt Yapısı*. Samsun: Ceylan Ofset.
- Bozkurt, S. G. (2009). *19. yy 'da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi*. İstanbul: Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bozkurt, S. G. (2013) "19. yy da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi", *Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University* LXII/2: 37-70.
- Çal, H. (1998). *Tokat Evleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dinçbaş Kuzu, G. vd. (2019). "Germir'de Tarihi Mehmet Pehlivan Evi'nin Başodası'ndaki Sabit Mobilyaların Değerlendirilmesi". *Meğaron*. XIV/1: 87-102.
- Ekinci, İ. (2016). *Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Eldem, S. H. (1984). *Türk Evi Osmanlı Dönemi I*. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Erler, M. Y. (2009). "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. II/8:170-180.
- Günay, R. (1999). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*. İstanbul. Yem Yayınları.
- Günay, R. (1998). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- İltar, G. (2011). *Giresun İli Kentsel Konut Mimarisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Karpuz, E. ve Karpuz, H. (2013). *Anadolu Türk Evinde Mutfak Yemek Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karpuz, H. (1984). *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karpuz, H. (1992). "Karaman'da Eski Türk Evleri". *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*. 55-78.
- Kuban, D. (1995). *Türk 'Hayat'lı Evi*. İstanbul: Mısırlı Matbaacılık A. Ş.
- Kuban, D. (2018). *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17.-19.Yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1973). *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Odalar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Küçükerman, Ö. ve Güner, Ş. (1995). *Anadolu Mirasında Türk Evleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Naldan, F. (2012). *Akçakoca'da Bir Grup Ev Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Öz, M. (1999). *XV-XVI. yüzyılda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öz, M. (2006) "XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, ed. Cevdet Yılmaz, Samsun: Büyükşehir Belediyesi Yayınları:1-23.
- Özen, H. vd. (2006). "Giresun Kentsel Sit Alanı ve Evleri Üzerine Bir İnceleme", *TÜ Fen Bilimleri Dergisi*. VII/2:135-142.
- Özdemir, M. (2005). "Orta Karadeniz Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına Başka Bir Bakış", *Orta Karadeniz Kültürü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sargon, E. (1998) "Abdesthane", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (C. I, s. 71).
- Sözen, M. (2001). *Türklerde Ev Kültürü*. İstanbul: Türk Hava Yolları.

- Telliöğlu, İ. (2007) "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Derleme", *Turkish Studies*. II/2: 654-664.
- Tuluk, Ö. İ. (2010). "Erken 20. Yüzyıl Çorum Evlerinde Banyo Teknolojisi", *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*. XXVII/2: 61-82.
- Uçar, H. (2005). "Geleneksel Bayburt Evlerinin Plan Tipolojisi ve Mekânların Örgütlenme Biçimleri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. V/35: 147-160.
- Yediöldiz, B. (2000). *Ordu Tarihinden İzler*. İstanbul: Fast Yayıncılık.
- Yediöldiz, B. (2018). *Hacıemiroğulları Beyliğinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, Kültür Yayınları.
- Yenişehirliöğlu, F ve Müderrisoğlu, F. (1995). *Mersin Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Yolalıcı, M. E. (1998). *XIX. Yüzyılda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ordu Büyükşehir Belediye Arşivi

İnternet Kaynağı

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/16986/186/4/1641385088809>, Erişim Tarihi: 10. 09. 2021.

Sözlü Kaynak

- Adnan Korgan, 71, Emekli Öğretmen, 16. 09. 2021.
- Yasemin Dervişoğlu Korgan, 60, Lise Mezunu, 15.11. 2021.
- Ömer Korgan, 54, Lisans Mezunu, 16. 11. 2021.

Extended Abstract

It is possible to say that the most region of Ordu has been a Turkish homeland since the Danishmend period. After 1178, The Anatolian Seljuk State took in sovereignty the Danishmend lands. After the Mongol-Ilkhanid domination in Anatolia to 1335, the local seignory occurred in the Ordu region. Taceddinoğulları (around Samsun-Çarsamba) and Hacıemiroğulları (Ordu) seignory in the Kaleköy of Mesudiye were established in the region Canik. To including the Ordu region was including in the territory of the Ottoman Empire in 1427 while the reign of Yıldırım Beyazıt.

Korgan, located on the Canik Mountains, was recorded as Gümüşderesi. Later, its name was changed and it took name the Keşderesi. Keşderesi was a subordinate the Canik sanjak of Trabzon in 1860-1865, the district the Ünye sanjak of Trabzon in 1866-1871, the township of the Fatsa district the Canik sanjak of Trabzon in 1882, it was transformed into a village in the Fatsa district of Ordu in 1928 and became name the Korgan of Ordu in 1960.

Hadji Kadızâde Mustafa Effendi, called the Mollavelioğulları, was a judge of Ünye and he was tax collector of the Korgan region. Hadji Kadızâde Bekir Effendi (1857-1939), the youngest of the three sons of Hadji Kadızâde Mustafa Effendi, had been a mansion built in the Tepe Street of Korgan village between 1870-1875. This mansion served as a government office until 1924. The subject of this research is Hadji Kadızâde Bekir Effendi Mansion which is an example of civil architecture built with traditional methods, located in the Korgan district of Ordu province.

Due to the plans and architectural features, the mansion was thought to belong to the second half of the 19th century. The mansion was located on a land sloping to south from north in Korgan Tepe Street, island 186, and plot 4. There was not registration record of the mansion. The mansion is surrounded four directions by gardens and it is state in derelict. There are four entrance doors in the mansion. The main entrance door is provided from the door in the southeast direction of the east facade.

The ground floor and the first floor are the one-sided interior sofa plan type which is the subgroup of the inner sofa plan type. Stone and wood materials were used built in the house. The ground floor is in the masonry wall technique and the first-floor exterior walls are in the timber frame technique. The ground floor is made of rubble stone. The first floor is filled with stone and the wooden frame. The inner walls are the Baghdadi wall. The jambs and lintels of the non-essential doors and windows of the ground floor are made of stone.

The east facade is the main entrance. The facade has two-decker appearance. There is a stone-stepped staircase leading to the first floor from the ground floor level of the north facade in the middle of the facade. There is a small window close to the corner on the ground floor level of the western facade of the mansion. The facade continues in the form complete entrances and annexes. Later, the wet floors were added to the mansion. This extension section rises up to the eaves of the mansion. The southern facade of the mansion appears to be higher than the other facades.

It was understood that the plan of the mansion was changed the over time. It was understood that the ground floor consisted of two rooms in the south direction, an interior sofa in the east-west direction and an empty section in the east-west direction in the north direction.

The interior staircase in the mansion is located in the sofa and its two-armed landing is revolved. The handrails are shape of the cylindrical and three-knotted.

The upper floor doors of the mansion are double-winged parallel to the wall and suitable the period. The interior doors in the ground floor appear to be single-winged wooden doors. The three plates of the doors are plain and undecorated.

The rooms in the mansion are arrangement to traditional forms. The placement and arrangement of closets inside the rooms varies from room to room. The rooms are fixed equipment parents' bathrooms, cupboards and sherbet. There is not the sequencing arrangement. The kitchen of the mansion is located in the ground floor.

There are five ovens in the mansion. Three of the ovens are in the ground floor and other ovens are in the upper floor. The oven in the southwest corner room in the ground floor must have been added from later. The oven of the northwest room the upper floor was turned off. In the mansion were used, also known as Frankish furnaces, stoves with shelves of the last period. The ovens made from stone material. The ovens in the mansion are rectangular. The oven the southeast room in the ground floor is a polygonal.

The bathing cubicle and the closets see to similar the traditional houses. In many modified examples, it is seen that the wooden covers the bathing cubicle located left and right side of the ovens were removed and turned into sinks.

In the mansion, the ceilings of the ground floors are inverted ceilings, the upper floor a sofa and the ceilings of the rooms the north direction are flat ceilings. The ceilings of the southeastern and southwestern rooms are in the form of collapses and the core. The ceiling of the head room in the southwest direction is four-tiered within the other. Each tier frame is drooping in the form of eaves. It is in the form of a depression of 10 cm inward. The four-armed star was formed by the merging of the diagonal boards coming from the corners in the core. The ceiling of the room the southeastern was formed with four intertwined frames. Only, the ceiling core is 10 cm sunken in. The outer frame of the ceiling core is drooping form of eaves. The navel is a sun motif. There is a four-armed star carved on the appliqué wooden piece in the middle of the navel.

The mansion is painted to white color. The most of the windows are vertical sliding. It is accentuated by stepped sills on the window hoods and the interior double-winged door. The horizontal plain borders of the oven hills and the intertwined lozenge patterns are also on the oven. There are fan crescent and four-pointed star motifs on the inner frame of the same spring the date June 930. The sun motif ceiling core of the first-floor the southeast room collapsed ceiling in the main room and the four-armed star in the middle can be evaluated as decorative elements in the mansion.

June 930, on the oven in the ground floor, is remarkable in that it points to the date of June 1930 and is written in the Latin alphabet, especially in a rural area, shortly after the language revolution. This situation can be interpreted as the stove was built in the mansion from later. Because, the mansion see dates the second half of the 19th century.

Although the regional differences in traditional houses, it is seen that this mansion maintains common features, building materials and construction techniques, fixed equipment with traditional houses. The mansion, which is derelict nowadays, will be contributing to the cultural heritage of Korgan, if this mansion is restored.

İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması¹

The Effect of Job Engagement, Ability to Focus on Career Satisfaction and Job Satisfaction: A Field Study

Mustafa Tuncer OKUMUŞ²
İsmail BAKAN³
Merve Rabia KUTLUK⁴

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 09.12.2021
Kabul Tarihi / *Accepted*: 11.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1034056

Atf / Citation: Okumuş, M. T., Bakan İ. ve Kutluk M. R., (2022). "İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması", *ODÜSOBİAD*, 119-138, Doi: 10.48146/odusobiad.1034056

Öz

Sağlık sektörü hizmetleri geçmişte ve günümüzde insan yaşamının sürdürülmesinde ve yaşam kalitesinin artırılmasında önemli rol oynamıştır. Hastalar tarafından alınan hizmetten memnuniyet ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi hastanede çalışan, değer oluşturan ve beklenen sorumlulukları yerine getiren sağlık çalışanları tarafından mümkün olmaktadır. Yoğun çalışma temposuna sahip hastanelerde, çalışanların çalışma ortamından beklentileri karşılanarak hizmet kalitesinin en üst düzeye çıkartılması mümkündür. Bu çalışmanın temel amacı, işe tutkunluk, odaklanma yeteneği, kariyer tatmini ve iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaca ulaşabilmek için, nicel araştırma yöntemi kullanılarak Malatya ilinde hastane çalışanları üzerinde bir alan araştırması yapılmıştır. Malatya İl merkezinde yer alan iki özel sağlık kuruluşu çalışanlarından 297 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Analiz kapsamında, frekans, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre hastane çalışanlarında; işe tutkunluk ve odaklanma yeteneği arttıkça iş tatmini ve kariyer tatmininin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık çalışanlarının iş tatmini ve kariyer tatmininin artırılmasına işe tutkunluk ve odaklanma yeteneklerinin artırılmasının katkı sağlayabileceği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneği, İş Tatmini, Kariyer Tatmini

Abstract

Health sector services have had an important role in sustaining human life and increasing the quality of life in the past and today. Satisfaction of the service received by the patients and improvement of the service quality is possible only by the healthcare professionals working in the hospital and creating value, fulfilling the expected responsibilities. In hospitals with intensive working pace, it is possible for the employees to fulfill their service quality at the highest level, by meeting the expectations of the employees from the working environment. The main purpose of this study is to determine the relationship between Job Engagement, ability to Focus, Career Satisfaction and Job Satisfaction with a field study conducted in Malatya province using quantitative research method for hospital employees. In this study, a questionnaire was applied to 297 employees of two private healthcare workers in the city center of Malatya. The data obtained were statistically evaluated with SPSS program. Within the scope of the analysis, frequency, reliability, correlation and regression analyzes were performed. According to the results of the analysis, in the hospital staff; It is concluded that job satisfaction and career satisfaction increase as the ability to focus and job engagement. It turns out that increasing the job engagement and focus skills of healthcare professionals can contribute to increasing job satisfaction and career satisfaction.

Keywords job engagement, ability to focus, career satisfaction, job satisfaction

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 22.04.2020 tarih 2020/11 toplantı sayılı 7 numaralı kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır.

²Sorumlu yazar, Dr., Kahramanmaraş/TÜRKİYE, e-mail: mtokumus@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6495-3252.

³Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kahramanmaraş/TÜRKİYE, e-mail: ibakan63@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8644-8778.

⁴Yüksek Lisans Öğrencisi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş/TÜRKİYE, e-mail: kutlukmerve@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0926-5892.

Giriş

Küreselleşen iş dünyasında insan faktörü her geçen gün daha fazla ön planda yer almakta ve insan kaynaklarına verilen önem artmaktadır. Örgütler tarafından belirlenmiş olunan hedeflere ancak insan kaynağı faktörüyle erişmenin mümkün olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Örgütlerin kullandıkları kaynaklar arasında en karmaşık ve değişken olan faktörün insan olduğu görülmektedir. Küçük bir çalışan grubunun bile memnuniyetsizliği bütün kurum faaliyetlerini negatif anlamda etkileyebilmektedir (Söyüç, 2018, 437).

Bireysel tutkunluk, örgüt üyelerinin fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak çalışma rollerine katkısı ile ilgili bir kavram (Kahn, 1990, 694) olup çalışanların yüksek enerjiye ve özyeterliliğe sahip olmalarına ve onların yaşamlarını etkileyen olaylar üzerinde söz sahibi konumuna ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. Çalışanların olumlu tutum ve faaliyetleri iş dışı yaşamlarında da etkili olmakta ve çok çalıştıkları zamanlarda yorgun olsalar dahi yorgunluklarını olumlu başarılarla ilişkilendirerek hoş bir durum olarak tanımlayabilmektedirler (Bakker ve Demerouti, 2008, 210).

İnsanların bir işi yaparken işlerine odaklanma dereceleri hem yaptıkları işten memnuniyet düzeylerini hem de iş performanslarını etkileyebilmektedir. Çalışanlar yaptıkları işlerine odaklanarak daha yüksek performans gösterebileceklerdir. İş yaşamında bireylerin yaptıkları işe odaklanmalarını zorlaştıran ve sonucunda da iş performanslarını düşüren birçok çeldirici de bulunmaktadır.

Topluma sağlık hizmetleri sunan çalışma alanlarında temel hedef, kaliteli ve doğru hizmeti sunabilmektir. Bu hedef iyi eğitim almış ve işini doğru yapan sağlık çalışanlarının maksimum düzeyde iş tatmini hissi duymaları ile mümkündür. Sağlık alanında yapılan araştırmalara bakıldığında; çalışanların iş tatminsizliklerinde her geçen gün artış görülmektedir (Söyüç, 2018, 439). Tatminsizliğin bireye yönelik sonuçları sadece bireyin kendisi ile sınırlı kalmamakta, sosyal çevre ve örgütsel çevresini de dolaylı yoldan olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Bilgiç, 2017, 46). Sağlık hizmetlerinin insanı konu alması, dikkat ve devamlı çalışmayı gerektiren ağır çalışma şartları nedeniyle sağlık hizmetlerinde iş tatmininin önemini daha da artırmaktadır (Durak ve Serinkan, 2007, 120). İşgörenin tatmin olduğunda işletmelerde performansları yüksek, işten ayrılma eğilimleri ise düşük düzeyde gerçekleşmektedir (Altaş ve Kuzu, 2016, 30).

Kariyer tatmini, kişinin kariyeri boyunca belirlemiş olduğu hedeflere ulaşma derecesi sonucunda açığa çıkan tatmin duygusu olarak değerlendirilmektedir (Yüksel, 2005, 305). Greenhaus vd., (1990); çalışanların kariyer tatmininde beş temel faktörün önemine vurgu yapmış ve bu faktörlerin şunlardan ibaret olduğunu belirtmişlerdir: kariyer başarıları, tüm kariyer hedeflerine ulaşma derecesi, gelir hedeflerine ilişkin ilerleme derecesi, kendini geliştirme hedeflerine ilişkin ilerleme derecesi, yeni beceri ve yetkinlik elde etme (Greenhaus vd., 1990; akt. Sakal ve Yıldız, 2015, 6613). Kariyer ve kariyere ilişkin kavramlar işletmelerin varlığını verimli bir şekilde devam ettirebilmelerine destek olan bir süreci içeren kişisel tatmini arttırmaktadır. Çalışma yaşamına bakıldığında, çalışanların hem bireysel hem de örgütsel amaçlara ulaşmalarına katkı sağlamakta önemli bir etken konumunda olan işgörenlerin kariyerlerinden tatmin olmaları işletmeler için önemli hale gelmektedir (Demirdelen ve Ulama, 2013, 66).

İşinde tatminsizlik, tutku eksikliği ve odaklanmada güçlük çeken bireylerde işten ayrılma, uzaklaşma, işe karşı kayıtsızlık, kariyer geleceğine karşı umutsuzluk gibi düşüncelerle bir takım doyumsuzluk duyguları ve olumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. İnsanlar için oldukça önemli olan sağlık sektöründe sağlık çalışanlarının işe tutkunluğu, odaklanma yeteneği, iş tatmini ve kariyer tatmini çalışanların verimliliği ve hasta memnuniyeti açısından da önemli hale gelmektedir. İş ve kariyer tatminlerinin çalışanlar için önemli etkenler olduğu ve işe tutkunluk ve odaklanma yeteneklerinin bu iki kavram üzerinde etkisinin bulunup bulunmadığı varsa etki düzeyi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada sağlık çalışanlarının işe tutkunluk ve odaklanma yetenekleri bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Sağlık çalışanlarının uzun çalışma süreleri, sağlık sorunları olan kişilerle ilişki içerisinde bulunmaları, gerçekleştirdikleri olan teşhis ve tedavinin hayati derecede hassas ve önemli

olması, yapacakları en ufak hatanın bile insan hayatına çok büyük etkilerinin olabilmesi gibi birçok önemli sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Bu şartlarda çalışmalarını yürüten sağlık çalışanlarının işe tutkunlukları ve işlerine odaklanma yetenekleri de doğal olarak önemli hale gelmektedir. Bağımlı değişkenler ise iş tatmini ve kariyer tatmini olup her iki değişken de sağlık çalışanlarının işlerindeki performanslarını oldukça etkileyen iki kavramdır. İşe tutkunluk ve odaklanma yeteneğinin iş tatmini ve kariyer tatmini üzerindeki etkilerinin belirlenmesi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Sağlık çalışanları için ve genel olarak bu değişkenlerin birlikte ele alındığı başka çalışmaya rastlanılmamış ve literatürde bu çalışma alanı ile ilgili boşluk olduğu görülmüştür. Literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak için bu çalışmanın yapılmasına gerek duyulmuştur.

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve anket kullanılarak örneklemden veri toplanılmıştır. Toplanan verilerle ilgili olarak öncelikle demografik değişkenler tablo halinde sunulmuş olup crobach's alfa (α) ve composite reliability (CR) analizleri ile güvenilirlik, doğrulayıcı faktör analizi ile geçerlilik test edilmiş ve araştırma ölçeklerinin güvenilir ve geçerli olduğu gözlemlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki yön ve şiddetinin belirlenmesinde korelasyon analizinden, her biri tek boyutlu olarak araştırmaya dahil edilen bağımsız değişkenlerin ayrı ayrı bağımlı değişkenler üzerindeki etki düzeylerinin belirlenmesi için de tekli doğrusal regresyondan yararlanılması tercih edilmiştir. Araştırma değişkenleri tek boyutlu olarak araştırmada kullanıldığı için çoklu regresyona gerek duyulmamıştır. Bulgular tablolar halinde sunularak ilgili yerlerinde raporlanmıştır. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular raporlanarak çalışma özgün katkı bilgileri ile tamamlanmıştır.

Bu çalışmada akademik literatüre çeşitli katkılar sağlanması hedeflenmiş olup işe tutkunluk, odaklanma yeteneği, iş tatmini ve kariyer tatmini arasındaki ilişkiler üzerine yapılmış olan nicel araştırmalara bu değişkenlerin bir arada ele alınması ile katkıda bulunmaktadır. Yapılan literatür incelemesine göre bu çalışma ülkemizde genel olarak ve sağlık çalışanlarında işe tutkunluk, odaklanma yeteneği, iş tatmini ve kariyer tatmini arasındaki ilişkileri birlikte doğrulayan ilk çalışma durumundadır.

Araştırma bulguları işe tutkunluk ve odaklanma yeteneğinin iş tatmini ve kariyer tatmini üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu bağımsız değişkenlerin artması durumunda bağımlı değişkenlerin de arttığını ortaya koymuştur.

İş Tatmini

İş tatmini bir çalışanın işinin, önemli olarak görülen şeyleri ne kadar iyi sağladığına dair algısının bir sonucu (Adio ve Popoola, 2010, 176) olup birçok alanda insanların bir kuruluşun cirosuna, performansına, politikalarına ve diğer faktörlere karşı duygularını tanımlamak veya ölçmek için kullanılan geniş bir kavramdır (Hao vd., 2016, 117). İş tatmini, bireylerin işin çeşitli yönlerine ve iş deneyimlerine karşı birincil duygusal tepkileridir (Igarria ve Guimaraes, 1993, 148). İş tatmini, görevdeki kişinin gerçek sonuçları istenen sonuçlarla karşılaştırmasından kaynaklı olarak ortaya çıkan, işe karşı etkili bir tepkidir (Cranny vd., 1992, 1; akt. Belwalkar vd., 2018, 415).

İş tatmini, gerçekleştirilmekte olan işle ilgili olarak çalışanda oluşan duygusal ve psikolojik bir tepkidir. Çalışanların işlerinden elde ettikleriyle maddi ve manevi açıdan ihtiyaçlarını karşılamaları sonucu ortaya çıkan mutlu ve huzurlu olmaları (Güney, 2017, 181-182) ve işleriyle ilgili beklentilerinden ne oranda tatmin sağladıklarıyla ilgilidir (İmamoğlu vd., 2004, 169). Çalışanların örgüt içerisinde bir bütün olarak gerçekleştirdikleri işler, ekip arkadaşları, çalışma imkanları ve bunları sağlayacak olan örgütün; işgörenlerin iç dünyasında yerine getirmek istediği beklentilerin ne kadarının sağlandığının kıyaslanması sonucunda elde edecekleri mutluluk veya mutsuzluğun iş tatmininde etkili olduğu ifade edilebilmektedir (Büyükyılmaz vd., 2018, 6). İşin niteliği ile iş görenin kendinde bulunan nitelikler ne kadar birbirine yakınsa tatmin düzeyinin de o derece yüksek olacağı ifade edilebilir (Yıldırım, 1995, 442).

İş tatmininin sağlanamaması durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz durumlar çalışanın kendisine, ailesine, örgütüne ve hatta bulunduğu ülkeye de olumsuz olarak yansıtılabilmektedir. Bu durum, iş

tatmininin işletme yöneticileri açısından önemle üzerinde çalışılması ve araştırılması gereken bir olgu olduğunu göstermektedir (Hoş ve Oksay, 2015, 9). İş tatmini için önemli olan özelliğin zihinsel olmaktan daha çok duygusal, psikolojik bir kavram olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bireysel olması nedeniyle yöneticinin gerçekleştireceği en önemli durum, işgörenlerin maksimum düzeyde tatmin duygusuna sahip olmaları için çabalamaktır. İş tatmininin örgütsel davranış geliştirme ve verimlilik artışı sağlayan bir faaliyet olarak ele alındığı yapılan çalışmalardan görülmektedir (İşcan ve Timuroğlu, 2007, 125).

Kariyer Tatmini

Kariyer, kişinin yaşamı boyunca işle ilgili deneyimleri ve faaliyetlerinin tamamı olarak ifade edilebilir. Kariyer tatmini de kişinin işiyle ilgili duygularının oldukça uzun bir süre içindeki toplamını yansıtmaktadır (Lounsbury vd., 2008, 352; Jawahar ve Lui, 2016, 381).

Kişinin tatmin duygusu sadece ilgili kişi tarafından farkına varılabilir ve kişinin iç huzura ulaşmasını sağlamada önemli bir vazife üstlenir (İşcan ve Timuroğlu, 2007, 124). Kariyer tatmininde, çalışanlar kariyerleri boyunca elde ettikleri kazanç, ilerleme, beceri geliştirme ve mesleki hedefler gibi başardıkları şeylerden tatmin olurlar. Dahası, çalışanlar tarafından amirlerinin kendilerinden memnun oldukları, çalıştıkları organizasyonla duygusal bir bağ duygusu hissettikleri ve sonuçta iş başarısı hissi olduğu duygusu açığa çıkar (Riaz ve Haider, 2010, 35). Kariyer tatmini, çalışanların kariyer hedeflerine yönelik yükselme, gelir, gelişme ve yeni becerilerin geliştirilmesi gibi ilerlemelerinin durum değerlendirmeleri de dahil olmak üzere mevcut kariyer başarılarına ilişkin algıları ile ilgili bir kavramdır (Coetzee ve Bester, 2019, 1138). Kariyer tatmini şu ana kadar kişinin kariyerinde biriken deneyimlerin değerlendirilmesini ifade etmektedir (Hagmaier vd., 2018, 142).

Objektif kariyer tatmini, çalışanların aldıkları ücret veya terfi gibi konularda değerlendirmelerini ve bu ögelere ilişkin tatmin düzeyini göstermektedir. Subjektif kariyer tatmini ise, çalışanların bireysel olarak kendi kariyer gelişim ve başarılarına ilişkin öznel algıları ve değerlendirmeleri sonucu oluşmaktadır. Subjektif kariyer tatmini, çalışan bireyin öznel değerlendirmesi sonucu olduğu için kariyer tatmininin içsel boyutu olarak ifade edilebilir ve sadece başarı ile ifade edilen bir durum değildir. Subjektif kariyer tatmini, bireyin göstermiş olduğu ilerleme, anlamlılık ve geleceğe ilişkin beklentisi gibi unsurlarla da bağlantılıdır (Avcı ve Turunç, 2012, 45).

Maaş ve terfiler açısından ölçülen dışsal kariyer başarısı, hem işten hem de meslekten araçsal ödüller ve nesnel olarak gözlemlenebilir sonuçları ifade eder. İçsel kariyer başarısı ise işin veya mesleğin kendisinde var olan ve görevdeki kişinin kendi hedefleri ve beklentilerine göre öznel değerlendirmesine bağlı olan faktörleri ifade eder (Seibert ve Kreimer, 2001, 2). Somut kariyer başarıları daha fazla kariyer tatmini duygularına yol açabilmektedir (Ng vd., 2005, 375). Kariyer başarıları da kariyer tatminini ortaya çıkarmaktadır.

Kariyer, henüz bitmemiş başka bir deyişle sona ermemiş, devam eden bir süreç niteliğinde iken, iş kavramı daha dar bir alandaki faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Kariyer tatmini kişinin hayatının önemli bir bölümünde etkinliğinin tatmin derecesini ifade ederken; iş tatmini daha dar bir kapsamda yapılan işle ilgili yönlere duyulan tatmini yansıtmaktadır. Kariyer tatmini kişinin hayatının büyük bir kısmındaki faaliyetlerinden tatmin düzeyini ifade ederken; iş tatmini daha dar bir alanda, çoğu kez yapılmakta olan işin yönlerine duyulan olumlu duyguyu ifade etmektedir (Yüksel, 2005, 311). Özetle; kariyer tatmini, ücret, terfi ve gelişim imkanları gibi kişinin kendi kariyer hedeflerine ulaşma düzeyinden algıladığı tatmin seviyesi olarak ifade edilebilir. Bu farklılıkları nedeniyle, bu çalışmada kariyer tatmini ve iş tatmini değişkenleri farklı bağımlı değişkenler olarak araştırma modeline dahil edilmişlerdir.

İşe Tutkunluk

Çağımızın dikkat çeken kavramlarından biri de işe tutkunluktur. Bu kavram çalışanın çalışma anında enerji dolu olması, yaptığı işi sevmesi, işinden ayrılmakta zorlanması gibi olumlu ruhsal durumları kapsayan; birey ve kurum açısından çalışanın verimlilik ve performansını artıran bir kavramdır

(Kaplanseren ve Örucü, 2018, 1). İşe tutkunluğun, iş rolünü destekleyen davranışlar, pozitif ve çok yönlü deneyim ile tecrübelerden kaynaklandığı belirtilebilir. Yapılan araştırmalara göre, işe tutkunluğun birden çok davranışsal durumdan etkilenen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. İş, sadece bir görev veya rolü kapsamayıp bir iş ortamında ortaya çıkan her şeyi (rol, görev, işler gibi) içine almaktadır. Bundan dolayı işe tutkunluk, genel bir ifadeyle işe karşı tüm etkinlikleri içeren bir kavram olarak ifade edilebilir (Başoda, 2017, 87-88).

İşe tutkunluk, dinçlik, adanmışlık ve özümseme ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici bir işle ilgili zihinsel durum olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli vd., 2006, 702). Tutkunluk, anlık ve spesifik bir durumdan ziyade, herhangi bir belirli nesneye, olaya, kişiye veya davranışa odaklanmayan, daha kalıcı ve yaygın duygusal bilişsel bir durumu ifade etmektedir. Dinçlik, çalışırken yüksek düzeyde enerji ve zihinsel esneklik, kişinin işine çaba harcama isteği ve zorluklar karşısında bile sebat ile; adanmışlık önem verme, isteklilik, ilham, gurur ve meydan okuma duygusu ile karakterize edilmektedir (Kanungo, 1982; akt. Schaufeli vd., 2002, 74). Özümseme, kişinin işine tamamen konsantrasyon olması, bu sayede zamanın hızla akması ve kişinin kendini işten ayırmakta güçlük çekmesi anlamına gelir (Balducci, Fraccaroli ve Schaufeli, 2010, 143).

İşe tutkunluk, kişinin istekliliği ve işine bağlanması olarak tanımlanabilir. İşleriyle yüksek oranda ilgilenen çalışanlar işlerini kişisel olarak tanımlayacaklar ve işin kendisi tarafından motive edileceklerdir. Bu çalışanlar diğerlerinden daha çok ve daha verimli çalışma eğilimindedirler ve müşterilerinin ve kuruluşlarının istediği sonuçları üretme ihtimalleri daha yüksektir. İşe tutkunluğu yüksek olan kişilerin organizasyondan ayrılma ihtimalleri de daha düşük olmaktadır (Roberts ve Davenport, 2002, 21-22).

İşe tutkunluk, içsel bir güç olarak çalışanları motive ederek etkinlik ve performans düzeylerini yükseltecek veya azaltacak bir durum olduğundan dolayı oldukça önemlidir. İşlerine tutkun olan işgörenler işteki rollerine bağlı olacaklarından canla başla çalışarak verimliliği, kaliteyi ve performansını artıracak ekstra çaba göstereceklerdir (Dede vd., 2014, 137). Yapılan çalışmaların (Roberts ve Davenport, 2002; Schaufeli vd., 2002; Schaufeli vd., 2006; Balducci, Fraccaroli ve Schaufeli, 2010; Dede vd., 2014; Başoda, 2017; Kaplanseren ve Örucü, 2018) sonuçları doğrultusunda, bir çalışanın işe tutkunluğunun, çalışanın gerçekleştirmekte olduğu işi ne düzeyde anlamlı bulduğu ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Yapılan işin çalışan için anlamlılık düzeyi; bireyin hayattaki amaçları, çalışanların istek ve ihtiyaçları, öncelikleri ve hayattan beklentileri gibi farklı bireysel etkenlerle tespit edilse de örgütsel etkenlerin de önemli bir paya sahip olduğu ifade edilebilir. Bunların yanında çalışanın kuruma sağladığı katkılarının örgüt nezdinde değer görüp, takdir edilmesi, çalışanların yaptıkları işte uğraş vermeye ve emek harcamaya değer olarak algılamalarını da sağlayacaktır (Seçkin, 2018, 155).

Görüldüğü gibi işe tutkunluk, iş tatmini ve kariyer tatmini gibi kişisel ve kurumsal etkenlerle ilişkilidir. Bu bilgiler ışığında yapılmış olan bu çalışmada işe tutkunluk ile iş tatmini ve kariyer tatmini arasındaki ilişki araştırmanın konusunu oluşturmakta olup ilk iki hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H1. İşe tutkunluk arttıkça iş tatmini artar.

H2. İşe tutkunluk arttıkça kariyer tatmini artar.

Odaklanma Yeteneği

Odaklanma yeteneği, bir kişinin çalıştığı organizasyonda olumsuz güç kullanımı ile ilgili endişelerinin olmaması ve değer üreten faaliyetlere dikkat etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Dikkatleri dağıtan konular performansla olumsuz yansıtılabilmektedir. Güven eksikliği sebebiyle çalışanın dikkatinin kuruma katkı yaptığı işlerden uzaklaştırılması beklenebilir. Bir çalışanla doğrudan temas halinde olan bir yönetici, çalışanın odaklanma becerisi açısından önem arz etmektedir, çünkü yöneticinin operasyonel ve taktiksel kararları, çalışanın günlük yaşamını büyük ölçüde etkilemektedir (Mayer ve Gavin, 2005, 875). İşteki dikkatin odağı, çalışanların isteyken işlerinin ve iş dışı yaşamlarının belirli yönleri hakkında ne düşündüklerini ifade etmektedir. Çalışanın ilgi odağının hem yönü hem de yoğunluğu önemlidir. Çalışanlar çalışma ortamlarının belirli bir yönüne ne kadar çok odaklanırsa ve diğer faktörlere ne kadar az odaklanırlarsa, çalışmalarının o belirli

yönüne verdikleri tepkiler de o kadar güçlü olmaktadır (Gardner vd., 1987, 279). Kaygı, depresyon, korku, suçluluk ve kişisel memnuniyetsizlik gibi sebepler bilişsel bir göreve odaklanma zorluğu sağlayabilmekte ve iş performansının etkilenmesine de neden olabilmektedir (Nordin vd., 2017, 432). Bir çalışanın kendini gerçekleştirme, yüksek performans göstermek için çabalaması, işine odaklanması ve pozitif duygularını artırması tutku ile mümkündür. Tutku keşfetmeyi, kendini geliştirmeyi, başkalarına yardımcı olmayı ve sorumluluk alma duygusunu da beraberinde getiren bir davranıştır (Barutçugil, 2019, 167).

Bu bilgiler kapsamında, yapılmış olan bu çalışmada odaklanma yeteneği ile iş tatmini ve kariyer tatmini arasındaki ilişki araştırmanın konusunu oluşturmakta olup son iki hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H3. Odaklanma yeteneği arttıkça iş tatmini artar.

H4. Odaklanma yeteneği arttıkça kariyer tatmini artar.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada; nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve çalışmanın veri toplama sürecinde anket tekniğinden yararlanılmıştır. Bu çalışma için hazırlanmış olan anket sorularının uygulanması için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 22.04.2020 tarihli 2020/11 toplantı sayılı 7 numaralı kararıyla, etik uygunluk izni alınmıştır.

Ankette kullanılan önermeler "1.Kesinlikle Katılmıyorum", "2.Katılmıyorum", "3.Kararsızım", "4.Katılıyorum" ve "5.Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde 5 aşamalı Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

İşe tutkunluk değişkeninin ölçümünde, Schaufeli vd. (2006) tarafından geliştirilen ve literatürde diğer araştırmacılar tarafından da kullanılan (Örneğin; Bakker vd., 2006; Sonnentag vd., 2012) "İşe Tutkunluk Ölçeği" (Work Engagement Questionnaire) kullanılmıştır. Ölçek, "İşimde kendimi güçlü ve dinç hissediyorum", "Yaptığım işten gurur duyuyorum", "Çalışırken etrafımdaki her şeyi unuturum" şeklinde tek boyutlu 17 önermeden oluşmaktadır.

Odaklanma Yeteneği kavramı için Mayer ve Gavin (2005) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Mayer ve Gavin (2005) tarafından geliştirilen ve literatürde diğer araştırmacılar tarafından da kullanılan (Örneğin; Lance Frazier vd., 2010; Yi vd., 2017;) "Odaklanma Yeteneği Ölçeği" (Ability to Focus Questionnaire) tek bileşenden oluşmaktadır. Odaklanma yeteneğine ilişkin önermeler 4 adet olup "Buradaki çalışma ortamı işimi yapmaya odaklanmama izin veriyor" ve "Bu şirketteki politikalar hakkında endişelenmem gerekmiyor" örneklerindeki gibi önermeleri içermektedir. Orijinal ölçekte bulunan 2 önerme güvenilirliği düşürdüğü için çalışmadan çıkarılmış ve 4 önerme ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Mayer ve Gavin (2005) yaptıkları çalışmada 0,77 değerinde alfa güvenilirliği bildirmiştir.

Çalışmada Taylor ve Bowers'ın (1972) Genel İş Tatmini kavramı için geliştirdiği ölçekten yararlanılmıştır. Taylor ve Bowers (1972) tarafından geliştirilen ve literatürde diğer araştırmacılar tarafından da kullanılan (Gregson ve Wendell, 1994; Wilborn, 1999; İsmail, 2012) "Genel İş Tatmini Ölçeği" tek bileşenden ve 7 önermeden oluşmaktadır. Bu önermeler "Bu kurumda şimdiye kadar bana sunulan kariyer olanaklarından memnunum.", "Yeteneklerim ve çalışmak için harcadığım çabayı esas aldığımda ücretimden memnunum." gibi sorulardan oluşmaktadır.

Kariyer tatmini için Greenhaus vd. (1990) tarafından geliştirilen beş maddelik ölçek kullanılmıştır. Greenhouse vd. (1990) tarafından geliştirilen ve literatürde diğer araştırmacılar tarafından da kullanılan (Örneğin; Arye ve Luk, 1996; Byrne vd., 2008; Kong vd., 2012; Haar ve Broughman, 2013) "Kariyer Tatmini Ölçeği" (Career Satisfaction Questionnaire) tek bileşenden oluşmaktadır. "Kariyerimde elde ettiğim başarıdan memnunum" ve "Genel kariyer hedeflerime ulaşma yönünde yaptığım ilerlemeden memnunum" şeklinde 5 önermeden oluşmaktadır. Greenhaus vd. (1990), 0,88'lik bir alfa güvenilirliği bildirmiştir.

Toplanan veriler SPSS istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Öncelikle anketler güvenilirlik testine tabi tutulmuş, Cronbach's alfa güvenilirlik katsayısı bulunmuştur. Daha sonra

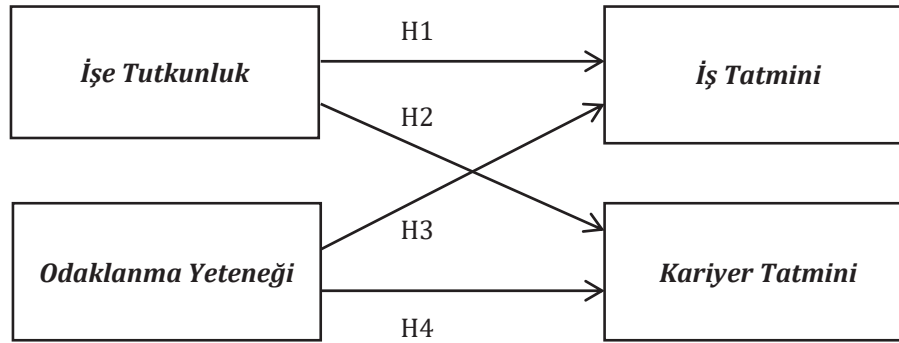
kişisel tanımlayıcı istatistikler ortaya konulmuştur. Korelasyon analizi ile önermeler arasındaki ilişki düzeyi ve yönü belirlenmiş, regresyon analizi ile hipotezler test edilmiştir. Analiz sonuçları tablolar halinde sunulup raporlanmış ve ortaya çıkan bulgular yorumlanarak çalışmanın sonucu ortaya konulmuştur.

Araştırma Modeli

Çalışmada işe tutkunluk ve odaklanma yeteneği ile iş tatmini ve kariyer tatmini arasındaki ilişki ve etki düzeyi araştırılmıştır. Araştırma hipotezleri şu şekilde oluşmuştur:

- H1. İşe tutkunluk arttıkça iş tatmini artar.
- H2. İşe tutkunluk arttıkça kariyer tatmini artar.
- H3. Odaklanma yeteneği arttıkça iş tatmini artar.
- H4. Odaklanma yeteneği arttıkça kariyer tatmini artar.

Ortaya konulan hipotezlere göre araştırma modeli Şekil 1’de görüldüğü şekliyle oluşturulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Malatya’da faaliyet gösteren hastaneler ve sağlık kurumlarında görev yapan sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem sayısının belirlenmesinde basit tesadüfî örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, Malatya’da 2 sağlık kurumunda görev yapan 580 kişi araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. 750 kişiye kadar 254 örneklem yeterli olup (Gürbüz ve Şahin, 2016, 132) 580 kişilik evrenden 310 sağlık çalışanı örneklem olarak seçilmiş ve 297 kişiden elde edilen anketlerle çalışma tamamlanmıştır. 297 kişilik örneklem büyüklüğünün Gürbüz ve Şahin’in (2016, 132) asgari örneklem büyüklükleri tablosundaki 254 kişiden yüksek gerçekleştiği için yeterli olduğu görülmüştür.

Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Araştırmaya ait değişkenlerin SPSS programında doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve elde edilen veriler Görsel 2’de görüldüğü gibi oluşmuştur.

Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
İşe Tutkunluk	Tutk 5. İşimle ilgili istekliyim.	,838	46,321
	Tutk 7. İşim bana ilham verir.	,800	
	Tutk 8. Sabah kalktığı zaman işe gitmek için istekli hissederim.	,759	
	Tutk 4. İşimde kendimi güçlü ve dinç hissediyorum.	,752	
	Tutk 11. İşime kendimi kaptırıyorum.	,714	
	Tutk1. İşimde enerji dolu hissederim.	,697	
	Tutk 16. İşimden kendimi koparmak zordur.	,678	
Tutk 10. Yaptığım işten gurur duyuyorum.	,672		

	Tutk 9. Yoğun bir şekilde çalıştığım zaman kendimi mutlu hissediyorum.	,651	
	Tutk 3. Çalışırken zaman çok hızlı geçer.	,635	
	Tutk 14. Çalışırken kendimden geçerim.	,595	
	Tutk 15. İşimde zihinsel olarak çok esnek hissederim.	,593	
	Tutk 12. Bir seferde çok uzun süreler boyunca çalışmaya devam edebilirim.	,587	
	Tutk 17. İşler iyi gitmediğinde bile işimde sebat ederim.	,544	
	Tutk 6. Çalışırken etrafımdaki her şeyi unuturum.	,522	
	Tutk 2. İşimi anlamlı ve bir amaca hizmet ediyor buluyorum.	,505	
	Tutk 13. Benim için işim ilgi çekici ve zorlayıcıdır.	,490	
Odaklanma Yeteneği	OdYet6. Bu şirketteki politikalar hakkında endişelenmem gerekmiyor.	,587	46,730
	OdYet1. Buradaki çalışma ortamı işimi yapmaya odaklanmama izin veriyor.	,586	
	OdYet3. Bu şirkette dikkatimi işimi yapmaktan uzak tutan sorunlar var.	,580	
	OdYet5. Burada çalışırken karşılaşılabileceğim olumsuzlukları önceden tahmin edemezsem, sorun yaşayacağımın farkındayım.	,397	
Kariyer Tatmini	Kar2. Genel kariyer hedeflerime ulaşma yönünde yaptığım ilerlemeden memnunum.	,868	62,710
	Kar1. Kariyerimde elde ettiğim başarıdan memnunum.	,803	
	Kar4. Gelişme hedeflerime ulaşma yönünde yaptığım ilerlemeden memnunum.	,705	
	Kar5. Yeni beceriler geliştirme hedeflerime ulaşma yönünde yaptığım ilerlemeden memnunum.	,645	
	Kar3. Gelir hedeflerime ulaşma yönünde yaptığım ilerlemeden memnunum.	,551	
Genel İş Tatmini	Ojs6: Bu kurumda şimdiye kadar bana sunulan kariyer olanaklarından memnunum.	,805	54,901
	Ojs7: Gelecekte bu kurumun bana sunması muhtemel kariyer olanaklarından memnun olacağımı düşünüyorum.	,753	
	Ojs4: Genel anlamda benzer kurumlarla karşılaştığımda bu kurumdan memnunum.	,731	
	Ojs3: Genel anlamda işimden memnunum.	,687	
	Ojs2: Genel anlamda kurumdaki yöneticilerimden (ilk kademe yöneticimizden) memnunum.	,687	
	Ojs5: Yeteneklerim ve çalışmak için harcadığım çabayı esas aldığımda ücretimden memnunum.	,664	
	Ojs1: Genel anlamda çalışma grubumdaki iş arkadaşlarımdan memnunum.	,459	

Tablo 2. Araştırma değişkenlerinin faktör yapıları

İşe Tutkunluk Ölçeğine ait 17 önerme için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin KaiserMeyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değeri 0,933'dür. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel ($p=000$) olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Açıklanan toplam varyans oranı ise %46,32'dir.

Odaklanma Yeteneği Ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin KaiserMeyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değeri 0,664>0,60'dür. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel ($p=000$) olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Açıklanan toplam varyans oranı ise %46,73'dür.

Kariyer Tatmini Ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin KaiserMeyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değeri 0,791>0,60'dir. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel ($p=000$) olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Açıklanan toplam varyans oranı ise %62,71'dir.

Genel İş Tatmini Ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin KaiserMeyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değeri 0,868>0,60'dir. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel ($p=000$) olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Açıklanan toplam varyans oranı ise %54,90'dir.

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach's Alfa ve Composite Reliability kullanılmıştır. Araştırma değişkenleri ile ilgili soru sayıları ve ölçeklerin güvenilirliğine ilişkin Cronbach's Alfa değerleri Görsel 3'de yer almaktadır.

Değişkenler	Soru Adedi	Cronbach's Alfa	Composite Reliability (CR)
İşe tutkunluk	17	,925	,926
Odaklanma yeteneği	4	.618	.621
Kariyer tatmini	5	.851	.842
İş tatmini	7	.861	.862

Tablo 3. Güvenilirlik Tablosu

İşe tutkunluk 17 önerme ile ölçülmüş ve Cronbach's Alfa değeri 0,925, odaklanma yeteneği 4 önerme ile ölçülmüş olup Cronbach's Alfa değeri 0,618, kariyer tatmini 5 önerme ile ölçülmüş olup Cronbach's Alfa değeri 0,851, iş tatmini 7 önerme ile ölçülmüş ve Cronbach's Alfa değeri 0,861 olarak gerçekleşmiştir. $0,60 \leq \alpha$ ise ölçek oldukça güvenilir ve $0,80 \leq \alpha$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir (Karagöz, 2019, 1003) olduğu anlaşılmaktadır. Güvenirlikleri test edilen değişkenlerden odaklanma yeteneğinin oldukça güvenilir, diğer değişkenlerin tamamının çok yüksek derecede güvenilirlik oranına sahip olduğu görülmektedir. Yapılan composite reliability analizi ile de aynı sonuca ulaşılmıştır.

Demografik Değişkenler ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde, katılımcıların %31,2'sinin erkek, %68,4'ünün kadın olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından bakıldığında, %51,2'sinin evli, %45,1'inin bekar ve %3,7'sinin boşanmış olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamına giren katılımcıların %22,6'sının 24 yaş ve altı, %39,7'sinin 25-34 yaş arası, %25,6'sının 35-44 yaş arası, %10,4'ünün 45-54, %1,7'sinin 55 ve üzeri yaş grubunda yer aldıkları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Katılımcıların öğrenim durumu incelendiğinde; %0,7'si ortaokul, %10,1'i lise, %24,2'si ön lisans, %48,5'i lisans, %16,5'i lisansüstü seviyesindedir.

<i>Genel Bilgiler</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Genel Bilgiler</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Cinsiyet			Medeni Durum		
Erkek	92	31,2	Evli	151	51,2
Kadın	203	68,4	Bekar	133	45,1
			Boşanmış	11	3,7
Toplam	295	100	Toplam	295	100
Yaş			Öğrenim Durumu		
24 yaş ve altı	67	22,6	Ortaokul	2	0,7
25 – 34 arası	118	39,7	Lise	30	10,1
35 – 44 arası	76	25,6	Ön Lisans	7	24,2
45 – 54 arası	31	10,4	Lisans	144	48,5
55 ve üzeri	5	1,7	Lisans üstü	49	16,5
Toplam	297	100	Toplam	297	100

*Not: Tablolarda bazı sorulara yanıt vermeyen kişiler olduğundan toplam sayı bazı sorular için 297'nin altındadır.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler Arası İlişki Bazında Bulgular

İşe Tutkunluk ile İş Tatmini ve Kariyer Tatmini İlişkisine Yönelik Bulgular

Araştırmanın hipotezlerinden olan işe tutkunluk arttıkça iş tatmini artar ve işe tutkunluk arttıkça kariyer tatmini artar hipotezlerini test etmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi iki veya daha fazla değişken arasında ilişki olup olmadığı, varsa ilişkinin yönü ve şiddetini hesaplamak için kullanılır (Gürbüz ve Şahin, 2016, 263). Çalışmada işe tutkunluk ile iş tatmini ve kariyer tatmini değişkenleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını ve ilişkinin yönünü araştırmak için korelasyon testinden faydalanılmıştır.

	1	2	3
1- İşe tutkunluk	1		
2- İş tatmini	,625**	1	
3- Kariyer tatmini	,482**	,596**	1

Not: **p≤0.01

Tablo 5. İşe tutkunluk ile İş Tatmini ve Kariyer Tatmini Değişkenlerine Yönelik Korelasyon Analizi

Görsel 5'de görüldüğü gibi işe tutkunluk ile iş tatmini ve kariyer tatmini pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki içerisindedir. İşe tutkunluk ile iş tatmini arasında (0,625**) ve işe tutkunluk ile kariyer tatmini arasında (0,482**) orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir.

Regresyon Analizi

<i>Değişken</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1- İşe tutkunluk	.625	13,707	.000
Düzeltilmiş R ² : .389		F: 187.877	p: .000
Not: Bağımsız değişken: İşe tutkunluk Bağımlı değişken: İş tatmini			

Tablo 6. İşe tutkunluğun iş tatmini üzerine etkisine yönelik regresyon analizi

“H1. İşe tutkunluk arttıkça iş tatmini artar” hipotezini test etmek için yapılmış olan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı olup (F=187,877; p<0.01), işe tutkunluk iş tatminindeki değişimin %38,9’unu açıklamaktadır. İşe tutkunluk arttıkça iş tatmini artmaktadır. Bu bulgular ışığında araştırmamızın birinci hipotezi (H1) desteklenmektedir.

İşe tutkunluğun iş tatmini üzerinde %38,9 gibi yüksek bir oranda etki düzeyine sahip olması beklenen bir durum olup hipotezin doğrulandığı görülmektedir. İşe tutkunluk çalışanın iş motivasyonunu, işe yönelik tutum ve davranışlarını artıran bir kavram olması sebebiyle iş tatmini oluşumunu sağlamaktadır. Ters durumda da iş tatminsizliğine sebep olabilecektir. İşe tutkunluk ve iş tatmininin her ikisi de işle ilgili olumlu yönelim kavramları olup işe tutkunluk iş tatmini oluşumuna katkı sağlamaktadır.

<i>Değişken</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1- İşe tutkunluk	.482	9.442	.000
Düzeltilmiş R ² : .229		F: 89.151	p: .000
Not: Bağımsız değişken: İşe tutkunluk Bağımlı değişken: Kariyer tatmini			

Tablo 7. İşe tutkunluğun kariyer tatmini üzerine etkisine yönelik regresyon analizi

“H2. İşe tutkunluk arttıkça kariyer tatmini artar” hipotezini test etmek için yapılmış olan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı olup (F=89,151; p<0.01), işe tutkunluk kariyer tatminindeki değişimin %22,9’unu açıklamaktadır. İşe tutkunluk arttıkça kariyer tatmini artmaktadır. Bu bulgular ışığında araştırmamızın ikinci hipotezi (H2) desteklenmektedir.

İşe tutkunluğun kişinin kendi kariyeri ile ilgili algısına da pozitif yönlü katkı sağladığı görülmektedir. Yaptığı iş tutkusu yüksek olan kişilerde ortaya çıkacak motivasyon, yaptıkları işle ilgili kendilerindeki pozitif tutum ve davranışlar kariyer tatminini de destekleyen kavramlar olması sebebiyle işe tutkunluğun kariyer tatmini oluşumuna katkı sağlamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Odaklanma Yeteneği ile İş Tatmini ve Kariyer Tatmini İlişkisine Yönelik Bulgular

Korelasyon Analizi

Görsel 8’de görüldüğü gibi odaklanma yeteneği ile iş tatmini ve kariyer tatmini pozitif yönde orta şiddette anlamlı ilişki içerisindedir. Odaklanma yeteneği ile iş tatmini arasında (0,591**) ve odaklanma yeteneği ile kariyer tatmini arasında (0,404**) orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

	1	2	3
1- Odaklanma yeteneği	1		
2- İş tatmini	,591**	1	
3- Kariyer tatmini	,404**	,596**	1

Not: **p≤0.01

Tablo 8. Odaklanma Yeteneği ile İş Tatmini ve Kariyer Tatmini Değişkenlerine Yönelik Korelasyon Analizi

Regresyon Analizi

Değişken	Beta	t	p
Odaklanma yeteneği	.591	12.539	.000

Düzeltilmiş R²: .347 F: 157.231 p: .000

Not: Bağımsız değişken: Odaklanma yeteneği Bağımlı değişken: İş tatmini

Tablo 9. Odaklanma Yeteneğinin İş Tatmini üzerine etkisine yönelik regresyon analizi

"H3. Odaklanma yeteneği arttıkça iş tatmini artar" hipotezini test etmek için yapılmış olan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı olup (F=157,231; p<0.01), odaklanma yeteneği iş tatminindeki değişimin %34,7'sini açıklamaktadır. Odaklanma yeteneği arttıkça iş tatmini artmaktadır. Bu bulgular ışığında araştırmanın üçüncü hipotezi (H3) desteklenmektedir.

Odaklanma yeteneği çalışanın kendisini olumsuz etkileyen her şeyden soyutlanarak işine odaklanması ile ilgili bir kavram olduğu için odaklanma yeteneğinin iş tatmini oluşumuna katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Sağlık çalışanlarında odaklanma yeteneğinin %34,7 gibi yüksek bir düzeyde iş tatmini üzerinde etki değerine sahip olması önemli bir bulgudur. Çalışanların işlerine odaklanmalarını olumsuz etkileyen dış etkilere mümkün olduğunca soyutlanmalarının çalışanlar için kıymetli olduğu anlaşılmaktadır.

Değişken	Beta	t	p
Odaklanma yeteneği	.404	7.583	.000

Düzeltilmiş R²: .160 F: 57.498 p: .000

Not: Bağımsız değişken: Odaklanma yeteneği Bağımlı değişken: Kariyer tatmini

Tablo 10. Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini üzerine etkisine yönelik regresyon analizi

"H4. Odaklanma yeteneği arttıkça kariyer tatmini artar" hipotezini test etmek için yapılmış olan basit doğrusal regresyon modelinin anlamlı olduğu (F=57,498; p<0.01) ve odaklanma yeteneği kariyer

tatminindeki değişimin %16'sını açıkladığı görülmektedir. Odaklanma yeteneği arttıkça kariyer tatmini artmaktadır. Bu bulgular ışığında araştırmanın dördüncü hipotezi (H4) desteklenmektedir.

İşine odaklanan ve kendilerini işlerini yaparken odaklanmalarını engelleyen dış etkenlerden soyutlayabilen çalışanların kendi istedikleri yönde kariyerlerini gerçekleştirebilmeleri daha kolay sağlanabilir. İşine odaklanmasını zorlaştıran unsurların bulunduğu bir iş ikliminde kişinin kendi kariyerini gerçekleştirmesi daha zor olacaktır. Çalışanın işine odaklanması kariyer tatminini de oluşturabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada araştırma modeli ve hipotezler sağlık çalışanları için tasarlanmış olup akademik literatürdeki görülen bir boşluğu doldurmak için kaleme alınmıştır. Araştırmada sağlık çalışanları için işe tutkunluk ve odaklanma yeteneğinin iş tatmini ve kariyer tatmini üzerindeki etki düzeyi ile değişkenlerin arasındaki ilişki tartışılmış olup bu kapsamda literatürde başka çalışmaya rastlanılmamış ve araştırmanın özgün olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca araştırma bulgularıyla ilgili özgün katkı ve öneriler araştırmanın bu bölümünde sunulmuştur.

İşe tutkunluk tatmin edici bir zihin durumudur (Schaufeli vd., 2006, 702). Çalıştığı kuruluştaki başkaları tarafından güç kullanımı konusunda endişe duymadan değer üreten faaliyetlere dikkat etme yeteneği ise odaklama yeteneğidir (Mayer ve Gavin, 2005, 875). Yapılmış olan bu çalışmada, işe tutkunluk ve odaklanma yeteneğinin, personelin iş tatmini ve kariyer tatmini üzerindeki etkisi incelenmiştir.

İşe tutkunluk ile iş tatmini arasında (.625**) pozitif yönlü ilişki olduğu, işe tutkunluğun iş tatminindeki değişimin %38,9'unu açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Rich vd., (2010) (.56, p <.05) ve Saks (2006) (0.52, p <0.001) tarafından yapılmış olan çalışmalarda işe tutkunluk ile iş tatmini arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ve yapmış olduğumuz bu çalışmanın bulgularıyla benzer bulgular elde edildiği görülmektedir.

İşe tutkunluk ile kariyer tatmini arasında (.482**) pozitif yönlü ilişki olduğu, işe tutkunluğun kariyer tatminindeki değişimin %22,9'unu açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Joo ve Lee (2017) tarafından yapılan işe tutkunluğun kariyer tatminindeki varyansın yüzde 60'ını oluşturduğu ve aralarında pozitif yönlü ilişki olduğu bulgusunu destekler sonuç bu araştırmada da elde edilmiştir.

Diğer mesleklerde önemli olduğu gibi sağlık çalışanları için de işe tutkunluk (Rao vd., 2020, 8) ve iş tatmini (Gong vd., 2020:5), kariyer tatmini (Richardson vd., 2009) çok önemlidir. Sağlık çalışanlarında işe tutkunluğun iş tatmini ve kariyer tatmini üzerinde etkili olması önemli bir bulgudur. Sağlık çalışanları için işe tutkunluğun iş tatmini üzerindeki etkisi (%38,9) kariyer tatmini üzerindeki etkisine (%22,9) göre daha yüksek gerçekleşmiştir. İşe tutkunluk her iki değişken için önemli bir etki düzeyi oluşturduğu görülmektedir. Sağlık çalışanlarında işe tutkunluk oluşumu hem iş tatmini hem de kariyer tatmini oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu bulgu doğrultusunda sağlık yöneticilerine sağlık çalışanlarında işe tutkunluk oluşturabilecek organizasyonel iyileştirmeler yapmaları önerilmektedir. Sağlık çalışanlarında enerji ve zihinsel esneklik, işlerine çaba harcama isteği, isteklilik, ilham, gurur duygusu oluşturacak, işlerine tamamen konsantre olmalarını sağlayacak uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

Odaklanma yeteneği ile iş tatmini (.591**) ve kariyer tatmini (.404**) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu, odaklanma yeteneğinin iş tatminindeki değişimin %34,7'sini ve kariyer tatminindeki değişimin %16'sını açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Sağlık çalışanlarının yaptıkları işin insan hayatını doğrudan etkilemesi sebebi ile sağlık çalışanları için odaklanma yeteneği özellikle üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu araştırmada sağlık çalışanları için odaklanma yeteneğinin iş tatmini üzerindeki etkisi (%34,7) kariyer tatmini üzerindeki etkisine (%16) göre çok daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Odaklanma yeteneği her iki

değişken için de önemli bir etki düzeyi oluşturduğu görülmektedir. Sağlık çalışanlarında odaklanma yeteneği oluşumu hem iş tatmini hem de kariyer tatmini oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu bulgu doğrultusunda sağlık yöneticilerine sağlık çalışanlarında odaklanma yeteneği oluşturabilecek organizasyonel iyileştirmeler yapmalarının kurumları için faydalı olacağı anlaşılmaktadır. Sağlık çalışanlarında ortaya çıkabilecek olumsuz güç kullanımı ile ilgili endişelerin, kaygı, depresyon, korku, suçluluk, kişisel memnuniyetsizlik, güven eksikliği duygularını oluşturabilecek dikkatleri dağıtan uygulamaların önlenmesini sağlayacak uygulamalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Odaklanma yeteneği, bir kişinin çalıştığı organizasyonda olumsuz güç kullanımı ile ilgili endişelerinin olmaması ve değer üreten faaliyetlere dikkat etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Dikkatleri dağıtan konular performansla olumsuz yansıyabilmektedir.

Sağlık çalışanlarında işe tutkunluk ve odaklanma yeteneğinin iş tatmini ve kariyer tatmini üzerindeki etkileri birlikte incelendiğinde ise her iki bağımsız değişkenin de iş tatmini üzerinde kariyer tatminine göre daha yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Kariyer tatmini çalışanlar için önemli bir motivasyon ve performans kaynağıdır (Greenhouse vd., 1990). Yöneticilerin çalışanlara yönelik destekleyici uygulamalar sunarak çalışanların kariyer tatminini geliştirmelerine yardımcı olmaları gerekmektedir (Joo ve Lim, 2013, 324). Aynı şekilde iş tatmini de çalışanların yaptıkları işle ilgili duygusal tatmini ifade etmekte ve örgüt çalışanları için önemli bir kavram durumundadır. Hem kariyer tatmini hem de iş tatmininin çalışanlar için önemli olduğu bilinmekte olup bu çalışmada elde edilen bulgulara göre çalışanların işe tutkunluk ve odaklanma yeteneklerinin artırılması ile iş tatmini ve kariyer tatmininin destekleneceği görülmektedir.

Sonuç olarak; bu çalışmada işe tutkunluk ve odaklanma yeteneği ile kariyer tatmini ve iş tatmini arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu, işe tutkunluk ve odaklanma yeteneğinin iş tatmini ve kariyer tatminini etkilediği bulgularına ulaşılmıştır. Bu çalışmada işe tutkunluk, odaklanma yeteneği, kariyer tatmini ve iş tatmini değişkenleri birlikte ele alınıp incelenmesi nedeniyle çalışmanın ilgili alan teorisine katkı sağladığı söylenebilir. Pratik katkı yönüyle de bu çalışmanın bulgularının çalışanların işe tutkunluğu ve odaklanma yeteneğini artırarak kariyer tatminini ve iş tatmini düzeylerini artırmanın mümkün olduğunu göstermiş olması önemli katkı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle sağlık yöneticilerinin sağlık çalışanlarının işe tutkunlukları ve odaklanma yeteneklerine yönelik strateji ve araçlar geliştirmelerinin hem kurumlarına hem de çalışanlarına yararlı olacağı ifade edilebilir.

Araştırma Malatya'da faaliyet gösteren 2 sağlık kuruluşunda çalışan sağlık çalışanları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sadece Malatya'da ve 2 sağlık kuruluşunda bulunan sağlık çalışanlarıyla yapılmış olması araştırmanın kısıtlarındandır. Ayrıca, çalışmada yalnızca anket tekniği kullanılarak veri toplanmış olup, nitel veri toplama tekniklerine başvurulmamış olması da araştırmanın bir diğer kısıdını oluşturmaktadır. Gelecekte, birden fazla ildeki sağlık çalışanları üzerinde ve farklı veri toplama teknikleri kullanılarak benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adio, G. ve Popoola, S. O. (2010). Job satisfaction and career commitment of librarians in federal university libraries in Nigeria. *Library Review*, 59(3), 175-184.
- Altaş, S. S. ve Kuzu, A. (2016). Sağlık çalışanlarında iş tatmini ve duygusal bağlılığın bireysel iş performansı ve işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkileri. *International Journal of Academic*, 2(4), 23-32.
- Aryee, S. ve Luk, V. (1996). Work and nonwork influences on the career satisfaction of dual-earner couples. *Journal of Vocational Behavior*, 49(1), 38-52.
- Avcı, U. ve Turunç, Ö. (2012). Dönüşümcü liderlik ve örgüte güvenin kariyer memnuniyetine etkisi: lider-üye etkileşiminin aracılık rolü. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2), 45-55.
- Bakker, A. B. ve Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career Development International*, 13(3), 209-223.
- Bakker, A. B., Emmerik, H. V. ve Euwema, M. C. (2006). Crossover of burnout and engagement in work teams. *Work and Occupations*, 33(4), 464-489.
- Balducci, C., Fraccaroli, F. ve Schaufeli, W. B. (2010). Psychometric properties of the Italian version of the Utrecht Work Engagement Scale (UWES-9). *European Journal of Psychological Assessment*, 6(2), 143-149.
- Barutçugil, İ. (2019). *Yöneticinin Yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Başoda, A. (2017). İşe tutkunluk: kavramsal açıdan bir inceleme. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (17), 71-98.
- Belwalkar, S., Vohra, V. ve Pandey, A. (2018). The relationship between workplace spirituality, job satisfaction and organizational citizenship behaviors—an empirical study. *Social Responsibility Journal*, 14(2), 410-430.
- Bilgiç, H. F. (2017). Örgütsel bağlılık- iş tatmini ilişkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(3), 35-49.
- Büyükyılmaz, O., Karakulle, İ. ve Karataş, İ. (2018). Örgütsel kariyer yönetiminin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracılık rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-29.
- Byrne, Z. S., Dik, B. J. ve Chiaburu, D. S. (2008). Alternatives to traditional mentoring in fostering career success. *Journal of Vocational Behavior*, 72(3), 429-442.
- Coetzee, M. ve Bester, M. S. (2019). Probing the role of psychosocial career mechanisms in the harmonious work passion-career satisfaction link. *Personnel Review*, 48(5), 1135-1149.
- Dede, N. P., Yılmaz, G. ve Karaca Çakınberk, A. (2014). İş- aile çatışması ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki üzerinde işe tutkunluğun aracılık etkisi. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5), 121-142.
- Demirdelen, D. ve Ulama, Ş. (2013). Demografik değişkenlerin kariyer tatminine etkileri: Antalya'da 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 65-89.
- Durak, İ. ve Serinkan, C. (2007). Hemşirelerde iş tatmini: Denizli Devlet Hastanesi yoğun bakım ünitelerinde bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 119- 135.
- Gardner, D. G., Dunham, R. B., Cummings, L. L. ve Pierce, J. L. (1987). Focus of attention at work and leader-follower relationships. *Journal of Organizational Behavior*, 8(4), 277-294.

- Gong, Y., Wu, Y., Huang, P., Yan, X. ve Luo, Z. (2020). Psychological empowerment and work engagement as mediating roles between trait emotional intelligence and job satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 11(232), 1-7.
- Greenhaus, J. H., Parasuraman, S. ve Wormley, W. M. (1990). Effects of race on organizational experiences, job performance evaluations, and career outcomes. *Academy of Management Journal*, 33(1), 64-86.
- Gregson, T. ve Wendell, J. (1994). Role conflict, role ambiguity, job satisfaction and the moderating effect of job-related self-esteem: a latent variable. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 10(2), 106-113.
- Güney, S. (2017). *Yönetim ve Organizasyon El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gürbüz S. ve Şahin F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Haar, J. M. ve Brougham, D. M. (2013). An indigenous model of career satisfaction: Exploring the role of workplace cultural wellbeing. *Social Indicators Research*, 110(3), 873-890.
- Hagmaier, T., Abele, A. E. ve Goebel, K. (2018). How do career satisfaction and life satisfaction associate?. *Journal of Managerial Psychology*, 33(2), 142-160.
- Hao, Y., Hao, J. ve Wang, X. (2016). The relationship between organizational justice and job satisfaction. *Journal of Chinese Human Resource Management*, 7(2), 115-128.
- Hoş, C. ve Oksay, A. (2015). Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık ile İş Tatmini İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1-24.
- Igbaria, M. ve Guimaraes, T. (1993). Antecedents and consequences of job satisfaction among information center employees. *Journal of Management Information Systems*, 9(4), 145-175.
- Ismail, N. (2012). *Organizational commitment and job satisfaction among staff of higher learning education institutions in Kelantan* (Yüksek Lisans Tezi, Malezya Utara Üniversitesi Master Of Human Resource Management). Erişim Adresi: https://etd.uum.edu.my/3003/3/Norizan_Ismail.pdf
- İmamoğlu, S. Z., Keskin, H. ve Erat, S. (2004). Ücret, kariyer ve yaratıcılık ile iş tatmini arasındaki ilişkiler: Tekstil sektöründe bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 167-176.
- İşcan, Ö. ve Timuroğlu, M. (2007). Örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 119-135.
- Jawahar, I. M. ve Liu, Y. (2016). Proactive personality and citizenship performance. *Career Development International*, 21(4), 378-401.
- Joo, B. K. ve Lim, T. (2013). Transformational leadership and career satisfaction: The mediating role of psychological empowerment. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(3), 316-326.
- Joo, B. K. ve Lee, I. (2017). Workplace happiness: work engagement, career satisfaction, and subjective well-being. *Evidence-based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship*. 5(2), 206-221.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Kanungo, R. N. (1982). Measurement of job and work involvement. *Journal of Applied Psychology*, 67(3), 341-349.

- Kaplanseren, S. ve Örüçü, E. (2018). İşe tutkunluğun örgütsel vatandaşlığa etkisi: Otel çalışanları üzerine bir araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Karagöz, Y. (2019). İstatistiksel analizler, Ankara: Nobel Yayın.
- Kong, H., Cheung, C. ve Song, H. (2012). From hotel career management to employees' career satisfaction: The mediating effect of career competency. *International Journal of Hospitality Management*, 31(1), 76-85.
- Lance Frazier, M., Johnson, P. D., Gavin, M., Gooty, J. ve Bradley Snow, D. (2010). Organizational justice, trustworthiness, and trust: A multifoci examination. *Group & Organization Management*, 35(1), 39-76.
- Lounsbury, J. W., Steel, R. P., Gibson, L. W. ve Drost, A. W. (2008). Personality traits and career satisfaction of human resource professionals. *Human Resource Development International*, 11(4), 351-366.
- Mayer, R. C., ve Gavin, M. B. (2005). Trust in management and performance: who minds the shop while the employees watch the boss?, *Academy of Management Journal*, 48(5), 874-888.
- Ng, T. W., Eby, L. T., Sorensen, K. L. ve Feldman, D. C. (2005). Predictors of objective and subjective career success: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 58(2), 367-408.
- Nordin, S., Aldrin, L., Claeson, A. S. ve Andersson, L. (2017). Effects of negative affectivity and odor valence on chemosensory and symptom perception and perceived ability to focus on a cognitive task. *Perception*, 46(3-4), 431-446.
- Rao, S., Ferris, T. G., Hidrue, M. K., Lehrhoff, S. R., Lenz, S., Heffernan, J., ... ve Del Carmen, M. G. (2020). Physician burnout, engagement and career satisfaction in a large academic medical practice. *Clinical Medicine & Research*, 18(1), 3-10.
- Riaz, A. ve Haider, M. H. (2010). Role of transformational and transactional leadership on job satisfaction and career satisfaction. *Business and Economic Horizons*, 1(1), 29-38.
- Rich, B. L., Lepine, J. A. ve Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635.
- Richardson, J. D., Lounsbury, J. W., Bhaskar, T., Gibson, L. W. ve Drost, A. W. (2009). Personality traits and career satisfaction of health care professionals. *The Health Care Manager*, 28(3), 218-226.
- Roberts, D. R. ve Davenport, T. O. (2002). Job engagement: Why it's important and how to improve it. *Employment Relations Today*, 29(3), 21-29.
- Sakal, Ö. ve Yıldız, S. (2015). Bireycilik ve toplulukçuluk değerleri, kariyer çapaları ve kariyer tatmini ilişkisi. *Journal of Yasar University*, 10(40), 6612-6623.
- Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement, *Journal of Managerial Psychology*, 21(7), 600-619.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V. ve Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. ve Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 701-716.
- Seçkin, Ş. N. (2018). Yapılan işin anlamlılığı ve işe tutkunluk ilişkisi akademisyenler üzerine bir araştırma. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 143-160.
- Seibert, S. E. ve Kraimer, M. L. (2001). The five-factor model of personality and career success. *Journal of Vocational Behavior*, 58(1), 1-21.

- Sonnentag, S., Mojza, E. J., Demerouti, E. ve Bakker, A. B. (2012). Reciprocal relations between recovery and work engagement: The moderating role of job stressors. *Journal of Applied Psychology*, 97(4), 842.
- Söyük, S. (2018). Örgütsel adalet ve iş tatmini: Sağlık sektöründeki önemi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(3), 435-442.
- Taylor, J., ve Bowers D.G., (1972). *Survey of organizations: A machine-scored standardized questionnaire investment*. University of Michigan: Ann Arbor.
- Wilborn, L.C.R., (1999). *An investigation of the relationships between diversity management training involvement with the personal inputs and outputs of managers in the lodging industry* (Doktora Tezi, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University). Michigan Üniversitesi.
- Yıldırım, S. (1995). Yöneticilerin algıladıkları iş tatmini. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 441-451.
- Yi, H., Hao, P., Yang, B. ve Liu, W. (2017). How leaders' transparent behavior influences employee creativity: The mediating roles of psychological safety and ability to focus attention. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 24(3), 335-344.
- Yüksel, İ. (2005). İş-aile çatışmasının kariyer tatmini, iş tatmini ve iş davranışları ile ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 301- 314.

Extended Abstract

Health sector services have had an important role in sustaining human life and increasing the quality of life in the past and today. Satisfaction of the service received by the patients and improvement of the service quality is possible only by the healthcare professionals working in the hospital and creating value, fulfilling the expected responsibilities. In hospitals with intensive working pace, it is possible for the employees to fulfill their service quality at the highest level, by meeting the expectations of the employees from the working environment.

Job engagement can be defined as a person's willingness and commitment to his/her work. Employees who are highly engaged in their work will define their work personally and will be motivated by the work itself. These employees tend to work harder and more productively than others and are more likely to produce the results their customers and organizations want. People with high job engagement are also less likely to leave the organization (Roberts and Davenport, 2002:21-22).

The degree to which people focus on their work while doing a job can affect both their satisfaction with their work and their job performance. Employees will be able to show higher performance by focusing on their work. In business life, there are many distractors that make it difficult for individuals to focus on their work and as a result, reduce their job performance.

Job satisfaction is one of the best interesting issues in the area of organizational behavior. It refers to the attitudes of the employees in the end of the evaluations they make about the situations they perceive as affirmative or adverse in their jobs. If employees' evaluations about the perceived work situations are positive, satisfaction occurs, and if they are negative, dissatisfaction occurs. Career satisfaction can be expressed as the level of satisfaction that a person perceives from reaching his/her career goals such as salary, promotion and development opportunities.

Individuals who have dissatisfaction with their jobs, lack of passion and difficulty in focusing may experience some feelings of dissatisfaction and negativities with thoughts such as leaving the job, alienation, indifference towards work, and hopelessness about their career future. In the health sector, which is very important for people, the passion for work, ability to focus, job satisfaction and career

satisfaction of health workers become important in terms of employee productivity and patient satisfaction.

In this study, job engagement and ability to focus of healthcare professionals were determined as independent variables. It is known that healthcare professionals face many important problems such as long working hours, being in contact with people with health problems, the diagnosis and treatment they perform are vitally sensitive and important, and even the smallest mistake they make can have a huge impact on human life. Job engagement and the ability to focus on the work of health professionals who work under these conditions naturally become important. The dependent variables are job satisfaction and career satisfaction, and both variables are two concepts that highly affect the performance of health workers in their jobs. Job satisfaction and career satisfaction are important factors for employees. Determining the effects of job engagement and ability to focus on job satisfaction and career satisfaction is the subject of this research. The subject of this research is whether the skills of job engagement and ability to focus have an effect on these two concepts, and if so, the level of influence.

In the research, quantitative research method was applied and questionnaire technique was used in the data collection process of the study.

580 people working in 2 health institutions in the city of Malatya constitute the universe of the research. 254 samples are sufficient for up to 750 people, 310 health workers from the population of 580 people were selected as a sample and the study was completed with questionnaires obtained from 297 people.

In the measurement of job engagement variable, the scale of "Work Engagement Questionnaire" developed by Schaufeli et al. (2006) was used. The Cronbach's Alpha coefficient obtained in this study was 0.925.

For the concept of ability to focus, the scale developed by Mayer and Gavin (2005) was used and the Ability to Focus Questionnaire consists of a single component. The Cronbach's Alpha coefficient obtained in this study was 0.618.

The scale developed by Taylor and Bowers (1972) for the concept of General Job Satisfaction was used in the study. The Cronbach's Alpha coefficient obtained in this study was 0.861.

For career satisfaction, five-item scale developed by Greenhaus et al. (1990) was used. The Cronbach's Alpha coefficient obtained in this study was 0.851.

The data obtained for this study were statistically evaluated with SPSS program. Within the scope of the analysis, frequency, reliability, correlation and regression analyzes were performed.

*It was found that there is a positive relationship between job engagement and job satisfaction (.625**), and job engagement explains 38.9% of the change in job satisfaction. It was found that there is a positive relationship between job engagement and career satisfaction (.482**), and job engagement explains 22.9% of the change in career satisfaction. It is an important finding that job engagement is effective on job satisfaction and career satisfaction in healthcare workers.*

*There is a positive relationship between the ability to focus and job satisfaction (.591**) and career satisfaction (.404**). It was found that the ability to focus explained 34.7% of the change in job satisfaction and 16% of the change in career satisfaction.*

When the effects of job engagement and ability to focus on job satisfaction and career satisfaction in healthcare workers are examined together, it is seen that both independent variables have a higher effect on job satisfaction than career satisfaction.

Developing work engagement in healthcare workers contributes to both job satisfaction and career satisfaction. In line with this finding, it is recommended that health managers should make organizational improvements that create passion for work in health workers. Practices that will create energy and mental flexibility, a willingness to put effort into their work, a sense of willingness,

inspiration, pride, and enable them to fully concentrate on their work should be implemented in healthcare professionals.

The ability to focus in healthcare workers contributes to both job satisfaction and career satisfaction. In line with this finding, it is understood that health managers should make organizational improvements that can create focusing ability in health workers. It is recommended to implement practices that will prevent concerns about the negative use of force that may arise in healthcare workers. In addition, it is necessary to prevent distracting practices that can create feelings of anxiety, depression, fear, guilt, personal dissatisfaction, and lack of confidence. It is recommended to carry out preventive practices for these as well.

Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi¹

Investigation of Teaching Practices of Primary School Teachers on Pattern Types in Mathematics Lesson

Süleyman Erkam SULAK²
Sibel ÇAVUŞOĞLU³

Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 03.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 11.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1031686

Atf / Citation: Sulak, S. E. ve Çavuşoğlu, S. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, *ODÜSOBİAD*, 139-154, Doi: 10.48146/odusobiad.1031686

Öz

Matematik eğitiminin öğrencilere kazandırdığı önemli becerilerden birisi de akıl yürütme becerisi olup akıl yürütme becerisi de en çok örüntü etkinliklerinde işe koşulmaktadır. Matematik ders kitaplarında yer alan örüntü türlerinin öğretimine dair öğretim programında veya ders kitabında yer alan etkinliklerde açıklamalar ve uygulamalar kısıtlıdır. Bu çalışmada ilkökul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri ve bu türlerin öğretim süreçleri sınıf öğretmeninin görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması ile desenlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin görüşleri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış, matematik ders kitaplarında yer alan örüntü türlerinin belirlenmesinde ise Örüntü Türleri İnceleme Formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde betimsel ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda matematik ders kitaplarındaki örüntü türlerinin sayısının sınıf kademesi ilerledikçe azaldığı ve günlük hayatla ilişkisinin kurulmadığı belirlenmiştir. Sınıf öğretmenleri, soyut bir konu olduğu için örüntü öğretiminde daha çok materyaller, nesnelere kullanarak somutlaştırmayı tercih etmekte ve öğrencilerinin somut olan şekil örüntülerinde daha başarılı olduklarını belirtmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenleri dramadan yararlanma, dersler arası bağlantı kurma ve animasyonları kullanmanın örüntü öğretiminin daha etkili olması için kullanılabileceğini belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, matematik ders kitabı, örüntü, örüntü türleri, sınıf öğretmeni.

Abstract

One of the important skills that mathematics education brings to students is reasoning skills, and reasoning skills are mostly used in pattern activities. Explanations and applications are limited in the activities included in the curriculum or in the textbook for the teaching of the pattern types in the mathematics textbooks. In this study, the types of patterns in primary school mathematics textbooks and the teaching processes of these types were examined in line with the views of the primary school teachers. The research was designed with a case study, one of the qualitative research approaches. The opinions of the primary school teachers were collected through a semi-structured interview form developed by the researchers, and the pattern types examination form was used to determine the pattern types in the mathematics textbooks. Descriptive and content analysis was performed on the obtained data. As a result of the research, it was determined that the number of pattern types in the mathematics textbooks decreased as the grade level progressed and their relationship with daily life was not established. Primary school teachers prefer to embody more materials and objects in pattern teaching because it is an abstract subject, and they state that their students are more successful in concrete figure patterns. In addition, primary school teachers stated that using drama, making connections between lessons and using animations could be used to make pattern teaching more effective.

Keywords: Elementary school, mathematics textbook, pattern, pattern types, primary school teacher

¹ Bu araştırma, Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu'nun 25/02/2021 tarih ve 2021-45 sayılı karar ile etik yönden uygun bulunmuştur.

² Sorumlu yazar, Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Ordu, e-mail: erkamsulak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4042-891X

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Ordu, e-mail: sibercavusoglu@icloud.com, ORCID ID: 0000-0003-4354-1213

Giriş

Matematiğin temeli ilkokul yıllarında atılır. Öğrenciler tarafından zor bir ders olarak algılanan matematiğin soyut düzeyden çıkarılarak ilgi çekici etkinliklerle öğretilmesi gerekmektedir. Ayrıca matematiksel düşünme sistemi, ilkokulun yıllarında öğrencilere kazandırılmalıdır. Matematiğin temelini oluşturan örüntüler hem öğrencilerin eğlenerek öğrenmesine yardım etmekte hem de öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerini görmelerine yardımcı olarak genellemelere ulaşmalarını sağlamaktadır.

Matematik, evrensel bir dil olup tüm bilimlerin ortak dili konumunda olan akıl, mantık ve düşündürme bilimidir (Işık, Çiltaş, & Bekdemir, 2008). Matematik eğitiminin önemi herkes tarafından bilinse de, matematiği öğrenmek ve öğretmek oldukça zorlu bir süreçtir ve etkili matematiksel düşünceyle bu süreç en iyi şekilde gerçekleştirilir (Türkoğlu, 2020). Matematik öğretimi sırasında öğrenciler; matematiğin değerini öğrenmeli, matematik öğrenme yeteneğine güvenmeli, matematiksel problemleri çözebilmeli ve matematiksel ilişkileri kavrayabilmelidir (Ersoy, 1997).

Matematik eğitimi için matematiksel kavramları günlük hayatta kullanabilen, kavramlar arası ilişki kurabilen, problemler karşısında hipotezler geliştirip bu hipotezleri test edip doğruluğunu araştıran bireyler yetiştirmek önemli ve gereklidir (Kutluk, 2011). Öğrencilerin matematiksel kavramlarla ilgili anlamları, problem çözme becerileri, matematiğe karşı ilgileri öğretmenleri tarafından biçimlendirilmektedir (Akkan, Öztürk, & Akkan, 2017). Öğretmenler ders kitaplarındaki konularının öğretiminde öğrencilere rehberlik etmekte ve öğrencilerin öğrenmelerine uygun yöntemleri kullanarak öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Karakelleoğlu, 2007). Matematik ders kitaplarında yer alan konulardan biri de örüntüler konusudur. Örüntüler üzerinde genellemelerle birlikte cebirsel düşünceler gerçekleştirilir (Akkan, Öztürk, & Akkan, 2017). Öğrenciler tarafından anlaşılması zor bir konu olan örüntülere erken yaşlarda müdahale edilerek öğrencilerin bu alanda korku yaşamasını önleyecek ve öğrencilerin bu alanda başarılı olmasını sağlayacak çalışmaları gerçekleştirecek olan kişiler şüphesiz sınıf öğretmenleridir (Yılmaz, 2016).

Matematik öğretiminde kalıcı ve uzun süreli öğrenmeler için öğretim materyallerinin kullanılması gerekmektedir (Güngör & Çavuş, 2015). Eğitim ve öğretimde kullanılan en etkili materyallerden biri de ders kitaplarıdır (Arslan & Özpınar, 2009). Ders kitabı, öğretmen ve öğrenci arasında köprü görevi görerek her tür okul sisteminde önemli bir yere ve göreve sahiptir (Katipoğlu & Katipoğlu, 2016). Ülkemizde okullarda kullanılan ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan birimlerce incelenip denetlenmektedir (Usta, 2018). Dersin okutulduğu sınıf için programlanmış olan ders içeriğini sırasıyla düzenli, aşamalı, eksiksiz içerdiği için ders kitapları özellikle matematik gibi soyut kavramların çok fazla olduğu derslerde öğretmenler tarafından son derece önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir (Dede & Arslan, 2019).

Matematik öğretim programında (MEB, 2018) da belirtildiği gibi matematik öğretim programını oluşturan dört öğrenme alanı vardır; Sayılar ve işlemler, Geometri, Ölçme ve Veri işleme alt öğrenme alanlarıdır (Gürbüz, 2008). Bu alt öğrenme alanlarından biri de örüntülerdir. Örüntü belirli bir şeklin, sayının veya davranışın belirli bir düzen içinde tekrar etmesiyle ortaya çıkan, belirli bir kuralı olan sistemlerdir (Palabıyık, 2010). Örüntüler matematiksel kavramların anlaşılmasında, matematiksel ilişkileri görmede, matematiğin düzenini ve mantığını anlamada anahtar bir faktör, matematiksel düşüncelerin ve ilişkilerin soyutlanmasında, ilişkilerin genellemesinde, matematiksel akıl yürütme becerilerinin gelişmesinde, matematiksel kavramları ve bu kavramların temsillerinin daha iyi anlaşılabilmesinde etkili bir kavramdır (Tanışlı, 2008). Örüntü ve genelleme kavramlarının her ikisi de matematiğin temeli olarak düşünülmektedir (Yaman, 2010).

Örüntüler cebirsel düşünmeye dayalı kavramların gelişimine imkân tanır (Dönmez, 2017). Çünkü cebirsel düşünme örüntülerin keşfedilmesiyle başlamaktadır (Topçu, 2014). Öğrenciler cebiri etkili bir şekilde öğrenebilmek için örüntü ve ilişkileri görebilmeli, genellemeler yapabilmelidir. Bu bileşenlerin birinde görülen yetersizlik doğal olarak cebirsel düşünmenin gelişimine olumsuz yansımaktadır (Yılmaz, 2016). Bu nedenle ilkokul matematik eğitiminde örüntü etkinliklerine yer verilmesi önemli görülmektedir (Kutluk, 2011).

Örüntüler, çocukların bilişsel yeteneklerini kullanarak örüntüye göre oluşturulmuş sayı kümesinden daha sonra gelecek sayıyı çözmek için örüntüdeki var olan durumu değerlendirerek tahminde bulunmasını ve sonuç olarak kuralları keşfetmesini sağlar (Gök Çolak, 2016). Ayrıca örüntüler; çocukların eşleştirme, karşılaştırma, sınıflama, gruplama, kısıdan uzuna, küçükten büyüğe doğru sıralama, benzerlik ve farklılıkları tanıma, tekrarlama, düzenleme, tahmin etme becerilerini geliştirir (Hayiroğlu, 2017). Örüntü oluşturma becerisinin

Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi¹

Investigation of Teaching Practices of Primary School Teachers on Pattern Types in Mathematics Lesson

Süleyman Erkam SULAK²
Sibel ÇAVUŞOĞLU³

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 03.12.2021
Kabul Tarihi / *Accepted*: 11.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1031686

Atf / Citation: Sulak, S. E. ve Çavuşoğlu, S. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, *ODÜSOBİAD*, 139-154, Doi: 10.48146/odusobiad.1031686

Öz

Matematik eğitiminin öğrencilere kazandırdığı önemli becerilerden birisi de akıl yürütme becerisi olup akıl yürütme becerisi de en çok örüntü etkinliklerinde işe koşulmaktadır. Matematik ders kitaplarında yer alan örüntü türlerinin öğretimine dair öğretim programında veya ders kitabında yer alan etkinliklerde açıklamalar ve uygulamalar kısıtlıdır. Bu çalışmada ilkökul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri ve bu türlerin öğretim süreçleri sınıf öğretmeninin görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması ile desenlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin görüşleri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış, matematik ders kitaplarında yer alan örüntü türlerinin belirlenmesinde ise Örüntü Türleri İnceleme Formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde betimsel ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda matematik ders kitaplarındaki örüntü türlerinin sayısının sınıf kademesi ilerledikçe azaldığı ve günlük hayatla ilişkisinin kurulmadığı belirlenmiştir. Sınıf öğretmenleri, soyut bir konu olduğu için örüntü öğretiminde daha çok materyaller, nesnelere kullanarak somutlaştırmayı tercih etmekte ve öğrencilerinin somut olan şekil örüntülerinde daha başarılı olduklarını belirtmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenleri dramadan yararlanma, dersler arası bağlantı kurma ve animasyonları kullanmanın örüntü öğretiminin daha etkili olması için kullanılabileceğini belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, matematik ders kitabı, örüntü, örüntü türleri, sınıf öğretmeni.

Abstract

One of the important skills that mathematics education brings to students is reasoning skills, and reasoning skills are mostly used in pattern activities. Explanations and applications are limited in the activities included in the curriculum or in the textbook for the teaching of the pattern types in the mathematics textbooks. In this study, the types of patterns in primary school mathematics textbooks and the teaching processes of these types were examined in line with the views of the primary school teachers. The research was designed with a case study, one of the qualitative research approaches. The opinions of the primary school teachers were collected through a semi-structured interview form developed by the researchers, and the pattern types examination form was used to determine the pattern types in the mathematics textbooks. Descriptive and content analysis was performed on the obtained data. As a result of the research, it was determined that the number of pattern types in the mathematics textbooks decreased as the grade level progressed and their relationship with daily life was not established. Primary school teachers prefer to embody more materials and objects in pattern teaching because it is an abstract subject, and they state that their students are more successful in concrete figure patterns. In addition, primary school teachers stated that using drama, making connections between lessons and using animations could be used to make pattern teaching more effective.

Keywords: Elementary school, mathematics textbook, pattern, pattern types, primary school teacher

¹ Bu araştırma, Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu'nun 25/02/2021 tarih ve 2021-45 sayılı karar ile etik yönden uygun bulunmuştur.

² Sorumlu yazar, Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Ordu, e-mail: erkamsulak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4042-891X

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Ordu, e-mail: sibelcavusoglu@icloud.com, ORCID ID: 0000-0003-4354-1213

Giriş

Matematiğin temeli ilkokul yıllarında atılır. Öğrenciler tarafından zor bir ders olarak algılanan matematiğin soyut düzeyden çıkarılarak ilgi çekici etkinliklerle öğretilmesi gerekmektedir. Ayrıca matematiksel düşünme sistemi, ilkokulun yıllarında öğrencilere kazandırılmalıdır. Matematiğin temelini oluşturan örüntüler hem öğrencilerin eğlenerek öğrenmesine yardım etmekte hem de öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerini görmelerine yardımcı olarak genellemelere ulaşmalarını sağlamaktadır.

Matematik, evrensel bir dil olup tüm bilimlerin ortak dili konumunda olan akıl, mantık ve düşündürme bilimidir (Işık, Çiltaş, & Bekdemir, 2008). Matematik eğitiminin önemi herkes tarafından bilinse de, matematiği öğrenmek ve öğretmek oldukça zorlu bir süreçtir ve etkili matematiksel düşünceyle bu süreç en iyi şekilde gerçekleştirilir (Türkoğlu, 2020). Matematik öğretimi sırasında öğrenciler; matematiğin değerini öğrenmeli, matematik öğrenme yeteneğine güvenmeli, matematiksel problemleri çözebilmeli ve matematiksel ilişkileri kavrayabilmelidir (Ersoy, 1997).

Matematik eğitimi için matematiksel kavramları günlük hayatta kullanabilen, kavramlar arası ilişki kurabilen, problemler karşısında hipotezler geliştirip bu hipotezleri test edip doğruluğunu araştıran bireyler yetiştirmek önemli ve gereklidir (Kutluk, 2011). Öğrencilerin matematiksel kavramlarla ilgili anlamları, problem çözme becerileri, matematiğe karşı ilgileri öğretmenleri tarafından biçimlendirilmektedir (Akkan, Öztürk, & Akkan, 2017). Öğretmenler ders kitaplarındaki konularının öğretiminde öğrencilere rehberlik etmekte ve öğrencilerin öğrenmelerine uygun yöntemleri kullanarak öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Karakelleoğlu, 2007). Matematik ders kitaplarında yer alan konulardan biri de örüntüler konusudur. Örüntüler üzerinde genellemelerle birlikte cebirsel düşünceler gerçekleştirilir (Akkan, Öztürk, & Akkan, 2017). Öğrenciler tarafından anlaşılması zor bir konu olan örüntülere erken yaşlarda müdahale edilerek öğrencilerin bu alanda korku yaşamalarını önleyecek ve öğrencilerin bu alanda başarılı olmasını sağlayacak çalışmaları gerçekleştirecek olan kişiler şüphesiz sınıf öğretmenleridir (Yılmaz, 2016).

Matematik öğretiminde kalıcı ve uzun süreli öğrenmeler için öğretim materyallerinin kullanılması gerekmektedir (Güngör & Çavuş, 2015). Eğitim ve öğretimde kullanılan en etkili materyallerden biri de ders kitaplarıdır (Arslan & Özpınar, 2009). Ders kitabı, öğretmen ve öğrenci arasında köprü görevi görerek her tür okul sisteminde önemli bir yere ve göreve sahiptir (Katipoğlu & Katipoğlu, 2016). Ülkemizde okullarda kullanılan ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan birimlerce incelenip denetlenmektedir (Usta, 2018). Dersin okutulduğu sınıf için programlanmış olan ders içeriğini sırasıyla düzenli, aşamalı, eksiksiz içerdiği için ders kitapları özellikle matematik gibi soyut kavramların çok fazla olduğu derslerde öğretmenler tarafından son derece önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir (Dede & Arslan, 2019).

Matematik öğretim programında (MEB, 2018) da belirtildiği gibi matematik öğretim programını oluşturan dört öğrenme alanı vardır; Sayılar ve işlemler, Geometri, Ölçme ve Veri işleme alt öğrenme alanlarıdır (Gürbüz, 2008). Bu alt öğrenme alanlarından biri de örüntülerdir. Örüntü belirli bir şeklin, sayının veya davranışın belirli bir düzen içinde tekrar etmesiyle ortaya çıkan, belirli bir kuralı olan sistemlerdir (Palabıyık, 2010). Örüntüler matematiksel kavramların anlaşılmasında, matematiksel ilişkileri görmede, matematiğin düzenini ve mantığını anlamada anahtar bir faktör, matematiksel düşüncelerin ve ilişkilerin soyutlanmasında, ilişkilerin genellemesinde, matematiksel akıl yürütme becerilerinin gelişmesinde, matematiksel kavramları ve bu kavramların temsillerinin daha iyi anlaşılabilmesinde etkili bir kavramdır (Tanışlı, 2008). Örüntü ve genelleme kavramlarının her ikisi de matematiğin temeli olarak düşünülmektedir (Yaman, 2010).

Örüntüler cebirsel düşünmeye dayalı kavramların gelişimine imkân tanır (Dönmez, 2017). Çünkü cebirsel düşünme örüntülerin keşfedilmesiyle başlamaktadır (Topçu, 2014). Öğrenciler cebiri etkili bir şekilde öğrenebilmek için örüntü ve ilişkileri görebilmeli, genellemeler yapabilmelidir. Bu bileşenlerin birinde görülen yetersizlik doğal olarak cebirsel düşünmenin gelişimine olumsuz yansımaktadır (Yılmaz, 2016). Bu nedenle ilkokul matematik eğitiminde örüntü etkinliklerine yer verilmesi önemli görülmektedir (Kutluk, 2011).

Örüntüler, çocukların bilişsel yeteneklerini kullanarak örüntüye göre oluşturulmuş sayı kümesinden daha sonra gelecek sayıyı çözmek için örüntüdeki var olan durumu değerlendirerek tahminde bulunmasını ve sonuç olarak kuralları keşfetmesini sağlar (Gök Çolak, 2016). Ayrıca örüntüler; çocukların eşleştirme, karşılaştırma, sınıflama, gruplama, kısıdan uzuna, küçükten büyüğe doğru sıralama, benzerlik ve farklılıkları tanıma, tekrarlama, düzenleme, tahmin etme becerilerini geliştirir (Hayiroğlu, 2017). Örüntü oluşturma becerisinin

zihinsel yetersizliği olan bireylerde de sıralama, dizme ve hesaplama gibi matematiksel becerileri geliştirmede, matematiksel bilgi, kavram ve ilişkileri anlamada önemli rol oynadığı belirtilmektedir (Baran, 2019).

Matematik eğitiminin genel amaçlarından olan matematiksel problemleri çözme sürecinde kendi matematiksel düşünce ve akıl yürütmelerini ifade edebilme, matematiksel düşüncelerini mantıklı şekilde açıklamak ve paylaşmak için matematiksel terminoloji dilini doğru kullanabilme, model kurabilecek ve modelleri sözel ve matematiksel ifadelerle ilişkilendirebilmelidir (MEB, 2018). Bu amaçları örüntü becerisi ile ilişkilendirebiliriz. Örüntülerin yapısında bulunan tanıma, devam ettirme ve oluşturma yeteneği, matematiksel ilişkileri görmede, genelleme yapmada, matematiğin düzenini ve mantığını anlamada temeldir (Burns, 2000 akt: Dönmez 2017). Bu bağlamda örüntü becerisi okul öncesinden itibaren öğrencilere kazandırılmaya çalışılmalı ve bu becerinin öğretimine gerekli önem verilmelidir.

Öğretmenlerin sayı örüntülerinin genellenmesine ilişkin öğrencilerin yaşadıkları zorlukları bilmesi gerekmektedir. Ayrıca örüntü kavramının öneminin öğretmenler tarafından anlaşılması konunun öğretimini etkilemekte; bunun için matematik öğretim programında sayı örüntülerini genelleme konusunun önemini fark ettirecek etkinlikler sunulması gerekmektedir (Kutluk, 2011).

Örüntü türlerinde yaygın olarak kullanılan tekrarlayan örüntüler, değişen örüntüler ve uzamsal örüntülerdir (Yılmaz, 2019; Bursalioğlu, 2010). Tekrarlanan örüntüler, bir temel birimin sürekli tekrar etmesiyle oluşan örüntülerdir (Olkun ve Toluk Uçar, 2007, akt:Bursalioğlu, 2010). Örneğin, kırmızı-mavi, kırmızı-mavi veya üçgen-kare, üçgen-kare gibi modeller basit tekrarlayan örüntülerdir ve bu yapıdaki tekrarlayan örüntüler ABABAB örüntüsü olarak bilinmektedir (Papic ve Mulligan, 2007, akt: Yılmaz, 2019). Değişen örüntü ise bir büyüme veya küçülme olan örüntülerdir (Olkun ve Toluk Uçar, 2007, akt: Bursalioğlu, 2010).

İlgili literatür incelendiğinde matematik dersinde örüntülerin öğretimine yönelik çalışmalarının sayısının az olduğu görülmektedir. Dayan (2017) araştırmasının sonucunda, üstün yeteneklilerin örüntü başarılarının normal yeteneklilerin başarısından anlamlı şekilde farklılaştığını, öğrencilerin sayı örüntülerini kolaylıkla yaptığını, sözel sorularda zorlandıklarını, şekil örüntülerinde ise ortalama bir başarı yakaladıklarını belirtmiştir. Palabıyık (2010) araştırmasında örüntü temelli cebir öğretiminin, öğrencilerin kavramsal cebir başarılarını artırırken matematiğe karşı tutumlarında bir farklılık yaratmadığını saptamıştır. Türkoğlu (2020) ise dönüştürülmüş matematik sınıflarında sınıf içinde kullanılan dijital araçların öğrencilerin örüntüleri ilişkilendirme, genelleme yapma ve örüntü becerilerine katkısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bir diğer araştırmada Tanışlı (2008) örüntülerde gerçekleştirilen tüm etkinliklerdeki strateji seçimlerinde öğrenci başarı düzeylerinin etkili olmadığını, fakat sunuluş biçiminin etkili olduğunu, tekrarlanan, sabit ve artarak değişen örüntülerde aynı amaca yönelik kullanılan yöntemlerin ortak olduğu sadece örüntünün yapısına bağlı olarak farklılaşmanın olduğunu saptamıştır. Yaman (2010) da araştırmasının sonucunda öğrencilerin sınıf seviyelerine göre örüntü performansları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu, sınıf seviyesi arttıkça örüntü performansının da arttığını ve öğrencilerin örüntü performanslarının örüntünün sunum biçimi, örüntü tipi ve soru tipi ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, örüntülerle ilgili çalışmaların genelde ortaokul düzeyinde olduğu görülmektedir. İlkokul düzeyinde örüntülerin öğretimine ve matematik ders kitaplarında örüntülerin dağılıma ilişkin herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Matematik ders kitaplarında örüntü konusunun nasıl ele alındığının ve sınıf öğretmenlerinin örüntüleri öğretim süreçlerinin belirlenmesi bakımından bu araştırmanın alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu noktada araştırmanın amacı, ilkokul 1-4.sınıf matematik ders kitaplarındaki örüntü türlerinin ve öğretmen görüşleri doğrultusunda bu türlerin öğretim süreçlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 1.sınıf matematik ders kitabında yer alan örüntü türleri ve günlük hayatla ilişkisi nedir?
2. 2.sınıf matematik ders kitabında yer alan örüntü türleri ve günlük hayatla ilişkisi nedir?
3. 3.sınıf matematik ders kitabında yer alan örüntü türleri ve günlük hayatla ilişkisi nedir?
4. 4.sınıf matematik ders kitabında yer alan örüntü türleri ve günlük hayatla ilişkisi nedir?
5. Örüntü öğretimini öğretmenler nasıl gerçekleştirmektedirler, kullandıkları yöntemler nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

İlkokul matematik ders kitaplarındaki örüntü türlerinin ve örüntülerin öğretimiyle ilgili öğretmen görüşlerinin incelendiği bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasına ve duruma ilişkin olayların birlikte değerlendirilmesini sağlayan yöntemdir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Durum çalışması tek bir durumun derinlemesine incelenip verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakılan bir yöntemdir (Subaşı & Okumuş, 2017). Çalışmada ilkökul matematik ders kitaplarındaki örüntü türlerinin mevcut durumuyla birlikte öğretmenlerin örüntü türlerinin öğretimi hakkındaki görüşleri incelendiği için çalışmanın yöntemi durum çalışması olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile gönüllülük ilkesi çerçevesinde belirlenen MEB'e bağlı ilkokullarda 2020-2021 eğitim öğretim yılında görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü 33 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunun 21'i kadın (%63,6), 12'si erkek (%36,4) sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Eğitim durumlarına ilişkin çalışma grubundakilerin dağılımlarına göre; eğitim fakültesi mezunu olanlar 28 kişi (%84,4), yüksek lisans derecesine sahip olanlar 5 kişi (%15,2) olup doktora derecesine sahip sınıf öğretmeni bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin görev yaptıkları iller ise Giresun, Ordu, Çanakkale, Şanlıurfa, Gaziantep, Van, Antalya, Bitlis, İstanbul, Samsun, Trabzon, Muğla, Bursa ve Hakkâri'dir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2020-2021 eğitim öğretim yılı için kabul edilen her bir sınıf düzeyi için ilkökul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri, araştırmacılar tarafından uzman görüşü (matematik eğitimi alanında çalışmaları olan 2 Doçent) alınarak hazırlanan "Örüntü Türleri İnceleme Formu" ile incelenmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin matematik derslerinde örüntü konusunu öğretim süreçlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesinde, dört açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu Temel Eğitim Bölümü'nde görev yapan iki öğretim üyesi tarafından incelenmiştir ve alınan görüşler doğrultusunda form üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Görüşme formu Google forms aracılığıyla dijital platforma aktarılmış ve online olarak uygulanmıştır. Hazırlanan görüşme formunda şu sorulara cevap aranmaktadır;

1. Örüntü türlerini nasıl öğretiyorsunuz?
2. Örüntü türlerinin öğretimi sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
3. Öğrencilere zor/kolay gelen örüntü türü hangisidir?
4. Örüntü türlerinin daha etkili öğretimine yönelik önerileriniz nelerdir?

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Matematik ders kitaplarındaki örüntülerin analizinde betimsel analiz, örüntü öğretim uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerinin analizinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır.

2020-2021 eğitim öğretim yılında MEB'in onayladığı ilkökul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri üç ana başlık altında (şekil örüntüsü, sayı örüntüsü ve günlük hayatla ilişkileri) incelenmiştir. Yapılan betimsel analizde, her sınıf seviyesine ait kitaplar örüntü türlerine göre tek tek incelenmiştir. Kitaplarda yer alan örüntü türlerinin sayıları, konu anlatımı örnekleri ve alıştırmalar örnekleri şeklinde tekrar gruplandırılmıştır. Kitapta yer alan örüntü türlerinin sayıları, yüzdeleri ve günlük hayatla olan ilişkilerine göre elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin örüntü öğretimine ilişkin görüşleri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde yapılan işlem temelde birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Örüntü türlerinin öğretim sürecine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin içerik analizine tabi tutulmasında

işleyen süreç; yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular ana temaları (örüntü öğretim uygulamaları, öğretim sürecinde karşılaşılan zorluklar, öğrencilere zor/kolay gelen örüntü türleri, örüntü türlerinin öğretimine yönelik öneriler) oluşturmaktadır. Her bir soruya verilen cevaplar üzerinde kodlama işlemi yapılmıştır. Ortak kodlardan yola çıkılarak temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Kodlama, içerikte yer alan anlamlı bölümlerin (bir sözcük, cümle, paragraf gibi) tespit edilmesidir. Ortak kodlardan kavramlara, ortak kavramlardan ise temalara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmaya katılan katılımcıların gerçek isimleri etik açıdan gizlenmiş, her bir katılımcı için ayrı kod (Ö1, Ö2, Ö3, ... gibi) kullanılmıştır.

Araştırmanın Etiği

Araştırmada katılımcılar bilgilendirilmiş gönüllü onam formunu onaylayarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sınıf öğretmenlerinin örüntü öğretim süreçlerine yönelik görüşleri alındığı için etik yönden ilgili formlar ve belgelerin incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle araştırma Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu tarafından etik yönden incelenmiştir. Kurul araştırmayı 25/02/2021 tarih ve 2021-45 sayılı karar ile etik yönden uygun bulmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun geçerlik çalışmalarında; ilgili literatür incelenerek açık uçlu sorular oluşturulmuş ve ilkökul matematik eğitimi alanında çalışmaları bulunan iki Doçent tarafından forma son hali verilmiştir. Görüşme formundan elde edilen veriler, güvenilirlik için birbirinden bağımsız iki farklı kişi (biri araştırmacı, diğeri alan uzmanı Dr. Öğr. Üyesi) tarafından puanlanmış ve Miles-Huberman uyum katsayısı .92 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırmada ilkökul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri, örüntü konu anlatımları ve günlük hayatla ilişkileri incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular tablo 1’de ifade edilmiştir.

Sınıf Seviyesi	1. sınıf		2. sınıf		3. sınıf		4. sınıf		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Şekil Örüntüsü	14	100	15	100	-	-	-	-	29	61,7
Sayı Örüntüsü	-	-	-	-	9	100	9	100	18	38,29
Konu Anlatımı	8	57,14	7	46,6	5	55,5	5	55,5	25	53,19
Alıştırmalar	6	42,85	8	53,4	4	44,4	4	44,4	22	46,8
Günlük Hayatla ilişki	1	7,14	-	-	-	-	-	-	1	2,12

Tablo 1. Matematik Ders Kitaplarındaki Örüntü Türleri

Tablo 1’e göre ilkökul birinci sınıf matematik ders kitabında örüntü türlerinden sadece şekil örüntüsüne rastlanmış ve bu şekil örüntülerinden de sadece birinin günlük hayatla ilişkili olduğu görülmüştür. Kitabın konu anlatımının yapıldığı bölümde şekil örüntülerden 8, alıştırmalar bölümünde ise şekil örüntüsünden 6 tane kullanıldığı saptanmıştır. Kitapta yer alan örüntü türlerinin %57,14’u konu anlatımındaki örneklerdir ve %42,85’i alıştırmalarda yer alan sorularda bulunmaktadır. Kullanılan şekiller öğrencilerin seviyelerine uygun ve bildikleri nesnelere oluşturulmuştur. Kazanımlara uygun olarak en çok üç öğeli örüntülere yer verilmiştir.

İlkökul ikinci sınıf matematik ders kitabının konu anlatımı bölümünde 7, alıştırmalar bölümünde ise 8 tane şekil örüntüsüne rastlanılmıştır. Kitapta yer alan örüntü türlerinin %46,6’si konu anlatımı bölümündeki örneklerdir ve %53,4’u alıştırmalarda yer alan sorulardır. Örüntülerin öğrencilerin bildikleri şekillerden veya nesnelere

oluştugu görülmüştür. Kitapta yer alan şekil örüntülerinden hiçbiri günlük hayatla ilişkilendirilmemiştir. Kazanımlara uygun olarak en çok dört ögesi olan örüntüler oluşturulup tamamlanmış veya ögeler verilip yeni örüntü oluşturmaları istenmiştir.

Araştırmada incelenen kitaplardan olan ilkökul üçüncü sınıf matematik ders kitabında örüntü türlerinden konu anlatımı bölümünde sayı örüntülerinden 5, alıştırmalar bölümünde sayı örüntülerden 4 tane kullanılırken şekil örüntüsü kullanılmamıştır. Kitapta yer alan örüntü türlerinin %55,5'i konu anlatımı bölümündeki örneklerdir ve %44,4'u alıştırmalar bölümünde yer alan sorulardır. Kitapta yer alan sayı örüntüleri günlük hayatla ilişkilendirilmemiştir. Kazanımlara uygun olarak sayı örüntüsünü en çok dört adım genişletilmiştir.

Araştırmada incelenen kitaplardan olan ilkökul dördüncü sınıf matematik ders kitabında örüntü türlerinden konu anlatımı bölümünde sayı örüntülerinden 5, alıştırmalar bölümünde ise sayı örüntülerinden 4 tane kullanılmıştır. Örüntülerin % 55,5'i konu anlatımında % 44,4'u alıştırmalar bölümünde bulunmaktadır. Örüntüler günlük hayatla ilişkilendirilmemiştir. Ayrıca öğretim programında kazanımlara uygun olarak sayı örüntülerindeki artış veya azalışlar aynı miktarda olacak şekilde sayı örüntüleri oluşturulmuştur.

İlkokul matematik ders kitaplarında en çok yer alan örüntü türü şekil örüntüsüdür ($f:29$) ve örüntü örneklerinin çoğu ($f:25$) konu anlatımı kısmında yer almıştır.

Örüntü türlerinin öğretimiyle ilgili olarak öğretmen görüşlerinin alınması için oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen bulgular tablo 2, tablo 3, tablo 4 ve tablo 5'te sunulmuştur.

Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "Örüntü türlerini nasıl öğretiyorsunuz?" sorusuna ilişkin görüşleri tablo 2'de verilmiştir.

Örüntü Öğretim Yöntem ve Uygulamaları	f	%
Görseller, şekiller, modeller ve materyaller yardımı	10	30,30
Üç boyutlu nesnelerin yardımı	4	12,13
Bilinen nesne yardımı	3	9,09
Drama ve oyunlarla	3	9,09
Bileklik, kolye yapımı gibi etkinlikler	3	9,09
Ritmik sayma	2	6,06
Kes yapıştır etkinlikleri	2	6,06
Video etkinliği	2	6,06
Ritim çalışmaları	2	6,06
Bol örnek ve anlatım yoluyla	2	6,06
Toplam	33	100

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Örüntü Öğretim Uygulamaları

Tablo 2'de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin çoğu ($f:10$) örüntü türlerini görseller, şekiller ve materyallerle anlatmakta ve üç boyutlu nesnelere ($f:4$) kullanmaktadır. Daha az kullanılan uygulamalar ise kes yapıştır etkinlikleri, ritmik sayma, video etkinlikleri, ritim çalışmaları, bol örnek ve anlatım yoludur ($f:2$). Sınıf öğretmenlerinin örüntü öğretiminde kullandıkları yöntem ve uygulamalara ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir.

“Önce somut materyaller kullanarak öğretiyorum. Mesela boncuklarla örüntüyü kullanarak bileklik yaptırma gibi. Sonra şekilli örüntüler yaptırıyorum. İlerleyen sınıflarda sayılara ait örüntülerde parmakları kullanarak kuralı buldurtuyorum.”(Ö1).

“Modeller kullanıyorum. Genellikle çocuklara renkli kağıtlardan şekiller kestiriyorum. Küme çalışması şeklinde grupluyorum. Her gruba farklı materyaller veriyorum kendi örüntülerini yapmalarını istiyorum. Sonra küme elemanlarını karıştırıyorum ve yeni üyelerin yeni örüntüler oluşturmasını istiyorum. En son herkes birbirinin kümesini ziyaret ediyor ve örüntülerini inceliyor.” (Ö18).

“Somuttan soyuta giderek kavratmaya çalışıyorum. Özellikle birinci sınıf seviyesinde şekillerle ya da küçük materyallerle kavratıyorum. Sonra sınıf seviyelerinde şekil ve sayı birlikte ve daha sonra ise sadece sayılar şeklinde ilerledim.”(Ö30).

“Görsellerin çıktısını alıp öğrencilere gösteriyorum basitten karmaşığa olacak şekilde daha sonra kuralları bulup örüntüyü devam ettiriyorum. Daha sonra çeşitli videolarla etkinlikler yapıyorum.” (Ö3).

“Kitaptaki örnekten başlayıp daha sonra en basit örnek alıştırılmaları yapıp bol tekrar ile konu pekiştirilir.”(Ö12).

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki “Örüntü türlerinin öğretiminde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?” sorusuna ilişkin görüşleri tablo 3’te verilmiştir.

Örüntü öğretim sürecinde yaşanan zorluklar	f	%
Kuralı buldurmak	10	30,30
Üçten fazla değişkenli örüntülerin kavratılması	5	15,15
Öğrencilerin kavrama hızlarının farklı olması	5	15,15
Çift kurallı örüntülerin kuralını buldurtmak	3	9,09
Problemlere dahil edilen örüntülerin kavratılması	2	6,06
Örüntü konusunun soyut olması	2	6,06
Karşılaştığım zorluk yok	2	6,06
Ders kitabındaki örneklerin az olması	1	3,03
Müfredatta örüntüye ayrılan sürenin az olması	1	3,03
Ritmik saymadaki eksiklikler	1	3,03
Teknolojiden faydalanamamak	1	3,03
Toplam	33	99,99

Tablo 3. Örüntü Türlerinin Öğretim Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar

Tablo 3 incelendiğinde, sınıf öğretmenleri genel olarak öğrencilere örüntünün kuralını buldurtma aşamasında zorluklar yaşadıklarını belirtmişler (f:10); ayrıca öğrencilerin kavrama hızlarının farklı olması (f:5) ve çift kurallı örüntülerin yaptırılması (f:3) aşamasında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Örüntü türlerinin öğretiminde karşılaştıkları sorunları ders kitaplarındaki örneklerin az olması, müfredatta örüntüye ayrılan sürenin az olması, ritmik saymadaki eksiklikler, teknolojiden faydalanamamak (f:1) olarak ifade etmişler. Bu konudaki görüşlerden örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

“Yaş grubu küçüldükçe zihinlerinde kavramakta zorluk çekiyorlar bazen defalarca örüntü gösterilmesine rağmen ısrarla örüntüde gelecek şekil yerine farklı şekiller koyuyorlar.”(Ö10).

“Şekilli örüntülerde herhangi bir zorluk olmuyor genel olarak herkes yapabiliyor ancak sayılı 2-3 kurallı örüntüler de öğretim ve öğrenme aşamalarında zorluklar yaşıyoruz.”(Ö14).

"Her öğrencinin öğrenme hızı farklı ve bu farklılık derslere de yansıyor. Bazı öğrenciler ilk örnekte kavrarken zor öğrenenler için etkinlik çeşitliliği gerekiyor. Etkinlik üretmekte, bulmakta zorlanıyorum." (Ö30).

"Bazı öğrenciler çok kısıtlı düşünüyor olması. Toplama çıkarmadan ötesini görmek bazı öğrenciler için mümkün olmuyor." (Ö33).

Sınıf öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki "öğrencilere zor/kolay gelen örüntü türü hangisidir?" sorusuna ilişkin görüşleri tablo 4'te verilmiştir.

En az zorlanılan örüntü türü	f	%	En çok zorlanılan örüntü türü	f	%
Şekil örüntüsü	22	66,67	Sayı örüntüsü	21	63,64
Tekrarlayan örüntüler	9	27,27	Değişen örüntü	12	36,36
Sayı örüntüsü	2	6,06			
Toplam	33	100	Toplam	33	100

Tablo 4. Öğrencilere Zor/Kolay Gelen Örüntü Türleri

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri öğrencilerin daha çok sayı örüntülerinde zorlandıklarını (f: 21), şekil örüntülerini ise daha kolay yaptıklarını (f:22) belirtmişlerdir. Öğrencilerin değişen örüntülerde (artış ve azalışların birlikte bulunduğu örüntülerde) daha çok zorlandıklarını (f: 12) sınıf öğretmenleri ifade etmiştir. Bu konudaki öğretmen görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

"Şekilli örüntüleri daha kolay, tekrarlayan örüntüler kolay, işlem gerektiren sayı örüntüleri zor." (Ö33).

"Basit geometrik harf ve sayı örüntülerini kolay kavryorlar sayılar büyüyünce, bir örüntü içinde azalan artan sayı örüntüsünde rakamlar büyüyünce zorlanıyorlar." (Ö12).

"Kolay olan ritmik saymalı olan, zor olan dört işlem gerektiren 2 - 3 kurallı örüntüler." (Ö14).

"Kolay olan ritmik saymalı olanlar, zor olan artan azalan bir arada ise" (Ö2).

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki "Örüntü türlerinin daha etkili öğretimine yönelik önerileriniz nelerdir?" sorusuna ilişkin öğretmen görüşlerine tablo 5'te yer verilmiştir.

Örüntü öğretim uygulamalarına ilişkin öneriler	f	%
Aktif katılım	6	18,18
Oyun	6	18,18
Somut materyaller	6	18,18
Ritmik sayma	4	12,13
Bol örnek	2	6,06
Ritim	2	6,06
Öğrencilerin kendilerinin örüntü oluşturması	2	6,06
Drama	1	3,03
Dersler arası bağlantı kurma	1	3,03
Animasyonlar	1	3,03

Ders saati arttırılmalı	1	3,03
Toplam	33	100

Tablo 5. Örüntü Türlerinin Öğretimine Yönelik Öneriler

Sınıf öğretmenlerinin çoğu örüntü konusunun oyunla, somut materyallerle ve aktif katılımı (*f*:6) daha etkili öğretilereceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca dramayla, dersler arası bağlantı kurarak, animasyonlarla ve ders saati arttırılarak (*f*:1) örüntü öğretiminin daha etkili olacağı yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu konudaki öğretmen görüşlerinden örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

“Özellikle sayı örüntülerinde sayıların iyice tanıtılmış öğrenilmiş olması gerekiyor, oyun şeklinde örüntüler öğretilirken daha yüksek ve aktif bir ders oluyor.”(Ö8).

“Oyunla ve dramayla daha etkili olduğunu tecrübe ettim, tavsiye ederim.”(Ö17).

“Birebir yaşattığın zaman daha iyi anlıyorlar okul bahçesinde gibi ağaçlarla yaptırmak araya da sıra sandalye koymak olabilir.”(Ö9).

“Birden fazla materyal ve tüm duyu organlarına hitap edecek etkinlikler yapılmalı etkinlikler oyunlaştırılmalı.”(Ö3).

“Ritim kullanmak hem daha öğretici hem daha eğlenceli.”(Ö16).

“Orf eğitimindeki ritimlerle verdiğimde hem eğlenceli hem kalıcı oluyor, bir de örüntü için materyali evden getirirlerse daha çok keyif alınabilir.”(Ö24).

“Her öğrencinin kendi seviyesinde örüntü üretmesini desteklemek ve zaman içinde daha gelişeceğini bilerek farklı derslerle de bağlantı sağlayabiliriz.”(Ö33).

“Bol bol örnek çözülmeli ve pratik yapılması.”(Ö14).

“Animasyonlar ve materyaller etkili oluyor bu nedenle daha çok kullanılmalı diye düşünüyorum.”(Ö18).

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri genel olarak çok materyalle, oyunlarla, etkinliklerle öğrencilerin aktif olacağı yaparak yaşayarak öğrenmelerine imkân sağlayacak öğrenme ortamlarında daha etkili şekilde örüntü türlerinin öğretiminin gerçekleşeceğini belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

İlkokul matematik ders kitaplarındaki örüntü konusunun ele alınışı ve sınıf öğretmenlerinin örüntülerin öğretimine ilişkin görüşlerinin incelendiği bu araştırmada elde edilen bulgulara göre ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Araştırma sonucuna göre, 1.sınıf ve 2.sınıf matematik ders kitaplarındaki örüntülerin tamamı müfredata uygun şekilde hazırlanmış şekil örüntüleridir. İlkokul matematik öğretim programının kazanımlarında 1. ve 2. sınıf kademelerinin kazanımları arasında sayı örüntüsü olmadığı için kitaplarda sayı örüntüsüne yer verilmemiştir. İlkokul 1.sınıf matematik ders kitabındaki şekil örüntülerinden konu anlatımı bölümündeki bir örüntü günlük hayatla ilişkilendirilirken, ilkokul 2.sınıf matematik ders kitabındaki örüntülerde günlük hayatla ilişkilendirme yapılmamıştır. İlkokul 3. ve 4. sınıf matematik ders kitaplarındaki örüntü türlerinin tamamı sayı örüntüsüdür. Kitapların ikisinde de şekil örüntüsüne yer verilmemiştir. Örüntülerin günlük hayatla ilişkisi kurulmamıştır. Günlük hayatla ilişkilendirilen konular öğrencilerin daha çok dikkatini çekeceği için öğrenciler tarafından anlaşılması daha kolay olmaktadır (Topçu, 2014).

Araştırma sonucunda ilkokul matematik ders kitaplarında örüntü kullanımını şu şekilde özetleyebiliriz. İlkokul matematik ders kitaplarında sınıf seviyesi ilerledikçe örüntü türlerinin günlük hayatla ilişkilendirilmesi göz ardı edilmiş, somut örüntülerden ziyade soyut örüntülere yer verilmeye başlanmıştır. Ayrıca kitaplarda sınıf seviyeleri ilerledikçe konuların anlatımında ve alıştırmalarındaki soru sayısı azalmaktadır.

Öğretmenler öğretim programında yer alan konuların öğrencilere öğretilmesini, aktarılmasını sağlayan en önemli kaynaklardır (Karakelleoğlu, 2007). Bu nedenle bu çalışmada da örüntü türlerinin öğretimi hakkında sınıf öğretmenlerinden görüşler alınmıştır. Çalışmaya katılan sınıf öğretmenleri örüntü türlerinin öğretiminde daha çok görselleri, şekilleri, somut materyalleri ve üç boyutlu nesnelere kullandıklarını belirtmişlerdir.

Örüntülerin öğretiminde tablolardan, şekillerden, nesnelere, grafiklerden yararlanarak anlatılması öğrencilerin örüntü türlerini daha kolay öğrenmelerini sağlayacaktır (Doğan Temur & Turgut, 2020). Bu görüşlerin dışında ritmik sayma ve ritim yoluyla örüntü öğretimi gerçekleştirdiğini ifade eden öğretmenler de bulunmaktadır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler ışığında sınıf öğretmenlerinin örüntü türlerini öğretirken genellikle örüntünün kuralını buldurtmakta zorlandıkları söylenebilir. Doğan Temur ve Turgut (2020)'de yaptıkları çalışmanın sonucunda öğretmenlerin örüntünün kuralını buldurma, eksik terimi buldurma gibi örüntü etkinliklerinin öğretiminde zorlandıklarını buna paralel olarak da öğrencilerin örüntülerdeki ilişkileri algılamakta ve örüntülerin genellemelerine ulaşmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar elde edilen araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Sınıf öğretmenleri öğrencilerinin sayı örüntülerinde zorlandıklarını, şekil örüntüsünde ise daha az zorlandıklarını düşünmektedirler. Bu düşünceyi Yaman ve Umay (2013)'in yapmış oldukları çalışmanın sonuçları desteklemektedir. Yaman ve Umay (2013) yaptıkları çalışmanın sonucunda araştırmacıların oluşturdukları "Matematsel Örüntü Başarı Testi"nin sonucunda öğrencilerin en yüksek puanı tablo ve şekil örüntülerinden aldıklarını en düşük puanı ise sayı örüntülerinden aldıklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinden öğrencilerinin tekrarlayan örüntü türlerinde zorlanmadıklarını değişen sayı örüntülerinde ise zorlandıklarını belirttikleri görülmüştür. Özdemir, Dikici ve Kültür (2014) de yaptıkları çalışmanın sonucunda öğrencilerin algılamakta zorlandıkları örüntü türünün değişen örüntü olduğu ve en başarılı oldukları örüntü türünün de tekrarlayan örüntü türü olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlar araştırmadan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Looney (2004), English ve Warren(1998)'in yaptıkları çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiş ve her iki çalışmanın sonucunda da öğrencilerin başarılı oldukları örüntü türü tablo ve şekil örüntüsü iken zorlandıkları sayı örüntüsü olarak belirtilmiştir (Akt:Doğan Temur & Turgut, 2020).

Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin örüntü türlerinin öğretiminin daha etkili olması için belirttikleri öneriler; öğretimin oyunlaştırılarak, somut materyallerle ve aktif katılımın sağlanmasıyla gerçekleşmesi yönündedir. Kesicioğlu (2013) araştırmasında öğretmenlerin öğrencilere somut ve ilk elden deneyim imkanı sağlayacak ortamların ve etkinliklerin oluşturulmasıyla daha iyi öğrendiklerini belirtmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenleri, animasyonlarla öğretim, öğrencilerin kendi örüntülerini oluşturmaları, drama yapılması, ders saatinin artırılması ve dersler arası ilişkiler kurulmasının örüntü konusunun daha iyi öğretilmesine yardımcı olacağını belirtmiştir.

İlkokul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri eğitim kademesi ilerledikçe daha da soyutlaşmakta ve daha çok cebirsel düşünmeyi gerektiren bir yapı haline gelmektedir. Öğretmenler örüntülerin öğretimi soyut bir konu olduğu için daha çok materyal, nesnelere kullanarak somutlaştırmayı tercih etmekte ve öğrencilerinin somut olan şekil örüntülerini daha kolay anladıklarını düşünmektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda sunulan öneriler aşağıda sıralanmıştır.

1. İlkokul matematik ders kitaplarındaki örüntü türleri günlük hayatla ilişkilendirilmelidir.
2. Matematik ders kitaplarındaki örüntü örnekleri, etkinliklerin sayısı ve müfredattaki süre arttırılabilir.
3. Öğretmenler öğrencilerin örüntü kurallarını belirleme sürecinde, buldukları ilişkileri sözel olarak ifade etmelerini isteyebilir. Böylece öğrencilerin düşünme stratejilerini öğrenerek öğretim yöntemini öğrenciye göre düzenleyebilir.
4. Öğretmenler örüntü öğretiminde yaparak yaşayarak öğrenme temelli tekniklerden, oyunlardan ve grup çalışmalarından daha fazla faydalanabilirler. Böylece öğrencilerin hem bilişsel hem sosyal gelişimleri desteklenmiş olur.

Araştırmacılara yönelik öneriler;

1. Bir örüntü türü örneği/etkinliği hazırlanarak farklı öğretim yöntemlerinin kullanıldığı karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.
2. Örüntü öğretiminde, dijital araçların kullanıma ilişkin bir çalışma gerçekleştirilebilir.

Yazar Katkı Oranları: 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı: “Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akkan, Y., Öztürk, M., & Akkan, P. (2017). İlköğretim Matematik Öğretmeni Adaylarının Örüntüleri Genelleme Süreçleri: Strateji ve Gerekçeleştirmeler. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 513-550.
- Arslan, S., & Özpınar, İ. (2009). İlköğretim 6. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 97-113.
- Baran, M. S. (2019). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerde tablet bilgisayar kullanımının örüntü oluşturma becerisi üzerinde etkililiği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Bursalıoğlu, F. (2010). Örüntü ve Süsleme Etkinliklerinin, Analizle Öğretim Yöntemiyle Öğretiminin İlköğretim 6.Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutumları ve Akademik Başarıları Üzerine Etkisi. Eskişehir.
- Çekirdekçi, S. (2015). *İlkokul 4.sınıf öğrencileri için sayı hissi testinin geliştirilerek öğrencilerin sayı hislerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dayan, Ş. (2017). Üstün Yetenekli ve Normal Öğrencilerin Matematiksel Örüntü Başarılarının İncelenmesi. Bolu.
- Dede, S. Ç., & Arslan, S. (2019). Türkiye 'de 2008-2018 Yılları Arasında Matematik Ders Kitapları Üzerine Yapılmış Tezlerin Ve Makalelerin Analizi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen Ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 176-195.
- Doğan Temur, Ö., & Turgut, S. (2020). Sınıf Öğretmenleri Sayı ve Şekil Örüntülerini Nasıl Öğretiyorlar? İlkokul Dördüncü Sınıf Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*, 20(1), 182-200.
- Dönmez, A. (2017). Oyun Destekli Öğretim Ortamı İlkokul 3.Sınıf Öğrencilerinin Sayı Örüntülerindeki Üstbilişsel Farkındalıklarını Ve Üstbilişsel Strateji Kullanma Becerilerini Nasıl Etkiler? *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın.
- Ersoy, Y. (1997). Okullarda Matematik Eğitimi : Matematikte Okur-yazarlık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 115-120.
- Gök Çolak, F. (2016). *Örüntü temelli matematik eğitimi programının 61-72 aylık çocukların akıl yürütme becerisine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Güngör, H., & Çavuş, H. (2015). İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi ' Kesirler" Konusunda Öğretiminde Öğretmenin Yardımcı Kitap Kullanmasının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 251-271.
- Gürbüz, K. (2008). İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Dönüşüm Geometrisi, Geometrik Cisimler, Örüntü Ve Süslemeler Alt Öğrenme Alanlarındaki Yeterlilikleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Bolu.
- Hayıroğlu, B. (2017). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklara örüntü becerilerini kazandırmada oyun yönteminin etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul.

- Işık, A., Çiltaş, A., & Bekdemir, M. (2008). Matematik Eğitiminin Gerekliliği Ve Önemi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 174-184.
- Karakelleoğlu, S. (2007, Eylül). İlköğretim 4.Sınıf Matematik Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen, Öğrenci ve Uzman Görüşleri . *Yüksek Lisans Tezi*. Balıkesir.
- Katipoğlu, M., & Katipoğlu, S. N. (2016). Matematik Öğretmenlerinin Öğrenci Ders Kitabı Hakkındaki Görüşleri. *Uluslararası Eğitim , Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 156-165.
- Kesicioğlu, O. S. (2013). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Matematiksel Örüntü Becerilerinin İncelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13, 19-26.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik Analiz Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Dergisi*, 21-28.
- Kutluk, B. (2011). *İlköğretim matematik öğretmenlerinin örüntü kavramına ilişkin öğrenci güçlükleri bilgilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- MEB. (2018). Matematik Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- Özdemir, E., Dikici , R., & Kültür , M. (2014). Öğrencileri Örüntüleri Genelleme Süreçleri: 7.Sınıf Örneği. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(2), 523-548.
- Palabıyık, U. (2010). *Örüntü temelli cebir öğretiminin öğrencilerin cebirsel düşünme becerileri ve matematiğe karşı tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M., & DüNDAR, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayımlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi. *Eğitim ve Bilim*, 430-453.
- Subaşı , M., & Okumuş , K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Tanışlı, D. (2008). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin örüntülere ilişkin anlama ve kavrama biçimlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniveritesi, Eskişehir.
- Topçu, H. (2014). *8. sınıf öğrencilerine örüntüler öğrenme alanının ilgi- tabanlı örneklerle öğretiminin öğrencilerin akademik başarısına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Türkoğlu, H. (2020). *Öğretimin temel ilkeleri kuramına dayalı dönüştürülmüş sınıf modelinin öğrencilerin örüntü konusundaki başarısına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Umay , A., & Yaman , H. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin Sunum Biçimlerine Göre Matematiksel Örüntüleri Algılayışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 405-416.
- Usta, A. (2018). *İlkokul matematik ders kitaplarındaki doğal sayılarla çarpma ve bölme işlemleriyle ilgili problemlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Yaman, H. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin matematiksel örüntülerdeki ilişkileri algılayışları üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, N. (2019). Çocukların Matematiksel Örüntüleri Tanımlama Ve Genellemesinde Varsayımsal Öğrenme Rotalarının Etkisi Ve Göz İzleme Teknolojisinin Katkısı.

Yılmaz, Y. (2016). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Kendi Ve Öğrenci Seviyesinde Farklı Temsil Biçimlerini Kullanarak Kurdukları Örüntü Problemlerinin İncelenmesi. Bolu.

Extended Abstract

The foundation of mathematics is laid in primary school years. Mathematics, which students perceive as a difficult lesson, should be taken from the abstract level and taught with exciting activities. In addition, the mathematical thinking system should be taught to students during primary school years. The patterns that form the basis of mathematics help students learn while having fun and help students see their mathematical thinking processes and reach generalizations.

In the process of solving mathematical problems, which is one of the general aims of mathematics education, they should be able to express their mathematical thoughts and reasoning, to use the language of mathematical terminology correctly to explain and share their mathematical thoughts logically, to establish models and to associate models with verbal and mathematical expressions (MEB, 2018). We can associate these goals with pattern skills. The ability to recognize, maintain and create patterns in the structure is fundamental to seeing mathematical relationships, making generalizations, and understanding the order and logic of mathematics (Burns, 2000 cited in Dönmez 2017). In this context, pattern skills should be taught to students starting from pre-school and crucial importance should be given to teaching this skill.

It is thought that this research will contribute to the literature in terms of determining how the subject of the pattern is handled in mathematics textbooks and the teaching processes of primary school teachers. At this point, the research aims to examine the types of patterns in primary school 1st-4th grade mathematics textbooks and the teaching processes of these types in line with teachers' opinions.

This study was carried out with the case study method, one of the qualitative research methods. A case study is a method that provides an in-depth investigation of one or several situations and the evaluation of events related to the situation together (Yıldırım & Şimşek, 2013). The study group of the research consists of the classroom teachers working in the primary schools affiliated to the Ministry of National Education in the 2020-2021 academic year, which is determined within the framework of the volunteering principle with the readily accessible sampling method. Thirty-three classroom teachers voluntarily participated in the research. In the study, the pattern types in the primary school mathematics textbooks for each grade level accepted by the Ministry of National Education for the 2020-2021 academic year were examined with the "Pattern Types Review Form" which was prepared by the researchers by taking expert opinion (2 Associate Professors who have studied in the field of mathematics education). Descriptive and content analysis were used in the analysis of the data. Descriptive analysis was used to analyze the patterns in the textbooks, and content analysis was used in the analysis of the views of the teachers on the pattern teaching practices. The pattern types in the primary school mathematics textbooks approved by the Ministry of National Education in the 2020-2021 academic year were examined under three main headings (shape pattern, number pattern, and daily life relations). In the descriptive analysis, the books belonging to each grade level were examined one by one according to the pattern types. The number of pattern types in the books were regrouped as examples of lectures and examples of exercises. The data obtained according to the numbers, percentages and relations of the pattern types in the book with daily life were interpreted.

Primary school teachers' views on pattern teaching were subjected to content analysis. The process in content analysis is basically to gather similar data within the framework of specific concepts and themes and to interpret them by arranging them in a way that the reader can understand (Yıldırım & Şimşek, 2013). The process of subjecting the views of classroom teachers on the teaching process of pattern types to content analysis; The questions in the semi-structured interview form constitute the main themes (pattern teaching practices, difficulties encountered in the teaching process, difficult/easy pattern types for students, suggestions for teaching pattern types). Coding was done on the answers given to each question.

As a result of the research, it was determined that the number of pattern types in the mathematics textbooks decreased as the grade level progressed and their relationship with daily life was not established. Classroom teachers prefer to embody more materials and objects in pattern teaching because it is an abstract subject. They state that their students are more successful in concrete figure patterns. In addition, classroom teachers said that using drama, making connections between lessons, and animations could create pattern teaching more effectively.

Çalışma Yaşamında Örgütsel Bağlılık: Din Görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Analizi¹

Organizational Commitment in Working Life: Analysis of Organizational Commitment Levels of Religious Officials According to Various Socio-Demographic Variables

Mehmet Berkay KANDERUN²
Muammer CENGİL³

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 22.01.2022
Kabul Tarihi / *Accepted*: 11.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1061414

Atıf / Citation: Kanderun, M.B. ve Cengil, M., (2022). "Çalışma Yaşamında Örgütsel Bağlılık: Din Görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Analizi *ODÜSOBİAD* 12 (1), 155-168, Doi: 10.48146/odusobiad.1061414

Öz

Bu çalışma, 2019 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışan imam hatip, müezzin kayyım ve Kur'an kursu öğreticilerinin duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi açısından araştırmanın literatüre önemli katkı sunacağı düşünülmektedir. Araştırma 7 coğrafi bölgemizin nüfus bakımından en büyük illeri olan İstanbul, Ankara, Antalya, Gaziantep, Van, İzmir ve Samsun illerinde görev yapan imam hatip, müezzin kayyım ve Kur'an kursu öğreticileri üzerinde "Google documents" form aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada eksiksiz olarak doldurulan 2336 anket değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada imam hatip, müezzin kayyım ve Kur'an kursu öğreticilerinin duygusal ve normatif bağlılık düzeylerinin yüksek, devam bağlılıklarının ise orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda kadınların erkeklere göre çalışmış olduğu kuruma duygusal olarak daha çok bağlı oldukları ve kurumla daha çok özdeşleştikleri görülmüştür. Bununla birlikte erkeklerin kadınlara göre çalışmış oldukları kurumda sürekli çalışmaya daha istekli oldukları da ortaya çıkmıştır. Araştırmada 42 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alanların duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinin diğer yaş gruplarından yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırmada imam hatip ve müezzin kayyımların duygusal bağlılık düzeyleri Kur'an Kursu öğreticilerinden düşük iken Kur'an kursu öğreticilerinin devam bağlılık düzeyinin imam hatip ve müezzin kayyımlardan düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçları katılımcıların görevde geçirdikleri süre arttıkça devam bağlılığının da arttığını göstermektedir. Araştırmada görev yapılan illere göre duygusal ve normatif bağlılık düzeyleri birbirine benzer olduğu, İstanbul'da yaşayanların devam bağlılığının ise diğer illerde yaşayanlardan yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar kurumda örgütsel bağlılık üzerine yapılacak olan faaliyetlerde veri olarak kullanılabilirliğinden araştırmanın en önemli çıktısı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Görevlisi, Örgütsel Bağlılık, Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı, Normatif Bağlılık

Abstract

This study was carried out in order to determine the emotional, continuance and normative commitment levels of imam hatip, mouezzin trustee and Quran course instructors working in the Presidency of Religious Affairs in 2019. It is thought that the research will make an important contribution to the literature in terms of determining the organizational commitment levels of the employees of the Directorate of Religious Affairs. The research was carried out through the "Google documents" form on imam hatip, mouezzin trustee and Qur'an course instructors working in the cities of Istanbul, Ankara, Antalya, Gaziantep, Van, Izmir and Samsun, which are the largest cities in terms of population in our 7 geographical regions. 2336 questionnaires, which were filled in completely, were evaluated in the study. In the study, it was revealed that the emotional and normative commitment levels of imam hatip, mouezzin trustee and Qur'an course teachers were high, while their continuance commitment was moderate. In the study, it was revealed that the emotional and normative commitment levels of imam hatip, mouezzin trustee and Qur'an course teachers were high, while their continuance commitment was moderate. As a result of the research, it was found that women were more emotionally attached to the institution they worked for and identified with the institution more than men. However, it has also emerged that men are more willing to work continuously in the institution where they work than women. In the study, it was determined that the emotional, continuance and normative commitment levels of those aged 42 and over were higher than

¹ 20 Temmuz 2020 tarihinde Hitit Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında tamamlanan "Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Din Görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Sorumlu yazar; Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, Çorum, mberkaykanderun@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1134-6272

³ Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çorum, muammercengil@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5449-5251

the other age groups. In the study, it was revealed that while the emotional commitment levels of imam hatip and mouezzin trustees were lower than the Qur'an course teachers, the continuance commitment level of the Qur'an course teachers was lower than that of imam hatip and mouezzin trustees. The results of the research show that as the time spent by the participants in the profession increases, the continuance commitment also increases. It was found that emotional and normative commitment levels were similar according to the provinces where the study was conducted, and the continuance commitment of those living in Istanbul was higher than those living in other provinces. Since these results can be used as data in the activities to be carried out on organizational commitment in the institution, they can be considered as the most important output of the research.

Keywords: Religious Official, Organizational commitment, Emotional Commitment, Continuance Commitment, Normative Commitment,

Giriş

Örgütsel bağlılık, üretim süreçlerini doğrudan etkileyen ve örgütün her aşamasında etkili olan bir süreçtir. Bu duruma neden olan faktörlerin başında süreç içerisinde değişen yönetim anlayışları gelmektedir. Klasik yönetim anlayışında işverenler örgütsel başarının sağlanmasında öncelikle örgütün fiziksel sermaye yönüne ağırlık verirken, çalışan faktörü ön planda tutulmamıştır. Çetintaş (2016) klasik yönetim anlayışında insan unsurunun üretimde kullanılan bir makine olarak görüldüğünü, sosyal, psikolojik bir varlık olarak düşünülmediğini belirtmiştir. Süreç içerisinde örgütsel başarının sağlanmasında fiziksel sermayenin yanında çalışanların da önemli bir faktör olduğu anlaşılmış ve bu kapsamda örgütsel politikalar geliştirilmiştir. Örgütlerdeki insan faktörünün, örgütsel amaç ve hedeflere ulaşmada önemli bir rol üstlendiğinin anlaşılması ile yönetim anlayışlarında köklü değişimler meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu köklü değişimler neoklasik yaklaşımının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çetintaş (2016), neoklasik yaklaşımla birlikte insan unsurunun ön plana çıktığını, örgütsel verimliliğin, insan unsuru ile gerçekleştirilebileceği anlayışının önem kazandığını aktarmıştır. Koçel (2011), neoklasik yaklaşımın insanların bireysel ve grup halinde davranış biçimleri ve bu davranışların insan ilişkileri üzerindeki etkisi üzerinde durduğunu belirtmiştir. Neoklasik yaklaşımın çalışanların potansiyellerine ulaşması ve organizasyona katkı sağlamaları gerektiğini belirten Kaya (2003) ve Shockley ve Zalabak (2006), tüm bu süreçlerin etkili ve verimli bir şekilde yapılmasının örgüt tasarımında gerekli unsurların bulunması ile gerçekleştirilebileceğini aktarmıştır. Koçel (2011) örgüt tasarımındaki gerekli unsurun insan olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bu tasarım sürecinde insan davranışları ve ilişkilerinde yaşanan sorunların tasarım sürecini etkilediğini aktarmıştır. Bu noktada çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi tasarım sürecinin şekillenmesinde, örgütlerin devamlılıklarının sağlanmasında ve bireysel performanslarının belirlenmesinde önemli bir etkidir. Çalışanların çalışmış olduğu örgüte karşı hissettiği bağın gücüne bağlı olarak, örgütsel ve çalışan performansı, örgütsel amaçlara ulaşmaya isteklilik, sadakat, özveri, aidiyetlik, vs. ön plana çıkararak ürün ve hizmet kalitesine olumlu yönde katkıda bulunabilmektedir. İşgörenlerin üyesi buldukları örgüte yönelik bağlılıkları ve çalışma arzuları, işletmelerin varlıklarını sürdürmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum örgütsel bağlılık ile açıklanabilmektedir. Literatür incelendiğinde örgütsel bağlılığı Çetintaş (2016)'ın "işgörenlerin örgüte karşı hissettikleri psikolojik bağlılık", Sağlam Arı (2003, s. 22) "işgörenin çalıştığı örgütüne karşı hissettiği özdeşleşme ve bütünleşme derecesi" olarak tanımlandığı görülmektedir. Çekmecelioğlu (2006, s. 155) ise örgütsel bağlılığın "işe duyulan ilgi, sadakat ve örgütsel değerlere karşı duyulan güçlü inanç" gibi unsurlardan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Araştırmacılar tarafından örgütsel bağlılık bazı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bayram (2005, s. 129), örgütsel bağlılığın üç ayrı başlık altında ifade edildiğini bunların sırasıyla "ahlaki, hesapçı ve yabancılaştırıcı bağlılık" olduğunu bu ayrımı yapan ilk araştırmacının Etzioni olduğunu ifade etmiştir. Wiener ise araçsal güdüleme ve örgütsel (normatif) bağlılık olarak sınıflandırmıştır. Newton ve Shore (1992, s. 277) ise O'reilly ve Chatman'ın uyum, özdeşleşme ve içselleştirme olarak üç sınıfa ayırdığını ifade etmiştir. Katz ve Kahn, anlatımsal ve araçsal devre olarak sınıflandırmıştır. Buchanan (1974, s. 533) ise "özdeşleşme, sarılma ve sadakat" şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulması gerektiğini aktarmıştır. Mowday ise örgütsel bağlılığı tutum ve davranış olarak sınıflandırmıştır (Balay, 2014, s. 31). Cengiz (2001, s. 40) örgütsel bağlılığı Salancik'in özdeşleşme hali olarak tanımladığını ifade etmiştir. Çalışmamızda duygusal, devam ve normatif bağlılık kavramı Meyer ve Allen (2004)'in geliştirdiği üç boyutlu Örgütsel bağlılık ölçeği kullanılarak ele alınmıştır. Duygusal bağlılık, işgörenlerin mensubu olduğu örgütle duygusal bir bağ kurması ve buna bağlı olarak yüksek gayret göstermesidir. Devam bağlılığı ise işgörenin uzun bir süre örgütte kalmasından dolayı örgütle kurduğu duygusal bir bağ olarak ifade edilebilir. Yalçın ve İplik (2005, s. 398) devam bağlılığını "bireyin zaman içerisinde kazandığı mevki, makam ve bunları elde etmek için harcadığı zamanın örgütü terk etmesiyle heba olacağı düşüncesiyle ona bağlılık duyması" anlamına geldiğini ifade etmiştir. Normatif bağlılık ise işgörenin kendisini örgüte karşı sorumlu hissetmesi ve bunun

bir görevi olduğunu düşünmesinden kaynaklı örgütte kalmasının bir zorunluluk olduğunu hissetmesi olarak tanımlanabilir. Normatif bağlılıkta ahlakilik ön plana çıkmaktadır.

Örgütsel bağlılık ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, sağlık kurumları, eğitim kurumları, fabrikalar, oteller ve diğer mal ve hizmet eden birçok kurum ve kuruluş çalışanlarını kapsayacak şekilde yapıldığı görülmüştür. Tüm bunlarla birlikte Türkiye’de son derece önemli bir görevi yürüten büyük ölçekli bir örgüt olan Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri ile ilgili yapılacak olan çalışmaların literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu denli kritik öneme haiz bir görevi ancak bağlı olduğu örgüte güçlü aidiyet duygusuyla mensup işgörenlerin başarıyla yürüteceği aşikârdır. Çalışılan örgüte bağlılığı etkileyen önemli faktörlerden biri de çalışılan örgütün sunmuş olduğu hizmetin niteliğidir. Sunulan hizmetin niteliği bireyi, psikolojik, sosyal ve duygusal olarak etkileyebilmesi örgütsel bağlılık üzerinde önemli etkilerde bulanabilmektedir. Çalıştığı örgüte duygusal olarak bağlı olan bireyler ile ilgili Çöl ve Gül (2005, s. 293) duygusal bağlılığın örgütte kalmaya devam etmeye katkı sağladığını ayrıca bu devam etmenin örgüt üyeliğini sürdürme konusunda istekliliği artırdığını belirtmişlerdir. Tüm bunlardan hareketle bireyin örgüt üyeliğini sürdürme isteği örgütle bütünleşme ve örgütsel amaçlara ulaşmaya katkı sağlamaktadır. Çetinkaya (2011, s. 173) örgütün resmi yapısının, çalışanların davranışlarını yönlendirmekte ve biçimlendirmekte olduğunu, örgütsel istikrarı ve düzeni sağlamaya katkı sağladığını belirtmiştir. Gürgen (1997) ve Tutar (2009) ise örgütsel yapının çalışanların davranışlarını ve ilişkilerini tanımlamakta ve düzenlemekte olduğunu aktarmıştır. Tüm bunlarla birlikte bireyin çalışmış olduğu örgütün sunmuş olduğu hizmetin niteliği de çalışanların örgüt ile bütünleşme ve örgütsel amaçlara ulaşmasında sunacağı katkının derecesini de etkileyebilmektedir. Çalışılan örgütün sunmuş olduğu hizmetin inançlarla ilgili olması ve bireyin manevi yönüne odaklanması duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeyleri arasında farklılığı ortaya çıkarabilir. Bununla birlikte çalışanların alternatif iş olanakları olmasına rağmen bu örgütte kalıp ve bu örgüt için çalışmaya istekliliği de etkileyebilir. Örgütlerin kurumsal kimlikleri de bireylerin örgütsel bağlılık düzeylerini etkileyebilmektedir (Çetinkaya, 2011, s. 187). Toplumun din konusunda aydınlatma gibi önemli bir görevi yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi bu noktada literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Genel olarak mal ve hizmet üreten kurumlarda çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerine etkide bulunan birçok kişisel ve demografik özellikler bulunmaktadır. Örneğin cinsiyet, medeni durum, aylık gelir düzeyi, çalışılan pozisyon, meslekte geçen süre, eğitim düzeyi, çalışılan yer vs. çalışanların örgütsel bağlılık düzeyini etkileyebilmektedir. Bu çalışmada öncelikle din hizmeti sunan Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanlarının örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve örgütsel bağlılık alt boyut düzeylerine etkide bulunan kişisel özellikler ve demografik bilgilere göre farklılıkların olup olmadığının tespit edilmesi, ortaya çıkan bulguların literatürle farklılık veya benzerliklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Örgütsel Bağlılık Yaklaşımları

Örgütlerin faaliyette buldukları alanlardaki başarılarında, liderlik ve rekabet güçlerinin artmasında işgörenlerin payları oldukça yüksektir. Bir işgörenin günümüzde kendisini örgütüne bağlı hissetmesi veya hissetmemesi örgütün kaliteli hizmet ortaya koyması ve başarısı için hayati önem arz etmektedir (Zencirkıran & Keser, 2018, s. 274). Bu bağlamda örgütlerde ki işgörenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin bilinmesi oldukça önemlidir.

İlk zamanlar bu kavram “örgütsel bağlılık” olarak tek bir boyut halinde ortaya çıksa da Allen ve Meyer’ in (1990) yılında geliştirdiği modelle birlikte örgütsel bağlılık; “duygusal, devam ve normatif bağlılık” şeklinde üç boyutuyla önem kazanmıştır (Zencirkıran & Keser, 2018, s. 275).

Duygusal Bağlılık: Duygusal bağlılık işgörenlerin parçası olduğu örgütlere duygusal bir bağ duyması ve buna bağlı olarak üstün gayret göstermesidir. Literatürde en çok irdelenen konulardan biridir. Kuvvetli bir duygusal bağlılık, işgörenin örgütte kalma, değer ve hedeflerini kabullendiği anlamına gelmektedir (Oktay & Hasan, 2003, s. 408). İş görenlerin bir karşılık ve beklenti içerisine girmeden bağlılık hissettiği bu bağlılık türü diğerleriyle karşılaştırıldığında en önemlisi olduğu görülmektedir. Bu tür bir bağlılığa sahip işgörenler örgüte karşı uzaklaşma ya da ayrılma gibi olumsuz davranışlar içerisine girmez, pozitif yaklaşımlar sergilerler ve performansları da yüksektir. Bu nedenle örgütlerde yöneticilerin en fazla istedikleri bağlılık türüdür (Eren, 2006, s. 557). Örgütte işgören değer görüyorsa, belirlenen stratejiler adaletliyse bireyin duygusal bağlılığını ve motivasyonunu artırmaktadır.

Devamlılık Bağlılığı: Uzun süre bir örgütte çalışmak işgörene bir takım faydalar sağlamaktadır. Bulunduğu konumdan dolayı saygı, uzun yıllar çalışmanın getirdiği bilgi, beceri ve uzun zaman kurumda çalışmanın getirdiği duygusal bağlılık bireyin örgütten ayrılmasını zorlaştırır. Zamanla işgören ile örgüt

arasında oluşan bu bağa "devamlılık bağlılığı" denilmektedir. Devam bağlılığının içerisinde duygusal bağlılığı da barındırdığı ifade etmek mümkündür.

Bireyin örgütte kaldığı zaman içerisinde kazandığı mevki, makam, para ve bunları elde etmek için harcadığı emek, zamanın örgütten ayrılmasıyla kaybedileceği düşüncesiyle ona bağlılık duyması anlamına da gelmektedir (Yalçın & İplik, 2005, s. 398). Bu bağlılık duygusal olmayıp, pragmatist temellere bağlı bir bağlılıktır (Zencirkıran & Keser, 2018, s. 277).

İşgören bu bağlılık türünde kar-zarar hesabı yaparak başka alternatifinin olmamasından kaynaklı bağlılık duymaktadır. Bu bağlılık türünde birey daha fazla imkân elde edebilecek farklı bir örgüt olması durumunda bulunduğu örgütten ayrılmak düşüncesi taşımaktadır. Örgütler için bu durumdaki işgörenler çaresiz kişilerdir. Bu kişilere örgütlerin fayda sağlayıcı politikalar izlemesi devam bağlılığı seviyesine pozitif katkı sağlayacaktır. Aksi durumda bu tür bireyler asgari seviyede çalışarak kötü bir performans sergilerler ve örgütün üst düzey yöneticileri için sorun haline gelirler (Çetin, 2004, s. 95).

Normatif Bağlılık: İş görenin kendini örgüte karşı sorumlu hissetmesi ve bunun bir görevi olduğunu düşünmesiyle örgütte kalmasının bir zorunluluk olduğu görüşüne dayanan bir bağlılık çeşididir. Fakat buradaki bağlılığı devam bağlılığından ayıran bir çıkara değil de sadakat ve ahlaki duygulara dayanmasıdır. Bundan dolayı çalışan sadakat ve ahlakın önemli olduğunu düşünerek örgütte kalmayı ahlaki bir durum olarak görmektedir (Allen & Meyer, 1990, s. 4). Bunun arka planında yatan sebep, örgütün kendisini yardıma muhtaç olduğu bir zamanda işe almasından kaynaklı işverenine sadakat duyması ve örgütün bir parçası olarak kalmasının en doğru karar olacağı konusunda değer yargılarına sahip olmalarıdır. Bu durumda ki işgörenler örgütlerinin iyi davrandığını ve bundan dolayı kendilerini örgüte karşı borçlu hissettikleri düşünmektedirler (Çetin, 2004, s. 96).

Araştırmanın Amacı ve Modeli

İşgörenlerin performansı, isteklilik, vefa, fedakârlık, bağlılık örgütlerde ürün ve hizmet kalitesine olumlu yönde katkıda bulunabilmektedir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılır (Karasar, 2005). Çetinkaya (2011) çalışanların parçası buldukları örgüte duydukları aidiyet ve çalışma isteklerinin, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. Sevinç ve Şahin (2012) ve Çalışkan ve Pekkan (2017), çalışanların çalışmış oldukları örgütün değerlerini ve hedeflerini ne ölçüde benimserse ya da iş örgütüne ve kurumuna kendisini ne denli ait hissederse o örgütün ve kurumun yararı için görev yapmaya da o denli istekli olacaklarını aktarmıştır. Bu durum ise örgütsel bağlılığın önemini bizlere göstermektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmamızın amacını son derece önemli bir hizmeti ifa eden Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak çalışan imam hatip, müezzin kayyım ve Kur'an kursu öğreticilerinin duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinin belirlenmesi oluşturmaktadır.

Literatürün taranması sonucunda çalışmamızın amacına uygun olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir;

H1: Kadın din görevlilerinin duygusal bağlılık düzeyleri erkeklerden yüksek ve ortalamaları arasında da fark vardır.

H2: Erkekler kadınlara göre çalışmış oldukları kurumda sürekli çalışmaya daha isteklidir.

H3: Din görevlilerinin yaş düzeyi arttıkça duygusal ve devam bağlılık düzeyi de artmaktadır.

H4: Kur'an kursu öğreticilerinin duygusal bağlılık düzeyi ortalamaları, imam hatip ve müezzin kayyımların duygusal bağlılık düzeyi ortalamalarından farklılaşmaktadır.

H5: Din görevlilerinin görev yaptıkları illere göre devam bağlılıkları ortalamaları arasında fark vardır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada Meyer ve Allen (2004) tarafından geliştirilmiş olan ve 18 sorudan oluşan örgütsel bağlılık ölçeği kullanılmıştır. 10 Kasım 2019 tarihinde ölçeği kullanabilmek için Dr. John Mayer' den izin alınmıştır. 20 Kasım 2019 tarihinde ise anketin din görevlilerinde uygulanabilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili biriminden gerekli izin alınmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek 5'li Likert tipindedir. Toplam 18 maddeden oluşan örgütsel bağlılık ölçeğinde; 1, 3, 5, 7, 8, 11. maddeler duygusal bağlılığa, 2, 4, 6, 13, 15 ve 16. maddeler devam bağlılığına, 9, 10, 12, 14, 17 ve 18. maddeler normatif bağlılığa ilişkindir. Örgütsel bağlılık ölçeği üç alt boyutta ele alınmış olup ilki normatif bağlılık boyutudur. Normatif bağlılık boyutu 6 maddeden oluşmakta olup araştırmada imam hatip, Kur'an kursu öğreticisi ve müezzin kayyımların çalışmış oldukları kurumdan ayrılma durumlarında hissettikleri duyguları ifade etmektedir. İkincisi

duygusal bağlılık boyutu 6 maddeden oluşmakta olup araştırmada imam hatip, Kur'an kursu öğreticisi ve müezzin kayyımların çalışmış oldukları kuruma karşı hissettikleri duygusal durumları ifade etmektedir. Üçüncüsü devam bağlılığı boyutu 6 maddeden oluşmakta olup araştırmada imam hatip, Kur'an kursu öğreticisi ve müezzin kayyımların çalışmış oldukları kurumda devam etme durumları ile ilgili duygularını ifade etmektedir. Araştırmamızda örgütsel bağlılık ölçeğinin güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,765 olarak güvenilir bulunmuştur.

Araştırma verileri araştırma ve yayın etiğine uyularak 7 coğrafi bölgemizin nüfus bakımından en büyük illeri olan İstanbul, Ankara, Antalya, Gaziantep, Van, İzmir ve Samsun illerinde ve 21.11.2019 – 31.12.2019 tarihleri arasında aktif olarak görev yapmakta olan İmam Hatip, Müezzin Kayyım ve Kur'an Kursu öğreticilerine "Google documents" aracılığıyla hazırlanan form ile online olarak ulaştırılmıştır. Araştırma verileri kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme yapmak için herhangi bir şekilde evrendeki birimlerden birisiyle bağlantı kurulur ve bu bağlantılarla örnek büyütülür (Baştürk & Taştepe, 2013, s. 146). Kartopu örneklemede birinci aşamada istenen özellikleri taşıyanlar belirlenir ve onlarla görüşme yapılır ve sonra da bu insanlar örnekleme girecek, istenen nitelikleri taşıyan diğerlerini tanımlayan bilgi kaynağı olarak kullanılır (Balci, 2021, s. s. 105). Ankete İmam Hatip, Müezzin Kayyım ve Kur'an Kursu öğreticisi unvanlarında aktif olarak görev yapan 2434 personel ankete katılmış olup 98 anket çeşitli nedenlerle (eksik veri, standart tek tip işaretleme) geçersiz sayılarak toplam 2336 anket duygusal, devam ve normatif bağlılık kategorilerinde değerlendirmeye alınmıştır. Analize katılan örneklem büyüklüğü değişken sayısının en az 5 katı, hatta 10 katı oranında olmalıdır (Büyüköztürk, 2012; Karagöz, 2020). Bu kapsamda araştırmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde değişken sayısı esas alınmıştır.

Bulgular Ve Yorumlar

Araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik özellikleri Tablo 1'de görülmektedir. Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde cinsiyet açısından farklı düzeylerde bir katılım söz konusudur. Bu durumun nedenleri arasında kadınların imam hatip ve müezzin kayyım olarak çalışmamalarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yaş aralığının 42 ve üzeri yaş grubunda olduğu, ikinci sırada ise 36-41 yaş grubunda yer alanların olduğu görülmektedir. Katılımcıların hizmet yıllarına ilişkin veriler incelendiğinde 21 yıl ve üzeri çalışanların çoğunluğu oluşturduğu, ikinci sırada 6-10 yıl, üçüncü sırada ise 11-15 yıl çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun İstanbul ve Ankara ilinde çalıştıkları görülmektedir.

	Değişken	n	%
Cinsiyet	Kadın	439	18,6
	Erkek	1927	81,4
Yaş Grupları	24-29 yaş	124	5,3
	30-35 yaş	417	17,6
	36-41 yaş	623	26,3
	42 ve üzeri yaş	1202	50,8
Meslek	İmam hatip	1469	62,1
	Müezzin kayyım	320	13,5
	Kur'an kursu öğreticisi	577	24,4
Toplam hizmet süresi	0-5 yıl	66	2,8
	6-10 yıl	676	28,6
	11-15 yıl	583	24,6
	16-20 yıl	176	7,4
	21 yıl ve üzeri	865	36,6
Görev ili	İstanbul	946	40,0
	Ankara	521	22,0
	Antalya	254	10,7
	Gaziantep	76	3,2
	Van	110	4,6
	İzmir	253	10,7
	Samsun	206	8,7

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1'de örgütsel bağlılık ve alt boyutları: duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

	<i>N</i>	\bar{X}	<i>SD</i>	Sonuç
Duygusal bağlılık	2366	4,09	0,72	Katılıyorum
Devam bağlılığı	2366	3,09	0,74	Kısmen katılıyorum
Normatif bağlılık	2366	3,97	0,70	Katılıyorum
Örgütsel bağlılık	2366	3,72	0,48	Katılıyorum

Tablo 2: Duygusal, Normatif ve Devam Bağlılığı Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutları betimsel olarak incelenmiştir. Örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılık boyutuna verilen cevapların çoğunlukla "kısmen katılıyorum", devam ve normatif bağlılık boyutunda ise "katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir. Genel olarak örgütsel bağlılık düzeyi "katılıyorum" şeklindedir. Örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutları ortalamaları incelendiğinden en düşük ortalamanın 3,09 ile devam bağlılığında olduğu, 3,97 ortalama ile normatif bağlılığın ikinci sırada yer aldığı, 4,09 ortalama ile en yüksek değeri duygusal bağlılığın aldığı ortaya çıkmıştır.

Kur'an kursu öğretisi ile imam hatip ve müezzin kayyımların örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılık alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına korelasyon değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

	Duygusal bağlılık	Devam bağlılığı	Normatif bağlılık
Duygusal bağlılık	1		
Devam bağlılığı	,365**	1	
Normatif bağlılık	,279**	,341**	1
Örgütsel bağlılık	,677**	,819**	,721**

Tablo 3: Duygusal, Normatif ve Devam Bağlılığı Korelasyon Analizi Sonuçları

Örgütsel bağlılık ve alt boyutları arasındaki korelasyona bakıldığında değişkenler arasında, 0.01 anlamlılık seviyesinde ilişkiler olduğu görülmektedir. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre en yüksek korelasyon ilişkisi sırasıyla devam bağlılığı ($r=0,819$; $p<0,05$), normatif bağlılık ($r=0,721$; $p<0,05$) ve duygusal bağlılık ($r=0,677$; $p<0,05$) arasında gerçekleşmiştir. Çalışanların örgütsel bağlılığı ile duygusal, devam ve normatif bağlılıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. İmam hatip, Kur'an kursu öğretisi ile müezzin kayyımların duygusal, devam ve normatif bağlılık seviyesi yükseldikçe örgüte olan bağlılıklarının da arttığı ifade edilebilir. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre normatif bağlılık ile duygusal ($r=0,341$; $p<0,05$) ve devam bağlılığı ($r=0,279$, $p<0,01$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. İmam hatip, Kur'an kursu öğreticisi ve müezzin kayyımların çalışmış oldukları kurumdaki ayrılma durumlarında hissettikleri duyguları arttıkça, kuruma karşı hissettikleri duygusal durumları ve kurumda devam etme durumları ile ilgili duygularının arttığı ifade edilebilir. Yapılan analiz sonucunda duygusal bağlılık ve devam bağlılığı arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarında duygusal bağlılık ile devam bağlılığı ($r=0,365$; $p<0,05$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. İmam hatip, Kur'an kursu öğreticisi ve müezzin kayyımların çalışmış oldukları kuruma karşı hissettikleri duygusal durumları arttıkça kurumda devam etme durumları ile ilgili duygularının da arttığı ifade edilebilir.

Yaş grupları	Duygusal bağlılık			Devam bağlılığı		Normatif bağlılık	
	<i>N</i>	\bar{X}	<i>SD</i>	\bar{X}	<i>SD</i>	\bar{X}	<i>SD</i>
24-29 yaş	124	3,88	0,81	3.12	0.71	3.72	0.77
30-35 yaş	417	4,02	0,78	3.00	0.65	3.83	0.73
36-41 yaş	623	4,13	0,71	3.03	0.69	3.96	0.71
42 ve üzeri yaş	1202	4,12	0,68	3.15	0.78	4.04	0.67
Toplam	2366	4,09	0,72	3.09	0.74	3.97	0.70

Tablo 4: Yaş gruplarına göre Duygusal, Normatif ve Devam Bağlılık Ortalamaları

Katılımcıların yaş gruplarına göre duygusal, normatif ve devam bağlılık düzeyi ortalamaları incelenmiştir (Tablo 4). Tablo 4’de yaş düzeyi arttıkça duygusal ve normatif bağlılık ortalamalarının arttığı görülmektedir. Bununla birlikte devam bağlılığında ise genel olarak ortalamaların birbirine yakın olduğu ancak 24-25 yaş ve 42 ve üzeri yaş gruplarında yer alanların devam bağlılık düzeyleri ortalamalarının diğer yaş gruplarından yüksek olduğu görülmektedir.

Toplam hizmet süresi	Duygusal bağlılık			Devam bağlılığı		Normatif bağlılık	
	N	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD
0-5 yıl	66	4,09	0,75	2,92	0,78	3,87	0,71
6-10 yıl	675	4,11	0,71	2,96	0,67	3,94	0,71
11-15 yıl	583	4,09	0,74	3,07	0,71	3,93	0,72
16-20 yıl	176	4,12	0,73	3,11	0,69	4,10	0,63
21 yıl ve üzeri	865	4,07	0,70	3,22	0,78	3,99	0,70
Toplam	2366	4,09	,72	3,09	0,74	3,97	0,70

Tablo 5: Toplam Hizmet Süresine Göre Duygusal, Normatif ve Devam Bağlılık Ortalamaları

Araştırmada duygusal bağlılık ortalamalarının birbirine benzer olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç din görevlilerinin hizmet süresinden bağımsız olarak çalışmış olduğu kuruma hissi olarak bağlandığını, kendisini özdeşleştirdiğini ve kendi istek ve tercihleriyle çalışmış olduğu kurumda kaldığını göstermektedir.

Araştırmada 21 yıl ve üzeri çalışan din görevlilerinin devam bağlılık düzeyi ortalamalarının, 0-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl çalışanlardan yüksek olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç din görevlileri olarak çalışılan süre arttıkça kurumda çalışmak isteme düzeylerini de arttırdığını göstermektedir.

Araştırmada 16-20 yıl çalışan din görevlilerinin normatif bağlılık düzeylerinin 0-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl çalışanlardan yüksek olduğu ortaya görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç din görevlilerinin çalışmış olduğu kurumda kalma ile ilgili yükümlülük duygularını çalışılan süreye bağlı olarak arttırdığını göstermektedir.

	Duygusal bağlılık	Devam bağlılığı	Normatif bağlılık
Yaş	,108**	,064**	,146**
Kurumdaki hizmet süresi	,166**	,147**	,087**

Tablo 6: Duygusal, Normatif ve Devam Bağlılığı İle Yaş ve Hizmet Süresi Arasında Korelasyon Analizi Sonuçları

Duygusal, normatif ve devam bağlılığı ile yaş ve hizmet süresi arasındaki korelasyona bakıldığında değişkenler arasında, 0.01 ve 0.005 anlamlılık seviyesinde ilişkiler olduğu görülmektedir. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına yaş ile duygusal, normatif ve devam bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($r=0,108$; $p<0,05$; $r=0,064$; $p<0,05$; $r=0,146$; $p<0,05$).

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına hizmet süresi ile duygusal, normatif ve devam bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($r=0,166$; $p<0,05$; $r=0,147$; $p<0,05$; $r=0,087$; $p<0,05$).

Faktör	Cinsiyet	N	\bar{X}	SD	t testi	
					t	p
Duygusal bağlılık	Kadın	439	4,17	0,71	2,629	,009
	Erkek	1927	4,07	0,72		
	Toplam	2366	4,09	,72		
Devam bağlılığı	Kadın	439	2,95	0,67	-4,544	,000
	Erkek	1927	3,12	0,75		
	Toplam	2366	3,09	0,74		
Normatif bağlılık	Kadın	439	3,93	0,72	-1,316	,188
	Erkek	1927	3,97	0,70		
	Toplam	2366	3,97	0,70		

Tablo 7: Duygusal, Normatif ve Devam Bağlılığı t-testi Sonuçları

Tablo 7'de duygusal, normatif ve devam bağlılık puanlarının katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla bağımsız grup t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonucunda duygusal ve devam bağlılık ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,05$), normatif bağlılık ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > 0,05$). Duygusal bağlılık puanlarının katılımcıların cinsiyetine göre aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 2,629$; $p < 0,05$). Duygusal bağlılık boyutunda ortaya çıkan farklılık kadın katılımcıların lehine gerçekleşmiştir. Devam bağlılığı puanlarının katılımcıların cinsiyetine göre aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = -4,544$; $p < 0,05$). Devam bağlılığı boyutunda ortaya çıkan farklılık erkek katılımcıların lehine gerçekleşmiştir.

	Meslek	N	\bar{X}	SD	Anova testi		Anlamlı fark
					F	p	
Duygusal bağlılık	a. İmam hatip	1469	4,08	,72	6,074	0,002	a, b < c
	b. Müezzin kayyım	320	4,00	,74			
	c. Kur'an kursu öğretisi	577	4,17	,69			
	Toplam	2366	4,09	,72			

Tablo 8: Meslek Gruplarına göre Duygusal Bağlılık Düzeyleri Tek yönlü Anova Testi Sonuçları

Tablo 8'de meslek gruplarına göre devam bağlılık ortalamalarının anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($F = 6,074$; $p < 0,05$). Farklılığın hangi meslek grupları arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre imam hatip, müezzin kayyımların duygusal bağlılık düzeylerinin Kur'an kursu öğreticilerinin duygusal bağlılık düzeylerinden düşük olduğu ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$).

	Meslek	N	\bar{X}	SD	Anova testi		Anlamlı fark
					F	p	
Devam bağlılığı	a. İmam hatip	1469	3,13	,75	10,925	0,000	a, b > c
	b. Müezzin kayyım	320	3,12	,78			
	c. Kur'an kursu öğretisi	577	2,97	,67			
	Toplam	2366	3,09	,74			

Tablo 9: Meslek Gruplarına göre Devam Bağlılık Düzeyleri Tek yönlü Anova Testi Sonuçları

Tablo 9'da meslek gruplarına göre devam bağlılık ortalamalarının anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($F = 10,925$; $p < 0,05$). Farklılığın hangi meslek grupları arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre imam hatip ve müezzin kayyımların devam bağlılık düzeylerinin Kur'an kursu öğreticilerinin duygusal bağlılık düzeylerinden düşük olduğu ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$).

	Meslek	N	\bar{X}	SD	Anova testi		Anlamlı fark
					F	p	
Normatif bağlılık	a. İmam hatip	1469	3,97	,70	0,112	0,894	Fark yok
	b. Müezzin kayyım	320	3,95	,71			
	c. Kur'an kursu öğretisi	577	3,96	,70			
	Toplam	2366	3,97	,70			

Tablo 10: Meslek Gruplarına göre Normatif Bağlılık Düzeyleri Tek yönlü Anova Testi Sonuçları

Tablo 10'da meslek gruplarına göre normatif bağlılık ortalamalarının anlamlı farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($F = 0,112$; $p > 0,05$). Ortaya çıkan bu sonuç din görevlilerinin çalışmış olduğu kurumda kalma konusunda kendisini zorunlu hissetmesini ya da bir tür vefa duygusu ile çalışmış olduğu kuruma bağlandığını göstermektedir.

	Görev ili	N	\bar{X}	SD	Anova		Anlamlı fark
					F	p	
Duygusal bağlılık	İstanbul	946	4,08	0,71	1,296	,255	Fark yok
	Ankara	521	4,04	0,73			
	Antalya	254	4,16	0,68			
	Gaziantep	76	4,17	0,61			
	Van	110	4,10	0,78			

	İzmir	253	4,15	0,71
	Samsun	206	4,10	0,75

Tablo 11: Görev Yapılan İllere Göre Duygusal Bağlılık Düzeyleri Tek yönlü Anova Testi Sonuçları

Tablo 11’de görev illerine göre duygusal bağlılık ortalamalarının anlamlı farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($F=1,296$; $p>0,05$).

	Görev ili	N	\bar{X}	SD	Anova		Anlamlı fark
					F	p	
Devam bağlılığı	İstanbul	946	4,09	0,72	3,024	,006	Ankara<İstanbul
	Ankara	521	3,03	0,76			
	Antalya	254	3,18	0,70			
	Gaziantep	76	3,05	0,67			
	Van	110	3,05	0,75			
	İzmir	253	3,12	0,70			
	Samsun	206	3,12	0,75			

Tablo 12: Görev Yapılan İllere Göre Devam Bağlılık Düzeyleri Tek yönlü Anova Testi Sonuçları

Tablo 12’de görev illerine göre devam bağlılık ortalamalarının anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($F=3,024$; $p<0,05$). Farklılık gösteren iller incelendiğinde devam bağlılığı boyutunda, İstanbul ile Ankara il grupları arasında farklılık olduğu saptanmıştır ($p<0,05$).

Devam bağlılığı ile ilgili farklılığın Ankara lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre Ankara ilinde çalışan imam hatip, Kur’an kursu öğreticisi ve müezzin kayımların devam bağlılığı, İstanbul ilinde çalışanlarından yüksektir.

	Görev ili	N	\bar{X}	SD	Anova		Anlamlı fark
					F	p	
Normatif bağlılık	İstanbul	946	3,17	0,74	1,789	,098	Fark yok
	Ankara	521	3,09	0,74			
	Antalya	254	3,93	0,69			
	Gaziantep	76	3,94	0,73			
	Van	110	4,01	0,71			
	İzmir	253	4,14	0,59			
	Samsun	206	4,01	0,72			

Tablo 13: Görev Yapılan İllere Göre Normatif Bağlılık Düzeyleri Tek yönlü Anova Testi Sonuçları

Tablo 13’te görev illerine göre normatif bağlılık ortalamalarının anlamlı farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($F=1,789$; $p>0,05$).

Tartışma Ve Sonuç

Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak çalışan imam hatip, müezzin kayıym ve Kur’an kursu öğreticilerinin duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yaptığımız bu çalışmada katılımcıların örgütsel bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Örgütsel bağlılık kendi içinde üç ayrı kategoride analiz edilmiş olup duygusal ve normatif bağlılık düzeylerinin yüksek ancak devam bağlılığının ise orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar Pelit, Boylu, ve Güçer (2007), Gökaya, İzgüden, ve Erdem (2018), Bozkurt (2019), Özgan, Külekçi, ve Özkan (2012)’in çalışmasından elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Tüm bunlarla birlikte örgütsel bağlılık ortalamaları belirtilen çalışmaların tamamından yüksek çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçtan hareketle yapılan mesleğin türüne bağlı olarak örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılaşabileceği ifade edilebilir. Araştırmada din görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin diğer sektörlerde çalışanlardan yüksek çıkmasının nedenleri arasında yapılan işin hem dünyevi hem de uhrevi olarak doyum sağlayacak bir nitelik taşımasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Araştırmamızda örgütsel bağlılığın belirtilen çalışmaların tamamından yüksek çıkmasını DİB (22 Haziran 1965)’in Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununun birinci maddesinin üzerinde çalıştığımız din görevlilerinin bağlı olduğu Diyanet İşleri Başkanlığına, İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere yetkilendirmiş olması ve dolayısıyla da kurumda görevli din görevlilerinin aynı zamanda kendilerini inandığı değerlere hizmet ediyor şeklinde görmelerinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Araştırmada katılımcıların cinsiyetlerine göre devam, normatif ve duygusal bağlılık düzeyleri hesaplanmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre duygusal bağlılıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, buna göre kadınların çalışmış oldukları kuruma karşı duygusal bağlılığının yüksek olduğu bulgulanmıştır. Devam bağlılığında ise erkeklerin kadınlardan daha çok devam bağlılığına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Pelit ve diğerleri (2007) çalışmasında örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığın alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Malkoç (2018)'un çalışmasında ise duygusal bağlılık ve devam bağlılığının kadınlarda yüksek olduğu, normatif bağlılık düzeylerinde ise anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda elde edilen bulgular Bozkurt (2019)'un çalışması ile benzerlik göstermektedir. Çalışmamızda kadınların kuruma karşı duygusal bağlılıklarının yüksek çıkmasını Kur'an Kursu Öğreticisi olarak istihdam edilen kadınların muhataplarının çoğunlukla hemcinsleri olması, çalışma ortamlarının uygunluğu ve inançları açısından inandığı değerlerle bütünleşmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Devam bağlılığının erkeklerde kadınlara göre daha yüksek bulgulanmasını ise dini ve kültürel olarak aile maişetinin erkekte olması ve bu amaç doğrultusunda maddi kaygılar ile hareket etmesinden kaynaklandığı şeklinde açıklanabilir. Araştırmamızda kadınların normatif bağlılık düzeyleri erkeklerin normatif bağlılık düzeyinden düşük olduğu ancak ortalamaları arasında fark olmadığı ortaya çıkmış olup Çınar (2019)'ın çalışmasında ise kadınların normatif bağlılık düzeylerinin erkeklere göre düşük ve ortalamaları arasında fark olduğu bu yönüyle araştırmamızdan farklılaşmaktadır. Aydın, Sarier, ve Uysal (2011)'in çalışmasında cinsiyetin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin olduğu, erkek öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin kadın öğretmenlerden daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Durna ve Eren (2005)'in çalışmasında ise kadınların erkeklere göre örgütlerine daha bağlı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. İnandi, Özkan, Peker, ve Atik (2009), İnce ve Gül (2005), kadınların aile yaşantılarına ve eviyle ilgili görev ve sorumlulukların fazla olması gibi nedenler ve kariyerlerine yeterince zaman ayıramamaları sonucunda örgüte bağlılıklarının erkeklere göre düşük olabileceğini belirtmiştir. Çalışmamızı diğer çalışmalardan ayıran en önemli faktörün üzerinde çalışılan örneklem grubunun mensup olduğu örgütün din hizmeti sunmasıdır.

Araştırmaya katılanların duygusal bağlılık düzeyleri yaş gruplarına göre incelendiğinde 24-29 yaş gruplarında yer alanların duygusal bağlılıkları 36-41 yaş ve 42 yaş ve üzerindekiilerden düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç Malkoç (2018)'un çalışması ile benzerlik göstermektedir. Gökkaya ve diğerleri (2018) çalışmasında genç akademisyenlerin üniversitelerine duygusal olarak daha fazla bağlı oldukları belirlenmiş ortaya çıkan bu sonuç araştırmamızla örtüşmemektedir. Üniversitelerde yeni çalışmaya başlayan akademisyenlerin bundan sonraki süreçte hayatlarının bu kurumda şekilleneceği düşüncesine bağlı olarak diğer yaş gruplarından yüksek olduğu ifade edilebilir. Çalışmamızda genç yaş gruplarında yer alanların duygusal bağlılık ile ilgili ortalamaları Gökkaya ve diğerleri (2018) çalışmasındaki ortalamalardan yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar, Kur'an kursu öğretici, imam hatip ve müezzin kayyımların duygusal bağlılıklarının yüksek olduğu ifade edilebilir. Araştırmada kurumdaki yaş ile duygusal, normatif ve devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç Rowden (2000) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Çalışmamızda araştırmaya katılanların çoğunluğunu imam hatiplerin oluşturduğu görülmektedir. 24-29 yaş grubunda bulunanların genel olarak mesleğe yeni başlamış olmaları ve başkanlığın imam hatip unvanında mesleğe yeni giren bireyleri köy ve mezralarda istihdam etmesinden ve bu yaş grubunun örgütte genel olarak daha az zaman geçirmiş olmalarından kaynaklandığını ifade edebiliriz. Devam bağlılığı yaş gruplarına göre incelendiğinde 42 ve üzeri yaş grubunda yer alanların devam bağlılıkları, 30-35 yaş ve 36-41 yaş gruplarında yer alanlardan yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç Malkoç (2018)'un çalışması ile benzerlik göstermektedir. Bu durumu ise yaşın ilerlemesi ile birlikte bireyin örgütlerde imkân çeşitliliğinin azalması veya konfor alanını kaybetmekten duyduğu korku ile açıklamak mümkün görünmektedir. Normatif bağlılık yaş gruplarına göre incelendiğinde 42 ve üzeri yaş grubunda yer alanların normatif bağlılıkları, 24-29 yaş ve 30-35 yaş gruplarında yer alanlardan yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Malkoç (2018)'un çalışması normatif bağlılık puanları bakımından en düşük grubun 36-45 yaş aralığı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gökkaya ve diğerleri (2018) çalışmasında ise orta yaş üstü çalışanların diğer yaş gruplarında yer alanlara göre düşük olduğu ortaya çıkmış, bu sonuç araştırmamızla ortak sonuçlar içermemektedir. Ortaya çıkan bu farklılığın nedeni ise çalışılan kurum ile ilişkili olduğu, 42 yaş ve üzerinin dünyevi beklentilerinin artık azalması ve dindarlık ile yapılan çalışmalardan yola çıkarak yaş ile orantılı dindarlığın artmasından dolayı örgütte kalmayı benimsemiş olmalarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Baynal (2015)'in çalışmasında yaş düzeyine bağlı olarak dindarlığın arttığı sonucuna ulaşmış olup ortaya çıkan bu sonuç araştırmadan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Katılımcıların meslek değişkenine göre duygusal ve devam bağlılıkları arasında farklılıklar olduğu, normatif bağlılıklarında ise farklılıklar olmadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan Kur'an kursu öğretmenlerinin duygusal bağlılıklarının imam hatip ve müezzin kayyımlardan yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşın

katılımcılardan Kur'an kursu öğreticilerinin devam bağlılıklarının imam hatip ve müezzin kayyımlardan düşük olduğu belirlenmiştir. Kur'an kursu öğreticilerinin devam bağlılık düzeyi imam hatip ve müezzin kayyımlardan düşük çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar cinsiyet faktörü etkisiyle izah edilebilir. Devam bağlılığı örgüt içerisinde bireyi birçok açıdan etkileyebilmektedir. Bu etkilerden bazıları, iş performansı, çalışmaya tutkunluk ve mesleki doyum olarak ele alınabilir. Devam bağlılığının artırılması ile çalışanların örgütte kalma ve örgütün bir parçası olarak hissetmesine olanak sağlayarak örgütsel bağlılık düzeyini de arttıracaktır. Tüm bunlardan hareketle örgütlerin devam bağlılığının sağlanması ile ilgili faaliyetleri yürütmesi önem arz etmektedir.

Araştırmada kurumdaki çalışma süresi ile duygusal, normatif ve devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bozkurt (2019)'un çalışmasında çalışanların toplam çalışma süresi ile bağlılık arasında pozitif yönde bir ilişki bulgulamış, çalışma süresine bağlı olarak çalışanların örgüt ile bütünleşeceğini ve örgütsel bağlılığın artacağını aktarmıştır. Katılımcılardan 21 yıl ve üzeri çalışanların devam bağlılıklarının 0-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl çalışanların devam bağlılıklarından yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç şuan çalışılan unvandaki hizmet süresi değişkeni ile benzerlik göstermektedir. Katılımcılardan 16-20 yılları arasında çalışanların normatif bağlılıklarının 0-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl çalışanların normatif bağlılıklarından yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç şuan çalışılan unvandaki hizmet süresi değişkeni ile farklılık göstermektedir. Malkoç (2018)'un çalışması ile bu yönden benzer sonuçlar içermektedir. Gökkaya ve diğerleri (2018) çalışmasında ise toplam çalışma yılı az olan akademisyenlerin normatif bağlılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmada mesleğe yeni girmiş imam hatip, müezzin kayyım ve Kur'an kursu öğreticilerinin örgütsel bağlılık düzeyi diğer yaş gruplarının ortalamasının altında olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak mesleğe yeni girmiş çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin artırılması için hizmet içi eğitimlerden yararlanma aralığı daha sıklaştırılmalı ve yapılan eğitimlerde örgütsel bağlılığa yönelik çalışmalara da daha fazla ağırlık verilmesinin kurumsal aidiyetin artması açısından uygun olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada meslekte geçen süreye göre din görevlilerinin çalışmış olduğu kuruma yönelik duygusal bağlılıklarının birbirine benzer olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre din görevlilerinin meslekte geçen süreler göre duygusal bağlılık düzeylerinin birbirine benzer olması ortak örgütsel amaçların benimsenmesinden ve yapılan işin niteliğinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Ortaya çıkan bu sonuç ayrıca din görevlilerinin meslekte geçen süreler göre çalışmış olduğu kurumun üyesi olmaktan memnuniyetlerinin duygusal bağlılıklarını olumlu etkilediğini de göstermektedir.

Katılımcıların görev yapmış olduğu il değişkenine göre devam bağlılıkları arasında farklılıklar olduğu, normatif ve duygusal bağlılıklarında ise farklılıklar olmadığı ortaya çıkmıştır. Buna göre İstanbul'da çalışanların devam bağlılıklarının Ankara'da çalışanlardan yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Görev yapılan illere göre devam bağlılık ortalamaları incelendiğinde ise İstanbul ilinde çalışanların devam bağlılık ortalamaları diğer illerden yüksek çıkmıştır. Büyükşehirlerde ki yaşam koşullarının küçük şehirlere göre zorluğu ve günümüzde işgörenlerin yaşamak zorunda olduğu şehirlerin hayat şartlarına göre maddi kazanımlarına katkı sağlayacak bir ücretlendirme sisteminin olmamasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Son olarak örgütsel bağlılık ile duygusal, devam ve normatif bağlılıklar arasında pozitif bir korelasyon ilişkisi ortaya çıkmıştır. Buna göre Kur'an kursu öğretisi ile imam hatip ve müezzin kayyımların duygusal, devam ve normatif seviyesi yükseldikçe örgüte olan bağlılıklarının da arttığı belirlenmiştir.

Araştırma kurum içerisindeki üç farklı meslek grubunun katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Örgütsel bağlılık ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda, örgüt içerisindeki diğer din hizmetleri sınıfında ki unvanlar, yöneticiler ve üst kademe yöneticilerinin de dahil edilerek yapılması, örgütsel bağlılığın bir bütün olarak değerlendirilmesine olanak sağlayabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar % 60 2. Yazar % 40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Çalışma Yaşamında Örgütsel Bağlılık: Din Görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Analizi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18.
- Aydın, A., Sarier, Y., & Uysal, S. (2011). The Effect of Gender on Organizational Commitment of Teachers: A Meta Analytic Analysis. *Educational Sciences: Theory Practice*, 11(2), 628-632.
- Balay, R. (2014). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Adanmışlık*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Balci, A. (2021). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*: Pegem Yayıncılık.
- Baştürk, S., & Taştepe, M. (2013). *Evren ve Örneklem, Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 206-231.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. *Sayıştay dergisi*(59), 125-139.
- Bozkurt, M. (2019). *Otel İşletmesi Çalışanlarının İş Doyumu İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Ankara'daki Dört ve Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi,
- Buchanan, B. (1974). Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations: Administrative Science Quarterly. *American Journal of Sociology*.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cengiz, A. A. (2001). *Kişisel Özelliklerin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri ve Eskişehir'de Sağlık Personeli Üzerinde Bir Uygulama* (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi,
- Çalışkan, A., & Pekkan, N. Ü. (2017). Örgütsel Sessizliğin İş Performansına Etkisi: Etik İkliminin Aracılık Rolü. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-19.
- Çekmecelioğlu, H. (2006). Örgüt İklimi, Duygusal Bağlılık Ve Yaratıcılık Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 295-310.
- Çetin, Ö. M. (2004). *Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetinkaya, B. (2011). İşgören Bağlılığı. In T. T. Turaboğlu (Ed.), *İşletmecilikte Güncel Konular* (pp. 187-208). Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Çetintaş, H. B. (2016). Yönetim Yaklaşımlarında Örgütsel İletişim Olgusunun Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1).
- Çınar, B. (2019). *Vakıf Üniversiteleri Öğretim Elemanlarının Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Okan Üniversitesi,
- Çöl, G., & Gül, H. (2005). Kişisel özelliklerin örgütsel bağlılık üzerine etkileri ve kamu üniversitelerinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 291-306.
- DİB. (22 Haziran 1965). 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Resmi Gazete Tarih: 2/7/1965, Sayı:12038).
- Durna, U., & Eren, V. (2005). The Examination of Organisational Commitment in Connection With Three Components of Commitment. *Doğuş University*, 6(2), 210-219.
- Eren, E. (2006). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gökkaya, D., İzgüden, D., & Erdem, R. (2018). İnfomal İlişkilerin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), 99-120.
- Gürgen, H. (1997). *Örgütlerde İletişim Kalitesi*: Der Yayınevi.
- İnandi, Y., Özkan, S., Peker, S., & Atik, Ü. (2009). Kadın Öğretmenlerin Kariyer Geliştirme Engelleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1).
- İnce, M., & Gül, H. (2005). *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel bağlılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karağöz, Y. (2020). *SPSS Amos Meta Uygulamaları İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karasar, N. J. A. N. y. d. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi (17. Baskı). 81-83.
- Kaya, B. (2003). *Bütünleşik Kurumsal İletişim*: Siyasal Kitabevi.
- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım.
- Malkoç, N. (2018). *Özel Spor İşletmeleri İşgörenlerinin Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi,
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (2004). TCM Employee Commitment Survey Academic Users Guide. *University of Western Ontario, Department of Psychology*.
- Newton, L. A., & Shore, L. M. (1992). A Model of Union Membership: Instrumentality, Commitment, and Opposition. *Academy of Management Review*, 17(2), 275-298.
- Oktay, E., & Hasan, G. (2003). Çalışanların Duygusal Bağlılıklarının Sağlanmasında Conger ve Kanungo'nun Karizmatik Lider Özelliklerinin Etkileriüzerine Karaman ve Aksaray Emniyet Müdürlüklerinde Yapılan Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(10), 403-428.

- Özgan, H., Külekçi, E., & Özkan, M. (2012). Öğretim Elemanlarının Örgütsel Sinizm İle Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(1).
- Pelit, E., Boylu, Y., & Güçer, E. (2007). Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Akademisyenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*(1), 86-114.
- Rowden, R. W. (2000). The Relationship Between Charismatic Leadership Behaviors and Organizational Commitment. *Leadership Organization Development Journal*, 21(1), 30-35.
- Sağlam Arı, G. (2003). Yöneticiye Duyulan Güven Örgütsel Bağlılığı Artırır mı? *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*(2), 17-36.
- Sevinç, İ., & Şahin, A. (2012). Kamu Çalışanlarının Örgütsel Bağlılığı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Maliye Dergisi*, 266-281.
- Shockley, P., & Zalabak, S. (2006). Fundamentals of Organizational Communication: Knowledge, Sensitivity, Skills, Values. In: Pearson Press.
- Tutar, H. (2009). *Örgütsel İletişim: Seçkin Yayıncılık*.
- Yalçın, A., & İplik, N. F. (2005). Beş Yıldızlı Otellerde Çalışanların Demografik Özellikleri İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Adana Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 395-412.
- Zencirkıran, M., & Keser, A. (2018). *Örgütsel Davranış*. Bursa: Dora Basım Yayın.

Extended Abstract

Organizational commitment is a process that directly affects the employees of the organization and is effective at every stage of the organization. The share of employees is quite high in providing sustainable competitive advantage in the fields in which organizations operate, in the realization of organizational goals and objectives, and in increasing their competitiveness. The share of employees is quite high in providing sustainable competitive advantage in the fields in which organizations operate, in the realization of organizational goals and objectives, and in increasing their competitiveness. In this context, it is important for employees to feel connected to the organization they work for, both individually and for the organization. Determining the organizational commitment levels of the employees is an important factor in ensuring the continuity of the organizations and determining their individual performance. Depending on the strength of the bond that the employees feel towards the organization they work for, organizational and employee performance, willingness to achieve organizational goals, loyalty, dedication, belonging, etc. can contribute positively to product and service quality by coming to the fore. The loyalty of the employees to the organization they are a member of and their desire to work are of great importance for the survival of the enterprises. This situation can be explained by organizational commitment.

This study was carried out to determine the emotional, continuance and normative commitment levels of imam hatip, muezzin trustee and Qur'an course instructors working in the Presidency of Religious Affairs. What is the normative, continuance and emotional commitment of the religious officials? Is there a difference between the normative, continuance and emotional commitment averages of religious officials according to gender, occupation, and duty? Is there a relationship between the normative, continuance and emotional commitment of religious officials and age and length of service in the institution? What are the normative, continuance and emotional commitment averages of the religious officials according to their age levels? The answers to the questions expressed in the research were sought.

When the researches on organizational commitment are examined, it is seen that they are made to cover the employees of health institutions, educational institutions, factories, hotels and many institutions and organizations that provide other goods and services. In addition to all these, it is thought that studies on the organizational commitment levels of the employees affiliated to the Presidency of Religious Affairs, which is a large-scale organization that carries out an extremely important task in Turkey, will contribute significantly to the literature.

Correlational survey model was used in our study. The research data were carried out using the snowball sampling method, which is one of the non-probability sampling methods. The organizational commitment scale, which was developed by Meyer and Allen (2004) and consists of 18 questions, was used to collect the research data. Organizational Commitment Scale has been handled in three dimensions as "emotional, continuance and normative commitment". In order to make snowball sampling, a connection is established with one of the units in the universe in any way and the sample is enlarged with these connections (Baştürk & Taştepe, 2013, p. 146). In snowball sampling, in the first stage, those who have the desired characteristics are determined and interviewed, and then these people are used as a source of information to define the others who will enter the sample and have the desired qualifications (Balci, 2021, p. 105). The research was carried out through the "Google documents" form on imam hatip, muezzin trustee and Qur'an course instructors working in the cities of Istanbul, Ankara, Antalya, Gaziantep, Van, Izmir and Samsun, which are the largest cities in terms of population in our 7 geographical regions. A total of 2336 questionnaires were evaluated in the categories of emotional, continuance and

normative commitment, as 98 questionnaires were deemed invalid due to various reasons (missing data, standard uniform marking) and 2434 personnel working actively in the titles of Imam Hatip, Muezzin Trustee and Qur'an Course instructor. The sample size participating in the analysis should be at least 5 times or even 10 times the number of variables (Büyükoztürk, 2012; Karagöz, 2020). In this context, the number of variables was taken as a basis in determining the sample size of the study.

In the research, it was revealed that the emotional and normative commitment levels of imam hatip, muezzin trustee and Qur'an course teachers were high, while their continuance commitment was moderate. As a result of the research, it was seen that women were more emotionally attached to the institution they worked for and identified with the institution more than men. However, it has also been revealed that men are more willing to work continuously in the institution where they work than women. In the study, it was determined that the emotional, continuance and normative commitment levels of those aged 42 and over were higher than the other age groups. In the study, it was revealed that while the emotional commitment levels of imam hatip and muezzin trustees were lower than the Qur'an course teachers, the continuation commitment level of the Qur'an course teachers was lower than that of imam hatip and muezzin trustees. The results of the research show that as the time spent by the participants in the task increases, the continuance commitment also increases. It was found that emotional and normative commitment levels were similar according to the provinces where the study was conducted, and the continuation commitment of those living in Istanbul was higher than those living in other provinces. Since these results can be used as data in the activities to be carried out on organizational commitment in the institution, they can be considered as the most important output of the research.

An Investigation of Turkish EFL Instructors' Beliefs about Writing in English¹

İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğreten Türk Öğretim Görevlilerinin İngilizce Yazmaya İlişkin İnançları Üzerine Bir İnceleme

Elif SARI²

Turgay HAN²

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 15.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1080702

Atıf / Citation: Sarı E. Ve Han, T., (2022). "An Investigation of Turkish EFL Instructors' Beliefs about Writing in English" ODÜSOBİAD 12 (1), 169-184, Doi: 10.48146/odusobiad.1080702

Abstract

The study investigated instructors' beliefs about the nature of L2 writing, teaching L2 writing, and assessing L2 writing, using inventory and interview data from 106 instructors in the Turkish EFL context. The results showed that although the Turkish EFL instructors value the process-oriented and genre-oriented approaches to writing, they cannot disregard the product-oriented approach. It was also found that the instructors do not have sufficient knowledge about the writing assessment terminology and the digital tools that can be used to teach writing. Moreover, the instructors did not reveal strong beliefs regarding portfolio assessment, self-assessment, and peer feedback. Based on the findings, several implications were suggested for teacher trainers and policymakers in terms of designing pre-service teacher training and in-service teacher development programs.

Keywords: *Teacher beliefs, Nature of L2 writing, Teaching L2 writing, Assessing L2 writing, Teacher training*

Öz

Çalışma, Türkiye'deki üniversitelerde yabancı dil olarak İngilizce eğitimi veren 106 öğretim görevlisinden alınan envanter ve görüşme verilerini kullanarak, öğretmenlerin ikinci dilde yazmanın doğası, ikinci dilde yazma eğitimi ve ikinci dilde yazmayı değerlendirme konusundaki inançlarını araştırdı. Sonuçlar, Türk öğretim görevlilerinin yazmaya yönelik süreç odaklı ve tür odaklı yaklaşımlara değer vermelerine rağmen, ürün odaklı yaklaşımı göz ardı edemediklerini göstermiştir. Ayrıca öğretmenlerin yazma değerlendirme terminolojisi ve yazma öğretiminde kullanılacak dijital araçlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, öğretmenler portfolyo değerlendirmesi, öz değerlendirme ve akran geri bildirimini ilgili güçlü inançlar ortaya koymamışlardır. Çalışmanın bulgularına dayanarak hizmet öncesi öğretmen eğitimi ve hizmet içi öğretmen geliştirme programlarının tasarlanması açısından öğretmen yetiştiricileri ve karar vericiler için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen inançları, İkinci dilde yazmanın doğası, İkinci dilde yazma eğitimi, İkinci dilde yazmanın değerlendirilmesi, Öğretmen eğitimi

Introduction

In general terms, *beliefs* are defined as "psychologically held understandings, premises, or propositions about the world that are felt to be true" (Richardson, 1996, p.103). Borg (2003) considers *teacher belief* under the broader term of *teacher cognition* which he defines as teachers' "knowledge, theories, attitudes, images, assumptions, metaphors, conceptions, perspective about teaching, teachers, learning, students, subject matter, curricula, materials, instructional activities, and self" (p.81). Thus, these two terms are used interchangeably in the literature. Investigating teachers' beliefs about learning and teaching language is valuable because beliefs determine teachers' teaching behaviours, instructional decisions, classroom practices, and teaching methods (Pajares, 1992), which in turn impact the effectiveness of the teaching process and the development of learners' performance (Burns, 1992; Richards, Gallo, & Renandya, 2001). Therefore, it is important to unpack teachers' beliefs in order to understand their educational practices and

¹ Karadeniz Technical University Social and Human Sciences Ethics Committee, 22.04.2021-E-26014373-050.01.04-123993.

² Responsible Author; Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, elifsari@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3597-7212

² Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ordu, turgayhan@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9196-0618

the rationale underlying them (Borg, 2009). The manifestation of teachers' beliefs is also crucial to determining teachers' training needs regarding effective teaching, which might guide teacher educators in designing teacher training programs for prospective teachers (Tseng, 2019; Zheng, 2015). Furthermore, teachers can adopt any educational reform or innovation on condition that it aligns with their current belief systems. In this sense, it is necessary to surface and modify teachers' beliefs before starting a teacher education reform (Karaca & Uysal, 2021).

For the aforementioned reasons, the study of teachers' beliefs has attracted the attention of researchers in the field of language teaching for over the last 30 years (Zheng, 2015). The studies have frequently focused on teachers' beliefs about teaching grammar; however, considerably less research has investigated teachers' beliefs about writing and writing instruction in ESL or EFL contexts (Borg, 2003; Yiğitoğlu & Belcher, 2014). Thus, Borg (2015) calls for more research on teachers' beliefs about ESL/EFL writing instruction. Moreover, as it was pointed out by Fang (1996), university-level teachers' beliefs about ESL/EFL writing instruction have been under-researched. Therefore, the current study centred on university-level teachers' EFL writing beliefs.

The studies investigating university-level ESL/EFL writing teacher cognition have viewed it through various perspectives. In her doctoral dissertation, Yiğitoğlu (2011) investigated to what extent ESL writing teachers' experiences in writing in their first or second languages influenced their beliefs and practices regarding ESL writing instruction. The findings showed that the teachers' learning experiences had a considerable impact on their cognition in terms of teaching ESL writing. Khanalizadeh and Allami (2012) found that Iranian EFL teachers mostly held form-based views towards learning and teaching writing. Similarly, in Eftehkar's (2014) study, the Bangladeshi EFL instructors prioritized developing students' basic writing skills (e.g., writing grammatically correct sentences) rather than developing their ability as writers to communicate and socialise with others in the authentic real-life world.

Several studies have investigated teachers' beliefs about writing instruction, their actual classroom practices, and the (in)consistencies between their self-reported beliefs and classroom practices. In this regard, in Melketo's (2012) study, the Ethiopian EFL teachers reported that their beliefs about academic writing and their classroom practices were consistent, but some inconsistencies were detected in their actual practices. Similarly, Yang and Gao (2013) examined four experienced Chinese EFL teachers' beliefs and practices regarding writing. All of the teachers reported that they integrated both product and process orientations in their writing instruction. Three of these teachers demonstrated consistent beliefs and practices but the remaining one teacher's beliefs and practices showed somewhat inconsistency. Furthermore, Kim (2015) found that Korean university EFL teachers favoured process-writing, employing planning strategies, direct English writing, collaboration with peers, and using various tasks to evaluate students' performance rather than product-oriented or grammar-based writing instruction. Their cognition was in line with their decision making and practices. More recently, Alzaainin (2019) reported that Palestinian EFL university teachers' cognition about teaching L2 writing, and their professional roles affected their pedagogical practices.

Some other studies have investigated teachers' beliefs about corrective feedback and their classroom practices. Zan and Yiğitoğlu (2018) found that at a university in Northern Cyprus, both the experienced and the novice teachers believed that feedback has a crucial role in improving students' writing skills by showing their strengths and weaknesses and building a bridge between the teacher and the student. The findings also revealed that the teachers' previous learning experiences and the policies administered in their institution influenced their beliefs and practices. In the same vein, Şakrak-Ekin and Balçıkınlı (2019) reported that majority of the Turkish EFL teachers believed in the power of written corrective feedback in terms of improving students' writing skills by preventing their possibility to repeat the same mistakes in their future writing tasks, but some mismatches were detected between their self-reported beliefs and classroom practices. They based these mismatches on time constraints, poor level of students, the lack of a fixed policy about error correction in their institutions, and motivational factors. Finally, Mao and Crostwaite (2019) found misalignment between the Chinese EFL teachers' beliefs and practices in a few areas, which stemmed from time constraints, teachers' workload, and students' attitudes towards corrective feedback.

Teachers' beliefs about assessing writing and their assessment practices have also been examined by several studies. In Crusan's (2016) study, majority of the instructors believed that assessment has an important role in writing instruction, it is useful to employ different writing tasks in assessing writing performance (e.g., out-of-class writing assignments, portfolio assessment, and timed in-class assignments), and portfolios are the most effective way of writing assessment followed by self-assessment. However, in Valizadeh's (2019) study, nearly half of the Turkish EFL teachers were not sure about the efficacy of portfolio assessment and self-assessment in writing instruction. In addition, the teachers reported that they needed training in terms of giving feedback on students' written products and using self-, peer-, and portfolio-assessment in writing instruction. Recently, Wang, Lee, and Park (2020) revealed that although the participating teachers believed that assessment for learning was more important than assessment of learning in order to improve students' English writing skills, their practices showed the reverse. It was concluded that insufficient writing assessment training, students' characteristic qualities, institutional constraints, and the emphasis on high-stakes tests were the factors behind these inconsistencies.

The results of the studies reviewed in this section revealed that teachers hold different beliefs about the nature of writing, teaching writing and assessing writing in different ESL/EFL contexts. In this sense, to the researchers' best knowledge, only two studies have examined teacher beliefs in the Turkish EFL context where teachers are not given a specific training on teaching and assessing writing throughout their undergraduate education (Karaca, 2018). One of them investigated beliefs and practices about written corrective feedback (Şakrak-Ekin and Balçıklanlı, 2019); the other investigated beliefs about assessing writing (Valizadeh, 2019). However, teacher beliefs about the nature of writing and teaching writing in the Turkish EFL context have not been explored yet. In an attempt to address these gaps in the literature, the current study investigated Turkish EFL instructors' beliefs about the nature of EFL writing, teaching EFL writing, and assessing EFL writing using a psychometrically reliable and valid data collection tool (Teachers' English Writing Beliefs Inventory (TEWBI)) which was very recently developed by Karaca and Uysal (2021). Using this sound inventory, the present study will substantially contribute to the literature by providing a comprehensive investigation of Turkish EFL instructors' writing beliefs including various dimensions of writing (e.g., the nature of writing, teaching writing, and assessing writing). Qualitative data was also collected through semi-structured interviews in order to triangulate the data obtained from the inventory and get a better understanding of the phenomenon under investigation. As a result, the following research questions were derived based on the subscales of TEWBI:

1. What are the Turkish EFL instructors' beliefs about the nature of EFL writing?
2. What are the Turkish EFL instructors' beliefs about teaching EFL writing?
3. What are the Turkish EFL instructors' beliefs about assessing EFL writing?

Method

Research Design

The study employed a mixed-methods research design which combined both quantitative and qualitative data collection procedures since mixing both kinds of data "provides a better understanding of the research problem and question than either method by itself and neutralizes the disadvantages that emerge from applying a particular method" (Creswell, 2012, p. 535). Specifically, it used a sequential explanatory mixed-method research design (Creswell & Plano Clark, 2011). First, quantitative data were collected and analysed to grasp a general picture of the instructors' beliefs about writing in English. Then, qualitative data were collected and analysed to gather further information regarding the instructors' beliefs about writing and to triangulate it with the data obtained from the quantitative phase of the study. The data obtained from the quantitative and qualitative phases of the study were integrated in the discussion part.

Participants

A total number of 106 Turkish EFL instructors completed the inventory. The instructors were selected through purposive sampling. They were all full time Turkish EFL instructors in the Schools of Foreign Languages and the Departments of English Language Teaching and English Language and Literature of various state universities in Turkey and had at least one semester of experience in teaching writing skills. Participation in this study was voluntary, thus the participants gave consent before they completed the inventory. Table 1 presents specific demographic information of the participants.

		f	%
Gender	Female	76	71.7
	Male	30	28.3
Age	21-29	6	5.7
	30-39	63	59.4
	40-49	29	27.4
	50 years and above	8	7.5
Educational Degree	B.A.	28	26.4
	M.A.	54	50.9
	Ph.D.	24	22.6
B.A. Major	English Language Teaching	49	46.2
	English Linguistics	4	3.8
	English Language and Literature	46	43.4
	American Culture and Literature	2	1.9
	English Translation and Interpretation	2	1.9
	Other	3	2.8
General Teaching Experience	Less than 2 years	3	2.8
	3-6 years	14	13.2
	7-10 years	20	18.9
	11 years and above	69	65.1
Writing Teaching Experience	Less than 2 years	17	16.0
	3-6 years	27	25.5
	7-10 years	21	19.8
	11 years and above	41	38.7
TOTAL		106	100

Table 1. Demographic Information of the Participants

As seen in Table 1, out of 106 instructors, 76 (71.7%) were female and 30 (28.3%) were male. In terms of their educational degree, 28 (26.4%) participants held BA, 54 (50.9%) participants held MA, and the rest (22.6%) held PhD degree. Most of the participants majored in English Language Teaching (46.2%) and English Language and Literature (43.4%) departments. 69 (65.1%) participants had more than 10 years of experience in teaching English in general and 41 (38.7%) participants had more than 10 years of experience in teaching English writing.

Data Collection Instruments and Procedures

Questionnaires and inventories are the most commonly used tools to investigate teachers' beliefs about teaching language in general and teaching some specific language skills such as writing, reading, and grammar (Borg, 2015). The inventory used in this study was Teachers' English Writing Beliefs Inventory (TEWBI) that was developed by Karaca and Uysal (2021) in an attempt to provide a comprehensive and sound inventory to investigate teachers' English writing beliefs in the field of L2 writing instruction. TEWBI is a 57-item inventory under three sub-scales: *the nature of L2 writing* (21 items), *teaching L2 writing* (21 items), and *assessing L2 writing* (15 items). More specifically, *the nature of L2 writing* sub-scale includes beliefs about the factors determining L2 writing performance, the role of L2 writing as a language skill, and whether writing knowledge can be transferred across languages. The sub-scale of *teaching L2 writing* includes beliefs about writing approaches, writing strategies, writing practices, writing tasks, and the role of extensive reading, model texts and technologies in writing instruction. The third sub-scale, *assessing L2 writing* includes beliefs about writing assessment practices, scoring criteria, portfolio assessment, the use of rubric and new technologies, and the role of feedback. A six-point Likert scale was employed to elicit teachers' beliefs (1= *strongly disagree*, 2= *disagree*, 3= *slightly disagree*, 4= *partly agree*, 5= *agree*, and 6= *strongly agree*). In the original study, the reliability value of TEWBI was found to be .94 which shows that it has a high reliability (.85 for *the nature of L2 writing*, .90 for *teaching L2 writing*, and .84 for *assessing L2 writing*). In the current study, the reliability coefficient was .91 (.79 for *the nature of L2 writing*, .88 for *teaching L2 writing*, and .75 for *assessing L2 writing*). A new section was added to obtain demographic

information about the participants including their gender, age, educational degree, B.A. major, general teaching experience, and writing teaching experience. The inventory was prepared on Google Docs and its link was delivered to the participants via email and WhatsApp Messenger after Ethical permission (22.04.2021-E-26014373-050.01.04-123993) was obtained from Karadeniz Technical University Social and Human Sciences Ethics Committee.

Furthermore, semi-structured individual interviews were conducted with 12 voluntary instructors who completed the inventory. The qualitative data obtained from the interviews helped to gain further insights into the instructors' beliefs about English writing and to triangulate it with the quantitative data obtained from the inventory. Six semi-structured interview questions were generated parallel to the inventory items and some follow-up questions were added when it was necessary to get further explanation on the answers. The interviews were conducted using an online video conferencing application, Google Meet.

Data Analysis

Quantitative data obtained through the Likert-scale inventory items were analysed using Statistical Package for Social Sciences (SPSS), version 25. The mean, standard deviation, and a percentage of the participants' answers to the inventory items were analysed through descriptive statistics.

Qualitative data obtained through semi-structured interviews were analysed based on the Grounded Theory (Glaser & Strauss, 1967) as it allows the researchers to develop codes and categories based on the emerging patterns rather than predetermined ones through constant comparisons (Miles & Huberman, 1994). The first author of the study compiled the student answers under each question. Then, the researcher read through the data several times in order to get a general sense, looking for both similarities and differences in the data. Then, the similar data were grouped under a category. New data was constantly compared to previous data and placed in the relevant category. The categories were presented under the themes of research questions such as beliefs about the nature of L2 writing, beliefs about teaching L2 writing, and beliefs about assessing L2 writing. In an attempt to check the accuracy of the findings, a PhD candidate who was experienced in EFL writing and qualitative data analysis was asked to form codes out of the same data after she was informed about the nature of the study. The researcher and the second coder agreed on more than 90% of the codes obtained from the data. Coding discrepancies were reviewed together and resolved through discussion.

Results

Quantitative Results Obtained from the Inventory

In the current study, the quantitative data were obtained through the participants' responses to 57 Likert-scale items of the TEWBI in order to identify the Turkish EFL instructors' beliefs about writing regarding the three subscales of the inventory (i.e., the nature of L2 writing, teaching L2 writing, and assessing L2 writing). While explaining the results, the percentages given under the categories of *strongly disagree* and *disagree*, *strongly agree* and *agree* were taken together in order to better understand the general tendencies in the instructors' beliefs about writing.

The nature of L2 writing subscale aimed to investigate how EFL teachers conceptualize and interpret writing as a distinct language skill. Turkish EFL instructors mostly agreed with all of the beliefs mentioned in this subscale. The instructors believed that writing is a medium for communication with the reader (93.4%), self-expression (92.5%), self-discovery of ideas and feelings (89.6%), information transfer (83.9%), and acquisition of advanced language competencies (82.1%). 83.9% of the instructors agreed that writing is a system composed of words, clauses, and sentences that are structured based on specific rules. The instructors also viewed writing as a socially situated activity (89.7%), and reported that writing conventions change from one social context to another (93.4%). Moreover, they believed that writing skills can be learned through instruction, practice (83.9%), and revising multiple times (91.5%). Similarly, 69.8% of them held the belief that writing is a recursive process in which writers go back and forth among planning, writing, and revising. This indicates that the instructors did not see writing as a linear process. This part of the inventory also examined the instructors' beliefs about the factors determining students' writing performance. The instructors agreed that discourse level competencies (67%), possessing appropriate thinking and reasoning skills (91.5%), and students' writing ability in general (68.9%) are important for their writing performance in English. With regards to the impact of cultural factors on students' writing performance, 52.8% of the participants expressed agreement. The instructors also valued the affective

factors (e.g., motivation) in writing performance. 91.5% of the participants believed that motivation is essential for effective writing and 63.3% of them thought writing as an internally motivated activity. Furthermore, the instructors reported that limited English proficiency (83%) and inadequate knowledge of writing strategies (91.2%) negatively impact students' writing performance. Finally, the subscale asked the instructors' beliefs about whether writing knowledge and strategies can be transferred across languages. 53.8% of the participants believed that English writing knowledge and skills can be transferred to Turkish writing, whereas 74.5% of them thought that Turkish writing strategies can be transferred to English writing.

The second subscale of the inventory aimed to investigate teachers' beliefs about *teaching L2 writing*. Turkish EFL instructors highly agreed with the beliefs stated in this part of the inventory, except for one item. First of all, the instructors reported a strong agreement on the necessity of explicit writing instruction as a part of English writing courses (93.4). With regards to writing approaches, 88.6% of the participants were in favour of adopting a mixture of more than one approach while teaching writing. Majority of the participants favoured process approach to writing (88.7%) and stated that teachers should teach their students the rewriting, revising, and editing stages of writing process (91.5%). Although 79.2% of the participants reported that genre knowledge development is important in writing instruction, nearly all of them expressed agreement with the belief that various genres of writing should be practiced with students (97.2%). As for product approach to writing instruction, 63.2% of the instructors expressed strong agreement on emphasizing surface-level conventions (e.g., grammar, spelling, punctuation, etc.) in writing instruction. However, with regard to teaching English writing conventions (e.g., thesis statement, topic sentence, deductive organization, etc.), 95.3% of the participants expressed their agreement. In the same vein, 96.3% agreed that English writing strategies should be taught through explicit modelling. In addition, majority of the instructors believed that guided writing practices are necessary for students to gain accuracy in writing (84%) and extensive practice under expert guidance helps students improve their writing performance (82%). Moreover, 94.3% of the participants held the belief that students should be given opportunities to develop their individual voice in writing classes. Similarly, 97.2% of the instructors favoured creative writing activities to develop writing performance. Besides, 90.6% thought that teachers should adapt writing tasks in a way that suits learners' real-world writing needs. In the same vein, 87.7% of the participants believed that authentic text models should be used in teaching English writing. They also stated that proper textual borrowings should be taught to students, which is important to avoid plagiarism (91.5%). As well as printed materials, the use of other kinds of teaching materials (audio, video, digital) was favoured by 88.7% of the participants. Likewise, the use of technologies in writing instruction was thought to be necessary by 92.5% of the participants. The instructors also expressed their belief that extensive reading should be integrated with writing instruction as writing ability cannot be acquired alone (90.6%). Furthermore, 82.1% of the instructors believed that collaborative writing opportunities should be provided to students. Yet, regarding the social and cultural factors that shape English writing, 48.1% of the participants expressed agreement that these factors should be the focus of writing instruction.

The third subscale of the inventory investigated teachers' beliefs about *assessing L2 writing*. Majority of the instructors believed that ongoing assessment practices should be employed in writing instruction (82.1%), and students' writing ability should be assessed through collecting multiple writing samples (87.7%) and including both in-class and out-of-class writing activities (86.8%). The instructors reported that self-assessment as well as teacher assessment should be included in writing instruction in order to give students the opportunity to evaluate their own performance (72.6%). With regards to portfolio assessment, 61.3% of the participants viewed it as the best way of assessing students' writing ability. In addition, nearly all of the participants believed that teachers should use rubrics that describe different dimensions of writing in assessing writing (96.2%). In the same vein, 88.7% of the participants thought it is necessary to apply explicit and systematic scoring criteria to ensure fair assessment. Related to the type of scoring, 46.2% agreed that writing texts should be scored holistically since writing is a single entity. In addition, only 25.5% of the instructors believed that only one aspect of writing should be assessed at a time, whereas 35.9% disagreed with that. With respect to feedback, a great majority of the participants held the belief that corrective feedback is effective in developing students' revision and self-editing skills (87.7%) and it is crucial in assisting students to move through the stages of the writing process (95.3%). Besides, 53.8% of the participants agreed on the effectiveness of teacher written feedback in writing instruction. However,

15.1% viewed teacher written feedback as the least effective way of feedback. Moreover, 67.9% of the participants thought that students can receive more focused and comprehensible feedback through teacher-student conferences than they do through written feedback. Regarding the integration of new technologies into writing instruction to provide feedback, 85.9% of the participants reported their agreement. Furthermore, 61.3% agreed that peer feedback should be included in writing instruction.

Qualitative Findings Obtained from the Semi-structured Interviews

Semi-structured interviews with a sub-sample of 12 participants were conducted to gain further insights into the instructors' beliefs about English writing. The findings are presented below under the themes of research questions with representative quotations taken from the interviews.

Instructors' Beliefs about the Nature of L2 Writing

The twelve instructors all reported that writing was a means of expressing one's thoughts and feelings, sharing information, and communicating with the reader. They added that writing was the product of a learner's all knowledge and skills in the target language, and thus teachers could see their students' strengths and weaknesses in the target language by looking at their written products. In this regard, one of the instructors made the following comment by comparing writing to the other productive skill, speaking:

Students can demonstrate their proficiency in the target language through writing because they have to put into practice their knowledge of grammar, vocabulary, and punctuation while writing. In addition, students have the opportunity to think over the correctness of their products in writing, so writing provides a more accurate picture of language proficiency than speaking.

Five instructors argued that writing should be practiced in the later stages of language instruction because students had to develop their knowledge of grammar and vocabulary in order to create written products. Three instructors stressed that the knowledge of grammar and vocabulary was not enough since effective writing required creative and critical thinking skills as well. As one of them stated, "the students who have difficulty in generating ideas about a specific topic cannot produce effective writing even if they are excellent in grammar and vocabulary because they have nothing to convey to the reader".

All of the instructors agreed that writing could be learned through practice and explicit instruction of writing conventions and strategies although learning how to write was one of the most difficult aspects of language learning. Four of them explained that writing instruction, on its own, was not enough to improve learners' writing skills since they regarded language as a whole system of listening, reading, writing, and speaking. One of them reported that, "students' writing skills will improve as their general language proficiencies improve". However, they mostly related writing with reading stressing that "reading provides the input that is necessary for writing".

Interestingly, one of the instructors emphasized the connection between writing in the native language and writing in the target language and expressed his thoughts in the following words:

Turkish students generally find it difficult to write in the target language as they lack the ability to write in their own language. If students are encouraged to write in their native language, this can help them write better in the target language. Writing conventions are generally similar in Turkish and English, so they can be transferred from one to another.

Instructors' Beliefs about Teaching L2 Writing

The instructors all expressed their beliefs that an explicit writing instruction was necessary for students to improve their writing skills. They valued both process and product in L2 writing. They confessed that product was the main focus of writing instruction in Turkish higher education since EFL students were expected to develop products in different types of writing (e.g., opinion, narrative, argumentative, etc.). They added that process was also of equal importance because written products were developed by going through the process of planning, drafting, and revising. One of the instructors expressed his opinions on this issue as follows:

Yes, we teach our students how to develop a product appropriate to the given type of writing, but we should also teach them that writing is a process including the stages of outlining, drafting, and revising. If writing instruction is only product oriented, students will not be able to use their creative thinking skills to generate ideas, instead they will learn to imitate the ideas and expressions given

in the model texts. Emphasizing the process of writing will enable students to create new products in similar situations.

The instructors all valued prewriting activities in order to prepare students for the writing task. They stated that reading informative texts, watching videos, conducting web search, brainstorming in small groups or as a class were among the prewriting activities which would help students generate ideas on the assigned topic. One of the instructors expressed her thoughts using the following words:

I believe that when enough time is spent for prewriting activities and students are encouraged to generate ideas without judging for accuracy, even the students with poor language proficiency will be able to produce effective writing. At this stage, teachers should take a great responsibility for creating a motivating atmosphere in the class to facilitate idea generation.

Eight out of twelve instructors considered that teachers should provide students with model texts related to the type of writing being studied. They thought that teachers should analyse model texts with students in order to familiarize them with the writing conventions that are specific to the given type. They expressed that analysing model texts to identify topic sentence, supporting ideas, and concluding elements was helpful for students. They also believed that teachers should serve as a model for their students taking part in brainstorming and planning activities.

All instructors were positive about using technology in writing instruction. However, they held different beliefs regarding at what stage of writing instruction technology should be used. Half of the instructors believed that students could benefit from technology only at the prewriting stage when they were conducting web search on the writing task. The other instructors thought that students could also make use of technological devices while drafting and submitting their writings. One of the instructors commented that "today's students like using technological devices in all situations, thus teachers should integrate these devices into their writing instruction in order to increase their students' motivation towards writing". Moreover, only two instructors mentioned using some online platforms (e.g., Google Classroom) where students can submit their writings and teachers can give feedback on students' submissions.

Instructors' Beliefs about Assessing L2 Writing

The twelve instructors all believed that feedback was crucial for students to improve their writing skills though it required an enormous time and energy for teachers. They expressed that thanks to feedback, students could see their errors and learn how to correct them before they fossilize. One of the instructors reported that "writing instruction is meaningless without feedback because students cannot see the areas that need improvement in their writing so they do not make an effort for this". Moreover, they stated that feedback was necessary to inform students whether the message they were trying to convey was properly delivered to the reader. One of the instructors provided the following comment:

The purpose of writing is to convey information, thoughts, and feelings to the reader. Feedback shows students to what extend their messages are understood by the reader. That motivates students to express their ideas more clearly using more correct language structures and more appropriate expressions.

The instructors added that teachers should also ask for second drafts from students in order to see whether students could clear up the problems in their writings using the given feedback because some students might need further feedback. Moreover, one of the instructors expressed her beliefs that giving feedback only on the final product was not effective because "writing is a process and every stage of this process is valuable". She emphasized that teacher guidance was crucial throughout the process, thus teachers should start giving feedback to their students at the prewriting stage.

The instructors all agreed that teachers were mainly responsible for giving feedback to students and teacher feedback was the most effective type of feedback. Half of the instructors believed that peer-feedback was the second most effective way of feedback reporting that "students are likely to learn from their friends' mistakes" and "students can explain their friends' mistakes better than the teacher because they experience similar language-learning processes". They also stated that peer-feedback should be integrated with teacher feedback because "students need to receive feedback from someone who is more proficient than themselves". Only one of the instructors considered that self-correction was effective for students.

Furthermore, the instructors mentioned that teacher feedback should focus on content as well as form because they thought that “meaning is more important than creating error-free sentences in writing”.

All of the instructors expressed that students’ writing performance should be assessed by considering all writing tasks they submitted during the term rather than looking at the results obtained from one or two timed exams because writing was a process including planning, drafting, and revising and students’ efforts throughout the process were precious. In addition, six instructors stated that writing portfolio assessment was the best to reveal the development of students’ writing skills throughout the process. One of the instructors commented that “as a writing teacher, I want to see to what extend my students have improved their writing skills from earlier drafts to the final drafts because I think this improvement is more valuable than getting a high mark in the final exam.”

The instructors all reported that teachers should use a rubric while assessing written products in order to provide a consistent and fair assessment because they considered writing assessment as a subjective phenomenon. They emphasized that the rubric should consist of detailed and explicit descriptors and it should be shared with students beforehand. Regarding the type of rubric, majority of the instructors favoured analytic rubrics since they provide a more detailed picture of students’ strengths and weaknesses than holistic rubrics. Only two instructors favoured holistic rubrics as they are more practical to use.

Discussion

The results obtained from the inventory and semi-structured interviews will be integrated in this section in order to address each research question.

Discussion of the Findings for the First Research Question

Regarding the first research question which asked the instructors’ beliefs about the nature of L2 writing, the data obtained from the inventory indicated that the instructors held a strong belief that writing was a tool for writers to communicate with readers, to express their ideas and feelings, and to transfer information on a specific topic. The instructors expressed similar beliefs in their interviews as well. This result contradicts that of Eftehkar’s (2014) study in which majority of the instructors expected their students to produce grammatically correct sentences rather than building a social relationship with readers. However, it should be noted that during the interviews most of the instructors reported that writing was the product of students’ knowledge about the target language including grammar, vocabulary, and punctuation. This belief implies that the instructors emphasize the accurate use of language while producing written texts as it was revealed in the studies by Eftehkar (2014) and Khanalizadeh (2012). In the current study, the results of the inventory showed that the instructors mostly viewed writing as a socially situated activity which suggests that written texts are constructed for a particular context and audience, and writing conventions change according to the context and the audience. This result is congruent with the findings of Kim’s (2015) study in which the social and cultural dimension of L2 writing was prominently accepted by the respondents. In addition, more than half of the instructors in the present study believed that cultural factors impact students’ writing performance, which was in line with the findings of Kim’s (2015) study.

The instructors expressed their beliefs that writing can be learned through instruction and practice both in the inventory and in the interviews. In the same vein, in Khanalizadeh’s (2012) study, the teachers confessed that the proverb “practice makes perfect” best worked for writing skill. Similarly, Grabe and Kaplan (1996) suggested that “writing skill does not come naturally; it is gained through conscious effort and much practice” (p.6). During the interviews, the instructors reported that learning how to write was one of the most difficult parts of L2 learning as it was stated by Hyland (2003, p. xiii) and approved by the teachers in Khanalizadeh’s (2012) study. They explained that students needed both the knowledge of grammar and vocabulary and creative thinking skills to produce effective writing. They emphasized that limited English proficiency impacted writing performance more negatively than the lack of creativity. That contrasts with Yang’s (2013) research findings which showed that the teachers believed that students’ thinking was more important than their linguistic knowledge to make writing clear and meaningful.

Discussion of the Findings for the Second Research Question

The results of the inventory regarding the second research question which asked the instructors’ beliefs about teaching L2 writing demonstrated that the instructors embraced process approach to L2 writing instruction because they frequently expressed strong agreement with the five inventory items that are

related to the process approach. As a summary of these five items, the instructors believed that writing teachers should view writing as a process including the stages of planning, drafting, revising, and editing rather than a product and should teach these stages to their students through explicit modelling. The interview data supported this belief as well. These findings are interesting because previous studies showed that process approach was not common in EFL writing classes in Turkey (Uysal, 2008). Instructors' beliefs might have changed over time. However, in the interviews, they stated that writing product is also as important as writing process since developing written products appropriate to the given type is generally the main purpose of writing instruction in Turkish universities. In the same vein, more than half of the instructors believed that surface-level conventions (e.g., spelling, punctuation, vocabulary, grammar, etc.) should be emphasized in writing instruction in order to improve students' writing quality. These findings indicate that the instructors cannot disregard product-oriented approach to writing which regards writing as the product of the writer's linguistic and lexical knowledge (Hyland, 2003). This might be due to the instructors were more likely taught through audio-lingual behaviourist approach in their undergraduate education (Karaca, 2018).

Furthermore, the instructors frequently agreed with the belief statements that are related to the genre approach to writing instruction. Although nearly all of the instructors embraced the belief that various genres (e.g., essay, CV, letter of complaint, etc.) should be practiced in writing classes, relatively fewer instructors agreed that genre knowledge development should be one of the significant dimensions of writing instruction. The instructors might have thought that raising students' awareness of various genres is more important than equipping them with detailed knowledge about genres (Karaca, 2018). However, it should be noted that when the instructors were asked for their beliefs about effective writing instruction during the interview sessions, neither of them mentioned about providing genre knowledge or practicing different genres in writing classes. Therefore, it might be inferred that the instructors notice the importance of genre approach to writing but they lack the knowledge and skills to practice it in their classes. All of these findings show that Turkish EFL instructors favour adopting a mixture of more than one approach in teaching writing but it is not certain whether they have necessary knowledge and skills to apply different approaches in their classes.

In *the nature of L2 writing* subscale, the instructors mostly stated the belief that writing could be taught through instruction and in the teaching L2 writing subscale they expressed that writing instruction should be explicit. They reported the same beliefs in the interviews explaining that writing is the most problematic aspect of language teaching and students can improve their writing skills on condition that writing strategies and conventions are taught explicitly. The instructors mostly expressed the belief that writing instruction should be supported with extensive reading both in the inventory and in the interviews. The connection between reading and writing was also supported by the results of the previous studies which showed that self-initiated reading had an important impact on writing performance (Lee, 2005). In addition, the instructors favoured presenting and analysing text models in teaching writing like the teachers in Eftehkar's (2014) and Khanalizadeh's (2012) studies. With regards to the integration of technology into writing instruction, a majority of the instructors expressed their agreement in the inventory and the interview extracts supported this belief as well. Most of the instructors who participated in the interviews emphasized the use of technology to help students generate ideas in the prewriting stage. Only two instructors mentioned using some online platforms (e.g., Google Classroom) which allow students to submit their writings and enable teachers to give feedback on students' submissions. Based on this finding, it might be inferred that the instructors do not have enough knowledge and skills to integrate technology into different stages of the writing process and to use technology for interaction and collaboration.

Discussion of the Findings for the Third Research Question

With regards to the third research question asking the instructors' beliefs about assessing L2 writing, the instructors expressed their beliefs that students' writing performance should be assessed through ongoing assessment practices, collecting multiple samples of writing, and integrating in-class (timed) and out-of-class (untimed) writing in both the inventory and the interviews. This indicates that the instructors are conscious of the fact that assessing writing through one-shot exams which require students to create only one product under time and place constraints is not true and fair as they stated in the interviews. However, only slightly more than half of the instructors wholeheartedly favoured portfolio assessment which rely on

process and genre approaches. This result is parallel with that of Valizadeh's (2019) study and somewhat different from the results of Crusan's (2016) study where majority of the participants favoured portfolio assessment. Combining this result with the findings of the second research question, it might be inferred that although Turkish EFL instructors are aware of the importance of process and genre approaches to writing instructions, they might not have the necessary knowledge and expertise to apply these approaches properly in teaching and assessing writing.

Both the inventory and the interviews demonstrated that the instructors strongly embraced the beliefs that instructors should use rubrics and apply explicit and systematic scoring criteria while assessing students' writing performance in order to provide a reliable and fair assessment. In the interviews, the instructors confessed that writing assessment is subjective as the participants in Valizadeh's (2019) study stated. They also thought that instructors should share the rubric and explain the scoring criteria to their students in order to increase their awareness of the teacher's expectations. However, regarding the type of rubric, the instructors divided between holistic and analytic rubrics. Each type of scoring has its own advantages and disadvantages and teachers should decide which one to use according to the purpose and context of the writing assessment (Bachman & Palmer, 1996). At this point it should be noted that, during the interviews, it was noticed that nearly half of the instructors were not sure about the difference between holistic and analytic scoring. This might be because the instructors did not receive sufficient writing assessment training to increase their writing assessment literacy during the pre-service training and through in-service training courses (Wang, 2020).

The instructors considered corrective feedback as a crucial component of writing instruction since it decreases students' future mistakes. This result is consistent with what Ekin-Balçıklı and Şakrak (2019) found in their study. Slightly more than half of the instructors disagreed with the inventory item that "teacher feedback might be the least effective form of feedback", which indicates that the instructors believed the effectiveness of teacher feedback. The interview extracts also showed that the instructors mostly valued teacher feedback rather than the other feedback delivery modes, which is in line with the findings of the previous studies (Ekin-Balçıklı & Şakrak, 2019; Lee, 2005). In addition, the interview data revealed that the instructors viewed indirect feedback more effective than direct feedback and favoured using error-codes while giving feedback as it makes students think about their errors. This finding is similar to the findings reported in several previous studies (Ekin-Balçıklı & Şakrak, 2019; Lee, 2009), whereas it contradicts with that of Mao's (2019) study where majority of the participants favoured direct feedback. Furthermore, they valued the affective dimension of feedback and emphasized that instructors should praise students' strengths as well as demonstrating errors in order not to demotivate them as it was revealed in Zan and Yiğitoğlu's (2012) study. Regarding the use of technology in providing feedback, majority of the instructors expressed agreement in the inventory. During the interview sessions, they frequently mentioned using Microsoft Word to give feedback on drafts. Thus, it might be inferred that Turkish EFL teachers are not familiar with various online programs which can provide automated feedback on drafts (e.g., Grammarly, Criterion, My Access, etc.) and allow students to conduct collaborative writing activities (e.g., Etherpad, Padlet, etc.).

Conclusion

In the light of the results of this study, it was concluded that Turkish university EFL instructors are aware of the importance of the process-oriented and genre-oriented approaches to writing although they cannot disregard the product-oriented approach. It can be speculated that the instructors were taught through the product-oriented approach in their undergraduate education or they do not have necessary knowledge and expertise to apply process-oriented and genre-oriented approaches in writing instruction. It was also concluded that even though the instructors favour using technology in teaching and assessing writing, they might not have enough knowledge and skills to integrate various digital tools into the different stages of the writing process. In addition, it was found that the instructors are not familiar with the writing assessment terminology and they lack the knowledge to make a distinction between different scoring methods (i.e., holistic or analytic). Moreover, the instructors do not have strong beliefs about portfolio assessment although they believe that assessing writing through one-shot exams is not fair. In terms of feedback, the instructors regard teacher feedback as the most effective way of feedback and they do not have strong beliefs about the importance of peer feedback and self-assessment in writing instruction. Teacher trainers and program designers should take these beliefs into consideration while developing teacher training programs. These beliefs are also crucial for any educational reform or innovation to take place.

Based on these findings, it is suggested that Turkish EFL instructors could be provided with a professional training on different approaches to writing, using digital tools in the different stages of writing instruction, writing assessment terminology, and different approaches to assessing writing both during their pre-service education and through in-service teacher development programs. EFL instructors also need training on portfolio assessment that relies on process-oriented and genre-oriented approaches. Moreover, the knowledge about self-assessment and peer feedback should be given in teacher training programs because engaging students in self-assessment and peer-feedback practices will help students improve their learning as a result of increasing their sense of responsibility and autonomy in learning (Hawe & Dixon, 2014, as cited in Valizadeh, 2019). In other words, Turkish EFL instructors should be provided with a specific training on writing instruction since pre-service teachers are trained as language teachers in general and do not receive a professional and explicit writing teacher training in Turkish higher education (Karaca, 2018). In the same vein, majority of the participants confessed that their beliefs about writing are based on the books or articles they have read and their previous teachers' writing instruction practices. Only few of them mentioned the role of in-service seminars or workshops on their writing beliefs. Therefore, it is sure that there is a need for a professional writing teacher training along with practical demonstration on how to apply different approaches to teaching and assessing writing in Turkish universities so that EFL instructors can achieve both theoretical and practical knowledge to practice what they have learnt.

Limitations and Recommendations

It should be noted that there are some limitations to this study. First, purposive sampling might lower the generalizability of the results. Second, the study is merely based on the instructors' self-reported beliefs about writing. Future studies could include classroom observations to better understand what teachers actually do inside their classrooms because teachers' practices might not be completely compatible with their self-reported beliefs. Finally, the study relied only on the instructors' beliefs about writing. Future studies should investigate students' beliefs in order to see the consistency between instructors' and students' beliefs about writing.

Author Contribution Rates:

1. Author %50, 2. Author %50 contributed to the study.

Conflict of Interest

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled "An Investigation of Turkish EFL Instructors' Beliefs about Writing in English" and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Alzaanin, E. I. (2019). An exploratory study of the interplay between EFL writing teacher cognition and pedagogical practices in the Palestinian university context. *Arab World English Journal*, 10(3), 113-132. <http://dx.doi.org/10.31235/osf.io/hx23j>
- Bachman, L., & Palmer, A. (1996). *Language testing in practice: Designing and developing useful language tests*. Oxford: Oxford University Press.
- Borg, S. (2003). Teacher cognition in language teaching: A review of research on what language teachers think, know, believe, and do. *Language Teaching*, 36(2), 81-109. <https://doi.org/10.1017/S0261444803001903>
- Borg, S. (2009). Introducing language teacher cognition. Retrieved on November 15, 2014 from: <http://www.education.leeds.ac.uk/research/files/145.pdf>
- Borg, S. (2015). *Teacher cognition and language education: Research and practice*. London: Bloomsbury Publishing.
- Burns, A. (1992). Teacher beliefs and their influence on classroom practice. *Prospect*, 7(3), 56-66. <https://doi/10.3316/aeipt.66275>

- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4 th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Crusan, D., Plakans, L., & Gebril, A. (2016). Writing assessment literacy: Surveying second language teachers' knowledge, beliefs, and practices. *Assessing Writing, 28*, 43-56. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2016.03.001>
- Fang, Z. (1996). A review of research on teacher beliefs and practices. *Educational Research, 38*(1), 47-65. <https://doi.org/10.1080/0013188960380104>
- Glaser, B. G., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Grabe, W., & Kaplan, R. B. (1996). *Theory and practice of writing*. London and New York: Longman.
- Horwitz, E. K. (1985). Using student beliefs about language learning and teaching in the foreign language methods course. *Foreign Language Annals, 18*(4), 333-340. <https://doi.org/10.1111/j.1944-9720.1985.tb01811.x>
- Hyland, K. (2003). *Second language writing*. Cambridge and New York: Cambridge University Express.
- Karaca, M. (2018). *The development, validation, and implementation of an inventory on English writing teachers' beliefs* [PhD thesis, Gazi University, Ankara]. YOKTEZ. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Karaca, M., & Uysal, H. H. (2021). The development and validation of an inventory on English writing teacher beliefs. *Assessing Writing, 47*, 100507. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2020.100507>
- Khanalizadeh, B., & Allami, H. (2012). The impact of teachers' belief on EFL writing instruction. *Theory and Practice in Language Studies, 2*(2), 334. <http://dx.doi.org/10.4304/tpls.2.2.334-342>
- Kim, J. Y. (2015). *Korean university teacher cognition in EFL writing instruction* [PhD thesis, Indiana University]. ProQuest Dissertations & Theses Global. <https://www.proquest.com/docview/1683998151?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- Lee, S.-Y. (2005). Facilitating and inhibiting factors in English as a foreign language writing performance: A model testing with structural equation modeling. *Language Learning, 55*(2), 335-374. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0023-8333.2005.00306.x>
- Mao, S. S., & Crosthwaite, P. (2019). Investigating written corrective feedback: (Mis) alignment of teachers' beliefs and practice. *Journal of Second Language Writing, 45*, 46-60. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2019.05.004>
- Melketo, T. A. (2012). Exploring tensions between English teachers' beliefs and practices in teaching writing. *The International HETL Review, 2*(11), 98-114.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Beverly Hills: Sage.
- Pajares, M. F. (1992). Teachers' beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. *Review of Educational Research, 62*(3), 307-332. <https://doi.org/10.3102%2F00346543062003307>
- Richardson, V. (1996). The role of attitudes and beliefs in learning to teach. In Sikula, J. (Ed.), *Handbook of research on teacher education* (pp. 102-119). New York, NY: Macmillan.
- Richards, J. C., Gallo, P. B., & Renandya, W. A. (2001). Exploring teachers' beliefs and the processes of change. *PAC Journal, 1*(1), 41-58.
- Sakrak-Ekin, G., & Balçıkanlı, C. (2019). Written corrective feedback: EFL teachers' beliefs and practices. *The Reading Matrix: An International Online Journal, 19*(1), 114-128. <http://www.readingmatrix.com/files/20-47d49p9h.pdf>

- Tseng, C. C. (2019). Senior high school teachers' beliefs about EFL writing instruction. *Taiwan Journal of TESOL*, 16(1), 1-39. DOI: 10.30397/TJTESOL.201904_16(1).0001
- Uddin, M. (2014). Teachers' pedagogical belief and its reflection on the practice in teaching writing in EFL tertiary context in Bangladesh. *European Journal of Educational Sciences*, 1(3), 58-80. <https://doi.org/10.19044/ejes.v1no3a5>
- Uysal, H. H. (2008). Tracing the culture behind writing: Rhetorical patterns and bidirectional transfer in L1 and L2 essays of Turkish writers in relation to educational context. *Journal of Second Language Writing*, 17(3), 183-207. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2007.11.003>
- Valizadeh, M. (2019). EFL teachers' writing assessment literacy, beliefs, and training needs in the context of Turkey. *Advances in Language and Literary Studies*, 10(6), 53-62. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.all.v.10n.6p.54>
- Wang, L., Lee, I., & Park, M. (2020). Chinese university EFL teachers' beliefs and practices of classroom writing assessment. *Studies in Educational Evaluation*, 66, 100890. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2020.100890>
- Yang, L., & Gao, S. (2013). Beliefs and practices of Chinese university teachers in EFL writing instruction. *Language, Culture and Curriculum*, 26(2), 128-145. <https://doi.org/10.1080/07908318.2013.794817>
- Yigitoglu, N., & Belcher, D. (2014). Exploring L2 writing teacher cognition from an experiential perspective: The role learning to write may play in professional beliefs and practices. *System*, 47, 116-124. <https://doi.org/10.1016/j.SYSTEM.2014.09.021>
- Zan, G. K., & Yiğitoğlu, N. (2018). Exploring novice and experienced teachers' beliefs and practices of written feedback. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 355-369. <http://hdl.handle.net/11616/9283>
- Zheng, H. (2015). *Teacher beliefs as a complex system: English language teachers in China*. Basel: Springer International Publishing.

Genişletilmiş Özet

Öğretmenlerin eğitim uygulamalarını ve bu uygulamaların altında yatan gerekçeleri anlamak için öğretmenlerin sahip oldukları inançları anlamak önemlidir. Öğretmenlerin inançlarının ortaya çıkarılması, öğretmen yetiştirme programları tasarlayan öğretmen eğitimcilerine öğretmen adaylarının eğitim ihtiyaçlarını belirlemek için rehberlik etmesi açısından da önemlidir. Ayrıca öğretmenler herhangi bir eğitim reformunu veya yeniliği ancak mevcut inanç sistemlerine uygun olması koşuluyla benimseyebilirler. Bu anlamda, bir öğretmen eğitimi reformuna başlamadan önce öğretmenlerin inançlarını ortaya çıkarmak ve değiştirmek gereklidir. Bu sebeplerden dolayı öğretmen inançlarının araştırılması son 30 yılda yabancı dil öğretimi alanında yapılan pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu öğretmenlerin dil bilgisi öğretimine dair inançlarını incelerken, öğretmenlerin yazma becerisinin öğretilmesine dair inançlarını araştıran çalışmalar azınlıkta kalmıştır. Bu nedenle, bu çalışma İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten Türk öğretim görevlilerinin İngilizce yazma becerisinin öğretimine yönelik inançlarını araştırmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten Türk öğretim görevlilerinin İngilizce yazmanın doğası, İngilizce yazma becerisinin öğretimi ve İngilizce yazma becerisinin değerlendirilmesi ile ilgili inançlarını psikometrik olarak güvenilir ve geçerli bir veri toplama aracı olan Karaca ve Uysal (2021) tarafından geliştirilen "Öğretmenlerin İngilizce Yazma İnançları Envanteri" aracılığıyla araştırmıştır. Envanterden elde edilen verilerin desteklenmesi ve incelenen olgunun daha iyi anlaşılması için yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla nitel veriler de toplanmıştır. Sonuç olarak, öğretmenlerin İngilizce Yazma İnançları Envanterinin alt boyutlarına dayalı olarak aşağıdaki araştırma soruları üretilmiştir:

1. İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten Türk öğretim görevlilerinin İngilizce yazmanın doğası hakkındaki inançları nelerdir?

2. İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten Türk öğretim görevlilerinin İngilizce yazmayı öğretme konusundaki inançları nelerdir?

3. İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten Türk öğretim görevlilerinin İngilizce yazmayı değerlendirme konusundaki inançları nelerdir?

Belirlenen araştırma sorularını cevaplandırmak için hem nicel hem de nitel veri toplama süreçlerini birleştiren karma bir araştırma deseni olan sıralı açıklayıcı model kullanılmıştır. İlk olarak, öğretim görevlilerinin İngilizce yazma konusundaki inançlarının genel olarak anlaşılması için nicel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Daha sonra öğretim görevlilerinin yazmaya yönelik inançları hakkında daha fazla bilgi toplamak için nitel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel ve nitel aşamalarından elde edilen veriler tartışma kısmında birleştirilmiştir.

İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten toplam 106 Türk öğretim görevlisi envanteri cevaplamıştır. Öğretim görevlileri amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Hepsisi, Türkiye'deki çeşitli devlet üniversitelerinin Yabancı Diller Yüksekokulları ve İngiliz Dili Eğitimi ile İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde tam zamanlı İngilizce öğretim görevlileri olarak çalışmaktaydı ve yazma becerilerini öğretme konusunda en az bir dönem deneyime sahiptiler. Çalışmaya katılım gönüllü olduğu için envanteri tamamlamadan önce katılımcıların onayı alınmıştır.

Çalışmada kullanılan Öğretmenlerin İngilizce Yazma İnançları Envanteri toplam 57 maddeden oluşan üç alt boyuta sahip bir envanterdir: ikinci dilde yazmanın doğası (21 madde), ikinci dilde yazma becerisinin öğretimi (21 madde) ve ikinci dilde yazma becerisinin değerlendirilmesi (15 madde). Envanter, Google Dokümanlar üzerinde hazırlanmış olup, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan Etik izin (22.04.2021-E-26014373-050.01.04-123993) alındıktan sonra e-posta ve WhatsApp Messenger aracılığıyla katılımcılara iletilmiştir. Ayrıca envanteri dolduran 12 gönüllü öğretim görevlisi ile yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, çevrimiçi bir video konferans uygulaması olan Google Meet kullanılarak yapılmıştır.

Likert ölçeğindeki envanter maddelerinden elde edilen nicel veriler, Statistical Package for Social Sciences (SPSS), versiyon 25 kullanılarak analiz edildi. Katılımcıların envanter maddelerine verdikleri yanıtların ortalaması, standart sapması ve yüzdeleri betimsel istatistiklerle analiz edildi. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen nitel veriler, araştırmacıların sürekli karşılaştırmalar yoluyla önceden belirlenmiş olanlardan ziyade ortaya çıkan örüntülere dayalı kodlar ve kategoriler geliştirmelerine olanak tanıdığı için Temellendirilmiş Teori (Glaser & Strauss, 1967) temel alınarak analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın genel sonuçları ışığında, Türk üniversitelerindeki İngilizce öğretim görevlilerinin, ürün odaklı yaklaşımı göz ardı edemeseler de, süreç odaklı ve tür odaklı yaklaşımların önemini farkında oldukları sonucuna varılmıştır. Bunun sebebi olarak öğretim görevlilerinin lisans eğitimlerinde ürün odaklı yaklaşımla eğitim görmeleri veya yazma öğretiminde süreç odaklı ve tür odaklı yaklaşımları uygulayacak bilgi ve uzmanlığa sahip olmamaları söylenebilir. Öğretim görevlilerinin yazma öğretiminde ve değerlendirmede teknolojiyi kullanmayı tercih etmelerine rağmen, çeşitli dijital araçları yazma sürecinin farklı aşamalarına entegre etmek için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayabilecekleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca öğretim görevlilerinin yazılı değerlendirme terminolojisine aşina olmadıkları ve farklı puanlama yöntemleri (bütünsel veya analitik) arasında ayırım yapma konusunda güçlük çektikleri sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, öğretim görevlileri tek seferlik sınavlarla yazmanın değerlendirilmesinin adil olmadığına inansalar da portfolyo değerlendirmesi konusunda güçlü inançlara sahip değillerdir. Geri bildirim açısından, öğretim görevlileri öğretmen geribildirimini en etkili geribildirim yolu olarak görmekte ve yazma öğretiminde akran geribildirimini ve öz değerlendirmenin önemi konusunda güçlü inançlara sahip değillerdir. Öğretmen yetiştiricileri ve program tasarımcıları, öğretmen yetiştirme programları geliştirirken bu inançları dikkate almalıdır. Bu inançlar, herhangi bir eğitim reformunun gerçekleştirilmesi için oldukça önemlidir.

Bu bulgulara dayalı olarak, İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten Türk öğretim görevlilerine yazma öğretiminin farklı yaklaşımları, yazma öğretiminde dijital araçları kullanma ve yazma becerisini değerlendirme terminolojisi ile ilgili hem öğretmen adayları yetiştirme programları hem de hizmet içi öğretmen geliştirme programları aracılığıyla eğitim verilmesi önerilir. Öğretim görevlilerinin süreç odaklı ve tür odaklı yaklaşımlara dayanan portfolyo değerlendirmesi konusunda da eğitime ihtiyaçları vardır. Ayrıca öğretmen yetiştirme programlarında öz değerlendirme ve akran geribildirimini ile ilgili bilgiler verilmelidir, çünkü öğrencileri öz değerlendirme ve akran geribildirim uygulamalarına dâhil etmek,

öğrencilerin sorumluluk duygularını ve öğrenmede özerkliklerini artırarak öğrenmelerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

Çevrimiçi Deneyimin Tatil Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Marka Farkındalığı ve Marka Çağrışımının Rolü¹

The Role of Brand Awareness and Brand Association in the Impact of the Online Experience on Holiday Purchase Intention

Şükran KARACA²

Ebru SÖNMEZ KARAPINAR³

Serhat ATA⁴

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 10.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 15.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1035158

Atıf / Citation: Karaca, Ş., Sönmez Karapınar, E. ve Ata, S. (2022). "Çevrimiçi Deneyimin Tatil Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Marka Farkındalığı ve Marka Çağrışımının Rolü" *ODÜSOBİAD* 12 (1)185-208, Doi: 10.48146/odusobiad.1035158

Öz

Bu çalışma, çevrimiçi deneyimin (satın alma süreci sırasında bilgi arama ve rezervasyonu içeren) tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığı ve marka çağrışımının rolünü incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 343 kişiden çevrimiçi anket tekniği ile veriler Eylül-Kasım 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Elde edilen verileri analiz etmek için doğrulayıcı faktör analizi, yol analizi ve aracılık analizi yapılmıştır. Yapılan yol analizi sonucunda; çevrimiçi deneyiminin alt boyutlarından sosyallığın marka çağrışımı, hedonikliğin tatil satın alma niyeti, kullanılabilirliğin marka farkındalığı, marka çağrışımı ve tatil satın alma niyeti, marka farkındalığının tatil satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu görülmektedir. Daha sonra çevrimiçi deneyimin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının ve marka çağrışımının aracılık rolünün test edilmesi amacı ile model üzerinde bootstrap yöntemi uygulanmıştır. Analizler sonucunda; çevrimiçi deneyimin kullanılabilirlik alt boyutunun tatil satın alma niyetine etkisinin marka farkındalığı modele dâhil edildiğinde azaldığı görülmektedir. Benzer bir sonuç olarak çevrimiçi deneyimin kullanılabilirlik alt boyutunun tatil satın alma niyetine etkisinin marka çağrışımı dâhil edildiğinde azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ile birlikte her iki değişkenin de kısmi aracılık etkisinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler Çevrimiçi Deneyim, Marka Çağrışımı, Marka Farkındalığı, Tatil Satın Alma Niyeti, YEM

Abstract

This study was conducted to examine the role of brand awareness and brand association in the effect of online experience (including information seeking and booking during the purchasing process) on holiday purchase intention. In this context, data were collected from 343 people selected by convenience sampling method with online survey technique between September and November 2021. Confirmatory factor analysis, path analysis and mediation analysis were performed to analyze the obtained data. As a result of the road analysis; From the sub-dimensions of online experience, sociability has a positive effect on brand association, hedonicity on holiday purchase intention, usability on brand awareness, brand association and holiday purchase intention, and brand awareness on holiday purchase intention. Then, the bootstrap method was applied on the model to test the mediating role of brand awareness and brand association in the effect of online experience on holiday purchase intention. As a result of the analysis; It is seen that the effect of the usability sub-dimension of the online experience on the intention to purchase a holiday decreases when brand awareness is included in the model. As a similar result, it has been determined that the effect of the usability sub-dimension of the online experience on the intention to purchase a holiday decreases when the brand association is included. With these results, it is seen that both variables have a partial mediation effect.

Keywords: Online Experience, Brand Association, Brand Awareness, Holiday Purchase Intent, YEM

¹ Bu çalışma için etik kurul izni Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu 29.06.2021 tarihli ve 41 numaralı kararı ile alınmıştır.

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, Sivas, sukrankaraca@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0268-1810

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Kayseri, ebrusonmez@kayseri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5266-6451

⁴ Arş. Gör., Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası Ticaret Bölümü, Düzce, serhatata@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5423-5118

Giriş

İnternetin hem dağıtım hem de iletişim kanalı olarak ortaya çıkması, bir dizi çevrimiçi işletme-müşteri etkileşimi için fırsat yaratmıştır. Bu etkileşimler, işletme, ürün ayrıntıları için bilgi arama, bankacılık, çevrimiçi satın alma veya sosyal ağlara katılma veya çevrimiçi topluluklara veya boş zaman uğraşlarına katılma gibi çevrimiçi hizmetleri kullanmada müşteri faaliyetleri sırasında ortaya çıkmaktadır. İnternet teknolojisinin benimsenme ve nüfuz etme seviyeleri sürekli olarak arttıkça, özellikle çevrimiçi satın alma artmaya devam etmektedir. Dünyada internet kullanım oranı 1995 yılı itibariyle %0,4 iken bu oran 2021 yılında %65,6 olarak gerçekleşmiştir (Miniwatts, 2021). Ayrıca çevrimiçi satın almalar da olağan üstü bir şekilde artmaktadır. 2017 yılında %34,5 olan bu oranın 2021 yılında %53,9 olacağı tahmin edilmektedir (Sleeknote, 2021) ve tüketicilerin satın alma tercihleri değişmektedir. Benzer şekilde, 2020 yılı Kasım-Aralık aylarında çevrimiçi tatil satın alma oranı bir önceki yıla göre %19,2'den %25,7'ye yükselmiştir. Bu durum, tatillerde perakende alışverişlere harcanan her 4 doların 1 dolardan fazlasının 2020'deki çevrimiçi siparişlerden geldiği anlamına gelmektedir. Bu, şimdiye kadarki en yüksek e-ticaret penetrasyonudur ve önceki beş tatil sezonunun en yüksek kazancının üç katından fazladır (Young, 2021).

Yerel ve uluslararası pazarlar arasındaki artan rekabet, turizm sektörünün temel unsurlarından biri olarak turizm endüstrisindeki işletmeleri yeni müşteriler çekmek, mevcut müşterileri elde tutmak ve rakiplerin müşterilerini çekmek için yeni ve daha yenilikçi yollar bulmak için geleneksel yolları terk etmeye zorlamaktadır. Günümüz pazarında tüketici deneyimine dayalı iş stratejileri, tüketicilerin katılımını ve tüketici ile duygusal bir bağı besleyerek benzersiz bir marka yaratma olanağı sağladığı için rekabette farklılaşma kaynağı haline gelmiştir (Meyer ve Schwager, 2007; Pentina, Amialchuk ve Taylor, 2011). Küresel ekonomideki en hızlı büyüyen sektörlerin çoğu, deneyimsel tüketimle bağlantılıdır (Oh, Fiore ve Jeoung, 2007, s. 119). Örneğin turizm sektörü, deneyimlerin temel olduğu büyük bir projeksiyona sahip bir sektördür (Uriely, 2005, s. 200). Aslında turizmin deneyimsel boyutu, turistlerin psikolojik olarak iyi hissetmelerine katkı sağlaması ve kişisel gelişimlerini desteklemesi nedeniyle büyük bir patlama yaşamıştır (Hoffman, Kaneshiro ve Compton, 2012; Tinsley ve Tinsley, 1986). Turistler, zevklerine ve ihtiyaçlarına en uygun seyahat ve konaklama yerini seçmek için araştırma yaparlar ve bu yerler hakkında bilgiyi elde etmek için çok zaman harcamaktadır. Bu bilgi arayışında turistler daha az zaman harcamak için interneti kullanmaktadır. Günümüz dünyasında turizm sektörü içinde çevrimiçi rezervasyon payı %50'den fazladır (Kantarci, Başaran ve Özyurt, 2017, s. 133) ve turistlerin bu yerlerle ilk iletişimlerini internet üzerinden olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde tüketiciler giderek daha fazla bilgi sahibi olmakta ve birbirleriyle ve tedarikçilerle daha fazla bağlantı kurmaktadır. Bu nedenle, ziyaretçilerin teknoloji aracılığıyla seyahat ve konaklama yerlerinin incelemeleri, nereye seyahat edeceklerine ve kalacaklarına karar vermelerindeki engelleri karşılaştırmaları açısından oldukça önemlidir (Tsaur ve Lin, 2004).

Turizm sektöründe çevrimiçi deneyimsel pazarlama, otel web siteleri, sanal topluluklar (TripAdvisor vb.), internet tabanlı acenteler (Booking.com vb.), seyahat yerleri ve oteller hakkında yorum sunan sosyal ağlar gibi farklı ortamlarda gelişebilmektedir. Seyahat ve konaklama işletmeleri, tüm bu platformlar üzerinde tam kontrol sahibi olmasa da fotoğraf ve bilgi yükleyerek, sosyal ağlarda müşterilere yanıt vererek ve kurumsal web sitelerinin tasarımı ve içeriği yoluyla müşteri deneyimini iyileştirmek için girişimlerde bulunmaktadır. Turist ile tatil yeri arasındaki ilişki, turistin çoğunlukla internet üzerinden tatile gidilecek yer ile ilgili bilgi araması sırasında başladığından, arama sırasında yaşanan haz, konaklama yeri ile etkileşimin olup olmadığı, hizmetin kullanılabilirliği, elde edilen fayda gibi unsurlar turist tarafından algılanan marka değerini etkileyecek ilk deneyim düzeyi oluşturmaktadır (Garcia, Galindo ve Suárez, 2017, s. 27). Dolayısıyla bu çalışma ile tatile gidilecek yer ile ilgili sosyal medyada yer alan içerikler sonucu elde edilen çevrimiçi deneyimin, turistik bölgelere ve konaklama işletmelerine yönelik satın alma niyeti üzerindeki etkisi ve bu etkide marka farkındalığı ve marka çağrışımının rolü incelenmiştir.

Literatürde marka farkındalığı, marka çağrışımı ve tatil satın alma niyeti ile ilgili araştırmalar olmasına karşın, bu unsurların çevrimiçi deneyimsel pazarlama ile değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, çevrimiçi deneyimsel pazarlama (satın alma süreci sırasında bilgi arama ve rezervasyonu içeren) ve tatil yerlerinin marka farkındalığı, marka çağrışımaları ile tatil satın alma niyeti arasındaki ilişkiler değerlendirilerek literatürdeki boşluğu doldurmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Turizm sektörü son yıllarda çevrimiçi deneyimi hizmet stratejisine entegre eden bir sektör olmasına rağmen, bu tür

eylemlerin turizm yerlerini ilgilendiren değişkenler üzerindeki etkisini analiz eden çok az araştırma olduğu göz önüne alındığında ise bu çalışma, özellikle bu işletme yöneticileri için yararlı olacaktır. Ayrıca turist ile tatil yeri arasındaki ilişki, turistin çoğunlukla internet üzerinden konaklama ile ilgili bilgi araması sırasında başladığından, bu arama sırasında yaşanan hazzın etkisi önemlidir. Konu ile ilgili kavramları bilmek, tatil hizmeti sunan işletmelerinin marka değerini artırmak için pazarlama çabalarında nereye odaklanacaklarını belirlemelerine ve böylece müşterileriyle değerli ve akılda kalıcı uzun vadeli bağlantılar geliştirmelerine olanak sağlayacaktır. Diğer taraftan çevrimiçi tatil alışverişinin önemi göz önüne alındığında, tüketicileri çevrimiçi satın alma konusunda hangi faktörlerin etkilediğini incelemek esastır. Bu bağlamda işletmelerin, çevrimiçi ortamda tüketici deneyimini geliştirmek ve tatil satın almalarını sağlamak için marka farkındalığı ve çağrışımlarına yönelik uygulamaların nasıl yönetebileceğini anlamaları kendilerini çevrimiçi pazardaki rekabetten farklılaştırmalarına yardımcı olacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Çevrimiçi Deneyim

Uzun yıllardan beri, deneyim kavramı çok sayıda pazarlama araştırmasının konusu olmuştur. Holbrook ve Hirschman (1982), deneyimsel tüketim üzerine yaptıkları öncü bir çalışmada, zevk yoluyla tüketime dayalı deneyim gelişimi inancını geliştirmişlerdir. Bu, bilişsel bilginin işlenmesine dayanan geleneksel tüketim anlayışıyla çelişen bir kavramdır. Bu yazarlara göre, bu tür tüketim, “eğlence, gösteri, fantezi, ilgi ve duyuşsal uyartım aramaktır” (Holbrook ve Hirschman, 1982, s. 135). Dolayısıyla, bu konuya akademik ilginin artmasının arkasındaki unsurlardan biri, deneyime dayalı tekliflerin, tüketicinin zaman içinde içsel ve kişisel hatırlamalarına dayandığının kabul edilmesidir. Bu, ürünün değerinde bir artış sağlamaktadır (Rivera, Semrad ve Croes, 2015, s. 97). Bu amaçla, deneyimsel pazarlama; tüketiciler arasında algısal, duygusal, bilişsel ve ilişkisel değerler üretmeye katkıda bulunmaktadır (Williams, 2006). Diğer bir ifade ile müşteri deneyimi, bir müşteri ile bir ürün, bir işletme veya organizasyonunun bir parçası arasındaki, bir tepkiye neden olan bir dizi etkileşimden kaynaklanmaktadır. Bu deneyim kesinlikle kişiseldir ve müşterinin farklı seviyelerde (rasyonel, duygusal, algısal, fiziksel ve ruhsal) katılımını ima etmektedir (Gentile, Spiller ve Noci, 2007, s. 397).

Çevrimiçi satın alma süreci, tüketici deneyimlerinin gelişimi ile ilgili olarak üç ana aşamaya ayrılabilir. Bunlar; bilgi arama, ürünün satın alınması ve teslimatıdır (Rose, Hair ve Clark, 2011, s. 29). Bu nedenle, Constantinides (2004), çevrimiçi deneyimin arama, gezinme, tanımlama, seçme, karşılaştırma ve bilgilerin değerlendirilmesi ile çevrimiçi sağlayıcı ile etkileşim ve işlem gibi öğeleri kapsadığını belirtmişlerdir (s. 113). Çevrimiçi bir ortamdaki deneyim, turistin otel bilgilerini bulmaya çalıştığı farklı platformlarla tüketici etkileşimlerinden kaynaklanan küresel deneyim olarak tanımlanmaktadır. Çevrimiçi deneyim, yüksek düzeyde duygu, sorgulama, beceri, kontrol ve etkileşim ile karakterize edilmiştir (Novak, Hoffman ve Yung, 2000, s. 28) ve sanal etkileşimlere dayalı olarak yansıyan duygular ve izlenimlerdir. Sanal müşterinin toplam izlenimi ve eylemleri, belirli bir Web sitesi ile etkileşim sırasında deneyimlenen tasarım, olaylar, duygular, atmosfer ve diğer unsurlardan, müşteri iyi niyetini teşvik etmeye yönelik unsurlardan ve çevrimiçi etkileşimin nihai sonucunu etkileyen unsurlardan etkilenmektedir (Constantinides, 2004, s. 113).

Çevrimiçi müşteri deneyiminin olası itici güçlerini belirlemeye yardımcı olabilecek önemli sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlar ağırlıklı olarak üç alana odaklanmıştır. İlki, ölçüm araçlarının geliştirilmesi de dahil olmak üzere web sitesi kalitesine bakan bir literatür olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, e-pazarlamayı destekleyen ölçüm metrikleri ve ölçekler geliştirmişlerdir (Barnes ve Vidgen, 2006; Ho ve Lee, 2007; Kaynama ve Black, 2000; Loiacono, Watson ve Goodhue, 2002; Park ve Gretzel, 2007). İkincisi, önemli bir çalışma grubu, özellikle çevrimiçi arama ve çevrimiçi satın alma faaliyetleriyle bağlantılı çevrimiçi müşteri davranışına odaklanmaktadır (Childers, Carr, Peck ve Carson, 2001; Grant, Clarke ve Kyriazis 2007; Johnson, Moe, Fader, Bellman ve Lohse, 2004; Klein ve Ford 2002). Üçüncüsü, çevrimiçi hizmet deneyimi, önemli bir literatür alanı sağlayarak birçok araştırmaya konu olmuştur (Kaynama ve Black 2000; Lee ve Lin 2005). Başlangıçta, internet kullanımına ilişkin turizm literatürüne iki pragmatik pazarlama sorusu hâkim olduğu ifade edilmektedir. İlki, başarılı bir web sayfası tasarımının ziyaretçi çekme, ilgi çekme ve onları rezervasyon yapmaya ikna etme özellikleri nelerdir? İkincisi, İnternet kullanıcılarının özellikleri nelerdir? (Ryan ve Rao, 2008, s. 329).

Çevrimiçi deneyimin boyutlarıyla ilgili olarak Pentina ve diğerleri (2011) deneyimsel pazarlamanın klasik boyutlarından yola çıkarak bunların çevrimiçi ortama uygulanmasını analiz etmişlerdir. Duyusal, bilişsel, pragmatik ve ilişkisel gibi mağaza içi ve çevrimiçi deneyimlerin paralelliklerini desteklemelerinin yanı sıra,

yeni bir çevrimiçi alışveriş deneyimi türü (etkileşimli/katılım) tanımlanmışlardır (Pentina ve diğerleri, 2011, s. 742). Nambisan ve Watt (2011) ve Salehi, Salimi ve Haque (2013) ise, çevrimiçi deneyim ortamının pragmatik, hedonik, sosyallik ve kullanılabilirlik olmak üzere klasik deneyimsel pazarlamanın dört boyutuyla örtüştüğünü belirtmişlerdir. Bu boyutlar aşağıda açıklanmıştır (Garcia ve diğerleri, 2016, s. 27; Nambisan ve Watt, 2011, s. 891; Salehi ve diğerleri, 2013, s. 1624):

- Pragmatik boyut, müşterinin çevrimiçi ürün topluluğundaki etkileşimlerden deneyimlediği pragmatik veya faydacı değer olarak tanımlanır. Bu boyut, müşterinin hedef odaklı davranışıyla ilişkilidir ve müşterinin çevrimiçi topluluktaki deneyimi kullanışlı, değerli veya yararlı bulup bulmadığını yansıtır. Bu nedenle, pragmatik boyut, müşterilerin topluluktaki deneyimlerinin faydacı ve pratik yönü ile ilgilidir.
- Hedonik boyut, kullanıcılar tarafından deneyime verilen içsel değeri ifade etmektedir. Bu boyut, müşterilerin ilgi nesnesinin ana odak noktası (örneğin ürün veya marka) olduğu bir yerde bulunmaktan aldıkları zevk ve heyecanı yansıtır. İlgilenilen nesneyle ilgili yüksek düzeyde ilgili etkileşimler, müşterinin heyecan ve eğlence duygusu türetmesi için bağlam sağlar ve olumlu hedonik deneyime dönüşebilir. Bu nedenle, etkileşim olumlu olduğunda, duygular duygusal ve eğlencelidir. Ancak etkileşim olumsuz, sıkıcı veya sinir bozucu olduğunda, hedonik deneyim olumsuzdur.
- Sosyallik boyutu ise, müşterilerin çevrimiçi ürün topluluğundaki etkileşimlerden elde ettiği sosyal deneyim olarak tanımlanır. Tüketici sanal topluluklarla etkileşime girdiğinde ortaya çıkar ve bu da sosyallik, samimiyet ve nezaket algısına yol açar. Çevrimiçi toplulukta, özellikle sosyal çevreyi oluşturan, akran müşteriler topluluğu ile güçlü ağ bağları ve ilişkiler kurmayı kolaylaştıran olumlu etkileşimler sosyalliği artıracakken, olumsuz etkileşimler sosyalliği azaltacaktır.
- Son olarak, kullanılabilirlik boyutu, müşterilerin çevrimiçi topluluk ortamında gezinme ve kullanma deneyimi olarak tanımlanır. Bu boyut, çevrimiçi ürün topluluğunun teknolojik özelliklerinin kullanım kolaylığını ve netliğini yansıtır. Daha yüksek düzeyde kullanılabilirlik deneyimi, müşterinin çevrimiçi topluluk ortamında sorunsuz, zahmetsiz ve onları hedeflerinden veya topluluğa olan ilgilerinden uzaklaştırabilecek herhangi bir engel veya sıkıntı olmadan gezinme ve katılma yeteneğini yansıtırken daha düşük düzeyde kullanılabilirlik deneyimi, müşterilerin etkileşimlerini ve bilgi edinme süreçlerini etkileyen teknolojik ve diğer türde navigasyonel dikkat dağınıklığı anlamına gelmektedir.

Özetle, pragmatik deneyim, kullanıcılar çevrimiçi deneyimi kullanışlı, yararlı veya değerli bulduysa, sanal topluluktaki etkileşimlere dayalı olarak hedefe yönelik davranış göstermesi anlamına gelmektedir. Hedonik deneyim, kullanıcıların buldukları çevrimiçi ortamdan aldıkları zevk ve heyecan duygusudur. Sosyallik deneyimi, kullanıcıların çevrimiçi ortamda diğerleri ile kurmuş olduğu bağ sonucu oluşan duygusal bağı ifade etmektedir. Kullanma deneyimi ise, çevrimiçi ortamda gezinme ve farklı sanal araçların uygulanması sırasında kullanıcıların deneyimlerinden oluşmaktadır.

Marka Farkındalığı

Keller (2003) tarafından marka farkındalığı, tüketici belleğinde depolanan bir marka hakkında kişisel bir anlam, yani tüm tanımlayıcı ve değerlendirici marka ile ilgili bilgiler olarak tanımlanmıştır (s. 596). Marka farkındalığı, marka tanıma ve marka hatırlama performansından oluşur. Marka tanıma; bir ipucu olarak marka verildiğinde, tüketicilerin markaya daha önce maruz kaldıklarını teyit etme yeteneği ile ilgilidir. Başka bir deyişle, marka tanıma, tüketicilerin markayı daha önce görmüş veya duymuş gibi doğru bir şekilde ayırt etmesini gerektirir. Marka hatırlama; bir ipucu olarak ürün kategorisi verildiğinde tüketicilerin markayı hafızalarından geri getirme yeteneğini ifade etmektedir (Keller, 1993, s. 3). Bir markaya veya ürüne yönelik farkındalık, ürünler arasındaki karşılaştırmalara ve bunun sonucunda satın almalara yardımcı olmada kritik bir role sahiptir. Müşteriler, ürünün kendisi hakkında çok az doğrudan bilgiye sahip olduklarında bir markanın logosundan ve adından ürün satın alabilirler. Tüketicilerin işletmeye veya markaya yönelik farkındalığı, müşteri satın alma sürecindeki basamaklardan biri olarak ortaya çıkabilir. Daha yüksek düzeyde farkındalık, tüketicilerin bir ürün veya hizmet satın alma olasılığını artırabilir (Foroudi, 2019, s. 274; Percy ve Rossiter, 1992, s. 264).

Marka Çağrışımları

Marka çağrışımları, tüketici belleğindeki marka düğümüne bağlı diğer bilgi düğümleridir ve tüketiciler için markanın anlamını içerir. Prensipten, marka çağrışımlarında karşılaşılan herhangi bir bilgi, tüketici hatırlamasında marka adıyla bağlantılıdır ve markanın imajını yansıtır. Marka çağrışımlarının farklı biçimleri bulunmaktadır. Bir işletmeye, ürüne ve markaya ait farklı marka çağrışımlarının uygunluğu, gücü ve benzersizliği, marka değerini oluşturan farklı tepkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynayan marka bilgisini ayırt eden boyutlardır. Bu nedenle, marka çağrışımları birbiriyle uyumlu olmalıdır. Bu uyum, (1) mevcut bir çağrışımın ne kadar kolay geri çağrılabilirliğini ve (2) ek çağrışımların marka düğümü belleğine ne kadar kolay bağlanabileceğini etkilemelidir (Keller, 1993, s. 3-7). Bununla birlikte, markaya yönelik itibar yaratan çağrışımlar markaya yönelik tutumları etkileyebilir. Tüketiciler tarafından olumlu olarak görülen marka çağrışımları, markaya karşı güçlü, olumlu tutum ve duyguların oluşmasını kolaylaştırarak markaya katma değer sağlar (Aaker, 1991, s. 103). Bir marka adının altında yatan değer genellikle onun çağrışım kümesidir. Çağrışımlar, satın alma kararları ve marka sadakati için temelleri temsil eder. Muhtemel çağrışımlar ve değer sağlayabilecekleri çeşitli yollar vardır. Çağrışımların işletme ve müşterileri için değer yaratma yolları arasında; bilgiyi işlemeye/geri almaya yardımcı olmak, markayı farklılaştırmak, satın almak için bir neden yaratmak, olumlu tutumlar/duygular yaratmak ve bir temel oluşturmak bulunmaktadır (Aaker, 1991, s. 102).

Araştırmacılar, marka farkındalığı ve marka çağrışımları arasında yakın bir ilişki olduğunu öne sürmüşlerdir. Çünkü marka farkındalığı marka çağrışımlarından önce gelmelidir. Başka bir deyişle, bir tüketici, onunla herhangi bir ilişki geliştirmek için marka adını, logosunu veya sembolünü hatırlamalıdır (yani farkında olmalıdır) (Keller, 1993, s. 5; Washburn ve Plank, 2002, s. 47).

Çevrimiçi Tatil Satın Alma Niyeti

Genel anlamda turistlerin, yaşamlarına nüfuz eden ve belirli bir destinasyon seçimini veya hedef turist deneyimini içeren kişisel değerlere sahip olduklarına inanılmaktadır. Bir kez belirli bir hedefe (yani yapılacak bir seyahate) yönelik bu tür değerler, yaklaşan seyahat için "itme" faktörü olarak işlev gören seyahat motiflerine yol açmaktadır. Seyahat güdülerini bir kez birleştğinde, turistlerin setteki her bir destinasyonla ilişkili tutumu ile bir dizi ilgili destinasyon çağrılmaktadır. Bu noktada, "çekme" faktörü veya seyahat motivasyonu olarak bilinen bir destinasyondan deneyimin beklenen değeri, çoğu zaman turistlerin destinasyonu seçme niyetini sağlamlaştırır veya zayıflatır (Oh ve diğerleri, 2007, s. 122). Tatil için destinasyon seçimi, bir yere veya o yerin imajına yönelik tutum ile ilişkilidir. Diğer taraftan bireylerin nihai bir seçim yapacakları bir dizi alternatif seyahat destinasyonunu nasıl geliştirdiklerini keşfederek gerçek destinasyon seçimini tanımlamak için bazı çabalar da sarf edilmiştir (Um ve Crompton, 1990, s. 433). Aslında seyahat karar verme süreci, hiyerarşik bir faaliyetler dizisi boyunca katmanlanan karmaşık, çok aşamalı bir süreçtir. Bu süreç seyahatin uzunluğu, birincil destinasyonlar, refakatçiler, aktiviteler, cazibe merkezleri, konaklama yerleri, gezi rotaları, yiyecek durakları ve alışveriş yerleri dahil olmak üzere çoklu kararları içermektedir (Fesenmaier ve Jeng 2000, s. 17; Ho, Lin ve Chen, 2012, s. 1468). Burada da kolaylık, seyahat planlama sürecinin önemli bir itici gücü olarak hizmet edebilir. İnternette tüketiciler, geleneksel bağlama kıyasla nispeten daha az zorlukla çeşitli tamamlayıcı seyahat ürünlerinin bir kombinasyonunu kendileri oluşturabilirler. Örneğin konaklama sitelerinden, aracılardan, havayollarından, indirimlerden ve hatta hedef sitelerden konaklama satın alınabilir. Elbette, bu web sitelerinin her biri tarafından sağlanan ayrıntı düzeyi, temel ve ikincil tekliflerin ne olduğuna bağlı olarak değişmektedir (Beldona, Morrison ve O'Leary, 2005, s. 562, Jun, Vogt ve MacKay, 2007, s. 265). Diğer taraftan İnternet, seyahat karar verme sürecinin karmaşıklığını yoğunlaştırmıştır. Birçok seyahat karar verme modeli, karar vermeden önce işlenen bilgi arama ve değerlendirmeyi sunarken (Um ve Crompton 1990; Woodside ve Lysonski 1989), internet, gezginlerin bilgi toplamasını, seyahat ürünleri satın almasını ve karar verme sürecinin herhangi bir aşamasında kararlarını değiştirmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla birden fazla ürün kararı için gezginler bilgi arar ve arama ile karar verme aşamaları arasında gidip gelirler (Woodside ve MacDonald 1994, s.33). Web sitesinde satın alma nedenleri olarak (1) ödülleri/seyahat puanlarını kullanabilme, (2) kullanılabilirlik, (3) detaylı bilgi, (4) rezervasyon kolaylığı, (5) işletmeyi tanıma, (6) sunulan bağımsız ürün derecelendirmeleri (ör. otel yıldız derecelendirmesi), (7) düşük fiyat, (8) arkadaşların/ailenin tavsiyeleri, (9) Site/de sohbet hattında/çevrimiçi bülten panosunda referanslar ve (10) diğer nedenler şeklinde bir sınıflama yapılmıştır (Beldona ve diğerleri, 2005, s. 564). Bununla birlikte, tüketicileri çevrimiçi seyahat satın almaya neyin yönlendirdiği üzerine yapılan araştırmalar genellikle bölünmüştür (Amaro ve Duarte,

2012, s. 758): (a) tüketicilerin özellikleri, (b) bir satış kanalı olarak İnternet'in algılanan özellikleri ve (c) web sitesi veya ürünlerin özellikleri.

İlgili Literatür

Çevrimiçi tüketici deneyimi, web sitelerine yanıt veren tüketicilerin psikolojik durumunu ifade etmektedir. Tüketiciler, web sitesinin uyarıcılarından ve özelliklerinden etkilendikleri için bir algı ve eğilime sahip olmaktadır, bu da tüketicilerin hafızasındaki bir marka izlenimini (McLean, 2017, s.658) ve tüketici deneyimini etkilemektedir (Gentile vd, 2017, s. 400) ile sonuçlanmaktadır. Literatürde çevrimiçi deneyim ile ilgili çok sayıda araştırma olmasına karşın (Barnes ve Vidgen, 2006; Childers, Carr, Peck ve Carson, 2001; Ho ve Lee, 2007; Kaynama ve Black, 2000; Klein ve Ford 2002; Lee ve Lin 2005; Loiacono, Watson ve Goodhue., 2002; Park ve Gretzel, 2007), seyahat ve konaklama işletmelerinde çevrimiçi deneyimsel pazarlama üzerine yapılmış olan çalışmalar sınırlı sayıdadır (Alcántara-Pilar, Blanco-Encomienda, Armenski ve Del Barrio-García, 2018; Budak ve Kılıç, 2021; Garcia ve diğerleri, 2017). Ayrıca literatürde yer alan çalışmaların çoğu, belirli ürün kategorilerini ayırt etmeden turizm ürünlerine odaklanmaktadır. Örneğin bazı çalışmalar turizm ürünleri içerisinde özellikle konaklama (Kim ve Kim, 2004) veya uçak biletleri (örneğin, Kim ve diğerleri, 2009) gibi düşük karmaşıklıkta turizm hizmetlerine odaklanmış olsa da çalışmalarda yüksek karmaşıklık derecesine sahip olan tatiller (Beldona, Morrison ve O'Leary, 2005) üzerine odaklanılmamıştır. Diğer taraftan literatürde çevrimiçi deneyim ile marka farkındalığı, marka çağrışımı ve tatil satın alma niyeti gibi ilgili yapılarla birlikte bağlayan teorik bir çerçeve veya ampirik araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, çevrimiçi deneyim ve bu yapılar arasındaki bağlantı hakkında bazı destekleyici çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; çevrimiçi müşteri deneyiminin, marka farkındalığı ve yeniden satın alma niyeti gibi çevrim dışı müşteri deneyiminin sonuçlarını (Meyer ve Schwager, 2007), etkilediğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda, Lee ve diğerleri (2018) ise, kullanım deneyimi ve tüketici deneyiminin marka farkındalığı ve marka çağrışımını üzerimde olumlu etkilerini tespit etmişlerdir. Marka çağrışımının müşteri davranışları üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak çeşitli etkileri vardır. Olumlu marka çağrışımı, müşterilerin ürün seçimi, tercihi ve satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Belen Del Rio, Belen, Vázquez ve Iglesias, 2001). Ayrıca markanın diğer insanlara tavsiye edilmesini de olumlu yönde etkilemektedir (Yoo ve diğerleri, 2000). Faircloth, Capella ve Alford (2001), reklamlarda kullanılan marka çağrışımının, tutum ve satın alma niyeti üzerindeki doğrudan etkisini vurgulamışlardır. Uygurtürk ve Aksoy (2019) seyahat acentelerinin müşterileri üzerine yaptıkları çalışmada marka çağrışımının müşterilerin tekrar satın alma kararlarında etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer bir şekilde bireylerin çevrimiçi ortamda gezinme ile ilgili genel memnuniyet düzeylerinin, destinasyon web sitesine ilişkin algılarını olumlu yönde etkileyeceği (Szymanski ve Hise, 2000), seyahat destinasyonuna yönelik etkilerini artıracığı ve destinasyonu ziyaret etme niyetlerini geliştireceği (Castañeda, Munoz-Leiva ve Luque, 2007) tespit edilmiştir. Bu nedenle, kullanıcıların bir destinasyona yönelik ziyaret etme istekliliği, gezinme deneyimleri sırasında ne kadar memnun hissettiklerinden (McKinney, Yoon ve Zahedi, 2002; Szymanski ve Hise, 2000), web sitesinde bulunan bilgilerin uygunluğundan (Chen ve Tsai, 2007) ve sitenin algılanan kullanılabilirliğinden (Castañeda ve diğerleri, 2007) güçlü bir şekilde etkilendiği belirtilmektedir.

Moisescu ve Berdea (2013), potansiyel müşterilerin seyahat acentelerinden çevrimiçi satın almaya ilişkin algılanan riskler üzerindeki marka farkındalığının etkisini araştırmak için yaptıkları araştırma sonucunda, seyahat acentelerinden çevrimiçi satın alma söz konusu olduğunda, daha yüksek marka farkındalığının çevrimiçi satın almada daha düşük algılanan riskler anlamına geldiğini vurgulamışlardır.

Barger, Peltier ve Schultz (2016) tarafından belirtildiği gibi tüketici çevrimiçi etkileşimi, satın alma niyetlerini ve kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Benzer şekilde, Sashi (2012) kullanıcı katılımının zaman içinde satın alma niyetini artırabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca Babin, Darden ve Griffin (1994)'e göre, tüketiciler hedonik güdü tarafından yönlendirildiklerinde, bu eğlenceli deneyimin bir sonucu olarak gerçek bir satın alma gerçekleşmektedir.

Bazı çalışmalarda ise, marka farkındalığı ve marka çağrışımı satın alma niyetinin doğrudan bir göstergesi olarak veya satın alma niyetine yol açan ilişkilerin aracı değişkeni olarak incelenmiştir (Hoyer ve Brown, 1990, Huang ve Sarigollu, 2012; Meyer ve Schwager, 2007; Shabbir, 2010; Sharifi, 2014).

Anketin Oluşturulması

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çevrimiçi deneyime ilişkin boyutlarından olan pragmatik bilgiye yönelik 6, hedonikliğe yönelik 6, sosyallığe ilişkin 4, ve kullanılabilirliğe yönelik tutumu ölçen 6 soru olmak üzere toplamda 22 soruya yer verilmiştir. Anketin ikinci bölümünde tüketicilerin marka farkındalığına yönelik 3, marka çağrışımına yönelik 3 ve tatil satın alma niyetlerini ölçmeye yönelik 4 soru olmak üzere toplam 10 adet soruya yer verilmiştir. Anketin son bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 6 adet soru bulunmaktadır. Anket soruları 5'li Likert ölçeğinde düzenlenmiş skalaya göre değerlendirilmektedir (1. Kesinlikle Katılmıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum). Çevrimiçi deneyim, marka farkındalığı ve marka çağrışımı ölçekleri için Garcia ve diğerleri (2016) tarafından uygulanan ölçekler kullanılmıştır. Satın alma niyeti ölçeği için ise Alalwan (2018) çalışmasından yararlanılmıştır. Bir ölçeğin araştırılan yapıyı ölçüp ölçmediğine dair araştırmacının hem kendisinin hem de ilgili konuya uzman olan bireylerin görüşlerinin alınması yüzey geçerliliği olarak ifade edilmekle beraber bu geçerliliğe aynı zamanda mantıksal geçerlilik de denilmektedir. Bu durumda istatistiki bir değerlendirme yapılamaz (Çakmur, 2012, s. 342). Bu nedenle, diğer çalışmalarda olduğu gibi (Demirhan ve Karaman, 2015; Uçkun ve Sağtaş, 2021; Uğurhan, Yaşar ve Şener, 2018) ölçek örneklem grubuna dağıtılmadan önce araştırmacılar tarafından çeviri yapılmış, daha sonra alanında uzman kişiler tarafından değerlendirilerek ankete son şekli verilmiştir. Böylece, ölçeğin çevirisi sonrasında ölçekteki ifadelerin anlam karmaşasına uğramaması ve geçerliliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Ölçeklerde yer alan ifadeler aşağıda verilmiştir:

Çevrimiçi Deneyim

Pragmatiklik	CDP1	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri faydalıdır.
	CDP2	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri verimlidir.
	CDP3	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri değerlidir.
	CDP4	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri bilgilendiricidir.
	CDP5	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri pratiktir.
	CDP6	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri anlamlıdır.
Hedoniklik	CDH1	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri zevklidir.
	CDH2	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri eğlencelidir.
	CDH3	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri heyecan vericidir.
	CDH4	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri sıkıcı değildir.
	CDH5	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri cezbedicidir.
	CDH6	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri haz vericidir.
Sosyallik	CDS1	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri samimidir.
	CDS2	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri kişiselleştirilmiştir (özeldir).
	CDS3	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri yardımcıdır.
	CDS4	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri çekicidir.
Kullanışlılık	CDK1	Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içeriklerini incelemek kolaydır

- CDK2 Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içeriklerini incelemek yorucu değildir.
- CDK3 Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içeriklerini incelemek stresli değildir.
- CDK4 Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içeriklerini kullanmak kafa karıştırıcı değildir.
- CDK5 Tatile gidilecek yer seçimi için sosyal medya içerikleri sade ve basittir.
- CDK6 Tatile gidilecek yeri yer seçimi için sosyal medya içerikleri tutarlıdır.

Marka Farkındalığı

- MF1 Seyahate çıkmadan önce konaklayacağım otelin fiziksel görünümü hakkında bilgi sahibi olurum.
- MF2 Konaklamayı planladığım otelin vermiş olduğu hizmetler hakkında bilgi sahibi olurum.
- MF3 Konaklamayı planladığım oteli rakip markalar (oteller) arasında tanıyabiliyorum.

Marka Çağrışımı

- MC1 Konaklamayı planladığım otellerin sahip olması gereken bazı özellikler hemen aklıma gelir.
- MC2 Konaklamayı planladığım otelin logosunu veya sembolünü hemen hatırlarım.
- MC3 Konaklamayı planladığım otelin görüntüsünü hayal etmekte güçlük çekmem.

Satın Alma Niyeti

- SAN1 Sosyal medya içerik ve paylaşımları tatil satın alma kararına yardımcı olur.
- SAN2 Sosyal medyada gördüğüm tatil yerlerini ziyaret etmeyi düşünürüm.
- SAN3 Sosyal medyada tatil yerleri hakkında yapılan paylaşımlardan etkilenirim.
- SAN4 Sosyal medya içerik ve paylaşımları tatil satın alma kararımı etkiler.

Araştırmanın Yöntemi

Bu kısımda; araştırmanın amacı, evren ve örnekleme, sınırlılıkları, modeli, hipotezleri, analizi ve bulguları alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, çevrimiçi deneyimin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığı ve marka çağrışımının aracılık rolünün olup olmadığını incelemektir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini daha önce çevrimiçi tatil satın alan veya rezervasyon yaptıran kişiler oluşturmaktadır. Roscoe (1975)'nin örneklem büyüklüğünü belirlemeye yönelik yönergeleri, araştırma alanında ortak bir seçim olduğu, 30'dan büyük ve 500'den küçük bir örneklem büyüklüğünün çoğu davranışsal çalışma için uygun olduğu ve çok değişkenli veri analizi için örneklem büyüklüğü değişken sayısından 10 kat fazla olması gerektiği belirtilmiştir (Memon vd., 2020, s. 6). Bu kapsamda örneklem büyüklüğünü belirlemek için Roscoe'nun yönergelerini son yıllarda kullanan çalışmalar mevcuttur (Suki ve Suki, 2017; Seman ve diğerleri, 2019; Sultana, 2020). Bu bilgiler doğrultusunda ankette 32 ifade yer aldığı için en az 320 kişiye ulaşılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan 18 yaşından büyük, kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş toplam 343 kişi oluşturmaktadır.

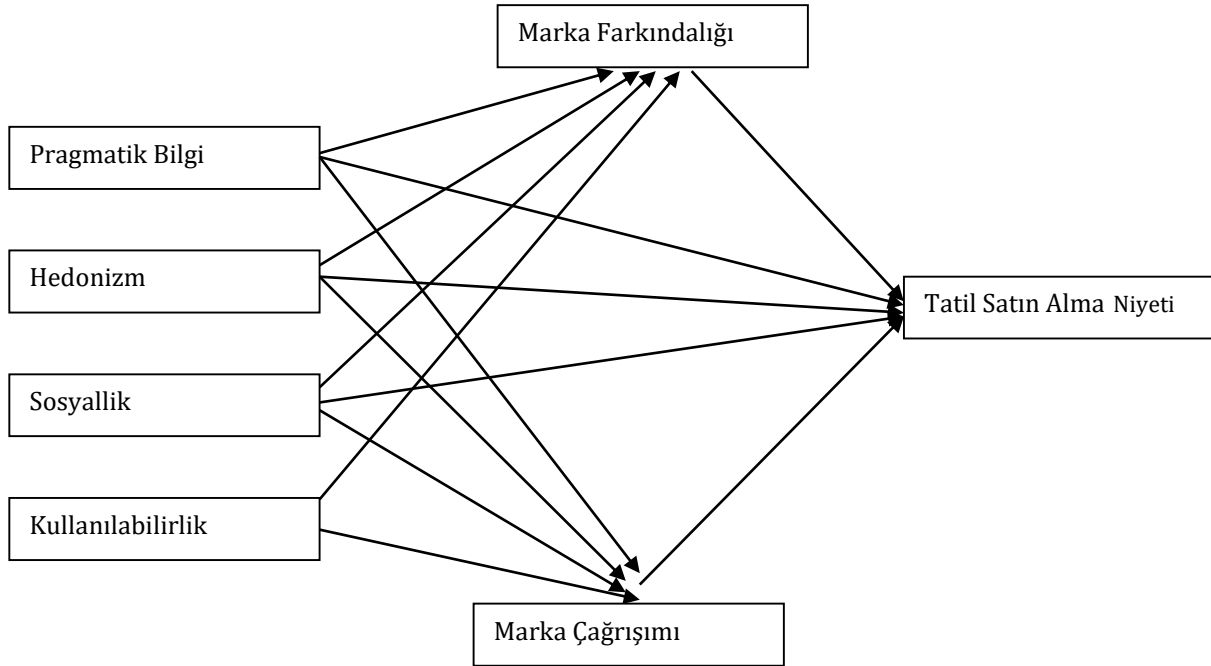
Çalışmada kullanılan veriler Eylül-Kasım 2021 tarihlerinde çevrimiçi anket tekniği ile toplanmıştır. Sosyal medya ve mobil iletişim uygulamaları aracılığıyla anket linki paylaşılmış ve katılımcılardan doldurulması istenmiştir. Anket açıklamasında yalnızca daha önce çevrimiçi tatil satın alan veya rezervasyon yaptıran bireylerin anketi doldurmaları istenmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın aynı zamanda çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışmada Türkiye'deki seyahat siteleri ve sosyal medya sitelerini dikkate alarak tatil satın alma niyeti olan katılımcılardan toplanan verilerle yapılmıştır. İkinci olarak, çalışmanın katılımcılarının kendi beyanları esas alınarak sosyal medya veya seyahat sitelerini kullanarak rezervasyon yaptırdıkları veya tatil satın alma işlemini gerçekleştirdikleri varsayılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak, katılımcıların gerçekte satın alma veya rezervasyon işlemini gerçekleştirmede kısıtlı olduğu ifade edilebilir. Üçüncüsü, çalışma kesitseldir. Dördüncüsü, çalışmada bireysel tüketici özellikleri araştırılmamıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu doğrultuda araştırmanın modeli Görsel 1'de ki gibidir:

Görsel 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Hipotezleri

Literatürde yer alan bu bilgiler doğrultusunda araştırmada aşağıda verilen hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Çevrimiçi deneyim tatil satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H1a: Çevrimiçi pragmatik bilgi turistin tatil satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H1b: Çevrimiçi hedonizm turistin tatil satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H1c: Çevrimiçi sosyallik turistin tatil satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H1d: Çevrimiçi kullanılabilirlik turistin tatil satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H2: Çevrimiçi deneyim turistin marka farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir.

H2a: Çevrimiçi pragmatik bilgi turistin marka farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir.

H2b: Çevrimiçi hedonizm turistin marka farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir.

H2c: Çevrimiçi sosyallik turistin marka farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir.

H2d: Çevrimiçi kullanılabilirlik turistin marka farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir.

H3: Çevrimiçi deneyim marka çağrışımını olumlu yönde etkilemektedir.

H3a: Çevrimiçi pragmatik bilgi turistin marka çağrışımını olumlu yönde etkilemektedir.

H3b: Çevrimiçi hedonizm turistin marka çağrışımını olumlu yönde etkilemektedir.

H3c: Çevrimiçi sosyallik turistin marka çağrışımını olumlu yönde etkilemektedir.

H3d: Çevrimiçi kullanılabilirlik turistin marka çağrışımını olumlu yönde etkilemektedir.

H4: Tatil yapılacak yerin marka farkındalığı tatil satın alma niyetini etkiler.

H5: Çevrimiçi deneyiminin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının aracılık etkisi vardır.

H5a: Çevrimiçi pragmatik bilginin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının aracılık etkisi vardır.

H5b: Çevrimiçi hedonizmin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının aracılık etkisi vardır.

H5c: Çevrimiçi sosyalliğin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının aracılık etkisi vardır.

H5d: Çevrimiçi kullanılabilirliğin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının aracılık etkisi vardır.

H6: Tatil yapılacak yerin marka çağrışımaları tatil satın alma niyetini etkiler.

H7: Turistin çevrimiçi deneyiminin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde tatil yapılacak yerin marka çağrışımalarının aracılık etkisi vardır.

H7a: Çevrimiçi pragmatik bilginin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka çağrışımalarının aracılık etkisi vardır.

H7b: Çevrimiçi hedonizmin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka çağrışımalarının aracılık etkisi vardır.

H7c: Çevrimiçi sosyalliğin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka çağrışımalarının aracılık etkisi vardır.

H7d: Çevrimiçi kullanılabilirliğin turistin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka çağrışımalarının aracılık etkisi vardır.

Araştırmanın Analizi ve Bulgular

Verilerin analiz edilmesi amacıyla ilk olarak, katılımcıların demografik dağılımını ve verilerin normal dağılıp dağılmadığını gösteren tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Daha sonra, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ardından, modelin geçerli bir model olup olmadığını incelemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi, önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizil değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır (Yaşlıoğlu, 2017). Aynı zamanda her bir maddenin hangi diğer maddelerle birliktelik gösterdiğini, bu maddelerin bu gruplara ne kuvvetle bağlandıklarını görmek amacıyla açılımlayıcı faktör analizi, bir kültürde geliştirilen ölçeğin başka bir kültüre uyarlanmasında doğrulayıcı faktör analizi kullanılmaktadır (Çakmur, 2012, s. 343). Doğrulayıcı Faktör Analizinden sonra Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak path (yol) analizi yapılmıştır. Araştırmada Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile path (yol) analizinin yapılmasının nedeni, yol analizinde birden çok regresyon analizinin aynı anda yapılması ve yol katsayılarının bir değişkenin, kendisini etkileyen diğer değişkenlere bağlı olarak ne kadar değiştiğini göstermesidir. Yol analizi, regresyon gibi sık kullanılan istatistiksel tekniklere nazaran bir veya birden fazla bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin modellenmesi ile karmaşık bir araştırma sorununu tek bir süreçte, sistematik ve kapsamlı bir şekilde incelemeyi sağlamaktadır (Anderson ve Gerbing, 1988).

Son olarak, yapısal modelde etki üzerinde farklı değişkenlerinin aracılık rolünün olup olmadığını test edilmesi amacı ile model üzerinde bootstrap yöntemi uygulanmıştır. Bootstrap yöntemi, veri seti hakkında minimum varsayıma ihtiyaç duyan, örneklem büyüklüğünün az olduğu veya yeni veri toplamının mümkün olmadığı durumlarda da etkili ve aynı zamanda pratik bir yeniden örnekleme yöntemidir. Bu teknik, seçilen örneklemin evren içerisinde iyi bir temsilcisi olduğu varsayımına dayandığı için tercih edilmektedir (Efron ve Tibshirani, 1993).

Tüm bu analizlere bakılarak ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik açılarından kullanılabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma Verilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma sonucunda verilere, frekans ve yüzde analizi uygulanarak katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'deki gibidir.

Cinsiyet	f	%	Medeni Hal	f	%
Erkek	198	57,7	Evli	147	42,9
Kadın	145	42,3	Bekâr	196	57,1
Toplam	343	100	Toplam	343	100
Yaş			Meslek		
18-26	152	44,3	Kamu Sektörü	99	28,8
27-35	110	32,1	Özel Sektör	88	25,6
36-44	66	19,2	Serbest Meslek	65	19,9
45 ve üzeri	15	4,4	Diğer	91	25,7
Toplam	343	100	Toplam	343	100
Eğitim Düzeyi			Gelir		
İlköğretim ve Lise	52	15,1	3000'den az	160	46,6
Ön Lisans	72	21,0	3001-4500	49	14,3
Lisans	154	44,9	4501-6000	59	17,2
Lisansüstü	65	19,0	6001-7500	24	7,0
Toplam	343	100	7501 ve üzeri	51	14,9
			Toplam	343	100

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Araştırma sürecine dâhil olan katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde erkek katılımcılar (%57,7), kadın katılımcılara (%42,3) göre araştırmaya daha fazla katılım göstermişlerdir. Katılımcıların %57,1'inin bekâr olduğu görülmektedir. Yaş kriterleri baz alındığında katılımcıların %44,3'ünün 18-26 yaş aralığını temsil ettiğini, bunu takiben %32,1'inin 27-35, %19,2'sinin 36-44 ve geriye kalan %4,4'ünün 45

yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında %15'lik kısmının ilköğretim ve lise düzeyinde, %21'lik kısmının ön lisans düzeyinde eğitim gördüğü belirlenirken geriye kalan %64'lük (%45 lisans, %19 lisansüstü) kısmının üniversite düzeyinde eğitim gördüğü belirlenmiştir. Gelir düzeyi açısından katılımcıların %46,6'sı 3000 TL ve altında, %14,3'ünün 3001-4500 TL, %17,2'sinin 4501- 6000 TL aralığında, %7'sinin 6001-7500 TL, %15'inin 7501 TL ve üzerinde geliri olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar meslek kriterlerine göre değerlendirildiğinde %28,8'inin kamu sektörü çalışanı, %25,6'sının özel sektör, %19,9'unun serbest meslek, %25'inin diğer mesleklerden oluştuğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında yer verilen değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ölçekteki tüm ifadelerin çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmıştır. Veri setinin çarpıklık ve basıklık katsayılarının beklenen değerler arasında çıktığı görülmüştür. Modelde yer verilen değişkenlerin çarpıklık değerinin 2'den basıklık değerinin 7'den küçük olması beklenmektedir (West, Finch ve Curran, 1995; Hong, Malik ve Lee, 2003, s. 642). Buna göre verilerin normallik testi sonuçları incelendiğinde verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Maddeler	Ort.	S.S	Çarpıklık	Basıklık	Maddeler	Ort.	S.S	Çarpıklık	Basıklık
CDP1	1,78	,810	1,11	1,64	CDK1	1,67	,755	1,39	3,09
CDP2	1,78	,752	,994	1,68	CDK2	1,82	,865	1,25	1,90
CDP3	1,82	,790	,965	1,44	CDK3	1,88	,891	1,21	1,73
CDP4	1,71	,721	1,05	2,05	CDK4	2,03	1,02	,963	,449
CDP5	1,72	,735	1,11	2,13	CDK5	2,07	1,01	,860	,142
CDP6	1,87	,826	,925	1,06	CDK6	2,20	,982	,616	-,121
CDH1	1,86	,836	1,00	1,21	MF1	1,84	,844	1,12	2,74
CDH2	1,88	,849	1,02	1,33	MF2	1,79	,854	1,33	2,03
CDH3	1,95	,889	,914	,774	MF3	1,88	,832	1,65	2,07
CDH4	1,90	,858	1,02	1,26	MC1	1,74	,803	1,32	1,33
CDH5	1,79	,823	1,15	1,68	MC2	1,93	,956	,998	1,14
CDH6	1,98	,931	,967	,811	MC3	1,98	,991	,779	2,02
CDS1	2,14	,962	,714	,142	SAN1	1,82	,857	1,49	3,15
CDS2	2,11	1,03	,626	-,480	SAN2	1,86	,808	1,32	2,03
CDS3	1,73	,711	,979	1,95	SAN3	1,84	,836	1,38	2,95
CDS4	1,83	,831	1,01	1,23	SAN4	1,87	,882	1,30	2,30

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçüm Modeli

Yapısal bir modelin ortaya konulabilmesi için ön koşul olarak her bir yapı doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Yapının güvenilirliğini ve iç tutarlılığını ölçmek için kullanılan yaygın bir yöntem olan Cronbach Alfa kullanılmıştır. Özdamar (2013) güvenilirlik katsayısı için ölçüt değerleri şu şekilde belirtmektedir; ölçek $0,00 < \alpha < 0,40$ aralığında güvenilir değildir, $0,41 < \alpha < 0,60$ aralığında düşük güvenilirdir, $0,61 < \alpha < 0,80$ aralığında ortalama güvenilirdir, $< 0,81 < \alpha < 1,00$ aralığında ise oldukça güvenilirdir. Yapıdaki değişkenlerin Cronbach Alpha değerleri $0,703 < \alpha < 0,813$ boyutların güvenilirliğinin ortalama ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Geçerlilikten bahsedebilmek için yalnızca yapısal bir uygunluk yeterli değildir. Yapısal geçerlilik testinden sonra yakınsak (convergent) ve ıraksak (discriminant) geçerliliklerin de test edilmesi gerekir (Yaşlıoğlu, 2017). Yakınsak geçerliliği ölçmek için bileşik güvenilirlik (CR, Composite Reliability) ve ortalama varyans (AVE, Average Variance Extracted) testleri yapılmıştır. Yakınsak geçerlilik için, ölçüğe ilişkin tüm CR

değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması ve AVE değerinin de 0,5'ten büyük olması beklenmektedir. Ayrıca her bir yapı için CR değerinin 0,70'i geçmesi gerekirken yakınsak geçerlilik için AVE'nin 0,50 değerini aşması geçerlilik sağlanması için koşuldur (Hair, Marko, Christian ve Jeannette, 2012). Ölçüm modelinde CR değeri 0,751 ile 0,936, AVE değeri 0,501 ile 0,665 arasında çıkmıştır. Bu sonuçlar ölçeğin güvenilirliğini ve iç tutarlılığını ortaya koymuştur. Uyum iyiliği değerlerinin mükemmel veya kabul edilebilir aralıklar içerisinde olabildiğini sağlamak için sadece çevrimiçi deneyim boyutunun hedoniklik alt boyutunda ilk ve ikinci maddesinin hata terimleri arasında kovaryans oluşturulmuş ve istenen aralık sağlanmıştır. Her bir yapı için sağlanan uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir veya mükemmel değerler aralığında olduğu görülmektedir (Tablo 3).

	Değişkenler	Faktör Yüğü	Cronbach Alpha	AVE (Ort.Varyans)	CR(Bileşik Güvenilirlik)	Uyum iyiliği Değerleri				
						χ^2/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA
1.Çevrimiçi Deneyim	A.Pragmatik Bilgi									
	CDP1	,757								
	CDP2	,818								
	CDP3	,836								
	CDP4	,786	,852	,652	,918	2,185 ²	,933 ²	,944 ²	,931 ²	,061 ²
	CDP5	,801								
	CDP6	,844								
	B.Hedoniklik									
	CDH1	,852								
	CDH2	,866								
	CDH3	,870								
	CDH4	,795	,886	,709	,936	2,621 ²	,878 ²	,935 ²	,950 ¹	,057 ²
	CDH5	,817								
	CDH6	,852								
	C.Sosyallik									
	CDS1	,729								
	CDS2	,602	,718	,507	,801	3,056 ²	,865 ²	,833 ²	,947 ²	,061 ²
	CDS3	,717								
	CDS4	,789								
	D.Kullanılabilirlik									
	CDK1	,711								
	CDK2	,823								
	CDK3	,824	,864	,651	,902	2,729 ²	,804 ²	,832 ²	,886 ²	,054 ²
	CDK4	,851								
CDK5	,813									
CDK6	,814									
2.Marka Farkındalığı										
MF1	,697									
MF2	,709	,703	,501	,751	3,007 ²	,807 ²	,812 ²	,822 ²	,082 ²	
MF3	,717									
3.Marka Çağrışımı										
MC1	,755									
MC2	,665	,714	,506	,754	2,452 ²	,801 ²	,821 ²	,818 ²	,076 ²	
MC3	,712									
4. Tatil Satın Alma Niyeti										
SAN1	,816									
SAN2	,794									
SAN3	,821	,806	,665	,888	3,265 ²	,807 ²	,942 ²	,911 ²	,063 ²	
SAN4	,832									

Mükemmel aralık¹ χ^2/df , RMSEA* Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Muller, 2003, s. 52.
 NFI, GFI, CFI, TLI* Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008, s. 58.
 Kabul edilebilir aralık² χ^2/df , GFI, TLI* Simon, Kriston, Loh, Spies, Scheibler, Wills ve Härter, 2010, s. 239
 RMSEA* Marsh, 2012, s. 785; CFI* Kline, 2011, s. 208.

Tablo 3. Modele İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

İraksak geçerlilik sağlanması için AVE'nin karekökünün faktörler arası korelasyondan büyük olması koşulunun sağlanması gerekir (Yaşlıoğlu, 2017). Her bir yapının diğer yapılar ile korelasyon değerleri incelendiğinde söz konusu değerden düşük olması ile (Tablo 4) iraksak geçerlilik koşulunun her bir yapı için sağlandığı görülmektedir.

Yapı	CDP	CDH	CDS	CDK	MC	MF	SAN
Pragmatik Bilgi (CDP)	,907						
Hedoniklik (CDH)	,856	,849					
Sosyallik (CDS)	,868	,747	,873				
Kullanılabilirlik(CDK)	,808	,764	,715	,817			
Marka Çağrışımı (MC)	,711	,666	,771	,732	,798		
Marka Farkındalığı (MF)	,664	,559	,688	,671	,754	,787	
Tatil Satın Alma Niyeti (SAN)	,828	,844	,801	,800	,745	,691	,865

Tablo 4. Yapıya ilişkin İraksak (ayrışma) geçerlilik

Yapısal Model

Bu aşamada boyutlar ve araştırma kapsamında geliştirilen araştırma hipotezlerinin doğruluğunu test etmek için yapısal eşitlik modeli (SEM) ile yol analizi gerçekleştirilmiştir. Model için gerekli uyum iyiliği değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Uyum İndeksi	Kabul Edilebilir Aralık ²	Mükemmel Aralık ¹	Model Değeri
χ^2/df	$2 \leq \chi^2/df \leq 5$	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	2,812
GFI	$.80 \leq GFI \leq .95$	$.95 \leq GFI \leq 1.00$.805
CFI	$.80 \leq CFI \leq .95$	$.95 \leq CFI \leq 1.00$.906
TLI	$.80 \leq TLI \leq .95$	$.95 \leq TLI \leq 1.00$.896
RMSEA	$.05 \leq RMSEA \leq .10$	$.00 \leq RMSEA \leq .05$.073

¹(χ^2/df , RMSEA* Schermelleh-Engel ve diğerleri, 2003, s. 52;

NFI, GFI, CFI, TLI* Hooper ve diğerleri, 2008, s. 58),

²(χ^2/df , GFI, TLI* Simon ve diğerleri, 2010, s. 239;

RMSEA* Marsh, 2012, s. 785; CFI* Kline, 2011, s. 208).

Tablo 5. Modelin Uyum İyiliği

Etki modeli analizi sonuçları incelendiğinde tüm uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir değerler aralığında olduğu görülmektedir. Uyum iyiliği değerleri sağlayan yapısal modelin parametre tahminleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Dışsal Değişken	İçsel Değişken	Standarize Regresyon Katsayısı	Standart Hata	P Değeri
Hedoniklik	→ Tatil Satın Alma Niyeti	,449	,057	,000**
Sosyallik	→ Marka Çağrışımı	,304	,169	,000**
Kullanılabilirlik	→ Marka Farkındalığı	,488	,048	,000**
Kullanılabilirlik	→ Marka Çağrışımı	,455	,156	,004**
Kullanılabilirlik	→ Tatil Satın Alma Niyeti	,290	,077	,000**
Marka Farkındalığı	→ Tatil Satın Alma Niyeti	,258	,089	,004**

** % ,1 hata payında anlamlı * % ,5 hata payında anlamlı

Tablo 6. Elde Edilen Anlamlı İlişkilerin Gösterimi

Görsel 7 incelendiğinde, çevrimiçi deneyiminin alt boyutlarından hedonikliğin (.449) tatil satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif ($p < .001$), sosyalliğin (.304) marka çağrışımı üzerinde anlamlı ve pozitif ($p < .001$)

kullanılabilirliğin (.488; .455; .290) marka farkındalığı, marka çağrışımı ve tatil satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri olduğu ($p < .005$), marka farkındalığının (.258) tatil satın alma niyeti üzerinde pozitif ($p < .005$) etkisinin olduğu görülmektedir. Bu sebeple **H_{1b}, H_{1d}, H_{2a}, H_{3c}, H_{3d}** ve **H₄** hipotezleri kabul edilmiştir. **H_{1a}, H_{1c}, H_{2a}, H_{2b}, H_{2c}, H_{3a}, H_{3b}** ve **H₆** hipotezleri reddedilmiştir.

Marka Farkındalığının ve Marka Çağrışımının Aracılık Rolünün Test Edilmesi

Tam aracılık, aracı değişken analize eklendiğinde bağımlı ya da bağımsız değişken arasındaki ilişkinin oldukça zayıflaması ya da istatistiksel olarak anlamsız hale gelmesi gerekmektedir. Kısmi aracılık durumunda ise, aracı değişken bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tamamını ölçemez. Bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki anlamlılığını sürdürür fakat anlamlılık düzeyinde bir düşüş gerçekleşmesi gerekir (Yılmaz ve Dalbudak, 2018). Çalışmada aracılık rolünün tespitine yönelik yapılan analizler aşağıdaki gibidir (Tablo 7)

Etkileşim	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Bootstrap BoLLCI	Güven Aralığı BoULCI
Marka Farkındalığı (Aracı)					
Kullanılabilirlik (CD)» Satın Alma Niyeti (SAN)	,796	,605	,191	,088	,352
Marka Çağrışımı (Aracı)					
Kullanılabilirlik (CD)» Satın Alma Niyeti (SAN)	,861	,725	,136	,139	,496

Tablo 7. Yapısal Model Bootstrap Testi Sonuçları

Yapısal modelde çevrimiçi deneyimin alt boyutlarının tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının ve marka çağrışımının aracılık rolünün test edilmesi amacı ile model üzerinde bootstrap yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemle gerçekleştirilen analizde çevrimiçi deneyimin kullanılabilirlik alt boyutunun tatil satın alma niyetine etkisinin marka farkındalığı modele dâhil edildiğinde azaldığı görülmektedir (.290>.191; $p < .001$). Benzer bir sonuç olarak çevrimiçi deneyimin kullanılabilirlik alt boyutunun tatil satın alma niyetine etkisinin marka çağrışımı dâhil edildiğinde azaldığı tespit edilmiştir (.290>.136; $p < .001$). Bu sonuçlar ile birlikte her iki değişkenin de kısmi aracılık etkisinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla **H_{5a}** ve **H_{7a}** hipotezleri kısmen kabul edilmiştir. **H_{5a}, H_{5b}, H_{5c}, H_{7a}, H_{7b}, H_{7c}** hipotezleri reddedilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çevrimiçi deneyimin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığı ve marka çağrışımının rolünü tespit etmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında; çevrimiçi deneyiminin tatil satın alma niyeti, marka çağrışımı, marka farkındalığı ve marka farkındalığının tatil satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönde ilişkilerin tespit edilmesiyle uyumlu olarak literatürde de bazı çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Örneğin Barger ve diğerleri (2016) tarafından belirtildiği gibi tüketici çevrimiçi etkileşimi, satın alma niyetlerini ve kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Benzer şekilde, Sashi (2012) kullanıcı katılımının zaman içinde satın alma niyetini artırabileceğini vurgulamıştır. Liang ve Lai (2002), web sitesi arama motoru; ürün kataloğu, e-ödeme, alışveriş sepetleri ve bir izleme sistemi aracılığıyla fiyat karşılaştırması gibi uygun işlevleri sağladığında tüketicilerin çevrimiçi satın almayı tercih ettiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca Babin ve diğerleri (1994), tüketicilerin hedonik güdü tarafından yönlendirildiklerinde bu eğlenceli deneyimin bir sonucu olarak gerçek bir satın alma gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Çevrimiçi deneyimin tatil satın alma niyetini etkilemesi, çevrim içi ortamda yer alan içeriklerde videoların, fotoğrafların, kullanıcı yorumlarının vb. bulunması nedeniyle deneye dayalı turizm ürünleri için daha yüksek ürün ilgisi sağlamaya yardımcı olmaları ve daha yüksek satın alma niyeti ile sonuçlanmasını (Lin ve diğerleri, 2012) sağlaması nedeniyle olabilir.

Çevrimiçi deneyimin tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka farkındalığının ve marka çağrışımı değişkenlerinin kısmi aracılık etkilerinin olduğu mevcut çalışma sonucuyla benzer şekilde literatürde de marka farkındalığı ve marka çağrışımı ile satın alma niyetinin doğrudan bir göstergesi olarak veya satın

alma niyetine yol açan ilişkilerin aracı değişkeni olarak incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Hoyer ve Brown, 1990, Huang ve Sarigollu, 2012; Meyer ve Schwager, 2007; Shabbir, 2010; Sharifi, 2014). Lee ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmalarında, kullanım deneyimi ve tüketici deneyiminin marka farkındalığı ve marka çağrışimleri üzerimde olumlu bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Tüketici davranışı araştırmalarında çevrimiçi tatil satın alma niyeti üzerine araştırma yapmak için büyük çaba harcanmasına rağmen, çevrimiçi deneyimin boyutları, tatil yapılacak yerin seçiminde çevrimiçi ortamda marka farkındalığı ve marka çağrışımının rolünü incelemek için yeterince araştırma yapılmamıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak; marka farkındalığı ve marka çağrışımı unsurları dikkate alınarak çevrimiçi turizm ortamına genişleten çalışma ile, Türkiye çevrimiçi turizmi bağlamında çevrimiçi deneyiminin boyutları ile marka farkındalığı ve marka çağrışımının aracı rolü aracılığıyla tüketici çevrimiçi satın alma niyetine bağlayan bir model önerilmiş ve ampirik olarak test edilmiştir. Böylece literatürde söz konusu boşluğun giderilmesine katkıda bulunulmuştur.

Sonuçlar, turizm işletmelerinin çevrimiçi ortamda ve sosyal medyada sunduğu içeriğin kalitesinin ve işletme-kullanıcı etkileşiminin tüketiciler için büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu, kullanıcıların çevrimiçi ortamdan ve sosyal medyadan aldıkları hedonik motivasyonu, çevrimiçi etkileşimlerini ve marka farkındalığını artırmaktadır. Artan çevrimiçi tüketici etkileşimi, artan çevrimiçi tüketici marka farkındalığı ile birleştiğinde, markaların çevrimdışı satın alma niyetinde bir artışa yol açmaktadır. Sonuç olarak, işletmeler web sayfalarında ve sosyal medya sayfalarında yüksek kaliteli içerik üretmeye, bu içerikleri kullanıcıları eğlendirmede, çevrimiçi olarak etkilemede, marka çağrışımını geliştirmede, marka farkındalığı oluşturmada ve çevrimdışı satın alma niyetlerini etkilemede oynadığı önemli rol göz önüne alınarak, kullanıcılarının etkileşimini artırmak için olası tüm stratejileri uygulamaya ve bu yönde yatırım yapmaya teşvik edilebilir. Bu önerilerin dikkate alınması, turizm işletmelerinin farkındalıklarını arttırmalarına ve böylece daha çok turistlerin satın almalarını gerçekleştirmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar için şu önerilerde bulunulabilir: Birincisi, model farklı bir kültürel ortamda veya farklı bir endüstriyel bağlamda yeniden test edilseydi çalışmanın sonuçları farklı olabilirdi. Bu nedenle, araştırmacılar bu çalışmada elde edilen bulguları, farklı kültürel ve endüstriyel bağlamlarda (örneğin finans, mülk, müzik, spor) daha fazla test etmeye ve doğrulamaya teşvik edilebilir. İkincisi, gerçek anlamda çevrimiçi tatil satın alanların tespitinin yapılarak bu kişiler üzerinde inceleme ve değerlendirmeler yapılması gelecekteki araştırmalar için önemlidir. Üçüncüsü, web siteleri ve sosyal medya siteleri gelişimlerinde dinamik olduğundan, gelecekteki araştırmalar, tatil satın alma niyeti oluşum sürecini etkilemede tüketiciler tarafından algılanan çevrimiçi deneyimin değişen rollerini belirlemek için boyutsal bir tasarım kullanılabilir. Dördüncüsü, gelecekteki araştırmalar, tüketici risk taşıma eğilimi, yenilikçilik ve seyahat web sitesine katılım gibi belirli tüketici temelli değişkenlerin web sitesi özellikleriyle bağlantılı olarak çevrimiçi tatil satın alma davranışının oluşumu üzerindeki etkisini araştırabilir.

Yazar Katkıları

Yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Çevrimiçi Deneyimin Tatil Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Marka Farkındalığı ve Marka Çağrışımının Rolü" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. New York: Free Press.
- Alalwan, A. A. (2018). Investigating the impact of social media advertising features on customer purchase intention, *International Journal of Information Management*, 42, 65-77, <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.06.001>
- Alcántara-Pilar, J. M., Blanco-Encomienda, F. J., Armenski, T. ve Del Barrio-García, S. (2018). The antecedent role of online satisfaction, perceived risk online, and perceived website usability on the affect

- towards travel destinations. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, 20-35, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2017.09.005>
- Amaro, S. ve Duarte, P. (2013). Online travel purchasing: A literature review. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(8), 755-785, <https://doi.org/10.1080/10548408.2013.835227>
- Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological bulletin*. 103(3), 411-423.
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic Shopping Motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95, [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(03\)00007-1](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(03)00007-1)
- Babin, B. J., Darden, W. R. ve Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656. <https://doi.org/10.1086/209376>
- Barger, V., Peltier, J. W. ve Schultz, D. E. (2016). Social media and consumer engagement: A review and research agenda. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 10(4), 268-287. <https://doi.org/10.1108/JRIM-06-2016-0065>
- Barnes, S. J. ve Vidgen, R. T. (2006). Data triangulation and web quality metrics: A case study in e-government. *Information & Management*, 43(6), 767-777, <https://doi.org/10.1016/j.im.2006.06.001>
- Beldona, S., Morrison, A. M. ve O'Leary, J. (2005). Online shopping motivations and pleasure travel products: A correspondence analysis. *Tourism Management*, 26(4), 561-570, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.03.008>
- Belen Del Rio, A., Belen, Vázquez, R. ve Iglesias, V. (2001). The effects of brand associations on consumer response. *Journal of Consumer Marketing*, 18(5), 410-425. <https://doi.org/10.1108/07363760110398808>
- Budak, İ. ve Kılıç, G. (2021). Muhafazakar otellerin çevrimiçi yorumlar ile değerlendirilmesi. *Journal of Internet Applications and Management*, 12(1), 76-86, <https://doi.org/10.34231/iuyd.891014>
- Castañeda, J. A., Munoz-Leiva, F. ve Luque, T. (2007). Web acceptance model (WAM): Moderating effects of user experience. *Information & management*, 44(4), 384-396, <https://doi.org/10.1016/j.im.2007.02.003>
- Childers, T. L., Carr, C. L., Peck, J. ve Carson, S. (2001). Hedonic and utilitarian motivations for online retail shopping behavior. *Journal of retailing*, 77(4), 511-535. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(01\)00056-2](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(01)00056-2)
- Constantinides, E. (2004). Influencing the online consumer's behavior: The Web experience. *Internet Research*, 14(2), 111-126. <https://doi.org/10.1108/10662240410530835>
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda ölçme, güvenilirlik, geçerlilik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11 (3), 339-344, <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1322486024>
- Demirhan, M. ve Karaman, A. (2015). Akademisyenlerin adalet ve etik algılarının örgütsel adanmışlıklarına etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 245-266.
- Efron, B. ve Tibshirani, R. (1993). An Introduction to the Bootstrap, Chapman and Hill, New York.
- Faircloth, J. B., Capella, L. M. ve Alford, B. L. (2001). The effect of brand attitude and brand image on brand equity. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 9(3), 61-75. <https://doi.org/10.1080/10696679.2001.11501897>
- Fesenmaier, D. R. ve Jeng, J. M. (2000). Assessing structure in the pleasure trip planning process. *Tourism analysis*, 5(1), 13-27.
- Foroudi, P. (2019). Influence of brand signature, brand awareness, brand attitude, brand reputation on hotel industry's brand performance. *International journal of hospitality management*, 76, 271-285, <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.05.016>

- Garcia, J. A. C., Galindo, A. D. V. ve Suárez, R. M. (2017). The effect of online and offline experiential marketing on brand equity in the hotel sector El efecto del marketing experiencial en el capital de marca. *Spanish Journal of Marketing- ESIC*, 22(1), 22-41, <https://doi.org/10.1108/SJME-03-2018-003>
- Gentile, C., Spiller, N. ve Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer. *European Management Journal*, 25(5), 395-410, <https://doi.org/10.1016/j.emj.2007.08.005>
- Grant, R., Clarke, R. J., & Kyriazis, E. (2007). A review of factors affecting online consumer search behaviour from an information value perspective. *Journal of Marketing Management*, 23(5-6), 519-533, <https://doi.org/10.1362/026725707X212801>
- Hair, J.F., Marko S., Christian M. R. ve Jeannette A.M. (2012). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling in marketing research. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40 (3), 414-433, <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2016-0568>
- Ho, C. I. ve Lee, Y. L. (2007). The development of an e-travel service quality scale. *Tourism Management*, 28(6), 1434-1449, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.12.002>
- Ho, C. I., Lin, M. H. ve Chen, H. M. (2012). Web users' behavioural patterns of tourism information search: From online to offline. *Tourism Management*, 33(6), 1468-1482, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.01.016>
- Hoffman, E., Kaneshiro, S. ve Compton, W. C. (2012). Peak-experiences among Americans in midlife. *Journal of Humanistic Psychology*, 52(4), 479-503, <https://doi.org/10.1177/0022167811433851>
- Holbrook, M.B. ve Hirschman, E.C. (1982), The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132-140. <https://doi.org/10.1086/208906>
- Hong, S., Malik, M.L. ve Lee, M.K. (2003). Testing configural, metric, scalar, and latent mean invariance across genders in sociotropy and autonomy using a non-western sample. *Educational and Psychological Measurement*, 63 (4), 636-654, <https://doi.org/10.1177/0013164403251332>
- Hoyer, W. D. ve Brown, S. P. (1990). Effects of brand awareness on choice for a common, repeat-purchase product. *Journal of Consumer Research*, 17(2), 141-148. <https://doi.org/10.1086/208544>
- Huang, R. ve Sarigollu, E. (2012). *How brand awareness relates to market outcome, brand equity, and the marketing mix.* *Journal of Business Research*, 65, 113-132.
- Johnson, E. J., Moe, W. W., Fader, P. S., Bellman, S., & Lohse, G. L. (2004). On the depth and dynamics of online search behavior. *Management science*, 50(3), 299-308, <https://doi.org/10.1287/mnsc.1040.0194>
- Jun, S. H., Vogt, C. A. ve MacKay, K. J. (2007). Relationships between travel information search and travel product purchase in pretrip contexts. *Journal of Travel Research*, 45(3), 266-274, <https://doi.org/10.1177/0047287506295945>
- Kantarçı, K., Başaran, M. A. ve Özyurt, P. M. (2017). Determining hotel performance through consumer generated travel 2.0 reviews: A case of Kyrgyzstan. *Manas Journal of Social Studies*, 6(5), 131-145.
- Kaynama, S. A. ve Black, C. I. (2000). A proposal to assess the service quality of online travel agencies: An exploratory study. *Journal of Professional Services Marketing*, 21(1), 63-88, https://doi.org/10.1300/J090v21n01_05
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22, <https://doi.org/10.1177/002224299305700101>
- Keller, K. L., Parameswaran, M. G. ve Jacob, I. (2011). *Strategic brand management: Building, measuring, and managing brand equity.* Prentice, New Jersey.
- Kim, L. H., Qu, H. ve Kim, D. J. (2009). A study of perceived risk and risk reduction of purchasing air-tickets online. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 26(3), 203-224, <https://doi.org/10.1080/10548400902925031>

- Kim, W. G. ve Kim, D. J. (2004). Factors affecting online hotel reservation intention between online and non-online customers. *International Journal of Hospitality Management*, 23(4), 381-395, <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2004.02.001>
- Klein, L. R. ve Ford, G. T. (2002). Consumer search for information in the digital age: An empirical study of pre-purchase search for automobiles. Susan M. Broniarczyk ve Kent Nakamoto (Ed.). *NA - Advances in Consumer Research* içinde (p. 100-101). Valdosta, GA: Association for Consumer Research, <https://doi.org/10.1002/dir.10058>
- Kline, R. B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling (3. Baskı). New York, NY: Guilford.
- Lee, G. G. ve Lin, H. F. (2005). Customer perceptions of e-service quality in online shopping. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 33(2), 161-176, <https://doi.org/10.1108/09590550510581485>
- Lee, H. J., Lee, K. H. ve Choi, J. (2018). A Structural Model for Unity of Experience: Connecting User Experience, Customer Experience, and Brand Experience. *Journal of Usability Studies*, 11(1), 8-34.
- Liang, T. ve Hung-Jen L. (2002). Effect of store design on consumer purchases: an empirical study of on-line bookstores. *Information & Management*, 39(6), 431-444, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(01\)00129-X](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(01)00129-X)
- Lin, T. M., Lu, K. Y. ve Wu, J. J. (2012). The effects of visual information in eWOM communication. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 6(1), 7-26, <https://doi.org/10.1108/17505931211241341>
- Loiacono, E. T., Watson, R. T. ve Goodhue, D. L. (2002). WebQual: A measure of website quality. *Marketing Theory and Applications*, 13(3), 432-438.
- Mancı, A. R. ve Tengilimoğlu, E. (2021). Şanlıurfa'daki konaklama işletmelerinin çevrimiçi olumsuz yorumlarının içerik analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 1123-1148, <https://doi.org/10.21325/jotags.2021.832>
- Marsh, H. W., Wen, Z., Nagengast, B. ve Hau, K. T. (2012). *Structural equation models of latent interaction*. R. H. Hoyle (Ed.), Handbook of structural equation modeling (p. 436-458) içinde. The Guilford Press.
- McKinney, V., Yoon, K. ve Zahedi, F. M. (2002). The measurement of web-customer satisfaction: An expectation and disconfirmation approach. *Information systems research*, 13(3), 296-315.
- McLean, G. J. (2017). Investigating the online customer experience—a B2B perspective. *Marketing Intelligence & Planning*, 35(5), 657-672. <https://doi.org/10.1108/MIP-12-2016-0222>
- Memon, M. A., Ting, H., Cheah, J. H., Thurasamy, R., Chuah, F. ve Cham, T. H. (2020). Sample size for survey research, Review and recommendations. *Journal of Applied Structural Equation Modeling*, 4(2), 1-20, [http://dx.doi.org/10.47263/JASEM.4\(2\)01](http://dx.doi.org/10.47263/JASEM.4(2)01)
- Meyer, C. ve Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard Business Review*, 85(2), 117-126.
- Miniwatts, M. G. (2021). Internet growth statistics today's road to e-commerce and global trade internet technology reports. *Internet World Stats, Usage and Population Statistics*, <https://www.internetworldstats.com/emarketing.htm#stats>
- Moisescu, O. I. ve Berteau, P. E. (2013). The impact of brand awareness, brand knowledge and price positioning on perceived risks associated to buying online from travel agencies. *Romanian Journal of Marketing*, (3), 13-22.
- Nambisan, P. ve Watt, J. H. (2011). Managing customer experiences in online product communities. *Journal of Business Research*, 64(8), 889-895, <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.09.006>
- Novak, T. P., Hoffman, D. L. ve Yung, Y. F. (2000). Measuring the customer experience in online environments: A structural modeling approach. *Marketing Science*, 19(1), 22-42, <https://doi.org/10.1287/mksc.19.1.22.15184>

- Oh, H., Fiore, A. M. ve Jeoung, M. (2007). Measuring experience economy concepts: Tourism applications. *Journal of Travel Research*, 46(2), 119-132. <https://doi.org/10.1177/0047287507304039>
- Orhan, H. ve Kaşıkçı, D. (2002). Path, korelasyon ve kısmi regresyon katsayılarının karşılaştırılmalı olarak incelenmesi. *Journal of Animal Production*, 43(2), 68-78.
- Özdamar, K. (2013). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Ankara: Nisan Kitapevi.
- Park, Y.A. ve Gretzel, U. (2007). Success factors for destination marketing web sites: A qualitative meta-analysis. *Journal of travel research*, 46(1), 46-63, <https://doi.org/10.1177%2F0047287507302381>
- Pentina, I., Amialchuk, A. ve Taylor, D. G. (2011). Exploring effects of online shopping experiences on browser satisfaction and e-tail performance. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 39(10), 742-758, <https://doi.org/10.1108/09590551111162248>
- Percy, L. ve Rossiter, J. R. (1992). A model of brand awareness and brand attitude advertising strategies. *Psychology & Marketing*, 9(4), 263-274, <https://doi.org/10.1002/mar.4220090402>
- Rivera, M., Semrad, K. ve Croes, R. (2015). The five E's in festival experience in the context of Gen Y: Evidence from a small island destination. *Revista Española de Investigación de Marketing ESIC*, 19(2), 95-106. <https://doi.org/10.1016/j.reimke.2015.06.001>
- Rose, S., Hair, N. ve Clark, M. (2011). Online customer experience: A review of the business-to-consumer online purchase context. *International Journal of Management Reviews*, 13(1), 24-39, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2010.00280.x>
- Ryan, C. ve Rao, U. (2008). Holiday users of the Internet-ease of use, functionality and novelty. *International Journal of Tourism Research*, 10(4), 329-339, <https://doi.org/10.1002/jtr.660>
- Salehi, M., Salimi, M. ve Haque, A. (2013). The impact of online customer experience (OCE) on service quality in Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, 21(11), 1621-1631, <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2013.21.11.1681>
- Sashi, C. M. (2012). Customer engagement, buyer-seller relationships, and social media. *Management Decision*, 50(2), 253-272. <https://doi.org/10.1108/00251741211203551>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Seman, N. A. A., Govindan, K., Mardani, A., Zakuan, N., Saman, M. Z. M., Hooker, R. E. ve Özkul, S. (2019). The mediating effect of green innovation on the relationship between green supply chain management and environmental performance. *Journal of Cleaner Production*, 229, 115-127, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.03.211>
- Shabbir, S., Kaufmann, H. R., Ahmad, I. ve Qureshi, I. M. (2010). Cause related marketing campaigns and consumer purchase intentions: The mediating role of brand awareness and corporate image. *African Journal of Business Management*, 4(6), 1229-1235, <https://doi.org/10.5897/AJBM.9000129>
- Sharifi, S. S. (2014). Impacts of the trilogy of emotion on future purchase intentions in products of high involvement under the mediating role of brand awareness. *European Business Review*, 26(1), 43-53. <https://doi.org/10.1108/EBR-12-2012-0072>
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C. ve Härter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the Autonomy-Preference-Index (API). *Health Expectations*, 13(3), 234-243, <https://doi.org/10.1111/j.1369-7625.2009.00584.x>
- Sleeknote (September, 22, 2021). 15 eye-opening online shopping statistics for 2021. *Data & Studies*, <https://sleeknote.com/blog/online-shopping-statistics>

- Suki, N. M. ve Suki, N. M. (2017). Determining students' behavioural intention to use animation and storytelling applying the UTAUT model: The moderating roles of gender and experience level. *The International Journal of Management Education*, 15(3), 528-538, <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2017.10.002>
- Sultana, J. (2020). Determining the factors that affect the uses of Mobile Cloud Learning (MCL) platform Blackboard-a modification of the UTAUT model. *Education and Information Technologies*, 25(1), 223-238, <https://doi.org/10.1007/s10639-019-09969-1>
- Szymanski, D. M. ve Hise, R. T. (2000). E-satisfaction: An initial examination. *Journal of Retailing*, 76(3), 309-322, [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(00\)00035-X](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(00)00035-X)
- Tinsley, H. E. ve Tinsley, D. J. (1986). A theory of the attributes, benefits, and causes of leisure experience. *Leisure Sciences*, 8(1), 1-45, <https://doi.org/10.1080/01490408609513056>
- Tsaur, S. H. ve Lin, Y. C. (2004). Promoting service quality in tourist hotels: the role of HRM practices and service behavior. *Tourism Management*, 25(4), 471-481, [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00117-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00117-1)
- Uçkun, S. ve Sağtaş, S. (2021). Artırılmış gerçeklik ile deneyimsel pazarlamanın tüketici satın alma niyetine etkisi: Turistik satın alma davranışı uygulaması. *Journal of Management Theory And Practices Research*, 2(2), 150-174,
- Uğurhan, Y. Z. C., Yaşar, İ. H. ve Şener, B. Ç. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal sorumlu satın alma davranışları profili üzerine bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 174-186, <https://doi.org/10.17680/erciyesakademia.347742>
- Um, S. ve Crompton, J. L. (1990). Attitude determinants in tourism destination choice. *Annals of Tourism Research*, 17(3), 432-448, [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(90\)90008-F](https://doi.org/10.1016/0160-7383(90)90008-F)
- Uriely, N. (2005). The tourist experience, conceptual developments. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 199-216. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.07.008>
- Uygurtürk, H. ve Aksoy, R. (2019). Marka değerini oluşturan faktörlerin analizi: A grubu seyahat acentaları müşterileri üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 379-406.
- Valkonen, J. (2009). Acting in nature: Service events and agency in wilderness guiding. *Tourist Studies*, 9(2), 164-180, <https://doi.org/10.1177%2F1468797609360595>
- Washburn, J. H. ve Plank, R. E. (2002). Measuring brand equity: An evaluation of a consumer based-brand equity scale. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10, 46-61, <https://doi.org/10.1080/10696679.2002.11501909>
- West, S.G., Finch, J.F. ve Curran, P.J. (1995). Structural equation models with non-normal variables: Problems and remedies. R. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues and applications* içinde (pp.56-75). Newbury Park, CA: Sage.
- Williams, A. (2006), Tourism and hospitality marketing: Fantasy, feeling and fun. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(6), 482-495. <https://doi.org/10.1108/09596110610681520>
- Woodside, A. G. ve Lysonski, S. (1989). A general model of traveler destination choice. *Journal of travel Research*, 27(4), 8-14, <https://doi.org/10.1177%2F004728758902700402>
- Woodside, A. G. ve MacDonald, R. (1994). *General system framework of customer choice processes of tourism services*. R. V. Gasser ve K. Weiermair (Ed.), Spoilt for choice: decision making processes and preference changes of tourists: intertemporal and intercountry perspectives: proceedings of the International Conference at the University of Innsbruck (p. 30-59) içinde. Vienna.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yılmaz, V. ve Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı değişken etkisinin incelenmesi: Yüksek hızlı tren işletmeciliği üzerine bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517-534, <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2018239946>

Yoo, B., Donthu, N. ve Lee, S. (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 28(2), 195-211. <https://doi.org/10.1177%2F0092070300282002>

Young, J. (2021, January 18). Online holiday sales grow north of 45% in 2020. *Dijital Commerce 360*, <https://www.digitalcommerce360.com/article/online-holiday-sales/>

Extended Abstract

The emergence of internet as both communication and distribution channels, creates an opportunity for online business-customer interaction. These interactions come in view on the sidelines of customer actions when using varied online services (searching information for details of product or business, banking, online purchase, joining social networks, online communities, spare time activities, etc.). As long as the level of adaptation and penetration of internet technology, in particular, online purchase proceeds to increase.

Tourism is a sector having a giant projection based on experiences (Uriely, 2005, p.200). The experience dimension of tourism has been blown out tremendously in consequence of contributing tourists to psychologically feel good and advocating self-improvement (Hoffman, Kaneshiro and Compton, 2012; Tinsley and Tinsley, 1986). Tourists search for the most convenient travel and destination in line with their needs and pleasures, and they spend too much time doing it. In this searching process, they use internet to spend less time. In today's world, the rate of online booking in tourism sector is more than 50 % (Kantarçı, Başaran and Özyurt, 2017, p. 133) and the first communication of tourists with these places comes true on internet.

Seeing that the relationship between tourist and vacationland commence on the sidelines of searching information pertaining to resort on internet, a set of factors such as pleasure experienced during searching, whether interacted with resort, utility of service, benefit acquired accounts for primal level of experience that is going to impact perceived brand value by tourists (Garcia, Galindo and Suárez, 2017, p. 27).

Though there have been some studies regarding brand awareness, brand association, and holiday purchase intention in the literature, no study has been found in which these variables are conducted with online experiential marketing. It is thought that this study will contribute to filling the gap in the literature by evaluating the relationships between online experiential marketing (including information searching and booking during the purchasing process) and brand awareness of resorts, brand associations and holiday purchase intention. Although tourism industry has become an industry that has integrated online experience to service strategy, considering that very few studies regard the impact of online experience on variables related resorts, this study will be helpful for business managers particularly. Besides, since the relationship between tourist and resort embarks upon during the searching information regarding destination on internet, the impact of pleasure that emerges during searching is critical. Considering conceptions regarding the issue will enable businesses to determine where concentrating on marketing efforts to advance market value and enhance long-term and permanent affiliations with customers. Otherwise, it is essential to examine what factors influence customers to buy online holiday shopping. In this line, understanding of businesses how coping with actions for brand awareness and association in order to develop customer experience and provide holiday purchasing will be beneficial themselves to differentiate from competition in the online market.

The purpose of this study is to examine whether brand awareness and brand association have a mediating role in the impact of online experience on holiday purchase intention. In the study; the scales applied by Garcia et al. (2016) were used for online experience, brand awareness and brand association, and Alalwan (2018)'s study was used for the purchase intention scale. The data used in the study were collected by online survey technique between September-November 2021. The sample of the study consists of a total of 343 people over the age of 18, living in Turkey selected by convenience sampling method. Confirmatory factor analysis, path analysis, and mediation analysis were performed to analyze the obtained data. As a result of the path analysis; It is seen that hedonicity, which is one of the sub-dimensions of online experience, has a significant and positive effect on holiday purchase intention, sociability has a positive effect on brand association, usability has a significant and positive effect on brand awareness, brand association and holiday purchase intention, and brand awareness has a positive effect on holiday purchase intention. So, hypotheses H_{1b}, H_{1d}, H_{2d}, H_{3c}, H_{3d}, and H₄ were accepted. However, hypotheses H_{1a}, H_{1c}, H_{2a}, H_{2b}, H_{2c}, H_{3a}, H_{3b}, and H₆ were rejected.

In the structural model, the bootstrap method was applied to test the mediating role of brand awareness and brand association in the effect of sub-dimensions of online experience on holiday purchase intention. In the analysis performed according to this method, it is seen that the effect of the usability as a sub-dimension of the online experience on the holiday purchase intention decreases when brand awareness is included in the model. As a similar result, it has been determined that the effect of the usability as a sub-dimension of the online experience on the holiday purchase intention decreases when the brand association is included. With these results, it is seen that both variables have a partial mediation effect. So, hypotheses H_{5a} and H_{7a} were partially accepted, but, hypotheses H_{5a}, H_{5b}, H_{5c}, H_{7a}, H_{7b}, and H_{7c} were rejected.

Results reveal that the quality of content presented on social media as online by travel businesses and business-customer interactions are crucial for customers. This shows that hedonic motivation of customers taken from online platforms and social media increases online interactions and brand awareness. When increased online customer interaction is associated with increased customer brand awareness, it brings about rising in the offline purchase intention. As a result, businesses can be promoted to produce high-quality content on web pages and social media platforms and to invest in line with all potential strategies to increase the interaction of users when considering these contents to entertain the users, attract the users as online, advance brand association, create brand awareness, and attract the offline purchase intention. It is thought that taking these suggestions into account will help tourism businesses to increase their awareness and thus help more tourists to make their purchases.

Lise Öğrencilerinin Covid-19 Pandemi Dönemi Akademik Motivasyonsuzluklarının İncelenmesi¹

The Investigation of High School Students' Academic Amotivation During The Covid-19 Pandemic

Gökhan KAYIR²
Şenol UÇAR²

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 01.03.2022
Kabul Tarihi / *Accepted*: 15.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1081139

Atıf / Citation: Kayır, G. Ve Uçar, Ş., (2022). "Lise Öğrencilerinin Covid-19 Pandemi Dönemi Akademik Motivasyonsuzluklarının İncelenmesi" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 209-226, Doi: 10.48146/odusobiad.1081139

Öz

2020-2022 yılları arası dönemde dünyada pek çok alanda derin izler bırakan Covid-19 pandemisi üzerinde dünya genelinde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda dünyada değişen eğitim anlayışı ve uygulamalarına ilişkin mevcut durum ve geleceğe dönük etkiler irdelenmektedir. Pandemi döneminde yapılan eğitim uygulamalarının sonuçlarından en çok etkilenen grup olan öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalar ile onların yaşadıkları eğitsel süreçler incelenmektedir. Motivasyon ve akademik başarı arasında yakın ve doğrusal bir ilişki olduğu pek çok çalışma ile desteklenmiştir. Bu çalışmanın amacı pandemi döneminde lise öğrencilerinin akademik motivasyonsuzluklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Çalışma kapsamında pandemi döneminde Eskişehir'de çeşitli okul türleri ve sınıflarda öğrenim görmekte olan öğrencilerin akademik motivasyonsuzlukları uzaktan eğitime katılma durumlarına, cinsiyetlerine, sınıf ve okul türlerine göre incelenmiştir. Veriler 2021 yılı ekim ayında Legault, Green-Demers ve Pelletier (2006) tarafından geliştirilen ve İltter (2019) tarafından Türk kültürüne uyarlanan "Akademik Motivasyonsuzluk Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçek Dört alt faktörden (Çaba inançları, Görev Değeri, Yetenek İnançları, Görevin Özellikleri) oluşmaktadır. Araştırma bulguları öğrencilerin okul türlerine, uzaktan eğitime katılma ve yüz yüze eğitime katılma durumlarına, uzaktan eğitimi başarılı bulmalarına ve öğretmenlerine rahat ulaşabilme durumlarına göre motivasyonsuzluk alt faktör puanlarında anlamlı farklar olduğunu göstermektedir. Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre, üst sınıfta yer alan öğrenciler 9. Sınıf öğrencilerine göre, meslek lisesinde öğrenim gören öğrenciler akademik liselerde öğrenim gören öğrencilere göre, uzaktan eğitimi başarılı bulan öğrenciler bulmayanlara göre, uzaktan ve yüz yüze eğitime katılmayan öğrenciler katılanlara göre ve öğretmenlerine yeterince rahat ulaşmadıklarını düşünen öğrenciler ulaşanlara göre daha yüksek motivasyonsuzluk puanlarına sahiptir. Araştırma bulguları literatürde yer alan önceki çalışmalarla uyumluluk göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin Türkiye'de yürütülen uzaktan eğitim çalışmalarını başarısız buldukları, uzaktan eğitim derslerine katılmada isteksiz oldukları, yüz yüze eğitim verilen dönemde okula daha fazla devam ettikleri görülmüştür. Yüz yüze öğretim döneminde akademik açıdan motivasyonları düşük olan öğrencilerin pandemi döneminde de bu farklılıkları korudukları anlaşılmıştır. Uzaktan eğitim döneminde derslere katılmayan öğrencilere yönelik çalışmaların yapılması, normal eğitim öğretim düzenine geçildiğinde öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı çalışmaların düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Motivasyonsuzluk, Öğrenci motivasyonu, Covid-19, online eğitim, öz-belirleme teorisi

¹ Eskişehir Valiliği, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 18.11.2021 tarih ve E-88074293-605.01-37154265 sayılı izin yazısı.

² Sorumlu Yazar, Dr., Eskişehir İl Millî Eğitim Müdürlüğü, gokhankayir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9830-0006

²Okul Müdürü, Ahmet Kanatlı Anadolu Lisesi, emreucar7977@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7977-0006

Abstract

In the period between 2020-2022, many studies have been carried out around the world on the Covid-19 pandemic, which left deep traces in many areas around the world. These studies examine the current situation and future effects of changing education understanding and practices in the World. The studies conducted with the students, who are the most affected group by the educational practices during the pandemic period, and the educational processes they experience are examined. It has been supported by many studies that there is a close and linear relationship between motivation and academic achievement. The aim of this study is to examine the academic amotivation of high school students in terms of various variables during the pandemic period. Within the scope of the study, the academic motivation of students studying in various school types and classes in Eskişehir during the pandemic period was examined according to their participation in distance education, gender, class, and school types. Data were collected with the "Academic Amotivation Scale" developed by Legault, Green-Demers and Pelletier (2006) and adapted to Turkish culture by İlter (2019) in October 2021. The scale consists of four sub-factors (Effort Beliefs, Task Value, Ability Beliefs, Task Characteristics). Research findings show significant differences in amotivation sub-factor scores according to the type of school, participation in distance education and face-to-face education, finding distance education successful and reaching their teachers quickly. Research findings are consistent with previous studies in the literature. According to the research results, it was seen that the students found the distance education studies carried out in Turkey unsuccessful, they were reluctant to participate in distance education courses, and they attended school more during the face-to-face education period. It has been understood that students with low academic motivation during the face-to-face education period maintain these differences during the pandemic period. It is recommended to carry out studies for students who do not attend classes during the distance education period, and to organize studies that increase the motivation of students when they switch to the normal education system.

Keywords: Amotivation, Student motivation, Covid-19, Online education, Self-Determination Theory

Giriş

2020 yılının ilk aylarından itibaren dünya genelini etkisi altına alan yeni tip koronavirüs (COVID-19) pandemisi, 1918 yılında yaşanan İspanyol gribi salgınından sonra en etkili sağlık olayı olarak kayıtlara geçmiştir. Önceki pandemiden farklı olarak, bu pandemi döneminde ülkelerin her alanında daha dikkatli davranması ve aşı/ ilaç geliştirme çalışmalarında ilerleme kaydedene kadar belirli alanlarda hizmetlerin durdurulması ya da en az temas gerçekleştirilecek şekilde döndürülmesi gibi önlemler alınmıştır. Seyahat kısıtlamaları, karantinalar, tam kapanmalar vb. yöntemlerle salgının yayılma hızı düşürülmeye çalışılmıştır. Bu önlemlerin ekonomi üzerinde olduğu gibi eğitim üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Bu nedenle 2020 ve 2021 yıllarında dünya genelinde eğitimin uzaktan sürdürülmesine yönelik uygulamalar yapılmıştır (Tan, 2020).

Uzaktan eğitim ve yönetim sistemleri bir süredir eğitim kurumlarının kullanımına açıktır. Öğretmenlere ve öğrencilere ev ortamından sanal sınıf ortamlarına bağlanma imkanı sağlamaktadır. Pandemi döneminde eğitimin tüm tarafları bu sistemlerden fayda sağlamaya çalışmışlardır. Ancak, bu sistemlerin etkililiği üzerinde tartışmalar sürmektedir (Szopinski & Bachnik, 2022). Pandemi dönemi, uzaktan eğitim sistemlerinin artılarının ve eksilerinin daha net görülebildiği, öğretmen hazırbulunuşluklarının kurumlar ve öğretmenlerin kendileri tarafından daha objektif değerlendirilebildiği bir süreçtir.

Öğrenci motivasyonunun başarı üzerindeki etkilerine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Bazı öğrencilerin çeşitli engellerle karşılaştıklarında dururken, diğerlerinin sebat gösterip çeşitli yöntemlerle eğitimlerini devam ettirmelerini anlamak eğitim bilimciler için uzun süredir bir uğraş konusudur (Mega, Ronconi & Beni, 2014). Öğrenci motivasyonu ve akademik başarı arasındaki ilişki konusunda 2020 yılı öncesinde yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmının yüz yüze eğitim ortamlarında yapıldığı görülmüştür. Covid-19 salgınının başlarında eğitim aniden bir hafta sonunda uzaktan verilmeye başlanmıştır. Bu durum da araştırmacılara ve öğretmenlere öğrenci motivasyonunun uzaktan eğitim ortamında nasıl olabileceğinin görülmesi için imkan sunmuştur (Daniels, Goegan & Parker, 2021).

Motivasyon, öğrencilerin öğrenmesi açısından temel bir unsurdur. Öğretmenler sınıfta optimal başarıyı kazandırabilmek için motivasyonun artırılması yönünde öğrencilere yardımcı olabilirler. Destekleyici sınıf atmosferinin sınıfta uygulanmasıyla, öğretmenlerin hevesli bir şekilde öğrenmeden zevk almalarına yardımcı olmaları konusunda çocukları teşvik etmeleri öğretimin başarısının artırılması için önemli bir faktördür (Valerio, 2012).

Akademik motivasyonu yüksek olan öğrencilerin, öz düzenleme becerisine sahip oldukları kabul edilen bir gerçektir. Bu tür öğrenciler kendilerini motive edebilen, girişken özelliklere sahip ve eyleme geçen öğrencilerdir. Bu tür öğrenciler kendilerine hedefler koyabilmekte ve bu hedeflere ulaşabilmek için gerekli çalışmaları sürdürebilmektedir (Zimmermann, Bandura & Martinez-Pons, 1992). Öğrencilerin akademik motivasyonları, pek çok farklı değişkenle iç içedir. Bunlardan birisi öznel olarak bireylerin iyi oluş durumlarıdır. Bireyler öznel olarak mutlu olduklarında olumlu duygulanmakta ve yaşam kalitelerini artırma eğiliminde olmaktadır (Eryılmaz, 2010). Wigfield, Eccles ve Rodriguez'e (1998) göre akademik motivasyon iki ana etmenden etkilenmektedir. Bunlardan ilki bireylerin kendilerini yeterlilik hisleri ile farklı sonuçları başarmaya yönelik çalışma isteklerini kapsayan öz-alguları, ikincisi bireylerin farklı aktivitelerle uğraşması ve yeni aktivitelerle başlamasıdır.

Şüphesiz akademik motivasyon eksikliği moral bozukluğu ve tatminsizlik duyguları yaratır ve öğrencilerin iyi halini ve üretkenliğini etkiler. Öğrencilerin akademik motivasyonsuzluk durumları sadece eğitim ortamı ile sınırlı kalmaması ve öğrencilerin içinde yer aldıkları daha geniş sosyal ortamlarını etkilemesi nedeniyle karmaşık bir fenomen olarak kabul edilmektedir (Legault, Green-Demers ve Pelletier, 2006).

Öğrencilerin motivasyonlarının sınıf ortamlarında artırılmasına yönelik stratejilerinin ortak yönünün öğrenci doğasına yakın uygulamaların sınıf ortamlarına getirilmesi olduğu görülecektir. Yapılan çalışmalarda, eğitim ortamlarında oyunlaştırmanın (Hanus & Fox, 2015), destekleyici anne baba tutumlarının eğitim sürecine dahil edilmesinin öğrenci motivasyonunu arttırmada etkili olduğu görülmüştür (Turner, Chandler & Heffer, 2009). Uzaktan eğitim sürecinde yapılan derslerde öğrencinin daha aktif olacağı Web 2.0 gibi teknolojilerin derslerde kullanımı ve veli-öğrenci işbirliği gerektirecek çalışmaların yapılması öğrenci motivasyonunu arttırması beklenmektedir. Buna karşın 2020 yılında acil uzaktan eğitime geçilmesi nedeniyle öğretmenler hazırlıksız yakalanmış ve içerik geliştirme ile teknoloji kullanımı süreçlerinde eksiklikler olmuştur.

Öz Belirleme Teorisi

Bireyler bir davranışı gerçekleştirme nedenlerini içselleştirdikleri oranda öz belirleme kapasitelerini geliştirmiş olurlar. İçsel olarak motive olmuş davranışlar, öz belirleme becerisinin derinliğini belirler, çünkü bu tür davranışlar özgür irade ile ve zevk alınarak yapılmıştır. Dışarıdan gelen motivasyon ise araçsal sebeplerin etkilerinin performans üzerindeki arttırıcı özelliğini ifade eder (Legault, Green-Demers ve Pelletier, 2006).

Motivasyon kavramı çok boyutlu olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle de başarı motivasyonu için araştırmacılar farklı teoriler geliştirmişlerdir. Öz belirleme teorisi, sosyal bilişsel teori, beklenti-değer teorisi bu alanda geliştirilen teorilerden bazılarıdır (Zaccoletti, Camacho, Correia, Aguiar, Mason, Alves & Daniel, 2020). Bunların arasında ön planda tutulan beklenti-değer modelidir. Bu modele göre 3 farklı bileşen öğrenci motivasyonunu belirlemektedir. Bunlardan ilki öğrencilerin bir görevi yerine getirme konusundaki inançlarını içeren beklenti bileşeni, ikincisi görevle öğrencinin kurduğu ilgi ve göreve verdiği değeri, amaçlarını ve inançlarını içeren değer bileşeni, sonuncusu da öğrencinin göreve vermiş olduğu duygusal tepkileri içeren duyusal boyuttur (Pitirinch & Grooth, 1990).

Legault, Green-Demers ve Pelletier (2006) tarafından formüle edilen motivasyonsuzluk teorisinin alt boyutları, tanımları ve dayandığı psikolojik temel ile ilgili bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Motivasyonsuzluğun Alt boyutu	Açıklama	Yazar tarafından bahsedilen çalışmalar
Yetenek İnancı	Öz yeterlilik beklentisi, kişiler bir görevi yerine getirmek için gerekli stratejileri yapma hakkında sahip oldukları beklentiler. Kişinin kendi yeteneğine ilişkin zayıf beklentisi akademik olarak ilgisizliğe neden olacaktır.	Bandura (1977, 1982); Skinner, Wellborn, Connell (1990)
Çaba İnancı	Öğrencilerin bir davranış için gerekli çaba ve enerji yatırımını yapma kapasitesi ve isteğidir. Öğrenciler akademik kapasiteyi uygulamak için gereken şartları bilebilir, kendi yeteneklerinin farkında da olabilir, ancak yine de motivasyon sağlayamazlar.	Pelletier vd. (1999)
Göreve Verilen Değer	Bireyin karşılaştığı ve yapması gereken göreve verdiği değeri tanımlamaktadır.	Landy & Becker, (1987)
Görev Özellikleri	Okuldaki bütün görevler eşit olarak oluşturulmamıştır. Bu boyut görevin özelliklerinin motivasyonsuzluğa yol açacağı varsayımından yola çıkmaktadır. Görevin öğrenciye zevk vermesi gerekmektedir.	(Ainley, Hidi, & Berndoff, 2002; Deci, 1992; Renninger, Hidi, & Krapp, 1992).

Tablo 1. Öz-Belirleme Teorisi Alt Boyutları (Leagult, Green-Demers & Pelletier, 2006)

Legault, Green-Demers ve Pelletier (2006) yaptıkları çalışmada akademik motivasyonsuzluğun alanyazında yer alan başlıklara karşılık gelen dört faktörden oluştuğunu bulmuşlardır. Öğrencilerin motivasyonsuzluğunun nedeni olarak, kendi yeteneklerine olan inanç eksikliği, çaba kapasitelerine ilişkin inançlarındaki yetersizlik, akademik görevlerin cezbedici olmayan özellikleri ve akademik görevlere verdikleri değer olarak görülmektedir. Bu dört faktörün toplamda birbirini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Okuldaki görevlerden edinilecek deneyim, öğrencilerin bilgisini, yeteneğini veya ilgisini gerektirmiyorsa, öğrencilerin onu tercih etmesi olası değildir. Bir görev, ilginç veya teşvik edici niteliklerden yoksun olduğunda ve sıkıcı, rutin, sıkıcı, meşakkatli veya alakasız olduğunda, motivasyon kaybı meydana gelebilir. Böyle bir faaliyetin terk edilmesi veya ihmal edilmesi muhtemeldir. Bu nedenle, akademik görevin çekici olmayan özellikleri gerçekten de ilgisizliğe yol açabilir (Legault, Green-Demers ve Pelletier, 2006).

Bu salgın döneminin önceki dönemlerden farkı teknoloji ile insanların fiziksel olarak bağ kurmak zorunda kalmamasıdır. İnsanların virüsler hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu ve karantina kavramının artık tam izolasyon anlamı getirmeyeceği ağ tabanlı teknoloji döneminde yapılan faaliyetlere ilişkin değerlendirmelerin bundan sonraki dönemde çok kullanışlı olacaktır. Eğitimin önemli bir amacı da öğrencileri akademik olarak geleceğe hazırlamaktır. Başarı ve motivasyon arasındaki doğrusal ilişki göz önüne alındığında motivasyon ve dolayısıyla motivasyonsuzluk üzerine yapılacak çalışmalar benzer uzaktan eğitim ortamlarındaki uygulamalara ışık tutacaktır. Bu çalışmanın amacı salgın döneminde öğrencilerin akademik motivasyonlarının uzaktan eğitim sürecinden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, a. okul türüne, b. cinsiyete, c. sınıfa, d. uzaktan eğitime katılma durumlarına göre farklılıklar incelenmiştir.

Yöntem

Çalışma bir betimsel tarama çalışması olarak desenlenmiştir. Best ve Khan'a (2007) göre bu yöntem bir bütün içerisinde birbirinden farklı olan grupların bir bakış açısı kazanması, belirli bir disiplin çerçevesinde ampirik verilerin toplanması ve bir kuramın oluşturulması işlemlerini tek elde toplayan bir yöntemdir. Araştırmanın doğası gereği öğrencilerin motivasyon durumlarının hızlı şekilde analiz edilebilmesi amacıyla bu yöntem başyurulmuştur. Eskişehir Valiliğinden 18.11.2021 tarih ve 37154265 sayılı etik kurul araştırma izni alınmıştır.

Araştırma kapsamında 2021-2022 öğretim yılında Eskişehir’de farklı liselerde öğrenim görmekte olan 500 öğrenciye araştırma ölçeği uygulanmış, ölçeğe tam yanıt veren 474 öğrencinin verileri analize tabi tutulmuştur. Örneklem seçiminde farklı okul türlerini dahil etmek adına maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmış ve öğrencilerin okul türlerine göre dengeli temsili amaçlanmıştır. Örneklem seçiminde Türk eğitim sistemi içerisinde ortaöğretim kurumlarındaki çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Beceri eğitimleri nedeniyle uzaktan eğitim sürecini tam olarak deneyimlemeyen işletmelerde çalışma yapan mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları araştırmaya dahil edilmemiş, ancak spor lisesi ve güzel sanatlar lisesi türündeki okullar çalışmada yer almıştır. Bu okullar kurum türü olarak mesleki ve teknik anadolu lisesi olarak isimlendirildiğinden o başlık altında değerlendirilmiştir. Araştırma örnekleminde yer alan öğrencilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Okul Türü	Anadolu Lisesi	Fen Sosyal Lisesi	Lisesi/ Bilimler	Mesleki –Teknik Anadolu Lisesi*	İmam-Hatip Lisesi
	272	38		142	22
Sınıf	9. sınıf	10. Sınıf		11. Sınıf	12. Sınıf
	198	108		123	46
Cinsiyet	Kız	Erkek			
	305	170			

Tablo 2. Çalışmanın Örneklemine İlişkin Bilgiler

*Spor lisesi ve güzel sanatlar lisesi resmi adları nedeniyle Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak isimlendirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak Legault, Green-Demers ve Pelletier (2006) tarafından geliştirilen ve İlter (2019) tarafından Türk kültürüne uyarlanan Akademik Motivasyonsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Türk kültürüne ortaokul öğrencilerinden oluşan bir örneklem grubu kullanılarak uyarlanmıştır. Dört alt faktörden (Çaba inançları, Görev Değeri, Yetenek İnançları, Görevin Özellikleri) oluşan ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iyi uyum gösterdiği bulunmuştur [$\chi^2 = 127.54$, $df = 98$, $RMSEA=.041$, $SRMR=.044$, $GFI=.92$, $AGFI=.89$, $CFI=.97$, $NFI=.90$]. Ölçeğin bütün olarak iç tutarlık katsayısı .84 ve test-tekrar-test katsayısı ise .80 olarak hesaplanmıştır.

Ölçek araştırmacılar tarafından geliştirilen akademik motivasyonsuzluk taksonomisinin somut bir çıktısıdır. Bu açıdan ölçek öz-belirleme kuramını destekleyen bir yapıdadır. Geliştirilen taksonominin bir özelliği olarak tek boyutlu değil çok boyutludur. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar akademik motivasyonsuzluk durumunun yüksek olduğunu gösterir. Başka bir deyişle puanın artması, öğrencinin ders çalışmak veya okul ödevlerine çaba harcamak için daha az motivasyon sahibi olduğunu göstermektedir (İlter, 2019). Araştırmada bu ölçeğin tercih edilme nedeni öğrenci motivasyonsuzluklarına ilişkin alt boyutlarında detaylı bilgi sağlayabilmesidir.

Verilerin Toplanması

Veriler İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinlerin alınmasının ardından, çevrimiçi ortamda toplanmıştır. Hedef kitlede yer alan ve önceden belirlenen çeşitliliğe ulaşılmasının ardından 500 öğrencide veri toplama işlemi sonlandırılmıştır. Formu tam cevaplayan 474 öğrenci ile çalışma tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistikler, normallik varsayımının karşılanması nedeniyle ANOVA ve t-testi kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla yapılan faktör analizinde maddelerin 4 faktör altında toplandığı ve varyans açıklıcılığının %72.41 olduğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin Akademik Motivasyonsuzluk Ölçeğine verdikleri cevaplar, onların cinsiyetleri, okul türleri, sınıf düzeyleri, uzaktan ve yüz yüze eğitime katılma durumları ve uzaktan eğitim sürecini başarılı bulup bulmamaları durumlarına göre incelenmiştir. Akademik motivasyonsuzluk durumları incelenmeden önce öğrencilerin uzaktan eğitim ve yüz yüze derslere katılma durumlarına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Salgın döneminde uzaktan eğitim derslerine öğrencilerin ne oranda katıldıkları sorulduğunda %30 luk bir kısmının çoğunlukla katılmadığı ya da hiç katılmadığı cevabı alınmıştır (Hiç katılmadım %7.4, n: 35; Çoğunlukla katılmadım % 22.6, n: 107). 2020-2021 Öğretim Yılında okullar aralıklı olarak yüz yüze eğitime dönmüştür. Lise öğrencilerine bu dönemde okula ne oranda devam ettiği sorulduğunda %15'inin ya çoğunlukla katılmadığı ya da hiç katılmadığı görülmüştür (Hiç katılmadım %7.2, n: 34; Çoğunlukla katılmadım % 7.8, n: 37).

Okul türlerine göre uzaktan eğitime katılım oranlarına bakıldığında en yüksek katılım oranının fen lisesi/sosyal bilimler lisesi grubunda olduğu görülmektedir. En düşük katılım oranı ise meslek lisesi grubundadır.

Okul Türü	Uzaktan Derslere Katılım						Toplam
	Hiç katılmadım	çoğunlukla katılmadım	ara katıldım	sıraçoğunlukla katıldım	her zaman katıldım		
Anadolu Lisesi	N 22	62	62	70	56	272	
	% 8.1%	22.8%	22.8%	25.7%	20.6%	100.0%	
Mesleki- Teknik Anadolu Lisesi*	N 13	34	56	27	12	142	
	% 9.28%	24.2%	40%	19.2%	16.8%	100.0%	
Fen Lisesi/ Sosyal Bilimler Lisesi	N 0	7	5	12	14	38	
	% 0.0%	18.4%	13.2%	31.6%	36.8%	100.0%	
İmam Hatip Lisesi	N 0	4	4	6	8	22	
	% 0.0%	18.2%	18.2%	27.3%	36.4%	100.0%	
Toplam	N 35	107	127	115	90	474	
	% 7.4%	22.6%	26.8%	24.3%	19.0%	100.0%	

Tablo 3. Okul Türlerine Göre Uzaktan Eğitime Katılma Oranları

*Spor lisesi ve güzel sanatlar lisesi resmi adları nedeniyle Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak isimlendirilmiştir.

2020-2021 öğretim yılında vaka sayılarının azaldığı dönemlerde yüz yüze eğitim kararı alınmıştır. Bu dönemde derslere devamlılık zorunlu tutulmamıştır. Araştırma bulguları bir zorunluluk olmamasına rağmen öğrencilerin derslere katılımının uzaktan eğitimden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 4'de yüz yüze eğitim derslerine en yüksek katılım oranının imam hatip lisesi türünde, en düşük katılım oranının da fen lisesi ve sosyal bilimler lisesi grubunda olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin %19'unun uzaktan eğitimde derslere her zaman katıldığını söylemelerine karşın % 40'ı yüz yüze derslere her zaman katıldıklarını söylemişlerdir.

Okul Türü	Yüzyüze Derslere Katılım					
	Hiç katılmadım	çoğunlukla katılmadım	ara katıldım	sıraçoğunlukla katıldım	her zaman katıldım	Toplam
Anadolu Lisesi	N 16 % 5.9%	19 7.0%	34 12.5%	91 33.5%	112 41.2%	272 100.0%
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	N 16 % 11.4%	11 7.8%	22 15.7%	41 29.2%	52 30.7%	142 100.0%
Fen Lisesi/Sosyal Bilimler Lisesi	N 1 % 2.6%	5 13.2%	5 13.2%	13 34.2%	14 36.8%	38 100.0%
İmam Hatip Lisesi	N 1 % 4.5%	2 9.1%	0 0.0%	7 31.8%	12 54.5%	22 100.0%
Toplam	N 34 % 7.2%	37 7.8%	61 12.9%	152 32.1%	190 40.1%	474 100.0%

Tablo 4. Okul Türlerine Göre Yüz yüze Katılma Oranları

Öğrencilerin uzaktan eğitime katılma durumları ile yüz yüze eğitim olan dönemlerde okula gelme durumları arasında karşılaştırma yapma amacıyla eşleştirilmiş gruplar t-testi yapılmıştır. Eşleştirilmiş grupla t-testi sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Gruplar	N	\bar{x}	ss	sh	t-testi		
					t	sd	p
Uzaktan Yüzyüze	474	3.24	1.21	.07	8.87	473	.00
		3.90	1.21				

Tablo 5. Öğrencilerin Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitime Katılma Durumlarına İlişkin Eşleştirilmiş Örneklem T-Testi Sonuçları

Öğrencilerin uzaktan eğitim derslerine katılma durumları ile yüz yüze derslere katılma durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t_{.05}; 473=8.87$). Öğrencilerin yüz yüze eğitime katılma ortalamaları ($\bar{x}=3.90$), uzaktan eğitime katılma ortalamalarından daha yüksektir ($\bar{x}=3.24$).

Katılımcıların ölçek alt boyutlarına verdikleri cevaplar cinsiyetlerine göre değerlendirildiğinde yalnızca görev değeri alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t_{.05}; 473=3.17$). Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre erkek öğrencilerin görev değer puanları ($\bar{x}=10.27$), kız öğrencilerden daha yüksektir ($\bar{x}=8.20$). Diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak “yetenek inançları” ve “ görev özellikleri” alt boyutlarında erkek öğrencilerin ortalamaları; “çaba inançları” alt boyutunda ise kız öğrencilerin ortalamaları daha yüksektir. Ayrıntılı test sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	sh	t-testi		
						t	sd	P
GD	Erkek	170	10.27	6.12	.46	3.65	317	.00
	Kız	304	8.20	5.46	.31			
Yİ	Erkek	168	9.88	6.06	.46	.34	472	.72
	Kız	300	9.68	5.88	.33			
GÖ	Erkek	170	14.51	7.15	.54	1.35	472	.17
	Kız	304	13.59	7.00	.40			
Çİ	Erkek	170	12.75	6.74	.51	.80	472	.42
	Kız	304	13.28	6.99	.40			

Tablo 6. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Akademik Motivasyonsuzluk Ölçeğine Verdikleri Cevaplar

$p < .05^*$; $.001^{**}$; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları

Öğrencilerin online derslere katılma durumlarına göre yapılan tek yönlü varyans analizi testinde öğrencilerin uzaktan yapılan bu derslere katılma durumlarında tüm alt faktörlerde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Derslere hiç katılmadım diyen öğrencilerin ortalamalarının genel olarak katılma sıklığı arttıkça azaldığı görülmüştür. Bu durum da online derslere katılma oranının öğrenci motivasyonu ile doğrusal bir bağlantısı olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar tarafından bu aşamada beklenmeyen sonuç, ara sıra online derslere katıldığını söyleyen öğrencilerin "görev özellikleri" alt faktörü hariç diğer üç faktörde bu trendi bozmasıdır.

f, \bar{x} ve ss Değerleri					Anova Sonuçları					
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	sd	KO	F	p
GD	-2	35	11.28	6.96	G.Arası	1254.95	4	313.73	10.09	.00
	-1	107	9.49	5.39	G.İçi	14580.72	469	31.08		
	0	127	10.33	6.28	Toplam	15835.68	473			
	1	115	8.46	5.59						
	2	90	6.04	3.83						
	Toplam	474	8.94	5.78						
Yİ	-2	35	11.71	7.41	G.Arası	1703.67	4	425.91	13.22	.00
	-1	105	9.59	5.12	G.İçi	14911.07	463	32.2		
	0	126	11.78	6.71	Toplam	16614.74	467			
	1	112	9.75	5.51						
	2	90	6.34	3.81						
	Toplam	468	9.75	5.96						
GÖ	-2	35	17.68	7.06	G.Arası	2352.29	4	588.07	12.96	.00
	-1	107	15.31	6.16	G.İçi	21272.96	469	45.35		
	0	127	14.74	6.98	Toplam	23625.26	473			
	1	115	13.84	6.99						
	2	90	9.75	6.55						
	Toplam	474	13.92	7.06						
Çİ	-2	35	15.02	7.37	G.Arası	1467.86	4	366.96	8.16	.00
	-1	107	13.93	6.89	G.İçi	21088.47	469	44.96		
	0	127	14.46	6.50	Toplam	22556.34	473			
	1	115	12.86	6.91						
	2	90	9.73	6.19						
	Toplam	474	13.09	6.90						

Tablo 7. Öğrencilerin Online Derslere Katılma Durumları

$p < .05^*$ -.001**; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları
-2=Hiç katılmadım, -1=Çoğunlukla katılmadım, 0=Ara sıra katıldım, 1=Çoğunlukla katıldım, 2=Her zaman katıldım.

Öğrencilerin yüz yüze eğitime katılma durumlarına göre motivasyonsuzluk düzeylerine ilişkin farklılık olup olmadığına ilişkin olarak yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre motivasyonsuzluk seviyelerinin tüm alt faktörlerde anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür. Derse katılımda en düşük motivasyon "ara sıra katıldım" cevabını veren öğrencilerde görülmüştür (GD, \bar{x} = 11.75; Yİ, \bar{x} =13,21; GÖ, \bar{x} = 17.04; Çİ, \bar{x} =16.09) . En yüksek motivasyon beklendiği gibi "her zaman katıldım" cevabını veren öğrencilerdedir (GD, \bar{x} = 7.83; Yİ, \bar{x} =8.88; GÖ, \bar{x} = 12,31; Çİ, \bar{x} =12.20).

f, \bar{x} ve ss Değerleri					Anova Sonuçları					
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	sd	KO	F	p
GD	-2	34	9.67	5.86	G.Arası	977.04	4	244.26	7.71	.00
	-1	37	11.32	5.45	G.İçi	14858.63	469	31.68		
	0	61	11.75	7.21	Toplam	15835.68	473			
	1	152	8.46	5.28						
	2	190	7.83	5.30						
	Toplam	474	8.94	5.78						
Yİ	-2	33	11.63	6.23	G.Arası	1057.66	4	264.41	7.86	.00
	-1	36	9.83	5.01	G.İçi	15557.08	463	33.60		
	0	60	13.21	6.80	Toplam	16614.74	467			
	1	151	9.03	5.48						
	2	188	8.88	5.75						
	Toplam	468	9.75	5.96						
GÖ	-2	34	16.26	7.40	G.Arası	1491.78	4	372.94	7.90	.00
	-1	37	16.24	5.99	G.İçi	22133.48	469	47.19		
	0	61	17.04	7.17	Toplam	23625.26	473			
	1	152	13.59	6.91						
	2	190	12.31	6.79						
	Toplam	474	13.92	7.06						
Çİ	-2	34	13.11	6.25	G.Arası	1072.19	4	268.04	5.85	.00
	-1	37	15.86	6.70	G.İçi	21484.14	469	45.8		
	0	61	16.09	7.10	Toplam	22556.34	473			
	1	152	12.33	7.00						
	2	190	12.20	6.56						
	Toplam	474	13.09	6.90						

Tablo 8. Öğrencilerin Yüz Yüze Derslere Katılma Durumları

$p < .05^*$ -.001**; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları
-2=Hiç katılmadım, -1=Çoğunlukla katılmadım, 0=Ara sıra katıldım, 1=Çoğunlukla katıldım, 2=Her zaman katıldım.

Çalışmada yer alan katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerine akademik konularda rahat ulaşip ulaşmadığı sorusuna verdikleri cevaplara göre incelendiğinde, öğretmenlerine rahatlıkla ulaşabildiklerini söyleyen öğrencilerle, öğretmenlerine ulaşma güçlüğü yaşayan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Öğretmenlerine ulaşamadıklarını söyleyen öğrencilerin akademik motivasyonsuzluk puanları (GD, \bar{x} = 9.75; Yİ, \bar{x} = 11.09; GÖ, \bar{x} = 15.25; Çİ, \bar{x} =14.61), ulaştıklarını söyleyen öğrencilerin ortalamalarından (GD, \bar{x} = 8.60; Yİ, \bar{x} = 9.19; GÖ, \bar{x} = 13.36; Çİ, \bar{x} =12.45), tüm boyutlarda daha yüksektir.

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	sh	t-testi		
						t	sd	P
GD	Evet	333	8.60	5.51	.30	1.99	472	.04
	Hayır	141	9.75	6.33	.53			
Yİ	Evet	333	9.19	5.65	.31	3.06	237	.00
	Hayır	141	11.09	6.39	.53			
GÖ	Evet	333	13.36	6.87	.37	2.68	472	.00
	Hayır	141	15.25	7.36	.62			
Çİ	Evet	333	12.45	6.78	.37	3.14	472	.00
	Hayır	141	14.61	6.98	.58			

Tablo 9. Öğrencilerin öğretmenlere rahat ulaşma durumlarına göre ölçeğe verdikleri cevaplar
 $p < .05^*$ -.001**; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları

Öğrencilere uzaktan eğitim sürecinde Türkiye’de öğretimi başarı bulup bulmadıkları sorulduğunda, başarısız bulan öğrencilerin motivasyonsuzluk puanları (GD, \bar{x} = 9.24; Yİ, \bar{x} = 10.06 ; GÖ, \bar{x} = 14.66; Çİ, \bar{x} =13.89), başarılı bulduklarını söyleyen öğrencilerin ortalamalarından (GD, \bar{x} = 7.73; Yİ, \bar{x} = 8.52; GÖ, \bar{x} = 10.94; Çİ, \bar{x} =10.26), tüm boyutlarda daha yüksektir.

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	sh	t-testi		
						t	sd	P
GD	Başarıydı	94	7.73	5.05	.52	2.28	472	.02
	Değildi	380	9.24	5.92	.30			
Yİ	Başarıydı	94	8.52	5.87	.60	2.26	472	.02
	Değildi	379	10.06	5.92	.30			
GÖ	Başarıydı	94	10.94	7.01	.72	4.66	472	.00
	Değildi	380	14.66	6.89	.35			
Çİ	Başarıydı	94	10.26	6.80	.70	4.53	472	.00
	Değildi	380	13.80	6.75	.34			

Tablo 10. Öğrencilerin Pandemi Döneminde Öğretimi Başarılı Bulup Bulmamalarına İlişkin Bulgular

$p < .05^*$ - $.001^{**}$; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları

Okul türlerine göre öğrencilerin akademik motivasyonsuzluk durumları incelendiğinde Görev Değeri ve Yetenek İnançları alt faktörlerinde anlamlı bir farklılık gözlemlenirken, Görev Özellikleri ve Çaba İnançları alt faktörlerinde bir farklılık gözlemlenmemiştir. Görev değeri alt başlığında en yüksek motivasyonsuzluk puanı spor lisesi öğrencilerinde ve sonrasında güzel sanatlar lisesi öğrencilerinde gözlemlenirken; en düşük değer imam-hatip lisesi öğrencilerinde ölçülmüştür.

Yetenek inancı alt boyutlarında ise en yüksek motivasyonsuzluk puanları en yüksek olan grupların yine spor lisesi ve güzel sanatlar lisesi öğrencilerinden oluştuğu görülmüştür. En düşük motivasyonsuzluk puanları ise imam-hatip liselerindedir.

f, \bar{x} ve ss Değerleri					Anova Sonuçları					
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	sd	KO	F	p
GD	A.L	272	8.35	5.68	G.Arası	868.82	4	217.20	6.80	.00
	Spor L.	99	11.33	5.98	G.İçi	14966.85	469	31.91		
	Fen L.	38	8.34	4.25	Toplam	15835.68	473			
	İ.H.L.	22	6	2.63						
	G.S.L.	43	9.25	6.68						
	Toplam	474	8.94	5.78						
Yİ	A.L	271	8.90	5.51	G.Arası	887.96	4	221.99	6.57	.00
	Spor L.	99	11.82	6.32	G.İçi	15792.03	468	33.74		
	Fen L.	38	8.28	4.35	Toplam	16680.00	472			
	İ.H.L.	22	9.59	6.03						
	G.S.L.	43	11.81	7.22						
	Toplam	473	9.76	5.94						
GÖ	A.L	272	13.82	7.16	G.Arası	84.51	4	21.12	.42	.79
	Spor L.	99	14.37	6.52	G.İçi	23540.74	469	50.19		
	Fen L.	38	14.26	6.66	Toplam	23625.26	473			
	İ.H.L.	22	12.31	7.66						
	G.S.L.	43	14.04	7.84						
	Toplam	474	13.92	7.06						
Çİ	A.L	272	12.84	7.13	G.Arası	209.80	4	52.45	1.10	.35
	Spor L.	99	12.63	5.80	G.İçi	22346.53	469	47.64		
	Fen L.	38	13.71	6.13	Toplam	22556.34	473			
	İ.H.L.	22	13.59	7.89						
	G.S.L.	43	14.97	7.77						
	Toplam	474	13.09	6.90						

Tablo 11. Okul Türlerine Göre Öğrencilerin Akademik Motivasyonsuzluk Puanları

$p < .05^*$ - $.001^{**}$; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları; A.L: Anadolu Lisesi, İHL: İmam-Hatip Lisesi, GSL: Güzel Sanatlar Lisesi

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin akademik motivasyonsuzluk durumlarına bakıldığında yalnızca görev özellikleri faktöründe anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. 12. Sınıf öğrencilerinin bu faktöre ait motivasyonsuzluk puanları diğer sınıflardan daha yüksektir. Diğer alt faktörlerde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

f, \bar{x} ve ss Değerleri					Anova Sonuçları					
Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	sd	KO	F	P
GD	9. Sınıf	198	8.86	6.11	G.Arası	76.82	3	25.60	.76	.51
	10.Sınıf	108	8.54	5.26	G.İçi	15758.85	470	33.52		
	11.Sınıf	122	9.01	5.75	Toplam	15835.68	473			
	12.Sınıf	46	10.06	5.61						
	Toplam	474	8.94	5.78						
Yİ	9. Sınıf	195	10.17	6.22	G.Arası	76.66	3	25.55	.71	.54
	10.Sınıf	105	9.13	5.14	G.İçi	16538.07	464	35.64		
	11.Sınıf	122	9.63	5.88	Toplam	16614.74	467			
	12.Sınıf	46	9.69	6.78						
	Toplam	468	9.75	5.96						
GÖ	9. Sınıf	198	13.55	7.28	G.Arası	631.32	3	210.44	4.3	.00
	10.Sınıf	108	14.24	7.08	G.İçi	22993.94	470	48.92		
	11.Sınıf	122	13.01	6.62	Toplam	23625.26	473			
	12.Sınıf	46	17.19	6.42						
	Toplam	474	13.92	7.06						
Çİ	9. Sınıf	198	13.07	7.21	G.Arası	114.17	3	38.05	.79	.49
	10.Sınıf	108	13.21	6.77	G.İçi	22442.16	470	47.74		
	11.Sınıf	122	12.55	6.64	Toplam	22556.34	473			
	12.Sınıf	46	14.39	6.50						
	Toplam	474	13.09	6.90						

Tablo 12. Sınıf Düzeylerine Göre Öğrencilerin Akademik Motivasyonsuzluk Puanları

p< .05* - .001**; GD: Görev Değeri; Yİ: Yetenek İnançları; GÖ: Görev Özellikleri; Çİ:Çaba İnançları; A.L: Anadolu Lisesi, İHL: İmam-Hatip Lisesi, GSL: Güzel Sanatlar Lisesi

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2020, 2021 ve 2022 yılları gelecek dönemde eğitim araştırmacıları tarafından etkileri ve geleceğe yansımaları açısından ayrıntılı çalışmaların yapılacağı bir dönem olacaktır. Bu dönemde uzaktan ve hibrit sistemlerin yaygınlaşması, eğitimde teknoloji kullanımı, klasik okul algısındaki değişiklikler gelecekte eğitim sistemlerinin başka yönler evriminin hızını arttıracaktır. Unesco (2020) raporuna göre pandemi sonrasında öğrenciler ve öğretmenler tarafından etkin kullanılacak açık yazılımların sağlanması, okulların teknolojik açıdan desteklenmesi, öğrencilere daha çok alan bırakılması, eğitim eşitsizliklerini giderici adımların atılması konularında gelişme sağlayan ülkeler pandemi sonrasında eğitimde başarı sağlayabilecek ülkeler olacaktır. Salgın dönemindeki öğrenci duygu, tutum ve davranışlarının incelenmesine yönelik çalışmalar geleceğe ışık tutmada önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışma sonucunda, öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinin ülkemizde uygulandığı şeklini başarısız bulduğu görülmektedir. Özellikle uzaktan eğitim sürecini başarısız bulan ve uzaktan eğitim derslerine düzenli katılmayan öğrencilerin motivasyonsuzluk puanlarının tüm alt faktörlerde yüksek çıkması, bu sürecin öğrencilerin akademik motivasyonsuzluklarını arttırdığı şeklinde yorumlanabilir. Akademik konulara ağırlık vermedikleri için mesleki eğitimi tercih eden öğrencilerin motivasyonsuzluklarının daha fazla olması, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek bir motivasyonsuzluk değerine sahip olmaları yüz yüze eğitim dönemindeki motivasyon farklarının

artarak devam ettiğini göstermektedir. 12. Sınıf öğrencilerinin çalıştıkları akademik konuların içeriğine göre motivasyonsuzluklarının arttığı görülmektedir. Bu durum da öğrencilerin sınav baskısı nedeniyle düşük motivasyona sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Spor lisesi ve güzel sanatlar lisesi, yetenek ve çabaya dayalı okullar olarak kabul edilmektedir. Bu okulların mezunları sonraki kariyerlerini yine yetenek ve çabalarına göre belirlemektedir. Araştırma sonuçlarına göre bu öğrencilerin göreve verdikleri değer ve yetenek inançlarının motivasyonsuzluk kaynağı olduğu görülmektedir.

Motivasyonu yüksek olan öğrencilerin okul hayatlarında başarılı oldukları kabul edilir bir gerçektir. İltter (2021) çalışmasında, motivasyonsuzluğun görevin özellikleri boyutunun akademik başarının anlamlı bir açıklayıcısı olmadığını fakat göreve yüklenen değer, yetenek inançları ve çaba inançları boyutlarının akademik başarıyı anlamlı düzeyde yordadığını; her birinin ise akademik başarıdaki varyansı açıklamada anlamlı düzeyde katkılarına olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akademik motivasyonsuzluk, öğrencilerin iyi oluş durumları ve akademik başarılarını etkilediği için motivasyonsuzluk nedenlerini araştırma konusunda çeşitli çalışmalar yapılmış ve akademik motivasyonsuzluğun pek çok nedeni olduğu görülmüştür (Karaca ve Aydın, 2020). Motivasyonun kaynakları gibi motivasyonsuzluğun kaynakları da birey ve çevredir. Fen liseleri ve sosyal bilimler liseleri ülkemizde sınavla öğrenci alan kurumlardır, yine Anadolu liseleri yüksek akademik başarı puanlarına sahip öğrenciler tarafından tercih edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında akademik motivasyonsuzluğu en düşük olan grup bu öğrencilerden oluşmaktadır.

Okulda yer alan destekleyici ortam, sosyal ve duygusal iyi oluş hali öğrencilerin motivasyonlarının artmasında etkilidir. Teknolojinin etkili kullanılması ve öğrenme etkinliklerinin teknoloji ile desteklenmesi motivasyonun, işbirliğinin ve otantik öğrenme imkanlarının artırılmasını sağlamaktadır (Yates, Starkey, Egerton, Flueggen, 2021). Uzaktan eğitim sürecinden memnun olan öğrenciler, derslerde teknoloji kullanımını kabul etmiştir. Bu tür öğrencilerin motivasyonları daha yüksektir.

Eryılmaz (2010), çalışmasında ergenlerin kendilerini iyi hissetmeleri oranında akademik olarak çalışmaya motive olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle öğrencilerin uzaktan ya da yüz yüze eğitim ortamlarını olumlu algılamalarının sağlanması onların başarısına giden yolda önemli bir etkidir. Ev ortamı öğrencilerin alışkın olmadığı ve kendilerini rahat hissettikleri bir ortamdır. Bu ortamda kendilerini disipline etmeleri oldukça zordur. Zaccoletti ve diğerleri (2020) yaptıkları araştırmalarda öğrencilerin akademik motivasyonlarını velilerin gözünden değerlendirmişlerdir. Buna göre öğrenciler pandemi döneminde evin güvenli ortamında ve özellikle müfredat dışı çalışmalarda çok düşük akademik katılım gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Szopinski & Bachnik (2022) de çalışmalarında ev ortamının hali hazırda tembelliğe meyilli öğrencileri daha da öğrenme ortamından uzaklaştırdığını görmüşlerdir. Bu durum da onların motivasyonsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalarda içsel motivasyonları gelişmiş öğrencilerin derslere daha fazla katılım gösterdikleri görülmüştür (Daniels, Goegan & Parker, 2021). Tan (2020) bu durumun nedeni olarak öğrencilerin akranlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden yeterince destek görememelerine bağlamaktadır.

Meeter, Bele, Den Hartogh, Bakker, De Vries & Plak (2021) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin online eğitimi gerçek bir eğitim olarak görmediklerini bunun da temel nedeni olarak sosyal etkileşimin az olmasını gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Öğrenciler derslere daha az katılım sağlarken, ders için harcadıkları zamanın düştüğü buna karşın daha fazla kredi alabildikleri görüşmüştür. Lise öğrencileri de çevrimiçi eğitimi yüz yüze eğitime tercih edilebilir bir yöntem olarak görmemektedir.

Salgın döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim derslerine devam konusunda çok istekli olmadıkları görülmektedir. Uzaktan eğitim süreci aralarında vaka sayılarının azalması ile birlikte dönemsel olarak yüz yüze eğitime geçildiğinde devam oranlarının yükseldiği görülmüştür. Öğrencilerin yüz yüze eğitime yönelik daha olumlu bir tutum sahibi oldukları düşünülebilir. Yine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dönem dönem yapılan açıklamalarda okullarda doluluk oranlarının Bakanlık açısından memnuniyet verici olduğu görülmüştür (Sözcü Gazetesi, 05.03.2021). Resmi açıklamalar Türkiye’de okullar ve üniversiteler tarafından uzaktan eğitimin öğrencilerce yakından takip edildiği yönünde

olsa da yapılan araştırmalarda öğrencilerin yaklaşık yarısının uzaktan eğitim sürecine katılmadıklarını göstermektedir (Durak, Çankaya ve İzmirli, 2020).

Öğrencilerin genel olarak salgın döneminde Türkiye’de verilen uzaktan eğitimin başarılı olmadığını düşünmektedir. Araştırmalar öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinden memnun kalmadıklarını göstermektedir (Serçemeli ve Kurnaz, 2020). Uzaktan eğitimi başarısız bulan öğrencilerin tüm boyutlarda akademik motivasyonsuzlukları daha yüksektir. Yüz yüze eğitim olduğu sürelerde okula devam eden öğrencilerin akademik motivasyon puanları daha yüksektir. Bir diğer araştırmada uzaktan eğitim süreci boyunca öğrencilerin öğrenme motivasyonlarının yükseldiği ve öğrencilerin yüz yüze öğrenmeye tekrar entegre olmaya yönelik istekliliklerinin arttığı görülmüştür (Smith, Guimond, Bergeron, St-Amand, Fitzpatrick, Gagnon, 2021).

Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında kız ve erkek öğrencilerin motivasyonlarının yalnızca görev değeri alt boyutunda farklılaştığı görülmektedir. Kız öğrenciler görevleri yerine getirme konusunda erkek öğrencilerden daha motivedir. Meece, Bower Glienke Ve Askew (2009) geçmişte erkek çocukların sonuçta akademik başarı beklentisi içinde olmaları nedeniyle kız öğrencilere nazaran daha yüksek motivasyon sahibi olduklarını ancak zaman içerisinde kız öğrencilerin araştırmalarda daha yüksek performans gösterdiklerini söylemektedir. Alemdağ, Öncü ve Yılmaz (2014) da çalışmalarında kız öğrencilerin daha çok yüksek motivasyona sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Akademik motivasyonsuzluğun erkeklerde kızlara nazaran daha yüksek olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Farmer, 1987; Feng, Fan & Yang, 2013 ; Yıldız, 2013) Cinsiyetin beklendiği kadar motivasyon ve başarı üzerindeki etkisinin olmadığına dair bulgular da literatürde yer almaktadır (Meece & Jones, 1996; Steinkamp & Maehr, 1984)

Türkiye’de ortaöğretim kademesinde farklı akademik başarıya sahip öğrenciler sınavlar ve okul tercihleri yoluyla farklı liselerde toplanmaktadır. Akademik başarı ve çalışmalar açısından öğrenciler bu şekilde heterojen olarak okullarda gruplanmaktadır. Öğrencilerin okul türlerine göre motivasyonsuzlukları incelendiğinde “yetenek inançları” ve “görev değeri” faktörlerinde anlamlı bir farklılık görülmüştür. Akademik liselerde öğrenim gören öğrencilerin daha yüksek motivasyon sahibi olduğu görülmektedir. Yalın Uçar ve Aktaş (2020) de çalışmalarında Fen lisesi öğrencilerinin meslek lisesi öğrencilerine göre dışsal motivasyona daha açık oldukları sonucuna ulaşmıştır. Berber ve Eker (2018) ise okullar arası motivasyon farkı olduğunu ve bu farkın İmam-hatip ve meslek lisesi lehine olduğunu söylemektedir.

Öğretmenler çocuklar için rol modellerdir. Kendi tutkularını ve öğrenme heveslerini çocuklara aktarabilen öğretmenler içsel motivasyonları gelişmiş öğrenciler yetiştirebilirler. Öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını arttırabilen öğretmenler onlara öğrenme dünyasının kapılarını açabilirler (Valerio, 2012). Öğretmenlere rahat ulaşabilme ya da öğrenciler için kolay ulaşılabilir öğretmenlerin onların akademik motivasyonları açısından önemlidir. Bu çalışmada öğretmenlerine ulaşamadığı düşünen öğrencilerin motivasyonlarının daha düşük olması bu olguyu desteklemektedir. Bayburtlu (2020) ise çalışmasında öğretmenlerin de bu eksik iletişimden rahatsız oldukları, özellikle veli desteği konusunda eksiklikler gördükleri yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Okullarda istenilen akademik başarının sağlanması amacıyla, öğrencilerin motivasyonları üzerinde yapılan çalışmalar kadar motivasyonsuzluk kaynakları üzerinde de çalışma yapılması gerekmektedir. Motivasyonsuzluk kaynakları giderildiği ölçüde başarı da artacaktır. Eğitim içerikleri de dahil olmak üzere pek çok düzenleme bu nedenlerin giderilmesi üzerine yapılabilir. Eğitim programcılara, yöneticilerine ve alan uzmanlarına motivasyonsuzluk nedenleri ve bu nedenlerin giderilmesine ilişkin çalışmaların yapılması bu nedenle önerilmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %60, 2. Yazar: %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Lise Öğrencilerinin Covid-19 Pandemi Dönemi Akademik Motivasyonsuzluklarının İncelenmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alemdağ, C., Öncü, E. & Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz yeterlikleri. *Hacettepe Journal of Sport Sciences*, 25 (1), 23–35.
- Bakan Selçuk yüz yüze eğitime katılım oranını açıkladı. (5. Mart. 2021). *Sözcü Gazetesi*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/bakan-selcuk-yuz-yuze-egitime-katilim-oranini-acikladi-6296609/> adresinden edinilmiştir.
- Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi, *Turkish Studies*, 15(4). 131-151. Doi: [10.7827/TurkishStudies.44460](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44460)
- Berber, A. ve Eker, C. (2018). Ortaöğretim Öğrencilerinin Umut ve Başarı Yönelimleri Arasındaki İlişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 1569-1581.
- Daniels, L.M., Goegan, L.D. & Parker, P.C. (2021). The impact of COVID-19 triggered changes to instruction and assessment on university students' self-reported motivation, engagement and perceptions. *Soc Psychol Educ*, 24, 299–318. Doi: [10.1007/s11218-021-09612-3](https://doi.org/10.1007/s11218-021-09612-3)
- Durak, G., Çankaya, S. & İzmirli, S. (2020). COVID-19 pandemi döneminde Türkiye'deki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemlerinin incelenmesi, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14 (1), 787-809. Doi: [10.17522/balikesirnef.743080](https://doi.org/10.17522/balikesirnef.743080)
- Eryılmaz, A. (2010). Ergenlerde öznel iyi oluşu artırma stratejilerini kullanma ile akademik motivasyon arasındaki ilişki. *Klinik Psikiatri*, 13(2), 77-84.
- Farmer, H. S. (1987). A multivariate model for explaining gender differences in career and achievement motivation. *Educational Researcher*, 16(2), 5-9.
- Feng, H.Y., Fan, J. J. & Yang, H.Z. (2013). The relationship of learning motivation and achievement in efl: Gender as an intermediated variable. *Educational Research International*, 2(2), 50-58.
- Hanus, M. D. & Fox, J. (2015) Assessing the effects of gamification in the classroom: A longitudinal study on intrinsic motivation, social comparison, satisfaction, effort, and academic performance. *Computer & Education*, 80, 152-161.
- İlter, İ. (2019). Akademik Motivasyonsuzluk Ölçeği' nin Türk kültürüne uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 52 (1) , 192-224 . Doi: [10.30964/aeubfd.459675](https://doi.org/10.30964/aeubfd.459675)
- İlter, İ. (2021). The Relationship between Academic Amotivation and Academic Achievement: A Study on Middle School Students . *Journal of Theoretical Educational Science*, 14 (3) , 389-410 . Doi: [10.30831/akukeg.847145](https://doi.org/10.30831/akukeg.847145)
- Karaca, B. & Aydın, S. (2020). Science amotivation scale: validity and reliability study. *Journal of Education in Science Environment and Health*, 6(4) , 297-308 . Doi: [10.21891/jeseh.769444](https://doi.org/10.21891/jeseh.769444)
- Legault, L., Green- Demers, İ. & Pelletier, L. (2016). Why do high school students lack motivation in the classroom? toward an understanding of academic amotivation and the role of social support. *Journal of Educational Psychology*, 98 (3), 567-582. Doi: [10.1037/0022-0663.98.3.567](https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.3.567)
- Meece, J. L. & Jones, M. G. (1996). Gender differences in motivation and strategy use in science: Are girls rote learners? *Journal of Research in Science Teaching*, 33(4), 393-406. Doi: [10.1002/\(SICI\)1098-2736\(199604\)33:4<393::AID-TEA3>3.0.CO;2-N](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2736(199604)33:4<393::AID-TEA3>3.0.CO;2-N)
- Meece, J. L. , Glenke B.B. & Askew, K. (2009). Gender and Motivation. İçinde Wentzel, K.R., & Miele, D.B. (Eds.). (2009). *Handbook of Motivation at School (1st ed.)*. Routledge. Doi: [10.4324/9780203879498](https://doi.org/10.4324/9780203879498)
- Meeter, M., Bele, T., Hartogh, C. D., Bakker, T., de Vries, R. E., & Plak, S. (2020). College students' motivation and study results after COVID-19 stay-at-home orders. *psyArXiv*. Doi: [10.31234/osf.io/kn6v9](https://doi.org/10.31234/osf.io/kn6v9)Neugebauer

- Mega, C., Ronconi, L. & Beni, R. (2014). What makes a good student? How emotions, self-regulated learning, and motivation contribute to academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 106 (1), 121–131.
- Paul R. Pintrich, P. R. & Groot, E. D. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82 (1), 33-40.
- Serçemeli, M. ve Kurnaz, E. (2020). COVID-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Steinkamp, M.W. & Maehr, M.L. (1984). Gender differences in motivational orientations toward achievement in school science: A quantitative synthesis. *American Educational Research Journal*, 21(1):39-59. Doi: [10.3102/00028312021001039](https://doi.org/10.3102/00028312021001039)
- Szopinski, T. & Bachnik, K. (2022) Student evaluation of online learning during the COVID-19 pandemic *Technological Forecasting and Social Change*, 174, 1-8. Doi: [10.1016/j.techfore.2021.121203](https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121203)
- Smith, J., Guimond, F.A., Bergeron, J., St-Amand, J., Fitzpatrick, C. & Gagnon, M. (2021). Changes in Students' Achievement Motivation in the Context of the COVID-19 Pandemic: A Function of Extraversion/ Introversion? *Education Sciences*, 11(1), 1-8. Doi: [10.3390/educsci11010030](https://doi.org/10.3390/educsci11010030)
- Tan, C. (2021), The impact of COVID-19 on student motivation, community of inquiry and learning performance, *Asian Education and Development Studies*, 10(2), 308-321. Doi: [10.1108/AEDS-05-2020-0084](https://doi.org/10.1108/AEDS-05-2020-0084)
- Turner, E. A., Chandler, M. & Heffer, R. W. (2009). The influence of parenting styles, achievement motivation, and self-efficacy on academic performance in college students. *Journal of College Student Development*, 50 (3), 337-346.
- Valerio, K. (2012), Intrinsic motivation in the classroom, *Journal of Student Engagement: Education Matters*, 2(1), 30-35.
- Wigfield, A., Eccles, J. S. & Rodriguez, D. (1998). The development of children's motivation in school contexts. *Review of Research in Education*, 23, 73-118.
- Yalın Uçar, M. ve Aktaş, N. Z. (2020). Lise öğrencilerinin motivasyon kaynakları ve karar verme stratejileri. *Sakarya Üniversitesi Journal of Education*, 10(2), 372-397. Doi: [10.19126/suje.561418](https://doi.org/10.19126/suje.561418)
- Yates, A., Starkey, L. Egerton, B. & Flueggen, F. (2021). High school students' experience of online learning during Covid-19: The influence of technology and pedagogy. *Technology, Pedagogy and Education*. 30 (1), 59-73. [10.1080/14759339X.2020.1854337](https://doi.org/10.1080/14759339X.2020.1854337)
- Yıldız, M. (2013). Okuma motivasyonu, akıcı okuma ve okuduğunu anlamının ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarındaki rolü. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (4), 1461-1478.
- Yustina, Y., Halim, L., & Mahadi, I. (2020). The effect of 'Fish Diversity' book in kampar district on the learning motivation and obstacles of kampar high school students through online learning during the COVID-19 period. *Journal of Innovation in Educational and Cultural Research*, 1(1), 7-14. Doi: [10.46843/jiecr.v1i1.2](https://doi.org/10.46843/jiecr.v1i1.2)
- Zimmerman, B. J., Bandura, A. & Martinez-Pons, M. (1992). Self-Motivation for Academic Attainment: The Role of Self-Efficacy Beliefs and Personal Goal Setting. *American Educational Research Journal*, 29(3), 663-676.
- Zaccoletti, S., Camacho, A., Correia, N., Aguiar, C., Mason, L., Alves, R.A. & Daniel, J.R. (2020) Parents' perceptions of student academic motivation during the COVID-19 lockdown: A cross-country comparison. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-13. Doi: [10.3389/fpsyg.2020.592670](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.592670)

Extended Abstract

The aim of this study is to examine the apathy of students who are studying at high school during the pandemic period. In the study, the gender of the students, their participation in distance and face-to-face education, grade levels, school types, whether they can reach their teachers easily, whether they find distance education successful or not were accepted as variables. The research was conducted within the framework of "self-determination theory", one of the theories of amotivation.

The research is designed using the "descriptive survey model". The study was prepared for publication using the data collected in October 2021. The data were obtained from students studying at Anatolian High School, Science High School, Social Sciences High School, Sports High School, Imam-Hatip High School and Fine Arts High School in Eskişehir. The maximum diversity method was used in data collection and the answers of 474 students out of 500 total participants were evaluated.

The Academic Amotivation Scale, which was developed by Legault, Green-Demers, and Pelletier (2006) and adapted to Turkish culture by İlter (2019), was used as a data collection tool. The scale was applied to Turkish culture by using a sample group consisting of secondary school students. The scale consisting of four sub-factors (Effective Beliefs, Task Value, Ability Beliefs, Task Characteristics) was found to have good fit as a result of confirmatory factor analysis. In this respect, the scale has a structure that supports the self-determination theory. As a feature of the developed taxonomy, it is not one-dimensional but multidimensional. High scores obtained from the scale indicate a high level of academic amotivation. In other words, an increase in the score indicates that the student has less motivation to study or spend effort on school assignments (İlter, 2019).

The findings of the study can be summarized as follows:

** It was observed that 30% of the students did not attend the distance education courses mostly or did not participate at all (I never attended 7.4%, n: 35; I did not attend most of the time, 22.6%, n: 107). When face-to-face training was conducted, it was observed that 15% of the students either did not participate mostly or did not participate at all (7.2% never participated, n: 34; I did not mostly participate 7.8%, n: 37).*

** When we look at the participation rates in distance education by school types, it is seen that the highest participation rate is in the science high school/social sciences high school group. The lowest participation rate is in the vocational high school group.*

**There is a significant difference between the students' participation in distance education courses and their participation in face-to-face courses ($t_{.05}; 473=8.87$). The mean of participating in face-to-face education ($\bar{x}=3.90$) is higher than the mean of participating in distance education ($\bar{x}=3.24$).*

** When the answers given by the students to the sub-dimensions of the scale were evaluated according to their gender, a significant difference was found only in the sub-dimension of task value. According to independent sample t-test results, male students' task value scores are higher than female students.*

**It was observed that there was a significant difference in all sub-factors in the participation of students in these distance courses. It was observed that the average of the students who said that they never attended the classes decreased as the frequency of participation increased. This showed that the rate of participation in online courses has a linear relationship with student motivation. The unexpected result by the researchers at this stage is that students who say they occasionally attend online courses disrupt this trend in three other factors, except for the "task characteristics" sub-factor.*

**There is a difference in the level of amotivation according to the students' participation in face-to-face education, it was seen that the levels of amotivation made a significant difference in all sub-factors. The lowest motivation in class participation was seen in the students who answered "I attended occasionally". As expected, the students who gave the answer "I always participated" had the highest motivation.*

** When the participants in the study were examined according to their answers to the question of whether they could easily reach their teachers in academic matters during the distance education process, it was seen that there was a significant difference between the students who said that they could easily reach their teachers and those who had difficulty in reaching their teachers.*

** When the students were asked whether they found success in teaching in Turkey during the distance education process, the amotivation scores of the students who found it unsuccessful were higher in all dimensions than the average of the students who said they found it successful.*

** Considering the academic amotivation status of the students according to the grade level, it was seen that there was a significant difference only in the task characteristics factor. 12th grade students have higher amotivation scores for this factor than other classes. No significant difference was found in other sub-factors.*

** When the academic amotivation status of the students according to the school types was examined, a significant difference was observed in the Task Value and Ability Beliefs sub-factors, while no difference was observed in the Task Characteristics and Effort Beliefs sub-factors. In the sub-title of task value, the highest amotivation score was observed in sports high school students and then fine arts high school students; the lowest value was measured in imam-hatip high school students.*

As a result of this study, students find the way the distance education process is implemented in our country unsuccessful. In particular, the fact that students who find the distance education process unsuccessful, and do not regularly attend distance education courses have high amotivation scores in all sub-factors can be interpreted as this process increases the academic motivation of the students. The fact that students who prefer vocational education because they do not focus on academic issues are more unmotivated and male students have a higher amotivation value than female students show that the motivation differences in the face-to-face education period continue to increase. It is seen that 12th grade students' lack of motivation increases according to the content of the academic subjects they study. This situation can be interpreted as that students have low motivation due to exam pressure.

Epigrafik Kanıtlar Işığında Hellenlerden Geç Cumhuriyet – Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne Kadar Antik Çağ'da Onur Kavramı Ve Onurlandırma Heykelleri

The Concept of Honor and Honorific Statues in Antiquity from the Hellenes to the Late Republic – Early Roman Imperial Period in the Light of Epigraphic Evidences

Doğuş COŞAR¹

Araştırma Makalesi/ *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 03.02.2022

Kabul Tarihi / *Accepted*: 15.03.2022

Doi:10.48146/odusobiad.1067724

Atıf/Citation: Coşar, D., (2022) "Epigrafik kanıtlar Işığında Hellenlerden Geç Cumhuriyet – Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar Antik Çağ'da Onur Kavramı ve Onurlandırma Heykelleri" ODÜSOBİAD 12 (1),227-240, Doi: 10.48146/odusobiad.1067724

Öz

"Onurlandırma" kavramının, gelenek ve materyal kültürdeki karşılığı ele alınarak, Hellen ve Roma Dönem olmak üzere iki ayrı başlık altında bir karşılaştırılması yapılmıştır. Bahsi geçen dönemler için onurlandırma kavramı hem "gelenek" olarak hem de "arkeolojik veriler" ışığında incelenmiş ve bütün gözlem ve bulgular daha önce yapılan çalışmalar dışına çıkmamıştır. Soyut bir kavram olan "onurlandırma" materyal kültür ile ele alınmıştır. Bu bağlamda sadece taş ve bronz heykelleri değil fakat aynı zamanda günümüze ulaşan çeşitli epigrafik verilere de başvurulmuştur.

Erkek heykeller ağırlıklı olmak üzere, hem kadın hem de erkek heykelleri incelenmiştir. Kadın ve erkek heykellerinin ayrı ayrı onur geleneği altında incelenmesi toplumun dönem dönem değişen sosyolojisini de bizlere anlama imkanı sunmuştur. Heykellerde izlenen "onur kavramıyla" ile gelen ve dönem dönem değişen bakış açılarıyla beraber bahsedilen ve değişikliğe uğrayan sosyoloji de ele alınmıştır. Onur kelimesi ve onurlandırma ile ilgili olan bu çalışma da daha çok bir derleme veya önceden yapılan çalışmalara eklenen yeni örneklerle, toplu bir bakış açısı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Roma, Onur Geleneği, Geç Cumhuriyet, Epigrafi

Abstract

A comparison of the concept of "honor" under two separate headings was made, together with the Hellenic and Roman times, taking into account their equivalence in tradition and material culture. The concept of honoring of the mentioned time periods above, has been studied both as a "tradition" and as "archaeological data", and all observations and findings have not been excluded from previous studies. Honorifics, an abstract concept has been dealt with through material culture. In this regard, not only stone and bronze artifacts were selected to research, but also various epigraphic data that have survived to this day.

Both female and male sculptures (mainly male statues) have been studied. The study of male and female statues separately under the tradition of honor has also provided us with the opportunity to understand the changing sociology of society from time to time. Sociology, which came with the "concept of honor" followed in the sculptures and was mentioned and changed with the changing perspectives from time to time, was also discussed. In this study, which is related to the word honor and its concepts, a collective perspective has been provided with new examples added to a review or previous studies.

Key Words: Sculpture, Roman, Honour Tradition, Late Republic, Epigraphy

¹Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı. İstanbul, e – mail: doguscosar@outlook.com, ORCID ID: 0001-7797-5293

Giriş

Kimi zaman kamusal bir propaganda aracı kimi zamanda şahsi çıkarılardan dolayı günümüze kadar toplumda öne çıkan ya da çıkarılan şahıslardan "onur" duyulmuştur. Zamanla gelişen ve değişen onur algısı, kendisini gerek kamusal gerek sivil gerekse dini yapılarda kendisini heykellerle, anıtlarla bazen de yazıtlarla somut bir şekilde göstermiştir.

Onurun, zaman içerisinde adeta "yazısız bir gelenek" haline dönüştüğü, incelenen materyal kültürle beraber fark edilmiştir. Şahısların varlıklarına yapılan "onur vurgusu" bazen sadece kente yapılan maddi bağışlarla, bazen galip gelinen savaşlarla bazen de sadece kazanılan bir spor müsabakası sonucu ortaya çıkmış olduğu ve bunların zaman zaman gelişerek zaman zaman ise değişerek birbirini izlediği saptanmıştır. (Fejfer, 2008, s. 49.)

Yukarıda bahsedilen ve de gelenek haline dönüşen onurun farklı kimliklerdeki sahipleri yaşadıkları halk tarafından "kent'in onurlu bireyleri" olarak sınıflandırılmışlar ve değer görmüşlerdir. Bahsi geçen bu sınıflandırmaya ait "onurlu bireyler" de heykelleriyle, portreleriyle, yazıtlarıyla kendilerini bir nevi ölümsüzleştirmiş, anıtsallaştırmış veya kent'in hafızasında unutulmaz kılmayı başarmıştır.

Antik Yunan'da Onurlandırma Geleneği ve Onurlandırılmış Erkek Heykeller: Agalma, Post – Mortem Anlayış, Başarılı Atletler, Palliatu s tipler

Hellen dünyasında, yukarıda da bahsedilen şahıslara duyulan onur hissi yazılı kaynaklarda da "kent" kavramıyla doğrudan ilişkilendirilmiş olup, bu kavram için çeşitli terimler kullanılmıştır. Bu kavramlar MÖ 9. yüzyıldan itibaren (Okumuş, 2020) *ktistes* (kent'in kurucusu), MÖ 3. ve 2. yüzyıldan Roma Dönem'ine doğru ise (Harland ve Last, 2020, s. 65) hem Hellenler hem Romalılar tarafından kullanılan *euergetes* (kente bağışta bulunan, hayırsever), ve *soter* (kent'in kurtarıcısı)'dır. (Eilers, 1991, s. 167)

Arkaik Dönem'de koloni kurucularına verilen *oikistes* (οἰκιστής) unvanı Hellenistik Dönem'e doğru gelindiğinde yerini *ktistese* bırakmıştır. (Okumuş, 2020, s. 1) Kurucuya verilen isim *oikistes*, *ktistes* bazı durumlarda *arkhegetes* (Mortensen, 2015) olarak ifade edilmektedir. (Leschhorn, 1984) *Ktistes*'lerin şehir içinde belirli unvanlar, imtiyazlar veya bağışlar almış oldukları bilinmektedir. (Leschhorn, 1984, s. 4-5) Kentlere yaptıkları yardımlarından dolayı, Küçük Asia'da *ktistes* unvanına layık görülmüş, birçok kişi - kent bulmak mümkündür. (Yıldırım 2020, Gökdemir 2018) *Ktistes*'ler kentler için büyük bir öneme sahiptir. (Okumuş, 2020, s. 22) Bunlar bir kent'in imajını ve saygınlığını artıran, farklı şekillerde statü kazandıran kent'in kimliğini oluşturan kişilerdir. (Okumuş, 2020, s. 23)

Arkaik ve Klasik Dönem'lere nazaran değişimlerin hızlı yaşandığı Hellenistik Dönem'de özgürlüğü artan Grek toplumdaki "aristokrat yapının" sosyo-politik konumunu da *euergetes* kavramını (Üreten, 2004, s. 252) da beraberinde getirmiştir. Aslında bu durumda, *ktistes* yerini *euergetes* ya da *soter* terimine bırakmıştır yorumu da yapılabilir. Bunun sebebi olarak da dönemin gelişen ve değişen sosyolojik boyutu verilebilir. Kentteki zengin vatandaşlar mecbur olduklarından daha fazla para harcamaya, savaş ve barış zamanlarında yiyecek ve para yardımında bulunmaya hatta arazilerini bağışlayarak vakıflar kurmaya, ziyafet ve şenlikler düzenleyerek kentlerini muhteşem yapılarla süslemeye başlamışlardır. (Üreten, 2004, s. 253) Dolayısıyla Hellenistik Dönem'de vatandaşlar "gönüllülük" esasına göre amaçlarını gerçekleştirip, o şekilde organize olmuşlardır. Diğer bir deyişle topluma bu şekilde (gönüllü olarak) hizmet eden kişilere 'hayırsever' anlamında *euergetes* yapılan gönüllü hizmetlere ya da işe ise *euergesia* denmiştir.

Sadece *euergetes* değil fakat aynı zamanda yeniden Hellenistik Dönem'den Roma Dönem'ine kadar şahısların onurlandırıldığını gösteren farklı terimlerle de karşılaşmıştır (Karahana, 2020, s.532) *Soter* bunlardan birisidir. *Euergetes* ile beraber özellikle iki terime de onur heykel kaidelerindeki yazıtlarda rastlanmıştır. (Smith, 2002, s. 9-2) Çünkü onurlandırılan kişilere hayırsever (*euergetes*) ve kurtarıcı (*soter*) gibi unvanlar verilerek diğer vatandaşlara örnek vatandaş olarak gösterilmek, onlara kente daha fazla yatırım yapmaları istenmiştir.

Hellenlerde farklı farklı onurlandırma uygulaması ya da tipolojisi görülmüş olsa da, en belirgin ve ilk olanı kişinin ölümünden sonra yani "post – mortem" heykellerinin varlığı olduğu gözlemlenmiştir. Günümüzde *post- mortem* heykeller için Martin Sehlmeier tarafından *Memorialstatue* tanımı yapılmıştır. Buradaki terimden de anlaşıldığı üzere bu heykellerin o kişinin unutulmaması için bir nevi "anma" işlevine sahip olduğu da görülmektedir. (Fejfer, 2008, s. 25)

Arkaik Dönem'de "anma" ya da "onurlandırılmış heykeller" neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu döneme ait üç adet örnek bilinmektedir. (Ma, 2013, s. 5) Bunlardan ilki MÖ 7. yüzyıl başına tarihli Delfi'de dikilen Kleobis ve Biton heykelleri, ikincisi MÖ 514 yılında Atina Agora'sında çıplak tasvir edilerek "Tiran Katilleri"

olarak bilinen *Harmodios* ve *Aristogeiton* heykelleri ve son olarak Paroslular tarafından Trakya yakınlarında bir Pers garnizonu olan Eion kentinde dikilmiş olan bir atlının heykelidir. (Ma, 2013, s. 5)

Bahsi geçen bu üç heykel/ heykel grupları Hellen dünyasında “*post-mortem*” onur heykeli geleneğine örnek sayılabilecek, erken dönem grup ve/ ve de onur heykellerinin başında gelmektedirler. Bu heykellerden ilk olanı Kleobis ve Biton kardeşlerine aittir ve geçirdikleri restorasyonlar sonucu günümüz Delfi Arkeoloji Müzesi’nde (467 ve 1524 envanter numaralarıyla) seğilenmektedir (**Görsel 1**). İkinci heykel grubu, Tiran Katilleri olarak bilinen *Aristogeiton* ve *Harmodios*’un günümüzde Roma Dönem’i heykel kopyaları (6009 ve 60010 envanter numarasıyla) Napoli Milli Müze’sinde yer almaktadır (**Görsel 2**).

Heykellerde ilginç olan, Herodotos (5.55; 6.109; 6.123) ve Thukydidies’in (6.53.3–59.2) aktardığı gibi, MÖ 470’de Pers Savaşı sırasında heykeller, çalındıktan sonra farklı bir grup olarak Klasik Dönem’de tekrar dikilmiş olmalarıdır. Bu kavram, Hellenlerde şahısların ölümünden sonra dikilen onur heykelleriyle “ölümsüzleştirildikleri” olarak da yorumlanabilmektedir. (Pausanias, 1.8.5), (Pseudo - Aristotle, 17.3–19.1) Tiran katillerinin heykeli tüm vatandaşlar tarafından rahatça görebilen, halka açık bir mekanda dikilmiştir.

Görsel 1. Kleobis ve Biton Kuros’ları.
(Mattusch, 1996)

Görsel 2. Tiran Katilleri heykelleri.
Roma Dönemi kopyası (Cartledge, Azoulay, 2017)

Ölümden sonra onurlandırılmanın yanı sıra, antik kaynaklar aracılığıyla şahıslar hayattayken de onur heykeli dikimi, ikinci bir Hellen onur geleneği uygulaması olarak bilinmektedir. (Plinius, 34. 17) Bu duruma verilebilecek en uygun örnek “zafer kazanan atletlerin” hem aileleri hem de memleketleri tarafından dikilen heykelleridir. MÖ 544’te Olympia’da katıldığı spor yarışlarında başarılı olduğu için Aegina’lı sporcu Praxidamas’ın bir heykelinin dikildiği Pausanias tarafından Hellas’ın Tasviri adlı eserinin 6.18.7 kısmında aktarılmaktadır. Antik kaynaklara ek olarak, Olympia kazılarında ortaya çıkarılan ve yanyana bir çok sporcuya ait heykel kaideleri, bu durumun materyal kültürdeki karşılığına verilebilecek en uygun örneklerdir. Olympialı ve üç kere Olimpik zafer kazanan muhtemelen bir boksöre ait olan baş bir önceki cümle için iyi bir örnek olarak verilebilir (**Görsel 3**). (Mattusch, 1997, s. 45.) Sporculara ait heykel kaideleri için yapılan çalışmaların başında Mattusch gelmektedir (Mattusch, 1997, s. 45, Resim 32) ve (Mattusch, 1997, s.45, Resim 33). Olympia’ya ek olarak Delfi’de MÖ 338 yılına tarihli Daokhos Anıtı’nda yer alan Agias da olimpik zafer kazanan ve kentte bilinen bir sporcuydu. Tıpkı boksör gibi onun da “onur heykeli” dikildiği bilinmektedir (**Görsel 4**).

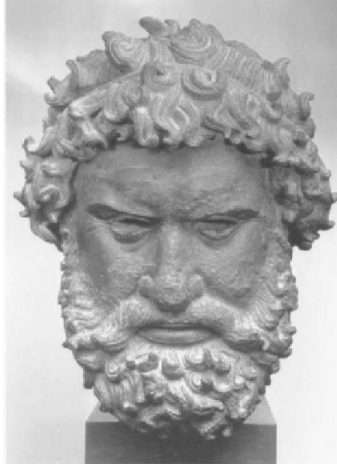
Heykelin sadece başı ortaya çıkmış olduğundan, vücut tipolojisi hakkında net bir yorum yapılamamakla beraber, çıplak olması muhtemeldir. Bu bağlamda Klasik Dönem heykel geleneğinin onur heykel geleneği tipolojisine de yansıdığı da aşıkardır. MÖ 5.ve 4. yüzyıl heykeltıraşlığına bakıldığında iki yüzyıl boyunca hem beden hem başta ideal hatlar, ince uzun ve kaslı bacaklar, belde belirgin bir S kıvrım ve taşıyıcı bacak belirgin şekilde görülmektedir.

Bu örnekler dışında Geç Klasik ile Geç Hellenistik Dönem’e kadar onur heykel geleneği bağlamında farklı

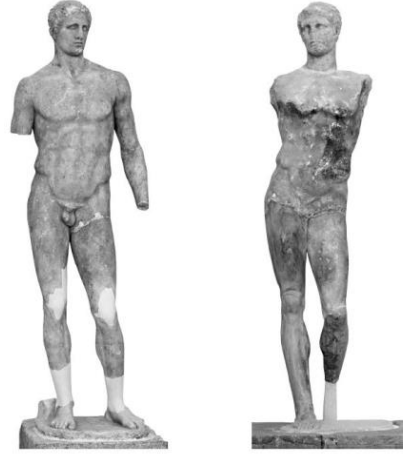

müسابakalarında kazanan atletler ile birlikte daha çok krallar, yüksek askeri rütbeli şahısların heykelleri dikilmeye başlamıştır. Bahsi geçen şahısların heykelleri onlar hayattayken ya bizzat kendi heykellerini yaptırılmış ya da halk tarafından yaptırılmıştır. İskender'le başlayan bu uygulamanın aynısı ardılları tarafından da devam ettirilmiştir. Bunlara MÖ 2. yüzyılda yapılmış muhtemel bir diadoch prensi, Terme Hükümdarı, Herculanum'dan ele geçmiş Hellenistik Dönem komutan/ prens'e ait büst ve bir Ptolemaios prensesine ait olmak üzere toplam üç adet eser örnek verilebilir. (Dillion, 2012, s. 42)

Atinalı general "Olympiodoros" yukarıda bahsedilen İskender sonrası "askeri kimlikli" onur heykeli uygulamasına örnek olarak gösterilebilir. Komutan, Makedonlara karşı birkaç kere direnmiş (DNP, 2000, s. 186) ve bir onur heykeli olup olmadığı tartışılrsa da (Smith, 2002, s. 37) antik kaynaklarda Atina halkı tarafından *prostates* olarak onurlandırılmıştır. (Pausanias, 1.25.2.- 26.3)

Görsel 3. Muhtemelen bir boksöre ait baş.
(Mattusch 1997,45)

Görsel 4. Delfi Arkeoloji Müzesi, Agias (sol).
(Childs 2018, fig. 14 ve fig.15)

Delos'ta, Hellen onur geleneği açısından MÖ 138'e tarihli ünik bir uygulamayla karşılaşılmaktadır. Bunlar; Kleopatra ve Dioskurides çiftinin heykelleridir (**Görsel 5**). Ne "kentin kurtarıcısı", ne "zafer kazanan bir sporcu", ne de "başarılı bir asker" olan bu çiftin heykelleriyle birlikte Hellenistik Dönem ortalarında artık Hellen dünyasındaki şeref heykeli algısının tamamen değiştiği fark edilebilmektedir. Üstelik sadece algı değil, heykellerin sergilenme biçimlerinde de büyük değişiklikler dikkati çekmektedir. Çift heykellerini dikmek için kendi villalarının avlusunu tercih etmiş ve dolayısıyla heykeller, gelen misafirler tarafından kolayca görülebilen bir alanda adeta "sergileme salonunda" gibi gösterilmiştir (Benefial ve Keegan, 2015, s. 162). Heykellerine ek olarak çiftin üzerlerinde daha yüksek durmak için, heykel kaideleri eklenmiş ve çift adeta kendi propagandasını yapmayı tercih etmiştir. Bu durum hem onur heykellerinin dikildikleri mekanlarda farklılığa gidildiğini hem de heykeli dikilen, onurlandırılmış şahısların kimliğinin değiştiğini göstermektedir.

Arkaik ve Klasik Dönem'lerdeki gibi kamusal alanlarda değil, daha çok sivil mimariye dönük bir biçimde dikilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu durumun (metinde daha aşağılarda incelenecek olan) Roma dünyasındaki onur heykeli geleneğine de etki ettiği yorumu şu aşamada yerinde olacaktır. Hellenlerde onur heykel geleneği pratiğine üçüncü olarak eklenebilecek diğer pratik tanrılara adak, sunu için dikilen onur heykelleridir. Hellence bu heykellere *agalma* denilmekteydi. *Agalma* heykelleri, adaklar halinde ve herhangi bir tanrıya sunulan eserler olarak algılanmaya başlanmıştır. (Inwood, 1995, s. 143)

Görsele 5. Kleopatra ve Dioskurdes çifti heykelleri.
(Dillion, James, 2012)

Agalma'ların görünüşte dini bir işlevi yerine getirdiği bilinse de aslında politik amaçlara da araç oldukları gözlemlenmiştir (Smith, 2002, s.12). Bu açıdan erken örnekler arasında Atina Prytaneion'un'da da, Miltiades, Temistokles (Richter, 1965, s. 92) güreşçi ve boks sporcusu Autolykus'un heykelleri görülmektedir. Bu heykeller, Atina Prytaneion'da Solon yasalarının yazıldığı ve (barış ve ocak) Hestia tanrıça figürleriyle birlikte yerleştirilmiş olup, bu figürlerin arasında yer almaktadırlar.

Bu heykeller Pausanias tarafından Hellas'ın Tasviri adlı eserinin 1.18.3 kısmında geçmektedir. Miltiades ve Temistokles büstleri, ölümlerinin ardından ideal bir biçimde dikilmiştir. Ama buna ek olarak, dönemin bilinen ve nispeten ünlü denebilecek sporcusunun (Pritchard, 2012, s. 152-6) da heykeli tanrıça figürleriyle aynı yerde dikilmiş olması dikkat çekicidir. (Mann, 2001, s. 113-7). *Agalma* pratiğine ikinci bir örnek olarak, Delfi Apollon kutsal alanına dikilen Gorgias'ın heykeli gösterilebilmektedir. Sokrates'in diyalogunda karşılaştığımız retorik ustası Gorgias, kendisinin tamamen saf bir altından heykelini MÖ 420/ 17 tarihinde Delfi'deki Apollon kutsal alanına dikmiştir. (Morgan, 1994, s. 378)

Geç Hellenistik'ten itibaren düşünüldüğünde onur heykellerinin sergilenme alanları *agalma* mantığıyla daha da önem kazanmıştır. Bu sefer sadece heykelin kime ait olduğu ya da yaşamı boyunca mı ölümü ardından mı dikildiği sorularına ek olarak nerede dikileceği daha çok ön planda tutulmaya başlanmıştır. Tıpkı Geç Hellenistik Dönem'de Delos'taki evli çiftte görülen onur heykel uygulamasında (heykellerin sivil mimariye dönük olduğu) gibi, *agalma* uygulamasının da Roma onur heykel geleneğinde Hellenlerden daha yaygın bir şekilde tercih edildiği görülmüş olduğu şu aşamada söylenebilir. Çeşitli Romalı soylu ya da generallerin heykelleri kutsal alanlara dikilmiştir. (Tuchelt, 1979, s. 79) Tivoli, Herakles kutsal alanından Tivoli Komutanı heykeli (Kleiner, 2009, s. 16), (Fejfer, 2008, s. 206), Ostia Herakles kutsal alanından, Poplicola heykeli (Hallett, 2005, s.109), Nemi Diana tapınağının adak odasından Gaius Doctus Fundilius (Fejfer, 2008, s. 4) heykelleri örnek olarak verilebilir.

Delfi ve Olimpiya dışında, Atina'dan ve Ostia'dan da onurlandırılmış Hellen/ Hellen tipinde erkek heykeli ele geçmiştir. Atina'dan ele geçen heykel Yunan aristokrat, sofist, Roma senatörü Herodes Atticus'a (Fejfer, 2008, s. 28), (Palagia, 2019, s. 229), (Bol, 1984.) aittir. Heykel yukarıda bahsi geçen heykellerden farklı olarak ne bir olimpiik zafer kazanmıştır ne de bir kutsal alana dikilmiştir. Atticus'un heykeli, Atina'da kendi adına ve kendisi tarafından yapılan "Herodos Atticus Tiyatrosu'nun" kuzey *parados*undan, *in-situ* halde, yazıtlı bir *plinthos* üzerinde ve *doğu tipinde* dikilmiştir (**Görsele 6**). (Palagia, 2019, s. 229) Fejfer tarafından aktarılan *doğu tipinin* (Fejfer, 2008, s. 28) netlik kazanması adına *palliatus* tipi üzerinde durmak yerinde olacaktır. Atticus, *palliatus* tipinde tasvir edilmemiştir fakat *palliatus* tipi Hellenistik Dönem'de çok yaygındır ve hem portre heykellerinde hem de mezar stellerinde kullanılmıştır. Tipin ön örneği MÖ 330'a tarihlenen Sophokles heykelidir (Bieber, 1977). Atina dışında, Ostia'da bulunan heykellerde de *Palliatus* tipinin tercih edildiği gözlemlenmiştir. (Goette, 1990, s. 108), (Van der Meer, 2009).

Görsel 6. Atina, Herodes Atticus tiyatrosundan, Herodes Atticus *in-situ* heykeli.
(Fejfer, 2008)

Atina ve devamında Ostia’daki Hellen onur heykel geleneğinde bir değişikliğe gidildiğini göstermektedir. Yunan adalarında daha farklı kıstaslar vatandaşların onurlandırılması için yeteriyken coğrafyaya paralel olarak bu kıstasların da değiştiği görülmüştür. Tüm bunlara ek olarak, heykel tiplerinde de farklılığa gidilmiştir. *Giyimli* ve *çıplak* tip farkı ortaya çıkmıştır. Heykellerin dikim yerleri ile tipleri yer yer değişmiştir.

Geç Cumhuriyet – Erken İmparatorluk Roma Dönem’i Onurlandırma Kavramı ve Onurlandırılmış Erkek Heykeller; “Savaşçı, Cesur ve Romalı”

Hellenlerde görülen onur kavramında olduğu gibi Romalılar da onurlandırılmış kişiler “kent” ile özdeşleşmiştir. Bu bağlamda her iki dönemde de aynı tip gelenekten bahsedilebilir. Roma’da *benefactor* (kente bağışta bulunan, hayırsever), *conditor* (kent kurucusu) veya *liberator* (kent kurtarıcısı) olarak anılan kişilerin onurlandırıldığı bilinmekteydi. Yazıtlardan ve aşağıda da bahsedileceği üzere Roma’da çoğunlukla askeri zaferler, isyan bastıran komutan ve/veya askerlerin onurlandırıldığı saptanmıştır. Bu bağlamda *liberatorun* yani kentin kurtarıcısı anlamına gelen sıfatın diğer üç sıfattan bir adım daha ön planda olduğu yorumu getirilebilir.

Tüm bu özelliklerden başka, onurlandırılmak için çeşitli başka faaliyetler de yapmak da mümkündü. Bunlar kentin yararına politik ve ekonomik katkı ya da kentte önemli politik münazaralarda ön plana çıkmak, bir diğeri başarılı bir arabulucu olmak kente yeterli tedarik ve tahıl sağlayabilmek (genelde kente yapılan bağış ve finansal cömertlik en önemli faktördü) ve savaşlarda cesaretini kentin yararına kullanmak ve zafer kazanmak ve kentte düzenlenen atletik yarışlarda başarılı olmaktı. Bir önceki cümlede bahsi geçen tüm bu şartlar, Romalılar için de önemli hale gelmişti. (Fejfer, 2008, s. 49)

Antik kaynaklara göre, İtalya’da en erken onur heykelleri Roma’nın askeri yönden zayıf olduğu bir dönemde (Albek, 1991, s. 7), MÖ 4.yüzyılın üçüncü çeyreğinde dikilmiştir. (Plutarkhos, 1.1), (Livius, 8. 13. 9) Heykeli dikilen, Romalı komutan Marcus Furius Camillus’tur. Camillus’un bu dönemde Roma’yı askeri ve siyasi yönden zorlayan, Latin Birliğini (Demircioğlu, 2011, s. 124) dağıtmayı başarmış olduğu Livius tarafından aktarılmaktadır. (Livius, 8.13.8) Bu olaydan sonra Camillus’un birçok unvana sahip olduğu Plutarkhos tarafından kayda geçirilmiştir. (Plutarkhos. 1.1) Eldeki epigrafik verilere göre Camillus’un zaferinden dolayı, triumph hakkı elde ettiği ve sonucunda Camillus’un MÖ 340 yılında Forum’da atlı heykeli dikildiği bilinmektedir. (Livius, 8. 13. 9) Livius ve Eutropius’un farklı aktarımlarından dolayı, heykelin konumu net olarak bilinemesi de, yazarlar tarafından bu konu hakkında fikirler öne sürülmüştür. Livius heykeli *Roma Forum’un içinde bir sütunun üzerine* Eutropius (Eutropius, II. 7) ise bir *rostrum’a* yerleştirdiği belirtilmiştir. (Livius, 8. 13. 9)

Camillus'tan hemen iki yıl kadar sonra, G. Maenius, MÖ 338 yılında Antium'da Kartacalılara karşı Roma'ya ilk deniz zaferini getirmiş komutan olarak tariih sahnesinde yerini alır. (Plinius, 34.9) Maenius adına, Roma Forum'unda onun bir sütunun üzerinde heykelinin dikildiği ve ayrıca literatüre, sütunla birlikte heykeliyle beraber "*Columna Maenia*" ismiyle geçmiş olduğu Plinius tarafından kayda geçirilmiştir. (Plinius, 7.86) Eser günümüze ulaşmadığından ötürü, heykelin at üzerinde mi yoksa ayakta mı olduğu bilinmemektedir. Yalnız, dönemin diğer örnekleri düşünüldüğünde Maenius'un da bir atın üzerinde betimlenmiş olması yüksek ihtimaldir.

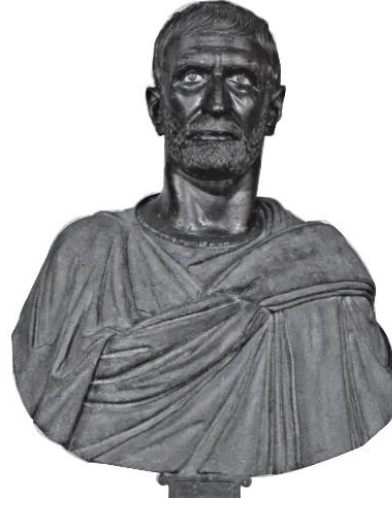
MÖ 306 yılında Roma'yı isyanlarıyla zorlayan Hernici ayaklanmalarına (Walbank, 1990, s. 658) karşı başarısından dolayı (Plinius, 34. 11) Marcus Tremulus atlı bir heykel ile onurlandırılmıştır. (Tanner, 2000, s.29) Bu heykel Castor ve Pollux Tapınağı'nın önünde dikilmiştir. Bir önceki eser gibi, bu heykel de günümüze ulaşmamış olsa da en azından heykelin konumu ve tipi hakkındaki bilgiler Livius ve Plinius tarafından kayda geçirilmiştir.

"*Marcus şehre geri döndü... ona ithafen Roma Forumu'nda atlı bir heykel dikildi. Çıplak ya da zırlı değildir, togalı ve at üzerindedir.*" (Livius, 9. 43) "*Marcus Tremulus'un atlı heykeli, togalı, Castor Tapınağı'nın önünde duruyordu.*" (Plinius, 34. 11)

Livius'un aktardığı bilgiler ışığında, Tremulus' un heykeli at üzerinde betimlenmiş "*en erken togalı*" heykel olması bakımından önem taşımaktadır. Bu bilgi oldukça kıymetlidir. Onurlandırma heykel tipolojisine bakıldığında at üstünde ve togalı olmak üzere ayrı ayrı tiplerin varlığı bilinse de, hem at üstünde hem de togalı bir onur heykeli tipiyle karşılaşmamıştır. Özellikle, MÖ 4.yüzyıl Roma'sında toga bile heykellerde yaygın biçimde görülmezken, at üzerinde betimlenen bir togalının heykeli, toganın kökeni hakkında sorgulamaya itmektedir. (Wilson, 1924, s. 25- 34), (Goette, 1990, s. 21) Tremulus'un bu açıdan bakıldığında onur heykeli kendine has özelliğiyle, farklı bir noktada yerini almaktadır.

Yaklaşık bir yüzyıl sonra, MÖ 212'de general Q. Fabius Maximus'a ait bir heykelin dikilmiş olduğu bilinmektedir. Maximus, esas başarısını MÖ 212 yılında Kartaca Savaşları'nda değil, Tarentum Savaşı'nda göstermiştir. Fabius, İkinci Kartaca Savaşları'nda Hannibal'a karşı izlediği yıldırma politikasından ötürü *cunctator* yani "erteleyen" unvanı almış (Tekin, 2008, s. 201.) ve Fabius Maximus Roma'nın Cumhuriyet tarihi için önemli bir komutan olmuştur. (Zanker, 1988, s. 9), (Kleiner, 1992, s. 29) Hannibal'ın Tarentum'u işgal etmesini engellemiş ve kenti Roma'ya bağlama başarısını göstermiştir. Ardından Fabius kolossal Herakles heykelini kaldırtıp, kendi atlı heykelini Kapitol'e yani Roma'nın merkezine, en gösterişli yerine yerleştirmiş olduğu Strabon ve Plutharkos ifadeleri sayesinde bilinmektedir. "*Fabius Tarentum'dan kolossal Herakles heykelini kaldırdı ve onu Kapitol'e koydu. Onun yakınına da kendi bronzdan yapılmış atlı heykelini koydu.*" (Plutharkhos, 22.4) "*Fabius Maximus tarafından Herakles'e adanmış Lysippos'un eseri büyük kolossal bir heykeli Kapitol'de bulunur.*" (Strabon, 6. 3.1)

Ayrıca antik kaynaklardan Plutharkhos, seçilen ilk konsül olduğu olan (Byrd, 1995, s. 20.) ve son Etrüsk kralı Tarquinius Superbus'u adeta Roma'dan kovup, sayesinde Roma'da Cumhuriyet Dönem'ini başlatan Lucius Junius Brutus'a ait bronz bir heykelin Capitolium'a dikildiğini aktarmaktadır. "*Romalılar tarafından elinde kılıcı olan bronz bir heykeli Capitolium'a dikilmiştir...*". (Plutarkhos, 1.1) Conservatori Müzesi'nde bulunan bronz bir baş (**Görsel 7**) Brutus'a atfedilse de heykelin dikildiği tarih tam olarak bilinmemektedir. Baş, kabaca MÖ 3.yüzyıla tarihlendiren çeşitli araştırmacılar vardır. Aynı dönemde (MÖ geç 3.yüzyıl) Kapitol Tepesi'ne dikilen bir başka heykel ise Scipio Africanus'a aittir. Ancak bu heykelin kimliklendirilmesi hakkında detaylı ve kesin bir bilgi henüz yoktur.

Görsel 7. Lucius Junius Brutus'a ait (?) bronz büst. (Orlin, 2021)

MÖ 3.yüzyıl başlarına gelindiğindeyse, İkinci Makedon Savaşları esnasında P. Sulpicius Galba, sonra da T. Quinctius Flaminius komutasındaki Roma ordusu İlyria'dan başlayarak Hellas'ın içlerine doğru ilerlemeyi başarmıştır. (Tekin, 2008, s. 204), (Eckstein, 2008) Romalıların, Teselya'daki Kynoskephalai mevkiinde Makedon V. Philippos'u MÖ 197 yılında yenilgiye uğrattığı savaş gerçekleşmiştir. (Tekin, 2008, s. 204) Savaş sonrasında Plutarkhos (Plutharkhos, 1.1) Roma'da Circus Flaminius yakınındaki Campus Martius'da (Zanker, 1988, s. 71) Quintus Flaminius'a ait portre özelliği gösteren (Fejfer, 2008, s. 449) bronz onur heykelinden bahsetmektedir. Bahsi geçen heykelin portresi ayrıca altın stater şeklinde darp edilmiştir. (Fejfer, 2008, s. 449)

Flaminius'a ait heykelde ayrıca bir de Hellence yazıtlı kaide vardır. Bahsedilen bu yazıtın farklı bir önemi vardır. Yazıt, Roma'da bilinen "*en erken Hellence heykel kaidesi*" olarak da kabul edilmektedir. (Sehlmeyer, 1999, s. 144) Bu noktada Roma'da onurlandırılan ve başarılı bir Romalının onur heykelinin kaidesinde Latince yerine Hellence yazmaktadır. Fakat bazı araştırmacılar MÖ erken 2. yüzyıla tarihlendirilmiş ve literatüre *Terme Komutanı* olarak geçen bronz heykelin Flaminius'a ait olduğunu düşünmektedir.

Roma için onur geleneği denildiğinde, MÖ 1. yüzyıl ortalarından itibaren imparatorluk ve sonraki döneme kadar Hellenlerde görülmeyen bir uygulama dikkati çekmektedir. Roma'da askeri başarılarla ek olarak, şahısların onurlandırılması için başka değerlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Livius tarafından o çağda nadir görülen bir uygulama olarak binicilik heykellerinin pazar yerine konulması için bir "onurun verildiği" yazılmıştır. (Livius, 8.13.9) Livius'ta geçen "*... zafere ek olarak, o günlerde Forum'a konan binicilik heykellerine onur verilmesi nadir görülen bir şeydi.*" bu farklı uygulamayla alaklı en önemli tanım olarak değerlendirilebilir. Burada onurun "*eklenmiş*", "*bağışlanmış*" ve "*onur alan*" şahsın atlı heykelin nereye dikileceğinin bile düşünülmüş olması adeta kentte bazı kişilere imtiyaz sağlandığını ve kuvvetle muhtemelen hak edilmeyen bir onur elde edildiğini gözler önüne sermektedir. Bunun en büyük sebebiyse, onurun "eklenmeyen" aksine hakedilen, hak edilmesi gerekli ve herkesin ulaşamayacağı bir merteye, ya da değer olmasından ötürüdür.

Roma dünyasında görülen bir başka onurlandırma sebebi ise şahsın kente yaptığı maddi katkıları (Fejfer, 2008, s. 49) ve/veya bağışlarıdır. Onurlandırılma fikrinin altında yatan aslında şahsın yanısıra dönemi su götürmez gerçeği olan "*Roma'nın kendi propagandası*"dır. Yalnız bu propaganda kendisini onur heykeli bakımından çoğunlukla Geç İmparatorluk Dönem'inde gösterdiği için, makalede detaylıca irdelenmemiş olup burada bahsi geçen en geç onur heykel geleneği olarak MÖ 1.yüzyıl ortaları baz alınmıştır.

Roma Cumhuriyet Dönem'inde Onurlandırılmış Romalı Kadın Heykeller

Roma'nın erken dönemlerinde kadınları onurlandırmak ya da onur heykellerini dikmek söz konusu bile değildi. Cumhuriyet Dönem'i Roma'sında kadınlardan çok erkeklerin onur heykellerinin dikildiği yukarıdaki örneklerden de gözlemlenebilmektedir. Bunun sebebi olarak antik yazarlardan Yaşlı Plinius'un aktarımlarından izlenebilmektedir. (Plinius, 34. 14) Plinius, Roma Forumu'nda senatörlerin kadın heykellerine karşı bir tutum izlemiş olduğunu kayda geçmiştir. (Plinius, 34.14) Özellikle bahsi geçen bu tutum, MÖ 184 yılında konsüllüğe seçilen Cato tarafından gösterilmiştir. Yalnız, Cato her ne kadar konsüllüğü boyunca Roma provincialarında kadın heykellerin dikimine karşı bir tutumu sergilemiş olsa da

(Cato) Roma'da bu heykellerin dikilmesine karşı duramamıştır. Gracchus kardeşlerin annesi Cornelia'nın heykeli, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Antik kaynaklar Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait tek bir kadın onur heykelinden bahsetmektedir. Bu heykel, Gracchus kardeşlerin annesi, *Cornelia*'nın onurlandırma heykelidir (**Görsel 8**). (Fejfer, 2008, s. 21) Heykel günümüze ulaşmamıştır fakat kaidesi Roma'da, Kapitol Müzesi'nde bulunmaktadır. Envanter numarası 2925'dir. Yazıttaki ifadeler ve harf karakterlerinden dolayı MÖ 100'e tarihlendirilmektedir. (Flory, 1993, s. 228) Kaideden de anlaşıldığı üzere Scipio Africanus'un kızı Cornelia, heykelde oturur halde betimlenmiştir. (Fejfer, 2008, s. 21) "*Oturur halde tasvir edilmiş Cornelia heykeli, Metellus portikosundayken şimdi Octavia Porticosundadır*". (Plinius, 34.14)

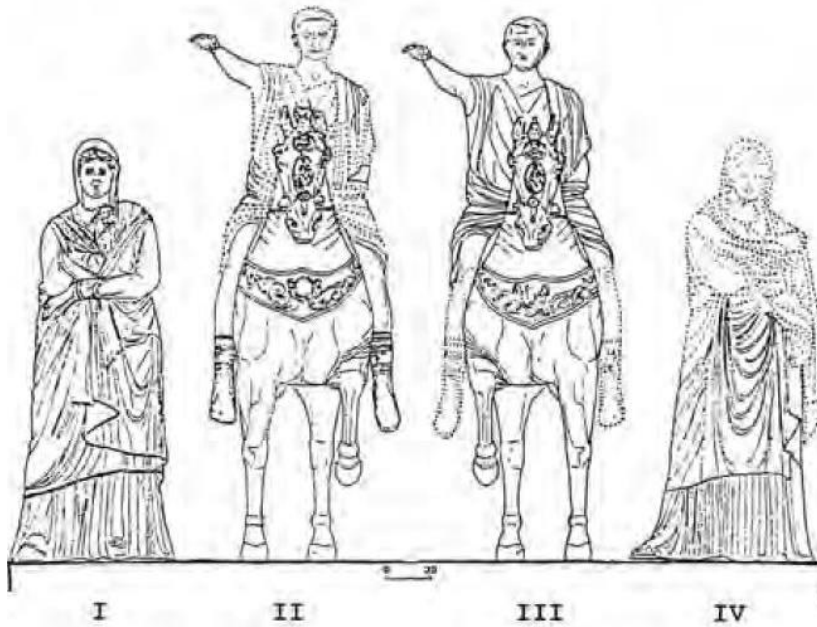
Görsel 8. Gracchus kardeşlerin annesi, Cornelia'nın onurlandırma heykel kaidesi. (Roller, 2018)

Tanınan ve o dönemde tarihi bir kadın figür olarak *senato tarafından değil halk tarafından* oylanıp, heykelinin dikilmiş olması da ayrıca bir önem arz etmektedir. (Flory, 1993, s. 227)

Cornelia heykeli dışında, Geç Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenen soylu Romalı bir aileye ait olan Cartoceto grubunda (**Görsel 9**) da onurlandırılmış kadın heykelleri görülmektedir. Grupta betimlenen Ahenobarbus'un annesi Porcia (Lahusen ve Formiglio, 2001, s. 54) ve muhtemelen kız kardeşi olan diğer bir kadın heykeli de onurlandırılmış kadın heykellerine örnek sayılmaktadır (**Görsel 10**). Bu bağlamda Asya eyaleti valisinin L. Valerius Flaccus ailesinin halk tarafından dikilen onur heykellerinden de bahsetmek gerekmektedir. (Pinkwart, 1973, s. 149 - 158), (Smith, 2002, s. 88) Heykel grubunda Flaccus'un annesi Baebia, karısı Saufeia ve kızı Polla Valeria da onurlandırılmış kadın heykeller için önemlidir.

Görsel 9. Cartoceto grubu. (Salcuni, 2017)

Görsel 10. Cartoceto grubu, çizimi (Pollini, 1993)

Değerlendirme ve Sonuç

Onurlandırılmış Hellen erkek heykelleri Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'lerde temelde iki farklı gelenek doğrultusuna dikilmişlerdir. İlk gelenek şahısların hayattaki, ikincisinin ise, şahısların ölümlerinden sonraki onur heykelleri olduğu saptanmıştır. İkinci geleneğe asker, komutan ya da siyasi bir figürün heykelleri yerine, spor müsabakalarında zafer elde eden sporcuların heykellerinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Ölüm öncesi ya da sonrası onur heykel geleneğinden önce ise tanrı adına ya da tanrıya doğrudan yapılan adeta sunu vazifesi görmüş onur heykelleri yani *agalmalar* olmuştur. Bu bağlamda gelenekle beraber heykel tipolojisi de çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Her ne kadar tipolojiye metin boyunca değinilmese de çıplak, yarı-çıplak, giyimli, askeri teçhizatlı ve atlı olmak üzere toplam 5 farklı onur heykeli tipi olduğu (Coşar, 2019) bilinmektedir.

Onur heykel gelenekleri arasındaki çeşitlilik, heykellerin sergilenme alanlarına da yansımıştır. Bu bağlamda, Hellenlerde MÖ 2. yüzyılın ortasına kadar kamusal alanda dikilen onur heykel geleneği devam etmiş olup, yine bu tarihte ünik denebilecek şahsi bir uygulama görülmüştür. Bu durumun Geç Hellenistik

Dönem’de başlamış olduğunun hatta Roma’da ise daha da yaygın bir hal aldığını ya da pratiğe dönüştüğü izlenmiştir.

Romalıların hem gelenek hem de heykel tipolojisi açısından Hellenlerden farklı bir uygulamaya gittiği saptanmıştır. Roma devlet kimliğine uygun bir şekilde, onur kavramı doğrudan galibiyet getiren askerler üzerinden yürütülmüştür. Krallık Dönem’inden Geç Cumhuriyet’e kadar, savaşlarda düşmanla çatışan ve kendisini savaş meydanında cesurca gösterip, Roma’ya zaferle dönen askerlerin onur heykellerinin dikildiği tespit edilmiştir. Hem gelenek hem de heykel tipi olarak farklı bir uygulamaya giden Roma’da onur heykel geleneği devamlılık arz etmiş olup, makale kapsamında en geç örnek olarak MÖ 1. yüzyıl ortaları baz alınmıştır. Bu dönemde, heykeller bir sütun ya da *fornix* denilen yüksek takların üzerine genellikle at üzerinde oturan zırhlı askerler olarak betimlenmiştir. Heykellere ek olarak, heykellere konulan Latince kaideler de geleneğin önemli birer göstergesi olmuştur. Kaideler vasıtasıyla heykellerin kimlikleri, neden ve ne zaman dikildikleri konusunda net bilgiler sağlanmıştır. Kentlerde gerek kadınlara gerekse erkeklere ait onurlandırma heykelinin dikilmesi için Romalı *decurion*lardan (10 kişilik memurlardan oluşan bir birimdir) izin almak gerekli olduğu bu kaidelerden anlaşılmıştır. Bu sebeple ele geçmiş bazı onur heykellerinin kaidelerinde yazıtların sonundaki *DD (Decreto Decurionum)* (Forbis, 1996: nos. 53,22), *LDDDP (Locus Datus Decreto Decurionum Publice)* ya da *LDDD (Locus Datus Decreto Decurionum)* kısaltmaları (Forbis, 1996, s. nos. 198) geçmektedir. (Forbis, 1996, s. 191, nos.323., Fejfer, 2008, s. 52.) (Locus Datus: verildiği yer). Bu bağlamda antik yazarlardan Plinius, MÖ 158 yılında alınan bir karara dikkat çekmektedir. Roma Forumu’nda bulunan tüm heykellerin Romalı senatörler tarafından kaldırıldığını anlatmaktadır. Bu da, forumun o dönemde heykellerle doldurulmuş olduğunu düşündürmektedir. Fakat bu durumu Hellen geleneği için söylemek zordur. Sadece bazı sporcu heykellerin kaideleri bize kimlikleri hakkında sadece ipuçları sağlamaktadır.

Erken İmparatorluk Roma’sında ise yaklaşık MÖ 100’den sonra ise heykeller sadece kamusal veya kutsal alanlarda değil aynı zamanda Delos’taki evli çift heykellerinde olduğu gibi, özel mülklerin (villaların) içinde de bulunabileceği saptanmıştır. Erken dönemlerde (MÖ 100’den önce) heykeller genellikle yüksek sütun ya da *fornix* (tak, obelisk) üzerine ve açık alanlarda yerleştirilirken (Fejfer, 2008, s. 21) bu durumun Erken İmparatorluk için farklı olduğu anlaşılmıştır. Bu dönem de çoğunlukla figürlerin at sırtında betimlendiği ve de bronzdan yapıldığı gözlemlenmiştir.

Kadın ve erkek onur heykelleri arasında gelenekten ve dönemsel bir farktan öte pratikte büyük bir fark görülmüştür. Erkeklerin ya kendi kendilerine ya senato tarafından ya da kendilerine *onur ekleterek* Roma’nın çeşitli kutsal, sivil ya da özel mekânlarına onurlandırma heykelleri dikilmiştir. Kadın onur heykelleriyle erkekler kıyaslandığı zaman ise görülen en net ayrım onur heykellerin *senato* yerine *halk* tarafından dikilmiş olmasıdır.

Tüm bu veriler ışığında hem erkek hem de kadın onur geleneğinin incelenen dönemlerdeki farklılıkları, benzerliklerinden daha çok olduğu dolayısıyla iki kültürde (Hellen ve Roma) de onur vurgusunun, birbirinden bağımsız bir şekilde yürüdüğü söylenebilmektedir. Hellenlerde onur heykel geleneğinin çeşitli amaçlar doğrultusunda uygulandığı saptanmıştır. Öncelikle, Hellenlerde Klasik Dönem’de Hellenistik Dönem’deki kadar yoğun bir onur heykeli geleneğinin olmadığı tespit edilmiştir. Tiran Katilleri grup eseriyle aslında geleneğin temelleri atılmış olsa bile, *devamı getirilememiş ve onurlandırma kavramının çok fazla üzerinde durulmamış olduğu*, halihazırdaki mevcut materyal kültüre bakılarak anlaşılmıştır. Roma’da ise tam tersi, onur Roma öncesi dönemlerden çok daha fazla biçimde uygulandığı gözlemlenmiştir. Roma’nın olmazsa olmaz bir parçası haline gelmiş ve *güçlü bir propaganda aracı* haline dönüştüğü görülmüştür.

Kaynakça

Albek, Suzan. (1991). *Galatya Tarihi*, Ankara, TTK.

Benefial, R., Keegan, P. (2015). *Inscriptions in the Private Sphere in the Greco – Roman World*. Leiden: Brill,

Bieber, M. (1977). *Ancient Copies: Contributions to the History of Greek and Roman Art*. New York: New York University Press.

Bol, R. (1984). *Das Statuenprogramm des Herodes - Atticus - Nymphäums*, De Gruyter.

Byrd, R. C. (1995). *The Senate of the Roman Republic: Addresses on the History of Roman*. Washington.

Cartledge, P., Azoulay, V.(2017). *The Tyrant-Slayers of Ancient Athens: A Tale of Two Statues*. Oxford:

- Childs, William A.P. (2018). *Greek Art and Aesthetics: in the 4th century B.C.* Oxford: Oxford University Press.
- Coşar, D. (2019). *Geç Cumhuriyet Erken Roma İmparatorluk Dönem'lerinde Romalı Erkek Onurlandırma Heykelleri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- Demircioğlu, H. (2011). *Roma Cumhuriyet Tarihi III.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dillion, S. (2012). *Ancient Greek Portrait Sculpture: Contexts, Subjects, and Styles.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Dillion, S. ve James Sharon L. (2012). *A Companion to Women in the Ancient World.* New Jersey: Wiley - Blackwell.
- DNP. (2000). *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike.* "Olympiodoros". Stuttgart: Metzler Verlag.
- Eilers, F. C. (1991). "CN. Domitius and Samos: A New Extortion Trial" *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 89, 167-178.
- Eutropius (2007). *Roma Tarihinin Kısa Özeti.* (Çev. Çiğdem Menzilioğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Fejfer, J. (2008). *Roman Portraits in Context.* Berlin: Walter de Gruyter.
- Flory, M. B. (1993). Livia and the History of Public Honorific Statues for Women in Rome. *American Philological Association* 123, 287-308.
- Forbis, E. (1996). *Municipal Virtues in the Roman Empire.* Berlin: De Gruyter.
- Goette, H. (1990). *Studien zu Römischen Togadarstellungen.* Mainz: Deutsches Archäologisches Institut.
- Hallett, C. (2005). *The Roman Nude (Heroic Portrait Statuary 200 BC - AD 300).* Oxford: Oxford University Press.
- Herodotos. (2006). *Tarih.* (Çev. Müntekim Ökmen). Hasan Ali Yücel Klasikleri. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Harland, A. Phillip, Last R. (2020). *Group Survival in the Ancient Mediterranean: Rethinking Material Conditions: Rethinking Material Conditions in the Landscape of Jews and Christians.* ABD: Bloomsbury.
- Inwood, C. H. (1995). *Reading Greek Death to the End of the Classical Period, Clarendon Paperbacks.* Oxford: Oxford University Press.
- Karahan, Ümran O. (2020). Hellen ve Roma Dünyasında Patronus-Cliens İlişkisi. *SEFAD* (44): 527-546.
- Kleiner, D. (1992). *Roman Sculpture.* Boston: Yale University Press.
- Kökdemir, G. (2018). "Yeni Değerlendirmeler Işığında Menderes Magnesiası Kuruluş Mitosu (Ktisis) ve Leukippos (Ktistes) Heykeli", *TÜBA-AR* 23, 157 - 178.
- Lahusen, G., Formiglio, E. (2001): *Römische Bildnisse aus Bronze: Kunst und Technik.* Berlin: Hirmer Verlag.
- Leschhorn, W. (1984). *Gründer der Stadt. Studien zu einem politisch-religiösen Phänomen der griechischen Geschichte (Palingenesia 20),* Stuttgart.
- Ma, J. (2013). *Statues and Cities: Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World.* Oxford: Oxford University Press.
- Mann, C. (2001). *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland.* Hypomnemata 138. Göttingen.
- Mattusch, C. (1997). *The Victorious Youth.* California. New York: The J. Paul Getty Museum.
- Morgan, K.A. (1994). Socrates and Gorgias at Delphi and Olympia: Phaedrus 235d6-236b4. *Classical Quarterly.* vol 44, 375 - 386.
- Mortensen, E. (2015). Ktistes: Mythical Founder Hero and Honorary Title for New Heroes. *Tradition: Transmission of culture in the ancient World Konferans Kitabı.* 213-237.

- Okumuş, M. (2020). *İonia bölgesi kurucu (Oikistes/Ktistes) mitosları / İonia Region Founder (Oikistes/Ktistes) Myths*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orlin, Eric M. (2021). *A Social and Cultural History of Republican Rome*. New Jersey: Wiley - Blackwell.
- Palagia, O. (2019). *Handbook of Greek Sculpture*. Berlin: De Gruyter.
- Pausanias (19188). *Description of Greece*. (Çev. W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod). London: Harvard University Press.
- Plinius (1855). *The Natural History*. (Çev. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley). London: Somerville.
- Plutarkhos (1914). *Plutarch's Lives*. (Çev. Bernadotte Perrin). London: Harvard University Press.
- Pinkwart, D. (1973). Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia, *Antike Plastik*, XII. 149 – 174.
- Pollini, J. (1993). The Cartoceto Bronzes: Portraits of a Roman Aristocratic Family of the Late First Century B. C. *AJA* 97 (3), 423-446.
- Pritchard, D. M. (2012). Athletics in Satyric Drama. *G&R* 59:1-16.
- Pseudo-Aristotle, *Atinalıların Devleti*. (Çev. Ari Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Richter, G. (1965). *The Portraits of the Greeks*. Londra: Phaidon.
- Roller, Matthew, B. (2018). *Models from the Past in Roman Culture: A World of Exempla*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salcuni, A. (2017). Römische Großbronzen in Italienam. *UNESCO- Welterbe Limes Forschungsprojekt Römische Großbronzen am UNESCO-Welterbe Limes*. Beiträge zum Welterbe Limes - Band 9. Darmstadt: Verlag.
- Sehlmeyer, M. (1999). *Stadtrömische Ehrenstatuen der republikanischen Zeit*. Historia Einzelschriften 130. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Smith, R. R. R. (2002), *Hellenistik Heykel*. (Çev. Gürkan Ergin). İstanbul: Homer Yayınevi.
- Strabon (1917-1932). *Geographika*. (Çev: H.L. Jones). Boston: Harvard University Press.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Titus Livius (1999). *Roma Tarihi 8-9-10*. (Çev. Dr. Sebahat Şenbark). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınevi.
- Tuchelt, K. (1979). *Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien, (Beiträge zur archäologischen Überlieferung aus der Zeit der Republik und des Augustus)*, Istanbul Mitteilungen 1: 'Roma und Promagistrate. Tübingen.
- Üreten, M (2004). Kyzikos'lu Bur Kadın Euergetes; Kraliçe Apollonis. *TAD* 23(36), 251 – 261.
- Van der Meer, L. B. (2009). The Temple on the Piazzale delle Corporazioni in Ostia Antica. *BABESCH* 84, 163 – 170.
- Yıldırım, N. (2020). Mitolojik Kadın Ktisteslere Bir Örnek Olarak Sinope/ Sinope as an Example of Mythological Female Ktistes. *JUHIS* 391- 3(2), 391- 405.
- Walbank, F. W. (1990). *Cambridge Ancient History: The Rise of Rome to 220*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, L. M. (1924). *The Roman Toga*. Boston: Johns Hopkins Press.
- Zanker, P. (1998). *Pompeii: Public and Private Life*. Boston: Harvard University Press.

As a tradition "honor" has always been a very crucial step for ancient communities or societies in order to understand both their socio-political and sociological issues. In other words, its' significance comes from the archaeological evidences or material culture such as statues, inscriptions and their other well - protected archaeological data.

The main goal is to figure out "the development and difference of honors" together with some common practices in both cultures in this paper. Since there is no geographical limit, a variety of territories can be realized in this paper. For instance, the Greek archaeological materials are commonly preferred from the Greek islands like Delos, Olympia, Delphi, the latter which is Roman ones are mostly chosen from the Rome, itself. The large scale of honor in geographical terms is preferred consciously.

First of all, an accurate distinction is noticed between Greeks and Roman from the point of honor and its tradition. Each of them has their own, independent concept. Greeks do not have any "propaganda purpose" to show up in public whereas Romans have. Honorific statues of Greeks are seen in different types according to their display. Hence, the epigraphical evidence also demonstrates us how Greek wanted to be seemed in the city or which type of their honorific statues were seen by the ancient writers. Greeks mostly have particular criteria or conditions to be honored such as being a successful athlete or having a commemorative status.

When Roman honorific perspective is researched in detail, the changes of the honor sensation are also inevitable. Best-fitting description might be done with this description "the more statues Rome erects, the more they contribute their power in their province." According to them, having very high-quality marble statues in public squares with a beautiful technique and vanity always worked on behalf of them. Instead of being an athlete, they foregrounded their strength and surely, success at wars, rebellions. Thus, normally impacted their honorific statue appearance. Most of Roman honorific statues are either on horse ride or holding a spear, cuirassed. The lack of women honorific statues is an also another indicator of this "strength".

"Honor" which is the scope of this paper, roots till 5th BC from Greeks and continues until the Early Imperial Roman Period in this study. Bearing every historical perspective in mind, a broad examination of honor can be traced both theoretical and practical in this text. There are very fundamental outcomes seen during the study except one specific theme which is "being integrated with your city". Both cultures' honor conceptions are directly linked with the city (polis for Greek and urbis for Latin). The most important activity is 'to care your nation more than everything', making donation and sacrifices for the city, constructing some public buildings in your town. This is a truly acknowledged criteria to be an honored citizenship. However, the rest seems completely different.

Fransız Mimarısının Osmanlı-Türk Mimarisine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme¹

An Evaluation of the Effect of French Architecture on Ottoman-Turkish Architecture

Nadire Tuba YİĞİTPAŞA²

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 18.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1072202

Atıf / Citation: Yiğitpaşa, N. T., (2022). "Fransız Mimarısının Osmanlı-Türk Mimarisine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 241-260, Doi: 10.48146/odusobiad.1072202

Öz

XVII. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde siyasi, askeri, idari ve ekonomik anlamda yaşanan Duraklama Dönemi'nden sonra, XVIII. yüzyılın başından itibaren Batılı devletler ile ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Böylece sınırlar güçlendirilerek gerek askeri ve malî, gerekse de sosyal ve kültürel konularda ilerleme yoluna gidilmiştir. İlk kez 1525 yılında başlayan Osmanlı ile Fransa ilişkileri, XVIII. yüzyılda Sadrazam Damat İbrahim Paşa Dönemi'nde (1718-1730) güçlenmiştir. Özellikle Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi başkanlığında bir heyetin Fransa'ya gönderilmesiyle, dönemin Fransası'nın sosyo-kültürel yapısı Osmanlı'ya taşınmaya başlamıştır. Birçok alanda ortaya çıkan Fransız etkisi kendisini Osmanlı Mimarisi üzerinde de göstermiştir. Osmanlı saray bahçeleri Fransız saraylarının bahçe düzenlemesinden etkilenerek şekillenmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda birçok Fransız mimar ve sanatkar Osmanlı Sarayı'na gelerek hizmet etmiştir. Örneğin Antoine Ignace Melling gibi birçok sanatçı boğazı donatan yalıları ve sarayları dönemin Neoklasik ve Rokoko gibi üsluplarıyla düzenlemiştir. XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Fransız mimarların etkisiyle Paris mimarisi örnek alınarak yeni bir kimlik kazanan İstanbul'un doğulu çehresi değişerek eklektik bir görünüm kazanmıştır. XVIII. yüzyılda başlayan kültürel etkileşim XIX. yüzyılda da artarak devam etmiştir. XIX. yüzyıl boyunca Fransız mimarlar Barok, Rokoko, Neoklasik gibi üslupları Osmanlı'daki sanat üslupları ile sentezleyerek bu üslupların Osmanlı kimliği kazanmasını sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Osmanlı, Türk, Mimari, Etkileşim.

Abstract

After the period of stagnation in political, military, administrative, and economic terms in the Ottoman State in the 17th century, the lands lost by westerners since the beginning of the 18th century started to be taken back. Thus, the borders have been strengthened and progress has been made in both military and financial, as well as social and cultural issues. The Ottoman and French relations, which first started in 1525, were strengthened in the 18th century during the period of the Grand Vizier Damat İbrahim Pasha (1718-1730). Especially when a delegation was sent to France under the presidency of 28 Çelebi Mehmed Efendi, the socio-cultural structure of France started to transfer to the Ottoman period. The French influences that have emerged in many places have also shown themselves in Ottoman Architecture. The Ottoman palace gardens began to be shaped by being influenced by the gardening of the French palaces. In the 18th century, many French architects and artists came to the Ottoman Palace and served. For example, many artists, such as Antoine Ignace Melling, have arranged the watersides and palaces surrounding the strait with styles such as Neoclassical and Rococo. From the 18th century to the 19th century, the eastern view of Istanbul, which acquired a new identity by taking the example of Parisian architecture under the influence of French architects, changed and gained an eclectic appearance. The cultural interaction that began in the 18th century continued to increase in the 19th century. Throughout the nineteenth century, French architects synthesized styles such as Baroque, Rococo, Neoclassic with Ottoman art styles and enabled them to gain Ottoman identity.

Keywords: France, Ottoman, Turkish, Architecture, Interaction.

¹ Bu makale, Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN danışmanlığında yürütülen "XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar" başlıklı doktora tezinden üretilmiş ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi tarafından organize edilen 24-26 Ekim 2018 tarihli 22. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Batı Sanatı Anabilim Dalı, Samsun. tubayigitpasa@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5197-437X.

Giriş

Günümüzde “Batılılaşmak ya da Avrupalılaşmak” deyimini, Osmanlı Dönemine ithafen, uzun süredir kullanılan kavramlardan birisi olarak yer edinmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun kötü gidişinden dolayı, Batılılaşma gereği bir takım reformlar yapıldığından bahsedilmekte, konuyla ilgili kaynaklar neticesinde, sürecin III. Selim ile başladığı ya da Tanzimat Fermanı ile gerçekleştiği belirtilmektedir. Çeşitli kaynaklara göre ise “Türkler, Orta Asya’daki anayurtlarını terk ederek batıya doğru göç etmeye başladıkları andan itibaren bir batılılaşma evresine geçilmiştir” (Tabakoğlu, 2006, s. 15-24; Uzun Aydın, 2013, s. 2), denilerek, Batılılaşma serüveni daha da geçmişe dayandırılmaktadır. Genel kanı olarak Batılılaşma teriminin ilk defa Nedim, Yahya Kemal ve Refik Altınay’ın eserlerinde, III. Ahmet Dönemi (1703-1730) için kullanılması nedeniyle, devri buradan başlatmak daha sağlıklı olacaktır (Bulut, 2001, s. 11-12). Lale Devri’nde Avrupa’dan kültür, sanat, ekonomi, siyasi ve askeri alanları ilgilendiren pek çok yenilik Osmanlı’ya taşınmıştır. Bunlardan biri olan şatafatlı yaşam tarzı ve taklit edilen eğlence hayatı, dikkat çeken ayrıntılar olarak belirmektedir (Ortaylı, 2006, s. 59).

XVIII. yüzyıl başında Osmanlı Devleti’nin Avrupa’nın çeşitli yerlerinde elçilikler açmaya başladığı bilinmektedir (Düzbakar, 2009, s. 183). Ekonomik ve kültürel yakınlıklarından dolayı Fransa’ya Yirmisekiz Mehmet Çelebi başkanlığında kalabalık bir heyet, birtakım alanlarda eğitim görmek üzere gönderilmiştir (Polat, 2011, s. 252). Daha sonra gerçekleşen Fransız Devrimi’nin Batı dünyası üzerindeki etkileri devam ederken onun kadar etkili olan ve XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren ilkin İngiltere’de başlayıp daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yayılan Sanayi Devrimi, hızlı bir kalkınma sürecini de beraberinde getirmiştir (Ökten, 1995, s. 122-123). Batı toplumlarının bu dönemde göstermiş olduğu gelişme, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde pek etkisini yansıtmamıştır. Osmanlı’nın geleneksel üretim modeli bir süre sonra, Avrupa ülkelerinin askeri, siyasi, ekonomik ve teknolojisi ile rekabet edemez duruma gelmiştir (Kılıçbay, 1985, s. 147). Kurtuluşu Batıya yönelmekte bulan Osmanlı Devleti, Batılılaşma olarak adlandırılan ve etkilerini her alanda gösteren bu döneme girmiştir (Cezar, 2002, s. 214). 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve 1856 tarihli Islahat Fermanı ile resmi ve kurumsal bir nitelik kazanmaya başlayan Batılılaşma hareketleri her açıdan, Osmanlı devletine, kapılarını Batıya tamamen açma fırsatı vermiştir. Böylece Batı ile karşılıklı olarak yaşanmaya başlanan gerek askeri, siyasi ve ekonomik, gerekse de sanatsal ve kültürel anlamdaki gelişmeler daha da sıklaşmıştır (Arık, 1999, s. 247-248). Ayrıca bu dönemde hüküm sürmüş olan III. Selim, III. Ahmet, II. Mahmut ve Sultan Abdülaziz gibi Osmanlı padişahlarının da sanata ve sanatçıya olan ilgi ve yakınlıkları unutulmaması gereken bir gerçektir (Uzun Aydın, 2013, s. 6).

Bu bağlamda süreç içerisinde Fransa ile Osmanlı arasındaki diyalog mimaride de etkisini göstermiştir. Çalışmamızda Fransa ve Osmanlı arasındaki ilişkilerin mimari üzerindeki etkisi siyasi, kültürel ve bilimsel gelişmeler göz önünde bulundurularak XVII. yüzyıl itibarıyla kronolojik olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Fransız Mimarisinin Osmanlı-Türk Mimarisine Etkisi

Osmanlı saray çevresine fikir veren Fransa ile oluşturulan kültürel etkileşimin mimariye yansması, Batılılaşma eğilimi içerisinde ortaya çıkmıştır (İnci, 1985, s. 224). Böylece daha sonraki dönemlerde görülecek Barok, Rokoko, Neoklasik gibi üslupların oluşmasında bir temel meydana getirilmiştir (Yiğitpaşa, 2010, s. 41-50, 53-58). Bu üsluplar önce başkent İstanbul’da, akabinde de tüm taşra kentlerinde görülmektedir.³

XVII. yüzyılda, Osmanlı Devleti’nde siyasi, askeri, idari ve ekonomik anlamda yaşanan Duraklama döneminden sonra, XVIII. yüzyılın başından itibaren Batılı devletler ile ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Böylece sınırlar güçlendirilerek gerek askeri ve malî, gerekse de sosyal ve kültürel konularda ilerleme yoluna gidilmiştir. Başlarda sadece aksayan yönlerde iyileştirme şeklinde görülen ıslahat hareketleri, daha sonraları yenileşme, modernleşme ve batılılaşma çizgisinde devam etmiştir (Ortaylı, 1977, s. 24; Özkurt, 2005, s. 7-12).

³ Ordu için bkz, Yıldırım Güneş, Akın Ertek, 2021: 207-246; Giresun için bkz, Salbacak, Demirkan, 2018: 593-603; Ankara için bkz, Ceylan ve Aydın, 2018: 1-21; Samsun için bkz, Seyfi ve Bayhan, 2017: 31-52.

1718-1730 yılları arasında yaşanan ve “Lale Devri” olarak adlandırılan bu dönemde ilk defa Avrupa ülkelerine elçiler gönderilmiştir (Kuban, 1996, s. 310; Köksal, 2007, s. 3; Yiğitpaşa, 2010, s. 30).

Birbirine konum açısından uzak olmasına rağmen ilk kez XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Osmanlı ile Fransa arasındaki güçlü ilişki hem ekonomik, hem de siyasi anlamda etkisini hissettirmiştir. 1525 yılında başlayan bu işbirliği, bir ittifak halini alarak yaklaşık 1559 yılına kadar sürmüştür. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yaşanan Duraklama Dönemi’ne karşılık sosyo-kültürel anlamda oldukça güçlü durumda olan Fransa, Osmanlı yönetimine her açıdan destek vermeye devam etmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Sadrazam Damat İbrahim Paşa döneminde (1718-1730) Osmanlı-Fransız ilişkileri, Osmanlı tarafından gönderilen elçiler sayesinde daha da güçlenmiştir. Özellikle diplomatik ilişkileri ilerletmek için bir Osmanlı elçisinin Fransa’ya gönderilmesine karar verilmiş ve bu görev için de Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi başkanlığında bir heyet görevlendirilmiştir (Yorulmaz, 2000, s. 697-768; Yiğitpaşa, 2010, s. 34).

Heyet’in 1721 yılında yapmış olduğu Fransa ziyareti öncesi burada yaşanan kültür ortamının en açık göstergesi, XIV. Louis (1643-1715) ve XV. Louis (1715-1774) dönemleridir. XVII. yüzyıldan itibaren ülkede kendini gösteren sosyal ve kültürel bağlılık, mimari açıdan bir temel oluşturmuştur. XIV. Louis döneminden en baskın üslup Baroktur. İtalya menşeli bu üslubun 1545-1563 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan Trent Konsili’nde Reformist düşünceye karşı çıkılarak, dinsel bağlılığı arttıran en güçlü aracın sanat olduğu vurgulanmasıyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Dini konulu tasvirlerin yoğun bir şekilde kullanılmasının cemaat üzerinde mistik bir etki yaratmasından dolayı yeni inşa edilen kiliselerin tasarımında resim ile heykelin aşırı kullanımı teşvik edilmiştir. Konsilde alınan kararlar doğrultusunda kiliseler anıtsal ve görsel tasarımları ile dikkat çekmiştir. Barok mimaride elips ya da oval planlar ve karışık geometrik şekillerden oluşan plan tipleri görülmektedir. Karmaşık geometrik formlu plan tipleri üzerinde yükselen eğrisel formlu duvarların sınırladığı yapılar genellikle kubbe ile örtülmüştür. Sütun ya da payeyi bir diğerine bağlayan kemerler, Rönesans’ta uygulanan yarım daire formundan çıkarılarak eliptik ya da oval biçimde uygulanmıştır. Döneme özgü bir uygulama ile çifte kavis şekli verilerek (hem karşıdan hem de üstten kavisli) inşa edilmişlerdir (Spielvogel, 2016, s. 363; Gueganic, 2008, s. 13; Neuman, 2013, s. 115, s. Pensver, 1977, s. 111-112; Tapie, 1992, s. 43; Yarwood, 1994, s. 74; Norberg-Schulz, 1998, s. 13; Roth, 1993, s. 358; Held and Posner, 1971, s. 22; Minor, 1999, s. 47-49; Maccaffrey, 1914, s. 81-159; Elton, 1990, s. 188; Linder, 2008, s. 111-114; Saari and Saari, 2002, s. 15; Mayer, 2016, s. 178-202; Tapie, 1961, s. 14-15; Andersen, 1969, s. 9; Hibbard, 1977, s. 111; Yiğitpaşa ve Ceylan, 2021, s. 203-204; Müller and Vogel, 1997, s. 403; Ducher, 1988, s. 102).

XVII. yüzyılın başlarından itibaren Fransız sanatçılar, İtalya ile güçlü bağlantılara sahip olmuştur. Fransız mimarlar, antik kalıntıları ve Vitruvius tarafından belirlenen kuralları yerinde incelemek için İtalya’ya gönderilmiştir. Böylece Fransa’da, simetri ve orantı kurallarına göre düzenlemeler gerçekleştirilerek, kısıtlanmış bir Barok mimarisi uygulanmıştır. Mimarlar, İtalya’da keşfedilmiş olan prensipleri bilmelerine rağmen geleneksel Fransız değerlerinden etkilenerek klasik bir Barok sanatı uygulamayı tercih etmişlerdir. Fransız mimarlar, İtalyan Barok sanatından daha az karmaşık kilise planları tasarlamış olup bunun yanı sıra kütle ve duvar yüzeyi oranlarıyla geleneksel klasik düzene ait çalışmalar üretmişlerdir. İtalyan Barok coşkusu reddeden Fransız mimarlar, sanatçı kimliklerinden daha çok kendilerini kralların hizmetine ve yüceltilmesine adanmışlardır (Norberg-Schulz, 1998, s. 14; Snodin and Llewellyn, 2009, s. 86; Neuman, 2013, s. 285; Millon, 1968, s. 28; Held and Posner, 1917, s. 127-129; Tapie, 1961, s. 143).

1657-1661 yılları arasında XIV. Louis’in Mali Bakanı Nicolas Fouquet için inşa edilmiş olan Vaux le Vicomte Sarayı’nın planı ve bahçesi, başta Versailles Sarayı olmak üzere Avrupa’daki saray tasarımlarını etkilemiştir. Vicomte Sarayı’nda görevlendirilmiş olan Louis Le Vau, Charles Le Brun ve Andrea Le Notre tarafından 1661 yılında Fransız Barok sanatının en önemli yapısını temsil eden Versailles Sarayı tasarlanmıştır. XIV. Louis için inşa edilmiş olan saray, iki uzun kanadı ve “U” şeklindeki planı ile Avrupa’daki sarayların prototipini meydana getirmiştir. Versailles Sarayı’nda, Bernini’nin Louvre için tasarlamış olduğu projenin etkisi ile birlikte düz bir çatı sistemi kullanılmıştır. Ayrıca Versailles Sarayı ile birlikte gelişme gösteren peyzaj sanatı, Fransa’da Barok döneminin en karakteristik özelliğini yansıtmıştır (Neuman, 2013, s. 301; Adams, 2011, s. 340; Roth, 1993, s. 377; Kuban, 1996, s. 310-311; Renda, 2006, s. 12). 1720-1721 yılları arasında Canal du Midi, Chambord

Şatosu, Tuileries Sarayı, Palais Royal, Hotel des Invalides, Saint-Cloud Şatosu, Meudon Şatosu, Versailles Sarayı, Grand Trianon, La Menageria, Marly Şatosu, Jardin des Plantes, Observatoire, Chantilly Şatosu, Fontaineblau Şatosu gibi yapıları gezen Yirmisekiz Çelebi Mehmed ise bu görev sonucunda kaleme aldığı Seyahatnamesinde (Akyavaş, 1993, s. 34-39; Çelik, 1998, s. 25; Polatçı, 2011, s. 249-263), bu yapılardan bahsederek Anadolu kentlerinin ve mekânlarının oluşumunu sağlamıştır (Turan, 2004, s. 65-66). Eserinde bahçeler ile ilgili açıklamaları daha ayrıntılı bir biçimde işleyen elçi, aynı zamanda yapıların cephe ve iç mekân bezemelerini, dekorasyonlarını, yapı elemanlarını belirterek, Fransa'daki XVIII. yüzyıl üslup etkisinin özellikle İstanbul mimarisine yansımaları sağlamıştır (Akyavaş, 1993, s. 34-39; Polatçı, 2011, s. 249-263).

İtalyan Barok mimarinin cephelerdeki yoğun bezemesi Fransa'da daha sade bir görünüme dönüşmüş ancak bu iç mekânda duvar ve tavanların bezemesine daha fazla ağırlık verilmiştir. Öyle ki süreç içerisinde bu ağırlık ivme kazanarak detayların daha yoğun işlendiği ve iç mekânda tüm sathların bezendiği "Rokoko" ismi ile adlandırığımız bezeme üslubunu meydana getirmiştir. Barok bezeme ile benzerliği oldukça fazla olan Rokoko'da simetri esasına karşı formların asimetrisi vurgulanmıştır. Dekorasyonlarda açık pastel, fildişi beyazı, altın renkleri tercih edilmiş olup eğrileri kesen karşı eğriler, deniz kabuğu, natüralist bitki, çiçek ve meyve motifleri ile aynalar çok sık tercih edilmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in İstanbul'a döndükten sonra tanık olduklarını III. Ahmed (1703-1730) ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya bir raporla sunması dışında, gördüklerinin benzerlerinin uygulanabilmesi için de çeşitli önerilerde bulunduğu bilinmektedir (Kuban, 2007, s. 506; Yiğitpaşa, 2010, s. 32). Bunların sonucunda, İstanbul'da daha önce bir benzerine rastlanılmayan tarzda ve Fransız etkisi taşıyan bahçe düzenlemeleri, farklı kotlara sahip havuzlar, kanal üzerine yerleştirilen çağlayanlar ve bu kompozisyona sığdırılan köprüler ve Fransız Rokokosunun etkisi ile içleri yoğun bezemeli seyir köşkleri görülmeye başlanmıştır (Çelebi, 2004, s. 3-4; Özkurt, 2005, s. 26; Yiğitpaşa, 2010, s. 32-33).

III. Mustafa döneminde (1757-1774), Fransa ile yoğunlaştırılan ilişkiler mimariyi fazla etkilememiştir. I. Abdülhamid Dönemi'nde (1774-1789) Fransızlarla olan ilişkiler kesintisiz bir şekilde sürdürülmüştür (Arel, 1975, s. 69,73). Fransız elçisi, Choiseul-Gouffier'in askeri ıslahatlar konusunda etkin olmasının yanı sıra, uzun süre Osmanlı hizmetinde çalışmış Kauffer gibi birçok sanatçı ve uzman getirilmiştir (Renda, 2006, s. 13; Yiğitpaşa, 2010, s. 37). Fransız elçiliği aracılığı ile gelen bu uzman ve mimarlar, Batılı mimarlık anlayışını, Osmanlı kültür ve sanat ortamına hızlı bir şekilde yansıtmıştır (Can, 1993, s. 26-27,61). III. Selim (1789-1807) zamanına kadar daha çok teknik ve eğitim anlamında gelişen Fransız-Osmanlı ilişkileri, bu dönemden itibaren kültür alanında daha fazla ön plana çıkmış, Avrupa sanatı ve sanatçılarına verilen önem hiç azalmamıştır. Diplomatik veya teknik anlamda Anadolu'ya gelen mimar, mühendis ve sanatçılar, genellikle İstanbul'da önemli eserler meydana getirmiştir (İnci, 1985, s. 224). XIV. Louis Dönemi'nde Fransız saray mimarı olan François Blondel ile Fransız mimar Pierre Vigné de Vigny'nin İstanbul'a geldiği biliniyorsa da, burada inşa gerçekleştirip gerçekleştirilmediğine dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır (Can, 1993, s. 22). Aynı zamanda 1784-1789 yılları arasında İstanbul'a tersane inşası için görevlendirilen Fransız Mimar Le Roi, 1753 yılında da İstanbul'da bulunarak Simon Kalfa'nın Nuruosmaniye Camii kubbesini yaparken kullandığı tekniği takdir etmiştir (Alioğlu - Aydemir, 2012, s. 77-90). 1797 yılında İstanbul'da bulunan Castellan ile 1827 yılında şehre gelen Fransız mimar Michel François Prévault'a ait belgelenmiş herhangi bir çalışma bulunmamıştır (Can, 1993, s. 63; Yiğitpaşa, 2010, s. 39).

Fransa'da XVI. Louis dönemi ile kendini göstermeye başlayan, Klasik üslubun bütün öğelerini taşıyan Neoklasik üslup, XVIII. yüzyılın sonlarında mimaride hızlı bir şekilde etkisini hissettirmiştir. Fransa'ya resim alanı içerisinde ulaşan üslup, süreç içerisinde mimaride de kendini göstermiştir. Neoklasik mimaride, klasik düzenin net, keskin, yalın ve güçlü imgelerinden yararlanılmıştır. Uluslar arasında herhangi bir ayırt edici özellik olmadan uygulanan Neoklasik mimaride üç çeşit yapı planlaması görülmektedir. Bunlardan ilki antik mimarinin tapınaklarından esinlenen planlama türüdür. Genellikle kilise ve modern işlevli yapılarda (villa, saray vb.) uygulanan türde gerek ana strüktür gerekse cephe anlayışı, antik dönem yapılarının birebir kopyası niteliğindedir. Diğer bir planlama türü ise Geç Rönesans mimarlarından Andrea Palladio'nun tasarladığı villalardan esinlenerek ortaya çıkmıştır. Bu türde inşa edilen yapıların ana strüktürü antik mimari kuruluşlarına

bağlı olarak gelişmemektedir. Sadece cephelerdeki sundurma niteliğindeki portikolarla ve yapının belirli bölümlerindeki eklemelerle antik mimari etkisi oluşturulmaktadır. Son tür ise klasik bloktur. Klasik blok türü Neoklasik mimari içerisinde en çok tercih edilen türdür. Kare veya dikdörtgen formda inşa edilen yapının cepheleri tek ya da çok katlıdır. Simetrisinin hâkim olduğu cephe yüzeylerinde, arduşık plastırlar ve kemer dizileriyle antik mimariye gönderme yapılmaktadır (Badiola vd., 2014, s. 230-232; Yiğitpaşa, Akın Ertek, 2020, s. 219-258; Akın, 2019, s. 46-49; Toman, 2010; Middleton and Watkin, 1980). Neoklasisizmin Fransa'daki ikinci aşaması olan ve Neoklasik yapılara eklenen bir bezeme stili şeklinde gelişen Ampir üslubunun mimarlıktaki uygulamasında, gömme sütunlar, dairesel kemerler, üçgen alınlıklar ve yalın silmelerle belirginleştirilmiş kornişler görülmektedir. Sütunların kaide ve başlıklarında, çoğu kez yaldızlı tunçtan, birbirine bindirilmiş yumurta ya da defne formunda bir gerdanlık yer almaktadır. Bezeme öğeleri simgesel anlam taşımaktadır. Askerlikle ilgili biçimler ve zafer kavramı vurgulanmak istenmiş; bunun için Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında giysilere takılan rozetler, kargı, top, meşale gibi figürler mimarlığa yansıtılmıştır (Akın, 2019, s. 42-43).

Neoklasisizm ve Ampir üslubunun Osmanlı mimarlığında ilk uygulamaları da Fransız mimarlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. XVIII. yüzyılda, sözü edilen sanatçılar arasında, saray çevrelerinde görev alan ilk sanatçı, III. Selim zamanında çalışmış olan Antoine Ignace Melling'dir (Arel, 1988, s. 13, 36). Almanya, Avusturya, İtalya, Türkiye, İngiltere gibi ülkelerde bulunan Fransız seyyah, mimar, peyzaj mimarı, dekoratör ve ressam Antoine Ignace Melling (İnel, 2005: 386; Gönülsüz, 2008, s. 12-15), 1782 yılında çıktığı Doğu yolculuğu sonunda, 1784 yılında Rusya Elçisi Bulgakov'un himayesinde, İstanbul'a gelip yerleşmiştir (Arslan, 1994, s. 387; Renda, 1994, s. 388; Yiğitpaşa, 2010, s. 35).

İstanbul'a ilk geldiği yıldan itibaren birçok konutun bahçe düzenlemesinde çalışan Melling, Baron de Hübsch adlı Alman bir tüccar vasıtası ile tanıştığı III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın Ortaköy ile Kuruçeşme arasında, Defterdarburnu'nda yer alan Neşatâbâd Sarayı'nın (Haskan, 2008, s. 356) leylak, gül ve akasya ağaçları ile labirent şeklinde tasarlanan bahçe düzenlemesinde ve iç mekân dekorasyonunda görev almıştır (Artan, 1994, s. 20; Özkurt, 2005, s. 30; Yiğitpaşa, 2010, s. 35-36).

Melling'in gerek başmimarlık, gerekse de kethüdalık görevinin sürmesi ile bu sarayın yanında inşa etmiş olduğu ve kendisinin de konakladığı yalı (Can, 1993, s. 61,66), dönemin geleneksel konut mimarisinin dışında, cephe düzenlemesi açısından Anadolu'da ilk Neoklasik uygulamalardan biridir. Zemin katta giriş açıklığının iki yanına yerleştirilen dikdörtgen panolar içerisinde vazodan çıkan bitki dalları ile hareketlendirilmiş cephenin giriantlı süslemeleri, Türk mimarlığına ilk kez Melling ile birlikte girmiş, böylece daha sonraki dönemlerde kullanılabilecek bir örnek temsil etmiştir (Can, 1993, s. 71; Artan, 1994, s. 19; Haskan, 2008, s. 356).

III. Selim'in Melling'e inşa ettiği yapılar arasında 1802 tarihli bir saray, Emirgan'da Şerifler Yalısı, Kandilli'de Prens Cemaleddin'in Mavi Sarayı yer almaktadır (Arslan, 1994, s. 318). Özellikle Hatice Sultan Sahilsaray ve Melling Yalısı ile birlikte, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra gördüğümüz Lale Devri ile başlayan Batı üslubunu yansıtan öğeler, toplumsal hayata bağlı olarak mekân-yaşam ilişkisinde kendini yoğun bir biçimde hissettirmeye başlamıştır (Güler, 2006, s. 63; Yiğitpaşa, 2010, s. 36).

XIX. yüzyıl Avrupa'daki her devletin mimarlık tarihinde önemli kırılmaların yaşandığı bir yüzyıldır. Bu dönemde Aydınlanma Çağı'nın toplumun üzerindeki etkisiyle üniversiteler önem kazanmış ve mimarlık bir bilim dalı olarak ele alınmıştır. Sanayileşmeye bağlı olarak da mimaride kolay uygulanabilir inşa teknikleri ve hızlı üretilebilen malzemeler vasıtasıyla daha kısa sürede daha pratik yapı inşaları gerçekleştirilmiştir. Ancak bu pratikliğin yapı yüzeylerinde oluşturduğu tekdüzeliği kırmak ve baninin ya da mimarın zevkinin yansıtılması amacıyla cephelerde tarihselci eğilimler görülmeye başlamıştır. Bu eğilimler ya tekil olarak bir üslubun ya da birden fazla üslubun bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Akın Ertek, 2021, s. 172-185). Bu nedenle bu yüzyıldan itibaren Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde ya da Osmanlı topraklarından inşa edilen yapılar ulusal mimari değil de mimar ya da baninin özelinde değerlendirilmektedir. Ancak kimi zaman mimarın üslubu yapıda ulusal niteliklerin taşınmasına da neden olabilmektedir. Bu noktada bu dönemde İstanbul'daki yapılarda Fransız etkisinden ziyade Fransız mimarların aktifliğinden bahsetmek doğru olacaktır. XIX. yüzyılda İstanbul ile ilgili çalışmaları olan Fransız mimarlar şunlardır:

Çok fazla tanınmayan Fransız mimar olan Pierre Laurecisque, İstanbul'da Fransız Sarayı, St. Louis Şapeli ve günümüzde Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün kullanımında olan Mahkeme Binası'nı inşa etmiştir (Çiğdemoğlu, 1986, s. 112; Casa, 1995, s. 23; Hamilton, 2005, s. 123-125; Beyoğlu Belediyesi, 2008, s. 40; Alan, 2010, s. 124). Laurecisque tarafından 1847 yılında tamamlanan ve Tomtom Sokağa bakan Fransız Sefareti Mahkeme Binası, günümüzde Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün kullanımındadır (Tibet, 1994, s. 332-334). Malta taşından, kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilen yapı, zemin üzerine iki katlı olarak düzenlenmiştir. Birinci kat pencerelerinin alınlıklarında "Lois" (Kanun), "Justice" (Adalet), "Force" (Güç) sözleri ile pencere eteklerinde dikdörtgen panolar içerisine yerleştirilmiş ve bu kavramları simgeleyen armalar bulunmaktadır. Tüm bu armalar, Fransa'ya ait değerleri gösterirken, Fransız vatandaşların kendilerine ait hukuki işlemlerini elçilikler nezdinde halledilmesi gerektiğini yansıtmaktadır (Kayaalp, 2008, s. 79). Bu özelliklerden yola çıkarak yapı bütününde Neoklasik üslup gözlemlenirken detaylarında Ampir nitelikli öğelere yer verildiği söylenebilir. Bu durum da mimarın bu dönemde ulusal değerleri yansıtmalarının bir örneği olarak görülebilir (Görsel 1).

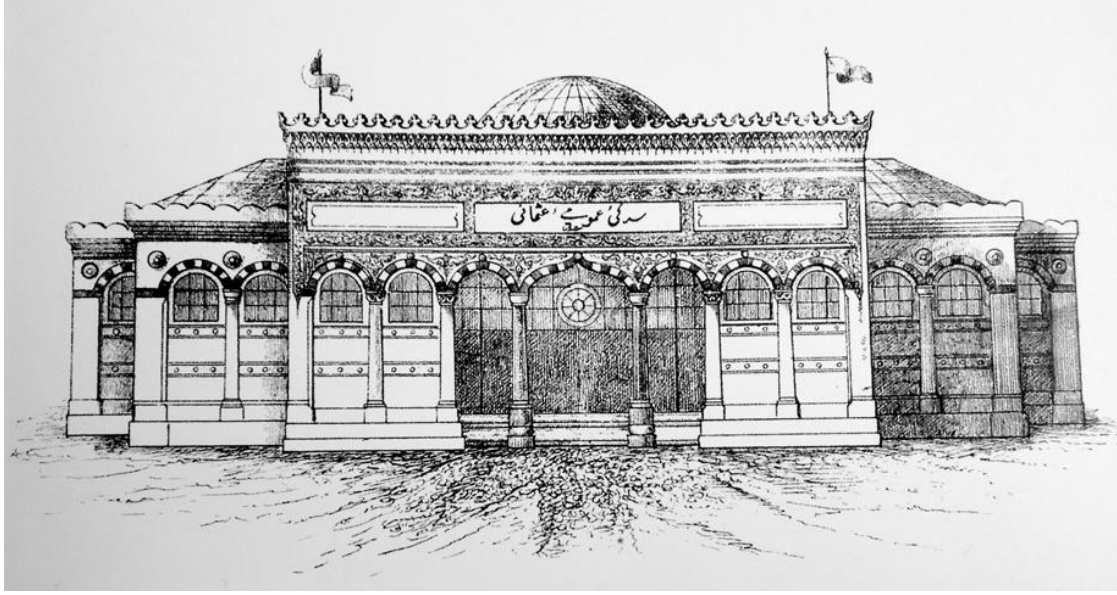

Görsel 1. Fransız Sefareti Mahkeme Binası Genel Bir Görünüm
(<https://pbs.twimg.com/media/DJIuohjW0AATcG0.jpg>, 06.12.2021).

İstanbul'daki mimari etkinliklerini iki dönem içerisinde incelediğimiz Fransız mimar Charles Garnier'in (Çevik, 2001: 7), 1860-1865 yılları arasında, şehirdeki birçok yalı ve konağın şekillenmesinde katkısı olmuştur. Bu yalılardan birisi de Bebek'teki Yusuf Kamil Paşa Yalısı'dır. Garnier bu yapısında Neoklasik üslubu uygulamıştır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin çeşitli pavyon ve ürünlerle katıldığı sergilerin ilki, 1851'de Londra'da olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde açılmıştır. İstanbul'da aynı nitelikteki ilk sergi (Önsoy, 1983, s. 195-235; Özdemir, 2011, s. 87-88) ise 28 Şubat 1863'te Sultan Abdülaziz döneminde Sadrazam Yusuf Kamil Paşa'nın ve Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın katkılarıyla düzenlenmiş olan Sergi-i Umumi-i Osmanî'dir (Nazır, 2009, s. 179; Göncüoğlu, 2010, s. 72). Sergi için Fransız mimar Bourgeois tarafından Sultanahmet Meydanı'nda 3.500 m²'lik bir alana yayılan dikdörtgen planlı, üç kapılı özel bir yapı inşa edilmiştir. İç düzenlemesini ise Leon Parvillée yapmıştır (Yenişehirlioğlu, 2006, s. 73; Yazıcı, 2010, s. 70). Geleneksel Osmanlı mimarisinin farklı yapı örneklerinde karşımıza çıkan iki renkli kemerlerin yer aldığı revaklı girişin gerisindeki mekânlar,

giriş cephesindeki mukarnas dolgulu kornişler ve palmet detaylı tepeliklerin oluşturduğu bir düzenle karşılaşılmakta olup tasarım Klasik Osmanlı üslubunu temsil etmektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Sergi-i Umumi-i Osmanî Binası (<http://www.etsm.org.tr/etsm/index.php?r=kronoloji/view&id=131>, 06.12.2021).

Bourgeois'in diğer bir eseri olan ve Beyazıt'ta yer alan, 1867 yılında tamamlanmış Keçecizade Mehmed Emin Fuad Paşa Konağı günümüze kadar yapılan müdahaleler sonucu, özellikle cephe tezyinatını kaybetmiştir (Atılğan, 2006, s. 114). Fuad Paşa'nın ölümü üzerine yapı, Maliye Konağı olarak kullanılmaya başlanmış, günümüzde ise İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi olarak işlevine devam etmektedir (Görsel 3) (Gündoğdu, 2009, s. 36). Bourgeois söz konusu yapısının tasarımında ise Neoklasik düzenlemelere bağlı kalarak her cephede klasik blok uygulamasına gitmiştir.

Görsel 3. Keçecizade Mehmed Emin Fuad Paşa Konağı Genel Bir Görünüm.

1867 yılında İstanbul'da bulunan Fransız mühendis ve mimar Eugène Henry Gavand, yoğun trafik nedeniyle Karaköy ile Beyoğlu arasında Tünel inşaatını gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda dünyanın en eski üçüncü toplu taşıma sistemi olan Tünel için, ilk olarak, Fransız Hükümeti'ne başvuran Gavand,

olumsuz yanıt alınca inşa için gerekli krediyi İngiliz Hükümeti'nden temin etmiştir. Osmanlı Hükümeti tarafından da onay görmemesine rağmen, 1869 yılında tekrar İstanbul'a gelen mühendis, projeyi (Beyoğlu Belediyesi, 2008, s. 43) tekrar Sultan Abdülaziz'e sunmuş ve böylece Tünel'in inşası başlamıştır (Yenen ve Kayserilioğlu, 1994: 308). Fransa'da Gare de l'Est (1842-1857) yapısına oldukça benzeyen yapının, kemerli alt katları, geniş kat silmeleri ile Neobarok üslup özelliği taşımaktadır (Durudoğan, 1998, s. 37) (Görsel 4).

Görsel 4. Eugéne Henry Gavand'ın İnşa Ettiği Tünel Binasına Ait Eski Bir Görsel
(http://www.izinsizgosteri.net/2009/asalsayi181/haluk.kalafat_181.html, 06.12.2021).

Beyoğlu ilçesinde, 1871-1874 yılları arasında, Galata ile Beyoğlu arasında ulaşımı sağlayan Tünel'in (Arkan, 1998, s. 185) Beyoğlu tarafındaki girişi üzerinde yer alan Metro Han, Tünel'in proje ve yapım mühendisi olan Eugéne Henry Gavand tarafından projelendirilmiştir (Kargı, 1994, s. 415; Kayaoğlu vd., 2014, s. 299-300). Dört katlı binanın pencere açıklıklarının üzerinde yer alan alınlık ve masklar Neobarok üslup niteliği yansıtmaktadır (Görsel 5).

Görsel 5. Eugéne Henry Gavand'ın İnşa Ettiği Metro Han.

Alexandre Vallauray, 1806 yılında İstanbul'a gelen Eduard Vallauray'nin torunu ve François Vallauray'nin oğlu olup, İstanbul'un ünlü ve zengin Vallauray Ailesi'nden gelmektedir (Can, 1993, s. 15).

Fransa'da yedi yıl boyunca Ecole des Beaux Arts eğitimi görüp, İstanbul'da bu eğitimi mimari anlamda pekiştiren Vallauray, böylece Doğu ile Batı arasında bir köprü kurmuştur. Şehre geldikten sonra mesleğinin ilk yıllarında dönemin şehzadeleri için tasarladığı ancak hayata geçiremediği bazı yapılar, XIX. yüzyıl Fransız tarzı kent konağı görüntüsündedir (Can, 1993, s. 254; Çevik, 2001, s. 21,24; Özkurt, 2005, s. 56). Bu yapılardan yola çıkarak Osmanlı ile Avrupa tarzı mimari üzerinde çeşitli denemeleri bulunan mimarın, dönemin Eklektik mimari anlayışını geliştirdiği anlaşılmıştır (Kayaalp, 2008, s. 49-53).

Vallauray'nin en fazla üzerinde çalıştığı yapı grubunu, konut mimarisi oluşturmaktadır. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde, dönemin devlet adamları ve ileri gelenleri için inşa ettiği konutlar, birbirinden farklı mimari üslup içerisinde tasarlanırken bu farklılık, kültüre de yansımış, böylece farklı kültür üsluplarının bir arada görüldüğü bir kompozisyon ortaya çıkmıştır (Çevik, 2001, s. 33; Akpolat, 1991, s. 45).

Geleneksel Türk konut mimari üslubu içerisinde, dönemin sosyal ve kültürel özellikleri göz önünde tutularak oluşturulan yapılardan biri de, Büyükkada'nın Hristo Tepesi'nde yer alan Büyükkada Rum Yetimhanesi'dir (Görsel 6) (Akpolat, 1991: 136; Whitman, 1992, s. 24; Belge, 1993, s. 334; Ceylan, 1994, s. 354; Çevik, 2001, s. 80; Şenyapılı, 2008, s. 284).

Görsel 6. Büyükkada Rum Yetimhanesi Doğu Cephesi.

Eminönü İlçesinde, Haliç'e bakan yamaç üzerinde, Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan Sanayi-i Nefise Mektebi (Görsel 7) (Yelkenci, 2008: 106), Vallauray tarafından, 1882 yılında inşa edilmiştir (Belge, 1993, s. 34; Batur, 1994, s. 447; Çevik, 2001, s. 225). Yapı Neoklasik cephe tasarımı üzerine Neobarok bezeme detaylarıyla kendini göstermektedir.

Görsel 7. Sanayi-i Nefise Mektebi Güney Cephesi.

Sultanahmet'te, Topkapı Sarayı dış avlusunun kuzeyinde yer alan Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi Binası), 1891-1907 yılları arasında üç aşama halinde Vallaury tarafından inşa edilmiştir (Akpolat, 1991, s. 123; Batur, 1993, s. 310; Can, 1993, s. 234; Kılıç, 2006, s. 37). Kökenini tarih öncesi dönemlerden alan ve mimari bir biçimlenme yaratan antik öğeler tasarımda, Müze-i Hümayun Binası'nda (1891-1907) olduğu gibi genellikle yapıların cephe yüzlerine eklenen ve giriş kısmına bir tapınak holü havası veren düzenlemeyi yansıtmıştır. Antik dönemin etkisi ile en çok kullanılan öğelerden dor, iyon, korint, kompozit düzenli taşıyıcılar, üçgen alınlıklar, cephe üzerine bir simetri oluşturarak yerleştirilmiştir. Dikey taşıyıcılar üzerine oturan yatay örtü sistemine sahip düz atkılı düzen ile yapıyı çevreleyen sütun dizilerinin üçgen alınlık ile son bulması, bu etkiyi güçlendirmiştir (Fransız Sarayı, Müze-i Hümayun Binası). Klasik Osmanlı mimarisine ait sivri kemer kullanımı azalarak yerini, alınlık ve aynalarında bitkisel ve geometrik süslemeler içeren yuvarlak kemer kullanımına bırakmıştır. Neoklasik tarzdaki üçgen alınlık, yalın silmeli kornişler ve oval madalyonlar, simgesel anlam taşıyan askerlik ve soyluluk ile ilgili bezeme kompozisyonları, daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda kilit taşlarında, alınlık tablalarında, pencere eteklerinde, kapı ve pencere çevrelerinde kullanılan ampir üsluptaki girland, vazodan oluşan yaprak, perde, yelpaze biçiminde açılan akant yaprakları gibi motifler ile karşılaşılacaktır. Yunan ve Roma mimari düzen ve elemanlarını devam ettirecek şekilde uygulanan, yaklaşık iki kat oranını aşan anıtsal boyutlardaki girişlerin yanı sıra, özellikle XIX. yüzyılın başından itibaren antik kökenli olan duvara gömülü sütunların ve plasterlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Levazımat Reisi Afif Ahmed Paşa'nın isteği üzerine İstinye-Yeniköy sahil yolu ile Boğaziçi arasında uzanan eğimli bir arazide yer alan Afif Ahmed Paşa Yalısı, 1901 yılında Vallaury tarafından inşa edilmiştir (Akpolat, 1991, s. 45; Belge, 1993, s. 274; Ceylan, 1993, s. 87; Çevik, 2001, s. 50; Özkurt, 2005, s. 60; Şenyapılı, 2008, s. 16) (Görsel 8).

Görsel 8. Afif Ahmet Paşa Yalısı Genel Bir Görünüm
(<http://wowturkey.com/t.php?p=/tr01/yali6620.jpg>, 06.12.2021).

Haydarpaşa'da, Tıbbiye Caddesi üzerinde yer alan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası, 1895 yılında Vallaury tarafından inşa edilmiş, günümüzde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi olarak kullanılmaktadır (Akpolat, 1991, s. 127; Belge, 1993, s. 309; Batur, 1994, s. 377-378; Çevik, 2001, s. 155).

Beyoğlu ilçesinde Karaköy'de, Bankalar Caddesi üzerinde, 1890-1892 yılları arasında Vallaury tarafından inşa edilen Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü Binası, inşa edildiği dönemden itibaren banka binası olarak kullanılmasının haricinde Tütün Reji İdareleri tarafından da kullanılmaktaydı (Salman, 1994, s. 166). Günümüzde ise Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi ile Osmanlı Bankası Müzesi olarak işlev görmektedir (Akpolat, 1991, s. 109; Salman, 1994, s. 166; Özkurt, 2005, s. 43).

Osmanlı anıtsal ve geleneksel yapı mimarisi içerisinde oluşan bir yaklaşım doğrultusunda, özellikle konut mimarisine ait elemanların yapı üzerinde kullanıldığı Düyun-u Umumiye Binası (Kamu Borçları Yönetimi Binası), Cağaloğlu Türk Ocağı Caddesi'nde, Çifte Konaklar arsası üzerinde, Vallaury tarafından 1897 yılında inşa edilmiştir (Şenyapılı, 2008, s. 84). Günümüzde İstanbul Erkek Lisesi olarak hizmet gören yapı, geniş ve eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur (Akpolat, 1991, s. 148; Çelik, 1998, s. 31-32; Çevik, 2001, s. 124; Özkurt, 2005, s. 61).

Beyoğlu'nda Meşrutiyet Caddesi üzerinde yer alan 1891-1895 yılları arasında Vallaury tarafından inşa edilen Pera Palas Oteli (Görsel 9) (Gülersoy, 1994, s. 239-240), yaklaşık 46 x 28 m. boyutlarında, dikdörtgen biçimindeki bir taban üzerinde, ikisi bodrum kat olmak üzere 9 katlı tasarlanmıştır (Batur, 1994, s. 240; Özkurt, 2005, s. 44).

Görsel 9. Pera Palas Otel Genel Bir Görünüm.

Dönem mimarisinde önemli bir yeri olan Mimar Vallaury, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane, Pera Palas, Düyun-u Umumiye, Osmanlı Bankası Genel Müdürlük binaları ile Abdülmecid Efendi Köşkü, Afif Ahmed Paşa Yalısı gibi yapılarda, geleneksel Osmanlı prensiplerini Beaux Arts prensipleri ile yorumlayarak çağdaş bir duruma getirmiştir. Vallaury'nin mimari anlayışının şekillenmesinde ön planda olan Ecole des Beaux Arts, XIX. yüzyılın en iyi mimarlık ekolü olarak bilinmektedir. Daha çok antik döneme dayanan formları işleyen, aynı zamanda simetrik ve biçimci bir plan düzenlemesini ele alan bu ekolde, klasist bir cephe anlayışı hâkim olmuştur. Antik dönem, Rönesans ve Barok mimarisini bir arada tutarak cephe üzerine yansıyan bu üslup, geleneksel Osmanlı mimari elemanları ile birleşerek bu yapılarda belli bir düzene oturmuştur. Simetrik bir düzende köşelerin veya orta birimin dışarıya taşırılarak öne çıkması, yüksek plaster veya sütunlar ile anıtsal boyutlara taşınan cephe anlayışı, ekol özelliğini tüm incelediğimiz yapılarda yansıtmıştır.

1935-1951 yılları arasında, iki Fransız mimar Henri Prost ve Auguste Perret, İstanbul kent peyzaj çalışmalarında önemli görevler üstlenmişlerdir. Hızlı bir gelişim süreci içerisine giren kentin tarihi silüetinin ve eserlerin bulunduğu ortamın korunmasına yönelik çalışmalar gerçekleştiren bu mimarlar, İstanbul'un doğal ve tarihi bütünlüğüne zarar vermeden mimari ve arkeolojik değerlerin ortaya çıkarılmasını sağlamışlardır (Aydemir, 2008, s. 104-111).

Sonuç

Batılılaşma döneminde en yakın kültürel ilişkilerin Fransa ile olması, Anadolu şehirlerinden özellikle başkent İstanbul'da mimari açıdan etkin bir dönemi ifade etmektedir. Özellikle Paris kent mimarisinin örnek alınarak oluşturulduğu mimari kompozisyon XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar etkisini devam ettirmiştir. Böylece yapılar, işlevlerinin haricinde mimari üsluplar konusunda Fransız etkisi altında kalmıştır.

1721'deki elçi hareketliliğinin sonucu olarak Fransa'da o dönemde hâkim olan Barok ve Rokoko mimari üslupları beğeni kazanmış ve Osmanlı başkentinde uygulanmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyılda Avrupa mimarlığında ortaya çıkan, antik dönem mimarilerinden etkilenen, Fransa'da

da etkisini gösteren Neoklasisizm ise Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle başkent İstanbul'da ilk kez Fransız mimar Melling'in uygulamalarıyla tanınmıştır. Bu bağlamda her üç yabancı üslubun da Fransız mimarisi etkisiyle son dönem Osmanlı mimarisine girdiği görülmektedir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde metin içerisinde de belirtildiği üzere teknik ve malzemede görülen modernleşme, mimarlığın üniversitelerde bilimsel olarak ele alınması ve üslupların bu gözle değerlendiriliyor olması mimarlar üzerinde üslup seçimi konusunda özneliği geliştirmiştir. Ayrıca bu dönemde banilerin yapı inşası için yabancı mimarları değerlendirmesi hem bu mimarların hem de sipariş eden baninin zevkine göre yapıların tasarlanması yolunu açmıştır. Örneğin Bourgeois'un İstanbul sergisi için tasarladığı pavyonda Klasik Osmanlı biçimlerini, Keçecizade Mehmed Emin Fuad Paşa Konağı'nda ise Neoklasik üslubu takip etmesi sipariş eden bani zevki veya inşa edilme nedenine bağlı olarak gelişmiştir. Vallaury'nin inşa ettiği yapılarda görülen üslup farklılıkları da mimarın üslup yaklaşımlarında olan serbestliğini gözler önüne sermektedir. Bu nedenle söz konusu yüzyıl itibarıyla Osmanlı-Türk mimarisinde Fransız etkisinin devlet tarafından yürütülen siyasi etkileşime bağlı olarak değil, Fransız mimarların eliyle inşa edilen yapılarda mimarların ve banilerin zevkine göre gelişim gösterdiği söylenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Fransız Mimarisinin Osmanlı-Türk Mimarisine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- (1993). *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Sefaretnamesi*. (Haz. Beynun Akyavaş), Ankara.
- Akın, G. (2019). *XVIII. – XIX. Yüzyıl Berlin Mimarisinde Neoklasik Üslup*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Akpolat, M. S., (1991). *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallaury*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alan, H., (2010). *İstanbul Şehir Rehberi*, Birinci Basım, İstanbul.
- Alioğlu, E. F. ve Aydemir, O., (2012). "Nuruosmaniye Camii ve 2010-2012 Yılları Restorasyonu". *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 5, 77-90.
- Andersen, L. (1969). *Baroque and Rococo Art*. New York: Harry N. Abrams.
- Arel, A., (1975). *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Arel, A., (2000). "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)", *Türkiye Tarihi, (Osmanlı Devleti (1600-1908)*, 3, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arık, R. (1999). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisine Bir Bakış*. *Osmanlı*, 10, Ankara 1999, 247-248.
- Arkan, Ö., (1998). *Beyoğlu (Kısa Geçmişi, Argosu)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, N., (1994). "Melling, Antoine-Ignace". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 387.
- Artan, T., (1994). "Hatice Sultan Sahilsarayı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 4, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 20.
- Atılğan, E., (2006). *Gümüşsoy, Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815-1869)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Aydemir, I., (2008). İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret'nin İstanbul İle İlgili Çalışmaları. *Megaron*, 3(1), 104-111.
- Badiola, M. G., Vecino, J. M. A. C., Duyan, D. S., Bongcawil, A. M. B., Mendoza, J. C., Bustillo, G. J. P., Pambuan, A. S. B., Siobal, L. R. (2014). Arts of the Neo-classic and Romantic Periods. *A Journey through Western Music and Arts*, 9, Phillipines.
- Batur, A., (1993). Arkeoloji Müzeleri Binası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 310.
- Batur, A., (1994). Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 377-378.
- Batur, A., (1994). Pera Palas (Mimari), Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 240.
- Batur, A., (1994). Sanayi-i Nefise Mektebi Binaları. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 447.
- Belge, M., (1993). *İstanbul Gezi Rehberi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Beyoğlu Belediyesi, (2008). *Beyoğlu 150, Fotoğraflarla Beyoğlu'nun 150 Yıllık Öyküsü*. Birinci Baskı, İstanbul.
- Bulut, H. (2001). *Yeniliklerle Dolu Yüzyıldan İki Yeni İsim: Nedim-Levni ve Eserlerindeki Sevgili Figürleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Can, C., (1993). *İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Casa, J. M., (1995). *Le Palais de France à İstanbul*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,
- Ceylan, C. ve Aydın, Ö., (2018). 18.-19. Yüzyıl Ankara Camileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-21.
- Ceylan, O., (1993). Afif Paşa Yalısı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 87.
- Ceylan, O., (1994). Büyükada Rum Yetimhanesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 354.
- Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul*. İstanbul.
- Çelebi, E., (2004). *18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği Üsküdar Ayazma Külliyesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, Z., (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çevik, U., (2001). *Alexandre Vallauri ve Yapıları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiğdemoğlu, S., (1986). Ortaçağ, XVI, XVII, XVIII ve XIX'uncu Yüzyıllarda Fransız Doğu Seyyahlarına Kısa Bir Bakış. *Milli Kültür*, 54, 112.
- Ducher, R. (1988). *Characteristique des Styles*. Paris: Flammarion.

- Durudoğan, S. (1998). *XIX. Yüzyılda Pera/Beyoğlu'nun Ekonomik, Kültürel ve Politik Yapısının Mimariye Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Düzbakar, Ö. (2009). XV-XIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 182-194.
- Elton, G. R. (1990). *The New Cambridge Modern History the Reformation 1520-1559*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gönülsüz, Ş., (2008). Antoine Ignace Melling ve İstanbul. Paylaşım 3, *Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi*, 12-15.
- Gueganic, A. L., (2008). *Louis XV: Le Regne fastueux*. Editions Atlas.
- Güler, A.S., (2006). Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Osmanlı Mimarının Toplumsal Konumu. *VIIIth Internayional Congress on the Economic and Social History of Turkey (VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi)*. (Ed. Nurcan Abacı), Morrisville, 63.
- Gülersoy, Ç., (1994). *Pera Palas*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6. Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 239-240.
- Gündoğdu, S., (2009). *Keçecizade Fuad Paşa Külliyesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Hamilton, A., (2005). To Divest the East of all its Manuscripts and all its Rarities. *The Unfortunate Embassy of Henri Gournay de Marcheville*. The Republic of Letters and the Levant, 123-125.
- Haskan, M. N., (2008). *Eyüp Sultan Tarihi*. 1, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları.
- Held, J. S. and Posner, D. (1971). *17th and 18th Century Art Baroque Painting, Sculpture, Architecture*. New York: Harry N. Abrams.
- Hibbard, H. (1977). *Masterpieces of Western Sculpture from Medieval from Medieval to Modern*. New York: Harper & Row Publishers.
- İnci, N., (1985). *18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler*. Vakıflar Dergisi, 19, 223-236.
- İnel, B., (2005). İstanbul ve Eyüp Çevresinin, Oryantalist Sanatta Resimsel Betimlenmesi. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (13-15 Mayıs 2005), 386.
- Kargı, H., (1994). Metro Han. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 414.
- Kayaalp, N., (2008). *Pera'nın Yersizyurtsuz Kahramanları: Vallauri Ailesi, Edouard Lebon, Alexandre Valluri ve M. Vedad Tek*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayaoğlu, E., Candaş, A., Kocabak, Z., Irmak, C. E., (2014). *İstanbul'un Tarihi Füniküleri "Tünel"*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi.
- Kılıç, A. D., (2006). *Vallauri'nin Klasisist Cepheleeri*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıçbay, M. A. (1985). Osmanlı Batılılaşması. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 147.
- Köksal, N., (2007). *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi, Askeri, Eğitim Sistemi (1840-1908)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

- Kuban, D., (1996). *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinapolis, İstanbul*. İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Kuban, D., (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Linder, R. D. (2008). *The Reformation Era*. Westport: Greenwood Press.
- Maccaffrey, J. (1914). *History of Catholic Church from the Renaissance to the French Revolution I*. Dublin: Dodo Press.
- Mayer, T. F. (2016). *Reforming Reformation*. New York: Routledge.
- Middleton, R. and Watkin, D. (1980). *Neoclassical and 19th Century Architecture*. History of World Architecture, Milan: Electa.
- Millon, A. H. (1968). *Baroque & Rococo Architecture*. London: Studio Vista.
- Minor, V. H. (1999). *Baroque & Rokoko Art & Culture*. New Jersey: Prentice Hall.
- Müller, W. and Vogel, G. (1997). *Atlante di Architettura*. Milano: Ulrico Hoepli Editore.
- Nazır, B., (2009). Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslar Arası Sergiler. *History Studies (International Journal of History)*, 1(1), 179-196.
- Neuman, R. (2013). *Baroque and Rococo Art and Architecture*. New Jersey: Pearson.
- Norberg-Schulz, C. (1998). *Architettura Barocca*. Martellago: Electa.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul.
- Ortaylı, İ., (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ökten, S. (1995). Yapı Mühendisliği ve Sanayi Devrimi. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul, 120-143.
- Önsoy, R., (1983). Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi). *Belleten*, XLVII(185), 195-235.
- Özdemir, M., (2011). Türkiye'de Turizmin Başlaması: Osmanlı'da Sanayileşme Çabaları: Sergi-i Umum-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 87-88.
- Özgen, E., (2010). *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığı'na Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özkurt, M. Ç., (2005). *Düyun-u Umumiye İstanbul Merkez Binası'nın Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığı Bağlamında Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pensver, N. (1977). *Ana Çizgileriyle Avrupa Mimarlığı*. çev. Selçuk Batur, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Polat, T. (2011). Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 249-263
- Polatçı, T., (2011). Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 249-263.

- Renda, G., (1994). Melling, Antoine-Ignace (Ressam Yönü). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 388.
- Renda, G., (2006). *The Ottoman Empire and Europe: Cultural Encounters*. Foundation for Science Technology and Civilisation.
- Roth, L. M. (1993). *Understanding Architecture Its Elements, History and Meaning*. New York: HarperCollins Publishers.
- Saari, P. and Saari, A. (2002). *Renaissance & Reformation Biographies I*. Farmington Hills: Thomson Gale.
- Salbacak, S., Demirkan, Ö., (2018). Batılılaşma Etkisinde Gelişen Osmanlı Mimarlığının Giresun'daki Temsili: Kapu Camii. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 593-603.
- Salman, Y., (1994). Osmanlı Bankası Binası. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 166.
- Seyfi, S. ve Bayhan, A. A., (2017). Samsun'da Bir Batılılaşma Örneği: Eski Belediye Sarayı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 31-52.
- Snodin, M. and Llewellyn, N. (2009). *1620-1800 Baroque Style in the Age of Magnificence*. London: V&A Publishing,
- Spielvogel, J. J., (2016). *Western Civilization: A Brief History*. 1. Cengage Learning.
- Şahin, M., (1999). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılılaşma Çabaları. *Milli Eğitim*, 143, 87-90.
- Şenyapılı, Ö., (2008). *İsim İsim İstanbul*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu,
- Tabakoğlu, A. (2006). Osmanlı Mirası. *Osmanlı Medeniyeti, Siyaset-İktisat-Sanat*, İstanbul, 15-24.
- Tapie, V. L. (1961). *The Age of Grandeur Baroque Art and Architecture*. trans. A. Ross Williamson, New York: Frederick A. Praeger.
- Tapie, V. L. (1992). *Barok*. çev. Galip Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tibet, A., (1994). Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 332-334.
- Toman, R. (2010). *Neoclassicism an Romanticism*. Potsdam: H. F. Ullmann.
- Turan, N. S., (2004). Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 65-66.
- Uzun Aydın, D. (2013). Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 1-9.
- Whitman, L., (1992). *Denying Human Rights and Ethnic Identity: The Greeks of Turkey*. USA: Human Rights Watch.
- Yarwood, D. (1994). *Architecture of Europe-Classical Architecture 1420-1800*. Londra: B.T. Batsford Ltd,
- Yazıcı, N., (2010). The First Ottoman Exhibition Building in Atmeydanı and Collaboration of Architects Bourgeois-Parvilée-Montani/ Atmeydanı'nda İlk Osmanlı Sergi Binası ve Mimar Bourgeois-Parvilée-Montani İşbirliği. *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi-Hippodrome/Atmeydanı: Stage for Istanbul's History*, (Ed. E. Işın), 1, 140.

- Yelkenci, Ö. F., (2008). *Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Konuları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yenen, M.- Kayserilioğlu, S., (1994). *Tünel*. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 308.
- Yenişehirlioğlu, F., (2006). Continuity and Change in Nineteenth- Century Istanbul: Sultan Abdülaziz and the Beylerbeyi Palace. *Islamic Art in the 19th Century*, Brill, 73.
- Yıldırım Güneş, Ö., Akın Ertek, G., (2021). Osmanlı Batılılaşmasının Ordu İl Merkezine Yansıması. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu*, 2, Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Yiğitpaşa, N. T. ve Akın Ertek, G. (2020). XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup. *Amisos Dergisi*, 5(8), 219-258.
- Yiğitpaşa, N. T. ve Akın Ertek, G., (2020). XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup. *Amisos Dergisi*, 5(8), 219-258.
- Yiğitpaşa, N. T. ve Ceylan, S. (2021). *Güney İtalya Lecce'de Barok Dönem (XVII. Yüzyıl) Kilise Süslemeleri*. *Amisos Dergisi*, 6(11), 202-219.
- Yiğitpaşa, N. T., (2010). *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yorulmaz, Ş., (2000). Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşrutiyet Kazanması (19. Yüzyıl-20. Yüzyıl Başları). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, 697-768.

Extend Abstract

Today, the phrase "Westernization or Europeanization" has taken its place as one of the concepts that has been used for a long time, referring to the Ottoman Period. It is mentioned that due to the bad course of the Ottoman Empire, some reforms were made due to Westernization. It is stated that it started with Selim or took place with the Tanzimat Edict. According to various sources, the Westernization adventure is based on the past, by saying that "from the moment the Turks left their homeland in Central Asia and started to migrate to the west, a westernization phase was started". As the general opinion, it would be healthier to start the period from here, since the term Westernization was used for the first time in the works of Nedim, Yahya Kemal and Refik Altınay for the Period of Ahmet III (1703-1730). During the Tulip Era, many innovations from Europe concerning culture, art, economy, politics and military were transferred to the Ottoman Empire. The pompous lifestyle and the imitated entertainment life, which is one of them, appear as striking details.

It is known that at the beginning of the 18th century, the Ottoman Empire started to open embassies in various parts of Europe. Due to its economic and cultural proximity, a large delegation was sent to France under the presidency of twenty-eight Mehmet Çelebi to receive training in certain fields. While the effects of the later French Revolution on the Western world continued, the Industrial Revolution, which was as influential as it and started in England from the middle of the 18th century and then spread to other European countries, brought along a rapid development process. The development of Western societies in this period did not reflect much of its influence on the Ottoman Empire. After a while, the traditional production model of the Ottoman Empire became unable to compete with the military, political, economic and technology of European countries. The Ottoman Empire, which found salvation by turning to the West, entered this period called Westernization, which showed its effects in every field. Westernization movements, which started to gain an official and institutional character with the Tanzimat Edict declared in 1839 and the Reform Edict of 1856, gave the Ottoman state the

opportunity to open its doors completely to the West in every respect. Thus, both military, political, and economic, as well as artistic and cultural developments, which started to be experienced mutually with the West, became more frequent. In addition, the interest and closeness of the Ottoman sultans, such as Selim III, Ahmet III, Mahmut II, and Sultan Abdulaziz, who ruled in this period, to art and artists, is a fact that should not be forgotten.

In this context, the dialogue between France and the Ottoman Empire in the process also showed its effect on architecture. In our study, the effect of the relations between France and the Ottoman Empire on architecture has been tried to be evaluated chronologically as of the 17th century, taking into account the political, cultural, and scientific developments.

The fact that the closest cultural relations were with France during the Westernization period represents an architecturally active period in Anatolian cities, especially in the capital, Istanbul. The architectural composition, which was created by taking the city architecture of Paris as an example, continued its influence from the 18th century to the end of the 19th century. Thus, the buildings remained under the French influence in terms of architectural styles apart from their functions.

As a result of the envoy movement in 1721, the Baroque and Rococo architectural styles that were dominant in France at that time gained an appreciation and were applied in the Ottoman capital. Neoclassicism, which emerged in European architecture at the end of the 18th century and in the 19th century, was influenced by ancient architecture and showed its influence in France, on the other hand, was recognized for the first time in the Ottoman Empire, especially in the capital city of Istanbul, with the practices of the French architect Melling. In this context, it is seen that all three foreign styles entered the late Ottoman architecture with the influence of French architecture.

In the 19th century, as stated in the text, the modernization in technique and materials, the scientific treatment of architecture in universities and the evaluation of styles from this perspective improved the subjectivity of the choice of style on architects. In addition, the evaluation of foreign architects by the benefactors for the construction of buildings in this period paved the way for the design of buildings according to the taste of both these architects and the ordering builder. For example, the pavilion designed by the Bourgeois for the Istanbul exhibition developed depending on the taste of the patron or the reason for its construction, which ordered it to follow the Classical Ottoman forms, and the Keçecizade Mehmed Emin Fuad Pasha Mansion to follow the Neoclassical style. The stylistic differences are seen in the buildings built by Vallauray also reveal the freedom of the architect in his stylistic approaches. For this reason, it can be said that the French influence in Ottoman-Turkish architecture, as of the mentioned century, developed not depending on the political interaction carried out by the state, but according to the taste of the architects and benefactors in the structures built by the hands of French architects.

Sezai Karakoç'un "Köşe" Şiirinin Kültürdilbilim Açısından İncelenmesi

The Examination of Sezai Karakoç's "Köşe" Poetry In Terms of Cultural Linguistics

Nimet KARA KÜTÜKÇÜ¹

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 02.03.2022

Kabul Tarihi / *Accepted*: 19.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1081586

Atf / Citation: Kara Kütükçü, N., (2022) "Sezai Karakoç'un "Köşe" Şiirinin Kültürdilbilim Açısından İncelenmesi" ODÜSOBİAD 12 (1),261-282, Doi: 10.48146/odusobiad.1081586

Öz

İnsanları ülkesine, geçmişine bağlayan ve bu bağın kuşaklarca devamını sağlayan vasıta dildir. Dil geçmişle bugün ve bugün ile gelecek arasında köprü kurar ve bu köprünün kurulmasını sağlayan unsurlardan biri kültürdilbilimdir. Kültürdilbilim, bir toplumun dilinde semantik değerinin yanında kültürel değer yüklenmiş kelimeleri inceleyerek onların nasıl oluştuğunu, nasıl korunduğunu ve gelecek nesillere nasıl aktarılması gerektiğini araştırır. Kültürdilbilimin merkezi sayılan Rusya'da uzun süredir alan üzerinde çalışmalar yapılıyor olsa da Türkiye'de çalışmalara son dönemlerde başlanmıştır ve bu çalışmalar genellikle Rus kaynaklarından yapılan çeviriler şeklindedir. Türk dilinde kültürdilbilimle alakalı bilimsel çalışmalar sınırlıdır. Bu alanda yeni çalışacak araştırmacılar için en büyük sorun kaynak yetersizliğidir. Bu çalışmada Türk kültürünü eserlerinde başarılı bir şekilde yansıtan İkinci Yeni şiirinin en başarılı isimlerinden Sezai Karakoç'un "Köşe" şiiri üzerinde kültürdilbilim incelemesi yapılmıştır. Çalışmada ele alınan kavramların Türk halkı tarafından algılanışı ve bu algıların toplumun diline yansıma şekilleri kültürdilbilimsel analiz yöntemiyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. Şiirde sözlük anlamlarıyla birlikte kültürdilbilim açısından değer kazandığı düşünülen 17 kavram kültürdilbilim açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dilbilim, kültürdilbilim, konsept sözcük, kavram, metafor.

Abstract

Language is the vehicle that connects people to their country and their past and ensures the continuation of this bond for generations. Language builds a bridge between the past and the present, and between the present and the future, and one of the elements that ensure the establishment of this bridge is cultural linguistics. Cultural linguistics examines the words that have cultural value as well as their semantic value in the language of a society and investigates how they are formed, how they are preserved and how they should be transferred to future generations. Although studies on the field have been carried out for a long time in Russia, which is considered the center of cultural linguistics, studies have recently started in Turkey and these studies are generally in the form of translations from Russian sources. Scientific studies on cultural linguistics in the Turkish language are limited. The biggest problem for researchers who will work in this field is the lack of resources. In this study, a cultural linguistics analysis was conducted on the "Köşe" poem of Sezai Karakoç, one of the most successful names of the Second New poem, which successfully reflects Turkish culture in his works. The perception of the concepts discussed in the study by the Turkish people and the reflection of these perceptions on the language of the society were tried to be clarified by the method of cultural linguistics analysis. In the poem, 17 concepts that are thought to gain value in terms of cultural language, together with their dictionary meanings, have been evaluated in terms of cultural linguistics.

Keywords: *Linguistics, cultural linguistics, concept word, concept, metaphor.*

Giriş

Bir toplumun üyelerinin etkin konuşmalarıyla doldurulan bir veritabanı olmasının yanı sıra insanoğlunun en değerli varlığı olan dil, Türkiye'de dilbilim çalışmalarının önemli ismi Aksan tarafından şöyle açıklanır. Dil insanların birlikte yaşamalarına, anlaşabilmelerine bu sayede bir toplum olmalarına olanak sağlamaktadır. Toplum olmak dil olmadan mümkün değildir. Toplum olmak için dil ne kadar önemli ve gerekiyse millet olmak da dilden geçmektedir. İnsanları ülkesine, geçmişine bağlamanın en önemli unsuru olan dil bunların kuşaklarca devam etmesini sağlayan bir vasıta olmaktadır (2020, s. 13). Dilin insan hayatındaki yeri hakkında Aksan şunları söyler:

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nimetkaraarabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0017-7231

İnsanın dünyadaki yerini de dil belirlemektedir. İnsana ait olan konuşma yeteneği, insan olmanın en önemli unsurlarından biridir. Dil, gizemle dolu bir varlıktır. Örneğin, bir "evet" kelimesi söyleniş şekline göre birden fazla anlama sahiptir. Ya da üzerinde "dur!" yazan bir tabela, Türkçe bilen bir insanı bir anda durdurmakta fakat Türkçe bilmeyen bir insan için hiçbir şey ifade etmemektedir (2020, s. 11).

Dili bir bilim dalı olarak inceleyen dilbilim, Gramer Terimleri Sözlüğünde,

Dilbilim, dilin genel ve özel özelliklerini ve dil olaylarını inceleyen; dilleri doğuşlarından itibaren ve zaman içindeki değişimlerini, gelişimlerini ve aralarındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. Dilbilimin başlıca dalları şu şekildedir: Sesbilimi, yapısal sesbilimi, şekil bilgisi, kelime bilimi, cümle bilgisi, anlam bilgisi, ad bilimi, lehçe bilimi (Korkmaz, 1992, s. 44-45).

şeklinde tanımlanır. Günümüzde geçmişten bugüne çözümlenemeyen ve sorgulanmaya devam eden bazı dilbilim sorunlarının çözümü için birçok dilbilim araştırmacısı çalışma yapmaktadır. Bu sorunların çözümü için daha önceleri dilbilim araştırmacılarının kullandıkları dilbilimsel yöntemlerin yeterli olmaması farklı birçok metodun, yöntemin ve usulün bulunmasını ve uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum da dilbilimde bazı alt çalışma alanlarının doğmasını sağlamış ve dilbilim ve diğer bilim dalları (kültürbilimi, toplumbilimi, göstergebilimi, halkbilimi, mitoloji, psikoloji gibi) arasında ortak çalışma alanları doğurmuştur.

Port-Royal Okulu'nun mantıkçı yaklaşımıyla ortaya atılan evrensel dilbilgisine (universal grammar) göre dünya yüzündeki bütün dillerin ortak bir gramer yapısı (sentagma) vardır. Chomsky tarafından sistemeleştirilmeye çalışılan bu görüş aslında Humboldt'a aittir. Chomsky dünya dillerinin tek bir grameri olduğunu savunurken biraz daha farklı bir bakış açısında olan Humboldt'a göre; insan bütün dilleri anlama anahtarını (logos) içinde taşır yani bütün dillerin formları genel olarak aynı olmak zorundadır. Fakat yine Humboldt'a göre her dilin yalnız kendine mahsus algılama, düşünme ve ifade etme şekli yani kendi iç yapısı-dil içi dünya görüşü- vardır. Dil içi dünya görüşüne göre farklı dillerin kelimeleri aynı kavramı gösterse bile asla tam anlamıyla eşanlamlı değildir (dilde görecelik). İnsan dünyayı algılayıp dili öğrenmeye başladıktan sonra öğrendiklerini dil işaretlerine yansıtmaya başlar. Konu hakkında W. von Humboldt "Dil, bir ulusun ruhunun, karakterinin en ince özelliklerini ve bunların sınırları içerisinde gizli kalmış sırları ifade edebilmektedir" (2000, s. 69) der. Bu bağlamda farklı dillerin konuşurları ve farklı kültürel değerlere sahip toplumlar gerçeği birbirinden farklı bir şekilde algılar ve ana dillerinde yorumlar. Bunun sonucu olarak da dilbilimin bir alt inceleme dalı olan kültürdilbilim çalışmaları ortaya çıkar. Dilbilim ve kültürbilimle ortak bir noktaya sahip olan ve dilbilimin bir alt inceleme dalı olan kültürdilbilimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması hakkında Kozan şu bilgileri verir:

Kültürdilbilim özgün bir alan olarak 20. yüzyılın sonlarında oluşmuştur. Fakat bundan çok daha önce W. Humboldt, kültürdilbilimin temellerini atmıştır. Humboldt, insanın dünyayı, dilinin yarattığı biçimde gördüğünü vurgulamıştır. Humboldt'un dil ve kültür ile alakalı görüşleri, Fossler, Grim kardeşler, Buslayev gibi kişilerin çalışmalarıyla güçlendirilmiştir. Kültürdilbilimin özgün bir alan olarak oluşmaya başladığı 20. yüzyılda Humboldt'un görüşleri "yenihumboldtçular" tarafından tekrar gündeme gelmiştir. Yeni Humboldtçulardan olan Weisgerber, dilin insan ve gerçek dünya arasında bulunan bir 'ara dünya' olduğunu söylemiştir. Sapir ve Whorf da Humboldt'tan etkilenerek bireyin ana dilinin dünyaya bakış açısını etkilediğini söylemişlerdir. Ayrıca Sapir, dilin kültür öncesi ögesi olduğunu ve bunları dil üzerinde inceleyerek kültürel bir çözümlemenin yapılabileceğini söylemiştir. Bu düşüncelere "Sapir-Whorf Varsayımı" adı verilmiştir (2014, s. 1).

Kültürbilimin bilim dalı olarak ortaya çıkmasının amacını ise Kozan şöyle açıklar:

Maslova'ya göre kültürdilbilim, dilbilim ve kültürbilimin kesiştiği bölümde oluşmuştur. Ve kültürdilbilimin temel aracı olan dile yansıyan kültürü inceleyen bir bilim olduğunu söylemiştir. Kültürdilbilimin temel amacı, araştırılan kültürün dile nasıl yansıdığını, nasıl korunduğunu ve nasıl aktarıldığını yöntemleriyle birlikte incelemektir. Dil ve kültür, kültürdilbilimin temel araçlarıdır. Kültürdilbilimin amaçlarından biri de bu sürekli etkileşim içinde olan iki gösterge sisteminin betimlenmesidir (2014, s. 5).

Dildeki unsurların kültürbilime uygun olarak nasıl inceleneceği ya da analiz edileceği konusunda Saraç: "V. N. Teliya, kültürdilbilimsel analiz yöntemini bilim ortamına kazandırmıştır. Teliya'ya göre bu yöntemin amacı, genellikle deyimlerde bulunan bir toplumun kendine has sembollerinin, dini inanışlarının, arketiplerinin, kültürel değerlerinin belirlenmesidir "(2016, s. 1584) açıklamalarını yapar. Paşaloğlu

kültürdilbilimin inceleme alanı ve yöntemi konusunda, “V. A. Maslova da kültürdilbilim hakkında Teliya ile benzer olarak şunları söyler: Maslova, kültürdilbilimin konusunun kültürel değerlere, deyimlere, atasözlerine, efsanelere ve sanatsal metinlere yansıdığını söylemektedir” (2020, s. 165-166) bilgilerini verir.

Teliya ortak kültüre sahip insan topluluklarının dil içi dünya görüşünün oluşmasında etkin rol oynayan kültürel anlamların dile yansımalarını “Herhangi bir kültür toplumunun düşünce yapısının karakteristik özelliklerini gösteren ulusal ve kültürel stereotipler, mitolojik düşünceler, semboller vb. mecazi ifadeler dilin iç yapısına yansımakta ve orada kaydedilmektedir” (1996, s. 233) şeklinde açıklar.

Kültürdilbilimin inceleme alanı tam olarak nedir, dildeki her olgu kültürdilbilim açısından incelenebilir mi? Bu sorularla ilgili Keskin şu açıklamaları yapmıştır:

Kültürdilbilimde her bir olgu milli kültür ögesi kabul edilerek incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu yüzden herhangi bir dilin söz varlığını içeren her alan, kültürdilbilimin inceleme alanına girmektedir. Öncelikle atasözleri ve deyimler olmak üzere alkışlar ve kargışlar, lakaplar, hitaplar da kültürdilbilimin inceleme alanına dâhildir (2020, s. 768).

Kültür kodları taşıyan dil birimlerini temel alan kültürdilbilimin anahtar sözcüklerinden biri konsept sözcüğüdür. Çok boyutlu anlamsal bir oluşum olan konsept içinde değer, imge ve anlam barındırır. Konsept hem semantik açısından hem de gramer açısından bir görev taşır. Kültürün temel niteliklerini aktaran konsept sözcükler Saussure’nin deyimiyile sözlük anlamının yanında kültürle “değer” kazanan dil taşıyıcısıdır. Fransızcadan ödünçlenen (concept) konsept sözcüğü için Türkçe Sözlükte “kavram, anlayış, kavrayış, düzen, tarz” karşılıkları verilmiştir. Bu çalışmada konsept sözcüğü yerine sözcüğün açıklaması olarak Türkçe Sözlükte verilen ilk karşılık olan “kavram” sözcüğü kullanılacaktır. Kavram sözcüğünün Türkçe Sözlükteki açıklaması şu şekildedir “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon”.

Konsept, kültürdeki değerler/inançlar sistemi tarafından belirlenen, olay ve nesne hakkında dil taşıyıcısının zihinsel düşüncesini yansıtan ve dile getirilen kavramın sembolik bir görüntüsüdür. Konseptin iki bileşeni vardır: İfade planı ve içerik planı ya da anlam ve yapı (Andreyanova, 2014, s. 67).

“Konseptin betimlenmesi, konsept isminin ve yakın adlandırmalarının açıklamasına yönelik özel çözümleme yöntemleridir. Bu yöntemler şu şekildedir: konseptin anlamsal belirtilerinin ortaya çıkarılması (konu ya da değer açısından), bağlam çözümlemesi (konseptin çağrışımsal belirtilerinin ortaya çıkarılması), etimolojik çözümleme, atasözü ve kalıp sözlerinin çözümlemesi, dil taşıyıcılarının yorumlarına dayalı çözümleme, araştırmacının dil yetisinden faydalanarak konsept yorum getirmesi” (Karasik, 2004, s. 111, çev: Paşalıoğlu).

Kavramlar sözlük anlamlarının dışında metafori, simgesel ve imgesel anlamlara da gelebilmektedir. Kavramların gerçek anlamından uzaklaşarak bu tarz mecazi anlamlarda kullanılması dil kullanıcısının dil bilincinde (logos) bu sözcüklerin temel anlamlarıyla kullanılmalarının yanı sıra bir kültür ögesi olarak algılanmasıdır.

Bu çalışmada Türk edebiyatının köşe şairlerinden biri olan ve Türk kültürünü şiirlerinde başarıyla yansıtan Sezai Karakoç’un “Köşe” adlı şiirinden belirlenen konsept sözcükler yani kavramlar bu sıralama temel alınarak kültürdilbilimsel analiz yöntemiyle incelenecektir. Karakoç’un şiirinin en belirgin özelliği hayatından izler taşıyan imgelerle şiirde geleneğe yaslanma eğilimidir. Bu durum “O, şiir dilindeki semboller aracılığıyla geleneği güne ve geleceğe taşımaya çalışır” (Korkmaz ve Özcan, 2005, s. 276) cümlesi ile de desteklenmektedir. Çalışma yapılırken Türkiye Türkçesinin geçmişten bugüne kadar hazırlanmış önemli sözlükleri, atasözleri, deyimler ve Türk edebiyatından örnekler verilecektir.

Şiirde ele alınan kavramlar:

Köşe

“Sen kaç köşeli yıldızsın”.

TDK’nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde Farsça *gūşe* sözcüğünden alıntılandığı belirtilen sözcük, 1. Birbirini kesen iki çizginin, iki düzlemin oluşturduğu açı, zaviye. 2. İki duvarın birleştiği girintili veya çıkıntılı yer. 3. İki sokağın veya caddenin kesiştiği yer. 4. Bölüm, yer veya yan. 5. Kuytu, tenha veya ücra yer. 6. Kimsenin kolay kolay uğramadığı yer. 7. Futbol, hentbol, su topunda kale çizgilerinin kesişme noktalarından her biri, korner” şeklinde anlamlandırılmıştır. *Derleme Sözlüğü*nde “1. Kadınların başlarına takarak yüzlerine ya da

şakaklarına sarkıttıkları gümüş ya da altın süs eşyası. 2. Dört yönden her biri. 3. Yapıda köşelere konulan büyük ve düzgün taş. 4. Deriden kesilmiş, çarık dikmekte kullanılan sırim. 5. Kanepe yastığı. 6. Gelin ya da sünnet çocuğu için hazırlanan yer. 7. Ocağın bir kenarı. 8. Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık. 9. Halının bir köşesine yapılan bir çeşit süs, köşe motifi" (Derleme Sözlüğü/IV, 2019, 2980) şeklinde açıklanmıştır.

Şair şiirde köşe kavramını şiirde birkaç anlamda kullanmıştır. Birinci bölümde "sen kaç köşeli yıldızsın" dizesinde sevgilinin Derleme Sözlüğündeki ilk anlamı olan "süs eşyası" anlamını sevgilinin güzelliğine vurgu yapmak için kullanmıştır. Sanatçının köşe kelimesinin kuytu ve tenha yer anlamını vermeye çalıştığı dize ise "bir tek köşen ayrılmamışken bile bana" dizesidir. Bu dizede şair sevgilisini kalbinin en özel yerinde yani köşesinde misafir etmek istediğini belirtir. Bu köşe kimsenin uğramadığı, yalnız onun için ayrılmış özel bir yerdir. Şairin sevgilisine aşkı o kadar büyüktür ki kalbinin tek bir köşesini değil binbir köşe ifadesiyle kalbinin tamamını ona ayırdığını söyler.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Seniha Hanım parmağını odanın köşesine uzattı" Mahşer (Safa, 2021).

"Türk kadınları alacalı bir ipek kumaş gibi köşeye birikmişlerdi" Beyaz Lale (Seyfettin, 2017).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Köşesine çekilmek, köşe tutmak, köşe kapmak, köşeyi dönmek; köşe taşı köşede gerek; köşe taşı köşede yakışır, temel taşı temelde.

Yıldız

"Sen kaç köşeli yıldızsın".

Kelime, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde "1. Çekirdeğinde oluşan füzyon sonucunda açığa çıkan enerjiyi uzaya ışınım biçiminde yayan, ışıklı gök cisimlerinden her biri. 2. Sinema, tiyatro veya müzikhol sanatçısı, star. 3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil. 4. Bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse. 5. Baht, şans, talih. 6. Kuzey 360°'lik yön, kuzey" şeklinde anlamlandırılırken, *Divanü Lügati't-Türk'te* "Yıldız; yıldız, yıldızların genel adı" şeklinde açıklanmıştır (Atalay/IV, 2018, 810). Clauson sözcüğü, "Yultuz; sabit yıldızlar ve gezegenler için kullanılan genel bir terimdir. Ve Türkçenin tüm lehçelerinde yaşamaktadır" (1992, 922) şeklinde açıklarken Tarama Sözlüğünde "Baht, talih" anlamlarında geçmektedir (Tarama Sözlüğü/III, 1954, 809). *Derleme Sözlüğü*nde ise "1. Alinyazısı. 2. Atın altında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma. 3. İğne deliği. 4. Kılık, yakışık" (Derleme Sözlüğü/VI, 2019, 4269-4270) açıklaması verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti bayrağında ayla birlikte beş köşeli yıldızın bulunması ve bağımsızlığın simgesi olarak görülmesi Türk kültürü açısından önemini göstermektedir. İslam kültüründe "Mühr-ü Süleyman" olarak bilinen altı köşeli yıldız Hz. Süleyman'ın mührüdür. Altı köşeli yıldızdan oluşan bu mühür aynı zamanda M.Ö 1000'li yıllardan beri Yahudi milletin sembolüdür ve Musevilikte adını Antik İsrail'in kralından alan "Davut Yıldızı/Davud'un Kalkanı" olarak bilinir. İsrail Devleti'nin bayrağında yer alan altı köşeli yıldız Hristiyanlıkta ise "Devit Yıldızı" olarak geçer. Türk kültüründe ve edebiyatında önemli bir motif olan yıldız figürü, Türk devlet sembollerinde (bayrak, flama vs.) ve süsleme sanatlarında sıkça kullanılmaktadır. Çünkü halk inancına göre Mühr-i Süleyman'ın bulunduğu yere şeytanın giremez. Bu sebeple Selçuklu'da ve Osmanlı'da mimaride kubbelerin kilit taşlarında, hamam kubbe deliklerinde, mezar taşlarında, anıtlar ve kemer kilit taşlarında, çini ve cami tezyinatlarında ve sikkelerde sıkça altı köşeli yıldız motifi kullanılır.

Selçuklu yıldızı olarak bilinen sekiz köşeli yıldız ise aynı zamanda Selçuklunun kültürel mirasını taşıyan Osmanlı döneminde de bayrak ve sancaklarda sıkça kullanılmıştır. Batı Türkçesinin bugünkü temsilcilerinden biri olan Azerbaycan Türkçesinin konuşulduğu Azerbaycan Devleti'nin de bayrağında sekiz köşeli yıldız bulunur. Geçmiş dönemde kurulan Türk Devletlerinin sembolü olarak bilinen beş köşeli 16 yıldız ve 16 ışıklı güneş bugün aynı zamanda Türkiye Cumhurbaşkanlığı forsunu da bulunmaktadır.

Altı köşeli yıldız ve sekiz köşeli yıldız Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ve Anadolu'da bir gelenek olarak devam eden kilim ve halı dokumacılığında motif olarak hala kullanılmaktadır.

Ayrıca yıldız oldukları bilinen Ülker ile Zühre'nin aşkının şiddetinden kopan kar fırtınaları Türk'lerde efsanelere konu olmuştur. Zühre yıldızı Altay Türklerinde at sürülerinin koruyucusudur ve kısrakların

doğum sürecinin iyi geçmesine yardım ettiğine inanılır. Anadolu'da Ak yıldız, Sabahyıldızı, Kanlı yıldız, Tan yıldızı, sarı yıldız, Çobanyıldızı gibi isimler verilen yıldızlar hakkında çok fazla efsane, masallar, hikâye anlatılmış ve adlarına türküler yakılmıştır.

Şair yıldız sözcüğünü şiirde astronomik bir terim olarak ışık kaynağı anlamında kullanır. Şiirde belirli aralıklarla sevgilisine “*sen kaç köşeli yıldızsın*” sorusunu yönelterek hem sevgilisinin güzelliği ve ışıltısı karşısında gözlerinin kamaştığını ifade etmeye çalışır hem de Türk kültüründe parlaklığı ve güzelliğiyle bilinen yıldızlardan hangisi olduğunu sorarak anlatımına ahenk katar.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Baktık geceden fecre kadar ellerde

Yıldızlara yükselen kadehler gördük" Çepçevre Bahâr İçinde Bir Yer Gördük (Beyatlı, 2004).

"Bir keresinde de bir yerli opera *yıldızımız* gelmişti" On ikiye Bir Var (Taner, 2015).

"Gün söner *yıldızlar* yanar gecelerden

Bir ölümsüz alem başlar senden yana" İthaf (Uyar, 2017).

"Delikanlım!.

İyi bak *yıldızlara*,

onları belki bir daha göremezsin" Benerci Kendini Niçin Öldürdü (Hikmet, 2000).

"Yaşadım

Yıldızlar şahidimdir" Bir Şahit Aranıyor (Eyüboğlu, 2017).

"Deli eder insanı bu dünya;

Bu gece, bu *yıldızlar*, bu koku,

Bu tepeden tırnağa çiçek açmış ağaç" Deli Eder İnsanı (Kanık, 2021).

"Anıları küçük *yıldızlar* gibi karanlıkta

Yanıma yöreme indirirsiniz" Deli Kızın Türküsü (Akın, 2016).

"İşit beni yıldız bebeğim bebek *yıldızım*" Öte Işıklar Arzusu (Marmara, 2016).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Yıldızı parlamak, yıldızı sönmek, yıldızları saymak, yıldızı barışmamak, yıldızı barışmak, yıldızı kaymak.

Saç

"*Saçlarını* kimler için bölük bölük yapmışsın".

Saç sözcüğü, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde "Baş derisini kaplayan kıllar"; *Divanü Lügati't-Türk*'te "1. Saç -baştaki-, 2. Tava" (Atalay/IV, 2018, s. 477-478) şeklinde açıklanmıştır. Clauson, sözcüğü şu şekilde açıklamıştır: "Sadece insan kafasının saçı demektir. Ayrıca kelime, bazı fonetik değişikliklerle (s-/ş-/ç-; -s/-ş/-ç) beraber Türkçenin bütün lehçelerinde yaşamaktadır (1992, 794). Nişanyan, sözcüğün "insan saçı" anlamında olduğunu buna ek olarak özellikle insan saçı şeklinde ayrı bir isim kullanılmasının da başka dillere kıyasla ender görülen bir özellik olduğunu belirtmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com>) Sözcük, Ötügen Sözlükte "1. Tava. 2. İnsan başında biten kıllara verilen ad. 3. Kuyruklu yıldızın çekirdeği etrafındaki ışıklı gaz küresi" (Çağbayır/IV, 2007, s. 4000) şeklinde açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*nde ise "1. Düğünde erkek evinden kız evine gönderilen yiyecekler. 2. Düğünde güveyin babasının verdiği para, bahşiş" (Derleme Sözlüğü/V, 2019, s. 3510) şeklinde açıklanmıştır. *Etimolojik Sözlükte* ise "baş derisini kaplayan kıllar" açıklamasıyla birlikte lehçelerdeki karşılıkları ve anlamları şu şekilde verilmiştir: "~ Az. saç. ~Tkm. saç. - TatK. çeç. ~Bşk. ses. ~Nog. şaş. ~Kklp. şaş. ~Kzk. şaş. ~Krg. çaç. ~Şor. şaş. ~Sag. sas. ~Kzl.yaç (bk. Ramstedt: KSz 15: 150). ~Tuv. çaş. ~Hak. sas. ~Yak. as. Yakutçada başındaki s-'nin düşmesi kuralıdır. ~Çuv. süs. Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede saç olarak geçer. Eski Kıpçakçada da saç biçimi kullanılır. Dialektlerde benzeşme (assimilation) yoluyla saç > çaç (> çeç) gibi birtakım biçimler ortaya çıkmıştır. Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede saç olarak geçer. Eski Kıpçakçada da saç biçimi kullanılır.

Diyalektlerde benzeşme (assimilation) yoluyla *saç* > *çaç* (> *çeç*) gibi birtakım biçimler ortaya çıkmıştır” (Eren, 2020, s. 438).

Sözcük şiirde sözlükteki birinci anlamıyla kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliğini temsil eden temel unsurlar arasındadır. Şiirde de olduğu gibi *saç* aşık için hem âşık olunan hem de âşık olunduğunda sevgiliye eziyet eder, sıkıntı verir. Şair şiirde sevgilinin saçlarından çektiği sıkıntıyı dindirmek adına sevgilisinin saçını bölük bölük örmek istemiştir.

Halk şiirinde *saç* için *zülûf*, *kâkül*, *tel* gibi sözcükler de kullanılmaktadır. Kokusuyla *saç* halk şiirinde sümbüle, güle, reyhana miske ya da anbere benzetilir. Halk şiirinde sevgilinin saçının rengi kara iken, divan şiirinde sarıdır ve altına ya da güneşe benzetilir. Saçın şekli ve uzunluğu da şiirlerde benzetmelere konu olur. Saç denize, ırmağa, buğday başağının rüzgârda dalgalanmasına; saçın kıvrımı yılan, kıvrımın ucundaki yuvarlaklık ise aya benzetilir. Saçın uzunluğu ise yârin beline dolanan rakibi gösterir. Karacaoğlan, Yunus Emre, Erzurumlu Emrah gibi birçok halk şairi *saç* kavramını şiirlerinde motif olarak sıkça kullanmıştır.

Şair diğer şiirlerinde de saç sevgilinin dış güzelliğini anlatmak için temel anlamıyla kullanmıştır.

Türk Edebiyatından Örnekler:

“Örgüsü beline kadar inen, koyu altun sarısı saçlar...” Aynadaki Yalan (Kısakürek, 2008).

“Karlı dağların başında

Salkım salkım olan bulut

Saçın çözüp benim için

Yaşın yaşın ağlar mısın” Yunus Emre (Kudret, 1985).

“Beni Mecnûn etti ol saçı Leylâ

Bana aşkı veren Hazret-i Mevlâ

Derdimend Dertliyâ durma kan ağla

Ey şâh-ı hûbânım sen safâ geldin” Dertli (Bezirci ve Özer, 2002).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Saç ağartmak, saçı başı ağarmak, saçı başı birbirine karışmak, saçına aklar düşmek, saçına başına bakmadan, saçları değirmende ağartmak, saçını süpürge etmek, saçını başını yolmak, saç sakal birbirine karışmak, saç saça baş başa; saçına ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün.

Göz

“Gözlerin kaç kişinin gözlerinde gezinir”.

Sözcük, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde “1. Görme organı. 2. Bazı deyimlerde görme ve bakma. 3. Oda. 4. Bakış, görüş. 5. Suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak. 6. Delik, boşluk. 7. Çekmece. 8. Terazi kefesi. 9. Nazar. 10. Sevgi, ilgi. 11. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri. 12. Bölüm, hane. 13. Bazı yaraların uç bölümü” şeklinde açıklanırken *Divanü Lügati't-Türk*'te “Köz” şeklinde geçmiş ve “Göz” (Atalay/IV, 2018, 369) anlamı verilmiştir. Sözcük, *Tarama Sözlüğü*nde “Uç, taraf” (Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 317) şeklinde verilirken; Clauson, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Göz. Küçük bir açıklık gibi genişletilmiş farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Göz (iğne), bir kaynak (suyun) anlamlarında da kullanılmakla birlikte birçok deyimsel ifadede de kullanılmaktadır (1992, s. 756). Derleme Sözlüğünde “1. Bağ çubuklarında yaprak ve filiz çıkan yer, tomurcuk. 2. Oda. 3. Kaynak. 4. Değirmendeki taşların her biri. 5. Aşık kemiği. 6. Nazar. 7. Bir çeşit yün dokuma motifi. 8. Domuz avında kullanılan, telden yapılmış yuvarlak bir çeşit araç” (Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 2174-2175) şeklinde açıklanmıştır.

Şiirde sözcük temel anlamıyla kullanılmıştır. Tasavvufta gül Hz. Muhammed'i temsil eden mazmunlardan biridir. Şair bu mazmundan yola çıkarak sevgilisinin gözlerinde Peygamber Efendimizin yansımalarını görmektedir. Esas olarak sevgilinin gözü onu gerçek sevgiliye ulaştıran bir vasıta olarak görülmektedir.

Şair şiirin bir bölümünde de divan edebiyatındaki sevgiliyi ifade eden Leylâ mazmunu ile göz kavramını bir arada kullanır. Buradan çıkarılabileceği gibi sevgilisi yani Leylâ hem mecazi aşkı hem de kara gece anlamına gelen Leylâ sözcüğü ile sevgilisinin gözlerinin kara olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Türk şiirinde en çok arzu edilen göz şekli olarak ceylan gözü vurgulanır. Şair de gelenekten faydalanarak ceylan ve göz sözcüklerini şiirde bir arada kullanarak sevgilisinin gözlerini ceylan gözüne güzelliği itibari ile benzetir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

“Şu fakir mahallede bir *göz* evim olsaydı

Nasıl sevinç içinde çıkardım şu yokuşu” Evim, Karım, Çocuğum (Saba, 2003).

“Asıl felaket bu pınara sırt çevirmek, bu pınarın *göz*lerine taş tıkmak değil de ne olurdu?” Küçük Ağa (Buğra: 2003).

“Köprünün *göz*leri karış karış kazılmıştır” Medarı Maişet Motoru (Abasıyanık, 2021).

“Arkasından yeşil bir *göz* gelip durdu önümde

Yeşil *göz* herkese denizi hatırlatıyordu” Guernica (Berk, 1982).

“Ben nerde bir çift *göz* gördümse

Tuttum onu güzelce sana tamamladım” Kanto (Süreya, 1999).

“Gitmek,

Gözlerinde gitmek sürgüne.

Yatmak,

*Göz*lerinde yatmak zindanı

*Göz*lerin hani?” Unutamadığım (Arif, 2008).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Göz ucuyla bakmak, göz açmamak, ölü gözü kadar, ölü gözünden yaş ummak, göz açtırmamak, göz ardi etmek, gözden kaçırmak, göz değmek, göze gelmek, göz açıp kapayıncaya kadar, sağ gözünü sol gözünden sakınmak, göz atmak, gözden düşmek, göze girmek, gözünden kaçmak, gözden çıkarmak, gözden geçirmek, yüz göz olmak, gözden uzaklaşmak, göz doldurmak, muradı gözünde kalmak, göze almak, yüzüne gözüne bulaştırmak, göz dikmek, gözden kaybolmak, göze çarpmak, maymun gözünü açtı, göz boyamak, yüreği göz göz olmak, göze batmak, göz etmek, göz göre göre, yüzü gözü açılmak, göz gözü görmemek, göz doyurmak, piyeyi gözünden vurmak, göze görünmemek, göz kamaştırmak, göz kırpmak, göz kulak olmak, göz koymak, gözü dönmek; gözden irak olan gönülden de irak olur, göze yasak olmaz, göz gezdirmek, göz görmeyince gönül katlanır, göz gördüğünü ister, gözü taneden olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz, vardığın yer körse, sen de bir gözünü kapa, kel ölür, sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur, keçinin uyuzu, çeşmenin gözünden su içer, körler memleketinde tek gözlü kraldır, körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz, körün istediği bir göz, iki olursa ne söz, körün istediği iki göz, biri ela biri boz, körün yanına varırsan, sen de bir gözünü kapa, kul kullanan, bir gözünü kör, bir kulağını sağır etmeli, lodosun gözü yaşlı olur, oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede, abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur), aç gözünü, açarlar gözünü, aç ölmez gözü kararır, susuz ölmez benzi sararır, aç tokun gözüne bakmakla doymaz...

Deniz

“Hâtrasız ve geleceksiz bir iç *deniz* gibi”.

Kelime, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde 1. Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütleleri. 2. Bu su kütlelerinin belirli bir parçası. 3. Aydaki düzlükler. 4. Geniş alan. 5. Çokluk, yoğunluk şeklinde geçmektedir. *Divanü Lüğati't-Türk'te* “Tengiz: Deniz” (Atalay/IV, 2018, s. 599) şeklinde geçmektedir. Clouston sözcüğü şu şekilde açıklamıştır: “Tengiz kelimesi, aslında ‘taluy’ kelimesinin yerini almış bir kelimedir. Aslen ‘herhangi bir büyük ya da hareketli nehir’ anlamındayken daha sonra bugünkü ‘deniz’ anlamına geçmiştir” (1992, s. 527). *Etimoloji Sözlüğü*nde “Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan tuzlu su kütleleri” anlamı verilip lehçelerdeki karşıkları şu şekilde verilmiştir: ~ Az. *dəniz*. ~Tkm.

deniz. ~Nog. *teñiz*. ~Kklp. *teñiz*. ~Kzk. *teñiz*. -Özb. *deñiz*. ~Krg. *deñiz*. Kırgızlar *teñiz* biçimini de kullanırlar. ~TatK. *diñəz*, *diñgəz*. ~Tel, Kumd, Alt. *teñis*. Sibiryaya diyalektlerinde *talay* adı da geçer. ~Çuv *tinės*. Tatarcadan alınmıştır. Orta Türkçeden başlayarak kullanılır (*teñiz*). Eski Kıpçakçada da *teñiz* olarak geçer. Türkçe bir türev olduğu açıktır. Eski bir açıklamaya göre Türkçe *teñ* 'eşit' kökünden -(i)z ekiyle yapılmıştır. Bu açıklamanın daha köklü olarak gözden geçirilmesi gerekir. Buna karşılık Orta Türkçede 'göl, bataklık' olarak kullanılan *teñ* köküyle *teñiz* (> *deñiz*) arasında da derin bir benzerlik göze çarpıyor. *Teñiz* (> *deñiz*) biçimiyle *teñ* kökü arasındaki bağ düşündürücüdür. *Teñiz* ile *teñ* 'göl' arasında anlam bakımından büyük bir ayırım olduğundan söz edilemez. Örn. Orta Türkçede *köl*, 'göl' anlamına geldiği gibi 'deniz' olarak da kullanılır. Bunun gibi Moğolca *nağur* (> *naur*) sözünün de 'göl' ve 'deniz' olarak kullanıldığını biliyoruz. Eski Türkçede denize *taluy* adı verilirdi. Bu ad eski Türk yazıtlarında geçtiği gibi Uygur belgelerinde de kullanılır. Eski Türkçe *taluy*'un Çince'den geldiği anlaşılıyor (Çince *ta lei*). Eski Türkçe *taluy* adının yerine Orta Türkçe döneminde *teñiz* adı geçmiştir. Çağdaş Sibiryaya diyalektlerinde 'deniz, büyük göl' olarak *talay* sözünün kullanıldığını görüyoruz. Ancak bu sözün Eski Türkçe *taluy* biçimiyle birleştirilmesi düşünülemez. Sibiryaya diyalektlerinde geçen *talay* sözü Moğolcadan kalma yeni bir alıntıdır (Moğ. *dalay*). Moğolca *dalay* Türk diyalektlerine geçtiği gibi Türkçe *teñiz* de Moğolcaya *tenggis* 'büyük göl, deniz' olarak geçmiştir. Macarcada denize verilen *tenger* adının Eski Çuvaşçaya benzer bir Türk dilinden kalma alıntı olduğu açıktır. Bu adın sonundaki *-r*, Türkçe *-z*'den çevrilmiştir. Çağdaş Çuvaşçada Macarca *tenger*'in karşılığı saklanmamıştır. Ancak Macarca *tenger*'in tanıklığına dayanarak Çuvaşçada **teñir* biçiminin kullanıldığı kolaylıkla kestirilebilir. Çuvaşçada eski **teñir*'in yerini Tatarca *tinės* biçimi almıştır" (Eren, 2020, s. 135).

Şiirde *deniz* sözcüğü temel anlamıyla kullanılmasının yanı sıra "hatırasız ve geleceksiz bir iç deniz gibi" dizesiyle deniz kavramını sevgilinin gönlü ile özdeşleştirir. Şair özellikle iç deniz ifadesiyle gönül akmak deyimini ifade etmeye çalışır. Şair sevgilisinin gönlünün bir iç deniz gibi tüm dış etkenlere kapalı sadece kendisine ait olmasını ister.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Bakakalırım giden geminin ardından;

Atamam kendimi *denize*, dünya güzel;

Serde erkeklik var, ağlayamam" Ayrılış (Kanık, 2021).

"*Denize* dönmek istiyorum!

Mavi aynasında suların" Hasret (Hikmet, 2019).

"Rûh-i mâsûmunu, ey mâi *deniz*" Mâi Deniz (Fikret, 2016).

"Ve nihâyet görünür gök ve *deniz* saltanatı" Deniz Türküsü (Beyatlı, 2018).

"Uzanmış koca burun açık *denize* doğru,

Lacivert ve gri gecenin değeri" Deniz Feneri (Dağlarca, 2014).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Deniz bindirmek, denizden geçip çayda boğulmak, denizden çıkmış balığa dönmek, denize açılmak, deniz tutmak; deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz; denizdeki balığın pazarlığı olmaz; denizde kum, onda para; deniz kenarında dalga eksik olmaz.

Ev

"Evlerinin içi ayna döşeli".

Sözcük, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde " 1. Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı. 2. Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane. 3. (mecaz) Aile. 4. (Arkaik) Soy, nesil" şeklinde anlamlandırılırken *Divanü Lügati't-Türk*'te "Ev: ev" (Atalay/IV, 2018, s. 205) şeklinde geçmektedir. Sözcük, *Derleme Sözlüğü*nde "1. Oda. 2. Arabalarda yük konulan yer. 3. Mutfak." (Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 1800) şeklinde, Ötüken Sözlükte "1. İnsanların barınması için yapılmış bina. 2. Bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış barınak; konut. 3. Bir kimsenin içinde oturduğu yapı. 4. Oturulan binanın iç düzenlenmesi veya eşyası. 5. İçinde belirli bir iş görülen ve kurumlaşmış hizmet binası. 6. Belirli meslek gruplarının toplumsal

ilişkilerini sürdürdükleri ve üye olarak yararlanabildikleri kuruluş ve binası. 7. Aile. 8. Aile üyeleri. 9. Soy; nesil, hanedan. 10. Çadır. 11. Satrançta her bir kare. 12. (Göz vb. organlar için) içine yerleştikleri oyukluk. 13. Zevce, eş. 14. Burç, menzil. 15. Oda. 16. Mutfak. 17. Araba ve kağınlarda tekerlekler arasında kalan ve üzerine yük konulan düzlem” (Çağbayır/II, 2007, s. 1512) şeklinde açıklanmıştır. Clauson kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Temelde ‘konut yeri’ demektir. Tam anlamı ise yerel koşullara bağlı olarak ‘çadır, ev’dir. Kelimenin orijinal biçimi ev’dir. Fakat 11. Yüzyılda bazı dillerde ‘ew> üw> üwi>ü;ü;ü, daha az sıklıkla öy şeklinde kullanılmaya başlanmıştır” (1992, s. 3). Tarama sözlüğünde sözcük, “1. Zevce. 2. Burç, menzil.” anlamlarıyla verilmiştir.

Şiirde *ev* sözcüğü kişinin mahremi olarak değerlendirilir. Şair burada dış dünyaya kapılarını kapatarak iç dünyasını yani evini tasvir eder. Şiirde şairin anlattığı ev sevgilisinin içinde yaşadığı, tüm güzellikleri içinde barındıran yaşam alanıdır. Şair sevgilisinin evinin içine girerek aslında onun gönlüne girmeyi hayal eder. Tasvir edilen bu ev aynalar, güller, keklikler ve halılarla döşeli rengarenk bir gönül evidir ve sevgili bu evin sol köşesi olan kalpte yaşamayı arzular.

Evin sözlüklerdeki ilk anlamının dışında birçok anlamda kullanıldığı görülmektedir. Hem yaşamdaki yeri hem de temsil ettiklerine bakılırsa ev aileden soya kadar anlamı çeşitlenen bir oldu olarak dilde kullanım alanı bulmuştur. Türk edebiyatında ev; korunma, aile, aidiyet, güven, birlikte olma, sıcaklık, mutluluk gibi olumlu anlamlarının yanında; kısırılmışlık, kapatılmışlık ve insanın önünde bir engel oluşturan sıkıntı gibi yan anlamlarıyla da kullanılmıştır.

Türk Edebiyatından Örnekler:

Eve döndüm yağmur getirdim

Ev yeşerdi ben yeşerdim Eve Dönerken (Cumalı, 2011).

“Evler tek katlı da olabilir, yüz katlı da

İş bunda değil” *Evler* (Hikmet, 2019).

“Ahşap *ev*, camlarından kızıl biberler sarkan!

Arsız gökdelenlerle çevrilmiş önün, arkan!” *Evim* (Kısakürek, 2016).

“Hangi *eve*

Başımızı soktuysak

Yer yerinden oynadı

Aşkımızdan.

Büyük aşklar

Eve sığmaz diye

Bir şair sözü vardır da,

Ondan” *Küçük Ev* (Asaf, 2021).

“*Evleri* yüksek kurdular

Önlerine uzun balkon

Sular aşağıda kaldı” *Yüksek Evlerde Oturanların Türküsü* (Akn, 2016).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Ev ev dolaşmak, eve çıkmak, evde kalmak, ev işletmek, ev almak, evlerden irak, ev bozmak; ev alma, komşu al; evdeki hesap çarşıya uymaz, evi ev eden avrat.

Ayna

“*Ayna* hâtırâ gözler ve sevmek”.

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde Farsça “*âyine*” sözcüğünden alıntılandığı belirtilen sözcüğe “Işığın yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam, gözgü, mirat. 2. Karagöz oyununda perde. 3. Doğramacılık ve yapıcılıkta çerçeve içine geçirilen tahta veya taş levha. 4. Atların diz kapağı. 5. (Argo) İyi bir

durumda, yolunda. 6. (Mecaz) Bir olayı, bir durumu yansıtan, göz önünde canlandıran olay, durum, şey. 7. Küreğin yassı uç bölümü. 8. Gemilerde işaretçi erlerin kullandığı dürbün. 9. Akıntı ve anaforun birleştiği yerde oluşan su burgacı" anlamları verilmiştir. *Ötüken Sözlük* sözcüğe "1. Işığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam, gözgülü. 2. Ayna gibi ışığı yansıtan düz yüzey. 3. Bir olayı, bir durumu yansıtan, göz önünde canlandıran olay, durum, şey. 4. Çok iyi ve mükemmel; yolunda, iyi bir halde. 5. Müneccimlerin, sihirbazların baktıkları cam küre. 6. Yatay ve dikey açıları ölçmeye yarayan alet; sextant. 7. Su altını görmeye yarayan dibi camdan kova biçimindeki denizcilik aracı. 8. Geçme kapılarda kapı kanatları ve kuşaklar arasında kalan geniş düz levhalar. 9. Marangoz araçlarından olan renderin düz olan tabanı. 10. Cuma günü" (Çağbayır/I, 2007, s. 389) anlamlarını vermiştir. *Derleme Sözlüğü*nde "1. Anne, hey ana anlamında hitap. 2. Şaşma bildirir ünlem. 3. İyi bir halde, yolunda. 4. Tütün balyalarının düz ve parlak olan yüzü. 5. Ördek avı için özel olarak hazırlanan temiz gölcük. 6. Röntgen, radyoskopi. 7. Tütün kurutmak için özel olarak yapılmış kurutaç" (Derleme Sözlüğü/I, 2019, s. 426) şeklinde açıklanmıştır.

Şiirde şair *ayna* sözcüğünü tasavvuftaki anlamıyla kullanmıştır. Ayna şiirde sevgilinin kalbini temsil eder. Aynanın hem yansıtma hem de her şeyi olduğu gibi gösterme özelliğinden faydalanan şair, sevgilisinin gönlü olarak gördüğü evinin tüm duvarlarına ayna yerleştirir. Amaç hem sevgilisinin gönlünü apaçık görmek hem de kendinin sevgilinin gönlündeki yerini tespit etmektir. Göz ve ayna sözcüklerini bir arada kullanan şair her iki kavramın da gözlerin, ruhun yansımaları olması ve aynanın da her şeyi olduğu gibi göstermesi sebebiyledir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Aynalar, bakmayın yüzüme dik dik;

İste yakalandık, kelepçelendik!" Aynalar (Kısakürek, 2008).

"Bir sonu gelmeyen rüyaya dalar

Akşam, odalarda fersiz aynalar" Aynalar (Tanpınar, 2017).

"Aynadaki aksim, gölgem, bir de ben.

Var mıdır, yok mudur onlar sahiden?" Bir Lâhzam (Tarancı, 1983).

Girdiğin aynada, geçmiş gibi diğer küreye,

Sorma bir saniye, şüpheyle, sakın: "Yol nereye?" Deniz Türküsü (Beyatlı, 2018).

"Bir fotoğraf asılıdır duvarda

Aynaya, geceye, maziye dönük" Pişmanlık ve Çileler (Karakoç, 2013).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Ayna gibi, dev aynası, deniz aynası, dikiz aynası.

Keklik

"Köşelerde *keklik* gibi bakıp duran saksılar".

Sözcük, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde "Hayvan bilimi Sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş (Perdrix). 2. Alımlı, güzel kadın" şeklinde açıklanmıştır. *Divanü Lügati't-Türk'te* "Keklik" (Atalay/IV, 2018, s. 295) şeklinde geçen sözcüğe, *Ötüken Sözlükte* "1. Tavuksular takımının sülüngiller familyasından, orta büyüklükte, kalın gövdeli, boz tüylü, kısa kuyruklu, yumurta mevsimine kadar sürüler halinde, erkek ve dişi çiftler bir arada yaşayan bir kuş. 2. Bayağı dil balığının balıkçılar arasındaki adı. 3. (Mecaz) Alımlı ve güzel kadın. 4. İçel ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türküyle birlikte oynanan, figürlerini keklığın hareketlerinden alan, karşılama türü hareketli bir halk oyunu" (Çağbayır/III, 2007, s. 2526) anlamları verilmiştir. Nişanyan, sözcüğü "Keklik 'eti yenen bir kuş' sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Türkiye Türkçesi "geçrik veya gekrik veya geklik" 'geçirme, hıçkırık' sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük Eski Türkçe kekir- "geçirmek, hıçkırık" ses yansımaları sözcüğünden türetilmiştir" (<https://www.nisanyansozluk.com>) şeklinde açıklamıştır.

Şair şiirde kendisine bir köşeden nazlı nazlı bakan sevgilisini bu ürkek tavrıyla bir keklığe benzetirken, bir taraftan da onun ayaklarının halıda bıraktığı nakışlardan söz eder. Şiirde sevgilinin ayakları nakış gibidir. Bu benzetme bize şairin Türk efsanesinde olduğu gibi keklığe benzeyen sevgilinin tuzak kurma, tuzağa düşürme gibi anlamlarından da faydalandığını gösterir.

Bir av hayvanı olan *keklik* Türk şiirinde güzelliği, sesi ve şekli itibarıyla sevgiliyi ifade etmek için kullanılır. Kekliğin Türk şiirinde ifade ettiği bir başka anlam ise Türk efsanelerinde geçen şekliyle, ötüşüyle sevgilinin yerinin düşmanlara bildiren ve sevgilinin ölümüne neden olan bir unsur olarak kullanılmasıdır. Türk efsanesine göre sevgilinin kanına ayaklarını basan, gagasıyla kanını içen kekliğin bu sebepten ayak ve gagaları kırmızıdır.

Birçok kültürde bahar mevsimi ile bağdaştırılan keklik ahenkli ve güzel ötüşü ve sekişiyle de güzelliğin, zekânın; ihanetin ve tuzağın sembolü olan bir kuş türüdür. Türk Kültüründe keklik hakkındaki görüşler değişiktir. Bazı yörelerde keklik görmenin uğurlu olduğuna, evde keklik beslemenin uğursuzluğuna, hamilelerin keklik eti yemesinin ise çocuğunun hem sesinin hem de gözlerinin güzel olacağına inanılır. Kızıl ve gri gibi türleri olan kekliğin kızıl olanının Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in yerini düşmanlarına gösterdiği için Alevilikte haram olduğuna inanılır. Gri keklik ise bu ihanet sonucu kızıl keklığe kızdığı için kutsanmıştır. Türk kültüründe adını keklikten alan türküler ve halk oyunları mevcuttur.

Türk Edebiyatından Örnekler:

“Dağlarında ala geyik gezişir

Engininde *keklik* turaç ötüşür

Düşmanların sınırından bakışır

Giremez yurduna Küçük A l’oğlu” Dadaloğlu (Albayrak, 1999, s. 97)

“Hemdemi menevşe aynası nerkis

O susam hayalin hani görünmez

Sim bileki nâzik elli nazenin

O *keklik* misâlim hani görünmez” Erzurumlu Emrah (Köprülü, 1929, s. 35)

“Üçü orta boylu gayetle güzel

Üçü uzun boylu gözlerin süzer

Dedim: Akça ceyran gölde ne gezer

Al kınalı *keklik* indi pınara” Karacaoğlan (Öztelli, 1983, s. 61)

“Sen bir güzel *keklik* olsan

Bir bir toplamaya gelsen

Ben bir yavru şahan olsam

Kapsam kaldırsam ne dersin” Pir Sultan Abdal (Bezirci, 1993, s. 147)

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Çantada keklik, kınalı keklik, torbada kelik, keklik gibi.

Yağmur

“Merhamet saçlarını ıslatan sessiz bir yağmurdu”.

Sözcük, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde “1. Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı, yağar, yağış, baran, bereket, rahmet. 2. Çok ve sık düşen, gelen şey. 3. Çokluk, bolluk” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Divanü Lügati't-Türk'te “yağmur” şeklinde açıklanmış ve kelimenin “yamgur” şeklindeki kullanımı da gösterilmiştir. Ayrıca “yağmurçıl” “yağmuru çok olan yer” kelimesi de örnek gösterilmiştir (Atalay/IV, 2018, s. 729). Clauson, sözcüğü “Türkçenin tüm lehçelerinde yaşayan bir kelimedir. ‘Yağmır, yamgur’ şeklinde bazı fonetik değişiklikler görülmektedir” (1992, s. 903) şeklinde açıklarken Nişanyan, “Eski Türkçe ‘yamgur’ ‘yağmur’ sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Eski

Türkçe yağ- fiilinden Eski Türkçe +mUr ekiyle türetilmiştir. Fiilden etkin fiil adı yapan arkaik +mIr eki yağmur, kömür, yumur ve belki çamur sözcüklerinde görülmektedir" (<https://www.nisanyansozluk.com>) açıklamasını yapmıştır. Sözcük, *Ötüken Sözlükte* "1. Gökten akan su; havaküredeki su buharının yoğunlaşarak damlacıklar halinde yere düşmesiyle oluşan yağış. 2. Çok ve sık düşen şey. 3. Art arda ve çok miktarda gelen şeyler. 4. (Mecaz) Çokluk; bolluk" (Çağbayır/IV, 2007, s. 5158) şeklinde açıklanmıştır.

Suyla alakalı olduğu için anâsır-ı erba'anın biri olan *yağmur* Türk kültüründe rahmetin, bereketin yani çokluk ve bolluğun simgesidir. Şair şiirinde "ve güldün rengarenk yağmurlar yağdı / İnsanı ağlatan yağmurlar yağdı" mısralarıyla aşksızlıktan kurumuş adeta çöle dönmüş kalbinin sevgilinin gülüşüyle yeniden canlandığını anlatır. Yani şair sevgilisinin yağmura benzeyen gülüşüyle yeniden hayat bulmuştur. Simsiyah olan gönül toprağı, sevgilisinin gülüşüyle renklenmiş ve canlanmıştır.

Klasik şiirde sıklıkla hazaniyye, nevrüziyye, bahariye gibi sonbahardan ve ilkbahardan bahseden nazım türleri içerisinde bahsedilse de Türk şiiri için yağmur önemli bir motiftir. Ayrıca eserlerde birçok tabiat unsuru da yağmurla ilişkilendirilmiştir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Eğer şairsem beni tanırsan

Yağmurdan korktuğumu bilersen" Yağmur Kaçağı (İlhan, 2019).

"Bir *yağmur* yağsa da beraber ıslansak" Senfoni (Uyar, 2017).

"Birden serçelerle indi *yağmur*

Hangisi serçe

Hangisi *yağmur*" Yağmur (Anday, 2008).

"Dışarda *yağmur* yağadursun

Ve zaman, yavrum, zaman

Da *yağmur* gibi oluklardan

Ve ellerinden akadursun" Yağmur Yağadursun (Tarancı, 1983).

"Ve devrilmiş bir boya kabı gibi de yoğun

Memleketimin gözleri

Yağmur yağacak" Flaş (Cansever, 2022).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Yağmur yağarken küpünü doldurmak, yağmur yemek, yağmur boşanmak, yağmurdan kaçarken doluya tutulmak, yağmur gibi; yağmur olsa kimsenin tarlasına düşmez.

Kar

"Bu ses saçlarımı ıslatan sessiz bir *kardı*".

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde sözcük, "Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak düşen su buharı" şeklinde açıklanmıştır. Nişanyan ise sözcük hakkında "Eski Türkçe kar "kar" sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Eski Türkçe kar- "(su) akmamak, birikmek, yığılmak" fiili ile eş kökenli olabilir; ancak bu kesin değildir" (<https://www.nisanyansozluk.com>) açıklamasını vermiştir. Divanü Lügati't-Türk'te "kar" (Atalay/IV, 2018, s. 265) şeklinde geçen sözcük, *Derleme Sözlüğü*nde "1. Sürme, rastık. 2. Sağır" (Derleme Sözlüğü/IV, 2019, s. 2638) şeklinde geçmektedir.

Türk/İslam inancına göre *kar* rahmettir. Şair şiirinde kar kelimesini farklı anlamlarda kullanmıştır. Karın sessiz sessiz, nazlı nazlı yağışıyla sevgilisinin konuşmadan, nazlı nazlı bakışını birbirine benzetir. Sevgilisi bakışlarıyla aşığın gönlünü huzurla doldururken kar da yağışıyla doğaya huzur verir. Şair bu dizede ayrıca

kinaye sanatından yararlanmıştı. Karın beyaz anlamını da kasteden sanatçı, sevgilisinin sessizliği ve aşkına karşılık vermemesinden dolayı saçlarına karlar yani aklar düştüğünü de ifade eder.

Zorlu şartlarından dolayı klasik şiirde neredeyse sadece şitaiyyelerde geçen kar kavramı Tefik Fikret ve edebiyata yeni bir tabiat anlayışı getiren Servet-i Fünûn ile sıkça eserlerde kullanılmaya başlanmıştır. Cenab Şahabeddin'in 'Elhân-ı Şitâ' şiiri karı en iyi anlatan şiirlerden biridir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Kapladı bir derin sükûta yeri

karlar

Ki hamûşâne dem-be-dem ağlar!" Elhân-ı Şitâ (Şahabeddin, 2011).

"Allah aşkına, gök, deniz aşkına

Yağsın *kar* üstümüze buram buram..." Kar (Dıranas, 2016).

"Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu.

Bin yıl sürecek zannedilen *kar* sesidir bu" Kar Musikileri (Beyatlı, 2009).

"Ben bu şiiri yazdım aşık çeşidi

Öyle *kar* yağdı ki elim üşüdü" Kar Şiiri (Karakoç, 2006).

"Sen sıcaktın yataklar sıcak

Pencerende aydınlık *kar*" Kar Aydınlığında (Cumalı, 2011).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

karda yürüyüp izini belli etmemek, kar gibi; kar kuytuda, para pintide eğleşir; kar ne kadar çok yağsa yaza kalmaz, kar susuzluk kandırmaz, abdala 'kar yağıyor' demişler, 'titremeye hazırım (durmuşum)' demiş.

Ceylan

"Yaralı bir *ceylan* kalbi gibi içli bir sesin vardı".

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde Farsça "*ceyrân*" sözcüğünden alıntılandığı verilen sözcük "Çift parmaklılardan, boynuzlugiller familyasından, çöllerde yaşayan, çok hızlı koşan, gözlerinin güzelliği ile tanınan, ince bacaklı, zarif, memeli hayvan, ahu, gazal" şeklinde açıklanmıştır. Nişanyan sözcüğün Moğolca cegere(n) 'yaban keçisi, antilop' sözcüğünden alıntı olduğunu söyler (<https://www.nisanyansozluk.com>). *Ötüken Sözlükte*, "1. Asya ve Afrika bozkırlarında yaşayan, boynuzgiller familyasından narin yapılı, ince bacaklı, çok güzel gözlü, hızlı koşan, halka biçiminde boynuzlu bir antilop türü; gazal. 2. Kırşehir yöresinde tek erkek tarafından oynanan bir halk oyunu" (Çağbayır/I, 2007, s. 787) şeklinde anlamlandırılan sözcük, *Derleme Sözlüğü*nde "Yalnız bir erkek tarafından oynanan halk oyunu" şeklinde geçmekle birlikte "ceylan; sevimli, uzun boylu, güzel gözlü insan, hayvan" anlamlarında "*ceran*" kelimesine de yer verilmiştir (*Derleme Sözlüğü*/II, 2019, s. 883, 887).

Divan şiirinde sevgili, saflığı ve ürkekliği bakımından ceylana benzetilir. Ceylanın gözleri, boyu, duruşu ve vücudundan misk kokusunun elde dilmesi sebebiyle de şairler sevgilerini ceylanla özdeşleştirir. Sezai Karakoç bu şiirinde bir av hayvanı olan ve avcılar tarafından sürekli avlanılmak istenilen ve nihayetinde insafsız bir avcının okunun isabet ettiği bir ceylan tasvir eder. Burada avcı şairdir, aşk okunu ceylana atmış ve ceylan yaralanmıştır. Halk dilinde de çokça kullanılan yaralı ceylan ifadesiyle anlattığı bu tabloda şair sevgilisinin ürkek ve içli içli bakışını anlatır. Klasik şiirde ceylan sözcüğü yerine daha çok *ahu* ve *gazal/gazel* sözcükleri kullanılmıştır. Şiirlerde sevgili cin taifesinden periye benzetilir ve periler insanlardan kaçmasıyla tasvir edilir. *Ceylan/ahu* da insandan kaçtığı için peri ile özdeşleştirilir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Yürü yıllarla yelersen yetemezsin ey dil

Şol cihetden ki perî îveli *âhû*dur bu" Necâtî (Tarlan, 1997).

"Sen bir *ceylan* olsan ben de bir avcı

Avlasam çöllerde saz ile seni" Ceylan (Veysel: 1993).

"Bî-basar fark idemez kanda basar ol *âhû*

Yine izi tozını dîde-i bînâ gözedür" Bâkî (Küçük: 1994).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Ceylan gibi, ceylan bakışlı.

Leylâ

"*Leylâ* köşe köşe göz göz şiirin ortasında".

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde yer almayan Arapça "*leyl*" kökünden alıntılan sözcük, *Ötüken Sözlükte* "1. (Gece için) çok karanlık; zifiri karanlık. 2. Çok karanlık ve uzun gece. 3. Arabî ayların son gecesi. 4. Siyah şarabın kokusu veya şarabın verdiği ilk sarhoşluk. 5. Çok sarhoş olmuş kimse. 6. Kadın adı" (Çağbayır/III, 2007, s. 2961) şeklinde geçmektedir. Parlatur'ın lügatinde "hüzünlü", "kadın adı", "Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı" (2006, s. 971) anlamları verilmiştir.

Leylâ'yı çoğunlukla sözlükteki ilk anlamı olan karanlık ve gece sözcükleriyle sevgilinin saçını benzetererek bir mazmun hâline getirmişler; *Leylâ ve Mecnûn* hikâyesinden ise tenasüp, tevriye, telmih gibi sanatlarla bahsetmişlerdir.

Geleneksel Türk şiirinde sevgiliyi temsil eden *Leylâ*, bu geleneğin devamı sayılan modern Türk şiirinde de sevgili ile özdeşleştirilir. Şiirde *Leylâ*'nın kaş, gözü, saçı ve kokusu tasvir edilir. Bu durum modernizme karşı geleneği devam ettiren kadın tasviridir. Şairin *Leylâ* metaforunu ya da mazmununu kullandığı dizelerde onun Batı'nın merkezi sayılan Londra gibi bir şehirde yaşamasına rağmen hem yaşayışı hem de fiziki özellikleri ile geleneksel bir sevgili tipi olduğunu anlatır. Yani *Leylâ* şair için modernizmin içerisindeki gelenektir. *Leylâ* modernizme karşı geleneği devam ettiren kadın tipidir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Kıl tefâhur kim senün hem var men tek âşıkun

Leylâ'nın Mecnûn'u Şîrîn'in eger Ferhâd'ı var" Fuzûlî (Tarlan, 1998).

"Neçe benzettiler anun saçına şâmı ne aceb

Şol sebebden kim anun saçına *Leylâ* dediler" Nesîmî (Ayan, 2001).

"*Leylâ*... Ela gözlü bir çöl ahusu

Saçları bahtından daha siyahtır.

Kurmuş diye sevda yolunda pusu

Döktüğü gözyaşı, çektiği ahtır

Leylâ... Ela gözlü bir çöl ahusu" *Leylâ* (Tanpınar, 2017).

"Benim siyah bir bacım var:

Adı *Leylâ*,

Gözü şehla" Siyah Bacı (Fikret, 2016).

"Yürür deniz dürünür deniz

Mecnûn *Leylâ*'ya böyle ağlardı

Kalbim diyorum

Gelirse aşk" Kundak (Ay, 2006).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Leylâ gibi, Leylâ'ya dönmek.

Bülbül

“Bir *bülbül* gibi yaşamasını değiştirmez çocuktur”.

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde Farsça “*bulbul*” sözcüğünden alıntılandığı belirtilen bülbül sözcüğü için, “1. Karatavukgillerden, sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş (*Luscinia megarhynchos*). 2. Sesi çok güzel olan kimse” anlamları verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*nde, “Tahıl ölçmek için kullanılan çanağın dörtte biri” (*Derleme Sözlüğü*/I, 2019, s. 819) şeklinde geçen sözcüğü *Ötüken Sözlük*, “1. Sesinin güzelliğiyle tanınan, karatavukgillerden, vücudunun üst tarafı koyu alt tarafı açık, kuyruğu kızıl kahverengi, ötüşü çok berrak ve ahenkli, gece gündüz uzun süre ötebilen küçük bir ötücü kuş; andelip. 2. Sesi çok güzel olan kimse. 3. Büyük bir palanga hattının bağlandığı halka veya halat kasa. 4. Hz. Muhammed'e verilen sıfatlardan birisi” (*Çağbayır*/I, 2007, s. 721) şeklinde açıklanmıştır.

Klasik şiirde *bülbül* aşığı temsil eder. Çünkü gül bahçelerinde daha güzel ve canlı öten bülbülün gül ile arasında bir aşk olduğuna inanılmış ve bülbüle aşığın bütün özellikleri ve sıfatları yüklenmiştir. Bülbül âşık rolünü üstlenirken gül mâşuktur. Ayrıca güzel sesiyle bilinen bülbül, bu özelliğiyle sevgilinin konuşmasını anlatmak için de kullanılır. Bu özelliği bakımından sevgilisinden bülbül diye bahsedilen sevgili, bülbülün göçmen bir kuş oluşu ve göç ettiği yerlerde yaşam tarzından ödün vermemesi ve nerede olursa olsun güzel sesiyle kendini fark ettirmesi bakımından geleneksel şiirde sevgiliyi temsil eden Leylâ'ya benzetilir. Bülbüle, gülün aşkından yandığı için zâr ve şeydâ gibi sıfatlar verilmiştir. Teşhis sanatı ile aşığın bütün sıfatları ve özellikleri bülbülle özdeşleştirilir. Güle olan aşkı yüzünden bülbül kendinden geçer ve kanını gülün rengi daha koyu ve güzel olsun diye güle verir. Böylece geleneksel şiirdeki âşık gibi sevdiği için kendinden vazgeçer. Bülbül redifli birçok şiirin yazılmasının yanı sıra Bülbülüyye, Gül ü Bülbül, Bülbülnâme gibi adlarla bilinen birçok esere konu olmuştur.

Türk Edebiyatından Örnekler:

“Bir gamlı hazânın seherinde

İsrâra ne hâcet yine *bülbül*?” Bülbül (Haşim, 2016).

“Eşin var, âşyanın var, baharın var, ki beklerdin;

Kıyâmetler koparmak neydi, ey *bülbül*, nedir derdin?” Bülbül (Ersoy, 2018).

“Gece, *bülbül* ağaran vakte kadar ağlarmış

Eski Şîrâz'ı hayâl ettiren âhengiyle” Rindlerin Ölümü (Beyatlı, 2009).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Bülbül gibi konuşmak, bülbül gibi okumak, bülbül gibi şakılamak, bülbül gibi söylemek, dut yemiş bülbüle dönmek, bülbül kesilmek, bülbül gibi konuşurmak; bülbülü altın kafese koymuşlar, “ah vatanım” demiş; bülbülün çektiği dili belası, bülbül çanağı, bülbülkonağı, bülbülyuvası, tepeli bülbül, çeşimbülbül, çalı bülbülü, yalı bülbülü.

Ok

“Okuyla yayıyla yaylasıyla acımasıyla”.

Sözcüğün TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde verilen anlamları “Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk” şeklindedir. *Ötüken Sözlükte*, “1. Ahşaptan yapılmış, bir ucunda sivri bir demir diğer tarafında yönlendirici yelek bulunan, genellikle yay ile atılan eski bir silah. 2. (Divan şiirinde) kaza, kader; sevgilinin gamzesi, kirpiği, cevri, cefası ve âşıkta uyandırdığı dert; aşığın ahi” (*Çağbayır*/IV, 2007, s. 3595) şeklinde açıklanan sözcüğü, Clauson, “Ok: Okların çeşitli ayınle ilgili ve törensel amaçlar için kullanılması, çok erken bir tarihte ‘On Ok’ gibi kabile isimleri oluşmasına sebebiyet vermiştir” (1992, 76) şeklinde açıklamıştır. *Divanü Lüğati't-Türk'te* sözcük, “1. Ok. 2. Paylar ve toprak hisseleri üzerine üleşmek için atılan ok; çekilen kur'a; mirasta düşen pay” (Atalay/IV, 2018, s. 429) şeklinde geçmektedir.

Bir savaş aleti olan *ok* geleneksel şiirdeki kullanıma uygun olarak sevgilinin yüreğini yaralayan "*kirpikler*" yerine kullanılır. Tıpkı bir oka benzeyen bu kirpikler bir ok gibi aşkın yüreğine saplanır. Şair bu mısralarda adeta klasik şiirdeki sevgili tasvirini yapar.

Türkler okçu millet olarak adlandırılır. Bunun sebebi Türklerin oku sadece savaş araç-gereci olarak kullanmalarından ziyade önemli bir kültür ögesi olarak kabul etmiş olmaları ve bu silahı özelliklerinden dolayı hukukî ve siyasî sembol olarak kullanmalarındadır. Ok ve yay Türk kültürü için ayrılmaz ikilidir. Hunlar döneminden itibaren oluşan Türk devlet geleneği ok ve yay etrafında şekillenmiştir. Oğuz Kağan Destanında hakanlara özgü altından yapılan yayın orun bakımından üstün olan büyük çocuklara Bozoklara (Kün, Ay, Yultuz), okun ise Bozoklara tâbi elçi olan ve solu idare edecek Üçoklara (Kök, Tag, Tengiz) verilmesi Türk devlet geleneğinin ve hakimiyet anlayışının başlangıcı olarak bilinir. Ayrıca Göktürkler Çin kaynaklarında On Oklar olarak geçer ve her ok asıl yönetime tâbi olan bir kabiledir. Tâbi olmayı ifade eden ok aynı zamanda Eski Türklerde davet hükmündedir. Eski Türklerde hakan ona tâbi olanları davet etmek istediğinde ya da onlara bir haber iletmek istediğinde vezirini çağırıp okunu ikiye yarmasını ve üzerine nakışlar yapmasını ister. Barışlarda, anlaşmalarda ve savaşlarda bu oklar beylere gönderilir ve beyler ne yapmaları gerektiğini bu oklar sayesinde anlar. Bu gelenek Türklerde İslam'dan sonra da devam eder.

Türk Edebiyatından Örnekler:

Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve: "Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun, Yay oku attı: sizler de *ok* gibi olun" dedi Oğuz Kağan Destanı (Bang-Rahmeti, 1936, s. 30-33).

Siz üç büyüğünüz, altın yayı bulup getirdiniz ve onu bozup üleştirdiniz. Sizin adınız *Bozok* (Bozuk) olsun. Sizlerden olan oğullara da ta kıyamete kadar *Bozok* desinler. Üç *ok* getiren üç küçük oğula ve onlardan olanlara bugünden ta dünya son buluncaya kadar Üçok desinler. Yay ve oku ki bulup getirdiniz, o iş insandan olmadı ve Tanrı'dan oldu Şecere-i Terâkime (Ögel, 2003, s. 205-206).

"Yavuz Sultan Selim Han'ın önünde

Ok atan ihtiyar Bektas Subası,

Bu yüksek tepeye dikti bu taşı

O gazi hünkarın mutlu gününde" Ok (Beyatlı, 2009).

"Bu yaşamak sezonu çok memnun

Yay gerip *ok* atan" Zamana Yay Gerip Ok Atmak (Zarifoğlu, 2012).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Ok atmak, ok gibi fırlamak, ok yaydan çıkmak; ok atan altın atar.

İstanbul

"İçimde *İstanbul* çalkanırken bozbulanık çeşme".

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde sözcük, "Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerinden biri" şeklinde açıklanmıştır. *Ötüken Sözlükte*, "[Yun. İs-tin-poli (şehir içi, sur içi)] Türkiye'nin en büyük kentinin adı" (Çağbayır/II, 2007, s. 2226) şeklinde açıklanmıştır.

Şair ve şehir arasındaki kopmaz bağ insan ve mekân arasındaki ilişkiyle alakalıdır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un kapısını Türklere açmasıyla şiirin kapısı da İstanbul'a açılmış olur. Sadece İstanbul'a ait şehrengizler yazılır. Hem Türk kültürünün bir parçası hem de kültüre yön veren sosyal ve fiziki bir yapı örneği olmasından dolayı İstanbul, edebiyatımızda birçok şair ve yazarın ilgisini çekmiş ve şair ve yazarlar tarafından sevilen eserlerde sık zikredilen bir mekân olmuştur. Türk şiirinde sevgili çeşitli kavramlarla ifade edilmiştir. İstanbul da bu kavramlardan biridir. Şiirde bir genç kız gibi tasavvur edilen İstanbul fiziki özellikleri ve her millet tarafından ele geçirilme isteği sebebiyle Türk şiirinde sevgili mefhumu yerine kullanılır. Aşkın kalbinde tıpkı bir sevgili gibi taht kuran İstanbul, bir türlü kendini teslim etmemesiyle aşkın kalbini yorar.

Türk Edebiyatından Örnekler:

“Bu şehri-i *Sitanbûl* ki bî-misl ü behâdır

Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır” Nedim (Gölpınarlı, 2005).

“Sana dün bir tepeden baktım aziz *İstanbul!*” Bir Başka Tepeden (Beyatlı, 2009).

“Gecesi sümbül kokan,

Türkçesi bülbül kokan,

İstanbul,

İstanbul...” Canım İstanbul (Kısakürek, 2016).

Anne

“Sen bölünmez bir *anne*...Bir çeşme”.

Sözcük, TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde “1. Çocuğu olan kadın, ana, valide, kocakarı, mader, nene, aba. 2. Yavrusu olan dişi hayvan” şeklinde açıklanmıştır. Nişanyan, kelimenin aslının “*ana*” olduğunu ve anne şeklindeki kullanımın 20. Yy başlarından önce nadiren görüldüğünü söylemiştir (<https://www.nisanyansozluk.com>). Clauson, sözcüğü “Ana: İlk olarak Uygur'da ortaya çıkmıştır fakat hala ög yaygın kullanılmaktadır. Ana kelimesi daha sonra bazı olağandışı deformasyonlara maruz kalarak ‘anne’ haline gelmiştir ve bu daha samimi bir sevgi terimi haline getirmiştir” (1992, s. 169) şeklinde açıklarken *Ötüken Sözlükte*, “1. Çocuk doğurmuş olan kadın; ana. 2. Yavruları olan hayvan. 3. Bir şeyin kaynak noktası, kökü. 4. Yaşlı kadınlara saygı ifadesi olarak kullanılan seslenme sözü” (Çağbayır/I, 2007, s. 260) şeklinde açıklanmıştır. Derleme Sözlüğünde sözcüğe “Nine, anne, büyükanne” anlamları verilmiştir.

Türk kültüründe kadının temel özellikleri annelik ve kahramanlıktır. Türkler kutsal olduğunu düşündükleri ve önem verdikleri şeylere “ana hakkı” demişler ve bunu da “Tanrı hakkı” ile eşit değerde tutmuşlardır. Anne ve eş kimliklerinden dolayı kadınlar Türk toplumunda saygın bir statü kazanmıştır. Ayrıca Türkler aileye her zaman değer ve önem vermiştir. Ailenin de temel direği ve birleştirici unsuru anne olarak görülmektedir.

Türk şiirinde ele alınan en önemli temalardan biri de annedir. Anne kelimesi içerisinde çok farklı anlamlar barındırır. Şiirde anne; şefkat, merhamet ve huzurdur. Çocuğun yanında huzur bulduğu ilk insandır. Dünyaya gözlerini açan çocuk ilk defa annesini görür. Bu sebeple şair hayatındaki ilk kadın olan anneyi, sevgili ve eş anlamında da kullanır. Ayrıca sanatçı bugün bir şairse bunun annesi sayesinde olduğunu söyler. Göktürk Abidelerinde “Tanrı gibi gökte olmuş Bilge Kağan” ibaresiyle Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması yani ondan kut almış olması anlatılır. Abidelerde bu kutlu özelliğin sadece kağanın değil hatunun yani annenin de olduğu söylenir. Bige Kağan Kültigin Âbidesi'nde kağan olan babasının ve hatun olan annesinin Türk budunun adı sanı yok olmasın, yönetimleri ilelebet daim olsun diye Tanrı tarafından yüceltildiğinden bahseder. Yine Tanrı tarafından İteriş Kağan'la İlbilge Hatun'un tepesinden tutulup yukarı kaldırıldığından kutsandıklarından Bilge Kağan Âbidesi'nde söz edilir.

Türk Edebiyatından Örnekler:

“Annemle karanlık geceler bazı çıkardık.

Boşlukta denizler gibi yokluk ve karanlık” Sensiz (Haşim, 2016).

“Ak saçlı başını alıp eline,

Kara hülyalara dal *anneciğim!*” Anneciğim (Kısakürek, 2016).

“Tatilleri yanında geçiririm *annemin*,

Bir aydınlık belirir o sararmış benzinde” Annem (Tecer, 2009).

“Bir gün sılaya geldiğimde,

Bir şeyler sezersen halimde,

Hiç şaşmayasın *anacığım*” Anacığım (Tarancı, 1983).

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Anne olmak, anne gibi; anneanne, babaanne, büyükanne, cicianne, hanımanne, sütanne, üvey anne.

Diş

"Sert içkiler keskin kokular dişlerin / İçinden geçilen küçük aynalar".

TDK'nin *Güncel Türkçe Sözlüğü*nde sözcük, "1. Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri. 2. Çark, testere, tarak vb. çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri. 3. Sarımsak dilimi, karanfil vb.nde dişe benzetilen tane. 4. Bazı dantel ve işlemelerin kenarlarındaki yuvarlak sivri bölüm. 5. Omurgalı hayvanların çenelerinde veya ilkel yapılı omurgalıların gırtlak ve ağızlarında bulunan kemiksi sert parçalar" şeklinde anlamlandırılırken *Ötüken Sözlükte* "(ET >Tiş) 1. Bazı dantel ve süslemelerin kenarlarındaki yuvarlak veya sivri bölüm. 2. Bitkilerdeki girintili çıkıntılı organların küçük ve sivri uzantılarından her biri. 3. Yaba veya dirgenin sivri uçlarından her biri. 4. Bir dişlinin hareketi iletmeye yarayan çıkıntılarının her biri" (Çağbayır/II, 2007, s. 1242) şeklinde açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*nde sözcüğe "1. Tahlı yıkanırken su üstünde kalan içi boş taneler. 2. Dantel, yün işi örmeye yarayan iş. 3. Dağlardaki girintili çıkıntılı, sivri yerler. 4. Kaya, kayalık. 5. Duvardaki sivri ve çıkıntılı yer. 6. Kağının okuna takılan ve mazinin dönmesini sağlayan kazıklardan her biri" (Derleme Sözlüğü/II, 2019, s. 1519-1520) anlamları verilmiştir.

Geleneksel Türk şiirinde *diş* mazmunu *inci* benzetmesiyle kullanılır. Dünyanın en parlak ve beyaz incileri Aden Denizi'nden çıkarılır ve sevgilinin dişleri de Aden incisine benzetilir. Diş, beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle inciye benzetilir. Diş ve çocuk benzetmesini bir arada kullanan şair; çocukluğun saflığı ve temizliği ile dişin görüntüsü arasında anlamsal bağlantı kurmaya çalışır. Sanatçının diş ile kullandığı bir diğer kelime ise aynadır. Aynanın parlaklığı ile dişin parlaklığı arasında bağlantı kuran şair, sevgilisinin ağzından çıkan her bir kelimeyi ise kendini sarhoş eden sert içkilere benzetir. Türk kültüründe diş ile ilgili pek çok gelenek ve tabir vardır. Bunlardan biri olan diş kirası tabiri Osmanlı döneminde eski ramazanlarda saray ve konaklara iftara giden misafirlere verilen hediyeler için kullanılır. Anadolu'da çocukların ilk dişini çıkarması bir törenle kutlanır. Bu kutlama diş hediği ya da diş buğdayı diye adlandırılır. Çeşitli hediyelerin dağıtıldığı bu bu adetle çocuğun bereketli bir ömrünün olması ve rızkının açılması gibi iyi dileklerde bulunulur.

Türk Edebiyatından Örnekler:

"Leb-i rengîni benzer la'l-i nâba

Görinen *diş*leri dürr-i hoş-âba" Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977, s. 261)

"Görelen *diş*lerün nazmını bu cân

Olupdur gözlerüm derd ile giryân" Tâcizâde Câfer Çelebi (Sungur, 2006, s. 520)

"*Diş*den artar akça işden artmaz dirler şehâ

Gözlerüm yaşın ne var artursa *dendânun* senün" Emrî (Saraç, 2002, s. 145)

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Diş açmak, diş bilemek, diş çıkarmak, diş geçirememek, dişe dokunmak, diş göstermek, diş gıcırdatmak, dişine kestirmek, dişinden tırnağından artırmak, dişine göre, dişinin kovuğuna bile gitmemek, dişleri dökülmek, dişten tırnaktan artırmak, dişini sıkamak, dişini tırnağına takmak, diş geçirmek.

Sonuç

Sezai Karakoç'un Köşe şiiri üzerinde kültürdilbilim incelemesi yapılan bu çalışmada ele alınan kavramların Türk halkı tarafından algılanışı ve bu algıların toplumun diline yansıma şekilleri kültürdilbilimsel analiz yöntemiyle açıklanmıştır. Köşe şiirinde, sözlük anlamlarıyla birlikte kültürdilbilim açısından değer kazandığı düşünülen *köşe*, *yıldız*, *saç*, *göz*, *deniz*, *ev*, *ayna*, *keklik*, *yağmur*, *kar*, *ceylan*, *Leyla*, *bülbül*, *ok*, *İstanbul*, *anne* ve *diş* olmak üzere toplam 17 kavram ele alınmış ve Türk dili ve kültürdilbilim açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirilen kavramların mimariden, el sanatlarına, efsanelerden mitolojiye, destanlardan halk hikayelerine, atasözlerinden deyimlere, şiirlerden romanlara, hikayelere kadar Türk kültürünün hemen her alanında bir motif ya da metafor olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Toplumsal

kabulle (konvansiyon) oluşan her bir göstergenin dilbilgiselleşme sürecini tamamlayarak kendinden başka bir şeyi göstermesi, işaret etmesi çok uzun bir süreç gerektirir. “Köse” şiirinde kavram olarak kullanılan bu unsurların sadece Türk edebiyatının sözlü ya da yazılı ürünlerinde değil de mimaride ve el sanatları gibi alanlarında da önemli bir yer edindiği görülmüştür. Özellikle yıldız, keklük, ceylan ve ok gibi kavramların sadece fonemik yazıda değil aynı zamanda piktogram yani resim yazısı olarak Türk kültürünü yansıtan unsurlarda yer aldığı da görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de henüz araştırılmaya başlanan kültürdilbilim alanına ve bu alanda emek verecek araştırmacılara bir kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Abasıyanık, Sait Faik (2021). *Medarı Maişet Motoru*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akar, Ali (2019). *Düşünen Türkçe*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akın, Gülten (2016). *Deli Kızın Türküsü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aksan, Doğan (2020). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, C. 1, 2, 3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Albayrak, Nurettin (1999). *Dadaloğlu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Anday, Meih Cevdet (2008). *Bütün Şiirleri Sözcükler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Andreyanova, M. A (2014). “Kültürdilbilimin Anahtar Kavramı: Konsept”, (Çev. C. Paşalıoğlu). *Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar*, 67-73. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arif, Ahmed (2008). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Asaf, Özdemir (2021). *Bütün Eserleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atmaca, Emine ve Adzhumerova, Reshide (2010). “Kapı ve Eşik’ Kelimeleri Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 23-45.
- Ayan, Hüseyin (2002). *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bang, W ve Reşit, Rahmeti (1936) *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: İÜEF Türk Dili Semineri Neşriyatından.
- Bayraktar, Nesrin (2018). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Berk, İlhan (1982). *Galile Denizi*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2004). *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söylemiş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2009). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2018). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bezirci, Asım (1993). *Türk Halk Şiiri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bezirci, Asım ve Özer, Kemal (2002). *Dünden Bugüne Türk Şiiri (Cilt I)*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bezirci, Asım ve Özer, Kemal (2002). *Dünden Bugüne Türk Şiiri (Cilt I)*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Buğra, Tarık (2003). *Küçük Ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cansever, Edip (2022). *Sonrası Kalır Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Clauson, S. Gerard (1992). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, England: Oxford Universtiy Press.
- Cumalı, Necati (2011). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük II*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük III*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük IV*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük V*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Çavuşoğlu, Mehmet (1977). *Yahyâ Bey Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dağlarca, Fazıl Hüsnü (2014). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirci, Kerim (2019). *Oxford'un Öküzü: Kelimelerin Şaşırtıcı Kökenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Devellioğlu, Ferit (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dıranas, Ahmet Muhip (2016) *Ahmet Muhip Dıranas Şiirler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Easy, S (2010). *İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emre, Sabahat (1973). *Örneklerle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Emir Yayınları.
- Ersoy, Mehmet Akif (2018). *Safahat*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Eyüboğlu, Bedri Rahmi (2017). *Dol Karabakır Dol-Bütün Şiirleri*: İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Eyüpoğlu, E. Kemal (1973). *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Fikret, Tevfik (2016). *Rubâb-ı Şikeste*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2005). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gönen, Sinan (2006). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Nesrin (2015). "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve 'Gönül, Yürek, Kalp' Kelimeleri", *Türkbilig Dergisi*, S. 29, s. 121-146.
- Güven, A. Şeyda (2018). "Türkçe'de Gönül Kavramı ve Kullanım Alanı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ISSN: 1300-9052.
- Haşim, Ahmed (2016). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İlhan, Attila (2019). *Yağmur Kaçağı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kanık, Orhan Veli, (2021). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Ephesus Yayınları.
- Karakoç, Sezai (1996). *Şiirler III Körfez/Şahdamar/Sesler*, 85-89. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2006). *Gün Doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2013) *Monna Rosa Şiirler I. İstanbul: Diriliş Yayınları*.
- Karataş, Turan (1998). *Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Karçığa, Servet (2014). "Tanpınar'ın Şiirlerinde 'Eşik Kavramı'", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 35, ISSN: 1307-9581.
- Kerimoğlu, Caner (2019). *Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergibilim ve Türkoloji*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2008). *Aynadaki Yalan*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2016). *Çile. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları*.
- Korkmaz, Ramazan ve Özcan, Tarık (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kozan, Olena (Ed.) (2014). *Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köprülü, M. Fuat (1929). *XIX. Asır Şairlerinden Erzurumlu Emrah*. İstanbul: Evkaf Matbaası.

- Kudret, Cevdet (1985). *Halk Şiirinde Üç Büyükler*, s.90-9. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Marmara, Nilgün (2016) *Daktiloya Çekilmiş Şiirler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Mirzaoğlu, Sivacı (2005). "Türkülerde Mitolojik Unsurlar", *Türkbilig Dergisi*, S. 10, s. 34-53.
- Ocean, Anthony. E (2016). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Mitoloji Tarihi Yayınları.
- Ögel, Bahaddin (1995). *Türk Mitolojisi/I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, Bahaddin (1995). *Türk Mitolojisi/II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztelli, Cahit (1983). *Karacaoğlan Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Pala, İskender (2016). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ran, Nazım Hikmet (2000). *Benerci Kendini Niçin Öldürdü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Ran, Nazım Hikmet (2019). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ruçina, L. İ (2014). "Dilbilim Disiplinleri Arasında Kültürdilbilimin Yeri" (Çev. H. Saraç, *Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 17-21.
- SABA, Ziya Osman (2003) *Bıraktığım İstanbul*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Safa, Peyami (2021). *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Saraç, Hakan (2016). "Rus ve Türk Dil Dünya Görüşünde "Dağ" Kavramı (Kültürdilbilimsel Analiz)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 0, S. 57, s. 1581-1598.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta (2002). *Emrî Divânı*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Seyfettin, Ömer (2017). *Beyaz Lale*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sungur, Necati (2006). *Tâcizâde Cafer Çelebi Heves-nâme (İnceleme- Tenkitli Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Süreya, Cemal (1999). *Sevda Sözleri: Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şehabeddin, Cenap (2011). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tane, Haldun, (2015). *On ikiye Bir Var*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi (2017). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergay Yayınları.
- Tarancı, Cahit Sıtkı (1983). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1998). *Fuzûlî Divanının Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tecer, Ahmet Kutsi (2009). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I*, (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II*, (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü III*, (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V*, (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uyar, Turgut (2017). *Büyük Saat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Veysel, Aşık (1993). *Hayatı Sanatı Şiirleri*. çev. Tahir Kutsi Makal. İstanbul: Toker Yayınları.

Yönel, Gamze ve Türkmen, Mutlu (2017). "Türk Kültür Yaşamında Okçuluk", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 55, s. 523-533.

Zarifioğlu, Cahit (2012). *Şiirler*. İstanbul: Beyan Yayınları.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sa%C3%A7> [Erişim Tarihi: 10.02.2022].

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/keklik> [Erişim Tarihi: 11.02.2022].

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kar> [Erişim Tarihi: 12.02.2022].

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ya%C4%9Fmur> [Erişim Tarihi 13.02.2022].

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ceylan> [Erişim Tarihi 14. 02. 2022].

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/anne> [Erişim Tarihi 18. 02. 2022].

Extended Abstract

Language is the vehicle that connects people to their country and past and ensures the continuation of this bond for generations. Today, many linguistic researchers are working on the solution of some linguistic problems that cannot be resolved and continue to be questioned from the past to the present. In order to solve these problems, the linguistic methods previously used by linguistics researchers were not sufficient, which necessitated the discovery and application of many different methods, methods and procedures. This situation has led to the emergence of some sub-study fields in linguistics and has created common fields of study between linguistics and other disciplines (such as cultural science, sociology, semiotics, folklore, mythology, psychology). Language builds a bridge between the past and the present, and between the present and the future, and one of the elements that ensure the establishment of this bridge is cultural linguistics, a sub-branch of linguistics. Cultural linguistics examines the words that have cultural value as well as their semantic value in the language of a society and investigates how they are formed, how they are preserved and how they will be passed on to future generations. Although studies on the field have been carried out for a long time in Russia, which is considered the center of cultural linguistics, studies have recently started in Turkey and these studies are generally in the form of translations from Russian sources. Scientific studies on cultural linguistics in the Turkish language are limited. The biggest problem for researchers who will work in this field is the lack of resources. In this study, a cultural linguistics analysis was conducted on the "Köse" poem of Sezai Karakoç, one of the most successful names of the Second New poem, which successfully reflects Turkish culture in his works. The perception of the concepts discussed in this study by the Turkish people and the reflection of these perceptions on the language of the society are explained by the method of cultural linguistics analysis. In the "Köse" poem, a total of 17 concepts, including corner, star, hair, eye, sea, house, mirror, partridge, rain, snow, gazelle, Leyla, nightingale, arrow, Istanbul, mother, and tooth, which are thought to gain value in terms of cultural linguistics together with their dictionary meanings, are discussed. taken and evaluated in terms of Turkish language and cultural linguistics. It has been determined that the evaluated concepts are used as a motif or metaphor in almost every field of Turkish culture, from architecture to handicrafts, from legends to mythology, from epics to folk tales, from proverbs to idioms, from poems to novels and stories. It requires a very long process for each sign formed by social acceptance (convention) to complete the grammaticalization process and show or point to something other than itself. It has been observed that these elements, which are used as concepts in the "Köse" poem, have an important place not only in the oral or written products of Turkish literature but also in the fields such as architecture and handicrafts. It is seen that concepts such as star, partridge, gazelle, and arrow are not only included in phonemic writing, but also in elements that reflect Turkish culture as pictograms. In this study, it is aimed to create a resource for the field of cultural linguistics, which has just begun to be researched in Turkey, and for researchers who will work in this field.

Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri

The Geopolitical Importance of Crimean and Crimean Turks

İsmail GÖRGEN¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 19.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1073217

Atıf / Citation: Görgen, İ., (2022). "Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 283-300, Doi: 10.48146/odusobiad.1073217

Öz

Karadeniz'in Kuzeyinde bulunan Kırım yarımadası stratejik konuma ve elverişli iklime sahip olmasından dolayı her dönemde önemini korumuştur. Türkler de bu topraklara ilk defa Hunlar döneminde gelmişlerdir. Bu süreçten sonra Kırım, Türklerin yaşadığı bir bölge olmaya başlamıştır. Farklı zaman dilimlerinde, bölgede devletleşme sürecine giren Kırım Tatarları, özellikle Rusya tarafından engellenmeye çalışılmıştır. I. Petro zamanından itibaren Rus yetkililer Kırım'ı sıcak denizlere inmek için bir üs olarak görmeye başlamışlardır. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen Rusya, Kırım'ı işgal ederek Karadeniz'de askeri donanmaya sahip olmuştur. Gerek Çarlık Rusya gerekse Sovyet Rusya döneminde Kırım Tatarları her türlü baskıya maruz kalmışlardır. Hatta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanlarla işbirliği yaptıkları suçlamasıyla Rusya tarafından topluca Sibiryaya ve Türkistan'a sürgün edilmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna'nın sınırları içinde kalan Kırım, Rusya'nın güdümünden kurtulamayarak XXI. yüzyıl başlarında yeniden Rus tazyikine maruz kalmıştır. Rusya, Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları ve bu ülkeye verdiği borçları bahane ederek Kırım'a yerleşmiştir. Büyük güç dengeleri arasında ezilip horlanan Kırım Türklerinin tek savunucusu ise Türkiye olmuştur. Yapılan bu çalışmayla Kırım Türklerinin Tarihsel Serüveni ve Kırım Yarımadası'nın önemi hatıralar, resmi yazışmalar ve telif eserlerden yararlanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Tatarlar, Türkler, Rusya, Osmanlı Devleti, Türkiye, Ukrayna

Abstract

The Crimean Peninsula, located on the northern coast of the Black Sea, has maintained its importance due to its strategic location and favorable climate. The Turks stepped on these lands during the Hun period for the first time. Crimea became an area where Turks lived after this period. Crimean Tatars who entered in the process of becoming a state in the region in different periods, were tried to be prevented, especially by Russia. The Russian authorities began to see Crimea as a base for reaching warm water since Peter I. Desiring to achieve this purpose, Russia invaded Crimea and acquired a military navy in the Black Sea. The Crimean Tatars were exposed to all kinds of oppression both during the period of Tsarist Russia and Soviet Russia. In fact, they were exiled to Siberia and Turkestan en masse by Russia on the allegation of collaborating with the Germans after the Second World War. Crimea was within the borders of Ukraine after the collapse of the Soviet Union. However, they could not escape Russia and were again exposed to Russian pressure at the beginning of the 21st century. Russia settled in Crimea on the excuse that they made agreements with Ukraine and the loans they made. The only defender of the Crimean Tatars, who suffered and were despised between the great power balances, was Türkiye. The current study attempted to clarify the historical adventure of the Crimean Tatars and the significance of the Crimean Peninsula by drawing on memories, official correspondence and copyrighted works.

Keywords: Crimea, Tatars, Turks, Russia, Ottoman Empire, Turkey, Ukraine

Giriş

Kırım'ın Jeopolitik Önemine Kısa Bir Bakış

Kırım, güneyinde ve batısında Karadeniz, doğusunda ise Azak Denizi ile çevrili bir yarımadadır. Kuzeyinden karaya Orkapı (Perekpo) ile bağlanan Kırım'ın uzunluğu 30, genişliği ise 9 kilometredir. Yarımadanın kuzeyinden güneyine kadar olan uzunluk 200 kilometredir. Doğu-batı yönünde en geniş yeri 320 kilometre olan yarımadanın yüzölçümü 26140 kilometre. Kıyılarında doğal liman görevindeki koylar gemiler için elverişli bir sığınak vazifesi görmektedir. Dörtte üçü düzlüklerle kaplı olan Kırım'da iklimin de elverişli olması burada tarım ve hayvancılığı verimli kılmaktadır (Ülküsal, 1980, s. 20). Dolayısıyla Kırım'ın sahip olduğu potansiyel buraya olan ilgiyi de artırmıştır.

Kırım jeopolitik konumu dolayısıyla Sibiryaya'nın Karadeniz'e açılan kapısı olmasının yanı sıra Kafkasya ile Avrupa'yı bağlayan bir merkez durumundadır. Bölge bu öneminden dolayı tarih boyunca birçok devletin ve milletin uğruna mücadele ettiği yerlerden biri olmuştur. Bilinen en eski yerleşimcileri İran kökenli

¹ Dr., e-mail: ismailgorgenn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6050-3895

Kimmerler olmuştur. Daha sonra bölgede İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Germen menşeli Gotlar, Miletliler, Yunanlılar, Roma, Bizans ve İtalyanlar hüküm sürmüştür. Kırım'a ilk gelen Türk topluluğu ise Hunlar olmuştur. Hunları Göktürkler, Onoğurlar, Kuturgurlar, Hazar Türkleri ve Peçenekler izlemiştir (Hülagü, 2012, s. 1). Bu Türk toplulukları arasında bölgede en fazla Hazarlar, Kıpçaklar ve Kumanlar etkili olmuştur. Kırım bir süre Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelenlerin yönettiği Altınordu Devleti'nin hakimiyetinde kalmıştır. Altınordu Devleti'nin gücü sayesinde Rusların güneye inmesi engellenmiş aynı zamanda Ruslar üzerinde Türk hakimiyeti de tesis edilmiştir. Timur ile Altınordu Han'ı Toktamış arasında 1391'de Kundurça ve 1395'te ise Terek muharebelerinde Altınordu Devleti büyük bir yenilgi almıştır. Bu gelişmelerden sonra Altınordu Devleti toparlanamamış ve Kırım, Kazan, Astrahan, Nogay ve Sibir hanlıklarına bölünmüştür. Rusların güneye inmesinin önünde set oluşturan güçlü bir devletin parçalanması en çok Rusların işine yaramıştır. Türk devletindeki bu parçalanmadan fırsat bulan Rus prensleri, Türk saldırılarına karşı koyma ve Türklere karşı saldırıya geçme imkanına sahip olmuştur (Saydam, 1997, s. 26). Bu gelişmeler Rusya'yı Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirmiştir.

XV. yüzyıl ortalarında bağımsızlığını ilan eden Kırım Hanlığı, Cenevizlere ve Moskova'ya karşı Osmanlı Devleti'nin desteğini almıştır. Ancak 1550'lerde Kazan ve Astrahan'ı ele geçiren Ruslar, Karadeniz üzerinden sıcak denizlere inebilmek için Kırım'ı ele geçirme planları yapmaya başlamıştır (Baczowski, 1947, s. 36). II. Katarina döneminde Çarlık Rusya, bu hedefine ulaşabilmek için Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğundaki Kırım ve Kefe'yi işgal etmiştir. Rusya'nın uygulamalarına karşı gelen halk tutuklanmış, sürgün edilmiş ya da uygulamalara dayanamayıp vatanlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Karadeniz'e çıkma hedefine ulaşan Moskova, Kırım'a Rusları (Slavları) yerleştirme politikasına başlamıştır. Kırım'dan sonra Karadeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek isteyen Rusya, XIX. yüzyıl ortasında Osmanlı Devleti'ne yeni bir savaş açmıştır. Kırım Savaşı da denen bu savaşta Osmanlı Devleti İngiltere ve Fransa'yı da yanına alarak Rusya'nın Karadeniz'de yayılmasını engellemiştir. Bu süreçle beraber Moskova'nın Kırım Tatarlarına olan baskısı daha da artmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Rusya'da Bolşevik İhtilal'i'nin çıkması Kırım Tatarlarında bağımsızlık ümitlerinin doğmasına yol açmıştır. Nihayetinde örgütlenen Kırım Tatarları 26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmişlerdir. Geçen birkaç yıl içinde de Kırım, Alman birliklerinin, Çarlık Beyaz ordularının ve Bolşevik Kızıl ordularının çatışma alanına dönüşmüştür. Bu çatışma ortamında zarar gören yine Kırım Türkleri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bolşeviklerin kontrolüne giren Kırım, 1921'de Lenin tarafından Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiştir (Goldstfin, 1977, s. 514-514). Lenin'den sonra Sovyet Rusya'da yönetime gelen Stalin döneminde Kırım Tatarları açlık, sürgün, ölüm ve baskıya mahkûm edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda 1941 sonlarında Kırım, Almanların eline geçmiştir. Almanlar bölgeyi ele geçirdikten sonra Kırım Türklerine önce milli, dini ve kültürel özgürlükler tanımışlardır. Ancak daha sonra Kırım Tatarlarının işgücünden istifade etmek için onları fabrikalarda çalıştırmak üzere batıya, Ruslara karşı savaşmak için de cepheye sürülmüşlerdir. 1944'te Kırım'ın tekrar Rusların eline geçmesiyle Stalin'in kararı üzerine Kırım Tatarları, Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanarak Sibiryaya ve Türkistan'a sürgün edilmiştir. Stalin'in ölümünden sonra 1954'te Moskova'da yönetime gelen Kruşçev, Kırım'a Özerk Cumhuriyet Statüsü tanıyarak buranın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandığını açıklamıştır. 8 Aralık 1991'de Ukrayna'nın, Sovyetler Birliği'nden ayrıldığını açıklaması üzerine Kırım, Sovyet Rusya'nın dışında Ukrayna Devleti'ne bağlı özerk bir bölge olma vasfını muhafaza etmiştir. Ancak Rusya, Kırım'ı elden çıkarmak istememiş bunun için Ukrayna'ya kredi açarak ve Ukrayna'nın Karadeniz'e çıkan önemli limanlarını belirli süreliğine kiralararak burada tutunmaya çalışmıştır. Kırım ile ilgili bu sürece nasıl geldiği konusunda ayrıntılara girecek olursak Kırım Hanlığı'nın kuruluşuyla başlamamız uygun olacaktır.

Kırım Hanlığı

Kırım, Altınordu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle Kırım Hanlığı, Hacı Giray önderliğinde 1438'de bağımsızlığı ilan etmiştir (Genç vd., 1992: 1) Kırım Hanlığı, 1441'de kendi parasını bastırarak devlet olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Kırım Hanlığı, Kırım Yarımadası dışında Taman ve Kabartay illerini, Kıpçak Bozkır'ını, Azak Denizi'nden Dnyestr Nehri'ne kadar Nogay ülkesini; kuzeyde Don, Özü ve Dnepr nehirleri arasındaki Don Kazakları bölgelerini ve Belgorad'a kadar olan yerleri kapsamaktaydı (Ülküsal, 1980, s. 27). Bu denli geniş ve önemli bir coğrafyadaki Türk varlığı Slavları rahatsız etmiştir. Cenevizliler de bu coğrafyanın nimetlerinden yararlanmak için Karadeniz'deki ticari potansiyellerini artırmaya çalışmışlardır.

İstanbul'un 1453'te Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesi Cenevizlilerin Karadeniz ve Kefe üzerindeki hakimiyetini önemli ölçüde sarsmıştır. İstanbul'un Fethiyle Boğazların kontrolünün Tamamen Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle Ceneviz'in Karadeniz'deki ticaret merkezi Kefe ile irtibatını kesmiştir. Cenevizlerin Kefe ile deniz bağlantısının kesilmesi Kırım Hanlığı için bulunmaz bir fırsat olarak

görülmüştür. Nihayetinde 1454'te Fatih Sultan Mehmed ile Hacı Giray arasında Kefe'nin kuşatılıp fethedilmesini içeren bir anlaşma yapılmıştır (Öztürk, 200, s. 21). Anlaşma çerçevesinde Osmanlı donanması denizden, Kırımlılar da karadan 1457'de Kırım'ın güney kıyılarını ve Kefe şehrini kuşatmışlardır. Bu durumda Karadeniz ticaretini ellerinde bulunduran Cenevizliler Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanlığı'na vergi vermeyi kabul etmişlerdir (Ülküsal, 1980, s. 27). Böylece Karadeniz bir Türk gölü durumuna gelmiştir.

Hacı Giray 1466'da hayatını kaybetmiş böylece Kırım Hanlığı'nda Mengli Giray'ın 1478'de tahta çıkışına kadar sürecek olan fetret devri başlamıştır (Hülagü, 2012, s. 4). Hacı Giray'ın ölümünden sonra Nur Devlet ile Mengli Giray arasında yaşanan taht mücadelesinin ilk evresini Nur Devlet ikinci evresini ise Mengli Giray kazanmıştır. Mengli Giray'ın hakimiyet sağlamasıyla Nur Devlet Cenevizlilere sığınmış ve onlar tarafından hapsedilmiştir. Bu mücadele daha çok Cenevizlilerin işine yaramış böylece hanlığın siyasi kontrolü Cenevizlilerin eline geçmiştir. Bu durumda Mengli Giray, Cenevizlilerin sözünden çıkamaz duruma gelmiştir. Cenevizlilerin baskılarının yanı sıra Moskova, Litvanya ve Altınordu'nun baskısı Kırım Hanlığı'nı iyice yıpratmıştır (Öztürk, 2012, s. 836). Eminek Bey (Mirza) önderliğinde Kefe'deki Tatarların önde gelenleri Kırım'da yaşanan taht entrikalarına ve dış baskılara bir son verilmesi amacıyla Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuşlardır. Karadeniz'i kontrol altına alma çabasında olan Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) öncelikle Karadeniz'in güney sahillerinin kontrol altında tutulması için 1462'de Trabzon'u fethetmiştir (Hülagü, 2012, s. 4). Trabzon'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, 1475'te Gedik Ahmet Paşa'yı Kırım sahillerinin alınması için görevlendirmiştir. Böylece Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, Haziran 1475'in ilk haftası Kefe'yi fethedilerek Kerç, Sudak ve Balıklağö kaleleri ele geçirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Kırım'da Cenevizlilerin gücü kırılmış ve Mengli Giray'ın hakimiyeti güçlenmiştir (Öztürk, 2002, s. 836). Bundan sonra Osmanlı Devleti Kırım'a Beylerbeyi gönderilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti bölgedeki şehir ve kaleleri elinde tutarak Rusların Kırım'a, Azak ve Karadeniz'e inmesini engellemeye çalışmıştır (Ülküsal, 1980, s. 32). Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkiler Fatih Sultan Mehmet ve Kırım Hanı Mengli Giray arasındaki anlaşma çerçevesinde yürütülmüştür. Bu anlaşmaya göre:

- 1-Kırım Hanları sadece Cengiz Han soyundan gelen Giraylar tarafından yönetilecek.
- 2-Kırım Hanları, Kırım Kurultayı'nın teklifi ve Osmanlı padişahının onayı ile atanacak.
- 3-Hanlar, Osmanlı padişahı tarafından görevden alınabilecek fakat idam edilemeyecek.
- 4-Osmanlı padişahı, Kırım hanlarını orduları ile birlikte yardıma çağırabilecek.
- 5-Kırım Hanları, Osmanlı Devleti'nin onayı olmadan başka devletlerle anlaşma yapamayacak.
- 6-Kırım Hanları adlarına para bastırabilir ve hutbe okutabilir.

IV. İvan'ın 1547'de Rusya'nın ilk Çarı (İmparatoru) unvanıyla taç giymesıyla Moskova kendini, yıkılan Bizans'ın mirasçısı olarak görmeye başlamıştır (İnalçık, 1948, s. 402). Bu süreçten sonra Rus Knezleri "Çar" ünvanını kullanmaya başlamıştır (Binark, 1992, s. 2007). Bu dönemde Kırım Hanlığı ile Moskova arasında Kazan ve Astrahan üzerindeki mücadele en şiddetli döneme girmiştir. Ancak Rusya, 1552'de Kazan'ı işgal etmiştir. Astrahan'da 1556'da Rusların eline geçmiştir. Böylece Moskova'nın nüfuzu Kafkaslara ve Karadeniz'e ulaşmıştır. Böylece 1300 yıldır Türk yurdu olan Doğu-Avrupa bozkırlarında hakimiyet Slavlara geçmiştir (İnalçık, 1948, s. 402). Bu gelişmelerle Rusya Karadeniz ve Osmanlı Devleti sınırlarına dayanmıştır. Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inmesinin önünde bir tek Osmanlı Devleti kalmıştır. Bu süreçten sonra Rusya hedefine ulaşmak için Osmanlı Devleti ile mücadelelere girişmiştir.

Kırım'ın Ruslar Tarafından İşgali

Moskova'da I. Petro'nun tahta çıkmasıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetleri hız kazanmıştır. Rusya'nın Karadeniz'e inmesi gerektiğini düşünen I. Petro'nun emriyle Rus ordusu 1695'te Azak kalesine saldırmış ancak bunda başarılı olamamıştır. Azak kalesine ikinci saldırıyı 1697'de gerçekleştiren Rus ordusu bu defa kaleyi ele geçirmişlerdir (Binark, 1992, s. 207). 1700'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan İstanbul Anlaşması'yla Rusya, Osmanlı Devleti'nden Azak Kalesi'ni almış ve Rusya'ya İstanbul'da daimî bir elçi bulundurma hakkı tanınmıştır. Ruslar, Azak Denizi'ne ayak basınca "Azak Donanması" adıyla ilk Rus harp filosunu kurmuşlardır (Devlet, 1999, s. 68). I. Petro gibi II. Katerina da (1762-1796) Rusya'nın sıcak denizlere inmesi gerektiğini düşünmüştür. Osmanlı Devleti'nin zayıflığından istifade ederek Rusya'nın emellerine ulaşabileceğini düşünmüştür. İlk olarak Kırım işgal edilip Karadeniz'e inilecek sonra Boğazlar ile İstanbul ve Ege Denizi'ndeki adalar ele geçirilecekti. Sözde bir Grek Devleti kurmak suretiyle Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak "Türk meselesini" halletmiş olacaktı (BOA, HSDHADB. 8/26 (27.09.1913); Dördüncü, 2001, s. 74). Rusya, 1768'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmış uzun mücadeleler sonucunda 1771'de Kırım'ı ve Kefe'yi işgal etmiştir. Böylece Rusya Karadeniz'de iki stratejik nokta ele geçirmiştir (Keleş, 2008, s. 153). Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 12 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır (BOA, TS.MA.d 7014 (02.03.1775). Bu anlaşma ile Rusya tarihte ilk defa

Karadeniz'de kendi ticaret ve harp gemilerini inşa etme ve ticaret gemilerini serbestçe boğazdan geçirme hakkı elde etmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım, Osmanlı Devleti'nden koparılmıştır (Keleş, 2008, s. 153). Bu durumdan istifade eden Şahin Giray, Rusların desteğiyle hanlığını ilan etmiştir (Ayverdi, 2004, s. 236). Bu gelişmelere karşı olan halk 1781'de isyana başlayınca Şahin Giray, Ruslara sığınmıştır. Bu isyanı bastırma girişiminde bulunan Potemkin otuz bin Kırım Türkünü katletmiştir. Şahin Giray, Rusya'nın Ukrayna valisi Potemkin'in desteğiyle tekrar Kırım'a dönmüştür (Genç vd., 1992, s. 2). II. Katerina'nın çabalarıyla Rusya 1783'te Kırım'ı kendi topraklarına katmıştır (Keleş, 2008, s. 153). 19 Nisan 1783'te II. Katerina yayınladığı bir bildiriye; Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun arazilerinin Rusya İmparatorluğu'na ilhak edildiğini ilan etmiştir. Kırım Tatarlarının, imparatorluğun diğer tebası ile eşit muamele göreceğini, özel mülkiyetin, camilerin ve dini inançların teminat altında olduğunu bildirmiştir. Kırım'da tamamen Ruslara ait olan askeri idarenin yanında sivil idareyi yürütmek üzere "Kırım Mahalli Hükümeti" (Kırımskoe Pravitelstvo) kurulmuştur. Rus işgali sonrası mirzaların birçoğu Kırım'dan kaçmış bazıları da Rusya tarafından sürgün edilmiştir. Geri kalanlar da 1784'te Rus aristokrasisine dahil edilmiştir. Böylece bu mirzalar Tatar halkının devlet nazarındaki temsilcisi olmaktan ziyade Rusya'nın Tatar Türkleri üzerindeki hakimiyet aracı olarak görülmeye başlanmıştır (Kırımlı, 1996, s. 7). Bu durumda Türk halkının bu kişilere ve Rus idaresine güveni kalmamıştır.

Rus General Potemkin, 70.000 Slav'ı Kırım'a yerleştirerek Tatar Türklerinin evleri ve mülkleri bu kişilere vermiştir (Erkan, 1996, s. 10). 1796'da Kırım Tatarlarının 313.989 hektarlık arazisi Rus asillerine verilmiştir (Devlet, 1999, s. 17). Kırım Tatarları, Kırım'a yerleştirilen Slavların, Rumların, Bulgarların, Ermenilerin ve Yahudilerin baskısı sonucu bölgeden topluca göç etmeye başlamışlardır (Saydam, 1997, s. 66). 1785'ten 1800 yılına kadar devam eden Türk göçleri sırasında yaklaşık 300.000 kişi Kırım'ı terk ederek Anadolu ve Rumeli'ye yerleşmiştir (Erkan, 1996, s. 10). Abdullah Saydam'a göre ise buralara göç edenlerin sayısı 500.000 olduğu belirtilmektedir. Bu da Kırım'daki Türk nüfusun %33'üne tekabül etmektedir (Saydam, 1997, s. 65). Kırım'daki Rus hakimiyetinin ilk on yılında Kırım Tatarlarının %75'i Rus baskısı sonucu Kırım'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Kırımlı, 1996, s. 14). 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bucak'ın da elden çıkması üzerine Kırım Hanlığı'nın bütün toprakları Rusların eline geçmiştir (Genç vd., 1992, s. 3). Ruslar, Kırım'ı tamamen ele geçirdikten sonra bölgede kalan Türklere medeni ve siyasi haklar tanımamış hatta onlara belli bazı devlet memuriyetlerini dahi yasaklamıştır. Tatarların şirket kurmalarında zorluklar çıkarılmış ve mülk sahibi olmaları yasaklanmıştır (Devlet, 199, s. 73). İlk etapta milli ve dini özgürlükleri ellerinden alınmaya çalışılan Türk halkı şimdi de özel mülkiyetten mahrum bırakılmıştır.

Rus işgalini takip eden yıllarda Rus Çarlığı, Kırım'da Tatarların kültürel ilişkilerini yansıtan maddi- manevi değerleri yok etmeye yönelik faaliyetlere başlamıştır. Öncelikle Türkçenin izlerini taşıyan yer adları değiştirilerek buraların antik çağlardaki yer isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Rus Hükümeti, Tatarların Hıristiyanlaştırılmasına çalışmıştır. Böylece Kırım, misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü bir yer durumuna gelmiştir. Buradaki yabancılar Tatarca öğrenmiş ve faaliyetlerini Tatarca olarak yürütmüşlerdir. İslam dinini temsil eden cami, minare, türbe gibi eserler saldırıya uğrayarak yakılmış, yıkılmış, kilise ya da işyerine çevrilmiştir (Başer, 2010, s. 42). Dolayısıyla hiçbir siyasi ve askeri amaç gütmeyen ibadethanelere dahi tahammül edilmemiştir.

Kırım Tatarlarının okullar vasıtasıyla Ruslaştırması için 1827'de Akmesic Gimnazyumu (Akmesic lisesi) bünyesinde özel bir bölüm açılmıştır. Bunun yanı sıra Tatar çocuklarını Rus eğitim sistemine çekebilmek için 1837'de Bahçesaray ve Karasubazar'da mahalli Rus kilise okullarında Tatar çocukları için özel sınıflar açılmıştır. Fakat bu okul da Kırım Tatarları tarafından ilgi görmemiştir (Kırımlı, 1996, s. 14). Fakat Rus idaresinin Kırım Tatarlarını siyasi, dini ve kültürel asimilasyon çalışması dur durak bilmeden devam etmiştir.

Kırım Savaşı

Rusya'nın Karadeniz kıyılarındaki faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere ve Fransa'yı da tedirgin etmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa filosu Türk sularına girerek 2 Haziran 1853'te Çanakkale Boğazı'na yakın bir yerde demirlemişlerdir. Temmuz 1853'te Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Karadeniz'de Rusların deniz gücünün Osmanlı deniz gücünden üstün olması ve Rusların rahatça Boğazları geçerek Akdeniz'e inme ihtimali İngiltere ve Fransa'yı endişelendirmiştir (Kocabaş, 1989, s. 264). Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Türk birlikleri 1854 yazında Kırım'a doğru ilerlemişlerdir (BOA, HR.SFR.3 16/16 (30.06.1854). Rusya, Kırım Tatarlarının Osmanlı Devleti ve Müttefiklerle işbirliğine girmesinden endişe ederek Kırım Tatarlarına karşı sıkı tedbirler almıştır. Nitekim Kırım'ın bütün hapisaneleri Osmanlı Devleti ile gizli münasebetler kurmakla suçlanan Tatarlarla doldurulmuştur. Tutuklanan bu insanlar arasında çocuklar ve yaşlılar da bulunmaktaydı (Kırımlı, 1996, s. 14). Bu gelişmelerden üzerine Sivastopol Şehri 11 aylık muhasaradan sonra 10 Eylül 1855'te düşmüş ve Rusya 14

Kasım'da barışı istemek durumunda kalmıştır. Barış görüşmeleri 25 Şubat 1856'da Paris'te başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda 30 Mart 1856'da Paris Anlaşması imzalanmıştır (Kocabaş, 1989, s. 264). Paris Anlaşmasına göre; Karadeniz tarafsız olacak, Osmanlı Devleti ve Rusya burada savaş gemisi ve tersane bulundurmuyacaktı. Boğazlar bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı alacaktı. Tuna Komisyonu kurulacak ve burada ticaret serbest olacaktı. Her iki tarafta savaşta aldıkları yerleri geri verecekti. Kırım, Rusya'ya, Kars ise Osmanlı Devleti'ne iade edilecekti (Ayverdi, 2004, s. 281). Bu anlaşmaya göre Rusya Kırım hâkimiyetini pekiştirmiş, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ise İngiltere ve Fransa tarafından garanti altına alınmıştır.

Kırım Tatarlarından askeri anlamda istifade etmek isteyen Rusya, 1874'te Kırım Tatarlarına mecburi askerlik şartı getirilmiştir. Fakat bu durum Kırım Tatarlarının tepkisine yol açmıştır. İtirazlara rağmen Ruslar tarafından Kırım süvari bölüğü kurulmuş ve bu bölük daha sonra tümene dönüştürülmüştür (Kırımlı, 1996, s. 36). Kırım Tatarları Rusya'nın savaşlarda Türkleri ön saflarda cepheye sürmesinden endişe duyduğu için bu uygulamaya karşı çıkmıştır. Rusya'nın Karadeniz'de siyasi ve askeri açıdan güçlenmesi Kırım'daki Tatarlar üzerinde daha fazla baskı uygulamasına yol açmıştır. Bu baskı ve zorlamadan bunalan Kırım Türkleri de bölgeden hızla göç etmeye başlamıştır. Rusya'nın uyguladığı politika sonucu 20. yüzyıl başlarına kadar 1.200.000 kişi Kırım'ı terk etmiştir (Devlet, 1999, s. 17). Bu rakam Rusya'nın bölgede katlanılamayacak derecede baskı kurduğunu açıkça göstermektedir.

İsmail Gaspıralı'nın Faaliyetleri

Rusya'nın uyguladığı politika sonucu Kırım Tatarlarının nüfusu sürekli azalmış, eğitim sistemleri Ruslaştırılmaya çalışılırken bu topluluğun içinde Kırım ve bütün Asya Türkleri için manevi bir lider ortaya çıkmıştır. Bu kişi Rusya Türklerinin milli açıdan canlanmasında büyük rol oynayan Türkiye'de daha sonra ortaya çıkacak Ziya Gökalp gibi Türkçü ve reformcu olan Gaspıralı İsmail Bey (Rus Literatüründe İsmail Gasprinski) dir. İsmail Gaspıralı² 1879'da gazete çıkarmaya çalışmış fakat Rus idaresi buna izin vermemiştir. 1881'de Tavrida Gazetesi'nde Rusça olarak yayımlanan makalesinde kendi programını ilan etmiştir. İsmail Gaspıralı bu makalede (Devlet, 1999, s. 55):

- 1-Millî okulların geliştirilmesi ve eğitimde reform yapılması,
- 2-Millî eğitim merkezlerinin ekonomik açıdan desteklenmesi için Cemiyet-i Hayriyelerin kurulması,
- 3-Bütün Türklere ortak dilde hitap edecek millî basın kurulması,
- 4-Müslüman hayat tarzının modernleştirilmesi,
- 5-Müslüman kadının hürriyete kavuşturulması,
- 6- Millî aydınların yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Gaspıralı'nın düşüncesinin temelini Rus İmparatorluğu'ndaki Türklerin ortak millî ve dini şuur etrafında birleşmesi ve bu toplumları reforma tabi tutularak modernleşme yolunda karşı karşıya oldukları problemlere çözüm bulma fikri oluşturmaktadır (Kırımlı, 1996: 59). İsmail Gaspıralı Türk dünyasının "Dilde, Fikirde ve İşte Birlik" düşüncesi çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. İsmail Gaspıralı, 1883'te Tercüman (Perevotçik) adlı gazetesini bir kısmı Türkçe bir kısmı da Rusça olarak çıkarmaya başlamıştır. Gaspıralı ilk olarak 1884'te Bahçesaray'da bir okul açarak çağdaş usullerde eğitime başlamıştır (Devlet, 1999, s. 55). İsmail Gaspıralı geri kalmış milletlerin öncelikle ilim, fen, sanat alanlarında iyi yetişmiş insanlara muhtaç olduklarına inanmıştır. Rusya Müslümanlarının okur-yazarlıkta yenileşme hareketine ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. Bu sebeple Usulü Cedid (Yeni Usul) metodunu ortaya atmıştır. Gaspıralı'nın çabasıyla kısa zamanda bu usul üzerine ders veren okulların sayısı beş bini bulmuştur (Ülküsal, 1980, s. 151). Bu dönemde Türkiye'den Kırım'a giden öğretmenler Usulü Cedid okullarında Kırım çocuklarına ders vermeye başlamışlardır. Her Usulü Cedid okulunda Türkiye'den gelen en az bir öğretmen görev almıştır (Kırımlı, 1996, s. 181). Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Kırım Türklerinin kültürel ve ilmi yönden gelişmesine büyük katkılar sunmuştur.

1903 verilerine göre Kırım'ın toplam nüfusunun 447,430 iken bu nüfusun 199.837'si Müslüman (Kırım Tatarı), 177.984'ü ise Hristiyan'dır. Bu nüfus içinde 1905'e kadar Rus-Tatar okullarının sayısı 34'e öğrencilerinin sayısı da 988'e yükselmiştir. Kırım'ın nüfusunun çoğunluğunu Türkler oluşturduğu için Usulü Cedid programı burada büyük ilgi görmüştür.

² İsmail Gaspıralı, 1851'de Kırım Yarımadası'nda Bahçesaray'ın Avcı Köyü'nde bir memur ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Eğitimini Moskova'da Rus okullarında tamamlamıştır. Ayrıca Fransa ve Türkiye'de bulunmuştur. 1875-1881 yılları arasında Bahçesaray'da ilkokul öğretmeni ve belediye başkanı olarak görev yapmıştır. 1879'da gazete çıkarma teşebbüsünde bulunmuş fakat Rus yetkililer buna izin vermemiştir. 1881'de Tavrida Gazetesi'nde Rusça olarak yayımlanan makalesinde kendi programını açıklamıştır. İsmail Gaspıralı burada: 1-Millî eğitimin desteklenmesi için hayır kurumlarının oluşturulması, 2- Kadın ve erkeklerin aynı derecede eğitime tabi tutulması, 3-Bütün Türklere ortak dilde hitap edecek millî basının faaliyete geçirilmesi, 4-Müslüman hayat tarzının modernleştirilmesi, 5-Müslüman kadının hürriyete kavuşturulması, 6- Millî aydınlar yetiştirilmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Devlet, 1999, s. 17-18)

1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda Kırım Tatar gençlerinin kendileri için bir anlam ifade etmeyen binlerce kilometre uzaklıktaki bir yerde savaşmaları ve cepheden gelen çok sayıdaki ölü ve yaralı haberleri Kırımlılar arasında büyük bir huzursuzluğa sebep olmuştur (Kırımlı, 1996, s. 65). Türkler tarafından savaş günlerinde programı radikal milliyetçi olan "Hürriyet Partisi" kurulmuştur. Buna paralel olarak Kırım'da genç tatarlar harekete geçerek Rus idaresi tarafından gasp edilen topraklarının yeniden iade edilmesini istemişlerdir. Genç Tatarlar, Türk halkına, Ruslarla eşit muamele edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Genç Tatarlar ilk defa 1905'te Simferopol'de (Akmescit) açık bir gösteri düzenlemişlerdir (Devlet, 1999, s. 90). Rusya İmparatorluğu'ndaki Türk müslümanlarının siyasi bir yapı etrafında birleşmek için ciddi adımlar ilk defa bu dönemde atılmıştır. Bu amaç çerçevesinde Nijniy Novgorod'da 28 Ağustos 1905'te Birinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi toplanmış ve başkanlığına da İsmail Gaspıralı seçilmiştir. Bu toplantıda müslümanlar arasında ortak siyasi ve sosyal hakların korunması için bir ittifakın kurulması fikri benimsenmiştir. 3 Aralık 1905'te da Akmescit'te Bütün Kırım Müslümanları Kongresi toplanmıştır. Kongreye Kırım Tatar toplumunun her tabakasından 700'ü aşkın delege katılmıştır. Kongrede ele alınan asıl konu topraksız köylülere toprak temini, vakıflar meselesi ve dini müesseselerin idaresinde reform yapılması olmuştur. 30 Ocak 1906'da yapılan İkinci Bütün Rus Müslümanları Kongresi St. Petersburg'da yapılmıştır. Bu kongreye katılan 108 delegeden 14'ü Kırım'dan gelmiştir. Kongre gündeminin temel konuları "İttifak'ı Müslimin" in programının hazırlanması ve işbirliği yapılacak Rus partisinin belirlenmesiydi. Kırım delegasyonundan bazıları Kadetlere, bazıları ise Oktyabristlere meyillilerdi. İkinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin kararlarını müzakere etmek amacıyla 7 Mart 1906'da Akmescit'te bütün Kırım çapında bir müslüman kongresi toplanmıştır. Kongreye yaklaşık 100 kişi katılmıştır. Kırım Kongresi İkinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin kararlarını kabul ederek yakındaki Duma seçimlerinde Kadet Partisi ile işbirliği yapmaya karar vermiştir.

Üçüncü Bütün Rusya Müslümanları Kongresi 29 Ağustos-3 Eylül 1906 tarihleri arasında Nijniy Novgorod'da yapılmıştır. Öncekilerden farklı olarak bu kongre için resmi izin alınabilmiştir. O güne kadar Rusya'da yapılan en geniş kongre olan bu kongreye imparatorluğun her yanından 800 delege katılmıştır. Kongre gündeminin birinci maddesi İttifak-ı Müslimin'in legal bir siyasi parti haline dönüştürülmesi meselesi olmuştur. Gaspıralı'nın itirazına rağmen Yusuf Akçura partileşmeyi savunmuştur. Bunun üzerine kongrede siyasi parti kurulması ve dini yönetimlerin ıslah edilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu kararlar Rus idaresini rahatsız etmiş ve Kırım Tatarlarının faaliyetlerinin kısıtlanması için Rus Hükümeti tarafından sıkı tedbirler alınmıştır (Kırımlı, 1996, s. 81). Rus idaresinin baskılarına rağmen Tatar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gaspıralı, Bahçesaray'ı Milli Hareketin merkezi olarak belirlemiştir. Genç Tatarların merkezi ise Karasubazar'dı. Genç Tatarlar, fikirlerini önce "uçkun" adlı broşürle daha sonra 1906'da Bahçesaray'da haftada iki defa çıkardıkları "Vatan Hadimi" adlı gazeteyle yaymaya çalışmışlardır (Devlet, 1999, s. 132). Gaspıralı'nın bu faaliyetleri Osmanlı Devleti tarafından da takdirle karşılanmıştır (BOA, Y. PRK.TKM. 50/45 (01.11.1907). 1908'de İstanbul'da Kırım Tatarlarının faaliyetleri sonucu Numan Çelebi Cihan önderliğinde "Kırım Talebe Cemiyeti" kurulmuştur. Bu cemiyetin üyeleri arasından bir grup 1909'da "Vatan" adlı gizli bir siyasi teşkilat kurmuştur. "Vatan Teşkilatı"nın üyeleri 1911-1912 yıllarında Rusya'da yeni bir ihtilal için şartların hazır olduğu kanaatine vararak fikirlerini halk arasında yaymak için harekete geçmişlerdir (Devlet, 1999: 132). Balkan Savaşları (1912-1913) Kırım'daki Müslümanlar arasında Osmanlı taraftarı duyguların ön plana çıkmasını sağlamıştır. Kırım Tatar heyeti Çar II. Nikolay'a başvurarak bu savaşta yaralı Osmanlı askerleri için yardım toplanması talebinde bulunmuştur. Böylece başlatılan ve bir anda bütün Kırım çapında büyük ilgi gören kampanya tam bir kitle hareketine dönüşmüştür. Bu durumdan endişelenen Rus yetkililer bir hafta olarak belirlenen kampanya süresini üç güne indirmiştir. Yardım kampanyasının yanı sıra Tatar gençleri gizlice Türkiye'ye giderek Osmanlı ordusuna katılmıştır (Kırımlı, 1996: 230). Dolayısıyla Ruslar her fırsatta Kırım Tatarları ile Anadolu Türklerinin dilde, fikirde ve işte birlik olmasını engellemeye çalışmıştır.

İsmail Gaspıralı'nın fikirleri Rusya Türklerinin uyanması ve milli olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1914'te Gaspıralı'nın ölümünden sonra 1918'e kadar Hasan Sabri Ayvaz öncülüğünde "Tercüman" çıkartılmaya devam etmiştir (Devlet, 1999, s. 55). Ancak Rusya, "Kırım Tatarlarının Ruslarla kaynaştırılması ve Ruslaştırılması" faaliyetine devam etmiştir. Bu amaçla 1918'e kadar Rus-Tatar okullarının sayısı 68'e ulaşmıştır (Kırımlı, 1996: 34). Bu okullarda Tatar çocuklarına Rus dil, din ve kültürü aşılanmaya çalışılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Kırım Tatarları

Birinci Dünya Savaşı'nın 1914'te patlak vermesiyle Kırım Vatan Cemiyeti üyeleri arasında Rusya'da "inkılabın" artık çok yakın olduğu fikri uyanmaya başlamıştır. Kırım Tatarları federal esaslara göre yeniden kurulacak olan Rusya'da muhtariyet elde etme ümidine kapılmışlardır (Kırımlı, 1996, s. 251). Bu gelişmeler çerçevesinde İstanbul, Moskova, St. Petersburg ve Odesa'daki Kırım Tatar talebe temsilcileri

Kırım'da bir araya gelmiştir. Nihayetinde 1914 Eylül'ünde Akmescit'te Vatan Cemiyeti'nin ve diğer grupların liderlerinin katılımıyla gizli bir toplantı yapılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Rus İçişleri Bakanı Nikolay Alekseyeviç Maklakov yetkililere bir talimat göndererek Müslüman halk arasındaki Pan-İslamist ve Pan-Türkistlere karşı en kararlı ve kesin tedbirlerin alınması emrini vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Kırım Müftüsü Adil Mirza Karaşayskiy vatanın Avusturya-Macaristan ve Almanlara karşı savunulması için bütün halkın mücadeleye girişmesi gerektiğini bildirmiştir. Birinci Dünya Savaşı boyunca Rus ordusundaki Kırım Tatar askerlerinin çoğu Kırım süvari alayında bir kısmı da piyade olarak savaşlarda yer almıştır. Gerek süvariler gerekse piyadeler savaş süresince batı cephesinde mücadele etmiş ve burada çoğunlukla Avusturya Macaristan ordularına karşı savaşmışlardır. Kırım Süvari Alayı Albay Sergey A. Drobyazgin'in kumandasında savaşlara katılmıştır. Kırım Süvari Alayı askerleri savaş boyunca kendilerine verilen görevi başarıyla yerine getirerek büyük fedakârlık sergilemişlerdir.

1915'te aralarında Yusuf Akçura'nın da bulunduğu Rusya İmparatorluğu'ndan gelme bazı tanınmış mülteci Türk aydınlar Rusya'daki Tatarların haklarını müdafaa etmek için bir komite kurmuşlardır. Kırım'daki milliyetçiler ise daha ziyade mahalli konularla ilgilenmiş Rus yetkililerin dikkatini çekmeden teşkilatlarını genişletmeye çalışmışlardır. 1917 Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesine kadarki süreçte Vatan Cemiyeti, Kırım'ın şehir ve köylerinde teşkilatlanma çalışmalarını başarıyla sürdürmüştür.

Rusya'da 1917'de Bolşevik İhtilali başladığında Kırım'ın hemen her köyünde Vatan Cemiyeti ile bağlantılı en az bir inkılâpçı-milliyetçi hücre teşkil edilmiş durumdaydı. Mart 1917'de ihtilal çıkar çıkmaz mahalli hücreler zaman kaybetmeden harekete geçmiştir. 7 Nisan 1917'de Akmescit'te "Bütün Kırım Müslümanları Kongresi" toplanmıştır. Kongre başkanlığına kongrede hazır bulunmadığı halde Numan Çelebi Cihan'ı seçen Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi derhal yarımada'daki bütün Kırım Tatar işlerini üstlendiğini ilan etmiştir (Kırımlı, 1996: 251). Bu arada ihtilal sonucunda 20 Eylül 1917'de Bolşevikler Petersburg'da Sovyet yönetimini ele geçirmişlerdir. Bolşevikler kendilerine taraftar toplamak için her milletin hatta azınlıkların bile ayrılma haklarının olduğunu ve kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceklerini bildirmiştir. Bolşeviklerin bu tutumu Kırım Türklerini ümitlendirmiştir (Ülküsal, 1980: 167). Özellikle Bolşevik İhtilali'nin önderleri olan Lenin ile Stalin 1917'de Rusya'nın ve Doğu'nun bütün Müslüman emekçilerine hitaben yayımladığı bildiri (Saray, 2000, s. 7);

"Ey Müslümanlar, Kırım Tatarları, Sibiry ve Türkistan'ın halkları, Rus Çarlarının zalimleri tarafından camileri yıkılmış, dinleri adetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz. Bundan böyle sizin örf ve adetleriniz milli ve medeni bütün müesseseleriniz hür ve her türlü taarruzdan korunacaktır. Millî hayatınızı hür olarak tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır."

Bu bildiri üzerine milli ve kültürel haklarının korunacağı sözü alan Kırım Tatarları da her millet gibi kendi ananelerini yaşatmanın çabasına girmişlerdir. 1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan Rus Müslümanları kongresinde Türk ülkelerinde olduğu gibi Kırım'da da ilkokullarda eğitimin, İsmail Gaspıralı'nın düşüncesine uygun olarak mahalli lehçe ile başlamasına fakat ortaokuldan itibaren ortak bir Türk edebî dil ile yapılmasına karar verilmiştir (Ülküsal, 1980, s. 151). Böylece Kırım Türkleri ile Türk dünyası arasındaki bağ güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Kırım Halk Cumhuriyeti'nin Kurulması

Rusya'da Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali'yle beraber Çarlık idaresinin nüfuzu kırılmaya başlamıştır (Semenov, 1952, s. 7). Bolşevik İhtilali'nin ilk aylarından itibaren gelişmeleri fırsat bilen Kırım Muhtariyet kararı alan Kırım Müslümanları Merkez İcra Komitesi, Kasım 1917'de Kırım'ın siyasi statüsünün milli esasa göre belirleneceğini ilan etmiştir. 20 yaş ve üstü kişilerin katılımıyla gerçekleşen seçimlerden sonra Kırım Tatar Milli Parlamentosu 9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da toplanmıştır. Kurultaydaki toplam 78 sandalyeden 55'i Vatan Cemiyeti'nin siyasi çizgisini temsil eden Merkez Grubu'na mensuptu. Kurultay üyeleri tarafından seçilen ilk Kırım-Tatar Hükümeti'nde Numan Çelebi Cihan başkan, Cafer Seydahmet ise Harbiye Bakanı olmuştur (Kırımlı, 1996, s. 252) 26 Aralık 1917'de Cafer Seydahmet öncülüğünde Birinci Kırım Müslümanları Kurultayı'nı toplamıştır. Bu kurultayda alınan kararla Kırım Tatar Cumhuriyeti kurulmuştur (Çervonnaya, 2003, s. 10). Kırım Kurultayı, Kanuni Esasi'nin 16. maddesi ile bütün Türk Dünyası'nda ilk olarak "Kırım Halk Cumhuriyeti"ni kurarak "Kırım Kırımlıdır" prensibini belirlemiştir (Ülküsal, 1980, s. 177). Ancak bu gelişmeler Rus yetkilileri endişelendirmiş ve Sivastopol deniz üssünün kontrolünü elinde bulunduran Bolşevik Rus Karadeniz Filosu askerleri, Kırım Tatarlarına karşı bir tehdit unsuru oluşturmaya başlamıştır. Bolşevik bahriyelerinin sayı ve silah bakımından üstünlüğü karşısında milli kuvvetlerin mağlup olması üzerine Ocak 1918'de Kırım Kurultay Hükümeti çökmüş ve Kırım Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir. Çelebi Cihan da Bolşevikler tarafından yakalanarak idam edilmiştir (Kırımlı, 1996, s. 152). Kırım Türk Cumhuriyeti'nin 1918'de Bolşevikler

tarafından ortadan kaldırılmasıyla Kırım Türkleri için zor günler yeniden başlamıştır. Kırım'da kısa zamanda milliyetçi olarak bilinen aydın kesim tasfiye edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 36). Bolşeviklerin Kırım'ı işgalinden birkaç ay sonra Alman birlikleri Kırım'ın stratejik durumundan istifade etmek için buraya bir saldırı düzenlemişlerdir.

Alman orduları ile Kızıl Ordu birlikleri arasında 24 Nisan 1918'de Perekop'ta (Orkapı) yaşanan çatışmalardan sonra Kırım, Alman birliklerinin eline geçmiştir. Almanya burayı ele geçirdikten sonra Kırım'ın Ukrayna ile birleşmesine de onay vermiştir. 18 Mayıs 1918'de Kırım'da toplanan parlamento sekiz bakanlıktan oluşan bir hükümet kurmuştur. Başbakanlığa Cafer Seyidahmet, parlamento başkanlığına ise Abdülhakim Hilmi ve Hasan Sabri Ayvaz getirilmiştir. Artık Kırım halkı kendi kaderini belirlemeye karar vermiştir. Almanya Kırım'ın istiklalini tanıdığını Alman ordusunun Kırım'da asayişini sağlamak üzere gelip kurultayın çalışmalarına yardımcı olacağını bildirmiştir. Alman Dışişleri Bakanı Kühlmann, Kırım'da müstakil bir Türk devletinin kurulmasını destekleyerek burada Ukrayna ve Rusya'ya karşı Alman çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Alman askeri makamları 1918 Haziran'ında Kırım'da General Süleyman Sülkeviç Hükümeti'nin kurulmasına izin vermişlerdir (Ülküsal, 1980, s. 20). Haziran 1919'de ise Rusya'da Bolşeviklere karşı savaşan General Dinikin ve Baron Wrangel komutasındaki Beyazordu birlikleri Kırım'da idareyi ele geçirmiştir (Akiner, 1995, s. 80). Rus siyasi parti liderleri ve mahalli belediye temsilcileri Akmesic'te bir kongre düzenleyerek Kadet Partisi üyelerinden Solomon, Kırım'ın yeni hükümet başkanı olarak seçilmiştir. Solomon Hükümeti ve Tatar heyeti arasında olumlu bir sonuca varılamadığı için Tatarlar Kırım kabinesine girmeyi ve yönetim sorumluluğunu paylaşmayı reddetmişlerdir. Dinikin Türk-Tatarca ve Rusça çıkan Türk-Tatar gazetelerini kapatmış ve Tercüman Gazetesi'nin matbaasına da el koymuştur (Ülküsal, 1980, s.220). Dolayısıyla Tatarların basın-yayın hakkı ellerinden alınmıştır.

Böylece devam eden iki yıl boyunca Kırım, General Dinikin'in Beyaz orduları ve General Wrangel'in Kızıl ordu birlikleri arasında el değiştirmiştir. Nihayet Kasım 1920'de yarımada'yı ele geçiren Kızıl ordu, Kırım'da kesin olarak Sovyet idaresini kurmuştur (Kırımlı 1996, s. 252). Böylece Dinikin ordusu dağılmış ve Solomon Hükümeti düşmüştür. Kırım idaresinin başına da Macar asıllı komünist Bela Kuhn getirilmiştir. Zalim olan yeni idareci Kırım Türk-Tatarlarını şiddet, zulüm ve işkence ile korkutup sindirmeye başlamıştır (Ülküsal, 1980, s. 232). Kuhn, 70.000 Kırımlıyı kurşuna dizdirmiştir. Kırım Türklerine uygulanan siyaset karşısında Kırım Tatarları gerilla birlikleri kurarak Kırım dağlarında silahlı mücadeleye girişmişlerdir (Kırımlı, 1967, s. 49). Başka çaresi kalmayan Türk halkı artık nefsi müdafaya başlamıştır.

Rusya Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) anayasası çerçevesinde Komünist Merkezi İcra Komitesi'nin 18 Ekim 1921 tarihli ve Lenin imzalı kararı ile Muhtar Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Kırım Cumhuriyeti'nde Tatar dili de Rus dili ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmiştir. Meclisin işçi, köylü ve Kızıl ordu temsilcilerinden oluşmasına ve 50 üyeden oluşan Kırım Merkezi İcra Komitesi'ni seçmesine karar verilmiştir (Ülküsal, 1980, s. 232). Bu durumda Kırım Tatarları Sovyet şemsiyesi altında yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Bu zulme daha fazla dayanamayan birçok Kırım Tatarı da Anadolu'ya göç etmiştir (BCA, 272-0-0-12 47/86/3 (20.12.1925). Türkiye'de Osmanlı Devleti gibi Kırım Tatarlarına kapısını sonuna kadar açmıştır.

Sovyet yöneticilerinin Kırım Türklerine uygulamış olduğu topyekûn imha siyasetinin ikinci safhası 1921 Kasım'ında yaratılan suni kıtlıkla başlamış ve bu kıtlık 1922 Haziran'ına kadar devam etmiştir. Açlık sonucu Akyar (Sivastopol) nüfusunun %11'i, Bahçesaray nüfusunun ise %55'i hayatını kaybetmiştir. Bu kıtlık Kırım nüfusunun %21'inin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Ölenlerin %60'ı yani 60 bin kişisi Türk'tür. Bu kıtlıkta 50 bin kişi Kırım'ı terk etmiştir. Tamamen kasıtlı oluşturulan kıtlıkta Türkiye'nin buğday yardımı Rus idaresi tarafından yerine ulaştırılmamış, İtalyan Kızılhaç'ının yardımları da reddedilmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 36). Yaşanan kıtlıktan dolayı Kırım'daki halkın mecburen göç etmesi, göç etmeyenlerin de açlıktan ölmesi için Rus idaresi tarafından yarımada'daki şartlar daha da zorlaştırılmıştır.

1924'te Lenin'in ölümüyle Stalin Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmiştir. Stalin göreve geldikten sonra çeşitli bahaneler ve uydurma suçlarla binlerce Kırım Türkü kitleler halinde sürgün edilmiştir. Bunun üzerine Kırım Tatarları Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'ye göç etmiştir. Göç edenlerin özel mülklerine de Slavlar ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Bu amaçla Kırım'da Yahudileri İskan Cemiyeti adıyla bir teşkilat kurulmuştur. Kırım'a yerleştirilecek Yahudilere tahsis edilmek üzere Kırım'ın kuzey-doğusunda 1924 yılında 20.000 hektar toprak ayrılmıştır (Ülküsal, 1980, s. 298). Rus idaresi bu politikayla Kırım'daki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

Josef Stalin, Sovyetler Birliği'ndeki tüm azınlıkların asimile edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun için tüm Kafkasya ile beraber Kırım'daki Türk halklarını yok etmeye yönelik faaliyetlere girişilmiştir. Rusya'nın gelecekte Karadeniz'de Rusya ile Türkiye arasında yaşanabilecek bir savaşta Kırım Türklerinin Türkiye'nin yanında yer alabileceği düşüncesi Tatarlar üzerinde yürüttüğü politikada etkili olmuştur (Comins-Richmond , 2002, s. 872). Stalin döneminde yürütülen temizlik hareketinde Kırım Tatarları tasfiye edilmiştir. Nitekim 1927'de Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İcra Komitesi başkanı Veli İbrahimov da tutuklanarak idam edilmiştir (Caroe, 1983, s. 375). Kırım'da 1928'de Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin Rusya tarafından tasfiyesine karşı ayaklanan 3500 Kırımlıdan birçoğu tutuklanmış, bir kısmı da sürgün edilmiştir (Soljenitsyne, vd., 1997, s. 253). Kırım Tatarları zorla yerlerinden edilmiş her sürgünden sonra uygulandığı gibi onların yerine Rusların yanı sıra Ukraynalılar ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Bunun dışında her yıl Rus Karadeniz donanmasından ve ordudan terhis edilen çok sayıda asker ve subay Kırım'a yerleşmeye teşvik edilmiştir (Vozgrin , 2015, s. 415). Kırım'a gelen her yerleşimci bölgedeki Rus hegemonyasının birer temsilcisi olmuştur.

1929-1930 yıllarında Kırım'da yürütülen kolektifleştirme politikası sonucu zengin çiftlik sahibi yaklaşık 40.000 Kırım Türkü Ural ve Sibiry'a'daki işçi kamplarına çalıştırılmak üzere götürülmüştür. Bunların çoğu da sürgün sırasında hayatını kaybetmiştir. Kırım'da yürütülen kolektifleştirme politikası sonucunda Kırım Tatarları 1931 yılından 1933 yılına kadar devam eden ikinci bir açlığa mahkûm edilmiştir (Kırimal, 1962, s. 15). İnsanlar her yıl ortalama 150 gün kolhoz denen devlet çiftliklerinde devlet için çalışmak zorunda bırakılmıştır (Dyaçenko, 1955, s. 7). Tarım arazileri ve mülkleri zorla ellerinden alınan Kırım Tatarları Rus idaresi tarafından kendilerine reva görülen koşullarda yaşamaya mecbur bırakılmıştır.

Kırım'da kıtlık sonucunda yaşanan ölümler ve Rusya'nın uyguladığı sürgünler burada yaşayan Kırım Türklerinin nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece kritik bölgedeki demografik yapı Rusya'nın lehine dönüşmeye başlamıştır. Her ay onlarca, hatta yüzlerce Kırım aydınının idam edildiği bu uygulama 1936-1938 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır. 17 Nisan 1938'de ise Tatarların büyük bir bölümü kurşuna dizilmiştir (Vozgrin, 2015, s. 415). Kırım İcra Komitesi Bakanı İlyas Turhan ve Halk Komiserleri heyeti Başkanı Sameddin de idam edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002: 36). Bu dönemde Kırım'da profesörler, doktorlar, öğretmenler, gazeteciler, yazarlar, şairler, artistler, ressam ve diğer halkın önde gelen aydınları tutuklanmış, sürgün edilmiş yada idam edilmiştir (Kırimal, 1967, s. 59). Bu gelişmeler çerçevesinde 1938'e kadar camiler ve Kuran kursları kapatılmış, vakıf malları devletleştirilmiş ve Müslüman din adamları sabotajcı, Alman ve Japon casusu olmakla suçlanarak tasfiye edilmiştir (Bennigsen, 1988, s. 69). Dolayısıyla Rus idaresi ortadan kaldırmak istediği kişileri suçlayıcı çeşitli bahaneler bulmuştur.

Kırım Tatarca'sı konuşan ve Arap harflerini kullanan Müslüman Kırım Halkı 1929'da Latin harfleri kullanmaya zorlanmış, 1938'de ise halka Latin harfleri yerine Kiril alfabesini kullanma zorunluluğu getirilmiştir (Akiner, 1995, s. 83). Kırım Türkleri üzerinde maddi-manevi bir imha siyaseti uygulanmıştır. Kırım'ın Rus işgali altında kaldığı yirmi yıl içinde (1921-1941) 160.000 ile 170.000 Kırım Türkü öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmiştir. Kırimal'a göre bu sayı da Kırım Türklerinin yarısına tekabül etmektedir. 1941'de Rus-Alman harbi başlamadan önce Kırım Türklerinin düzeni bozulmuş, milli kültür, yazı ve din hürriyetleri ellerinden alınmıştır. Halkın önde gelenleri ortadan kaldırılmış, arazileri ellerinden alınarak özel mülkiyet hakkı kaldırılmıştır (Kırimal, 1962, s. 13). Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Rus-Alman çatışması da başlamıştır. Bu durum Kırım Tatarları için yeni bir dramın başlangıcı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri

Avrupa'da 1930'larda yayılma politikası güden Almanya bu planına Rusya, Karadeniz ve Kırım'ı da dahil etmiştir. Bu plan çerçevesinde 1939'da Polonya'ya saldıran Almanya İngiltere ve Rusya'yı karşısında bulmuştur (Ülküsal, 1980, s. 298). Rus sınırlarına dayanan Almanya Karadeniz hakimiyetini sağlayıp Kafkasya'yı elde edebilmek için Kırım'a hakim olması gerektiğini düşünmüştür. Hedefine ulaşmak için de 22 Haziran 1941'de Rusya'ya savaş açmıştır (Förster, 2005, s. 127). Buradaki Rus hava üslerinin ele geçirerek buradan gelebilecek olan tehdidi önlemeyi planlamıştır. Almanya Kırım'ı ele geçirerek buranın zirai potansiyelinden ve stratejik konumundan istifade etmeyi de planlamıştır. Bu amaçla Alman birlikleri 24 Eylül 1941'de Kırım'a saldırmıştır (Göring, 2021, s. 124). 16 Kasım 1941'de Kırım'ın Sivastopol bölgesine kadar olan kısmı Almanların eline geçmiştir (Manstein, 1962: 220). Alman orduları Moskova'ya yaklaşırken yüz binlerce Rus askerini esir almıştır. Alman Ordusu 31 Ekim 1941'de Orkapı'dan Kırım'a girmiş 2 Kasım'da ise Kırım'ın merkezi Akmescit'i (Simferopol) ele geçirmiştir (Ülküsal, 1980, s. 298). Kırım, 1941 yılı sonundan itibaren yaklaşık iki buçuk yıl Almanların kontrolünde kalmıştır (Simon, 1977, s. 19). Almanların Kırım'ı işgalinden kısa bir süre sonra Kırım'ın bütün şehirlerinde Kırım Tatar Komiteleri kurulmuştur (Musa, 1984, s. 28). Alman yetkililer Kırım'daki Tatarları Slavlara karşı ve Rus çetelerine

karşı bir müttefik kazanmak amacıyla desteklemiştir. Bu süreçten sonra Kırım Halkının %23'ünü teşkil eden Tatarlar, Rus ve Ukraynalılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu düşüncelerle Alman birlikleri Kırım'ı işgal ettikten sonra burada Tatarca ders veren ilkokullar yeniden açılmış, Tatarların "Azad Kırım" gazetesi ile "Ana Yurt" dergisini yayımlamalarına izin verilmiştir. Dini konularda Kırım Tatarlarına bir serbestlik sağlanarak Rusya tarafından daha önce kapatılan 50 kadar cami yeniden ibadete açılmıştır (Mühlen, 1984, s. 186). Almanlar bu süre zarfında Kırım Tatarlarının kültürel ve dini faaliyetlerde bulunmalarına da izin vermiştir. Kırım Türkleri Simferopol'de "Müslüman Komitesi"ni kurarak siyasi bir yapıya kavuşmuşlardır (Simon, 1977, s. 19). Bu süreçten sonra Kırım Tatarları Türk kelimesini kendi basın ve yayınlarında kullanmaya başlamıştır. Ancak Almanlar da Ruslardan farklı düşünmemiş Kırım Türklerinin kendilerine Tatar demelerini istemiştir. Türk kelimesinin basın ve yayında kullanımı yasaklanmıştır (Stambrowski, 1965, s. 38). Rusların Kırım Tatarlarını Türk dünyasından soyutlamak istediği gibi Almanlar da Kırım'ı işgal ettikten sonra aynı politikayı uygulamaya çalışmıştır.

Edige Mustafa Kırimal ve Müstecip Fazıl Ülküsal Aralık 1941'de Berlin'e giderek "Kırım Tatar Milli Temsilciliği"nin kuruluşunun altyapısını hazırlamışlardır. Bu iki Kırım Tatarı Alman yetkililerden esir kamplarındaki Kırım Tatarı esirlerin ayrı tutulmasını ve şartlarının iyileştirilmesini de talep etmişlerdir (Mühlen, 1984, s. 119; Ülküsal, 1980, s. 298). 1942 yılı başlarında Alman Doğu Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetleri Kırım'da bir kampanya başlatmıştır. Tatarlardan askere almak üzere gönüllü arayışına başlanmıştır. Savaşın başlarında Kırım'da yaklaşık 200.000 Tatar yaşamaktaydı ve bunların 10.000 kadarı Kızıl ordu tarafından askere alınmıştır. Ancak Alman ordusuna yaklaşık 20.000 kişi gönüllü olarak başvurmuştur. Bunların tamamı Ruslar için savaşmak istemeyen kişilerden oluşmuştur (Johnson, 2012: 36). Bu kişilerin pek çoğu ise Alman esir kamplarından kurtulmak için gönüllü birliklere katılmıştır (Simon, 1977, s. 19). Kırım'da Ruslara karşı Ocak 1942'de "Kırım Tatar Nefsi Müdafaa Bölükleri" kurulmuş ve kısa sürede sayıları dokuz bine ulaşmıştır (Mühlen, 1984, s. 186). 1942 ilkbaharında da 147. Kırım Tatar gönüllüleri taburu kurulmuştur (Musa, 1984, s. 28). Almanya Kırım halkını Rusya'ya karşı kullanarak Karadeniz ve Kafkasya hedefine ulaşmaya çalışmıştır. Hüseyin Emir Erkilet de Türkiye'nin desteğiyle Kırım'daki Türk Tatar halkının haklarının korunması için Alman yetkililerle temasa geçmiştir (Dokumentı Ministerctva İnostrannih Del Germanii II, 1946, s. 51).

Kırım Tatarları başlangıçta Almanları, kendilerini Komünist rejimden kurtaracak özgürlükçüler olarak gördüğünden Alman birlikleri Kırım'da sıcak karşılanmıştır. Alman Eric Koch, Ukrayna ve Kırım'da ele geçirilen bölgelerin valiliğine getirildikten sonra "Özgür Ukrayna diye bir şey yoktur. Amacımız Ukraynalıların Almanya için çalışmasını sağlamaktır" diyerek Ruslardan farklı düşünmediklerini açıkça ifade etmiştir. Bölgede Rusya tarafından kurulan Kolhozlar (Rus Devlet Çiftlikleri) Alman işgaliyle birlikte bu kez Alman çıkarlarına hizmet eden yapılara dönüştürülmüştür. Kırım'daki Sağlıklı erkekler ve kadınlar toplanıp Alman fabrikalarında ve madenlerde çalıştırılmak üzere zorla göç ettirilmiştir. Buna itiraz edenler ibret olsun diye halkın gözü önünde idam edilmiştir. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan milyonlarca insan askere alınmış, fabrikalarda zorla çalıştırılmış yada kendileriyle işbirliği yapmak zorunda bırakılmıştır (Hosking , 2011, s. 687). Bu uygulamalarla Kırım Tatarları hakkında Almanların Ruslardan farklı düşünmediği açıkça görülmüştür.

Hitler'in 41 nolu emrinden sonra Alman birliklerinin Kafkasya yolunda yapması gereken en önemli hedeflerden biri de Kırım ve Kerç Yarımadası'nı Ruslardan tamamen temizleyerek Sivastopol'u olmuştur. Almanlar, Doğu Karadeniz kıyılarının ve Kafkasya'nın giriş kapısı olan Kerç'e büyük önem vermiştir (Carell, 1973, s. 237). 4 Temmuz 1942'de Sivastopol'un düşmesinden sonra bütün yarımada Alman birliklerinin eline geçmiştir (Shtemenko, 1971, s. 59). Almanların ilerleyişi karşısında Rus memur ve askerleri Kırım'ı terk ederek gerilere doğru çekilmişlerdir. Özel olarak düzenlenmiş NKVD birlikleri çekilme esnasında kurumları, fabrika ve diğer iş yerlerini tahrip etmişlerdir. Ayrıca değirmenler, silolar ve tahıl ambarları ateşe verilmiştir. Binlerce büyükbaş hayvan da Kafkasya'ya sevk edilmiştir. Yüklemeye yetiştirilemeyen hayvanlar ise Kerç boyunda denizde boğulmuş ya da limanlarda açlıktan telef olmuştur. Böylece, Stalin'in emriyle yapılan bu uygulama sonucu terk edilen topraklarda yiyecek ve yakacak adına hiçbir şey bırakılmamıştır.

Rus birlikleri Kırım'ı terk etmeden önce hapishanelerdeki on binlerce tutsaktan yalnız cinayet suçundan tutuklananlar serbest bırakılmış geri kalan siyasi suçlular ise NKVD birlikleri tarafından kurşuna dizilmiştir. Simferopol'ün işgalinden sonra NKVD binasının zemin katında yüzlerce kişi kafalarına kurşun sıkılmak suretiyle öldürülmüş halde bulunmuştur (Musa, 1984, s. 27). Alman yetkililer, Kırım'ı ve Karadeniz'i tamamen ele geçirdikten sonra bölgenin Almanlaştırılması için Kırım Tatarlarının diğer bölgelere gönderilmesi fikrini düşünmeye başlamışlardır. Bu uygulamanın büyük zorluklara yol açabilecek olması ve Türklerin Almanlara karşı cephe alma ihtimalinden dolayı bu plandan vazgeçilmiştir. Almanlar tarafından Ukrayna bölgesiyle birlikte Kırım'ın yönetilmesi için Gaulaeiter Frauenfeld'in

başkanlığında bir komiserlik oluşturulmuştur (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar 1939-1944: SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri, 2003, s. 211.) Alman Dışişleri Bakanlığı'nın izniyle Ocak 1943'te Berlin'de Kırım Tatarları Temsilciliği kurulmuştur (Mühlen, 1984, s. 125). 1944'ün sonlarına doğru Almanya'da Kırım Tatar Milli Komitesi'nin kurulması ile ilgili planlar yapılmaya başlanmıştır. Kırım Tatarları kendilerini ifade edebilmek için ilk defa Berlin'de Kasım 1944'te "Kırım" adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır (Mühlen, 1984, s. 127).

Alman birlikleri 1943'te Stalingrad yenilgisinden sonra Kafkasya'dan çekilmiş 18 Mayıs 1944'te de Kırım tamamen Rus birliklerinin eline geçmiştir (Shtemenko, 1971, s. 240). Kırım'ın Rusların eline geçmesiyle Almanya Kırım sahillerindeki birliklerini gemilerle tahliye etmeye çalışmıştır (BCA, 30-10-0-0 232/563/20 (06.07.1944). Rus Yetkilileri tarafından 11 Mayıs 1944'te çıkarılan bir emirle Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kırım Tatarlarının sürgün edilmesine karar verilmiştir (Yunusov, 2002, s. 882). Kırım Tatarlarının 18-19 Mayıs 1944 gecesi evlerinden çıkarak toplanmaları için 15 dakika süre verilmiştir. Bu süre zarfında götürebilecekleri kadar eşyalarını yanlarına almalarına izin verilmiştir. K. E. Vorosilov'un genel idaresi altında Kızıl ordu birlikleri yardımıyla General Serov'un komutasındaki KGB silahlı kuvvetleri tarafından yapılan bu uygulamada birçoğu yanlarına yiyecek alacak vakit dahi bulamamıştır. Her 3-5 bin Türk'e bir alay asker sevk edilmiş ve bu kişiler Amerika'dan alınan kamyonlarla taşınmıştır. Bu uygulamayla sürgün edilen kadın, çocuk, yaşlı, hasta ve engellilerin bir kısmı Kuzey Ural, Yakutistan, Birobian, Krasnoyar, Kazakistan ve Kırgızistan'a büyük bir kısmı ise Özbekistan'a götürülmüştür. Kırım'da Hayrullah'ın komutası altında İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı savaşan birlik dahi sadece Türk olduklarından dolayı diğer sürgün edilenlerle aynı uygulamaya tabi tutulmuştur (Devletşin, 1981, s. 528). Böylece sürgün edilen Kırım Tatarı'nın sayısı 183.155'i bulmuştur (Yunusov, 2002, s. 882). Bu sürgünde yük vagonlarına tıka basa doldurulan insanların yolculuğu Özbekistan'a 11 gün; Kazakistan'a ve diğer bölgelere ise yaklaşık bir ay sürmüştür. Sürgün edilenlerin Kırım Türklerinin %46'sı ya yolculuk sırasında yada gittikleri yerlerdeki olumsuz yaşam koşullarından dolayı hayatını kaybetmiştir (Grigorenko, 1987, s.7). Geriye kalanlar da Sibiry'a'nın Tundralarında Orta Asya'nın çöllerinde yada Urallarda olumsuz iklim, çevre koşullarının ve devlet terörünün kurbanı olmaktan kurtulamamışlardır (Hablemitoğlu, 2002, 9). Kırım Türkleri, Kırım'dan sürüldükten sonra geride kalan evleri yıkılmış, mezarları tahrip edilmiş, Türkçe ile yazılan ve basılan eserler yakılmıştır. Tarihi yapı ve anıtlar yıkılmış, camiler soyulmuş ve bütün değerli eşyalar yağmalanmıştır. Bu sürgün sonrası Kırım'a diğer halklar özellikle Slavlar yerleştirilmiştir (Devletşin, 1981, s. 528). Bu iskan politikasında özellikle Slavların kullanılması Rusya'nın Kırım dolayısıyla Karadeniz konusunda engin planlar yaptığını açıkça göstermektedir.

Almanların Kırımlı esirlerden oluşturduğu 147. Tatar taburu 1944'te Alman birlikleriyle beraber geri çekilerek Macaristan ve Slovakya'daki savaşlara katılmıştır. Bu taburdan başka birçok Tatar taburu oluşturulmuştur. Bu Tatar taburları Kerç'te ve Kafkasya'daki savaşlara da katılmıştır (Musa, 1984, s. 28). Ancak Almanlarla işbirliği yapanlar sadece Kırım Türkleri ve sürülen diğer halklar değildi. Almanları, Ukraynalılar, Belaruslar hatta bazı Slav toplulukları dahi sempati ile karşılamışlardır. Vlasov ordusunda Bolşevikler aleyhine çarpışan onbinlerce Slav, Alman fabrikalarında gönüllü olarak yüzbinlerce Rus çalışmıştır. Neden onlar ve aileleri Sibiry'a'ya gönderilmemiş de Kırım Tatarları ve Kafkas halkları hedef olarak seçilmiştir? Elbette bunun tek bir cevabı vardı. O da bölgeyi Türklerden ve Müslümanlardan temizlemektir (Hablemitoğlu, 2002, s. 75). Rusya yarımadası Türklerden temizleyerek bölgede Slav çoğunluğunu sağlayıp Rus nüfuzunu hakim kılmak istemiştir. Böylece Karadeniz'de daha güçlü bir Rus donanması inşa edebileceğini düşünmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Kırım Tatarları

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümüyle Sovyetler birliğinde başlayan değişim Kremlin'in Ukrayna ve Kırım'a bakışımı da değiştirmiştir. Kruşçev, 1954'te Kırım yarımadasını Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayırarak ve Kırım'a özerk cumhuriyet statüsü vererek burayı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlamıştır (Bilener, 2004, s. 317). Kruşçev, 28 Nisan 1956 tarihli bir kararname ile Kızıl ordu ve partizanlarla beraber savaşmış olanlar için çıkarılan yasakların kaldırıldığını açıklamıştır. Fakat aynı kararname ile sürgün sırasında müsadere edilen malların geri verilmeyeceği ve kimsenin Kırım'a dönemeyeceği belirtilmiştir. Ancak Kırım Türkleri, Sovyetler Birliği içinde Kırım hariç istedikleri yere serbestçe yerleşebilecek ve Kırım'ı serbestçe ziyaret etme hakkına sahip olacaktı. Ancak geri verilen bu haklar Kırım Türkleri için yeterli değildi. Kırım Türkleri bu haklarını savunmaktan asla vazgeçmemiştir. Kırım Türkleri haklarını savunmak için 1964'te Moskova'da merkezi bir dernek kurarak faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Yaşadıkları bölge halkı tarafından seçilip Moskova'ya gönderilen dernek üyeleri Kırım Türklerinin haklarını savunmuşlardır. Fakat Kırım Türklerinin yaptığı her hak arama çabası Rusya tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim Kırımlı mühendis Ömer Bayoğlu milli faaliyette bulunmakla

ve anti-sosyalist propandaya katılmakla suçlanarak 29 Ağustos 1968'de Novorosiysk şehrinde tutuklanmıştır. Bayoğlu 29 Nisan 1969'da Akmescit şehrinde yargılanarak iki yıl hapse mahkûm edilmiştir. Kırım Türkleri de bu olayı Moskova'da düzenledikleri mitingle protesto etmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 147). Rusya hiçbir dönemde Kırım Türklerinin milli faaliyet yürütmesine tahammül edememiştir.

Her geçen süreçte Ukrayna-Kırım-Rusya Federasyonu arasında dış politikada ciddi sorunlar yaşanmıştır. Rus parlamentosunda Karadeniz Filosunun bulunduğu Kırım'ın Rusya'ya dahil olması konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır (Turan, 2004, s. 368). Rusya'nın dar anlamda Kırım'daki geniş anlamda ise Karadeniz'deki yayılmacı politikası Ukrayna'yı yeni arayışlara itmiştir. Bu çerçevede Ukrayna gittikçe Rusya'dan ziyade Avrupa'ya yaklaşmaya başlamış ve 16 Mart 1990'da bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrılmıştır (Bilener, 2004, s. 317). Kırım da Ukrayna sınırları içinde kalmıştır.

Sovyetler Birliği'nin (SSCB) Sona Ermesi ve Kırım Sorunu

8 Aralık 1991'de yapılan Minsk Zirvesi'nde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları Sovyetler Birliği'nin sona erdiğini ilan etmişlerdir. Bu dağılma sürecinin tamamen resmîyet kazanması Almatı bildiriyle gerçekleşmiştir. Bunun ardından Gorbaçov 25 Aralık 1991'de SSCB Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmiştir (Erişen, 2004, s. 173). Kırım Devleti'ne özerklik tanınması için Şubat 1992'de oylama yapılmıştır. Ancak bu karar iki hafta sonra bildiriyle iptal edilmiştir. Rusya, Kırım'ın özerklik elde ederek batıya ve Türkiye'ye yaklaşmasından endişe duymuştur. Kırım'ı Karadeniz'e çıkış kapısı olarak gören Rusya buradaki nüfuzunu kaybetmek istememiştir. Rusya'nın Ukrayna dolayısıyla Kırım üzerindeki bu politikalarından Avrupa ve Amerika rahatsızlık duymuştur (Turan: 2004, s. 368).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırım'ı da içinde bulunduran Ukrayna'nın hem Türkiye, Avrupa ve Amerika ile siyasi ve ticari ilişkiler içerisine girmesi Rusya'yı kaygılandırmıştır. Ukrayna her ne kadar Rusya'dan bağımsız hareket etmek istese de Rusya'ya ödemekle yükümlü olduğu borçlar yüzünden kendini sürekli bu ülkeye muhtaç hissetmiştir (Erişen, 2004, s. 192). Ancak Rusya'nın her geçen gün Kırım üzerinde daha fazla nüfuz elde etmeye çalışması başta Ukrayna'yı olmak üzere Türkiye, Avrupa ve Amerika'yı kaygılandırmaya başlamıştır. Bu durumda Ukrayna her geçen gün Rusya'nın güdümünden çıkarak Batı eksenine kaymaya başlamıştır.

Karadeniz Filosu ve Kırım Sorunu

Kırım Nisan 1993'te kendi anayasasını hazırlayıp başkanını seçerek Ukrayna Devleti içinde özerk yapıya kavuşmuştur. 1994 Ocak seçimlerinde başkanlığı Rusya ile daha yakın işbirliği ve Ukrayna'dan bağımsızlık için bir referandum arayışına girebileceği vadinde bulunan Yuri Meşkov kazanmıştır. Bu durum Karadeniz Filosu'nun kontrolü ve Kırım'ın gerçek statüsü konusunda Kiev ile Moskova arasında çekişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki ortak değerlerin yeni devletlere paylaşılması evresi başlamıştır. Bu sorunun önemli bir kısmını Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında Kırım'ın statüsünün ve "Karadeniz Filosu"nun bulunduğu Sivastopol'un geleceğinin nasıl sonuçlanacağı meselesiydi. Karadeniz Filosu sorunu üç ana başlık altında ele alınmıştır: Savaş gemilerinin Rus Karadeniz filosu ve Ukrayna deniz kuvvetlerine paylaşılması, Sivastopol'daki Rus askeri üssünün statüsü ve Kırım'ın egemenliği sorunuydu. 1992-1997 yılları arasındaki yapılan görüşmeler sonucunda 28 Mayıs 1997'de Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazarenko ile Rusya Federasyonu Başkanı Viktor Çernomirdin arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Rusya Sivastopol'daki limanları yirmi yıllığına kiralamış ve kira bedelinin Ukrayna'nın Rusya'ya olan borcundan düşülmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda bu anlaşmayla Kırım'ın Ukrayna'nın kalimiyetinde bir bölge olduğu kabul edilmiştir (Turan, 2004, s. 380). Karadeniz Donanması'nın %82'si Rusya'nın, %18'i Ukrayna'nın olacaktır. Böylece Rusya Karadeniz'de donanma üstünlüğünü elde etmiştir (Alkan, 2006, s. 106). Bu anlaşmayla Rusya Sivastopol ve çevresini 20 yıllığına yıllık 97.75 milyon dolar karşılığında Ukrayna'dan kiralayacaktı. Rusya da Ukrayna'ya nükleer silahların nakli için 200 milyon dolarlık kredi açacaktı. Ukrayna kendi donanmasının Rus Karadeniz Filosu ile stratejik tatbikatlarda yer almasını kabul etmiştir (Büyükkancı, 2004, s. 423). Dolayısıyla Rusya Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları ve bu ülkeye sağladığı kredileri bahane ederek Kırım'daki nüfuzundan vazgeçmek istememiştir.

Rusya, Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları dayanak olarak kabul ederek Kırım'da askeri varlığını koruma, Karadeniz'de bölge ülkelerine ve batıya karşı donanmasını güçlendirme çabasında olmuştur. Rusya bu bağlamda 2000 yılında yeni nesil korvetlerin inşasına başlamıştır. Bu korvetlerden 4 tanesini de 2010 yılına kadar inşa edecektir. Rusya Kırım'daki askeri üslerinde yeni donanmalar inşa ederken Ukrayna'da ise Rus milliyetçiliğini artırmaya çalışmıştır. Ukrayna'nın doğusu daha çok Rusya'ya sempati duyarken Batı Ukrayna daha ziyade batı sempatanıydı. Bu yüzden 2004 seçimlerinde Moskova yanlıları Viktor

Yanukovych'i desteklerken ülkenin batı kısmı ise Viktor Yushchenko'yu desteklemişlerdir. Seçimi batı yanlılarının desteklediği Yushchenko kazanmıştır. 22 Şubat 2005'te Brüksel'de bir araya gelen NATO üyesi ülkelerin liderleri ile görüşen ve zirvede de konuşma yapan Yushchenko nihai hedeflerinin Avrupa ve NATO'ya entegrasyon olduğunu ifade etmiştir (Alkan, 2006, s. 124). Bu gelişmeler Rusya'yı rahatsız etmiş ve Kırım konusundaki politikasına hız vermesine yol açmıştır.

Yüzyıllardır Rusya'nın Kırım'ı Moskova'ya bağlama politikası özellikle yarımada'nın nüfusunun Moskova yanlı bir düşünce yapısına sahip olacak şekilde düzenlenmesiyle mümkün olacağı düşünülmüştür. Bu düşünce çerçevesinde gerek Çarlık gerekse Sovyet Rusya döneminde Kırım nüfusu üzerinde sistematik planlar yapılmıştır. Bu plan çerçevesinde yarımada'nın asli unsuru olan ve bir zamanlar bölgede çoğunlukta bulunan Tatarlar, Rus iktidarları tarafından ya toplu olarak sürgüne gönderilmiş ya da kendilerine uygulanan baskı politikası sonucu göç etmeye mecbur bırakılmışlardır. Böylece Türklerden boşalan yerlere de Moskova yanlı Slavlar yerleştirilmiştir. Yüzyıllardır ortaya konulan bu uygulamalarla Kırım'ın nüfus grafiği Moskova lehine değiştirilmeye çalışılmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasıyla bu ülkenin sınırları içinde kalan Kırım'da Rus nüfuzu devam etmiştir. Kırım'ın Karadeniz'e çıkacak bir liman ve Ukrayna karasına bağlanan bir kapı olmasından dolayı Rusya buradan vazgeçmek istetmemiştir. Yarımada'daki nüfuzun kendi lehine döndüğünü düşünen Rusya 16 Mart 2014'te burada bir halk oylaması yaptığını Kırım Özerk Yönetimi'nin Rusya'ya bağlanma kararı aldığı ileri sürerek buradaki siyasi ve askeri nüfuzunu artırma kararı almıştır (Çiçek ve Ağır, 2015, s. 30). Kırım'ın yanı sıra doğu Ukrayna'da da nüfuzunu artırma çabası içinde olan Rusya, Kiev yönetiminin NATO ve Avrupa Birliği taraftarı tutum içinde olduğunu batılı ittifakların Ukrayna'yı da yanlarına çekerek Rusya'yı kuşatmaya çalıştıklarını ileri sürerek 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırmıştır.

Sonuç

Rusya her Kırım işgalinde Türkleri İslam dininden çıkarıp onlara Hıristiyanlığı kabul ettirmeye çalışmıştır. Amacına ulaşmak için Tatarlara eziyet etmiş, cezalar vermiş ve onları birçok haktan yoksun bırakmıştır. Hıristiyanlığı kabul edenlere hak ve imtiyaz vererek İslam dininden dönmelerini sağlamaya çalışmıştır. Rusya bu yolla Kırım Tatarlarına kendi dinini, tarihini, dilini geleneklerini ve kültürünü unutturarak milli suçurlarını kaybetmelerini sağlamaya çalışmıştır. Türklerin Kırım'da okul açtırmaları her fırsatta engellenmeye çalışılmış mevcut olan okullar da baskı altına alınmıştır. Türklerin basın işlerine yasaklar getirilerek kültürel hafızanın canlı tutulması engellenmeye çalışılmıştır (Ülküsal, 1980, s. 253).

Rusların yürüttüğü propagandalar çerçevesinde bugün Kırım Türklerinin egemenlik haklarının kullanabilecekleri bir ulus devleti yoktur. 1783'ten itibaren Rus işgalindeki Kırım, Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu'nun 19 Şubat 1954'te aldığı karar üzerine Rusya Federasyonu'ndan çıkarılarak Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne hediye edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 11). Oysa Kırım halkı her dönemde bağımsız ve hür yaşama taraftarı olmuştur. Nitekim İkinci Dünya savaşı sürecinde Kırım halkının ortalama %64'lük kısmının Sovyet Rusya karşıtı olduğu düşünüldüğünde Kırım halkının yabancı istilalardan kurtulmak istediğini açıkça göstermektedir (Karov, 1954, s. 12).

Günümüzde Kırım'da nüfusun %9'unu oluşturan 270 binden fazla Tatar yaşamaktadır. Bunların sadece 16 bini toprak dağıtımından yararlanabilmiştir. Üstelik 1990 da çıkarılan bir yasa ile tekrar atalarının toprakları olan Kırım'a dönen Tatarların yarısından fazlası, henüz vatandaşlık kazanamamıştır. Bu durumda bu kişiler 1998 Parlamento ve 1999 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendi vatanlarında oy dahi kullanamamışlardır (Bilener, 2004, s. 330).

2000'li yıllarda Ukrayna'nın Rusya'dan ziyade batıya yani Avrupa Birliği'ne ve NATO'ya yaklaşması Rusya'nın Kırım politikasına ağırlık vermesine yol açmıştır. Rusya Kırım konusundaki faaliyetlerine hız vererek tek taraflı bir şekilde 17 Mart 2014'te Kırım'ın Ukrayna'dan bağımsızlığını tanımıştır (Parvda, 2014a). Rusya'nın bu tutumuna Ukrayna büyük tepki göstermiştir. Bunun üzerine Rusya, Ukrayna'nın kendisine 20 milyar dolar borcu olduğunu dolayısıyla Rusya'nın Kırım kararına ses çıkarmaması gerektiğini bildirmiştir (Pravda, 2014b). 2000'li yıllara girildiğinde NATO'nun Ukrayna ile yakınlaşması her geçen gün daha da artmıştır. 2018'de Ukrayna devlet başkanlığına gelen Volodimir Oleksandroviç Zelenski ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasındaki ipler gerilmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra Putin, Zelenski'yi Sovyet doktrininden uzaklaşıp batıya yaklaşarak batının Rusya'yı çevrelemesine çanak tutmakla suçlamıştır (Pravda, 2022b). Rusya görünürde, batı destekçisi Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi ortadan kaldırmak için 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırdığını açıklamıştır (Pravda, 2022a). 24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açtığı Ukrayna yetkilileri tarafından da doğrulanmıştır (Kyivpost, 2022). Bunun üzerine NATO bünyesindeki Avrupa ülkeleri Rusya'ya karşı Ukrayna'ya silah yardımıyla bulunmaya başlamışlardır (Nytimes, 1022). Bu arada Ukrayna, bugünkü Rusya'nın, Çarlık Rusya'sının

yaptığı gibi Ukrayna'yı Moskova'nın yararına sömürülen bir bölge duruna getirmek istediğini ifade etmiştir.

Rusya, asıl hedefinin Ukrayna Hükümeti olduğunu söylese de asıl hedefi Ukrayna'yı tam ortadan doğu-batı olmak üzere ikiye bölen Dinyeper Nehri'ni ve bu nehrin doğusunu Rusya'nın kontrolü altına almaktır. Çünkü hedefteki bu bölgeler Sovyet Rusya'nın en önemli sanayi tesislerinin ve tarım arazilerinin olduğu bölgedir. Rusya'ya göre Kırım, Çarlık, Sovyet ve günümüz Rusya'sının sıcak denizlere inmesi için çevresinde doğal limanların bulunduğu Karadeniz'in kuzeyindeki önemli stratejik bir bölgedir. Dinyeper'in Karadeniz'e döküldüğü yerin doğusunda bulunan Kırım, Rusya için siyasi, askeri ve ekonomik açıdan vazgeçilmez bir bölge olarak görülmektedir. Dolayısıyla Rusya, doğu Ukrayna'yı kontrol altına almadan Kırım'ı elde tutamayacağını düşünmektedir. Kırım'ın doğal bir liman, Akdeniz iklimine benzer iklime sahip ve turizm potansiyeli yüksek bir yer olması Rusya'nın buradan vazgeçmek istememesinin en önemli sebeplerindendir (Alkan, 2006: 126). Ukrayna'nın Karadeniz ile bağlantısının kesilmesi de Rusya için gerçekleştirilmesi gereken bir hedef olarak görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonunda yenedünya düzeninin nasıl olacağıyla ilgili kararlar da Kırım sınırları içinde bulunan Yalta'da alınmıştır. Bu durum Kırım'ın dünya siyasetindeki etkisini de artırmaktadır (Dukes, 1994, s. 287). Devletlerin algılar üzerinden de kitleleri etkileme ve yönlendirme siyasetlerinin olduğu düşünüldüğünde Kırım'ın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Kırım meselesi için de Türkiye'yi yakından ilgilendiren en önemli konu Kırım Tatarlarıdır. Kırım'daki nüfusun %12'lik kısmına sahip olan Kırım Tatarları, Slavlardan sonra Kırım siyasetine aktif olarak katılan tek unsurdur ve Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Kırım'ın Ukrayna ile bütünleşmesi taraftarıdır. Rusya Kırım Tatarlarına Ukrayna ve Türkiye sempaticisi olarak bakarken Ukrayna da bu halka Rusya ve Türkiye sempaticisi gözüyle bakmaktadır. Hem Rusya hem de Ukrayna Kırım'da yaşayan Tatarlara bir gün Türkiye'ye katılma istekleri olabileceği düşüncesi çerçevesinde şüpheyle bakmaktadır. Ancak Kırım Tatarları siyasi, dini, ekonomik ve kültürel özgürlükler çerçevesinde yaşamlarına izin verildiği müddetçe bağlı buldukları devlete aidiyet bağıyla bağlı olduklarını her defasında dile getirmişlerdir.

Türkiye'nin burada önem verdiği en büyük konu Kırım'daki Tatar Türklerinin diğer milletlerin sahip olduğu siyasi sosyal ve kültürel haklardan mahrum bırakılmaması meselesidir. Bu hakların korunması ancak Gaspıralı İsmail Bey'in ifade ettiği gibi "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ile mümkün olabilir (Hablemitoğlu, 2002, s. 244). Gaspıralı İsmail Bey'in bu fikrinin yaşatılması ve hayata geçirilmesi Türk dünyasında siyasi, askeri, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerin temel taşı olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Sonuç olarak bu çalışmada Kırım'ın jeopolitik öneminin ve burayı yüzyıllardır yurt edinen Kırım Türklerinin (Tatarlarının) tarihsel sürecinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Kırım'ın jeopolitik öneminden dolayı burayı işgal etmek isteyen devletlerin birbirlerine karşı verdikleri mücadelede Kırım Tatarlarının yaşadığı sıkıntılar aktarılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

BCA, 30-10-0-0 232/563/20 (06.07.1944).

BCA, 272-0-0-12 47/86/3 (20.12.1925).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

BOA, HR.SYS. 2453/37 (25.05.1918).

BOA, HSDHADB. 8/26 (27.09.1913).

BOA, Y. PRK.TKM. 50/45 (01.11.1907).

BOA, HR.SFR.3 16/16 (30.06.1854).

BOA, TS.MA.d 7014 (02.03.1775).

Tetkik Eserler

Akiner, S. (1995). *Sovyet Müslümanları*. Mutu, A. ve Buzpınar, T. (Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Alkan, A. (2006). *21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Ayverdi, S. (2004). *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Baczkowski, W. (1947). *Towards an Understanding of Russia*. Jerusalem: Hamadpis Liphshitz Press
- Baharççek, A. ve Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri, *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 29-47.
- Başer, A. (2010). Kırım'da Rus Kolonizasyonu 1783-1850. *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (24), 29-42.
- Bennigsen, A. (1988). Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası. Kurat, Y. T. (Çev.). Wimbush, S. E. (Haz.). *Stratejik Açından Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*. (Ss. 303-325). Ankara: Forum Yayınları.
- Bilener, T. (2004). Ulusal Devlet Olma Sürecinde Ukrayna. Büyükakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*. (Ss. 311-343). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Bınark, İ. (1992). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*. (Ss. 197-207). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Büyükakıncı, E. (2004). Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri. Büyükakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*. (Ss. 401-437). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Carell, P. (1973). *Barbarossa Harekatı:1941-1945 Alman Sovyet Savaşı*. Erentok, H. (Çev.). İstanbul: Sinan Yayınları.
- Caroe, S. A. (1983). *Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Milletler*. Yüksel, Z. (Çev.). İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Comins-Richmond, W. (2002). Sovyetlerin Türk Halklarını Sürgün Etmesi. Yükselci, E. (Çev.). *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 18, 872-876.
- Çervonnaya, C. M. (2003). *Kagda Yeşelonı sı Deportirovannımı Narodami Şli na Boctok*. Simferepol: İzdatelstva Odjak.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Devletşin, T. (1981). *Sovyet Tataristan'ı*. Emircan, M. (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dokumentı Ministerctva İnostrannih Del Germanii II*. (1946). Arhivnoe Uprablenie Ministerctva İnostrannih Del Soyuzu CCCP.
- Dördüncü, M. (2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1841 Londra Sözleşmesi'ne Kadar Boğazlar Meselesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 24-30.
- Dukes, P. (1994). *A History of Russia: Medieval, Modern, Contemporary*. London: Macmillan Press.
- Dyaçenko, C. (1955). *Pa Vaprosam Organizatsii Kolhozov V CCCP*. Yünhen: İstitut Po İzuçeçenniyu i Kulturu CCCP.
- Erişen, C. (2004). Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler. Büyükakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*. (Ss. 165-195). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Erkan, S. (1996). *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Förster, J. (2005). The German Military's Image of Russia. *Russia: War, Peace and Diplomacy*. Erickson L. and Erickson M (ed.). London: Orion Publishing, 117-129.
- Genç, Y. İ. Yıldırım H. O. ve Demirbaş, U. (1992). *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri*. No:3. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Goldstfin, M. (1977). Sovyet Hakaretine Uğrayan Kırım Türk Halkı ve Onun Milli Kültürü. *Birlik*. 1, 513-531.
- Grigorenko, P. (1987). Kırım Tatarlarının Kırım'dan Sürülmesi ve Sonuçları. Aydoğan, E. (Çev.). *Emel*. 160, 4-10.
- Göring, H. (2001). İkinci Dünya Savaşı'na Nasıl Başladık? Nasıl İdare Ettik, Niçin Kaybettik? II. Ulus, İ. (Çev.). *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 56, 120-128.

- Hablemitoğlu, N. (2002). *Kırım'da Türk Soykırımı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. Acar, K. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hülagü, M. (2012). Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Türk-Rus İlişkilerindeki Yeri (1441-1783). *Belleten*, 276, 12-17.
- İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar 1939-1944: SSCB Dışişleri Bakanlığı. (2003). Güngören, F. (Haz.). Konyar, L. ve Uğurlu, N. (Çev.). *Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- İnalçık, H. (1948). Osmanlı Rus Rekabeti'nin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569). *Belleten*, 46, 349-402.
- Johnson, L. (2012). Münih'te Bir Cami: Naziler. Ataman, S. (Çev.). *CIA ve Müslüman Kardeşlerin Batıdaki Doğuşu*. İstanbul: Mikado Yayınları.
- Karov, D. (1954). *Partizanskoe Dvijennie v CCCP*. Yunhen: İstitut İzüçenyıy İstorii i Kultury CCCP.
- Keleş, E. (2008). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi. OTAM-Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 23(23), 149-194.
- Kırimal, E. (1962). *Kırım'da Türk Katliamı*. Gül, K. V. (Çev.). İstanbul: Toprak Yayınları.
- Kırimal, E. (1967). Sovyet Rusya Hakimiyeti Altında Kırım. *Dergi: Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü*, 49, 59-66.
- Kırımlı, H. (1996). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kocabaş, K. (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kyivpost, (2022). *Russian Ground Forces Cross Into Ukraine*. <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/russian-ground-forces-cross-into-ukraine.html>. (Access: 04.03.2022).
- Manstein, E. V. (1962). *Kaybedilen Zaferler. ?* (Çev.). İstanbul: K.K.K. İstanbul Askeri Basımevi.
- Musa, A. (1984). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kırım. Atanur, A. (Çev.). *Emel*, 140, 26-29.
- Mühlen, P. V. Z. (1984). *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği*. Özbilen, E. B. (Çev.). Ankara: Mavi Yayınlar.
- Nytimes, (2022). *NATO Countries Pour Weapons Into Ukraine, Risking Conflict With Russia*. <https://www.nytimes.com/2022/03/02/world/europe/nato-weapons-ukraine-russia.html>, (Access: 04.03.2022).
- Öztürk, Y. (2002). Kırım Hanlığı. Güzel, H. C. Çiçek, K. ve Koca, S. (Ed.). *Türkler*, 21 (Ss. 832-842). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, Y. (200). *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pravda, (2022a). *Putin Zayavil o Provedenii Cpetsoperatsii v Donbasse*. https://www.pravda.ru/news/politics/1685481-putin_zajavil_o_provedenii_specoperacii_v_donbasse/, (Dostup: 04.03.2022).
- Pravda, (2022b). *Putin:Boennaya Maşına NATO Vplotnuyu Priblijaetsya kı Granitsam Rossii*. https://www.pravda.ru/news/world/1685485-nato_putin_rossija, (Dostup: 04.03.2022).
- Pravda, (2014a). *Russia Nezavisimost Krıma*. <https://www.pravda.ru/news/politics/1199797-ukaz/>, (Dostup: 04.03.2022)
- Pravda, (2014b). *Russiyskiy Mid Pripomnil Ukraine "Zabıty" Dolg v 20 Milard Dollarov*. <https://www.pravda.ru/news/economics/1199828-debt/>, (Dostup: 04.03.2022).
- Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Semenov, N. (1952). *Sovetenskoı Sud i Karatılınaya Politika*. München: İnstıtute CCCP.

- Shtemenko, S. M. (1971). *İkinci Dünya Savaşı'nda Rus Harekatı 1941-1945*. Korulsan, G. Uçar, Y. (Çev.). İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Simon, G. (1977). Kırım Tatarları'nın Milli Hareketleri II. M. N. (Çev.). *Emel*, 100, 18-21.
- Soljenitsyne, A. Sakharov, A. Pliutch, L. ve Cemiloğlu, M. (1977). *Sovyet Rusya'da Hürriyet Mücadelesi*. Bürün, V. (Çev.). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Stambrowski, A. (1965). Türk Milleti. Otar, İ. (Çev.). *Emel*, 30, 38.
- Turan, G. (2004). Bağımsız Ukrayna'nın Dışpolitika Seçenekleri. Büyükkakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*, (Ss. 365-401). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Ülküsal, M. (1980). *Kırım Türk-Tatarları (Dünü Bugünü Yarımı)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Vozgrin, V. (2015). Bolşevik İhtilalinden Sonra Kırım. *Yeni Türkiye*, 81, 399-424.
- Yunusov, A. (2002). Ahıska (Mesket) Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk. Yükselci, E. (Çev.). *Türkler*, 18, 872-885.

Extended Abstract

Crimea is a peninsula surrounded by the Black Sea to the south and west and the Sea of Azov to the east. Due to its geopolitical location, Crimea is not only a gateway from Siberia to the Black Sea but also a center connecting the Caucasus and Europe. Consequently, the region has been one of the locations that many states and nations struggled for throughout history. The earliest known settlers were Cimmerians of Iranian origin. The first Turkish community to come to Crimea was the Huns. After the Huns, Gokturks, Onogurs, Kuturgurs, Khazars and Pechenegs came to Crimea.

When the Golden Horde State began to fall apart, the Crimean Khanate declared its independence in 1438, led by Hacı I Giray. Crimean Khan Hacı I Giray gained dominance in Caffa in 1457 with the support of the Ottoman Empire. As a result, the Black Sea became a Turkish lake.

Like Peter I, Catherine II (1762-1796) thought that Russia should reach the warm seas. Russia declared war on the Ottoman Empire in 1768 for these purposes, and after a long struggle, Tsarist Russia conquered Crimea and Caffa in 1771. The Treaty of Küçük Kaynarca was signed on July 12, 1774, between the Ottoman Empire and Russia. With this treaty, Russia gained the right, for the first time in history, to build its own trade and warships in the Black Sea and to freely pass trade ships through the strait. Catherine II declared on April 19, 1783, that the Crimean Khanate had been destroyed and its lands had been annexed to the Russian Empire. However, as a result of the Turkish migrations that lasted from 1785 to 1800, approximately 300,000 people left Crimean and settled in Anatolia and Rumelia. Then, 70,000 Slavs were settled in Crimea, and houses and properties of Tatar Turks were given to them.

The activities of Russia on the Black Sea coasts disturbed England and France as well as the Ottoman Empire. The Paris Agreement was signed on March 30, 1856, as a result of negotiations between the Ottoman Empire, England, France, and Russia at the end of the Crimean War, which lasted from 1853 to 1856. According to this treaty, the Black Sea would be neutral, and the Ottoman Empire and Russia would not have warships or shipyards there. The straits would be closed to warships of all states.

In the second half of the 19th century, Ismail Gasprinsky pioneered the political, national, and cultural development and organization of the Crimean Tatars through the press and his ideas. Within the framework of these ideas, the Central Executive Committee of the Crimean Muslims declared in November 1917 that the political status of Crimea would be determined by national principles. On December 9, 1917, the Crimean Tatar National Assembly was established in Bakhchysarai. After the invasion of the Crimean Turkish Republic by the Bolsheviks in 1918, hard times began again for the Crimean Turks. With the decision of the Communist Central Executive Committee dated October 18, 1921, the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic was established. Many of the 3500 Crimean people who rebelled against the liquidation of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic by Russia in 1928 were arrested and some were exiled. Approximately 40,000 rich, farm-owning Crimean Turks were deported to labor camps in the Urals and Siberia in consequence of the collectivization policy implemented in Crimea between 1929 and 1930.

Germany, which came to the Russian borders, thought that it should dominate Crimea to dominate the Black Sea and occupy the Caucasus. For this purpose, German troops attacked Crimea on September 24, 1941. The German Army invaded Akmechet (Simferopol), the center of Crimea, on November 2, 1941. After the fall of Sevastopol on July 4, 1942, the entire peninsula was occupied by German troops.

German troops withdrew from the Caucasus after the Stalingrad defeat in 1943, and on May 18, 1944, Crimea was again occupied by Russian troops. On the night of May 18-19, 1944, the Crimean Tatars, who were accused of collaborating with the Germans, were given 15 minutes to abandon their houses and assemble. Some of the women, children, elderly, sick, and disabled people who were exiled by this practice were taken to Northern Ural, Yakutia, Birobian, Krasnoyarsk, Kazakhstan, and Kyrgyzstan, and most of them to Uzbekistan. Following this exile, other communities, especially Slavs, settled in Crimea. The change that began in the Soviet Union with the death of Stalin on March 5, 1953, also changed the Kremlin's view of Ukraine and Crimea. In 1954, Khrushchev separated Crimea from the Russian Soviet Socialist Republic and granted it the status of an autonomous republic, connecting it to the Ukrainian Soviet Socialist Republic.

On December 8, 1991, the heads of state of the Russian Federation, Ukraine, and Belarus declared the Soviet Union's collapse at the Minsk Summit. By preparing its own constitution in April 1993, Crimea became autonomous within Ukraine.

Russia, which sees Crimea as the gateway to the Black Sea, never wanted to lose its influence there. Therefore, Russia used the agreements signed with Ukraine and the loans they made as an excuse not to lose its dominance in Crimea.

On March 16, 2014, Russia decided to increase its political and military influence here, claiming that it held a public vote and that the Autonomous Administration of Crimea had decided to join Russia. Russia's policies in Crimea have alarmed Europe and United States.

On February 24, 2022, claiming that the Ukraine Government supported NATO and the European Union and that the western alliances were attempting to encircle Russia by taking Ukraine to their side, Russia attacked Ukrain. NATO countries responded to attacks of Russia by providing weapons to Ukraine and imposing sanctions on Russia. However, it was the civilian population that suffered the most in these events. The Historical Adventure of the Crimean Tatars and the importance of the Crimean Peninsula were tried to be clarified in this study by benefitting from memories, official correspondence and copyrighted works.

Örme Yüzeylerin Keçeleştirilmesi ile Oluşturulan Hacimli Etkilerin Sanat Nesnesinden Sanatsal Giysi Formlarına Dönüşümü

Transformation of Voluminous Effects Created by Felting Knitted Surfaces from Art Objects to Artistic Clothing Forms

Fatma Yelda GEZİCİOĞLU¹
S. Tuğba ARABALI KOŞAR²
Mine BEŞEN YALÇIN³

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 03.02.2022
Kabul Tarihi / *Accepted*: 19.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1067421

Atıf / Citation: Gezicioğlu, Arabalı Koşar ve Beşen Yalçın, (2022) “Örme Yüzeylerin Keçeleştirilmesi ile Oluşturulan Hacimli Etkilerin Sanat Nesnesinden Sanatsal Giysi Formlarına Dönüşümü” *ODÜSOBİAD* 12 (1),301-318, Doi: 10.48146/odusobiad.1067421

Özet

İnsanoğlunun varoluşu ile birlikte ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan tekstil, geçmişten günümüze günlük yaşamın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Tekstil sanatı içinde önemli bir yere sahip olan keçecilik ve örmeçiliğin farklı uygarlıklarda farklı şekillerde oluşturulduğu bilinmektedir. Tarihsel süreç içinde fonksiyonel nesnelere olarak kullanılan keçe ve örme ürünlerin, geleneksel üretimine devam edilmekle birlikte, endüstriyel üretim yöntemleri ile modern tasarım anlayışının biçimlendirdiği, tasarım nesnelere şekillendirilmesinde de kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde farklı yüzey arayışları sonucunda tekstil tekniklerinin kullanımına rastlanmakla birlikte, özellikle örme ve keçe tekniğinin sanat alanlarında farklı bir ifade aracı olarak yer aldığı görülmektedir.

Araştırmanın amacı, yünün keçeleşme potansiyelini farklı örme teknikleri ile birleştirerek hacimli yüzey etkili sanat nesnesi ve sanatsal giysi oluşturma aşamasını ortaya koymaktır. İki farklı teknik arasında ilişki kurmanın yeni yollarının bulunmasının amaçlandığı çalışmada; tasarım disiplinleri arasında bir diyalog kurulması ve sanat nesnesi ile sanatsal giysi tasarım değişkenlerinin birbiri ile ilişkileri, beden ve boşluk aralığında incelenmektedir.

Araştırmada yün malzeme ile geliştirilen yüzey arayışları örme ve keçe teknikleri ile sınırlandırılmış olup, örgü terimi sadece el örgüsünü ifade etmektedir. Yün malzemenin sanat nesnesine dönüşmesindeki potansiyeli, örme ve keçe tekniği ile birleşerek çalışmaların yüzeylerinde yenilikçi, değişken, hacimsel alternatifler oluşturmuştur. Keçeleşme özelliği ile birlikte giysi üretim yöntemleri dışında yeni biçimlendirme olanaklarının sunulduğu çalışmada, betimsel tarama yönteminden yararlanılarak alan yazın taraması yapılmış, oluşturulan sanatsal nesne ve sanatsal giysi uygulama süreçlerinde ise eylem (uygulamaya dayalı) araştırması yöntemi kullanılmıştır. Yünü, çok yönlü doğal elyaf olarak yeni bir ışık altında inceleyen araştırmadan edinilen sonuca göre; yünün yapağıdan, sanat nesnesine ve moda kadar kalıcı bir trend olmaya devam etmekte olduğu, üstün performanslı özellikleri ile yün ve örme endüstrisinin sadece moderniteye ve ticari başarıya uyum sağlamasının ötesinde tasarım ve sanat alanlarında yün malzemenin ve potansiyelinin farkına varıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yün, Örme, Keçeleştirme, Sanatsal Nesne, Sanatsal Giysi, Hacim

Abstract

Textile, which emerged with the history of humankind in line with the needs, has maintained its existence and has come down to us as an integral part of daily life. It is known that felting and knitting, which have a significant place in textile art, have been created in different styles in different civilizations. Although the traditional production of felt and knitted products, which have been used as functional objects in the past, continues, it is also encountered that they are used in shaping design objects formed by the modern design approach as industrial production. Today, although the use of textile techniques is encountered as a result of searching different surfaces, it is seen that especially knitting and felting techniques take place as a different means of expression in the fields of art.

¹ Sorumlu Yazar, Öğr. Gör. Dr., Tarsus Üniversitesi, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Tekstil Teknolojisi Programı, Mersin, e-mail: yeldagezioglu@yahoo.com , ORCID ID: 0000-0003-0579-2855

² Doç. Dr, Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Adana, e-mail: tugba_kosar@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1320-5649

³ Dr., Tekstil Tasarımcısı, E-mail: minebesen@hotmail.com.tr, ORCID ID: 0000-0002-2651-0725

The aim of the research is to combine the natural and sustainable features of wool with different knitting techniques, to reveal the planking potential and the stage of creating voluminous surface-effect artistic objects and artistic clothing. In the research aiming to find new ways of establishing a relationship between two different techniques, establishing a dialogue between design disciplines and the relationships between the art object and artistic clothing design variables have been examined between the body and the space.

In the research, the pursuit of surfaces developed with wool material is limited to knitting and felting techniques, and the term knitting refers only to hand-knitting. The potential of the wool material to transform into an art object, combined with the knitting and felting technique, has created innovative, variable, and volumetric alternatives on the surfaces of the works. In the study, in which new shaping opportunity other than clothing production methods are presented with the felting, a literature review was made by using the descriptive survey model, and action (based on application) research method was carried out in the application processes of the created artistic object and artistic clothing. According to result of research which analyzes the wool under brand new light as versatile natural fiber, it has made sense that wool continues that to be permanent trend from wool web to art object and fashion and potential of wool material realized in field of art and design which adopts to beyond of modernity and commercial success and the wool and knitting industry with outstanding performance specifications.

Keywords: Wool, Knitting, Felting, Art Object, Artistic Clothing, Volume

Giriş

Eski çağlardan bu yana tekstilin ihtiyaçlar doğrultusunda üretilmesinin yanında, sanat alanında da geliştiği ve birçok teknik ile birleşerek sanatsal bir ifade aracı olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

20. yüzyılda plastik sanatlarda yeni yaklaşımların ortaya çıkması ve çağdaş sanat akımlarının etkisiyle birlikte, sanatçıların geleneksel malzemeler yanında hazır yapım ürünler, teknolojik nesnelere, yapay tekstil lifleri ve ürünleri gibi geleneksel sanat için uzak görünen malzemeleri de kullanmaya başladığı bilinmektedir. Ayrıca sanatçıların sanatsal ifade için tasarım nesnelere, günlük hayatta taşıdığı anlamlardan koparıp yeni anlamlar yükleyerek sanata dâhil etmeleri vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bu dönemde tekstilin, gerek malzeme gerekse ifadenin bir aracı olarak sanat disiplinlerinin birçoğunda kullanıldığı anlatılmaktadır (Erim, 2019, s. 264). 20. yüzyıldan bu yana yeni arayış ve yönelimlere giren sanat, kendi gerçeğini sorgulamakla birlikte geleceğe yön vermeye de devam etmektedir. "Yaşanan toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel olaylardan ve teknolojik gelişmelerden etkilenen sanat, hem biçimsel hem de düşünsel boyutu ile çok farklı alanlarla yoğun bir etkileşim ve ilişki içerisine girmiştir" (Koşar, 2017, s. 2038).

Bunun yanı sıra 20. yüzyıl ile tekstil sanatı ile paralel bir gelişme olarak görülen sanatsal giysinin, çeşitli malzeme, teknik ve sanatsal yorum arayışlarıyla çeşitlenerek farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Arkaik dönemden bu yana gelişerek devam eden keçe ve örme teknikleri ev kullanımları için temel makinelerin yaratılmasına, sanayi devrimi sonrası ise ev tekstili ve giyim sektörü başta olmak üzere seri üretim için endüstriyel makinelerin gelişimine yol açmıştır. Günümüzde örgü ve keçe teknolojisi, üç boyutlu malzemeler ve yapılar dâhil olmak üzere tasarım için bir dizi yenilikçi olanaklar sunmaktadır.

Günümüzde tasarımcı ve sanatçıların yenilikçi tasarımlar ve malzemeler üretmek için var olan geleneksel tekniklerden ve malzemelerin özelliklerinden yararlandığı açıktır. Tekstil yüzeyi oluşturmak için en eski tekniklerden biri olduğuna inanılan keçe ve yaklaşık M.Ö. 3. yüzyılda orta çıktığı bilinen örme tekniklerinin yeni kullanımlarının ve yüzey dokularının araştırıldığı çalışmada; farklı örme teknikleriyle örülmüş yün lifi ve yün iplikleri kullanılmıştır. Nem ve sürtünme yoluyla birleştirilerek oluşturulan deneysel ürün numuneleri ve sanatsal giysi önermelerinde, yünün doğal ve sürdürülebilir özellikleri ile örme tekniğinin "geleneksel-yenilikçi" kullanımına örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yer alan örme ve keçe yöntemleri ile oluşturulan uygulamaların, tasarımcılar ve sanatçılar için farklı bir bakış açısı sağlaması hedeflenmiştir.

Araştırmaya konu olan örme ve keçe yöntemleri ile yapılmış tekstil yapılarının, farklı kültürlerde çeşitli kullanımlar ve teknikler ile oluşturulduğu, günümüzde de bu kullanım ve tekniklerin geliştiği izlenmektedir. Geçmişte sadece fonksiyonel amaçlı kullanılan (giyinme, ısınma, yaygı, vb.) bu tekstil yapıları günümüzde sanatsal bir değer ile karşımıza çıkmaktadır. Keçeleşme özelliği, yünlü tekstiller için olumsuz bir özellik olarak bilinmektedir. Bu olumsuzluğun kumaş ve giysi tasarımında kullanımını zorlaştıran etkileri bulunurken, sanatsal nesne ve giysi oluşumunda ise gerek farklı yüzey etkileri sağlamada gerekse dikim

işlemi gerektirmeyen süreçlerde birçok yönden fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Araştırmada çeşitli örme teknikleri kullanılarak oluşturulan ve parçadan bütüne doğru birleştirilerek temel formları sağlanan sanatsal örmeler, keçeleştirme yöntemi ile yeni, farklı, hacimli, sanatsal yapıları ortaya çıkarmaktadır. Çalışmalar, yapım aşaması süreçleriyle detaylı görseller ve anlatımlarla desteklenerek aktarılmaktadır.

Yün Malzemenin Sanat ve Tasarım Sürecine Katkısı

İnsanoğlunun kullandığı en eski kıl kökenli hayvansal lifler grubunda olan yün, yapısında barındırdığı farklı karakteristik özellikler nedeniyle Arkaik dönemden bugüne sayısız biçim ve form olanakları ile geniş bir kullanım alanına sahiptir. %100 doğal olduğu için, onlarca yıllık çabalara rağmen laboratuvar koşullarında bir benzerini yapmak hala mümkün görünmemektedir. Pulcuklu yüzeyi sayesinde ısı, nem ve alkali ortam varlığında kolayca keçeleşebilen yün lifi, tekstil yüzeyi anlamında ilk olarak keçe ile varlık bulmuştur. Keçe, bir taraftan hava şartlarından korunma ve örtünme gibi esas manada tekstil yüzeyi işlevini yerine getiren alanlarda kullanılırken, özellikle sağlık alanında yün kompreslerinin kullanımıyla geliştirilen tedavi yöntemleri günümüzde de devam etmektedir.

Yün ve yün ürünlerine işlevsel bir perspektiften bakıldığında; bükülebilme, şekil alabilme, yenilenebilme ve geri kazanım gücüne sahip olması nedeniyle, yalnızca korunma amaçlı değil, aynı zamanda tasarımda aktif bir yaklaşıma yönlendiren niteliklere de sahip olduğunu görmekteyiz. Yün malzemeyi günümüz sanat ve tasarım alanında farklı üretim yöntemleri ile elde edilen ve sanatsal eserlere ya da tasarım nesnelere dönüştürülebilen özellikleriyle değerlendirdiğimizde, nem çekme, ısı tutma, rüzgâr geçirmeme, güç tutuşurluk, kolay temizlenme, yalıtım gibi birçok özelliğinin yanı sıra doğal haliyle ya da bir dizi bitim işlemi uygulanarak oluşturulan yüzeyleri ile tasarımcıların ve sanatçıların sürdürülebilir tasarım anlayışı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Bu özelliklerin yanı sıra keçeleşmiş yapıların 60'lı yıllardan bu yana doğallığı, kokuları veya tozu emmeme, havadaki zararlı maddeleri etkisizleştirme ve kırışmama yeteneğinden dolayı tekstil sanatı, lif sanatı ve diğer plastik sanat disiplinlerinde de etkileşimli bir malzeme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yün malzeme, "kullan at toplumu" çağında doğan genç tüketicilerin farkında olmadığı ekolojik, çevresel biyo-çözünür özellikleri ve aşınma ömrünün uzunluğu ile yenilenebilir bir lif kaynağı ve sanatsal alanda aranılan bir malzeme olmaya devam etmektedir. Günümüzde sürdürülebilirlik kavramına öncelik veren anlayışı temel alan tasarımcılar ve sanatçılar yün malzeme tercihleri ile ekolojik yaklaşımlara yönelmekte, güncel eğilimlerle ilişkili olarak tasarımlarda ve sanatsal üretimlerde yün malzeme ile bir dizi etkileşime girmektedirler. Bu etkileşimin somutlaştırılmasında, malzemenin tasarlama sürecine ve malzeme olanaklarını gösteren deneysel süreçlere rehberlik ettiği ve kaynak oluşturduğu da açıktır. Araştırmaya odaklanıldığında yün malzemenin tekstil ifadelerini genişleten; renk, sıcaklık, yapı, yüzey görüntüsü, gibi etkileşimli özellikler sağlama potansiyellerinin ve deneyimlenen tasarım değişkenlerinin keşfinde; farklı tekstil teknikleri ya da farklı disiplinlere ait tasarım yöntemlerinin kullanımı ile yeni etkileşimler yaratacağı ve ilişkiler kuracağı da ön görülebilir.

Sanat ve tasarım alanı hem teorik hem de pratik ilerleyen bir sürece sahip olsa da eylem araştırmasıyla prototiplerin veya deneysel örneklerin yapılması, elde edilen sonuçların belirli bir kavrama oturtulmasını kolaylaştıracağı gibi daha anlaşılabilir ve ilişkilendirilebilir olmalarını da sağlamaktadır. Özellikle malzeme ile fiziksel temasa geçildiğinde, süreç boyunca belirli soruları gündeme getirecek yapılar ve tasarımlar hakkında bilgi birikimine de erişilebilmektedir. Bir fikri somutlaştırmak aynı zamanda tasarımcının onun olası kullanımları hakkında tahminde bulunabilmesi anlamına da gelmektedir.

Bu amaçla çalışmanın eylem araştırmasında örme tekniği ile yün lifi birlikte kullanılarak prototipler deneyimlenmiş, yeni olası keçeleşmiş yapılar, estetik-sanatsal ifadeler önermenin bir yolu olarak kabul edilmiştir.

Örme Tekniği ve Giysiye Yansıyan Sanatsal Örnekleri

Örme tekniği; ipliklerin tek başına ya da topluca çözgüler halinde örücü iğne ve yardımcı elemanlar vasıtasıyla ilmekler haline getirilmesi, bunlar arasında da yan yana ve boyuna bağlantılar oluşturulması ile bir kumaş elde edilme işlemi olarak ifade edilir (Bahriyeli ve Özkendirici, 2009, s. 93).

Başka bir anlatımda; "Tekstilde bir kumaş oluşturma tekniği olan örme, teknolojinin söz konusu olmadığı ilk zamanlarda bile devamlı bir ipliğe, şiş, tığ, iğne ve mekik gibi araçlarla ilmeler verilerek bir araya getirilerek oluşturulmuştur. İnsanlar çeşitli yollar bulup iplikler ile kumaş elde etmiş ve giyinme ihtiyaçlarını bu yöntemle karşılamıştır. Örme tekniği hem tekstil hem de diğer sanat

alanlarında kullanılmaktadır. Günümüz sanatçıları, gelenekselliğin dışına çıkarak ya da geleneksel değerleri yeniden yorumlayarak örme sanatını yeni biçimleriyle ortaya çıkarmışlardır" (Tavman ve Oskay, 2012, s. 200).

Bayburtlu (2020, s. 71)' ya göre; örme, yapım aşamasında ve sonradan manipülasyon yoluyla sınırsız formun oluşturulmasını olanaklı kılan bir tekstil tekniği ve yapısıdır. Dolayısıyla hacimli etkilerin kolaylıkla uygulanabildiği, oldukça elverişli tekstil yapılar olarak tasarım ve sanat adına gerçekleştirilen birçok çalışmada yer almaktadır.

Günümüzde örme, giysi formuna yeni anlamlar kazandıran, sanatçının yaratıcılık sürecini etkileyerek katkı sağlayan, estetik giysiler üzerinden sanatın alanına, buradan da yaşamın içine karışan, yaşama dair duysal etkiler yaratan, düşündürten, şaşırtan, gülümseten, heyecanlandıran, sıcaklık, yumuşaklık gibi birçok duygu durumu yaşatan etkilere sahiptir (Bayburtlu, 2015, s. 104). Aynı zamanda örme kumaşlar, elle örülmüş olmaları nedeni ile hem yapan kişilere hem de onunla temas eden herkese güven duygusu hissettirmektedir.

"Özellikle 1960'lı yıllardan günümüze plastik sanatlar içinde biçim alan tekstil ya da lif sanatının farklı dönüşümler geçirdiği belirtilir. Tekstil ya da lif sanatı çatısı altında yer alan örme sanatının da 1990'lı yıllardan günümüze, daha yoğun bir postmodern atmosfer içinde, çağdaş sanatta yaşanan gelişmelere paralel olarak değişim göstermiş olduğunu ve teknolojik gelişmelerden de yararlandığı vurgulanır. Ayrıca lif sanatı içerisinde kendini gösteren örmenin, giyilebilir sanat anlayışıyla geleneksel kalıpların dışına çıkarak, farklı biçimlerde üretilmeye başlandığından da bahsedilir" (Oskay, 2019, s. 117-279).

Tokatlı ve Erzurumlu (2016, s. 194)'ya göre; lif sanatı, özelinde önemli bir yere sahip olan örme; geçmişten günümüze kadar insanoğlunun hayatında varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Örmenin sanat alanında ifade aracı olarak kullanımı 1960'larda artmış, çağının sanat akımlarından ve teknolojik gelişimlerden etkilenmiştir.

Örme tekniği tasarım ve sanat alanında, hem elde geleneksel yöntemler ile hem de endüstride yaygın olarak kullanılan, üretilen tekniklerden biridir. Tekstil tasarımcısı Nanna Van Blaaderen el ve makine örme teknikleriyle tasarım ve sanatı bir araya getirmeyi başarmıştır. Çağın imkânlarından yararlanan sanatçı, geleneksel örme tekniklerini farklı bir biçimde yorumlayarak, giysiyi bedenle bütünleştirmeyi ve sanata dönüştürmeyi başarmıştır. İnsanın doğayla dengede kalması gerektiği düşüncesini benimseyen sanatçı, doğanın çeşitliliğinden görsel olarak ilham almaktadır (Oskay, 2019, s. 290-291). (Görsel 1).

Görsel 1. Nanna Van Blaaderen, El ve makine örme teknikleri, 2013

<https://thedarkerhorse.blogspot.com/2013/02/nanna-van-blaaderen.html> sayfasından erişilmiştir.

Diğer bir örnekte ise, örme tekstillere yenilikçi yaklaşımlarla koleksiyonlar hazırlayan Johan Ku'nun, heykelsi silüetlerle sanatsal giysileri birleştirmesi, tasarımlarını farklı gösterirken, kalın ipliklerle oluşturduğu formlar, giysilere hacim etkisini fazlasıyla vermektedir. Asimetrik çalışmaları ile örme sanatını farklı bir yere taşıırken aynı zamanda örmenin giysiyi dönüşümünde etkili ve farklı bir görsellik sağladığı görülmektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Johan Ku, Kalın iplikler ile örme teknikleri, 2010

<https://giftoknitting.com/blog/friday-knitting-inspiration-johan-ku> sayfasından erişilmiştir.

Niederrhein Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Tekstil ve Giyim Teknolojisi Bölümü ile Woolmark International ve Moda markası Marc Cain arasındaki üniversite-sanayi işbirliğinin bir parçası olarak, ortaya konulan Tekstil Geleceğine Dokunmak "Örme Yün Couture" başlığı altında on öğrenciyle birlikte yürütülen yünlü kumaş ve yünlü ipliklerin yenilikçi ve yaratıcı tasarımlara dönüştürülmesiyle sonuçlanan sanayi ile araştırma ve geliştirme projesinin yürütücülüğü, Profesör Ellen Bendt ve Dr. Marina Elana üstlenmiştir. *Wachs*; projenin amacının, daha sonra "Yün Haftaları"nın bir parçası olarak halka sunulacak olan olağandışı yün koleksiyonları geliştirmek ve yünün benzersiz, doğal ve sürdürülebilir faydaları hakkında tüketiciler arasında farkındalık yaratmak amacıyla tipik olmayan iplik kombinasyonlarında örme ve keçe tekniklerinin kullanımını ortaya çıkarmak olduğunu belirtmektedir. Tekstillerin endüstriyel açıdan yeniden işlenebilirliğine ve sürdürülebilirliğine örnek olarak sunulacak sanatsal örme giysiler görsel 3'te yer almaktadır (URL 1).

Görsel 3. "Örme Yün Couture" Projesi, Yün malzeme, Örme tekniği, Öğrenci çalışmaları, 2012

https://www.grozbeckert.com/en/company/news/newsletter/knitting/2013/m2_knitting_wool_school_project.html sayfasından erişilmiştir.

Keçe Tekniği ve Giysiye Yansıyan Sanatsal Örnekleri

Yün liflerinin yoğunlaştırılması ve sıkıştırılması ile oluşturulan yumuşak ve dokunmamış yüzeyi ile keçe dünyanın en eski malzemelerinden biridir. Yün malzemenin keçeleşme süreci, ilk insanların hayatta kalmak için soğuktan ve diğer çevresel engellerden kurtulmak için geliştirdiği çok sayıda teknik ve geleneğin göstergesidir. Dokumasız, dokunmamış ya da dokusuz yüzeyler/tekstiller olarak da adlandırılan bu yapılar, koyun, devetüyü veya alpaka gibi hayvanların yünlerinin ıslak ya da kuru keçe yöntemleri ile keçeleşmesi sonucu meydana gelmektedir. Yünün keçeleşmesini sağlayan en önemli özelliği yapısında bulunan, balık pulcuklarını andıran, pulcuklu yapılarıdır. Başka bir deyişle; keçeleşme, belirli türdeki ham ipliklerin ve liflerin birbirine sürtünerek ve kaynaşarak, mümkün olandan çok daha yoğun bir kumaşa dönüşmesi işlemidir. Yenilenebilir yün elyafından yapılan ıslak keçe üretimi; basitçe yün liflerinin nem ve sürtünme ile birleştirilmesiyle oluşturulur. Keçeyi sıkıştırma yöntemleri, bir yapağı rulusunun zemine şiddetle çarpılmasıyla oluşturulan el yapımı versiyonlardan, yün liflerinin mekanik olarak birbirine sürtünmesiyle üretilen endüstriyel keçeye kadar çok çeşitlilik göstermektedir. Örme ve dokuma gibi uygulamalarla ilmek ilmek veya sıra sıra örülen yünden yapılan diğer kumaşların aksine keçenin içyapısı yoktur. Bu nedenle, üretim sürecinde kolaylıkla esnek, yarı saydam ve yoğun şekilleriyle özelleştirilebilmektedir. Ayrıca bitmiş keçe ürün, diğer yapılarda nadiren bulunan yıpranmadan kesilebilirliği ve hacimli formlara kolayca ulaşabilirliği açısından çok yönlülük göstermektedir.

Keçeyi tekstilin en eski kumaş yapılarından biri olarak tanımlayan Harris (2004, s. 50); keçenin, sıcak ve ıslak liflere (genellikle yün) basınç uygulanarak oluşturulduğunu, keçeleşme tekniğinde; lif pullarının birbirine kenetlenerek bir yapı meydana getirdiğini ve bu yapıdaki işlemin tersine çevrilemeyeceğini ifade etmektedir. Keçe tekniğinin Dünya'nın birçok yerinde bilinmesine rağmen özellikle Orta Doğu ve Orta Asya'da yaygın olarak kullanıldığını ve orada hala önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Barber'ın Prehistoric Textiles adlı yayınında (1991, s. 216); S. Deny'nin, Laufer ve Meister'in araştırmalarına dayanarak, keçenin türlerinden birinin gevşek elyaflardan yapılan teknik, diğerinin ise lifin önce eğrilip ve dokunup, elde edilen kumaşın daha sonra keçeleştirilmesi ile ortaya çıkan teknik şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte üçüncü bir keçe türünü de; örme keçenin de İsveçli köylüler tarafından kalın kışlık şapka yapımı için uygulandığını belirtmektedir. Bu şapkaların yapımında ihtiyaç duyulan boyutun iki katı kadar bir şapka örüldüğünü ve sonrasında keçeleştirilerek yarı yarıya boyutun düştüğünü ve iki kat kalınlık sağlayarak kullanıldığını belirtmektedir. Elyaf keçe yapımı tekniğini; Asya ve Hindistan halkının temizlenmiş yünü katmanlar şeklinde bir paspas üzerine sererek ılık su veya peynir altı suyunun (whey) elyaflar üzerine serpilerek, paspasın rulo haline getirilip yoğrulularak sürtünme ve basınç uygulanması ile liflerin birbirine bağlanarak iç içe geçmesi ile oluştuğunu açıklamaktadır. Dokunmuş kumaşın keçeleşme tekniğini ise; dokuma tekniğinin kendi özelliğinin iç içe geçmiş yapısından dolayı rulo şeklinde sarılarak yapılmasına gerek olmadığını vurgulamaktadır. Sadece ıslak ve tercihen sıcak koşullarda, yüzeyin istenen derecede matlaşana kadar yoğrulduğunu, ezildiğini ve dövülmesi gerektiğini anlatmaktadır. Genellikle bu işlemin dokuma tezgahından çıktıktan sonra yıkama, ağartma, kestirme, yüzey düzeltme vb. ile birlikte apre işleminin bir parçası olarak yapıldığını da eklemektedir. Ayrıca Akça Tokatlı ve Erzurumlu, (2016, s. 196) ise; ıslak ve kuru yöntemlerle, yün elyafının pulcuklu yapısının birbirine tutunması ve sıkıştırılması ile keçeleşme sağlandığını, ıslak yöntemde keçe yapılırken sabun ve su gibi katkı maddelerinin kullanımının keçeleşmeyi kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Kuru yöntemle keçe elde edilmesinde ise, elyafa iğneleme yapılarak birbirine tutunmasının sağlandığı belirtilir. Keçe yöntemi ile elde edilen sanat eserleri gözlemlendiğinde ise, yün elyafının tek kullanıldığı örneklerle sık karşılaşıldığı, yün keçeleşirken diğer tekstil malzemeleri ile birlikte farklı bir yapı oluşturulabildiği aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra iplik, kumaş gibi temel tekstil malzemelerini keçeleştirme işlemi sırasında bir arada kullanarak sanatsal anlatıma görsel değerler kazandırılabilirdiği de vurgulanmaktadır. Acar (2010, s.21) ise; Anadolu'da geçmiş dönemlerde dokuma kumaşlara keçeleştirme işlemi uygulanarak aba, şayak gibi kumaşların üretildiğini ifade eder. Ayrıca bu işlemin Avrupa'da özellikle yünlü kumaşların iklim ve yetiştirme koşulları, tekstil gelenekleri nedeniyle yoğun olarak üretildiği İngiltere'de "fulling mill" adı verilen kumaşın keçeleştirme işletmelerinde yapılmış olduğunu vurgular. "Fulling" teriminin Türkiye'deki yazılı tekstil kaynaklarında "dinkleme" olarak karşılık bulunduğunu dinklemenin "mekanik" grubunda yer alan bir "bitim işlemi" olarak uygulandığını belirtir.

Köklü bir ruhsal ve antropolojik öğeye sahip bir zanaat olan keçe, sayısız kültürde farklı şekillerde kullanılmış, günümüz tasarımlarında da, katmanlı ve hacimli etkileriyle etkin bir rolde yerini almaya başlamıştır. Uzun ve büyüleyici tarihinde çadırdan, konutlara, askeri zırhtan, rahat kışlık giysilere, kavramsal sanattan süreç sanatına kadar hemen hemen her alanda kullanılmıştır. Günümüzde sanatsal giysilerin oluşturulmasında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaş tasarımcıların yün malzemenin faydacı değerini kabul etmeleri ile birlikte, yün ve yünlü yüzeylerin özellikle sıfır atık ilkesi ile oluşturulan çağdaş örneklerinde, üretilen nesnenin teknik, süreç ve malzeme bakımından geniş bir süreci kapsadığı görülmektedir. Örneğin, Françoise Hoffmann keçe ve "nuno keçeleme" adı verilen bir teknikte çalışmaktadır. Bu teknik, Hoffman'ın hem tekstillerle çalışmasına hem de dikişleri ortadan kaldırmasına izin vererek, dikişsiz hacimli parçalar yapmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla bu durumda keçenin birçok benzersiz özelliğinden birini, kumaşın tasarımıyla aynı anda oluşturulabileceğini göstermektedir (Kahn, 2018). (Görsel 4).

Görsel 4. Francoise Hoffmann, Keçe tekniği ile sanatsal giysi örneği, (Kahn, 2018).

<https://textileartscenter.com/feature/zero-waste-fashion-design> sayfasından erişilmiştir.

Günlük, sanatsal giysi ya da kostümlerde yünün şekil alabilme özelliğinden yararlanılarak kullanılan keçe formlar Marjolein Dallinga'nın keçe giysilerine de kaynaklık etmektedir. Keçe heykeller gibi oluşturduğu giysileri, insanlarla doğal dünya arasında diyaloglar kuran iletişimsel yapılar olarak gören Dallinga; her ne kadar heykellerinin izleyiciler tarafından statik bir sanat formu olarak algılandığından bahsetse de kendisinin bunu daha çok bir hareket olarak gördüğünü ifade etmektedir. Oluşturduğu formlarda yün liflerinden keçeye doğru bir dönüşüm olduğunu açıklayan Dallinga, "bütün kostümlerim ilişkiler, arzular, bağlantı ve yalnızlık özlemleri için metaforlardır. Yaratıcılık ve sanat, çatışan duyguların dansından doğar" demektedir. Dallinga, deniz organizmaları ve onların hegzagonal (altıgen, altı kenarlı) olarak bir araya gelişlerini, malzemeye ve geniş ölçekte yüzeylere taşımakta, yaşayan organizmalarla iklim ilişkisini inceleyerek, yün malzeme organizasyonları üzerine çalışmaktadır (Marks, 2017). (Görsel 5).

Görsel 5. Marjolein Dallinga, Keçe tekniği ile sanatsal kostüm örneği, (Marks, 2017).

<https://www.vice.com/en/article/mgpmvy/marjolein-dallinga-felt-artist-organic-sculptures> sayfasından erişilmiştir.

Örme Yüzeylerin Keçeleştirilmesi ile Oluşan Hacimli Sanat Nesnelere ve Sanatsal Giysi Önergeleri

Arantes (2020, s. 152), tekstil yüzeyleri ve dönüşümlerinin, taş, ahşap, metal vb. gibi diğer yüzey türlerinden ve manipülasyonlarından temel olarak farklı olduğunu ifade eder. Daha eksiksiz bir anlayış kazanmak için yüzeylerin ne olduğunu, yaratılmalarını ve dönüşümlerinin neleri gerektirdiğini ve tüm bunların insan toplulukları, zanaat pratikleri, tasarım ve sanat uygulamaları ile nasıl iç içe geçtiği konusunda, tekstil malzemelerine ve bunların yüzeylere karışmasına da dikkat çekmek gerektiğini vurgular.

Semper de (2011, s. 175), bir tekstilin karakterini belirleyen iki temel öge tanımlar; biri bağlama diğeri ise örtmedir. Semper'in tanımına göre, tekstil yapısı ve yüzey birbiriyle ilişkilidir: form (örtü), yapı ile yüzey görünümü arasında ilişki kuran birimin (bağlama) tekrarına dayanan hiyerarşik olmayan bir sistemden türetilmiştir. Bir yapısal tekstil tekniği olarak örgüye atıfta bulunulan ilmek, konstrüksiyondaki temel birimi oluşturur. Bu nedenle örme yapım sistemi, tek birimlerin birikimine dayandığından, elde edilen yüzeyler çeşitli hacimli şekilleri barındırmaktadır.

Yüzey estetiğine odaklanan bu çalışmada kullanılan ipliğin karakterine bağlı olarak, hem düz hem de hacimli dokular elde edilmiştir. Örme yapılar oluşturmak için kullanılan küçük ölçekli birimlerin birikimiyle (parçadan-bütüne), yüzey elemanlarının hem organik hem de geometrik tekrarlı düzenine izin verilmiştir. Bu yapım tekniğinin bir sonucu olarak, örgü bir yapının yüzeyinin ağırlıklı ışık ve hareketin dışavurumunu yansıtan dokusal ve hacimli bir ifadeye büründüğü izlenmektedir. Tekrarlayarak geliştirilen birimler, Deleuze'nun fark ve tekrar felsefesi kullanılarak oluşturulmuştur.

Deleuze içsel benzerlik üretiminin bir parçası olan tekrarı, fark ile açıklayan bir düşünce düzleminde ele almaktadır. Tekrarın sıradan bir tekrar ürettiğini ancak yapıtta, eserde veya düşüncede aynıyı veya benzeri değil, farklılığı üretme açılımı olduğunu ifade etmektedir (Deleuze, 2017, s. 278).

Tekrar eden farklılıkların yeni oluşumlara yol açtığı düşünüldüğünde, Deleuze felsefesindeki tekrarın bilinen anlamının dışına çıktığı ve tekrarın artık farklılıkları olumlayan gücü ile 'başka' bir tekrara, bir yaratıma dönüştüğü gözlenir. Dolayısıyla Deleuze'ün tekrar anlayışındaki farkın tekstil sanatı içinde biçimi ortaya koyan, farklılıkları içinde barındıran bir oluşuma zemin hazırladığı söylenebilir. Dolayısıyla Deleuze'ün felsefesi bu çalışmada fark üzerine kurulu tekrarın değerlendirilmesiyle oluşurken, tekstil sanatı içindeki tasarım düşüncesine getirdiği bakış açıları da ifade edilmeye çalışılmıştır.

Duncum'da (2017, s. 12) Deleuze'a ek olarak, ritmik düzen içerisinde yineleme oluşturan birimlerin tekrar hareketlerinin biçimin kendisi olarak kabul edilebileceğini ve birimlerin renk, ton, zıtlık vb. gibi düzenleme ilkeleri çerçevesinde ele aldığımızda incelemeye ilişkin analiz yönteminin kompozisyon yöntemi olarak tanımlayabileceğimizi aktarır. Bu yöntemin aynı zamanda, modernist biçimciliğin çerçevesinde, yakın plan gözlemleri, çok kullanılan tekrarları, desen ve çeşitlilik içeren görsel etkiyi, geleneksel güzellik anlayışına sahip içeriği, açıklığı, netliği, uyumlu ve simetrik bir anlayış ile yerleştirilen imgesel özellikleri analiz etmek için doğrudan kullanılabilirimizi savunur. Bu anlayışla tekrar (değişken tekrar, aralıklı tekrar), simetri, uyum, ritim, denge, düzen, ölçü, oran-orantı gibi kavramların tasarımda tekrarı oluşturan biçim unsurları olduğunu söylemek mümkündür. Tekrar aslında bir biçimlendirme yöntemi olarak da kullanılmış olur. Zelanski ve Fisher'da(1996, s. 36), özdeş veya benzer çizgilerin, şekillerin, formların, dokuların, değerler veya renklerin tekrarlanmasının öngörülebilir bir model oluşturduğunu açıklamaktadır.

Uyumlu bir kompozisyon yapısı oluşturmak için aynı görünen ama farklı birimlerden tekrarlama yoluyla elde edilen örme denemeleriyle oluşturulan hacimli sanatsal çalışmalara yer verilen bu başlık altında, farklı formlardan kendi türlerini oluşturan ve farkların forma kendi anlamını verdiği "Biogenez", "Yosunlar" ve "Döngü" adlı üç farklı tema ele alınmıştır. Temalar ortak malzeme, farklı örme teknikleri ve kişisel yorumlamalarla parçadan tekrarlayarak bütüne doğru oluşum gösteren bir yöntemle ele alınmıştır. Tasarım basamakları görseller eşliğinde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

İlk örnek; biyolojik formlardan esinlenilerek oluşturulan "Biogenez" adlı çalışmadır. Bu çalışmada yeni zellanda yün elyafı ve merinos yün ipliği kullanılmıştır. Çalışmada konsept oluşturulduktan sonra eskizlerin çizimine başlanmış ve yün ipliklerle tığ yardımı ile numune örgüler denenmiştir (Görsel 6). Elde ıslak keçeleme yönteminde istenilen keçeleşme seviyesine ulaşıldıktan sonra makinada soğuk durulama ile de dokuyu sabitlemek için kilitleme yöntemi kullanılmıştır.

Görsel 6. Renk, biçim, doku öngörüsü için ön eskizler ve numune denemeleri.

Numune denemelerinde örgünün daha gevşek örülmesi gerektiği anlaşılmıştır. Sıkı örgülerde keçeleşme, yüzeyde örgü efektlerini kapatmıştır. Gevşek örgülerde ise alana müdahale şansı doğmuştur. Ana tasarımda dantel örme tekniği ile temel form ayarlandıktan sonra, ölçeklendirilmeler ve yerleşim planı geliştirilmiştir (Görsel 7).

Görsel 7. Küçük ölçekli birimlerin birleştirilmesi ile elde edilen temel form oluşumları ve yerleşim planı.

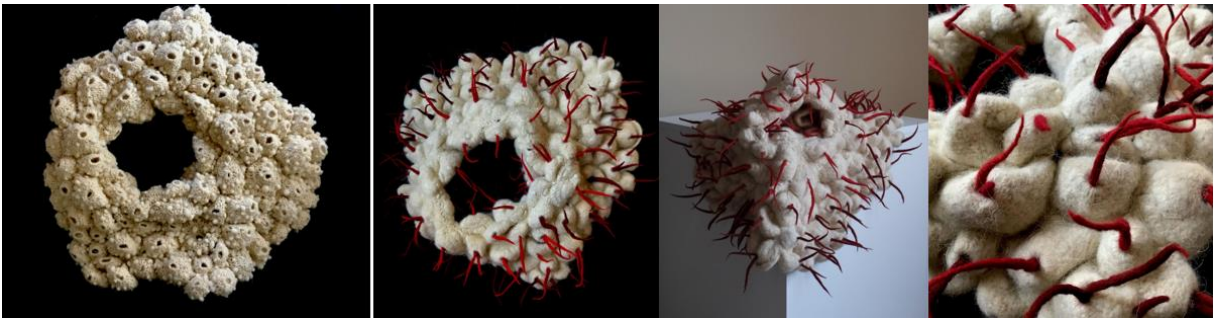
Motiflerin devamlılığında farklı boyutlardaki ilmeklerle örülen temel form büyütülüp, küçültülerek 120 adet birim geliştirilmiştir. Bu birimlerin tekstil yüzeyine tekrarlayarak nasıl dahil edilebileceği araştırılmış, farklı birleştirme yöntemleri (dikiş, düğüm) denenmiştir. Sonuç olarak oluşturulan birimlerin birbirlerine yine örme tekniği ile birleştirilmesinin dokuyu bozmadığına karar verilmiştir. Tüm yüzeyin farklı karakterlerdeki birimlerle birleştirilmesinden sonra alan derinliğini vurgulamak için örgü boşluklarının içine yün elyaflar yerleştirilmiş ve yüzeydeki gölge oyunu ile doku olasılıkları artırılarak derinliğin görünmesi sağlanmıştır.

Görsel 8. Elde ıslak keçe tekniği ile keçeleştirme işlemi.

Oluşturulan ana yüzeye ıslak keçeleme yöntemi uygulanmış (Görsel 8) ve istenilen keçeleşme seviyesine ulaşıldıktan sonra makinada soğuk durulama ile kilitleme yöntemi gerçekleştirilmiştir. Formun iki tarafının da kullanılabilirliği alternatif bir deneyim sunarken, farklı boyutlara sahip olan her bir birim, sanat nesnesi içinde farklı ifadeler oluşturmaktadır.

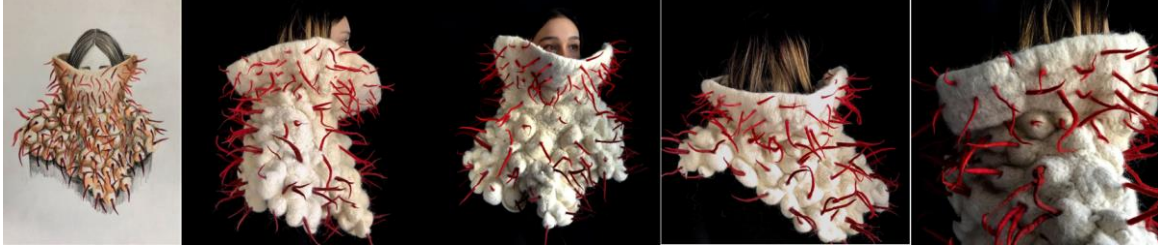
Keçeleşmiş örme forma ikinci bir rengin eklenmesi ile doğal, boyanmamış ipliklerin aksine bir kontrast sağlamıştır. Kırmızı ve tonlarına boyanmış yün elyafları ile ıslak keçe tekniğinde oluşturulan sivri keçe parçalar, örülmüş parçanın çok daha ayrıntılı bir şekilde görülmesini sağlamış, hem renk hem de form olarak daha yakından bakıldığında, izleyiciyi ipliklerdeki farkı keşfetmeye teşvik etmiştir (Görsel 9).

Görsel 9. Kilitlenmiş keçeleşen form ve 2.renk keçeleşmiş alanların dikiş yöntemi ile yüzeye eklenmesi ve sanat nesnesine dönüşüm, 2021, S. Tuğba Arabalı Koşar.

Dokunması merak uyandıran, dokunsal bir sürece hizmet eden örme keçe formu önce bir sanat nesnesi olarak kaidede, ardından başka bir form oluşturularak fotoğflanmış ve giysi önerisi olarak da beden üzerinde sunulmuştur. Bu farklı üç form malzemenin çevreyle nasıl tepki verdiğine ve farklı dış destek kullanıldığında nasıl görüldüğüne dair fikirler vererek, oluşturulan çalışmanın karakteri en iyi şekilde yansıtılmak istenmiştir.

Malzemenin doğal mukavemeti ile meydana gelen organik form ile oluşturulan ilk örme yüzey, yün elyaflarıyla desteklenen farklı bir yüzeye evrilmiş, keçeleşme işlemiyle birlikte değişerek daha farklı bir görünüme kavuşmuştur. Her bir deneme sonucu yeni bir sanatsal nesneye dönüşen çalışmanın dört farklı açıdan sunumu fotoğraflanarak üretim aşamasındaki parçadan bütüne gidış serüveni oluşum serüvenine de katkı sunmuştur (Görsel 10).

Görsel 10. Sanatsal giysi için taslak eskizi ve giysiye dönüşüm, 2021, S. Tuğba Arabalı Koşar.

Diğer çalışmada ise; yağmur ormanlarındaki yosunlardan esinlenilmiştir. "Yosunlar" adlı çalışmada görsellere en yakın görüntüyü sağlamak için eskizler yapılmış, malzeme ve teknik araştırmasına girilmiştir (Görsel 11). Eskizlerin ışığında, malzeme olarak yün ipliği ile el örgü makinasında ve elde çeşitli denemeler uygulanmıştır. Makine örgüsünde çift katlı torba/hortum örme tekniği denenmiştir. Makine örgü denemelerindeki form etkisi, kullanılan yün ipliğinin inceliğinden dolayı zayıf kaldığı için el örgüsü ile daha kalın, hacimli yüzeyler elde edilebileceği öngörülerek el örgüsü denemeleri yapılmıştır. El örgüsünde öncelikle yün ipliği kullanılmıştır. Sonrasında yün ve ipek ipliği birlikte denenmiştir. İpek ipliğinin yün ipliklerin arasında kullanılması ile yüzeyde parlaklık sağlanarak ıslaklık etkisi vermesi amaçlanmıştır.

Görsel 11. "Yosunlar", Esinlenilen görseller ve renk, biçim, doku öngörüsü için ön eskizler

İlk olarak el örgü makinasında denemeler yapılmıştır. Bu denemeler, ince yün ipliği kullanılarak farklı uzunlukta ve farklı çaplarda yapıldıktan sonra ıslak keçe yöntemi ile keçeleştirilmiştir (Görsel 12). İstenilen yüzey görseli elde edilemediği için farklı teknik arayışlar ile elde örme tekniği denenmiştir.

Görsel 12. Makina örgüsü denemeleri, Marmara Üniversitesi, GSF, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü örme atölyesi, Makinada örülen örmelerin keçeleştirilmiş örnekleri, 2018.

El örgü makinasında yapılan denemelerin hacim ve form etkisinin zayıf kalmasından dolayı tamamen elde yapılmak üzere denemelere başlanılmıştır. Bu denemeler, farklı uzunluklarda elde parmaklar yardımı ile tüp şeklinde örülmüşlerdir (Görsel 13). Bu örnekler yaklaşık 3Nm kalınlığında %100 yün iplikler ile birlikte yün/ipek (yaklaşık %99yün/%1 ipek) karışımı iplikler kullanılarak da denemeler yapılmıştır. İpek iplik yün ipliklerin arasında parlaklık ve ıslaklık hissi verme düşüncesi ile yün iplikler arasına eklenmiştir. Boyandığı zaman yosunların görselliğine daha yakın bir görüntü sağlanmıştır. Denemeler tamamlandıktan sonra örülen parçalar altı farklı yeşil renge boyanıp, bu renklerin tonlamaları ile çeşitlenerek yaklaşık on renk elde edilmiştir, belli gruplar halinde boyanın içinde farklı zaman dilimleri şeklinde bekletilerek koyu, orta ve açık tonlar ortaya çıkmıştır (Görsel 13).

Görsel 13. Elde örülen farklı boydaki uygulamalar ve boyama aşamaları.

Boyaması yapılan çalışmalardan belli bir kısım keçeleştirilmemiş diğer parçalar ise; öncelikle yüksek sıcaklıkta, elde ıslak keçe tekniği ile keçeleştirilerek, renk uygunluğuna bakılmıştır. Rengi yetersiz olan gruplar tekrardan boyanarak parça adetleri tamamlanana kadar bu işlem devam etmiştir. İkinci aşamada ise, örmelerin belli bir grubu birbirlerine kenetlenmesi ve sıkışması için çamaşır makinasında yıkanarak, çalışmada kullanılacak parçalar arasına girmiştir (Görsel 14).

Görsel 14. Keçeleşmemiş, elde ıslak keçe ve makinada keçeleşmiş örme görselleri.

Renkleri tamamlanan ve keçeleştirilen örmelerin parçadan bütüne kadar tüm aşamalarında sergilenmeye hazır olan çalışmalar sanatsal giysi formuna dönüşmeden önce de farklı şekilde sanatsal nesne olarak sergilenmiştir (Görsel 15).

Görsel 15. Boyanmadan ve boyandıktan sonra, sanat nesnesi olarak sergilenme, 2018, F. Yelda Gezicioğlu.

Sanatsal giysi formunu oluştururken yapılan örme parçaları teker teker bir tekstil ürününe dikilerek yüzeyde renk gamı oluşacak şekilde yerleştirilmiştir. Çoğunluğu keçeleşmiş örme parçalardan oluşan çalışmada, yaklaşık iki yüz elli adet uzunlu kısıklı örme parçaları kullanılmıştır (Görsel 16).

Görsel 16. Sanatsal giysi için taslak eskizleri ve sanatsal giysiye dönüşüm, 2018, F. Yelda Gezicioğlu

Döngü adlı çalışma ise, doğanın içinde yaşayan herşeyin birbirine bağlı ve birbirini destekleyen muhteşem döngüsünden ilham alınarak oluşturulmuştur. Çalışmanın eskizleri yapıldıktan sonra malzeme seçimine gidilmiş ve doğal boyanmamış %100 yün iplik kullanılarak, yaklaşık 20 cm boyutlarında 40 numara şiş yardımıyla elle örülerek özgün form ve hacim etkisi arayışları ile denemeler yapılmıştır (Görsel 17).

Görsel 17. Eskizler ve denemeler.

Yapılan denemeler sonucu doku, form, hacim ve genel görsellik açısından irdelenerek özgün bir yapı arayışına girilmiş ve konuya en uygun örnek seçilmiştir. Seçilen örnek çoğaltılarak yüzey yerleştirmesi yapılmıştır (Görsel 18).

Görsel 18. Yerleştirme işlem basamakları.

Her bir parça farklı yüzey oluşturacak şekilde örülmüştür. Parçadan bütüne doğru etkili bir görsellik sağlanana kadar örme işlemine devam edilerek hacimli formlar yaratılmıştır. Her bir parçaya hareket verilerek yan yana yerleştirme sağlanmıştır. Parçaların bütünlüğü sağlandığında duvarda ya da kaide üzerinde sergilenmeye hazır bir eser haline getirilmiştir (Görsel 19).

Görsel 19. Keçeleşmeden sanat nesnesi olarak sergileme , 2022.

Keçe yönteminin yaratma ve üretim sürecine katkısı önemlidir. Bu yüzden her bir parçaya sıcak su ve sabun yardımıyla elde ıslak keçe yöntemi uygulanmıştır. Keçeleşme istenilen düzeye geldikten sonra kurutulmuş ve bir form verilerek parçalar yan yana dikilerek farklı bir yüzey yaratma sürecine girilmiştir (Görsel 20).

Görsel 20. Keçeleştirme ve yerleştirme.

Çalışmaya, parçadan bütüne gidilerek yeni bir boyut kazandırılmıştır. Sanatsal bir yaratıma dönüştürülerek yeniden biçimlendirilmiştir (Görsel 21).

Görsel 21. Keçeleştikten sonra sanat nesnesi olarak sergileme, 2022, Mine Beşen Yalçın.

Son olarak, dokunsallık ve görsellik öne çıkartılarak, sanatsal form arayışları ile beden üzerinde hacim ve şekil verilerek işlevi değiştirilmiş ve yeni bir anlatım dili oluşturularak yorumlanmıştır. Çalışmanın değişerek duvar ve kaide dışında vücudun üzerinde kullanılışı ile yeniden bir anlamlandırma söz konusu olmuştur. Yaratılan ürünler, geleneksel bir yöntem olan örme ve keçe tekniği kullanılarak el emeğine dayalı bir biçimde üretilmiş ve yeni bir kimlik kazanmıştır (Görsel 22).

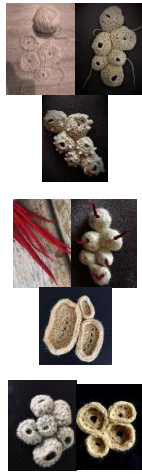
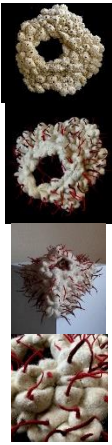

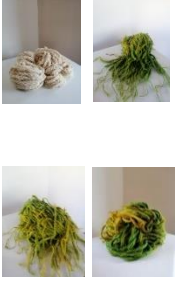

Görsel 22. “Döngü”, Sanatsal giysi taslak eskizi ve giysiyi dönüşüm, 2022, Mine Beşen Yalçın.

Değerlendirme

Eylem araştırmasına dayanarak, yapılan çalışma sonuçları, tasarım için metodolojik bir çerçevede tablo 1’de tanımlanmıştır. Tabloda bulunan ifadeler, tasarım deneyleri üzerine inşa edilmiş tanımlardır: bireysel tasarım süreçlerinin anlaşılmasını amaçlayan açıklamalar olarak da görülebilir.

Elde örme teknikleri kullanılarak sonrasında keçeleştirme yöntemleri ile “Biogenez”, “Yosunlar” ve “Döngü” temaları ile toplamda üç farklı çalışma ortaya konmuştur. Her bir çalışma için farklı konuların seçilmesi, farklı örme yöntemlerinin kullanılması çalışmaların yüzeyinde ve genel görüntüsünde form, doku, biçim olarak görsel farklılıklar yaratılmasını sağlamıştır. Tekstilin yapısal düşüncesi, tasarımcının mikro ve makro seviyelerde yüzey tasarımının derinliğiyle oynamasına izin vererek, kişinin yakın alandan uzak alana kadar çeşitli boyutları birbiriyle ilişkilendirmede ve ayrıca ayrımı kırmak için farklı denemelerde bulunmasında özgür olduğunu göstermektedir.

Albers, (2000). “tekstil tasarım sürecinin tanımlamasında sürecin iki temel boyutuna atıfta bulunur: iç yapı; malzeme, yapıcı yapı ve dış yapı; bağlamın doku olduğu yüzey görünümü” şeklinde ifade eder. Dolayısıyla yapı ve dokuya bağlı oluşturulan yüzey araştırmalarında ilk eskizlerin ve deneme uygulamalarının sonucu olumlu etkilediği açıktır. Tekstilin dokusal formlarının görsel organizasyonunu tasarlamak, yapı tarafından oluşturulan desenlerin yüzeyde nasıl düzenlendiği boyut, şekil, renk, konum ve yön gibi değişkenler tasarımcının yorumuna, tekniğin elverişliliğine bağlı değişkenlik göstermiştir. Çalışmada ortak benzerlik sadece yün elyafının örme tekniği ile birleşerek sonrasında keçeleştirme yöntemi ile sanatsal nesne ve giysilere dönüşmesidir. Örme yapıların yüzey özellikleri, yapısal tasarımı ile kullanılan ipliklerin karakteri arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Buna göre özel iplik çeşitleri kullanılarak başka desen ve boyut ifadeleri de elde edilebileceği gibi farklı deneyimlemelerin tekstil tasarımına ve sanatına yeni bir bakış açısı da kazandıracadı açıktır.

Tema	Teknik	Malzeme Renk	İlk Eskizler	Deneme Araştırmaları	Sanat Nesnesi	Sanatsal Giysi
“Biogenez”	Elde tuğ ile örme, keçeleştirme, dikiş ve örme tekniği ile birleştirme	Yün Ekru				
“Yosunlar”	Elde parmaklar ile örme, keçeleştirme, dikiş ile birleştirme	Yün/lpek Yeşil tonlarına boyandı				
“Döngü”	Elde şiş ile örme, keçeleştirme, dikiş ile birleştirme	Yün Kahve rengi				

Tablo 1. “Biogenez”, “Yosunlar”, “Döngü” Örnekleri Değerlendirme Tablosu,
Düzenleyen: S.Tuğba Arabalı Koşar, F.Yelda Gezicioğlu, Mine Beşen Yalçın.

Sonuç

1960'lardan bu yana, tekstil tasarımı ve sanatı alanında yoğun bir deney ve yenilik dönemi olmuştur. Özellikle keçe ve örme tekniklerinin kullanımı geleneksel alanların dışına çıkarak aksesuar ve kostüm tasarımından mimariye, ev mobilyası ve ürün tasarımına kadar her alanı kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Hızlı moda endüstrisinin, doğal kaynakları hızla tüketmesiyle birlikte tasarımcılar ve üreticiler için çözümler sağlayacak yeni ve gelişmekte olan teknolojilerin kullanımıyla birlikte sürdürülebilir, yenilenebilir olan yün lifi hem örme hem de keçe teknikleriyle birlikte gerek sanayide gerekse sanatsal alanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Tasarımcılar ve sanatçılar keçe ve örme tekniklerini hacimli formlara dönüştürülebildiği ve dönüşen formda kalabildiği için bir yorum aracı olarak benimsemişlerdir. Yapım süreçlerinde tüm renk, şekil ve manipülasyonun uygulanabildiği sanat nesnelere ve dikişsiz sanatsal giysiler üretmişlerdir. Geleneksel giysi üretim tekniklerini kullanarak giysiler üretmek yerine, geleneksel keçe, nuno keçe, iğneleme keçe ile örme tekniklerinin tüm alternatifleri ile organik formlar ve hacimli yüzeyler elde etmişlerdir.

Çalışmalarda farklılığın ortaya koyulabilmesi için oluşturulan bütünü kendini ve bağlamını yeniden yaratarak var olması esas alınmıştır. Bu durum Deleuze'un yaklaşımını destekler. Deleuze'un felsefedeki kavramları dönüştürme ideası oluşturulan sanatsal çalışmalara farklı bakış açıları getirmiştir. Biri yapı (Sanat nesnesi) diğeri yapının kendi içinde korunduğu formdur (Sanatsal giysi). Dolayısıyla oluşturulan tekrarlar, düzenin amacını, dinamikliğini, farklılığın tekrarını sorgulayarak düşünsel ve görsel olarak yaklaşımlarda bulunulmasına izin vermiştir. Keçe ve örme teknikleri ile oluşturulan hacimli yüzey önermelerinde lif kaynağının keçeleşme özelliğinden yararlanılarak farklı örme teknikleri (tığ, şiş, elde tüp örme {parmaklar}) ile elde edilen üç adet sanatsal nesne haline dönüşebilen giysi önerisi sunulmuştur.

Yenilik getirme amacı ve sanatsal olasılık için oluşturulan önermelerde ham yün elyaf ve iplikleri ile farklı bir bakış açısı yakalanmak istenmiştir. Yapısal bir teknikte, ipliklerin karakteri ve türü tekrarın formunu oluşturmuş ve dokudaki desen tekrarının görsel organizasyonunu tanımlamışlardır. Görsel ifadeye ek olarak, tekstilin dokusal karakterini de yansıtmaktadırlar. Doğrudan tekstil yüzeyinin yapısı ile çalışmak, tasarımcının tasarım sürecinde görsel olanın yanı sıra dokusal bir dili bütünleştirmesini de sağlamıştır. Bu nedenle çalışmada, tekstil yüzeyindeki doku etkilerinin, iplikler ve yapı arasındaki ilişkilerin hem dokusal hem de görsel olarak ifade edilebilirliğini pekiştirdiği düşünülmektedir. Aynı ipliklerin çeşitli tekniklerle kullanılması, örneğin dokuma, örme ya da aynı yapıyı farklı ipliklerle kullanmak, farklı yüzey ifadeleri oluşturabildiği gibi aynı yapının farklı tekniklerini aynı iplikle kullanmak da farklı yüzey etkileri oluşturabilmektedir. Her yapısal tekstil tekniği belirli bir yapıya işaret etmekte ve bu nedenle, her teknik belirli bir yüzey ifadesi alanı oluşturmaktadır. Diğer plastik sanatlarda olduğu gibi, yüzey ifadesinin yapımında burada da maddeyi anlama dönüştüren tasarımcının tesadüfen veya bilinçli olarak seçtiği malzeme ve teknik kullanımı tasarımcıların ihtiyaçlarına hizmet etmiştir. Tüm sanatlarda olduğu gibi yüzey derinliği oluşturmaya benzer şekilde, üst üste binen katmanlar ve tekstil tasarımı ortamının yapısal karakteri, bir yandan tasarımcının yüzey ifadesini tanımlarken aynı zamanda alan derinliği ile oynamasına da olanak sağlamıştır. İpliklerin yapı içinde birbirine geçme şekli, kademeli olarak tekstil yüzeyinde görünen katmanları oluşturmuştur. Tekstil sanatı içinde keçe ve örme tekniğinin birlikteliğini araştıran ve sanatsal arayışlarla çeşitlenerek farklı bir boyut kazandırılarak elde edilen bu tekstil formlarının hem birer sanat nesnesine hem de sanatsal giysilere dönüşme hedefine ulaşıldığı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmalarla; sanat ve tasarım arasındaki yoğun etkileşimin malzeme, teknik ve sanatsal yorum ile paralel gittiği görülmüştür. Ortaya çıkan sanatsal giysilerin aynı zamanda bir performans gösterisi ile kaidede nasıl birer sanat nesnesine dönüştüğünün de videolu anlatımla beraber sunulabilme fikri de geliştirilmiştir. Tekstil ve moda sürecini sanatsal yaratılarla etkilemek için performansın ilk kurulduğunda hareket tasarımının nasıl eklenebileceğini daha fazla araştırmayı ve bunu yaparken mevcut projede bulunan parçadan bütüne giden hacimli formları zenginleştirmek amaçlanmaktadır.

Çalışma; sadece el örgüsü, tığ işi ve keçe tekniklerinin sınırsızlıklarını değil, aynı zamanda yünün nasıl yaratıcı ve çok yönlü bir elyaf olabileceğini de göstermiştir. Hacimli alanların oluşumuna imkân sağlayan örme ve keçe teknikleri kullanarak oluşturulan heykelsi bir form sergileyen ağırlıklı olarak yünlü sanatsal nesne ve giysilerin oluşum süreci aynı zamanda yoğun bir zihinden rahatlamaya geçiş sağlayan ideal bir yol olarak da benimsenmiştir.

Kaynakça

- Acar, S. (2010). Yünlü Giysi Tasarımında Bölgesel Keçeleştirme Yöntem ve Uygulamaları. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Albers, A. (2000). Selected Writings on Design. Middletown: Wesleyan University Press.

- Arantes, L. M. (2020). Unraveling Knitting: Form Creation, Relationality, and the Temporality of Materials. *The Journal of American Folklore*, 133(528), 193-204. Erişim adresi: <https://doi.org/10.5406/jamerfolk.133.528.0193>
- Bahriyeli, B. ve Özkendirici, B. (2009). *Tekstil Teknolojisi Ders Notları*, İstanbul.
- Barber, E. J. W. (1991). *Prehistoric Textiles. The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to the Aegean*, U.S.A: Princeton University Press.
- Bayburtlu, I. (2015). *Giyilebilir Sanatta Örmeye ve Dokuma Yapılarının Estetik Yeri. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi)*. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul.
- Bayburtlu, I. (2020). Tasarım ve Sanat Sınırında Heykelsi Örmeye Giysiler. *Sanat ve Estetik Dergisi*, 3(4), Haziran, 66-88. doi:10.29228/usved.43623
- Benth, Ellen. (2016). Shape and Surface: The challenges and advantages of 3D techniques in innovative fashion, knitwear and product design, Erişim adresi: [file:///C:/Users/pc/Downloads/Shape_and_Surface_The_challenges_and_advantages_of%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/Shape_and_Surface_The_challenges_and_advantages_of%20(1).pdf)
- Benth, Ellen, (2016). Shape and Surface: The challenges and advantages of 3D techniques in innovative fashion, knitwear and product design, 48th Conference of the International Federation of Knitting Technologists (IFKT), IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 141 doi:10.1088/1757-899X/141/1/012016
- Deleuze, G. (2017). *Fark ve Tekrar*, (Çev: Burcu Yalım ve Emre Ko-yuncu), İstanbul: Norgunk Yayınevi.
- Duncum, P. (2017). *Görsel Yorumlama İmaj Analizine Giriş Karma Yöntemlerin Değeri Üzerine*. S. D. Erişti (Edt.), *Görsel Araştırma Yöntemleri Teori, Uygulama ve Örnek (11)* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erim, U, Ö. (2019). Sanatsal Bir İfade Aracı Olarak Tekstil. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 8(54), 263-273. doi: 10.7816/idil-08-54-18
- Harris, J. (2004). *5000 Years of Textiles: Published by the British Museum*.
- Kahn, S. (2018). *Zero Waste Fashion Design, History of The Scrap Fabric*, Erişim Adresi: <https://textileartscenter.com/feature/zero-waste-fashion-design>, Erişim Tarihi: 25.01.2022
- Koşar, T. (2017). Çağdaş Sanat Disiplinleri Arası Etkileşimlerde Lif Sanatı. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(35), 2035-2059. Doi: 10.7816/idil-06-35-09
- Marks, A. (2017). *This Felt Artist Turns Fabric into Organic, Alien Creations*, Erişim Adresi: <https://www.vice.com/en/article/mgpmvy/marjolein-dallinga-felt-artist-organic-sculptures>, Erişim Tarihi: 25.01.2022
- Oskay, N. (2019). Örmeye Giysi Tasarımında Postmodern Sanata Yönelik Eğilimler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14 (2) 277-298. Erişim adresi: <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.522471>
- Semper, G. (2011). *The Four Elements of Architecture and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tavman, M. B. ve Oskay, N. (2012). Örmeye Sanattaki Yeri. *Tekstil Sanatı- Tasarımı Sempozyumu*, (199-216). İstanbul.
- Tokatlı, A, Ü. ve Erzurumlu, Ö. (2016). Tekstilde Yapı Oluşturma Yöntemlerinin Sanat Alanında İfade Aracı Olarak Kullanımı. *Yıldız Journal Of Art And Design*, 3 (2), 193-213.
- Zelanski, P. ve Fisher M. P. (1996). *Design Principles and Problems*. C. P. Klein (Edt). Boston: Wadsworth.
- URL 1
https://www.grozbeckert.com/en/company/news/newsletter/knitting/2013/m2_knitting_wool_school_project.html

Extended Abstract

While textile was first produced together with the existence of human being within the direction of needs related thereto, it continues to exist as a different means of expression in the fields of art in addition to the field of daily use over time. It is known that felting and knitting, which have a significant place within the art of textile, have been created in different styles within the scope of different civilizations. Notwithstanding that the traditional production of felt and knitted products, used as functional objects within the historical process, continues, it is also seen that they are used in shaping design objects, formed by the modern design approach as industrial production. At the current period, it is seen that various forms, textures, and volumes are sought on surfaces by the use of different textile techniques, and different experiments and searches, used especially in felt and knitting techniques take place as a means of expression in the fields of art.

The objective of the research is also to put forth the stage of the art object and artistic apparel through different forms and textures with the provision of bulky effects on the surface by combining felting feature of wool with different knitting techniques. In the research aiming to discover new methods of establishing a relationship between felt and knitting techniques that have been two separate textile techniques, the establishment of a dialogue between the design disciplines and relationships between the art object and artistic apparel design variables are examined between the size and space interval. This is to catch a different and innovative viewpoint with raw wool and yarns, which are used in the artistic object and artistic apparel forms. Nevertheless, the objective hereunder is to bring out different visual effects in artistic works through the use of repeated formation methods from the part to the whole.

While the surface searches in the research, are developed through the usage of wool material, they have been limited by knitting & felting techniques. The methods, used in knitting techniques, refer only to hand knitting. The potential of the wool material in its transformation into the artistic object constituted innovative, variable textures, different forms and volumetric alternatives on the surfaces of the works through its combination with the knitting and felting techniques. The dimensional changes having arisen with the felting have changed the formation opportunities of art objects and apparel and brought forth unexpected and extraordinary effects. In addition to this, all artistic works gained visual variety by the use of different colours and colour shades. At the work where new modelling opportunities are presented beyond apparel manufacturing methods, a literature review has been made by taking advantage of a descriptive scanning method and then, an action research method was used in the artistic object and artistic apparel application processes so formed up. According to results, obtained from the research that analysed the wool under a new light as a versatile natural fibre, it has been understood that the wool continues to be a lasting trend ranging from fleece to the art object and fashion, and the wool material and its potential has also been noticed in the fields of design and art apart from the provision of conformance of the wool and knitting industry through its features of high performance only to the modernity and commercial success. Furthermore, it also shows that the use of the felt and knitting technique jointly created different artistic textile forms and that these forms could be diversified.

The Effect Of Covid-19 Pandemic on Religion¹

Kovid 19 Pandemisinin Dindarlık Üzerine Etkisi

Yahya TURAN²
Sedat BOSTAN³
Fatma BAYNAL⁴

Araştırma Makalesi/ *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 03.02.2022
Kabul Tarihi / *Accepted*: 20.03.2022
Doi:10.48146/odusobiad.995556

Atf/Citation: Turan, Y., Bostan, S. ve Baynal, F., (2022) "The Effect Of Covid-19 Pandemic On Religion" ODÜSOBİAD 12 (1), 319-338, Doi: 10.48146/odusobiad.995556

Öz

Bu çalışmada, koronavirüs pandemisinin dindar insanların dini anlayış ve yaşamları üzerindeki etkilerinin tespit ve tasvir edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma toplumun dini değerleri önceleyen eğitimli kesim üzerinde, nicel araştırma teknikleriyle tanımlayıcı bir çalışma olarak yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak bu çalışmanın yazarları tarafından geliştirilen "Koronavirüs Pandemisinin Dini Anlayış ve Yaşam Üzerine Etkisi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin keşfedici faktör analiziyle geçerliği analiz edilmiş ve yüksek düzeyde güvenilir bulunmuştur. Araştırma örneklemindeki katılımcıların %58,8'i düzenli namaz kılmakta; %95,2'si Ramazan ayı orucunu tutmakta; %81,9'u orijinal metninden Kur'an okumakta ve %90,3'ü düzenli dua etmektedir. Kendisini dindar olarak algılayan bu insanların %72,5'i koronavirüs pandemisi gibi afetlerin Allah'ın hatırlatması ve işareti olduğunu ve %90,8'i ise bu tür afetlerle mücadelenin ibadet, tövbe ve dua gibi manevi önlemlerle desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Sonuç olarak, pandemi dindar insanlara kendi dini anlayış, inanç ve ibadetleri üzerine tekrar düşünmek, nefis muhasebesi yapmak, inancını güçlendirmek, ibadetlerine özen göstermek, kul hakkı, sosyal sorumluluk ve bir arada yaşama bilincini geliştirmek fırsatı vermiştir.

Anahtar kelimeler: COVID-19 Pandemisi, Din Psikolojisi, Dindarlık, Afet, İnanç, İbadet, Türkiye

Abstract

This study aims to identify and define the effect of coronavirus pandemic on religious people's perspectives and practices. This descriptive study used quantitative research techniques to examine the educated people of working class and their prioritized religious values. Data were collected using "The Scale of Impact of the Coronavirus Pandemic on Religious Perspectives and Practices" which was developed by the authors of this study. The validity of the scale was tested using exploratory factor analysis and it was found to be highly reliable. 58,8% of the participants declared they have regularly performed salaah, 95,2% declared they have fasted during Ramadan; 81,9% declared that they have read Quran from its original manuscript and 90,3% declared they have prayed regularly. 72,5% of these religious people think the calamity such as the coronavirus pandemic is a sign and a reminder from Allah and 90,8% think that the fight against calamities should be supported by spiritual measures such as worship, penitence and prayer. In conclusion, the pandemic allowed religious people to contemplate their religious perspectives, faith and worship again and provided the opportunity to make self-evaluation, to strengthen their faith, pay attention to worship and raise awareness of human rights, social responsibility and coexistence.

Keywords: COVID-19 Pandemic, Psychology of Religion, Piety, Calamity, Faith, Worship, Turkey

¹ Ordu University Rectorate Social and Human Sciences Research Ethics Committee Issue No: 2021-183 Tarih: 26/10/2021.

² Responsible Author; Assoc. Prof. Bandırma University Faculty of Islamic Sciences, Balıkesir, yahyaturans@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7441-4914

³ Prof. Dr. KTU University Faculty of Health Sciences, Department of Health Management Trabzon. sbostan29@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9439-8448

⁴ Assistant Prof. Yalova University Faculty of Islamic Sciences, Yalova, fatmayogurtcu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6705-4340

Introduction

Religion, which, in the most general terms, means to believe in and to be connected to a being is also defined in different ways (Sönmez, 2008, p. 21). James interprets religion as one's belief in a transcendent being and how this devotion further shapes one's feelings, thoughts, and behaviors (Günay, 2000, p. 197) whereas Freud defined religion as a neurosis that people should overcome (Köse, 2000, p. 75). Fromm, on the other hand, emphasized the functional aspect of religion as a system that provides the society a common goal and way of behavior (Fromm, 1993, p. 45).

Religion has specific concepts and systems (Düzgün, 1997: 14, 18) and is a series of beliefs and rituals (Johnstone, 1992: 58). Glock distinguished five major dimensions of religiosity: religious belief, religious experience, practices, theology (i.e., knowledge) and ethics (i.e., consequences) (Yıldız, 2006, p. 98).

Religion is a phenomenon that affects the whole life of man (Turan, 2018a). Religion, in particular, is stated to be effective on healthy living. It is effective against negative lifestyles such as using alcohol and drugs, unhealthy sex life, unhealthy diet (Jones, 2004, p. 219). Furthermore, it directs people to virtues such as forgiveness, helping and compassion and in this respect, it contributes positively to mental health (Koenig & Larson, 2001, p. 72).

Therefore, religious life is shaped under the influence of many factors (Turan, 2018a; Turan 2018b; Kurt, 2009: 1, 6). Natural events such as wars, epidemics, and earthquakes, which affect social life in psychological, physiological, and social aspects, affect human life in its entirety and affect their religious life. (Küçükcan & Köse, 2000; Kula, 2002; Yılmaz & Isitan, 2012; Altun, 2018; Kiriş & Dilek, 2019, p. 504). These changes in social life can lead to differentiation in religious perspectives as well as directing individuals to religion (Çapçioğlu, 2011: 268). In this context, the relationship of a religious individual with religion and religious life during the periods of natural disasters is evaluated in various aspects. Freud's approach that people's weaknesses to nature lead them to turn to God (Freud, 1961, p. 24; Köse, 2016, p. 119-121) These explanations for human nature reveal that individuals turn to more religion, the supreme being, the worship, and prayer in the troubled and desperate situations. In the face of such situations, the importance of scale development efforts to determine the direction of the change in individuals' perceptions of religiosity emerges (Baynal, 2020, p. 263).

Although there is no common definition related to the concept of religion (Hökelekli, 1993, p. 69), it is not possible to talk about a common definition because the concept of religiosity also derives from the concept of religion. As the scope is rather broad, no definite judgment could be reached about the definitions of religiosity, the criteria for defining religiosity, the qualifications of religious individuals or the typologies of religiosity (Yapıcı, 2007, p. 19). The nature of religiosity is among popular research topics (Sönmez, 2016, p. 560). A large number of religiosity scales have been prepared in the field of religious psychology related to religiosity in Turkey (Albayrak & Kurt, 2019: 139; Baynal, 2020, p. 263-286). The scale studies include the adaptation of a scale developed mostly in international literature or original studies on community-specific Islamic religiosity (Arrow, 2011, p. 533) Despite the ongoing debate about whether religiousness can be measured or not, scale studies have continued to increase in recent years, especially in our country.

According to research, there has been an increase in natural disasters since the 20th century. It is predicted that the number of people who will suffer a catastrophe in the world will double in the near future (Aten et al, 2014, p. 20). Epidemics such as plague, leprosy, cholera, malaria; natural disasters such as earthquakes, floods, storms, droughts, and famines cause people to die, their places to be damaged or destroyed (Sarıköse, 2013, p. 317). These kinds of events that develop out of the human will, or situations caused by human error, such as wars, nuclear disasters, transform society (Deaf, 2018, p.1). Epidemics not only change society in socio-economic and cultural terms but also affect religious life (Genç, 2011, p. 123, 142). People can turn to religion as a result of natural disasters such as earthquakes and associate this with fate, a subject related to faith (Okumuş, 2002, p. 372).

The person losing control with his life order and plans in his life due to natural disasters is driven into a sense of uncertainty. The material and moral losses may lead the person to psychological disorders (Köse & Küçükcan, 2006, p. 152; Gencer & Cengil, 2020: 326). Although reactions vary according to the individuals' personalities and the nature of events, such life-threatening disasters cause severe stress situations (Tarhan, 1999, p. 107).

Religion has important functions in coping with all kinds of difficulties (Özcan, 2019, p. 130). In related studies, it is observed that religiosity has a positive relationship with mental and physical health (Kazemzadeh Atoofi, et al. 2019; Dadfar, et. al. 2019; Turan, 2018a; Pargament et al., 2004; Koenig, 2012;

Göcen, 2013; Aydemir, 2008; Çufta, 2014; Kurnaz, 2015; Sevindik, 2015; Baynal, 2015; Ayten & Yıldız, 2016; Yorulmaz, 2016; Ahrenfeldt et al., 2017). In particular, the fact of death as a result of increasing epidemics leads people to seek refuge in divine power. People can turn to prayer, worship, etc. in a feeling of helplessness and can attribute miraculous meanings to the arising events (İstek, 2017: 199). Indeed, by doing various studies on religiosity about extraordinary times such as earthquake, migration, epidemic, etc. The relationship between religiosity and extraordinary times were examined (Okumuş, 2002; Köse & Küçükcan, 2006; İstek, 2017; Sağır, 2018; Özcan, 2019; Trevino & Pargament, 2007; Osheim, 2008; Wildman et al., 2020). Findings have emerged indicating that religious practices such as praying, reading the Qur'an, fasting and performing prayers, which are adopted in the religion of Islam, are effective in coping with problems thereby have positive psychological effects (Haque, 2004, p. 55; Kaya & Küçük, 2017, s. 41).

The COVID-19 pandemic continues to significantly affect the Islamic world and Turkey, along with all humanity. With the first case in Turkey on 11 March 2020, many precautions such as school holidays, changing working conditions and changing flexible working methods, making social distance and social isolation practices a rule, stopping sportive, scientific and cultural activities were taken (TÜBA, 2020: 30-31). It is thought that all these measures will lead to a complete change in daily life and that people do not go out unless it is mandatory, living under stress and anxiety. The findings of this study when the coronavirus epidemic was felt intensely supports this idea (Başaran & Aksoy, 2020; Bilge & Bilge, 2020; Dadfar & Lester, 2020).

The ongoing COVID-19 pandemic is expected to affect religious people as well as all people and affect their religious perspectives and practices. It is also vital to understand the perspectives of religious people on the pandemic, the meaning they attribute, and their religious approaches in the fight against the pandemic.

The study aims to determine how coronavirus pandemic affects the religious perspectives and practices of religious people and provide to understand their tendency to interpret and fight the pandemic with a religious approach. This research will contribute to the psychology of religion in the context of analyzing the relationship between religiosity and natural disasters such as epidemics.

Method

This descriptive research aims to identify and define the effect of coronavirus pandemic on religious people's perspectives and practices using quantitative research method. Research data were collected through a survey analysis with a questionnaire based on a five-point Likert scale, which was communicated and applied online to the participants who declared that they were willing to participate in the research. The sample of the research was determined using the snowball sampling technique where the questionnaire form was prepared as a google form and sent to the prospective participants who were already recorded in the address book of the authors. Participants were also asked to further send the form to their contacts. The research was conducted in accordance with the Helsinki Ethics declaration. The study was approved by Ordu University Social and Human Sciences Research Ethics Committee On 26/10/2021.

Population (Universe) and Sampling

The study aimed to define the effect of the pandemic and the approaches to make sense of this situation on the educated part of the society prioritizing religious values. Therefore, within the scope of the purpose sampling method, 393 participants were accepted in the study sample. 7.4% of the participants are at high school, 8.7% at the associate degree, 59% at the undergraduate level, 24.9 at the graduate level; 40.7% are female, and 59% are male; 51.7% are in the age group of 39 and under and 48.3% in the age group of 40 and over; It was determined that 32.3% were single and 67.7% were married.

Data Collection Scales, Process and Scale Analysis

In the research, the Likert-type questionnaire consisting of the "The Scale of Impact of the Coronavirus Pandemic on Religious Perspectives and Practices" as a data collection tool, which measures the socio-demographic characteristics, religious beliefs, and ways of living of the participants as well as the demographic and descriptive part, which measures the religious perspectives and life of the participants, was used. The expressions on the quintet scale are graded from never agree (1) to fully agree (5). The high scores show that religious perspectives, worship and attitudes are strengthened with the effect of a pandemic. The participants voluntarily filled out the survey prepared online via computers and mobile phones in their environment. The survey was applied between April 24-30, 2020. Being in an extraordinary process, the lack of the possibility of face-to-face surveys, being in people's homes, and under stress are the constraints in the collection of research data.

Since the The Scale of Impact of the Coronavirus Pandemic on Religious Perspectives and Practices is a five-point likert scale, it was validated with factor analysis. Validity is a test or the degree of measuring what the scale is meant to measure (Coşkun at all., 2017). Also, reliability analysis was calculated with Cronbach's alpha coefficient. The results of the factor analysis of the scale were shown in (table 1).

Factor Analysis		Scale
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,929
Approx. Chi-Square		10282,718
Bartlett's Test of Sphericity	Df	528
	Sig.	0,000
Factor load range		528-886
Factors: Anxiety (5 items), Worship (7 items), Spiritual Protection (4 items), Spiritual Justification (4 items), Change (11 items)		
Total variance explained	%	67,287
Cronbach's alpha		0,941

Table 1. Validity and Reliability Analysis of the Scales

When table 1 was analyzed, it was observed that the scale's KMO sample coefficient is 0,929 above 0.80. As the KMO value approached 1, the used sample size in the study was reaching perfection, and this value was considered to be 0.80 very good and 0.90 perfect (Karagöz, 2017). Barlett globality test used to assess the compliance of the scale with the factor analysis was found to be significant ($p=0.000$). Accordingly, the scale being gathered under four factors consisted of the factors such as Anxiety (5 expressions), Worship (7 expressions), Spiritual Protection (4 expressions), Spiritual Reason, and Result (4 expressions), and Change (11 expressions). The scale initially consisted of 33 questions, and 2 statements were excluded from the scale as a result of the analyses. The scale was observed to be high on the factor loads, and the total variance explanatory power was understood to be a high value of 67,287. The reliability analysis of the scales was found to be highly reliable since Cronbach's alpha coefficients were above 0.80, 0.941.

The participants in the research sample; 83.9% of them have undergraduate and graduate education, almost all of whom consider themselves to be faithful, 74.6% of them emphasize the sensitivity of religious belief; 58.8% perform regular salaah; 95.2% hold the fast of Ramadan; 81.9% of them read the Quran from their original text and 90.3% pray regularly.

SPSS statistics software was used to test the aims of the study. The analyzes were realized within the 95% ($p = 0.05$) confidence interval. The study data were analyzed through descriptive statistical methods, materiality tests, and correlation analyzes.

Results

The descriptive information of the participants about the Covid-19 pandemic and their religious perspectives and practices are given in table 2.

5. Have you or a family member contracted COVID-19?		
Yes	36	9,2
No	357	90,8
6. Has anyone you know died of Covid-19?		
Yes	64	16,3
No	329	83,7

7. How is your employment status during this period?

I'm not working, I'm at home	215	54,7
I work from home, I rarely go to work	82	20,9
I work in shifts	57	14,5
I keep working normally	38	9,7
I work harder	1	,3

8. How would you define yourself in terms of belief under normal circumstances?

I do not find religious beliefs correct	6	1,5
I believe in Allah and the principles of faith	94	23,9
Religion has a high level of influence on my life	47	12,0
I try to make religious principles prevail in my life	184	46,8
I think I have a strong faith	62	15,8

9. How is your prayer under normal conditions?

I don't pray	36	9,2
I perform Friday prayers	22	5,6
Even if it's not five times, I perform daily prayers.	104	26,5
I perform the five daily prayers	163	41,5
I perform Qada and Nafl prayers as well as the obligatory five daily prayers.	68	17,3

10. How would you describe your attitude to fasting under normal circumstances?

I don't fast	19	4,8
I fast during the month of Ramadan	231	58,8
I perform Nafl fasting together with the month of Ramadan fasting	143	36,4

11. How would you describe your contact with the Quran under normal conditions?

I did not need to read the Quran	4	1,0
I do not know how to read the Quran, but it is good to read	33	8,4
I read the Qur'an in Turkish	34	8,7
I read the Qur'an even though it is on and off	217	55,2

Prayer is the refuge of the weak	4	1,0
I pray when I'm in a difficult situation	14	3,6
I pray on spiritual days and nights	20	5,1
I pray after performing Salaah	105	26,7
I pray regularly along with other worship.	250	63,6
13. What is your opinion about illness, accident or natural disasters?		
Such situations are the result of natural events	37	9,4
Such situations are the result of people destroying nature.	48	12,2
Such situations are the result of sins committed by people.	15	3,8
Such situations are reminders and signs of Allah	285	72,5
Such situations are punishment by Allah.	8	2,0
14. Which one do you find correct in the fight against illness, accident or natural disasters?		
The struggle is enough to be done with scientific and technical methods.	27	6,9
The struggle should be supported spiritually (worship, prayer, repentance) as well as scientific and technical methods.	357	90,8
Struggle must be spiritual (worship, prayer, repentance)	9	2,3

Table 2. Descriptive Variables for the Participants' COVID and Religious Perspectives

When table 2 is examined, one relative of 9.2% of the participants became COVID patients, and one familiar person with the participants of 16.3% died from a COVID disease. While 54.7% of the participants did not work during the pandemic process, 10% continued to work normally.

If we looked at the participants' perceptions of religious beliefs and worship, only 1.5% did not find religious beliefs correct. 23.9% of the participants stated that they believed in God and the principles of faith. 12% stated that the effect on the life of religion was high, 46.8% stated that they tried to make religious principles prevail in their practices, and 15.8% had a strong faith.

According to the analysis, it is seen that only 9.2% of the participants did not perform salaah. The participants stated that 5.6% of them Friday salaah, 26.5% daily salaah, 41.5% five times salaah, and 17.3% five times with Qada salaah or the supererogatory salaah performed. Moreover, 4.8% of the participants stated that they did not fast, 58.8% of them fast in Ramadan and 36.4% of them were in supererogatory fasting with the month of Ramadan fasting. 55.2% of the participants said that they read the Qur'an even though it was irregular and 26.7% said they read the Qur'an regularly. 63.6% of the participants stated that they prayed at will apart from worshipping.

72.5% of the participants stated that they thought natural disasters like pandemics as reminders and signs of Allah and the fight against pandemics should be supported with spiritual elements such as prayer, worship, and repentance as well as scientific techniques. Religious perspectives and the practices of the participants affected by the coronavirus pandemic are given in (Table 3).

The Scale of Impact of the Coronavirus Pandemic on

Statements	Religious Perspectives and Practices	\bar{x}	SD
Anxiety		3,75	0,91
1. I'm afraid of getting infected with coronavirus		3,2519	1,29369
2. I am afraid to spread the disease to one of my relatives		4,3486	1,02674
3. I'm afraid of dying from coronavirus disease		3,0458	1,45964
4. I'm afraid to cause death of my relatives		4,2621	1,20374
5. I remember death more		3,8524	1,26111
Worship		3,19	1,1
8. I am trying to pray during this period		3,7201	1,48566
9. During this period, I perform Salah much more attentively.		3,4682	1,50497
10. During this period, I perform the Nafl prayer together with the obligatory prayer		2,4148	1,49095
11. During this period, I am trying to read the Quran		3,2697	1,46508
12. During this period, I read the Quran more frequently.		3,0331	1,48854
14. I repent more during this period		3,4427	1,32765
26. During this period, even if I cannot go to the mosque, I am doing my tarawih prayer at home.		3,0305	1,50139
Spiritual Protection		4,39	0,9
15. During this period, I pray for myself and my family to be protected from the disease.		4,3384	1,05944
16. During this period, I pray for my country and my nation to be protected from the disease.		4,5089	,93707
17. During this period, I pray for the Muslims around the world to be protected from the disease.		4,3842	1,07497
18. During this period, I pray for humanity to be protected from the disease.		4,3639	,99356
Spiritual Rationale and Conclusion		3,28	1,1
19. I think that this epidemic is the result of the mistakes of all humanity.		3,9084	1,28641
20. I think that this epidemic is the result of the mistakes of all Muslims.		3,0102	1,43744
21. I think we are dismissed from social spaces as humanity		2,9796	1,49986

22. As Muslims, I think we are dismissed from the Kaaba and masjids.	3,0153	1,49992
Change	3,74	1,1
6. Now I will remember Allah more	3,8626	1,25416
7. I will pray more now	3,8550	1,24615
13. Now I will think about my mistakes and regret more	3,4860	1,45351
25. I will perform my Ramadan fasting more enthusiastically now	3,6031	1,43221
27. I will try to be more helpful now	3,5293	1,31117
28. I will now keep my faith in God stronger	3,8168	1,36353
29. Now I will pay more attention to my worship	3,7277	1,33236
30. I will now give my family more value and time	3,9109	1,22254
31. Now I will be a more humble person	3,6641	1,36620
32. I will now pay more attention to rightful due.	3,8550	1,36158
33. I will be a better servant now	3,9338	1,30958

Table 3. The Results of Coronavirus Pandemic Impact Scale on Religious Perspectives and Practices

When Table 3 was examined; It is seen that the religious people had high (3,75) anxiety to catch COVID disease or infect it to someone else during the pandemic process. In particular, they have a very high level of anxiety about infecting the disease (4.34) or causing someone else's death (4.26). They also remembered Allah (3.85) at a high level in this process.

The worship practices of religious people (3,19) appeared to have been moderately positively affected during the pandemic process. In this process, especially when they were trying to perform the prayer at a high level (3,72), there was a moderate influence on other matters related to worship.

It was found to be very high (4,39) for religious people to pray for protection from the Coronavirus outbreak. The religious people stated that they prayed at a very high level for the protection of themselves and their family (4.33), their country and nation (4.50), Muslims (4.38), and humanity (4.36) from the pandemic.

The religious individuals stated that they thought that the pandemic was the result of the mistakes of all humanity (3,9) high; and that Muslims thought that it was the result of their mistakes (3,0) moderate. The participants thought at a medium-level that during the pandemic, all humanity was expelled from social places (2,97) and Muslims from the Kaaba and masjids (3,0).

The pandemic had a high level of positive change effect (3,74) on religious perspectives and practices. The religious people stated at a high level that they would remember Allah more (3.86), keep the faith in Allah stronger (3.81), pray more (3.85), devote more time to their families (3.91), pay more attention to the rightful due (3.85) and become a better servant of Allah (3.93).

The differentiating effect of the independent variables of the research on the scale factors was analyzed by t and ANOVA tests. According to this; P = 0,002 post-graduate students with the level of significance perceived the effect of the pandemic on religious life less than all other educational groups.

It was found that the female participants were more concerned about the pandemic than men at the level of significance P=0.000, prayed for more spiritual protection, and experienced more religious perspectives and positive spiritual changes in their practices. The participants who were 39 years of age and below, were more affected by the pandemic than 40 years of age and above in P=0.002 significance level anxiety and P=0.022 significance level spiritual change factors. The singles were more concerned about the pandemic than married people at the level of P=0.022. It was observed that a relative of the participants had

coronavirus or that one of their acquaintances had died of coronavirus did not cause changes in their religious perspectives and practices.

The faith status of the participants was effective on the factors of worship and spiritual protection, at the significance level $P=0.000$. According to this; Those who believe in God and the principles of faith are less affected by the pandemic process than any other group in the matter of worship. In the pandemic process, the worship life of those who tried to make religious principles prevail in their practices and who said that they had a strong faith were more positively affected than those who believed in God and the principles of faith. Those who stated that they had a strong faith in the spiritual protection factor from the pandemic process were more affected than those who believed in their religious perspectives and worshipping God and the principles of faith.

Participants' prayer situations caused a significant difference in $p = 0.001$ level of significance, anxiety factor $p = 0.000$ level of significance, worship factor $p = 0.003$ level of significance, spiritual protection factor and $p = 0.005$ spiritual reason factor. The anxiety levels of those who perform five times salaah were lower than those who didn't not perform salaah during the pandemic period and those who perform daily salaah. Those who perform five times salaah were more affected than those who do not perform in the worship factor during the pandemic period, who perform Friday salaah and daily salaah, and less than those who perform supererogatory salaah in addition to five times salaah. The spiritual protection behaviors from the pandemic of those who performed supererogatory salaah apart from five times salaah were more affected than those who did not perform salaah in the spiritual protection factor and those who performed daily salaah. Those who performed supererogatory salaah apart from five-time salaah were separated from those who did not perform salaah in the spiritual justification factor during the pandemic.

The participants' fasting states differed in the factors of worship, spiritual protection, spiritual justification, and spiritual change at the level of significance $P=0.000$. Those who do not fast, differentiated with a lower average score than fasting in worship, spiritual protection, and spiritual change factor. In the spiritual justification factor, those who had supererogatory fast beside Ramadan fast differentiated with a higher score than those who fast in Ramadan.

The Quran reading status of the participants caused a significant difference in all factors at $p = 0,000$ and $P = 0,003$ levels. It was found that those who do not know how to read the Qoran had higher levels of anxiety during the pandemic process than those who read the Qoran regularly. In the worship factor, the irregular Qur'an readers were found to have a higher average than those who did not need to read the Qur'an, did not know how to read it, and read its Turkish; and lower average than the regular Quran readers. The average of those who read the Qur'an in Turkish is lower than the average of all other groups except those who didn't need to read the Qur'an.

The prayer status of the participants differed in the level of significance $p = 0,000$, worship, and spiritual protection factors. Those who prayed regularly after the salaah and those who regularly prayed are distinguished by a higher average than others in worship and spiritual protection.

The participants' approach to interpreting disasters from a religious perspective creates a significant difference in worship, spiritual protection, spiritual justification, and moral change factors at the level of significance $P = 0,000$. According to this; Those who saw disasters as a reminder and sign of Allah had a higher average in worship and moral protection factors than those who saw disaster events as a result of people destroying nature. Those who stated that disaster events were the result of people destroying the nature had a lower average in spiritual justification and moral change factors than those who saw disasters as the result of sins, Allah's reminder and punishment by Allah.

The participants' diversities of views in the method of combating disasters differed in worship, spiritual protection, spiritual justification, and spiritual change at the level of significance $p=0.000$. According to this, the average scores of those who considered the struggle adequate by scientific methods and techniques were lower than the other two groups in the factors of worship, spiritual protection, spiritual justification, and spiritual change. In other words, it was shown that those who advocated fighting against pandemic with both scientific methods and spiritual methods or only spiritual methods were more powerful than those who only expressed the use of scientific methods in the fight against pandemic with their religious perspectives and practices.

The relation between the religious beliefs, worship, and practices of the participants under normal conditions and the factors of the research scale were examined by correlation analysis and the results were given in (Table 4).

	Anxiety	Worship	Spiritual Protection	Spiritual Justification	Spiritual Change	Faith	Salaat	Fast	Quran	Prayer	Disaster
Anxiety	1										
Worship	,171 (**)	1									
Spiritual Protection	,302 (**)	,475 (**)	1								
Spiritual Justification	,160 (**)	,343 (**)	,236 (**)	1							
Spiritual Change	,342 (**)	,655 (**)	,517 (**)	,410 (**)	1						
Faith	-,016	,359 (**)	,238 (**)	,104 (*)	,189 (**)	1					
Salaat	-,168 (**)	,525 (**)	,177 (**)	,172 (**)	,107 (*)	,493 (**)	1				
Fast	-,021	,415 (**)	,258 (**)	,136 (**)	,198 (**)	,355 (**)	,453 (**)	1			
Quran	-,172 (**)	,414 (**)	,093	,120 (*)	,119 (*)	,324 (**)	,482 (**)	,361 (**)	1		
Prayer	-,029	,372 (**)	,402 (**)	,117 (*)	,220 (**)	,310 (**)	,328 (**)	,246 (**)	,238 (**)	1	
Disaster	,025	,261 (**)	,248 (**)	,329 (**)	,348 (**)	,277 (**)	,264 (**)	,246 (**)	,160 (**)	,136 (**)	1
Fighting Method	,092	,305 (**)	,231 (**)	,186 (**)	,258 (**)	,247 (**)	,271 (**)	,264 (**)	,205 (**)	,202 (**)	,310 (**)

Table 4. The relationship between the participants ' religious beliefs and their perspectives of worship and the factors of the research scale

Table exhibits a poor relationship between anxiety about the transmission of COVID-19 and worship and moral justification throughout the pandemic at p=0.001 level of significance, a linear and weak relationship between anxiety and spiritual protection and spiritual change. In addition belief, salaat, fasting and reading

the Qur'an were found to have a very poor relationship in the opposite direction. As the person's level of anxiety increased due to the pandemic, the level of worship, spiritual protection, spiritual justification, and spiritual change increased slightly. Under normal circumstances, as the level of religious belief, prayer, fasting, and reading of the Qur'an decreased, the level of anxiety increased slightly.

It was determined that the worship behaviors of the person during the pandemic were linear and weak in relation to spiritual protection, spiritual justification, faith, prayer, the meaning of the disaster, and methods of combating the disaster at the level of significance $p=0,001$. Again, in the pandemic process, there was a linear medium level relationship between the person's worshiping behaviors and spiritual protection, prayer, fasting, and reading the Qur'an. During the pandemic, a linear high-level relationship was observed between one's worship behaviors and spiritual change. According to this, during the pandemic, one's worship behaviors were positively affected by all other factors, and worship behaviors increased. Under normal circumstances, as one's religious views about faith, prayer, fasting, reading the Koran, understanding of disaster and fighting disasters became stronger, worship behaviors more or less increased during the pandemic process. Finally, it can be said that pandemic positively affected and increased the behavior of worshipping in people.

In the pandemic process, a linear relationship was found between the moral protection factor and all variables except reading the Qur'an at the level of significance $p = 0.001$. This relationship was at a moderate level with the prayer behavior in the spiritual change factor and spiritual justification, under normal circumstances, belief in fasting, understanding of disasters and the method of fighting disasters under the normal conditions were weak; Again, a very weak relationship was found with performing salaah under the normal conditions. In the pandemic process, the people's spiritual protection behaviors increased depending upon the increase in other factors. Under normal circumstances, as people's religious approaches to faith, salaah, fasting, praying, interpreting disasters, and fighting disasters increased, the behavior of praying for protection from pandemics also increased. The people praying for spiritual protection from the pandemic increased in parallel with all other factors and the increase in their religious perspectives.

A linear moderate relationship was observed between the factor of explaining the pandemic on religious grounds and the factor of spiritual change at the level of significance $p=0.001$. The level of spiritual justification for the pandemic increased in parallel with the level of spiritual change. In other words, those who found the reason for the pandemic to be the wrongdoings of humanity and Muslims further improved their spiritual perspectives and worship. Besides, $p=0.0001$ and $P=0.005$ at the level of significance, as the religious approaches of people in faith, prayer, fasting, reading the Qur'an, praying, meaning disasters and fighting disasters became stronger, the level of religious justification in explaining the pandemic became very weak or weak.

As participants' levels of belief, salaah, fasting, reading the Qur'an, praying, making sense of disasters from a religious point of view and having a spiritual approach to combating disasters increased in the level of significance $P=0,001$ and $P = 0,005$, their spiritual changes in the pandemic process also increased at a very weak or weak level.

In the normal period of the people, with religious belief levels, $p = 0.001$ and $p = 0.005$ level of significance, a linear middle level with salaah; a linear weak relationship was found between fasting, reading the Qur'an, praying, interpreting disasters from a religious perspective, and having a spiritual approach to fighting disasters. As the religious belief levels of the people increased, their religious approach to worship and events increased. Here, the strong intermediate relationship between belief level and salaah was interesting to explain the continuity in salaah behavior.

At the level of significance $p = 0.001$ of the participants performing salaah under normal conditions, there was a linear and middle force relationship between fasting and reading the Qur'an; A linear and weak relationship was defined between prayer, interpretation of disasters and having spiritual approaches in fighting disasters. It was understood that people's ability to perform salaah under normal conditions increased their level of fasting, reading the Koran, praying, making sense of disasters, and having spiritual approaches in fighting disasters.

It was found that the participants' fasting status increased their perspectives of reading the Qur'an, praying, making sense of disasters, and having spiritual approaches in fighting disasters at $P = 0.001$ level at a low level. The participants' reading status of the Qur'an was observed to increase their perspectives of praying and having spiritual approaches in fighting disasters at a low level and the level of significance $P=0.001$, and their perspectives of interpreting of disasters at a very low level. The participants' praying status increased at the level significance of $p=0.001$, their perspectives of having spiritual approaches in the fight against

disasters weak, and their perspectives of disasters very weak. It was determined that participants' understanding of disasters with a religious approach increased their understanding of having spiritual approaches in the fight against disasters at $P = 0.001$ level.

As a result; The Level of Coronavirus Pandemic Impact Scale on Religious Perspectives and Practices indicated that each of the components of anxiety, worship, spiritual protection, spiritual justification, and spiritual change had a positive linear relationship with each other, and the change in any of them was reflected in the same direction. It was especially noticed that there was an effective relationship between worship and spiritual change in the pandemic process.

The beliefs, salaah, reading the Qur'an, and praying that determined the religiosity levels of the individuals before the pandemic was related in the same direction; It was understood that the change in one reflected weakly in the others. In terms of religiousness, it can be said that the relationship between faith and performing salaah came to the fore. It was observed that the level of religiosity of individuals was also related to attribute religious meaning to disasters and using religious methods to combat disasters.

Discussion

Religion is a spiritual system based on the individual's relationship with the creator, himself, and everything else, along with differences in faith and worship (Kayıklık, 2009, p. 37). In addition to its individual aspect, religion interacts with society in terms of psycho-social, economic, political, biological, and physical aspects (Armaner, 1980, p. 71). There is no general definition of religion and religiosity (Sönmez, 2016, p. 557). In this, it is difficult for the general definition to be different from the religious beliefs and religious interpretations of the thinkers and religious interpretation, even in people belonging to the same religious belief. Whether different personal and social orientations can be transferred to scales is also controversial in religiousness measurement studies (Coştu, 2009, p. 122). Although it is difficult to say that these definitions and methods are the only and correct way, typologies and scales continue to be established and research on religiosity is carried out. In this study, the effect of the "Covid-19" pandemic on religious perspectives, and the practices of religious people was examined.

As intended, the research sample was composed of educated religious people. According to the result, 83.9% of the participants in the sample had undergraduate and postgraduate education, and almost all of them saw themselves as believing, 74.6% emphasized their religious belief sensitivity; 58.8% performed regular salaah; 95.2% of them fasted in Ramadan; 81.9% read the Quran from the original text and 90.3% prayed regularly. Accordingly, it can be stated that the study was conducted in a sample group with characteristics to be considered religious.

Pandemics have many psychological, social and economic consequences. The COVID-19 outbreak, which first appeared in China and spread throughout the world from the first months of 2020, was officially recorded in Turkey for the first time on March 11, 2020 (Bostan et al. 2020: 8). Deaths, lifestyle changes, and restrictions in the epidemic process negatively affect people's psychologies. Indeed, it was reported by the World Health Organization (WHO) (2020b) that the outbreak was at risk of spreading rapidly to all countries and caused social stress. The researches have shown that those who are exposed to natural disasters such as major earthquakes, tsunamis, or accidents from nuclear power plants have psychological problems such as depression and post-traumatic stress disorder (Kukihara, 2014, p. 525; Livanou, 2005, p. 137). We see the same situation as the rapid spread of the COVID-19 epidemic, causing anxiety and panic in people, especially health workers (Bostan et al., 2020b, p. 2; Shuja et al., 2020, p. 32).

The first cases in Turkey coronavirus were detected on March 11, 2020. On April 24, 2020, when the data collection procedure of this research was started, the number of cases was determined as 104,912 and the total number of casualties as 2,600. On April 24, 2020, 38,351 people were tested, 3,122 new patients were identified, 109 people died. It is understood that as of April 30, 2020, when the data collection of this study was finalized, the total number of cases increased to 120,204 and the total loss of life to 3,124. Within a week, the number of cases increased by approximately 15% and the number of deaths by 22%. On April 30, 42,004 tests were conducted, 2,615 new patients were identified, and 93 people died (cf. Republic of Turkey Ministry of Health, Access, 06.01.2021). In order to prevent the spread of the virus, which has spread rapidly since the first cases, restrictions have been imposed in many social areas, thus the number of deaths has been decreased. However, the rapid spread of the virus, the resulting increase in the number of deaths, the frequent coverage of coronavirus programs in the media, and social isolation and other strict measures could increase the stress of despair and uncertainty in the life of the individual (Gencer & Cengil, 2020, p. 325-326; Karlı, 2020, p. 288; Özcan, 2020, p. 257; Kirman, 2020; Gashi, 2020, p. Chaiuk & Dunaievska, 2020).

Coronavirus (COVID -19) causes serious deaths in all countries; It leads to new decisions that transform practices in all aspects of social life and economically, including education (TÜBA, 2020: 75). The epidemic also caused different practices in religious life. Mass worship, in particular, is an effective mechanism to accelerate the spread of COVID-19. Therefore, in religious communities around the world, rituals have been changed accordingly. Online services have been launched to broadcast live videos of sermons and prayers at certain times of the week. Many religious communities also help to provide immediate financial aid for health (Wildman et al., 2020, p. 116). In short, the Covid-19 pandemic obligingly transforms all areas of life, including religious life.

Although there are views that religion does not always have an answer for future events, religious responses to epidemics offer people an ever-changing framework (Osheim, 2008: 37), it can be said that it is a port of refuge for people in times of fear, helplessness, obscurity, helplessness or depression (Acar et al., 1996, p. 55).

Religious beliefs and practices can provide people with emotional and social support during and after disaster (Adisaputri, 2016, p. 63). As a matter of fact, during the plague epidemic that lasted from the 14th century to the late 19th century, an environment of fear and insecurity occurred in the social and economic problems emerged. The epidemic also affected religious life (Genç, 2011, p. 123, 142). Desperate people expected spiritual help to fight the disease (İstek, 2017, p. 199). Research on coronaviruses in Turkey has reported that participants prefer religious coping activities in combating this outbreak (Özcan, 2020: 274; Karlı, 2020, p. 314; Kaplan, Sevinç & İşbilen, 2020). Another study conducted by Özcan (2020) at the same time with this research found that it was below the average level of society's concerns in Turkey. The fact that the level of anxiety in the society remained below the average during the outbreak period was attributed to the individuals' capacity to use positive religious coping activities sufficiently (Özcan, 2020, p. 274). Yıldırım et al. (2021) reported that individuals using positive religious coping strategies felt less alone in relation to mental health problems that occurred during the Coronavirus outbreak (Yıldırım et al. 2021). In a study conducted by Tomas and Barbato on a Christian and Muslim sample, they found that individuals who effectively used positive religious coping during the coronavirus process had fewer depressive symptoms and psychological disorders. This effect is reported to be higher especially in the Muslim sample (Thomas & Barbato, 2020). Luchetti et al. (2020) observed that religious and spiritual beliefs were associated with low levels of fear and sadness during the Coronavirus process in Brazil (Lucchetti et al., 2020). In an analysis conducted with an artificial neural network model and including 14 variables, it was found that the meaning of life (32.2%) and religiosity (31%) were the most influential variables on the positive religious coping strategy (Kızılgeçit & Çinici, 2020).

The study also showed that the participants who stayed in their homes during the pandemic cared about worship and prayer, especially praying to themselves, their families, Muslims and all humanity to get rid of the disease. In a study conducted by Kaplan, Sevinç and İşbilen (2020), it was reported that participants preferred to pray the most from religious events in order to stop the coronavirus outbreak as soon as possible. Similar to the findings of the research, in the study of Okumuş (2002: 372) with participants with a high level of religiousness, it was observed that worships such as praying and reading the Quran were frequent after the earthquake. In the study of Köse and Küçükcan (2006, p. 153-155), religious beliefs, worship, and rituals were effective in dealing with material and spiritual problems after the earthquake. Sinding (2015, p. 1) concluded that natural disasters such as earthquakes increased religiousness both in Christianity, Islam, and Hinduism and on all continents. Sibley and Bulbulia (2011, p. 8) found that those affected by the earthquake in Christchurch New Zealand in 2011 increased their religious beliefs.

Religious beliefs and worship prevent people from being despaired in the face of problems (Çufta, 2014, p. 137). In the studies, it was effective to cope with traumas and psychological resilience in terms of positive religion (Batan & Ayten, 2015: 67; Krumrei, 2009: 380), it was seen that religion and spirituality played an important role in the healing process for the survivors (Aten et al, 2014, p. 6). In our study, it was found that coronavirus pandemic created anxiety on the religious people, and the level of anxiety remained limited as the religious belief strengthened, and the level of worship increased. In a study by Özcan reported that individuals with high religiousness levels and those who use positive religious coping strategies effectively had lower anxiety levels (Özcan, 2020, p. 274-275). In the study of Sağır (2018, p. 243) with the refugee women who experienced war and suffered various attacks, it was found that religion provided a high level of positive support. In Özcan's (2019, p. 130) study on refugee students who emigrated due to war, positive levels of religious coping were found to be effective in overcoming their traumatic life.

In the research, 72.5% of the participants thought that disasters such as coronavirus pandemic ...etc. were the reminder and sign of God and 90.8% thought that the fight against such disasters should be supported by spiritual measures such as worship, repentance, and prayer. Also, some thought that humanity and partly Muslims were wrong as the spiritual justification for the pandemic and that they would pay more attention to their Islamic faith, perspectives, and worship with this warning. Several studies on coronavirus support the results of this study (Özcan, 2020, p. 270; Karşlı, 2020, p. 303-305; Kaplan, Sevinç & İşbilen, 2020). In the research of Köse and Küçükcan (2006: 153-155), they tried to explain the events experienced by disaster victims with concepts such as testing, punishment or warning, as well as those associated with a metaphysical power and fate.

83.9% of the participants in the research sample had undergraduate and graduate education, and almost all of them expressed themselves as believers. In the research conducted by Süzen (2015, p. 82) with the people who witnessed the 1999 Marmara earthquake in Gölcük, it was observed that the educational status and age were positively related to psychological resilience. It was concluded that education and age were effective in dealing with stress as a result of traumatic events.

The studies on women mentioned that women were more interested in spiritual issues than men and were more prone to anxiety and depression (Baynal, 2017, p. 28, 63). This study also showed that the female participants were more concerned about the pandemic than men, prayed for more spiritual protection, and they had a more religious perspectives and positive spiritual changes in their practices. In the study of Çırakoğlu (2011, p. 61) on the 2009 swine flu (H1N1) outbreak, it was concluded that women perceived the disease as more contagious, and accordingly, their anxiety levels were high.

It was observed that during the Covid-19 pandemic, Turkish society took precautions against the epidemic and acted consciously (Bostan et al., 2020a, p. 2). In the Ottoman Empire, when the Spanish flu appeared, people did not take a fatalistic attitude, saying that epidemics were a destiny of Allah and tried to fight the pandemic with limited medical facilities (Yolun, 2012, p. 136). This is important for the course of the outbreak. Because the attribution of society's perceptions of disasters to religious beliefs alone can make it difficult to control disasters (Adisaputri, 2016, p. 63). In this study, the religious life and perspectives of those who advocate the fight against the epidemic by spiritual methods or both spiritual and scientific methods were strong. According to this, it was determined that those having strong religious life and perspectives among the participants also cared about scientific methods in fighting the epidemic. A study conducted on 810 participants, revealed that 85.2% of the participants that people should take precautions as much as God's will in ending the Coronavirus outbreak (Özcan, 2020, p. 270).

Conclusion And Recommendations

With the new practices and restrictions implemented as a result of the COVID-19 epidemic, social life has been highly limited. People are trying to keep up with a more stay-at-home lifestyle. Besides, the rapid spread of the disease and the increase in deaths in the environment and uncertainty about the end of the outbreak lead to various stress situations such as anxiety in individuals.

Individuals may feel the need to seek refuge in a stronger entity that will protect and comfort themselves in such natural disaster moments. This situation can make them both spiritually and psychologically sedate. As a matter of fact, in this research conducted with religious and educated individuals, religious people draw their religious values to the fore, strengthened their beliefs, and tried to perform their worship more carefully. Besides the increasing number of prayers, salaah, and reading of the Qur'an, their association with the cause of the epidemic on spiritual grounds limits their concern about the pandemic and strengthens their religious perspectives and worship. While individuals prayed for the protection of themselves and their families from disease, they showed that they tended to act with an understanding that embraced everyone by praying to all Muslims and humanity.

As a result, the pandemic, with the necessary precautions to be taken by religious people, offered the opportunity to rethink their religious perspectives, beliefs, and worship, reconsideration of self-nafs, to strengthen their belief, to care their worship, rightful due, social responsibility, and coexistence.

Longitudinal studies about the religious and moral change experienced during the epidemic process and afterward may provide more detailed data on the subject. Also, the scales can be applied to different segments of the society.

Author Contributions

1. Author: % 33 2. Author: % 33, 3. Autor: %33 contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person related to our article titled "The Effect Of Covid-19 Pandemic On Religion" and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Acar, N. V., Yıldırım, İ. & Ergene, T. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi [Investigation of the Religiosity Levels of Individuals in Terms of Some Variables]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 45-56.
- Adisaputri, G. (2016). The Role of Religious Beliefs and Practices in Disaster: The Case Study of 2009 Earthquake in Padang City. (Doctoral Dissertation). Auckland University of Technology, Indonesia.
- Ahrenfeldt, L. J., Möller, S., Andersen-Ranberg, K., Vitved, A. R., Lindhal-Jacobsen, R. & Hvidt, N. C. (2017). Religiousness and Health in Europe. *Eur J Epidemiology*, 32(10), 921-929.
- Altınsu Sönmez, Ö. (2016). Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri [Religiosity Scales Developed on Measurability of Religiosity]. *SEFAD*, 36, 557-578.
- Altun, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme [Economic and Social Impacts of Disasters: The Case of Turkey over a Review]. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Aten, J. D., O'Grady, K. A., Milstein, G., Boan, D. & Schrubba, A. (2014). Spiritually Oriented Disaster Psychology. *Spirituality in Clinical Practice*, 1(1), 20-28. doi: 10.1037/scp0000008.
- Aydemir, R. E. (2008). Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: İlk Yetişkinlik Dönemi [The Relationship between Religiosity and Happiness: The Case of the First Adulthood]. (Master Thesis). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Ayten, A. & Yıldız, R. (2016). Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dinî Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma [What is the Role of Religious Coping Activities on the Relationship between Religiosity and Life Satisfaction? A Study on Retirees]. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), 281-308.
- Başaran, M. & Aksoy, A. B. (2020). Anne-Babaların Korona-Virüs (Covid-19) Salgını Sürecinde Aile Yaşantılarına İlişkin Görüşleri [Parents' Views on the Family Lives in the Corona-Virus (Covid-19) Outbreak Process]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(71), 667-678.
- Batan, N. & Ayten, A. (2015). Dini Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma [A Research on the Relationship between Religious Coping, Psychological Resilience and Life Satisfaction]. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 67-92.
- Baynal, F. (2017). Cemaat ve Tarikat Ekseninde Kadın [Women on Congregation and Sect Axis]. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Baynal, F. (2020). Türkiye'de Dindarlık Üzerine Kullanılan Ölçeklere Yönelik Sorunlar ve Öneriler [Issues and Recommendations for the Scale Used on Religiosity in Turkey]. In Yahya Turan (Eds.), *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi [Psychology of Religion Current Situation Analysis]* (pp. 263-286). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bilge, Y. & Bilge, Y. (2020). Investigation of the effects of coronavirus and social isolation on psychological symptoms in terms of psychological resilience and coping styles. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 38-51. DOI: 10.5505/kpd.2020.66934
- Bostan, S., Erdem, R., Öztürk, Y. E., Kılıç, T. & Yılmaz, A. (2020a). The Effect of COVID-19 Pandemic on the Turkish Society. *Electron J Gen Med.*, 17(6), 2-8.
- Bostan, S., Akbolat, M., Kaya A., Ozata, M. & Gunes, D. (2020b). Assessments of Anxiety Levels and Working Conditions of Health Employees Working in COVID-19 Pandemic Hospitals. *Electron J Gen Med.*, 7(5), 2-5.
- Chaiuk, T.A., & Dunaievskaya, O.V. (2020). Producing the Fear Culture in Media: An Examination on Coronavirus Discourse. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(2), 184-194. Available at: doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i2.2636
- Coşkun, R., Altunışık, R. & Yıldırım, E. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı) [Research Methods in Social Sciences (SPSS Applied)]. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Coştu, Y. (2009). Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi [Approach to Religion by the Normative and Popular: A Test on the Religious Orientation Scale]. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(15), 119-139.

- Çufta, M. (2014). Kanser Hastalığı ile Başaçıkmanda Dinî İnanç ve Tutumların Rolü (Kosova Örneği) [The Role of Religious Faiths and Attitudes on Coping with Cancer Illness (Sample Kosova)]. (Doctoral Dissertation). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çapcıoğlu, İ. (2011). Küreselleşme, Kültür ve Din [Globalization, Culture and Religion]. Ankara: Otto Yayınları.
- Çırakoğlu, O. C. (2011). Domuz Gribi (H1N1) Salgınıyla İlişkili Algıların, Kaygı ve Kaçınma Düzeyi Değişkenleri Bağlamında İncelenmesi [The Investigation of Swine Influenza (H1N1) Pandemic Related Perceptions in terms of Anxiety and Avoidance Variables]. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 49-64.
- Dadfar, M., Lester, D., Turan, Y., Beshai, J. A. & Unterrainer, H. F. (2019). Validation of the Multidimensional Inventory for Religious Spiritual Well-being with Iranian Samples. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(6), 591-601.
- Dadfar, M. & Lester, D. (2020). Measuring Concern Over Coronavirus in an Iranian Non-clinical Sample Using the Coronavirus Disease Concern Scale (COVID-19CS). *Research Square*. Available at: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-126539/v1>
- Düzgün, Ş. A. (1996). Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar [Religion and Religious in the Contemporary World]. İstanbul: Lotus Yayınları.
- Freud, S. (1961). *The Future of an Illusion*. James Strachey (Ed.), New York: W.W. Norton & Company Inc.
- Fromm, E. (1993). *Psikanaliz ve Din [Psychoanalysis and Religion]*. Aritan Yayınları.
- Fromm, E. (1993). *Psikanaliz ve Din [Psychoanalysis and Religion]*. Aydın Aritan (Trans.). İstanbul: Aritan Yayınları.
- Gashi F. (2020). Koronavirüse Yakalanmış Kişilerde Tedavi Döneminde Dini Başa Çıkmanın Etkisi [The Effect of Religious Coping During the Treatment Period of People Who Are Caught Coronavirus]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 89-112.
- Gencer, N. & Cengil, M. (2020). Travma Sonrası Büyüme ve Din. In Nevzat Gencer & Muammer Cengil (Eds.), *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı [Religiosity Personality and Mental Health]* (pp. 323-358). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Genç, Ö. (2011). Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri [Black Death: 1348 Plague and it's Effects on the Medieval Europe]. *Tarih Okulu*, X, 123-150.
- Göcen, G. (2013). Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma [Psychological Well-Being and Religious Orientation in terms of Positive Psychology: A Research About Adults]. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), 97-130.
- Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi [Sociology of Religiosity]. In Ü. Günay ve C. Çelik (Eds.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi [Socio-Psychology of Religiosity]* (pp. 1-60). Adana: Karahan Kitabevi.
- Günay, Ü. (2000). *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Haq, A. (2004). Religion and Mental Health: The Case of American Muslims. *Jurnal of Religion and Health*, 43(1), 45-58.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi [Psychology of Religion]*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf>
- Johnstone, R. L. (1992). *Religion in Society: A Sociology of Religion*. New Jersey: Pearson/Prentice Hall.
- Jones, J. W. (2004). Religion, Health and the Psychology of Religion: How the Research on Religion and Health Helps Us Understand Religion. 43(4), 317-328.
- Karagöz, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği [SPSS and AMOS Applied Scientific Research Methods and Publication Ethics]. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karlı, N. (2020). Covid 19 Algısı, Sağlık Bilişleri ve Dindarlık. *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı [Covid 19 Perception, Health Cognition and Religiosity. Religiosity Personality and Mental Health]*. In N. Gencer & M. Cengil (Eds.), *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı [Religiosity Personality and Mental Health]* (pp. 37-62). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Kaya, M., & Küçük, N. (2017). İbadetler ile Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 17-44.
- Kayıklık, H. (2009). *Tasavvuf Psikolojisi [Sufi Psychology]*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kazemzadeh, A. M., Dadfar, M., Turan, Y. & Behnam, L. (2019). Multidimensional Inventory for Religious Spiritual Well-Being (MI RSWB 48): Validation with Iranian Psychiatric Outpatients. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(10), 1011-1020. Available at: <https://doi.org/10.1080/13674676.2019.1652892>.
- Kırış, Ş. & Dilek S. (2019). Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Üniversite Gençliğinin Dindarlık Algıları [Religiosity Perceptions of University Youngs in the Context of Religiosity Typologies]. *Turkish Studies*, 14(3), 497-519. DOI: 10.29228/TurkishStudies.24819
- Kızılgeçit, M. & Çinici, M. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Bireylerin Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Tahmini [Prediction of Individuals' Religious Coping Levels in the Coronavirus (Covid-19) Process by Using Artificial Neural Networks]. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54(2), 45-65. Available at: DOI: 10.29288/ilted.774693
- Kirman, F. (2020). Sosyal Medyada Salgın Psikolojisi: Algı, Etki ve Başa Çıkma [Psychology of Pandemia in Social Media: Perception, Effect and Coping]. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2, 11-44.
- Koenig, H. G. (2012). Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications. *ISRN Psychiatry*, 16, 600-601. Available at: doi:10.5402/2012/278730
- Koenig, H. G., & Larson, D. B. (2001). Religion and Mental Health: Evidence for An Association. *International Review of Psychiatry*, 13(2), 67-78.
- Köse, A. (2016). Freud ve Din [Freud and Religion]. İstanbul: İz Yayınları.
- Köse, A. & Küçükcan, T. (2006). Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma [Earthquake and Religion: A Psycho-Sociological Research on Marmara Earthquake]. İstanbul: Emre Yayıncılık.
- Krumrei, E. J., Mahoney, A. & Pargament, K. I. (2009). Divorce and the Divine: The Role of Spirituality in Adjustment to Divorce. *Journal of Marriage and Family*, 71, 373-383. Available at: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00605.x>
- Kukihara, H., Yamawaki, N., Uchiyama, K., Arai, S. & Horikawa, E. (2014). Trauma, Depression, and Resilience of Earthquake / Tsunami / Nuclear Disaster Survivors of Hirono, Fukushima, Japan. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 68, 524-533. Doi:10.1111/pcn.12159.
- Kula, N. (2002). Deprem ve Dini Başa Çıkma [Earthquake and Religious Coping]. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 234-255.
- Kurnaz, M. (2015). İlk Yetişkinlerde Dini Yönelim-Mutluluk İlişkisi [The Relationship between Religious Tendency and Happiness in Early Childhood]. (Master Thesis). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler [Factors that Influence Religiosity]. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Livanou, M., Kasvikis, Y., Başoğlu, M., Mytskidou, P., Sotiropoulou, V., Spanea, E., Mitsopoulou, T. & Voutsas N. (2005). Earthquake-Related Psychological Distress and Associated Factors 4 Years After the Parnitha Earthquake in Greece. *European Psychiatry*, 20,137-144. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2004.06.025>.
- Lucchetti, G., Góes, L. G., Amaral, S. G., Ganadjian, G. T., Andrade, I., de Araújo Almeida, P. O. & Manso, M. E. G. (2020). Spirituality, religiosity and the mental health consequences of social isolation during Covid-19 pandemic. *The International Journal of Social Psychiatry*, 1-8. <https://doi.org/10.1177/0020764020970996>.
- Okumuş, E. (2002). Tabii Afetler, Din ve Toplum: Marmara Depremi Örneği [Natural Disasters, Religion and Society: The Case of Marmara Earthquake]. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 339-373.
- Osheim, D. J. (2008). Religion and Epidemic Disease. *Historically Speaking*, 9(7), 36-37.
- Özcan, Z. (2019). Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma [A Study on the Relationship between Cultural Adaptation and Religious Coping of Refugee Students]. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 127-147. <https://doi.org/10.18505/cuid.510680>.
- Özcan, Z. (2020). Yükleme, Kaygı ve Başa Çıkma Bağlamında Covid-19 Salgınına Dini Bakış [Religious Perspective on the Covid-19 Outbreak in the Context of Attribution, Anxiety and Coping]. In N. Gencer & M. Cengil (Eds.), *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı [Religiosity Personality and Mental Health]* (pp. 255-283). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., Tarakeshwar, N. & Hahn, J. (2004). Religious Coping Methods as Predictors of Psychological, Physical and Spiritual Outcomes Among Medically Ill Elderly Patients: A Two-Year Longitudinal Study. *Journal of Health Psychology*, 9(6), 713-730. DOI: 10.1177/1359105304045366.
- Sağır, Z. (2018). Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din [Cultural Adaptation, Mental Health and Religion among Syrian Women Refugees]. (Master Thesis). İstanbul Üniversitesi/Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Available at: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Sevindik, D. (2015). Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği [The Relationship between Religiosity and Happiness of Middle Age: Denizli Sample]. (Master Thesis). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Shuja, K. H., Aqeel, M., Jaffar, A. & Ahmed, A. (2020). Covid-19 Pandemic and Impending Global Mental Health Implications. *Psychiatria Danubina*, 32(1), 32-35. <https://doi.org/10.24869/psyd.2020.32>.
- Sibley, C. G. & Bulbulia, J. (2012). Faith after an Earthquake: A Longitudinal Study of Religion and Perceived Health before and after the 2011 Christchurch New Zealand Earthquake. *Plos One*, 7(12), e49648. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0049648>.
- Sinding, J. B. (2015). Acts of God? Religiosity and Natural Disasters Across Subnational World Districts. *The Economic Journal*, 129(622), 2295-2321. <https://doi.org/10.1093/ej/uez008>.
- Sönmez, B. (2008). Modern Batı Düşüncesi Hristiyanlık ve Din Algısı. NKM yayımları.
- Süzen, B. (2015). 1999 Marmara Depremini Yaşamış Bireylerin Psikolojik Dayanıklılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi [Research of Psychological Resilience of People who Experienced 1999 Marmara Earthquake in terms of Variaty of Variables]. (Master Thesis). Haliç Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tarhan, N. (1999). Deprem Psikolojisi [Earthquake Psychology]. *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2(22), 107-112.
- Thomas, J. & Barbato, M. (2020). Positive Religious Coping and Mental Health among Christians and Muslims in Response to the COVID-19 Pandemic. *Religions*, 11, 498. doi:10.3390/rel11100498, 1-13.
- Trevino, K. M. & Pargament, K. I. (2007). Religious Coping with Terrorism and Natural Disaster. *Southern Medical Journal*, 100(9), 946-947. DOI: 10.1097/SMJ.0b013e3181454660.
- Turan, Y. (2018a). Dindarlık Benlik Saygısı ve Sosyal Medyada Benlik Odaklı Doyumlar [Religiosity, Self-Esteem and Self Focused Gratifications in Social Media]. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 624-650. Doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1930>.
- Turan, Y. (2018b). Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı [Coping with Loneliness: Loneliness, Religious Coping, Religiosity, Life Satisfaction and Social Media Usage]. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 395-434. <https://doi.org/10.18505/cuid.406750>.
- Turhan Sarıköse, T. (2013). XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar [Natural Disasters and Epidemic Diseases in Cukurova in XIX'th Century]. (Master Thesis). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Turkey's Health Ministry. Available at: https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html?gclid=Cj0KCQiA6Or_BRC_ARIsAPzuer_Lg-4AF6s_ME76AOXNAKIERCfLgQHVX6eG7BXEOIYnrujCVaj1cjsaAgwHEALw_wcB. (Accessed 06.01.2021)
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). Covid -19 Pandemi Değerlendirme Raporu [Covid-19 Pandemic Consideration Report]. M. Şeker, A. Özer, Z. Tosun, C. Korkut & M. Doğrul (Eds.), Ankara: TÜBA. (Accessed 09 May 2020).
- Wildman, W. J., Bulbulia, J., Sosis, R. & Schjoedt, U. (2020). Religion and the COVID-19 Pandemic. *Religion, Brain & Behavior*, 10(2), 115-117. Available at: doi: 10.1080/2153599X.2020.1749339.
- World Health Organization. (2020a). Coronavirus disease (COVID-19) outbreak. (Accessed 09 May 2020).
- World Health Organization. (2020b). COVID-19 Salgını Sırasında Ruh Sağlığı ve Psiko-Sosyal Konular [Mental Health and Psycho-Social Issues During the COVID-19 Outbreak]. Available at: <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=dso-ruh-sagligi-onerileri.pdf>. (Accessed 09 May 2020)
- Yapıcı, A. (2007). Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık. Karahan Yayınları.
- Yıldırım M., Kızılgeçit, M., Seçer, İ., Karabulut, F., Angın, Y., Dağcı, A., Vural, M. E., Bayram, N. N. & Çinici, M. (2021). Meaning in Life, Religious Coping, and Loneliness During the Coronavirus Health Crisis in Turkey. *J Relig Health*, 5,1-15. doi: 10.1007/s10943-020-01173-7.
- Yıldız, M. (2006). Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma. *Tabula Rasa*, 1(1), 19-42.
- Yılmaz, S. & Işıtan, İ. (2012). Doğal Afetlerin Psiko-Sosyal Sonuçları: Van Depremi Örneği [Psycho-Social Consequences of Natural Disasters: The Case of Van Earthquake]. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(11), 7-29.
- Yolun, M. (2012). İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri [The Impact of Spanish Influenza on the World and the Ottoman Empire]. (Master Thesis). Adıyaman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Yorulmaz, Ö. (2016). Relationship Between Religiosity and Happiness in Turkey: Are Religious People Happier?. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 801-818. <http://dx.doi.org/10.18074/cnuibf.430>

Genişletilmiş Özet

Dini inanca sahip olan bireyin inancının gereklerini yerine getirmesi şeklinde tanımlanan dindarlık hakkında araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Araştırmalarda dini inancın, insanın tüm hayatına etki ettiği ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarda toplumsal yaşantıda ortaya çıkan olaylar, depresyon, sel gibi afet anlarında inanç sahibi bireyin dine yönelerek bu gibi problemlerle başa çıkmaya çalıştığını göstermiştir. Araştırmalara göre 20.yüzyıldan itibaren doğal afetlerde artış yaşanmaktadır. Bunlardan birisi ise 2019 yılında ortaya çıkan Covid 19 salgınıdır. Salgınlar sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan toplumu değişime uğratmakla birlikte özellikle insanların psikolojisini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle bu dönemlerde yaşanan belirsizlik ve çaresizlik hissi depresyon ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklara neden olmaktadır. Covid 19 pandemisi sürecinde salgını kontrol altına alma amaçlı yürütülen uygulamalar da bireylere salgına yakalanma korkusu yaşatmaktadır. Bunun yanında çevrede yaşanan ölümlerin artması ve salgının ne zaman sona ereceğine dair belirsizlik, bireylerde kaygı gibi çeşitli stres durumlarına neden olmaktadır. Bireyler bu gibi doğal afet anlarında kendilerini koruyacak, teselli edecek daha güçlü bir varlığa sığınma ihtiyacı hissedebilirler. Bu durum onların hem manevi anlamda hem de psikolojik açıdan teskin olmalarını sağlayabilmektedir. Bu olgulardan yola çıkılarak çalışmanın amacı; coronavirüs pandemisinin dindar insanların dini anlayış ve yaşamları üzerinde nasıl bir etki yarattığının belirlenmesi ve dini yaklaşımla pandemiyi anlamlandırma ve onunla mücadele etme eğilimlerinin anlaşılmasını sağlamaktır. çalışmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak beşli likert anket tekniğinden yararlanılmış ve veriler bireylerin gönüllü katılımıyla internet üzerinden sağlanmıştır. Çalışma, toplumunun dini değerleri önceleyen eğitilmiş kesimi üzerinde pandeminin etkisini ve bu durumu anlamlandırma yaklaşımlarını tanımlamayı amaçlamıştır. Bu nedenle amaçlı örnekleme yöntemi kapsamında, çalışma örneklemine 393 katılımcı kabul edilmiştir. Katılımcıların %7,4'ü lise, %8,7'si ön lisans, %59'u lisans, 24,9'u lisansüstü eğitim düzeyinde; %40,7'si kadın ve %59,3'ü erkek; %51,7'si 39 yaş ve altı ve %48,3'ü 40 yaş ve üzeri yaş grubunda; %32,3'ü bekar ve %67,7'sinin evli oldukları tespit edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, dini inanış ve yaşama biçimlerini ölçen demografik ve tanımlayıcı bölümüyle birlikte, katılımcıların pandemiden dini anlayış ve yaşamlarının nasıl etkilendiğini ölçen "Dini Anlayış ve Yaşamın Coronavirüs Pandemisinden Etkilenme Ölçeği"nden oluşan likert tipi bir anket kullanılmıştır. Bulgulara göre örnekleme %83,9'u lisans ve lisansüstü eğitime sahip olan katılımcıların tamamına yakını kendini inançlı görmekte, %74,6'sı dini inanç hassasiyetine vurgu yapmakta; %58,8'i düzenli namaz kılmakta; %95,2'si ramazan orucunu tutmakta; %81,9'u orijinal metninden Kur'an okumakta ve %90,3'ü düzenli olarak dua etmektedir. Buna göre dindar olarak nitelenecek özelliklere sahip bir örneklem grubunda çalışma yürütüldüğü ifade edilebilir. Araştırmada pandemi süresince evlerinde kalmaya devam eden katılımcıların ibadet ve duayı önemsedikleri, özellikle hastalıktan kurtulmak için kendilerine, ailelerine, Müslümanlara ve tüm insanlığa dua ettikleri tespit edilmiştir. Salgınla mücadelenin manevi yöntemler veya hem manevi hem bilimsel yöntemlerle yapılmasını savunanların dini yaşayış ve anlayışları güçlü çıkmıştır. Buna göre katılımcılar arasından dini yaşayış ve anlayışları güçlü çıkanların, salgınla mücadelede bilimsel yöntemleri de önemsedikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak pandemi, dindar insanlarda alacakları gerekli önlemlerle birlikte kendi dini anlayış, inanç ve ibadetleri üzerine tekrar düşünme, nefis muhasebesi yapma, inancını güçlendirme, ibadetlerine özen gösterme, kul hakkı, sosyal sorumluluk ve bir arada yaşama bilincini geliştirme fırsatı sunmuştur. Salgın süreci ve sonrasında yaşanan dini, manevi değişim ile ilgili yapılacak boyamsal araştırmalar, konuyla ilgili daha ayrıntılı veriye ulaşılmasını sağlayabilir. Ayrıca ölçekler, toplumun farklı kesimlerine uygulanabilir.

Schwartz Değerler Ölçeği Bağlamında “Camdaki Kız” Dizisinin İçerik Analizi

Descriptive Analysis of “Camdaki Kız” Series in the Context of Schwartz Value Theory

Sibel AK¹

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 07.01.2022

Kabul Tarihi / *Accepted*: 21.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1054713

Atıf / Citation: Ak, S., (2022). “Schwartz Değerler Ölçeği Bağlamında “Camdaki Kız” Dizisinin İçerik Analizi” *ODÜSOBİAD* 12 (1), 339-356, Doi: 10.48146/odusobiad.1054713

Öz

İnsanlar doğdukları andan itibaren bir değerler sistemi içerisinde yer almaktadır. Değerler, insanların yaşamları boyunca onlara yön gösteren amaçlar ve ilkeler çerçevesinde arzu duydukları bilişsel öğelerden oluşmaktadır. Toplumlar da değerlerinin farkında oldukları sürece varlıklarını sürdürebilmektedirler. İlk çağlardan günümüze birikerek gelen değerler, toplumsallaşma öğretiminin temel yapı taşlarından biridir.

Çalışmanın ilk bölümünde, değer kavramının tanımından ve özelliklerinden yola çıkarak, televizyonun tarihsel gelişimi hakkında kısa bir literatür taraması yapılmıştır. Uygulama bölümünde ise, Gülseren BUDAYICIOĞLU'nun aynı isimli kitabından uyarlanan “Camdaki Kız” dizisi uluslararası geçerliliği kabul edilen Schwartz Değerler Ölçeği ile niteliksel analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular analiz edildiğinde, dizide yer alan karakterlerin demografik özelliklerinin, evrensel olarak kabul edilen değer yönelimleri üzerinde aynı özelliği taşıdığı görülmüştür. Bu çalışma, karakterlerin hangi değer tiplerine göre özellik gösterdiğini ve yoğunlaştığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre dizide yer alan değer kavramlarından güç, başarı, hazcılık, uyarılma, öz yönelim, iyilikseverlik ve geleneksellik ön plana çıkmaktadır. Bireysel, toplumsal ve evrensel anlamda bu değerler, dizinin bazı bölümlerinde artmış, bazı bölümlerinde ise belirgin bir şekilde azalma göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Televizyon, Dizi, Camdaki Kız, Schwartz Değerler Ölçeği

Abstract

People are included in a value system from the moment they are born. Values consist of cognitive elements that people desire within the framework of purposes and principles that guide them throughout their lives. Societies can continue to exist as long as they are aware of their values. Values that have accumulated from the early ages to the present are one of the basic building blocks of socialization teaching.

In the first part of the study, based on the definition and characteristics of the concept of value, a short literature review about the historical development of television was made. In the application part, the series “Camdaki Kız”, adapted from Gülseren BUDAYICIOĞLU's book with the same name, was analyzed with the internationally accepted Schwartz Values Scale and qualitative analysis method.

When the findings obtained in the study were analyzed, it was seen that the demographic characteristics of the characters in the series had the same feature on the universally accepted value orientations. This study was carried out to determine which value types the characters show and intensify. According to the results of the research, power, success, hedonism, stimulation, self-direction, benevolence and traditionalism come to the fore among the value concepts in the series. Individually, socially and universally, these values have increased in some parts of the series and decreased significantly in some parts.

Keywords: Value, Television, Series, Camdaki Kız, Schwartz Values Scale

¹ Öğr. Gör. Trabzon Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, TV ve Sinema Bölümü, Trabzon, e-posta: smert@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2787-1693.

Giriş

Bireyler arasındaki ilişkiler ve tutumları, yaşanan olaylar ve durumlar karşısında alınan kararlar ve buna bağlı olarak gelişen davranış biçimleri "değer" olarak tanımlanmaktadır. İlk değer öğretilerini ailesinden alan birey, zamanla çevresiyle iletişim kurarak daha genel değerlere ulaşmaktadır. İçinde yaşayıp büyüdüğü toplumun yapısını kendi kişilik yapısıyla birleştiren birey, kendine özgü değerleri farklılaştırarak ben ve öteki ayrımının devamlılığını beslemeye destek vermektedir. (Yapıcı, 2004) Değer üzerine yapılan bu tanımlamalar bireylerin amaç, seçim ve hedefleri doğrultusunda yaptırım gücüne sahip sosyal-psikolojik bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Toplum, insanların bir araya gelmesi sonucu oluşan ve tarihsel süreçte ortaya çıkan birtakım değerlerden oluşmaktadır. (Dilmaç ve Ekşi, 2007) Her toplum varlığını sürdürebilmek için değerlere ihtiyaç duymaktadır. Değerler, toplumdan topluma, toplumdan bireye göre farklılaşabilmektedir. Bu durum değer kavramının birçok bilim adamı tarafından farklı disiplinler arası incelenmesine neden olmuştur.

Schwartz'ın ortaya çıkardığı "Değerler Ölçeği" onu diğer bilim insanlarından farklı kılmıştır. Schwartz evrensel boyutta geçerliliği olan ve bireysel değerlerin bilişsel ve davranışsal yaklaşımının toplumsal değerler üzerine etkisini sosyal psikolojik bakış açısıyla inceleyerek temelde on maddeden oluşan bir değerler ölçeği ortaya çıkarmıştır. (Yılmaz ve Karakaş, 2019, s. 148) On maddeden oluşan değer ölçek tablosu 1992 yılında Schwartz tarafından yapılan ek çalışmalarla on dokuz maddeye çıkarılmıştır. Bunun en büyük nedeni önceki on maddede bulunan güç, güvenlik ve evrenselcilik kavramlarının detaylandırılarak birden fazla tanımla açıklanmasıdır.

Bireysel ve toplumsal değerlerin aktarılması, toplum içerisinde devam ederken, teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ortak değer yargılarının kitle iletişim araçlarıyla iletilmesi söz konusu olmuştur. Yaşanan toplumu ve dünyayı kitle iletişim araçları aracılığıyla anlamaya ve anlamlandırmaya başlayan bireyler, değer yargılarını da yine kitle iletişim araçlarından elde ettikleri iletilerle yönlendirmeye başlamışlardır. Haber alma, eğlenme, eğitim, kamuoyu ve gündem oluşturma işlevleri, değerlerin kitle iletişim araçlarıyla bireylere ve toplumlara bütünsel olarak sunulmasını ortaya çıkarmıştır. İnsanlar eğlence işlevi olarak televizyonda dizi izlerken bile, sunulan değerler içerisinde yaşamlarını yönlendirici ilke ve ölçütlere ulaşmaktadır.

Televizyonun görsel ve işitsel olarak toplumun her kesimine aynı anda hitap etmesi ve ucuz olması diğer kitle iletişim araçlarından daha çok ön plana çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye'de artan bir ivmeyle en çok izlenen program türlerinden olan televizyon dizileri, verdikleri mesajlar açısından araştırılmaya değer bir çalışma alanı olmuştur. Çünkü birçok televizyon programı gibi dizilerde izleyicilere toplumu anlamak için önemli normları içlerinde barındıran öğeler sunmaktadırlar.

Çalışmada medyanın sınırsız bir güce sahip olduğunu savunan eleştirel yaklaşımlara göre birey, medyada gördüklerinin gerçek olduğunu sanma eğilimindedir. (Ünür, 2013, s. 32) Özellikle pandemi döneminde çoğu vaktini evde geçiren bireyler, yaşadıkları dünyadan haber alma başta olmak üzere eğlenme, sosyalleşme, eğitim gibi birçok yaşam deneyimlerini kitle iletişim araçlarıyla sağlamaktadırlar. Medyada sunulan içeriklerin sorgusuz bir şekilde benimsenmesi sonucuna kadar varabilen bu durum, özellikle son yıllarda artan bir ivmeyle en çok izlenen program türlerinden olan televizyon dizilerinin toplumsal kültürü etkileyerek yeni bir kültür oluşturma noktasında önem kazanıp değerlendirilmeye ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Ayrıca dizilerin gerçek hayata dair pek çok konuda mesajlar vermesi, akademik alanda da çözümleme ihtiyacı oluşturmaktadır. (Geçer, 2015, s. 16) Dolayısıyla gerçek hayata dair psikolojik, sosyolojik, kültürel değerler yalnızca gerçek hayatta sınırlı kalmamakta; aynı zamanda dizilerle birlikte yeniden üretilmektedir.

Çalışmanın amacı, evrensel nitelikte geçerliliği kabul edilen Schwartz Değerler Ölçeğiyle, Camdaki Kız dizisindeki karakterlerin uyumunu ortaya çıkararak, bu değerlerin dizide ne kadar yansıtıldığını içerik analiz yöntemiyle ortaya çıkarmaktır. Camdaki Kız dizisi özellikle pandemi döneminde konusu itibarıyla Türk televizyonlarında en çok izlenen yapımlardan biri olmuştur. Özellikle geleneksel aile yapısı bağlamında, birçok aşırıya kaçan sahnelerin yer alması, izleyicide merak uyandırmasının yanı sıra, yeniden üretilen kültürün dizilerde yansıtılan karakterlerle birlikte sunulduğu görülmektedir. Çalışma bu kapsamda daha çok değerler ölçeği bağlamında eleştirel perspektifler baz alınarak sınıflandırılmıştır.

Değer Kavramına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar: Değer Kavramının Tanımı

Değer kavramı, toplumların ve bireylerin var oluşlarını anlamlandırma noktasında önem taşımaktadır. Farklı disiplin alanlarıyla ilişkili olan değer kavramının tek bir tanımı olmadığı görülmektedir. Latince "valere" kökünden türeyen kelime "kıymetli olmak", "güçlü olmak" anlamlarına gelmektedir. (Özdemir, 2020, s. 8) Türkçe anlamlarına bakıldığında ise, Türk Dil Kurumu'na göre değer kavramına ilişkin üç temel anlam bulunmaktadır. Tanımlardan ilki; "*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymettir.*" Bu tanımlamada bir bireye ya da nesneye yüklenen anlam ifade edilmektedir. İkinci tanımda değer kavramının; "*Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör*" ifadesiyle daha çok ekonomik karşılığı olan maddesel özelliğine vurgu yapılmış; üçüncü tanımda ise, "*üstün nitelik, meziyet, kıymet*" tanımlamasıyla daha çok insana atıfta bulunulmuştur. (URL-1, 2021) Değer kavramına yönelik bütün bu tanımlar aslında bireysel ve toplumsal değerlerin sonuçlarını oluşturmaktadır. Bu durum değer kavramının başta antropoloji, felsefe, sosyoloji ve psikoloji vb. gibi disiplinler tarafından ele alınmasına ve çok yönlü bir yapı kazanmasına neden olmuştur. (Sâgnak, 2004, s. 101)

İnsanlık kadar eski bir tarihe sahip olan değer kavramı, bilimsel disiplinler tarafından çok yönlü araştırılacak, geniş çerçeveye sahip bir kavramdır. Birçok düşünür ilk çağlardan itibaren bu kavram üzerinde tanımlar üretmeye başlamıştır. Değer, toplumun devamlılığını sağlamak ve işleyişini sürdürmek, içinde bulunan bireylerin çoğunluğu tarafından kabul edilen kültür, inanç ve düşünce biçimlerinin bütünüdür. (Ekinci, 2018, s. 27) Bunun sonucu olarak değerlerin, mikro ve makro olmak üzere iki farklı düzlemde ele alındığı görülmektedir. Mikro düzeyde değerler (bireysel davranış temelinde), bireyin ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal yaşamın taleplerini uzlaştıran içselleştirilmiş yaptırımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Makro düzeyde ise, toplum içerisinde kültürel yaşamın oluşmasına destek olan ve toplumsal yaşamın bütünleşmesine olanak sağlayan normatif ve soyut yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. (Parashar, Dhar ve Dahr, 2004)

Değer kavramının ortak tanımları dikkate alınacak olursa, bireyin hem kendisini hem de yaşadığı toplumu anlamaya zemin hazırlayan ve bu doğrultuda tutum ve davranışlarını yönlendiren çerçeveler bütünü olarak tanımlanabilir (Güngör, 1998). Bu tanımdan yola çıkarak, sosyal bir varlık olan insanın toplum içerisinde yaşamını sürdürebilmesi için değerlerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Uğruna yaşamaya değer düşünce, inanç ve davranış biçimleri, uygarlıklar boyunca süre gelen değerleri ortaya çıkarmış, böylelikle töre ve eğitim yoluyla gelecek nesillere aktarılmıştır. (Bobaroğlu, 2002, s. 66)

Bireyler genel kabul görmüş değerler içerisinde, kendi düşünce ve hayat tarzlarına uygun şekilde tavır ve davranışlarda bulunmaktadır. Bireylerin bu seçimlerinde belirlenen belli başlı ilkeler mevcuttur. Mevcut olan bu belli başlı ilkeler içerisinde değer gruplarının oluşması noktasında sosyal, ahlaki, dini, vb. değerlerin hangi grupta yer aldığı ile ilgili ortak bir yapı söz konusudur. Bu gruplar içerisindeki değerler ise kesin ilkelere dayanmamaktadır. Bu ilkeler aşağıdaki maddeler ile açıklanmaktadır: (Uduigwomen, 2004, s. 3-4)

1. Değerler özgürce seçilmelidir.
2. Değerler, destek ve ödül içermelidir; öğüt vermemelidir.
3. Değer eğitimi verenlere, öğrencileri itaat etmese de değerlere ve eğitimcilere saygı duymalıdır.
4. Eleştirilere rağmen, birey değerlerini açıkça ifade etmelidir.
5. Yaşadığı toplumun değer yargılarını dikkate almalı ve kazanmayı istemelidir.
6. Toplumun çıkarları için gerektiği takdirde kendi çıkarlarından fedakârlık etmelidir.
7. Faydası ve sürekliliği olan değerler, daha az yararı olan ve sürekliliği az olan değerlere göre tercih edilmelidir.
8. Değerler, kişisel amaç ve ideallerine göre ön planda tutmalıdır.
9. Eğer iki değer arasında kalındıysa kendi için en ideal değer seçilmeli, iki değer de kötüyse hiçbiri seçilmemelidir.

Değerler karmaşık bir yapılanma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle değerler hakkında kesin bir seçim ve sınıflandırma söz konusu olmamaktadır. Birçok bilim insanının uzun yıllar süren çalışmaları neticesinde bilimsel olarak evrensel nitelikte ölçekler geliştirilmiştir. Bu çalışmaların içerisinde ön plana çıkan ve kabul

gören değer ölçeklerinin başında Schwartz Değer Ölçeği gelmektedir. Schwartz 1987 ve 1990 yılları arasında değerlerin yapısal ilişkilerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır. On maddeden oluşan teorisinde değerleri tanımlayarak, bu değerlerin arasındaki çatışma ve uyuma yönelik bir konsept oluşturmuştur. Farklı kültür ve dinamikler arasındaki uyum ve çatışmadan bir ilişki kurarak, insani güdülerle evrensel bir değer tanımları önermiştir. (Yılmaz ve Karakaş, 2019, s. 148)

Değer Kavramının Özellikleri ve Schwartz Değer Kuramı

Değerler, zamanla toplumsal yapıya ve bireysel tutumlara göre farklılık göstermektedir. Toplumsal etkinliklere yön veren değerler, içinde bulunan duruma ve koşullara göre de değişmektedir. (Yalın, 2009: 18) Yıllar önceki olay ve olgular, yıllar sonra aynı değeri görememekte, bu durum yeni eklenen değerlerin dahil olmasıyla değerlerin sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır.

Toplumsal yapı içerisinde zamanla değişim gösteren değerler gibi bireysel değerler de her ne kadar bilişsel ve davranışsal olarak yaşadıkları toplumu yansıtsalar da aile yapıları, sosyal- ekonomik durumları, eğitim durumları, yaşam biçimleri, vb. farklılıklarından dolayı, toplum içerisinde farklı tutum ve davranışlar göstermektedirler. Dolayısıyla insan etkinlikleri, topluluk içinde veya bireyler arasında hem farklı hem de evrensel özellikler taşımaktadır. (Anar, 1983: 8-14'ten aktaran Yalın 2009, s. 18)

Değer kavramı konusunda bilim insanları çeşitli ölçekler geliştirilmiştir. Schwartz ve Bilsky 1987 yılında, çeşitli kuramcıların değerler konusunda uzlaştıkları özellikler bağlamında bazı veriler ulaşımlardır. Ortaya çıkan verilerde değerler tümüyle nesnel duygulardan arındırılmış olmasa da inançlardan oluşmakta, soyut ve kişisel olmalarının yanı sıra, eyleme geçildiğinde iç içe geçmektedirler. Buna göre değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Değerler bireylerin amaçlarına ulaşma noktasında göstermiş oldukları etkili davranış biçimleriyle ilişkilidir.
2. Değerler, kişisel eylem ve durumların üzerinde önem arz etmektedir. Toplumun her yerinde geçerli olmaktadır.
3. Değerler, kişisel ya da toplumsal olayların seçilmesi, değişimi gibi yönlendirici bir işleve sahiptir.
4. Değerler bir sistem dahilinde belirli bir önceliğe sahiptir ve bu önceliğe göre kendi aralarında sıralanmaktadır.
5. Değerler zaman içerisinde yeni ihtiyaçları karşılamak adına değişime açık yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. (Schwartz ve Bilsky 'den aktaran Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60)

Sınıflandırmaya bakıldığında değerlerin, toplum içerisinde farklı önem ve önceliklere sahip olduğu görülmektedir. Birey ve toplumların olaylardaki tercihi, tercih sırasını ve davranışlarını inanç, fikir, duygu ve düşünce gibi etmenler üzerinde etkilediği de ifade edilmektedir. (Dinçoğlu, 2019: 16) Değer kavramını sınıflandırılırken bazı önemli eksikliklerin bulunması bu sınıflandırmanın beklenen yararı önemli ölçüde azalttığı kanısını ortaya çıkarmaktadır. Bu eksiklikler kısaca şöyle özetlenebilir: (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60)

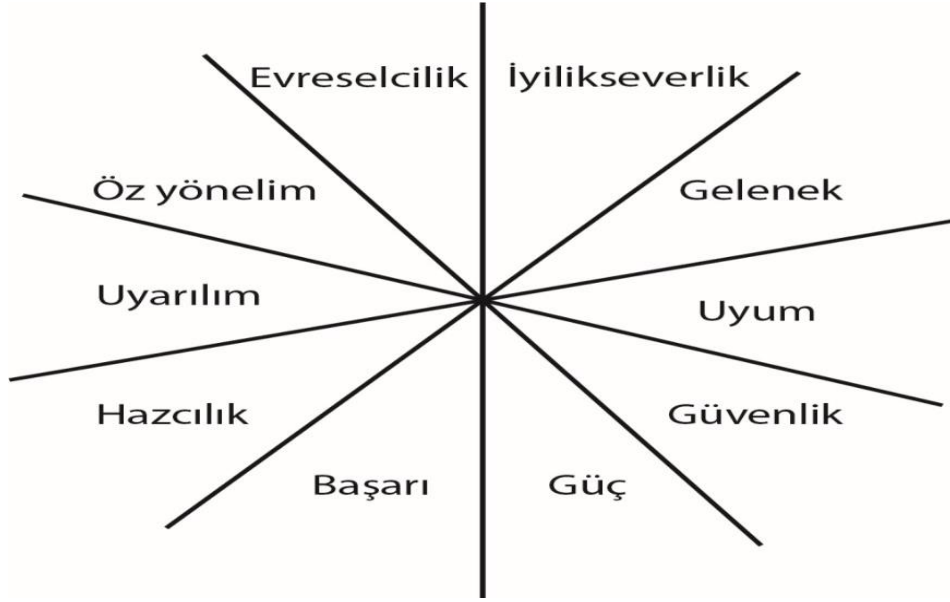
Farklı kültürlerin farklı değer anlayışları sonucunda ortaya çıkan davranış anlamları konusunda kapsamlı çalışmaların ele alınmamış olması.

1. Kültürel yanlılığın oluşması sonucunda kullanılan değer listelerinin değişik kültürel değerleri kapsamaması.
2. Değerler konusunda ele alınan ölçeklerin evrensel boyutta tasarlanmamış olması.

Eksiklikleri tamamlamayı hedefleyen Schwartz ve Bilsky 1987 yılında kapsamlı çalışmalar yapmaya başlamış ve yeni bir ölçek geliştirmiştir. İlk olarak Schwartz ve Bilsky 1987 ve 1990 yılları arasında yaptıkları çalışmalar sonucunda diğer ölçeklere nazaran tüm toplumlarda kabul görececek değer dizinini ortaya çıkarmayı başarmış, 1992 yılında ise Schwartz, Rokeach Değer Sınıflaması üzerinde düzenlemeler ve yenilikler yaparak, Schwartz Değer Sınıflamasını oluşturmuştur. (Dinçoğlu, 2019, s. 16) Sınıflandırmanın temelinde insanların bireysel ihtiyaçları, sosyal etkileşim mecburiyetleri ve farklı

toplulukların refah ve hayatta kalma gereksinimlerinden yola çıkarak temel ve genel olmak üzere üç evrensel temel kavram ortaya koymuştur. (Schwartz, 1992: 4)

Toplamda elli yedi değer on altı boyutta gruplandırıldığı değerler sınıflamasını oluşturan değerler listesi Görsel 1’de gösterilmiştir. (Schwartz,1992: 14)

Görsel 1. Motive edici değer türleri arasındaki ilişkilerin teorik yapısı

Alt değerlerden yola çıkarak Schwartz’ın 1992 yılında sunduğu ve 60’ı aşkın ülkede kabul gören sınıflandırmanın tablosu (Tablo 1) ortaya çıkmıştır. (Schwartz, 1996, s. 3’ten aktaran Mehmedoğlu, 2007, s. 799)

Değer Tipleri	Tanım ve Amaç	İçerdikleri Alt Değerler
Güç	Sosyal konum ve saygınlık, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim veya kontrol gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görünümü koruyabilmek
Başarı	Sosyal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak,
Hazcılık	Zevk ve duyuların kişisel ödüllendirmesi	Zevk, hayattan tat alma
Uyarılım	Heyecan, hayata meydan okuma ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Öz yönelim	Bağımsız düşünce ve eylem tercihi, keşif ve inceleme	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak
Evrenselcilik	Anlayışlı, takdir edici ve hoşgörülü olma, insanların ve tabiatın iyiliğini gözetme	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, barış içinde bir dünya istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak,

İyilikseverlik	Kişisel temas içinde bulunulan kimselerin iyiliğini gözetme, geliştirme ve koruma arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat]	Yardımsöver olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak,
Gelenek	Dinin ya da geleneksel kültürün bir takım âdet ve fikirlerini kabul etme, bağlanma ve saygı duyma	Alçak gönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak,
Uyum	Toplumsal norm ve beklentileri ihlal etme, başkalarını rahatsız etme ya da kırma-yaralama gibi fiillere elverişli dürtü ve eğilimlerin sınırlanması	Kibar olmak, itaatkâr olmak, ana-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik	Toplumun, ilişkilerin ve bireyin kendisinin güvenliği, huzur ve istikrarı	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek

Tablo 1. Schwartz Değerler Ölçeği

Tablo 1'de belirtildiği üzere, tabloda yer alan her değer tanımı bireysel ve toplumsal olarak önem sırasına göre yer değiştirebilmektedir. Bazı toplumlarda gelenek ön plandayken, diğer toplumlarda evrenselcilik ön planda olabilmektedir. Bu bağlamda toplumun farklı kesimlerinde farklı değer yönelimlerinin belirlenebilmesi için çalışmaların yapılması gerekmektedir. (Yiğittir, 2012, s. 5)

Türk Televizyon Tarihi Bağlamında Yerli Dizilere Kısa Bir Bakış

Türkiye'de 16 Temmuz 1952 yılında yapılan bir iç yazışmayla birlikte, Prof. Dr. Mustafa SANTUR, Doçent Adnan ATAMAN ve Asistan Ziya AKÇASU tarafından, İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Yüksek Frekans Tekniği kürsüsünde başlamıştır. (Özçağlayan, 2000) İlk zamanlar çok az vericiyle, sınırlı sayıda ve dar alanda yapılan yayın denemeleri sonucunda, başta İstanbul'da başlayan yayın denemeleri, teknik ekipmanların Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na (TRT) aktarılmasıyla birlikte kamusal yayıncılık temelinde sürekli yayın hayatına geçilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise, Türkiye'de TRT'nin renkli televizyon aracılığıyla yayınlar yapmasının yanı sıra, artık özel televizyonların da yayınlar yapmaya başlaması Türk televizyon tarihinde dönüm noktası olmuştur.

Televizyon, gelişen teknolojiyle birlikte zamanla bireylerin günlük hayatlarının vazgeçilmezi olmaya başlamıştır. Bu durum televizyonun yapısı itibarıyla topluma birçok hizmet sunmasının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin yaşadığı toplumun yanı sıra diğer ülkelerde gelişen haberlerden haberdar olma (bilgilenme), eğlenme, eğitim, toplumsallaştırma bu hizmetlerin başında gelmektedir. Bu durum televizyon kanallarının, kitlelerin kendi tercihlerine göre boş zamanlarını doldurabilmek adına birçok program tür ve içerikleri üreten ve tekrar üreterek haber, belgesel, Talk Show programları, sinema filmi, çizgi film, vb., değerler üretmelerine neden olmuştur. Türk televizyonlarındaki diziler, uzun saatler süren yayın sürelerine rağmen, yüksek izlenme oranlarına sahiptir. Bunun sonucu olarak dizilerin kültürlenme ve toplumsallaşma adına değerler üretilip, kitlelere ulaştırıldığı söylenebilir.

Yerli diziler ilk olarak, Fransız yapımı olan *Bedava Dünya Gezisi* isimli bir dizinin Türkçe'ye çevrilmesiyle başlamıştır. Daha sonra seri bir şekilde çekilen ve Türk izleyicisinde dizi izleme alışkanlığı oluşturan yabancı dizilerin yanı sıra yerli diziler de çekilmeye başlanmıştır. *Karaoğlan*, *Tarkan*, *Malkoçoğlu*, *Kara Murat Küçük Hanımefendi*, *Kezban*, *Ayşecik* ve *Turist Ömer* Türk yapımı ilk Türk dizileridir. (Çelenk, 2010, s. 21) Kamu yayıncılığının yoğun olduğu yıllarda, televizyonla ilk tanışma süreçleri program tür içeriklerinin çeşitlenmesini engellemiş; ancak 1990'lı yıllarda özel televizyon kanallarının yayın hayatına başlamasıyla, toplumdaki edinilen bilgiler doğrultusunda programlar yapılmaya başlanmıştır. Çeviri dizilerle belli bir izlenme ivmesine sahip olan diziler, yerli yapımlarla bu ivmesi daha da yukarı çekmeyi başarmıştır. Zaman

ve para gibi özel çaba sarf ederek sinemaya giden kitleler, artık hemen hemen her akşam heyecanla bekledikleri dizileri evlerinde rahat bir şekilde izleme imkanına sahip olmuşlardır.

Schwartz Değer Kuramı Bağlamında Camdaki Kız Dizisinin Betimsel Çözümlemesi

Camdaki Kız Dizisinin Künyesi

Dizi 2020 yılında Kanal D ekranlarında yayınlanmaya başlamıştır. Dizinin kendi sitesindeki künyesi aşağıdaki tablodaki gibidir. (URL- 3, 2021)

Yapım	OGM PICTURES
Yapımcı	Onur Güvenatam
Yönetmen	Nadim Güç
Senaryo	Seda Altaylı Turgutlu / Yeşim Aslan
Uygulayıcı Yapımcı	Ebru Sakal
Görüntü Yönetmeni	Tolga Çetin
Dekor Tasarım	Murat Güney
Sanat Yönetmeni	Aylin Rahşan Telli
Müzik	Fırat Yükselir
Oyuncular	Burcu Biricik, Devrim Yakut, Enis Arıkan, Feri Baycu Güler, Feyyaz Şerifoğlu, Hamza Yazıcı, Hande Ataizi, Merve Polat, Nihal Menzil, Nur Sürer, Selma Ergeç, Şerif Erol, Tamer Levent, Tuğrul Tülek

Tablo 2. Camdaki Kız Dizisinin Künyesi

Camdaki Kız Dizisinin Hikayesi ve Karakterleri

“Nalan, sıcakkanlılığı ile herkesin ilk görüşte sevgisini kazanan, dünyalar güzeli bir genç kadındır. Ailesinin tek çocuğu olduğu için el bebek gül bebek büyütülmüş, hayatını varlık içinde yaşamış ve en iyi okullardan dereceyle mezun olan Nalan, Türkiye'nin en büyük oteller zinciri olan Koroğlu'nun şirketinde mimar olarak çalışırken birden kendisini Sedat Koroğlu'yla evlilik arifesinde bulur. Nalan ve Sedat, geçmişlerinde sakladıkları karanlık sırlardan uzaklaştıklarını düşünerek, umutla bu masalda el ele yürümeye başlasalar da kısa bir zaman sonra hayatları, gerçek bir karanlığa gömülecektir.” (URL- 2, 2021)

Canlandıran Oyuncu	Karakter	Bölüm	Hakkında
Burcu Biricik	Nalan İpekoğlu Koroğlu	1-	Feride ile Adil'in gerçekte torunu olmasına rağmen onları annesi ile babası olarak bilmektedir. Gerçek annesi Sema yıllar önce ölmüştür fakat bunu da bilmemektedir. Feride tarafından çok sıkı kurallarla büyütülmüştür. Koroğlu Holding'de çalışmıştır. Sedat ile evlenmiştir.
Feyyaz Şerifoğlu	Sedat Koroğlu	1-	Rafet ile Gülcihan'ın en küçük çocuğu ve oğludur, Selen ile Muzo'nun kardeşi, Nalan'ın eşidir. Babası tarafından sıkı bir eğitimle büyütülmesine rağmen ailenin şımarık çocuğudur. Evli olmasına rağmen çocukluk arkadaşı Cana ile yasak aşk yaşamaktadır.

Enis Arıkan	Muzaffer Koroğlu (Muzo)	3-	Rafet ile Gülcihan'ın en büyük çocuğu ve oğlu, Selen ve Sedat'ın abisidir. Evdekiler gerek iş olsun gerekte başka konu olsun ona danışmaktadırlar. Nalan'a aşiktir. Engellidir.
Cihangir Ceyhan	Hayri Ersoy	12-	Koroğlu Holding'de housekeeping olarak çalışmaktadır. Rafet'in yeni şoförüdür. Nalan'a aşiktir.
Selma Ergeç	Selen Koroğlu	1-	Rafet ile Gülcihan'ın ortanca çocuğu ve tek kızı, Muzo'nun kardeşi Sedat'ın ablası, Levent'in eşidir. Koroğlu Holding'de çalışıp babasının işleri ile ilgilenmektedir.
Nur Sürer	Feride İpekoğlu	1-	Adil'in eşi, gerçek kızı Sema'nın annesidir. Sema yıllar önce başına gelenlerden sonra Nalan'ı doğururken ölmesi üzerine Nalan'a kendisini annesi olarak tanıtmış ve onu çok sıkı tedbirlerle büyütüştür.
Şerif Erol	Adil İpekoğlu	1-	Feride'nin eşi, Sema'nın babası ve Nalan'ın dedesidir. Fakat Feride'nin oyunundan sonra kendisini Nalan'a babası olarak tanıtmıştır. Eski validir.
Engin Şenkan	Cavit	10-	Gülcihan'ın kardeşi Gülizar'ın eşi, Rafet'in bacanağı, Muzo, Selen ve Sedat'ın eniştesidir. Yıllar önce köyde yaşarken Gülcihan ile birbirlerinin ilk aşklarıdır ama bunu hiç kimse bilmemektedir. Rafet ile arası çok kötüdür. Muzo ile yakından ilgilenmektedir.
Devrim Yakut	Gülcihan Koroğlu	1-	Rafet'in eşi, Muzo, Selen ve Sedat'ın annesidir. Çocuklarının üzerine titremektedir. Kocasını çok tutumlu olmasına rağmen alışveriş hastalığı vardır ve bunu kocasından saklayıp kendine evde gizli giysi odası yapmıştır.
Tamer Levent	Rafet Koroğlu	1-	Gülcihan'ın eşi, Muzo, Selen ve Sedat'ın babasıdır. Zengin olmasına rağmen çok sıkı, tutumlu ve birazda cimri bir insandır.
Hande Ataizi	Cana Yalçın	1-	Koroğlu ailesinin aile dostunun kızıdır. Evli ve çocuklu olmasına rağmen çocukluk arkadaşı Sedat ile yasak aşk yaşamaktadır.
Tuğrul Tülek	Levent	1-	Selen'in eşidir. Eskiden ailesi zengin olmasına rağmen batmışlardır.
Burcu Biricik	Nalan İpekoğlu Koroğlu	1-	Feride ile Adil'in gerçekte torunu olmasına rağmen onları annesi ile babası olarak bilmektedir. Gerçek annesi Sema yıllar önce ölmüştür fakat bunu da bilmemektedir. Feride tarafından çok sıkı kurallarla büyütülmüştür. Koroğlu Holding'de çalışmıştır. Sedat ile evlenmiştir.

Tablo 3. Camdaki Kız Dizisinin Karakterleri (URL-4, 2021)

Araştırmanın Yöntemi

Camdaki Kız dizisinin araştırma metodu betimsel içerik analiz yöntemidir. İçerik çözümlemesi, çoğu zaman önceden belirlenmiş sınıflamalar doğrultusunda sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir araştırma tekniğidir. Dolayısıyla içerik radyo, programları, sinema filmleri, gazete haberleri olabileceği gibi televizyon dizilerini de kapsayan her türlü içerik bu araştırma yöntemiyle incelenebilmektedir. Kısaca, görsel, işitsel, yazılı her türlü belge çözümlemesi yapılabilmektedir. Bunun sonucu olarak daha sonraları

psikolojik ve kurumsal içeriklerde de bu yöntem kullanılmaya başlansa da kitle iletişim araçlarındaki içeriğe yönelik kullanılan bir yöntem olarak ortaya çıktığı görülmektedir. (Geray, 2011, s. 151)

Çalışmada “Camdaki Kız” dizisindeki karakterler ve hikâye örgüsü Schwartz Değer Ölçeği bağlamında niteliksel betimleme yöntemiyle incelenecektir. Dizideki karakterlerde ve hikâye örgüsünün kurulmasında özellikle geleneksellik, güç üstünlük, itibar, hazcılık başta olmak üzere bütün değer kavramları bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları içerisinde özellikle kulağa ve göze hitap eden televizyonun, toplumsal değerlerin oluşmasında ve toplumları bu değerler doğrultusunda yönlendirmesinde büyük bir öneme sahip olduğu kabul edilebilir bir gerçeklik olduğundan, özellikle Türk Dizilerinin pandemi sürecinde tekrar bu oluşuma büyük katkı sağladığı da göz önünde bulundurulmaktadır. Bu yüzden araştırma bulguları önem arz etmektedir.

Dizide on temel değer ölçeğinden geleneksellik, hazcılık, başarı diğer ölçeklere göre daha fazla yer almaktadır. Dizideki karakterler nitel analiz yöntemiyle analiz edilirken, temel değerlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları görülmektedir. Dizide gelenekselliği temsil eden Feride onur ve namusu için yaşamaktadır ve bu yüzden geleneksel değer yargılarından asla ödün vermemektedir. Bu durum özellikle gelenek ve göreneklerine bağlı toplumların eğitim, ekonomi ya da yaşam tarzı fark etmeksizin değer yargılarına bağlılıklarını göstermektedir.

Bulgular

Schwartz Değer Kuramı Tablosuna bakıldığında, değerlerin çoğunlukla Rafet, Feride, Nalan ve Muzaffer, Cana, Sedat ve son olarak Gülcihan arasında bölüşüldüğü görülmektedir. Dizide bu değerlerden en çok üzerinde durulan kavramlar ise tablodaki sıraya göre “hazcılık, başarı, güç, itibar, geleneksellik, iyilikseverlik ve evrenselcilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahnelerin detaylarına inildiğinde ise, ana karakterlerin yanı sıra yan karakterlerin de bu değer maddeleri kapsamında yer aldığı görülmektedir. Hayri, Adil, Alp, Tacettin, Billur, Selen, Levent gibi karakterlerin yine tabloya göre yer aldığı değerler söz konusudur. Ancak çalışma dizide özellikle üzerinde durulan değerler kavramı bağlamında çözümlenecektir. Tabloda değer kavramına karşılık gelen isimler dizideki sahneler, diyaloglarla desteklenerek açıklanacaktır. Bu açıklamalarda karakterlerin de özelliklerine değinileceğinden, karakterler çözümlemenin içerisinde tanıtılmaktadır.

Öz yönelim

Dizideki bütün ana karakterler üst düzey bir sosyal- ekonomik yapıya sahip, eğitilmiş insanlardır. Ancak yaşam tarzları ve geçmişleri travmalarla doludur. Dolayısıyla ailenin büyükleri olan Nalan'ın annesi Feride ve dizide Koroğlu imparatoru olarak adı geçen Rafet dışında açık bir şekilde kendi fikir ve becerilerini geliştirebilen kimse bulunmamaktadır. Evin küçük oğlu Sedat babasından gizlice lüks arabalar satın almakta, kendinden büyük, evli ve iki çocuk annesi Cana ile bir ilişki yaşamaktadır. Rafet'in eşi Gülcihan ise, kocasından gizli evin alt katına AVM kurmuştur. Bunun yanı sıra ekmeğe muhtaç ve kardeşlerine bakmak için küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalan Rafet, gereksiz para harcanmasına şiddetle karşı çıkmakta, hatta kahvaltının yirmi beş gram peynir ve beş zeytinden fazlasının tüketilmesine bile izin vermemektedir. Rafet Koroğlu, Türkiye'nin en zenginlerinden biri olmasına karşın, çocukluğundaki yoksul günleri unutmuyarak, o günleri sürekli hissedip yaşamakta ve ailesine de o günleri yaşatmaya çalışmaktadır.

Nalan'ın annesi Feride, kızını kaybetmesinde sürekli kendini suçlamakta, bu nedenle kızı olarak bilinen aslında torunu olan Nalan'ı korumak adına işkence boyutuna varacak şekilde baskıcı bir yöntemle yetiştirmektedir. Annesi olarak bildiği anneannesi tarafından korku kültürüyle büyütülen Nalan, kendi fikir ve becerilerini özgürce kendi fikirlerini ifade edememektedir. Buna rağmen, kendi fikir ve becerileri doğrultusunda, kendine güvenen iki kız çocuğu dünyaya getirme arzusundadır.

Rafet Koroğlu'nun büyük oğlu Muzaffer, dizide henüz tam olarak net bir şekilde ifade edilmese de bir hastalık sebebiyle kambur olarak yaşamını devam ettiren Koroğlu ailesinin en büyük oğludur. Sırtındaki kamburu sebebiyle ortalarda görünmeyen, hatta odasından çıkmayan Muzaffer, dizide açık bir şekilde gösterildiği üzere hem iş hem de ailevi meselelerde fikrine danışılan, bunun yanı sıra kimse tarafından zarar verici biri olarak görülmemesinden dolayı kendi fikir ve becerilerini geliştirme özelliğine sahip tek birey olarak dizide yer almaktadır. Kambur olduğu için çocukluğunu kapılar arkasında yaşayıp, kitap okuyarak kendini geliştirme özgürlüğüne sahip olmuştur. Evin her köşesinden herkesi kendi odasında izlemesi ve bütün konuşmaları dinlemesi, kendi becerilerini geliştirme özelliğine sahip olduğuna ispat niteliğindedir.

Rafet evin reisi ve şirketin sahibi olması sebebiyle, kendi tavır ve davranışlarında özgürlüğe sahiptir. Evde onun dışında hiç kimse bu özgürlüğe sahip olmadığı için herkes ondan eylemlerini gizlemektedir.

Feride yıllardır Nalan'a yapmış olduğu bütün baskılarda hiçbir kısıtlama olmaksızın öz yönelim eylemlerinde bulunmuştur. Ayrıca Feride yalnızca Nalan'a değil, eşi Adil Bey'e karşı sert yönelimlerde bulunmaktadır.

Uyarılım

Uyarılım değeri, herkesin hayatının bazı dönemlerinde yapmak istedikleri yenilik, değişim isteği, ihtiyacı ve dolayısıyla bunun heyecanını ortaya çıkarmaktadır. Annesi tarafından nazlanan; ama babası tarafından aşağılanan Sedat ve babasının şımarık kızı olarak nitelendirilen Cana'nın yasak aşkı uyarılım değeri olarak gösterilmektedir. Evli iki çocuk annesi Cana, arkadaşının erkek kardeşi ile yasak aşk yaşamakta ve dizinin özellikle ilk bölümlerinde bunun heyecan verici olduğunu belirtmektedir. Cana, Sedat'ın Nalan ile evlenmesi gerektiğini, bunun ilişkilerine yeni heyecan katacağını, hatta Sedat'ın daha özgür olacağını, ilişkilerini daha rahat yaşayacakları için Sedat'ı evlenmeye ikna etmeye çalışmıştır.

Feride ise, Nalan evlendikten sonra ona karşı daha sıcakkanlı davranmaya başlamış; Sedat ile Cana'nın ilişkisini öğrendikten sonra bu zamana kadar yaptıklarının aksine, Nalan'a kadın olarak kocasını elinde tutmak için yardımcı olmuştur.

Hazcılık

Hazcılık, dizide hem maddi hem manevi hem de cinsel içerik anlamında ele alınmaktadır.

Cana ve Sedat, zevk ve heyecan adına kendilerine ait evde buluşmaktadırlar. Evin içinde etrafı beyaz tüllerle çevrili kırmızı bir oda, loş ışık, minimal ve bazı haz uyandırıcı eşyalar bulunmaktadır. Sedat babasından sürekli azar işiten, babası tarafından işe yaramaz olarak addedilen çocuğu olarak, Cana tarafından sürekli desteklenmekte ve önemsenmektedir. Ayrıca Cana'nın evli ve iki çocuklu olması, birileri tarafından yakalanma risklerinin bulunması, ilişkilerine daha çok haz ve heyecan katmaktadır. Ayrıca düğün günü Cana ve Sedat'ın birlikte olması da hazcılık değeri olarak nitelendirilebilir.

Rafet'in çocuklarından birine şirketin yönetimini devredeceğini söylemesiyle, çocukların nasıl bir davranış sergileyeceklerini gözlemlemesi, âdeta onlarla bu konu hakkında oyun oynaması ve yönetim başkanının açıklamadan önce herkesten hisselerini devretmesini istemesi Rafet'e büyük bir haz vermiştir.

Hazcılık kavramının manevi anlamda ele alınması ise, Nalan'ın yurt dışına çıkmak üzere olan Sedat'ı geri döndürmek için aralarında geçen diyaloglar gösterilebilir.

Sedat:

- "Babam beni kabul etmezse, hiçbir şeyim olmayacak ama. Soy adım bile." Diye söylemesinden sonra, Nalan'ın buna karşılık olarak:
- "Ben senin soy isminle evlenmedim ki. Ben seninle evlendim." Cevabına karşılık Sedat manevi bir haz duymuştur.

Sedat, Nalan'ın bu sözlerinden sonra Cana'ya ile konuşmasında duyduğu hazı şu sözlerle ifade etmiştir.

- "Ama Nalan ne yaptı? Her şeye rağmen benim peşimden geldi ya. Beni her şeye rağmen istedi o."

Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, Sedat hayatında ilk defa manevi hazza ulaşarak, maddi ve cinsel haz dışında bir deneyim yaşamıştır.

Başarı

Schwartz'ın sosyal standartlara göre belirlediği başarı değeri, Rafet, Adil ve Selen tarafından dizide paylaşılmaktadır. Adil eski Vali olarak, saygınlık görmekte, Rafet ise sahip olduğu varlık nedeniyle sosyal anlamda başarılı görülmektedir.

Selen ise aile içerisinde ve iş hayatında babasının izinden giderek başarı elde ediyor gibi görülse de azmi ve çalışkanlığı sayesinde Yılın En Başarılı Kadın İş İnsanı ödülü almıştır. Selen, kariyeri uğruna çocuk yapmayı sürekli ertelemektedir.

Güç

Rafet'in varlıklı oluşu, ona insanlar üzerinde kontrol kurma yetkisine sahip olmasına ve üstünlük göstermesine neden olmuştur. Parasıyla her dediğini yaptırması, kendisini her konuda sürekli haklı görmesi, geçmişinde yaşamış olduğu sıkıntıların sonucunda varlık sahibi olması ve çok çalışarak büyük bir başarı sağlaması, ona insanları yönlendiren bir özellik kazandırmıştır. Beşinci bölümde Rafet'in Muzaffer'in odasında onunla yapmış olduğu konuşmada kullanılan diyaloglar bu durumu açıkça göstermektedir.

Rafet:

- "Bunlar bundan anlıyor, Allah şahidim bak. Bunlara ne zaman insan gibi davransam, bunlar gelip tepene çıkarlar. Bunlara ancak böyle davranmak gerek. Yani bunların ensesinden nefesini eksik etmeyeceksin. Haksız mıyım?" diyerek ailesini ve özellikle Sedat'ı yermektedir.

Muzaffer de babasının bu sözlerine karşılık olarak aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır.

Muzaffer:

- "Yani sana göre hiçbiri hiçbir zaman olamadı zaten. Senin gibi olmaları imkânsız. Senin soyadın olmasa içmeye su bulamazlar. Hem senin gibi olmalarını istiyorsun hem de olmamaları için elinden geleni yapıyorsun. Hah, kendimi onlardan ayırıyorum. Çünkü doğduğumdan beri zararsız olduğumu düşündüğün için bana dokunmuyorsun. Yoksa eminim ki onlara davrandığın gibi davranırdın bana da. Ama ben o zaman da her şeyi açık açık konuşan olurum. Sedat'ın bu evlilik işini yüzüne gözüne bulaştırmasında kızmakta haklısın. Ama ondan o kadar nefret ediyorsun ki, senin için yaptıklarını göremiyorsun. Niye bu kadar öfkeliyim baba? Niye senin öfken herkesinkinden daha şiddetli. Ben sana söyleyeyim mi? Çok korkuyorsun. Elindekileri kaybetmekten çok korkuyorsun. O güç, o kudret, o kuvveti kaybetmekten çok korkuyorsun. O fırına geri dönersem, ya aileme gecekonduda bakmak zorunda kalırsam. Her şeyimi kaybedersem. Senin bütün öfkenin, korkularının sebebi bu."

Rafet ve Muzaffer arasında geçen diyalogda, Rafet'in yakınındakilere bile öfkeli davranışlarının temelinde başarısızlık korkusu olduğu görülmektedir.

Dizinin 13. Bölümünde Rafet, holdingin yönetimini çocuklarından birine devredeceğini ve kardeşlerin kendi aralarında anlaşarak birini seçmelerini istemiştir. Rafet kahvaltı sonrası, evden ayrıldıktan sonra, Gülcihan (Rafet'in Eşi):

- "O olmadan kimse şirketi bir gün bile çekip çeviremez." dedikten sonra özellikle Selen ve Sedat arasında güç yarışları olmuştur.

Selen:

- "Aşk olsun anne ya! Niye çekip çevrilmesin. Biz burada yıllardır eşek gibi çalışıyoruz, değil mi? Ya pardon, bazılarımız eşek gibi çalışıyor. Ama hala aramızda şirketin nasıl işlediğini bilmeyen, dünyadan bir haber arkadaşlarımız var tabii ki."

Sedat:

- "Hım. Bu laflar bana mı?"

Selen:

- "Kusura bakma canım da yani; yıllardır bütün işin yükünü kambur gibi sırtımızda Muzo'yla ben taşıyoruz."

Muzaffer:

- "Hım. Bu laflar da bana galiba."

Gülcihan:

- "Selen, ağzından çıkamı kulağın duysun."

Muzaffer:

- "Önemli değil anne! Tam da bu yüzden o koltuğa oturmaya hiç niyetim yok."

Bu diyaloglardan da anlaşılacağı üzere, maddi ve sosyal kaynakların kontrolü yoluyla güç elde etmek amacıyla, özellikle Selen ve Sedat Yönetim Kurulu'nun başına geçmek istemektedir.

Geleneksellik

İtibar, görünüş, onur herkesin önem verdiği değerler olarak görülse de dizide en çok Nalan'ın annesi Feride tarafından üzerinde durulan bir kavram olarak gösterilmektedir. Feride namusu ve onuru için yaşamaktadır ve Nalan'ı bu doğrultuda yetiştirmiştir.

Feride, geçmişte yaşadığı acılardan dolayı kendine yeni bir hayat kurarak, tavır ve davranışlarını buna göre sergilemektedir. Nalan'ı korumak adına onu her şeyden korkutmuştur. Onu korkutmak için ise çoğu zaman Nalan'a zarar verici tedbirler uygulamaktadır. Her sabah yardımcısı Hafize ile Nalan'ı yıkayıp, sıkı bir şekilde korse giydirmektedir. Nalan daha çok küçükken, babasının yüzme öğrenmesini istemesi sebebiyle kimse yokken erken saatlerde ve erkek şortuyla annesi tarafından havuza girmeye zorlanmış, beden eğitimi dersinde korsesini çıkardığı için annesinden şiddet görmüştür. Üniversiteyi bitirip, işe başladıktan sonra bile annesi telefonundaki aplikasyonla Nalan'ı takip etmektedir.

Sedat'la tanıştıktan sonra Nalan'a yönelik bakılarını daha da arttırmıştır. Sedat ile buluşacağı zaman telefonda onları dinlemiş, öpüştüklerinde de bir süre Nalan'a neredeyse hayatına mal olacak bir içecek içirmiştir. Bütün bunları aile namusu ve şerefi için yaptığını, kızını koruyamadığı için lanetlendiğini düşünerek, çoğu zaman kızı olarak bilinen torunu Nalan'a karşı acımasız yaptırımlarda bulunmaktadır.

Camdaki kız dizisindeki Koroğlu ve İpekoğlu aileleri her ne kadar, sosyal- ekonomik şartlar olarak üst düzey standartlara sahiptir. Buna karşın yaşadıkları toplumun gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlılık göstermektedirler.

Dizide özellikle 9. Bölüm' de düğün, kına, damat bohçası, çeyiz serme gibi etkinliklerin yanı sıra, çalışanlarıyla aileden biriymiş gibi davranmaları geleneksel yaşam tarzına çok önem verdiklerini göstermektedir. Çok gösterişli bir düğün yapılmasının yanı sıra, evde sade ve kendi aralarında bir kına yapılmasının istenmesi ve Feride'nin damat bohçası ve Nalan'ın çeyizini getirmek istemesi dizide dikkat çekmektedir. Ayrıca dizide Nalan'ın ayrı bir eve gelin gitmesi ne Nalan'ın ailesi ne de Sedat'ın ailesi tarafından konuşulmamış, hatta konusu bile açılmamıştır, Nalan'ın Sedat ile evlendiğinde Koroğlu yalısına, kayınvalidesi, kayınpederi, görüncesi, eniştesi ve eşinin abisiyle yaşaması uygun görülmüştür. Bugünkü Türk Toplumunu geleneklerinde sıradan ailelerde bile her ne kadar kayınvalidesi ve kayınpederiyle çeşitli nedenlerden dolayı yaşayanlar olsa da artık gelin ve damadın ayrı evde yaşamaya başlaması, eskiye oranla doğru karşılanan bir değer olarak kabul edilmektedir.

Bunun yanı sıra kayınvalidelerin arasında arada geçen atışmalar, aralarının bir iyi bir kötü olması yine geleneksel davranış değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Feride'nin, Cana ile Sedat'ın ilişkisini öğrenmesine rağmen Nalan'dan saklaması, Muzaffer ile Feride Hanım'ın buluşup bu konuda yapmış olduğu konuşmalar geleneksel bir değer teşkil etmektedir. Muzaffer, kız kardeşi Selen'in aile içinde tek kız olduğu ve kendisinin de sakat olduğu için içinde sevgi barındırmayan bir ilgi gördüğünü; ancak Sedat'ın bu alakadan mahrum kaldığı için Cana'nın ona yakınlık göstermesinden dolayı onunla birlikte olduğunu söylemiştir. Ancak Nalan'dan sonra Sedat ile Cana'nın görüşmediklerini, Sedat'ın sadece sevgiyle bakan bir çift göz istediğini ve bunu Nalan'da bulduğunu belirtmiştir. Feride de bu konuşmanın ardından Nalan'ın çok hassas ve kırılğan olduğunu, oysa insan insanın cehennemi olmasına rağmen bunu Nalan'ın bilmediğini bu yüzden de yabancılarla iletişim kurmasına bile izin vermediğini, acı çekmemesi için her şeyden korkutarak yetiştirdiğini söylemiştir. Feride sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

- "Sedat'a âşık oldu, biliyorum, görüyorum. Hem de ilk defa, artık onu buradan döndürmem, içinde büyüttüğüm cam fanusa sokamam"

Muzaffer:

- “Böyle bir şeye gerek kalmayacak Feride Hanım. Nalan Sedat’la mutlu olacak.”

Feride:

- “Nalan’ı size emanet ediyorum Muzaffer Bey. Bunu sizden çocuğunun yaralarına merhem olamamış mutsuz bir anne olarak istiyorum. Ona kol kanat gerin, evinizde kendisini yalnız, boynu bükük hissetmesin. Yardım istemez, sizi rahatsız etmez. Siz yanında olun olur mu?”

Muzaffer:

- “Olur Feride Hanım.”

Feride:

- “Hayatın bana emanet ettiğini, ben de size emanet ediyorum.”

Muzaffer:

- “Emanetiniz her zaman iyi ve güvende olacak. Merak etmeyin. “Bu diyaloglardan anlaşılacağı üzere, her şeyden ve herkesten korkutularak korunan Nalan, mutluluğu bozulmasını diye Cana ve Sedat ilişkisinden de habersiz bırakılmış ve Sedat’ın abisi Muzaffer’e emanet edilmiştir.

Diğer geleneksel değerler ise, kız çeyizi ve damat bohçasının hazırlanması, ilk defa Feride’nin mutlu görünmesi Nalan’ı da mutlu etmiştir. Feride ilk defa kızına sıcak ve sevecen yaklaşmaktadır. Bütün bunlar Türk Toplumunda görülen özelliklerdir. Türk Toplumunda kızlar ya anneleri ya da babaları tarafından otorite kurularak korkutulmakta, çok sevseler bile otoritelerinin sarsılmaması adına sevgilerini açık bir şekilde göstermemektedirler.

Çeyiz hazırlarken Feride de Nalan’a; evliliğin ayrılık olmadığını, artık yerinin kocasının yanı olduğunu; ama elinin hep kızının üzerinde olacağını söylemiştir.

Bunun yanı sıra kız tarafı gelmeden önce, damadın odasının çeyiz açmaya hazırlanması, erkeklerin işe giderken, sonraki bölümlerde en iyi iş kadını seçilecek olan Selen’in evde kalıp çeyiz açmaya yardım etmesi, toplum değerlerinin geleneksel bir parçasını oluşturmaktadır.

Gülcihan’ın Nalan’ın kendisine anne demesini istemesi yine geleneksel değerler olarak ele alınmaktadır. Nalan’ın kına gecesi kına yakılması, avucuna altın koyulması, kına eğlencesi, geleneksel değerler bağlamında gerçekleşmiştir. Erkeklerin bekarlık gecesi, dansözlerin oynatılması, gelinin davul ve zurnayla evinden alınması, düğünün bütün ritüelleri geleneksel değerlere bağlı olarak yapılmıştır.

İyilikseverlik- Önemseme

İyilikseverlik ve önemseme değer kavramına dizide tam olarak uyan iki karakter bulunmaktadır: Adil Bey ve Gülcihan. İkisi de baskın karakterlerin eşleri olarak özellikle eşlerinden çocuklarını korumak için mücadele etmektedirler. Grup üyeleri bu değere göre ailelerinden oluşmaktadır ve bu iki karakter için de bir adanmışlık söz konusudur.

Adil Bey, kızını doğum esnasında kaybettikten sonra ailesi karşı çıkmasına rağmen kızı olarak bilinen torunu Nalan ve eşi Feride’den vazgeçmeyerek, kendisini ailesine adamıştır. Nalan’a Feride’nin göstermediği şefkati göstererek, ayrıca yine Feride’ni yapmış olduğu baskıları anlayışla karşılayarak kendisi ailesine adamıştır.

Gülcihan da yine eşi Rafet Bey’in ağır söz ve yaptırımlarına karşılık özellikle Sedat başta olmak üzere bütün çocuklarını korumaya kendini adamıştır. Öyle ki Nalan’ın kurgulanmış haberinde, gerçeği ortaya çıkarmak için kocası Rafet’in hiç sevmediği eniştesi Cavit Bey’den yardım istemek durumunda kalmıştır.

Sonuç

Camdaki Kız dizisinde, Schwartz’ın Değerler Ölçeği çalışmasındaki tanımlara göre ağırlıklı olarak geleneksellik, güvenlik ve öz yönelim (güç ve başarı) değerleri ön plana çıkmaktadır. Koroğlu ailesi, dizide ülkenin en zengin ailelerinden biri olmasına rağmen evin babası Rafet, ailesine tutumlu olmaları konusunda sürekli baskı yapmaktadır. Kahvaltıda sayılı sayıda zeytin yenmesi, evdeki her şeyin masraf olup olmadığının tartışılması ekonomik durumdan çok, Rafet’in çocukken yaşadığı yoksullukla bağlantılı olarak

dizide verilmektedir. Bu durum, zengin ailelerin sorunsuz bir yaşam sürdürdükleri algısının yanlış olabileceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Daha alt ekonomik ve sosyal şartlara sahip olan bir aile çok daha özgür yaptırımlara sahip olabilmektedir.

Geleneksellik, dizide çokça vurgulanmaktadır. Dizideki karakterlerin hem bireysel hem de genel anlamda sıkı sıkıya bağlı oldukları birtakım geleneksel eğilimler gösterilmektedir. Örneğin Feride dizide insanın onuru ve namusu için yaşadığını sıkça dile getirmekte ve Nalan'ı herkese ve her şeye karşı korkutarak koruyacağına inanmaktadır. Rafet ise, çocukluğundan beri çalışarak elde ettiği serveti gelenek ve göreneklerine bağlı olmasına bağlamaktadır. Evde çocukluğundan kalma yoksulluğu devam ettirme eğiliminde olan Rafet, dizide otoriter baba ve ataerkil ideolojiyi yansıtan karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nalan'ın annesi Feride kızını cam bir fanus içinde büyüttüğünü belirterek, cinsel anlamda Nalan'ın duygu ve düşüncelerini baskı altına almaya çalışmaktadır. Her sabah Nalan'ı ve onun mahremiyetini hiçe sayarak yardımcılarını Hafize'ye yıkatması ve sonrasında ona sıkı sıkıya bağlayarak korse giydirmesi, telefonundan sürekli onu takip etmesi Feride'nin Nalan'a uygulamış olduğu yaptırımlardan bazılarını oluşturmaktadır. Ayrıca Rafet gibi sayılı şekilde zeytin vermese de Nalan'a ideal kilosunu aşmaması için istediğini yemesini engellemesi, korse yüzünden Nalan'ın akşam eve gitmeden tualete gidememesi, dizide Nalan'ın namusunu korumak için alınan geleneksel tedbirler olarak gösterilmektedir.

Gelenekselliğin yanı sıra gelenekselliğe bağlı olarak diğer değer ölçeklerinin varlığından da söz edebilmekteyiz. Rafet'in küçük yaşlardan itibaren çalışıp servet kazanması ve yaşadığı zorluklar, başarı değeri içerisinde değerlendirilmesinin yanı sıra, geleneklerinden vazgeçmeyerek o günleri her gün hatırlayarak hayatını devam ettirmesi dizide çokça yer verilmektedir. Dizide başarısı Rafet kadar ön plana çıkarılmayan bir diğer karakter de Selen'dir. Selen akademik hayatı boyunca hep başarılı olmuş, buna bağlı olarak iş hayatında Yılın En Başarılı Kadını seçilmiştir; ama Rafet kadar dizide yer verilmemiştir. Onun yerine Selen'in başarıyı elde edebilmek için çocuk sahibi olmayı sürekli ertelediği ve yaşının hamile kalmak için geçtiği dizide sıkça vurgulanmaktadır. Burada Selen'in başarı hırsı için çocuk istemediği mesajı verilse de aslında alt metninde günlük hayatta başarılı olmak için kadınların verdikleri mücadeleler ve yaptıkları fedakarlıklar şeklinde gösterilmesi daha uygun olacaktır. Selen kendi başarısını gösterebilmek adına babasının holdinginden ayrılıp yeni atılımlar yapsa da ailesi ağır bastığı için bu girişimi de yarım kalmıştır. Ayrıca, Nalan'ın evlenince artık işe gitmesine gerek kalmadığı söylenerek, ailelerini temsil etmek adına organizasyonlarda yer alması istenmiştir. Bu durum kadının özgür idaresi dışında şekillendirilen bir nesne gibi gösterilmesine neden olmuştur. Dizide Selen'in başarısı, Nalan'ın Feride tarafından gördüğü işkenceler kadar gösterilmemiştir.

Dizide hazcılık, toplum ahlakı ve geleneğine aykırı yalnızca cinsel birliktelik olarak dizide verilmektedir. Cana evli ve iki çocuk sahibi olmasına karşın, haz ve heyecan duymak adına kız arkadaşının kardeşi ile yasak ilişki yaşamaktadır. Bu durum hem Türk Toplumunu hem de genel olarak dünyada aldatma ve topluma aykırı bir durum olarak dizide gösterilmektedir. Gerçek hayata dair mesajlar izleyicilere Feride ve Rafet'in Nalan ve Sedat'ı korumak adına Cana'yı aileden uzaklaştırmak için gösterdikleri çabalarla islenmektedir. İzleyicilere, eğer aldatan erkek ise, ailelerin yuvanın dağılmaması için çabaya girdiği, aldatan kadın ise ahlaksız olarak konumlandırıldığı bir değer sistemi iletilmektedir. Bunun yanı sıra dizide Cana'nın kocasının kendisini aldattığını öğrense de bir şans daha verip karısını affetmesi dizide verilen başka bir mesajdır. Kocasını affetmesine karşın Cana kocasını tekrar aldatmıştır.

Gülcihan'ın çocuklarına kol kanat germesi, gelinine kızı gibi davranması, aileyi bir arada tutmak için birçok mücadeleler vermesi, geleneksel anne değerlerindedir. Cana modern ve çocukları için kadınlığından vaz geçmeyen bir anne, Gülcihan ise kabul gören ve evlatları için kendisinden vaz geçen anne modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dizideki karakterlerin birçoğu öz yönelim değerinden uzakta görünmektedir. Rafet, Feride ve Billur kendi davranışlarını yönlendirebilme özgürlüğüne sahip karakterlerdir. Billur başka arkadaşları olduğu yer yer belirtilse de Nalan'ın dizide görülen en yakın arkadaşıdır. Erkeklerle ilişkileri, davranışları Nalan'ın aksine son derece özgürdür. Dizide özellikle Sedat'la Nalan'ın tanışmasından sonra Billur, Nalan'a erkekler ve karşı cinsle ilişkiler hakkında birçok konuda yardımcı olmuştur. Feride bu nedenle Nalan ile Billur'un çok fazla arkadaşlık yapmasına izin vermese de Billur'un kontrollü bir şekilde eve gelmesine izin vermektedir. Nalan

evlendikten sonra Feride, Nalan için alışveriş yapılacağı zaman özellikle Billur'u da davet etmiştir. Nalan'ın ise ilk defa göstermiş olduğu öz yönelim davranışı, Sedat ile tartıştıktan sonra annesinin evine değil Billur'un evine gitmesidir.

Dizide, üst düzey sosyal- ekonomik şartlara, zenginliğe ve ışıltılı hayata sahip olmanın her zaman yeterli olamayacağı ihtimali verilen bir değer mesajı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dizide ailelerin özellikle geleneksel değer yargılarından vaz geçemediği hatta bu değerleri korumak için büyük çaba sarf ettikleri görülmektedir.

Camdaki Kız dizisi, her ne kadar gerçek bir hikâyeden esinlenmiş olsa da nihayetinde bir kurmaca yapımdır. Bu nedenle dizinin daha çok izlenmesi için bazı sahnelerini abartılması kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak diziler toplumdan beslenmektedir ve konuları benzer olsa da çoğu zaman gerçek hayata dair değerler dizide gösterilmektedir. Schwartz'ın evrensel olarak geçerliliği kabul edilen Değerler Ölçeği yalnızca gerçek hayatla sınırlı kalmamakta, dizilerde, filmlerde ve hatta televizyon programlarının birçoğunda araştırılmaya değer alanlar ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça

- Bobaroğlu, M. (2002). *Aydınlanma Sorunu ve Değerler* (C. 1). İstanbul: Ayna Yayınevi (Felsefe Dizisi).
- Çelenk, S. (210AD). Aşk-ı Memnu'dan Aşk-ı Memnu'ya Yerli Dizi Serüvenimiz. *Birikim Dergisi*, 256(257), 18-27.
- Dılmaç, B. ve Eksi, H. (2007). Değerler Eğitiminde Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 14, 21-29.
- Dinçoğlu, F. N. (2019). *Üniversite Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Değer Yönelimleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara.
- Ekinci, H. (2018). *Okulda ve Ailede Değerler Eğitimi. 1. Baskı*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Geçer, E. (2015). Türk Dizileri Üzerine Kültürel ve İdeolojik Bir Değerlendirme: "Made in Turkey." *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 13-23.
- Geray, H. (2011). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örneklerle. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı)*. Ankara: Genesis Kitap.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Mehmedoğlu, A. U. (2007). Değerler ve Eğitimi. vd. R. Kaymakcan (Ed.), *Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık içinde* (ss. 799-817). İstanbul: Dem Yayınları.
- Özçağlayan, M. (2000). Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(2), 41-50.
- Parashar, S., Dhar, S. ve Dahr, U. (2004). Perception of Values: A Study of Future Professionals. *Journal Of Human Values*, 10(2), 143-152.
- Sağnak, Mesut. (2004). Kişi- Örgüt Değer Uyumunu Ölçme Çalışmaları ve Kullanan Yöntemlerin Karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi (ded)*, 11(5), 101-124.
- Schwartz, S. H. (1992). *Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries*.
- Turp Özdemir, Zülal. (2020). *Türkiye'de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Bu Çizgi Filmlerin Türkçe Öğretime Katkısı*. İstanbul.
- Uduigwomen, A. F. (2004). Strategies For Values Education in a Plural Society: The Nigerian Case. African Symposium: *An On-Line African Educational Research Journal*, 4(1).
- Ünür, E. (2013). Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili. *Erciyes İletişim Dergisi "akademia,"* 3(2), 32-42.
- Yalın, B. (2009). *Siyasal Değer: Siyasal o/a/lanın iletişimi ve değer kabul ettiklerimiz*. İstanbul.: Derin Yayınları.

- Yapıcı, A. (2004). *Din, kimlik ve ön yargı: Biz ve onlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yılmaz, M. ve Karakaş, O. (2019). 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Siyasal Değerler Açısından Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Doi:10.35343/kosbed.546232
- Yiğittir, S. (2012). İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Rokeach ve Schwartz Değer Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 1-15.
- URL- 1. (2021, 27 Eylül). Türk Dil Kurumu: Değer. <https://sozluk.gov.tr/>. 6 Ocak 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- URL- 3. (2021, 27 Ekim). Camdaki Kız Dizisinin Künyesi. 6 Ocak 2022 tarihinde <https://www.kanald.com.tr/camdaki-kiz/hikaye-ve-kunye> Erişim Tarihi: 27.10.2021) adresinden erişildi.
- URL-2. (2021, 27 Ekim). Camdaki Kız Dizisinin Hikayesi. 6 Ocak 2022 tarihinde <https://www.kanald.com.tr/camdaki-kiz/hikaye-ve-kunye> Erişim Tarihi: 27.10.2021) adresinden erişildi.
- URL-4. (2021). Camdaki Kız Dizisinin Karakterleri. 17 Şubat 2022 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Camdaki_K%C4%B1z_karakterleri_listesi adresinden erişildi.

Extended Abstract

Values are addressed by many disciplines. Although this situation complicates the definition of value, it is a known fact that humanity has been shaped since its existence and shapes the behaviors and tendencies of individuals and societies. After realizing the importance of the concept of value, many scientists made definitions of value. Schwartz developed a universally accepted value scale by addressing previous definitions and classifications; He defined values with ten basic classifications: universalism, benevolence, self-direction, tradition, harmony, stimulation, hedonism, security, achievement, and power. Although he elaborated on some value measures in the following years, he presented these ten items, which are still more generally accepted, to the scientific world.

Values can be studied in many fields, especially in the field of social sciences. With the introduction of mass media into social life, different values were recognized at local, national and universal levels and new values were formed. In addition, values are presented to individuals and societies by being reproduced through mass media.

Televisions have become one of the most preferred mass media because they do not require any effort, cheap and easily accessible in audio-visual terms; This situation has revealed the necessity of enriching the types and contents of television programs. In Turkey, especially in the 1990s, with the start of broadcasting of many private channels, one of the program types focused on in a competitive environment has been serials. In addition to the TV series produced by TRT in previous years, individuals familiar with the voiceovers and broadcasting of foreign TV series have found a piece of themselves by broadcasting domestic TV series on television channels. This situation has caused TV series to become an industry with a rising momentum.

Although it seems that traditional television series do not appeal to digital natives in recent years, the rate of watching TV series has increased again, especially during the pandemic process. Although serials are fictional structures that will fill free time, they are fed by and at the same time feed the society. This situation has caused the TV series watched during the pandemic period to appear as an area that needs to be investigated in the context of values.

In the study, Camdaki Kız series was analyzed by content analysis method in the context of Schwartz's Values Scale Classification. Although each series has a fictional structure and is made with the concern of rating, it has an impressive quality to the audience. Therefore, its guiding feature reveals the importance of the study.

The values in the series are mostly processed in the context of tradition. All values processed in the array are evaluated in the context of traditional measures. Feride often expresses that she lives for the dignity and honor of human beings in the series and believes that she will protect Nalan by scaring her against everyone and everything. Here, the values of reputation and tradition are given together. Rafet, on the other hand, attributes the wealth he has earned by working since his childhood to his loyalty to his traditions and customs. Rafet, who is afraid of returning to the poverty he lived in as a child, appears in the series as a character that reflects the authoritarian father and patriarchal ideology.

In the first episodes of the series, many scenes that can be considered absurd by the society are included in order to attract attention. However, when the main characters were examined, they all perceived and shaped the characteristics of

traditional values negatively. Because of Muzaffer's hunchback, he was brought up without love by his mother, Sedat was despised by his father due to his lifestyle, protected and pampered by his mother, Nalan was intimidated by Feride, Gülcihan shopped secretly from Rafet, Rafet was very rich. Despite being extremely frugal and putting pressure on those around him to be frugal in the same way, Selen's struggles to come to the fore in patriarchal society show that there are sanctions that continue to exist, regardless of class and status, from the point of view of Turkish traditional values.

II. Abdülhamit Karşıtı Bir Ön Söz: Abdullah Cevdet'in İki Emel Adlı Eseri (İnceleme-Metin)

A Preface Opposed to Abdülhamit II: Abdullah Cevdet's "İki Emel" Named Work (Examination-Text)

Adem GÜRBÜZ¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 22.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1056689

Atıf / Citation: Gürbüz, A., (2022) "II. Abdülhamit Karşıtı Bir Ön Söz: Abdullah Cevdet'in İki Emel Adlı Eseri (İnceleme-Metin)" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 357-374 Doi: 10.48146/odusobiad.1056689

Öz

Jön Türklerin önde gelen isimlerinden biri olan Abdullah Cevdet, çıkardığı gazete ve dergilerle, yazdığı kitaplar ve çeşitli yazılarla II. Abdülhamit yönetimine karşı bir tutum takınmış bir sanatçıdır. Yazar, yazılarında hedefe giden her yolu kendisi için mübah olarak görmüş; II. Abdülhamit'i padişahlıktan indirebilmek için onu dinsizlikle suçlamayı ve bu yolla Müslüman tebaayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı bile tercih etmiştir. Yine yazar, eserlerinde II. Abdülhamit Dönemi'ni baskıcı, hürriyetlerin kısıtlandığı, halkın bilinçli bir şekilde cahil bırakıldığı bir dönem olarak değerlendirir ve bu noktada aydınları sorumluluk almaya davet eder.

"İki Emel" adlı eser, Abdullah Cevdet'in 1895 yılında Schiller'in Guillaume Tell (Giyom Tell) adlı dramasını tercüme ederken yazdığı önsözdür. Eser, istibdat karşıtı bir içeriğe sahip olduğu için muhalif zümrelerce büyük ilgi görmüş ve bu yüzden 1898 yılında müstakil bir kitap olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada "İki Emel" adlı eser tanıtılacak, eserin kimliği ve muhtevası hakkında bilgi verilecek, ardından eser Latin harflerine çevrilerek makaleye eklenecektir. Böylece Abdullah Cevdet ve onun eseri olan "İki Emel" üzerinden Jön Türklerin dünyayı algılayış şekilleri, hissiyatları, II. Abdülhamit'e bakış açıları vb. bizzat bir Jön Türk'ün ağzından aktarılacak olacaktır.

Anahtar Kelimeler Jön Türkler, Abdullah Cevdet, İki Emel, II. Abdülhamit, İstibdat.

Abstract

Abdullah Cevdet, one of the leading names of the Young Turks, with the newspapers and magazines he published, the books he wrote and various articles. He is an artist who took an opposing attitude to the Abdülhamit II administration. In his writings, the author saw every path leading to the goal as permissible for him; II. In order to remove Abdulhamid II from the sultanate, he even preferred to accuse him of infidelity and thus to use the Muslim subjects for his own interests. Again, the author in his works evaluates the Abdülhamit II Era as a period of oppression, when freedoms were restricted and the people were deliberately left ignorant, and invites intellectuals to take responsibility at this point.

The work named "İki Emel" is the preface that Abdullah Cevdet wrote while translating Schiller's drama Guillaume Tell (Giyom Tell) in 1895. Since the work has an anti-oppressive content, it attracted great interest from the opposition groups, and therefore it was published as a stand-alone book in 1898. In this study, the work called "İki Emel" will be introduced, information will be given about the identity and content of the work, then the work will be translated into Latin letters and added to the article. Thus, through Abdullah Cevdet and his work "İki Emel" the way the Young Turks perceived the world, their feelings, , Abdülhamit II's perspectives etc. it will be transferred from the mouth of a Young Turk himself.

Keywords Young Turks, Abdullah Cevdet, İki Emel, II. Abdülhamid, Oppression.

Giriş

¹Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ademgurbuz@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6212-1500.

Giriş

"İki Emel", II. Abdülhamit karşıtı olan ve Jön Türklerin lider kadrosu içerisinde yer alan Doktor Abdullah Cevdet'in kaleme aldığı bir eserdir. 1895 yılında Schiller'in Guillaume Tell (Giyom Tell) adlı dramasına ön söz olarak yazılan bu yapıt, gördüğü yoğun ilgi üzerine ayrı bir kitap olarak tasarlanmış ve 1898 yılında "İki Emel" adıyla yayımlanmıştır. Eser, istibdat karşıtılığını dillendirdiği için Abdullah Cevdet'in Jön Türkler içerisindeki muhalif kimliğini güçlendirmiş ve etkinliğini arttırmıştır.

Bu çalışma, yazıldığı dönemde ses getiren, II. Abdülhamit karşıtılığın soyunan camianın nabzını tutan, Jön Türklerin duygu ve düşünce dünyasına ışık tutan ve birkaç baskı yapan "İki Emel" adlı eseri Latin harflerine çevirmeyi ve günümüz okurlarıyla buluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca çalışmada yazar hakkında bilgi verilecek, eserin kimliği ve muhtevası üzerinde de durulacaktır.

Metnin aktarımı yapılırken Türk Dil Kurumunun "İmla Kılavuzu" esas alınmıştır. İmla kılavuzunda geçmeyen sözcüklerse asıl kaynaklarında geçtiği şekliyle yazılmıştır. Örneğin "şule" sözcüğü, asıl metinde "şu'le" şeklinde yazılmıştır; fakat yazım kılavuzunda "şule" olarak geçmektedir ve çalışmada imla kılavuzundaki şekil esas alınmıştır. "Musîb" ifadesi ise imla kılavuzunda yer almayan bir ifade olduğu için Arapça aslına uygun olarak yazılmıştır.

Metnin aktarımında kelimelerin günümüz Türkçesiyle yazımı esas alınmıştır. Örneğin "fırtına" kelimesi metinde "furtuna" şeklinde yazılmıştır. Metnin daha iyi anlaşılması için sözcüğün günümüzdeki kullanım şekli olan "fırtına" şekli tercih edilmiştir. Bu bağlamda "baha" yerine "paha", "Mehmed" yerine "Mehmet" gibi ifadeler kullanılmış ve metin, günümüz Türkçesine en yakın hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Metinde günümüz Türkçesini esas alma kriterinin bir başka tezahürü ise eklerin yazımında ortaya çıkmıştır. Örneğin "ibarettir" sözcüğü asıl metinde "ibaretdir" şeklinde yazılmıştır. Bu sözcük, Latin harflerine aktarılırken kulak tırmalamaması ve daha rahat anlaşılması için "ibarettir" şeklinde yazıya geçirilmiştir. Metnin okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bu tür bir yaklaşım benimsenmiştir.

Aktarım yapılırken orijinal metnin sayfa numaraları {} parantezi içerisinde verilmiştir. Metinde dipnotlar [] şeklinde bir parantez içerisinde gösterilmiş ve aktarım yapılırken dipnotlar aynı yöntemle gösterilmiştir. Çalışmada orijinal metindeki dipnotlar numaralandırılarak gösterilmiş, tarafımızca eklenen dipnotlar ise "+" gibi işaretlerle gösterilmiştir. Orijinal metnin giriş kısmındaki ilk 6 sayfa numaralandırılmamış ve sayfa numaraları 7'den itibaren vermeye başlamıştır. Metnin daha iyi anlaşılması ve araştırmacıların ilgili sayfalara daha kolay ulaşabilmeleri için ilk 6 sayfanın numaralandırması tarafımızca yapılmıştır. Metinde zaten noktalama işaretleri olduğu için yazarın uyguladığı noktalamalara bağlı kalınmış, bazı kısımlardaki gereksiz parantez işaretleri tarafımızca kaldırılmıştır. Yine metindeki özel isimlere tarafımızca kesme işareti eklenmiştir. Böylece metnin okur nezdinde daha kolay anlaşılması amaçlanmıştır.

Çalışma; giriş, Abdullah Cevdet hakkında, eserin kimliği/muhtevası, sonuç ve orijinal metnin Latin harflerine aktarımı (Ek 1) olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Abdullah Cevdet Hakkında

Abdullah Cevdet, ömrü boyunca II. Abdülhamit karşıtılığın soyunup muhalefet yapan ve sonrasında bundan pişmanlık duyan bir Osmanlı aydınıdır. Muhafazakâr bir aileye mensup olan ve gençlik dönemlerinde İslam dinine kuvvetle bağlı olan yazar, Mekteb-i Tıbbiyye öğrenciliği sırasında materyalizme kaymaya başlar. Bunda özellikle tıbbiyede o dönem var olan "biyolojik materyalist görüşler, ders içerikleri" (Kaya, 2021, s. 771) etkili olur. Abdullah Cevdet, bu dönemde biyolojik materyalizmi savunan çeşitli eserler çevirir ve yayımlar. Okulunda din karşıtı bir misyon üstlenir ve bu misyonu bilimsel faaliyetlerle örtmeye çalışır.

Siyasete de ilgi duyan Abdullah Cevdet, 3 Haziran 1889'da diğer tıbbiyeli arkadaşları İbrahim Temo, İshak Sükûtî, Mehmed Reşid ve Hikmet Emin ile birlikte, daha sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti adını alacak olan İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer alır. Okuldaki siyasi faaliyetleri dolayısıyla birkaç defa okul idaresince tutuklanır ve mektepte hapis yatar. 1894'te mâbeynin emriyle

yapılan bir soruşturma sonucunda gözaltına alınır; fakat yargılanmadan irâde-i seniyye ile serbest bırakılır. Mekteb-i Tibbiyyeyi bitirdikten sonra bir yandan görevini sürdürürken diğer yandan İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'nin genişlemesi için çalışır. Aralarında Ziya Gökalp'in de bulunduğu pek çok kimseyi teşkilata üye yapar. Ermeni olaylarından dolayı cemiyet adına bir beyannameyi kaleme alır ve bu yüzden yapılan soruşturma sonucunda "erbâb-ı fesaddan olduğu" tespit edilerek otuz üç arkadaşıyla birlikte tutuklanır; ardından Meclis-i Vükelâ kararı ile Trablusgarp'a sürülür (Ocak 1896). Sürgüneyken de siyasi faaliyetlerde bulunur, çeşitli gazete ve dergilere imzasız veya "Bir Kürd" takma adı ile yazılar gönderir. Buradaki gizli faaliyetleri mâbeyne bildirilince, sürgün yerinin Fizan'a çevrilmesi için irade çıkmak üzereyken bir yelkenli ile Tunus'a kaçar, oradan da Paris'e geçerek Avrupa'daki Jön Türkler'e katılır. İlk sayısı 1 Kânunuevvel 1897'de yayımlanan "Osmanlı Mecmuası"nın yöneticileri arasında yer alır ve derginin başyazarı olur. Aynı zamanda, cemiyetin yayın organı olarak Mısır'da çıkan "Kânûn-ı Esâsî" ile Romanya'da yayımlanan "Sadâ-yı Millet", Cenevre ve Londra'da neşredilen "Kürdistan" dergilerine "Bir Kürd" takma adı ile yazılar yazar (Hanioğlu, 1988, s. 90-91).

Abdullah Cevdet, sadece siyasi yazılar yazarak muhalefet yapmakla yetinmez, II. Abdülhamit'i ve onun iktidarını doğrudan hedef almaktan da çekinmez. II. Abdülhamit'e "Kanun ve şeri'ayı öldüren ey padişahımız" (Abdullah Cevdet, 1906, s. 47) şeklinde hitap eder, onu dinsizlikle ve kâfir olmakla suçlar, padişahın halifelîği gasp ettiğini söyler ve yargılanması gerektiğini savunur:

Sultan Hamid dinsizdir. Çünkü din-i mübeyyin-i islâmın ahkâm-ı mübeccelesinden olan «veşavirhüm fi'l-emr» ferman-ı ilâhisiyle müeyyed bulunan hüküm-ü bülend-i furkanı istihfaf etdi. Meclis-i Meşvereti dağıtdı. Sultan Hamid kâfirdir. Zira feteva-yı şerife ile müeyyed olduğu üzere asrımız padişahlarına âdil demek küfr iken (ilm-ü hâl) Abdülhamid kendisine âdil sıfatını verdiriyor. Velinimet-i âlemiyânım diyerek sıfat-ı kudsiye-i ilâhiyeye iştirak etmek gibi küfr-ü azîmide irtikab ediyor. Buhara-yı şerifi ve şerh-i muvafiki ihkâk ve kütüb-ü diniyeyi tahrif etdiriyor. (Abdullah Cevdet 1898'den akt: Hanioğlu, 1981, s. 142).

Görüldüğü gibi Abdullah Cevdet, hem siyasi olarak hem de dinî unsurları referans göstermek suretiyle II. Abdülhamit'e muhalefet etmekte ve onu iktidardan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu süreçte Sultan Abdülhamit; Abdullah Cevdet, İshak Sükûti ve Tunalı Hilmi ile görüşmeler yapar ve onları padişah karşıtı yayınlar yapmamak şartıyla maaşa bağlar. Abdullah Cevdet, bu süreçte gizlice padişah aleyhine yazılar yayımlamaya devam eder ve bu yüzden tahsisatı kesilir. Fakat Abdullah Cevdet'in yazılarından duyulan tedirginlik, padişah cephesini tekrar anlaşmaya zorlar. Cenevre'ye giden Abdullah Cevdet, sarayla anlaşarak 15.000 Frank yıllık ile Viyana Büyükelçiliği resmî hekimi olur. Ancak bu hareket, İttihatçılar tarafından ihanet olarak kabul edilir ve Abdullah Cevdet'in dışlanmasına neden olur. Önceleri ihanet etmediğini belirtmek için maaşlarını teşkilata yollayan Abdullah Cevdet, bundan vazgeçince bir kez daha ihanetle suçlanır. Bu arada 1904 yılında İctihad dergisini kurar. 1905'te İstanbul'da giyabında yargılanır ve ömür boyu kalebentlik cezasına çarptırılır. 1905'te Mısır'a gider ve Kahire'de İctihad'ı yayımlaya devam eder. II. Meşrutiyet'ten sonra 1910 yılında İstanbul'a döner; fakat iktidardaki İttihatçılardan ilgi göremez. Abdullah Cevdet'in Meşrutiyet sonrasında ilgi görmemesinin başlıca sebebi, Avrupa'daki faaliyetleridir. Birçok araştırmacı bunun sebebini, Avrupa'da iken padişah ile anlaşmasına bağlar. Yazar, İttihad ve Terakki iktidarından beklediğini bulamayınca, muhalefete başlar. İlginçtir ki bu muhalefette dövuştüğü İslâmcılarla da zaman zaman işbirliği yapmaktan çekinmez. Dozy'nin "İslâm Tarihi" adlı eserinin tercümesini yaparken Hz. Peygamber'in (sav) hayatını marazi psikoloji ile açıklaması din düşmanı olarak tanınmasına yol açar ve hakkında birçok eleştiri yazılmasına sebep olur. Bakanlar kurulu, meşihat makamına yapılan şikâyetler sonucu 17 Şubat 1910'da kitabı yasaklar ve toplatılanların Galata köprüsünden denize atılmasına karar verir. Yine İctihad'da İslâmiyet yerine yeni bir din olarak Bahaîliği önermesi üzerine 20 Nisan 1922'de iki yıl hapse mahkûm edilir ve dava ancak 30 Aralık 1926'da peygamberlere fena ifade kullanmanın Ceza kanunundan çıkarılması ile düşer (Tansu, 2018, s. 121-125).

Abdullah Cevdet, hem II. Abdülhamit Dönemi'nde hem de onu deviren II. Meşrutiyet Dönemi'nde muhalif kalmış bir yazar/sanatçıdır. Her iki dönemde de istenmeyen adam ilan edilmiş ve payitahttan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Materyalist düşünceye kaymasından ve İslamiyet karşıtı yazılarından dolayı muhafazakâr camianın tepkisini çekmiş ve yapılan şikâyetler sonucunda dergileri kapatılmış, kitapları yasaklanmıştır. Onun en önemli yanı muhalif basını temsil etmesi, "Osmanlı" ve "İctihad"

dergilerini kurup yönetmesi ve II. Abdülhamit'i iktidardan koparan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almasıdır. Yazar, ölümüne kadar (1932) İctihad dergisini çıkarmış ve dergi onun ölümüyle birlikte kapanmıştır.

Abdullah Cevdet'in telif eserlerinin sayısı kırk altıyı, tercümelerinin sayısı da otuzu bulur (Hanioglu, 1988, s. 93). Tıpla ilgili eserler de yazan ve çeviren sanatçı, eserlerinde çoğunlukla biyolojik materyalizmi savunmuş, İslamiyet ve II. Abdülhamit karşısı bir tutum takınmıştır. Örneğin "Kahriyat" adlı şiir kitabı II. Abdülhamit karşısı ifadelerle doludur. Bu çalışma da yazarın II. Abdülhamit karşılığına soyunduğu ve birçok baskı yapan "İki Emel" adlı eserini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Eserin Kimliği ve Muhtevası

"İki Emel", Abdullah Cevdet'in 1895 yılında Schiller'in Guillaume Tell (Giyom Tell) adlı dramasını tercüme ederken yazdığı önsözdür. Eser, istibdat karşısı bir içeriğe sahip olduğu için muhalif zümrelere büyük ilgi görür ve bu yüzden 1898 yılında müstakil bir kitap olarak yayımlanır. Yazar, "İkinci tab'ın dibacesi"nde eserin önsöz olmaktan çıkarak kitaplaşma sürecini şu şekilde izah eder:

Bazı kardeşler, Guillaume Tell tercümesindeki mukaddimeyi beğendiler. Risale şeklinde basılmasını, intişarını teşvil edecek bir şekle konulmasını istediler. Mümkün olduğu kadar çok dağılsın, çok adam okusun dediler. Bu, pek musîb bir hüküm ve tavsiye idi. Çünkü o dibaceyi teşkil eden fikirlerin, mülhazaların ekseri bizim ibdâ'at-ı karihamız değil, muakkip ve perestîşkâr emelleri olduğumuz e'âzım-ı devranın, o hakiki insanların vicdanımızda hissîyata tahavvül etmiş mülhimatıdır (s. 4).

Görüldüğü gibi "İki Emel" in müstakil bir esere dönüşmesinin gerekçesi, eserin mümkün olduğunca çok kişiye ulaşmasını sağlamak ve böylece halkı II. Abdülhamit karşılığına ikna etmektir. Eserin birinci ve ikinci baskısı 1898 ve 1906 yıllarında Mısır'da, üç ve dördüncü baskıları ise 1912 ve 1914 yıllarında İstanbul'da yayımlanmıştır (Hanioglu, 1981, s. 416). Çalışmada eserin 1914 yılındaki baskısı kullanılmıştır. Eser, 31 sayfalık orijinal metin ve üç sayfalık "İctihad kütüphanesi kitaplarından şunları mutlaka okuyunuz" ifadesiyle çeşitli kitapların tanıtılmasından ibarettir. Çalışmanın dokusunun bozulmaması için kitap tanıtımları Ek 1'deki orijinal nüshaya eklenmiştir.

Eserde yer yer Arapça hadis-i şeriflere ve şiirlere de rastlanır. Eser, ikinci tab'ın dibacesinde Jön Türklerin lider kadrosu içinde yer alan Mehmet Kadri Nasîh Efendi'ye ithaf edilmiştir. Aynı dibacede II. Abdülhamit iktidarının ülkede sansür uyguladığı ve halkın aydınlanmasını engellemeye çalıştığı ifade edilir ve "İki Emel" adlı bu eserin halkı uyanışa sevk etmeyi amaçladığı belirtilir:

Büyükülüğün, ulviyetin, ulüv-i cenaplığı ve fedakârlığı uyandıracak asarın, hâsılı "nur"un bizim diyarımıza girmesini arzu etmiyorlar, istiyorlar ki bütün halk cehalet içinde mezellet, meskenet mezbelesinde uyusun dursun, efrad-ı vatanın yüreğinde bir intibah şulesi parlamasın, arzu ediliyor ki ahali, koyun gibi münkâd köpek gibi mütemellik ve mütezellil kalsın. Doğru, ulvi, yeni bir fikir, bir söz işitmesin. Cahil jandarmaların kırbaçları, namussuz, terbiyesiz, zalim memurların te'addîleri altında ezilsinler de içlerinden "Yok! Affedersin hukukuma tecavüz ediyorsun! İleri gitme, eğer - sizce- insaniyet, İslamiyet, kanun yoksa, benim palam var, o, davayı halleder!.." diyen bulunmasın (s. 3).

Abdullah Cevdet, eserde halkı kendi perspektifine göre bilinçlendirmeye çalışmakta, hak arayışına sevk etmekte, gerekirse güç kullanımını meşru olarak göstermektedir. Yazara göre halk, sürekli olarak kıyam hâlinde olmalı ve iktidara gözdağı vermeli, böylece iktidarı sınırlayarak daha kanlı olayların gerçekleşmesine engel olmalıdır. Bu bağlamda Abdullah Cevdet'e göre halk, sürekli olarak hak arayışı içerisinde olmalı, hukukunu savunacağını iktidar sahiplerine hissettirmeli ve böylece iktidarı sınırlayabilmelidir. Yazar, bu düşüncelerini şu iki kuralla formüle eder: "Avamın istihsal-i hakka muktedir olması. Havassın iltizam-ı hakka -her ne suretle olursa olsun- mecbur bulunması" (s. 4). Yani halkın hakkını elde etmesi, iktidar ve güç sahiplerininse hakka uygun davranmak zorunda kalması. "İki Emel" in yazılışının en önemli gerekçesi halkı uyanışa/hukukunu bilmeye ve bu uğurda mücadele etmeye teşvik etmektir. Nitekim Abdullah Cevdet, eserin girişinde "Guillaume Tell" i tercüme edişinin gerekçesini, eserin yazarı olan Schiller'in istibdat karşısı tutumuna bağlar: "Bugün Türkçeye tercümesini ma'rız-ı mütalaaya vaz' ettiğimiz "Guillaume Tell" istibdadın, ilelebet korkunç düşmanı, mazlumların lâyemût hamisi olan dehâet-i edebden Şiller'indir" (s. 7).

Yazar, eserde istibdat karşıtlığını çoğunlukla Batılı yazarlardan alıntılarla somutlaştırır. Bu durum, hem söylemleri kuvvetlendirme yöntemi hem de bir tür korunma refleksi olarak değerlendirilebilir. Böylece yazar, herhangi bir soruşturmaya tabi tutulduğunda eserdeki cümlelerin kendisine ait olmadığını belirterek soruşturmada kurtulma şansına sahip olabilecektir. Abdullah Cevdet, bu eserde Victor Hugo, ŞekspirYoung, Long Fellow, Sitenyak, Loturnu, Namık Kemal, Lezan, Danton, A. Ben, Levereş gibi isimlerden çeşitli alıntılar yapar. Örneğin padişah karşıtlığını Victor Hugo ve Şekspir'den alıntılıdığı şu cümleyle dile getirir: “Başı tecelli olmaktan başka bir meziyeti olmayanların hüküm sürmesi zamanı geçmiştir” (s. 8). Fakat yazar, padişahlığa olan karşıtlığını sadece Batılı yazarların görüşlerine dayandırmaz, kendi fikrini de dile getirmekten çekinmez. Örneğin Halkın II. Abdülhamit yönetimi karşısındaki sessizliğini bir tür ahmaklık olarak görür ve şu sözlerle eleştirir: “Bakin şu halka cuma günleri eser-i humk -olarak- müstebidlerinin izdiyâd-ı ömrüne bol bol dua ediyorlar. Onların bu hâllerine minber ağlayayazıyor” (s. 18). Yazar, eserde II. Abdülhamit Dönemi’ni bir tür zorbalık rejimi olarak görür, II. Abdülhamit’i “bed bir mahlûk” olarak niteler ve bu zulüm rejiminin devam ediyorsa anlamlandırmakta zorlanır:

Bed bir mahlûk, necasetli topuğunu bir milletin, milyonlarca insanların ağzına dayayarak hükümran oluyor, tahakküm ediyor, hakka suikast eden, adalet-i ezeliyeyi, şefkat-i ebediyeyi yaralayan bu tahakküm iktidarı, nereden geliyor? Bu meşum iktidar, Hakk'ın kudret-i bâliğası karşısında mevcudiyet-i mutasallitanesini, nasıl oluyor da idame edip gidiyor (s. 20-21).

Eserde II. Abdülhamit Dönemi uygulamaları despotluk olarak gösterilir ve bunun yerine hürriyet ve eşitliğin hâkim olduğu bir dünyanın gerekliliği savunulur. Abdullah Cevdet’e göre bu idealize dünyaya ancak edebiyat eserleri sayesinde ulaşılabilir: “Dimağ-ı beşeriyet, bu efkâr-ı mutemevvite yığınlarından tathîr edilmeli, yerlerine, hürriyet, müsavat, uhuvvet-i umumiye efkâr-ı nâmiyesi ikame olunmalıdır. Bunu yapacak, ancak hakiki asar-ı edebîyedir” (s. 8). Dolayısıyla yazara göre toplumun ve ülke yönetiminin değişmesinin yolu, insanların edebiyat eserlerini okumasından geçmektedir. Bunun için hem Doğulu hem de Batılı kaynaklar okunmalı ve tercüme edilmeli, bu eserler halka ulaştırılmalı ve bu yolla halkın bilinçlenmesi sağlanmalıdır:

Edebiyat, temeddün-i efrâz eder, şiir kemâlât-ı fikriye, ezvâk-ı ulviye saçar, bu vecihledir ki edebiyat cemiyet-i beşeriyenin mâyehtâc-ı aleyhidir, bu cihettedir ki şiir, ruhun mâye-i iştîyâki, kible-i incizabıdır, binaenaleyh Almanya’da Şekspir’i İngiltere’de Şiller’i tercüme ve tefsir etmek icap ettiği gibi Türkiye’de de: Ebû’l-Alâ El-Maarrî, Ömer Hayyam, Firdevsi, Sâdi, Gazali, Celaleddin, Antere, Mütenebbî, Şekspir, Kalderon, Byron, Milton, Göte, Homere, Eşiyîl, Dante, Lukras, Alferi, Kamuens, Long Fellov, Miçikieviç, Puşkin, Jan Jak Ruso, Volter, Monteskü, Viktor Hugo, ilâ âhirihi. Tercüme edilmeli, tab’ edilmeli, tekrar tab’ edilmeli, neşrolunmalı, herkese satılmalı, herkese okutturulmalı, ucuz satılmalı, sermayesine, masrafına verilmelidir. Ulüv-i cenap, azamet-i ruh îsâr etmek şanlarından olan bütün hekimler, şairler, müdekkikler, herkese takdim olunmalı, her evde, her kütüphanede bulundurulmalıdır (s. 8-9).

Bilindiği gibi Jön Türklere göre Osmanlı İmparatorluğu’nun en büyük problemi “meşrutiyet”tir. Hürriyetin, eşitliğin, halk iradesinin ülke yönetimine aksetmesi; jön Türklerin birincil amacıdır, Onlar, Kanun-i Esasi’yi tekrar yürürlüğe koyarak meşrutiyeti getirmeyi hedefler. Eserde bu mevzu özel olarak vurgulanır, meşrutiyet ve hürriyetin önemine değinilir. İnsandaki irade ve hürriyetin onu hayvandan ayıran temel fark olduğu belirtilir, Osmanlı halkının hürriyetten yoksun olduğu, iradesini ülke yönetimine yansıtmadığı ve bu anlamda insani haklarından mahrum olduğu savunulur. Hürriyet ve meşrutiyetin ülkede yaşayan herkes için gerekli ve zaruri olduğu belirtilir:

Zalime de mazluma da hürriyet bir gözbebeğidir: Hürriyet, terakkinin uzv-ı basîridir. Meşruanın serbesti-i ifasından başka bir gâyeti yok zannolunan hürriyet, hak ve adalete matuf azm ve fikir kuvvetinin yegâne vasıta-i tekemmülü olduğu gibi terakkiyât-ı medeniyenin, aklen, ahlaken, bedenlen, sıhhaten, nufusen, nüfuzen vukua gelecek kâffe-i kemâlâtında en metin, en emin vasıta-i husulüdür (s. 13-14).

Eserde eğitimin önemi üzerinde de durulur, halkın ancak talim ve terbiye sayesinde istibdattan kurtulabileceği ve hürriyete ulaşabileceği belirtilir. Halkın cehalet içinde olduğu, kendi hak ve hukukunun bilincinde olmadığı, farkında olmadan boyunduruk altına girdiği, istibdada alet olduğu, iktidarı hep haklı zannettiği belirtilir. Bu bağlamda cahil olan halkın eğitime ve bilinçlenmeye ekmekten veya karın doyurmaktan daha ziyade ihtiyaç duyduğu savunulur: “Halkın ekmekten daha

evvel, daha ziyade talim ve terbiyeye muhtaç olduğuna kailiz. İnsanları meâlîperestlik yolunda bulunmaktan hakiki bir zevk ile zevkyâb edecek ve bu yoldaki mesaiyi, ikdamatı artık fedakârlık addettirmeyecek ancak talim ve terbiyedir" (s. 20). Abdullah Cevdet, halkın bilinçlendirilmesi, eğitilmesi ve cehaletten kurtarılması noktasında şairleri ve dönemin aydınlarını sorumlu olarak görür. Aydınları, halkı eğitime noktasında fedakârlıkta bulunmaya davet eder:

Şairler, ey sahib-i eşfak ve ziya-perver olanlar! Âhâd-ı nâsa, o felek-zedelere, o mirassızlara feda ediniz. Lazım gelirse ve her ne vakit icap ederse, istirahatinizi, servetinizi, meserretinizi, vazifenizi, hürriyetinizi onlar için feda ediniz. Onlar için kendinizi feda ediniz. Bu uğurda bırakın sizi tard etsinler, nefyetsinler, hapssetsinler, darp etsinler mahvetsinler!.. Yazık, bu kadar ızdırap, bu kadar sefalet çekiyor ve hiçbir şey bilmiyorlar. Onları tashih ediniz! Tedris ediniz! Terbiye ve i'lâ ediniz! Kendilerine rehber olunuz. Haysiyet ve fazilet mektebine koyunuz! Hakikati hecâltınız! Tahkik ve tefekkür elifbası olan tarik-i fikr ve muhakemeyi gösteriniz! Hakikati, istikameti, ulüvv-i cenaplığı, merhameti, okumak ilmini öğretiniz! Kitabınızı apaçık tutunuz! Dikkatli, müteyakkız, kerim, sadık, mütevazı olunuz! Dimağları tenvir, ruhları işgal ediniz! (s. 28-29)

Halkın II. Abdülhamit yönetimine karşı bir tutum takınmamasını cehalete bağlayan Abdullah Cevdet, toplumun sessizliğini ise bir tür kabulleniş veya rıza olarak görmez. Sokaklarda isyan bayrağının görülmemesini, huzur ve emniyet göstergesi olarak değerlendirmez. Toplum içindeki sessizliği, aydınlıktan önceki son karanlık olarak değerlendirir ve halka bir nevi II. Abdülhamit iktidarının yıkıldığı günleri müjdelar: "İçtimai inkılap, büyük inkılap, büyük hürriyet, büyük uhuvvet, büyük gün daha pek çok gecikmeyecektir. İdrak-ı beşer meşîmesinden nice mehîb ve feyyaz fecirler doğacaktır" (s. 23-24). Abdullah Cevdet'e göre hürriyetin gelmesi ve ihtilalin gerçekleşmesi için "vicdan-ı umuminin kıyam etmesi" ve "bu müthiş uykuya nihayet vermesi" gerekmektedir (s. 24). İdealize edilen bu kıyamın (ihtilalin) gerçekleşmesi için her fert, kendi üzerine düşeni yapmalı, bu yolda az veya çok fedakârlıkta bulunmalıdır:

Bugün, necat-ı umumiyenin temin-i husulü gibi şanlı bir işe, umumun samimi, umumun muavenet-i müsabıkânesi, umumun muştgiran himmeti lazımdır. Her kalbi olan susmamalı! Bir kulağı olan işitmemeziğe gelmemeli! Efrad-ı ahalinin, nerede olursa olsun, kopardığı feryat, bütün insanların sine-i âramında bir cûş ve huruş-ı daimi husule getirmelidir. "Bir kuruşu olan hak yolunun menfa tarikinin yolcularına serfeşânlarına vermeli! Bir taşı olan zalimlerin kafalarına atmalıdır. Bazıları yapsın! Bazıları söylesin! Herkes çalışsın" Tenevvür, tenvir! Fedakârlık! Fedakârlık!.. (s. 27-28)

Abdullah Cevdet, eser boyunca II. Abdülhamit Dönemi'ni "İstibdat Dönemi" olarak görür. Bu dönemde halka baskı uygulandığını, halkın hürriyetinin kısıtlandığını ve cahil bırakıldığını savunur. Yazar, çözüm önerisi olarak halkın aydınlatılmasını, tercümeler yapılmasını ve bu tercümelerin herkese ulaştırılmasını, herkesin elinden geldiğince ülkeye hürriyet getirmek için çabalaması gerektiğini vb. dile getirir. Okuyucularına II. Abdülhamit karşıtlığı aşılabilir ve onları karşıt cepheye aktif rol almaya davet eder. Sürekli teyakkuz hâlinde ve ihtilale hazır durumda olan bir halkın iktidarı sınırlayacağını ve hukuka uygun davranmaya zorlayacağını savunur.

Sonuç

Abdullah Cevdet, Jön Türklerin en üretken yazarlarından biridir. Çıkardığı gazete ve dergilerle, yaptığı tercümelerle ve yazdığı telif eserlerle hem Jön Türklerin fikirlerini dile getirir hem de etkin bir muhalefet yürütür. Padişah karşıtlığının yanında din karşıtı bir tutum takınarak materyalizme ve ateizme kayan sanatçı, bu özelliklerinden dolayı halktan uzak bir profil çizer ve söylemleri halkın nazarında itibar görmez. Yazar, halkı II. Abdülhamit karşıtlığına ikna etmek için zaman zaman materyalist fikirlerini bırakarak şeriat kurallarına ve çeşitli dinî hükümlere dayanmak suretiyle de II. Abdülhamit karşıtlığı yapar, onu iktidardan indirmeye çalışır; fakat bu söylemler yazarın ateist kimliğinden dolayı halk nezdinde karşılık bulmaz.

Bu çalışmada incelenen ve Latin harflerine aktarılan "İki Emel" adlı eser, Abdullah Cevdet'in II. Abdülhamit'e karşı muhalefette bulunduğu ve halkı bu karşıtlığın yanında taraf olmaya zorladığı bir eserdir. Yazar, eserde II. Abdülhamit'in ülkede baskıcı bir yönetim sergilediğini, halkı cahil bıraktığını ve bu yolla iktidarını sağlamlaştırdığını savunur, halkı kendi anlayışına göre aydınlatmaya çalışır, aydınları bu noktada sorumluluk almaya davet eder. Fakat Abdullah Cevdet, ömrü boyunca bu

düşüncelere bağlı kalmaz ve II. Abdülhamit karşıtlığını sürdürmez. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından dışlanır ve istenmeyen adam ilan edilir. Böylece yazar, iktidarını yıkmak için yıllarca mücadele ettiği II. Abdülhamit Dönemi'ni mumla arar olur ve II. Abdülhamit karşıtlığından dolayı büyük pişmanlık duyar. Çünkü padişah gidip meşrutiyet ilan edildikten sonra ülke iyiye gitmemiş ve yazar eskisinden daha fazla dışlanır olmuştur. Bu bağlamda "İki Emel" adlı eserde savunulan fikirler, Abdullah Cevdet'in II. Meşrutiyet öncesindeki fikirleridir ve yazarın düşünce yapısı II. Meşrutiyet'ten sonra ciddi değişiklikler göstermiştir.

Kaynakça

- Abdullah Cevdet (1898). *Redd-ül-Merdud*, Osmanlı, no, 12, 15 Mayıs 1898-26 Zilhicce 1315, s. 3.
- Abdullah Cevdet (1906). *Kahriyât*. Mısır: Matbaa-i İctihad.
- Abdullah Cevdet (1914). *İki Emel*. İstanbul: Matbaa-i İctihad.
- Hanioğlu, M, Şükrü (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hanioğlu, M. Şükrü (1988). *Abdullah Cevdet*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 1. İstanbul: TDV İslâm Araş. Merkezi, s. 90-93.
- <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=359>
- Kaya, Sevim Zehra (2021). *Abdullah Cevdet'in Din Algısında Tezahür Eden Toplumsal Kaygı*. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (17), s. 751-796.
- Tansu, Yunus Emre (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcı Düşünce Çerçevesinde Dr. Abdullah Cevdet ve İctihad Dergisi*. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(1), s. 113-142.

Ek 1:

Doktor Abdullah Cevdet

İki Emel

Lâ tedaberû velâ tehasedû velâ tebagadû vekunû 'ibadallahi ihvanâ (Hadis-i Şerif)*.

Avamın istihsal-i hakka muktedir olması, havassın intizam-ı hakka -her ne suretle olursa olsun- mecbur bulunması, Kâbe-i amalimizin lâyetegayyer iki esasını teşkil eden "İki Emel". İşte bunlardan ibarettir. A. C.-

Üçüncü Basılış
Pahası iki kuruş
İstanbul
Matbaa-i İctihad
1914 {1}²

Matbaa-i İctihad {2}

İkinci Tab'ın Dibacesi

Mehmet Kadri Nasıh Efendi'ye

A. C.

Bu risale bir sene evvel Türkçeye tercüme edilerek neşrettirilen "Guillaume Tell"e mukaddime olarak icmalen yazılmış ve kitapla beraber tab' olunmuş idi.

"Guillaume Tell" in hacmi de mevzuu gibi büyük oldu. "Guillaume Tell" in mevzuu da büyüktü. Çünkü istibdada karşı nefret ve kıyamı musavverdi. Bu sebeple kitap Türkiye'ye az idhâl olunabildi. Büyüklüğün, ulviyetin, ulüvv-i cenaplığı ve fedakârlığı uyandıracak asarın, hâsılı "nur" un bizim diyarımıza girmesini arzu etmiyorlar, istiyorlar ki bütün halk cehalet içinde mezellet, meskenet mezbelesinde uyusun dursun, efrad-ı vatanın yüreğinde bir intibah şulesi parlamasın, arzu ediliyor

¹Meali: Birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun (<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=359>).

² Abdullah Cevdet adının ilk harfleriyle yapılan kısaltma: A. C.

² Orijinal metindeki sayfa numarasını gösterir.

ki ahali, koyun gibi münkâd köpek gibi mütemellik ve mütezellil kalsın. Doğru, ulvi, yeni bir fikir, bir söz işitmesin. Cahil jandarmaların kırbaçları, namussuz, terbiyesiz, zalim memurların te'addileri altında ezilsinler de içlerinden "Yok! Affedersin hukukuma tecavüz ediyorsun! İleri gitme, eğer -sizce- insaniyet, İslamiyet, kanun yoksa, benim palam var, o, davayı halleder!.." diyen bulunmasın. Biz erbab-ı ictihad ile beraber şu fikirdeyiz: Ahali heveskâr ve meyyal-i kıyam olmamalı fakat kıyama zaruri kılacak bir sükûta meydan vermemek için müstemir-i kıyam olmalıdır: {3}

Avamın istihsal-i hakka muktedir olması. Havassın iltizam-ı hakka -her ne suretle olursa olsun- mecbur bulunması... Kâbe-i amalimizin iki lâyetegayyer esasını teşkil eden (İki Emel) işte bunlardan ibarettir.

Sadetten çıktık, tekrar edilmiş ve fakat bin kere daha tekrar edilse çok olmayan, faydasız kalmayan hakikatleri tekrar etmeye daldık.

Bazı kardeşler, Guillaume Tell tercümesindeki mukaddimeyi beğendiler. Risale şeklinde basılmasını, intişarını teshil edecek bir şekle konulmasını istediler. Mümkün olduğu kadar çok dağılsın, çok adam okusun dediler. Bu, pek musîb bir hüküm ve tavsiye idi. Çünkü o dibaceyi teşkil eden fikirlerin, mülâhazaların ekseri bizim ibdâ'at-ı karihamız değil, muakkip ve perestîşkâr emelleri olduğumuz e'âzım-ı devranın, o hakiki insanların vicdanımızda hissiyata tahavvül etmiş mülhimatıdır.

Mukaddime tab'-ı evveline nispeten bir mislinden ziyade tevsî' ve tezyit edilmiştir. Risale şeklinde basılacak. Hakperest bir mücahidin namına ihda edilmiş olmakla eser, muhalled ve müzeyyen oldu.

Bu risalemiz istibdada karşı hürriyetin bir hande-i kahrı şu kıtada müstebidin medar-ı iftikârı olsun:

Ve in melekte en-nufüse febği ridâehâ

Felehâ sevrâ ve fihâ mazâ

Yeskunu el-vahşu li'l-vusûbi min-el

User fekeyfe el-helâiku'l ukelâ

Fi 16 Eylül 1313 ve fi 28 Eylül 1897 Cenevre

Doktor Abdullah Cevdet {4}

Üçüncü Basılış İçin

"İki Emel" on yedi sene evvel birinci defa basılmıştı. Şimdi üçüncü defa basılmak lazım geldi. Bu küçük kitabı genç yürekler büyük bir hararetle bel' ettiler. Son inkılapın evvelki ahval ve ahvale ait nevhalar ve sayhalar kimseyi incitmeyecektir. "Kütüphane-i ictihad"ın neşredilmiş kitapları içinde "İki Emel" çoktan kesilmişti, birçok talep ve siparişlere menfi cevap vermekten kurtulmak da lazımdı. Bu vâzi' ve mütevazı kitap, yakmayan ve daima ısıtan bir mukaddes ateşle besilidir. Aynı ateşle teferrî etmiş gönüller için yeni eski yanmaların ve alevlenmelerin ulvi lezzetlerini canlandıracaktır.

30 Teşrîn-i Evvel 1914 İstanbul

Abdullah Cevdet {5}

İki Emel

Asar-ı edebiyenin gaye-i ulvisi, aksü'l-gâyâtı, insanlara kemâlât-ı mutasavvere telkin etmektir.

Her kavim, her millet -daha umumi tabir ile söyleyelim- her zümre-i insaniye, fezâil ve kemâlât-ı insaniyeden derece-i nisabı nispetinde kâmil ve mesuttur. Fezâil ve kemâlât-ı insaniyenin yenbu'-ı lâyezâli, kudret-i fâtıranın nadiren fakat ebedi'l-hayat olarak yetiştirdiği "dâhi"lerdir.

Yüz dereceye kadar meshûn olan su, artık tereffu'-ı hararetçe izdiyâda gayrimüsait hadd-ı müntehayı galeyana mütesâid bulunduğu gibi, zekâ-yı beşer dahi -bazı zevatta- yüz dereceyi gösterir, gaye-i

şiddetine hadd-ı istikrar intihâsına vasıl olmuş bulunur. "Serhadd-ı tekâmül"e kadar müte'âli olan o zekâ-i "deha"dır, dimağı öyle bir zekâyâ tecelligâh olan insan "dâhi"dir.

Zulüm ve felaket içinde kalan ve istibdadın ateş ve buharıyla mahsur bulunan insanların -belki kendileri bile gûş-ı idrak etmedikleri hâlde- lisan-ı hâllerinden çıkarak {6} zulûmatın nizâ-yı bî-intihâsı içinde, yükselip, gaip olan istikbal! İnsaniyet! Hürriyet! Müsavat! Terakki! Feryatlarını kulak dolusu işiten o güzidegân hilkat, o gümleneyen beşeriyettir. Bunlar sefaletzedeler üzerinde, lebrîz-i insaniyet olan muazzam piyalelere benzerler ki bulutlar içinde bulunan bir yed-i ulvi ile sarsıldıkları vakit onlardan zemin üzerine büyük büyük katreler düşer, o katreler, zalimler için ateş parçalarıdır, yakar! Mazlumlar için şebnem taneleridir, serinletir, hayat-ı taze verir. Bunun böyle olmasını fena görenler çok, fakat biz pek iyi buluruz.

"Herkesin muzdarip ve muzdar olduğu bir zamanda birkaç kişinin feryat etmesi pek musîb, pek adilânedir".

...

Bugün Türkçeye tercümesini ma'rız-ı mütalaaya vaz' ettiğimiz "Guillaume Tell" istibdadın ilelebet korkunç düşmanı, mazlumların lâyemût hamisi olan dehâet-i edebden Şiller'indir.

Nâ-mahdut bir rahm-ı ulviye mazhar ashab-ı dehânın mevcudiyet-i ebedîyelerini temin, ruhaniyetlerini teşkil eden muhalled-ı asar-ı edebiye her lisanla neşr-i feyz-i mütalaalarını her sınıf halka tamim etmek derece-i vücûbdadır. {7}

"Başı tecelli olmaktan başka bir meziyeti olmayanların hüküm sürmesi zamanı geçmiştir...

[3] Kuvve-i cismaniye, iktidar-ı mütegalibâne erbabının devri bitti, vâkâ onlar şanlı ve ihtişamlı ömürler sürdüler, lakin eriyici bir şan ve ihtişam ile. O makule büyük adamlar, "terakki"nin içinde münhaldirler. Terakki onları eritir, medeniyet bu tunçları karartır.

Dimağ-ı beşeriyet, bu efkâr-ı mutemevvite yığınlarından tathîr edilmeli, yerlerine hürriyet, müsavat, uhuvvet-i umumiye efkâr-ı nâmiyesi ikame olunmalıdır. Bunu yapacak, ancak hakiki asar-ı edebiyedir.

Edebiyat, temeddün-i efrac eder, şiir kemâlât-ı fikriye, ezvâk-ı ulviye saçar, bu vecihledir ki edebiyat cemiyet-i beşeriyenin mâyehtâc-ı aleyhidir, bu cihetledir ki şiir, ruhun mâye-i iştiyâkı, kible-i incizabıdır, binaenaleyh Almanya'da Şekspir'i İngiltere'de Şiller'i tercüme ve tefsir etmek icap ettiği gibi Türkiye'de de: Ebû'l-Alâ El-Maarrî, Ömer Hayyam, Firdevsi, Sâdi, Gazali, Celaleddin, Antere, Mütenebbî, {8} Şekspir, Kalderon, Byron, Milton, Göte, Homere, Eşiyîl, Dante, Lukras, Alferi, Kamuens, Long Fellov [4], Miçikievîç, Puşkin, Jan Jak Ruso, Volter, Monteskü, Viktor Hugo, ilâ âhirihi. Tercüme edilmeli, tab' edilmeli, tekrar tab' edilmeli, neşrolunmalı, herkese satılmalı, herkese okutturulmalı, ucuz satılmalı, sermayesine, masrafına verilmelidir. Ulüvv-i cenap, azamet-i ruh îsâr etmek şanlarından {9} olan bütün hekimler, şairler, müdekkikler, herkese takdim olunmalı, her evde, her kütüphanede bulundurulmalıdır.

İnsana maksud-ı insaniye göstererek evvela zekâsını ıslah ve tamir etmek ve efkâr-ı âliye takdir olunmadığı müddetçe dâ'îye-i ihya ve ıslahta sebat ederek kendisi üzerinde fazilete, alicenaba, fedakârlığa numune-i imtisal göstermek... İşte fikir ve fazilet. Kalem ve hissiyat sahiplerinin kati, elzem, basit, aşikâr olan vazife-i hazıraları bundan ibarettir: "En sönük bir numune-i imtisal olmak, en muşa'sa', en parlak bir bârika-i tehevur ibraz etmekten daha celî, daha müessirdir." Her asırda büyüklerin yaptığı da bu, yani fazilete ve fedakârlığa numune-i imtisal olmak idi. Şairlerin hizmet ve faydası ziya-yı 'ilm ve fazilet ile hakiki medeniyeti sine-i beşere infaz etmekten, istibdadı kalemle,

³ Viktor Hugo, Villiam Şekspir

⁴ "Long Fellov" Amerikalı bir şairdir. 1882 tarih-i miladisinde vefat etmiştir. Asar-ı mevcudesi içinde bizim nazarımızı en ziyade celbeden "Esaret Destanları" Les Poémes Sur L'esclavage unvanlı eser-i rahimânesidir. Büyük bir hassasiyet-i melikâneyi terennüm eden bu müessir manzume, zenci esirliği aleyhinde yazılmıştır. Satılmak, hayvan gibi satılmak, ticaret edilmek için diri diri avlanılan o biçare insanların hicran ve felaketlerini "Long Fellov", kemal-i süzişle tasvir etmiş, insan ve hissiyat âleminde çığlıklar, kıyametler koparmıştır.

fikirle, kudretle, kuvvetle, taze bir imanla söküp yıkmaktan, kaldırmaktan başka bir şey addolunmamalıdır. Cebbarların nermin firaş-ı hükümranesini bir balîn-i rahat-şiken koymak, şairlerin şan-ı bülendidir. Alekser, samimi ve kâmil şairler sayesinde ki müstebitler: “İyi uyuyamadım, korkulu rüyalar gördüm, diyerek uyanırlar.”

Şiir: Terennüm etmek, sevmek, itikat etmek, münacat etmek **{10}** için yapılmıştır. Fakat boşluğu terennüm etmek, kendi kendini sevmek, batıl akidelere mu’akkad olmak, esnâm ve mevhumattan münacat etmek için değil. “Kemâlât-ı mansûre-i beşeriye”yi terennüm etmek, “insaniyet”i sevmek, “terakki”ye rabt-ı kalp ile itikat etmek, “nâmütenâhî”lere doğru sevk-i münacat etmek için yapılmıştır.

...

Şimdi süngüler hak ve hürriyet kelimelerini telaffuz eden dişlerin arasında kırılıyor!.. “Bu süngüler müstebitlerin başlarında kırılmalıdır” demekten ziyade, o kalemler, o kalemler ki ashab-ı fikr ve merhametin parmakları arasındadır, kâğıtlar üzerinde tamim-i me’âlî, tenfiz-i fezâil, tasfiye-i efkâr etmekle aşınmalıdır deriz. Efkar, hissiyata istihale etmedikçe semerât-ı fiiliye vermez. Bu istihale ise efkâr-ı salimenin lâyenkatı’ dimağ-ı beşere infaz edilmesiyle hâsıl olur. İlm-i terbiyenin gayesi iyi olmayı insanda bir âdet ve tabiata tahvil etmektir. “Unutmamalıdır ki yeni taze emeller ezân-ı umumiyyeye gayet betâetle girer.” [5] Yerleşmiş fikirler, kök salmış müzmin efkâr-ı sakîmeyi mahvetmek, zihn-i **{11}** ‘ilm ve fazilete aynı nispette muhtaçtır. [6] “Bed amel ruhun darlığı, fikrin kısıklığıdır.” [7]

İnsanın hakkı yalnız -mana-yı umumisiyle- yaşamaktan ibaret değil, hürriyet ile yaşamaktır, hürriyet! Hukuk-ı tabiinin -kavânîn ile tahdit ve temin edilmiş olduğu hâlde- bilaistisna umum efrat için râyegân olmasıdır. **{12}** Beşerden silmek için mürekkep dalgaları sarf etmek, pek çok beyin terleri dökmek iktiza eder.

Doğrudur: “Vakur, sakın ve daima masum olan terakki, kan dökmek nedir, bilmez. Silahsız olarak hükmünü sürer, kendisine takdim ve irâe olunan baltaları, palaları, kılıçları, tüfekleri reddeder”. Lakin Tell’in Kesler’den döktüğü kan, kan değil irin, irin değil bir sîm-i helâhil ve nefrîn idi. Umuma necat bahş olan o büyük teşebbüs, azim bir lücce-i merhametin, derin bir şefkatın ulvi bir eser-i cûşişi idi.

İnsanların tekemmülâtı esbabı hep tahassüsât ve hayallerinden, fikirlerinden nebe’ân eder. İrâdetlerini, emellerini, amellerini idare eden hep tahassüsleri, itmînânları, itikatları hep müktesebat-ı müdhare-i fikriyeleridir, daire-i vukuf ve hassasiyet büyüdükçe zulemin havza-i tagallüp ve te’addîsi küçülür:

Şor-ı dîvâne be-endâze-i sahrâ bâşed!

Cehalet-i faile ve cehalet-i münfaile aynı gayret ve merhametle iktihâm olunmak, tedavi edilmek ister. Zalime de mazluma da **{13}** hürriyet bir gözbebeğidir: Hürriyet, terakkinin uzv-ı basîridir. Meşruanın serbesti-i ifasından başka bir gâyeti yok zannolunan hürriyet, hak ve adalete matuf azm ve fikr kuvvetinin yegâne vasita-i tekemmülü olduğu gibi terakkiyât-ı medeniyyenin, aklen, ahlaken, beden, sıhhaten, nufusen, nüfuzen vukua gelecek kâffe-i kemâlâtında en metin, en emin vasita-i husulüdür.

⁵ S. Sitenyak, Çarlık ve İnkılap, sahife 3. Le Tzarizme Et La Revolution.

⁶ Aynı fikri, ahiren, şu kıtada terennüm etmişim:

Mazluma hürmet et, zalime acı:

Yer bulsun gönlünde hem geda, hem bây!

Gündüze, geceye dermanlar götür,

Bir elinde güneş, bir elinde ay.

[Üçüncü tab’ın haşiyesi].

⁷ Yung, Geceler Sünühâtı, sahife 675. Hayatın faniliği, ebediyetin ümid ü dehşetleri, mevtin ika’ ettiği dilsüz hicranlar, bir şi’r-i nazık olan (Geceler Sünühâtı)nın mevzuunu teşkil eder! Bu şiir, mütalaa edenlerin ruhunda ebedî bir ihtisas-ı şairane uyandıracak kudreti haizdir. Şu kadar var ki mülâhazat-ı muzdaribâne mahsülü olan o sünühâtta ızdırabın muhteşem sadeliği yoktur (Geceler Sünühâtı), İngilizceden Türkçeye tercüme edilmiş fakat Ermeni hurufatıyla basılmıştır. Evhans Ârâmyân Efendi namında bir vatandaş tercüme etmiş, Venedik şehrinde bastırmıştır. Yazık ki bu güzel kitabı da hükümet [hükümet-i sabıka] kitab-ı memnu’u cetveline idhâl etmiştir A. C.

Yaşamak: Muhafaza-i uzviyet demek değildir, yaşamak, idrak etmektir.

Yaşamak: Hâlden mütebessim olmak, istikbali bülent bir nokta-i idrakten temaşa etmektir.

Yaşamak: İstikbali gurub hâlinde değil, bir tulu-ı daimi hâlinde görmektir.

Yaşamak: Bir mizan-ı vicdaniye malik bulunup o mizanla nîk ve bedi vezn ve takdir etmektir.

Yaşamak: Adaleti, hakikati, hakkı, sıdki, istikameti, samimiyeti, zevk-i selimi haiz olmak, yekdiğerine sarılmış olduğu hâlde hukuk ve vazifeyi kalp üzerinde bulundurmaktır.

Yaşamak: Neye yaradığını, ne yapabileceğini, ne yapması lazım geldiğini bilmektir.

Yaşamak ile muhafaza-i uzviyet etmek arasındaki farkı {14} rûşen kılalım: İnsan yaşar! Hayvan, muhafaza-i uzviyet eder. Binaenaleyh halk yaşayamıyor, maişet-i hakikiye zehirler dolduruluyor, yekdiğeri sevmek, yekdiğere kardeş olmak lüzumu zamanı gelesi çok oldu. Hâlâ bu hâk-i fena üzerinde en ziyade göze çarpan maddeten veya manen yekdiğeri öldürmek yekdiğere buğz ve adavet etmektir. Yaşamamın yaşatmamaya bağlı olması kadim bir hayvaniyetin kizb ve hodkâmisi iddiası eseridir. Umumi uhuvvetin bütün vüs'at ve ulviyetiyle yaşayamaması umumi bir hıyanet-i cahilenin veya bir 'ilm-i hainin mahsulüdür! Fakat hakiki ilim hain olamaz.

Bu karanlık, bu çirkin derdin tedavisi, derdnâk olanlardan ziyade, derdi, derdin mahiyetini, esbabını, tarz-ı müdâvâsını bilenler için büyük bir burç, mukaddes bir vazifedir.

...

Maneviyat enam-ı münhasif olduğu zaman, asayiş içtimai üzerine bir zill-ı zalim düşer, ki haşyetengiz ve dehşetâverdir. Umum, tetkikat ve tefahhusat-ı ilmiye icrasına teşebbüs edecek hâl ve mertebede değildir. Fakat umumun saha-i idrak ve incizabına girebilen diğer bir emel-i ulvi, diğer bir canane-i manevi vardır ki o da ıslahat-ı içtimaiye emeli. Zamanımız cemiyet-i {15} beşeriyesindeki meşâkk ve nifakı tadil ve ıslah etmek fikridir. Bu fikir ve emel ise bütün sefaletler, ızdıraplar, adaletsizlikler ortadan kalkmadıkça sönmek, tükenmek bilmeyecektir. Hayli mazhar-ı ıslah olmakla beraber, yine asrımız heyet-i içtimaisinin gönülleri vahşi, hayvani bir mazi içine dalmıştır ve o neşâtgâh maziden pek çok hasâis ve temayülat bel' ve temessül etmektedir.

Heyet-i içtimaiye, seyyiat ve te'addiyat-ı sabıkayı tahrip ve ilga etmemişler, yalnız mazinin zulmünü, hodkâmlığını, ihanetini, tarizatını maskeleymiş, kıyafetini değiştirmişlerdir. [8]

Evet:

Taarruzat ve tahakküm ü kadim tarzında,

Bu asrın anlayamam ben nedir fütuhâtı?

Görür bu yaraları, şair-i bülemlend-i emelin

Akar sirişk olarak memba-ı sünûhâtı. [9]

İnsan için maişet-i içtimaiyenin gillet-i gâiyyesi {16} taarruzdan masun olmak ve her cihetle, haiz olduğu istidad-ı kemali fi'le çıkarmak, [10] iken cemiyet-i beşeriye merâkizinde bile cihet cihet erbab-ı merhametin gözlerini tırmalayan bu kitaller, bu cinayetler, bu ateşler, bu zincirler, bu taarruzlar nedir? Dokuz yüz sene evvel efâdıl-ı garbın serbülendi Ebü'l-Alâ el-Maarrî'yi

Lekad câenâ hazâ el-şitau ve tahtehu

Fakiru maarrî ev emiru müdevvec!

Vekad yurzeku el-mecdûdu ekvât-ı ümmetu

⁸ Loturnu, Tekamül-i Dinî, Evolution Religieuse, sahife 580.

⁹ Abdullah Cevdet, Kahriyat, sahife 117.

¹⁰ Kemal, Nüfus makalesinden.

Veyehremu kûten vâhidun ve hüve ehvec!

Yani kış geldi, taht-ı tesirinde çıplak fakirler görklü zenginler var. Bir zengin, bir milletin mâye-i maişetini bel' ediyor! Millet ise şiddetle muhtaç olduğu bir lokma ekmekten mahrum kalıyor!.. [11] **{17}**

Ve

Mâ echele el-umemullezine areftuhum

Ve lealle sâlifehum edall ve etber

Yed'une fi cemaatihim bî-sefâhet

Li emirihim feyekadu yebki el-minber.

Yani: "Bildığım milletler, ne kadar cahildirler belki zaman-ı kadimde gelip geçmiş olup benim görmemiş, tanıyamamış olduğum milletler daha abdal, daha miskin imişlerdir. Bakın şu halka cuma günleri eser-i humk olarak müstebidlerinin izdiyâd-ı ömrüne bol bol dua ediyorlar. Onların bu hâllerine minber ağlayıyor."

Tarzlarında nevâsâz-ı iştikâ eden elim ahval-i içtimaiye hâlâ devam ediyor. Hâlâ efrad-ı nasın kafaları kaldırım taşları mesabesinde tutuluyor. O kafaların üzerinde ikbal ve şevket, gurur ve azamet oyunları oynanıyor, kahır ve felaket fırtınaları îkâ' olunuyor. Mütehayyizanın artıkları, nasın hevâic-i zarurîyesini teşkil ediyor. [12] Bu kadar şimendiferlerimize, vapurlarımıza, fotografya-**{18}** larımıza, elektrik ziyalarımıza, telefonlarımıza, fonograflarımıza karşı eğer cemiyet-i beşeriye-i hazıramızı bir esas fenni üzerine tesis etmeyecek olursak asrımıza (yani on dokuzuncu asra) bir barbarlık devri nazarıyla bakılacaktır [13]. Bu benzi solgun avam halk bilmeyerek, anlamayarak boyunduruğa boyunlarını sokuyorlar, haklarını bilmiyorlar, mazlum oluyorlar, zalim oluyorlar, istibdada aletlik ediyorlar, kendi zincirlerini yine kendileri döküyor! Yine kendileri imal ediyorlar! Her gördükleri muameleyi haklı, çektikleri meşakkati tabii zannediyorlar, susuyorlar, bir şey istemiyorlar. Eziliyorlar, bir şey bilmiyorlar. Hiçbir şey bilmiyorlar. Danton, "halk ekmekten sonra en ziyade talim ve terbiyeye muhtaçtır" [14] diyor. Biz buna, gayr-i kani' **{19}** ve halkın ekmekten daha evvel, daha ziyade talim ve terbiyeye muhtaç olduğuna kailiz. İnsanları meâlîperestlik yolunda bulunmaktan hakiki bir zevk ile zevkyâb edecek ve bu yoldaki mesaiyi, ikdamatı artık fedakârlık addettirmeyecek ancak talim ve terbiyedir [15].

Havas, görebildikleri hayır ve fâideyi tekmeleyip geçiyorlar! Avam, görmedikleri hayır ve fâideyi arıyorlar. Bunların her ikisi de kılavuza muhtaçtır: Havas, iradetlerini vicdanlarına tevfik etmeye mecbur edilmeli! Avam, aradıklarını, mahrum ve muhtaç olduklarını tanımaya alıştırmıştır [16]. Bed bir mahlûk, necasetli topuğunu bir milletin, milyonlarca insanların ağzına dayayarak hükümlan oluyor, tahakküm ediyor, hakka suikast eden, adalet-i ezeliyeyi, şefkat-i ebedîyeyi yaralayan bu tahakküm iktidarı **{20}** nereden geliyor? Bu meşum iktidar, Hakk'ın kudret-i bâliğası karşısında mevcudiyet-i mutasallitanesini, nasıl oluyor da idame edip gidiyor.

Biraz mütecellidâne davranılmak ister: Mazinin aheng-i hak ve terakkiye muvafık olmayan asırlar görmüş cereyanına mümâna'at etmek, ısrar ve te'annüd üzre bulunan bu efsürde adamlara bu hak-

¹¹ Bu kıta Diyarbakırlı şair Bedbaht'ın felekten şikâyet ederken söylediği

"Alır bin ehl-i dflin mâye-i maişetini

Eder bir ahmakın iftarına baha-yı reçel"

beytini hatıra getirir.

¹² Jan Jak Ruso, Mukavele-i İçtimaiye, sahife 295.

¹³ Lezan.

¹⁴ (Danton)un bu sözü, "Paris" (Sen Jermen) bulvarında merkûz ve heykel-i heyecan tabirine sezâ olan heykeli altında şu suretle muharrerdır: *Après le pain, l'éducation est le premier besoin du peuple.*

Heykelin diğer bir cihetinde şu:

Pour vaincre les ennemis de la patrie, il nous faut de Paudace, encore de Paudace et toujours de Paudace!

Nutk-ı mûcizi menkuştur ki : "Vatan düşmanlarını mağlup etmek için bize cüret, yine cüret ve her zaman cüret lazımdır" demektir. A.C..

¹⁵ A. Ben, Fیزیolocya-i Heyecan, sahife 275.

¹⁶ Ruso, Mukavele-i İçtimaiye, sahife 75.

şiken ve batıl akidelere, bu zalim hurafelere bazı mertebeye set çekmek elzemdir. Zekâ, tefekkür, fen, sanat, felsefe, bu yanlış telakkileri, bu galiz fikirleri teftiş ve nezaret altında tutmalı. Sûitesiratından tahaffuz ve âlem-i idraki muhafaza etmelidir. Halkın bugünkü büyük ayıpları, iğrenç nakîseleri müdakkiklerin, hekimlerin, şairlerin vicdanlarına pek sert, pek şedid, pek kutsi farîzalar, vazifeler tahmil ediyor.

İfsat edilememelik, fesada karşı koymalı, gevşekliğin ve alçaklığın önünde bir sedd-i müstahkem olmalıdır.

Hakiki olmayan fikirler, hakiki olan silahları pekâlâ hareket ve faaliyete getiriyor: Beşerin bed hükmü istimaline girmiş sevâik-i bela tabirine sezâ olan o mevt ve tahrip aletleri, hakiki hüsrânlar, ciddi musibetler, {21} ebedî facialar îkâ ediyor. Hak cemalinin ma'kesi olan kemâlât ve efkâr-ı âlîye âyinesini halka arz etmeye her zamandan, her devirden ziyade şimdi ihtiyaç var. Her yanda bir tesis ve ihya ihtiyacı şiddetle arz-ı vücud ediyor! Burada üç sual-i mukadder var:

Neyi tesis ve ihya etmek?

Nerede tesis ve ihya etmek?

Nasıl tesis ve ihya etmek?

Cevap veririz:

Halkı tesis ve ihya etmek.

Saha-i temeddün ve terakkide tesis ve ihya etmek

Ziya-yı 'ilm ve faziletle tesis ve ihya etmek. [17]

Şimdiye kadar bu azametli ihtiyacın tatmini emrinde yapılan hizmetler, edilen fedakârlıklar şimdiden sonra icrası lazım gelen ve henüz icra edilmemiş olan hizmetlere, fedakârlıklara nispeten azdır, nafilidir. Bu 'adem-i kifâye, dünyanın her tarafına şamil tutulabilir: Bir tarafta otuz milyon halkı zulüm ve esaret zincirlerine gark etmiş olan bir mütegalibin kahr-u te'addîsi meydanda hiçbir meşruiyet olmadığı hâlde o taraftan tervîc ve teyit olunuyor. Terakki buna {22} göz yumuyor... Dikkat olunsun: "Terakki" diyoruz. "Medeniyet" demiyoruz. Asrımızın bir "asr-ı terakki" olduğuna şüphe yok, fakat asrımıza bir "asr-ı medeniyet" demeye henüz dilimiz varamaz.

Milletlerin cevri ve teaddîye sabır ve tahammül ediyor görünmelerinden onların zulm ve teaddîye layık oldukları istidlâl olunamaz.

Bir memleketin sokaklarında silahdest kıyamîlerin bulunmamasını memleketin asayiş ve saadetine delil addetmek musîb olmaz. Bir memlekette kalpler, pürhelecan, bâng-ı isyan vurdukça, her türlü emniyet ve huzur-ı zahiriye rağmen emniyet ve asayiş muhtel demektir. Kalplerdeki kıyam ve âşub, sokaklardaki kıyam ve âşubdan daha beti'ül zeval, daha sa'b'ul teskindir.

Muhalefete ve infialin izharına kahr ve tehdit ile mümâna'at olunabilir. Fakat gönüllerde hab ve muhâleset tevlit ve temin etmekten bütün dünyanın bütün cebr ve tehditleri acizdir. Hakiki asayiş ise 'adem-i muhalefete değil, vücûd-ı muhâlesetle hasıl ve daim olabilir.

İçtimai inkılap, büyük inkılap, büyük hürriyet, büyük uhuvvet, büyük gün daha pek çok gecikmeyecektir. {23} İdrak-ı beşer meşîmesinden nice mehîb ve feyyaz fecirler doğacaktır.

Hâl-i hazırın samt ve sükûnu, dehşetli bir fırtınanın zuhurundan evvel havada mütehassıl gazap ve ducret ile dolu sükûnete benzetilebilir. Bu sükûnet semere-i zaaf ve teslimiyet değildir:

Çegûne dered şîr bî çeng-tîz

Eger çend bâşed dileşperestîz

¹⁷ W. Şekspir, Hugo.

Zincirlerin kırılması, mahbeslerin boşanması, zindanların açılması için vicdan-ı umuminin kıyam etmesi, bu müstâceb, bu müthiş uykuya nihayet vermesi zamanıdır: Bazı gölgeler altında, bazı zamanlarda uyumak mûcib-i helal olduğu gibi şimdi de uyumak âdetâ ölmek demektir.

“Kanun, vazife, muhakeme, hüsn-i selim, doğruluk, adalet, kifayet etmiyor, ehemmiyetsiz, tesirsiz kalıyorsa istikbal düşünülün! Nedamet susuyorsa mesuliyet söylesin!”^[18] {24}

“Vicdan-ı insaniyet”e bağlı olduğu ağır ve kaba zincirin etrafında dolaşarak sızıldanmakta olan bir köpek nazarıyla bakılıp geçiliyor!.. Âh bu zulm-i sariha, bu kanlı müsamahaya ne zamana kadar devam ve tahammül edilecek? Şu sözü söylemek pek dilhırâş: Bu cinayetlerin karşısında: Bıkayd-ı merhamet, yürekleri parçalanmayanlar var!

İffet ve namus-ı umumi, hami-i seyyiat olan bu nizamı, bu ahkâm-ı bîdilâneyi -bilâtesir- protesto ediyor... Fakat hakâik ile vukuat-ı cariyeye arasındaki bu’-ı azim, ezhânı yeis ve telaşa düşürmesin:

“Der-râh-ı ‘azm merhâle-i kurb u bu’ d nîst”

Enama cesaret bahş olmak kahramanlar için yegâne zevk-i ruh olsun, halk heyecandan ateş yığını andırsın, kılıçla hukukunu müdafaa edemeyenler fikir ile mücadele etsin. Hiçbir zekâ bitaraf, hiçbir zihin atıl kalmasın!

Hak ve hürriyetin harp meydanında âram ve can feda edenler kendilerine muhabbet edildiğini, muavenette bulunulduğunu sezsinsinler. ^[19] {25}

Fikir ve hak hangi tarafta ise kudret ve galibiyet-i hakikiye, er geç o tarafa raci olacaktır.

İstibdadın kuvvet ve hâkimiyeti her devirde bîfâide sa’yât ile neticelenmiştir. “Fikir ve fazilet mehâlik içinde büyür. Ne çarmıhlara ne de zulemin yalın kılıçlarına hiçbir zaman serfûrû etmez.” ^[20]

Doldurur uykusunu korkulu rüyalarla.

Nurumuz ateş eder zalime tac-ı serini

Gönlümüz tair-i bâlâ-rev hürriyettir.

Kıramaz müstebidin darbesi bâl u perini!

Efkâr, kendisini boğmaya, söndürmeye kast edenlerin ellerinden kurtulur, tazyike gelmez! Hubs ve mukavemet edilemez. Efkâr, şekilden şekile munkalip olur. Meşgul zekâ, daima eş’arîz-i {26} intibahtır.... Meşale söndürülse, zulmetlerle örtülse, şule bir sedaya tahavvül eder! Kelimât üzerine geceler îkâ’ etmek. Hak cûyâne feryatları karanlıklarla mütehakkimâne gulgullerle setr ve ihnâk etmek mümkün olamaz. Hak söyleyen bir ağza süngü havale olunursa, söz, nura mütehavvil olur. Nur ise süngülenilemez!.. İnsanın vicdanını hiçbir şey zabt ve inkıyâda mahkûm edemez! Zira vicdan-ı beşer, mefkûre-i rahmaniyyet demektir.

Bu, inkâr olunamaz! Katidir: “Ahlak-ı umumiyyede korkunç bir tenezzül tedrici mahsustur. Yaralanan arslanların تنها, ıssız mahallere çekilmeleri gibi, tenezzül-i umumi önünde tesir ve inkisâr ile yaralanan ‘adl ehlinde bazıları da yüzlerini elleriyle örtterek vadi-i teslimiyet ve istihkâra çekiliyorlar.” ^[21] Hakikat şudur ki: Bu dakikada muazzam umur-ı cariyeye karşı kayıtsız, hissiz bulunmak kimse için tecvîz edilemez! Bugün, necat-ı umumiyyenin temin-i husulü gibi şanlı bir işe, umumun samimi, umumun muavenet-i müsabıkânesi, umumun muştgiran himmeti lazımdır. Her kalbi olan susmamalı! Bir kulağı {27} olan işitmemezliğe gelmemeli! Efrad-ı ahalinin, nerede olursa olsun, kopardığı feryat, bütün insanların sine-i âramında bir cûş ve huruş-ı daimi husule getirmelidir. “Bir kuruşu olan hak yolunun menfa tarikinin yolcularına serfeşânlarına vermeli! Bir taşı olan

¹⁸ Hugo, Küçük Napolyon, sahife 13.

¹⁹ Hugo, Terhîbat Les Chatiment, sahife 15.

²⁰ (Leverey) bu sözü hürriyet efkârından dolayı mahkûmen (giyotin)e yani idam makinesine giderken hapishanesinin duvarına yazmıştır. Bu büyük adam yaşamaktan daha müfid gördüğü için ölümünü ihtiyar etmiş ve hak ve hürriyet yolunda ifnâ-yı hayata fiilen numune-i imtisal olanlardan olmuştur. Ne kadar isabet ve ulviyet göstermiştir! Çünkü: “en solgun numune-i imtisal en parlak bir bârika-i tehevürden daha parlak daha müessirdir.” A. C.

²¹ Hugo, Kable'l-Nafi, sahife 198.

zalimlerin kafalarına atmalıdır. Bazıları yapsın! Bazıları söylesin! Herkes çalışsın" [22] Tenevvür, tenvir! Fedakârlık! Fedakârlık!..

Şairler, ey sahib-i eşfak ve ziyaperver olanlar! Âhâd-ı nâsa, o felekzedelere, o mirassızlara feda ediniz. Lazım gelirse ve her ne vakit icap ederse, istirahatinizi, servetinizi, meserretinizi, vazifenizi, hürriyetinizi onlar için feda ediniz. Âhâd-ı nâs, benî beşerin sefalet içinde bulunan kısmıdır: Âhâd-ı nâs, ahalinin mukaddem elemi, ızdırapengîz ibtidâsıdır! Âhâd-ı nâs, ahalinin tevellüt ve tahassul halinde bulunan ducretperver kısmıdır! Âhâd-ı nâs! Zulmetlerin kanlı kurbanlarıdır! Onlara feda ediniz! Onlar için kendinizi feda ediniz. Bu uğurda bırakın sizi tard etsinler, nefyetsinler, hapsedsinler, darp etsinler {28} mahvetsinler!.. Efrad-ı nas için altınınızı, altınınızdan ziyade olan kanınızı, kanınızdan ziyade olan efkârınızı, efkârınızdan ziyade olan muhabbetinizi feda ediniz! Onlar için "adalet"ten başka her şeyi feda ediniz! Tazallüm namelerini alınız. Kendi hataları ve başkalarının hataları hakkındaki sözlerini istimâ' ediniz. Sâmianızı, dest-i himayetinizi, kalbinizi onlara imâle ediniz! Size tevdi edecekleri, açacakları şeyleri dinleyiniz! Onlar için fenalaktan başka her şeyi yapınız! Yazık, bu kadar ızdırıp, bu kadar sefalet çekiyor ve hiçbir şey bilmiyorlar. Onları tashih ediniz! Tedris ediniz! Terbiye ve i'lâ ediniz! Kendilerine rehber olunuz. Haysiyet ve fazilet mektebine koyunuz! Hakikati hecâltınız! Tahkik ve tefehhüm elifbası olan tarik-i fikr ve muhakemeyi gösteriniz! Hakikati, istikameti, ulüvv-i cenaplığı, merhameti, okumak ilmîni öğretiniz! Kitabınızı apaçık tutunuz! Dikkatli, müteyakkız, kerim, sadık, mütevazı olunuz! Dimağları tenvir, ruhları işgal ediniz! Hodbinliği, menfaatperestliği söndürünüz! Numune-i imtisal olunuz! Fazilete, alicenaba imtisal numuneleri gösteriniz. Fakirler, mahrumiyet {29} hâlinedirler! Siz onlara mazhariyet veriniz. Talim ediniz, tenvir ediniz, zavallıların dilteşnelikleri sizsiniz. İlk adım öğrenmektir, düşünmek. İdame-i hayat ikinci derecede kalır. Sefillerin emr ve ihtiyaçlarını def ve tatmin etmeye hazır bulununuz. Daima meşgul-ı irfan olunuz! Bu karanlık zemin üzerinde kısa, inkılaplı, muzlim olan bu hayat esnasında kuvvetin hukuk gibi bir hâkimi, terakkinin 'azm ve cesaret gibi bir reisi. Zekânın namus gibi bir hükümdarı. Vicdanın vazife gibi bir müstebidi. Medeniyetin hürriyet gibi bir hâkimesi, cehaletin ziyayı vukuf gibi bir hizmetkârı bulunmak pek güzel ve pek lazımdır. [23]

Tekrar ve icmal ederiz:

İnsaniyet iki büyük hastalıktan muzdariptir. Cehalet, sūiahlak. Biz sūiahlakı, istibdadi, istibdada tahmili, hâsılı elyevm hüküm süren mesâib ve mesâvî-i gûnâgûnü hep bir menba'a atfediyoruz. Bunların cümlesini vahim'ül enzâr cehalet hastalığının i'raz eylemesinden addediyoruz. Hastalık teşhis edilmiş, Deva-yı hususisi malum: Talim ve terbiye, tahsil cebri, fazilet ve alicenaba imtisal misalleri göstermek, fedakârlık, {30} selamet-i umumiye yolunda pak ve ulvi maksadı yolunda haysiyet ve şeref yolunda fedakârlık daima fedakârlık etmek.

Bu kitabı (yani "Guillaume Tell") yazan büyük insan ile tercüme eden küçük adam! Hep aynı maksadı aynı arzu-yı tedaviyi takip etmiş ve münhasıran tenvir ve ihya-i sâika ve şâfisiyle müteharrik, müteheyyc, müstagil olmuşlardır.

Hitam {31}

Extended Abstract

Abdullah Cevdet is one of the most prolific writers of the Young Turks. With the newspapers and magazines he published, the translations he made and the copyrighted works he wrote, he both expressed the ideas of the Young Turks and carried out an active opposition. In addition to his opposition to the sultan, the artist, who took an anti-religious attitude and shifted to materialism and atheism, draws a profile that is far from the public due to these features and his discourses are not respected in the eyes of the people. The author, persuade the public to be against Abdulhamid II, he left his materialist ideas from time to time, relying on the rules of sharia and various religious provisions. He is against

²² Viktor Hugo, Esnâ-yı Nefiyde, sahife 126.

²³ Hugo, Şekspir.

Abdulhamid II. He tries to overthrow him; but these discourses do not find a response in the eyes of the public due to the atheist identity of the author.

"İki Emel" is a work written by Doctor Abdullah Cevdet, one of the leading staff of the Young Turks. Written as the foreword to Schiller's drama Guillaume Tell (Giyom Tell) in 1895, this work was designed as a separate book upon the great interest it received and was published in 1898 under the name "İki Emel". The work strengthened Abdullah Cevdet's oppositional identity among the Young Turks and increased his effectiveness, as he voiced his opposition to İstibdad.

This work aims to translate the work "İki Emel" into Latin letters and bring it together with today's readers, which takes the pulse of the community that was against Abdülhamid II, sheds light on the world of emotions and thoughts of the Young Turks. In addition, information about the author will be given in the study, and the identity and content of the work will be emphasized.

In the work, Abdullah Cevdet tries to raise awareness of the public according to his own perspective, encourages them to seek rights, and shows the use of force as legitimate if necessary. The author embodies the opposition to tyranny mostly with quotations from Western writers. This situation can be evaluated both as a method of strengthening the discourses and as a kind of protection reflex. Thus, when the author is subjected to any investigation, he will have the chance to avoid the investigation by stating that the sentences in the work do not belong to him. In this work, Abdullah Cevdet makes various quotations from names such as Victor Hugo, Shakespeare, Young, Long Fellow, Sitenyak, Loturnu, Namık Kemal, Lezan, Danton, A. Ben, Leverey. In the work the practices of the Abdulhamid II Era are shown as despotism and instead the necessity of a world where freedom and equality prevails is advocated. According to Abdullah Cevdet, this idealized world can only be reached through literary works. In the work, the importance of constitutionalism and freedom is mentioned. It is stated that the will and freedom of man is the main difference that distinguishes him from the animal, it is argued that the Ottoman people were deprived of freedom, could not reflect their will to the country's administration, and in this sense, they were deprived of their human rights. It is stated that freedom and constitutionalism are necessary and indispensable for everyone living in the country.

Covid-19 Pandemisinde Hijyen Davranışları ve Çevre İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma¹

The Effect of Hygiene Behaviors on the Environment in the Covid-19 Pandemic: An Empirical Study

Zeynep ACUNGİL²
Yavuz ACUNGİL³

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 28.01.2022
Kabul Tarihi / *Accepted*: 22.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1064532

Atf / Citation: Acungil, Z. ve Acungil, Y., (2022) "Covid-19 Pandemisinde Hijyen Davranışları ve Çevre İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma" ODÜSOBİAD 12 (1), 375-394, Doi: 10.48146/odusobiad.1064532

Öz

Bu çalışma ülkemizdeki bireylerin özellikle pandemi sürecinde salgın hastalık karşısında hijyen tedbirlerine yaklaşımını belirlemeyi ve hijyen sağlamaya yönelik tutumları artarken bu durumun çevre üzerinde yol açacağı etkilere bakışını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma farklı sosyodemografik özelliklere sahip 2.851 yetişkin birey katılmıştır. Verilerin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Anket formu, sosyo-demografik özellikleri sorgulayan 6 soru, ailede Covid-19 durumu ve pandemi kurallarına uyuma yönelik 19 soru, çevre ve pandemide çevre duyarlılığına yönelik 14 soru olmak üzere toplamda 39 sorudan oluşmaktadır. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre çevre duyarlılığı daha yüksektir. Sağlık Bakanlığının pandemi sebebiyle tanımladığı kurallara kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre, evli katılımcılar diğer katılımcılara göre, 65 yaş üstü bireyler diğer yaşta katılımcılara göre daha fazla uyum sağladığını ifade etmiştir. Hijyen kuralları ve çevresel sorunlar hakkında kavramsal olarak bilgi sahibi olsalar da katılımcıların hayatlarındaki tutum ve davranış biçimlerinin aynı seviyede olmadığı görülmektedir. Toplumun hijyen kurallarının uyumu ve pandemi sürecinde bu uyumun katkısının vurgulanması önemli olmakla birlikte hijyen ve çevre konusunda toplumsal düzeyde eğitimler verilmeli, yine kullanılan malzemelerin atık yönetimi ve imha sürecine yönelik toplumsal bilinç oluşturulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre duyarlılığı Hijyen, COVID-19, Pandemi.

Abstract

This study aimed to determine the approach of individuals in our country to hygiene measures in the face of epidemic disease, especially during the pandemic process, and to reveal the effects of this situation on the environment as their attitudes towards providing hygiene increase. 2,851 adult individuals with different sociodemographic characteristics participated in the study. A questionnaire form was used to collect data. The questionnaire consists of a total of 39 questions, including 6 questions questioning socio-demographic characteristics, 19 questions about the Covid-19 situation in the family and compliance with pandemic rules, 14 questions about the environment and environmental sensitivity in the pandemic. Environmental sensitivity of female participants is higher than male participants. Female participants stated that they comply more with the rules defined by the Ministry of Health due to the pandemic, married participants compared to other participants, and individuals over 65 years old compared to participants of other ages. Although they have conceptual knowledge about hygiene rules and environmental problems, it is seen that their attitudes and behaviors in their lives are not at the same level. Although it is important to emphasize the harmony of the hygiene rules of the society and the contribution of this harmony in the pandemic process, social training should be given on hygiene and the environment, and social awareness should be created for waste management and disposal process of the materials used.

Keywords: Environment, Environmental awareness, Hygiene, COVID 19, Pandemic.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan çalışma için onay alınmıştır (2021/10.11).

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimler Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, zeynep.kasap@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0475-7628.

³ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.acungil@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0794-0225.

Giriş

Koronavirüs hastalığı (COVID-19), SARS-CoV-2 olarak adlandırılan bulaşıcı bir hastalıktır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde bir dizi "viral pnömoni" vakası raporlanmasının ardından bu yeni virüsü ilk olarak 31 Aralık 2019'da tanımlanmıştır. DSÖ tarafından 30 Ocak 2020'de bu durum önce küresel acil durum ilan edilmiş sonrasında vakaların artması ve etkilenen ülke sayısının da artmasıyla 11 Mart 2020'de ise Covid-19 pandemi olarak ilan edilmiştir. COVID-19 virüsü bulaşması ile çoğu insan hafif ila orta derecede solunum yollarında sıkıntı yaşamış ve özel bir tedaviye gerek duymadan iyileşebilmiştir. Yaşlı insanlarda ve kronik tıbbi sorunları olanlarda hastalığın ciddi seyretme olasılığı da yüksek olmuştur (WHO, 2020a; WHO, 2020b; WHO, 2020c; WHO, 2020d). COVID-19 hastalığı, ilk ortaya çıktığı dönemde hasta kişilerin öksürük, hapsirme veya konuşması ile ortama yayılan virüslerin doğrudan solunması veya yüzeylere bulaşmış olan virüsün eller ile temas edilmesi sonucu alınıp burun veya ağza dokunulmasıyla dolaylı yoldan bulaşmıştır (Özçakmak ve Var, 2020; T. C. Sağlık Bakanlığı, 2020b; Demir vd., 2021: 21). Türkiye'de ilk koronavirüs (Covid-19) vakası Mart ayında görülmüş ve Sağlık Bakanı tarafından basın açıklamasıyla 11 Mart 2020 günü halka duyurulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a). İlk vaka görülmeden önce bazı tedbirler alınmış, ancak vakaların ortaya çıkması ve yayılması ve yaşanan ölümlere bağlı olarak tedbirlerin sayısı ve kapsamı genişletilmiştir. Bulaşmanın önüne geçebilmek ve yayılma hızını en az seviyeye düşürebilmek için başta Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile diğer bakanlıklar ve ilgili diğer kurumlar tedbir amaçlı bazı kararlar almışlardır (Erdem, 2020). 25 Ocak 2022 itibari ile tüm dünyada 357 milyon civarı, Türkiye de ise 11 milyon insan koronavirüs (COVID-19) ile enfekte olmuş, dünyada 5.610.329 insan Türkiye de 86.273 insan koronavirüs (COVID-19) sebebiyle hayatını kaybetmiştir (T. C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2022).

Küresel bir pandemi haline gelen COVID-19 öncelikle tıp alanında olmak üzere birçok alanda olumsuz sonuçları olmuştur (Üstün ve Özçiftçi 2020, Shakil vd., 2020). İnsanlık Covid-19 pandemiden önce SARS ve H1N1 gibi salgınlarla yüzleşmiştir. Bu felaketler hem bireylerin fiziksel sağlığını hem de enfekte olmamış nüfusun psikolojik sağlığını ve refahını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bireylerin yaşadığı psikolojik korku; daha önceki dönemlerde yaşanmış SARS salgınına kıyasla daha yoğunlaşmıştır. Günümüzün küresel dünyasında ülkeler arası bağlantıların yoğun olması ve insanların hava ulaşımını daha fazla tercih etmesi hastalığın yayılmasını kolaylaştırmakta ve psikolojik korkuyu artırıcı bir etken olmaktadır (Öztürk vd., 2020; Aşkın vd., 2020; Yıldırım 2020; Bekaroğlu ve Yılmaz 2020). Reardon'un (2015) çalışmasına göre salgınlar sırasında psikolojik sağlığı olumsuzla dönen insan sayısı insan sayısı hastalıktan etkilenen insan sayısından daha fazla olma eğilimindedir.

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve diğer kurum-kuruluşlar uyulması gereken tedbirleri içeren genelgeler ve genel esaslar yayınlayarak Covid-19 salgınının yayılmasının önüne geçmeye çalışmışlardır. Sağlık Bakanlığı Covid-19'un yayılımının engellenmesi ve yönetimine ilişkin birçok konuyu içeren hem halka hem de sağlık personeline yönelik rehberler yayımlamıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). Sağlık Bakanlığı Covid-19 salgınının yönetimi ile ilgili yayınladığı rehberlerde insanların toplu olarak bulunduğu yerlerde enfeksiyon yayılımını engelleyecek gerekli kurallar tanımlanmıştır. İnsanların kapalı alanlardan uzak durması gerektiği ama yine de bir arada bulunmasını gerektirecek mekanlarda (restoran, market, iş yeri vb.) cerrahi maske takılması, sosyal mesafeye dikkat edilmesi ve gerekli hijyen tedbirlerine (el temizliği, mekânın temizliği vb.) uyulması gerektiği belirtilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı 2021).

Covid-19 pandemisi mesleki, toplumsal, siyasi, etiksel ve ahlaki bazı etkilerini sağlık, eğitim, ekonomi, turizm gibi birçok alanda hissettirmiş (Üstün ve Özçiftçi 2020, Shakil vd., 2020) ancak bununla birlikte çevre üzerinde de olumlu ve olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Pandemi

⁴ Bu kararlar şu şekildedir: "1. Ellerini sık sık su ve sabun ile en az 20 saniye boyunca ovarak yıkayın; 2. Soğuk algınlığı belirtileri gösteren kişilerle aranıza en az 3-4 adım mesafe koyun; 3. Öksürme ve hapsirme sırasında ağız ve burnu tek kullanımlık mendille kapatın. Mendil yoksa dirseğin iç kısmını kullanın; 4. Tokalaşma, sarılma gibi yakın temaslardan kaçının; 5. Ellerinizle gözlerinize, ağızınıza ve burnunuza dokunmayın; 6. Yurt dışı seyahatlerinizi iptal edin veya erteleyin; 7. Yurtdışından dönüşte ilk 14 günü evinizde geçirin; 8. Bulduğunuz ortamları sık sık havalandırın; 9. Kıyafetlerinizi 60-90°C'de normal deterjan ile yıkayın; 10. Kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığımız yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizleyin; 11. Soğuk algınlığı belirtileriniz varsa yaşlılar ve kronik hastalığı olanlarla temas etmeyin, maske takmadan dışarı çıkmayın; 12. Havlu gibi kişisel eşyalarınızı ortak kullanmayın; 13. Bol sıvı tüketin, dengeli beslenin, uyku düzeninize dikkat edin; 14. Düşmeyen ateş, öksürük ve nefes darlığınız varsa, maske takarak bir sağlık kuruluşuna başvurun."

sürecinin karbon salınımına, atıklara, enerjiye ve canlı yaşama kadar etkilerini görülebilmektedir. Covid-19 pandemisi kapsamında birçok ülkede uygulanan kısmi ve tam karantina uygulamaları insan ve sanayi faaliyetlerinin önemli ölçüde azalmasına neden olmuş, araç trafiğinde önemli azalmalar görülmüş ve çevre açısından hava kirliliğinin ve emisyon salınımının, su kirliliğinin, gürültü kirliliğinin azalması, turistik yerlerin ekolojik restorasyonunun ve asimilasyonunun sağlanması gibi kısa vadeli bazı olumlu etkilerin oluşmasını sağlamıştır (Batell-Bayer vd, 2020; Rume ve Islam, 2020; Coll, 2020). Her ne kadar bu durum çevre için olumlu bir etki oluştursa da çevre ve insan sağlığı için tehlikeler devam etmekte, ifade edilen olumlu etkilerin kalıcı olmayacağı muhtemeldir.

Avrupa Çevre Ajansı'nın (European Environment Agency) raporuna göre (EEA, 2020) pandemiyi yoğun yaşandığı 2020 yılında uluslararası seyahat kısıtlamaları, turizm, iş seyahatleri ve günlük işe gidış-gelişlerde yaşanan azalmalardan dolayı sera gazı emisyonlarında düşüş yaşanmıştır. Enerji tüketiminden ve emisyon salınımında gerçekleşen bu kısa vadeli azalmalar kısa dönemli iklim hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırırken, daha uzun vadeli temiz enerji yatırımlarına öncelik veren siyasi kararların alınmasını da geciktirici bir etkide bulunabilir (Newburger, 2020). Ayrıca pandemi sona erdiğinde ulaşım ağlarında azalan kara-deniz-hava trafiğinin tekrar artış göstermesi ile azalan karbon emisyonlarının da hızla artması muhtemeldir.

Covid-19 pandemisinin çevreye yönelik bir diğer etkisi de plastik tüketiminde ve plastik atıklarda meydana getirdiği değişimlerdir. DSÖ ve Sağlık Bakanlığının uyguladığı tedbirlerle birlikte cerrahi maske kullanımı ve berber/kuaför/güzellik salonu, restoranlar gibi mekanlarda ve evlerde tek kullanımlık malzemelerin (kâğıt havlu, plastik kaşık-çatal, tek kullanımlık eldiven vb.) kullanım sıklığı artmıştır. Virüsten koruma amaçlı üretilen maskelere, eldivenlere, dezenfektanlara, önlüklere yönelik küresel talep hızla artmış, öyle ki ülkeler birbirinden bu malzemeleri kaçırmaya başlamıştır (Esen, 2020). Tüketimi artan bu tek kullanımlık malzemelerin doğaya uygun bir şekilde salınma sorunu da ortaya çıkmıştır. Öyle ki çevreci gruplar maskelerin düzgün atılmadığı, evsel organik atıklarla karıştırıldığı, denizlere atıldığı ve bunların deniz canlıları tarafından yiyecek sanılarak yenileceği ve atık maskelerden mikrop yayılabileceği gibi birçok konuda endişelerini dile getirmektedir. (Staff, 2020). Pandemi döneminde hijyen ve dezenfeksiyon işlemlerinin artması kimyasal tüketimini de artırmıştır. Virüsten korunma amacıyla normal temizlik ürünlerinin yanı sıra antiseptik ve antibakteriyel sabun ve benzer dezenfektanların kullanılması, oluşan atık sularda ne gibi etkilere yol açacağı da tam olarak bilinmemektedir (Yurtsever, 2020).

Görsel 1. Hong Kong'da kıyıya vuran maskeler (Staff, 2020) ve Fransa'da denize atılan eldiven ve maskeler (BBC, 2020)

Dünyada yaşanan kısmi ve tam karantina süreçlerinde ülkemizde olduğu gibi birçok ülkede yemek hizmeti veren kuruluşlar paket servis hizmeti sunumlarını yaygınlaştırmıştır. Tekrar kullanılabilir malzeme kullanan birçok sektörde hijyen kaygısıyla bu süreçte tek kullanımlık malzeme kullanımı artmıştır. Karantina sürecinde evden çık(a)mayan birçok insan internet üzerinden alışverişe ağırlık vermiş, bu durum ise paketlenme ve kargolama aşamasında daha çok plastik kullanılmasına yol açmıştır. Özellikle önceki dönemlerde açık olarak satılan bazı gıda ürünleri de Covid-19'u yayabileceğine yönelik bir kanıt olmamasına rağmen hijyen sağlanması amacıyla paketlenmeye başlanmış (Kienapple, 2020), bu da doğaya salınan atık miktarında artışa neden olmuştur.

Pandemi öncesinde ciddi bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkan tek kullanımlık malzemelerin üretimi, tüketimi, bertaraf edilmesi, üretim aşamasında havaya salınan emisyonları çevre ve iklim üzerindeki baskıyı daha da artırmaktadır. Pandemi sürecinde atıkların geri dönüşümü konusu da geri

plana atılmıştır. Birçok ülkede viral enfeksiyon bulaşmasını azaltmak amacıyla atık geri dönüşüm faaliyetlerine ara verilmiştir (Rume ve Islam, 2020). Geri dönüşüm faaliyetlerine ara verilmesi pandemi öncesi dönemde istenilen düzeyde olmayan atık dönüştürme faaliyetinin pandemi döneminde artan atıklarla birlikte iyice gerilemesine ve depolama sorunlarının oluşmasına yol açmaktadır.

Bu çalışma Covid-19 pandemisinde hem DSÖ hem de Sağlık Bakanlığının önerdiği tedbirlerle birlikte bireylerin değişen hijyen davranışlarının çevreye yönelik tutumu üzerindeki etkilerini tanımlamayı amaçlamıştır. Hijyen sağlamaya yönelik değişen davranışların çevre üzerinde yol açacağı etkilerin tanımlanması ve azaltılmasına yönelik bireylerin tutumlarının nasıl şekillendiği incelenmiştir. Literatür taraması yapıldığında Covid-19 pandemisinin çevre ve çevresel kirlilik gibi konularda etkilerine bakılan birkaç çalışma bulunmaktadır (Yurtsever 2020; Kumar vd., 2020; Elsaid vd., 2020) fakat Covid-19 pandemisinde değişen hijyen davranışları ve pandemiye çevre duyarlılığı konularını bir arada ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır, bu nedenle çalışmamız bu kapsamda ilk çalışma olacaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın Örneklemi, Veri Toplama Araçları ve Yöntemi

Çalışmanın evrenini 15 Nisan-31 Ağustos 2021 tarihleri arasında çalışmaya katılmayı kabul eden, soruları cevaplamaya engel bir durumu olmayan 18 yaş üstündeki Türkiye’de yaşayan tüm katılımcılar oluşturması düşünülmüştür. Ancak Türkiye’de yaşayan her vatandaşa ulaşmanın imkansız yakın olması nedeniyle çalışma internet üzerinden yapılmış ve internete ulaşma imkânı olan vatandaşlar çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Bu kapsamda çevrim içi olarak hazırlanan anket formu (Google Formlar) sosyal ağlarda yayılmış ve birçok kesime ulaşılmaya çalışılmıştır. Örnekleme anket formunu eksiksiz dolduran 2.851 katılımcı oluşturmaktadır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini sorgulayan 6 soru, ikinci bölüm ailede Covid-19 geçirme durumu ve Sağlık Bakanlığının önerdiği pandemi kurallarını esas alan sorulardan oluşan pandemi kurallarına uyuma yönelik 19 soru ve üçüncü bölüm ise çevre ve pandemiye çevre duyarlılığına yönelik 14 sorudan oluşmaktadır. Anket formu hazırlanırken literatürde geliştirilen “Çevresel Tutum Ölçeği”⁵, “Çevresel Davranış Ölçeği”⁶ çalışmaları incelenmiş ve bu doğrultuda anket soruları oluşturulmuştur. Ancak literatürdeki bu çalışmalardan doğrudan soru/ifade alınmamış, “Pandemide Çevre Duyarlılığı” kısmında kullanılan ifadeler araştırmacılar tarafından oluşturularak ankete eklenmiştir. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan çalışma için onay alınmıştır (2021/10.11).

İstatistiksel Yöntem

Ankete verilen cevaplar kodlanmış ve SPSS 20 paket programında analiz edilmiştir. Anketin likert ölçek ile hazırlanan ifadelerine güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Araştırmanın 5’li likertten oluşan pandemi kurallarına uyuma yönelik 12 ifadenin Cronbach Alpha katsayısı 0,91 pandemi ile ilgili ifadeler katılıma yönelik 18 ifadenin Cronbach Alpha katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur. Altunışık ve arkadaşları (2010) Cronbach Alpha değerinin 0 ile 1 arası değerler alması ve kabul edilebilir bir değer en az 0.7 olması arzalandığını ifade etmektedir. Buna göre, Cronbach Alpha değerleri likert ifadelerin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Karşılaştırmalı analizlerde çalışmada yer alan ifadeler normal dağılım göstermediği için nonparametrik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Bu doğrultuda Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis testi ve Ki-Kare testlerine bakılmıştır. Sonuçlar %95’lik güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

⁵ Bu kapsamda Özata Yücel ve Özkan (2014), Uzun ve Sağlam (2006) ve Güven (2013)’in Çevresel Tutum Ölçeği geliştirmeye yönelik çalışmaları incelenmiştir.

⁶ Bu kapsamda Cömert (2011) ve Timur ve Yılmaz (2013)’in Çevresel Davranış Ölçeği geliştirmeye yönelik çalışmaları incelenmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

1. Yaş ile hijyen kurallarına uyum arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
2. Yaş ile pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
3. Medeni durum ile hijyen kurallarına uyum arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
4. Medeni durum ile pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
5. Cinsiyet ile hijyen kurallarına uyum arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
6. Cinsiyet ile pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
7. Çevre ile ilgili eğitim alma ile pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Bulgular

Bu başlık altında, katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtların frekans ve yüzde analizine ve karşılaştırmalı analizlerine yer verilmiştir.

Katılımcıların Sosyo-Demografik ve Ekonomik Özellikleri

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	1634	57,3	Meslek	Kamu Sektörü	486	17,0	
	Erkek	1217	42,7		Özel Sektör	800	28,1	
	Toplam	2851	100,0		İşsiz	583	20,4	
Medeni Durum	Evli	1349	47,3		Öğrenci	606	21,3	
	Bekar	1343	47,1		Ev Hanımı	376	13,2	
	Toplam	2851	100,0		Toplam	2851	100,0	
Yaş	18-20 Yaş arası	268	9,4		Aylık Toplam Gelir	3.000TL'den az	1555	54,5
	21-42 Yaş Arası	1417	49,7			3001 TL-6000 TL arası	982	34,4
	43-64 Yaş Arası	1035	36,3			6001 TL-9000 TL arası	231	8,1
	65 Yaş ve Üzeri	131	4,6	9001 TL ve üzeri		83	2,9	
	Toplam	2851	100,0	Toplam		2851	100,0	
Çevre ile İlgili Eğitim Alma Durumu	Evet	1027	36,0					
	Hayır	1824	64,0					
	Toplam	2851	100,0					

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Tablo 1'de ankete katılım gösteren katılımcıların sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine bakılmıştır. Katılımcıların %57,3'ü kadın, %42,7'si erkektir. %47,3'ü evli, %52,7'si bekar olduğunu belirtmiştir. Bekar katılımcı sayısının fazla olmasının nedeni genç katılımcının fazla olmasıdır. Katılımcıların yaşları incelendiğinde 18-20 yaş arası katılımcıların oranı %9,4'tür. Katılımcıların %49,7'si 21-42 yaş arası, %36,3'ü 43-64 yaş arası ve %4,2'si ise 65 yaş ve üzeridir. Katılımcıların çalıştıkları sektörler incelendiğinde %20'si kamu sektöründe, %27,7'si özel sektörde çalışmaktadır. Ülkemizde %45,1 olan istihdam oranı dikkate alındığında katılımcıların istihdam oranı Türkiye ortalamasının biraz üzerinde gerçekleşmiştir (TUİK, data.tuik.gov.tr). Uygulamanın yapıldığı dönemde asgari ücretin 2.895, 90 TL olduğu düşünüldüğünde 3.000 TL'den daha az gelire sahip katılımcılar düşük gelirli olarak kabul edilmiştir. Katılımcıların %49,6'sı 3.000 TL'den daha az geliri olduğunu ifade etmiştir. Yani katılımcıların yarıya yakını alt gelir grubundandır. Bu durumun oluşmasında işsiz, ev hanımı ve öğrenci katılımcıların etkisi yadsınamaz. Katılımcıların çevre ile ilgili herhangi bir eğitim alma durumlarına bakıldığında %62,7'si çevre ile ilgili herhangi bir eğitim almadığını belirtmiştir. Yalnızca %37,4'ü çevre ile ilgili bir eğitim almıştır. Çevre ile ilgili herhangi bir eğitim alan katılımcıların çevre ile ilgili konulardan daha bilinçli olması beklenmektedir.

Katılımcıların Çevreye İlişkin Düşünceleri

Katılımcılara çevre ile ilgili en önemli sorunlar olarak neleri gördükleri sorulduğunda (birden fazla seçenek işaretlenebilmiştir) %78,7'si hava kirliliğini ilk sıraya koymuştur. Katılımcıların %63'ü orman ve yeşil alanların yok edilmesini, %56,5'i kimyasal atıkları, %56'sı toprak kirliliğini, %55,5'i küresel ısınmayı, %54,3'ü doğal dengenin bozulması ve kaynak israfını, %45,4'ü gürültü kirliliğini, %44,7'si çarpık kentleşmeyi, %44,5'i evsel atıkları, %42,7'si pandemi koşullarını, %42,3'ü görüntü kirliliğini %37,2'si sera gazlarını çevre sorunları olarak tanımlamıştır. Görüldüğü gibi pandemi koşullarını çevre kirliliği olarak görenlerin oranı diğer çevre sorunlarına kıyasla daha düşüktür.

Katılımcıların pandemi sürecinde çevreye yükledikleri yükü görebilmek amacıyla pandemi sürecinde en çok hangi tek kullanımlık malzemeleri kullandıkları sorulduğunda (birden fazla seçenek işaretlenebilmiştir) beklenildiği gibi tek kullanımlık maske (%96,1) ilk sıradadır. Sırasıyla ıslak mendil (%61,5), tek kullanımlık eldiven (%49,1), kâğıt mendil (%42,5), tek kullanımlık havlu (%22,8), tek kullanımlık yemek malzemesi (%16,1), galoş (%15,3), tek kullanımlık örtü (%11) ve tek kullanımlık seccade (%10) maskeyi takip etmiştir. Tek kullanımlık malzemelerin her çeşidinin az ya da çok pandemi sürecinde hijyenin sağlanması amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Katılımcıların Ailesindeki Covid-19 ile İlgili Durumları

İfade	Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Covid-19 teşhisi aldım ve iyileştim.	620	21,7	2231	78,3
Covid-19 teşhisi aldım ve tedavi olmak için hastaneye yatmam gerekti.	130	4,6	2721	95,4
Ailemden biri Covid-19 teşhisi aldı ve iyileşti.	1237	43,4	1614	56,6
Ailemden biri Covid-19 teşhisi aldı ve tedavi olmak için hastaneye yatmam gerekti.	421	14,8	2430	85,2
Ailemde Covid-19 hastalığından ölen oldu.	240	8,4	2611	91,6
Aile dışında samimi olduğumuz akrabalar/komşular/tanıdıklar arasında Covid-19 tanısı alan oldu.	2284	80,1	567	19,9
Aile dışında samimi olduğumuz akrabalar/komşular/tanıdıklar arasında Covid-19 hastalığından ölen oldu.	1469	51,5	1382	48,5
Ailemde 20 yaş altı ve 65 yaş üstü birey/bireyler var.	2307	80,9	544	19,1

Tablo 2. Covid-19 Geçirme Durum Tablosu

Pandemi sürecinde katılımcıların hijyen konusundaki hassasiyetlerini ve bunun çevreye etkilerini anlayabilmek amacıyla kendilerinin, ailelerinin ve çevresindekilerin Covid-19 hastalığı geçirme durumlarını öğrenmek elzemdir. Bu nedenle katılımcılara Covid-19'dan etkilenme durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Katılımcıların %21,7'si Covid-19 teşhisi aldığını ve iyileştiğini ifade etmiştir. Katılımcıların %4,6'sı yakalandığı Covid-19 hastalığının tedavisi için hastaneye yattığını belirtmiştir. Ailesinden birinin/birilerinin Covid-19 teşhisi aldığını belirtenlerin oranı %43,4 olmuştur. Katılımcıların %14,8'inin aile üyelerinden biri/birileri yakalandığı Covid-19 hastalığının tedavisi için hastaneye yatmıştır. Aile üyelerinden birisini/birilerini bu hastalıktan ötürü kaybeden katılımcıların oranı %8,4 olmuştur. Katılımcıların aile dışında samimi olduğu akrabalar/komşular/tanıdıklar arasında Covid-19 tanısı alanların oranı %80,1 olarak gerçekleşmiştir. Katılımcıların %51,5'i aile dışında samimi olduğu akrabalar/komşular/tanıdıklardan birini/birilerini Covid-19 hastalığından ötürü kaybetmiştir. Ailesinde 20 yaş altı ve 65 yaş üstü birey/bireyler olduğunu belirtenlerin oranı ise %80,9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Özellikle ailesinde 65 yaş üstü bireyler bulunan insanların hastalığın bu yaş grubuna bulaşmasının ve ölüm oranlarını yüksek olması sebebiyle hijyen konusunda daha fazla hassasiyete sahip olması beklenmektedir.

Katılımcıların Hijyen Kurallarına İlişkin Yaklaşımları

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Fikrim Yok		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Sağlık Bakanlığının pandemi sebebiyle tanımladığı kuralları doğru ve gerekli buluyorum.	377	13,2	288	10,1	471	16,5	867	30,4	848	29,7
Pandemi sürecinde ellerimi sık sık su ve sabun ile en az 20 sn. boyunca yıkarım.	109	3,8	64	2,2	149	5,2	1060	37,2	1469	51,5
Pandemi sürecinde bulunduğum ortamları sık sık havalandırırım.	101	3,5	63	2,2	121	4,2	1007	35,3	1559	54,7
Pandemi sürecinde ellerimi yıkamadan ağzıma, gözümeye ve yüzümeye dokunmamaya özen gösteririm.	107	3,8	74	2,6	176	6,2	1013	35,5	1481	51,9
Pandemi sürecinde öksürme ve hapsirme sırasında ağzımı ve burnumu tek kullanımlık mendille kapatırım.	105	3,7	115	4,0	209	7,3	1119	39,2	1303	45,7
Pandemi sürecinde kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığım yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizlerim.	139	4,9	269	9,4	426	14,9	1060	37,2	957	33,2
Pandemi sürecinde tokalaşma ve sarılma gibi yakın temaslardan kaçınırım.	88	3,1	74	2,6	186	6,5	946	33,2	1557	54,6
Pandemi sürecinde hiçbir kişisel eşyayı ortak kullanmamaya dikkat ederim.	85	3,0	70	2,5	161	5,6	980	34,4	1555	54,5
Pandemi sürecinde maske takmadan kapıdan dışarı çıkmam.	97	3,4	73	2,6	149	5,2	755	26,5	1777	62,3
Pandemi sürecinde kalabalık ortamlarda sosyal mesafeye dikkat ederim.	90	3,2	66	2,3	130	4,6	1009	35,4	1556	54,6
Pandemi sürecinde dezenfektan/kolonya kullanmaya özen gösteririm.	85	3,0	78	2,7	133	4,7	877	30,8	1678	58,9

Tablo 3. Pandemi Kurallarına Uyum Tablosu

Katılımcıların hijyen kurallarına uyması pandemi sürecinde hastalığın bulaşmaması ve hastalıktan korunma amacıyla önem kazanmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların pandemi sürecinde hijyen

kurallarına uyma konusunda genel itibariyle istekli oldukları görülmektedir. Katılımcıların %60,1'i Sağlık Bakanlığının pandemi sebebiyle tanımladığı kuralları doğru ve gerekli bulduğunu, %23,3'ü ise gerekli bulmadığını ifade etmiştir. Ancak kuralları gerekli bulmayanların hijyen konusundaki davranışları sorulduğunda hijyen kurallarına uyma oranının azaldığı görülmektedir. Pandemi sürecinde katılımcıların %88,7'si ellerini sık sık su ve sabun ile en az 20 saniye boyunca yıkadığını; %91'i bulunduğu ortamları sık sık havalandırdığını; %87,4'ü ellerini yıkamadan ağzına, gözüne ve yüzüne dokunmamaya özen gösterdiğini; %88,9'u öksürme ve hapsirme sırasında ağzını ve burnunu tek kullanımlık mendille kapattığını; %70,4'ü kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığı yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizlediğini; %87,8'i tokalaşma ve sarılma gibi yakın temaslardan kaçındığını; %88,9'u pandemi sürecinde kişisel eşyalarını ortak kullanmamaya dikkat ettiğini; %88,8'i maske takmadan dışarı çıkmadığını; %90'ı kalabalık ortamlarda sosyal mesafeye dikkat ettiğini ve %89,7'si dezenfektan/kolonya kullanmaya özen gösterdiğini belirtmiştir (Tablo 3). İfadelere verilen cevaplardan da görülebildiği gibi katılımcıların büyük çoğunluğu pandemi sürecinde hijyen konusuna önem göstermektedir.

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Fikrim Yok		Katlıyorum		Kesinlikle Katlıyorum	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Pandemiden önce çevre ile ilgili konulara hassasiyetle yaklaşırdım.	103	3,6	147	5,2	421	14,8	1295	45,4	885	31,0
Pandemiden önce tek kullanımlık malzemeleri sık sık kullanırdım.	264	9,3	672	23,6	617	21,6	855	30,0	443	15,5
Pandemiden önce atıkları kaynağında ayrıştırmaya dikkat ederdim.	140	4,9	393	13,8	728	25,5	1038	36,4	552	19,4
Pandemi döneminde tek kullanımlık malzemeleri kullanmayı çoğalttım.	98	3,4	120	4,2	174	6,1	1173	41,1	1286	45,1
Pandemi döneminde evsel atıklarında artış oldu.	109	3,8	257	9,0	466	16,3	1187	41,6	832	29,2
Covid 19'dan korunmak için her türlü tek kullanımlık malzemeyi kullanmaktan çekinmem.	116	4,1	131	4,6	145	5,1	1097	38,5	1080	37,9
Pandemi döneminde birden fazla kullanımlık yıkanabilir maske kullanımını tercih ettim.	867	30,4	906	31,8	351	12,3	395	13,9	332	11,6
Pandemi sürecinde çevrenin daha çok tahrip edildiğini düşünüyorum.	682	23,9	379	13,3	155	5,4	915	32,1	720	25,3
Pandemi sürecinde maskelerin çevreyi kirletecek şekilde bırakıldığını düşünüyorum.	99	3,5	115	4,0	270	9,5	1121	39,3	1246	43,7
Pandemi sürecinde havanın eskisi kadar kirlenmediğini düşünüyorum.	190	6,7	386	13,5	745	26,1	969	34,0	561	19,7
Pandemi sürecinde toplu taşıma araçlarını daha az kullandım.	112	3,9	183	6,4	230	8,1	1099	38,5	1227	43,0

Pandemi sürecinde şahsi araç kullanımına ağırlık verdim.	151	5,3	212	7,4	269	9,4	1038	36,4	1181	41,4
Pandemi sürecinde mümkün olduğu kadar evden çıkmamaya çalıştım.	112	3,9	152	5,3	233	8,2	1094	38,4	1260	44,2
Pandemi sürecinde ambalajlı ürünleri kullanmaya ağırlık verdim.	152	5,3	350	12,3	525	18,4	1008	35,4	816	28,6

Tablo 4. Pandemide Çevre Duyarlılığı

Çevreye yönelik tutum çevrenin korunmasında önem arz etmektedir. Öyle ki kullan-at mantığı ile üretilen birçok ürün çevreye taşıyamayacağı yükler bindirmektedir. Pandemi öncesinde çevre konusunda önemli sorunlar arasında sıralanan kullan-at ürünlerin pandemi sonrası kullanımının daha fazla artması bu sorunun boyutunu daha da artırmıştır. Bu maksatla katılımcıların pandemi öncesi ve pandemi sürecinde çevreye yönelik tutumlarına bakılmış olup, genel itibarıyla çevreyi dikkate alan bir yaklaşıma sahip oldukları gözlenmiştir. Katılımcıların pandemi öncesindeki hassasiyetlerini öğrenmek amacıyla verilen ifadelere katılımlarına bakıldığında %76,4'ü çevre ile ilgili konulara hassasiyet gösterdiğini; %45,5'i tek kullanımlık malzemeleri sık kullandığını ve %55,8'i atıkları kaynağında ayrıştırmaya dikkat ettiğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi pandemi öncesinde katılımcıların yarıya yakınının tek kullanımlık malzemeleri kullandığı görülmektedir. Katılımcıların pandemi sürecindeki çevre hassasiyetlerini öğrenmek amacıyla verilen ifadelere katılımlarına bakıldığında %86,2'si tek kullanımlık malzemeleri kullanmayı çoğalttığını; %70,8'i evsel atıklarında artış olduğunu; %64'ü ambalajlı ürünleri kullanmayı tercih ettiğini; %76,4'ü Covid-19'dan korunmak için tek kullanımlık malzeme kullanmaktan çekinmeyeceğini; %81,5'i toplu taşıma araçlarını daha az kullandığını; %78'i şahsi araç kullanımına ağırlık verdiğini ifade etmiştir (Tablo 4). Görüldüğü gibi pandemi sürecinde tek kullanımlık malzeme kullanımı ve özel araç kullanımı hijyen kaygılarından ötürü çoğalmıştır. Öyle ki birden fazla kullanımlık yıkanabilir maske kullanımı sadece %25,5 dolaylarında olmuştur. Bu durum çevre üzerindeki yükün her geçen gün hızla artmasına zemin oluşturmaktadır.

Katılımcıların pandemi sürecinin çevreye yönelik etkilerine yönelik düşüncelerine bakıldığında %55,4'ü çevrenin daha çok tahrip edildiğini; %83'ü maskelerin çevreyi kirletecek şekilde bırakıldığını düşünmektedir. Katılımcılar da önceki ifadelerinde belirttikleri gibi pandemi sürecinin çevre üzerindeki yükü artırdığının farkındadır. Katılımcıların %53,7'si pandemi sürecinde havanın eskisi kadar kirlenmediğini belirtmiştir. Bu durumda katılımcıların çeşitli nedenlerle (merkezi hükümet tarafından belirli zamanlarda evden çıkmanın kısıtlanması, özel sektörlerin evden çalışmayı yaygınlaştırması gibi) evden çalışmalarının⁷ ve pandemi öncesi süreçtekinin aksine evden daha az çıkmalarının etkisi (%82,6'sı evden daha az çıktığını belirtmiştir) göz ardı edilemez. Katılımcıların pandemi sürecinde toplu taşıma araçlarını kullanmayı tercih etmedikleri düşünüldüğünde hava üzerinde çok fazla olumsuz etkisi olacak bu süreç evden çıkmanın azalması ile dengelenmiştir.

Karşılaştırmalı Analizler

Pandemi kurallarına uyum ve pandemide çevre duyarlılığı ilişkisine yönelik Likert ifadelerin frekans dağılımları verildikten sonra bazı ifadelerin ters kodlaması yapılmış ve çalışmanın normallik dağılımına bakılmıştır. Çalışmada yer alan ifadeler normal dağılım göstermediği için nonparametrik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Bu doğrultuda bağımsız iki grup için elde edilen puanların birbirinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla Mann Whitney U testine, bağımsız iki veya daha çok grubun bir bağımlı değişkene ait ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla Kruskal Wallis testine ve araştırılan olayla ilgili olarak gözlemlenen frekans değerinin belirli değerden farklı olup olmadığını tespit edilmesi amacıyla Ki-Kare testlerine bakılmıştır.

⁷ "Türkiye'de İş Hayatı ve Çalışma Alanları Yeni Dönem Raporu"na göre pandeminin ilk dönemlerinde birlikte ülkemizde çalışanların %70'i evden çalışmaya başlamıştı (Sputnik Türkiye, 2020).

	Cinsiyet	N	Mean Rank
Hijyen Kurallarına Uyum Ortalama	Kadın	1634	1484,31
	Erkek	1217	1347,71

Tablo 5. Cinsiyet ile Hijyen Kurallarına Uyum İfadelerinin Ortalama Değerlerinin Karşılaştırılması

Cinsiyet ile pandemi kurallarına uyum ifadelerinin ortalaması arasındaki ilişkiyi bulmak için Mann Whitney U Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,000$; $p<0,05$). Kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla pandemi kurallarına daha uyumlu olduklarını belirttikleri görülmüştür (Tablo 5).

	Cinsiyet	N	Mean Rank
Pandemide Çevre Duyarlılığı Ortalama	Kadın	1634	1470,45
	Erkek	1217	1366,32

Tablo 6. Cinsiyet ile Pandemide Çevre Duyarlılığı Ortalama Değerlerinin Karşılaştırılması

Cinsiyet ile pandemide çevre duyarlılığı ifadelerinin ortalaması arasındaki ilişkiyi bulmak için Mann Whitney U Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,001$; $p<0,05$). Buna göre Tablo 5 ve 6'da kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre çevresel konularda daha fazla duyarlılığa sahip olduğu görülmüştür. Kadın katılımcıların pandemi öncesinde de erkek katılımcılara kıyasla çevresel konularda duyarlılıklarının daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda çıkan sonuç beklenen bir durumdur.

	Medeni Durum	N	Mean Rank	SD	X2	P
Hijyen Kurallarına Uyum Ortalama	Evli	1349	1500,55	3	21,067	0,000
	Bekar	1343	1359,05			

Tablo 7. Medeni Durum Değişkenine Göre Hijyen Kurallarına Uyumun Karşılaştırılması

Medeni durum ile hijyen kurallarına uyum ifadelerinin ortalamasına Kruskal Wallis Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,000$; $p<0,05$). Buna göre evli katılımcılar bekar katılımcılara göre hijyen kurallarına daha fazla uyma eğilimine sahiptir (Tablo 7). Bu duruma eşlerle ve çocuklarla beraber yaşamının getirdiği bazı sorumlulukların etkili olduğunu söyleyebiliriz.

	Yaş	N	Mean Rank	SD	X2	P
Hijyen Kurallarına Uyum Ortalama	20 Yaş altı	268	1279,16	3	9,892	0,020
	21-42 yaş arası	1417	1443,33			
	43-64 yaş arası	1035	1433,08			
	65 yaş ve üzeri	131	1483,03			

Tablo 8. Yaş Değişkenine Göre Hijyen Kurallarına Uyumun Karşılaştırılması

Yaş ile pandemi kurallarına uyum ifadelerinin ortalamasına Kruskal Wallis Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,000$; $p<0,05$). Buna göre genç katılımcılar orta ve üst yaş grubu katılımcılara göre hijyen kurallarına daha az riayet etmektedirler. Hijyen kurallarına en fazla riayet eden yaş grubu ise pandeminin başından beri en riskli grup olarak zikredilen 65 yaş ve üstü katılımcılardır (Tablo 8).

Yaş ile pandemi öncesi ve pandemi dönemi çevresel tutum ortalamalarına bakıldığında her ne kadar anlamlı bir ilişki bulunamamış olsa da bulgular incelendiğinde pandemi öncesinde çevresel tutum ortalaması en düşük ortalamanın 65 yaş ve üzeri katılımcılar da olduğu görülürken, pandemi döneminde 20 yaş ve altı katılımcılarda en düşük oran görülmüştür. 65 yaş ve üstü bireyler pandemi sürecinde hem hijyen kurallarına riayet etme konusunda dikkatli davranmış, hem de çevreye yönelik tutumları bu dönemde daha olumlu yönde gelişme göstermiştir.

	Gelir Düzeyi	N	Mean Rank	SD	X2	P
Hijyen Kurallarına Uyum Ortalama	3.000 TL'den az	1555	1393,06	3	11,627	0,009
	3001-6000 TL arası	982	1493,24			
	6001TL-9000 TL arası	231	1413,15			
	9001 TL ve üzeri	83	1283,34			

Tablo 9. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Hijyen Kurallarına Uyumun Karşılaştırılması

Gelir düzeyi ile pandemi kurallarına uyum ifadelerinin ortalamasına Kruskal Wallis Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,009$; $p<0,05$). Buna göre katılımcılar arasında hijyen kurallarına en az dikkat eden kesim 9001 TL ve üzeri gelire sahip olan katılımcı grubudur. Daha düşük gelire sahip katılımcılarda hijyen kurallarına dikkat etme oranları daha yüksek düzeylerde (Tablo 9).

Çevre ile ilgili eğitim alma değişkeni ile pandemi kurallarına uyum ifadelerinin ortalaması arasındaki ilişkiyi bulmak için Mann Whitney U Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,586$; $p>0,05$). Aynı şekilde çevre ile eğitim alma ve pandemide çevre duyarlılığı ifadelerinin ortalaması arasındaki ilişkiyi bulmak için Mann Whitney U Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,263$; $p>0,05$).

Pandemide çevre duyarlılığı ifadelerinin ortalaması ile medeni durum ile ($p=0,461$; $p>0,05$); yaş ile ($p=0,788$; $p>0,05$); meslek ile ($p=0,059$; $p>0,05$) ilişkilerini bulmak için Mann Whitney U Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

	Gelir Düzeyi	N	Mean Rank	SD	X2	P
Pandemide Çevre Duyarlılığı Ortalama	3.000 TL'den az	1555	1390,66	3	10,853	0,013
	3001-6000 TL arası	982	1458,42			
	6001TL-9000 TL arası	231	1444,79			
	9001 TL ve üzeri	83	1652,24			

Tablo 10. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Pandemide Çevre Duyarlılığının Karşılaştırılması

Gelir düzeyi ile pandemide çevre duyarlılığı ifadelerinin ortalamasına Kruskal Wallis Testi ile bakılmış olup anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p=0,013$; $p<0,05$). Buna göre katılımcılar arasında çevre ile ilgili konularda en az hassasiyete sahip kesim 3.000 TL'den az gelire sahip katılımcılar olmuştur. En yüksek hassasiyete sahip kesim ise 9.000 TL ve üzeri gelire sahip katılımcılar olmuştur (Tablo 10).

Yaş, medeni durum ve cinsiyet değişkenleri ile bazı ifadeler arasındaki ilişkiyi görmek amacıyla Ki-Kare Testi yapılmıştır.

		Sağlık Bakanlığın Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kuralları Doğru ve Gerekli Buluyorum						
		Frekans	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Cinsiyet	Kadın	Frekans	51	77	218	784	504	1634
		Yüzde	3,1	4,7	13,3	48,0	30,8	100,0
	Erkek	Frekans	52	70	203	511	381	1217
		Yüzde	4,3	5,8	16,7	42,0	31,3	100,0

Toplam	Frekans	103	147	421	1295	885	2851
	Yüzde	3,6	5,2	14,8	45,4	31,0	100,0

Tablo 11. Cinsiyet Değişkeni ile Pandemiden Önce Çevre Duyarlılığının Karşılaştırılması

Cinsiyet değişkeni ile "Pandemiden Önce Çevre ile İlgili Konulara Hassasiyetle Yaklaşırdım" ifadesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p= 0,005$; $p<0,05$, Tablo 11). Buna göre kadın katılımcılarda Bakanlığın tanımladığı kuralları doğru ve gerekli bulanların oranı erkek katılımcılardan biraz fazla çıkmıştır.

Cinsiyet ile "Pandemiden önce tek kullanımlık malzemeleri sık sık kullanırdım" ($p= 0,037$; $p<0,05$); Pandemi sürecinde maskelerin çevreyi kirletecek şekilde bırakıldığını düşünüyorum., " ($p= 0,003$; $p<0,05$); "Pandemi sürecinde şahsi araç kullanımına ağırlık verdim" ($p= 0,015$; $p<0,05$) "Pandemi sürecinde mümkün olduğu kadar evden çıkmamaya çalıştım" ($p= 0,000$; $p<0,05$) ve "Pandemi sürecinde ambalajlı ürünleri kullanmaya ağırlık verdim" ($p= 0,000$; $p<0,05$) ifadeleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

		Sağlık Bakanlığın Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kuralları Doğru ve Gerekli Buluyorum						
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam	
Yaş	20 Yaş Altı	Frekans	30	27	61	90	60	268
		Yüzde	11,2	10,1	22,8	33,6	22,4	100,0
	21-42 Yaş Arası	Frekans	195	148	254	414	406	1417
		Yüzde	13,8	10,4	17,9	29,2	28,7	100,0
	43-64 Yaş Arası	Frekans	134	100	144	325	322	1035
		Yüzde	12,9	9,7	13,9	31,4	32,1	100,0
	65 Yaş ve Üzeri	Frekans	18	13	12	38	50	131
		Yüzde	13,7	9,9	9,2	29,0	38,2	100,0
Toplam	Frekans	377	288	471	867	848	2851	
	Yüzde	13,2	10,1	16,5	30,4	29,7	100,0	

Tablo 12. Yaş Değişkeni ile Sağlık Bakanlığın Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kurallara Uyumun Karşılaştırılması

Yaş ile "Sağlık Bakanlığın Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kuralları Doğru ve Gerekli Buluyorum" ifadesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p= 0,002$; $p<0,05$). 65 yaş ve üzeri katılımcıların bu ifadeye diğer yaş gruplarına göre daha fazla katıldıklarını belirtmişlerdir (%67,2). 20 yaş ve altı katılımcılarda bu ifadeye katıldığını belirtenlerin oranı en düşüktür (%56). Bu durumda 65 yaş ve üzeri katılımcıların Covid-19 hastalığında en riskli grup olarak ifade edilmesi de önemli bir etkidir. Ancak her yaş grubunda yaklaşık %20-23 aralığında bir kesim bu kuralları gereksiz bulmaktadır (Tablo 12).

Yaş ile "Pandemi sürecinde kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığım yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizlerim" ($p= 0,000$; $p<0,05$); "Pandemi sürecinde ellerimi yıkamadan ağzıma, gözüme ve yüzüme dokunmamaya özen gösteririm" ($p= 0,000$; $p<0,05$); "Pandemi sürecinde öksürme ve hapsirme sırasında ağzımı ve burnumu tek kullanımlık mendille kapatırım" ($p= 0,027$; $p<0,05$) ifadeleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

		Sağlık Bakanlığının Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kuralları Doğru ve Gerekli Buluyorum						
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam	
Yaş	Evli	Frekans	144	115	196	417	477	1349
		Yüzde	10,7	8,5	14,5	30,9	35,4	100,0
	Bekar	Frekans	233	173	275	450	371	1502
		Yüzde	15,5	11,5	18,3	30,0	24,7	100,0
Toplam		Frekans	377	288	471	867	848	2851
		Yüzde	13,2	10,1	16,5	30,4	29,7	100,0

Tablo 13. Medeni Durum Değişkeni ile Sağlık Bakanlığının Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kurallara Uyumun Karşılaştırılması

Medeni Durum değişkeni ile “Sağlık Bakanlığının Pandemi Sebebiyle Tanımladığı Kuralları Doğru ve Gerekli Buluyorum” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p= 0,000$; $p<0,05$). Buna göre evli katılımcılarda bu ifadeye katılma oranı (%66,3), bekar katılımcılara göre daha yüksektir. Bu duruma aile içindeki bireylere karşı sorumlu olma hassasiyetinin etken olduğunu söyleyebiliriz (Tablo 13).

Medeni Durum değişkeni ile “Pandemi sürecinde ellerimi sık sık su ve sabun ile en az 20 sn. boyunca yıkıyorum” ($p= 0,000$; $p<0,05$); “Pandemide sürecinde bulunduğum ortamları sık sık havalandırırım” ($p= 0,023$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde ellerimi yıkamadan ağızma, gözüme ve yüzüme dokunmamaya özen gösteririm” ($p= 0,001$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde öksürme ve hapsirme sırasında ağızımı ve burnumu tek kullanımlık mendille kapatırım” ($p= 0,000$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığım yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizlerim” ($p= 0,000$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde tokalaşma ve sarılma gibi yakın temaslardan kaçınıyorum” ($p= 0,000$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde hiçbir kişisel eşyayı ortak kullanmamaya dikkat ederim.” ($p= 0,008$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde kalabalık ortamlarda sosyal mesafeye dikkat ederim” ($p= 0,012$; $p<0,05$); “Pandemi sürecinde dezenfektan/kolonya kullanmaya özen gösteririm” ($p= 0,048$; $p<0,05$) ifadeleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünya 1970 sonrası süreçte çevre ile ilgili sorunların tüm canlı, cansız varlıklara getirdiği yükleri ve bunların çözümü ile ilgili konulara tartışa geldiği dönemden günümüze kadar hiçbir şekilde bugün geçtiğimiz gibi olağan üstü bir süreçten geçmemiştir. İnsanların ekonomik gelişme kaygısı ile hep geri plana attığı çevre duyarlılığı ilk kez salgın bir hastalıktan ötürü önemli hale geldi. Bu süreçte bulaşıcılığı yüksek olan Covid-19 hastalığı hızla dünya düzeyine yayılım göstermiş, insanoğlu ilk kez bir hastalıktan dolayı eve uzun süreli kapanmaları da içeren sert tedbirlere başvurmuştur. Bu süreçte hastalığın yayılımını ve bulaşıcılığını azaltmak kaygısıyla hızla hijyen kurallarına uyum sağlanma mecburiyeti doğmuştur. Bu mecburiyet ise zaten Sanayi Devrimi ile 1750’li yıllardan beri üzerindeki yükü her geçen gün artan çevreye yeni yüklerin gelmesine yol açmıştır.

Salgın döneminde her ne kadar insanların evlerine kapanmaları ile hava, deniz ve kara ulaşım vasıtalarını minimum düzeyde kullanmaları, sanayi tesislerin tam veya kısmi şekilde üretimlerinin durdurulması veya kısıtlanması hava kirliliğini azaltıcı bir etken olarak ortaya çıkmış olsa da, hijyen sağlama kaygısıyla tek kullanımlık plastiklerin kullanımının artırılması ve bunların kontrolsüz bir şekilde doğaya salınımları, antiseptik ve antibakteriyel içeren kimyasal ürünlerin kullanımının artması ve atık olarak sulara karışması, online alışverişlerde yaşanan büyük artışların paketleme ve kargolama aşamalarında daha çok plastik tüketilmesi gibi sorunlara da yol açmıştır. Pandemi öncesi dönemde tek kullanımlık atıkların üretimi, tüketimi, bertaraf edilmesi sürecinde yaşanan sıkıntılar pandemi ile artarak devam etmiştir. Pandemi öncesinde istenilen düzeyde olmayan atıkların geri dönüşümü faaliyetleri iyice gerilemiştir.

Yurtsever (2020) yapmış olduğu çalışmada pandeminin çevresel kirlilik (hava, su, gürültü ve görüntü kirliliği ve atıklar gibi) üzerine etkileri konularına odaklanmış ve pandemi döneminde çevresel konularda her ne kadar iyileşmeler görülse de bunun geçici olduğu vurgulanmıştır. Pandemi döneminde yaygınlaşan uzaktan eğitim, e-ticaret, video konferans, kara-hava yolculuğunda azalma gibi sosyal değişimlerin nasıl kalıcı hale getirilebileceğinin araştırılması ve düşük karbon oluşturacak yöntemlere katkıda bulunulması gerektiği öne çıkarılmıştır.

Kumar ve arkadaşlarının (2020), Hindistan'da Covid-19'un çevre üzerindeki etkilerini ortaya koydukları çalışmada, sokağa çıkma kısıtlamaları hayvanların insanlar tarafından hapsedilme veya öldürülme korkusunu azalttığı için her yerde özgürce hareket etmesini sağladığı, havanın daha az kirli olduğu için dağların kentlerden daha rahat gözüktüğü, düğün gibi kutlamaların ertelenmesi veya iptal edilmesiyle çiftlerin veya ailelerin maliyet tasarrufu sağladıkları, cinayet, yolsuzluk vb. suçlarda bir azalma olduğu ancak aile içi şiddet olaylarının arttığı gibi sonuçları olduğunu vurgulamışlardır.

Elsaid ve arkadaşlarının (2021) yapmış olduğu çalışmada yoğun nüfus ve endüstriyel faaliyetlerin olduğu kirli alanlarda pandemi döneminde hava kalitesinde iyileşmenin görüldüğü, doğal su kaynaklarında su kalitesinin arttığı belirtilirken, dezenfektan ve bazı ilaçların kullanımının artması nedeniyle atık su tesislerine daha yüksek düzeyde organik yük bindiği, katı atıkların hem nicelik hem de nitelik olarak artış gösterdiği ve uygun katı atık yönetiminin şart olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Feng ve arkadaşlarının (2021), Cai ve arkadaşlarının (2021), Usman ve arkadaşlarının (2020) pandeminin hava kirliliği üzerindeki etkileri, hava kalitesi ve bunun insan sağlığına yönelik etkileri üzerine yapmış oldukları çalışmalar da bulunmaktadır.

Araştırmadan elde ettiğimiz bulgulara göre; katılımcılar Türkiye'deki en önemli çevre sorununu %78,7 oranla hava kirliliği olarak tanımlamıştır. Bu sonuç literatürde çevre duyarlılığı ile ilgili yapılan çalışmalarının sonucu ile benzerlik göstermektedir (Çelen vd., 2002, Oğuz vd., 2011; Elsaid vd., 2021). Çelen vd. (2002) bu durumu "etkisi kısa sürede ortaya çıkabilecek ve gözle görülen sorunların önemsendiği" şeklinde yorumlamışlardır.

Pandemi de hasta olma kaygısının, bulaşın önlenmesi için hijyen davranışlarında artışa yol açacağı düşünülmektedir. Çalışmaya katılan katılımcıların pandemi sürecinde kendi aile ve çevresinde birçok kez şahit olduğu hastalıktan beklenildiği gibi korunmaya yönelik tutumlarını değiştirdikleri, %80'inden fazlası Sağlık Bakanlığı'nın tanımladığı hijyen kurallarına uyduğunu ifade etmiştir. Hijyen konusunda hassasiyetlerin artmasına paralel bir şekilde tek kullanımlık malzeme ve özel araç kullanımının arttığı görülmüştür. Katılımcılar bu süreçte çevreye yükledikleri yükün de farkındadırlar.

Çalışmada yaş ile hijyen kurallarına uyum değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunduğu yönelik hipotez doğrulanmıştır. Hijyen kurallarına en az dikkat eden kesimi genç yaş katılımcı olarak ifade edilen 18-20 yaş arası bireyler oluşturmaktadır. 65 yaş ve üstünde olan bireylerin diğer yaş gruplarına kıyasla hijyen kurallarına uyma davranışını sergileme düzeyi yüksek olarak bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuç Çiçek ve arkadaşlarının (2021) yaptığı çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu durumda pandeminin başından itibaren en riskli grup olarak görülen ve medya organlarında sürekli olarak uyarılan kesim olmalarının da etkisinin bulunduğunu ifade edebiliriz. Yaş değişkeni ile pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Medeni durum ile hijyen kurallarına uyum değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunduğu yönelik hipotez doğrulanmıştır. Evli katılımcıların diğer katılımcılara kıyasla hijyen kurallarına uyma davranışını sergileme düzeyi yüksek olarak bulunmuştur ($p<0,05$). Evli katılımcıların diğer katılımcılara göre hijyen konusunda daha sorumluluk sahibi olduğu söylenebilmektedir. Medeni durum değişkeni ile pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Cinsiyet ile hijyen kurallarına uyum değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunduğu yönelik hipotez doğrulanmıştır. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla hijyen kurallarına uyma davranışını sergileme düzeyi yüksek olarak bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuç literatürdeki benzer çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Çiçek vd. 2021, Altun 2020). Aynı durum pandemide çevre duyarlılığı değişkeni için de geçerlidir. Kadınlar bu değişkende de erkeklere göre daha isteklidirler. Bu durum pandemi öncesinde de kadınların çevre konusunda hassasiyetleri erkeklere göre daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda beklenen bir sonuçtur. Çalışma

kadın katılımcıların hijyen ve çevre ile ilgili olumlu tutumlarda erkek katılımcılara göre daha bilinçli olduklarını göstermektedir.

Çevre konusunda eğitim almış olma ile pandemi kurallarına uyum ve pandemide çevre duyarlılığı arasında anlamlı bir fark bulunduğu yönelik hipotezler ise reddedilmiştir. Her ne kadar analiz sonucunda ortaya çıkan tablolarda çevre ile ilgili konularda eğitim almış olan katılımcıların çevre konusunda hassasiyetleri yüksek çıksa da bu anlamlı bir fark oluşturacak düzeyde gerçekleşmemiştir. Oğuz ve arkadaşlarının (2011) üniversite öğrencilerinde çevre bilincini değerlendirdikleri çalışmalarında da çevre ile ilgili alanlarda okuyan öğrencilerde çevre duyarlılığının yetersiz olduğu, çevre ile ilgili eğitimin çevre duyarlılığına bir katkısı olmadığı vurgulanmıştır. Çalışmamızın sonuçları da buna benzerlik göstermektedir.

Çalışmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun hijyen ve çevre konularında hassasiyetlerinin beklenildiğinden yüksek çıktığı görülmektedir. Ülkemizde pandemi öncesi süreçte çevreyi korumaya yönelik eylemsel düzeyde pek başarılı uygulamalar hayata geçirilememiş olsa da katılımcılarda çevre bilincinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durum pandemi sürecinde de devam etmiştir. Ancak her ne kadar halk yüksek bir çevre bilinci düzeyine sahip olsa da bunu gündelik hayatta eyleme dönüştürme konusunda isteksiz olabilmektedir. Katılımcıların bilgi ve farkındalık seviyeleri ile tutum ve davranışlarının doğru orantılı olmadığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle bilgi ve farkındalık, bireylerin çevre ile ilgili konularda tutum ve gündelik yaşamlarındaki davranışlarının üzerinde her zaman etkin bir rol oynamamaktadır. Bu durumu ülkemizde her geçen gün artan çevre kirliliklerinde görebilmekteyiz. Hijyen konusunda birçok yayın organının aktif faaliyeti ile istenilen düzeylere erişildiği düşünüldüğünde bunun çevreye yönelik zararlarının giderilmesinde de aynı yayın organlarının kullanılması ve ileride olabilecek zararların sürekli olarak halka yansıtılması önem arz etmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda; Toplumun hijyen kurallarının uyumu ve pandeminin yönetilmesinde bu uyumun katkısının vurgulanması önem arz etmekle birlikte kullanılan malzemelerin atık yönetimi ve imha sürecine yönelik bilgi aktarımı da yapılmalıdır. Televizyon, radyo, gazete vb. kitle iletişim araçları kullanılarak çevresel kirliliğin meydana getirdiği olumsuz sonuçlar konusunda bireylerde farkındalık oluşturulmalıdır. Bireylerin hijyen davranışlarını geliştirecek, çevre duyarlılığı ve atık yönetimi ile ilgili eğitim programlarının hazırlanması ve erken yaşlardan başlayarak bireylere okullarda, eğitim merkezlerinde, birinci basamak sağlık kuruluşlarında, medya aracılığıyla bu konularda eğitimler verilmelidir. Bu konulardaki eğitim içerikleri ile bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılması sağlamalı bununla birlikte tutum ve davranışları da değiştirmeye yönelik olmalıdır. İnsanların sağlıklı, temiz, güvenli ve daha iyi bir çevrede yaşamını sürdürmesi yine insanın çabasına bağlıdır. Çevreye olumsuz etki eden, koruyup geliştirebilen de insanın kendisidir. Temel insan haklarından birisi de sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamaktır. Bu bilinçte ancak etkili ve kaliteli bir eğitimle mümkündür.

Yazar Katkıları:

Çalışmaya; Yazar 1: %50, Yazar 2: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı:

“Covid-19 Pandemisinde Hijyen Davranışları ve Çevre İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Altun, Y. (2020). Covid-19 pandemisinde kaygı durumu ve hijyen davranışları. *STED*, 29 (5), 312-317.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Aşkın, R., Bozkurt, Y., Zeybek, Z., (2020). Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37(B), 304-318.

- Avrupa Çevre Ajansı (EEA) (2020). Covid-19 and Europe's environment: impacts of a global pandemic. Erişim Adresi: <https://www.eea.europa.eu/publications/covid-19-and-europe-s/covid-19-and-europes-environment> (28 Ağustos 2021).
- BBC (2020). Koronavirüsün kirlilik mirası: Atık eldivenler ve maskeler. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52809067>, (7 Eylül 2021).
- Bekaroğlu, E. ve Yılmaz, T., (2020). COVID-19 ve psikolojik etkileri: Klinik psikoloji perspektifinden bir derleme. *Nesne*, 8(18), 573-584.
- Cai, W.-J., Wang, H.-W., Cui-lin, W., Kaifa, L., Peng, Z. R. and He, H.d. (2021). Characterizing the interruption-recovery patterns of urban air pollution under the Covid-19 lockdown in China. *Building and Environment*, 205(10), 1-13.
- Cömert, H. (2011). *Çevre sorunları ve etkileri konusundaki işbirlikli öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin bilgi, tutum ve davranışlarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çelen, Ü., Yıldız A., Atak, N., Taba, R.H. ve Arısoy, M., (2002). Ankara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi öğrencilerinin çevre duyarlılığı ve ilişkili faktörler. *8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, Diyarbakır, Türkiye, 421.
- Çiçek, B., Şahin, H. ve Erkal, S., (2021). Covid-19 Salgın döneminde bireylerin kişisel ve genel hijyen davranışlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80): 2157-2173.
- Demir, D., Dinçer, E. ve Kuday, H. (2021). Covid-19'da D vitamininin ve eczacının rolü. *Yeni Yüzyıl Journal of Medical Sciences*, 2(4), 20-37.
- Elsaid, K., Olabi, V., Sayed, E. T., Tabbi, W. and Abdelkareem (2021). Effects of Covid-19 on the environment: An overview on air, water, wastewater and solid waste. *Journal of Environmental Management*, 292.
- Erdem, İ., (2020). Koronavirüse (Covid-19) karşı Türkiye'nin karantina ve tedbir politikaları. *Turkish Studies*. 15(4), 377-388.
- Esen, H. (2020). Kovid-19 ülkeler arası maske savaşı başladı. *Anadolu Ajansı*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-ulkeler-arasi-maske-savasi-baslatti/1793792>, (7 Eylül 2021).
- European Environment Agency (2020). *Air quality in Europe – 2020 report*. Erişim Adresi: <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2020-report>, (7 Eylül 2021).
- Feng, M., Ren, J., He, J. Chan, F. and Wu, C. (2021). Potency of the pandemic on air quality: An urban resilience perspective. *Science of the Total Environment*, 805(1-2).
- Güven, E. (2013). Çevre sorunlarına yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının tutumlarının belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 411-430.
- Kienapple, B. (2020). The coronavirus pandemic's impact on the environment. *Venngage*. Erişim Adresi: <https://venngage.com/blog/coronavirus-impact-on-environment-infographic/>, (7 Eylül 2021).
- Kumar, G., Gupta, M. and Kumar, M. (2020). Coronavirus (Covid-19) pandemic is a curse or boon for the environment. *Cape Comorin, Special Issue, II (IV)*, 77-79.
- Newburger, E. (2020). Coronavirus could weaken climate change action and hit clean energy investment, researchers warn. *CNBC*. Erişim Adresi: <https://www.cnbc.com/2020/03/13/coronavirus-could-weaken-climate-change-action-hit-clean-energy.html>, (7 Eylül 2021).
- Oğuz, D., Çakıcı, I. ve Kavas, S., (2011). Yüksek öğretimde öğrencilerin çevre bilinci. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 12, 34-39.
- Özata Yücel, E. ve Özkan, M. (2014). Ortaokul öğrencilerine yönelik çevresel tutum ölçeği geliştirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 27-48.

- Özçakmak, S. ve Var, I. (2020). Covid-19 salgınının yayılmasını önleyici hijyen uygulamaları. *Akademik Gıda*, 18(4), 433-441.
- Öztürk, İ., Akalın, S., Özgüner, İ. ve Şakiroğlu, M., (2020). Covid-19 salgınının ve karantinanın psikolojik etkileri. *Turkish Studies*, 15(4), 885-903.
- Reardon, S. (2015). Ebola's mental-health wounds linger in Africa: health-care workers struggle to help people who have been traumatized by the epidemic. *Nature*, 519(7541), 13-15.
- Rume, T. ve Islam, S.M.D.-U (2020), Environmental effects of Covid-19 pandemic and potential strategies od sustainability. *Heliyon*, 6(9), 1-8.
- Shakil, M. H., Mohammad, H., Munim, Z.H., Tasnia, M. ve Sarowar, S., (2020). Covid-19 and the environment: A critical review and research agenda. *Science of the Total Environmental*, 745, 1-9.
- Sputnik Türkiye (2020). Rapor: Pandemi döneminde evden çalışma oranı yüzde 70, çalışanların yüzde 52'si kolay adapte oldu. 13.09.2020. Erişim Adresi: <https://tr.sputniknews.com/20200913/rapor-pandemi-doneminde-evden-calisma-orani-yuzde-70-calisanlarin-yuzde-52si-kolay-adapte-oldu-1042837212.html>, (23.02.2022).
- Staff, R. (2020). Discarded coronavirus masks clutter Hong Kong's beaches, trails. *Reuters*. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-hongkong-environment/USKBN20Z0PP>, (7 Eylül 2021).
- Timur, S. ve Yılmaz, M. (2013). Çevre davranış ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 317-333.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2022). *Koronavirüs Covid-19 Dünya Haritası*. Erişim Adresi: <https://corona.cbddo.gov.tr> (25 Ocak 2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020a). *Koronavirüs Alacağımız Tedbirlerden Güçlü Değildir*. Erişim Adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,64383/koronavirus-alacagimiz-tedbirlerden-guclu-degildir.html>, (12 Mayıs 2021).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020b). *Covid-19 Rehberi*. Erişim Adresi: <https://Covid19.saglik.gov.tr/TR-66301/Covid-19-rehberi.html> (2 Ağustos 2021).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2021). *Covid-19 Toplumda Salgın Rehberi*. Erişim Adresi: <https://Covid19.saglik.gov.tr/TR-66393/Covid-19-salgin-yonetimi-ve-calisma-rehberi.html>, (28 Ağustos 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) (2021). *İşgücü İstatistikleri*, Temmuz 2021. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Temmuz-2021-37492>, (30.09 2021).
- Usman, M., Sheikh, N. A., Jamil, M., Ahmed, N., Khan, I., Ling, D., Ching, C., Baleanu, D., Siddiqui, N. A., Zhang, S. and Nisar, K. S. (2021, Preprint). SARS CoV-2 (Covid-19) Vibes en environmental pollution based on statical and regression analysis. *Computers, Materilas&Continua*, 1(1), Tech Science Press.
- Uzun, N. ve Sağlam, N. (2006). Orta öğretim öğrencileri için çevresel tutum ölçeği geliştirme ve geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 240250.
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S., (2020). Covid-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 142-153.
- World Health Organization (WHO) (2020a). Coronavirus Disease. Erişim Adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-Covid-19>, (12 Mayıs 2021).
- World Health Organization (WHO) (2020b). Coronavirus disease (Covid-19). Erişim Adresi: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1, (12 Mayıs 2021).
- World Health Organization (WHO) (2020c). Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel

coronavirus (2019-nCoV). Erişim Adresi: [https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)), (12 Mayıs 2021).

World Health Organization (WHO) (2020d). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on Covid-19-11 March 2020. Erişim Adresi: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-Covid-19---11-march-2020>, (12 Mayıs 2021).

World Health Organization (WHO) (2021). WHO coronavirus (Covid-19) dashboard. Erişim Adresi: <https://Covid19.who.int/>, (12 Mayıs 2021).

Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351.

Yurtsever, M. (2020). Covid-19 pandemisinin çevre üzerindeki erken dönem etkileri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1611-1636.

Extended Abstract

After a series of "viral pneumonia" cases were reported in the city of Wuhan, People's Republic of China, called SARS-CoV-2, the coronavirus disease, which spread rapidly in the world, was declared as a Covid-19 pandemic on March 11, 2020, due to the increase in the number of cases and the number of affected countries. This virus, which may be transmitted indirectly by direct inhalation of respiratory secretions spread to the environment by coughing, sneezing or speaking of infected people, or indirectly by contacting the nose or mouth by taking the virus, which is transmitted to the surfaces, by hands, necessitated some precautions to be taken. In addition to being a medical problem, COVID-19, which has become a global problem, has also caused some social, professional, political, ethical and moral consequences in many points from education, economy, tourism and daily routines. The pandemic has had both positive and negative effects on the environment. The effects of the pandemic process on carbon emissions, wastes, energy and living life can be seen. Partial and full quarantine practices implemented in many countries within the scope of the Covid-19 pandemic have led to a significant decrease in human and industrial activities. Although it creates some short-term positive effects such as significant reductions in vehicle traffic, and reduction of air pollution and emissions in terms of environment, reduction of water pollution, reduction of noise pollution, ecological restoration of touristic places, the dangers for the environment and human health continue, and it seems unlikely that the positive effects mentioned will not be permanent.

Although people's closure to their homes and minimal use of air, sea and land vehicles during the epidemic period emerged as a factor reducing air pollution, increasing the use of disposable plastics with the concern of hygiene and their uncontrolled release into nature, antiseptic and antibacterial the increase in the use of chemical products and their mixing with the water as waste have also caused problems such as the large increase in online shopping and the consumption of more plastic in the packaging and shipping stages. The problems experienced in the production, consumption and disposal of disposable wastes in the pre-pandemic period continued to increase with the pandemic. The recycling activities of wastes, which were not at the desired level before the pandemic, have regressed.

This study aimed to put the perspective of individuals from all age groups, especially in the pandemic process, to hygiene measures in the face of epidemic disease and the effects of this situation on the environment, while their attitudes towards providing hygiene increase. While individuals' attitudes towards hygiene have increased in the Covid-19 pandemic, it has also been emphasized how they define the effects it causes on the environment. It has been examined how the attitudes of individuals to reduce the effects of hygiene-oriented behaviors on the environment are shaped. In this context, the universe of the study consisted of all participants above the age of 18 living in Turkey who agreed to participate in the study and did not have an obstacle to answering the questions. The online questionnaire form was spread on social networks and many people were tried to be reached. The questionnaire of 2,851 participants who filled out the questionnaire completely was included in the study.

According to the findings we obtained from the research; Participants defined the most important environmental problem in Turkey as air pollution with a rate of 78.7%. This result is similar to the results of studies on environmental sensitivity in the literature. The participants in the study stated that they changed their attitudes towards protection from the disease, which they had witnessed many times in their own family and surroundings during the pandemic process, as expected, and more than 80% stated that they followed the hygiene rules defined by the Ministry of Health. It has been observed that the use of disposable materials and special vehicles has increased in parallel with the increase in sensitivity to hygiene.

Compared to other age groups, individuals aged 65 and over have a higher level of exhibiting the behavior of complying with the hygiene rules. Compared to the other participants, the level of exhibiting the behavior of complying with the hygiene rules was found to be higher in the married participants. It shows that female participants are more conscious of positive attitudes towards hygiene and the environment than male participants.

It is seen that the majority of the participants participating in the study were more sensitive to hygiene and environmental issues than expected. Although very successful practices at the operational level to protect the environment were not implemented in our country during the pre-pandemic period, it was observed that the environmental awareness of the participants was at a high level.

Kendin Yap (Do It Yourself/DIY) Akımının Punk Alt Kültüründeki Giyim ve Aksesuarlar Bağlamında İncelenmesi

Examining the Do It Yourself/DIY Movement in the Context of Clothing and Accessories in Punk Subculture

Öznur ENES¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 22.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1074586

Atıf / Citation: Enes, Ö., (2022) "Kendin Yap (Do It Yourself/DIY) Akımının Punk Alt Kültüründeki Giyim ve Aksesuarlar Bağlamında İncelenmesi" ODÜSOBİAD 12 (1), 395-412 Doi: 10.48146/odusobiad.1074586

Öz

Bireyin farklı amaçlarla üretimin bir parçası olma durumu varoluşunun bir yansımasıdır. Her ne kadar Endüstri Devrimi sonrasında seri üretimin genişlemesiyle tüketici konumuna gelmiş olsa da, kimi zaman ihtiyaçtan kimi zaman da var olan ekonomik yapıya karşı duruş olarak, tüketici kimliğine paralel, üretimini kendisi yapma yolunu seçmiştir. Genel anlamda baktığımızda herhangi bir uzman desteği almadan eldeki malzemelerin kullanılması ile yapılan her türlü çalışmayı "Kendin Yap" (Do it Yourself /DIY) kavramı ile ifade etmek mümkündür. Ortaya çıkış nedenleri, içerdiği motivasyonlar vs farklı görünse de bu akımın öne çıktığı belirli toplumsal hareketler de göze çarpmaktadır. Bunlardan biri Punk kültürüdür. Punk müzik türüne paralel ortaya çıkan bu kültür, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapının içerisinde kitleleri peşinden sürükleyen bir hareketin başlangıcı olmuştur. Punklar, kapitalist düzene karşı çıkarak, seri üretimle elde edilmiş nesnelere değiştirip, dönüştürerek "kendin yap" hareketini, başkaldırıyı, toplumsal düzene karşı duruşu sembolik bir yaklaşım olarak benimsemiş ve en önemlisi üretimin biricikliğini ortaya koyan çalışmalar sergilemiştir. Punk ideolojisi çatısı altında yapı bozumu çağrıştıran manipülasyonlarla ve çeşitli temalarla giyim ve aksesuarlar biricik üretimler halinde sunulmuş; böylelikle tüketim kültürüne karşı bir eylem inşa edilmiştir. Punk müzik türü ve alt kültürü zaman içerisinde çeşitlenerek yeni punk müzik türleri ve alt kültürleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada punk müziğin ortaya çıktığı 1970'li yıllara dair incelemelerde bulunulacak, özellikle punk alt kültürü ile özdeşleşen Do it Yourself akımının genel motivasyonunu anlamak adına bilgiler sunulacaktır. Burada aktarılan temel motivasyon başlıklarının punk kültürü ile göstermiş olduğu değişimler üzerinde durularak, konu giyim ve aksesuarlar bağlamında incelenecektir. Punk kültüründe kendin yap pratikleri her ne kadar anti-moda olgusu içerisinde yer alsa da, tüm olgularda olduğu gibi punk da nihayetinde bir moda akımı halini almıştır. Çalışmada moda olgusu bağlamındaki punk kavramı, punk'ın savunduğu tüketim toplumuna karşı olma fikrine saygı olarak olabildiğince kısa tutulmuştur. Sosyal bilimlerde farklı disiplinlerce incelenen punk kültürü alanımızla ilgili yeni çalışmalara ilham kaynağı oluşturmakta olup örnek bir çalışma son bölümde sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Punk, DIY, Moda, Aksesuar

Abstract

The state of the individual being a part of production for different purposes is a reflection of its existence. Although it became a consumer with the expansion of mass production after the Industrial Revolution, it chose to make its own production in parallel with consumer identity, sometimes as a stance against the existing economic structure from necessity. In general terms, it is possible to express all kinds of work done by using the materials available without any expert support with the concept of "Do it Yourself". Although the reasons for its emergence, the motivations it contains, etc. may seem different, certain social movements in which this movement stands out also stand out. One of them is punk culture. This culture, which emerged parallel to the punk music genre, was the beginning of a movement that attracted the masses within the social, political, and economic structure. By opposing the capitalist order, punks have adopted the "do-it-yourself" movement, rebellion, and attitude towards social order as a symbolic approach by changing and transforming objects obtained by mass production, and most importantly, they have exhibited studies that reveal the uniqueness of production. Under the umbrella of punk ideology, clothing and accessories were presented in unique productions with manipulations and various themes that evoked destruction; thus, an action against the culture of consumption was built. The punk music genre and subculture diversified over time, emerged new punk music genres and subcultures. In this study, studies will be given about the 1970s when punk music appeared, and information will be presented to understand the general motivation of the Do it Yourself movement, which is especially synonymous with the punk subculture. The main

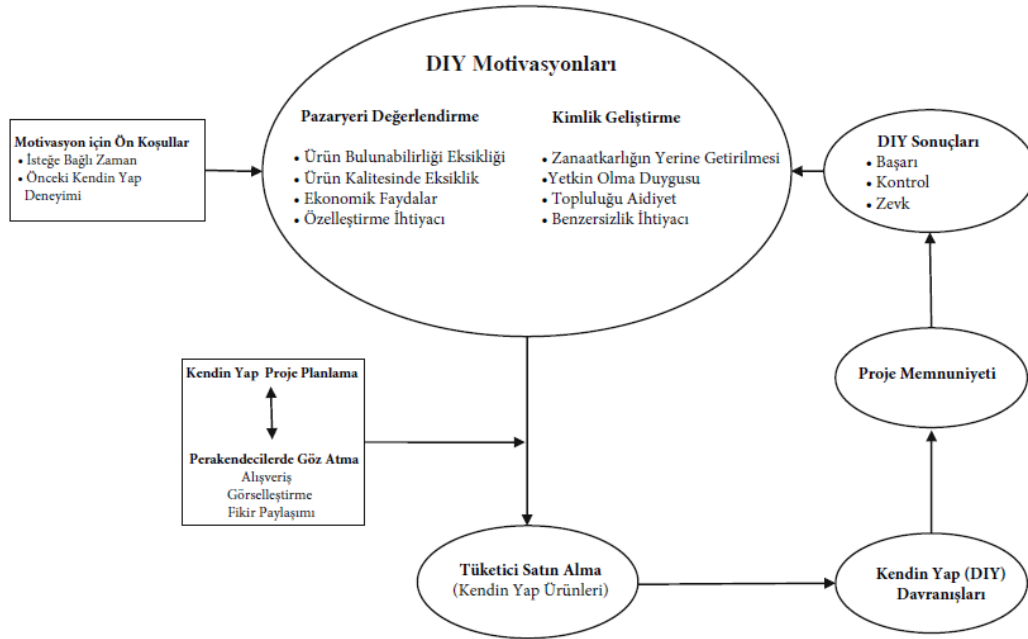
¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Aksesuar Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir-Türkiye, E-mail: oznur.enes@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2708-3398

motivational topics conveyed here will be examined in the context of clothing and accessories by focusing on the changes shown by punk culture. Although do-it-yourself practices are included in the anti-fashion phenomenon in punk culture, punk, like all phenomena, has ultimately become a fashion trend. In the study, the concept of punk in the context of the fashion phenomenon was kept as short as possible as a respect for the idea of being against the consumer society that punk advocates. It inspires new studies on our field of punk culture, which is studied by different disciplines in social sciences, and a study will be presented in the final section.

Keywords: Design, Punk, DIY, Fashion, Accessory

Giriş

"Kendin Yap" (Do it Yourself /DIY), bireylerin kendi başlarına nesnelere inşa etmesi, düzenlemesi, tamir etmesi vs. eylemler içerisinde bulunması durumudur. Bilimsel çalışmalar bu eylemi, "kişilerin doğal çevreden alınan malzemeler dâhil olmak üzere, varlıkları üretmek, dönüştürmek veya yeniden yapılandırmak için ham ve yarı ham maddeleri ve parçaları kullandığı davranışlar" olarak tanımlamıştır. Bu davranış biçimi, pazar yeri motivasyonları (ekonomik faydalar, ürün bulunabilirliği sorunu, ürün kalitesi eksikliği, özelleştirme ihtiyacı vs.) ve kimlik olarak kategorize edilen çeşitli motivasyonlar (zanaatkarlık, yetkilendirme, topluluk arayışı, benzersizlik vs.) tarafından tetiklenebilir (Tablo 1) (Wolf, McQuitty, 2011, s. 154). Kendin Yap hareketi, 1900'lerin başından bu yana öncelikle ev ile ilgili bakım ve onarım işleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu ifade, yaklaşık olarak 1950'lerde sıklıkla kullanılarak, ev ile ilgili işlerde, küçük zanaat ve inşa etme eylemlerinde öne çıkan davranış eğilimini vurgulamakta kullanılmıştır. Bu eylem hem yaratıcı hem maliyeti düşük hem de eğlenceli bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır (McKellar, Sparke, s. 179).

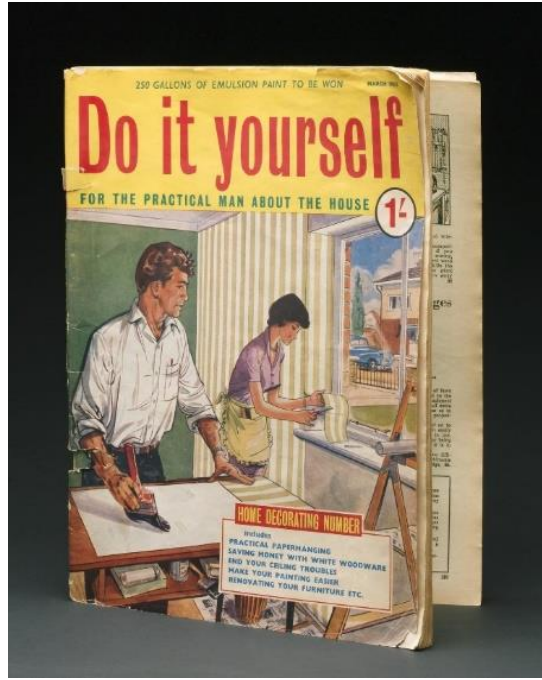
Tablo 1: Kendin Yap Davranışının Motivasyon ve Sonuçlarının Kavramsal Bir Modeli

(Wolf, McQuitty, 2011, s.154)

Kendin Yap eyleminin diğer bir ifadesi olarak görülen brikolaj (Fr) da farklı alanlardaki öğeleri yeni bir şey yaratmak için bir arada kullanmayı temsil eden post modern bir terimdir. Bu kavram, yüklenen anlamlar ile ilişkili olarak punk alt kültüründe sıklıkla kullanılmıştır. Dick Hebdige, "Subculture: The Meaning of Style"

adlı kitabında; “...bir bireyin başka bir mal yelpazesini, onları, orijinal düz anlamlarını silmeye veya alt üst etmeye yarayan sembolik bir topluluğa yerleştirerek kendilerine mal ettiklerinde nasıl bir brikolaj ortaya çıkardıklarını” anlatmaktadır (Hebdige, 1979, s. 108). Moda endüstrisi, zaman zaman başka amaçlar için kullanılan öğeleri birleştirerek brikolaj benzeri stiller üretir. Bu hareket, punk kültüründe Kendin Yap unsurlarını taşımasıyla hayata geçen bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Kapitalizmin etkisi ile DIY terimi olarak da literatüre geçen kavram, farklı alanlarda çeşitlilik göstererek beceri setleri formunda bir pazarlama pratiği ve kültürü karşımıza çıkmaktadır. Bu kültürel yapı sayesinde DIY, bireylerin tasarladığı, onardığı, özelleştirdiği nesnelere sosyal ortamlarda paylaşarak sosyal etki oluşturdıkları bir kültürel yapıyı da ifade etmektedir (**Görsel 1**).

Görsel 1: “Do It Yourself” isimli Dergi, Science Museum Group Collection, Mart 1962, (URL-1)

DIY kavramının uygulandığı bazı alanlar şu şekilde sıralanabilir: El sanatları (örgü, dikiş, nakış, giysi, takı, seramik vs.); ev, bahçe, mobilya vs. yapımı ve onarımı; "Geri Dönüştür (Recycle), Yeniden Kullan (Reuse) ve Azalt (Reduce)² ilkelerine dayalı ev yapımı ürünler; ticari olarak dağıtıcısı olmayan kitaplar, fanzinler ya da çizgi romanlar; müziklerini kendi kendilerine finanse ettikleri plak şirketlerinde yayınlayan gruplar veya solo sanatçılar; bağımsız oyun geliştirme ve oyun kodlama vs.

Kendin Yap akımının sadece gündelik yaşam içerisinde belirli motivasyonlarla hayata geçen eylemler dizisi olmadığı, aynı zamanda sanat, tasarım, teknoloji ve moda alanında da kendini gösterdiği bilinmektedir. Otto von Busch, hacktivist, craftivist veya maker terimlerini, bir DIY çerçevesi içinde çalışan yapıları tanımlamak için kullanmıştır. Bu bağlamda Bush, hacktivism kavramını, yapımcı ya da işbirlikçi içinde yeni tutumlara yol açan yapma sürecindeki katılımcı olarak tanımlanmaktadır (Bush, 2008, s. 218). Eğer moda alanında da hacktivism etkisi görülürse, modanın katılımcı biçimleriyle meşgul olan tüketicilerin giydikleri kıyafetler ile

² 3R Kuralı: İnsanları evlerinde bulunan eski ya da kullanılmış nesnelere yeniden kullanmaya ve basit malzemeleri geri dönüştürmeye teşvik eden, birçok çevre hareketindeki ortak terim.

"kitleselel homojenleştirilmiş 'Mc-Fashion' (Lee, 2003)" fikrinden uzaklaşabileceğini öne sürmektedir (Bush, 2008, s. 237).

Punk Alt Kültürü ve Kendin Yap (DIY) Akımı

Kendin Yap eylemi, zaman içinde dönüşerek seri üretime ve kitle kültürüne karşı mücadelede yeni bir anlam oluşumuna dönüşmüştür. Artık belirli yaş gruplarının boş zaman aktivitesi olmanın ötesinde, DIY uygulamaları, 1970'lerde ve sonrasında artan işsizlik ve sosyal gerilimlerin etkisiyle, ev yapımı Soğuk Savaş nükleer serpinti sığınakları ve punk fanzinlerindeki karanlık estetik ve nihilist söylem gibi jeopolitik gerilimlere de yanıt verir bir ifade biçimidir.

Hapishane argosundan ödünç alınan punk kelimesi, müzik türü olarak 1960'ların garaj rock'ına dayanmakla birlikte, DIY yaklaşımını benimsemiş, müzik gruplarının kendi kendine kayıt yapmasına ve bağımsız plak şirketleri aracılığıyla dağıtılmasına olanak sağlamıştır. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında MC5 ve Iggy & The Stooges gibi bazı Detroit grupları ve farklı yerlerden gelen diğer müzik grupları, ana akım müziğin dışında bir popülerite kazanmıştır. İngiltere'deki glam rock tarzı ve New York'tan The New York Dolls grubu da bu kategoride sıralanabilir (URL-2). 1974'ten 1976'ya kadar öne çıkan isimler arasında New York'tan Television, Patti Smith ve Ramones; Avusturalya'dan The Saints; Londra'dan Sex Pistols, Clash, The Damned; Manchester'dan Buzzcocks sayılabilir. 1976 yılının sonlarında punk akımı, İngiltere'de önemli bir kültürel fenomen olarak tarih sayfasında yerini almıştır (URL-3). Saldırgan tişörtler, deri ceketler, çiviler, çöp poşetleri, çivili bantlar ve mücevherler, çengelli iğneler, esaret ve S&M kıyafetleri gibi farklı giyim tarzları aracılığıyla genç isyanı ifade eden punk yeni bir alt kültürün oluşumuna yol açmıştır (**Görsel 2**). 1977'lere gelindiğinde punk müzik türünün ve onun uzantısı olan alt kültürün etkisi tüm dünyaya yayılmıştır. Bu dönemde ana akımla yakınlığı reddeden çok çeşitli gruplar yerel sahnelerde öne çıkmıştır. 1980'lerin başlarında, hardcore punk, Oi! ve anarko-punk gibi akımlar baskın türler ve alt kültürler karşımıza çıkmaktadır. Punk ile özdeşleşen veya ondan ilham alan birçok müzisyen, post-punk gibi hareketlere yol açan diğer müzikal yönelimleri takip etmeye devam etmektedir (Brockmeier, 2009, s. 11).

Görsel 2: Punk kültürü ile özdeşleşen giyim ve aksesuarlar, (URL-4)

Bir noktadan sonra alt kültürlerin bir ifade aracı olarak görülen DIY akımı, 1970'lerde punk hareketinin önemli bir parçası olmuştur. Bugüne kadar etkisini görmediğimiz alanlarda da (örneğin müzik sektörü) görülmeye başlayan bu yaklaşım ile sektörel yapılanmalarda değişim gözlenmiştir. Şöyle ki; müzik grupları, büyük müzik şirketleri aracılığıyla izleyicilerine ulaşmanın ötesine geçip, dışarıdan ekipman desteği vs. almadan kayıt yapmaya, albümler ve ürünler üretmeye, kendi turlarını organize etmeye başlamıştır (Triggs, 2006, 69-83). Bu yeni süreç, küçük grupların daha geniş kitlelerce tanınmasını ve düşük maliyetlerle kült

statüye sahip olmalarını sağlamıştır. Gelişmekte olan fanzin hareketi ise, popülaritesini artırarak alt kültür haberlerini ve tanıtımını üstlenen bir yayın oluşumu görünümündedir. Bu durum punk sahnelerini ve hayranların müzisyenlerle etkileşim şeklini önemli ölçüde değiştirmiştir. Fanzinler, daha kişisel hale gelmek için el yapımı müzik dergilerinden hızla ayrılarak gençlik kültürünün DIY kültürüne açılan kapılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oluşum, önüne gelen her şeyi bünyesine katarak hayranların kendi giysilerini, posterlerini, fanzinlerini, kitaplarını, yemeklerini vb. nasıl yapacaklarını gösteren eğitsel belgeler haline almıştır. Günümüzde ise kişisel web sayfaları punk ile ilgili içerik üretmeye, DIY anlayışını sürdürmeye devam etmektedir.

1976-84 yılları arasında punk'ın, "No Feelings", "No Fun", "No Future" sloganlarıyla müzikal bir biçim, bir tavır, bir ideoloji, bir moda akımı ve bir estetik anlayış olarak ortaya çıkıp geliştiğine tanık olmaktadır (Worley, 2017, Abs.). Punk'ı canlandıran kültürün arka planında bulunan toplumsal parçalanma, şiddet, yüksek işsizlik ve sosyo-ekonomik değişim, marjinal sesler ve politik fikirler ile birlikte popüler kültüre eklenmiş; fanzinler ve bağımsız hareket gelişerek "Kendin Yap" vurgusu öne çıkmıştır. Bu dönem, ırkçılığa karşı rock, nükleer silahsızlanma için kampanyalar ve grevdeki madenciler için yapılan gösterilerin dönemidir. Matthew Worley, "No Future: Punk, Politics and British Youth Culture" isimli kitabında, 1970'lerin Britanya'sının arka planında punk'ın kültürel bir araç olarak nasıl inşa edildiğini, anlaşıldığını ve kullanıldığını ortaya koymaktadır (Worley, 2017). 1970'lerin sosyo-politik kriz ortamı ve 1980'lerdeki İngiliz gençlik kültürünün yenilikçi tarihi, punk'ın kültürel gelişiminin tüm "isyan et ve yeniden icat et" hareketiyle nasıl değiştiğini gözler önüne sermektedir.

Görsel 3: Mohikan saç stiline sahip punklar, (URL-5)

Punk'ın kültürel mantığını yöneten, nesnelerin anlamlandırma gücüdür. Bu tür nesnelere, benlik hakkındaki bilgileri onun uzantılarıymış gibi ileten işaret araçlarıdır. Baskın kültürle örtüşen fiziksel ve sosyal alanda faaliyet gösteren bir alt kültür olarak, punk, ona atfedilen direncine rağmen tüketimi reddetmekten daha fazlasını yansıtır. Genel olarak meta tüketimi, çağdaş Batı'da desteklenen bir kültürel etkinliktir; ancak punk'ın yapıbozumcu kökenleri, ona bağlı kültürel akıl yürütmeyi etkiler. Belirli düşünceler bağlamında sağlanan özgünlük "aurası", mal sahibine ortak bir kültürel standarda yeterince bağlı olduğu sürece alt kültürel prestij kazandırmaktadır (Force, 2009, s. 296).

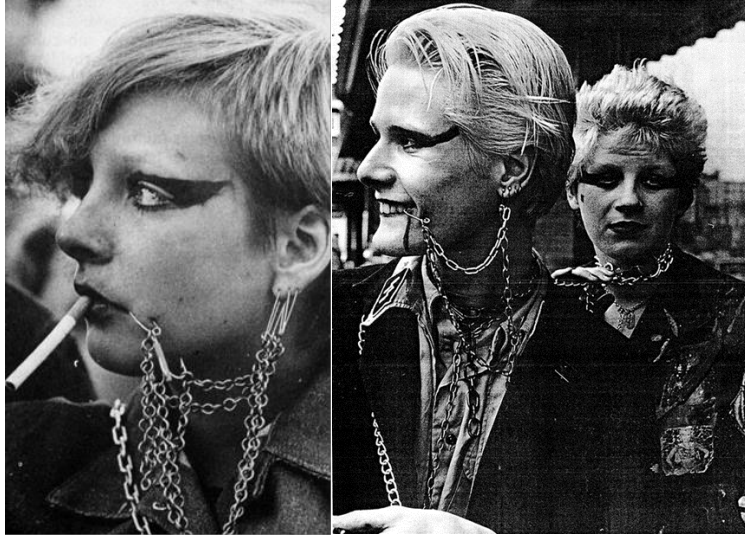
Punk Alt Kültürü ve Punk Modası

Punk rock, kökenleri 1974 ve 1975 yıllarına, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'a dayanan ve kendisini Green Day, The Exploited, Ramones, The Damned ve The Clash gibi gruplarla kanıtlamış düzen karşıtı rock müzik hareketidir. Punk terimi ise, punk rock'a dayalı alt kültür için kullanılmaktadır. Bu alt kültür, agresif gençlik, kendine özgü giyim tarzı, punk ideolojisi ve DIY etiğini kapsamaktadır. Punk; kültür, politika ve estetiği ile kurumsallaşmış sanat teorileri ve bunu yaratan topluma, toplumsal sisteme karşı doğmuş bir reddediştir. Punk, sanatçıyı insan olarak görür, geleneksel ve kalıplaşmış davranış ve yaşam biçimine karşı yıkıcı bir tavır geliştirir. Bireyin kişisel gelişimini yönlendiren, yaşam biçimini şekillendiren toplumsal yapıyı her şeyin suçlusunu olarak görür ve saldırmaktan çekinmez. Punk'a göre her şey altüst olmalıdır; aykırı, ayıksı giyim tarzı, sanat ve gündelik yaşamda sınırların belirsizleştirilmesi, bilinçli kışkırtıcılık, kabul görmüş ve tekdüzeleşmiş yaşam biçiminin yeniden düzenlenmesi punk yaşam biçiminin devrimci taktikleridir (**Görsel 3**) (URL-6). Punk rock, ana akım müzikte (hatta bir bütün olarak ana akım kültürde) algılanan duruşun, aşırılık ve iddia olarak kasıtlı bir zıtlığıdır; punk sanatçıların modası, meydan okurcasına materyalist karşıtıdır.

Tüketim biçimleri, alt kültürün, özellikle de punk alt kültürünün en görünür unsurlarından biridir. Bu açıdan ele alındığında, punk alt kültüründeki özgünlük uygulamalarında "maddi kültür öğeleri" önem taşımaktadır. Terziliğe yönelik süsleme, belirli bir alt kültür grubuna uyum sağlamanın ilk ve en bariz yöntemi olarak kabul edilmektedir. Lauraine Leblanc, "Pretty in Punk: Girl's Gender Resistance in a Boy's Subculture" adlı kitabında "...bir dizi alt kültürel sembol olarak, punk elbisesi aynı anda bir alt kültüre üyeliği, diğer punklarla dayanışmayı, alt kültürle özdeşleşmeyi ve ana akım kültürden kopukluğu ifade etmeye hizmet etmektedir" ifadesini kullanmıştır (Leblanc, 1999, s. 40). Punk ve hip hop gibi stil bilincine sahip alt kültürlerin yeni moda kodlarını aramaları ve eskilerini tersine çevirmeleri, bu çok temel nedenden, süslemenin farklılaşma gücünden, dolaydır (Force, 2009, s. 291). Buna bir örnek de punk kültüründe öne çıkan çengelli iğnelerdir. 1970'li yılların sonlarında punk rock'ın ortaya çıkışıyla birlikte, çengelli iğneler, takipçiler ve punk modası ile ilişkilendirilmiştir. İngiliz punk hayranları, akımın öncülerinin giydiği kıyafetleri gördükten sonra, çengelli iğneleri giysi dekorasyonu veya piercing olarak gardıroplarına dâhil ederek, iğnelerin kullanım amacını pratiklikten modaya kaydırmıştır. Daha sonra çengelli iğne, medya ve popüler kültür kuruluşları tarafından punk rock ile ilişkilendirilen bir görüntü haline gelmiştir (URL-7). Genellikle politikleşmiş ve alaycı, düşmanca bir görünüm altında, yaşam enerjisiyle dolu olan punk, bir ideoloji ve estetik yaklaşım olarak yayılmış, gençlerin isyanı ve yabancılaşmasının bir arketipi haline gelmiştir (URL-8).

İsrailli fotoğrafçı Alex Levac, 70'lerde Londra'daki punk sahnesini belgeledi. "Tamamen farklı bir kültürün içine daldım ve Punk onun en tuhaf fenomeniydi" diyor. "Londra sokaklarında dolaşan gençleri, vücutlarında sadece seksi iç çamaşırları olan kızları ve Nazi üniforması giyen erkekleri ilk gördüğümde şok olmuştum. Bu kıyafetleri giyenler şimdi Mein Kampf okudukları için yapmıyorlar. Bütün gençlerin yaptığı; Almanya ile savaş sırasında kırklarda doğan ebeveynlerine isyan etmek." Londra, 1977 (URL-9)

Bu dönemde vücut piercingi, olağan kabul edilen yerleşimin dışındaki bölümlerde uygulanmıştır. Kaşlar ve yanaklar, burun veya dudaklar gibi yüz bölgesine ve farklı vücut kısımlarına çivi ve iğnelerin yerleştirilmesi, 1960'ların özgürlüğünden sonra bile oldukça sıra dışıydı. Edward Dönemi kadınlarının göğüslerini dikleştirmek için meme uçlarına yüzük taktıkları bilinmesine rağmen, bu 1960'lı ve 70'li yılların kitleleri arasında alışıl gelmiş bir uygulama değildi. Kendini yaralama, güzelliği reddetme ve vücut piercingi o zamanlar bir norm değildi (**Görsel 4**). Yeni serserilerin vücut takılarının ve dövmelelerinin seçilen yerleşimi, kasıtlı olarak toplumun daha geleneksel üyelerini rahatsız etmeyi amaçlıyordu (URL-10).

Görsel 4: Punk alt kültüründe çengelli iğneler piercing olarak da kullanılmaktadır, (URL-11)

Sex Pistols'ın bir araya gelmesine ön ayak olan Malcolm McLaren'ın Kings Road'daki Sex isimli dükkanı, tasarımları Vivienne Westwood'un tarafından hazırlanan bir butikti. Westwood, giyim tarzının punk kültüründe ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: “Punk giysiler giymek için cesur olmanız gerekir. Sokakta yürürken tüm dikkatleri üzerinize çekersiniz. Bu, tepkileri davet eden bir güç gösterisidir. Giysiler bazen fikirleri sözlerden daha iyi anlatabilir. Bir kitap, bir poster ya da bir broşür kadar yıkıcı bir silah olabilir. Otobüste yanınızda Anarchy in the UK tişörtü ile oturan biri sizi anında rahatsız eder” (URL-12).

Punk, toplumsal normları reddetmeye çalışırken, güç ve öfkenin en iyi erkeklik yoluyla ifade edildiğine karar vererek tek bir toplumsal normu benimsemiş ve erkekliği, cinsiyetin olmadığı veya hiçbir anlamının olmadığı "varsayılan" olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, bu argümanın arkasındaki ana akıl yürütme, kadınlığı popüler güzellik anlayışlarıyla eşitledikleri görülmektedir. Normalde saklanması gereken her şey hem gerçek hem de mecazi olarak öne çıkarılmıştır. Bu durum, giysilerin üzerine sütyen ve iç çamaşırını giymekten sütyen ve iç çamaşırından başka bir şey giymemeye kadar her şey anlamına gelebilir.

Punk Alt Kültüründe Giyim ve Aksesuarlar, Do It Yourself Uygulamaları

Punk alt kültürü, çeşitli ve yaygın olarak bilinen bir dizi ideolojiyi, modayı ve diğer bir ifadeyle görsel sanatlar, dans, edebiyat ve film vs. biçimlerini içermektedir. Büyük ölçüde düzen karşıtı görüşler ile birlikte bireysel özgürlüğün teşvik edildiği, DIY etiği olarak karakterize edilen, yüksek sesli, agresif bir rock müzik türüne odaklanır. Punk modası, genellikle saldırganlık, isyan ve bireysellik sergilemektedir. Bazı punklar, sosyo-politik mesajları ifade eden aksesuarlar, giysiler veya dövmeler kullanmıştır. Punk görsel sanatı da sıklıkla politik mesajlar içermektedir. Pek çok punk kısmen tüketim karşıtı bir ifade olarak ikinci el kıyafetler kullanmıştır. Tişörtler, deri ceketler, Dr. Martens botlar, parlak renkli ve sivriltmiş mohikan saç stilleri, kozmetikler, dövmeler, mücevherler ve vücut modifikasyonu dahil olmak üzere çok çeşitli punk modasına dair unsurlar içermektedir (**Görsel 5**) (Harry, 2008, s. 84). Görünümüne ve tarza yönelik tüm unsurlar zaman içinde değişim göstermekte, punk alt kültüründe görülen farklılaşmalar, farklı punk stillerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

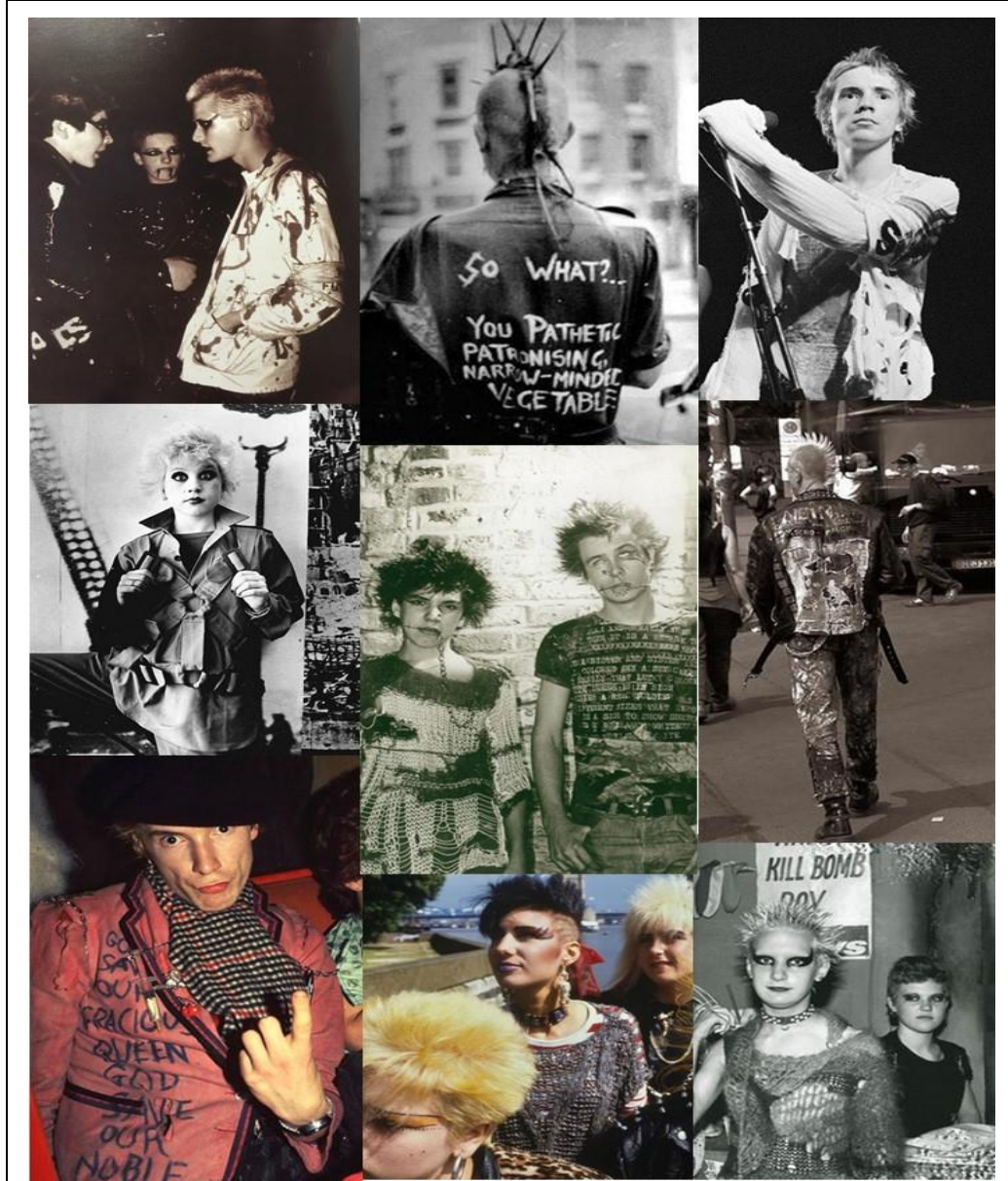

Görsel 5: Punk kültüründe el yazısı ile sloganlar yazılı giysiler, (URL-13)

Punklar, başış ve ikinci el dükkânlarından alınan eski kıyafetleri keser, kumaşı tahrip eder ve kıyafetleri, o zamanlar kaba bir inşa tekniği olarak düşünülecek şekilde yeniden şekillendirerek, dikkat çekmek için tasarlanmış giysiler yapar; giysileri yeni biçimlere dönüştürdü. 21. yüzyılda yırtık kumaşlar, yıpranmış kenarlar ve tahrip edilmiş baskılar artık normal kabul edilirken, 1970'lerde daha önce hiç görülmemiş olduğu için birçok insanı şok etti. O zamana kadar kumaş, olabildiğince bozulmamış, yeni görünen ve olabildiğince güzel kalması gereken bir malzemeydi.

Pantolon, kirli bacakları ortaya çıkarmak için kasten yırtıldı. O dönemde pek çok genç kadında görülmeyen, faydacı, pratik bir trafik ölçer hizmetçi tipi ayakkabı olan ağır Dr Martens ayakkabılarıyla giyildiler. Çengelli iğneler ve zincirler kumaş parçalarını bir arada tutuyordu. Asma kilit ve zincirden boyun zincirleri yapılırdı ve hatta pandantif olarak jiletler kullanılırdı. Birkaç yıl sonra altınla çalışıldığında ana akım moda statü sembolleri olarak ortaya çıktı (URL-14).

Erken punk modasında, gündelik nesnelere estetik etkiler için uyarlandığı görülmektedir: Yırtık giysiler çengelli iğnelerle bir arada tutulmuş veya bantlarla sarılmış; sıradan giysiler keçeli kalemle veya boyayla süslenerek özelleştirilmiş (Tablo 2); siyah bir çöp poşeti elbise, gömlek veya etek olmuş; takı olarak çengelli iğneler ve jiletler kullanılmıştır. Deri, kauçuk ve PVC giysiler de bu dönemde popüler olmuştur. Pek çok punk, dar paça kot pantolon ya da ekose/ekose pantolon, kilt veya etek, tişört, deri ceket (genellikle boyalı bant logoları, iğneler, düğmeler, metal çiviler veya sivri uçlarla süslenmiş) ve Chuck Taylors, diğer spor ayakkabıları, kay kay ayakkabıları, Dr. Martens botları ve asker botları kullanmaktadır. İlk dönemlerinde punklar zaman zaman şok edici bir değer için gamalı haç sergileyen giysiler giymişlerdir. Ancak çağdaş punkların çoğu ırkçılık karşıtıdır ve Nazi yanlısı bir sembolden ziyade üstü çizili bir gamalı haç sembolü giyme olasılıkları daha yüksektir. Bazı punklar'ın, saçlarını mohikan tarzı veya diğer şekillerde keser, sivri uçlarda duracak şekilde şekillendirir ve canlı, doğal olmayan tonlarla renklendirdiği görülmektedir.

TEMEL GİYİM UNSURLARI	Kot/deri pantolon, ekose etek (kilt), deri etek, gömlek, motosiklet ceket, deri ceket, bale eteği, kot/deri yelek, blazer, tişört, kapüşonlu sweatshirt, iç çamaşırları, çorap vs.
BEDEN AKSESUARLARI	Zincirler, metal çiviler/zimbalar, çengelli iğneler, piercing, kemer, kolye, köpek tasmaları, jilet, rozetler, askeri botlar, spor ayakkabıları, çizmeler, bandana, dövme vs.
KENDİN YAP AKIMI İLE İLGİLİ YAPILAN GİYSİ VE AKSESUAR MANİPÜLASYONLARI VE GÖRÜNÜMLER	Yırtma, bağlama, ağartma, düğümlleme, eskitme, sökme, parça çıkarma, parça ekleme, keçeli kalemle boyama, grafiti, baskı, yazılar (slogan, grup adları, politik ifadeler, gamalı haç vs.), logo vs boyama, aplike etme, çiviler, yamalar, çivili kol bantları, çöp poşeti, serigrafik baskılar vs. kirletilmiş, ağartılmış, eskitilmiş, parçalanmış, yıpratılmış, sökülmüş görünümler, leopar deseni vs.

Tablo 2: Punk Alt Kültüründe Giyim ve Aksesuarlardaki DIY Uygulamaları

Çöp torbası, punk duruşunun efsanevi moda totemlerinden biri olmuştur. Bu nesne, erken dönem punk'ın, "normal"i tamamen küçümsemesinin ve reddetmesinin sembollerinden biridir. Bir anlamda, orta büyüklükte seri üretilen bir çöp torbasının bir moda ifadesi haline gelmesi garip görünebilir; ancak, punk yaklaşımını düşündüğümüzde, her şey mükemmel bir anlam ifade etmektedir. Punk, müzikaliteyi ve diğer unsurları sorgulamamış; aynı zamanda mükemmel moda karşı bir duruş da sergilemiştir. Ev yapımı tişörtler, plastik ayakkabılar, ekoseler ve her türden eşya buluntularının yanı sıra plastik çöp torbası, erken punk modasında "sattığımız her şeye" sadece NO diyerek karşı çıkmıştır. Sıradan giysilere ve ayakkabıyla yürümenin imkânsızlığına NO, hepsi TRASH! Çöp torbaları, tek kullanımlıktı, mevcuttu ve evdeki döküntülerle başa çıkmak için üretilip, satılırdı. Onları giymek, ebeveynlere, High Street moda zincirlerine ve diğer herkese "kirli çöp torbalarını giymeyi tercih ederim" diye haykırmak demektir. Çöp torbaları, giyildiklerinde, herhangi bir masraf veya açık amaç olmadan, S&M kauçuk malzemelerin parlak ve parlak siyah rengine sahip olmaları biçiminde tartışmalı bir faydaya da sahipti. Bu yönü ele alındığında baştan çıkarıcı, alaycı ve erken punk moda akımının bir parçasıydı (Görsel 6)(URL-15). Punk akımı günümüz modasında da etkisini sürdürmektedir (Görsel 7)(URL-17).

Görsel 6: Punk kültüründe siyah çöp poşetinden hazırlanmış giysi (URL-16)

Görsel 7: 2013 Sonbahar Kış Sezonunda Punk Chic teması (URL-17)

Punk Kültüründen İlham Alan Moda Aksesuar Ürün Tasarımlarına Örnekler

Punk kültüründeki kendin yap uygulamaları sadece giyim tasarımına ilham vermekle kalmamakta, moda aksesuar ürün tasarımlarında da etkisi göstermektedir. Bu bağlamda son yıllarda malzeme ve form yaklaşımları bağlamında günlük kullanıma yönelik moda ve aksesuar markalarının yanı sıra yüksek moda alanında faaliyet gösteren markalarda da Punk etkilerinin görüldüğüne şahit olunmaktadır.

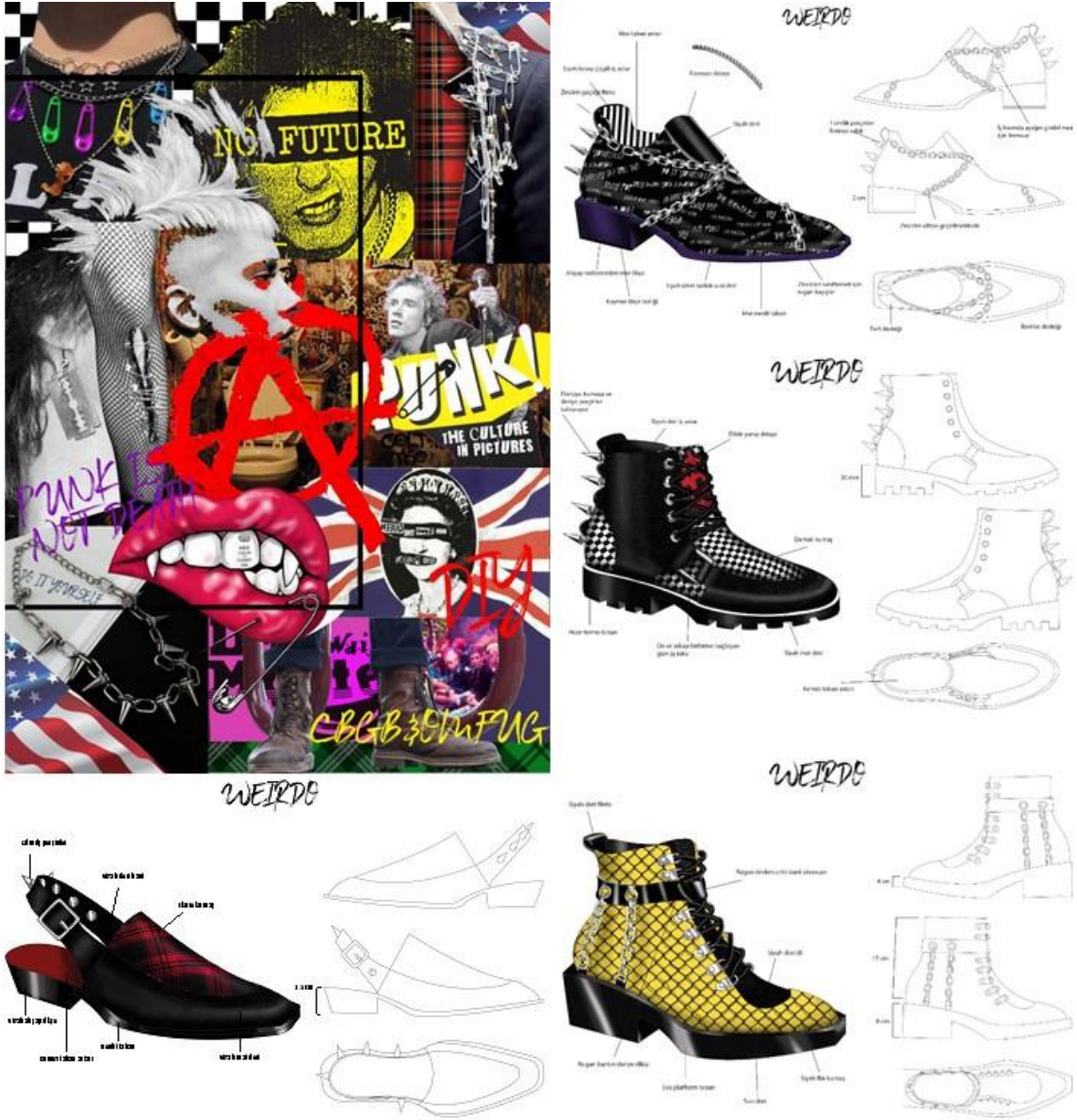
Görsel 8: a) Tasarımcı Dafine Balatsos'a ait çanta tasarımı, b) Charlotte Olympia and Tom Binns'ın çengelli iğneler ile süslenmiş platform tabanlı ayakkabısı, c) Bijoux De Famille markasının Punk ilhamlı bilekliği, d) Ted Baker London imzalı, punk akımında gördüğümüz Mohawk tarzı saç kesimini taklit eden mavi/siyah kürk süslemeli deri el çantası, e) Lanvin markasına ait zincir bileklik (URL-18)

Punk kültüründeki kendin yap akımının aksesuar tasarımında uygulanmasına yönelik yapılan bir çalışma da; DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Aksesuar Tasarımı Anasanat Dalı öğrencisi Neriman Ekmekçi'nin Bitirme Projesi³ (2019) kapsamında hazırladığı koleksiyondur. Çıkış noktası olarak, 2020/2021 trendlerindeki 'Punk Principles' teması seçilen koleksiyonda punk kültüründeki kendin yap akımına özgü teknikler ve malzemeler incelenmiş; ayrıca ilgili trende özgü çözümler yapılmıştır. Proje ile ilişkili olarak anahtar kelimeler, kullanılması ön görülen malzeme tipleri, stiller araştırılmıştır. Daha sonra renk çözümlerini yapılarak malzeme ve ürün arasındaki ilişki sağlanmıştır. Punk kültürüne uygun malzemeler ve ilgili trend özellikleri göz önünde bulundurularak çanta eskizleri ve ayak anatomisine uygun olacak şekilde ayakkabı eskizleri hazırlanmış; malzeme seçimine geçilmiştir. Siyah dana derisi ana malzeme olarak tercih edilmiş olup, bu malzemesinin yanı sıra rugan, aynalı ve mat yüzük deri olmak üzere üç farklı deri çeşidi daha kullanılmıştır. Aynalı deri kullanılmasının nedeni, diğer malzemelerle uyum göstermesidir. Bunlarla birlikte yüzeyde ekose, leopar, file, dama ve çizgili desenli kumaşlar tercih edilmiştir (**Görsel 9**). Renk olarak siyah, kırmızı, sarı, beyaz ve gümüş rengi kullanılmıştır. Diğer yandan malzeme seçiminde gümüş rengi metal zımbalara, çengelli iğnelere, tokalara ve zincirlere yer verilmiştir. Ayakkabıların taban seçimlerinde ağırlıklı olarak neolit olmak üzere hazır termo taban ve eva kullanılmıştır (**Görsel 10-11**). Çanta tasarımlarında ayakkabı tasarımından farklı olarak bisiklet zinciri formu da yer almaktadır (**Görsel 12**).

Görsel 9: Koleksiyonun üretim aşamasında kullanılacak malzemelerin seçimi
(Neriman Ekmekçi'nin izniyle)

³ Detaylı Bilgi için: Neriman Ekmekçi, Punk Kültürü Üzerine Bir Araştırma, Ayakkabı ve Saraciyeye Koleksiyonu Hazırlama Süreci, DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Aksesuar Tasarımı Anasanat Dalı, 2019

Görsel 10: Koleksiyonun hikaye panosu, ayakkabı tasarımları ve teknik açıklamaları

(Neriman Ekmekçi'nin izniyle)

Görsel 11: Ayakkabı tasarımları ve ürün fotoğrafları (Neriman Ekmekçi'nin izniyle)

Sonuç

Bireylerin üretim nedenleri ve biçimleri, içinde buldukları kültür ve yaşam koşullarının yapısına uygun olarak şekillenmektedir. İlk dönemlerde hayatta kalmak adına yapılan bazı edimler zaman içinde dönüşerek farklı anlamlar kazanmış, bu şekilde bireyin üretme ihtiyacı teknolojiler, araç ve gereçler gelişse de varlığını sürdürmüştür. Endüstri Devrimi öncesinde de kendine ait üretim, yapım, onarım gibi el becerisine dayanan işleri yapabilen birey, kendisinin yaptığı bu eylemin pazarlama kavramının genişlemesiyle yeni bir düzleme oturduğuna şahit olmaktadır. Farklı motivasyonlarla ortaya çıkan kendin yap akımı, boş zaman aktivitesinin ötesine geçerek özellikle punk alt kültürünün ve punk ideolojisinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Aynı anlama gelse de brikolaj kavramının birbiriyle bağlantısı olmayan parçaları bir araya getirerek post modern bir yaklaşımla yeni semboller üretmesi yönü, kendin yap eylemi ile punk'ı temel felsefesi bağlamıyla buluşturmuştur.

Yoksulluğun ve işsizliğin olduğu 1970 Amerika'sında ve İngiltere'sinde ortaya çıkan bu akım, o güne kadar duyulmamış ve görülmemiş bir hareketin başlangıcını oluşturmuştur. Toplumların tüm dikkatlerini üzerine çekmek adına gerek sesi, gerek müzik enstrümanlarını, gerek davranışları, gerekse giyim ve aksesuarları ile kendi içinde akımları ve alt kültürleri olan sadece müzik türü denilemeyecek kadar büyük izler bırakmışlardır. Kendin yap eyleminin tüketim toplumuna karşı duruşunu sergilemek için buluntu nesnelere dikmek, yapıştırmak, parçalamak, düğümlemek, delmek, boyamak, ağartmak vs. suretiyle kişiselleştirerek aslında yapmaya çalıştıkları anti-moda duruşun maalesef ki bir moda hareketi olmasının önüne geçememişlerdir. Punk kültürü içerisinde vurucu bir biçimde kendisini gösteren kendin yap hareketi günümüz modasında da etkilerini sürdürmektedir. Teknikler ve malzemeler açısından oldukça ilham verici unsurları içerisinde barındıran bu akım, punk ideolojisi devam etsin ya da etmesin varlığını önümüzdeki sezonlarda da hissettirecektir.

Topluma ve dünyaya verdiği mesajlarla ırkçılığa karşı, sevgi ve barış odaklı olsalar da görünüşleri ve duruşları itibariyle doğru anlaşıldıkları konusu tartışmaya açıktır. Ne var ki punk alt kültürü, punk ideolojisi, punk modası vs. hakkında yakın tarihe tanıklık eden yüzlerce hatta binlerce araştırma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışma da alanımızla ilgili araştırmacılara yol göstererek, yeni araştırma ve tasarımlara kaynaklık edecektir.

Kaynakça

- Blush, Steven (2001) *American Hardcore: A Tribal History*, edited by George Petros, Los Angeles
- Brockmeier, Siri C. (2009). "Not Just Boys' Fun?" *The Gendered Experience of American Hardcore*, MA Thesis in American Studies Department of Literature, Area Studies and European Languages, Oslo
- Force, W.R. (2009), *Consumption Styles and the Fluid Complexity of Punk Authenticity*, Symbolic Interaction, Volume 32, Issue 4, New York
- Harry, Deborah (2006). *Punk: The Whole Story*, Dorling Kindersley Publishing, New York
- Hebdige, Dick (1979). "Subculture: The Meaning of Style", Taylor & Francis Ltd., England
- Leblanc, Lauraine (1999). *Pretty in Punk: Girl's Gender Resistance in a Boy's Subculture*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press., New Jersey
- Lee, Michelle (2003). *Fashion Victim: Our Love-Hate Relationship With Dressing, Shopping, and the Cost of Style*, Broadway Books Publisher, New York
- Marco Wolf & Shaun McQuitty (2011). "Understanding The Do-It-Yourself Consumer: DIY Motivations And Outcomes", *Academy of Marketing Science* Rev 1:154-170, DOI 10.1007/s13162-011-0021-2
- McKellar, Susie, Sparke, Peeny (2004). *Interior Design and Identity*, Manchester University Press, England

Santamarina, Brandon (2021) Punk Music: Gainesville Punk And A History Of Bands And Music: History of Punk Music Timeline, Independently Published, Chicago

Triggs, Teal (2006). "Scissors and Glue: Punk Fanzines and the Creation of a DIY Aesthetic", Journal of Design History, Volume 19, Issue 1, Spring 2006, Oxford University Press

von Busch, Otto, (2008). Fashion-able, Hacktivism and Engaged Fashion Design, Art Monitor Press, Gothenburg

Worley, Matthew (2017). No Future: Punk, Politics and British Youth Culture, 1976-1984, Cambridge University Press, England

URL-1: <https://www.sciencemuseum.org.uk/objects-and-stories/everyday-wonders/brief-history-diy>

URL-2: <https://academic.mu.edu/meissnerd/punk.html>

URL-3: <https://www.britannica.com/art/punk>

URL-4: <https://www.thomann.de/blog/en/fashion-and-music-a-strong-connection/#>

URL-5: https://dangerousminds.net/comments/its_called_anarchy_arsehole

URL-6: <https://artsandculture.google.com/entity/punk-rock/m05r6t?categoryid=other>

URL-7: <https://katierobertsdissertation.blogspot.com/2012/09/bricolage.html>

URL-8: <https://www.britannica.com/art/punk>

URL-9: <https://time.com/3799113/anarchy-attitude-and-outrage-when-punk-was-young-and-dangerous/>

URL-10: <https://fashion-era.com/1970s/punk-fashion-history/>

URL-11: <https://time.com/3799113/anarchy-attitude-and-outrage-when-punk-was-young-and-dangerous/>

URL-12: <https://www.redbull.com/tr-tr/ingiliz-punk-modasi-fotograflari>

URL-13: https://dangerousminds.net/comments/its_called_anarchy_arsehole

URL-14: <https://fashion-era.com/1970s/punk-fashion-history/>

URL-15: <https://punkgirldiaries.com/youre-not-going-out-like-that-17-bin-bags/>

URL-16: <https://punkgirldiaries.com/youre-not-going-out-like-that-17-bin-bags/>

URL-17: <https://fashionreverie.com/?p=7078>

URL-18: <https://fashionreverie.com/?p=7078>

Extended Abstract

The reasons and forms of production of individuals are shaped following the structure of the culture and living conditions in which they live. In the early periods, some actions taken for survival have transformed over time and gained different meanings, and in this way, the individual's need to produce has continued its existence even though technologies, tools, and equipment have developed. The individual, who was able to do his dexterous works such as production, construction, and repair before the Industrial Revolution, witnesses that this action he has done has settled on a new plane with the expansion of the marketing concept. Although the do-it-yourself trend, which emerged with different motivations, takes its place in marketing strategies now in the past, it has gone beyond leisure activity and has become an integral part of the punk subculture and punk ideology in particular. In general terms, it is possible to express all kinds of work done by using the materials at hand without any expert support, with the concept of "Do it Yourself / DIY". Although the reasons for its emergence, motivations, etc., may seem different, certain social movements in which this trend stands out are also striking. Punk culture, which emerged in parallel with the punk music genre, became the beginning of a movement that followed the masses in the social, political, and economic structure. By opposing the capitalist order, by changing and transforming

the objects obtained through mass production, punks adopted the "do it yourself" movement, rebellion, stance against the social order as a symbolic approach, and most importantly, exhibited works that reveal the uniqueness of production. Under the umbrella of punk ideology, clothing and accessories were presented as unique productions with manipulations and various themes that evoke deconstruction. Thus, an action against the consumption culture was built. Although do-it-yourself practices are included in the anti-fashion phenomenon in punk culture, punk has finally become a fashion trend, as in all other phenomena, brought do-it-yourself action and punk together with the context of its basic philosophy. This movement, which emerged in the USA and England in 1970, where there was poverty and unemployment, constituted the beginning of a movement that had not been heard and seen until that day. To attract all the attention of the societies, they have left traces so great that they cannot be called only musical genres with their movements and subcultures, with their voice, musical instruments, behaviors, clothing, and accessories. Sewing, gluing, smashing, knotting, drilling, dyeing, bleaching, etc., found objects to demonstrate the do-it-yourself action's stance against the consumer society. Unfortunately, they could not prevent the anti-fashion stance they were trying to make by personalizing it by personalizing although they are against racism, love, and peace with the messages they give to the society and the world. It is open to debate that they are understood correctly in terms of their appearance and stance. However, punk subculture, punk ideology, punk fashion, etc., hundreds or even thousands of researches have been done and continue to be done about it, which has witnessed the recent history. This study will guide researchers in our field and will be a source for new research and designs.

Covid-19 Sürecinde Kompulsif Satın Alma ve Ruhsal Travma Belirtilerinin Değerlendirilmesi¹

Evaluation of the Compulsive Buying and Psychological Trauma Symptoms during Covid-19

Burak ÇETİN²
Asude Yasemin ZENGİN³
Arzu YÜKSEL⁴

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 25.01.2022
Kabul Tarihi / *Accepted*: 23.03.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1062881

Atıf/Citation: Çetin, B., Zengin, A. Y. ve Yüksel, A., (2022). "Covid-19 Sürecinde Kompulsif Satın Alma ve Ruhsal Travma Belirtilerinin Değerlendirilmesi", *ODÜSOBİAD 12 (1)*, 413-426, Doi:10.48146/odusobiad.1062881

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı pandemi sürecinde kompulsif satın alma ile ruhsal travma belirtilerini değerlendirerek aralarındaki ilişkiyi belirlemektir.

Gereç-Yöntem: Araştırmada veriler Haziran-Kasım 2020 tarihleri arasında araştırmaya katılmayı kabul eden 348 tüketiciden çevrimiçi anket yöntemiyle toplanmıştır. Verilerin toplanmasında, Katılımcı Bilgi Formu, Kompulsif Satın Alma Ölçeği (KSAÖ) ve DSM-5 için Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği (TSSBKLÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler yanında normal dağılan verilerde, iki ortalama arasındaki farkın anlamlılık testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Normal dağılmayan verilerde Mann - Whitney U ve Kruskal Wallis analizleri kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. Tüketicilerin kompulsif satınalma ölçeğinin yordayıcılarını değerlendirmek için Multiple linear regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Tüketicilerin %44,3'ü 18-24 yaş aralığında, %67,2'si kadın ve %60,1'i bekârdır. Tüketicilerin KSAÖ toplam puan ortalaması 23,30±7,74 ve TSSBKLÖ toplam puan ortalaması ise 33,95±17,06 olduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre tüketicilerde KSAÖ ve TSSBKLÖ arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre KSAÖ üzerindeki göreceli etkileri bakımından en önemli alt değişkenin stresle baş etmek için alışveriş yapma olduğu görülmektedir.

Sonuç: Covid-19 salgın sürecinde kompulsif satın alma davranışı sergileyen tüketicilerin travma sonrası stres belirtileri gösterdikleri belirlenmiştir. Kadınların erkeklere göre kompulsif satın alma davranışı sergileyerek, maruz kaldıkları olumsuz durum, duygu ve stresten kurtulmaya çalıştıkları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kompulsif satın alma, stres bozuklukları, post-travmatik stres, Covid-19, tüketici davranışı, pandemi.

Abstract

Objective: The main purpose of this research is to evaluate and determine the relation between compulsive buying and psychological trauma symptoms during the pandemic.

Material and Methods: Data were collected from 348 consumers who agreed to participate in the research between June and November 2020 by online survey method. The Participant Information Form, the Compulsive Buying Scale, and the Post Traumatic Stress Disorder Checklist Scale for the DSM-5 were used to collect data. In the analysis of the data, in addition to descriptive statistics, the test of significance of the difference between two means and one-way analysis of variance -ANOVA- were used in normally distributed data. In order to analyze differences between non-normally distributed data Mann - Whitney U and Kruskal Wallis used. Spearman correlation test was used to determine the

¹ Bu çalışma için Aksaray Üniversitesi Etik Kurulu'ndan (Tarih: 22/06/2020 No: 2020/06-62) yazılı izin alınmıştır.

² Sorumlu Yazar, Öğr. Gör.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Sosyal Bilimler MYO, e-mail: burak.cetin@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4252-4828

³ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Sağlık Kurumları İşletmeciliği Bölümü, e-mail: yaseminzengin@aksaray.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3147-7958

⁴ Doç.Dr., Aksaray Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, e-mail: aaltunay@aksaray.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7819-2020

relationship between the scales. Multiple linear regression analysis was used to evaluate the predictors of consumers' compulsive buying scale.

Results: 44.3% of consumers are in the 18-24 age range, 67.2% are women and 60.1% are single. It was determined that the consumers' total mean score of compulsive buying was 23.30 ± 7.74 , and the mean total score of Post Traumatic Stress Disorder Checklist Scale was 33.95 ± 17.06 . According to the results of the correlation analysis, a moderate positive correlation was found between the compulsive buying scale and Traumatic Stress Disorder Checklist Scale in consumers. According to the results of the multiple linear regression analysis, it is seen that the most important sub-variable in terms of its relative effects on compulsive buying is shopping to cope with stress.

Conclusion: It has been determined that consumers who exhibit compulsive buying behavior during the Covid-19 pandemic period show signs of post-traumatic stress. It can be said that women try to get rid of the negative situations, emotions, and stress they are exposed to by exhibiting compulsive buying behavior compared to men.

Keywords: Compulsive Buying Behavior, Stress Disorders, Post-traumatic Stress, COVID-19, Consumer Behavior, Pandemic.

Giriş

Zamanla küresel bir sağlık problemi ve krizi haline gelen Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda, 13 Ocak 2020'de bir virüs olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür (Sağlık Bakanlığı, 2020a; Sağlık Bakanlığı, 2020b). Dünya sağlık örgütü (DSÖ) Mart başında yaptığı açıklamada Covid-19 virüsünü salgın olarak açıklamıştır, ancak gelişmeler sonucunda 11 Mart 2020'de Covid-19 virüsünü pandemi olarak tekrar düzeltmiştir (DSÖ, 2020a; DSÖ, 2020b). Pandeminin ilan edilmesinden sonra, Türkiye, ülke genelinde sosyal mesafe, maske ve temizlik politikası uygulayarak vatandaşları bireysel olarak kendilerini korumaya yönlendirmiştir.

Bir solunum yolu enfeksiyonu olarak açıklanan Covid-19 virüsü sadece bireylerin fiziksel sağlığını olumsuz etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda psikolojik olarak da insan sağlığını tehdit etmektedir. Virüs salgını, ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri uzun vadeli etkilerde ortaya çıkabilmektedir (Almond ve Mazumde, 2005). Pandemi gibi büyük toplumsal zorluklar ortaya çıktığında, bireylerde ortaya çıkan duygusal ve fizyolojik belirtiler psikolojik olarak rahatsız edici olabilir (Ahorsu vd., 2020; Jaspal, Lopes ve Lopes, 2020). Pandemi sürecinde, post travmatik stres, kaygı, depresyon gibi rahatsızlıkların septomları görülmüştür (Lopes, Bortolon ve Jaspal, 2020; Vindegaard ve Benros, 2020). Covid-19 pandemisi, küresel ölçekte; yaşam standartları, sosyal yaşam, kişisel özgürlük ve ekonomik aktivitelerde önemli değişiklikler ortaya koymuştur (Shevlin, McBride, Murphy, Miller-Gibson vd., 2020). Küresel çapta tüm ülkeler Covid-19 pandemisinden etkilenmiş ve ani satın almalar ile stoklama tarzında dondurulmuş gıda, pirinç, yumurta ve ekmek gibi temel ürün satın alımlarının yapıldığı görülmüştür (Islam, Pitafti, Arya, Wang, Akhtar, Mubarak, ve Xiaobei, 2021). Covid-19 sadece bir medikal sağlık krizi olarak değil, aynı zamanda ruh sağlığı için de acil durum olarak düşünülmelidir. Bulaşıcı hastalıklar sadece bireylerin fiziksel sağlığını etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda enfekte olsun olmasın tüm nüfusun psikolojik sağlığını ve refahını da etkilemektedir (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2020). Pandeminin başlangıcından itibaren hareketliliği azaltmaya yönelik olarak farklı ülkelerde kısıtlamalar konulmuş, sağlık personeli ve zorunlu sektörlerde çalışanlar muaf tutularak insanların evde kalması sağlanmıştır. Sosyal izolasyon olarak sınırlandırmalar, beraberinde bireylerde psikolojik stres tepkileri, travmatik stres belirtileri meydana getirmiştir (Brooks, Webster, Smith, Woodland, Wessely, Greenber ve Rubin, 2020; Clair, Gordon, Kroon ve Reilly, 2021).

Covid-19 sürecinde, "Hayat Eve Sığar" sloganı ile bireylerin evde kalması sağlanmış, sokağa çıkma sınırlandırması ve seyahat kısıtlamaları da evde kalma ve evde yaşam süresinde artışa neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da hanehalkı tüketimi artmıştır. Covid-19 sürecinde bireylerin tüketim tercihleri değişiklik göstermiştir. Alışverişlerde stoklama yapılması, alışveriş kanalı değişimi ile çevrim içi alışverişe yönelim, konfor ürünlerinin (evde yaşamı kolaylaştıracak ürünler), sağlıklı yaşam ve diyet ürünleri ve çocuk eğitimine yönelik ürünlerin satın alımını artırmıştır. Tüketicilerin süpermarket ürünleri tercihi; cilt bakım ürünleri, şampuan, ev temizlik ürünleri ve renkli kozmetik olurken; diğer ürün tercihlerinde ise öne çıkan kategoriler moda - aksesuar, ev dekorasyon, beyaz eşya mutfak ürünleri ve bilgisayar olmuştur (IPSOS, 2020). 2021 yılında hanelerin hızlı tüketim ürünleri harcamaları 2020 yılına göre %39 büyüme göstermiştir. 2021 yılında Türkiye'de hanelerin en fazla tüketimi yağlar, et ürünleri, diğer gıda kategorisindeki ürünler, atıştırmalıklar ve temizlik ürünleri olarak gerçekleşmiştir (IPSOS, 2022). Özellikle bireyler antibakteriyel mendil, tuvalet kâğıdı ve el dezenfektanı olarak kompulsif satın almaya başlamışlardır (Hall, 2020). Bu bağlamda, çalışmanın ana amacı Covid-19 sürecinde tüketicilerin kompulsif satın alma davranışları ile ruhsal travma belirtilerinin değerlendirilerek aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Alanyazında farklı çalışmalarda (Black, 2001; Shoham ve Brencic, 2003; Bighiu, Manolica, ve Roman, 2015; Pradhan, Israel ve Jena, 2018 vb.) üzerinde durulmuş olan kompulsif satın alma davranışı; bu çalışma kapsamında tüketici davranışı ve travma sonrası stres belirtileri ile

incelenmiştir. Covid-19 sürecinde geniş bir örneklem ile değerlendirme yapılan bu çalışma, alanyazına salgın sürecinde tüketici davranışının psikolojik yönüne ilişkin bulgularla katkı sağlayabilir.

Kompulsif Satın Alma

Kompulsif satın alma klinik olarak, 20. Yüzyılın başlarında Bleuler ve Kraepelin tarafından olumsuz bir durumu ortadan kaldırmaya yönelik zorlayıcı satın alma olarak tanımlanmıştır (aktaran Black, 2007: 14). Kompulsif satın alma davranışı kişinin dürtüsel olarak satın alma güdüsünü hissederek, bu güdüyü denetleyememesi sonucunda ortaya çıkan ve kişiyi maddi yönden zor durumda da bırakabilen bir bozukluk olarak açıklanmaktadır (Tamam, Diler ve Özpoyraz, 1998). Bir başka tanıma göre ise kompulsif satın alma, kontrol edilemez bir dürtü veya arzunun harekete geçirdiği bir duyguyu hissetmek bir nesneyi kullanmak veya bir olaydan deneyim elde etmek için bireyin tekrarladığı bir davranış olarak, bireye ve çevresindekilere zarar vermesi olarak açıklanmıştır (O'Guinn ve Faber, 1989). Kompulsif tüketici davranışları, bağımlılık yapıcı davranışlar ile benzer belirtiler göstermektedir; ve böylece kompulsif tüketimin bağımlılık içerdiği ifade edilebilir (Faber, O'Guinn ve Krych, 1987).

Tüketici davranışı kapsamında kompulsif satın alma, zararlı psikolojik, sosyal, mesleki ve finansal sonuçlara rağmen; aşırı, dürtüsel ve kontrol edilemeyen ürünlerin satın alınmasıyla özdeşleşen bilişsel ve davranışsal bir durum olarak açıklanmaktadır (O'Guinn ve Faber, 1989; Müller, Mitchell ve Zwaan, 2015; Granero, Fernández-Aranda, Steward Mestre-Bach vd., 2016; Jaspal vd., 2020; Lopes vd., 2020). Kompulsif satın alma eğiliminin çoğunlukla sosyal tutumlar, finansal zorluklar ve madde değerli problemlerden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Düşük eğitim seviyesi, olumsuz yaşam koşullarına maruz kalma ve spesifik kişilik özellikleri kompulsif satın alma davranışını tetikleyen başlıca özelliklerdir (O'Guinn ve Faber, 1989; Kellet ve Bolton, 2009).

Kompulsif davranış olumlu ve olumsuz duygu durumlarında ve çevresel faktörlerden nispeten daha kolay etkilenmektedir. Tüketiciler hoş olmayan yaşam deneyimleri, içsel eksiklikler ve olumsuz duygularla, stres, anksiyete ve gerginlik duygusu gibi olumsuz durumlar ile başa çıkmak için ürün satın almaktadır (Çelik ve Köse, 2021). Kompulsif satın alma çeşitli yönlerden dürtü denetim bozukluklarına, obsesif kompulsif bozukluğa, bağımlılık belirtilerine ve duygu durum bozukluklarına benzemektedir (Tamam vd., 1998).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu

İnsan doğası gereği, kendini koruma içgüdüsüne sahiptir ve dış çevreden gelen uyarılara olumlu veya olumsuz tepki vermektedir. Travmatik unsurlar sonucunda karşılaşılan tepkiler, uyarılara karşı bir gereklilik, uyum ve cevap olarak görülebilir. Travma kavramı Türk Dil Kurumu tarafından, bir doku veya organın yapısını, biçimini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yerel yara, örselenme olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Psikiyatrik bir kavram olarak travma, kişinin ruhsal ve bedensel varlığını tehdit eden, sarsan, yaşamın normal akışını, işlevini engelleyen, çaresizlik, korku ve dehşet duygularına neden olan her türlü olay için kullanılmaktadır (Türksoy, 2003).

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), hemen herkes için travmatik kabul edilen doğal felaketler, savaş, soygun, trafik kazaları, saldırı, tecavüz, işkence vb. bir olayın ardından ortaya çıkan tabloları tanımlar (Bolu, Erdem ve Öznur, 2014; Yüksel, 2014; Öztürk ve Uluşahin, 2018). Bireysel genetik özellik, fiziksel yapı, psikolojik geçmiş, durumsal motivasyon, belirli sorunlarla baş etme düzenekleri ile ilgili bireysel farklılıklar TSSB yaygınlığı ile ilgili farklılıkları ortaya koymaktadır. TSSB gelişimi toplumsal farklılıklar göstermektedir. Toplumların sahip olduğu travma deneyimlerinin şiddetine, travma öncesi, sırası ve sonrası ile ilgili birçok etkene, sosyal destek düzeyine, bireyin travmatik olay karşısındaki duyarlılığına ve toplumsal kültürel farklılıklara göre değişiklik göstermektedir (Özgen ve Aydın, 1999).

Buradan hareketle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de COVID-19 salgınının toplumsal olarak bireylerin ruh ve beden sağlıklarını tehdit eden normal hayat akışlarını değiştiren bir travma meydana getirdiği söylenebilir. Bu araştırma kapsamında pandemi sırasında alınan kapanma tedbirleri vb. gibi unsurların stres bozukluklarını tetikleyebileceği düşüncesinden yola çıkılmıştır. Araştırmanın amacı pandemi sürecinde kompulsif satın alma ile ruhsal travma belirtilerini değerlendirerek aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Söz konusu amaçtan yola çıkılarak araştırma hipotezi şöyle belirlenmiştir.

H₀: Tüketicilerde kompulsif satın alma ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri arasında bir ilişki yoktur.

H₁: Tüketicilerde kompulsif satın alma ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri arasında bir ilişki vardır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Örnekleme

Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel tasarımda yapılmıştır. Bu araştırmanın örneklemini, Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye’de yaşayan 18 yaş üstü, daha önceden Akut Stres Bozukluğu veya Travma Sonrası Stres Bozukluğu tanısı almamış bireyler oluşturmuştur. Veriler Haziran-Kasım 2020 tarihleri arasında araştırmaya katılmayı kabul eden 348 bireyden toplanmıştır. Çalışma verileri, pandemi sürecinde fiziksel mesafe kuralları gereği doğrudan temasın mümkün olduğunca azaltılarak sosyal medya grupları (Whatsapp grupları, herkese açık forumlar ve facebook hesapları) üzerinden elektronik anket formu ile toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, Katılımcı Bilgi Formu, Kompulsif Satın Alma Ölçeği (KSAÖ) ve DSM-5 için Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi (DSM-5-TSSBKL) kullanılmıştır.

Katılımcı Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen "Katılımcı Bilgi Formu" bireylerin demografik, sosyo-ekonomik özelliklerini içeren sorulardan oluşmuştur.

Kompulsif Satın Alma Ölçeği (KSAÖ)

Valence, d’Astous ve Fortier (1988)’in geliştirdiği ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Yüncü ve Kesebir (2014) tarafından yapılmıştır (Valence vd, 1988; Yüncü ve Kesebir, 2014). Ölçek 12 maddeden oluşmaktadır. 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğinin 4 boyutu vardır. Birinci boyut, 'harcama eğilimi' (1,2,3,4,5. maddeler) olarak adlandırılan, oldukça güçlü duygusal uyarılmayı içermektedir. İkinci boyut, satın alma davranışının kişinin hissettiği gerginliği azaltacağı düşüncesini içeren 'tepki' (6,7,8,9. maddeler) kısmıdır. Üçüncü boyut, satın alma davranışından duyulan "suçluluğun" (10,11,12. maddeler) bilişsel olarak yaşanma sürecidir. Dördüncü boyut, bu bireylerin aile yaşamlarını kapsamaktadır. Bireylerin aile içi ilişkilerini içeren bu boyut, tutarlılık katsayısını düşürdüğü için ölçeğin Türkçe versiyonundan çıkarılmıştır. Kesme noktası 42 ve üzeri olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin orijinal güvenilirlik çalışmasında iç tutarlılığı 0,82 iken; adaptasyon çalışmasında iç tutarlılık puanı 0,80 olarak bulunmuştur. Bileşik güvenilirlik değeri harcama eğilimi boyutu için 0,72 tepki boyutu için 0,93 ve suçluluk için 0,81’dir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,89 olarak bulunmuştur.

DSM-5 için Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği (DSM-5-TSSBKLÖ)

Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Boysan ve arkadaşları (Boysan, Guzel-Ozdemir, Ozdemir, Selvi, Yılmaz ve Kaya, 2017) tarafından 2017 yılında yapılmıştır. 20 maddeden oluşan ölçek, çok stresli bir olayın ardından kişinin son bir ay içinde yaşadığı travma sonrası stres bozukluğu belirtilerinin şiddetini değerlendirmektedir. 5’li Likert tipi olan ölçek; hiç = 0, çok az = 1, orta derecede = 2, oldukça fazla = 3 ve aşırı = 4 şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten 0-80 puan alınmakta olup puanların artması, travma sonrası stres bozukluğu belirti şiddetinin arttığını göstermektedir. DSM-5-TSSBKLÖ’nin iç tutarlılığı 0,94 bulunmuştur. Ölçeklerin bileşik güvenilirlik katsayıları şöyledir: Yeniden deneyimleme (.79-.92), kaçınma (.73-.91), olumsuz değişiklikler (.85-.90) ve aşırı uyarılma (.81-.88) (Boysan vd., 2017). Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,95 olarak bulunmuştur.

Etik Beyan

Çalışmaya başlamadan önce Aksaray Üniversitesi Etik Kurulu’ndan (Tarih: 22/06/2020 No: 2020/06-62) yazılı izin alınmıştır. Araştırmaya katılan bireylere araştırma hakkında bilgi verilmiş, bireysel bilgilerin gizli kalacağı konusunda açıklama yapılmış ve aydınlatılmış onam alınmıştır.

İstatistiksel Analiz

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS (Statistical Package for Social Sciencefor Windows 25.0) paket programı kullanılmıştır. Analizlerde frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. DSM-5-TSSBKLÖ’nin normal dağıldığına ($p>,05$), KSAÖ’nin ise normal dağılmadığına ($p<,05$) karar verilmiştir. DSM-5-TSSBKLÖ için ikili karşılaştırmalarda; iki ortalama arasındaki farkın anlamlılık testi, ikiden fazla değişkenin karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. KSAÖ için ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi, ikiden fazla değişkenin karşılaştırılmasında Kruskal

Wallis testi kullanılmıştır. İki değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. Tüketicilerin kompulsif satın alma ölçeğinin yordayıcılarını değerlendirmek için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. $p < ,05$ düzeyi istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özellikleri, %44,3'ü 18-24 yaş aralığındadır. Cinsiyete göre, %67,2'si kadın olan katılımcıların medeni durum itibarıyla, %60,1'i bekârdır. Meslek grupları itibarıyla, katılımcıların %39,7'si kamu çalışanı, %39,4'ü öğrenci ve %10,9'u ise özel sektör çalışanıdır. Aile gelirleri itibarıyla, cevaplayıcıların %40,8'i 6500 TL üzerinde aylık gelire sahiptir. Öğrenim durumları açısından araştırmaya katılan tüketicilerin %60,3'ü lisans eğitimi almışken, %20,4'ü lisansüstü öğrenim görmüştür. Tüketicilerin %77'si ilde yaşamaktadır. %64,4'ünün çocuğu bulunmazken, %14,6'sının 2 çocuğa sahip olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında tüketicilerin Covid-19 salgın tehlikesi nedeniyle alışverişlerinde nasıl davrandıklarını belirlemeye yönelik sorular yönlendirilmiştir. Bu kapsamda verilen cevaplara ilişkin tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçları Görsel 1'de sunulmuştur.

Özellikler	Sayı	Yüzde	
Korona virüs testi yaptırma	Hayır	303	87,1
	Evet, yapıldı testim negatif çıktı	39	11,2
	Evet, yapıldı testim pozitif çıktı	6	1,7
Kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulma	Evet	115	33,0
	Hayır	233	67,0
Market ve mağazalardan alışveriş yapma	Normalde nasıl alışverişe çıkıyorsam öyle devam ettim	40	11,5
	Daha seyrek alışverişe gittim	302	86,8
	Daha sık alışverişe gittim	6	1,7
Market ve mağazalardan alışveriş yapma sıklığı	Haftada en az üç gün	76	21,8
	Haftada bir kez	161	46,3
	Ayda bir kez	51	14,7
	Ben alışverişe çıkmadım.	60	17,2
Market ve mağazaların kapalı olmasının ruh sağlığını etkileme	Kendimi kötü hissetmeme neden oldu	88	25,3
	Herhangi bir değişim olmadı	260	74,7
İnternette alışveriş yapmanın keyif alma durumunu etkileme	Evet	99	28,4
	Hayır	249	71,6
Ürün depolamaya başlama	Evet	100	28,7
	Hayır	248	71,3
En çok satın alınan ürün kategorileri*	Hazır Yiyecek- Dondurulmuş Gıda	64	6,7
	Gıda-Sebze, Meyve, vb.	274	28,7
	Alkolsüz ambalajlı içecekler-süt, meyve suyu, gazoz, vb.	90	9,5
	İnternet hizmeti	51	5,4
	Kişisel hijyen ürünleri-el dezenfektanı, ıslak mendil, vb.	210	22,0
	Ev temizlik-hijyen ürünleri	200	21,0
	Kişisel bakım ürünleri- saç boyası, traş köpüğü, el nemlendiricisi	52	5,5
	Elektronik eşya-laptop, tablet, vb.	11	1,2
İnternet üzerinden alışveriş yapma sıklığı	Hiçbir zaman	47	13,5
	Haftada en az bir kez	43	12,4
	Ayda en az bir kez	147	42,2
	Birkaç ayda bir	111	31,9
Satın alma ile sonuçlanmasa bile tek bir seferdeki alışverişiniz için	0-1 saat	196	56,3
	1-2 saat	105	30,2
	3-6 saat	47	13,5

üzerinden) harcadığınız ortalama süre			
Kredi kartı kullanma	Evet	256	73,6
	Hayır	92	26,4
Kredi kartı borcu	Evet	193	55,5
	Hayır	155	44,5
Kredi kartı borcunun gelir düzeyinize göre durumu**	Az	62	32,2
	Gelir düzeyiyle orantılı	96	49,7
	Fazla	35	18,1
Stresle başetmek için alışveriş yapma	Evet	122	35,1
	Hayır	226	64,9
Toplam		348	100

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir, yüzdeler 952 cevaba göre alınmıştır.

**Yüzdeler kredi kartı borcu olan 193 kişiye göre alınmıştır.

Tablo 1. Tüketicilerin Covid-19 Sürecinde Alışveriş Yapma Özellikleri

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde; araştırmaya katılanların %87,1'inin korona virüs testi yaptırmadığı görülmektedir. Tüketicilerin %67'sinin sürekli alışveriş yapma isteği olmadığını ifade ettiği, %86,8'inin normalden daha seyrek market ya da mağazalardan alışveriş yaptığı, %46,3'ünün haftada bir kez market veya mağazalardan alışveriş yaptıkları anlaşılmaktadır. Market ya da mağazaların kapalı olmasının ruh sağlıklarını etkilemediğini söyleyenlerin oranı ise %74,7'dir. %71,6'sı ise internette alışveriş yapmanın alışverişten aldıkları keyfi etkilemediğini ifade etmiştir. Koronavirüs sürecinde tüketicilerin %71,3'ü ürün depolamaya başlamadıklarını belirtmiştir. Araştırmaya katılan tüketicilerin en fazla aldıkları ürün kategorisi ise %43 ile kişisel ve ev temizlik-hijyen ürünleri olmuş, bu kategoriyi %28,7 ile gıda (sebze-meyve) izlemiştir. Tüketicilerin %42'sinin ayda en az bir kez internette alışveriş yaptığı, satın alma ile sonuçlanmasa bile tek bir seferdeki alışveriş için (mağaza ya da internet üzerinden) harcanan ortalama sürenin tüketicilerin %30,2'si için 1-2 saat olduğu görülmüştür. Tüketicilerin yaklaşık %74'ü kredi kartı kullanmaktadır. Kredi kartı borcu olduğunu ifade edenlerin oranı %55 olurken; bunlardan %49,7'si borçlarının gelirleriyle orantılı olduğunu bildirmiştir. Araştırmaya katılanların %35,1'inin stresle baş etmek için alışveriş yaptığı görülmüştür.

Tüketicilerin KSAÖ ve TSSBKÖ puan ortalamaları Görsel 2'de görülmektedir. KSAÖ toplam puan ortalaması 23,30±7,74 ve TSSBKÖ toplam puan ortalaması ise 33,95±17,06 olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan KSAÖ için kesme noktası 42 ve üzeri için kompulsif satın alma davranışı eğiliminin yüksek olduğunu ifade etmektedir. TSSBKÖ'n 0-80 alt ve üst sınırını temsil etmektedir. Ölçek açıklamasında kesme değeri bulunmamaktadır ve yüksek puan travma sonrası stres belirtileri yaşama derecesinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda bu ölçeğin orta değeri 40 (0+80/2=40) olmaktadır. 40 değerinin üzerinde olması ortalamanın üstünde bir puan aldığını gösterir. Araştırmaya katılan tüketici grubuna ait KSAÖ ve TSSBKÖ puan ortalamalarının ortalama değerden düşük olduğu görülmektedir.

Ölçekler	Ortalama±SS	Ortanca	Min-Max
Harcama Eğilimi	9,79±3,54	9	5-21
Tepkisel Görünüş	7,89±3,38	7	4-17
Suçluluk	5,61±2,12	5	3-12
Kompulsif Satın Alma Ölçeği Toplam	23,30±7,74	21	12-45
Yeniden Yaşantılama	8,43±4,56	8	0-20
Kaçınma	3,47±2,14	4	0-8
Olumsuz Değişikler	11,84±6,38	12	0-28
Aşırı Uyarılmışlık	10,19±5,63	10	0-24
Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği Toplam	33,95±17,06	34	0-80

Tablo 2. Tüketicilerin Kompulsif Satın Alma Ölçeği Ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği Puan Ortalamaları

KSAÖ puan ortalamaları bakımından tüketicilerin yaşı, cinsiyeti, kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulma, alışveriş sıklığı, market ve mağazaların kapalı olmasının ruh sağlığını etkileme durumu, bir seferdeki alışveriş için (mağaza ya da internet üzerinden) harcanan ortalama süre, kredi kartı borcunun gelir düzeyine göre durumu ve stresle baş etmek için alışveriş yapma itibarıyla gruplar arasında

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p < ,05$). Yaş grupları arasında 18-24 yaş aralığındaki grubun KSAÖ ortalama puanları en yüksektir ($\bar{X}=24,68$). Cinsiyete göre kadınların erkeklere kıyasla puan ortalamaları ($\bar{X}=23,98$) daha yüksektir. Kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulanların ortalamaları bulmayanlara göre ($\bar{X}=28,33$), daha sık alışverişe gidenlerin ($\bar{X}=25,50$) daha seyrek gidenlere göre, market ve mağazaların kapalı olmasının kötü hissetmesine neden olanların bir değişiklik olmadığını söyleyenlere göre ($\bar{X}=26,30$), tek bir seferdeki alışveriş için (mağaza ya da internet üzerinden) harcanan ortalama sürenin 3 saatten fazla olanlarda 1-2 saat olanlara göre ($\bar{X}=26,14$), kredi kartı borcunun gelir düzeyine göre fazla olanların ($\bar{X}=26,62$), gelirleriyle orantılı olanlara göre, stresle baş etmek için alışveriş yapanların ($\bar{X}=28,59$) yapmayanlara göre ($\bar{X}=20,44$) daha yüksek olduğu saptanmıştır. Görsel 3'te tüketicilerin KSAÖ ve TSSBKLO'ni etkileyen değişkenler gösterilmektedir.

Değişkenler		KSAÖ $\bar{X} \pm S$	TSSBKLO $\bar{X} \pm S$
Yaş	18-24 (a)	24,68±8,10	37,04±17,55
	25-34 (b)	23,00±7,37	32,10±15,22
	35-44 (c)	21,57±6,75	32,15±16,56
	45 ve üzeri (d)	22,42±8,27	29,23±17,35
	χ^2/F	9,049	3,401
	p	,029 a>c	,018 a>d
Cinsiyet	Kadın	23,98±7,91	36,17±16,71
	Erkek	21,89±7,22	29,39±16,93
	z/t	-2,315	3,53
	p	,021	,000
Aile aylık toplam gelir durumu	2.324 - 3.500 TL (a)	23,49±8,50	38,67±18,35
	3.501 - 5.000 TL (b)	23,64±7,40	32,43±14,28
	5.001 - 6.500 TL (c)	22,80±6,43	31,39±14,57
	6.501 - 8.000 TL (d)	23,53±7,89	28,37±17,90
	8.001 - 9.500 TL (e)	21,35±8,80	36,20±17,86
	9.501 TL ve üzeri (f)	23,47±7,42	31,90±16,62
	χ^2/F	3,256	3,062
p	,661	,010 a>d	
Kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulma	Evet	28,33±8,22	38,84±17,76
	Hayır	20,81±6,14	31,54±16,20
	z/t	-7,983	3,826
	p	,000	,000
Market ve mağazalardan alışveriş yapma durumu	Normalde nasıl alışverişe çıkıyorsam öyle devam ettim (a)	25,72±7,04	33,22±17,66
	Daha seyrek alışverişe gittim (b)	22,93±7,80	34,42±16,80
	Daha sık alışverişe gittim (c)	25,50±7,28	15,33±18,41
	χ^2/F	7,574	3,783
	p	,023 a>b	,024 a,b>c
Market ve mağazaların kapalı olmasının ruh sağlığını etkileme durumu	Kendimi kötü hissetmeme neden oldu	26,30±8,52	38,37±17,32
	Herhangi bir değişim olmadı	22,28±7,20	32,46±16,74
	z/t	-3,900	2,838
p	,000	,005	
Satın alma ile sonuçlanmasa bile tek bir seferdeki alışverişiniz için (mağaza ya da internet üzerinden) harcadığınız ortalama süre	0-1 saat (a)	21,47±6,83	31,67±17,75
	1-2 saat (b)	25,43±8,17	36,32±16,07
	3-6 saat (c)	26,14±8,40	38,17±14,96
	χ^2/F	23,361	4,268
	p	,000 b,c>a	,015 b,c>a
Kredi kartı borcunun olma	Evet	23,92±7,72	34,45±17,73

	<i>z / t</i>	-1,824	0,608
	<i>p</i>	,068	,543
Kredi kartı borcunun gelir düzeyinize göre durumu	Az (a)	23,69±7,98	34,48±17,20
	Gelir düzeyiyle orantılı (b)	23,08±7,57	31,52±17,60
	Fazla (c)	26,62±7,23	42,45±16,99
	<i>x² / F</i>	6,185	5,083
	<i>p</i>	,045 c>b	,007 c>b
Stresle başetmek için alışveriş yapma	Evet	28,59±7,68	38,82±18,18
	Hayır	20,44±6,11	31,32±15,85
	<i>z / t</i>	-9,251	3,996
	<i>p</i>	,000	,000

z = Mann Whitney U testi *t* = t testi
x² = Kruskal Wallis testi *F* = Tek yönlü varyans analizi

Tablo 3. Tüketicilerin Kompulsif Satın Alma Ölçeği ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği Toplam Puan Ortalamalarını Etkileyen Değişkenler

TSSBKLÖ puan ortalamaları itibariyle gruplar arasında yaş, cinsiyet, gelir, kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulma, alışveriş sıklığı, market ve mağazaların kapalı olmasının ruh sağlığını etkileme durumu, bir seferdeki alışveriş için (mağaza ya da internet üzerinden) harcanan ortalama süre, kredi kartı borcunun gelir düzeyine göre durumu ve stresle başetmek için alışveriş yapma bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < ,05$). Yaş grupları arasında 18-24 yaş ve üzeri grubun TSSBKLÖ ortalama puanları en yüksektir ($\bar{X}=37,04$). Ölçek ortalama puanları en düşük olan yaş grubu 45 yaş ve üzeri tüketicilerdir ($\bar{X}=29,23$). Cinsiyete göre TSSBKLÖ puan ortalamaları ($\bar{X}=36,17$), erkeklerinkine göre ($\bar{X}=29,39$) daha yüksektir. Gelir seviyesi itibariyle de geliri 3500 TL ve altı olan tüketicilerin ortalama değerlerinin ($\bar{X}=38,67$) en yüksek olduğu ve bunu geliri 8001TL ile 9500 TL arasında olan tüketicilerin ortalama puanları ($\bar{X}=36,20$) izlemektedir. Bunlarla beraber kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulanların ($\bar{X}=38,84$) ortalamalarının bulmayanlara göre ($\bar{X}=31,54$), daha seyrek alışverişe gidenlerin ($\bar{X}=34,42$) daha sık gidenlere ($\bar{X}=15,33$) göre, market ve mağazaların kapalı olmasının kötü hissetmesine ($\bar{X}=38,37$) neden olanların bir değişiklik olmadığını ($\bar{X}=32,46$) söyleyenlere göre, tek bir seferdeki alışveriş için (mağaza ya da internet üzerinden) harcanan ortalama sürenin 3 saatten fazla olanlarda ($\bar{X}=38,17$) 1-2 saat olanlara göre, kredi kartı borcunun gelir düzeyine göre fazla olanların ($\bar{X}=42,45$), gelirleriyle orantılı olanlara göre, stresle baş etmek için alışveriş yapanların ($\bar{X}=38,82$) yapmayanlara ($\bar{X}=31,32$) kıyasla TSSBKLÖ ortalama puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

		Kompulsif Satın Alma Ölçeği	Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği
Kompulsif Satın Alma Ölçeği	<i>R</i>	1	
	<i>p</i>	-	
Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği	<i>R</i>	,376**	1
	<i>p</i>	,000	-

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4. Kompulsif Satın Alma Ölçeği ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği puan ortalamaları arasındaki ilişki (Spearman Korelasyon Analizi sonuçları)

Korelasyon analizi sonucunda, tüketicilerde KSAÖ ve TSSBKLÖ arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($p < ,05$). Bu bulguya göre KSAÖ puanı arttıkça, TSSBKLÖ puanı artış göstermektedir. Böylece araştırmanın H_0 hipotezi reddedilmiş, H_1 hipotezi kabul edilmiştir (H_0 : Tüketicilerde KSAÖ ve TSSBKLÖ arasında bir ilişki yoktur. H_1 : Tüketicilerde kompulsif satın alma ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri arasında bir ilişki vardır.).

Değişkenler	B	SE	β	t	p
Model ($R=,648$, $R^2=,411$, $F=49,523$, $p<,01$)					
Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi Ölçeği Toplam	,106	,019	,234	5,456	,000
Kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulma	-4,501	,753	-,274	-5,978	,000

Market ve mağazaların kapalı olmasının ruh sağlığını etkileme	-2,363	,749	-,133	-3,156	,002
Kredi kartı borcunun olma durumu	-1,654	,646	-,106	-2,561	,011
Stresle başetmek için alışveriş yapma	-5,348	,749	-,330	-7,141	,000

Tablo 5. Tüketicilerin kompulsif satın alma ölçeği puan ortalamalarının regresyon analizine göre yordayıcıları (Çoklu regresyon analizi sonuçları)

Tablo 5'te görüldüğü üzere, çoklu regresyon modeli anlamlıdır ($F=49,523$, $p<.01$). Modelin çoklu açıklayıcılık katsayısı düzeltilmiş $R^2= ,411$ 'dir ($R=,648$, $R^2= ,411$). Buna göre, alt boyutlar kompulsif satın alma bağımlı değişkenindeki toplam varyansın %41,1'ini açıklamaktadır. Bu sonuçlara göre, modelin yeterli olduğu söylenebilmektedir.

Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, kompulsif satın alma üzerindeki göreceli etkileri bakımından en önemli alt değişkenin stresle başetmek için alışveriş yapma olduğu görülmektedir ($\beta= -,330$). Stresle başetmek için alışveriş yapmayı sırasıyla, kendini sürekli alışveriş isteği içinde bulma ($\beta= -,274$), market ve mağazaların kapalı olmasının ruh sağlığını etkilemesi ($\beta= -,133$) ve kredi kartı borcunun olma durumu ($\beta= -,106$) takip etmektedir.

Tartışma

Çalışmada, Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin kompulsif satın alma davranışları ve ruhsal travma belirtilerini etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Yapılan korelasyon analizi kapsamında, tüketicilerde kompulsif satın alma ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Kompulsif satın alma üzerindeki göreceli etkileri bakımından en önemli alt değişkenin stresle baş etmek için alışveriş yapma olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu daha seyrek alışverişe çıktıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların yarısından fazlasının alışveriş süresine en fazla bir saat zaman ayırdıkları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan tüketicilerin yaklaşık yarısının haftada en az bir defa alışveriş yaptıkları görülmüştür. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğunun alışveriş davranışlarında depolama davranışı eğilimi tespit edilmiştir. Tüketicilerin alışverişlerinde sırasıyla en fazla gıda, sebze ve meyve, hijyen ürünleri ve ev temizlik ürünlerini satın aldıkları belirlenmiştir. Küresel ölçekte yapılan Covid-19 sürecinde hane halkı tüketim araştırmasında, tüketicilerin covid-19 salgınının dört aydan fazla süreceği ve temel ihtiyaçların yeterli olmayacağı için stok yapmaya yönelik alışveriş sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Covid-19 döneminde en çok harcama, temel gıda, temizlik, kişisel bakım ürünlerine yapılmıştır (Arora, Cahrm, Grimmelt vd., 2020). Ayrıca tüketicilerin Covid-19 sürecinde alışverişe harcadıkları zaman 29 dakikadan 20 dakikaya düşmüştür (Marketing Türkiye,2021; Ipsos, 2020). Bu bağlamda, tüketicilerin alışveriş eğilimleri, tutum ve davranışları literatür ile benzerlik göstermektedir. Araştırma kapsamında, Covid-19 sürecinde tüketicilerin önemli bir kısmının internetten ayda en az bir kere alışveriş yaptıkları ve alışveriş için kredi kartı kullandıkları belirlenmiştir. Covid-19 döneminde, tüketicilerin satın alma davranışlarında değişiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Tüketicilerin satın almada yeni yollar tercih ettikleri görülmüş ve tüketiciler daha çok online satış kanallarına yönelmektedir (Zwanka ve Buff, 2020; McKinsey, 2021 ; Martinez, Mediano ve Rodriguez, 2021 ; Gu, Slusarczyk, Hajizada vd. 2021, vb.). Küresel ölçekte hane halkı tüketici online alışverişe yönelmiş ve online alışverişin %30 oranında artış gösterdiği belirlenmiştir (Arora vd. 2020 ; McKinsey, 2021 ; Marketing Türkiye, 2021). Türkiye'de internetten alışveriş yapanların oranının yüksek olması alışveriş bağımlılarının online alışverişe yöneldiği yönündeki uzman görüşleri ile benzerlik taşımaktadır (Npistanbul, 2021). Bulaş riskini azaltmak için para ile alışveriş yerine kredi kartı kullanımının tavsiye edilmesi (Anadolu Ajansı, 2020) kredi kartını kullanan bireylerin oranının yüksek olmasının nedenlerinden birisi olabilir.

KSAÖ puanlaması incelendiğinde, önemli bulgular karşımıza çıkmaktadır. Covid-19 sürecinde yapılan çalışmalarda en fazla olumsuzluğa maruz kalanların yaş ve cinsiyet açısından incelendiğinde, gençlerin ve kadınların daha fazla etkilendiği alanyazında yer almaktadır (Christenson, Faber, Zwaan vd., 1994; Koran , , Faber, Aboujaoude, Large, ve Serpe , 2006; Qiu , Shen, Zhao, Wang, Xie ve Xu, 2020; Tian, Li, Tian, Yang, Shao ve Tian, 2020). Bu bağlamda bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde, 18-24 aralığındaki yaş gruplarının). kompulsif satın alma eğiliminin daha fazla olduğu ve kadınların erkeklere göre daha fazla kompulsif satın alma davranışı sergilediği görülmüştür. Kadınların, kompulsif satın alma davranışında daha fazla risk altında oldukları literatürde yer almaktadır (Biocati, 2017). Araştırmaya katılan tüketicilerden sürekli alışveriş isteği içinde olanların olmayanlara göre kompulsif satın alma değeri daha fazladır; alanyazında yer alan çalışmaların sonuçlarını destekler bir sonuç elde edilmiştir (Müller vd., 2015; Arpacıoğlu, Baltacı ve Ünübol, 2021). Alışverişlerde kredi kartı kullanımının olması ve sürekli alışveriş isteği içinde olma zamanla bağımlılığa dönüşmektedir. Diğer taraftan alışveriş için ayırdıkları süre 3 saatten fazla olan katılımcıların KSAÖ puan ortalamaları alışveriş için 1-2 saat ayrılanlardan daha yüksektir. Covid-19 sürecinde bireylerin maruz kaldıkları olumsuz stresle baş edebilmek için alışveriş

yapanların yapmayanlara göre KSAÖ puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç alanyazındaki benzer araştırmaların sonuçları ile uyumludur (Black, 2007; Kellet ve Bolton, 2009; Granero vd., 2016; Islam vd., 2021; Jaspal vd., 2020; Kasapoğlu, 2020; Lopes vd., 2020; Shevlin vd., 2020). Buna göre bireyler, maruz kalınan olumsuz durum, duygu ve stresten kurtulmak için alışverişe yönelmektedir.

TSSBKLÖ sonuçları incelendiğinde önemli anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yaş grupları incelendiğinde 18-24 yaş aralığında bireylerde TSSBKLÖ puan ortalaması daha fazladır. TSSBKLÖ puanının en az olduğu grup 45 yaş ve üzeri bireylerdir. Ayrıca Covid-19 sürecinde erkeklere göre kadın bireylerde daha fazla travma sonrası stres belirtileri görüldüğü belirlenmiştir. Gelire göre TSSBKLÖ puan ortalaması incelendiğinde, geliri 3.500TL ve altı olan bireyler ile 8.001TL-9.500TL arasında olanların daha fazla etkilendiği ortaya çıkmıştır. Alışverişe daha seyrek gidenlerin daha fazla travma sonrası stres belirtileri gösterdiği saptanmıştır. Bu durum pandemi sürecinde yoğun stres yaşayan tüketicilerin daha az alışverişe gitme eğiliminde olduklarına işaret etmektedir. Alışveriş yapılan ortamın kapalı olmasının tüketicilerin büyük bir kısmında kendilerini ruh sağlığı olarak kötü hissetmesine neden olduğu belirlenmiştir. TSSBKLÖ puan ortalaması yüksek olanların alışverişte daha fazla zaman harcadıkları, kredi kartı borçlarının gelirlerine göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ile ilgili alanyazın incelendiğinde bulgular ile benzerlik göstermektedir (Koran vd., 2006; Biocati, 2017; Bo, Li, Yang vd., 2020; Kasapoğlu, 2020; Arpacıoğlu vd., 2021).

Araştırma salgın sürecinde tüketici psikolojisine ilişkin önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Diğer yandan araştırmanın gerçekleştirildiği tarihler itibariye değerlendirildiğinde, araştırma Türkiye’de salgının ilk görüldüğü erken dönem ve araştırma veri toplama döneminden sonraki salgın süreci ve tüketici psikolojisi ile ilişkili hususlarda genelleme yapılması bakımından sınırlıdır. Çalışmada Türkiye’deki tüketiciler ele alınmıştır. Araştırma bulguları tüm dünyadaki tüketiciler açısından genellenemez. Araştırmaya katılan tüketicilerin büyük bir kısmının 18-24 yaş aralığında, kadın ve bekâr oldukları görülmüştür. Farklı sosyo-demografik özelliklere sahip tüketici gruplarında travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ve kompulsif satın alma arasındaki ilişkiye yönelik bulgular elde edilebilmesi için daha fazla sayıda araştırmaya ihtiyaç olacaktır.

Sonuç

Araştırmada Covid-19 sürecinde kompulsif satın alma ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri konusu incelenmiştir. Kompulsif satın alma davranışı sergileyen bireylerin travma sonrası stres belirtileri daha fazla yaşadıkları ve KSAÖ ile TSSBKLÖ puan ortalamaları arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Çalışma bulgularına göre Covid-19 sürecinden en fazla kadın tüketiciler etkilenmiştir. Pandemi sürecinde kadınlar kompulsif satın alma davranışı sergileyerek, maruz kaldıkları olumsuz durum, duygu ve stresten kurtulmaya çalıştığı düşünülebilir. Bireylerin gelir seviyeleri azaldıkça TSSBKLÖ puan ortalamasının yüksek olduğu, bu durumdan kurtulmak için kredi kartı kullanarak gelirlerinden daha fazla harcama yaptıkları belirlenmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak özellikle kadın tüketicilerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları olumsuz duygu, durum ve travma sonrası stres belirtilerinin ileriki dönemlerde yansımalarının incelenmesi önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları:

Çalışmaya 1. Yazar: % 33,33 2. Yazar: % 33,33 ve 3. Yazar: %33,33 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Covid-19 Sürecinde Kompulsif Satın Alma ve Ruhsal Travma Belirtilerinin Değerlendirilmesi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahorsu, D., Lin, C.Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D. ve Pakpour, A. H. (2020). The fear of covid-19 scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health Addiction*, 2, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>
- Almond, D. ve Mazumde, B. (2005). The 1918 influenza pandemic and subsequent health outcomes: an analysis of sipp data. *American Economic Review*, 95(2), 258-262. <https://doi.org/10.1257/000282805774669943>
- Anadolu Ajansı (2020, Mart 9). Covid-19'un bulaş riskini azaltmak için kredi kartı kullanımı önerisi. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kovid-19un-bulas-riskini-azaltmak-icin-kredi-karti-kullanimi-onerisi/1798187> Erişim:10 Mart 2022.

- Arora, N. Charm, T., Grimmelt, A., Ortega, M., Robinson, K., Sexauer, C., Staack, Y., Whitehead, S., Yamakawa, N. (2020). A Global View of How Consumer Behaviour is Changing Amid Covid-19. <https://www.mckinsey.de/~ /media/McKinsey/Business%20Functions/Marketing%20and%20Sales/Our%20Insights/A%20global%20view%20of%20how%20consumer%20behavior%20is%20changing%20amid%20COVID%2019/20200707/covid-19-global-consumer-sentiment-20200707.pdf> Erişim: 10 Mart 2022
- Arpacıoğlu, M. S., Baltacı, Z. ve Ünübol, B. (2021). COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanlarında tükenmişlik, covid korkusu, depresyon, mesleki doyum düzeyleri ve ilişkili faktörler. *Çukurova Tıp Dergisi*, 46(1), 88-100. <https://doi.org/10.17826/cumj.785609>
- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Özel Sayısı*, 304-318.
- Bighiu, G., Manolica, A., Roman, C.T. (2015). Compulsive buying behaviour on the internet. *Procedia Economics and Finance*, 20, pp. 72-79.
- Biocati, R. (2017). The role of self-esteem and fear of negative evaluation in compulsive buying. *Front Psychiatry*, 8, 1-8. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2017.00074>
- Balck, D.W. (2001). Compulsive buying disorder: definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS Drugs*, 15, pp 17-27. <https://doi.org/10.2165/00023210-200115010-00003>
- Black, D.W. (2007). A review of compulsive buying disorder. *World Journal of Psychiatry*, 6, 14-18.
- Bo, H. X., Li, W., Yang, Y., Wang, Y., Zhang, Q., Cheung, T., Wu, X., ve Xiang, Y. T. (2021). Posttraumatic stress symptoms and attitude toward crisis mental health services among clinically stable patients with COVID-19 in China. *Psychological medicine*, 51(6), 1052-1053. <https://doi.org/10.1017/S0033291720000999>
- Bolu, A., Erdem, M. ve Öznur, T. (2014). Travma sonrası stres bozukluğu. *Anatolian Journal Clinical Investigation*, 8(2), 98-104.
- Boysan, M., Guzel-Ozdemir, P., Ozdemir, O., Selvi, Y., Yilmaz, E. ve Kaya, N. (2017). Psychometric properties of the turkish version of the ptsd checklist for diagnostic and statistical manual of mental disorders, fifth edition (PCL-5). *Psychiatry Clinic psychopharmacology*, 27(3), 300- 10. <https://doi.org/10.1080/24750573.2017.1342769>
- Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenber, N. ve Rubin, G.J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*, 385(10227), 912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
- Christenson, G. A., Faber, R. J., de Zwaan, M., Raymond, N. C., Specker, S. M., Ekern, M. D., Mackenzie, T. B., Crosby, R. D., Crow, S. J., & Eckert, E. D. (1994). Compulsive buying: descriptive characteristics and psychiatric comorbidity. *The Journal of clinical psychiatry*, 55(1), 5-11.
- Clair, R., Gordon, M., Kroon, M. ve Reilly, C. (2021). The effects of social isolation on well-being and life satisfaction during pandemic. *Humanity Social Sciences Communication*, 8(28), 1-6. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00710-3>
- Çelik, S. ve Köse, G.G. (2021). Mediating Effect of intolerance of uncertainty in the relationship between coping styles with stress during pandemic (covid-19) process and compulsive buying behavior. *Progress in Neuropsychopharmacol Biological Psychiatry*, 110, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2021.110321>
- Dünya Sağlık Örgütü (2020a, Mart 2). WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on Covid-19, 2 March 2020. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---2-march-2020> Erişim Tarihi: 10 Eylül 2021
- Dünya Sağlık Örgütü (2020b, Mart 11). WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on Covid-19, 11 March 2020. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> Erişim Tarihi:10 Eylül 2021
- Faber, R. J., O'Guinn, T.C. ve Krych, R. (1987). Compulsive consumption. *Advances in Consumer Research*, 14, 132- 135.
- Granero, R., Fernández-Aranda, F., Steward, T., Mestre-Bach, G., Baño, M., del Pino-Gutiérrez, A., Moragas, L., Aymamí, N., Gómez-Peña, M., Mallorquí-Bagué, N., Tárrega, S., Menchón, J.M. ve Jiménez-Murcia, S. (2016). Compulsive buying behavior: characteristics of comorbidity with gambling disorder. *Frontier Psychology*, 7, 1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00625>
- Gu, S., 'Slusarczyk, B., Hajizada, S., Kovalyova, I., Sakhbieva, A.(2021). Impact of the COVID-19 Pandemic on Online Consumer Purchasing Behavior. *Journal of Theory Applications of Electronic Commerce Research*,16, 2263-2281. <https://doi.org/10.3390/jtaer16060125>

- Hall, R. (2020, Mart 15). Coronavirus: Why people are panic buying toilet paper, according to a pandemic expert. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/coronavirus-toilet-paperpanic-buying-covid-19-uk-australia-a9403351.html>
- Islam, T., Pitafi, A.H., Arya, V., Wang, Y., Akhtar, N., Mubarik, S. ve Xiaobei, L. (2021). Panic buying in the covid-19 pandemic: a multi-country examination. *Journal of Retail Consumer Services*, 59, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102357>
- Ipsos (2021, Şubat, 2). 2020 Yılında Alışverişçi Davranışlarında Görülen 5 Trend. <https://www.ipsos.com/tr-tr/2020-yilinda-alisverisci-davranislarinda-gorulen-5-trend> Erişim Tarihi: 10 Mart 2022
- Ipsos (2022, Ocak, 17). Pandemiyle Başlayan Toplu Alışveriş Davranışı 2021'de Devam Etti. <https://www.ipsos.com/tr-tr/pandemiyle-baslayan-toplu-alisveris-davranisi-2021de-devam-etti> Erişim Tarihi:10 Mart 2022
- Jaspal, R., Lopes, B. ve Lopes, P. (2020). Predicting social distancing and compulsive buying behaviours in response to covid-19 in a united kingdom sample. *Cogent Psychology*, 7(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/23311908.2020.1800924>
- Kasapoğlu, F. (2020). COVID-19 Salgını sürecinde kaygı ile maneviyat, psikolojik sağlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 599-614. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44284>
- Kellet, S. ve Bolton, J.V. (2009). Compulsive buying: a cognitive-behavioural model. *Clinical Psychology Psychotherapy*, 16 (2), 83-99. <https://doi.org/10.1002/ccp.585>
- Koran, L.M., Faber, R., Aboujaoude, E., Large, M.D. ve Serpe R.T. (2006). Estimated prevalence of compulsive buying behaviour in the united states. *Comparative Study*, 163 (10), 1806-1812. <https://doi.org/10.1176/ajp.2006.163.10.1806>
- Lopes, B., Bortolon, C. ve Jaspal, R. (2020). Paranoia, hallucinations and compulsive buying during the early phase of the covid-19 outbreak in the united kingdom: a preliminary experimental study. *Psychiatry Research*, 293, 3-10. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113455>
- Marketing Türkiye (2021). Siz de Akıllı Alışverişçilerden misiniz?. <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/arastirma/akilli-alisveriscilerden-misiniz/> Erişim Tarihi: 10 Mart 2022
- Martínez V. U., Javier Morales-Mediano, M. J., Antonio L. Leal-Rodríguez, A. L. L.(2021). The Impact of the COVID-19 Crisis on Consumer Purchasing Motivation and Behavior. *European Research on Management and Business Economics*, 27(3), <https://doi.org/10.1016/j.iiedeen.2021.100166>.
- McKinsey (2021). US consumer sentiment and behaviors during the coronavirus crisis. <https://www.mckinsey.com/business-functions/marketing-and-sales/our-insights/survey-us-consumer-sentiment-during-the-coronavirus-crisis> Erişim Tarihi: 10 Mart 2022
- Müller, A., Mitchell, J. ve Zwaan, M. (2015). Compulsive buying. *American Journal of Addiction*, 24(2), 132-137. <https://doi.org/10.1111/ajad.12111>
- Npistanbul (2022). Pandemi, alışveriş bağımlılarını online'a yöneltti. <https://npistanbul.com/koronavirus/pandemi-alisveris-bagimlilarini-onlinea-yoneltti>, Erişim: 10 Mart 2022.
- O'Guinn, T.C.O. ve Faber, R.J. (1989). Compulsive buying: a phenomenological exploration. *Journal of Consumer Research*, 16 (2), 147-157.
- Özgen, F. ve Aydın, H (1999). Travma sonrası stres bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*, 1, 34-41.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2018). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları (15. Basım). Nobel Kitabevi.
- Pradhan, D., Israel, D., Jena, A.K. (2018). Materialism and compulsive buying behaviour: the role of consumer credit card use and impulse buying. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 30(5), pp. 1239-1258. <https://doi.org/10.1108/APJML-08-2017-0164>
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B. ve Xu, Y. (2020). Nationwide survey of psychological distress among chinese people in the covid-19 epidemic: implications and policy recommendations. *General Psychiatry*, 33(e100213), 1-3. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100213>
- Sağlık Bakanlığı (2020a). Covid-19 nedir?, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir.html>
- Sağlık Bakanlığı (2020b). Genel koronavirüs tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>
- Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Miller-Gibson, J., Hartman, T., Levita, L., Mason, L., Martinez, A., McKay, R., Stocks, T., Bennett, K., Hyland, P., Karatzias, T. ve Bentall, R. (2020). Anxiety, depression, traumatic stress, and covid-19 related anxiety in the uk general population during the covid-19 pandemic. *BJPsych Open*, 6(e125), 1-9. <https://doi.org/10.1192/bjo.2020.109>
- Shoham, A., Brenčić, M. M. (2003). Compulsive buying behavior. *Journal of Consumer Marketing*, 20(2), pp. 127-138. <https://doi.org/10.1108/07363760310464596>

- Tamam, L., Diler, R.S. ve Özpoyraz, N. (1998). Kompulsif satın alma: bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(3), 224-230.
- Tian, F., Li, H., Tian, S., Yang, J., Shao, J., ve Tian, C. (2020). Psychological symptoms of ordinary chinese citizens based on scl-90 during the level 1 emergency response to covid-19. *Psychiatry Research*, 288,1-9. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112992>
- Türk Dil Kurumu (2022). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türksoy, N. (2003). Psikolojik Travma ve Sonuçları, Psikolojik Travma ve Tanım Sorunlar. 5US Yayınları.
- Valence, G., d'Astous, A. ve Fortier, L. (1988). Compulsive buying: concept and measurement. *Journal of Consumer Policy*, 11(4), 419-433. <https://doi.org/10.1007/BF00411854>
- Vindegard, N. ve Benros, M.E. (2020). Covid-19 Pandemic and mental health consequences: systematic review of the current evidence. *Brain Behaviour Immunisation of Health*, 89, 531-542. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.048>
- Yüksel N. (2014). Ruhsal Hastalıklar (4. Basım). Hatiboğlu Yayıncılık.
- Yüncü, Z. ve Kesebir, S. (2014). Compulsive buying scale: validity, reliability and its psychometric characteristics in our society. *Bağımlılık Dergisi*, 15(3), 142-149.
- Zwanka, R., Buff, C.(2020). COVID-19 Generation: A Conceptual Framework of the Consumer Behavioral Shifts to Be Caused by the COVID-19 Pandemic. *Journal of International Consumer Marketing*. 33. 1-10. <https://doi.org/10.1080/08961530.2020.1771646>

Extended Abstract

Coronavirus Disease (Covid-19), which has become a global health problem and crisis over time, was first identified in a group of patients who developed respiratory symptoms (fever, cough, shortness of breath) in late December 2019 in Wuhan, China. It was identified as a virus in January 2020. It was declared as a pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. All countries globally have been affected by the Covid-19 pandemic. The first Covid-19 case in Turkey was seen on March 11, 2020. Turkey strongly suggests to its citizens to protect themselves individually by applying social distance, mask, and cleaning measures.

Infectious diseases not only affect the physical health of individuals but also the psychological health and well-being of the entire population whether infected or not. The Covid-19 virus negatively influences both the physical and psychological health of individuals. Covid-19 should be considered not only as a medical health crisis but also as a mental health emergency.

People's consumption preferences have changed in Covid-19. Stocking, shopping channel shift, and an increase in online shopping have been observed. The purchase of comfort products, healthy life and diet products, and child education products have increased.

Compulsive buying was clinically defined by Bleuler and Kraepelin in the early 20th century as compulsive buying aimed at eliminating a negative situation (Black, 2007: 14). Compulsive buying is chronic repetitive purchasing that becomes a response to negative events or feelings and not being able to control this motive, which can leave the person in financial difficulty (Tamam, Diler & Özpoyraz, 1998).

By nature, human beings have the instinct of self-preservation and react positively or negatively to stimuli from the external environment. Reactions encountered as a result of traumatic factors can be seen as a necessity, adaptation, and response to stimuli. Trauma is defined as a local wound, which deforms the structure and shape of a tissue or organ and is caused by an external mechanical reaction.

This study adopts a descriptive and cross-sectional method. The sample of this study consisted of individuals over the age of 18 living in Turkey during the Covid-19 pandemic and who have not been diagnosed with Acute Stress Disorder or Post Traumatic Stress Disorder before. Data were collected from 348 individuals between June and November 2020. The study data were collected with an electronic questionnaire form through social media.

Compulsive Buying Scale (CBS) was developed by Valence, d'Astous and Fortier (1988). The scale consists of 12 items. It is a 5-point Likert-type scale. The scale has 4 dimensions: Propensity to spend, reaction, guilt, and family life.

DMS-5 Post Traumatic Stress Disorder List Scale (PTSDSLS), The Turkish validity and reliability of the scale was conducted by Boysan et al. (Boysan, Guzel-Ozdemir, Ozdemir, Selvi, Yilmaz, & Kaya, 2017). The 20-item scale evaluates the severity of post-traumatic stress disorder symptoms experienced in the last month following a very stressful event. The scale is 5-point Likert type (not at all = 0, extremely = 4).

In this study, the subject of compulsive buying and post-traumatic stress disorder symptoms during the Covid-19 process was examined. It was determined that individuals exhibiting compulsive buying behavior experienced more post-traumatic stress symptoms and there was a moderately positive correlation between the mean scores of CBS and PTSDSLS.

The majority of the participants in the study stated that they go shopping less frequently. It was determined that more than half of the participants spent at most one hour for shopping. In addition, the tendency of storage behavior was determined in the shopping behaviors of the majority of the participants. It was seen that the age groups between 18-24 had more compulsive buying tendency and that women exhibited more compulsive buying behavior than men. On the other hand, the average score CBS of the participants who spend more than 3 hours for shopping is higher than those who spend 1-2 hours for shopping. It has been determined that the CBS mean scores of the people who shopped in order to cope with the negative stress that individuals are exposed to during the Covid-19 process are higher than those who do not.

The 18-24 age group with the lowest PTSDSLS score is individuals aged 45 and over. In addition, it was determined that during the Covid-19 process, more post-traumatic stress symptoms were observed in women than in men. When the PTSDSLS score average is analyzed according to income, it has been revealed that individuals with an income of 3,500TL and below and those between 8,001TL and 9,500TL are more affected. It has been determined that those who go shopping less frequently show more post-traumatic stress symptoms. This indicates that consumers who experience intense stress during the pandemic tend to go shopping less. It has been determined that the closed shopping environment causes the majority of consumers to feel bad in terms of mental health. It was determined that those with a high PTSDSLS score spent more time in shopping, and their credit card debts were higher than their income.

According to the study findings, female consumers were most affected by the Covid-19 process. This suggests that women try to avoid the negative situations, emotions, and stress they are exposed to by exhibiting compulsive buying behavior during the pandemic process. It has been determined that as the income levels of individuals decrease, the average PTSDSLS score is higher, and they spend more than their income by using credit cards to avoid this situation. Based on these findings, it is recommended to examine the reflection of the negative emotions, situations, and post-traumatic stress symptoms that female consumers are exposed to during the pandemic process in the future. This study, which was evaluated with a large sample during the Covid-19 process, contributes to the literature with findings on the psychological aspect of consumer behavior during the pandemic process.

Temel Eğitim Yatırımlarının Değerlendirilmesi¹

Evaluation of Basic Education Investments

Ahmet Murat CANBAZ²

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 23.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1065850

Atıf / Citation: Canbaz, A. M., (2022). "Temel Eğitim Yatırımlarının Değerlendirilmesi", *ODÜSOBİAD* 12 (1) 427-444, Doi: 10.48146/odusobiad.1065850

Öz

Bu araştırma, hedef kitlesi olarak araştırmada yer alacak öğretmen kadrosunun görevde oldukları yıllar baz alınarak 1990-2019 yılları arası Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet gösteren ilkökul ve ortaokul kademelerine yönelik gerçekleştirilen eğitim yatırımlarının gerçekleştirme amaçlarına ulaşma derecelerinin belirlenmesi maksadıyla yapılmıştır.

Araştırmanın bölgesi 2019-2020 eğitim öğretim yılında Karabük ili Yenice ilçesi sınırları içinde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde eğitim veren ilkökul ve ortaokul kurumlarıdır. Örneklemi ise Yenice ilçe merkezi, belde ve köylerinde eğitim faaliyetlerinde bulunan temel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerden (n=107) oluşmaktadır. Araştırmada örneklemdaki öğretmenlerin tümüne online anket programı ve çevrimiçi iletişim kanalları ile ulaşılmaya çalışılmış 75 öğretmenden geri dönüt alınmıştır.

15 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilen Millî Eğitim Bakanlığı 2020 Bütçe Sunuşunda yer alan Temel Eğitim istatistik verileri baz alınarak katılımcı demografik bilgileri ve yatırımların etkililiği hakkında bilgi sahibi olunmasını amaçlayan sorulardan oluşan Temel Eğitim Yatırımları Değerlendirme Anketi ile toplanmıştır. İki bölümden oluşan ölçeğin birinci kısmında kişisel bilgiler, ikinci bölümde temel eğitim yatırımları hakkında görüşlerini ifade edecekleri öğretmen anketinde 15 soru yer almıştır.

Onlineanketler.com anket sitesi üzerinden yapılan anket çalışmaları sonucu elde edilen ölçeklerdeki veriler kodlanarak bilgisayar ortamında SPSS for Windows 16.0 paket programı yardımıyla çözümlenmiştir. Ölçeğin demografik bilgiler içeren birinci bölümüyle ilgili verilere ilişkin frekans ve yüzde dağılımı hesaplanmış, her bir değişken durum bazında anketler çapraz tablo kullanılarak karşılaştırılmıştır. Tablolara aracılığıyla Katılımcı görüşleri betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir.

Araştırmada kullanılan anketlerde eğitim yatırımlarının değerlendirilmesine yönelik ifadelerde genellikle olumlu bir dil kullanılarak katılımcıların 5'li Likert Ölçeğine göre değerlendirme yapmaları istenmiştir. Katılımcıların 1990'dan günümüze kadar gerçekleştirilen Temel Eğitim yatırımlarının çoğunu faydalı buldukları gözlenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre yatırımları değerlendirmelerinde ciddi anlamda farklılık oluşmamıştır. Öğretmenlerin sınıftaki öğrenci sayısının azalmasına yönelik derslik sayısının artırılması ve ilkökul ortaokul eğitim kademelerinin ayrılmasına yönelik yatırımları çok yerinde buldukları gözlenmiştir.

Abstract

This research was carried out in order to determine the degree to which the educational investments realized for the primary and secondary school levels operating under the General Directorate of Basic Education under the Ministry of National Education between the years 1990-2019 reached their realization goals.

As the region of the research, it is the primary and secondary school institutions that provide education within the borders of Yenice district of Karabük province in the 2019-2020 academic year under the Ministry of National Education. The sample consists of teachers (n=107) who work in basic education institutions that carry out educational activities in Yenice District centre, towns, and villages. In the study, all of the teachers in the sample were tried to be reached through the online survey program and online communication channels, and feedback was received from 75 teachers.

It was collected through the Basic Education Investments Evaluation Survey, which consists of questions aiming to have information about the demographic information of the participants and the effectiveness of the investments, based on the

¹ Kalaycılar İlkokulu Müdürlüğü'nün 28.10.2020 tarih ve 15714155 sayılı yazısı ile izin alınmıştır.

² Öğretmen, Yüksek Lisans, Kalaycılar İlköğretim Okulu, e-mail: canbaz2888@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3008-6389

Basic Education statistical data in the 2020 Budget Presentation of the Ministry of National Education held on 15 December 2019. The first part of the scale, which consists of two parts, included personal information, and the second part included 15 questions in the teacher questionnaire, where they would express their views on basic education investments.

The data in the scales obtained as a result of the survey studies conducted on the Onlineanketler.com survey site were coded and analyzed in the computer environment with the help of SPSS for Windows 16.0 package program. Frequency and percentage distribution of the data related to the first part of the scale, which includes demographic information, was calculated, and the questionnaires were compared on a case-by-case basis using a cross-table. Descriptive interpretations of the participants were made through the tables.

In the questionnaires used in the research, the expressions for the evaluation of educational investments were generally used in a positive way and asked the participants to evaluate according to a 5-point Likert scale. It was observed that the participants found most of the Basic Education investments made from 1990 to the present useful. There was no significant difference in the evaluation of investments according to the demographic characteristics of the participants. It was observed that the teachers found the investments to decrease the number of students in the classroom, to increase the number of classrooms and to separate the primary school secondary school education levels, very appropriate.

Keywords: Basic Education, Basic Education Investments, student, teacher, guardian.

Anahtar Kelimeler: Temel Eğitim, Temel Eğitim yatırımları, öğrenci, öğretmen, veli.

Giriş

Eğitim, bireye toplumsal hayatında bütünsel fayda sağlayacak her türlü istendik davranış kazandırma sürecidir. Bireyin hayatının her anında ölümüne kadar toplumsal hayat içerisinde yaşadığı sürekli değişim, toplumsallaşma ve kültürlenme aşamalarıdır (Tomanbay, 1999). Tarih öncesinden bugüne değin toplumların en önemli işlevi olan kültürel birikimlerini devam ettirmek ve ilerletmek, yeni neslin eğitimi ile olur. Bireyin dünyaya gelmesi ile eğitim ailede başlar gerek okul zamanı gerekse okul dışındaki zamanlarda gerçekleşen eğitimle hayat boyu devam eder (Yavuzer, 2004).

Öğretim de eğitimin içerisinde yer alan bir kavramdır. Genel anlamı ile öğretim bireyin elde edeceği bilgileri içermektedir. Eğitim ise daha geniş bir anlama sahip olarak bireyin sahip olacağı bilgiler aracılığı ile görüş ve davranışlarında kalıcı değişiklikler meydana getirme sürecidir. Sonuç olarak eğitim ve öğretim kavramlarını birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir (Seyyar ve Genç, 2010). Bundan dolayı eğitim ve öğretim kavramları birbirini tamamlayıcı özellik taşırlar.

Eğitimin bir alt kolu olan temel eğitim ise kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir (MEB, 1961). Temel Eğitime yönelik olarak İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972), "Eğitim yoluyla yurttaşlara toplum içinde ve çalışma alanlarında gerekli bilgi, alışkanlık yetenekler verilecek bu amaçla eğitim düzeylerinin çalışma yaşamı ile ilişkisi sağlanacaktır." ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca "Yurttaşların temel eğitim üstünde devletçe sağlanan eğitim olanaklarından yararlanması, fırsat eşitliği ilkesine göre düzenlenecektir." ve "İlköğretim, ilkokul çağındaki tüm nüfusu kapsayacaktır. Kaynakların sınırlılığı nedeniyle ilköğretim üstündeki düzeylerde yaratılacak eğitim kapasiteleri kalkınmanın gerektirdiği insan gücü istemlerini karşılayıcı yönde geliştirilecektir." maddeleri özelinde temel eğitimin genel çerçevesi çizilmiştir (Bayram, 2004).

Okur-yazarlık oranını %100'e çıkarma hedefi ile eğitim politikası izleyen ülkemizde Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren öncelik verilen temel eğitime ayrıca önem verilmesi gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmış durumdadır. Temel eğitimi ile okur-yazarlık oranını belli bir dereceyi elde edememiş bir ülkede diğer eğitim kademelerinden ve kalkınmadan söz edilemeyecektir.

Eğitim hem birey hem toplumsal fayda sağlar. Bu özelliği ile bir yatırım malları sanayisidir. Eğitim maliyetlerini düşündüğümüzde, bireyin yetişkin olarak ülke ekonomisine katkıda bulunduğu zaman dilimine kadarki aile ve ülke ekonomisine olan ana maliyetinin yanında fırsat maliyetine de mal olan süreç içerisinde gerçekleşen, çıktı olarak toplumsal fayda ile bireye uzun dönemli ekonomik kazanç artımı ve statü sağlayan yaşantıların tümünü eğitim maliyeti olarak adlandırabiliriz. Eğitimin gerçekleşmesinde ana etkenlerin oluşturulması amaçlı büyük çaplı sermayeler olmakla birlikte, yıllık ya da dönemlik maliyetler de vardır. Okullar ve idari binalar, teknolojik donanım, eğitim materyalleri ve tüketim kalemleri bu maliyetler arasında gösterilebilir (Akalin, 1986).

Mili Eğitim Bakanlığı, 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 76. maddenin ilgili fıkralarında gösterilen ödenekleri 77. maddedeki şartların oluşması koşuluyla: Köy, kasaba ve şehir ilköğretim kurumlarının ve öğretmen lojmanlarının yapım, tadil, esaslı onarım, her türlü ilk tesis e okul eşyası, ders aletleri ile arsa ve arazi istisnâları, masraflarına, küçük onarımlar, okulların genel giderleri, yoksul öğrencilere parasız olarak verilecek okul kitapları ve ders levazımı bedeli, öğrencilerin yiyecek, giyecek noksanlarının

telafisi, esaslı hastalıklarının tedavisi, pansiyonlu ilköğretim okullarının ve tamamlayıcı kursların ve sınıfların masrafları gibi her türlü giderlerine sarf olunur (MEB, 1961).

Eğitimin beşerî olarak uzun vadeli bir yatırım olduğunu fırsat maliyeti de göz önüne alınarak bireyin eğitimine yönelik gerçekleştirdiği eğitim giderleri ile bireysel ekonomik kazancı arasında her eğitim kademesinde yükselmesinde uzun vadeli ekonomik kazancı arasında doğrusal orantılı bir ilişki ile ispatlayabiliriz. Beşerî Sermaye Teorisi'nin de bireylerin kazanç farklarının eğitimin getirisi ile açıklamaktadır. ABD baz alınarak yapılmış araştırmalarında, eğitim düzeyleri farklı kişiler arasındaki kazanç farklarının %66'sının eğitiminin bireysel getirisinden kaynaklandığını ifade etmektedirler. %33'ünün ise aile ve çevre gibi dış faktörlerden meydana geldiği kabul edilmektedir (Akalin, 1986).

Bireysel eğitim harcamalarının uzun dönemde dönütlerinin tam gelişmemiş ülkelerde diğer ülkelere nazaran fiziki sermaye yatırımlarının faydalarından çok daha yüksek derecede olduğu gözlemlenmiştir. Brezilya'da 1970-1980 yılları arasındaki kalkınma öncüllerinin belirlendiği bir araştırmada teknolojik alt yapı ve beşeri sermayenin fiziki ve emek sermayesine nazaran çok daha yüksek oranlarda etkili olduğu tespit edilmiştir. Yaşanan kalkınmada yatırım türleri bazında fiziki sermaye %19, emek %1,8, beşeri sermaye %24 ve teknolojik gelişme %40 yüzdelerle paya sahiptir (Karaarslan, 2005).

Eğitimin kişiler arası kazanç farklılıkları ve beşeri sermayeye yapılan yatırımlarının ülke kalkınmasındaki etkisi göz önüne alındığında Temel Eğitim yatırımlarının geri dönüş oranlarının bu yatırımların devamlılığı üzerinde detaylı bilgi vereceği açıktır. Bu araştırmada öğretmen bazında Temel Eğitim yatırımlarının amacına hizmet etme derecelerini saptamak amaçlanmaktadır.

Ülke genelinde yaşanan sorunların giderilmesinin yanında bireylerde bilinçli bir vatandaş duygusu ile topyekûn kalkınmaya zemin hazırlayacak eğitim sorunlarının çözümü büyük önem arz etmektedir. Bu nokta da ise eğitimin en alt kademesini oluşturan Temel Eğitim ve onun başarıya ulaşmasında birinci faktör olma özelliğine sahip eğitim yatırımları amacına hizmet edebilirliği ise bu süreçte kilit rol oynamaktadır.

Eğitim; sahip olduğu işlevleri açısından siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılarda değişiklik yaratabilmeyi de amaçlar. Eğitimle bireyler, içerisinde yaşadığı toplumun davranışları ve kültürü doğrultusunda biçimlenebilir. Bunun yanında gelişen teknoloji değişen ideolojilere uyum sağlamak yenilikçi araştıran, sorgulayan ve hümanist bireylerin varlığı da eğitimin olmazsa olmazlarından. Tarih boyunca var olan bütün devletler üzerinde kuruldukları siyasal sistemleri korumak istemiştir. Küçük büyük tüm devletlerin yaşam emaresi göstermeleri kendi ilkelerini benimsemiş ve içselleştirmiş vatandaşlar yetiştirmelerine bağlıdır. Bu bilinçle devletler her zaman eğitimin açık ve gizli tüm amaçları ve müfredatı konusunda etkin olmuşlardır. (Eraslan, 2015). Bunu gerçekleştirmenin en etkili yolu da zorunlu olarak yürütülen ve bilinçli vatandaş yetiştirmede en kritik zaman olan Temel Eğitim sürecini etkin bir şekilde kullanmaktır.

Eğitimin finansmanı; beşerî ve fiziki kapasitenin devamı için maddi kaynakların elde edilmesi ile bu kaynakların eğitimin muhatabı olan tüm birey, okul, il, bölge ve gruplara dağılımını ifade etmektedir. Bu finansmanın büyük bir bölümünü kamu harcamaları oluşturmakla birlikte, bireysel olarak öğrenci harçları, sınav ve kayıt harçları ile kitap ve kırtasiye malzemeleri için yapılan harcamalar ile dernek vakıf fonların harcamalarından oluşmaktadır (Güngör ve Göksu, 2013, s. 61).

Eğitim olgusunun kendine has yapısından dolayı eğitim kademelerinin herhangi bir basamağında meydana gelen değişim, sorun ya da çözümsüzlükler hem önceki hem de sonraki eğitim kademesini etkileyebilmektedir. Okul öncesi fiziki kapasite yetersizliği ve bilinç durumu ilköğretimi, ortaöğretimdeki sistem sorunları ve kalite sorunları da ilköğretimi çok yakın etkileşim içindedir (TED, 2007). Bir eğitim kademesinin girdisinin diğer eğitim kademesinin çıktısı olduğunu düşündüğümüzde ise finansmanların etkili kullanımının, sarmal bir sistem olarak eğitimde başarıyı en baştan güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Gözlem ve deneyimlerime göre, temel eğitim yatırımlarının amacına ulaşmasında üzerinde durulması gereken noktalar;

1. Yatırımların gerçekleşmesinde, bakanlık düzeyinde bürokratik olarak yatırım kararlarının alınması.
2. Yatırımlarda alt yapı ve alan taraması gerçekleşmemesi.
3. Öğrencilerin pedagojik uygunluğunun ikinci planda tutulması.
4. Eğitimin merkezinde yer alan öğretmenlerin gerçekleştirecek değişiklik ve düzenlemelerde fikrinin alınmaması.
5. Bölgesel farklar göz ardı edilerek bütünsel hareket edilmesi.

6. Yatırımların amacına ulaşması noktasında geri bildirim faaliyetlerin yapılmaması.

Bu araştırma ile katılımcıların demografik özellikleri ve Temel Eğitim Yatırımlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece Temel Eğitim Yatırımlarının amacına hizmet edecek düzeylerde gerçekleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmekte olup aşağıda yer alan soruların cevapları aranacaktır.

1. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren ilkokul ve ortaokul kurumlarına yönelik gerçekleşen eğitim yatırımların amacına hizmet etme dereceleri nedir?
2. Temel Eğitim Yatırımlarının öğretmenler açısından amacına ulaşma derecesi nedir?
3. Öğretmenlerin yatırımları değerlendirmede cinsiyete göre dağılımı nasıldır?
4. Öğretmenlerin yatırımları değerlendirmede görev yerine göre dağılımı nasıldır?
5. Öğretmenlerin yatırımları değerlendirmede okul türüne göre dağılımı nasıldır?
6. Öğretmenlerin yatırımları değerlendirmede yaşa göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin analiz edilmesinde yararlanılan istatistiksel tekniklerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel çalışma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelleri çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2006).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni 2019–2020 eğitim öğretim yılında Karabük ili sınırları içinde Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Yenice ilçe merkezi, köy ve beldelerdeki ilkokul ve ortaokullarda görevli öğretmenlerdir (107 kişi). Katılımcıların tümüne online anket programı ve çevrimiçi iletişim kanalları ile ulaşılmaya çalışılmış 75 öğretmenden geri dönüt alınmıştır.

Araştırmaya Katılan Kursiyerlere İlişkin Kişisel Bilgiler

Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, görev yeri, okul türü, okulun bulunduğu yer değişkenlerine göre dağılımları (Tablo 1)'de verilmiştir.

Değişken		F	%
Cinsiyet	Erkek	37	49.3%
	Kadın	38	49.7%
Görev Yeri	Belde-Köy	14	18.7%
	İlçe Merkezi	61	81.3%
Okul Türü	İlkokul	35	46.7%
	ORTAOKUL	40	53.3%
Yaş	20-30	23	30.7%
	30-40	45	60%
	40 ve ÜSTÜ	7	9.3%

Tablo 1. Kişisel Bilgilerin Frekans ve Yüzde Dağılım Tablosu

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla "Temel Eğitim Yatırımlarının Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi" anketi geliştirilmiş ve danışman onayına sunulmuştur. Ardından gerekli düzenlemeler yapılarak onlineanketler.com web sitesi üzerinden uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Öğretmen, öğrenci ve velilerin Temel Eğitim Yatırımları hakkındaki görüşlerini belirlemek için 15 ifadeden oluşan bir anket formu geliştirilmiştir. Katılımcılardan her ifadeyi hiç katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum şeklinde cevaplamaları istenmiştir. Hiç katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, kararsızım için 3, katılıyorum için 4, tamamen katılıyorum 5 puan verilerek veriler oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Onlineanketler.com. web sitesi üzerinden gerçekleşen anketlerin verileri SPSS for Windows 16.0 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Cinsiyet, yaş, görev yeri, okul türü değişkenlerinin frekans ve yüzde hesapları yapılmış; her bir değişken için anketler çapraz tablo kullanılarak karşılaştırılmıştır. Nitel verilerin analizinde betimsel analizden faydalanılmıştır. Öğretmen görüşleri belli kategoriler altında toplanarak kodlanmıştır ve frekansları ile yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesi

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre Temel Eğitim yatırımlarını değerlendirmesi (Tablo 2)'de verilmektedir.

Maddeler	Cinsi Yet	Hiç KATILMI YORUM		KATILMI YORUM		KARAR SIZIM		KATILI YORUM		TAMAMEN KATILMIYORUM	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı 20-25 Arasında Olmalıdır.	Erkek	1	2,7	7	18,9	0	0	11	29,7	18	48,6
	Kadın	3	7,9	11	28,9	3	7,9	12	31,6	9	23,7
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısının Az Olması Öğretmene Sınıf Yönetimi Ve Öğretim Sürecinde Kolaylık Sağlar.	Erkek	1	2,7	1	2,7	0	0	14	37,8	21	56,8
	Kadın	0	0	0	0	2	5,3	11	28,9	25	65,8
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı 15-20 Arasında Olmalıdır.	Erkek	0	0	7	18,9	3	8,1	20	54,1	7	54,1
	Kadın	1	2,6	2	5,3	3	7,9	21	55,3	11	28,9
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısının Az Olması Öğretmenin Sınıf Yönetimi Ve Öğretme Sürecinde Kolaylık Sağlar.	Erkek	2	5,4	4	10,8	0	0	13	35,1	18	48,6
	Kadın	0	0	1	2,6	1	2,6	15	39,5	21	55,3
Ücretsiz Ders Kitapları Uygulaması Eğitimde Fırsat Eşitliğine Büyük Katkı Sağlamıştır.	Erkek	2	5,4	3	8,1	5	13,5	16	43,2	11	29,7
	Kadın	1	2,6	2	5,3	3	7,9	19	50	13	34,2
Ders Kitapları İçerik Olarak Oldukça Yeterlidir.	Erkek	16	43,2	11	29,7	7	18,9	2	5,4	1	2,7
	Kadın	9	23,7	15	39,5	10	26,3	3	7,9	1	2,6

Fatih Projesi İle Öğretmenler Daha Etkin Ders İşleme Süreçleri Gerçekleştirmektedirler.	Erkek	1	2,7	4	10,8	7	18,9	20	54,1	5	13,5
Pandemi Sürecinde Fatih Projesinin Araç Ve Girdilerinden Oldukça Yararlandım.	Kadın	1	2,6	4	10,5	10	26,3	21	55,3	2	5,3
Öğrenci, Pedagojik Gelişimi Ve Akademik Başarısı İçin Mahalle Ya Da Köyünde Bulunan Okula Gitmelidir.	Erkek	5	13,5	7	18,9	10	27	11	29,7	4	10,8
Taşınmalı Eğitimi Devlet Kaynaklarının Etkin Kullanımı Açısından Olumlu Buluyorum.	Kadın	4	10,5	10	26,3	7	18,4	15	39,5	2	5,3
İlkokul Ve Ortaokul Kademelerinin Ayrılmasını Öğrenci Pedagojisi Açısından Olumlu Buluyorum.	Erkek	3	8,1	2	5,4	8	21,6	14	37,8	10	27
İlkokul Ve Ortaokul Kademelerinin Ayrılmasını Öğretmenlerin Çalışma Ortamları Ve Mesleki Gelişimleri İçin Olumlu Buluyorum.	Kadın	2	5,3	8	21,1	12	31,6	9	23,7	7	18,4
İlkokul Ve Ortaokul Kademeleri Ayrılrsa Da Aynı Binada Eğitime Devam Edebilirler.	Erkek	7	18,9	6	16,2	7	18,9	13	35,1	4	10,8
YİBO Projesi Öğrencilerin Ruhsal Ve Bedensel Gelişimi Açısından Uygundur.	Kadın	0	0	4	10,5	6	15,8	22	57,9	6	15,8
Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda Çalışmak İsterim.	Erkek	0	0	2	5,4	0	0	17	45,9	18	48,6
	Kadın	0	0	1	2,6	4	10,5	19	50	13	34,2
	Erkek	1	2,7	2	5,4	2	5,4	17	45,9	15	40,5
	Kadın	0	0	0	0	4	10,5	22	57,9	12	31,6
	Erkek	16	43,2	11	29,7	3	8,1	5	13,5	2	5,4
	Kadın	11	28,9	11	28,9	8	21,1	6	15,8	2	5,3
	Erkek	9	24,3	9	24,3	14	37,8	3	8,1	2	5,4
	Kadın	5	13,2	14	36,8	12	31,6	6	15,8	1	2,6
	Erkek	10	27	11	29,7	6	16,2	8	21,6	2	5,4
	Kadın	16	42,1	10	26,3	7	18,4	3	7,9	2	5,3

Tablo 2. Öğretmenlerin Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesinin Cinsiyete Göre Frekans (f) ve Yüzde (%) Tablosu

(**Tablo 2**)’de görüldüğü gibi öğretmenler cinsiyetlerine göre Temel Eğitim yatırımlarına yönelik olumlu düşüncelerin çoğunluğuna katılıyorlar ya da tamamen katılıyorlar. Erkeklerin ve bayanların en çok oranda tamamen katıldıkları; "Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar." ifadesidir. Erkek öğretmenlerin en yüksek oranda hiç katılmadıkları "Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir." ve "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." olurken, bayanların en yüksek oranda hiç katılmadıkları "Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda çalışmak isterim." ifadesidir.

Öğretmenlerin Görev Yerine Göre Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesi

Öğretmenlerin görev yerine göre Temel Eğitim yatırımlarını değerlendirilmesi (Tablo 3)' te verilmektedir.

MADDELER	GÖREV YERİ	HİÇ KATILMI YORUM		KATILMI YORUM		KARAR SIZIM		KATILI YORUM		TAMAMEN KATILIYORUM	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Derslik başına düşen öğrenci sayısı 20-25 arasında olmalıdır.	Belde Köy	1	7,1	7	21,4	0	0	11	57,1	18	14,3
	İlçe Merkezi	3	4,9	15	24,6	3	4,9	15	24,6	25	41
Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar.	Belde Köy	0	0	0	0	1	7,1	7	50	6	42,9
	İlçe Merkezi	1	1,6	1	1,6	1	1,6	18	29,5	40	65,6
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 15-20 arasında olmalıdır.	Belde Köy	1	7,1	2	14,3	2	14,3	7	50	2	14,3
	İlçe Merkezi	0	0	7	11,5	4	6,6	34	6,6	16	26,2
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmenin sınıf yönetimi ve öğretme sürecinde kolaylık sağlar.	Belde Köy	0	0	3	21,4	0	0	7	50	4	28,6
	İlçe Merkezi	2	3,3	2	3,3	1	1,6	21	34,4	35	57,4
Ücretsiz ders kitapları uygulaması eğitimde fırsat eşitliğine büyük katkı sağlamıştır.	Belde Köy	1	7,1	1	7,1	1	7,1	9	64,3	2	14,3
	İlçe Merkezi	2	3,3	4	6,6	7	11,5	26	42,6	22	36,1
Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir.	Belde Köy	3	21,4	6	42,9	5	35,7	0	0	0	0
	İlçe Merkezi	22	36,1	20	32,8	12	19,7	5	8,2	2	3,3
Fatih Projesi ile öğretmenler daha etkin ders işleme süreçleri gerçekleştirmektedirler.	Belde Köy	0	0	1	7,1	4	28,6	8	57,1	1	7,1
	İlçe Merkezi	2	3,3	7	11,5	13	21,3	33	54,1	6	9,8
Pandemi sürecinde Fatih Projesinin araç ve gereçlerinden oldukça yararlandım.	Belde Köy	0	0	3	21,4	4	28,6	6	42,9	1	7,1
	İlçe Merkezi	9	14,8	14	23	13	21,3	20	32,8	5	8,2

Öğrenci, pedagojik gelişimi ve akademik başarısı için mahalle ya da köyünde bulunan okula gitmelidir.	Belde Köy	3	21,4	1	7,1	5	35,7	2	14,3	3	21,4
	İlçe Merkezi	2	3,3	9	14,8	15	24,6	21	34,4	14	23
Taşımali eğitimi devlet kaynaklarının etkin kullanımı açısından olumlu buluyorum.	Belde Köy	1	7,1	1	7,1	1	7,1	9	64,3	2	14,3
	İlçe Merkezi	6	9,8	9	14,8	12	19,7	26	42,6	8	13,1
İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum.	Belde Köy	0	0	1	7,1	0	0	5	35,7	8	57,1
	İlçe Merkezi	0	0	2	3,3	4	6,6	31	50,8	23	37,7
İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğretmenlerin çalışma ortamları ve mesleki gelişimleri için olumlu buluyorum.	Belde Köy	1	7,1	1	7,1	0	0	6	42,9	6	42,9
	İlçe Merkezi	0	0	1	1,6	6	9,8	33	54,1	21	34,4
İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler.	Belde Köy	4	28,6	4	28,6	3	21,4	1	7,1	2	14,3
	İlçe Merkezi	23	37,7	18	29,5	8	13,1	10	16,4	2	3,3
YİBO Projesi öğrencilerin ruhsal ve bedensel gelişimi açısından uygundur.	Belde Köy	2	14,3	5	35,7	4	28,6	2	14,3	1	7,1
	İlçe Merkezi	12	19,7	18	29,5	22	36,1	7	11,5	2	3,3
Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda çalışmak isterim.	Belde Köy	4	28,6	4	28,6	3	21,4	3	21,4	0	0
	İlçe Merkezi	22	36,1	17	27,9	10	16,4	8	13,1	4	6,6

Tablo 3. Öğretmenlerin Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesinin Görev Yerine Göre Frekans (f) ve Yüzde (%) Tablosu

Belde ve köylerde görev yapan öğretmenlerin en yüksek oranda tamamen katıldıkları; "İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum." olurken en yüksek oranda hiç katılmadıkları ise, "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ve "Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda çalışmak isterim." ifadesidir. İlçe merkezinde görev yapan öğretmenlerin en yüksek oranda tamamen katıldıkları; "Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar." olurken en yüksek oranda hiç katılmadıkları ise, "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesidir.

Öğretmenlerin Okul Türüne Göre Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesi

Öğretmenlerin okul türüne göre Temel Eğitim yatırımlarını **değerlendirmesi (Tablo 4)**'te verilmektedir.

MADDELER	OKUL TÜRÜ	HİÇ KATILMIYORUM		KATILMI YORUM		KARAR SIZIM		KATILI YORUM		TAMAMEN KATILMIYORUM	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%

Derslik başına düşen öğrenci sayısı 20-25 arasında olmalıdır.	İlkokul	2	5,7	9	25,7	3	8,6	7	20	14	40
	Ortaokul	2	5	9	22,5	0	0	16	40	13	32,5
Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 15-20 arasında olmalıdır.	İlkokul	1	2,9	0	0	0	0	12	34,3	22	62,9
	Ortaokul	0	0	1	2,5	2	5	13	32,5	24	60
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmenin sınıf yönetimi ve öğretme sürecinde kolaylık sağlar. Ücretsiz ders kitapları uygulaması eğitimde fırsat eşitliğine büyük katkı sağlamıştır.	İlkokul	0	0	6	17,1	2	5,7	19	54,3	8	22,9
	Ortaokul	1	2,5	3	7,5	4	10	22	55	10	25
Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir. Fatih Projesi ile öğretmenler daha etkin ders işleme süreçleri gerçekleştirmekte edirler.	İlkokul	1	2,9	2	5,7	0	0	13	37,1	19	54,3
	Ortaokul	1	2,5	3	7,5	1	2,5	15	37,5	20	50
Pandemi sürecinde Fatih Projesinin araç ve girdilerinden oldukça yararlandım. Öğrenci, pedagojik gelişimi ve akademik başarısı için mahalle ya da köyünde bulunan okula gitmelidir.	İlkokul	2	5,7	1	2,9	4	11,4	15	42,9	13	37,1
	Ortaokul	1	2,5	4	10	4	10	20	50	11	27,5
	İlkokul	15	42,9	10	28,6	6	17,1	2	5,7	2	5,7
	Ortaokul	2	5	10	25	11	27,5	13	32,5	4	10
	İlkokul	1	2,9	4	11,4	8	22,9	18	51,4	4	11,4
	Ortaokul	1	2,5	4	10	9	22,5	23	57,5	3	7,5
	İlkokul	7	20	7	20	6	17,1	13	37,1	2	5,7
	Ortaokul	2	5	10	25	11	27,5	13	32,5	4	10
	İlkokul	3	8,6	3	8,6	7	20	10	28,6	12	34,3
	Ortaokul	2	5	7	17,5	13	32,5	13	32,5	5	12,5

Taşınmalı eğitimi devlet kaynaklarının etkin kullanımı açısından olumlu buluyorum.	İlkokul	2	5,7	6	17,1	3	8,6	19	54,3	5	14,3
	Ortaokul	5	12,5	4	10	10	25	25	40	5	12,5
İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum.	İlkokul	0	0	1	2,9	1	2,9	15	42,9	17	48,6
	Ortaokul	0	0	2	5	3	7,5	21	52,5	14	35
İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğretmenlerin çalışma ortamları ve mesleki gelişimleri için olumlu buluyorum.	İlkokul	1	2,9	0	0	4	11,4	19	54,3	11	31,4
	Ortaokul	0	0	2	5	2	5	20	50	16	40
İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler.	İlkokul	15	42,9	11	31,4	3	8,6	4	11,4	2	5,7
	Ortaokul	12	30	11	27,5	8	20	7	17,5	2	5
YİBO Projesi öğrencilerin ruhsal ve bedensel gelişimi açısından uygundur.	İlkokul	7	20	12	34,3	15	42,9	1	2,9	0	0
	Ortaokul	7	17,5	11	27,5	11	27,5	8	20	3	7,5
Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda çalışmak isterim.	İlkokul	14	40	13	37,1	4	11,4	3	8,6	1	2,9
	Ortaokul	12	30	8	20	9	22,5	8	20	3	7,5

Tablo 4. Öğretmenlerin Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesinin Okul Türüne Göre Frekans (f) ve Yüzde (%) Tablosu

İlkokullarda ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin en yüksek oranda tamamen katıldıkları; "Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar." olurken en yüksek oranda hiç katılmadıkları ise, "Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir." ve "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesidir. Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin yüksek oranda hiç katılmadıkları ise, "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ve "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesidir.

Öğretmenlerin Yaşlarına Göre Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesi

Öğretmenlerin yaşlarına göre Temel Eğitim yatırımlarını değerlendirilmesi (Tablo 5)'te verilmektedir.

MADDELER	OKUL TÜRÜ	HİÇ KATILMI YORUM		KATILMI YORUM		KARAR SIZIM		KATILI YORUM		TAMAMEN KATILMIYORUM	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Derslik başına düşen öğrenci sayısı 20-25 arasında olmalıdır.	20-30	1	4,3	5	21,7	1	4,3	8	34,8	8	34,8
	30-40	3	6,7	13	28,9	2	4,4	12	26,7	15	33,3
	40 ve üstü	0	0	0	0	0	0	3	42,9	4	57,1
Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar.	20-30	0	0	1	4,3	0	0	8	34,8	14	60,9
	30-40	1	2,2	0	0	2	4,4	15	33,3	27	60
	40 ve üstü	0	0	0	0	0	0	2	28,6	5	71,4
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 15-20 arasında olmalıdır.	20-30	0	0	1	4,3	2	8,7	16	69,6	4	17,4
	30-40	1	2,2	5	11,1	3	6,7	23	51,1	13	28,9
	40 ve üstü	0	0	3	42,9	1	14,3	2	28,6	1	14,3
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmenin sınıf yönetimi ve öğretme sürecinde kolaylık sağlar.	20-30	0	0	0	0	0	0	12	52,2	11	47,8
	30-40	2	4,4	3	6,7	1	2,2	15	33,3	24	53,3
	40 ve üstü	0	0	2	28,6	0	0	1	14,3	4	57,1
Ücretsiz ders kitapları uygulaması eğitimde fırsat eşitliğine büyük katkı sağlamıştır.	20-30	0	0	1	4,3	2	8,7	11	47,8	9	39,1
	30-40	2	4,4	4	8,9	6	13,3	20	44,4	13	28,9
	40 ve üstü	1	14,3	0	0	0	0	4	57,1	2	28,6
Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir.	20-30	2	8,7	13	56,5	6	26,1	1	4,3	1	4,3
	30-40	19	42,2	10	22,2	11	24,4	4	8,9	1	2,2
	40 ve üstü	4	57,1	3	42,9	0	0	0	0	0	0
Fatih Projesi ile öğretmenler daha etkin ders işleme süreçleri gerçekleştirmektedirler.	20-30	0	0	2	8,7	7	30,4	12	52,2	2	8,7
	30-40	2	4,4	3	6,7	9	20	27	60	4	8,9
	40 ve üstü	0	0	3	42,9	1	14,3	2	28,6	1	14,3
Pandemi sürecinde Fatih Projesinin araç ve gereçlerinden oldukça yararlandım.	20-30	3	13	6	26,1	5	21,7	6	26,1	3	13
	30-40	4	8,9	9	20	11	24,4	19	42,2	2	4,4
	40 ve üstü	2	28,6	2	28,6	1	14,3	1	14,3	1	14,3
Öğrenci, pedagojik gelişimi ve	20-30	0	0	6	26,1	7	30,4	7	30,4	3	13

akademik başarısı için mahalle ya da köyünde bulunan okula gitmelidir.	30-40	4	8,9	4	8,9	11	24,4	15	33,3	11	24,4
	40 ve üstü	1	14,3	0	0	2	28,6	1	14,3	3	42,9
Taşınmalı eğitimi devlet kaynaklarının etkin kullanımı açısından olumlu buluyorum.	20-30	0	0	1	4,3	4	17,4	14	60,9	4	17,4
	30-40	6	13,3	7	15,6	8	17,8	19	42,2	5	11,1
	40 ve üstü	1	14,3	2	28,6	1	14,3	2	28,6	1	14,3
İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum.	20-30	0	0	2	8,7	3	13	13	56,5	5	21,7
	30-40	0	0	0	0	1	2,2	22	48,9	21	46,7
	40 ve üstü	0	0	1	14,3	0	0	1	14,3	5	71,4
İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğretmenlerin çalışma ortamları ve mesleki gelişimleri için olumlu buluyorum.	20-30	0	0	2	8,7	2	8,7	14	60,9	5	21,7
	30-40	0	0	0	0	4	8,9	23	51,1	18	40
	40 ve üstü	1	14,3	0	0	0	0	2	28,6	4	57,1
İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler.	20-30	5	21,7	6	26,1	4	17,4	5	21,7	3	13
	30-40	17	37,8	15	33,3	7	15,6	6	13,3	0	0
	40 ve üstü	5	71,4	1	14,3	0	0	0	0	1	14,3
YİBO Projesi öğrencilerin ruhsal ve bedensel gelişimi açısından uygundur.	20-30	3	13	7	30,4	8	34,8	4	17,4	1	4,3
	30-40	7	15,6	13	28,9	18	40	5	11,1	2	4,4
	40 ve üstü	4	57,1	3	42,9	0	0	0	0	0	0
Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda çalışmak isterim.	20-30	4	17,4	6	26,1	7	30,4	3	13	3	13
	30-40	19	42,2	12	26,7	6	13,3	7	15,6	1	2,2
	40 ve üstü	3	42,9	3	42,9	0	0	1	14,3	0	0

Tablo 5. Öğretmenlerin Temel Eğitim Yatırımlarını Değerlendirmesinin Yaşlarına Göre Frekans (f) ve Yüzde (%) Tablosu

20-30 ve 30-40 yaş arasındaki öğretmenlerin en yüksek oranda tamamen katıldıkları; "Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar." olurken en yüksek oranda hiç katılmadıkları ise, "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesidir. 30-40 yaş arasındaki görev yapan öğretmenlerin yüksek oranda hiç katılmadıkları, "Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir." ve "Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda çalışmak isterim." ifadesidir. 40 yaş ve üstündeki öğretmenlerin en yüksek oranda tamamen katıldıkları; "Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar." ve "İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum." olurken en yüksek oranda hiç katılmadıkları ise "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesidir.

Sonuç ve Öneriler

Öğretmenlerin cinsiyet, okul türü ve yaşlarına göre Temel Eğitim yatırımlarına yönelik değerlendirmelerinde en çok oranda tamamen katıldıkları ifade farklılık göstermeyerek "Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar." ifadesi olmuştur. Bu sonuçla öğretmenlerin etkili bir öğretim süreci gerçekleştirebilmeleri için sınıf mevcudunun etkin bir faktör olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Bakanlık tarafından gerçekleştirilen derslik yapımları sonucu oluşan derslik başına düşen öğrenci sayısının ders sürecinin verimliliğine etkisini belirlemek için yöneltilen “Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar.” maddesine katılımcı olarak cevap veren öğretmenlerin, en yüksek oranla, %61.3 “Tamamen Katılıyorum” cevabı vermişlerdir.

Derslik sayısının arttırılmasına yönelik öğretmen, veli ve öğrenciler tarafından verilen yanıtlardan elde edilen veriler tüm kesimlerin buna yönelik çalışmalarını yerinde bulduklarını göstermektedir. Ders sürecine yönelik etkililik üzerine yöneltilen soru maddesi ise derslikteki öğrenci sayısının azaltılmasına yönelik çalışmaların artarak devam etmesi yönünde bize ışık tutmaktadır. Özellikle alt grup sınıflarda öğrenci sayısı arttıkça öğretmenin öğrenci başına düşen ilgilenme düzeyi ve ulaşma imkânı azalmakta ve öğrenci kendi bilişsel gelişiminin sınırlarında kalmaktadır. Özellikle okuma yazma gibi temel becerilerin kazandırıldığı sınıf düzeylerinde öğretmen ve aileler sınıf mevcudunun azaltılması görüşünde birleşmektedirler (Calp, 2012). Bu görüşün doğruluğunu özellikle içerisinde bulunduğumuz pandemi sürecinde okul öncesi öğrencilerinin eğitiminde sosyal mesafe ve hijyene yönelik çalışmalarda ne kadar etkili olduğunu bizler de okullarımızda görmekteyiz.

Öğretmenlerin sınıf yönetimlerine yönelik bir araştırmada sınıf mevcudu az olan sınıflarda görev yapan öğretmenlerin yönetim becerilerine ilişkin algı düzeylerinin çok daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Öztürk, 2000). Bunda öğretmenin istemsiz oluşabilecek düzensizliklere ve kargaşaya önleyici bir metotla yaklaşarak etkin bir sınıf yönetimi sergilemesi de etkin olmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen fiziki kapasite artırımı sonucu oluşan derslik başına düşen öğrenci sayısı 20-25 arasında olup bu yatırımın amacına hizmet derecesini sorgulayan “Derslik başına düşen öğrenci sayısı 20-25 arasında olmalıdır.” maddesine katılımcı olarak cevap veren; Öğretmenlerin, en yüksek oranla, %36.0’si “Tamamen Katılıyorum”, öğrencilerin, en yüksek oranla, %28.9’u “Kararsızım”, velilerin, en yüksek oranla, %26.7’si “Katılıyorum” şeklinde yanıt verdikleri gözlemlenmiştir.

Ders sürecinde öğrencinin kazanımları elde etmelerinde birçok değişken yer almaktadır. Yalçınkaya ve Tonbul (2002) araştırmalarında sınıf mevcudunun değişik öğretim yöntem ve tekniklerinin uygulanması, bireysel farklılıklara göre etkinliklerin ders zamanına dengeli dağılımı, tüm öğrencilerin etkin katılımı için önemli görmekteydiler. Ayrıca çalışmalarında etkili bir sınıf yönetimi için sınıf mevcudunun 25-30 arasında sınırlandırılmasını belirtmişlerdir. Şu anda Bakanlık kayıtlarında bu veri her ne kadar ortalama olarak hesaplandığı için 20-25 olarak yer alsaydı da okullarımızın büyük birçoğunda 25-30 sayısı içerisinde yer aldığını görmekteyiz.

Özellikle içerisinde bulunduğumuz pandemi sürecinde okul öncesi öğrencilerinin eğitiminde sosyal mesafe ve hijyene yönelik çalışmalarda ne kadar etkili olduğunu bizler de okullarımızda görmekteyiz. Okul öncesi özelinde düşünecek olursak sınıf mevcutlarının, öğrencilerin gelişim dönemleri de dikkate alınarak, 20-25 aralığından çok daha az olması gerektiğini söyleyebiliriz. Okul öncesi eğitimde sınıf mevcudunun etkililiği üzerinde yapılan bir araştırmada bu sayının 3-4 yaş için 10-11, 5-6 yaş grubu içinse 12-13’ü geçmemesi tespit edilmiştir. Bundan hareketle sınıf mevcudu ve fiziksel kapasite anlamında iyileştirmeler yapılması ve özellikle okul öncesi öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önerilmektedir (Toprak-Güneş, 2019).

Öğrencilerin bireysel gelişimleri için kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri, karşılıklı iletişimde oldukları demokratik bir sınıf ortamına ihtiyaçları vardır. Yaş ve gelişim özellikleri gereği ise çevreye duyarlı ve merak ağırlıklı bir zihinsel yapılarının olması da çok doğaldır. Ancak kalabalık sınıf ortamlarında öğretmen tutumları da ister istemez değişmektedir. Yılmaz, Şengül ve Çavdar (2019) araştırmalarında öğretmen adaylarının kontrol düzeyleri üzerine yaptıkları araştırmalarında düşük kontrol düzeyine sahip bireylerin 21-30 arasında, yüksek kontrol düzeyine sahip bireylerin 31 ve üzerinde sınıf mevcutlarının lehlerine olduğunu ifade etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin kontrolcü davranışları da artmakta bu da öğrencilerin gelişimleri üzerinde olumsuz bir durum oluşturmaktadır.

Öğretmenlerin görev yaptıkları yere göre belde ve köylerde görev yapan öğretmenlerin yüksek oranda tamamen katıldıkları; “İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum.” ifadesidir. İlçe merkezinde görev yapan öğretmenlerin en yüksek oranda tamamen katıldıkları; “Derslik başına düşen öğrenci sayısının az olması öğretmene sınıf yönetimi ve öğretim sürecinde kolaylık sağlar.” ifadesinin olması dikkate çekici bir durumdur. Bunun sebebi mevzuatta ayrılrsa da halen daha köy ve beldelerde öğrenci azlığı, personel ve fiziki koşulların yetersizliğinden dolayı ilkokul ve ortaokul kademelerinin birlikte eğitime devam etmelerinin yanında yoğun nüfus ile birlikte ilçe merkezi ve şehirlerde sınıf mevcutlarının 30’lu rakamların üstünde seyretmesidir.

2012-2013 Eğitim Öğretim yılından uygulanmaya başlanılan 4+4+4 eğitim sistemi gereği ilkököl ve ortaokul kademelerinin fiziki ortam ve işleyiş olarak ayrılmasının etkinliğini belirlemek için yöneltilen "İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğrenci pedagojisi açısından olumlu buluyorum. "ifadesine öğretmenlerin, en yüksek oranla, %48.6'sının "Katılıyorum" olarak karşılık vermişlerdir. Öğretmenlerin bu görüşlerini ise "İlkokul ile ortaokul binaları ayrı olmalı." ifadesine öğrenciler, en yüksek oranla, %39.2'i ile "Tamamen Katılıyorum", "İlkokul ile ortaokul binalarının ayrı olması çocuğum gelişimi için daha uygun." ifadesine ise veliler, en yüksek oranla, %45.2'lik "Katılıyorum" görüşleri ile destek olmuşlardır.

Akbaşlı ve Üredi'ye (2014) göre birinci sınıf öğretmenlerinin 4+4+4 sisteminin olum yönlerine ilişkin birinci sınıf öğretmenlerinin daha çok ilkököl ve ortaokul eğitim kademelerinin ayrılmasıdır. Ayrıca sınıf ve branş öğretmenlerinin de ayrı binalarda eğitim görmelerinin olumlu bulunduğu görülmüştür. Araştırmada öneri olarak da ilkököl ve ortaokul binalarının bir an önce ayrılması önerisinde bulunmuşlardır.

İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılması ile öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik "İlkokul ve ortaokul kademelerinin ayrılmasını öğretmenlerin çalışma ortamları ve mesleki gelişimleri için olumlu buluyorum ifadesine" öğretmenlerin, en yüksek oranla, %52.0'sinin "Katılıyorum" yanıtını verdiklerini görüyoruz.

Mevzuatta ve birçok eğitim bölgesinde binaların ayrılması uygulamasına gidilse de özellikle kırsal bölgelerde personel ve bina yetersizliğinden dolayı ilkököl ve ortaokul kademelerinin aynı binada eğitime devam ettiğini görmekteyiz. Bu durumun eğitim üzerine etkisini belirlemek için bu konuda en yetkin görüşe sahip olan öğretmenlere yönelik "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesine öğretmenlerin en yüksek oranla, %36.0'ünün "Hiç Katılmıyorum" yanıtını verdiklerini görmekteyiz. Kılıç (2014) da okul binalarının ilkököl, ortaokul ve lise olarak ayrılması yönünde görüşü ile araştırmamızı desteklemektedir.

Görev yaptıkları yere göre belde-köy ya da ilçe merkezinde bulunanlar, okul türüne göre ilkököl ve ortaokul, yaşlarına göre ise 20-30 ve 40 yaş üstü öğretmenlerin "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesinin de en yüksek oranda hiç katılmadıkları değerlendirme olması bizlere bu yönde önemli ipuçları vermektedir.

Öğretmenlerin en çok oranla katılmadıkları ifadeler ise cinsiyet, görev yaptıkları yer, okul türü ve yaşa göre farklılık göstermektedir. Bulgular ayrıntılı incelendiğinde cinsiyete göre erkek, okul türüne göre ilkököl ve ortaokul, yaş durumlarına göre 20-30 yaş arasındaki öğretmenlerine özellikle "Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir." ve "İlkokul ve ortaokul kademeleri ayrılrsa da aynı binada eğitime devam edebilirler." ifadesidir.

Ücretsiz dağıtılan ders kitapların etkinliğini ölçmeyi amaçlayan "Ders kitapları içerik olarak oldukça yeterlidir." ifadesine ise öğretmenlerin, en yüksek oranla, %34.7'si "Katılmıyorum" olarak cevap vermişlerdir. Öğrencilerin en yüksek oranla, %30.9, velilerin ise en yüksek oranla, %28.2'lik "Katılmıyorum" cevapları ile öğretmenlerin bu görüşlerini destekler şekilde görüş bildirmişlerdir. Taş ve Minaz'a (2018) göre de öğretmen, öğrenci ve velilerin ders kitapları yönündeki düşünceleri birbirini destekler mahiyettedir. Katılımcıların hepsi ders kitaplarının sınavlara hazırlıkta yetersiz kaldığını, yardımcı kitapların öğrencilerin dikkatini çekmede daha etkin olduklarını, konuları anlaşılır biçimde aktarabildiklerini soru sayısı ve etkinlik olarak çok daha geniş bir muhtevaya sahip olduklarını belirtmektedirler.

Ülkemizde dağıtımı gerçekleştirilen ücretsiz ders kitaplarına Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinden her yıl çok yüklü miktarda harcamalar gerçekleştirilmektedir. MEB (2020) verilerine göre bakanlık ilgili kurumları aracılığı ile 2019-2020 eğitim ve öğretim yılı için 153.804.515 adet ders kitabı dağıtılmıştır. Bu yıl için 834.161.366 TL ödemenin yanında uygulamanın başlangıç tarihi olan 2003 yılından itibaren ise 3.004.092.971 adet ders kitabının dağıtımını gerçekleştirdi.

Eğitimle ya da öğrenci ile bir noktada yolları kesişen bireyler olarak bizler de ders birçok kez ders kitaplarını inceleme imkânı bulduk. İlkokul ve ortaokul kademelerinde dağıtılan kitapların gerek içerik gerekse bilişsel düzey olarak öğrenciye ve çağa hitap etmekten yoksun olduğu açık. Ders kazanımlarını sunabilme kapasitesi, sınavlarla paralellik düzeyleri, öğrencilerin dikkatlerini çeken ve motive edebilecek etkinlik noksanlı ve ders sunumunda öğretmenler için etkisiz eleman olarak kalmasından dolayı hemen hemen bütün öğretmenler ek kaynak almak durumunda kalmıştır.

Mazlum ve Mazlum (2016) tarafından yapılan araştırmada yer alan bir öğretmenin "Yardımcı kaynaklar bol etkinlik, fazla soru ve etkinlik çözümlerine olanağı sunmaktadır" ifadeleri konunun anlaşılması yönünden oldukça önemlidir. Özellikle matematik kitaplarının konu anlatımını yüzeysel bir şekilde geçmesi, soru ve örnek azlığı gibi nedenlerden dolayı matematik öğretmenleri ders kitaplarını hiç kullanmadan dönemi

bitirmektedirler. Sınıf öğretmenleri ise temel matematik ve dil bilgisi kazanımlarının öğrencilere edindirildiği ilkök 1, 2, ve 3. sınıflarda bu kitaplardan yeterince yararlanamamaktadırlar. Muradoğlu ve Işık (2019) 3. sınıf Türkçe ders kitabını inceledikleri araştırmalarında haftalık olarak işlenen konu metinlerinin ve etkinliklerinin öncelikle dilbilgisi konularını elde etmede yetersiz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Fatih Projesi ile sınıflarda akıllı tahtalar ve internet ağı ile daha etkin ders işlemek mümkün olmaktadır. Birçok dersin soyut kavramlarını somutlaştırma ya da ders içeriklerini interaktif bir şekilde kullanarak öğrencilerin motivasyon düzeyini en üst noktaya çıkarmak mümkün olabilmektedir. Sevimli ve Kul (2015)'e göre matematik ders kitaplarının Fatih Projesi kapsamında kullanılacak teknolojik içerik açısından oldukça yetersiz ve işlevsiz bir konumdadırlar.

Araştırmada elde edilen bulguların yorumlanması ile araştırmacılara yol göstermesi amacıyla aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

1. Derslik başına düşen öğrenci sayısını azaltmaya yönelik olarak fiziki kapasite ve derslik sayısının artırılması çalışmalarını devam ettirilmelidir.
2. Derslik başına düşen ortalama öğrenci sayısının ülke genelindeki bütün sınıflarda 20-25 ortalaması olacak şekilde planlamaların yapılmalıdır.
3. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısını azaltmaya ve eğitimde bütünlük sağlamaya yönelik öğretmen ihtiyacını azaltmaya yönelik öğretmen alımlarına devam edilmelidir.
4. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı olan 15-20 ortalama sayısının tüm ülke genelinde dengeli dağılımının çalışmaları yapılmalı ve özellikle öğrenci rehberliği yönünden etkin kullanılmalıdır.
5. Ücretsiz ders kitabı dağıtımına devam edilmelidir.
6. Ücretsiz dağıtımı gerçekleştiren ders kitaplarının öncelikle öğretmen görüşleri alınarak kazanımları içerecek bir şekilde, sınav sistemiyle uyumlu ve ekstra bir kaynak kitap ihtiyacı oluşturmayacak şekilde muhteviyatı iyileştirilmelidir.
7. Fatih Projesi alt yapısı ve akıllı tahta donanımı olan okul sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar hızlandırılmalıdır.
8. Ders kitapları akıllı tahtaya uyumlu teknolojik içeriklerle zenginleştirilmeli ve öğretmenlere teknoloji okuryazarlığı anlamında hizmet içi eğitimler verilmelidir.
9. Öğrencilerin evlerine en yakın okula gitmelerine yönelik taşınmalı eğitim mesafesini en aza indirmeye yönelik bölge okulları tipi çalışmalar yapılmalıdır.
10. Taşınmalı eğitim özelinde öğrencilere okullarda verilen yemek hizmetinin iyileştirilmesi sağlanmalıdır.
11. Öğrenci pedagojisi ve öğretmen mesleki gelişimi açısından ilkök ve ortaokul hizmet binalarının ayrılması işlemleri tamamlanmalıdır.
12. Ortaokul kısmında öğrencilerin mesleki eğitime yönelebilecekleri elektrik, mobilya, motor vb. okul türü çeşitliliği artırılmalıdır.
13. Başta öğrencilerin ruhsal, bedensel gelişimi olmak üzere öğretmen ve öğrenci velilerinin aile bütünlüğü kapsamında uygulamasına son verilmelidir.

Kaynakça

- Akbaşı, S. ve Üredi, L. (2014). Eğitim Sistemindeki 4+4+4 Yapılanmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3 (1), 109-136.
- Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2, 554.
- Bayram, A. (2014). *Türkiye'de kamu eğitim yatırım harcamalarının Çözümlemesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Calp, M. (2012). Sınıf öğretmenleri, öğretmen adayları ve ailelere göre ilköğretim 2, 3, 4 ve 5. sınıflardaki okuma yazma problemlerinin sebepleri, Çözüm Önerileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 2(2), 148-168.
- Eraslan, L. (2015). *Eğitimin Hukuki Temelleri*. Eğitim Bilimine Giriş (Editör: Sağlam, A). Ankara: Nobel Yayınevi.

- Güngör, G. ve Göksu, A. (2013). Türkiye’de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 59-72.
- Karaarslan, E. (2005). Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi. *Maliye Dergisi*, 149.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mazlum, Ö.ve Mazlum, S. F. (2016). İlköğretim 4. Sınıf Ders Kitaplarının Görsel Tasarımına Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 4 (1), 1-18.
- Muradoğlu, Ü. ve Işık, A. D. (2019). İlkokul Üçüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabı Etkinliklerinin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4 (1), 19 – 39.
- MEB, (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*, Ankara. MEB.
- MEB, (1961). *İlköğretim ve Eğitim Kanunu*, Ankara. MEB.
- MEB, (2020). *Resmi İstatistik Metaveri Şablonu*, Ankara. MEB.
- MEB, (2019). *2020 Yılı Bütçe Sunuşu*, Ankara. MEB.
- Öztürk, B. (2000). Sınıf İçi Etkileşim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 621-640.
- Sevimli, E. ve Kul, Ü. (2015). Matematik Ders Kitabı İçeriklerinin Teknolojik Uygunluk Açısından Değerlendirilmesi: *Ortaokul Örneği*. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9 (1), 308-331.
- Seyyar, A. ve Yusuf G. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri Sözlüğü*. (1. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Türk Eğitim Derneği (2007). *Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Özet Rapor* (Birinci Baskı). Ankara: Adım Ajans.
- Taş, H. ve Minaz, M. B. (2018). Derslerde Yardımcı Kaynak Kullanılmasının Öğretmen, Veli ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *SETSCI Conference Indexing System*, 3(2), 582-589.
- Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara:Selvi Yayınevi.
- Toprak, Z. ve Güneş C. (2019). Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Mevcudunun Etkinliklere Etkisi Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (4), 278-282
- Yavuzer, H. (2004), *Çocuk Psikolojisi*. 26. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, Z. N., Aydın Ş. Ö. ve Çavdar, H. (2019). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Sınıf Yönetimi Kontrol Yaklaşımlarının İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 9.
- <http://tdkterim.gov.tr> adresinden 04.02.2021 tarihinde erişilmiştir.

Extended Abstract

Basic Education has been an important element throughout history for countries' getting the highest efficiency from human sources. So, countries gained an important acquisition for adapting life with their human sources, gaining competency level for meeting their basic needs and heading for a job. Reaching the level of full learning has been an important element for obtaining such acquisitions. Full learning has been closely related to investments' at this education levels being appropriate and its goal reaching probability.

During lessons, sparing more time for students and often giving feedback to them carries great importance in terms of learning quality. %61.3 of teachers' share the same opinion about there being fewer students per classroom and its effect supports this opinion. Realizing this opinion in countries like Turkey which have a high level of population and birth rate requires heavy material sources. In recent years, with intensely retaining teachers and infra-structure works for increasing the number of classic big progress has been made in this way. But, in metropolises that have high population density, enough success hasn't been obtained.

In Turkey, since 2012-2013 Academic Year, we have switched to 4+4+4 educational system by taking students' pedagogical developmental features into consideration. As a result of our research, at the highest level, the rate of teachers finds separating primary and secondary levels as positive in pedagogical perspective, eventualized as the rate of 48.6 percent. Firstly, physical difference of students has been an important scale to show us how suitable is degree separation during breaks and mass ceremonies. Also, both separating the types of school levels and giving education at different schools has

been a suitable decision on the basis of using school's physical infrastructure, organizing social environment and activities and focusing on activities to develop students' interests and their abilities.

For many years, students' primary and the easiest obtainable materials have been their textbooks where they follow their subjects. Both when they were bought by their parents and when they are distributed free by the governments, the sufficiency of books' contents have been debated mostly, % 34.7 of teachers expressed negative opinions about the fact that the contents of textbooks are not sufficient for students. At schools, teachers tend to turn to additional sources instead of textbooks and they also intensely prefer giving homework from such additional sources.

In Turkey, besides the nuances and facts to which Basic Education Investments sometimes show differences, they are often based students' continuing the schools, reaching the sources and classroom efficiency. The degrees of investments' reaching their goals and the period of getting feedback have been realized by using the trial and error method. Using such an evaluation method instead of giving importance to the opinion of teacher groups who are on the focal point of education have caused a large scale of loss in terms of time and sarcas.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna Ait 00001 Envanter Numaralı Mushaf'ın Sure Baş Tezyinatları

The Ornaments of The Holy Quran with Inventory Number 00001 in The Süleymaniye Library Fazıl Ahmed Pasha Collection

Hüseyin ELİTOK¹

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 26.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1081212

Atf / Citation: Elitok, H., (2022). "Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna Ait 00001 Envanter Numaralı Mushaf'ın Sure Baş Tezyinatları" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 445-462 Doi: 10.48146/odusobiad.1081212

Öz

İslam medeniyetinde sayısız yazma eser, öncelikle muhteviyatıyla dönemleri içerisinde kaynak olma özelliğine sahip olmuş ve yazıldıkları alana adeta yön vermiştir. Bu eserler, kitap sanatları açısından da ayrıca şaheserler olarak kendilerine yer bulmuşlardır. Türklerin İslamiyet'e intisap etmeleriyle beraber el yazmalarındaki içerik ve süsleme sanatlarındaki zenginlik katlanarak devam etmiştir. El yazmalarının hat, tezhip, minyatür ve cild sanatının eşsiz örnekleri haline gelmesinde şüphesiz ki Müslüman Türk sanatçısının ilme olduğu kadar kitaba olan sonsuz saygısı da önemli bir etken olarak görülmektedir. Bu anlamda yalnızca savaş meydanlarında değil, aynı zamanda sanatın zirve yaptığı el yazmalarla da Dünya Sanat Tarihi içerisinde yeri tartışılmaz bir konumda olan Türk İslam Sanatını temsil ettikleri için şanlı ecdadımızı bu vesile ile bir kez daha hayırla ve minnetle yâd etmek, bütün Müslüman Türklerin yerine getirmesi gereken kutsal bir vazifedir.

Bahsedildiği üzere Türk İslam Medeniyetinde kitaba duyulan saygı, bu eserlerin tezyinatındaki özenle de kendisini göstermektedir. Bu saygı ve özen, özellikle Kur'an-ı Kerimlerde en güzel örnekleriyle ortaya konulmuştur. Emevi Döneminin sonu ile Abbasi Dönemi başlarında ilk tezyinatlı örneklerine rastlanılan Mushaflar, sonraki yüzyıllarda Müslüman Türk sanatçısının elinde gelişerek devam etmiş ve klasik normlarına kavuşmuştur. Bu noktada hemen her alanda olduğu gibi kitap bezemeciliğinde de Osmanlı Dönemi, kendine has bir üslupla karşımıza çıkmaktadır. XVI. yüzyılda klasik Osmanlı üslubunda zirveye ulaşan Mushaf tezyinatı, XVII. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

Mushaf tezyinatı içerisinde en önemli kısımlardan birisi de hiç şüphesiz ki sure başlarıdır. Sure başları, surelerin isimlerini, nâzil oldukları yeri ve ayet sayısı ile kaçınıcı sure olduğunu açıklayan başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceleri sadece yazıyla gösterilen sure başları zamanla, sure'nin üstünde yatık dikdörtgen şeklinde bezenmeye başlamıştır. Kuran'da bulunan Fatiha ve Bakara Sureleri'nin haricindeki diğer 112 sure'nin başlangıcı aynı şekilde ve her dönemde o devrin sanat anlayışıyla bezenmiştir.

Bu çalışmaya konu olan eser XVII. yüzyıla ait olup Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yüzlerce eser arasından seçilen Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna ait 00001 envanter numaralı el yazması Kur'an-ı Kerim'in sure baş tezyinatları incelenmiştir. Serlevha ile birlikte 114 sure'nin tamamının tezyin edildiği bu eserin sure başları desen, renk, motif ve üslup özellikleri bakımından ele alınmıştır. Eser, aynı kütüphane bünyesinde bulunan üç farklı koleksiyona ait eserlerin bazı sure başı bezemeleriyle karşılaştırılarak dönemi içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süleymaniye Kütüphanesi, Kur'an-ı Kerim, Yazma eser, Sure Başı, Fazıl Ahmet Paşa, Hat, Tezhip, Cild.

Abstract

Numerous manuscripts in Islamic civilization, primarily with their content, had the feature of being a source in their period and almost gave direction to the field they were written. These works have also found a place for themselves as masterpieces in terms of book arts. With the conversion of the Turks to Islam, the richness of the content and decorative arts in the manuscripts continued exponentially. Undoubtedly, Muslim Turkish artists' endless respect for books as well as science is seen as an important factor in the manuscripts' becoming unique examples of calligraphy, illumination, miniature and binding art. In this sense, it is a sacred duty for all Muslim Turks to commemorate our glorious ancestors once again with blessings and gratitude. Because they were not only successful on the battlefields but also, they created the manuscripts that are the peak of art and successfully represented the Turkish-Islamic Art, which has an indisputable place in World Art History.

As mentioned, the respect for books in Turkish-Islamic Civilization shows itself with the care in the ornaments of these works. This respect and care have been demonstrated with the best examples, especially in the Holy Quran. Mushafs, the first ornamented examples of which were encountered at the end of the Umayyad Period and the beginning of the Abbasid Period, continued to develop in the hands of Muslim Turkish artists in the following centuries and reached their classical norms. At this point, as in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, huseyin.elitok@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9485-1516

almost every other field, the Ottoman Period appears with a unique style in book ornamentation. Mushaf ornamentation, which reached its peak in the classical Ottoman style in the 16th century, lasted until the middle of the 17th century.

One of the most important parts of the Mushaf illumination is undoubtedly the surah heads. The surah heads are the titles that explain the names of the surahs, the place where they were revealed, the count of verses and the number of surahs. The surah heads, which were previously shown only in writing, began to be written and illuminated inside a rectangle form above the surah in time. Apart from the Fatiha and Bakara Surahs in the Qur'an, the head of the other 112 surahs is illuminated in the same way and with the art style of its own period.

The artwork, which is the subject of our study, belongs to the XVII century and is in the Süleymaniye Manuscript Library. The illuminations of the surah heads were examined in the manuscript Qur'an with inventory number of 00001 belonging to the Fazıl Ahmed Pasha Collection which was selected among hundreds of artworks. The surah heads of this manuscript Quran in which all 114 surahs are illuminated together with the heading have been examined in terms of pattern, color, motif and stylistic features. The place of this artwork in its own period has been tried to determine by comparing the other artworks belonging to three different collections in the same library in terms of some of the surah head illuminations.

Keywords: Suleymaniye Library, Quran, Manuscript, Surah Head, Fazıl Ahmet Pasha, Calligraphy, Illumination, Binding.

Giriş

Müslüman sanatçılar, yüzyıllar boyu Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim'i en iyi şekilde yazma ve süsleme konusunda adeta birbirleri ile yarışmışlar ve bugün hemen her kesimden insanların hayranlıkla izlediği Kur'an'ları hazırlamışlardır (Taşkale, 2000: 536). Kur'an-ı Kerim'in ilahi mesaj olmasının yanı sıra sanatsal ve estetik görüntüsüyle de insanların ruhuna ve gözüne hitap eden etkisinin olduğu bir gerçektir (Taşkale, 2000: 538; Baysal, 2010: 365-366.) Kur'an-ı Kerim, İslam kültür ve medeniyetinde sanatların dayandığı temel olan güzel sanatlara ait muhteve ve formun ilk ve en önemli modelini teşkil etmektedir. Kur'an-ı Kerim sayfaları ilk olarak Hz. Ömer'in teklifi ve Hz. Ebubekir'in kabulü ile iki kapak arasında birleştirilerek Mushaf haline getirilmiştir. Hz. Osman, Mushaf haline getirilen Kur'an-ı Kerim'in okuyuş farklılıklarını gidermek ve birliği sağlamak amacıyla istinsah ettirmiş ve İslam coğrafyasındaki belirli merkezlere göndermiştir (Baysal, 2010: 366).

İlk dönemlerde çoğaltılarak farklı bölgelere gönderilen bu Mushaf'larda Kur'an metninin doğru olarak güzel ve net bir şekilde yazılması, tezyinatın metni etkilememesi gibi kaygılarla tezyinata önem verilmemiştir. (Taşkale, 2000: 538; Baysal, 2010: 366)

Tezyinatlı ilk örneklerinin VIII.-IX. yüzyılda görüldüğü Kur'an-ı Kerim bezemeciliğinde bu yüzyıllarda âyet bitiminde kullanılan ve bazen üzerinde âyet numaraları yazılı olan noktalar ve sure başları, altın ve zaman zaman lacivert ve kırmızımsı bir renkle bezendiği görülür (Taşkale, 2000: 538; Yılmaz, 2004: 308). Küçük şemse görüntüsündeki bu noktalar, altın ile boyanmıştır. Sure başlarındaki tezyinata başlangıçta geometrik formlar kullanılmıştır. Aynı dönemlerde Kur'anların okurken durulacak veya secde edilecek âyetlerini belirleyen ve bu âyetlerin hizasında bulunan kelimeler de şemse formlarında tezyin edilmiştir (Taşkale, 2000: 538).

XI. yüzyılda Mushaf tezhibinde daha çok geometrik formlar, altıgenler, sekiz ve dört köşeli yıldızlar ile düğümlü geçmeler kullanılmıştır. Selçuklu süslemesinde geometrik formların yanı sıra bitkisel motifler, rumiler ve münhanilere de önem verilmiş ve motif tekrarı kaçınılmıştır. Ayet sonlarına güller (durak) yapılmış ve her beş veya on ayetin sonuna bezenmiş bir işaret koymak ta gelenek olmuştur (Baysal, 2010: 368).

XII. yüzyılda, Kuzey Afrika ve Endülüs Emevî devletinde hazırlanmış Mushaf'lar, genelde kareye yakın ölçüdedir. Bu Mushaf'ların başlangıç ve bitiş sayfalarında geometrik tasarımlı tezhipler görülür. Beyaz renkte geçme bantların oluşturduğu alanlar kırmızı, mavi ve altınla renklendirilmiştir (Baysal, 2010: 369).

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde tezhip sanatını da beraberlerinde getirmiş ve burada kurulan ilk beyliklerle birlikte tezhipli kitaplar hazırlanmıştır. Selçuklular, XIII. yüzyılda Anadolu'da merkezi Konya olan geniş bir kültür havzası oluşturmuş (Baysal, 2010: 369-370; Derman, 2012: 65-66). XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazanan tezhipli eserlerin motif iskeletini rumiler, münhaniler ve geçmeler oluştururken XIV. yüzyıldan itibaren bitkisel motifler ön planda olmuştur. Renk olarak lacivert, kırmızı, mavi, pembe, turuncu, siyah, beyaz ve nadiren de turkuaz ve eflatun renkleri tercih edilmiştir. Tasarımda dikdörtgen, mekik, daire şekillerini kullanmış ve geometrik kompozisyonları tercih etmişlerdir. Selçuklu devri tezhibinin devamı niteliğinde olan Beylikler Dönemi tezhibi de çağdaşı olan İlhanlı ve Memlûkluların tezhipleri ile benzerlik göstermektedir. Bu aynı zamanda klasik Osmanlı tezhip sanatına geçiş için bir hazırlık dönemi olmuştur (Baysal, 2010: 369-370). XIII-XIV. yüzyıllardan itibaren büyük bir gelişme içerisine giren Kur'an-ı Kerim yazı ve tezyinatı, hazırlandıkları dönemin sosyal ve ekonomik şartlarını, yazı ve tezyinat anlayış ve beğenilerini yansıtmışlardır. (Taşkale, 2000: 538).

XV. yüzyılda Osmanlı tezhip sanatının bir ekol özelliğini yansıtan önemli dönemi Fatih Sultan Mehmet'in dönemidir. Motif ve renk açısından Herat ve Şiraz Türkmen üslubunun etkilerinin görüldüğü dönem tezhipleri (Aşıcı, 2007: 284; Baysal, 2010: 370). Türk kitap sanatları tarihinde kendine özgü bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır (Ersoy, 1988: 52; Baysal, 2010: 370). Hatayi grubu motifler ve rumiler ön plandadır. Bezemede zengin ve gösterişli hatayilerin yanında yuvarlak uçlu yapraklar dikkati çekmektedir. Fatih devri

tezhiplerini diğer devrilerden ayıran renk kobalt (çivit) mavisi olup genelde zemin boyası olarak kullanılmıştır. Küçük alanlarda ise siyah, beyaz, yeşil ve turuncu renkler görülmektedir. Altın, parlak ve mat olarak her iki şekilde de kullanılmıştır (Baysal, 2010: 370). Fatih dönemindeki yazmaların zahriye sayfaları simetrik sayfa veya tek olduğu gibi kitapların ebatlarına göre dikdörtgen, beyzi ya da yuvarlak şemse biçiminde de görülmektedir (Ersoy, 1988: 52; Baysal, 2010: 370). Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyılda hazırlanan Kur'anlar gerek yazı gerekse tezyinat ve cild kablaları izleyenlerde hayranlık uyandıracak, güzellik ve zenginliktedir. (Taşkale, 2000: 538).

XVI. yüzyılda zirveye ulaşan klasik Osmanlı üslubunda, stilize edilmiş rumi, hatayi, bulut motiflerinin ve altın ile lacivertin muhteşem bir uyum içerisinde kullanıldığı birçok Kur'an-ı Kerim'in tezyinatında görülmektedir (Taşkale, 2000: 538; Baysal, 2010: 370). XVI. yüzyıl ortalarına doğru ilk kez müzehhip Karamemi tarafından tanıtılan ve saray bahçelerinde yetiştirilen yarı stilize lâle, karanfil, gül, sümbül gibi çiçekler, bahar çiçekleriyle donatılmış ağaçlar, serviler Türk tezyinatında önemli bir yere sahiptir (Taşkale, 2000: 538; Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 47; Baysal, 2010: 370; Birol, 2012: 61).

XVII. yüzyıl ortalarından başlayan ve XVIII. yüzyıl sonlarına kadar süren süreç içerisinde Batı etkili natüralist çiçeklerin kullanıldığı üslup Türk tezhip sanatında etkili olmuştur. Türk tezhip sanatında XVIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar süren yüzyıl içerisinde şükûfe tarzında natüralist çiçeklerin, çiçek sepetlerinin ve kurdelelerinin kullanılıp çok renkli uygulamaların yapıldığı lâle, sümbül ve gülün tercih edildiği özellikle serlevhalarda altının bolca kullanıldığı, çiçeklerin altın üzerine işlendiği bir üslup etkili olmuştur (Taşkale, 2000: 538; Birol, 2009: 495; Baysal, 2010: 370). Sayfalar sıvama altınla boyanmış, bezemeler altın, gümüş veya ağırlığını kırmızı, mavi ve sarının oluşturduğu parlak, canlı ve zengin renklerle bezenmiştir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 49).

Kuran-ı Kerimler, her dönemde çok zengin bir şekilde bezenmiştir. (Kurfeyz, 2003: 6). Mushafın bezemesinde, genellikle yeni tasarım ve arayışların yer almadığını, klasik kaidelere sadık kalınarak o devrin sanat anlayışıyla en mükemmeli ortaya çıkarma gayretinin esas olduğu görülmektedir (Derman, 2010: 138).

Nakkaşhane geleneğine göre, usta-çırak iş birliğiyle ((Kurfeyz, 2003: 6; Yılmaz, 2004: 256; Derman, 2010: 138). hazırlanan ve sernakkaş idaresinde çeşitli sanatkarların el emeğiyle ortaya çıkarılan Mushaf bezemesinde zahriye sayfası, serlevhalar, sure başları, duraklar, güller, koltuklar, hâtime sayfaları (ketebe sayfası, ferağ kaydı) yer almaktadır. Müzehhipler, Kur'an-ı Kerim'e duydukları hürmeti zahriye ve serlevha sayfaları ve sure başı tezhiplerinde de bütün hünerlerini göstererek ispatlamışlardır. (Kurfeyz, 2003: 6; Derman, 2010: 138).

Kur'an-ı Kerim'in en önemli bezemeli kısımlarından olan Sure başları, surelerin isimlerini, nâzil oldukları yeri ve ayet sayısıyla kaçınıcı sure olduğunu açıklayan başlıklardır. (Derman, 2010: 139; Baysal, 2010: 373) Önceleri sadece yazıyla gösterilen başları zamanla, surenin üstünde yatık dikdörtgen şeklinde bezenmeye başlamıştır. Surenin başladığı yeri işaret etmek maksadıyla yapılan sure başı tezhiplerinin yazı sahası, en erken örneklerde cedvelsiz olarak bırakılmıştır. (Derman, 2010: 138). Kuran'da bulunan Fatıha ve Bakara Surelerinin haricindeki diğer 112 surenin başlangıcı tarif edildiği üzere yatık dikdörtgen şeklinde bezemelidir. (Derman, 2010: 139; Baysal, 2010: 373) Sure başları, süsleme yapılmadan, sadece sure isimlerinin metinden farklı bir yazı karakteri olarak, genellikle kufi, tevki' hatla ve farklı bir mürekkeple yazıldığı gibi, zerendud tarzında yazıldığı örnekler de mevcuttur. Ayrıca bazı erken dönem Kur'an tezyinatı örneklerinde sure başı tezhiplerine sayfa kenarına doğru uzayan ve palmyeyi hatırlatan, temeli Sasani ve Kopt sanat ürünlerindeki bezemelere dayanan, yuvarlak, armudi, iri bitki biçimleri de eklenmiştir (Tanındı, 2009: 243; Baysal, 2010: 373).

Makaleye konu olan eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna aittir. Klasik dönem özelliği gösteren 1601 tarihli bu Mushaf, tezyinat açısından önemli bir yere sahiptir. İncelenen Eserin cild, serlevha, sure başları, güller, duraklar ve satır araları (beyne's-sütür) bezemeli olup özellikle sure başlarının bezemeleri ile dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in bütün sure başları tezhipli olup serlevhada bulunanlar ile toplam 114 sure başı tezhibi yapılmıştır. 42 adet farklı tasarımın yapıldığı sure başlarının bazılarında küçük çapta renk ve motif değişikliğine gidilerek aynı tasarım iki veya daha fazla sayıda uygulanmış ve tezyinatları tamamlanmıştır. Eser birkaç makaleye konu olacak kadar geniş olduğundan çalışmada sure başı tezhiplerinin incelenmesi uygun görülmüştür.

00001 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerimin Özellikleri

Eser Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa koleksiyonunda 00001 demirbaş numarası ile kayıtlı olup 371 varaktan müteşekkildir. Eserin kâğıt ebadı 31x21 cm ve yazı ebadı 19x13 cm'dir. Hicri Muharrem 1010 / miladi Temmuz 1601 tarihli Kur'an-ı Kerim'in hattatı Muhammed b. Yusuf'tur. Hattat hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Mushaf, nesih hat çeşidiyle ve is mürekkebiyle 11 satır olarak yazılmıştır. Sure başları beyaz (üstübeç) mürekkeple ve sülüs ile hatime sayfası ise hatt-ı icâze ile yazılmıştır. Kâğıdı çay rengine ahırlıdır. Kuran'da müzehhip kısımlar; serlevha, sure başları, güller, koltuklar ve duraklardır.

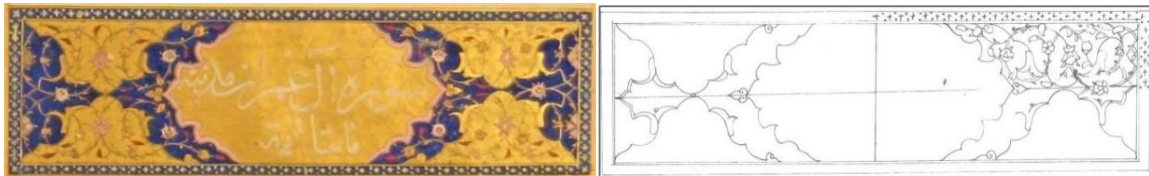
Yazma eseri kaplayan cildin yapımında kahverengi sahtiyan deri kullanılmış ve cild kapağı üzerinde "alttan ayırma şemse" tekniği uygulanmıştır. Cild kapağının merkezinde beyzi (oval) şemse ve şemseye bağlı salbekler ile dörtkenarında köşebent ve onları çevreleyen bordür süslemesi bulunmaktadır. Şemse, salbek ve köşebentler ve bordürün içerisinde bulut, hatayi, penç ve yapraklardan kompozisyon oluşturulmuştur. Tezini kısımların tümünün zeminleri yıldız ile renklendirilmiş ve motifler derinin kendi renginde bırakılmıştır. Bordürün dörtkenarına altın cedveller çekilerek tezminat sonlandırılmıştır. Cild kapağının içi vişneçürüğü renginde meşin deriden yapılmıştır. Kapak üzerine "alttan ayırma şemse" tekniği uygulanmıştır. Cild kapağının merkezinde beyzi (oval) şemse ve şemseye bağlı salbekler yapılmıştır. Zemini altın yıldız olan şemsede hatayi, penç, gonca ve hançer yapraklardan kompozisyon oluşturulmuş ve motifler yine derinin kendi renginde bırakılmıştır. Salbeklerde tek hatayi motifi uygulanmıştır. Deri cild iç kapağı bordür ile çevrenmiş ve bordür içerisine zencerek uygulanarak yıldız ile renklendirilmiştir. Bordürün etrafına yıldız ile cedvel çekilmek suretiyle bezenmiştir (Görsel 1).

Görsel 1: Kur'an-ı Kerim'in Cildi Üst ve İç Kab

Kur'an-ı Kerim'in Sure Baş Tezhipleri

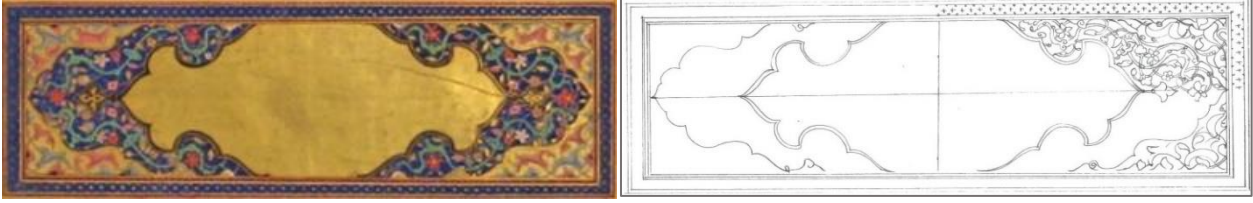
Eserin 30b varağında bulunan sure-baş tezhibi ¼ oranında simetrik olarak tasarlanmış zemin boyalı klasik tezhip tekniğiyle uygulanmıştır. Yazı alanı sıvama altın olup üstübeç mürekkeple ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Yazı sahası lila renginde dendanlı ipliklerle sınırlandırılmıştır. Altın ve lacivert zeminli tezhipli kısımlarda zender-zer tekniğinde rumilerle birlikte hatayi, penç, gonca ve yapraklar kullanılmıştır. Motiflerde renk olarak beyaz, pembe, sarı ve yapraklarda kiremit kırmızısı tercih edilmiştir. Motiflere ayrıca tonlama yapılmıştır. Sure başının cedvelleri lacivert, yeşil, bordo zemin üzerine beyaz renkte (+,-) biçimli bezenen kenar suyu ile sınırlandırılmıştır. Kenar suyunun iki kenarına 1'er mm'lik altın cedvel çekilmiştir (Görsel 2).

Görsel 2: 30b Varak Sure Baş ve Çizimi

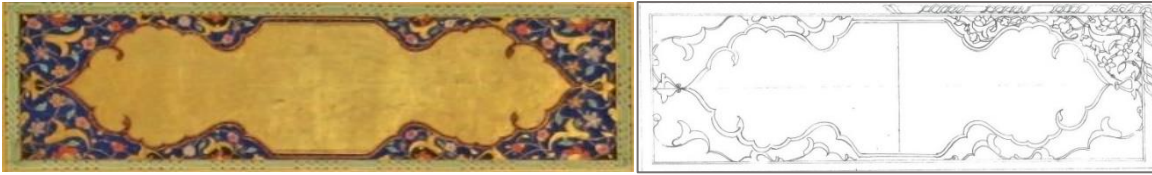
47b varağında bulunan sure başı tezminatında yazı altın olup boş bırakılmış ve siyah renkte dendanlarla sınırlandırılmıştır. Yazı alanının iki kenarına salbek mantığında tepelik formunda siyah zemin üzerine altın ile rumili süsleme yapılmıştır. Lacivert ve altın zeminler dendanlı ipliklerle bölünmüştür. Altın zeminlerde rumi lacivert zeminde ise bulut ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Renk olarak pembe sarı, beyaz turuncu tercih

edilmiştir. Sure başının cedveli +++++ şeklinde bezenmiştir ve kenar suyu laciverttir. Kenar suyunun iki kenarına bordo ve altın cedveller çekilmiştir (Görsel 3).

Görsel 3: 47b Varak Sure Başı ve Çizimi

64b varağında altın zeminli yazı alanı bordo renkte dendanlı ipliklerle sınırlandırılmış, dendanlı ipliklerin birleşim noktasına bir orta bağ rumi yerleştirilmiştir. Altın ruminin içi siyahtır. Lacivert zeminli tezhipli alanda altın rumiler ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Motiflerde pembe, turuncu, sarı, beyaz, yeşil tercih edilmiştir. Cedvelde yer alan açık yeşil renkteki zencerek iki iplik şeklinde ve örgülü olarak yapılmıştır. Zencereğin iki kenarına altın cedvel çekilmiştir (Görsel 4).

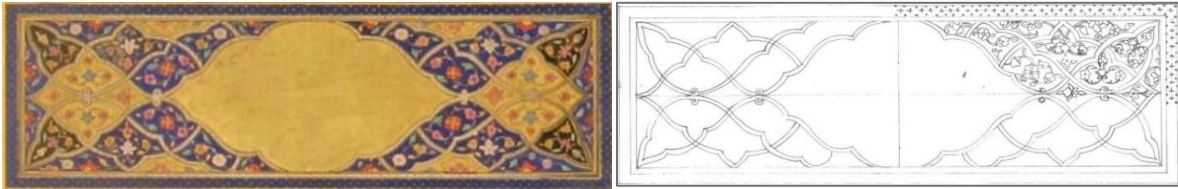
Görsel 4: 64b Varak Sure Başı ve Çizimi

76a varağında sure başı diğerlerinden daha dar olarak yapılmıştır. Yazı alanı boştur. Tezhipli alanda kullanılan rumilerin içlerinde hatayi motifleri ve lacivert zeminde ise yine hatayi, penç, gonca ve yapraklardan tezyinat yapılmıştır. Kenar suyu bezemesi 47b ile aynıdır (Görsel 5).

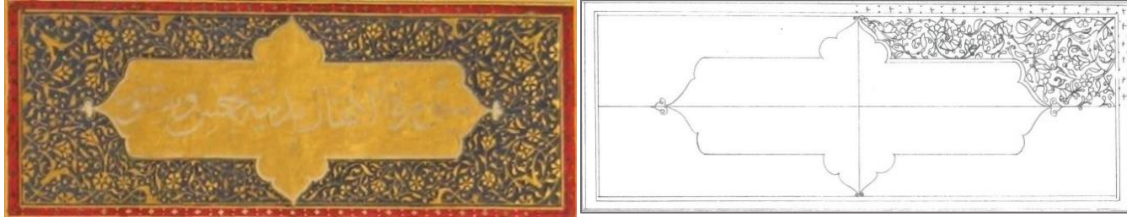
Görsel 5: 76a Varak Sure Başı ve Çizimi

90a varağında geometrik formlardan paftalar oluşturulmuştur. Yazı alanının dışında kalan tezyini kısımlarda zeminde altın, lacivert ve siyah kullanılmıştır. Geometrik formlar iki farklı renkte altın dendanlı ipliklerle ayrılmıştır. Tek dal olarak tasarlanmış olan desende motifler tamamen bitkisel olup hatayi grubu motiflerinden oluşturulmuştur. Kenar suyu 47b ve 76a ile aynıdır (Görsel 6).

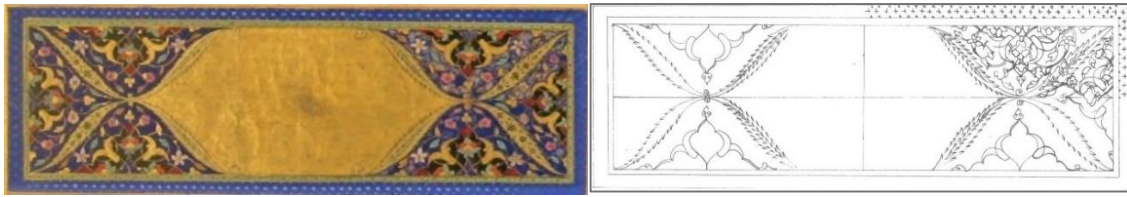
Görsel 6: 90a Varak Sure Başı ve Çizimi

106b varağında bulunan sure başı tezyinatı diğerlerinden tamamen farklıdır. Yazı alanı sıvama altın üzerine üstübeç mürekkeple ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Yazı sahası beyaz renkte dendanlı iplikle sınırlandırılmıştır. Tezhipli kısımlarda lacivert zemin üzerine altın ile rumi ve hatayi grubu motifler negatif tekniğinde uygulanmıştır. Kenar suyu kırmızı zemin üzerine beyaz renkte +++++ şeklinde bezenmiş, iki kenarına altın cedvel çekilmiştir (Görsel 7).

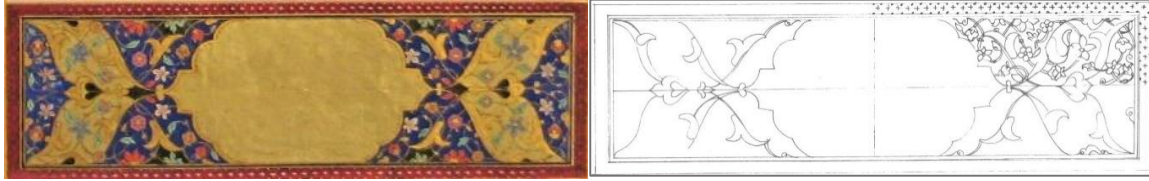
Görsel 7: 106b Varak Sure Başları ve Çizimi

111a varağında yine farklı bir tasarım yapılmıştır. Yazı alanı boş olup dilimli altın hançer yapraklarda sınırlandırılmıştır. Hançer yapraklar simetrik olarak uygulanmıştır. Hançer yaprakların içine negatif (çift iplik) bitkisel motifler uygulanmıştır. Tezhipli kısımda rumiler altın olup lacivert ve siyah zemin üzerine hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Desenin dış çerçevesinin ilk cedveli açık yeşil ikinci cedveli ise lacivert zeminlidir. Kenar suyu deseni ilk cedvelde -----, ikinci cedvelde ise +++++ şeklinde uygulanmıştır. (Görsel 8).

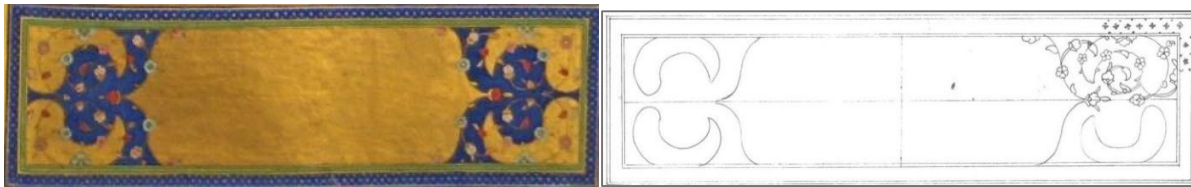
Görsel 8: 111a Varak Sure Başları ve Çizimi

123b varağındaki yazı alanı boş olup iki renkli altın dendanlı ipliklerle sınırlandırılmıştır. Tezhipli kısımlar lacivert ve altın zemindir. Paftalar altın rumilerle oluşturulmuştur. Rumiler zer-ender-zer tekniğinde iki farklı renkte altınla uygulanmıştır. Rumilerin küçük boşluklarına siyah renkte zeminler yapılmıştır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler diğer sure başlarındaki gibi uygulanmıştır. Dış cedveli bordo üzerine beyaz renkte ve +++++ şeklindeki kenar suyu bezemesiyle tezyin edilmiş ve kenarlarına altın cedveler çekilmiştir (Görsel 9).

Görsel 9: 123b Varak Sure Başları ve Çizimi

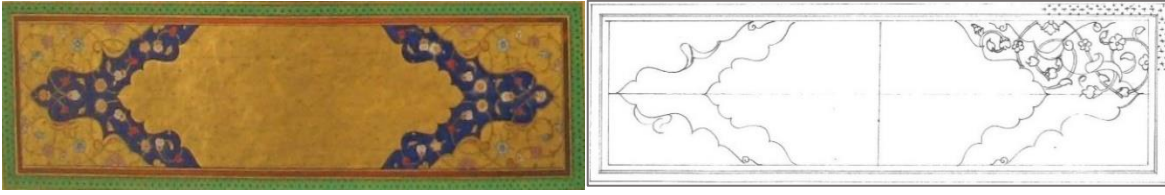
131b varağında bulunan sure başı tasarım olarak 175, 217, 266, 271, 327, 362, 351 varakları ile aynıdır. Ufak tefek renk ve motif değişiklikleri ile farklı görünmesi sağlanmıştır. Yazı alanı boş bırakılan sure başında altın ve lacivert zemin kullanılmıştır. Motif ve renk olarak diğerleriyle aynıdır. Kenar suyu süslemeleri iç kısımda küf yeşili dış kısımda +++++ şeklinde bezeme eklenmiş lacivert renktedir. Yine kenarlara altın cedveler çekilmiştir (Görsel 10).

Görsel 10: 131b Varak Sure Başları ve Çizimi

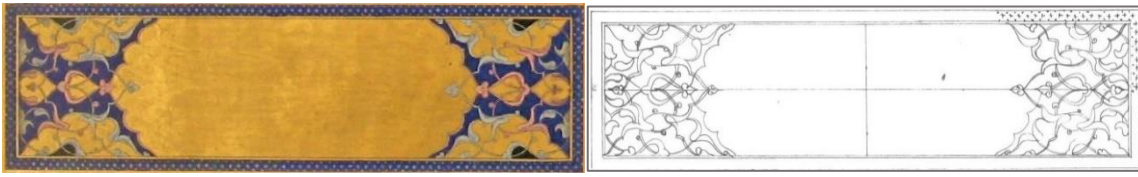
139a varağındaki sure başı tasarımı 151a 200b 206b 211b 222b 259b 274a 302b 304b 314b 316b 317a 321b 323b 329a 332b 336a 363b 365a 366b 371b varaklarıyla aynıdır. Motif ve renklerde küçük çapta değişiklikler söz konusudur. Örneğin lacivert zeminli alan bir diğer başlık süslemesinde altın olarak uygulanmış veya altın rumiler bir diğerinde renklendirilmiştir.

Yazı sahası altın olup boş bırakılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde uygulanmış tezyini alandaki altın renkli rumiler paftaları oluşturmuştur. Altın ve lacivert zeminlerde yine bitkisel motiflerden bezeme yapılmıştır. İç kısımda turuncu ara suyu dış kısımda küf yeşili renginde kenar suyu yapılmıştır. Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 11).

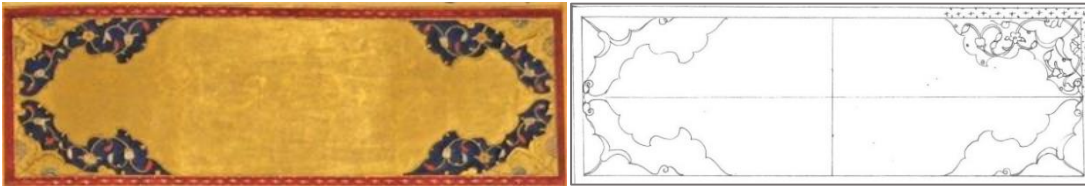
Görsel 11: 139a Varak Sure Başı ve Çizimi

155a varağındaki sure başı tasarımı 241a 245b 309a 334b 335a varakları ile aynıdır. Her bir varağın zemin renklerinde yapılan küçük değişiklikler görülmektedir. 155a varağında yazı alanı boş bırakılmıştır. Pembe renkte dendanlı ipliklerle sınırlandırılmıştır. Tasarımda yalnızca rumi kullanılmıştır. Açık mavi ve pembe renkteki rumiler paftaları oluşturmuştur. Orta bağlarda altın ve siyah renkte zemin uygulanmıştır. Kenar suyu lacivert üzerine beyaz renkte ve +++++ şeklinde tasarlanmıştır. İki kenardan cedveller çekilmiştir (Görsel 12).

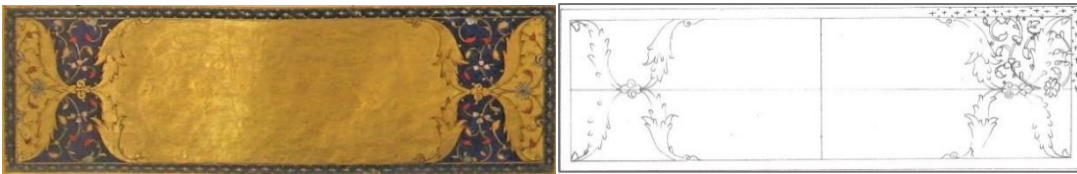
Görsel 12: 155a Varak Sure Başı ve Çizimi

183b varağında altın zeminli yazı alanı boş olup etrafı altın dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezhipli kısımlarda zer-ender-zer tekniğinde uygulanmış ayırma rumiler paftaları oluşturmuştur. Zemin renkleri lacivert ve altındır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu bordo üzerine beyaz renkte ve ----- formunda tasarlanmıştır ve kenarlarına yine cedveller çekilmiştir (Görsel 13).

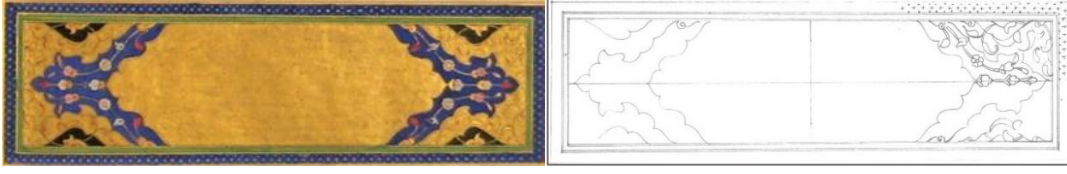
Görsel 13: 183b Varak Sure Başı ve Çizimi

187a varağında yazı alanı altın olup boş bırakılmıştır. Yazı alanı dilimli hançer yapraklarla sınırlandırılmış ve zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Tezyinatlı kısımda tepelikle bağlanan hançer yapraklar paftaları oluşturmuştur. Zeminlerde lacivert ve altın kullanılmış, hatayi grubu motiflerden bezeme yapılmıştır. Motif renkleri diğerleriyle aynıdır. Kenar suyu lacivert olup, ----- şeklinde beyaz renkli bezeme uygulanmış; kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 14).

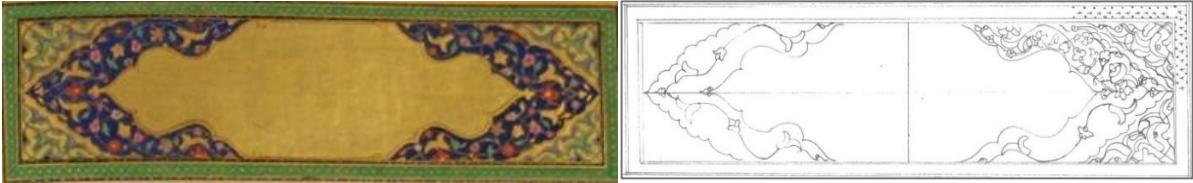
Görsel 14: 187a Varak Sure Başı ve Çizimi

194b varağında yer alan sure başı tezhibi 228a, 263b, 289b, 296b, 300b, 312a, 325b, 340b varaklarıyla aynı tasarıma sahip olup küçük çapta renk ve motif değişikliği görülmektedir. Sure başında altın zeminli yazı alanı boşdur. Altın ve lacivert zeminli paftalar tepelik formunda oluşturulmuştur. Lacivert zeminde bitkisel, altın zeminde rumili tasarım yapılmış, rumiler zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Kenarlardaki yarım rumilerin içleri siyahtır. İç kısımda küf yeşili ara suyu ve dış kısımda lacivert zeminli ---- şekilli beyaz renkli kenar suyu ile tezyinat sonlandırılmıştır (Görsel 15).

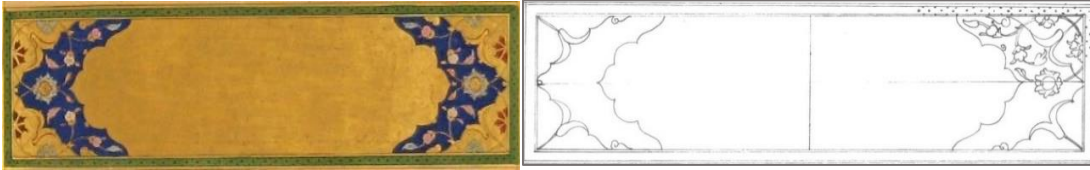
Görsel 15: 194b Varak Sure Başı ve Çizimi

234b varağında yazı alanı boş olup altın zeminlidir. Müzehhep alan lacivert ve altın zeminlidir. Altın zeminlerde açık mavi renkte simetrik rumili tasarım yapılmıştır. Lacivert zeminde ise altın rumiler ve bitkisel hatayi grubu motiflerden desen oluşturulmuştur. Kenar suyu lacivert üzerine beyaz renkte ve +++++ şeklinde tasarlanmıştır. İki kenardan cedveller çekilmiştir (Görsel 16).

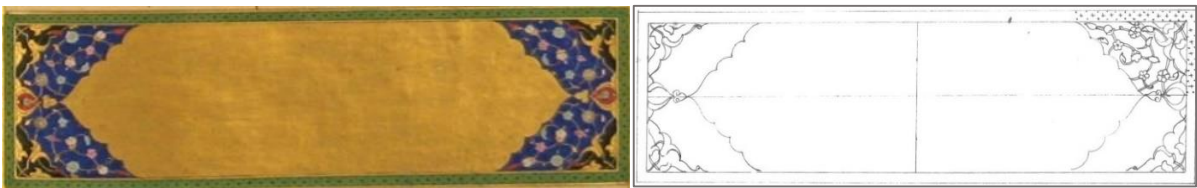
Görsel 16: 234b Varak Sure Başı ve Çizimi

249b varağında yine altın zeminli yazı alanı boştur. Tezhipli kısımlarda zer-ender-zer tekniğinde yapılan rumiler paftaları bölmüştür. Desende rumi ve hatayi grubu motifler tercih edilmiştir. Kenar suyu koyu yeşil üzerine beyaz renkli süslemeyle meydana getirilmiştir. Kenar suyu küf yeşili üzerine beyaz renkte ve +++++ şeklinde tasarlanmıştır. İki kenardan cedveller çekilmiştir (Görsel 17).

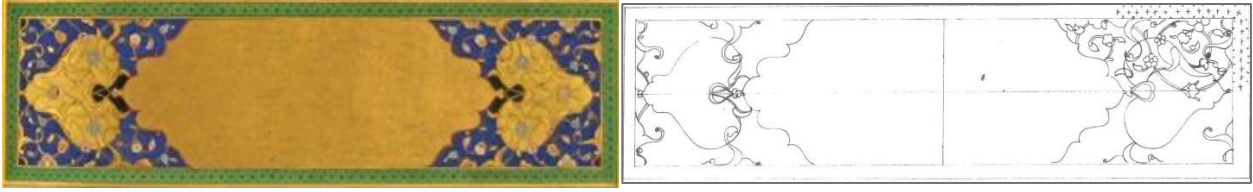
Görsel 17: 249b Varak Sure Başı ve Çizimi

253b varağı 292a ile aynı tasarıma sahiptir. 292b varağının farkı rumilerin içlerinin renk yerine altın kullanılmış olmasıdır. 253b varağında oldukça geniş altın zeminli boş bir yazı alanı bulunmaktadır. Lacivert, bordo ve siyah zeminli tezyini kısımlarda ayırma ve ortabağ rumiler paftaları oluşturmuştur. Desende rumiler dışında yine hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 18).

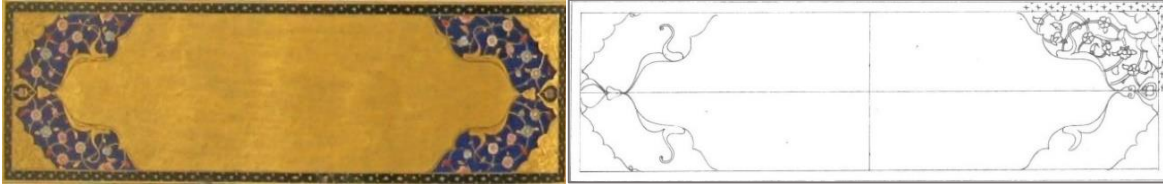
Görsel 18: 253b Varak Sure Başı ve Çizimi

307b varağı 319a varağıyla aynı tasarıma sahip olup ortabağ ruminin iç kısmı 319a varağında altın zeminlidir. Ayrıca kenar suyu rengi değişmiştir. 307b varağında yazı alanı boş bırakılmıştır. Tezyini kısımlarda zemin renkleri lacivert ve altındır. Zer-ender-zer tekniğinde yapılan rumiler paftaları oluşturmuştur. Orta bağ ruminin içi siyahtır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. . Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 19).

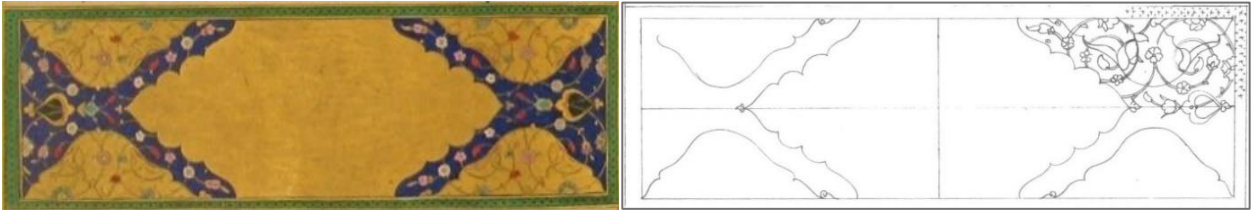
Görsel 19: 307b Varak Sure Başı ve Çizimi

337a varağında yazı alanı zer-ender-zer tekniğinde yapılan rumilerle sınırlandırılmıştır. Tezyinatlı alanların köşelerinde yapılan ve zer-ender-zer tekniğinde uygulanan rumiler paftaları oluşturmuştur. Altın ve lacivert zeminli tasarımda yine rumi ve hatayi grubu motifler tercih edilmiştir. Ortabağ ruminin içi siyahtır. . Kenar suyu zemini siyah renkte ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 20).

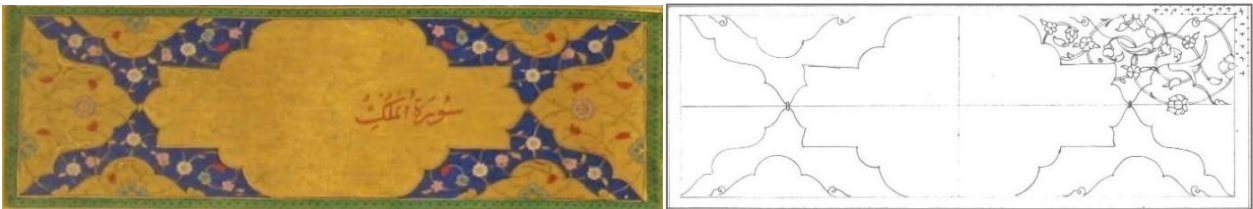
Görsel 20: 337a Varak Sure Başı ve Çizimi

338a varağında yazı alanı yine boş bırakılmıştır. Tezhipli kısımla altın ve lacivert zeminlidir. Zer-ender-zer tekniğinde yapılan rumiler paftaları oluşturmuştur. Lacivert zemin içerisindeki orta bağ ruminin içi siyahtır. Desende rumi ve bitkisel motifler tercih edilmiştir. Motif renkleri diğer sure başlarıyla aynıdır. . Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 21).

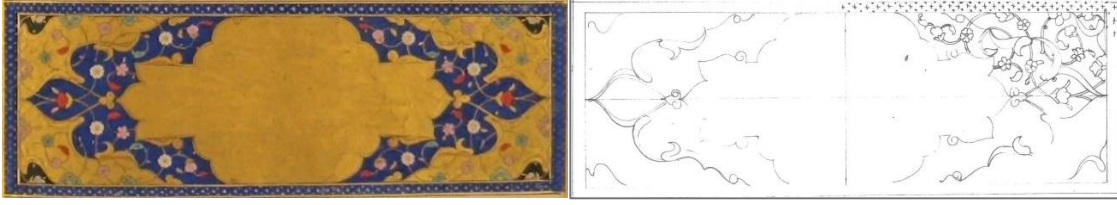
Görsel 21: 338a Varak Sure Başı ve Çizimi

342a varağında altın zemin üzerine lal (kırmızı) mürekkeple yazı yazılmıştır. Yazı alanının dışında kalan tezyini kısımlar altın ve lacivert zeminlidir. Zer-ender-zer tekniğinde rumiler paftaları oluşturmuştur. Desen rumi ve hatayi grubu motifleriyle yapılmıştır. . Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir. 342a varağındaki sure başı tasarımı 345a ve 347b ile aynıdır. 345a varağında farklı olarak kenarlarda simetrik ve yarım yapılan rumilerin içleri siyah renkte boyanmıştır. 347b varağında ise kenar suyu rengi değişmiştir (Görsel 22).

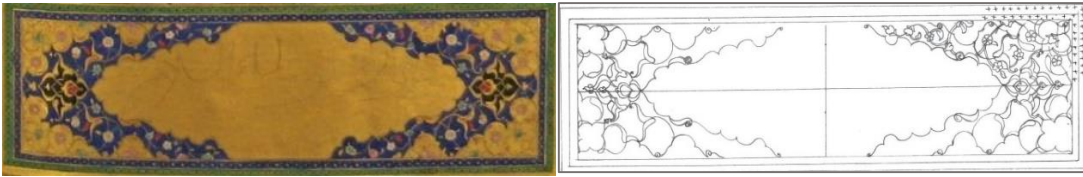
Görsel 22: 342a Varak Sure Başı ve Çizimi

344b varağında altın zeminli yazı alanı zer-ender-zer tekniğinde rumilerle sınırlandırılmıştır. Tepeliklerden çıkan altın rumiler paftaları oluşturmuştur. Altın paftaların içerisindeki küçük rumili kısımların içleri siyah renkte boyanmıştır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. . Kenar suyu zemini lacivert renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 23).

Görsel 23: 344b Varak Sure Başı ve Çizimi

348b varağında yazı alanı boştur. Altın zeminli yazı alanı altın rumi ve dendanlarla zer-ender-zer tekniğinde sınırlandırılmıştır. Yazı alanının devamında ve tezyinatlı kısımlarda tepelik şeklinde altın rumili siyah ve bordo zeminli süsleme yapılmıştır. Köşelerde yapılan ve zer-ender-zer tekniğinde uygulanan rumiler paftaları oluşturmuştur. Rumi ve hatayı grubu motifler deseni tamamlamıştır. Cedvelin iç kısmında lacivert ara suyu dışta ise küf yeşili kenar suyu bulunmaktadır (Görsel 24). . Kenar suyu ve ara suyunun üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir.

Görsel 24: 348b Varak Sure Başı ve Çizimi

349a varağındaki sure başı bezemesi daha dar olarak ve sayfa yapısına uygun şekilde tasarlanmıştır. Yazı alanında nesih hattıyla üst kısımdaki ayetin devamı yazılmış ve beyne's-sütûr tekniğinde bezenmiştir. Yazılı alan altın dendanlarla çevrelenmiş ve iki kenara tepelik biçiminde altın rumilerle salbekler yapılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde yapılan rumiler paftaları oluşturmuştur. Kenarda yer alan yarım orta bağlar yine altın olup içleri siyah renkte boyanmıştır. Motifler diğer sure başlarıyla aynı özelliklerdedir. . Kenar suyu zemini küf yeşili renge ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 25).

Görsel 25: 349a Varak Sure Başı ve Çizimi

351a varağında yazı alanı altın zeminli ve boş olup zer-ender-zer tekniğinde dendanlarla çevrelenmiştir. Simetrik tezyini alanlarda rumilerle altın ve siyah zemini oluşturulmuştur. Kenarlardaki rumilerin içleri altın ve siyah, ortabağ rumilerde bordo renktedir. Diğer zeminler laciverttir. Motif olarak rumi ve hatayı grubu motifler kullanılmıştır. Motifler diğer sure başlarıyla aynıdır. . Kenar suyu zemini lacivert renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 26).

Görsel 26: 351a Varak Sure Başı ve Çizimi

353b varağında yazı alanı yine altın zeminli ve boştur. Zer-ender-zer tekniğinde rumi ve dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezyini alanlarda ayırma rumilerle paftalar oluşturulmuştur. Zemin rengi olarak altın, lacivert ve siyah kullanılmıştır. Motif olarak rumi ve hatayı grubu motifler kullanılmış, renkler diğer sure başlarıyla aynıdır. Kenar suyu tezyinatı 351a ile aynıdır (Görsel 27).

Görsel 27: 353b Varak Sure Başı ve Çizimi

354b varağında yazı alanı altın zeminli ve boştur. Zer-ender-zer tekniğinde uygulanan dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezyini alanda dendan rumilerle altın, lacivert ve siyah zemin oluşturulmuştur. Köşelerdeki rumilerin içleri içten dışa doğru lacivert, siyah ve altın boyanmıştır. Kenarlardaki rumilerin içleri ise altındır. Ortabağ rumiler bordo renktedir. Büyük zemin laciverttir. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Renkler diğer sure başlarıyla aynıdır. Kenar suyu zemini siyah renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 28).

Görsel 28: 354b Varak Sure Başı ve Çizimi

355b varağında yazı alanı sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde rumi ve dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezyini kısımda rumilerle altın, lacivert ve bordo zemin oluşturulmuştur. Köşelerdeki rumilerin içleri içten dışa doğru lacivert, altın ve bordodur. Lacivert zemindeki ortabağın içi bordo renk ile boyanmıştır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu tezyinatı 353b ile aynıdır (Görsel 29).

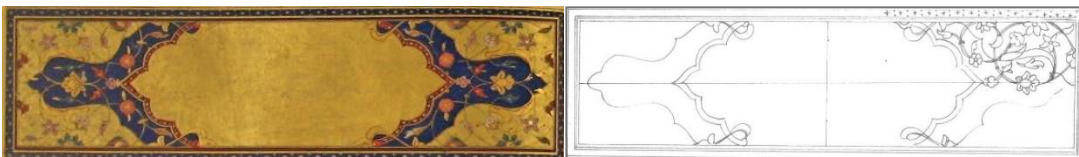
Görsel 29: 355b Varak Sure Başı ve Çizimi

357a varağında sure başı diğerlerine göre dardır. Uzunca yapılan yazı alanı sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezyini kısımda ana zemin rengi laciverttir. Orta kısımda ve yanlardaki yarım rumilerin içleri siyah zeminlidir. Motif olarak altın ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Motif renkleri diğer sure başlarıyla aynıdır. Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 30).

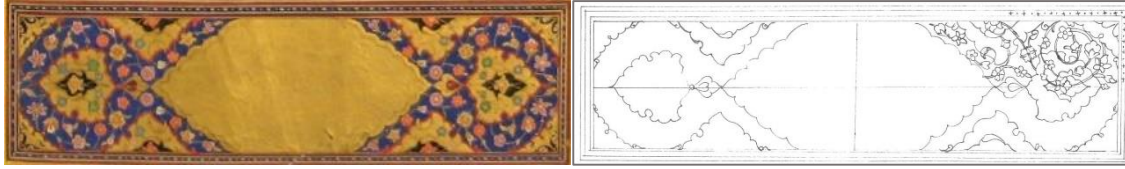
Görsel 30: 357a Varak Sure Başı ve Çizimi

358a varağındaki sure başının yazı alanı sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Yazı alanının etrafı diğer sure başlarından farklı olarak çift iplik bordo dendanlarla bezenerek sınırlandırılmıştır. Tezyinatta lacivert ve altın zeminler kullanılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde yapılan rumilerle zeminler oluşturulmuştur. Motif olarak altın rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Motif renkleri diğer sure başlarıyla aynıdır. Kenar suyu zemini lacivert renkte ve üst bezemesi ----- şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 31).

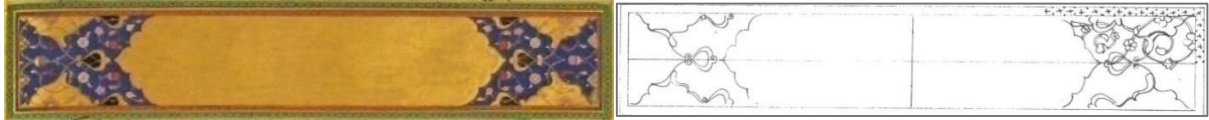
Görsel 31: 358a Varak Sure Başı ve Çizimi

359b varağında zer-ender-zer tekniğinde dendanlarla sınırlandırılan yazı alanı altın zeminli ve boştur. Tezyini alanda turuncu dendanlar altın ve lacivert zeminleri oluşturmuştur. Köşe, orta ve yan kısımlarda rumilerin içleri siyah renkte zemin boyanmıştır. Ortabağ ruminin içi bordo renktedir. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Renkler diğer sure başlarıyla aynıdır. Kenar suyu zemini lacivert renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir Kenar suyu 358a varağındaki ile aynıdır (Görsel 32).

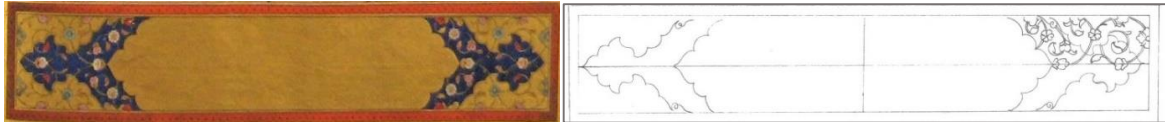
Görsel 32: 359b Varak Sure Başları ve Çizimi

360b varacağı 363a ve 367b ile aynı tezyinata sahiptir. Fark olarak rumilerin içleri ve kenarsuyu renklerinde küçük değişimler görülmektedir. 360b varağında dar olarak yapılan sure başı tezyinatında yazı alanı boş bırakılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde dendanlarla çevrelenen yazı alanının iki kenarında simetrik tezyinat yer almaktadır. Ayırma ve ortabağ rumileri paftaları oluşturmuştur. Ana zemin rengi laciverttir. Ortabağ rumilerin içleri siyah boyanmıştır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu tezyinatında iç kısımda kiremit kırmızısı zemin üzerine siyah renkte ---- dış kısımda ise küf yeşili zemin üzerine yine siyah renkte şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 33).

Görsel 33: 360b Varak Sure Başları ve Çizimi

363b-2 varağındaki sure başı tezyinatı 367b ile aynıdır. Sure başı diğerlerine göre dardır. Uzun yazı alanı sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezyini kısımda zemin renkleri altın ve laciverttir. Paftalar tepelik formunda ve simetriktir. Motif olarak hatayi grubu motifler kullanılmıştır Kenar suyu zemini turuncu renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir Kenar suyu 358a varağındaki ile aynıdır (Görsel 34).

Görsel 34: 363b-2 Varak Sure Başları ve Çizimi

364b varağındaki sure başı tezyinatı 366a ile aynıdır. Farklı olarak iç kısımda yer alan siyah zeminli dar pafta diğerinde laciverttir. Uzun yazı alanı yine altın zemin olup boş bırakılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde dendanlarla sınırlandırılmıştır. Tezyini kısımda zemin renkleri içten dışa doğru siyah, altın ve laciverttir. Köşelerdeki ortabağ rumilerin içleri siyah zeminlidir. Motif olarak hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Motif renkleri diğer sure başlarıyla aynıdır. Kenar suyu kırmızı zemin üzerine beyaz renkte bezenmiştir (Görsel 35).

Görsel 35: 364b Varak Sure Başları ve Çizimi

365b varağındaki sure başı tezyinatı diğerlerinden tamamen farklıdır. Yazı alanı boş bırakılan sure başının tezyini kısmında lacivert zeminde tek dal üzerinde altın ve sade yaprak formları yapılmıştır. Yaprakların içlerine goncalar yerleştirilmiş, lacivert zeminde kullanılan diğer gonca, penç ve yapraklarla bezeme tamamlanmıştır. Tezyini kısmın etrafına altın cedveller çekilerek tezyinat sonlandırılmıştır (Görsel 36).

Görsel 36: 365b Varak Sure Başları ve Çizimi

367a-1 varağında yine sure başı yazı alanı boş olup bulut motifleriyle bezenmiştir. Tezyini alanda altın bulutlar ve köşelerdeki yarım rumiler paftaları oluşturmuştur. Zeminde lacivert ve altının yanı sıra bulutların içlerinde bordo kullanılmıştır. Motif olarak bulut ağırlıkta olan süslemede hatayi grubu motifler de kullanılmıştır. Kenar suyu zemini bordo renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir. Kenar suyu 358a varağındaki ile aynıdır (Görsel 37).

Görsel 37: 367a-1 Varak Sure Başı ve Çizimi

367a-2 varağında yine sure başı yazı alanı boştur. Altın zeminin hâkim olduğu tezyinatta lacivert ile küçük iki alanda siyah zeminde kullanılmıştır. Ayırma rumiler paftaları oluşturmuştur. Motif olarak rumi ağırlıkta olan süslemede hatayi grubu motifler de bezemede yer almıştır. Kenar suyu zemini lacivert renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 38).

Görsel 38: 367a-2 Varak Sure Başı ve Çizimi

368a-1 varağında altın zeminli yazı alanı boştur. Zeminlerde altın ve lacivert kullanılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde yapılan ayırma rumiler paftaları oluşturmuştur. İki kenarda yapılan yarım ortabağ rumilerin içleri siyahtır. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu zemini lacivert renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir. Kenar suyu 367a-2 ile aynı özelliklerdedir (Görsel 39).

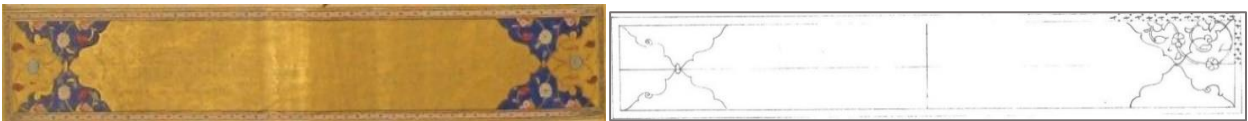
Görsel 39: 368a-1 Varak Sure Başı ve Çizimi

368b varağında yazı alanı boş olup içten dışa doğru altın ve lacivert tekrarlanarak zeminler oluşturulmuştur. Zeminler rumilerle bölünmüştür. Rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu zemini siyah renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 40).

Görsel 40: 368b Varak Sure Başı ve Çizimi

369a-2 varağında altın zeminli yazı alanı boştur. Tezyinatta altın ve lacivert zemin kullanılmıştır. Zer-ender-zer tekniğinde yapılan ayırma rumiler paftaları oluşturmuştur. Motif olarak rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Kenar suyu zemini krem renginde ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 41).

Görsel 41: 369a-2 Varak Sure Başı ve Çizimi

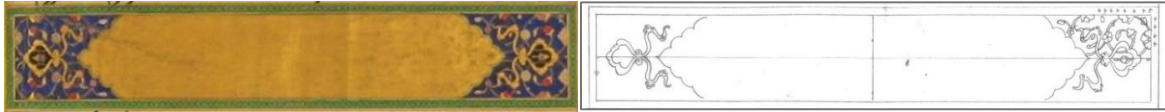
370b-1 varağı diğerlerinden tamamen farklıdır. Altın zeminli yazı alanında zer mürekkeple sülüs hattıyla sure ismi ve nazil olduğu yer yazmaktadır. Orta kısımdaki beyne's-sütûrlü nesih yazı, sülüs yazıyı ortadan ikiye bölmüştür. Nesih yazı üst kısımdan taşan ayetin devamıdır. Yazı arasındaki bazı boşluklara serbest olarak basit

tirfil ve yapraklardan negatif teknikte süsleme yapılmıştır. Kenar suyu zemini siyah renkte ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 42).

Görsel 42: 370b-1 Varak Sure Başları ve Çizimi

369b-1 varağında yine yazı alanı boştur. Yazı sahasının iki kenarında yapılan bezemede lacivert zemin üzerine altın simetrik bulut motifleri yapılmıştır. Bulutların içleri siyah renktedir. Lacivert zemindeki bitkisel motiflerle tezyinat tamamlanmıştır. Kenar suyu zemini küf yeşili renginde ve üst bezemesi +++++ şeklinde yapılmış ve kenarlarına cedvel çekilmiştir (Görsel 43).

Görsel 43: 369b-1 Varak Sure Başları ve Çizimi

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Türk-İslam kültüründe haiz olduğu önem tartışılmaz olan el yazmalarıyla dini, ilmi ve edebi birçok alanda sanatsal değeri yüksek sayısız yazma eser kaleme alınmıştır. Padişahlara, vezirlere, devlet büyüklerine sunulan kitaplar, önemli kişilerin ve kitapseverlerin kütüphaneleri için yazılan Kur'an'lar, dîvanlar, mesneviler, dinî, edebî, tarihi ve bilimsel eserleri bezemek gelenek haline gelmiştir. El yazması kitapların sanatsal açıdan en önemli olanları Kur'an-ı Kerimlerdir. Yazma kitaplarında genel olarak; zahriye sayfaları, unvan sayfaları, serlevhalar, sure başları, güller, noktalar, satır araları, sayfa kenarları ve hâtime sayfaları tezhiplenmiştir. Sure başları da bunlar içerisinde müstesna bir yere sahiptir.

Araştırmaya konu olan eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna aittir. İncelenen eserde süslemeli kısımlar cild, serlevha, sure başları, güller, duraklar ve satır aralarıdır. Bezemeli kısımlar arasında özellikle sure başları bezemeleri dikkat çekmektedir. Eserde serlevhadakiler dahil 114 sure başının bütünü tezyin edilmiştir. 42 farklı tasarımın yapıldığı sure başlarında bazı tasarımlarda renkler değiştirilerek iki veya daha fazla uygulanarak sure başları tezhipleri tamamlanmıştır. 370b-1 varağında yer alan sure başları hariç tamamında desenler ¼ oranında simetrik. Yine 370b varağında bulunan 1. Sure başları hariç diğerlerinin tümünde zemin rengi olarak altın ve lacivert kullanılmıştır. Çok nadir küçük paftalarda (Görsel 6, 8, 9, 15, 18, 24, 27, 29, 30, 32, 35, 37, 38) siyah ve bordo renkler tercih edilmiştir.

Sure başları desenleri genel olarak rumi ve hatayi grubu motiflerinden oluşturulmuştur. İki sure başında (Görsel 3, 43) bulut motifi kullanılmıştır. (Cedvel) yapılan kenar suyu süslemeleri 64b ve 309a varaklarında örgülü zencerek yapılmış, diğer bütün sure başlarında (+,-) biçimli süsleme yapılmıştır. Kenar suyu zeminlerinde ise lacivert, küf yeşili, bordo, siyah ve gri renkler tercih edilmiştir.

Kitap sanatları açısından kendi döneminin zevk ve anlayışını bünyesinde barındıran eser, kullanılan renk, motif ve kompozisyon bakımından klasik üsluptadır. Renkler lacivert ve altın en etkili olacak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca altın, beyaz, siyah, yeşil, kırmızı ve kiremit tonu renkler de dikkat çeker. Dolgu motifleri rumiler, hatayiler, tepelik ve orta bağlardır. Rumiler incelmış ve çeşitlilik kazanmıştır. Altın bolca kullanılmıştır. Kenar suyu süslemelerinde özellikle bir standart oluşturulmuştur. XVI. yüzyılda çok güzel örnekleri görülen zer-ender-zer tekniği, bu eserin hemen hemen bütün sure başlarında kullanılmıştır. Eserin sure başları tezyinatları, Kur'an-ı Kerim bezemeciliğinde kendi döneminin hemen hemen bütün özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca sure başları tezhiplerinin kartuş-pafta alanları farklı dendanlı ipliklerle şekillendirilmiştir. Paftalanan alanların tasnifi bu çalışmada ayrıca değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yazı sahasını çevreleyen dendanlardan çoğunluğu zer-ender-zer tekniğindedir (Görsel 5, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41). Bunların dışında kalan sure başlarının yazı sahaları çeşitli renklerde tek ve çift dendanlı ipliklerle sınırlandırılmıştır. Eserdeki sure başları bezemelerinde yazı sahası dışında kalan bezemeli alanların çoğunda rumilerle paftalar oluşturulmuştur (Görsel 2, 3, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 43). 90a varağındaki sure başları diğerlerinden tamamen farklı olup çift iplik dendanlarla geçmeli yapılarak paftalar meydana getirilmiştir (Görsel 6). İki sure başında paftalar hançer yapraklar kullanılarak şekillendirilmiştir (Görsel 8, 14). Eserde on iki adet sure başları tezyinatında paftalama altın ve çeşitli renklerde dendanlı ipliklerle teşekkül etmiştir (Görsel 3, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 28, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 41).

Klasik dönem özelliği gösteren eserin kendi dönemi içerisindeki yerinin belirlenmesi için aynı kütüphanenin hem Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonundan hem de farklı koleksiyonlarından Kur'an-ı Kerim'in sure başları ile karşılaştırılması ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Görsel 44: Kur'an-ı Kerim'in 111a Varak Sure Baş

Görsel 45: Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonu 0003 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 343b Varak Sure Baş

İncelenen eserin 111a varağında bulunan sure başı bezemesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonundaki 0003 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 343b varak sure başı tezyinatıyla benzerlik göstermektedir. İki eser arasındaki en büyük benzerlik, hançer yaprakların oluşturduğu iskelettir. Yazı sahası ve tezhipli kısımlar, yapraklardan meydana getirilmiştir. Ayrıca kenar suyu bezemeleri de renk değişimi haricinde birebir aynıdır (Görsel 44-45).

Görsel 46: Kur'an-ı Kerim'in 183b Varak Sure Baş

Görsel 47: Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 0002 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 321b Varak Sure Baş (M.1592)

Görsel 48: Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 00004 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 311a Varak Sure Baş (M.1592)

Kur'an-ı Kerim'in 183b varak sure başı bezemesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda bulunan 00002 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 321b varak sure başı ve 00004 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 311a varak sure başı ile benzer özelliklere sahiptir. M. 1592 tarihli olan eserlerin dönemleri, incelenen esere çok yakındır. Tasarımda paftaları oluşturan rumi motifleri renkler dışında aynı tarzda kullanılmıştır. Desenlerdeki benzerlik de ilk bakışta dikkat çekmektedir (Görsel 46-48).

Görsel 49: Kur'an-ı Kerim'in 187a Varak Sure Baş

Görsel 50: Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 00009 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 317b Varak Sure Baş (M.1661)

Eserin 187a varağında bulunan sure başı bezemesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda bulunan 00009 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 317b varak sure başı ile benzer özelliklerdedir. Bu benzerlik, aynı mantıkta kullanılan hançer yaprakların formlarıyla ilgilidir. Karşılaştırılan eser M. 1661 tarihli olup Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda bulunan 00001 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'le aynı yüzyıla aittir. Ayrıca kenar suyu bezemeleri de renkler dışında aynıdır (Görsel 49-50).

Görsel 51: Kur'an-ı Kerim'in 358a Varak Sure Başları

Görsel 52: Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 00009 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 317b Varak Sure Başları

Kur'an-ı Kerim'in 358a varak sure başı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda bulunan 00009 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 317b varacağındaki sure başı ile benzerdir. Özellikle ayırma rumillerle pafaların bölünmesi birebir aynıdır (Görsel 51-52).

Görsel 53: Kur'an-ı Kerim'in 365b Varak Sure Başları

Görsel 54: Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 0003 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 333b Varak Sure Başları (M.1617)

Kur'an-ı Kerim'in 365b varak sure başı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda bulunan 0003 envanter numaralı ve 1617 tarihli Kur'an-ı Kerim'in 333b varak sure başı aynıdır. Söz konusu benzerliğin boyutu, iki eserin aynı elden çıkmış olma ihtimalini düşündürmektedir (Görsel 53-54).

Görsel 55: Kur'an-ı Kerim'in 249b Varak Sure Başları

Görsel 56: İzmir Koleksiyonu 00012 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 317a Varak Sure Başları

Görsel 57: Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonu 3 Numaralı Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 351b Varak Sure Başları

Görsel 58: Laleli Koleksiyonu 6 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in 387b Varak Sure Başları (M.1701)

Kur'an-ı Kerim'in 249b varak sure başı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi İzmir Koleksiyonunda bulunan 00012 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 317a varak sure başı, Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonunda bulunan 3 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in 351b varak sure başı ve Laleli Koleksiyonunda bulunan 6 envanter numaralı ve M. 1701 tarihli Kur'an-ı Kerim'in 387b varak sure başlarındaki tezyinatlı alanların iç kısmında ve köşelerde yapılan altın rumili pafalar ile benzer özelliklere sahiptir (Görsel 55-58).

Sonuç

Bilginin ve kültürün kayıt altına alınmasında ve aktarılmasında en önemli aşamayı meydana getiren yazı, zaman içerisinde süsleme sanatlarıyla beraber müstakil bir sanat dalı olmuştur. Böylelikle Türk-İslam kültüründe haiz olduğu önem tartışılmaz olan el yazmalarıyla dini, ilmi ve edebi birçok alanda sanatsal değeri yüksek sayısız eser verilmiştir. Özellikle Osmanlı Döneminde çoğunlukla sipariş usulünc hazırlanan bu kitaplar; padişah, vezir gibi devlet erkânına ya da zengin kişilere sunulmuştur. Bunların başında da hiç şüphesiz ki Kur'an-ı Kerimler gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'ler başta olmak üzere dîvanlar, mesneviler, dinî, edebî, tarihi ve bilimsel eserleri tezhiplenmek zaman içerisinde gelenek haline gelmiştir. Yazma kitaplarda genel olarak; zahriye sayfaları, unvan sayfaları, serlevhalar, sure başları, güller, noktalar, satır araları, sayfa kenarları ve hâtıme sayfaları tezhiplenmiştir. Kitap sanatları açısından kıymete değer çok sayıdaki el yazması Kur'an-ı Kerim, ülkemizde kütüphanelerde, müzelerde, arşivlerde ve özel koleksiyonlarda günümüzde varlıklarını korumaktadır. Bunların bir kısmı araştırılarak gün yüzüne çıkarılmışsa da halen birçok eser araştırılarak literatüre kazandırılmamıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu'nda bulunan ve araştırmaya konu olan Kur'an-ı Kerim'de dört çeşit yazı kullanılmıştır. Eserin metin kısmı is mürekkebiyle nesih, sure başları üstübeç (beyaz) mürekkeple sülüs, hâtime sayfası is mürekkebiyle rika' ve vakıf mühründe ise yine is mürekkebiyle talik yazı kullanılmıştır. Ayrıca sayfa kenarlarındaki güllerde is mürekkebinden başka zer (altın) ve lal (kırmızı) mürekkep de görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in cildi ise klasik üslupta kahverengi deri ile cildlenmiş olup alttan ayırma şemseli cildir. 16.-17. Yüzyıl Klasik Osmanlı el yazması örneklerindedir.

Eser, 17. Yüzyıl başına ait olup kitap sanatları açısından kendi döneminin zevk ve anlayışını bünyesinde barındırmaktadır. Kullanılan renk, motif ve kompozisyon bakımından klasik üsluptadır. Renkler lacivert ve altın en etkili olacak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca altın, beyaz, siyah, yeşil, kırmızı ve kiremit tonu renkler de dikkat çekmektedir. Dolgu motifleri; rumiler, hatayiler, tepelik ve orta bağlar olarak görülür. Rumiler incelmış ve çeşitlilik kazanmıştır. Altın, bütün tezyinatlı kısımlarda bolca kullanılmıştır. XVI. yüzyılda çok güzel örnekleri görülen zer-ender-zer tekniği, bu eserin hemen hemen bütün sure başlarında uygulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in sure başı tezyinatları, yapıldığı dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. 114 sure başının tamamının tezyin edildiği eserde, 42 farklı tasarım uygulanmıştır. Sure başlarında yer yer renkler değiştirilerek iki veya daha fazla uygulanmak suretiyle sure başı tezhipleri meydana getirilmiştir. Sure başlarındaki desenler, 370b-1 varağı dışında ¼ oranında ve simetriklerdir.

Desenler genel olarak rumi ve hatayi grubu motiflerinden oluşturulmuştur. İki sure başında bulut motifleri kullanılmıştır.

Sure başı tezyinatlarında zemin rengi olarak altın ve lacivert kullanılmıştır. Ancak, 370b-1 varağı diğerlerinden tamamen farklıdır. Altın zeminli yazı alanında zer mürekkeple sülüs hattıyla yazı yazılarak beyne's-sütürlü bezeme yapılmıştır. Süslemelerde nadiren küçük paftalarda siyah ve bordo renkler de tercih edilmiştir. Dörtkenarda yapılan kenar suyu süslemeleri bütün sure başlarında (+,-) biçimli iken 64b ve 309a varaklarında ise örgülü zencerek yapılmıştır. Kenar suyu zeminlerinde genel olarak lacivert, küf yeşili, bordo, siyah ve nadiren gri ile krem renkleri uygulanmıştır.

Eser; kullanılan renk, motif, kompozisyon, teknik ve üslup bakımından değerlendirme bölümünde künyeleri verilen eserlerle benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak, Süleymaniye Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu'nda bulunan ve araştırmaya konu olan Kur'an-ı Kerim ve aynı koleksiyonda yer alan ve karşılaştırma bölümünde ele alınan Kur'an-ı Kerimlerin sure başı tezhip özellikleri ile 16. sonu 17. Yüzyıl başı karakteristiği taşıyan benzer tezyinata sahip kitap örneklerinden oldukları görülmüştür.

Kaynaklar

- Aşıcı, S. (2007). *Fatih Devri Tezhip Üslubu*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul: Basılmamış Sanatta Yeterlilik Tezi.
- Baysal A. F. (2010). "Mushaf Tezyinatının Tarih İçindeki Gelişimi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 10, 3, 365-386.
- Biol, İ. A. (2012). "Tezhip", *TDVİA, TDV Yayınları* 41, 61-62.
- Biol, İ. A. (2009). "Türk Tezhip Sanatında Desen". *Hat ve Tezhip Sanatı*, (Editör: Ali Rıza Özcan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 489-504.
- Derman, F. Ç. (2010). "Tarihimizde Mushafın Bezenmesi". *Diyanet İlmî Dergi*, 4, 137-144.
- Derman, F. Ç. (2012). "Tezhip Sanatında Üslûplar ve Sanatkârları", *TDVİA, TDV Yayınları* 41, 65-68.
- Ersoy, A. (1988). *Türk Tezhip Sanatı*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Kurfeyz, N. (2003). *Tezhip*. İstanbul: TATAV Yayınları.
- Özkeçeci, İ., Özkeçeci, Ş. B. (2007). *Türk Sanatında Tezhip*. İstanbul: Seçil Ofset.
- Tanıncı, Z. (2009). "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", *Hat ve Tezhip Sanatı*, (Editör: Ali Rıza Özcan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 239-242.
- Taşkale, F. (2000). "Kur'an-ı Kerim'de Açan Çiçekler". *M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı*, İstanbul: 537-552.
- Yılmaz, A. (2004). *Türk Tezhip Sanatları Tabir ve İstihlaları*, İstanbul: Damla Yayınevi.

Extended Abstract

In all periods of history, writing has created the most important stage in the recording, dissemination and transfer of knowledge and culture and has become an artistic symbol of civilizations. Writing has a special importance in Islamic Civilization due to the deep respect for the Holy Quran. As a natural consequence of this situation, the Holy Quran and the texts written with the letters of the Holy Quran have led to the emergence of an independent art that will be called Islamic Calligraphy over time. In the art of calligraphy, scale papers are used to move the pen easily. The use of soot ink and graded papers in calligraphy made it easier to apply the desired dimensions in the forms of letters. The change and development of Islamic Calligraphy over time can also be seen

in arts such as illumination, marbling, binding and miniature, which are applied in the ornaments of the texts written in parallel. The manuscripts ornamented with both calligraphy and the mentioned arts have become works of art in their own right.

The Ottoman period undoubtedly has an exceptional place in the writing and ornamentation of the Qur'an. In this sense, the most outstanding examples are given in the vignette workshops (nakkashane) operating within the palace. In this period, the works, which were mostly prepared according to the order, were presented to state officials such as sultans, vizier or wealthy people. These works, which reflect the characteristics of their periods in the best way, have found a place for themselves in libraries, museums, archives and private collections in many parts of the world today. At this point, Turkey has gained a privileged place with its institutions that contain many manuscripts, especially the Süleymaniye Library. The Holy Quran, which was chosen as the subject of the study, is a work belonging to the Fazıl Ahmed Pasha Collection of the Süleymaniye Library.

The Holy Quran, which has been evaluated, was written by Muhammed bin Yusuf in Muharram 1010/July 1601, according to the record on the ketaba page, and was dedicated by Köprülü Mehmed Pasha in 1072/1661. The book's binding as well as its title (serlevha), surah heads, roses, dots, and interlinear (beynessûtur) illuminations reflect the characteristics of the period. The work is in a classical style in terms of color, motif and composition. In particular, navy blue and gold were used most effectively in the ground colors. In addition, gold, white, black, green, red and brick tone colors attract attention. The filling motifs are seen as rumi, hatayi, hilly and middle ties. Rumi have been thinned and gained diversity. Gold was used abundantly in all the ornamented parts. Four types of writing are used in the Holy Quran. The text of the work was written in naskh with soot ink, the surah heads were used in thuluth with white ink, the hatime page was used in rika' with soot ink, and the taliq script was used in the foundation seal with soot ink. In addition to this, the expressions that should be in the faction and juz roses in the margin of the page are written in gold from time to time. At the beginning of the surahs, information about the name of the surahs, the place where it was revealed and the number of verses should be included, but the beginnings of the surahs in this Holy Quran are mostly left blank. It can be thought that the reason for this was the death of the calligrapher at the stage after the end of the ornamentation, or the writing could not be completed due to another reason. At the beginning of three surahs in the Holy Quran, the last word of the last verse of the previous surah was written in the writing area. The reason for this situation can be explained by the fact that the last verse of the previous surah could not fit into the line.

The binding of the Holy Quran is in classical style with brown leather and it is a sunburst binding. The central part of the binding is a sunburst in the form of an elliptic and the design of salbeks and angular ornaments at both ends, as well as borders and guilloches, is one of the most beautiful examples of 16th-17th century Classical Ottoman manuscripts. In the same collection, the Holy Quran with inventory number 0003 and dated 1026/1617 is exactly similar in terms of its ornamental features to the binding of this Holy Quran. In addition, there is a great similarity, except for the ground difference in the sunburst and salbek ornaments on the inner cover. For this reason, it is highly probable that the bindings of the two works were made in the same years and perhaps by the same artists.

The ornaments of the surah heads in the Holy Quran examined reflect the characteristics of the period in which it was made. In terms of color, motif, composition, technique and style used, it is similar to the works with inventory numbers 00002, 0003, 00004 and 00009 in the same collection. Two types of faction roses are made in only three leaves (46b, 67b, 111a) in the Holy Quran. It is ornamented in the classical style as roses, medallions and hexagonal sunbursts. The writing areas in the middle are gold ground and left blank. The names of roses on other leaves are simply written on the margins of the page with soot ink, garnet ink and gold ink. It shows similarities with roses found in manuscripts of the same period. Three types of stops are used in the Holy Quran. Full circle, six-leaf claw and snail-shaped circle forms were used at the stops with gold floors. In the excerpt part of the basmala in seven surahs of the Holy Quran, ornaments were made with free composition. This tradition is seen in many works within the same period. The hatime page is in classical form and the writing area is divided by golden rulers. The writing area was limited with gold rulers and no decorations were made.

As a result, the Holy Quran, which is in the Fazıl Ahmed Pasha Collection of the Süleymaniye Library and is the subject of the research, is a work that we encounter with classical norms in the 16th and 17th century Ottoman Period book ornamentation with its writing, binding and illumination features. With this article, which was written in order to prepare the ground for the studies to be done later, the general stylistic characteristics of the period related to the 16th and 17th century manuscripts of the Holy Quran ornamentation were tried to be revealed.

Basılı ve Dijital Çizgi Romanların Türkçe Dersi Metin İşleme Süreçlerinde Pedagojik Bir Materyal Olarak Kullanılması

Using Printed and Digital Comics as Pedagogical Materials in Turkish Text Processing Processes

Ali GÖÇER¹
Hasan Can GÜRSOY²

Derleme/Review
Geliş Tarihi / Received: 20.01.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 18.02.2022
Doi: 10.48146/odusobiad.1060244

Atıf / Citation: Göçer, A. ve Gürsoy, H. C., (2022). "Basılı ve Dijital Çizgi Romanların Türkçe Dersi Metin İşleme Süreçlerinde Pedagojik Bir Materyal Olarak Kullanılması" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 463-478, Doi: 10.48146/odusobiad.1060244

Öz

Bugünün dünyası birçok alanda meydana gelen değişim ve gelişimle birlikte görselliğin, görünür olanın ön plana çıktığı bir çağdır. Bu durum eğitim ortamlarını da günbegün etkilemektedir. Geleneksel uygulamalarla yürütülen eğitim ve öğretim ortamları yerini günümüzün imkânlarıyla zenginleştirilmiş çok boyutlu eğitim öğretim ortamlarına bırakmaktadır. Dijitalleşmenin sınır tanımadığı böyle bir ortamda gelenekseli yeniyeye evirebilmek önem arz etmektedir. Görselliğin ön planda olduğu bir tür olan çizgi romanlar da bu değişimden etkilenerek artık daha hızlı üretilebilmekte ve daha çok insana ulaştırılabilmektedir. Bu dijitalleşmenin sonucunda güncel öğrenme materyallerinin eğitim ortamlarında kullanılmasının önemli işlevler görebileceği düşünülmektedir. Çalışmada öncelikle çizgi romanların ortaya çıkışından bugüne uzanan süreçle ilgili genel bir görünüm sunulmuştur. Bu genel görünüm üzerine çizgi romanların eğitim öğretim faaliyetlerinde ne şekilde kullanıldığı ve Türkçe öğretimi süreçlerine ne şekilde uyarlanabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda çizgi romanların konu edildiği çalışmalar ayrıntılı biçimde incelenerek konuyla ilgili kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Basılı ve dijital çizgi romanların dil becerilerinin öğretiminde kullanıldığı çalışmaların uyandırdığı fikirlerden hareketle Türkçe öğretiminin okuma boyutuna yönelik bir metin işleme süreci tasarlanmıştır. Tasarlanan metin işleme sürecinde çevirim içi çizgi roman yapma aracı Pixton ve Makebeliefscomix aracılığıyla üretilen dijital çizgi romanlar kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen kuramsal bilgiler ışığında ulaşılan sonuçlar tartışılmış ve uygulamaya dönük önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler Çizgi roman, dil öğretimi, görsellik, Türkçe dersi, metin işleme süreci.

Abstract

Today's world is an age in which the visual and the visible come to the fore with the change and development in many areas. This situation also affects educational environments day by day. Education and training environments carried out with traditional practices leave their place to multidimensional education environments enriched with today's opportunities. In such an environment where digitalization knows no bounds, it is important to transform the traditional into the new. Comics, a genre in which visuality is at the forefront, are also affected by this change and can now be produced faster and delivered to more people. As a result of this digitalization, it is thought that the use of current learning materials in educational environments can have important functions. In the study, first of all, a general view of the process from the emergence of comics to the present is presented. On this general view, it is emphasized how comics are used in educational activities and how they can be adapted to Turkish teaching processes. In this direction, the studies on comics were examined in detail and the conceptual framework on the subject was revealed. Based on the ideas evoked by the studies in which printed and digital comics are used in the teaching of language skills, a text processing process for the reading dimension of Turkish teaching was designed. In the designed text processing process, digital comics produced through the online comic book making tool Pixton and Makebeliefscomix were used. In the light of the theoretical information obtained in the study, results were discussed and practical suggestions were given.

Keywords Comic, language teaching, visuality, Turkish course, text processing.

¹ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri, gocer@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6880-2611.

² Sorumlu yazar: Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, gursoyhasancan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8725-426X.

Giriş

Teknolojideki hızlı gelişim birçok alanı olduğu gibi eğitim öğretim ortamlarını da doğrudan etkilemektedir. Bir taraftan çizgi romanların pedagojik kullanımının avantajları araştırılırken bir taraftan da dijital (elektronik) çizgi romanlardan bahsedilmeye başlanmıştır. Öğretim ortamlarında asıl hedefin öğrencinin öğrenebilmesi ve öğrendiklerini uygulayabilmesi olduğu düşünüldüğünde bu yolda kullanılacak öğretim yöntem ve materyallerinin çeşitlendirilmesi de kaçınılmazdır. Özellikle öğrencilerin büyük çoğunluğunun dijital yerli olma eğilimleri gösterdikleri (Toraman ve Usta, 2018, s. 57) bir çağda öğretimde medya araçlarının kullanımı bir avantaj olarak görünmektedir. Buchori ve Setyawati'ye (2015, s. 374) göre öğretimde medya kullanımı yeni arzular ve yeni ilgi alanları yaratmakta, öğrenme etkinliklerinde motivasyon ve teşvik sağlamaktadır. Bunun yanında öğretimin etkililiğinin artırılmasında görselliğin olumlu katkılarının olduğu da bilinmektedir (Girgin ve Karababa, 2017, s. 902).

Varga (1989) çizgi romanları "görüntülerin ve kelimelerin eşzamanlı ve seri olarak alındığı bir form..." olarak tanımlar ve sadece görsel bir anlatımı benimsemediğini aynı zamanda söz ve görselliği birleştirdiğini ifade eder (akt. Conard, 2016, s. 75). Dijital çizgi roman ise "bir web sitesinde yayınlanan çizgi roman olarak tanımlanabilir. Web çizgi romanları, çevrimiçi çizgi romanlar veya internet çizgi romanları gibi diğer terimler de dijital çizgi romanlara atıfta bulunur" (Yunus, Salehi, Tarmizi, Idrus, Balaraman, 2011, s. 53). Rasiman ve Agnita'ya (2014, s. 538) göre ise dijital çizgi roman "öğrenciler için bir öğrenme ortamı rolü olan, elektronik formatta dijital ortamda belirli bir hikâyesi olan resimli bir hikâye"dir.

Fatimah, Santiana ve Saputra'ya (2019, s. 102) göre "fikirleri resimlerle ifade etmek için kullanılan bir araç olarak çizgi romanlar hem alıcı hem de üretici becerileri öğretmek için kullanılabilir". Diğer yandan Wahyudin (2019, s. 127) dijital çizgi romanların veya diğer adıyla e-çizgi romanların kolay erişilmesi ve farklı okuma deneyimleri sağlaması nedeniyle gittikçe popülerleştiğini belirtmektedir. Organize etme, bütünleştirme gibi beceriler gerektirmesine rağmen herhangi bir çizim becerisi gerektirmeyen, genellikle çevirim içi programlar aracılığıyla üretilen dijital çizgi romanlar öğretmenlere ve öğrencilere birtakım alternatif deneyimler sunmaktadır. Lazarinis, Mazaraki, Verykios ve Panagiotakopoulos (2015, s. 309) dijital çizgi roman uygulamalarını ve dijital çizgi romanların eğitim amaçlı kullanımını inceledikleri araştırmalarında iki sonuca varmışlardır: e-çizgi romanlar resim yapma becerisi olmayan öğretmenlere kolaylıkla materyal oluşturabilme imkânı sağlamaktadır ve dijital çizgi roman uygulamaları aracılığıyla ortaya koyulan materyaller birtakım öğrenci ihtiyaçlarını ve ilgilerini karşılamaktadır.

İnternet ortamında pek çok çizgi roman oluşturma aracı mevcuttur ve bunlar arasında yaygın olarak kullanılan arayüzlerden biri Pixton'dur (Baş ve Yıldırım, 2018; Çelik ve İlhan, 2021; Keskin ve İlhan, 2021). Pixton "bir çizgi roman oluşturma programı olmasının yanı sıra karikatür tasarlamaya da elverişlidir. Mizah öğeleri ile dersleri eğlenceli kılmak mümkündür. Bir içeriği görseller ve konuşma balonları kullanarak paylaşmak ve öğrencilerin çizgi roman oluşturmalarına yardımcı olmak yaratıcılıklarını artırmaktadır" (Gökçe, 2021, s. 307). "Makebeliefscomix" de bu araçlardan biridir ve internet ortamında çizgi roman yapma olanağı sunmaktadır. Çizgi romanın öğretme amaçları doğrultusunda bir ders materyali hâline getirilebildiği bu programlar sayesinde bazı alternatif destekleyiciler hazırlamak daha kolay hâle gelmektedir. Ancak bu tip dijital materyallerin kullanımı aktif bir internet bağlantısını, birtakım teknolojik olanakların varlığını ve temel bilgisayar kullanım becerilerine sahip olunmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada çizgi romanların sanatsal ve kültürel yanlarına kısmen değinilmekle birlikte öncelikle çizgi romanların pedagojik bir materyal olarak kullanılabilirliği hakkında detaylı bilgiler sunulmaktadır. Bu bilgiler ışığında çizgi romanların tarihî gelişiminden de söz edilmiştir ancak çizgi romanların öğretim materyali olarak kullanıldığı çalışmalar ön plana çıkarılmıştır. Bu kapsamda yapılan literatür taraması sürecinde aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. Basılı ve dijital çizgi romanların eğitim ortamlarında kullanımının literatüre yansması nasıldır?
2. Basılı ve dijital çizgi romanların dil öğretiminde kullanımının literatüre yansması nasıldır?
3. Dijital çizgi roman oluşturma araçları ile Türkçe öğretiminin kazanımlarına uygun öğretim materyalleri tasarlanabilir mi?

Yöntem

Çizgi romanlar ortaya çıktığı tarihten itibaren bir eğitim materyali olarak eğitim ortamlarında kullanılagelmiştir. Son yıllarda dijitalleşmenin getirdiği alternatifler sayesinde çizgi romanların bilgisayar ortamında rahatlıkla oluşturulabilmesi ise çizgi romanları daha da yaygınlaştırmıştır. Özellikle dil öğretimi alanında beceri odaklı gerçekleştirilen çalışmalar basılı ve dijital çizgi romanların işlevsel dil öğretimi materyalleri olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Gómez, 2014; González, 2016; Vassilikopoulou, Retalis, Nezi ve Boloudakis, 2011). Çalışma kuramsal görünüm ve uygulama tasarımı olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk aşamasında basılı ve dijital çizgi romanların eğitim ortamlarında kullanımıyla ilgili yapılmış çalışmalar detaylı olarak incelenmiş ve bu çalışmalardan elde edilen veriler bütünlüyci ve betimsel bir yaklaşımla sunulmuştur. İkinci aşamada ise eğitim etkinliklerinde çizgi romanların kullanımına yönelik uygulamalara ışık tutabilecek örnek bir metin işleme süreci tasarımı yapılmıştır. Hazırlanan metin işleme süreci tasarımı için uzman görüşüne başvurulmuş ve karşılıklı değerlendirmeler sonucunda yönerge ve etkinliklere son şekli verilmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çizgi romanların öğretim materyali olarak kullanımını ön plana çıkaran bu çalışmada çizgi romanların dil öğretimine ve temel dil becerilerinin kazandırılmasına nasıl katkılar sunabileceğiyle ilgili konulara yoğunlaşmıştır. Bu nedenle basılı ve dijital çizgi romanlarla ilgili genel literatür taramasının yanı sıra çizgi romanların öğretim materyali olarak kullanıldığı çalışmalar dikkatle incelenmiştir. İncelenen çalışmaların birçoğunda olumlu sonuçların alındığının görülmesi neticesinde Türkçe öğretiminde de basılı ve dijital çizgi romanlardan faydalanılabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda çalışma kapsamında Türkçe Öğretim Programının (MEB, 2019) kazanımlarına uygun çizgi roman panelleri üretilmiştir. Makalede verilen literatür bilgisi ve sunulan kuramsal altyapı ışığında uygulamalara ışık tutacak bu örnek etkinlik tasarımıyla çizgi romanların eğitim öğretim ortamlarına entegrasyonuna yönelik farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Çizgi Romanların Ortaya Çıkışı ve Pedagojik Değeri

Çizgi romanlar (comic book) sözlükte “çocuklar için resimler içeren ve hikâye anlatan bir dergi” şeklinde tarif edilmektedir (Longman, 1991, s. 142). TDK Sözlük'teki (2011:, s. 554) tanımıyla ise çizgi roman “konuyu ve olaylar zincirini kesintisiz olarak resimleme yöntemiyle okuyucuya sunan roman”dır. Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde çizgi romanlarla ilgili iki özellik ön plana çıkmaktadır: resimli olması ve bu resimlerle bir olayı veya durumu anlatmasıdır. Bu özelliklerin pedagojik amaçlarla kullanılması fikri ise yeni değildir. Çizgi romanlar yaklaşık olarak 1920'li yıllardan bu yana eğitim öğretim aracı olarak sınıflarda kullanılmaktadır ancak 1950'li yıllardaki çizgi roman karşıtı grupların çizgi romanların zararlı olduğuna dair yürüttükleri karşı propaganda nedeniyle öğretmenler de dâhil olmak üzere birçok kesim çizgi romanlarla ilgilenmeyi bırakmıştır (Tilley ve Weiner, 2017, s. 358-360). Oysa çizgi romanların eğitim öğretim amaçlarına yönelik kullanımı bir yenilik arayışının ve çözüm üretme gayretinin sonucu olarak düşünülebilirdi. O yıllarda en çok okunanlar arasında yer alan dört çizgi romanın sözcük varlığı üzerinde incelemeler yaparak bu çizgi romanların çocukların sözcük varlığına katkısını ve çocuklara uygunluğunu araştıran eğitim psikoloğu Thorndike (1941, s. 113) çalışmasının sonucunda çizgi romanlar için şu ifadeleri kullanmıştır:

“...ilkokulun üst kademesindeki ve hatta ortaokuldaki çocuğa uygun zorluk seviyesinde önemli miktarda okuma deneyimi sağlıyor gibi görünüyor. Bu materyalin çocuk için bariz ilgisi ve çekiciliği göz önüne alındığında, yukarıda sunulan gerçekler, bu ek kaynağın, çocukla olduğu gibi çalışmak ve onu mevcut durumundan ileriye götürmekle ilgilenen eğitimci için gerçek bir değere sahip olabileceğini düşündürmektedir”.

Bu ifadeler çizgi romanların pedagojik bir araç olarak eğitim ortamlarında yer alabileceği fikrini desteklemiştir. Sones (1944, s. 233) de çizgi romanların öğretim boyutuyla ilgili “çizgi romanlar, çoğu okul çocuğu için ortak bir aktiviteyi gündeme getiriyor ve görünüşe göre neredeyse evrensel olarak anlaşılabilir bir dil kullanıyorlar” ifadeleriyle çizgi romanların pedagojik yönüne vurgu yapmıştır. Karşıt görüşte yer alan Wertham ise (1954, s. 122) çizgi roman okurlarının büyük çoğunluğunun kötü okur olduğunu ifade ederek çizgi roman okurları için “Onlar kitapsız kitap kurtlarıdır.” ifadesini kullanmıştır. Her iki görüşün de üzerinde birleştiği ortak nokta çizgi romanların tartışmaya değer bir tür olduğu gerçeğidir.

O yıllarda yapılan tartışmalar bugün çizgi romana yönelik bir bakış açısı oluşturmuş ve çizgi romanların eğitim ortamlarında kullanılabilme fikri büyük oranda karşıt görüşe baskın çıkmıştır. Bu çalışmada referans

olarak gösterilen çalışmaların birçoğunun ulaştığı sonuçlar bu durumun kanıtıdır. Ancak çizgi romanın lehine olan bu durum günümüzde salt bir okuma fikri olarak da karşımıza çıkmamaktadır. Örneğin Jacobs (2007, s. 20) "çizgi romanlar hem okuryazarlık uygulamaları hem de ilgili içerik açısından daha zor olarak algılanan sonraki öğrenmeler için temel bir iskele olarak okullara girmiştir" derken çizgi romanlar için bilinçli ve eleştirel bir okuma sürecini de ön şart olarak ileri sürmektedir. Çizgi romanlarla ilgili özgün sınıf deneyimleri edinen Versaci'ye (2001, s. 64) göre ise okuma eyleminde temel ideal görünenin ötesindeki anlama geçebilmektedir; bu düşünce çerçevesinde çizgi romanlar, öğrencilerin resimler ve yazılar arasında karmaşık bağlantılar kurabilmesine olanak sunduğu için analitik ve eleştirel düşünmeye yardımcı olmaktadır. Geleneksel edebî türlere göre genel kabul görmüştüğü daha az olan çizgi romanların bu özelliği öğrencilerin sorgulayıcı katılımını da teşvik etmektedir. Bu görüşe göre aslında çizgi roman okurken resimleri yazılarla sentezleme işini yapan okur bir çaba ortaya koyarak metni yeniden yapılandırmaktadır.

Çizgi romanların öne çıkan birtakım biçimsel özellikleri vardır. Zamanla aşamalar halinde ortaya çıkan (Cantek, 2014, s. 26) bu özellikler çizgi romanın ana unsurlarını da ortaya çıkarmıştır. Gómez'e (2014, s. 448) göre bu unsurlar panel, metin balonları, düşünce balonları, ses efektleri ve anlatı kutularıdır. Temel yapıyı oluşturan panellerdir ve hikâyeye göre şekillendirilebilir. Balonların şekilleri kahramanların duygu durumlarına göre değişebilmektedir. Ses efektleri genellikle yüzen harflerle sağlanmaktadır. Anlatı kutuları ise çoğunlukla dikdörtgendir, sahneyi öncesi ve sonrasıyla ayarlamak için kullanılır. Bu teknik bilgiler çizgi romanın nasıl bir tür olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmakla birlikte standartlaşmış bir biçimsel görünüme de işaret etmektedir.

Domyancich-Lee, Cleeland ve McCleary'e (2021, s. 2) göre "çizgi romanların görsel yönü, bir olayla ilgili uzun yazılı açıklamaları atlar ve karmaşık bilgilerin kolayca sunulmasına izin verir". Bu durum çizgi romanların pratik yanına vurgu yapmaktadır. Bazen tek sayfalık bir çizgi roman herhangi bir konuyla ilgili uzun bir metinden daha etkili olabilir. Çizgi romanların bu medyatik yanını görünür kılarak pedagojik özelliklerini tanıtmak öğrenci ilgisini öğretim faaliyetlerine toplamak için alternatif yöntemler arayan eğitimcilerin ilgisini çekebilir.

Dil Öğretiminde Dilsel ve Düşünsel Becerilerin Kazandırılması Açısından Çizgi Romanlar

Çok uyarıcı eğitim ortamına sağladığı katkı ve bazı konuları somutlaştırma olanağı sunması nedeniyle öğretimde farklı görsel türlerden yararlanma düşüncesi birçok çalışmaya konu olmaktadır (Aydın, 2020, s. Göçer ve Akgül, 2018; Kavak ve İlhan, 2021; Uslu Üstten ve Pilav, 2016;). Lavalle ve Briesmaster'a (2017, s. 3) göre "bir resmin ana avantajı, öğrenciler için bariz görünürlüğüdür". Dil ile görselliğin ilişkisi yalnızca dilin öğretim alanıyla da sınırlı değildir. Dilin temel öğelerinden birisi olan "kavram" (Aksan, 2007, s. 15) da (somut nesnelerin anlatımında) dilin görsellikten bağımsız olmadığını ortaya koyan bir terimdir. Herhangi bir nesne farklı dillerde farklı şekillerde yazılabilir ancak o nesnenin görüntüsü tüm dillerde aynıdır. Örneğin ilk defa duyulan bir kavram hakkında fikir sahibi olunamayabilir ama görüntüsüne şahit olunan bir kavram hakkında ikna edici fikirler sunulabilir. Dolayısıyla dilin kendi doğallığı içerisinde var olan görselliğin dil öğretim yöntemleriyle sentezlenmesi de çizgi romanlar açısından kazanım odaklı bir eğilim olarak görünmektedir. İlhan'a (2016, s. 22) göre çizgi roman materyallerinin eğitimciler tarafından kullanılmasını teşvik eden bazı özellikleri vardır, bunlar:

- "Öğrenci ilgisi,
- Öğrenciye yakınlık,
- Birden fazla duyuya hitap etme,
- Farklılık,
- Çoklu ortam".

Her ne kadar çizgi romanlar çoğunlukla okuma becerisi ile ilişkilendirilmiş olsa da aslında çizgi romanların farklı dil becerilerinin edinilmesinde de önemli roller üstlenebileceğini ortaya koyan çalışmalar vardır. Örneğin González (2016, s. 107-109) öğrencilerin kendi ürettikleri dijital çizgi romanlarla çalışmasının motivasyon kaynağı olabileceği varsayımıyla düşük kelime dağarcığına sahip olduğuna yönelik teşhis koyduğu yedinci sınıf öğrencilerinin kelime dağarcığını artırmaya yönelik bir çalışma yürütmüştür. Bu

çalışmada kurumdan kaynaklı engeller ve internet bağlantısındaki problemler gelişimi yavaşlatmıştır ancak sonuç olarak öğrencilerin kelime dağarcığında artış olduğu gözlenmiştir ve birlikte çizgi roman üreten gruplarda iş birliği yapma becerisinin gelişmesi çalışmadaki en önemli kazanımlardan biri olarak gösterilmiştir. Wahyudin'in (2019; s. 129) dijital çizgi romanın yazma becerisi üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında ikinci dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerin yazma ürünlerinde "içerik ve organizasyon" geliştirme becerilerinin istatistiksel olarak arttığı görülmüş ve dijital çizgi romanların yazma becerisine olumlu katkısı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda dijital çizgi romanların öğrencilerde yaratıcılık ve iş birliği becerilerini de geliştirdiği bildirilmekle birlikte kelime öğretiminde işlevsel bir sonuç alınamamıştır. Levie ve Lentz, (1982) ile Levin, Anglin ve Carney (1987) okuma becerisinin kazandırılmasında görsellerin beş ana işlevinden bahsetmektedir:

- "Temsil: Görseller metni tekrarlar ve metinle olabildiğince örtüşür.
- Düzenleme: Görseller metnin tutarlılığını artırır.
- Yorumlama: Görseller okuyucuya daha somut bilgiler sağlar.
- Dönüşüm: Görseller, metindeki bilgileri hedefler ve daha akılda kalıcı bir biçimde yeniden kodlar.
- Dekorasyon: Görseller, estetik özellikleri için veya okuyucuların metne ilgisini uyandırmak için kullanılır" (akt. Liu, 2004, s. 226).

Yukarıda bahsedilen ana işlevler İkili Kodlama Kuramı'nın (Dual Coding Theory) avantajlarına (Clark ve Paivio, 1991) da işaret etmektedir. Aldağ ve Sezgin'e (2003, s. 125) göre İkili Kodlama Kuramı'yla birlikte çoklu ortam (multimedya) araştırmaları da artış göstermiştir. Bu bilgiler çoklu ortamın unsurlarından birisi olan görselliğin geçmişten bu yana öğretim ortamlarında önemli bir konum aldığını göstermektedir. Rasyid, Setiyowati ve Flurentin (2019, s. 49) bir grup ortaokul öğrencisi üzerinde yürüttükleri ihtiyaç analizi sonucunda öğrencilerin saygı ve nezaket konularında yetersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu kapsamda öğrencilerin görgü kavramını içselleştirebilmeleri için dijital çizgi roman oluşturan araştırma ekibi çizgi romanların görgü kavramını içselleştirmede oldukça uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmaya göre dijital çizgi romanlar önceden belirlenmiş olan "doğruluk, kullanılabilirlik, rahatlık ve çekicilik" kriterlerini karşılamıştır.

Kılıçkaya ve Kirajka'ya (2012, s. 161) göre dijital materyallerin etkileşimli öğretim açısından bazı avantajları vardır çünkü öğrenciler "dijital materyallerini çevrimiçi olarak paylaşabilir ve benzer geçmişe ve deneyimlere sahip çocukları ve ergenleri içerebilecek daha geniş dijital, küresel topluluklara katılabilirler". Böylece kendi ürettikleri materyalleri sunma fırsatı bulan öğrenciler farklı çalışmaların ortaya koyduğu fikirleri de yakından takip ederek kültürlerarası bir etkileşime girebilirler.

Gómez (2014, s. 450) çizgi romanların yazma eğitiminde kullanılabilmesiyle ilgili "bazen orta düzeydeki öğrenciler, öğretmenlerin sınıfta önerdiği konularda bir konuşma yapmak için fikir veya sebep eksikliğinden dolayı kendilerini yazamaz veya konuşamaz bulurlar. Bu fikir eksikliği, çizgi romanları yazmak veya hakkında konuşmak için bir motivasyon ve fikir kaynağı olarak bulabilir" fikrini öne sürmektedir. Graham'ın (2011, s. 97) birinci kademe öğrencileri için DVD videolar ve çizgi romanlarla eş zamanlı olarak yürüttüğü yazma çalışmalarında da öğrenci motivasyonuna yönelik kazanımlar elde edildiği görülmektedir. Bu bilgiler okuma, yazma, dinleme/izleme, konuşma gibi dil becerilerine yönelik alternatif materyallerin sınıf ortamına taşınabilmesine dair birtakım fikirler vermektedir.

Dijital çizgi roman uygulamalarının eğitimcilere ve öğrencilere sağladığı alternatiflerden biri de yapılan çalışmaların istenildiğinde tüm sınıfın gösterimine açılabilmesidir. Böylece ortaya konulan ürünler hakkında da akran değerlendirmesinin önü açılmış olmaktadır (Meyers, 2014, s. 36). Eğitimcilerin ve öğrencilerin üretilen dijital çizgi romanlarla ilgili yorumlar yapabileceği ve tartışmalar açabileceği dijital çizgi roman görselleri bu yönüyle alternatif ölçme değerlendirmeye de olanak sağlamaktadır. Sanal bir sınıf ortamı oluşturularak öğrencilerden belli yönergeler çerçevesinde ürünler istenebilir. Öğrenciler bu ürünleri oluşturduklarında sanal sınıfa yükleyerek öğretmenin de onayıyla sınıf üyelerine sunabilirler. Böylece akran değerlendirmesi, grup değerlendirme gibi alternatif değerlendirmelere fırsat verilebilir. Göçer'e (2021, s. 2) göre "hangi alanda olursa olsun günümüz dünyasında var olabilmek, gelişim ve değişime ayak uydurabilmek için bireysel ve kurumsal olarak dijital dönüşümü başarabilmek gerekmektedir". Dolayısıyla eğitim faaliyetlerini dijital gelişmelere entegre edebilmek de bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kazanım Odaklı Eğitim Etkinliklerinde Çizgi Romanların Kullanımı

Basılı ve dijital çizgi romanların eğitim aracı olarak kullanıldığı çalışmalar incelendiğinde Türkçe öğretiminde de basılı ve dijital çizgi romanların kullanılabileceği görülmektedir. Özellikle temel dil becerilerinin geliştirilmesinde öğrencilerin ilgisini beceri alanlarına yöneltmek amacıyla hazırlanacak ürünler motivasyonu ve ilgiyi derse çekerek öğrenmeyi destekleyebilir. Bu amaçla bu çalışma kapsamında Türkçe Öğretim Programından (MEB, 2019) 5. sınıf düzeyinde seçilen 3 kazanımla ilgili metin işleme sürecinin okuma boyutuna yönelik dijital çizgi roman örnekli etkinlikler tasarlanmıştır. Metin işleme planı hazırlanırken Göçer'in (2019, s.144-145) "Metin İşleme ve Çözümleme Taslak Örneği"nden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda kazanımlara uygun dijital çizgi roman panelleri üretilmiştir. Metin işleme süreci için 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan "Çocuk ve Baloncu" adlı serbest okuma metni kullanılmıştır (Çapraz Baran ve Diren, 2019, s. 34-35). Çalışmada serbest okuma metni seçilmesinin nedeni ders kitabında serbest okuma metinleriyle ilgili etkinlik önerilerinin olmaması ve araştırmacıların bu durumu özgün etkinlikler tasarlayabilmek açısından bir avantaj olarak görmesidir. Çalışmadaki çizgi romanlar çevirim içi çizgi roman yapma aracı Pixton ve Makebeliefscomix aracılığıyla üretilmiştir. Pixton ve Makebeliefscomix aynı zamanda bir Web 2.0 aracıdır. Ele alınan kazanımlar okuma alanına aittir. Çizgi romanlar üretilirken kazanımların içeriği ve amaçları dikkate alınarak programa uygun materyaller geliştirilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan metin işleme planı ve içerdiği kazanımlar aşağıdaki gibidir:

Metin Temelli Örnek Etkinlik Tasarımı

Biçimsel Bölüm

Ders: Türkçe

Sınıf: 5. Sınıf

Süre: 4 ders saati

Tema: Birey ve Toplum

Konu: Çocuk ve Baloncu (Serbest okuma metni)

Öğretme-Öğrenme Strateji Yöntem ve Teknikleri: Soru-cevap, sezdirme, buluş yoluyla öğrenme.

Materyaller: Çocuk ve Baloncu metni, çizgi roman panelleri.

Öğrenci Gelişimi Açısından Hedeflenen Kazanımlar:

T.5.3.7. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.

T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.

T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur.

İçerik Bölümü

Amaç: Görsellik ve metin birleşiminden elde edilen bağlamla birlikte belirlenen okuma kazanımlarına ulaşabilme.

Derse Giriş

Genel Hazırlık

Metin işleme sürecinin planlama aşamasında "Çocuk ve Baloncu" metni öğretmen tarafından etraflıca okunur. Metne yönelik akla gelen sorular not edilir. Bu sorular içerisinde metinde cevabı yer alan sorular olacağı gibi üst düzey bilişsel ve duyuşsal becerileri harekete geçirecek sorulara da yer verilir. Çizgi roman panelleri hazırlanır. Dersin sürdürülmesiyle ilgili taslak oluşturulur.

Ön Hazırlık

Sınıfa girince öğrencilere selam verilir. Sınıf defterine planlanan kazanım ya da kazanımlar yazılır. Öğrencilerle sohbet edilir. “Hayallerinize ulaşmak için neleri göze alırsınız?” şeklinde bir soru sorulur. Alınan cevaplardan yola çıkılarak “Hayallerinize çok yaklaştığımız hâlde ulaşamadığımızda neler hissedersiniz?” şeklinde bir soru daha sorularak metindeki olaylara yönelik empati duygusunun oluşturulmasına hazırlık yapılır.

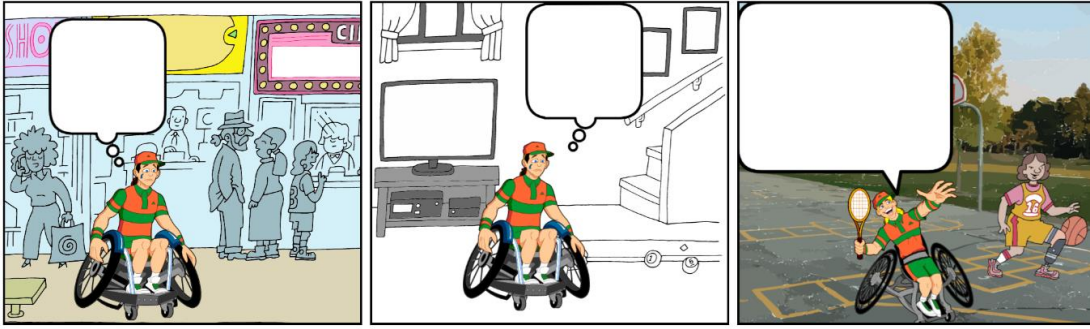
Zihinsel Hazırlık

Başlık içerik tahmini yaptırılır ve metinde yer alan görseller yorumlatılır.

İşleyişe Geçiş

Okuma

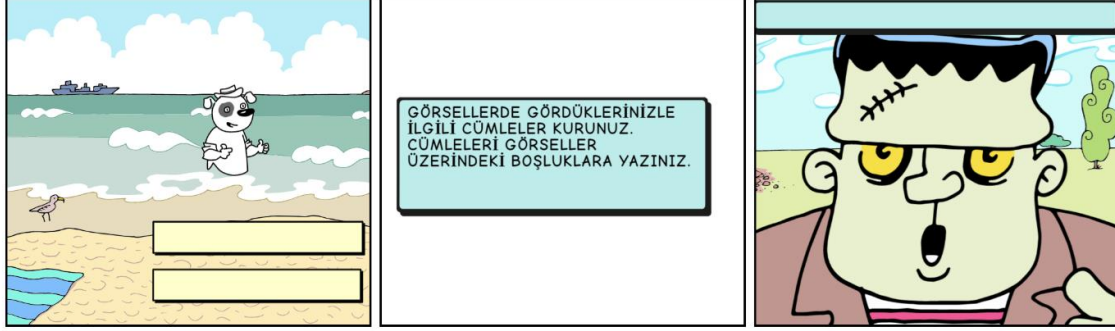
Metin sesli okuma kurallarına uygun olarak öğretmen tarafından okunur. Metin sesli okuma kurallarına uygun olarak öğrenciler tarafından okunur. Metne yönelik hazırlanan metin altı soruları öğrencilere sorulur. T.5.3.7., T.5.3.9, T.5.3.8. kazanımlarına yönelik üretilen çizgi romanlar her bir kazanım için üç kareden oluşmaktadır. İlk kazanım (T.5.3.7.) kelimelerin eş anlamlarını bulmaya yöneliktir. Çocuk ve baloncu metninde çocuğun parası yoktur ve sokaktan her baloncu geçtiğinde çocuk uçan balonlarla ilgili hayaller kurmaktadır. Bir gün baloncunun uçan balonları ağaca takılınca çocukla bir anlaşma yaparlar. Çocuk balonları kurtarırsa baloncu ona bir balon verecektir. Çocuk bir balon dışında hepsini kurtarır. Baloncudan balon bekleyen çocuk ağaçta kalan balonun kendisine verildiğini duyunca hayal kırıklığı yaşar ama ağaçta da olsa artık bir balonunun olduğunu düşünür. Türkçe Öğretim Programı’na (MEB, 2019: 15) göre Birey ve Toplum teması için önerilen konulardan bir tanesi de “empati”dir. Bu nedenle Birey ve Toplum temasında yer alan Çocuk ve Baloncu serbest okuma metnindeki olayın da empati konusuna uygun olduğu düşünülerek empati konusu seçilmiştir. Empati konusuna hazırlık için öncelikle öğrencilerden kendilerini metindeki çocuğun yerine koyarak hissettiklerini anlatmaları istenir. Öğrencilerle karşılıklı soru cevap ve beyin fırtınası yapıldıktan sonra öğrencilere “Kendini bir başkasının yerine koyabilmek insanlara ne kazandırır?” şeklinde bir soru sorulur. Daha önce çevirim içi ortamda hazırlanan çizgi roman panelleri basılı şekilde tüm öğrencilere dağıtılır. Görsel 1’de engelli bir bireyin farklı ortamlarda hissettiği duyguların yansıtılmasına yönelik üç kare vardır. Ancak konuşma balonlarının içeriği boştur. Dolayısıyla görsellerin öğrenciler tarafından incelenerek doldurulması istenmektedir.

Görsel 1. “T.5.3.7. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.” kazanımına yönelik etkinlik.

Görsel 1’de belirtilen etkinlik için öncelikle öğrencilere “Siz bu karelerde yer alan karakterin yerinde olsaydınız neler hissederdiniz?” şeklinde bir soru sorulur. Fikirlerin sözlü olarak belirtilmesinin ardından baloncuklara yazılması istenir. Öğrenciler tarafından konuşma balonlarına yazılan ifadeler öğrencilere okutturularak Görsel 1’deki karakterin ne hissettiğinin anlaşılmasına yönelik koçluk yapılır. Bu etkinlikte empati kelimesi telaffuz edilmeden empati ile ilgili unsurların içselleştirilmesi sağlanır. Örneğin Görsel 1’de yer alan karakterin her kare için ne hissetmiş olabileceğinin öğrenciler tarafından açıklanması istenir. Etkinliğin sonunda öğretmenin de yönlendirmesiyle başkasının yerine kendini koyabilme ve başkasının duygularını hissedebilme durumunun “empati veya duygudaşlık” şeklinde adlandırıldığına ulaşılır. Bu görselde “T.5.3.7. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.” kazanımına ulaşmak temel amaçtır, bunun yanında başarıya ulaşmada engellerin insanı durduramayacağına yönelik farkındalık oluşturmak da hedeflenmiştir.

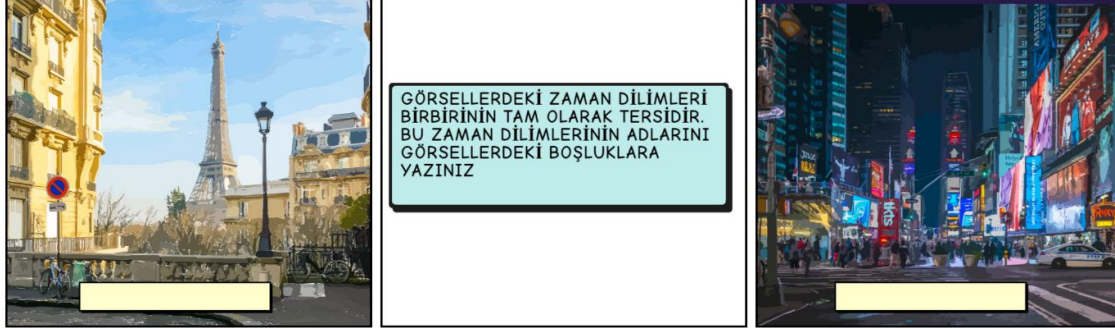
Kazandırılması planlanan ikinci kazanım "T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder." şeklindedir. Bu kazanıma yönelik öğretmen tarafından hazırlanan çizgi romanlar öğrencilere dağıtılır. Dağıtılan materyal çocuk ve baloncu metninde geçen ve eş sesli olan "yüz" sözcüğüyle ilgili etkinliği içermektedir.

Görsel 2. "T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder." kazanımına yönelik etkinlik.

Görsel 2'deki karakterlerin incelenmesi ve her bir karakterin durumunu anlatan birer cümle kurulması istenir. Birinci görseldeki karakterin denizde yüzdüğü ve ikinci görseldeki karakterin yüzünün nasıl görüldüğü üzerinde durulur. Her iki karede de üzerinde durulması gereken eylem ve durumlarda öğretmenin yönlendirmesi devreye girmektedir ve birinci karede yüzme eylemi ikinci karede ise yüz sözcüğü üzerinde durulması gerektiği belirtilmelidir. Böylelikle "yüz" kelimesinin her iki durumda ifade ettiği anlam farkı ortaya çıkarılır. Ortaya çıkan anlam farkına yönelik farklı örneklerle ulaşılmaları sağlanır.

Kazandırılması planlanan üçüncü kazanım "T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur." şeklindedir. Bu kazanıma yönelik hazırlanan ve zıt durumlar barındıran görsellerle ilgili dijital materyal basılı şekilde ya da ekrandan öğrencilere sunulur.

Görsel 3. "T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur." kazanımına yönelik etkinlik.

Görsel 3'teki sorulardan hareketle öğrencilerin boşlukları doldurması istenir. Gece ve gündüz kavramı arasındaki zıtlığa ulaşıldıktan sonra farklı zıt kavramlardan da bahsedilir. Böylece farklı örneklerle zıt anlam üzerinde durularak konu detaylandırılır.

Ölçme ve Değerlendirme Süreci

Göçer'e (2014: 5) göre "etkili bir öğretim için öğretimde ölçme ve değerlendirmeye sıklıkla başvurulur". Dersin başından sonuna kadar sorulan sorular ve öğretmenin süreçle ilgili dikkati ölçme değerlendirme süreci sürekli ve dinamik boyutunu oluşturmaktadır. Planlanan ve etkinlikler aracılığıyla tasarlanan metin işleme süreci ölçme değerlendirme etkinlikleriyle tamamlanmaktadır. Bu nedenle etkinlikler çerçevesinde hedeflenen kazanımların edinilme durumlarını görebilmek amacıyla kazanım odaklı ölçme değerlendirme çalışması tasarlanmıştır. Bu amaçla toplam 9 kareden oluşan "Ayşe Yarışıyor" adlı seri çizgi roman üretilmiştir. Bu seride Ayşe adlı kahramana yarışma biçiminde sorular yönelten bir de sunucu vardır. Her bir kazanım için Ayşe'ye bir soru yönelten sunucuya ipuçları da verdirilerek öğrenmenin kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Soruların cevaplarının yazılabilmesi için boş bırakılan bölümlerin öğrenciler tarafından

doldurulması beklenmektedir. Öğrenciler soruların cevaplarını bulmaya çalışırken öğretmenler de sınıftaki öğrencilerin düzeyine uygun olarak koçluk yapmaktadır. Aşağıda, çalışmayla ilgili planlanan 3 kazanımı içeren “Ayşe Yarışıyor” adlı çizgi roman serisi sunulmuştur.

Görsel 4. “T.5.3.7. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.” kazanımına yönelik dijital çizgi roman.

Görsel 4’te T.5.3.7. kazanımından hareketle metin işleme sürecine yönelik seçilen sözcüklerden bir tanesi bağlam içerisinde sunulurken cevaba ulaşılması hedeflenmektedir. Bu etkinlikte “empati” kelimesinin eş anlamlısına ulaşılması beklenmektedir. Her öğrenciye basılı biçimde dağıtılan çizgi roman etkinlikleri öğretmen öğrenci iş birliği içinde yapılmaktadır. “Çocuk ve Baloncu” metninden alıntılanan kesitlerle süreç desteklenmektedir.

Görsel 5. “T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.” kazanımına yönelik dijital çizgi roman.

Görsel 5’te “T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder” kazanımına yönelik bir senaryo hazırlanmıştır. Bağlamdan yola çıkılarak eş sesli kelimelerin anlamlarının ayırt edilmesi beklenmektedir. Bu görsel tüm öğrencilere basılı şekilde dağıtılmaktadır. “Çocuk ve Baloncu” metninden alıntılanan kesitlerle süreç desteklenmektedir. Metindeki çocuğun içinde bulunduğu durumla paneldeki “yüzünde acı bir ifade belirdi” cümlesinin ilişkilendirilmesi bu duruma örnektir. Her öğrencide ayrı ayrı bulunan etkinlik kâğıtlarında sorulan soruların cevabına öğrencilerin ulaşması beklenmektedir. Senaryo içerisinde yer alan yönlendirme ve ipuçları “buluş yoluyla öğrenme” (Özer, 2005, s. 122) stratejisine göre uygulanmaktadır. Bu nedenle öğretmen koç rolündedir.

Görsel 6. "T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur." kazanımına yönelik dijital çizgi roman.

Görsel 6'daki çizgi roman paneli "T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur." kazanımına yönelik bir içerikle desteklenerek öğrencilerin zıt anlamlı kelimelerle ilgili farkındalığının artırılması planlanmıştır. Örnek cümle ve ipuçlarının yer aldığı bu senaryoda öğrencilerin doğru cevaba ulaşabilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle konuşma balonlarında yer alan cevaplama bölümleri boşluk doldurma şeklinde tasarlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında üretilen çizgi romanlar temsili bir ders planının amaçları çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu nedenle söz konusu çizgi romanlar dersin amaçlarına uygun olarak kurgulanmış birer model materyaldir. Türkçe dersinin amaçları ve kazanımları çerçevesinde farklı boyutlarda çizgi romanların tasarlanabileceği bu çalışma sürecinde deneyimlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Eğitim öğretim ortamlarında bireyselliğin ön plana çıkmasına bağlı olarak yöntem ve materyal çeşitliliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüz teknolojisinin sayısız olanakları ve eğitime entegre edilebilen uygulamalar sayesinde materyal çeşitliliği artırılabilir ve bireysellik ön plana çıkarılabilmektedir. Dijital çizgi romanlar da hazır şablonların sunulduğu altyapıları aracılığıyla basılı çizgi romanlara göre daha kısa sürede meydana getirilebilmektedir. Öğrencilerin genel olarak göreyerek öğrenmeyi sevdiği (Girgin ve Karababa, 2017, s. 903) bir eğitim öğretim ortamında dijital çizgi romanlar üreterek ders içeriklerini somutlaştırmak avantajlı görünmektedir. Özellikle uzaktan eğitime olan ihtiyacın ve ilginin artmasıyla Web 2.0 araçlarının daha yaygın kullanılmaya başlanması hatta Web 3.0 ve Web 4.0'ün eğitime entegrasyonu ile ilgili tartışmalar (Demartini ve Benussi, 2017, s. 4) eğitimde yeni pencereler açmaktadır. İlhan, Kaba ve Sin'in (2021, s. 174) uzaktan eğitim sürecine yönelik yürüttükleri çalışmada dijital çizgi romanların uzaktan eğitimde akademik başarıya olumlu katkılar sağladığı ve öğrencilerde derse yönelik olumlu davranışlar geliştirmeye yardımcı olduğu tespit edilmiştir.

Özellikle ilk defa karşılaşılan sözcüklerin öğretiminde çizgi romanların kullanılması da kavramların hatırlanması ve kalıcılığı açısından olumlu bir katkı oluşturabilir. Lavallo ve Briesmaster (2017, s. 8) öğrencileriyle yaptığı odak grup görüşmesi sonucunda resimle ilişkilendirilen sözcüklerin öğrenciler tarafından daha kolay hatırlandığı ve daha kalıcı olduğu görüşlerine ulaşmıştır. Bu bulgular sözcük varlığı kazandırmada çizgi romanlardan yararlanmanın öğrenciler açısından olumlu katkılarının olduğuna işaret etmektedir.

Dijital çizgi romanlarla öğretimin yenilikçi bir ortam sunduğunu belirten Vassilikopoulou, Retalis, Nezi ve Boloudakis (2011, s. 126) lise öğrencileriyle yürüttükleri çalışmada dijital çizgi romanların dil becerilerinin kazandırılmasında teşvik edici bir unsur olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin de çeşitlendirilebilmesi adına kazanım odaklı çizgi romanların hazırlanması temel dil becerilerinin edinilmesi aşamasında hem öğretmenlere hem de öğrencilere özgün öğretim materyali tasarlama becerisinin yolunu açabilir. Böylece dil öğretiminde kullanılan materyallere renkli ve somut görselleri olan dijital çizgi romanlar eklenebilir.

Sabeti (2011, s. 140), kurduğu okul dışı bir grubun çizgi roman okuma süreciyle ilgili deneyimlerini betimlerken aslında çizgi roman okumanın zannedildiği gibi yalnızca zayıf ve isteksiz okuyuculara yönelik

olmadığını hatta grubun geleneksel edebî metinlerle çizgi romanlar arasındaki farkları da sezindiğini görmüştür. Bu durum öğrencilerin her iki türü de karşılaştırmasına fırsat sunduğu için eleştirel düşünmenin de önünü açmaktadır.

Çizgi roman resimlerinin ilgi çekici olduğu ve anlam oluşturmaya yardımcı olduğu sonucuna ulaşan Norton (2003, s. 144) ise eğitimcilere “Karakterlerin ve olayların doğru cevaplarına ve doğru yorumlarına çok fazla önem vererek okumayı eğlenceli bir aktiviteden zorlu ve çoğu zaman anlamsız bir ritüele mi dönüştürdük?” sorusunu sormaktadır. Ortaya konulan bu sorun aynı zamanda “Öğrenirken veya okurken eğlenmeyi kim istemez ki?” şeklinde başka bir soruyu akla getirmektedir.

Sabeti’ye (2011, s. 143) göre bazı öğrenciler için gördüklerinden bahsetmek, okuduklarından bahsetmekten daha kolaydır. O hâlde çizgi romanların öğrencileri farklı konularda konuşma yapmaya teşvik edebileceği de söylenebilir. Marie ve Williams (2008, s. 15-18) bu türün özellikle toplumsal konulara değinen içeriklerinin empati kurmaya yardımcı olduğunu da vurgulamaktadır. Bu görüş çizgi romanların değerler eğitimine yönelik kazanımların edinilmesinde kullanılabileceğini de göstermektedir. Kılıçkaya ve Kirajka (2012, s. 164) çalışmalarının sonucunda “katılımcılar çizgi roman yaratmaya karşı olumlu tutumlar sergilediler ve hepsi çizgi roman yaratmanın aynı zamanda okuma ve yazma ile ilgili diğer etkinliklere entegre edilmesi gerektiği konusunda hemfikir” şeklinde bildirimde bulunmuştur.

Yunus, Salehi, Tarmizi, Idrus ve Balaraman’ın (2011, s. 55) öğretmen adaylarıyla gerçekleştirdiği anket çalışmasında öğretmen adaylarının çoğunluğu (%93,3) dijital çizgi romanların özellikle yazma becerisi yeterli olmayan öğrencileri İngilizce yazmaya teşvik edeceği ve bu fikrin öğrencileri cezbedeceği konusunda ortak fikirler sunmuşlardır. Faulkner’ın (2009) yazısında da dijital çizgi romanların yazma becerisini geliştirmeye uygun materyaller olduğu aktarılmaktadır. Rasiman ve Agnita’nın (2014, s. 542) ortaokul öğrencilerine yönelik çalışmasında ise dijital çizgi romanlarla oluşturulan matematik öğrenme ortamlarının eleştirel düşünmeye katkı sağladığı ve geleneksel öğretim yöntemlerinden daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nurhayatin, Marlia ve Fauziyyah (2018, s.271) çizgi romanların okumayı anlamayı kolaylaştırdığı ve öğrencilere okuma zevki verdiği sonucuna ulaşmışlardır. Yedinci sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada üretilen materyaller nitelik, uygunluk ve tutarlılık kriterlerini karşılamışlardır. Özellikle temel dil becerilerinin geliştirilmesinde alternatif medya araçları oluşturma imkânı veren dijital çizgi roman yapma uygulamaları sayesinde öğretmenler dersin amaçlarına uygun farklı materyaller tasarlayarak sınıfa getirebilmektedirler. Fatimah, Santiana ve Saputra (2019, s. 104) İngilizce kısa hikâye yazmaya yönelik dijital çizgi roman materyalleri oluşturmuşlardır. Herhangi bir metnin olmadığı çizgi romanlar öğrencilere yönlendirilerek kendi hayal dünyalarına göre doldurmaları istenmiştir. Sonuç olarak öğrencilerden olumlu dönütler almışlar ve ortaya verimli ürünlerin çıktığını belirtmişlerdir. Ayrıca bu etkinliğin öğrencilerin konuşma becerisini teşvik ettiği de araştırmada görüşüne başvuru olan öğretmen tarafından bildirilmiştir.

Bu çalışmada referans olarak gösterilen çalışmalar çizgi romanlardan pedagojik olarak yararlanılabilecek alanları ve konu başlıklarını ortaya koymaktadır. Özellikle dil öğretimine yönelik yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak basılı veya dijital çizgi romanlardan Türkçe öğretimi sürecinde temel dil becerilerinin geliştirilmesi için yararlanılabileceği söylenebilir.

Öneriler:

- Metin işleme ve dil becerisi kazandırma süreçlerine yönelik motivasyonu destekleyebilmek için basılı ve dijital çizgi romanlardan üretilen ders materyal ve etkinlikleri kullanılabilir.
- Bu çalışmada değinilen araştırmaların bulguları işlenerek meta-analiz çalışması gerçekleştirilebilir.
- Bilişim teknolojilerine ilgi duyan öğretmenlere üniversitelerin ilgili bölümlerinde farklı seçmeli ders alternatifleri sunulmasıyla ilgili duydukları dersleri seçme ve kendilerini geliştirme fırsatı verilebilir.
- Teknolojik donanım açısından dezavantajlı durumda olan okullardaki öğretmenlerin ders içeriklerine uygun olarak ürettikleri dijital çizgi romanların basılı hâle getirilmesi ve bu çizgi romanların ders içi uygulamalarda kullanılabilmesi sağlanabilir.

- Metin işleme sürecindeki farklı dil becerisi boyutlarına yönelik çizgi roman panelleri hazırlanarak uygulamalı araştırmalar yapılabilir.
- Türkçe öğretimine yönelik okuma, yazma, konuşma, dinleme gibi dil becerilerinin kazandırılmasında basılı ve dijital çizgi romanlarla hazırlanan materyaller kullanılabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %55, 2. Yazar: %45, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Basılı ve Dijital Çizgi Romanların Türkçe Dersi Metin İşleme Süreçlerinde Pedagojik Bir Materyal Olarak Kullanılması" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil – ana çizgileriyle dilbilim* (2. Cilt, 4. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aldağ, H. ve Sezgin, M. E. (2003). Çok ortamlı öğrenmede ikili kodlama kuramı ve bilişsel model. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 121-135.
- Aydın, N. (2020). *Türkçe dersinde kısa film destekli etkinliklerin görsel okuma becerilerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Baş, B. ve Yıldırım, T. (2018). Yabancılara Türkçe öğretiminde teknoloji entegrasyonu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 827-839.
- Buchori, A. and Setyawati, R. D. (2015). Development learning model of character education through e-comic in elementary school. *International Journal of Education and Research*, 3(9), 369-386.
- Cantek, L. (2014). *Türkiye’de çizgi roman* (4. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clark, J. M. and Paivio, A. (1991). Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*, 3, 149-210.
- Conard, S. (2016). Lively letters and the graphic narrative: revisiting comics theory on word and image through the lens of two avant-garde children’s books. *Image & Narrative*, 17(2), 74-85.
- Çapraz Baran, Ş. ve Diren, E. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Anittepe Yayıncılık.
- Çelik, K. ve İlhan, G.O. (2021). Çocuk haklarına yönelik eğitici çizgi roman: "Sadece Biriyim". *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 262-279.
- Demartini, C. and Benussi, L. (2017). Do web 4.0 and industry 4.0 imply education x.0? *IT Professional*, 19(3), 4-7.
- Domyancich-Lee, S. C., Cleeland, L. R. and McCleary, J. S. (2021). teaching note—comics in the classroom: teaching with graphic novels, *Journal of Social Work Education*, s. 1-7. DOI: 10.1080/10437797.2021.1942353
- Fatimah, A. S., Santiana, S., and Saputra, Y. (2019). Digital comic: an innovation of using toondoo as media technology for teaching english short story. *English Review: Journal of English Education*, 7(2), 101-108.
- Faulkner, G. (2009, 29 Ocak). Digital comics spur students' interest in writing. *National Writing Project*. 2009. <https://archive.nwp.org/cs/public/print/resource/2811>

- Girgin, Y., ve Karababa, S. (2017). Çağdaş öğretim ortamlarının önemli bir boyutu: görsel olanı okumak. *Turkish Studies*, 12(22), 899-920.
- Graham, S. (2011). Comics in the classroom: something to be taken seriously. *Language Education in Asia*, 2(1), 92-102.
- Gómez, M. V. G. (2014). Reading, speaking and writing through creative resources: comics in second language teaching. *Arab World English Journal*, 5(4), 443-453.
- Gonzales A. M. V. (2016). *Comics in ToonDoo and Collaborative learning, a visual literacy resource to evidence vocabulary learning with emphasis in action verbs in an EFL group of seventh graders in a Cajicá school* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Santo Tomás Üniversitesi, Bogotá.
- Göçer, A. (2014). *Türkçe Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Göçer, A. (2019). *Türkçe öğrenme ve öğretim yaklaşımları* (4. Baskı). Pegem Akademi.
- Göçer, A. (2021). Eğitimde değişim ve dönüşüm. A. Göçer (Ed). *Türkçenin uzaktan öğretimi ve öğrenimi* (1. Baskı) içinde (s. 1-23). Ankara: Pegem Akademi.
- Göçer, A. ve Akgül, O. (2018). Türkçe eğitiminde karikatür kullanımı ve eğitsel değeri. *Journal of Language Education and Research*, 4(2), 86-100.
- Gökçe, B. (2021). Yazma becerisine yönelik eğitim ortamları. M.N. Kardaş (Ed.), *Yazma eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 285-321). Ankara: Pegem Akademi.
- İlhan, G. O. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi roman kullanımı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- İlhan, G. O., Kaba, G. and Sin, M. (2021). Usage of digital comics in distance learning during covid-19. *International Journal on Social and Education Sciences (IJonSES)*, 3(1), 161- 179.
- Jacobs, D. (2007). More than words: comics as a means of teaching multiple literacies. *English Journal*, 95(3), 19-25.
- Kavak, O. ve İlhan, G. O. (2021). Sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık öğrenme alanına yönelik dijital çizgi roman tasarımı: "Minik Vatandaşlar". *Öğretmen Eğitiminde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 243-265.
- Keskin, A. ve İlhan, G. (2021). Değerler eğitimine yönelik dijital çizgi roman tasarımı: "gizemli labirent". *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 250-264.
- Kılıçkaya, F. and Krajka, J. (2012). Can the use of web-based comic strip creation tool facilitate EFL learners' grammar and sentence writing? *British Journal of Educational Technology*, 43(6), E161-E165.
- Lavalle, P. I. and Briesmaster, M. (2017). The study of the use of picture descriptions in enhancing communication skills among the 8th-grade students—learners of English as a foreign language. *Inquiry in Education*, 9(1), 1-16.
- Lazarinis, F., Mazaraki, A., Verykios, V. S. and Panagiotakopoulos, C. (2015). E-comics in teaching: evaluating and using comic strip creator tools for educational purposes. İçinde *2015 10th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE)*, 305-309.
- Liu, J. (2004). Effects of comic strips on l2 learners' reading comprehension. *TESOL Quarterly*, 38(2), 225-243.
- Longman, (1991). *Longman Active Study Dictionary of English Language* (1. baskı). Longman, Harlow.
- Marie, R. and Williams, C. (2008). Image, text, and story: comics and graphic novels in the classroom. *Art Education*, 61(6), 13-19.
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Meyers, E. A. (2014). Theory, technology, and creative practice: using pixton comics to teach communication theory. *Commun. Teach.*, 28(1), 32-38.

- Norton, B. (2003). The motivating power of comic books: insights from archie comic readers, *Reading Teacher*, 57(2), 140-147.
- Nurhayatin, T.M. and Fauziyyah, D. F. (2018). Development of portable e-comic-based indonesian language teaching materials for 7th grade students. İçinde *First International Seminar on Language, Literature and Education, KnE Social Sciences*, 268-274.
- Özer, M. A. (2005). Etkin öğrenmede yeni arayışlar: işbirliğine dayalı öğrenme ve buluş yoluyla öğrenme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 105-131.
- Rasiman, R. and Agnita, S. P. (2014). Development of mathematics learning media ecomic based on flip book maker to increase the critical thinking skill and character of junior high school students. *International Journal of Education and Research*, 2(11), 535-544.
- Rasyid, Y., Setiyowati, A. J. and Flurentin, E. (2019). Developing e-comic to internalize manners for junior high school students. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 382, 47-51.
- Sabeti, S. (2011). The irony of 'cool club': the place of comic book reading in schools. *Journal of Graphic Novels and Comics*, 2(2), 137-149.
- Sones, W. W. D. (1944). The comics and the instructional method. *Journal of Educational Sociology*, 18(4), 232-240.
- TDK. (2011). *Türkçe sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thorndike, R. L. (1941). Words and the comics. *Journal of Experimental Education*, 10, 110-113.
- Tilley, C. L., and Weiner, R. G. (2017). Teaching and learning with comics. F. Bramlett, R. T. Cook ve A. Meskin (Ed.), *The Routledge companion to comics* (s. 358-366). New York: Routledge.
- Toraman, L. ve Usta, E. (2018). Ortaokul öğrencilerinin dijital yerli ve siber zorba olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 57-77.
- Uslu Üstten, A. ve Pilav, S. (2016) Temel seviyede yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çizgi romanların öğrenme düzeyine etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4), 599-606.
- Vassilikopoulou, M., Retalis, S., Nezi, M. and Boloudakis, M. (2011). Pilot use of digital educational comics in language teaching. *Educational Media International*, 48(2), 115-126.
- Versaci, R. (2001). How comic books can change the way our students see literature: One teacher's perspective. *English Journal*, 91(2), 61-67.
- Wahyudin, A. Y. (2019). E-comics in teaching: using comic strip creators to enhance junior high school students' writing ability. *2nd International Conference on English Language Teaching and Learning*, 126-133.
- Wertham, F. (1954). *Seduction of the Innocent* (2. baskı). New York: Rinehart.
- Yunus, M., Salehi, H., Tarmizi, A., Syed, S. and Balaraman, S. (2011). Using digital comics in teaching ESL writing. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 4(18), 3462-3469.

Extended Abstract

The main target in language teaching is to use the language functionally. Therefore, Turkish course is a skill course designed for acquiring the gains in the curriculum. Many materials can be developed and used in the acquisition of these skills, taking into account the learner's characteristics. The materials used are usually based on a text. Because the main material of Turkish courses are texts. Therefore, basic language skills are gained in the text processing process.

Technological developments and the widespread use of the Internet allow for the diversification of materials in educational environments. Especially with the widespread use of Web 2.0 tools, it has become easier to develop pedagogical materials.

One of these materials is comics. Thanks to Web 2.0 tools, digital comics with editable visual and content can be produced. Digital comics, which can be produced through online applications, can also be printed using a printer. Therefore, it can be used in printed form in educational environments where internet and computer facilities are not available.

This study generally consists of three stages. In the first stage, the general view of the comics from the past to the present is given. In the second stage, studies in which comics were used as a pedagogical tool were scanned and their results were examined. From the past to the present, comics, which draw an ever-increasing graph, have found a place in educational practices especially since recent history. With the ideas given by the first and second stages, the third stage was started and at this stage, comic book materials that could be used in the text processing process of the Turkish course were developed.

Researches in which printed and digital comics are used as teaching materials are the focus of the study. In the process of conducting the study, an answer had been searched for to the question of "Can comics be used in the text processing process of Turkish course?". According to the researches scanned during this study, comics are pedagogical tools that can be used functionally in the education process. It can be used easily especially in the development of basic language skills and attracts attention due to its visual focus. As a result of the studies examined, it has been seen that comics can also be used in the text processing process of the Turkish course. Based on this, activity examples were designed for the application dimension of the text processing process.

A free reading text in the 5th grade Turkish textbook was used for the sample design for the text processing process. In the text processing process, which was prepared based on the free reading text, the achievements for the reading dimension of the 2019 Turkish curriculum were selected. Digital comics were designed considering these achievements for the reading dimension. In addition to the activities prepared for the text processing process, comic book activities that will allow measurement and evaluation are also included. The text processing process has been made ready for application by including the instructions of the activities included in the design. Based on the data obtained in this study, it can be said that comics can be used as a pedagogical tool in Turkish courses. In the light of the studies examined and the text processing process design prepared, some practical suggestions are presented.

Atıf/ Citation: “Ahmed Bessâm Sâ’î, *Kur’ân’ın Mucizevî Dili: Yeni Tanıklıklar*”, (çev. Cemaleddin Demirok), İstanbul, Mahya yayıncılık, 2021, 120 sayfa, ISBN 978-605-5222-98-7.

Şuayip KARATAŞ¹

Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 05. 02. 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 09. 03. 2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1068722

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, suaybk@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8261-1491

Suriyeli Dilci Ahmed Bessâm Sâ’î, Allah’ın kullarına hitap ettiği dille insanların kendi aralarında kullandığı dil arasındaki farkın mukayese edilemeyecek derecede açık ve net olduğunu göstermeye çalıştığı eserinde, Kur’ân’ın dilsel mucizeliğini ortaya koymaya çalışmaktadır. O, Kur’ân dilinin Arapça’dan üstün bir dil olup, gündelik dilden çok uzak bir yapıya sahip olduğuna, Kur’ân’dan canlı örneklerle, dikkat çekmeye çalışarak Kur’ân dilinin mucizeliğinin nereden kaynaklandığı sorusunun peşine düşmektedir. Kur’ân’ın yeni bir dil inşasını dilbilimsel bir devrim olarak niteleyen yazar, bunu Kur’ân dilinin kullandığı kalıpları, terkipleri, tâbirleri ve kelimeleri, bazı farklı örneklerle birlikte özellikle Müddessir sûresi bağlamında, tespit etmektedir. Ayrıca Kur’ân dilinin sahip olduğu özelliklerin bazılarını, yeni tasvir lügati, açılan bir dil yapısını barındırması ve içerdiği edebî sanatlardan iltifât gibi mevzular bağlamında değerlendirmektedir.

Ahmed Bessâm Sâ’î’nin, lisans ve lisansüstü çalışmalarını Arap dili alanında yapması, Lazkiye, Medine İslâm ve Oxford gibi üniversitelerde ve Londra’daki Kral Fahd Akademisi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde dersler vermiş olması, alana dair uzmanlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu yönüyle dil ve belagat alanında mühim çalışmalar kaleme alana Sâ’î’nin en önemli çalışmalarından biri, Kur’ân’ın dilsel anlamda tüm yönleriyle mucize oluşunu ele alan, dört ciltten oluşan ve ilk cildi *el-Mu’cizetü: İâdetü Kırâati’l-İcâzi’l-Lügavî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm* adıyla el-Ma’hedü’l-Âlemî lil-Fikri’l-İslâmî tarafından 2015 yılında basılan eseridir. Bu çalışmada değerlendirilmeye tabi tutulacak çalışma ise dört ciltlik hacimli çalışmasını daha geniş okuyucu kitlesine ulaştırabilmek amacıyla özet olarak kaleme aldığı ve özgün adı, “İâdetü kırâati’l-İcâzi’l-lügavî fi’l-Kur’ân’i’l-Kerîm” olan kitabıdır. Cemaleddin Demirok tarafından “Kur’ân’ın Mucizevî Dili: Yeni Tanıklıklar” adıyla Türkçe’ye çevrilen kitap, Kur’ân dilinin farklılığını ve mucize oluşunu müşahhas örneklerle kaleme alması bakımından ön plana çıkmaktadır.

Konusu itibariyle hayli ilgi çekici olan çalışmanın, giriş kısmında ve yer yer içerisinde belirtilen, Kur’ân dili bağlamında lengüistik farklılıkları ortaya koyma amacına ulaştığının görüldüğü söylenebilir. Çalışmadaki bu hedefin, okur tarafından daha net görülebilmesi amacıyla kullanılan üslûpla ve verilen çokça örneklerle, Kur’ân’ın İcâzî yönünün daha müşahhas bir hale getirilmeye çalışılması takdire şayandır. Ve bu hususta çalışmanın başarılı olduğu ve Kur’ân’ın İcâzî yönüne olan mutlak inancı, ona iman etmenin dışında, örneklerle gözler önüne serdiği görülmektedir. Sahip olduğu tüm bu özelliklerinin yanında konusu, içeriği, üslûbu vb. özellikleriyle de bu kitap, üzerine kritik edilmeyi ve bu yolla ilgili okuyucu kitlesine tanıtılmayı hak etmektedir.

İslâm âlimi ve Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi kurucusu Prof. Dr. Tâhâ Câbir el-Alvânî, kitaba yazdığı takdim yazısında, Kur’ân Dili’nin bir sözcüğü mevcut durumunun ötesine taşıdığına ve ona daha önce kimselerin kullanmadığı yeni anlamlar ifade etme kapasitesi yüklediğine değinmektedir. Kur’ân dilinin, kelimenin var olan anlamlarından soyutlanmak suretiyle yeniden kurgulandığını, daha önce hiçbir şairin, yazarın veya atasözünün dile getirmediği anlamları kazandırdığını ve birçok anlam ifade edebilecek potansiyelle donattığını hatırlatmaktadır. Bu manada meselenin, ne İbn Cinnî’nin (ö. 392/1002) dediği gibi çekimle yeni kelimeler türetmekle sınırlı ne de Âmidî’nin (ö. 631/1233) belirttiği gibi çekimle türetilen yeni kelimelere başka anlamlar verme durumu olduğuna değinmektedir. Gerçekte Kur’ân dili, bütün bu durumların ötesinde farklı bir kulvardadır ve dilcilerin ona yetişmesi asla mümkün değildir. Alvanî’ye göre Sâ’î’nin bu çalışması, Kur’ân’ın tüm insanlığa benzerini getirsinler diye meydan okuduğu yönlerden birisini ortaya koyarak, Kur’ân dilinin Arapça’nın değerini artırdığını ve neredeyse bu dilde bulunan her şeyi yenilediğini kanıtlamaktadır. Bu yönüyle çalışma konusuyla ilgili kaleme alınmış mühim eserler arasında yerini almaktadır (s. 7-17).

Takdim yazısıyla başlayan kitap, giriş başlığı haricinde Mucize mi, deha mı?, Kur’ân, nebevî hadis ve cahiliye şiiri, Yeni lengüistik devrim, Yeni lengüistik kalıplar, Yeni terkip ve tabirler, Yeni ve anlaşılır kelimeler, Lengüistik birimin yeniden tasarlanması, Kur’ân’ın yeni tasvir lügati, İltifat: Kur’ân’a özgü bir lengüistik sanat ve açılan dil olmak üzere on üst başlığı ele almaktadır. Giriş kısmında yazar, kitabını yazma gerekçesi olarak, konuyla ilgili zihnindeki ilk kıvılcımların, 1989 yılında Oxford İslâmî Araştırmalar Merkezi’nde, Arapçayı Kur’ân çerçevesinde öğrenmeye çalışan İngiliz öğrenci grubuna verdiği derslerde, Kur’ân’ın anlamlarını İngilizceye aktarırken ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bölümde ayrıca, Kur’ân’ın edebî ve gündelik kullanımlardan farklı, tamamen kendine özgü bir kelime dağarcığına ve kullanımına sahip olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber de dahil olmak üzere hiç kimsenin (kâne/كنة) fiilinin geçmiş kipini şimdiki zamandaki “dır” manasıyla kullanmadığına; fakat bu ifade biçiminin Kur’ân’da yüz doksan yerde geçtiğine değinmektedir. Benzer şekilde “mâ zâle/لا لا” misaline de bazı âyetlerden örneklerle yer veren yazar, Kur’ân’ın özelliğini ortaya koyan lengüistik yeniliğin doğasını perdeleyen geleneksel eğilimin etkisinden sıyrılarak giriştiğini belirttiği bu çalışmasını, alanın öncülerinden biri olarak gördüğünü ifade etmektedir (s. 19-22).

Hayatının ilk yıllarında Kur’ân dilinin İcâzına dair mutlak inancının, aslında sadece Müslüman olmak olduğunu itiraf eden yazar, kültürel seviyesi yükseldikçe de klasik kitapların hiçbirinin inandırıcı ve bilimsel

sağlamlıkla göstermeyi başaramadığı Kur'ân i'câzını ve Arapçanın belâgatini tam anlamıyla kavrayabilme ümidini daima içinde taşıdığını belirtmektedir. Söz konusu eserleri, başlığında veya içeriğinde i'câz kelimesini kullanılmakla birlikte, Kur'ân'a yapılan nitelemelerin farklı dillerde ve dünyada bazı insanlar tarafından ortaya konulan edebî eserlerde belli dereceye kadar bulunabilecek özelliklere sahip olarak görmektedir. Bu bağlamda Kur'ân dilindeki mucizenin/i'câzın nerede olduğunu sorgulayan yazar, bu zamana kadar i'câz konusunu içeren çalışmaları, i'câzı estetik ve belâgat çerçevesinde, ifade biçimi çerçevesinde ve bilimsel yaklaşım çerçevesinde olmak üzere üç gruba ayırarak müellifleri ve eserleri hakkında bilgi vermektedir (s. 23-29).

Yazar, Kur'ân'ın getirdiği dilsel yeniliğin düşünsel boyutunun yanı sıra sözcük seçiminde, tanımlamalarda, kelime bilgisinde, cümle yapısında ve anlatım biçiminde kullandığı üslûbun, vahyi ilk defa duyanlar Araplar için şaşkınlık kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, "Emrolunduğun şeyi açıkça ortaya koy!"² (فَاصْذُحْ بِمَا تَكْتُمُ) gibi üç kelimelik Kur'ânî basit bir ifadenin bile, bir bedevinin hayret ve şaşkınlık içerisinde duyduklarının insan sözü olmayacağı düşüncesiyle "Bu sözün gücü karşısında sadece secde edilir" diyerek secdeye kapandığını Süyûtî'den (ö. 911/1505) atıfla hatırlatmaktadır. Devamında Kur'ân'ın benzerini getirme konusunda muhataplarına meydan okumasını da bu bağlamda değerlendiren yazar, fakat bu durumun bir seferde değil, farklı zamanlarda inmiş iki farklı sûrede,³ iki defa onun gibi tek bir süre getirmelerinin istenilmesini olağanüstü olarak değerlendirerek, aslında bu durumun, meydan okuyanın sıradan güveninden çok daha fazlasını ifade ettiğini söylemektedir (s. 29-30).

O, Kur'ân diliyle ilgili ulaştığı tespitini, Kur'ân dilinde ulaşılan şeyin, çağımızda şahit olunan türden bir bilimsel buluş olmadığını, onun, daha çok çeşitli özellik ve biçimlerdeki şaşırtıcı ve süre giden lengüistik yenilikler dizisini içerdiğini, onların her birinin diğeriyle bağlantılı olduğunu, taklit etmeye kalkışanınsa aşılmaz bir duvarla karşı karşıya kalacağını ve beyhude bir çabaya girişeceğini belirtmektedir (s. 31). Kur'ân'ın getirdiği dilsel yenilikleri mucize olarak yorumlayan ve yeni ritmik yapısının Araplar üzerinde şaşırtıcı etki bıraktığını söyleyen yazar, eskiden beri, kendisini on dört asır öncesine götürecek bir zaman makinesinin olmasını ve bu sayede mevcut Kur'ânî hatta İslâmî hafızasından sıyrılarak vahiy döneminde yaşayan İslâm'a ulaşmayı arzuladığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'a olan mevcut aşinalığının Kur'ân'daki dehayı, yeniliği ve benzersizliği algılamasını engellediğine değinmektedir (s. 35). Burada yazarın, Kur'ân'a eşlik eden kelime hazinesinin bir resmini çıkarabilmek amacıyla geçmişe gidebilmeyi ve zihnindeki mevcut bellekten Kur'ân'a dair bilgilerin silinmesini ve onun yerine saf, duru Kur'ân dilinin yüklenmesini arzu ettiği anlaşılmaktadır ki aslında bu pasajlarda yazarın yaptığı bu çalışmayla gerçekleştirmeye çalıştığının da bu olduğu anlaşılmaktadır.

Elektronik ansiklopedi kayıtlarına göre bugün, İslâm öncesi döneme ait yirmi bin küsur mısra varlığına değinen yazar, inzâl döneminin dili bağlamında cahiliye, nebevî ve Kur'ân dili olmak üzere üç dilin, birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda şiirlerin birbiriyle benzer olduğunu ve bunun dilciler tarafından da kolaylıkla anlaşıldığını söyleyen yazar, nebevî dilin yüzeysel de olsa Kur'ân dilinden etkilenmiş olması gerektiğine rağmen bu etkinin tüm hadis külliyatında yüzde birlik bir kısma tekabül edebileceğine ve bu durumun hadis literatürünün temel karakterini değiştirmediklerine değinmektedir. Bu kıyaslamayla birlikte Kur'ân'ın ilâhî kaynağına dair şüpheler yaymaya çalışan, Hz. Peygamber'i ve ona inananları Kur'ân'ı uydurmakla itham eden oryantalistler için nebevî hadis ve Kur'ân arasındaki üslûp ve lengüistik farklılıkları ortaya koymayı da çalışmanın amaçları arasında zikretmektedir (s. 37-38).

Çalışmada kullandığı "yeni dil" ifadesiyle sıfırdan inşâ edilen bir dili kastetmediğini özellikle belirten yazar, onun mucizevîliğini, eski dilin temelleri üzerine yeni bir dil inşâ etmesi ve daha sonra onu geleneksel dilin hiç bilmediği ve ulaşamadığı geniş dünyalara doğru yükseltmesi olarak ifade etmektedir. Bu durumda, gerçek anlamda Arapça olması ama aynı zamanda onun yerine bir dil oluşturması paradoksunun ortaya çıkacağını da hatırlatan yazar, Kur'ân'ın özgün ve eşsiz karakterini A'lâ ve Leyl sûrelerinden bazı örneklerle ortaya koymaya çalışmaktadır (s. 39-45).

Kur'ân'da inşâ edilen yeni dile ait dil kalıplarını da gündemine alan yazar, bu kalıpların mükerrer olmadığını, mükerrermiş gibi görünenlerinde de aslında tekrar olmadığını dikkat çekmektedir. Ona göre, Kur'ân'ın lengüistik kalıplarının eşsiz tadı, Arapça'nın bilinen kalıplarından çok farklı ve tamamen yeni olmalarına rağmen onların çokça tekrar edildiği zannına kapılmamıza neden olmaktadır. Bu sanı, onların Kur'ânî olduğuna aşına olmamız ve çabucak kavrayabilmemizden kaynaklanmaktadır. Beşerî dille Kur'ânî dilin farklılığını göstermek için âyetlerden örnekler veren yazar, Kur'ânî cümlelerin özgünlüğünü, sahip olduğu pek çok özellikle birlikte dikkat çeken asıl önemli özelliğin, bütün öğeleri bir araya getirmek

² el-Hicr 15/94.

³ bk. el-Bakara 2/23; Yûnus 10/38.

suretiyle, küçük lengüistik birimlerini ortaya çıkarmak üzere kendi potasında erittiği “kalıplar” da bulmakta, bu Kur’ânî kalıplarda yapılacak en ufak bir değişiklikte dahî ölçünün/veznin bozulmasına yol açacağını hatırlatmaktadır (s. 47-55).

Kur’ânî dilin bir özelliği olarak terkip, tâbir ve ibâre gibi dilsel yapıların, yeniden ve Kur’ân’a özgü olarak inşa edildiğine dikkat çeken yazar, bunların gündelik Arapça kalıplardan farklı olduğunu, ele aldığı diğer örneklerde olduğu gibi, Müddessir sûresinden örneklerle göstermektedir (s. 61-66). Kur’ân’ın inşa ettiği dilin tamamıyla yeni kelimelerden oluştuğunu söyleyen yazar, konuyu farklı değerlendiren bazı müsteşrikleri de görüşleri üzerinden eleştirmektedir (s. 67). Yazar, yeni Kur’ânî kelimeleri, özellikleri bağlamında beş kısma ayırmaktadır. Bunları, Araplar tarafından bilinen fakat kullanıldıkları lengüistik veya beyânî bağlamında anlaşılabilir olan Kur’ân’ın yeni kavramsal anlamlar kuşandırılan; etimolojik olarak yeni türetilmiş fakat o günün Arapları tarafından kullanılan lengüistik köklerden alınmış olan; yenilik ve keşif evresini geçip daha zengin anlamlara ve günlük hayatla etkileşim evresine ulaşan; daha önce Arapça konuşanlar arasında kökeni bilinmeyen veya dolaşımında olmayan fakat Kur’ân’ın, dinleyenlerin veya okurların telmih veya tahdit yoluyla anlamını çıkarmasını mümkün kılan lengüistik bir bağlamda kullandığı ve Kur’ân’ın yeni mecazî anlamlarla ifade gücünü artırdığı yenilik kazanmış kelimeler olmak üzere sınıflandırmakta ve bunları Kur’ân’dan getirdiği kelimeler ve ayrıca müddessir sûresi örnekleriyle açıklamaktadır (s. 68-74). Kur’ân’da kullanılan geleneksel bağlaçların yeni konumunu, kelimeler arası yeni ilişkileri ve yeni tasvir lügati gibi durumları da örneklerle izah eden yazar, bu durumların hepsini yeni inşa edilen Kur’ânî dil çerçevesinde değerlendirmektedir.

İltifât sanatını Kur’ân’a özgü bir dil olarak tanımlayan yazar, beşerî yeteneklerle kurgulanmış ve bu sanatı ihtiva ettiği söylenen gündelik dilde sıkça kullanılan bir üslûbun, Kur’ân’ın edebî sanatına benzetilmesini eleştirmektedir. İltifât sanatında, kullanılan zamirlerin geçişli kullanımı gibi olağanüstü bir özellik olarak, beynin hızlıca düşünmesini gerektirecek bir enerji akışını sağlayarak okurun dikkatini çektiğine de değinen yazar, bunu isrâ sûresinin ilk âyetleri örneğinde açıklamaktadır (s. 89). İltifât sanatını, zamanla ilgili olanlar ve belirtme kipinde olanlar diye iki türlü açıklayan yazar, belirtme kipinin beklenmeyen ve dilsel kurallara aykırı gibi görünen kullanımını hata olarak gören septik müsteşriklerin iddialarını âyetlerden örnekler getirmek suretiyle çürütmeye çalışmaktadır (s. 92-94).

Çalışmasının son üst başlığında yazar, Kur’ân’ın Hz. Peygamber dönemindeki Arapları, her biri biriyle uyum içerisinde olan, birbiriyle çelişmeyen, çok katmanlı yeni bir dille şaşırttığını ifade etmektedir. Bugün, Kur’ân’ın bilimsel gerçeklerle ilgili meselelerde mucizevî öngörüsüne dair yapılan çeşitli keşiflerin, daha önceleri insanoğlu tarafından bilinmeyen gerçeklerle ilgili olduğunu, bu sebeple açılan dilin kanatları altında yüzyıllarca gizli kaldığını belirtmektedir. Bu durumu, Kur’ân dilinin lengüistik özelliğinin ve sahabîlerin gelecek nesiller için müteşâbih âyetlerin yorumlarına izin vermeyerek Kur’ân’ı korumuş olmalarının bir semeresi olarak görmektedir. Bu manada insanların Kur’ân’dan kendi anlayış ve kültürlerini algılamaya yeterli olanını, kendi zaman, yer, çevre, zihniyet, kültür ve ihtiyaçlarına uyanı aldığını; cevap verdiği konular ne kadar farklı ve tutarlı olursa olsun, Kur’ân’ın içeriğinin kendi içinde tutarlı olarak kaldığını ifade etmektedir. Çalışmanın her üst aşlığında olduğu gibi açılan dili de Müddessir sûresi örneğinde gösteren yazar, kırâat farklılıklarını, bazı bilimsel keşifleri ve nâsîh-mensûh gibi usûl konusunu açılan dil bağlamında ele almaktadır (s. 95-105).

Bilimsel keşifler mevzusunu, dağların da bulutlar gibi akıp gittiği ifade edildiği âyet⁴ üzerinden örneklendiren yazar, bazı klasik tefsirlerde âyete farklı manalar verildiğini; fakat 1950’lerde keşfedilen kıtasal sürüklenme teorisiyle birlikte âyetin daha anlaşılır hale geldiğini belirtmektedir (s. 103). Nâsîh-mensûh konusunda bu zamana kadar ulemâ tarafından serd edilen tüm görüşlerin saygıyı hak ettiğini belirten yazar, konunun merkezinde bulunan âyette⁵ geçen “âyet” ifadesini bilindiği anlamda Kur’ân âyeti olarak değil, yaratılış ve ilâhî mucizenin işareti/âyeti anlamında olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. Ayrıca konuyu çoğunluğun düşündüğü şekilde Kur’ân âyeti olarak düşünülmesi durumunda da mensûh kelimesinin anlamının askıya almak veya ertelemek şeklinde olduğunu ifade etmektedir (s. 107). Bu manada yazara göre âyetlerin neshedilmesinden maksat, hükmünün ertelenmesi veya askıya alınmasıdır, âyetlerin hükmünün tamamen ortadan kaldırılması değildir. Kıtasal sürüklenme teorisiyle birlikte dağların da bulutlar gibi sürüklendiği ifade edilen âyetin, bazı tefsirlerde günün şartlarına göre yanlış anlaşıldığını örnekler vermek suretiyle dile getiren yazar, burada, çağdaş olduğu halde eski yorumlara bağlı kalan ve âyeti günümüz bilimsel bilgileri ışığında yorumlayamayan veya çeviremeyen çalışmaları eleştirmektedir.

⁴ Bk. “Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu,) her şeyi sapaşaglam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.” en-Neml 27/88.

⁵ el-Bakara 2/106.

Çalışmada yazarın, konuyla ilgili mevcut geleneksel eğilimi, Kur'ân'ın özelliğini ortaya koyan lengüistik yeniliğin doğasını perdeleyen bir engel olarak gördüğü şeklinde anlaşılan ifadeleri (s. 22), toptancı bir yaklaşımla kullanılan üslûp olarak değerlendirilebilir. Nitekim kendisinin de çalışmasında yer yer referansta bulunduğu veya ismen zikrettiği bazı âlimler, yazarın ele aldığı konuyu önceki dönemlerde değerlendirmiş ve mevzuya ait muhtevanın oluşmasına katkı sağlamışlardır. Bütün bu geçmişe dair yaptığı okumalar üzerine çalışmasını inşa eden yazarın, aslında bu eserler aracılığıyla konuya vakıf olduğu ve bunlar üzerine kendi araştırmasını yaptığı unutulmamalıdır. Çünkü her âlim kendi çağının çocuğudur ve çağının bilgisiyle Kur'ân'ı anlamaya çalışmıştır. Belki bundan elli yıl, yüz yıl sonra konuyla ilgili şu an yazılanlar, kendi zamanının getirdiği şartlara göre, değerlendirilecek veya eleştirilecektir.

Netice itibarıyla çalışmada, girişinde hedeflenen, Kur'ân dili bağlamında lengüistik farklılıkları ortaya koyma amacına ulaşıldığının görüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Bu amaca, okuyucunun da ulaşabilmesi gayesiyle çalışmada kullanılan üslûpla ve misal olarak getirilen örneklerle, Kur'ân'ın i'câzî tarafının daha müşahhaslaştırılmaya çalışılması takdir edilmesi gereken bir durumdur. Ve bu konuda çalışmanın iddiasını sunması hususunda başarılı olduğu ve Kur'ân'ın i'câzî yönünü başarılı bir şekilde gözler önüne serdiği görülmektedir. Ayrıca, yazarın kendine özgü fikirlerini, önceden ortaya konulmuş görüşlerin bazılarını eleştirerek, kendi ulaştığı düşüncesini takdir etmekle beraber eleştirilen bazı hususların bu çalışmanın kalitesine gölge düşürmeyeceği aşikardır. Bu manada çalışmanın ilgili okuyucu kitlesi için hem içerik hem de üslûp yönüyle faydalı bir çalışma olduğu ve Kur'ân'ın mucizevî dili bağlamında onun gündelik Arapçadan çok farklı olarak ortaya koyduğu "Kur'ân dili" konusunda literatüre önemli bir katkı sağladığı, mühim bir boşluğu doldurduğu belirtilmelidir. Bu anlamda çalışmanın, giriş kısmında okuyucuya sunmayı iddia ettiği tezi olan Kur'ân'ın mucizevî dilsel özelliğini farklı boyutlarıyla ve müşahhas örnek zenginliğiyle okuyucuya sunduğu söylenebilir.

Atıf/ Citation: Gazanfer İltar, *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke: Zeytinlik*, Giresun Valiliği İl Özel İdaresi Kùltür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Giresun 2020, 120 sayfa, ISBN 978-625-445-012-9.

Tuğrul ÖZCAN¹

Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 04. 01. 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 18. 02. 2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1053518

¹ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ordu, tugrulozcan@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3526-6813.

Köy, kasaba ve şehir gibi yerleşimler tarih boyunca toplumların üzerinde önemle durdukları ve her dönemde gelişmeleri yönünde çaba harcadıkları yerlerdir. Bu çabalar, zaman içerisinde bahsedilen türden yerleşimlerde mekânsal bir kültür ve kimlik ortaya çıkarırlar. Bunlar, insanlarda içinde buldukları mekân üzerine doğal bir ilgi ve merak meydana getirirler. Bu doğal ilgi ve merak, böylelikle kentsel gelişime dayalı tarih araştırmalarına literatür nezdinde bir meşruiyet kazandırır.

Batı'da yerleşim üzerine yapılan literatür çalışmaları konu, yöntem ve kaynak bakımından bir disiplin olarak kabul edilmiş; ulusal ve yerel çapta kurulan araştırma merkezleri, enstitüler bünyesinde yerleşim tarihi araştırmaları için birçok birim oluşturulmuş ve kaynak tahsis edilmiştir. Ülkemizde de yerleşim tarihi üzerine yapılmış birçok araştırma ve hazırlanmış eser vardır. Bunları, yöntem ve gerçekleri yansıtmaya düzeyleri açısından iki grupta değerlendirdiğimizde ilk grubu daha çok arşiv belgeleri ile birçok resmî kayıtlara dayanılarak akademik kaygılarla yapılan araştırmalar ve yazılan eserler oluşturur. İkinci grup ise daha çok sözlü gelenekler dâhilinde ortaya çıkan bilgileri ve hissi birikimi esas alarak tarih meraklıları tarafından yazılan eserlerden meydana gelir. İkinci grubu oluşturan eserler, ciddi metodolojik bir tarih tenkidini gerektirdiği halde, bazen boşlukların doldurulması yönüyle ihtiyaç duyulan literatür bilgilerini içerebilirler. Gazanfer İltar tarafından *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke: Zeytinlik* başlığı altında kaleme alınan eser, metot açısından daha çok ilk gruba örnek teşkil eder.

Şehir tarihi araştırmaları için güzel bir örnek teşkil eden *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke: Zeytinlik* adlı kitap, giriş haricinde yedi bölümden oluşur. Kitabın giriş bölümünde (ss. 2-3) Giresun'un tarihî bir mahallesi olan Zeytinlik'in bulunduğu çevre ve tarih boyunca bu çevreye atfedilen isimler hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Tarih bilimi açısından kronolojik bilgi kadar yerleşim sınırlarının da önemli olduğu düşünülürse giriş kısmında verilen bu bilgilerin ne kadar gerekli olduğu anlaşılacaktır. Nitekim Giresun üzerine sonradan araştırma yapacak olanlara bu bilgiler kılavuzluk edecektir.

Kitabın *Zeytinlik (Gogora)* başlığı ile oluşturulan ilk bölümünde (ss. 6-35) mübadeleden önce Zeytinlik'te yaşayan Rumların sosyal yaşamları, ekonomik ve kültürel durumları, meşgul oldukları meslekler, meslekî dayanışmaları ve nüfus mübadelesine dair birçok hatıraya yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde mübadele sonrasında Giresun Rumlarının gittikleri yerler ile Zeytinlik'e iskân edilen Selanik mübadillerine değinilmiştir. Aynı zamanda Tirebolu'da çıkan büyük bir yangın sebebiyle Zeytinlik'e yerleştirilen yangınzedelere de yine bu bölüm dahilinde yer verilmiştir. Bir bakıma bu bölümde gerek doğal felaketler, gerekse mübadele, iskân politikası gibi sebeplerle yeniden şekillenen Zeytinlik mahallesinin yeni çehresi bilimsel bir çerçevede dahilinde tarih meraklılarına gösterilmek istenmiştir.

Kitabın *Tarihî Yapılar* başlığı ile oluşturulan ikinci bölümünde (ss. 36-49) Zeytinlik'te bulunan kilise ve şapeller, Aziz Nikola Kilisesi'nin merkez olması, metropolitlik, Aziz Nikola Metropolitlik Kilisesi (Agios Nikolaos), Kapusenler ve Kapusen Kilisesi, Ortodoks-Katolik anlaşmazlığı gibi bilgiler ele alınmıştır. Kitabın bu bölümünde Zeytinlik'te meskûn gayrimüslimlerin din ve inançlarına dair birçok ipucuna rastlamak mümkündür. Bu bölüm, Rumlara ait ibadethanelerin nitelikleri, mimari yapıları, buldukları yerler; Hristiyan din adamlarının cemaatleri üzerindeki nüfuzları, din ve inanç üzerine daha birçok konuda merak edilen sorulara temel düzeyde cevap bulunabilecek niteliktedir.

Kitabın üçüncü bölümü (ss. 50-71) *Paskalya ve Aziz Günlerinde Toplanılan Şehirdeki Diğer Yerler* başlığı altında oluşturulmuştur. Bu bölümde ise fazla detaya girilmeksizin Giresunlu gayrimüslimlere ait Metamorfoz (Metamorfosis Satiros), Aziz Triada, Kumyal Ermeni, Meryem Ana Kaya kiliseleri ile Aziz Panteleimon, Aya Yorgi, Aziz Dimitri şapellerine yer verilmiştir. Ayrıca Kalipso Bahçesi, Gedikkaya Kalesi ve Tüneli, Seyyit Vakkas Türbesi de bu bölüm içerisinde değerlendirilmiştir. Zeytinlik ve Giresun çevresinde Paskalya Bayramı kutlamaları da bu bölümün dikkat çeken diğer içeriklerindedir.

Zeytinlik'teki Okullar başlığı ile oluşturulan dördüncü bölümde (ss. 83-85) bahsi geçen mahallede yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri kaleme alınmıştır. Rum çocuklarına mahsus mekteplere yer verilmiştir. Bu bölümde kız çocuklarının eğitim-öğretimine verilen önem üzerinde özellikle durulmuştur. Kız ve erkek öğrencilerin beraber ders gördükleri birden fazla okulun Zeytinlik civarında bulunması II. Abdülhamit döneminin yaygın eğitim anlayışını nitelik ve nicelik bakımlarından göstermesi yönüyle önemlidir. Ayrıca bu bölümde Zeytinlik örneklemini üzerinden Osmanlı Devleti'nde cemaat ve yabancı okullarının nasıl işletildiğine, teftişine, finansmanına, öğretmen atamasına ve bunlarla ilgili mevzuatın uygulanma şekline kadar birçok konuda özet bilgilere rastlanmaktadır.

Kitabın beşinci bölümünde (ss. 86-88) Zeytinlik mahallesinin sıhhi durumuna yer vermiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak Zeytinlik'te kurulan ilk memleket hastanesi ele alınmıştır. Hastanenin idaresi, sağlık personeli, bazı hastalıklar ve bunların tedavileri, salgınlar ve bunlara karşı verilen mücadeleler, sağlık hizmetleri alanına yapılan devlet desteği gibi hususlar bölümde ele alınan diğer hususlardır. Bunların dışında bu bölümde dönemin sağlık politikasına ve halkın sağlık konularında yaklaşımlarına dair bazı bilgiler bulmak mümkündür.

Kitabın altıncı bölümünde (ss. 88-90) ise Zeytinlik'in imarı, altyapısı ve üstyapısı gibi konulara değinilmiştir. Özellikle aydınlatma konusunun ele alındığı bu bölümde Zeytinlik'teki transformatör binasından bahsedilmiştir. Ancak bu bölümde yer verilen bilgilerden söz konusu transformatörün kısıtlı ve yalnızca dar bir alana bir süre hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Transformatörün ilk etapta burada kurulmuş olması aslında Zeytinlik'in idari mekanizma içerisinde önemini ve öncelikli olmasını göstermesi açısından önemlidir.

Kitabın yedinci bölümünde (ss. 90-115) ise Zeytinlik'te bulunan 46 tarihî evden ve bu evlerin mimari özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde geleneksel Osmanlı ev mimarisinin modern ve zarif detaylarla oluşturulmuş estetik yönden oldukça güzel örneklerine rastlamak mümkündür. Zira Rumların yaşadığı çoğu ev, Karadeniz bölgesine has tipik örneklerdir. Daha ziyade sanat tarihçilerinin dikkatini çekecek olan bu bölümde, XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarında Giresun şehir mimarisine ait birçok unsura rastlanabilir. Bu bölüm için verilen görsellerin hemen her birinde evlerin tarihî ve mimarî özelliklerini yansıtan birçok unsura rastlamak mümkündür. Ancak görsellerden de anlaşıldığı üzere evlerin mimari bazı özellikleri zaman içerisinde deformasyona uğramıştır.

Kaynakça açısından oldukça zengin olan kitapta yerli ve yabancı araştırmacıların ve seyyahların eserlerinden, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin ilgili kataloglarından ziyadesiyle istifade edilmiştir. Bununla birlikte birçok yerli ve yabancı kaynağın da incelendiği anlaşılan kitap, dil açısından da oldukça sade ve anlaşılır bir özelliktedir. Arşiv vesikalarının kaynakçanın esasını oluşturması, konuların zaman ve mekân açısından metodolojik bir bütünlük dahilinde ele alınması kitabı daha değerli ve bilimsel kılmıştır. *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke: Zeytinlik* başlığı ile okuyucularıyla buluşan bu kitabın içeriği, görsel açıdan da oldukça zengin ve bilgiyi tamamlayıcı niteliktedir. Nitekim konuların içeriklerine uygun birçok görsel ile içeriğin somutlaştırılması okuyucuların kitaba ilgilerini artırabilir. Editasyon ve mizanpaj bakımlarında da kitap, yeterli ve ilgi çekici niteliktedir.

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ODUSOBİAD

Cumhuriyet Yerleşkesi, Cumhuriyet Mah. P.K. 52200
Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Binası 3. Kat
Sosyal Bilimler Enstitüsü Merkez/ORDU/TÜRKİYE

Tel : 0452 234 50 10 Müdüriyet Özel Kalem 1776
Faks : 0452 226 52 31 sbe@odu.edu.tr

www.odu.edu.tr
sbe.odu.edu.tr